ชุดอารยธรรมตะวันออก

Introduction to
Oriental
Civilizations

บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน

ภาค ๑–๓

จำนงค์ ทองประเสริฐ

แปลจาก

Sources of Chinese Tradition

Wm. Theodore de Bary, Editor

ราชบัณฑิตยสถาน

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๐
จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๗
จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค 1-3.
1. จีน -- ความเป็นอยู่และประเพณี. 2. วัฒนธรรมจีน.
I. จำนงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล. II. ชื่อเรื่อง.

390. 0951

ISBN 974-575-300-9

แบบปก
สมชาย สหวิศิษฏ์

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร. ๒๒๔-๘๒๑๔, ๒๒๑-๘๘๙๒ โทรสาร ๒๒๔-๘๒๑๔ พ.ศ. ๒๕๓๗

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

หนังสือ "บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน" ซึ่งราชบัณฑิตยสถานได้มอบให้นายจำนงค์ ทองประเสริฐ แปลและเรียบเรียงจากหนังสือ Sources of Chinese Tradition ฉบับของ Columbia University Press และราชบัณฑิตยสถานได้ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ นั้น ได้จำหน่ายหมดไปนานแล้ว ราชบัณฑิตยสถานพิจารณาเห็นว่า หนังสือชุดนี้ยังมีผู้เรียกร้องให้จัดพิมพ์ใหม่ เพราะเป็นหนังสือที่มีคุณค่าในการศึกษาขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของประเทศเพื่อนบ้านที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยอยู่มาก จึงได้ติดต่อกับมูลนิธิอาเซียเพื่อเจรจาขออนุญาตจากสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ดังที่ได้เคยปฏิบัติมาแล้วในครั้งก่อน ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากมูลนิธิอาเซียเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ราชบัณฑิตยสถานได้ตีพิมพ์ตามต้นฉบับเดิมทุกประการ แต่ได้แยกพิมพ์ออกเป็น ๒ เล่ม เพื่อให้หนังสือมีขนาดใกล้เคียงกัน.

(ศาสตราจารย์ ดร.บุญพฤกษ์ จาฎามระ)

นายกราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิตยสถาน
กันยายน ๒๕๓๗

คำนำ

ข้าพเจ้าเคยฟังแพทย์ผู้ทรงความรู้เรื่องโรคจิตโรคประสาท อธิบายว่า ถ้าจะบำบัดโรคอย่างนี้ได้ถูกทาง ก็ต้องรู้ถึงสมุฏฐานของโรค ว่ามีต้นเหตุแต่ดั้งเดิม และคลี่คลายขยายตัวต่อมาเป็นอย่างไร ในประวัติของผู้ป่วย ถ้าทราบอย่างนี้ ก็มีทางรักษาได้ถูกมากกว่าผิด เข้ากฎวิทยาศาสตร์ที่ว่า **"ถ้าต้องการทราบเรื่องใดให้ตลอดถ่องแท้ เราต้องทราบถึงมูลเหตุของมัน ว่าคลี่คลายขยายตัวต่อมาเป็นอย่างไร"** นี้ฉันใด ว่าถึงเรื่องวัฒนธรรม ก็ฉันนั้น

วัฒนธรรมคืออะไร ถ้ากล่าวตามความหมายทางวิชาวัฒนธรรม ซึ่งมีอยู่ในตำรามานุษยวิทยาวัฒนธรรม (cultural anthropology) ก็หมายถึงสิ่งซึ่งไม่มีเองตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งซึ่งสังคม คือคนในส่วนรวม มีความต้องการและจำเป็นผลิตสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กัน ด้วยการสั่งสอนและเรียนรู้ แล้วสืบ ๆ ต่อกันมาเป็นประเพณีปรัมปรา (traditional customs) และคลี่คลายขยายตัวเป็นความเจริญวัฒนาโดยลำดับ เมื่อว่าโดยเนื้อความ วัฒนธรรมและประเพณีก็เป็นสิ่งเดียวกัน ถ้ากล่าวโดยเนื้อหาวัฒนธรรมและประเพณี ก็มีบ่อเกิดจากความคิดเห็น ความรู้สึก และความเชื่อของคนในส่วนรวม คือประชาชน ซึ่งสะสมพอกพูนและสืบต่อร่วมกันมานานหลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นความเคยชินขึ้น เรียกเป็นคำเฉพาะทางวิชาว่า **นิสัยสังคม** (social habits) หรือเรียกเป็นคำตามธรรมดาว่า **ประเพณี** เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ความหมายที่แท้จริงของเรื่องคำว่าวัฒนธรรม ก็จะได้แก่เรื่องของจิตใจ สมดั่งในคาถาธรรมบทที่ว่า **"สิ่งทั้งหลายมีใจมาก่อน มีใจประเสริฐสุด สำเร็จแล้วด้วยใจ"** แต่เราจะเรียนรู้เรื่องของใจโดยตรงทำไม่ได้ ด้วยเป็นนามธรรม คือไม่มีรูปให้รู้ให้เห็น จะรู้ได้ก็จากสิ่งที่เป็นรูปธรรม ซึ่งใจแสดงออกให้ประจักษ์เห็นคือ จากวาจาและกิริยาอาการต่างๆ ว่าผู้แสดงออกมีความคิดเห็นความรู้สึกหรือความเชื่อเป็นอย่างไร นี้ประการหนึ่ง และจากสิ่งต่างๆ ซึ่งคนผลิตสร้างขึ้นนี้อีกประการหนึ่ง เมื่อรวมกันหมดนั่น ก็เป็นความหมายของคำว่าวัฒนธรรมโดยย่อ ในทางวิชาการ

ว่าเฉพาะวัฒนธรรมไทยหรือประเพณีไทย ซึ่งทำให้คนไทยในส่วนรวมเป็นเจ้าของและได้ชื่อว่ามีเอกลักษณ์ (identity) ให้ประจักษ์เห็นว่าเป็นคนไทย และมีความ

กลมเกลียวรวมกันได้เป็นปึกแผ่น เกิดเป็นประเทศชาติขึ้น ก็เพราะมีวัฒนธรรมไทยหรือประเพณีไทยปรากฏเด่นให้เห็นว่าเป็นของชนชาวไทยโดยเฉพาะ แตกต่างไปจากของชนชาติอื่น วัฒนธรรมหรือประเพณีไทยนี้ ย่อมมีบ่อเกิดโดยอุปมาดั่งน้ำในแม่น้ำจากหลายกระแสธารมารวมเป็นสายน้ำเดียวกัน คือรู้จักนำเอาวัฒนธรรมหรือประเพณีของชนชาติต่างๆ มาปรับปรุงใหม่ ให้เป็นของไทยโดยทำให้เข้ากันได้ดีกับจิตใจของไทย แล้วเอามาประกอบประสานกันกับของเดิมของไทย ให้เกิดเป็นสิ่งอันหนึ่งอันเดียวกัน การเอามาประกอบรวมกันอย่างนี้ เรียกเป็นคำเฉพาะทางวิชาการว่า **"การทำให้เกิดบูรณาการรวมหน่วย"** (integration) ขึ้น เกิดเป็นแบบวิถีชีวิตของชาวไทยในส่วนรวมให้เห็นเด่น

ก็แลวัฒนธรรมไทยนั้นแต่เดิมมา มีวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมอินเดีย มาผสมปนเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยเป็นส่วนใหญ่ เข้าลักษณะในทำนองเดียวกับวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งได้รับเอาวัฒนธรรมกรีก ละติน และวัฒนธรรมเฮบรูส่วนใหญ่ เข้าไปเป็นของตนฉะนั้น พื้นฐานจิตใจส่วนใหญ่ของชาวตะวันตก มีลักษณะเป็นอย่างไรในเรื่องความคิดเห็นความรู้สึกและความเชื่อ ก็อาจศึกษาได้จากวัฒนธรรมกรีก ละติน และเฮบรู ส่วนพื้นฐานจิตใจของชาวไทยรวมทั้งชนชาติอื่นในดินแดนภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ด้วย มีอย่างไร ก็อาจศึกษาได้ในทำนองเดียวกัน จากจีนและอินเดีย ชนชาติต่างๆ ในแถบเอเชียอาคเนย์มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่แตกต่างกันไปเป็นเอกเทศ ก็เนื่องด้วยเหตุการณ์ทางประวัติ-ศาสตร์และทางชาติพันธุ์ (ethnic) ส่วนใหญ่ เป็นเงื่อนไขบังคับให้เป็นไป แต่พื้นฐานจิตใจยังคงอยู่และคล้ายคลึงกัน ไม่มากก็น้อย เพราะฉะนั้นเราจะทราบเรื่องพื้นฐานจิตใจของไทย ว่ามีเป็นมาอย่างไรแต่เดิม และยังเหลืออยู่อย่างแอบแฝงมากน้อยเพียงไร ก็ต้องอาศัยศึกษาเรื่องวัฒนธรรมอินเดีย ในวิชาที่เรียกว่า อินเดียวิทยา (Indology) และวัฒนธรรมจีน ที่เรียกว่า จีนวิทยา (Sinology) และศึกษาเรื่องวัฒนธรรมของชนชาติต่างๆ อันเป็นเพื่อนบ้านของไทย ซึ่งมีการติดต่อถึงกันมานานอย่างใกล้ชิดในทางสังคมด้วย เพราะชนชาติเหล่านี้ มาอยู่ในรัศมีแดนวัฒนธรรม (cultural area) แดนเดียวกัน คือเหมือนกันเมื่อว่ารวม แต่ไม่เหมือนกันเมื่อว่าเป็นเอกเทศ

ว่าถึงเรื่องวัฒนธรรมอินเดีย เราก็ทราบกันดีแล้วเป็นส่วนมาก เพราะยังศึกษากันอยู่ในหมู่ชาวไทย เช่นในแง่ทางภาษาและศาสนา แต่วัฒนธรรมจีน เราทราบกันส่วนใหญ่ก็แต่วัฒนธรรมสมัยหลังๆ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องความเป็นอยู่ของเขา ส่วนเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อถือทางศาสนาและปรัชญา ตลอดจนเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและวรรณคดีของเขา เมื่อว่ากันตามส่วนเราก็รู้กันบ้างแต่เล็กน้อย ถ้าต้องการจะรู้ให้ลึก

ซึ้งและกว้างขวางออกไป ก็หาหนังสืออ่านที่แปลเป็นภาษาไทยได้น้อยเรื่อง นอกจากหนังสือเรื่องอ่านเล่น ซึ่งเรียกกันว่า "พงศาวดารจีน" เท่านั้น ส่วนผู้ซึ่งรู้ภาษาทางตะวันตกดี อาจหาหนังสืออ่านเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมจีน ซึ่งชาวตะวันตกแต่งหรือแปลไว้เป็นภาษาของเขา มีจำนวนมากมายจนนับไม่ถ้วน ก็ไม่ใคร่มีผู้สนใจอ่านและศึกษากันจริงจัง ทั้งนี้ก็เพราะในปัจจุบัน เราและไม่ว่าใครๆ ในชนชาติอื่นๆ กำลังสนใจเรื่องวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะวัฒนธรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจในแง่เทคนิควิทยา (technology) หรืออุตสาหกรรมศาสตร์ คือการผลิตสิ่งต่างๆ ขึ้นโดยใช้เครื่องจักรยนต์กลไกเป็นเครื่องช่วยเกี่ยวกับงานอุตสาหกรรม ถ้าว่าตามความหมายทางสังคมศาสตร์ เทคนิควิทยาหมายถึงการใช้เทคนิค นำเอาวัตถุดิบจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมาประดิษฐ์ทำเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และสิ่งอันจำเป็นอย่างอื่นๆ ขึ้น เพราะวัฒนธรรมแบบใหม่ มีพลังแรงมาก ผู้ใดดื้อถือทิฐิ ไม่ยอมรับเอามาเป็นวัฒนธรรมของตน ก็จะไม่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างสมัยใหม่ ทันเทียมกับประเทศชาติอื่น ในที่สุดก็อาจสิ้นชาติของตนไปก็ได้ ความสิ้นชาติในที่นี้ ข้าพเจ้าหมายถึงความไม่มีเอกลักษณ์เป็นชนชาติไทยอีกต่อไป เพราะเมื่อรับเอาวัฒนธรรมแผนใหม่นี้เข้ามาเป็นวิถีชีวิตของตนไว้ทั้งหมด แทนของเดิมของเรา ก็หมายความเท่ากับเราถอนรากวัฒนธรรมเดิมของตนเอง ซึ่งเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายมาแล้วด้วยดี นับได้หลายร้อยปีหรือมากกว่านั้นขึ้นไปก็ได้ ให้สูญสิ้นไปด้วยเมื่อตกอยู่ในสถานการณ์เป็นสองแพร่งเช่นนี้ หรือมีทั้งได้และเสียรวม อยู่ในตัวของมัน ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมของเก่าหรือวัฒนธรรมของใหม่ ก็ไม่ใช่ว่าเรื่อง อย่างนี้จะไม่เคยมีมาแล้วแต่ก่อน ความจริงย่อมมีมาแล้ว ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา อย่างน้อย ก็เคยมีมาแล้วในโลก ตั้ง ๒,๕๐๐ ปี เพราะขงจื๊อ กล่าวเตือนไว้ว่า *"สิ่งเก่าไม่ใช่ว่าจะดีทั้งหมด และสิ่งใหม่ไม่ใช่ว่าจะเลวทั้งหมด ผู้มีปัญญาปรีชาญาณย่อมรู้จักเลือกเฟ้นเอาแต่สิ่งที่ดี ไม่ว่าจะเป็นสิ่งเก่าหรือสิ่งใหม่ เมื่อได้ทดลองชิมดูดีแล้ว"*

นี่แสดงว่าสิ่งเก่าหรือสิ่งใหม่ ย่อมมีดีและเลวรวมอยู่ด้วยกันในตัว เป็นด้านหน้าและด้านหลังเสมอไป และเราจะสามารถเลือกได้ดี ก็อยู่ที่รู้ถึงสมุฏฐานของวัฒนธรรมของไทย ว่ามีพื้นฐานจิตใจของชาวไทยเป็นต้นเหตุอย่างไร โดยนัยทำนองเดียวกันกับที่แพทย์โรคจิตค้นหาสมุฏฐานของผู้ป่วยฉะนั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่า พื้นฐานจิตใจของชาวไทย เช่นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกสำนึกเห็นของไทยแต่เดิมมามีอย่างไร อาจค้นหาได้ไม่มากก็น้อย จากวัฒนธรรมจีน มีเรื่องทางภาษา ระบบการปกครองแบบศักดินา และความเชื่อถือทางศาสนาเป็นต้น ว่ามีแต่เดิม

และมีวิวัฒนาการมาแล้วอย่างไร จนถึงสมัยปัจจุบัน ตลอดจนศึกษาเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมของชนชาติเพื่อนบ้านซึ่งอยู่ในรัศมีแดนวัฒนธรรมแดนเดียวกัน อาจทำให้เราเข้าใจเรื่องของตนเองที่เร้นอยู่ได้ดีขึ้น เพราะชนชาวไทยก็มีอดีตเป็นของตนเองมาแล้วช้านาน ไม่ใช่ว่าจะมีแต่ปัจจุบันเท่านั้น จึงเจริญเติบใหญ่มาได้ถึงทุกวันนี้ ถ้าผู้ใดไม่มีอดีตเป็นของตน ก็หมายความว่าผู้นั้นยังเป็นเด็กอยู่เสมอ ไม่มีวันเติบโตเจริญเป็นผู้ใหญ่ได้ เปรียบเหมือนน้ำในกระแสธารที่ไหลเรื่อย ก็ต้องมีน้ำเก่าไปน้ำใหม่มา ต่อเนื่องกันไปไม่ขาดตอน จึงจะเป็นกระแสธารที่มีน้ำเต็มอยู่เสมอและไม่เน่า ฉะนั้น

ข้าพเจ้าเขียนคำนำหนังสือ **"บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน"** เสียยืดยาว ก็เพราะกำลังมีปีติยินดี ที่นายจำนงค์ ทองประเสริฐ ใช้ความอุตสาหะพยายามแปลเรื่องนี้จากภาษาอังกฤษ สำเร็จลงได้ด้วยดี มีประโยชน์แก่ใคร่รู้เรื่องวัฒนธรรมเก่าของจีน ก็จะได้มีโอกาสได้รับความรู้ความบันเทิงไปด้วยในตัว เพราะผู้แปลมีคุณสมบัติเหมาะด้วยประการทั้งปวงแก่การแปลเรื่องอย่างนี้เป็นภาษาไทย ด้วยเป็นผู้คงแก่เรียน คือเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค และได้มีโอกาสไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยเยลแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อครั้งยังอยู่ในสมณเพศเป็นพระภิกษุวรญาณ และได้รับปริญญามหาบัณฑิตวิชาปรัชญาตะวันออก แต่การถ่ายเสียงคำวิสามานยนามในภาษาจีน จากตัวอักษรโรมันมาเป็นคำไทย มีข้อลำบากและยุ่งยากอย่างยิ่งอยู่อย่างไร เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วในหมู่ผู้รู้ แต่ก็เป็นโอกาสอันนี้ ที่มีผู้รู้ภาษาจีนดี มีเมตตาถ่ายทอดเสียงคำเหล่านั้นซึ่งถือว่าถูกต้องให้ เท่าที่สามารถจะทำได้ นอกนี้ยังมีผู้รู้ภาษาไทยดี ช่วยตรวจแก้กลั่นกรองภาษาไทยให้อีกชั้นหนึ่ง สำนวนแปลเป็นไทย ส่วนใหญ่จึงอ่านรื่นหู เปรียบเหมือนได้ดื่มน้ำใสบริสุทธิ์มีรสโอชา แห่งวัฒนธรรมไทยทางภาษาได้คล่องคอฉะนั้นแล

พระยาอนุมานราชธน

(พระยาอนุมานราชธน)

รักษาการในตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิตยสถาน

วันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

คำชี้แจงของผู้แปล

เมื่อข้าพเจ้าเข้ามารับราชการอยู่ในราชบัณฑิตยสถาน เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๗ แล้ว นายเจริญ อินทรเกษตร หัวหน้าสำนักงานฝ่ายวิชาการในขณะนั้น ซึ่งข้าพเจ้านับถือเสมือนเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้าผู้หนึ่ง ได้มอบหมายให้ข้าพเจ้าแปลหนังสือชุด Introduction to Oriental Civilizations ฉบับของ Columbia University Press ซึ่งมีอยู่ ๓ เล่มด้วยกัน คือ

๑. Sources of Chinese Tradition

๒. Sources of Japanese Tradition และ

๓. Sources of Indian Tradition

ข้าพเจ้าได้เคยอ่านหนังสือชุดนี้มาบ้างแล้ว เห็นว่ามีประโยชน์มาก เพราะหนังสือประเภทตำราที่เกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม หรือปรัชญาของเรายังมีน้อยนัก ไม่เพียงพอสำหรับการศึกษาขั้นสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นมหาวิทยาลัย ถ้าหากทางราชบัณฑิตยสถานจักได้จัดพิมพ์หนังสือประเภทนี้ให้มาก ๆ ก็คงจักเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของชาติไม่น้อยเลย ข้าพเจ้าจึงได้เริ่มลงมือแปลหนังสือ Sources of Chinese Tradition เป็นอันดับแรก โดยเหตุที่หนังสือเล่มนี้หนาเกือบพันหน้า ข้าพเจ้าต้องใช้เวลาแปลอยู่ถึง ๘ เดือนเศษ จึงจบบริบูรณ์ แต่ก็เป็นการเสร็จในขั้นแรกเท่านั้น

เมื่อข้าพเจ้าได้แปลจบแล้ว ก็ได้เอาฉบับที่แปลไว้มาตรวจแก้ไขใหม่อีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะให้เจ้าหน้าที่ดีดพิมพ์ออกมา เมื่อดีดพิมพ์ออกมาแล้ว ข้าพเจ้าก็ต้องตรวจแก้ไขอีกครั้งหนึ่งแล้วจึงได้นำเสนอหัวหน้าสำนักงานฝ่ายวิชาการตรวจแก้ไขในด้านสำนวนอีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะการแปลตำราภาษาอังกฤษสู่ภาคไทยนั้น ดูๆ ก็เหมือนว่าจะง่าย ๆ เพราะคล้าย ๆ กับชุบมือเปิบ แต่เมื่อได้ทำเข้าจริง ๆ แล้วจึงเห็นว่าเป็นเรื่องที่ง่ายซึ่งไม่ง่ายเลย ทั้งนี้เพราะว่าเมื่อตีพิมพ์ออกไปแล้วยังไม่ทราบว่าผู้อ่านจะอ่านรู้เรื่องหรือไม่ บางทีผู้แปลเข้าใจดี แต่ผู้อ่านหาได้เข้าใจอย่างที่ผู้แปลเข้าใจไม่ ทั้งนี้เพราะสำนวนที่แปลมักจะเป็น "ไทยแบบฝรั่ง" อยู่ ยังไม่สิ้นกลิ่นขนมปัง กลิ่นเนย ข้าพเจ้าเองจึงรู้สึกหนักใจมาก ยิ่งหนังสือนี้จะตีพิมพ์ออกมาในนามของราชบัณฑิตยสถานด้วยแล้ว ก็ควรให้มีข้อบกพร่องน้อยที่สุดที่จะน้อยได้ แต่สำหรับปัญหานี้ ข้าพเจ้าก็ผ่อนคลายความ

(ข)

หนักใจลงได้บ้าง ในเมื่อนายเจริญ อินทรเกษตร วิทยากรพิเศษ หัวหน้าสำนักงานฝ่ายวิชาการได้กรุณาตรวจแก้สำนวน และท้วงติงในที่ที่ท่านสงสัยให้โดยตลอด แต่โดยเหตุที่ตัวท่านเอง ก็มีภาระอยู่หลายด้านด้วยกันจึงมีเวลาน้อย เมื่อท่านท้วงติงมาตรงไหนข้าพเจ้าก็นำมาพิจารณาแก้ไขเสียใหม่ ซึ่งแม้ว่าบางทีจะยังไม่ถูกใจข้าพเจ้านัก แต่ข้าพเจ้าก็มีวิสัยสามารถเพียงแค่นั้นเอง จึงอาจมีข้อบกพร่องเหลืออยู่บ้างไม่มากก็น้อย ซึ่งก็หวังว่าคงได้รับอภัย และคำทักท้วงจากท่านบัณฑิตทั้งหลายเป็นแน่

เมื่อได้แก้ไขต้นฉบับเรียบร้อยแล้ว ก็ได้นำเสนอท่านศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน นายกราชบัณฑิตยสถานพิจารณาอีกครั้งหนึ่งในฐานะที่ท่านอาจารย์เป็นนักปราชญ์ที่ใฝ่ต่อการศึกษาอย่างหาผู้เสมอเหมือนมิได้ และท่านเองก็ต้องการที่จะให้มีตำราประเภทนี้มากๆ ท่านจึงได้ให้ความสนับสนุนและกำลังใจเป็นอย่างดียิ่งตลอดมา และได้อนุมัติให้จัดตีพิมพ์ได้ ซึ่งในเรื่องนี้ก็ได้รับความร่วมมือจากนายสว่าง แสนสว่าง เลขานุการราชบัณฑิตยสถานเป็นอย่างมากในการดำเนินการเพื่อเสนอของบประมาณมาจัดตีพิมพ์ และติดต่อโรงพิมพ์ เพื่อพิมพ์ให้เสร็จทันเวลา

เพื่อที่จะให้การจัดตีพิมพ์ดำเนินไปด้วยดี ทางราชบัณฑิตยสถานได้มอบหมายให้ข้าพเจ้าติดต่อกับ Columbia University Press เมืองนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา เพื่อขอลิขสิทธิ์ในการแปล และตีพิมพ์เป็นเล่มขึ้นเผยแผ่ ข้าพเจ้าจึงได้ปรึกษาเรื่องนี้กับนายวิลเลียม เจ. คลอสเนอร์ (William J. Kluasner) รักษาการในตำแหน่งผู้แทนมูลนิธิอาเซียประจำประเทศไทย ในที่สุด นายวิลเลียม คลอสเนอร์ ก็ได้รับภาระติดต่อขอลิขสิทธิ์ในการแปลและจัดตีพิมพ์หนังสือชุดนี้หมดทั้ง ๓ เล่ม ซึ่งในที่สุดทางสำนักพิมพ์นั้นก็ยินดีมอบลิขสิทธิ์ในการแปลและจัดตีพิมพ์แผยแผ่ให้แก่ราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งข้าพเจ้าในนามราชบัณฑิตยสถาน ต้องขอขอบคุณผู้แทนมูลนิธิอาเซีย และผู้อำนวยการสำนักพิมพ์ Columbia University Press ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

นอกจากนั้น ผู้ที่ข้าพเจ้าจะเว้นขอบคุณเสียมิได้ ก็คือ นายเขียน ธีระวิทย์ อาจารย์ในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย น.ส. บรรจบ พันธุเมธา และนายแพทย์ตันม่อเซี้ยง ซึ่งท่านทั้งสามที่ได้กล่าวนามมานี้ ได้มีส่วนช่วยข้าพเจ้าทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในเรื่องเกี่ยวกับการอ่านออกเสียงคำภาษาจีน ทั้งนี้ก็เพราะว่าในการถอดคำจีนที่เขียนเป็นตัวโรมันออกมาเป็นภาษาไทยนั้น ข้าพเจ้าใช้หลักการถอดเสียงที่นายเขียน ธีระวิทย์ อธิบายไว้ในหนังสือ "วิวัฒนาการการปกครองของจีน" เป็นหลัก ผสมกับ

คำแนะนำของอาจารย์บรรจบ พันธุเมธา และนายแพทย์ตันม่อเซี้ยง จึงอาจมีผิดเพี้ยนไปจากวิธีการออกเสียงของนายเขียน ธีระวิทย์ บ้าง ทั้งนี้เพราะบางคำอาจออกเสียงได้หลายอย่าง การออกเสียงคำภาษาจีนส่วนใหญ่ ออกตามสำเนียงจีนกลาง นอกจากบางคำที่ชินหูเราอยู่แล้ว เช่น ขงจื๊อ เต๋า เป็นต้น ข้าพเจ้าก็คงเขียนตามที่เรารู้จักกันแพร่หลายแล้ว ไม่เขียนว่า ขงจื่อ เต้า เป็นต้น

โดยเหตุที่หนังสือชุดนี้เป็นหนังสือที่หนามาก ถ้าหากจะพิมพ์เป็นเล่มเดียวจบก็คงจะเป็นหนังสือเล่มใหญ่มาก อาจหนากว่า ๒,๐๐๐ หน้าก็ได้ ซึ่งคงทำให้เกิดความลำบากในการหยิบอ่าน และราคาก็อาจแพงมาก ทางราชบัณฑิตยสถานจึงตกลงว่าจะแยกพิมพ์ออกมาเป็น ๕ ภาค ทั้งนี้ก็เพื่อสะดวกในการอ่าน และเป็นการช่วยในด้านการเศรษฐกิจไปในตัวด้วย

ในการจัดตีพิมพ์นี้ ถ้าหากว่าจักมีผลดีใดๆ เกิดขึ้นในวงการศึกษาของชาติแล้ว ข้าพเจ้าก็ขอมอบความดีนั้นให้แก่สถาบันการศึกษาที่ข้าพเจ้าได้ศึกษาเล่าเรียนมา คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และมหาวิทยาลัยเยล ในสหรัฐอเมริกา มูลนิธิอาเซีย ที่ได้ให้ทุนการศึกษาแก่ข้าพเจ้า และราชบัณฑิตยสถานที่ได้ให้การสนับสนุนในการแปล รวมทั้งสำนักงบประมาณที่สนับสนุนในเรื่องการเงินสำหรับจัดตีพิมพ์ แต่ถ้าหากว่ามีข้อบกพร่องใดๆ แล้ว ก็ขอให้ถือว่าเป็นเพราะความด้อยปัญญาของข้าพเจ้าแต่ผู้เดียว และข้าพเจ้าก็หวังว่าคงจักได้รับความกรุณาปรานีจากท่านผู้รู้ทั้งหลาย ในอันที่จะให้คำแนะนำท้วงติงแก่ข้าพเจ้า เพื่อปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป.

นายจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิตยสถาน
๓ สิงหาคม ๒๕๑๐

สารบาญ

บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน

ภาค ๑

สมัยโบราณ

เค้าโครงประวัติศาสตร์จีนสมัยโบราณ

(วัน เดือน ปี และเวลาที่ราชวงศ์ต่าง ๆ เข้ามามีอำนาจ ก่อนพุทธศักราช ๒๙๘ ปีขึ้นไป นั้น ถือเอาตามประเพณีปรัมปราที่เชื่อถือกันสืบ ๆ มา)

ก่อน พ.ศ.	ราชวงศ์		
๒๓๐๙		วีรบุรุษทางด้านวัฒนธรรม	ฟูฉี (Fu Hsi) ผู้คิดค้นการเขียน การประมง การใช้บังเหียนม้า
๒๑๙๔			เชินหนุง (Shen Nung) ผู้คิดค้นการกสิกรรมและการค้า
๒๑๕๔			ฮ่วงตี่
๑๘๑๔		กษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์	เอี๋ยว (Yao)
๑๗๑๒			ซุ่น (Shun)
๑๖๖๒	ราชวงศ์เสี่ย (Hsia)		ยิ่ว (Yü) ผู้ตั้งราชวงศ์ซึ่งมีน้ำพระทัยเปี่ยมด้วยคุณงามความดี
๑๒๗๕			เจี๋ย (Chieh) กษัตริย์ผู้โฉดเขลาเลวทรามองค์สุดท้ายของราชวงศ์

ก่อน พ.ศ.	ราชวงศ์		
๑๒๒๓			กษัตริย์ ถัง (T'ang) ผู้ตั้งราชวงศ์ เป็นผู้มีน้ำพระทัยดี
(ประมาณ ๗๕๐)	ราชวงศ์ชาง (Shang) หรือราชวงศ์หยิน (Yin)		(เริ่มบันทึกเหตุการณ์ทางด้านพงศาวดาร)
๖๑๑			โจ่ว (Chou) กษัตริย์ผู้โฉดเขลาเลวทรามองค์สุดท้ายของราชวงศ์
๓ ราชวงศ์			
			เหวิน (Wen) ผู้ตั้งราชวงศ์ เป็นผู้มีน้ำพระทัยเมตตากรุณา
๕๗๙			หวู (Wu) ผู้ตั้งราชวงศ์ เป็นผู้มีน้ำพระทัยโอบอ้อมอารี
๕๗๒		โจวตะวันตก	เซ็ง (Ch'eng) ผู้ตั้งราช-วงศ์ เป็นผู้มีน้ำพระทัยงาม
	ราชวงศ์โจว (Chou)		(โจวกุง เป็นผู้สำเร็จราชการแทนกษัตริย์เซ็ง)
๓๓๕			กษัตริย์หลี่ (Li)
๒๓๘			กษัตริย์ยิ่ว (Yü)

ก่อน พ.ศ.	ราชวงศ์	
๒๒๘		ยุคฤดูวสันต์ และฤดูสารท (๑๗๙ ก่อน พ.ศ. -พ.ศ ๖๒)
๑๗๙		
๘	โจวตะวันออก	ยุค "ปรัชญาเมธี ๑๐๐ คน" (๘ ปีก่อน พ.ศ.-ประมาณ พ.ศ. ๓๑๑) : ขงจื๊อ ม่อจื๊อ เล่าจื๊อ (?) เม่งจื๊อ จวงจื๊อ ฮุยซือ ชางหยาง กุงซุนหลุง ชื่นจื๊อ ฮั่นเฟ
พ.ศ. ๑๔๐		ยุคที่รัฐต่าง ๆ ต้องรบพุ่งกันอยู่ตลอดเวลา (พ.ศ. ๑๔๐-๓๒๒)
๑๔๐-๒๓๐		จักรพรรดิฉิน และรัฐอื่น ๆสร้างกำแพงมหึมาและงานด้านชลประทาน
๒๙๔		หลิวปู่หวุย (Lü Pu-wei) อัครมหาเสนาบดีของจักรพรรดิฉิน
๓๒๒	ราชวงศ์ฉิน (Ch'in) (๓๒๒-๓๓๖)	จักรพรรดิองค์แรกหลี่ซือ (Li Ssu) อัครมหาเสนาบดี
๓๒๙		สร้างกำแพงยักษ์เสร็จเรียบร้อย

บทที่ ๑
ประเพณีปรัมปราของจีนในสมัยโบราณ

ความพยายามใดๆ ที่จะอธิบายความคิดเห็นในประวัติศาสตร์จีนยุคโบราณที่สุดหรือก่อนสมัยขงจื๊อนั้น จะต้องประสบความยุ่งยาก ๒ ประการทันที ความยุ่งยากประการแรกก็คือข้อเท็จจริงที่ว่า ความน่าสะพรึงกลัวในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและความเคารพนบนอบต่อขนบธรรมเนียมเก่าๆ ซึ่งเป็นแบบของชาวจีนนั้น ได้ทำให้นักเขียนและนักคิดชาวจีนสมัยต่อมาลงความเห็นว่าเจ้าของความคิดเห็นและข้อความที่กล่าวออกมานั้นจะต้องเป็นบุคคลสมัยโบราณที่สูงสุด นักปราชญ์ยุคปัจจุบันมีความสงสัยมานานแล้วว่า ตำราต่างๆ เป็นจำนวนมากที่เคยเข้าใจกันว่ามีอายุมาตั้งแต่เริ่มประวัติศาสตร์จีนนั้น เมื่อเอามาเทียบเคียงดูจริงๆ แล้ว เป็นเพียงงานในรุ่นต่อมาเท่านั้น แต่ก็ยังคงเป็นไปไม่ได้อยู่นั่นเองที่จะกล่าวอย่างเด็ดขาดจริงๆ ว่า ตำราเล่มใดบ้าง และความคิดเห็นอย่างไหนบ้างที่เป็นผลงานในยุคก่อนขงจื๊อเกิดจริงๆ ความยุ่งยากประการที่สองก็อยู่ที่ข้อเท็จจริงที่ว่า แม้ว่าตำราบางเล่มเกือบจะถือว่ามีอายุมาตั้งแต่สมัยโบราณจริงๆ แต่ข้อความในตำราเหล่านั้นก็เป็นคำพูดที่พ้นสมัย และนักศึกษาสมัยต่อๆ มาก็แปลความหมายเสียจนทำให้ยุ่งยากและมืดมนไปหมด ซึ่งข้อนี้ทำให้เป็นการยากที่จะกล่าวว่าผู้ที่แต่งตำราเหล่านั้นหมายถึงอะไรแน่ อย่างไรก็ตาม เรา (หมายถึงผู้เรียบเรียงหนังสือนี้) ซึ่งมีความระมัดระวังเรื่องนี้อยู่ ก็จะพยายามวางเค้าโครงการเริ่มต้นประวัติศาสตร์จีนตามที่ชาวจีนยอมรับนับถือกันมา และโดยอาศัยวรรณกรรมต่างๆ ที่เป็นรากฐานแสดงถึงประเพณีปรัมปราเหล่านี้ และเราก็กล้าพอที่จะให้คำอธิบายย่อๆ เกี่ยวกับเรื่องที่ดูเหมือนว่าจะเป็นความคิดเห็นที่เก่าแก่จริงๆ และเป็นแบบความคิดที่เป็นตัวแทนของยุคก่อนสมัยขงจื๊อด้วย

เรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับประเพณีปรัมปราในประวัติศาสตร์จีนนั้น เริ่มต้นด้วยวีรบุรุษทางวัฒนธรรมที่เลือนลาง กึ่งเทวดามากมายซึ่งมีผู้กล่าวว่า ได้สอนศิลปะเกี่ยวกับอารยธรรมต่างๆ มากมายให้แก่ประชาชนชาวจีนเป็นครั้งแรก เรื่องราวที่เป็นทำนองเทพนิยายเหล่านี้ ติดตามมาด้วยกษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมืองซึ่งเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระสติปัญญาอันสุขุมคัมภีรภาพ และคุณธรรมอันสูงส่งเป็นพิเศษรวม ๒ พระองค์ด้วยกัน คือกษัตริย์ ***เอี๋ยว ซุน*** และ ***ยิ่ว*** ซึ่งทรงมีส่วนร่วมอันสำคัญยิ่งตามที่ปรากฏอยู่ในข้อเขียน

ของขงจื๊อในสมัยต่อมา ***ยิ่ว*** เป็นผู้ตั้งราชวงศ์แรกในประวัติศาสตร์จีน คือราชวงศ์ ***เสี่ย*** (Hsia) ราชวงศ์เสี่ยนี้ สันนิษฐานกันว่ามีอายุอยู่ประมาณ ๓๐๐ ปี ได้ถึงอวสานในสมัยที่ ***เจี๋ย*** (Chieh) กษัตริย์องค์สุดท้ายซึ่งเลวทรามและโฉดเขลามากถูกจักรพรรดิถังโค่นราชบัลลังก์ แล้วจักรพรรดิถังก็ทรงตั้งราชวงศ์ที่สอง คือราชวงศ์ ***ซาง*** (Shang) หรือราชวงศ์ ***หยิน*** (Yin) ขึ้น เมื่อมาถึงตอนนี้ อาจกล่าวเสริมได้ว่าไม่มีหลักฐานพอที่จะเชื่อถือได้ ไม่ว่าจะเป็นในทางโบราณคดีหรือวรรณคดีใดๆ ที่จะยืนยันให้ทราบว่าบุคคลเหล่านี้หรือราชวงศ์เหล่านี้มีอยู่จริงๆ เลย โดยเฉพาะราชวงศ์ซางนั้น ไม่ใช่มีเพียงเฉพาะข้อพิสูจน์ในทางโบราณคดีเท่านั้น หากแต่มีจารึกที่กระดูก (bone inscription) ซึ่งบอกให้ทราบถึงอะไรบางอย่างเกี่ยวกับชีวิตในสมัยนั้นด้วย ต่อมาราชวงศ์ซางก็ถูกโค่น เมื่อกษัตริย์ ***เหวิน*** และโอรสของพระองค์คือกษัตริย์ ***หวู*** ได้เป็นกบฏต่อกษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์ซาง คือกษัตริย์ ***โจ่ว*** และได้ถอดกษัตริย์โจ่วออกจากตำแหน่ง แล้วจึงตั้งราชวงศ์ใหม่ขึ้นมาแทนที่ ราชวงศ์ใหม่ คือราชวงศ์ ***โจว*** นี้ได้มีอยู่จนถึง พ.ศ. ๓๒๒ ราชวงศ์นี้และประวัติของราชวงศ์นี้ ไม่ใช่มีเฉพาะเพียงหลักฐานทางโบราณคดีซึ่งมีเป็นจำนวนมากมายเท่านั้น แต่ยังมีตำราที่เชื่อถือได้อย่างแน่นอนโดยมิต้องสงสัยอีกเป็นจำนวนมากมายด้วย

ทีนี้กลับมาพูดถึงเรื่องวรรณคดีที่เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ซึ่งตามประเพณีปรัมปราแล้ว ชาวจีนถือว่าเป็นมรดกสมัยโบราณ คือ คัมภีร์ต่างๆ ของขงจื๊อ ตามเรื่องราวที่ได้อภิปรายกันมาเป็นประเพณีนั้น คัมภีร์แรกเล่มแรกก็คือ ***อี้จิง*** (I ching) หรือ ***"คัมภีร์ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง"*** ประชาชนในสมัยราชวงศ์ซางใช้กระดูกและกระดองเต่าเป็นเครื่องทำนาย แต่บางทีก็นิยมใช้วิธีทำนายแบบอื่น คือเอาก้านต้น milfoil มาเป็นเครื่องทำนาย "คัมภีร์ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง" นี้ ประกอบด้วยตำราที่มีข้อความสั้นๆ ให้ร่องรอยหรือเงื่อนงำเพื่อตีความหมายผลแห่งการทำนายวิธีนี้ และมีภาคผนวก หรือ ***คำอธิบาย*** อีกมากมายต่อเติมการแปลความหมายที่มีความสำคัญในด้านอภิปรัชญา ตำราที่เป็นพื้นฐานเล่มนี้ถือว่าเป็นตำราที่เก่าแก่มาก และเข้าใจกันว่า ขงจื๊อเป็นผู้เขียนคำอธิบาย แต่นักศึกษาสมัยใหม่ถือว่า ***คำอธิบายเพิ่มเติม*** นี้ เป็นงานในยุคหลังกว่านั้นมาก (คือเป็นงานในสมัยราชวงศ์ฉิน หรือตอนต้นราชวงศ์ฮั่น)

คัมภีร์ที่ ๒ คือ ***ฉู่จิง*** (Shu ching) ได้แก่ ***คัมภีร์ประวัติศาสตร์*** หรือบางทีก็เรียกว่า ***คัมภีร์เกี่ยวกับเอกสารต่าง ๆ*** งานชิ้นนี้ประกอบด้วยข้อความที่กล่าวอย่าง

สั้นๆ ข้อแนะนำ สุนทรพจน์ หรือรายงานปากเปล่าที่คล้ายๆ กัน กล่าวกันว่า เป็นผลงานของกษัตริย์นักปกครองและเสนาบดีทั้งหลายนับตั้งแต่สมัยกษัตริย์เอี๋ยว กษัตริย์ซุน เรื่อยลงมาจนกระทั่งถึงสมัยราชวงศ์โจวยุคต้นๆ ข้อความต่างๆ เหล่านี้บางตอนก็คล้ายๆ กับสร้างเรื่องขึ้นในสมัยคริสต์ศักราช ส่วนข้อความอื่นๆ ปรากฏว่า เป็นข้อความที่เขียนขึ้นในสมัยกลางหรือปลายสมัยราชวงศ์โจว ดังนั้นจึงอาจมีทางเป็นไปได้ว่า เฉพาะข้อความที่สันนิษฐานว่าเป็นผลงานสมัยราชวงศ์โจวยุคแรกๆ เท่านั้น จึงจะถือว่าพอจะเชื่อถือได้ในทางประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ชาวจีนส่วนมากแม้จนกระทั่งชาวจีนยุคหลังสุดก็ยอมรับว่า ข้อความส่วนใหญ่เป็นข้อความหรือคำพูดของบุคคลต่างๆ และของสังคมจีนสมัยโบราณจริงๆ มีผู้เข้าใจว่าขงจื๊อเป็นผู้รวบรวมผลงานต่างๆ เหล่านี้ไว้ ท่านได้เขียนคำนำเอกสารแต่ละชิ้นๆ ไว้อย่างสั้นๆ อธิบายถึงสถานการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับการร้อยกรองเอกสารแต่ละชิ้นๆ นั้น

คัมภีร์ที่ ๓ ชื่อ ***ซือจิง*** (Shih ching) คือ ***คัมภีร์กาพย์*** หรือ***คัมภีร์คีตคาถา*** ซึ่งคีตคาถาประมาณ ๓๐๐ บท ที่ได้เลือกสรรมารวมไว้นั้นส่วนใหญ่มีอายุนับตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจวยุคแรกๆ ส่วนคีตคาถาอื่นๆ เป็นบทเพลงที่พวกมั่งมีเงินทองทั้งหลายใช้ในพิธีสังเวยต่างๆ หรือในเวลาที่มีการเลี้ยงอาหารอย่างฟุ่มเฟือย หรือในงานอื่นๆ ส่วนหนึ่งสงสัยว่าจะเป็นบทเพลงที่ใช้ในพิธีต่างๆ ในสมัยราชวงศ์ซางยุคต้นๆ และสันนิษฐานกันว่าขงจื๊อเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงคีตคาถาเหล่านี้ขึ้นจากข้อความต่างๆ ที่มีอยู่มากมายทีเดียว และแม้ว่าประเพณีปรัมปรานี้จะเปิดช่องให้ถามได้ แต่ก็ดูเหมือนจะไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะต้องสงสัยเกี่ยวกับบทเพลงต่างๆ เหล่านี้ว่ามีอยู่จริงหรือไม่

คัมภีร์ที่ ๔ คือ ***คัมภีร์จารีตพิธี*** นั้น ความจริงเป็นการรวบรวมคัมภีร์หรือตำราต่างๆ ขึ้นนั่นเอง ตำราที่มีชื่อเสียงมากที่สุดก็คือ ***หลี่จี*** (Li chi) หรือคัมภีร์จารีตประเพณี ตำราเหล่านี้ครอบคลุมเรื่องต่างๆ อย่างกว้างขวางนับตั้งแต่ข้อความทางด้านปรัชญาที่กว้างขวางที่สุดจนกระทั่งถึงกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความประพฤติในชีวิตประจำวันที่หยุมหยิมที่สุด ยังไม่ทราบแน่นอนนักว่าคัมภีร์นี้ได้เกิดมีขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด ทั้งๆ ที่คัมภีร์เองดูเหมือนจะมีอายุนับตั้งแต่สมัยกลาง และปลายสมัยราชวงศ์โจว เรื่อยมาจนถึงสมัยราชวงศ์ฮั่นตอนต้นก็ตาม เรื่องนี้ก็ยังไม่แน่ใจอีกเหมือนกัน คือยังคงสันนิษฐานกันอยู่ว่าขงจื๊อเป็นผู้มีบทบาทในการรวบรวมและเรียบเรียงบางส่วนของตำราเหล่านี้ขึ้น

คัมภีร์ที่ ๕ ชื่อ ***ชุน-ชิว*** (Ch'un-ch'iu) หรือ ***บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์***

และฤดูสารท เป็นหนังสือพงศาวดารสั้นๆ ที่บันทึกเหตุการณ์ในแคว้นหลู่ (Lu) หรือที่มีผลเนื่องกับแคว้นหลู่ นับตั้งแต่ ๒๒๙ ปีก่อน พ.ศ. ถึง พ.ศ. ๖๒ หลู่เป็นรัฐที่เป็นบ้านเกิดของขงจื๊อ และมีผู้ยืนยันว่าขงจื๊อเองได้รวบรวม ***บันทึกเหตุการณ์*** จากบันทึกเก่าๆ ที่มีอยู่ในเอกสารสำคัญของแคว้นหลู่ เพราะเหตุที่หนังสือเกี่ยวกับ ***บันทึกเหตุการณ์*** นี้สั้นมากและไม่ค่อยแจ่มแจ้ง จึงได้มีหนังสือสำหรับให้อรรถาธิบายอีกมากมาย เพื่อจะได้อธิบายเบื้องหลังและความสำคัญของเหตุการณ์ต่างๆ ที่อ้างถึงในตำราที่เป็นพื้นฐานนั้น ในบรรดาหนังสืออรรถาธิบายเหล่านี้ หนังสือที่นับว่าสำคัญก็คือ ***โขจวน*** (Tso chuan) หรือ ***หนังสืออรรถาธิบาย โข กุง-หยาง*** (Kung-yang) และ ***กู-เหลียง*** (Ku-liang) เวลาที่แน่นอนเกี่ยวกับการเขียนหนังสืออรรถาธิบาย หนังสือเหล่านี้แม้จะมีอายุอยู่ในปูนสมัยราชวงศ์ฮั่นตอนต้นๆ ก็ตาม แต่โดยอาศัยหนังสืออรรถาธิบาย ๓ เล่มนี้ จึงสามารถอ่านและตีความหมาย ***บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท*** ได้

หนังสือเหล่านี้ ก่อให้เกิดเป็นคัมภีร์ของขงจื๊อ ๕ เล่ม คัมภีร์ที่ ๖ คือ ***ดนตรี*** นั้นมักกล่าวถึงในบทประพันธ์สมัยแรกๆ ไม่ทราบว่าจะมีตำราเกี่ยวกับดนตรีแยกออกไปอีกเล่มหนึ่งหรือเปล่า ในทุกวันนี้หาได้มีผลงานที่แยกออกไปเช่นนั้นไม่ แม้ว่าจะพบข้อความเกี่ยวกับดนตรีมีอยู่ในพวกตำรับตำราที่เกี่ยวกับพิธีรีตองต่างๆ ก็ตาม

ควรตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ตำราเหล่านี้ทั้งหมด ยกเว้นหนังสืออรรถาธิบายเกี่ยวกับเรื่อง ***บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท*** ๓ เล่มนั้นแล้ว สันนิษฐานกันว่ามีอายุมาตั้งแต่สมัยขงจื๊อ และเป็นตัวแทนวรรณกรรมที่เก่าที่สุดของประชาชนชาวจีน แม้ว่านักศึกษาสมัยปัจจุบันบางท่านจะไม่เห็นด้วยก็ตาม แต่ก็ควรจะได้สังเกตไว้อีกว่า ในทุกๆ กรณีเรามักจะยกให้ขงจื๊อเป็นสื่อ เป็นบรรณาธิการ และเป็นอรรถกถาจารย์ด้วย เป็นความจริงที่ว่าสำนักอื่นๆ ที่แสดงความคิดเห็นก็ได้ศึกษาและเอาตำราเหล่านี้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์เหมือนกัน และแม้บางทีก็อ้างว่าตำราของตนมีอายุอยู่ในปูนเดียวกันกับตำราเหล่านั้น แต่สำนักของขงจื๊อก็แสดงให้เห็นว่า ตนเป็นผู้คุ้มครองรักษา และเป็นสื่อของวรรณคดีเก่า ๆ อยู่เสมอ และนับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๖ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ เมื่อมีผู้ยอมรับนับถือลัทธิขงจื๊อโดยทั่วๆ ไปแล้ว คัมภีร์ทั้ง ๕ นี้ก็ได้กลายเป็นวิชาสำคัญที่ผู้มีการศึกษาดีจะต้องศึกษาและถือกันว่ามิเป็นเพียงผู้รับผิดชอบขั้นสุดท้ายต่อปัญหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการปฏิบัติในสมัยโบราณเท่านั้น แต่ยังถือว่าเป็นตำราที่รวบรวมกฎเกณฑ์ทางด้านศีลธรรมของขงจื๊อ และนักปราชญ์ต่างๆ ก่อนสมัยขงจื๊อ

และเป็นแหล่งที่ให้กำเนิดปัญญาและความรู้ที่ถูกต้องทั้งปวงอีกด้วย ***คัมภีร์ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง*** ที่ดีความหมายโดยอาศัยหนังสือ ***อรรถาธิบาย*** เป็นหลักนั้นถือกันว่าเป็นการพรรณนาเค้าโครงแห่งเอกภาพในแง่อภิปรัชญา ข้อความต่างๆ ใน ***คัมภีร์ประวัติศาสตร์*** ถือกันว่าเป็นการบันทึกงานของรัฐบาลและสถาบันของกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์โบราณ และถือว่าเป็นแบบอย่างแก่นักปกครองสมัยต่อๆ มาทั้งปวงด้วย เพลงพื้นเมืองและบทสวดในพิธีที่มีอยู่ใน ***คัมภีร์จารีตพิธี*** ตีความหมายกันว่าเป็นเรื่องที่ประชาชนหรือข้าราชการกล่าวยกย่องรัฐบาลที่ดี และประณามการปกครองที่ไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม คัมภีร์จารีตพิธีต่างๆ มีหน้าที่ประการสุดท้ายเกี่ยวกับปัญหาเรื่องระเบียบและมรรยาททั้งมวล ประการสุดท้าย ได้มีผู้กล่าวยืนยันว่าขงจื๊อเป็นผู้รวบรวม ***บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท*** ขึ้น มิใช่ในฐานะเป็นการบันทึกข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์โดยไม่ลำเอียงเท่านั้น แต่ยังเป็นดุจยานพาหนะที่บรรทุกการที่ท่านพิจารณาตัดสินบุคคลและเหตุการณ์ในอดีตมาให้เราทราบ และพร้อมกันนั้น ก็เพื่อแนะนำประชาชนให้รู้จักกฎและหลักการทางด้านศีลธรรมที่แท้จริง ซึ่งจะช่วยให้จัดการธุรกิจของตัวเองได้ด้วย แต่บทเรียนทางด้านศีลธรรมเหล่านี้ไม่มีทางที่จะปรากฏอยู่ในตำราย่อๆ เกี่ยวกับ ***บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท*** ได้เลย ดังนั้นนักศึกษาจะต้องอาศัยหนังสืออรรถาธิบายเข้าช่วย และจะต้องค่อยๆ ขจัดความล้ำลึกของถ้อยคำต่างๆ ให้หมดไป ก่อนที่จะยึดเอานัยที่ถูกต้องของข้อความที่ขงจื๊อมุ่งกล่าวถึง การตีความหมายตำราโบราณเหล่านี้ อาจเห็นว่าเป็นการถูกบังคับจนเกินไป และดูไม่เป็นการถูกต้องเลย แต่ก็จำเป็นจะต้องเห็นใจนักศึกษาเหล่านั้นอยู่เสมอถ้าเราเข้าใจเรื่องความดึงดูดใจที่ทำให้นักคิดต่อๆ มาติดคัมภีร์เหล่านั้น และเหตุผลต่างๆ นานาที่พวกเขาได้ยกขึ้นมาเป็นข้ออ้าง ในการที่พวกเขาได้อุทิศชีวิตให้แก่การศึกษาตำราโบราณเหล่านั้น

ทีนี้ก็ขอให้เราได้สังเกตคำพูดและความคิดเห็นสักสองเรื่อง ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นความเก่าแก่และความสำคัญอย่างที่สุดที่มีอยู่ในวรรณคดีโบราณนี้ ไม่เฉพาะในคัมภีร์ต่างๆ เท่านั้น แต่ทว่ารวมทั้งในจารึกบนกระดูกที่ใช้ทำนายในสมัยราชวงศ์ซางด้วย ที่เราได้พบว่ามีการอ้างถึงเทพยดาพระนามว่า ***ซางตี่*** (Shang-ti) หรือเทพเจ้าผู้ทรงศักดิ์ (Lord-on-High) บ่อยๆ ซึ่งไม่อาจบอกได้ว่าเทพยดาองค์นี้คือใครกัน แต่ก็ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์มากอยู่ ปรากฏว่าพระองค์เป็นเทพยดาผู้คุ้มครองที่คอยสอดส่องดูแลหมู่มนุษย์ และทำให้จักรวาลดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพูดถึงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างการบูชาในทางศาสนากับครอบครัวหรือตระกูลแล้ว ก็นับว่าพอเป็นไปได้

อยู่เหมือนกันที่ว่า ***ซางตี่*** เป็นเทพยดาผู้เป็นใหญ่แห่งตระกูลที่ปกครองประเทศ ***(บางทีจะเป็นบรรพบุรุษที่เป็นเทวดาด้วยซ้ำไป)*** ซึ่งอำนาจในทางศาสนาของพระองค์คู่ขนานกันไปอย่างใกล้ชิดกับอำนาจทางการปกครองของครอบครัว ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งประเพณีปรัมปราของพระองค์ รองจากพระองค์ลงมาก็เป็นเทวดาที่ต่ำศักดิ์กว่าอีกมากมายคือ ***สูรยเทพ จันทรเทพ เทพยดาประจำดวงดาวต่าง ๆ พระพาย พระพิรุณ*** และเทวดาประจำภูเขาและแม่น้ำต่างๆ นอกจากนี้ คนจีนโบราณยังเชื่ออีกว่าบรรพบุรุษของเขาเมื่อตายไปแล้ว ก็จะมีชีวิตต่อไปในสรวงสวรรค์ ซึ่งเป็นวิมานของเทพยเจ้าผู้ทรงศักดิ์และจะมีอิทธิพลต่อภารกิจของมวลมนุษย์อย่างแน่นอน ชาวจีนได้บูชาเซ่นสรวงเทพยดาต่างๆ เหล่านี้มาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว แต่ไม่ปรากฏชัดว่าในสังคมโบราณคนกลุ่มไหนบูชาเซ่นสรวงเทพยดาองค์ใด แต่ในสมัยราชวงศ์โจว ถือเป็นประเพณีว่า เฉพาะกษัตริย์ในราชวงศ์โจวเท่านั้นที่จะบูชาเซ่นสรวงเทพยเจ้าผู้ทรงศักดิ์ได้ ส่วนพวกขุนนางที่ต่ำลงมาบูชาเซ่นสรวงบรรพบุรุษของตน และเทพยดาที่ประจำอยู่ตามภูเขาและแม่น้ำในเขตแดนของตนได้เช่นเดียวกับกษัตริย์ในราชวงศ์โจว ***(แต่จะบูชาเซ่นสรวงเทพยเจ้าผู้ทรงศักดิ์ไม่ได้)*** ครอบครัวสามัญชนทั่วไป บางทีก็จะบูชาเซ่นสรวงเฉพาะบรรพบุรุษของตนเท่านั้น การบูชาเซ่นสรวงเหล่านี้นับว่ามีความสำคัญอย่างที่สุด ในอันที่จะทำให้เทพยดาทั้งหลายประทานความสุขและความคุ้มครองต่างๆ ให้ การละเลยเพิกเฉยต่อเทพยดาเหล่านั้น การบูชาเซ่นสรวงที่ไม่เหมาะสม หรือการบูชาเซ่นสรวงเทพยดาอื่นๆ นั้น ชาวจีนคิดว่าจะนำเอาเคราะห์กรรมและความทุกข์ยากเดือดร้อนมาให้ การบูชาเซ่นสรวงบรรพบุรุษโดยเฉพาะนับว่าเป็นความสำคัญต่อสวัสดิการของครอบครัวหรือวงศ์สกุลมาก ทั้งนี้เพราะบรรพบุรุษมีอำนาจที่จะช่วยเหลือและลงโทษอนุชนทั้งหลายได้ตามความพอใจ

บางครั้งในประวัติศาสตร์สมัยโบราณนั้น ความคิดเห็นประการที่สอง คือความคิดเห็นเกี่ยวกับ ***เทียน*** หรือ ***สวรรค์ (ฟ้า)*** ได้กลายเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเทพยเจ้าผู้สูงศักดิ์ อีกนัยหนึ่งสวรรค์หรือฟ้าก็มีอำนาจอันสูงสุดเหนือจักรวาลและมนุษยชาติเช่นเดียวกับ ***ซางตี่*** หรือเทพยเจ้าผู้สูงศักดิ์นั่นเอง และมีอยู่ชั่วระยะหนึ่งที่คำทั้งสองนี้ใช้แทนกันได้ แต่คำ ***ตี่*** ที่ ***ซางตี่*** นั้น ส่วนใหญ่ใช้หมายถึงไม่เฉพาะเทพยเจ้าผู้สูงศักดิ์เท่านั้น แต่ยังหมายถึงผู้ปกครองสังคมมนุษย์ คือจักรพรรดิอีกด้วย ส่วนคำว่า ***เทียน*** หรือ ***สวรรค์ (ฟ้า)*** นั้น ใช้หมายถึงอำนาจที่ปกครองการสร้างสรรค์ทั้งปวงมากกว่า อย่างไรก็ดี สวรรค์เป็นการประกอบมโนภาพที่ทำให้เป็นสากล

มากกว่า ซึ่งตรงข้ามกับการประกอบมโนภาพเกี่ยวกับชางตี่ ซึ่งเป็นการประกอบมโนภาพชนิดที่ทำเทพยเจ้าให้เป็นแบบมนุษย์ ให้มีความละม้ายคล้ายคลึงกันกับครอบครัวที่ปกครองประเทศและผลประโยชน์ของครอบครัวนั้นมาก สวรรค์หรือฟ้าเป็นตัวแทนระบบศีลธรรมของจักรวาล และเป็นตัวแทนภาวะหรืออำนาจซึ่งมีปัญหาและความตั้งใจที่จะแนะแนวจุดหมายปลายทางของมนุษย์โดยไม่มีความลำเอียงใด ๆ เลย ดังนั้นเราจึงอาจอุทธรณ์ต่ออำนาจหน้าที่ของฟ้าในสถานการณ์ที่การลงโทษวงศ์สกุลหรือประเทศชาติขยายไปไม่ถึงได้

หลังจากที่พวกผู้นำในตระกูลโจวได้ล้มราชวงศ์ชางลงได้ และได้จัดระบบการปกครองของตนเองขึ้นเมื่อประมาณ ๖๕๐ ปีก่อนพุทธศักราชแล้ว พวกเขาก็อ้างสิทธิต่างๆ มากมายดังปรากฏอยู่ใน ***คัมภีร์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์*** อธิบายให้ประชาชนของพวกราชวงศ์ชางที่พ่ายแพ้ไปทราบถึงเหตุผลที่พวกเขาควรจะยอมอ่อนน้อมต่อผู้พิชิตเสียโดยดี ในการให้เหตุผลนั้นพวกชนชั้นปกครองตระกูลโจวได้อ้างถึงความคิดเห็นที่เรียกว่า ***เทียน-หมิง*** (t'ien-ming) หรือ ***เทวบัญชา*** พวกเขากล่าวว่าฟ้าได้ทรงเลือกและทรงมีบัญชาให้คนบางหมู่เป็นผู้ปกครองชนเผ่าต่างๆ ของโลก และทายาทของพวกเขาก็อาจใช้อำนาจที่ฟ้ามอบให้ติดต่อไปได้ตราบเท่าที่พวกเขายังปฏิบัติหน้าที่ทางด้านศาสนาและทางด้านการปกครองด้วยความเมตตากรุณา ด้วยปัญญา และด้วยความยุติธรรมอยู่ แต่ถ้าคุณธรรมของครอบครัวหรือตระกูลที่ปกครองบ้านเมืองนั้นเสื่อมลง ถ้าชนชั้นปกครองไม่สนใจเทพยดาทั้งหลายและละทิ้งวิถีทางที่ชอบธรรม ซึ่งเดิมเป็นนิมิตหมายแสดงว่าเขาเป็นผู้มีคุณค่าควรแก่คำสั่งที่จะปกครองบ้านเมืองละก็ ฟ้าก็จะเพิกเฉยต่อพวกเขาเสีย และเลือกสกุลใหม่หรือชนเผ่าใหม่ขึ้นมาเป็นผู้ปกครองโลกตามที่ฟ้าได้กำหนดไว้ พวกเขาได้ให้เหตุผลว่ากษัตริย์ในราชวงศ์ชางครั้งหนึ่งได้เคยเป็นนักปกครองที่เฉลียวฉลาด และโอบอ้อมอารีใจบุญสุนทาน และดังนั้นจึงได้ความสุขสมบูรณ์ที่ฟ้าประทานมาอย่างเต็มที่ แต่ในกาลต่อมาพวกกษัตริย์ในราชวงศ์ชางได้กลายเป็นผู้ที่ทารุณโหดร้ายและเลวทรามยิ่งขึ้น ดังนั้น ฟ้าจึงได้มีบัญชาให้พวกหัวหน้าตระกูลโจวล้มบัลลังก์พวกชางเสีย ให้ลงโทษพวกชางที่ประพฤติไปในทางที่ชั่วร้าย และให้ตั้งราชวงศ์ขึ้นมาใหม่

ดังที่บทเพลงบวงสรวงบทหนึ่งในคัมภีร์กาพย์ ได้แสดงความคิดเห็นนี้ไว้ว่า ***"โจวเป็นประชาชนที่เก่าแก่ แต่ภาระของโจวนั้นใหม่"*** โดยเหตุที่โจวได้รับภาระใหม่นี้จากฟ้าเพื่อให้มาปกครองดิน (โลก) จึงไม่มีประโยชน์และไม่มีเหตุผลใดๆ เลย ที่ประชาชนชาวชางจะต่อต้านข้าราชการชาวโจวสืบไป ดังนั้น ชนชั้นปกครองของตระกูล

โจวจึงอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ว่า การที่รัฐซึ่งเข้มแข็งกว่าจะโค่นรัฐที่อ่อนแอกว่าลงนั้น มิใช่มนุษย์เท่านั้นเป็นผู้กระทำ แต่เป็นการกระทำของกระบวนการที่เป็นเทวบัญชาด้วย ซึ่งในกระบวนการนี้พวกหัวหน้ากลุ่มที่ฉลาด และมีความเป็นธรรมจะได้รับแต่งตั้งขึ้นมาแทนที่กลุ่มเก่าๆ ซึ่งมีสมาชิกที่ขาดคุณสมบัติในอันที่จะมีสิทธิปกครองต่อไปเพราะความชั่วของตัวเอง เพื่อที่จะทำให้ความคิดเห็นนี้น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น พวกผู้นำในตระกูลโจวจึงได้เตือนประชาชนชาวชางให้ย้อนหลังไปดูประวัติศาสตร์ของตนเอง ในประวัติศาสตร์นั้นก็จะพบว่ามีกระบวนการเช่นเดียวกัน เมื่อคราวที่กษัตริย์ถัง ซึ่งเป็นผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรมและเป็นผู้สถาปนาราชวงศ์ชางขึ้น ก็ทรงได้รับเทวบัญชาจากสวรรค์ให้โค่นกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสี่ย (Hsia) อันเก่าแก่ซึ่งมีความประพฤติเลวทรามเสียและตั้งระบบการปกครองขึ้นมาใหม่ ไม่ว่าการแปลความหมายแห่งการสถาปนาแคว้นชางขึ้นมานี้จะสะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์บ้างประการออกมาได้หรือไม่ หรือจะเป็นเพียงนิยายที่พวกโจวประดิษฐ์ขึ้นมาเพียงเพื่อความสะดวกของตนเองก็ตาม เราหาทราบไม่ว่า แต่นับว่าตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจวลงมาจนถึงปัจจุบันนี้ การพรรณนาเกี่ยวกับการหมุนเวียนของราชวงศ์และความเข้าใจเกี่ยวกับเทวบัญชานี้ ชาวจีนเกือบทั้งหมดได้ยอมรับนับถือว่าเป็นการตีความประวัติศาสตร์ถูกต้อง นักประวัติศาสตร์จีนได้เคยคำนึงถึงความจริงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ ที่เป็นเหตุทำให้เกิดความอ่อนแอ และความหายนะของราชวงศ์หนึ่งและการเกิดขึ้นมาของอีกราชวงศ์หนึ่งอยู่อย่างเต็มที่เสมอมา เมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้เองที่นักประวัติศาสตร์จีนทั้งหลายได้เลิกละความคิดเห็นที่ว่าเบื้องหลังและเบื้องใต้ขององค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ ก็คือปัญหาเกี่ยวกับคุณสมบัติทางด้านศีลธรรมของบุคคลหรือครอบครัวที่จะปกครองประเทศที่ล้ำลึกยิ่งไปอีกได้ ผู้ปกครองประเทศอาจจะมีอำนาจและฉลาดอย่างที่สุด อย่างกษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์ชางก็ได้ แต่ถ้าพระองค์ทรงเป็นผู้เห็นแก่ตัว หยาบช้า และชอบทารุณประชาชนแล้ว ฟ้าก็จะเลิกช่วยเหลือ เลิกให้ความคุ้มครองและไม่ยอมให้ปกครองบ้านเมืองต่อไปอีกแล้ว ผู้ปกครองประเทศนั้นก็จะถึงซึ่งความหายนะ อีกประการหนึ่งรัฐหนึ่งอาจจะอ่อนแอและไม่มีความสำคัญอะไรนักในเมื่อเทียบกับรัฐอื่นๆ ดังที่ผู้นำสมัยแรกๆ ของตระกูลโจวได้เคยเป็นมาแล้ว แต่ถ้าหากผู้ปกครองฉลาดและมีคุณงามความดีในด้านการปกครองและเอาใจใส่อาณาประชาราษฎร์แล้ว ประชาชนทั้งหลายก็จะหลั่งไหลไปพึ่งโพธิสมภารของผู้ปกครองผู้นั้น และฟ้าก็จะช่วยยกย่องเขาขึ้นสู่ตำแหน่งที่สูงสุด นี้เป็นอำนาจและความจริงจังแห่งเทวบัญชาหรืออาณัติสวรรค์ และเป็นพันธะทางด้านศีลธรรมที่สวรรค์ใช้อยู่

ต่อไปนี้เป็นความเชื่อถือที่เป็นพื้นฐานของประชาชนชาวจีนในสมัยโบราณ: คือ ความเชื่อถือในเทพยเจ้าผู้สูงสุดหรือพลังทางด้านศีลธรรมที่ปกครองโลก และรักษาผลประโยชน์ส่วนบุคคลจริงๆ ในภารธุระของมนุษยชาติ ความเชื่อถือในความมีอยู่และอำนาจของดวงวิญญาณตามธรรมชาติ *(เทวตา)* ซึ่งมีจำนวนมากมายและดวงวิญญาณของบรรพบุรุษซึ่งตนจะต้องรับใช้ และเอาอกเอาใจด้วยการเซ่นสรวงและความเชื่อถือในเทวานุมัติ ในเรื่องเกี่ยวกับระเบียบทางด้านการเมือง และความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ที่ผู้ปกครองจะต้องปฏิบัติหน้าที่ทางด้านศีลธรรมที่มีต่อฟ้าและอาณาประชาราษฎร์ของตนให้ครบถ้วน ความเชื่อถือทางด้านศาสนาที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นไปอีก ที่เกี่ยวกับความมีอยู่และอำนาจที่เจตภูตจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยนั้น บางทีจะเป็นความเชื่อถือที่เก่าแก่ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ความเชื่อถือนั้นก็มีความสำคัญในชีวิตของชาวจีนน้อยลง แม้ว่าความเคารพที่มีต่อดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ จะยังคงเป็นตัวประกอบที่มีชีวิตชีวาอยู่ในระบบครอบครัวของชาวจีนก็ตาม แต่ความคิดเห็นเกี่ยวกับความรับผิดชอบในด้านศีลธรรมของนักปกครอง และวิถีทางที่นักปกครองจะปฏิบัติตามสิ่งที่ตนรับผิดชอบโดยไม่ทำให้สวรรค์เลิกโปรดปรานและพิทักษ์รักษานั้น ได้กลายเป็นภารธุระอันสำคัญยิ่งสำหรับนักคิดทั้งหลาย และได้กลายเป็นปัญหาหลักปัญหาหนึ่งของปรัชญาจีน ปัญหานี้ได้ปรากฏว่าเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งสำหรับขงจื๊อและสานุศิษย์ของขงจื๊อ ทำให้ขงจื๊อและสานุศิษย์แปลความหมายเรื่องราววรรณคดีโบราณใหม่หมด คือ ตำราเกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผี ถ้อยคำและถ้อยแถลงต่างๆ เพลงพื้นบ้าน กฎต่างๆ เกี่ยวกับพิธีกรรมและมรรยาท พงศาวดารของรัฐที่พวกเจ้าขุนมูลนายไปปกครองทั้งหลาย ทั้งนี้ก็เพื่อจะค้นหาคำตอบนั่นเอง ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่ที่ว่าตำราเก่าๆ เหล่านี้ได้มีผู้เก็บรักษาไว้ และความคิดเห็นและคำพูดต่างๆ ซึ่งแม้ว่าในตอนหลังๆ จะมีผู้ตีความหมายแผกเพี้ยนไปบ้างก็ตาม แต่ก็ยังคงมีชีวิตชีวาอยู่ในความรู้สึกนึกคิดและชีวิตของประชาชนชาวจีนอยู่ต่อไป

คัมภีร์ประวัติศาสตร์

คัมภีร์ของเอี๋ยว และคัมภีร์ของชุน

เอกสารที่ชวนให้เข้าใจว่าได้รายงานเหตุการณ์และพระดำรัสของกษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ คือ เอี๋ยว และ ชุน ซึ่งครองราชสมบัติประมาณ ๑๗ ศตวรรษก่อนพุทธศักราช แม้อาจจะเป็นไปได้เพียงเล็กน้อยที่เอกสารเหล่านี้จะเป็นตัว

แทนความเก่าแก่โบราณที่พ้นสมัยก็ตาม แต่ชาวจีนส่วนมากก็ได้ยอมรับนับถือกันเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยเมื่อไม่นานมานี้ว่าเป็นเรื่องราวในสมัยแรก ๆ ที่พอเชื่อถือได้ นอกจากนั้น คุณธรรม ความเฉลียวฉลาดและความถ่อมตน ซึ่งเป็นคุณลักษณะของนักปกครองสมัยโบราณและระบบการบริหารของนักปกครองเหล่านั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติในการเลือกเฟ้นรัชทายาท โดยการมองข้ามโอรสของตนเองไปเลือกเอาบุคคลที่มีคุณค่าสูงกว่าจากหมู่ประชาชนนั้น ถือกันว่าเป็นอุดมการณ์ที่ใช้เป็นหลักสำหรับการประพฤติปฏิบัติในสมัยต่อ ๆ มา

(จาก เอี๋ยวเทียน และซุนเทียน ของ ซูจิง)

เมื่อพิจารณาเรื่องราวต่างๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณเก่าแก่ทั้งหลายแล้วจะพบว่าจักรพรรดิเอี๋ยวนั้นทรงพระนามว่า ***ฟ่างฉิ่น*** (Fang-hsün) พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่น่าเคารพนับถือ ทรงมีพระปรีชาเฉลียวฉลาด ทรงคุณธรรมสูง ทรงซื่อสัตย์และสุภาพอ่อนโยน รัศมีอันรุ่งโรจน์ของพระองค์ได้แผ่คลุมไปทั่วจักรวรรดิทั้งสี่ทิศและได้แผ่ไปถึงสวรรค์ในเบื้องบน และพื้นแผ่นดินในเบื้องล่าง พระองค์ทรงสามารถที่จะทำให้คุณธรรมของพระองค์สดใส และนำความรักมาสู่ครอบครัว ๙ สาขาด้วยกัน เมื่อสาขาทั้ง ๙ ของครอบครัวได้กลมกลืนกันแล้ว พระองค์ก็ทรงทำให้แตกต่างกันและให้เกียรติแก่แซ่ ๑๐๐ แซ่ เมื่อทั้งร้อยแซ่ได้มีชื่อเสียงขึ้นมาแล้ว พระองค์ก็ทรงทำให้แคว้นต่างๆ จำนวนหนึ่งหมื่นมีความกลมกลืนกัน ประชาชนเป็นจำนวนมากก็ได้เจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งอย่างมากมายและได้กลมกลืนเข้าด้วยกัน แล้วพระองค์ก็ทรงมอบให้ ***ฉี*** (Hsi) กับ ***ห่อ*** (Ho) ติดตามสวรรค์ที่น่าเคารพไปด้วยความเคารพนบนอบและทรงให้คำนวณและวาดภาพพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวอื่นๆ และให้บอกฤดูกาลแก่ประชาชนทั้งหลายด้วยความเคารพ... จักรพรรดิตรัสว่า **"นี่แนะ ฉี และ ห่อ ปีหนึ่งมี ๓๖๖ วัน และโดยวิธีการเพิ่มเดือนเข้ามาเดือนหนึ่ง ท่านจะต้องกำหนดฤดูขึ้น ๔ ฤดู แล้วทำให้ปีสมบูรณ์ ถ้าหากท่านทำให้สิ่งทั้งหลายปฏิบัติไปตามหน้าที่ได้อย่างสม่ำเสมอเรียบร้อยดีแล้ว ผลที่จะได้รับก็คือทุกคนจะมีความเจริญรุ่งเรือง"**

จักรพรรดิตรัสต่อไปว่า:"ใครเล่าที่จะปฏิบัติหน้าที่นี้ได้อย่างรอบคอบไม่ผิดพลาด เราจะยกย่องเขาและใช้เขา"

ฝางชี (Fang Ch'i) กราบทูลว่า : "รัชทายาทของพระองค์คือ **จู** เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระปรีชาสามารถเป็นอย่างยิ่ง"

จักรพรรดิตรัสว่า : "โอ, เขาเป็นคนที่ชอบหลอกลวง และเกเร ชอบทะเลาะวิวาท เขาจะเหมาะสมหรือ" ...จักรพรรดิตรัสต่อไปอีกว่า : "นี่แน่ะ ท่านผู้เป็นใหญ่แห่งภูเขาทั้งสี่ เราได้ครองราชบัลลังก์มา ๗๐ ปีแล้ว ถ้าหากว่าท่านจะทำตามที่เราสั่งได้ เราก็จะลาออกจากตำแหน่งเสียที"

ผู้เป็นใหญ่แห่งภูเขาทั้งสี่กราบทูลว่า : "ข้าพระองค์ยังไม่มีคุณความดีพอ ข้าพระองค์คงจะทำให้ตำแหน่งอันสูงส่งต้องเสื่อมไปเท่านั้นเอง"

จักรพรรดิตรัสว่า: **"จงแต่งตั้งผู้หนึ่งผู้ใดที่มีชื่อเสียงขึ้นมา หรือไม่ก็ยกใครที่เป็นผู้ที่ต่ำต้อยและเลวทรามขึ้นมา"**

คนทั้งหมดนั้นได้กราบทูลองค์จักรพรรดิว่า : "มีชายที่ยังเป็นโสดอยู่ในตำแหน่งต่ำคนหนึ่ง ชื่อ ***ชุนแห่งยิ่ว*** (Shun of Yü)"

จักรพรรดิตรัสว่า : "ตกลง, เราเคยได้ยินชื่อเขาเหมือนกัน เขาเหมือนอะไรนะ"

ผู้เป็นใหญ่แห่งภูเขาทั้งสี่กราบทูลว่า : "เขาเป็นบุตรคนตาบอด บิดาเป็นคนโง่ มารดาเป็นเจ้ามารยา พี่ชายร่วมบิดามารดาเดียวกับเขาเป็นคนจองหองหยิ่งยโส แต่เขาก็ยังสามารถอยู่ร่วมกับคนเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี และก็ยังคงเป็นบุตรที่วิเศษของบิดามารดาอยู่ เขาสามารถควบคุมตัวเองได้ และก็มิได้กลายเป็นคนเลวทรามต่ำช้าไปด้วยเลย"

จักรพรรดิตรัสว่า : "เราจะทดลองเขาดู จะให้เขาแต่งงานและจะคอยสังเกตดูความประพฤติของเขาที่มีต่อลูกสาวทั้งสองของเรา" แล้วพระองค์ได้ทรงมีพระบรมราชโองการ และให้ส่งพระราชธิดาทั้งสองของพระองค์ไปยังคุ้งแม่น้ำ ***ไคว*** (Kuei River) เพื่อให้เป็นภรรยาอยู่ในบ้านของยิ่ว จักรพรรดิตรัสว่า: "จงมีความเคารพยำเกรง !"

จักรพรรดิตรัสว่า : "มานี่แนะ ชุน ในภาระหน้าที่ที่เราได้เคยปรึกษาท่านแล้ว เราได้พิจารณาตรวจสอบถ้อยคำของท่าน คำพูดของท่านแสดงว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ดีและสามารถที่จะยอมรับผลที่ดีเป็นเวลาถึงสามปี ท่านจงขึ้นครองราชสมบัติเถิด"

ชุนพิจารณาตัวเองเห็นว่ามีคุณความดีน้อย และก็ไม่มีความยินดีอะไร แต่ในเดือนแรก วันแรก ได้ยอมรับการสละราชสมบัติของจักรพรรดิเอี๋ยวในวิหารแห่งบรรพบุรุษ

ผู้ทรงคุณธรรมอันสูงส่ง... แล้วก็ได้ทำพิธี ***เล*** (lei) บวงสรวงต่อเทพยเจ้าผู้สูงศักดิ์ ทำพิธี ***ยิน*** (yin) บวงสรวงต่อเทพยเจ้าที่น่าเคารพนับถือ ๖ พระองค์ ทำพิธี ***หวาง*** (wang) บวงสรวงเทพยเจ้าแห่งภูเขาและแม่น้ำ และได้ทำพิธีบวงสรวงมากมายต่อดวงวิญญาณทั้งหลายทั้งปวง... ในเดือนที่สองของปีนั้นเองก็ได้เสด็จไปยังอาณาจักรต่าง ๆ ทางทิศตะวันออกแล้วก็มาทำพิธีเผาเครื่องสักการะที่ภูเขาได ทรงประกอบพิธี ***หวาง*** บวงสรวงภูเขาและแม่น้ำทั้งหลายอย่างได้ผลดีอยู่ และทรงอนุญาตให้เจ้าชายแคว้นต่าง ๆ ทางทิศตะวันออกเข้าเฝ้าได้ พระองค์ทรงกำหนดฤดู เดือนและวันต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ทรงทำขลุ่ยให้เป็นแบบเดียวกัน ได้ทรงสร้างเครื่องวัดความยาว เครื่องวัดความสามารถและน้ำหนัก... ทรงปักปันเขตแดน ๑๒ แคว้น ทรงตั้งที่บูชาไว้บนภูเขา ๑๒ ลูก และทรงขุดแม่น้ำให้ลึกลงไปอีก

พระบรมราชโองการที่ประทานแก่โจวกุง

คำนำเอกสารฉบับนี้ ซึ่งถือว่า ขงจื๊อเป็นผู้เขียนนั้นได้กล่าวว่า: กษัตริย์เซิ่ง คราวที่ประทับอยู่ที่เมืองเฝิง (Feng) ***และทรงปรารถนาที่จะสร้างพระราชวังที่เมืองโล*** (Lo) ***ได้ทรงส่งโจวกุงไปก่อนเพื่อให้สำรวจสถานที่ที่จะสร้างพระราชวัง ดังนั้น จึงได้มีพระบรมราชโองการประทานแก่โจวกุงขึ้น ในตอนนี้กษัตริย์เซิ่งยังทรงพระเยาว์อยู่ และเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โจว และเป็นองค์ที่สองที่ได้ครองราชย์จริง ๆ เขากุงกับโจวกุง เป็นที่ปรึกษาคนสำคัญของพระองค์ ในสมัยนี้แหละแคว้นโจวได้กำหนดเอาเมืองโลเป็นเมืองแน่นอนเป็นครั้งแรก***

(จาก เชาเกา ของ ชูจิง)

ในเดือนที่ ๒ เสี้ยวที่ ๓ วันที่ ๖ ***อี้หวุย*** ในตอนเช้า องค์จักรพรรดิได้เสด็จจากเมืองโจวไปถึงเมืองเฝิง สมุหราชองครักษ์ คือ เชากุง ได้พาโจวกุงไปสำรวจสถานที่ที่จะใช้สร้างพระราชวังในเดือนที่ ๓ วัน ***โม่วเฉิน*** วันที่ ๓ หลังจากที่พระจันทร์เต็มดวงได้ปรากฏในวัน ***ปิงหวู*** แล้ว ในตอนเช้าสมุหราชองครักษ์ก็ได้ไปถึงเมืองโล และได้ไปขอคำทำนายเกี่ยวกับบริเวณที่จะสร้างวังโดยใช้กระดองเต่าเป็นเครื่องทำนาย เมื่อได้รับคำทำนายแล้วสมุหราชองครักษ์ก็ได้วางแผนผังและเตรียมที่สร้างเมือง ในวันที่ ๓ เดือน ***เกิงฉิ่ว*** สมุหราชองครักษ์พร้อมด้วยประชาชนชาวหยินทั้งปวงก็เริ่มวางรากฐานเมืองที่คุ้งแม่น้ำโล และในวันที่ ๕ คือวัน ***เจียหยิน*** ก็ได้กำหนดวันวางรากฐานเมือง เช้าวันต่อมา คือวัน

อี๋เหมา โจวกุงก็ได้ไปถึงเมืองโล และได้สำรวจตรวจดราแผนผังสำหรับที่จะสร้างเมืองใหม่อย่างรอบคอบ ในวันที่ ๓ คือวัน ***ติงซือ*** โจวกุงก็ได้ฆ่าวัวสองตัวสังเวยไว้ที่แท่นบูชานอกเมือง และในวันต่อมาคือวัน ***โม่วหวู*** โจวกุงก็ได้ฆ่าวัวตัวหนึ่ง แกะตัวหนึ่ง และสุกรตัวหนึ่งสังเวยเทพยเจ้าแห่งพื้นดิน (แม่พระธรณี) ในวันที่ ๗ คือวัน ***เจียจื่อ*** (chia-tzu) โจวกุงก็ได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นผู้รับผิดชอบควบคุมดูแลผู้ปกครองแคว้นต่างๆ แถบโหว เทียน และน่าน ในอาณาจักรหยิน เมื่อได้ส่งคำสั่งไปยังประชาชนชาวหยินทั้งหลายแล้ว พวกหยินเหล่านั้นก็มีความกระตือรือร้นในอันที่จะทำงาน และสมุหราชองครักษ์ พร้อมด้วยเจ้านายผู้ปกครองแว่นแคว้นต่างๆ ทั้งปวงก็ได้ออกไปหาของบรรณาการแล้วกลับเอามามอบให้แก่โจวกุง โจวกุงได้กล่าวว่า: "ข้าพเจ้าขอก้มศีรษะแสดงความคารวะ และขอสรรเสริญพระราชาและพระเมตตาพระกรุณาของพระองค์ ข้าพเจ้าขอประกาศต่อชาวหยินทั้งปวงและผู้จัดการธุรกิจทั้งหลาย โอ, สวรรค์ผู้ทรงพระเมตตาปรานี ผู้เป็นเทพยเจ้าผู้ทรงศักดิ์พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนแปลงพระโอรสที่เป็นหลัก ***(คือ ผู้ปกครอง)*** ของพระองค์และคำสั่งอันสำคัญที่มีต่อชาวหยินนี้แล้ว บัดนี้ พระบัญชาที่กษัตริย์ได้รับอันหาขอบเขตมิได้นั้นมิใช่เพียงความเมตตากรุณาอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงความห่วงใยอาณาประชาราษฎร์อันหาขอบเขตมิได้ด้วย โอ! พระองค์ช่างรอบคอบอะไรเช่นนี้ สวรรค์ได้เคลื่อนย้ายและได้ยกเลิกคำสั่งที่ทางการอันสำคัญที่มีต่อชาวหยินแล้ว ได้มีกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถองค์ก่อนๆ ของพวกหยินมากมายอยู่ในสรวงสวรรค์ และกษัตริย์องค์ต่อๆ มาและประชาชนที่นี่ก็ได้ปฏิบัติตามพระบัญชาของกษัตริย์องค์ก่อนๆ เหล่านั้นแล้ว แต่ในที่สุด ***(ในรัชสมัยกษัตริย์องค์สุดท้าย)*** คนที่ฉลาดและคนดีทั้งหลายต้องตกระกำลำบาก ได้นำบุตรภรรยาร้องไห้คร่ำครวญต่อฟ้าและไปสู่ที่ที่จะไม่มีใครตามไปจับตัวได้ โอ, ฟ้าทรงมีพระเมตตากรุณาต่อประชาชนทั้งสี่ทิศและทรงสอดส่องดูแลด้วยความรัก และได้ประทานพระบัญชา พระองค์ได้ทรงใช้บุคคลที่มีความกระตือรือร้นทั้งหลาย ***(คือบรรดาผู้นำแห่งแคว้นโจว)*** ขอให้กษัตริย์ได้ทรงสนพระทัยอย่างจริงจังและด้วยความรอบคอบต่อคุณธรรมความดีของพระองค์เถิด ขอจงดูบรรพบุรุษสมัยโบราณทั้งหลาย คือบรรดากษัตริย์แห่งราชวงศ์เสี่ยเถิด ฟ้าได้ประทานพระเมตตาแก่พวกเขา ส่งเสริมให้พวกเขาเจริญรุ่งเรือง และทรงพิทักษ์รักษาพวกเขา พวกเขาพยายามเข้าใจและเชื่อฟังฟ้า แต่ในสมัยนี้พวกเขาได้ละเลยคำสั่งของท่านเหล่านั้นเสียแล้ว บัดนี้ โอรสผู้ทรงพระเยาว์ได้เป็นรัชทายาท พระองค์อาจจะไม่ละเลยต่อผู้เฒ่าผู้แก่ก็ได้ แล้วพระองค์ก็จะไม่ทรงเข้าพระทัยถึงคุณธรรมของคนโบราณ

ทั้งหลาย ทั้งบังอาจมากยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีกคือ พระองค์จะไม่สามารถเข้าใจและไม่ปฏิบัติตามฟ้าได้... ขอให้พระราชาได้เสด็จมาและรับงานของเทพยเจ้าผู้สูงศักดิ์เถิด และพระองค์ได้ทรงจัดการบริหาร ณ ศูนย์กลางแห่งแผ่นดินเสียเองเถิด ข้าพเจ้าชื่อ ***ตัน*** (Tan) กล่าวว่า: เมื่อได้สร้างเมืองอันสำคัญนี้แล้ว จากเมืองนี้แหละ พระองค์ก็จะทรงเป็นเงาของฟ้าผู้ทรงมีพระเมตตา พระองค์จะทรงบวงสรวงสังเวยต่อดวงวิญญาณน้อยใหญ่ ทั้งสูงและต่ำด้วยความระมัดระวัง และจากเมืองนี้ พระองค์ก็จะทรงบริหารอาณาจักรอย่างชนิดที่ดำเนินการจากศูนย์กลางไปทีเดียว... เราจะต้องไม่ผิดพลาดในอันที่จะเอาตัวเราเองไปเปรียบเทียบกับพวกเจ้าเมืองในราชวงศ์เสี่ยทั้งหลาย และเราจะต้องไม่ผิดพลาดในอันที่จะเอาตัวเราไปเปรียบเทียบกับพวกเจ้าเมืองในราชวงศ์หยินทั้งหลาย เราจะต้องไม่ทึกทักว่าเรารู้และกล่าวว่าเจ้าเมืองในราชวงศ์เสี่ยทั้งหลายได้รับเทวบัญชา และดังนั้นจึงได้ปฏิบัติตามพระบัญชานั้น เพื่อสิ่งนั้นๆ มานับเป็นเวลานานปี เราไม่ทราบและจะไม่กล่าวว่าจะมีอยู่สืบไปสิ้นกาลนานเลย พวกเจ้าเมืองเหล่านั้นมิได้ปฏิบัติคุณธรรมความดีด้วยความเคารพเลย และดังนั้นเมื่อปีกกล้าขาแข็งแล้วก็ละเลยเพิกเฉยต่อคำสั่งเหล่านั้นเสียสิ้น บัดนี้กษัตริย์ได้ทรงสืบสันตติวงศ์และได้รับคำสั่งของท่านเหล่านั้นแล้ว เราควรจะได้จดจำคำสั่งของรัฐทั้งสองเหล่านี้ และควรประกอบคุณงามความดีให้เสมอเหมือนกับที่เจ้าเมืองเหล่านั้นได้ปฏิบัติมาแล้ว.... การเป็นกษัตริย์นั้น ตำแหน่งของกษัตริย์ก็จะต้องเป็นตำแหน่งของผู้นำในอันที่จะประกอบคุณงามความดี ประชาชนที่เป็นชนชั้นผู้น้อยทั้งหลายก็จะได้เลียนแบบกษัตริย์ไปทั่วทั้งโลก... ขอให้ผู้ที่อยู่ในเบื้องบนและเบื้องล่าง ***(คือ กษัตริย์ และผู้รับใช้ของพระองค์)*** จงปฏิบัติหน้าที่และจงตั้งอยู่ในความไม่ประมาทจริงๆ เถิด ขอให้เขาเหล่านั้นพูดว่า: เราได้รับเทวบัญชาแล้ว ขอให้พระบัญชานั้นยืนยงอยู่เท่ากับช่วงระยะเวลามีจำนวนปีเท่ากับสมัยของพวกเจ้าเมืองในราชวงศ์เสี่ยทั้งหลาย และต้องไม่เสียช่วงระยะเวลาที่จำนวนปีเท่ากับสมัยของพวกเจ้าเมืองในราชวงศ์หยินด้วย"

คัมภีร์คีตคาถา

คีตคาถาที่สำคัญ ๆ และคีตคาถาที่เกี่ยวกับพิธีรีตองต่าง ๆ ของโจว

(จาก ต้ายา, เหวินหวาง, โจวซุง, เฝิงเหนียน ของ *ซือจิง*)

กษัตริย์เหวิน (King Wen)

๑

กษัตริย์เหวินทรงเป็นกษัตริย์ที่อยู่ในฐานะที่สูงศักดิ์
โอ, พระองค์ทรงส่องแสงอยู่ในสวรรค์
โจว เป็นประชาชนที่เก่าแก่
แต่หน้าที่ของโจวนั้นใหม่
ผู้นำของโจวหลายคนได้กลายเป็นผู้ที่มีชื่อเสียง
ฟ้ามิได้ประทานอาณัติมาให้อย่างถูกกาละกระนั้นหรือ ?
กษัตริย์เหวินทรงขึ้นๆ ลงๆ
อยู่ทางเบื้องซ้ายและขวาของพระผู้เป็นเจ้า

....

๔

กษัตริย์เหวินทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ
ทรงรุ่งโรจน์และน่าเคารพบูชาอยู่ตลอดเวลา
การแต่งตั้งของฟ้านั้นนับว่าสำคัญมากจริงๆ
มีราชนัดดาและโอรสของชางมากมาย
ราชนัดดาและโอรสของชางทั้งหลายนั้น
มีจำนวนถึงแสนไหม ?
แต่เทพยเจ้าผู้สูงศักดิ์ได้ประทานคำสั่ง
และเขาเหล่านั้นก็ได้ก้มศีรษะให้แก่โจว

....

๗

หน้าที่นั้นไม่ใช่สิ่งที่จะรักษาได้ง่าย ๆ เลย
ไม่อาจที่จะสิ้นสุดยุติลงที่คนของท่านเลย
จงเปิดเผยและสร้างชื่อเสียงอันดีงามของท่านให้รุ่งโรจน์เถิด

และจงพิจารณาสิ่งที่ ***ยิน*** ได้รับมาจากสวรรค์ด้วย
การกระทำของสวรรค์ผู้สูงศักดิ์นั้น
ไม่มีเสียง ไม่มีกลิ่น
จงเอาเยี่ยงอย่างกษัตริย์เหวิน
แล้วแว่นแคว้นทั้งหลายทั้งปวงก็จะซื่อตรงจงรักภักดีต่อท่าน

ปีที่มั่งคั่ง

ปีที่มั่งคั่งก็คือปีที่มีข้าวฟ่างและข้าวเปลือกมากมาย
และเราก็มียุ้งฉางที่สูงใหญ่
ที่บรรจุรวงข้าวไว้นับร้อย นับพัน นับล้าน ๆ รวง
เราจะปรุงสุราและเมรัยที่มีรสหวาน
แล้วก็จะให้แก่บรรพบุรุษของเราทั้งชายและหญิง
ดังนั้น ก็ชื่อว่าได้ทำพิธีรีตองได้ครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว
และแล้วก็จะได้นำเอาความสุขทั้งหลายมาให้อย่างเต็มที่

"เพลง" จากรัฐทั้งหลาย

"เพลง" ในที่นี้ได้แก่ เพลงพื้นเมืองที่ได้มาจากรัฐต่าง ๆ ที่มีเจ้าครองนครในสมัยราชวงศ์โจวยุคแรก ๆ ซึ่งได้บอกถึงความชื่นชมยินดีและความโศกเศร้าของสามัญชนที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน บางเพลงก็เป็นเพลงรัก บางเพลงก็เป็นเพลงแสดงความโศกเศร้าคร่ำครวญเกี่ยวกับความยากลำบากในเวลาที่เกิดสงคราม หรือการร้องทุกข์เรื่องความชั่วร้ายในการบริหารประเทศ บทเพลงสองเรื่องที่นำมาแสดงไว้นี้ เพลงชื่อ หนูใหญ่ เป็นเพลงร้องทุกข์เรื่องการเก็บภาษีอย่างสูงและข้าราชการคดโกงประชาชน อีกเพลงหนึ่งคงจะเป็นเพลงรัก แต่ก็ควรที่จะสังเกตไว้ด้วยว่า นับตั้งแต่สมัยแรก ๆ มาแล้ว เพลงนี้พวกสำนักขงจื๊อได้ตีความหมายไปในทางการเมืองจริง ๆ ดังนั้น พวกสานุศิษย์

ขงจื๊อจึงได้ทำให้เพลงพื้นเมืองที่โบราณเก่าแก่ทั้งหลายกลายเป็นบทเรียนทางด้านศีลธรรม ทางการเมืองจนได้

(จาก *ซือจิง*, หวุยเฝิง, *ซือซา*)

พ่อค้าแห่งแคว้นหวุยอธิบายถึงพนักงานเก็บภาษีไว้ว่า

๑

หนูใหญ่ หนูใหญ่
จงอย่ากินข้าวฟ่างของฉันเลย !
ฉันได้รับใช้ท่านมาสามปีแล้ว
แต่ท่านก็มิได้เอาใจใส่ต่อฉันเลย
ฉันจะละทิ้งท่าน
แล้วจะไปสู่ดินแดนที่จะอำนวยสุขให้ได้
ดินแดนที่อำนวยสุขให้ ดินแดนที่อำนวยสุขให้
นั่นแหละจะเป็นที่ที่ฉันจะอยู่

....

๓

หนูใหญ่ หนูใหญ่
จงอย่ากินต้นอ่อนของฉันเลย !
ฉันได้รับใช้ท่านมาสามปีแล้ว
แต่ท่านก็มิได้ให้ความสะดวกสบายแก่ฉันเลย
ฉันจะละทิ้งท่าน
ไปหาผืนนาที่จะอำนวยสุขให้ได้
ผืนนาที่อำนวยสุขให้ได้ ผืนนาที่อำนวยสุขให้ได้
ณ ผืนนานั้น ใครเล่าจะร้องไห้คร่ำครวญต่อไปอีก ?

ลมเหนือ

บทเพลงนี้บางทีจะเป็นเพลงรัก แต่ตามธรรมเนียมที่เชื่อกันนั้นได้ตีความเป็นเพลงของพวกชาวนาแห่ง เป๋ (Pei) ซึ่งได้ถูกปกครองอย่างทารุณโหดร้ายและคดโกงบีบคั้น (เพลงลมหนาว) จึงได้เร้าใจกันและกันให้หนีไปอยู่รัฐอื่นเสีย

(จาก *ซือจิง*, เป้ยเฝิง, เป้ยเฝิง)

๑

ลมเหนือนั้นหนาวนัก
หิมะได้ตกลงมาหนาทีเดียว
ถ้าท่านจะกรุณาและรักฉันละก็
จงจับมือฉันแล้วเราก็จะไปด้วยกัน
ท่านเป็นผู้ที่ถ่อมตัว ท่านเป็นผู้ที่เชื่องช้า
แต่ว่า โอ, เราจะต้องเร่งรีบหน่อยนะ !

๒

ลมหนาวนั้นน่ากลัวนัก
หิมะก็ได้ตกลงมาอย่างรวดเร็ว
ถ้าท่านจะเอ็นดูและรักฉันละก็
จงจับมือฉันแล้วเราก็จะไปบ้านด้วยกัน
ท่านเป็นผู้ที่ถ่อมตัว ท่านเป็นผู้ที่เชื่องช้า
แต่ว่า โอ, เราจะต้องรีบไป !

๓

ไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะแดงเหมือนสุนัขจิ้งจอก
ไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะดำเหมือนกา *(นิมิตแห่งความชั่วร้าย)*
ถ้าท่านจะกรุณาและรักฉันละก็
จงจับมือฉัน แล้วเราก็จะไปในเกวียนเล่มเดียวกัน
ท่านเป็นผู้ที่ถ่อมตัว ท่านเป็นผู้ที่เชื่องช้า
แต่ว่า โอ, เราจำเป็นต้องเร่งรีบสักหน่อย.

บทที่ ๒
ขงจื๊อ

ถ้าหากว่าเราจะต้องใช้คำเพียงคำเดียวแสดงคุณลักษณะวิถีชีวิตของชาวจีนในระยะสองพันปีที่ล่วงมาแล้วละก็ คำนั้นก็ควรเป็นคำว่า ***"นับถือขงจื๊อ"*** ในประวัติศาสตร์จีนไม่มีใครอีกแล้วที่จะมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อชีวิตและความคิดของประชาชนชาวจีน ในฐานะเป็นสื่อ เป็นครู เป็นผู้แปลความหมายวัฒนธรรมและวรรณคดีเก่าๆ ในทำนองสร้างสรรค์ และเป็นผู้หล่อหลอมจิตใจและคุณลักษณะของประชาชนชาวจีนเท่าขงจื๊อ ปรัชญาโบราณอื่นๆ ศาสนาเต๋าและพุทธศาสนาได้เคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วและแล้วก็ถูกเพิกเฉยไป แต่ลัทธิขงจื๊อนับตั้งแต่ได้มีผู้ยอมรับนับถือกันโดยทั่ว ๆ ไปเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ เป็นต้นมาแล้วนั้น ได้แผ่อิทธิพลอย่างมีชีวิตชีวาเหนือประชาชนชาวจีนตลอดมาจนกระทั่งถึงศตวรรษนี้อย่างไม่เคยหยุดชะงักเลย มีประชาชนชาวจีนเป็นจำนวนมากที่บอกว่านับถือศาสนาเต๋า ศาสนาพุทธ และแม้แต่คริสต์ศาสนา แต่พร้อมกันนั้นก็มักจะไม่เลิกนับถือลัทธิขงจื๊อ ลัทธิขงจื๊อนับตั้งแต่สมัยที่ได้ยอมรับนับถือกันมาแล้วก็ได้กลายเป็นสิ่งที่ยิ่งไปกว่าลัทธิที่จะพึงยอมรับหรือปฏิเสธ ลัทธิขงจื๊อได้กลายเป็นส่วนหนึ่งแห่งสังคมและความคิดของประชาชนชาติจีนทั้งมวลอย่างแยกไม่ออก คัมภีร์ของขงจื๊อจึงมิได้ถือว่าเป็นคัมภีร์ของนิกายใดนิกายหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ถือว่าเป็นมรดกทางวรรณกรรมของประชาชนชาวจีนทั้งมวลทีเดียว

เมื่อพิจารณาดูอิทธิพลและความสำคัญอย่างใหญ่หลวงของขงจื๊อแล้ว ชีวิตของขงจื๊อก็เป็นชีวิตมนุษย์คนหนึ่งโดยเฉพาะและไม่น่าทึ่งอะไรเลย ขงจื๊อเกิดเมื่อ ๘ ปีก่อน พ.ศ. ในแคว้นเจ้าครองนครเล็กๆ แคว้นหนึ่ง ชื่อแคว้นหลู่ (Lu) ปัจจุบันอยู่ในมณฑลซานตุง (Shantung) ท่านแซ่ "คุง" (K'ung) และชื่อตัวว่า "จื๊อ" คำว่า Confucius ก็คือคำว่า "คุงจื๊อ" หรือ "อาจารย์คุง" ซึ่งเขียนให้เป็นภาษาละตินนั่นเอง คำว่า "คุงจื๊อ" หรือ "ขงจื๊อ" นี้เป็นชื่อที่ใช้เรียกกันในภาษาจีน อาจเป็นไปได้ว่าบรรพบุรุษของท่านเป็นสมาชิกของพวกผู้ดีเก่าๆ ซึ่งไม่ใช่ชนชั้นที่มั่งมีมากนัก และหลังจากที่ขงจื๊อเกิดแล้ว ตระกูลของท่านก็ตกต่ำยากจนลงและไม่มีความสำคัญอะไร บิดาของท่านได้ถึงแก่กรรมในเวลาที่ท่านยังเด็กอยู่มาก จึงปล่อยให้ท่านต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ปัญหาเรื่องการศึกษาและดำรงชีวิตอยู่ในโลกตามลำพัง

โลกที่ท่านได้ผเชิญนั้นมิได้เป็นโลกที่สดใสเลย ประเทศจีนได้แบ่งแยกออกเป็นรัฐเจ้าครองนครแคว้นเล็กแคว้นน้อยมากมาย ซึ่งแต่ละแคว้นมักจะทะเลาะวิวาทและทำสงครามกันอยู่เสมอ หรือไม่ก็ทะเลาะวิวาทและทำสงครามกับพวกป่าเถื่อน (ฮวน) ที่คอยยกมารุกรานเบียดเบียนอยู่รอบทิศ บรรดากษัตริย์ที่ประทับอยู่ ณ ราชสำนักกลางของราชวงศ์โจว ซึ่งครั้งหนึ่งได้เคยประทานความร่มเย็นเป็นสุขและเสถียรภาพให้แก่ชาติก็อ่อนแอลง และไม่มีสมรรถภาพพอที่จะสู้กับความเกรียงไกรของบรรดาเจ้าครองนครผู้มีอำนาจมากกว่าทั้งหลายได้ พวกกษัตริย์ในราชวงศ์โจวได้ถูกกษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลายสั่งให้ทำอย่างโน้นอย่างนี้ กษัตริย์ทั้งหลายได้ถูกพวกเสนาบดีปลดออกจากตำแหน่งหรือไม่ก็ถูกปลงพระชนม์เสีย โอรสก็ปลงพระชนม์พระราชบิดาได้ ทั้งหมดนั้นเป็นความทารุณโหดร้าย และเป็นการขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่ชนชั้นปกครอง และดูเหมือนว่าจะไม่มีอำนาจอะไรที่สูงไปกว่านั้นอีกแล้ว ไม่ว่าจะเป็นอำนาจชั่วคราวหรืออำนาจทางวิญญาณใดๆ ที่ประชาชนทั้งหลายจะร้องเรียนเอาได้

ขงจื๊อเป็นผู้ที่มีพลังกายพลังใจและมีความไม่เห็นแก่ตัวอย่างยิ่งได้พยายามนำเอาระเบียบและสันติสุขมาสู่ยุคของท่าน ท่านเชื่อว่าฐานะของท่านอยู่ในโลกของการเมืองและด้วยความพยายามอย่างไม่ลดละอย่างน่าสงสารที่สุด ท่านจึงเดินทางไปยังรัฐต่างๆ เพื่อแสวงหานักปกครองที่มีความยินดีที่จะใช้ท่านและใช้ความคิดของท่านในการบริหารประเทศ ท่านได้รับใช้อยู่ในแคว้นบ้านเกิดเมืองนอนของท่านคือแคว้นหลู่อยู่ชั่วระยะหนึ่งและมีผู้เล่าว่าท่านได้ดำรงตำแหน่งที่ค่อนข้างสูงทีเดียว แต่ความสำเร็จของท่านมีอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้น งานด้านการเมืองของท่านทั้งมวลมีแต่ความผิดพลาด ท่านจึงได้หันมาสนใจสอนเด็กหนุ่มๆ มากขึ้น โดยหวังว่าเด็กหนุ่มๆ เหล่านั้นอาจจะประสบผลสำเร็จในด้านชีวิตเพื่อมหาชนในดินแดนที่ท่านได้รับความผิดหวังมาแล้วก็ได้ ถ้าจะพิจารณาตัดสินเอาจากข้อความต่างๆ ที่ได้จดบันทึกไว้แล้ว ขงจื๊อก็นับว่าเป็นครูที่มีศรัทธาอย่างแรงกล้าและมีศิลปะอย่างหาตัวจับได้ยาก กล่าวกันว่าท่านมีลูกศิษย์ถึง ๓,๐๐๐ คน ในบรรดาศิษย์เหล่านี้มีอยู่ ๗๒ คนซึ่งเป็นศิษย์ที่ใกล้ชิดเป็นส่วนตัวและมีคุณธรรมสูง ในวัยชราท่านได้ลาออกจากราชการเพื่ออุทิศชีวิตให้แก่การรวบรวมและเรียบเรียงตำราต่างๆ ซึ่งนับว่าเป็นคัมภีร์สำคัญของลัทธิขงจื๊อ ท่านได้ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๖๔

ขงจื๊อได้แก้ปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์และความชั่วในสมัยของท่านอย่างไร? นับว่าเป็นการแก้ปัญหาอย่างเดียวกันกับที่พวกปรัชญาเมธีและนักบุญในหลายยุคหลาย

สมัย และหลายลัทธิได้เคยใช้มาแล้ว นั่นคือกลับไปหาคุณธรรมความดี นอกเสียจากว่ามนุษย์แต่ละคนจะยอมรับเอามโนคติเรื่อง ***เหริน*** (jen) อันได้แก่มนุษยธรรม ความเมตตากรุณาหรือคุณความดีอย่างสมบูรณ์มาใช้ มิฉะนั้นแล้วก็จะไม่มีความหวังใดๆ เลยว่า สังคมจะทำลายล้างความชั่ว ความโหดร้าย และความทารุณซึ่งกำลังทำลายสังคมอยู่นั้นให้หมดไปได้

ถ้าหากว่าไม่มีอะไรที่พิเศษหรือที่จะยับยั้งการแก้ปัญหาที่ขงจื๊อได้แนะนำนี้ละก็ เหตุผลที่ท่านใช้พูดชักจูงผู้ที่มีความสามารถเป็นพิเศษนั้นก็สมควรที่จะได้รับความสนใจมากทีเดียว ประการแรก ท่านมิได้ใช้วิธีการชักจูงโดยเอาผลประโยชน์เข้าล่อเพื่อทำให้คนทั้งหลายปฏิบัติคุณธรรมความดีเลย จากประสบการณ์อย่างดีเยี่ยมของท่านทำให้ท่านทราบดีว่า คุณธรรมมักจะถูกรังเกียจถูกทำลาย และท่านได้ตักเตือนสานุศิษย์ของท่านเสมอว่าให้เตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความลำบากยากแค้นเสมอ ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุที่จะติดตามมามักจะไม่เกิดขึ้นพร้อมกัน แต่มักจะเป็นปฏิปักษ์โดยตรงกับการบงการของคุณความดีเสมอ เป็นเพียงภารธุระของจิตดวงน้อยๆ และยังไม่รู้แจ้งเท่านั้น คนดีที่ไม่เห็นแก่ความสุขสบายและความปลอดภัยของตนจะต้องตั้งใจบำเพ็ญคุณความดีให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

อนึ่งขงจื๊อเป็นผู้ที่ประหยัดปากประหยัดคอมากในการที่จะร้องทุกข์ต่อฟ้าและอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติเพื่อให้เห็นชอบกับคำสั่งของท่าน ดูเหมือนว่าขงจื๊อจะเป็นบุคคลที่มีความเมตตากรุณาและเป็นบุคคลที่น่าเคารพนับถืออย่างยิ่ง แต่ว่าท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยที่ความกลัวสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติแบบดั้งเดิมยังมีอิทธิพลครอบคลุมความรู้สึกของมหาชนอยู่ และเป็นสมัยที่ประชาชนยังหวาดกลัวอำนาจไสยศาสตร์ที่น่าหวาดสะดุ้งมากมายอยู่ บรรดาผู้ปกครองประเทศในสมัยนั้นเชื่อว่าความฝันเป็นลางบอกเหตุต่างๆ เชื่อถือความขลังแห่งศิลปะการเข้าทรง อำนาจอันร้ายกาจของดวงวิญญาณของผู้ตาย และบรรดาลักษณาการทั้งหลายที่ประหลาดมหัศจรรย์อันชวนให้ขนพองสยองเกล้าลางที่ผิดปรกติธรรมชาติและสิ่งที่เกิดผิดปรกติธรรมดาต่างๆ คนทั้งหลายยังคงหวาดกลัวในเวลาที่เกิดจันทคราส และสุริยคราส และยังเป็นสมัยที่ใช้ชีวิตมนุษย์เซ่นสังเวยในเวลาที่ผู้ปกครองทั้งหลายถึงแก่กรรมแต่ก็มีน้อยกว่าเมื่อร้อยปีที่ผ่านมาแล้ว ในบรรยากาศเช่นนี้ขงจื๊อได้เลือกเอาทางที่จะไม่สนใจสิ่งที่ผิดปรกติวิสัยหรือที่เหนือธรรมชาติ สนใจเฉพาะปัญหาในทางสังคมของมนุษย์และการจัดรัฐต่างๆ ให้เป็นระเบียบมากกว่า เมื่อได้พิจารณาดูประวัติศาสตร์ในสมัยนี้อย่างพินิจพิเคราะห์โดยอาศัยข้อความในวรรณกรรมต่างๆ ในสำนักของขงจื๊อแล้ว ก็ดูจะเป็นการยากอยู่ที่จะเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ว่า

มนุษยธรรมและความเป็นผู้มีเหตุผลของขงจื๊อนั้นหาที่เสมอเหมือนได้ยากอย่างไร และบรรดาสานุศิษย์ของท่านก็จะต้องมีตัวอยู่ในสมัยนั้นๆ จริงๆ ด้วย

ขงจื๊อเชื่อถืออย่างมั่นคงในเรื่องระบบธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นระบบศีลธรรมระบบหนึ่งด้วย ขงจื๊อเชื่อว่าฟ้าเป็นพระผู้เป็นเจ้า (Providence) ผู้ทรงคอยแนะนำ และการที่บุคคลหนึ่งบุคคลใดจะประสบผลสำเร็จได้เต็มที่นั้นก็ต้องเนื่องมาจากการปฏิบัติตามเจตจำนงของฟ้า อย่างไรก็ดาม เราจะสามารถเข้าใจเจตจำนงนี้ได้ดีที่สุดก็โดยอาศัยการศึกษาประวัติศาสตร์ ในเรื่องประเพณีปรัมปรา จารีตประเพณีและวรรณกรรมในสมัยอดีต คือ ในเรื่องประสบการณ์ของมนุษย์ที่ได้รวบรวมไว้เป็นหลักฐานนั้น ก็ได้มีการยืนยันกฎทางด้านศีลธรรมที่จารึกอยู่ในหัวใจของมนุษย์ด้วย จากนิยายปรัมปรา ขงจื๊อได้เลือกเอาภาพของกษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์คือ ***เอี๋ยว*** และ ***ซุน กษัตริย์ถัง*** ผู้ตั้งราชวงศ์ซางเป็นบุคคลในอุดมคติของท่าน และในบรรดาบรรพบุรุษคนสำคัญของตระกูลโจวก็ได้เลือกเอากษัตริย์ ***เหวิน*** และ ***หวู*** และ ***โจวกุง*** เป็นบุคคลในอุดมคติ บุคคลต่างๆ ที่กล่าวนามมานี้ได้ทำให้มนุษยธรรมและคุณธรรมที่สมบูรณ์ ซึ่งขงจื๊อสนับสนุนอยู่นั้นเป็นรูปร่างขึ้นมาและบรรดาการกระทำและความยิ่งใหญ่ของบุคคลเหล่านั้นก็ได้เป็นตัวแทนสิ่งทั้งปวงที่นับว่าฉลาดและดีงามในประวัติศาสตร์และสังคมจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขงจื๊อได้ย้อนรำลึกไปถึงสันติสุขและความมีระเบียบในสมัยเริ่มตั้งราชวงศ์โจว ซึ่งเป็นสมัยที่บรรพบุรุษผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์นี้ขึ้นเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระปรีชาสามารถและคุณธรรมอย่างลึกซึ้ง ได้ทรงก่อตั้งสถาบันต่างๆ และจัดระบบการปกครองแบบเจ้าครองนครแห่งราชวงศ์ใหม่นี้ให้เป็นระเบียบ และได้ทรงสร้างสรรค์พิธีรีตองที่สำคัญๆ และดนตรีสำหรับพวกผู้นำและประชาชนทั้งหลายด้วย พิธีรีตองต่างๆ และการแสดงการร่ายรำประกอบดนตรีของสมาคมพวกเจ้าขุนมูลนายสมัยโบราณ คือ ***หลี่*** (li) และ ***เย่ว*** (yüeh) ซึ่งแสดงให้เห็นภาพอย่างเด่นชัดในวรรณกรรมของขงจื๊อนั้น ขงจื๊อถือว่ามีความสำคัญอย่างที่สุด ทั้งนี้เพราะว่าพิธีรีตองและการร่ายรำประกอบดนตรีเหล่านั้น เป็นการทำให้ปัญญาและคุณธรรมของผู้สร้างสรรค์ปรากฏเป็นรูปร่างขึ้น ทั้งเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพนบนอบและระบบการปกครองที่สมบูรณ์แบบในสมาคม และด้วยการพินิจพิจารณาพิธีรีตองต่างๆ เหล่านี้อย่างรอบคอบ และด้วยการตั้งอกตั้งใจฟังดนตรีและตีความหมายอย่างเต็มที่แล้ว เราก็อาจสร้างสรรค์ปัญญาและคุณธรรมเก่าๆ ให้เกิดมีขึ้นในตัวเราเองได้อีก และเราก็จะฝึกฝนตัวเองให้อยู่ในระเบียบที่สมบูรณ์ดังที่เราต้องการได้ความยากลำบากต่างๆ ในสมัยของท่านนั้นขงจื๊อถือว่าเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่าผู้นำทั้งหลาย

ของสมาคมได้ละเลยพิธีรีตองเก่าๆ บ้าง ปฏิบัติพิธีรีตองเหล่านั้นไม่ถูกต้องบ้าง หรือได้ทำลายพิธีรีตองต่างๆ ที่ตนมิได้นับถือเสียบ้าง การสังเกตและการปฏิบัติตามพิธีรีตองต่างๆ อย่างถูกต้อง ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าเป็นระบบสังคมที่สมบูรณ์และเป็นบ่อเกิดแห่งความเจริญรุ่งเรืองทางด้านจิตใจฉันใด การละเลยเพิกเฉยต่อพิธีรีตองเหล่านั้นก็จะต้องไม่มีอะไรมากไปกว่าการสะท้อนให้เห็นภาพแห่งความอลเวงในด้านศีลธรรมอย่างลึกซึ้งและเป็นการเริ่มต้นความมืดมนทางด้านจิตใจฉันนั้น การเอาพิธีรีตองแบบต่างๆ ไปใช้ในทางที่ผิดก็คือการเอาความจริงแท้ทั้งหลาย อันได้แก่ระบบทางศีลธรรมซึ่งแสดงออกทางพิธีรีตองเหล่านั้นไปใช้ในทางที่ไม่ชอบนั่นเอง การเอาพิธีรีตองต่างๆ และเอาชื่อระเบียบแห่งสังคมไปใช้ในทางที่มิชอบ และการที่จิตใจขาดระเบียบเพราะการเอาพิธีรีตองและระเบียบทางสังคมไปใช้ในทางที่ผิดนี้แหละที่ขงจื๊อเสียดายนัก ดังนั้นท่านจึงได้เรียกร้องให้มี ***การแก้ชื่อให้ถูก*** ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วมนุษย์อาจเป็นสิ่งที่เขาอ้างว่าเป็นตามชื่อบรรดาศักดิ์ก็ได้ และท่านได้ย้ำให้พินิจพิเคราะห์และเคารพต่อความหมายและตัวอักษรที่เขียนเรื่องพิธีรีตองทั้งหลายให้มาก

การเน้นเรื่องพิธีกรรม คือการยืนยันเรื่องพิธีรีตองซึ่งแม้บางทีความหมายดั้งเดิมจะหายไปแล้วก็ตาม นี้จะต้องทำให้เรากลายเป็นผู้ที่มีหัวทางอนุรักษนิยมและเป็นพวกเคร่งครัดตามแบบแผนจนเกินไป ซึ่งจะเป็นเหมือนลัทธิขงจื๊อในสมัยหลังๆ นั่นแหละนัยในทัศนะนี้เป็นการยกย่องเรื่องอดีต ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สูงยิ่งสำหรับปัจจุบันนี้มากจนเกินไป และยังก่อให้เกิดแรงกระตุ้นในทางที่จะปฏิรูปมากกว่าที่จะคงฐานะเดิมไว้ ชีวิตของขงจื๊อเองนับว่าเป็นประจักษ์พยานที่เพียงพอที่จะแสดงให้เห็นว่าท่านมีน้ำใจเป็นนักปฏิรูป ท่านแสวงหาวิธีที่จะรักษาและสร้างสรรค์รื้อฟื้นสิ่งที่ดีขึ้นมาใหม่ และพร้อมกันนั้นก็เปลี่ยนแปลงสิ่งที่ชั่วร้ายให้กลายเป็นดีด้วย ดังนั้นลัทธิอนุรักษนิยมและความเป็นนักปฏิรูปที่ท่านได้แสดงออกมาในด้านมนุษยธรรม การมองในแง่ดี ความถ่อมตน และความรู้สึกที่แจ่มใสเบิกบานนั้น มีความรู้สึกในด้านคุณค่าของศีลธรรมเป็นรากฐานมากกว่าลัทธิอนุรักษ-นิยมและความเป็นนักปฏิรูปจริงๆ เสียอีก ขงจื๊อมีชีวิตอยู่ในสังคมของระบบเจ้าขุนมูลนาย และเข้าใจสังคมว่าเป็นระบบการปกครองแบบเจ้าขุนมูลนาย ผู้ปกครองทั้งหลายจะต้องคอยนำทางสามัญชน ต้องคอยเฝ้าดูด้วยความระมัดระวัง ต้องคอยถนอมและแม้แต่สั่งสอนด้วย แต่ประชาชนซึ่งมีตำแหน่งเป็นฐานเจดีย์แห่งระบบการปกครองสังคมนั้นมิได้รับการดัดแปลงแก้ไขเลย นั่นคือเราจะไม่สามารถแก้ไขตำแหน่งของประชาชนโดยไม่ทำลายล้างระบบเก่าให้พลิกหน้ามือเป็นหลังมือได้เลย

คำสอนของขงจื๊อ เป็นคำสอนสำหรับ ***จึนจื๊อ*** (chün-tzu) คือสำหรับคนดี นักปกครองที่มีความสามารถ หรือผู้ปกครองสังคมที่แท้จริง ซึ่งมีสายตาไกลพอที่จะมองข้ามผลประโยชน์ส่วนตัวและผลประโยชน์ทางด้านวัตถุไปเพื่อเห็นแก่ผลประโยชน์ของรัฐและของมนุษยชาติ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่กว้างใหญ่ไพศาลมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว ทั้งท่านยังยืนยันอีกว่าไม่ใช่เพียงชาติกำเนิดและตำแหน่งในทางสังคมเท่านั้น แต่ทว่าตามความเป็นจริงแล้วอำนาจในการที่จะพินิจพิจารณาคือความรู้สึกในด้านศีลธรรมที่เอาใจจดใจจ่อและลึกซึ้งมากกว่า นี้แหละที่ทำให้คนดีคือนักปกครองที่แท้จริงเด่นขึ้นมาได้ ขงจื๊อก็คล้ายๆ พลาโต คืออยากให้กษัตริย์เป็นนักปราชญ์ เพราะนักปกครองที่เฉลียวฉลาดและมีคุณธรรมสูงจริงๆ เท่านั้น จึงควรจะเป็นหัวหน้าบริหารสังคมและนำมนุษยชาติให้มีระเบียบอย่างแท้จริง และปฏิบัติคุณงามความดีแบบเดียวกันได้โดยอาศัยตัวอย่างและความดีของตนเองเป็นเครื่องชะโลมใจเป็นแนวทาง เพราะความเชื่อถือในด้านความสำคัญแห่งคุณลักษณะว่ามีเหนือชาติกำเนิดนี้เองที่ทำให้ขงจื๊ออุทิศตัวเองเพื่อสั่งสอนคนหนุ่มๆ ที่มีลักษณะท่าทางดีโดยไม่คำนึงถึงพื้นเพเดิมของเขาเลย ตัวท่านและสำนักของท่านเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อประเพณีการเป็นครูซึ่งเป็นคุณลักษณะของคนทั้งปวงในประวัติศาสตร์จีนสมัยต่อๆ มา ตัวท่านและสำนักของท่านเป็นผู้รับผิดชอบต่อความเชื่อถือที่มองไปในแง่ดีคือในแง่ที่ว่าการศึกษาจะสามารถทำบุคคลให้สมบูรณ์ได้และต่อความเคารพนับถือผู้คงแก่เรียนและนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงในสังคมจีน คำสอนและตัวอย่างของขงจื๊อและสำนักของท่านนั้นมีขอบเขตกว้างขวางมาก ตัวท่านและสำนักของท่านได้ทำให้คนสำคัญๆ ในประวัติศาสตร์จีนสมัยต่อๆ มาเป็นจำนวนมากตระหนักใจว่า อาชีพที่สูงสุดในชีวิตก็คืออาชีพเป็นรัฐบุรุษ และภารธุระที่สูงสุดของคนดีที่คงแก่เรียนก็คือการเมืองและการจัดรัฐให้มีระบบอย่างสมบูรณ์แบบ

คนในสมัยท่านได้ให้ความเคารพนับถือตัวท่านและคำสอนของท่านน้อยมากและมีผู้ประพฤติปฏิบัติตามท่านและลัทธิของท่านน้อยมากเช่นกัน ลัทธิขงจื๊อคงเป็นเพียงปรัชญาสำนักหนึ่งในบรรดาสำนักปรัชญาที่มีอยู่มากมาย และมีอิทธิพลมากที่สุดอยู่เป็นเวลาหลายร้อยปีก็เฉพาะในแคว้นหลู่ซึ่งเป็นแคว้นบ้านเกิดเมืองนอนของท่านเท่านั้น แต่เมื่อว่าโดยทั่วๆ ไปแล้วหลักมนุษยธรรมของขงจื๊อเริ่มมีชัยชนะเหนือไสยศาสตร์และเรื่องประหลาดมหัศจรรย์ของลัทธิอื่นๆ การที่ท่านได้ย้ำหนักไปในทางคุณธรรม เมตตากรุณา และการศึกษานั้นได้ดึงดูดจิตใจของคนทั่วๆ ไปได้มากกว่าปรัชญาหยาบๆ และเป็นไปในทางเยาะเย้ยถากถางผู้อื่นของรัฐอื่นๆ ในที่สุด ในสมัยกลาง

พุทธศตวรรษที่ ๔ ลัทธิขงจื๊อก็ได้รับยกย่องให้เป็นลัทธิประจำชาติเป็นทางการและคัมภีร์ต่างๆ ของท่านก็ได้กลายเป็นตำราสำหรับศึกษา แม้ว่าจะไม่ใช่ทั้งหมด แต่ก็ถือว่าเป็นตำราหลักๆ ของผู้คงแก่เรียนและรัฐบุรุษทั้งปวง คำสอนของขงจื๊อคงได้รับการเคารพยกย่องกันสืบๆ มาเป็นเวลาหลายร้อยปี ไม่เฉพาะในประเทศจีนเท่านั้น แต่ยังได้แผ่อิทธิพลอย่างมากมายไปถึงเกาหลี ญี่ปุ่น และเวียดนามด้วย ขงจื๊อได้รับยกย่องเป็น ***นักปราชญ์ผู้วิเศษและครูชั้นเยี่ยม*** และฮวงซุ้ยของท่านกับวัด ***ฉิ่วฟู่*** (Ch'ü-fu) ในมณฑลซานตุง ก็ได้กลายเป็นเสมือนเมืองเมกกะของชาวจีนที่ได้รับการศึกษาทั้งปวง และได้มีการสร้างวัดขงจื๊อที่มีความประณีตน้อยกว่าวัดฉิ่วฟู่ไว้ทุกๆ มณฑลทั่วทั้งประเทศภายใต้การปกครองของจีนคณะชาติ วันเกิดของขงจื๊อถือว่าเป็นวันครูและเป็นวันหยุดราชการหนึ่งวันด้วย ซึ่งเวลานี้ก็ยังคงปฏิบัติอยู่ในเกาะไต้หวัน

ในภาษาจีนมีวรรณกรรมมากมายที่เกี่ยวกับชีวิตและคำสอนของขงจื๊อ ที่พอจะเชื่อถือได้มากบ้างน้อยบ้าง ในบรรดาวรรณกรรมเหล่านี้ งานที่นับว่าสำคัญที่สุดก็คือบันทึกงานและการสนทนาปราศรัยของขงจื๊อ หรือคำสอนของขงจื๊อ ซึ่งบางทีศิษย์ของศิษย์ขงจื๊อจะเป็นผู้รวบรวมขึ้น งานนี้มีอยู่ ๒๐ บท ๔๙๗ โคลง ซึ่งบางโคลงประกอบด้วยคำพังเพย (aphorism) ที่สั้นที่สุด นับตั้งแต่สมัยที่ลัทธิคำสอนของขงจื๊อได้เป็นที่ยอมรับนับถือกันอย่างกว้างขวางแล้ว ประโยคสั้นๆ และที่เป็นไปในทางกระตุ้นเตือนใจซึ่งเข้าใจยาก ทั้งๆ ที่ได้ตีความหมายกันอยู่เสมอนั้น ได้มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อความคิดและภาษาของประชาชนในเอเชียตะวันออกมาก และเมื่อ ๘๐๐ ปีมานี้ได้กลายเป็นตำราขั้นมูลฐานการศึกษาของจีน ซึ่งเด็กนักเรียนทุกคนรู้จักกันเป็นอย่างดี จะได้เลือกแปลเฉพาะตอนที่เห็นว่าสำคัญๆ และจัดเสียใหม่ภายใต้หัวเรื่องที่สำคัญๆ สัก ๒-๓ เรื่อง

ข้อความที่คัดเลือกมาจากคำสอนของขงจื๊อ

ขงจื๊อ

บุคลิกลักษณะและคุณสมบัติของขงจื๊อ

๑. ในยามว่าง ขงจื๊อเป็นคนไม่มีพิธีรีตองอะไรมาก และมีอารมณ์ร่าเริงแจ่มใส (VII : 4)

๒. ขงจื๊อเป็นคนสุภาพ แต่ก็มั่นคง ผึ่งผาย แต่ไม่หยาบคาย น่าเคารพ แต่ก็ดูเป็นคนง่าย (VII : 37)

๓. ขงจื๊อทำการประมง แต่ไม่ใช้แห ท่านยิง แต่ไม่ใช่ยิงนกที่กำลังนอนอยู่ (คือไม่เอาเปรียบสัตว์ที่ต่ำต้อยกว่า) (VII : 26)

๔. เมื่อกลับจากพระราชวัง หลังจากที่ไฟไต้ไหม้คอกม้าหมดแล้ว ท่านได้ถามว่า : "มีใครได้รับบาดเจ็บบ้างไหม" ท่านมิได้ถามถึงม้าเลย (X : 12)

๕. เมื่อขงจื๊อมีความสุขที่ได้ฟังเสียงเพลงที่ใครสักคนหนึ่งที่อยู่กับท่านร้อง ท่านมักจะขอร้องให้เขาร้องซ้ำอีก และท่านก็จะร่วมร้องด้วย (VII : 31)

๖. ***เซกุง*** ได้ถาม ***จื่อลู้*** (Tsu Lu) เกี่ยวกับตัวขงจื๊อ จื่อลู้ไม่ตอบ ขงจื๊อจึงกล่าวว่า : "ทำไมท่านจึงไม่บอกเขาเล่าว่า ในเวลาที่มีใจจดใจจ่ออยู่กับอะไรบางอย่างแล้ว ข้าพเจ้าเป็นคนที่ลืมรับประทานอาหาร เมื่อมีความสนุกสนานเพลิดเพลิน ก็ลืมความกังวลใจใด ๆ ได้อย่างสิ้นเชิง และเป็นผู้ที่มิได้กังวลถึงคร่ำมแก่ที่คืบคลานเข้ามาทุกที" (VII : 18)

๗. ขงจื๊อกล่าวว่า : "เมื่อได้อาหารหยาบ ๆ รับประทาน ได้น้ำเปล่าดื่ม และงอแขนโค้งเข้ามาต่างหมอน เราก็พอจะหาความสุขได้ ความมั่งคั่งและเกียรติยศที่ได้รับมาโดยวิถีทางที่ไม่ชอบธรรมนั้น สำหรับข้าพเจ้าแล้วก็เป็นเสมือนหมู่เมฆที่ลอยไปลอยมานั่นเอง" (VII : 15)

๘. ครั้งหนึ่งเมื่อจื่อลู้ เฉิงซี (Tseng Hsi) หรันยู (Jan Yu) และ กุง-ซีหัว (Kung-hsi Hua) นั่งอยู่ใกล้ ๆ ท่าน ขงจื๊อได้กล่าวว่า : "ไม่ต้องสงสัยละว่าท่านได้เฝ้าพิจารณาดูข้าพเจ้าหรือผู้ที่มีอาวุโสกว่าท่านตลอดวัน แต่เราอย่าได้ไปกังวลถึงมันเลย แต่เมื่อได้ออกมาพ้นสำนักงานแล้ว พวกท่านได้พูดกันเองว่าไม่มีใครมองเห็นความดีของเราเลย ทีนี้สมมุติว่ามีเจ้านายองค์หนึ่ง ทรงมองเห็นความดีของท่าน แล้วท่านจะปรารถนาอะไรเล่า"

จื่อลู้ได้ตอบโดยไม่ลังเลใจเลยว่า : "ขออาณาจักรที่มีรถสักพันคันซึ่งเป็นอาณาจักรที่มีชาติมหาอำนาจล้อมอยู่โดยรอบ ถูกกองทัพฝ่ายรุกรานย่ำยี แถมยังได้รับความเดือดร้อนเพราะข้าวยากหมากแพงอีกด้วย ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะปกครองอาณาจักรนั้นในชั่วระยะเวลา ๓ ปี ข้าพเจ้าจะทำให้เป็นอาณาจักรที่กล้าหาญ และจะทำให้เข้าใจวิถีการเจริญรอยตามวิถีทางที่ถูกต้อง"

ขงจื๊อยิ้ม และถามว่า “แล้วชิว (หรันยู) เล่า”

หรันยูตอบว่า “ข้าพเจ้าขอสักอำเภอหนึ่งซึ่งมีเนื้อที่สัก ๖๐-๗๐ ตารางลี้เถิด ข้าพเจ้าอยากปกครองอำเภอนั้น ในชั่วระยะเวลา ๓ ปี ข้าพเจ้าจะทำให้ประชาชนในแคว้นนั้นมีชีวิตอยู่อย่างสมบูรณ์พูนสุข แต่เพื่อเป็นการส่งเสริมพิธีรีตองและการดนตรี ข้าพเจ้าก็จะปล่อยแคว้นนั้นให้อยู่ในความปกครองของคนดีจริง ๆ สักคนหนึ่ง”

แล้วขงจื๊อก็ถามต่อไปอีกว่า “ฉี่ (กุง-ซีหัว) แล้วท่านเล่า”

กุง-ซีหัว ตอบว่า “สิ่งที่ข้าพเจ้าพูด ข้าพเจ้าทำไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะได้รับการฝึกฝนเพื่อการนั้นอยู่ ณ งานพิธีในวัดของบรรพบุรุษแห่งราชสำนัก หรือในการประชุมของบรรดาเจ้านายทั้งหลาย ข้าพเจ้าปรารถนาที่สวมหมวกและเครื่องแต่งกายที่ใช้ในงานพิธี และเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย เพื่อช่วยเหลือในงานพิธีนั้น”

ขงจื๊อถามต่อไปอีกว่า “เทียน (เฉิงซี) เล่าว่าอย่างไร”

เฉิงซีหยุดเล่นขิม (zither) วางขิมไว้ข้างๆ แล้วลุกขึ้นตอบว่า “ข้าพเจ้าเกรงว่าความปรารถนาของข้าพเจ้าจะแตกต่างไปจากความปรารถนาของท่านสุภาพบุรุษทั้งสามนั้น”

ขงจื๊อกล่าวว่า “ในความปรารถนานั้นมีอะไรที่จะต้องทำให้ต้องเดือดร้อนหรือ เราเพียงพยายามให้แต่ละคนได้แสดงความปรารถนาของตนออกมาเท่านั้นเอง”

แล้วเฉิงซีก็ตอบว่า “ในวันท้ายๆ ฤดูวสันต์ เมื่อเขาทำเครื่องแต่งกายสำหรับฤดูวสันต์สีอ่อนๆ อยู่นั้น ข้าพเจ้าปรารถนาจะพาผู้ใหญ่สัก ๕ หรือ ๖ คน และเด็กหนุ่มๆ สัก ๖ หรือ ๗ คนไปอาบน้ำในแม่น้ำหยี่ (Yi) และเมื่ออาบน้ำแล้วก็จะไปรับลมอ่อนๆ ในป่าในระหว่างที่บูชาของหวูหยี่ (Wu-yi) แล้วก็จะกลับบ้าน จะเดินเถลไถลร้องเพลงมาตามทาง”

ขงจื๊อถอนหายใจยาวและกล่าวว่า : “ท่านเป็นผู้ที่ถูกใจข้าพเจ้ามาก” (XI : 25)

ความรู้สึกของขงจื๊อเกี่ยวกับงานที่ได้รับมอบหมาย

๙. ขงจื๊อกล่าวว่า : “ถ้าหากว่าจะมีเจ้านายสักองค์หนึ่ง จ้างข้าพเจ้าไว้ใช้ แม้จะเพียงสักปีเดียว ข้าพเจ้าก็อาจทำความดีได้มากทีเดียว และในชั่วระยะเวลาสามปีทุกสิ่งทุกอย่างก็จะประสบผลสำเร็จ” (XIII : 10)

๑๐. ขงจื๊อกล่าวว่า : "อา, ไม่มีใครสักคนที่รู้จักข้าพเจ้าเลย !"

จื่อกุง (Tzu Kung) ถามว่า : "ทำไมท่านอาจารย์จึงกล่าวว่าไม่มีใครรู้จักท่านเลยเล่าครับ"

ขงจื๊อตอบว่า : "ข้าพเจ้ามิได้ร้องทุกข์ต่อฟ้า ทั้งมิได้ตำหนิติเตียนประชาชนเลย แม้ว่าข้าพเจ้าจะมีการศึกษาน้อย แต่การศึกษาก็ได้แทรกซึมเข้าสู่ความบริสุทธิ์ผุดผ่องที่สูงส่ง แม้กระนั้น บางทีฟ้าจะทรงรู้จักข้าพเจ้าก็ได้" (XIV : 37)

๑๑. เมื่อขงจื๊อตกอยู่ในห้วงอันตรายที่แคว้นกวาง (K'uang) ท่านได้กล่าวว่า : "นับตั้งแต่กษัตริย์เหวิน ***(ผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์โจวขึ้น)*** ได้สิ้นพระชนม์แล้ว งานด้านเผยแพร่วัฒนธรรมมิได้ตกอยู่กับเราที่นี่ดอกหรือ ถ้าหากว่าฟ้าจะทำลายวัฒนธรรมนี้ ผู้ที่จะต้องตายเช่นข้าพเจ้าก็คงจะไม่ได้รับตำแหน่งเช่นนั้นในสวรรค์แน่ และถ้าฟ้าจะไม่ทำลายวัฒนธรรมนี้ คนของแคว้นกวางจะทำอะไรให้แก่ข้าพเจ้าเล่า" (IX : 5)

๑๒. เมื่อ (ศิษย์ที่ดีที่สุดของขงจื๊อ) ***เยี่ยนหุย*** (Yen Hui) ถึงแก่กรรมลง ขงจื๊อได้เปล่งอุทานว่า : "โอ, ฟ้าได้ทำลายข้าพเจ้าเสียแล้ว! ฟ้าได้ทำลายข้าพเจ้าเสียแล้ว" (XI : 8)

๑๓. ขณะที่ ***ชางจิ๋ว*** (Ch'ang-Chü) กับ ***เจียหนี่*** (Chieh-ni) กำลังทำไร่ไถนาอยู่ด้วยกัน ขงจื๊อได้ผ่านไปทางนั้น และได้บอกให้จื่อลู้ (Tzu Lu) ไปถามคนทั้งสองนั้นว่าตัวท่านจะลุยข้ามแม่น้ำได้ตรงไหน ชางจิ๋วกล่าวว่า : "ใครนั่นนะที่ถือบังเหียนม้าอยู่บนรถ"

จื่อลู้ตอบว่า : "นั่นแหละคือขงจื๊อละ"

ชางจิ๋วถามว่า : "ท่านหมายถึงขงจื๊อแห่งแคว้นหลู่ใช่ไหม"

จื่อลู้ตอบว่า : "ใช่แล้ว"

ชางจิ๋วตอบว่า : "ถ้าหากว่าเขาคนนั้นคือขงจื๊อจริงละก็ เขาก็จะต้องทราบดีว่าท่าสำหรับที่จะลุยน้ำข้ามไปอยู่ตรงไหน"

แล้วจื่อลู้ก็หันมาหาเจียหนี่ เจียหนี่ถามว่า : "ท่านคือใครขอรับ"

จื่อลู้ตอบว่า : "ข้าพเจ้าชื่อจุงหยู (Chung-yu)"

เจียหนี่ถามว่า : ท่านเป็นศิษย์ของขงจื๊อแห่งแคว้นหลู่ใช่ไหม"

จื่อลู้ก็ตอบว่า : "ถูกต้องแล้ว"

เจียหนี่กล่าวว่า : "โลกทั้งมวลได้ถูกกวาดล้างดุจถูกน้ำที่มีกระแสอันเชี่ยวกราก ท่วมทัน และใครเล่าจะสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ สำหรับท่านแล้ว แทนที่จะติดตามผู้ที่หนีไปจากคนนี้แล้วก็จากคนนั้น ท่านควรจะติดตามผู้ที่หนีไปจากโลกทั้งมวลจะดีกว่า" และเจียหนี่ได้กล่าวคำนี้พร้อมกับเดินไปดูพืชพรรณที่ปลูกไว้โดยไม่หยุดพัก

จื่อลู้ได้กลับไปบอกขงจื๊อ ขงจื๊อกล่าวอย่างละห้อยว่า : "เราไม่สามารถจะอยู่ร่วมฝูงกับนกและสัตว์ป่าทั้งหลายได้ ถ้าหากว่าข้าพเจ้าจะไม่เป็นคนอยู่ในท่ามกลางคนอื่น ๆ แล้วข้าพเจ้าจะเป็นอะไรเล่า ถ้าหากว่าทาง ***(เต๋า)*** มีแผ่สร้านอยู่ทั่วไปในโลก ข้าพเจ้าก็ไม่ควรพยายามเปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งทั้งหลายเลย" (XVIII : 6)

ขงจื๊อรักการศึกษา

๑๔. ขงจื๊อกล่าวว่า : "เมื่อคราวอายุ ๑๕ ปี ข้าพเจ้าได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน พออายุได้ ๓๐ ปี ข้าพเจ้าก็ตั้งหลักฐานได้มั่นคงแล้ว พออายุได้ ๔๐ ปี ข้าพเจ้าก็ไม่มีอะไรที่จะสงสัยอีกต่อไป พออายุ ๕๐ ปี ข้าพเจ้าก็รู้จักเจตจำนงของฟ้า พออายุ ๖๐ ปี ข้าพเจ้าก็พร้อมที่จะฟังฟ้า พออายุ ๗๐ ปี ข้าพเจ้าก็สามารถดำเนินไปตามความปรารถนาแห่งหัวใจของข้าพเจ้าโดยมิได้ละเมิดสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมเลย" (II : 4)

๑๕. เมื่อขงจื๊ออยู่ในแคว้นฉี (Ch'i) ท่านได้ยินดนตรีของเขาและลืมรสเนื้อเสียสามเดือน ท่านได้กล่าวว่า : "ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินเสียงดนตรีที่เสนาะเพราะพริ้งอย่างนี้เลย" (VII : 13)

๑๖. ขงจื๊อกล่าวว่า : ***"เมื่อเดินอยู่ในกลุ่มคนสามคน ข้าพเจ้ามักจะมีครูเสมอ ข้าพเจ้าสามารถเลือกคุณสมบัติดี ๆ ของคนคนหนึ่งเอามาประพฤติเลียนแบบได้ และเลือกเอาคุณสมบัติที่เลว ๆ ของอีกคนหนึ่งออก แล้วเอามาแก้ไขตัวข้าพเจ้าเอง"*** (VII : 21)

๑๗. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ข้าพเจ้าเป็นสื่อ มิใช่เป็นผู้สร้างสรรค์ ข้าพเจ้าเชื่อถือคนโบราณและชอบคนโบราณ ข้าพเจ้ากล้าพอที่จะเอาตัวข้าพเจ้าไปเปรียบกับเผิง (P'eng) ผู้เฒ่าของเรา ***(คือเป็น*** Methuselah ***ของจีน มิฐูเสละเป็นชายชราในคัมภีร์คริสต์ศาสนา กล่าวกันว่ามีอายุ ๙๖๙ ปี)***

๑๘. ขงจื๊อกล่าวว่า : "บางทีข้าพเจ้าเดินทั้งวันโดยไม่ได้รับประทานอาหารและเที่ยวไปทั้งคืนโดยไม่ได้หลับนอนเลย ได้แต่คิดอยู่อย่างเดียว ไม่มีประโยชน์อะไรเลย เรียนดีกว่า" (XV : 30)

๑๙. มีอยู่ ๔ อย่างที่ขงจื๊อได้ตกลงใจที่จะขจัดให้หมดไป คือ : จิตที่ลำเอียง ๑ การตัดสินโดยปราศจากเหตุผล ๑ ความเป็นคนว่ายากสอนยาก ๑ และความเห็นแก่ตัว ๑ (IX : 4)

๒๐. ขงจื๊อกล่าวว่า : ***"ผู้ที่รู้สัจธรรม สู้ผู้ที่รักสัจธรรมไม่ได้ ผู้ที่รักสัจธรรมก็สู้ผู้ที่มีความชื่นชมยินดีในสัจธรรมไม่ได้"*** (VI : 18)

๒๑. ขงจื๊อกล่าวว่า : "เมื่อได้ยินเต๋า (ทาง) ในตอนเช้าแล้วเราควรตายด้วยความพอใจในตอนเย็น" (IV : 8)

ขงจื๊อในฐานะที่เป็นครู

๒๒. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ถ้าว่าโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์เรามีความน่ารักน่าเอ็นดูคล้ายๆ กันมากทีเดียว การศึกษาและการปฏิบัติเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกันออกไป" (XVII : 2)

๒๓. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ในการศึกษาเล่าเรียนย่อมไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ" (XV : 38)

๒๔. ขงจื๊อกล่าวว่า : "คนหนุ่มเป็นคนที่ควรจะได้รับการเคารพ เราจะทราบได้อย่างไรว่า ชั่วชีวิตต่อไปจะมิเป็นเครื่องวัดชั่วชีวิตนี้ แต่ถ้าคนหนึ่งมีอายุถึง ๔๐-๕๐ ปี แต่ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ยินอะไรเกี่ยวกับเขาเลย ข้าพเจ้าจะทึกทักเอาว่า เขาเป็นบุคคลที่ไม่น่าเคารพกระนั้นหรือ" (IX : 22)

๒๕. ขงจื๊อกล่าวว่า : "เมื่อปรารถนาที่จะได้รับคุณธรรม (เหริน) ที่สมบูรณ์ คนเราก็ไม่ควรรอแม้แต่ครูอาจารย์ของตนเอง" (XV : 35)

๒๖. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ผู้ที่เกิดมาฉลาดนับว่าเป็นบุคคลแบบที่สูงสุด ผู้ที่เกิดมาฉลาดเพราะอาศัยการศึกษาเล่าเรียนเป็นบุคคลแบบที่สูงรองลงมา ผู้ที่เรียนพอเอาชนะความโง่ได้เป็นบุคคลแบบที่รองลงมาอีก ผู้ที่โง่แต่ก็ยังไม่ปรารถนาจะศึกษาเล่าเรียนนับว่าเป็นบุคคลแบบที่ต่ำที่สุด" (XVI : 22)

๒๗. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ข้าพเจ้าไม่อยากสอนผู้ที่ไม่มีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาเล่าเรียน และจะไม่อธิบายให้ผู้ที่ไม่พยายามทำให้สิ่งต่างๆ แจ่มแจ้งแก่ตนเองฟัง ถ้าหากข้าพเจ้ายึดมั่นอยู่ ณ มุมใดมุมหนึ่งของจตุรัส และถ้าหากใครไม่สามารถที่จะกลับมาหาข้าพเจ้าโดยอาศัยมุมอีกสามมุมแล้วละก็ ข้าพเจ้าก็ไม่ปรารถนาที่จะต้องไปตรวจจุดนั้นให้ลำบากเปล่าๆ" (XVI : 8)

๒๘. ขงจื๊อกล่าวว่า : ***"เรียนแต่ไม่คิดก็เป็นการเสียเปล่า คิดแต่ไม่เรียนก็เป็นอันตราย"*** (II : 15)

๒๙. ขงจื๊อกล่าวว่า : ***"ข้าพเจ้าจะสอนท่านได้ไหมว่าอะไรคือความรู้ เมื่อท่านรู้อะไรสักสิ่งหนึ่ง ก็บอกว่ารู้ เมื่อไม่รู้อะไรสักอย่างเลย ก็ยอมรับว่าไม่รู้ นั่นแหละคือความรู้ละ"*** (II : 17)

๓๐. ขงจื๊อกล่าวว่า : "**หุย** (Hui) ช่างเป็นผู้ที่มีคุณค่าเสียจริงๆ ! ข้าวฟ่างสำหรับรับประทานสักกระทายหนึ่ง น้ำสำหรับดื่มขนาดจุผลน้ำเต้าสักผลหนึ่ง การอยู่ในตรอกข้างหลังนั้น คนอื่นๆ คงจะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความหดหู่ใจอย่างสุดแสนที่จะทนทานทีเดียว แต่มิได้มีผลกระทบกระเทือนต่ออารมณ์อันร่าเริงแจ่มใสของหุยเลย หุยช่างเป็นผู้ที่มีคุณค่าเสียจริงๆ !" (VI : 9)

๓๑. เมื่อเยี่ยนหุยตาย ขงจื๊อมีความเศร้าโศกเสียใจอย่างสุดซึ้ง สานุศิษย์ของท่านจึงได้กล่าวกับท่านว่า : "ท่านขอรับ ท่านมีความทุกข์โศกมากเกินไปแล้ว"

ขงจื๊อกล่าวว่า : "ข้าพเจ้าเศร้าโศกมากเกินไปหรือ แต่ถ้าข้าพเจ้าไม่เศร้าโศกเสียใจให้แก่ชายผู้นี้มากจนเกินไปแล้ว ข้าพเจ้าจะเศร้าโศกเสียใจอย่างสุดซึ้งให้แก่ใครอีกเล่า" (XI : 9)

๓๒. ขงจื๊อกล่าวว่า : "หน้าที่ของคนหนุ่ม ก็คือจะต้องปฏิบัติบิดามารดาที่บ้าน และมีความเคารพนบนอบผู้ที่มีอาวุโสกว่านอกบ้าน มีความรอบคอบและซื่อสัตย์ และเมื่อมีความรักมนุษย์ทั้งมวลอย่างท่วมท้นแล้ว ก็จงทำตัวเองให้กอปรด้วยมนุษยธรรม ***(เหริน)*** และเมื่อได้ปฏิบัติทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้ครบถ้วนแล้ว เขาก็จะยังพอมีพลังงานที่จะใช้เหลืออยู่บ้าง ทีนี้ก็ให้เขาได้ศึกษาศิลปะที่อ่อนช้อยเถิด" (I : 6)

๓๓. วิชาเหล่านี้นับว่าเป็นวิชาที่ขงจื๊อมักจะพูดถึงบ่อย ๆ คือ : โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ประวัติศาสตร์ และการประกอบพิธีรีตองต่างๆ ทั้งหมดนี้คือวิชาที่ขงจื๊อมักจะกล่าวถึงเสมอๆ (VII : 17)

๓๔. ขงจื๊อกล่าวว่า : "การเพาะนิสัยบุคคลจะต้องเริ่มต้นด้วยโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และจะทำนิสัยให้สมบูรณ์ได้ก็โดยอาศัยดนตรี" (VIII : 8)

๓๕. ขงจื๊อสอนอยู่ ๔ วิชาด้วยกันคือ : วิชาวรรณคดี ความประพฤติ ความจงรักภักดี และความซื่อสัตย์สุจริต (VII : 24)

๓๖. เยี่ยนหุยถอนหายใจและกล่าวว่า : "ท่านมองดูมัน แล้วดูเหมือนว่ามันสูงมาก ท่านพยายามที่จะเจาะมัน ก็ดูเหมือนว่ามันยิ่งแข็งมาก ดูเหมือนท่านจะเห็นว่ามันอยู่เบื้องหน้าท่าน และมันก็จะไปปรากฏอยู่เบื้องหลังท่านทั้งหมดในทันทีทันใด ขงจื๊อนับว่าเป็นคนที่ดีมากที่ค่อยๆ จูงใจคนและสอนเขาอย่างสุภาพ ท่านทำให้ข้าพเจ้ามีวัฒนธรรมกว้างขวางออกไปอีก ได้ผูกมัดข้าพเจ้าด้วยพิธีรีตองต่างๆ (หลี่) ข้าพเจ้าไม่สามารถยับยั้งตัวเองได้ แต่หลังจากที่ข้าพเจ้าได้ทำให้ทรัพย์สมบัติทุกชนิดหมดไปแล้ว ก็ยังคงมีอะไรบางสิ่งที่อยู่ ณ ที่ห่างไกลและแยกไปจากตัวข้าพเจ้า จงทำสิ่งที่ข้าพเจ้าจะสามารถบรรลุถึงตำแหน่งแห่งที่ของสิ่งนั้นได้ (แต่) ข้าพเจ้าหาทางไม่พบ (IX : 10)

๓๗. ซู-ซุน หวู-ซู ได้กล่าวกับพวกข้าราชสำนักว่า : "จื่อกุง (Tzu Kung) เป็นคนดีกว่าขงจื๊อเสียอีก"

จื่อ-ฟู จิง-ป๋อ ได้เอาความข้อนี้ไปบอกแก่ จื่อกุง และ จื่อกุง ได้กล่าวว่า : "ก็เป็นเรื่องทำนองเดียวกับกำแพงบ้านนั่นแหละ กำแพงบ้านข้าพเจ้าสูงเพียงไหล่เท่านั้น และดังนั้นคนข้างนอกก็ย่อมสามารถมองเห็นที่อยู่อันน่ารักของข้าพเจ้าได้ แต่กำแพงของขงจื๊อสูงหลายวา จึงไม่มีใครมองเห็นความงามประตูจพระราชวังของเจดีย์แห่งบรรพบุรุษและความสง่างามของพวกพระ (ministrants) ดั้งร้อยที่อยู่ในภายใน นอกเสียจากผู้ที่ได้รับอนุญาตให้เข้าข้างในโดยทางประตูเท่านั้น แต่มีเพียงสองสามคนเท่านั้นที่หาประตูพบ ดังนั้นสิ่งที่ ซู-ซุน พูดจึงเข้าใจง่ายทีเดียว" (XIX : 23)

คำสอนของขงจื๊อ

หลักการที่ก่อให้เกิดเอกภาพ : การตอบแทนกันหรือหลักมนุษยธรรม

๓๘. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ซู, ท่านไม่ได้ลองคิดดูดอกหรือว่า ข้าพเจ้าเพียงแต่เรียนมามากและพยายามที่จะจดจำให้ได้หมดเท่านั้นเอง"

ศิษย์ตอบว่า : "ผมก็ลองคิดดูเหมือนกันแหละครับ แล้วไม่เป็นเช่นนั้นดอกหรือครับ"

ขงจื๊อตอบว่า : "มิได้เป็นเช่นนั้นดอก ข้าพเจ้ามีหลักการอยู่ข้อหนึ่งซึ่งใช้ได้กับสิ่งทั้งปวง" (XV : 2)

๓๙. ขงจื๊อกล่าวว่า : "เฉิน ! คำสอนของเรามีหลักการอยู่ข้อหนึ่งซึ่งใช้ได้กับสิ่งทั้งปวง"

เฉิงจื่อ (Tseng Tzu) ตอบว่า "ขอรับ"

เมื่อขงจื๊อได้ออกจากห้องไปแล้ว พวกลูกศิษย์ก็ถามเฉิงจื่อว่า : "ขงจื๊อหมายความว่ากระไร"

เฉิงจื่อตอบว่า : "คำสอนของครูเรานั้นก็มีเพียงง่ายๆ ว่า : "ความจงรักภักดีและการตอบแทนกัน" (IV : 15)

๔๐. จื่อกุงถามว่า : "จะมีสักคำหนึ่งที่จะเอามาใช้เป็นหลักความประพฤติในชีวิตได้ไหม"

ขงจื๊อตอบว่า : "บางทีจะเป็นคำว่า 'การตอบแทนกัน' กระมัง : จงอย่าปฏิบัติต่อผู้อื่นในสิ่งที่ท่านไม่ต้องการให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อท่าน" (XV : 23)

๔๑. ขงจื๊อกล่าวว่า : "คุณธรรมที่เจริญรอยตามเต๋านั้นนับว่าเป็นคุณธรรมที่สมบูรณ์จริงๆ ประชาชนไม่ค่อยจะมีวิสัยสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้มาเป็นเวลานานทีเดียว" (VI : 27)

๔๒. ขงจื๊อกล่าวว่า : ***"คนต่างหากที่ทำให้เต๋ายิ่งใหญ่ขึ้นมา ไม่ใช่เต๋าสามารถทำให้คนยิ่งใหญ่ขึ้นมาได้เลย"*** (XV : 28)

๔๓. จุง-กุง (Chung-kung) ถามเกี่ยวกับมนุษยธรรม ขงจื๊อกล่าวว่า : ***"เมื่ออยู่นอกบ้าน จงประพฤติอย่างกับท่านอยู่ต่อหน้าแขกคนสำคัญคนหนึ่ง จงปฏิบัติต่อสามัญชนดุจว่าท่านกำลังประกอบพิธีที่สำคัญ ๆ อยู่ จงอย่าทำแก่คนอื่นในสิ่งที่ท่านไม่ต้องการให้คนอื่นทำแก่ท่าน แล้วความไม่พอใจใด ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้นทั้งในแว่นแคว้นและที่บ้าน"*** (XII : 2)

๔๔. ขงจื๊อกล่าวว่า : ...***"ผู้ที่มีความเมตตากรุณาปรารถนาจะให้ผู้อื่นแต่ง***

ตั้งตน ก็จงหาวิธีแต่งตั้งผู้อื่น เมื่อปรารถนาจะให้ตนประสบผลสำเร็จ ก็ต้องช่วยให้ผู้อื่นสัมฤทธิ์ผล จงพิจารณาตัดสินผู้อื่นโดยอาศัยสิ่งที่เรารู้ว่าเป็นวิธีที่จะได้บรรลุถึงหลักมนุษยธรรม" (VI : 28)

หลักมนุษยธรรม (เหริน)

ดังที่ผู้อ่านได้อาศัยเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นบ่อย ๆ เป็นเครื่องตัดสินมาแล้ว เหริน (jen) *นับเป็นคำสำคัญในความคิดของขงจื๊อ บางทีก็หมายไปถึง* ความดี ความเมตตากรุณา *หรือ* ความรัก เหริน *เป็นความดีที่สูงสุดในมนุษย์หรือเป็นคุณธรรมที่สมบูรณ์แบบ ในสมัยหลังพวกที่ถือลัทธิขงจื๊อคิดว่า ความคิดเห็นนี้ได้ขยายกว้างออกไปอีกเพื่อแนะถึงอำนาจสากลจักรวาล เพื่อที่จะคงรักษาความหมายด้านมนุษยธรรมแบบเดิมและแบบที่ไม่ผิดพลาดไว้ เราจึงใช้คำว่า* มนุษยธรรม *แทน* เหริน *หรือเมื่อการแสดงความหมายที่เลือกได้บางอย่างจะแจ่มแจ้งได้โดยอาศัยอรรถาธิบายละก็ เราก็ได้เพิ่มคำเดิมโดยใช้อักษรโรมันไว้ในวงเล็บ โดยการสังเกตการใช้คำคำเดียวกันในตำราที่แตกต่างกันไปเป็นอย่างต่าง ๆ ผู้อ่านก็ควรจะใช้ความรู้สึกเกี่ยวกับการที่ "เหริน" รวมเป็นจุดเดียวในความคิดของจีน และความที่ "เหริน" มีความหมายกว้างขวาง*

๔๕. ฝานชือ (Fan Ch'ih) ได้ถามเรื่องมนุษยธรรม ขงจื๊อตอบว่า : "จงรักมนุษย์ทั้งหลาย" (XII : 22)

๔๖. จื่อจัง (Tzu Chang) ได้ถามขงจื๊อถึงเรื่องมนุษยธรรม ขงจื๊อตอบว่า : "จงเป็นผู้สามารถปฏิบัติคุณธรรม ๕ ประการในที่ทุกแห่งในโลกที่ได้สร้างหลักมนุษยธรรมขึ้นเถิด" จื่อจังได้ขอทราบคุณธรรม ๕ ประการนั้น ขงจื๊อตอบว่า : ความสุภาพอ่อนโยน ๑ ความไม่เห็นแก่ตัว ๑ ศรัทธาที่ดี ๑ ความขยัน ๑ ความเมตตากรุณา ๑ ผู้ที่มีความสุภาพอ่อนโยนจะไม่ต่ำต้อย ผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัวจะชนะใจมหาชน ผู้ที่มีศรัทธาที่ดีประชาชนก็จะเชื่อถือ ผู้ที่ขยันจะบรรลุถึงจุดหมายปลายทางที่ปรารถนาได้ และผู้ที่มีความเมตตากรุณาก็อาจได้รับบริการจากประชาชน" (XVII : 6)

๔๗. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ถ้าปราศจากมนุษยธรรมเสียแล้ว มนุษย์ก็จะไม่สามารถทนความทุกข์ยากได้นานนัก ทั้งจะไม่สามารถชื่นชมยินดีกับความเจริญรุ่งเรืองได้นานด้วย

ความเมตตากรุณามีอยู่ในมนุษยธรรม นักปราชญ์เห็นว่าความเมตตากรุณานั้นมีประโยชน์" (IV : 2)

๔๘. ขงจื๊อกล่าวว่า : เฉพาะคนที่มีเมตตากรุณาเท่านั้น จึงจะรักมนุษย์และเกลียดมนุษย์ได้" (IV : 3)

๔๙. บางคนถามว่า : "เกี่ยวกับเรื่อง 'การแก้แค้นการประทุษร้ายด้วยความเมตตากรุณา' ท่านมีความเห็นอย่างไรบ้าง"

ขงจื๊อตอบว่า : "แล้วท่านจะแก้แค้นความเมตตากรุณาอย่างไร จงแก้แค้นการประทุษร้ายด้วยความยุติธรรม และจงแก้แค้นความเมตตากรุณาด้วยความเมตตากรุณาเถิด" (XIV : 36)

๕๐. ขงจื๊อกล่าวว่า : "มนุษยธรรมเป็นอะไรบางอย่างที่อยู่ห่างไกลมากกระนั้นหรือ ถ้าหากว่าข้าพเจ้าปรารถนาที่จะเป็นคนที่มีความเมตตากรุณาละก็ ดูซี มนุษยธรรมได้มาถึงแล้ว" (VII : 29)

๕๑. ขงจื๊อกล่าวว่า : ..."มีใครบ้างไหมที่ใช้ความพยายามด้วยตนเองแม้สักวันหนึ่งเพื่อให้บรรลุมนุษยธรรม ข้าพเจ้ามองไม่เห็นเลยว่าจะมีใครบ้างที่ไม่มีความเข้มแข็งพอที่จะบรรลุถึงหลักมนุษยธรรมนั้น" (IV : 6)

๕๒. ขงจื๊อกล่าวว่า : "สำหรับหุยแล้ว จิตใจของเขามิได้ห่างเหินไปจากหลักมนุษยธรรมเป็นเวลาถึง ๓ เดือน คนอื่นๆ ก็สามารถทำเช่นนั้นได้ แต่ว่าบางคนทำได้วันหนึ่งบ้าง บางคนทำได้สักเดือนหนึ่งบ้าง แต่นั่นก็นับว่าพอเพียงแล้ว" (VI : 5)

๕๓. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ความมั่งคั่งและเกียรติยศชื่อเสียงเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา แต่ว่าถ้าหากเราจะได้รับมาโดยการฝ่าฝืนล่วงละเมิดวิถีทางที่ชอบแล้วละก็ เราจะต้องไม่ยอมรับ ความยากจนและความต่ำต้อยเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ปรารถนา แต่ถ้าหากว่าเราสามารถหลีกเลี่ยงได้โดยการฝ่าฝืนล่วงละเมิดวิถีทางที่ชอบธรรมแล้ว เราจะต้องไม่หลีกเลี่ยง ถ้าหากว่าคนดีละทิ้งหลักมนุษยธรรมเสียแล้ว จะรักษาความเป็นคนดีไว้ได้อย่างไร คนดีจะไม่ละเลยเพิกเฉยต่อมนุษยธรรม แม้เพียงเพราะต้องอดอาหารไปมื้อหนึ่งเลย ในขณะที่รีบร้อน เขาก็ยึดหลักมนุษยธรรม ในเวลาที่อยู่ในอันตราย เขาก็ยึดหลักมนุษยธรรม" (IV : 5)

๕๔. ขงจื๊อกล่าวว่า : "บัณฑิตที่มีความอุตทนเข้มแข็ง และบุคคลที่มีความ

เมตตากรุณา ไม่ว่าในสถานการณ์ใดๆ เขาจะไม่เลือกเอาชีวิตโดยที่จะต้องสูญเสียมนุษยธรรมเลย บางครั้งบางคราวเขาจะยอมเสียสละชีวิตของเขาเพื่อรักษามนุษยธรรมไว้ด้วยซ้ำไป" (XV : 8)

๕๕. ซือหม่าหนุ่ย (Ssu-ma Niu) เมื่อมีความกังวลใจก็กล่าวว่า "ประชาชนทั้งปวงเป็นพี่น้องกัน แต่ข้าพเจ้าคนเดียวเท่านั้นที่ไม่มีพี่น้องเลย"

จื่อเสี่ย (Tzu Hsai) กล่าวว่า : "ข้าพเจ้าได้ทราบว่าขงจื๊อกล่าวว่า ความเป็นความตายนั้นขึ้นอยู่กับเทวบัญชา และความมั่งคั่งสมบูรณ์และเกียรติยศชื่อเสียงก็ขึ้นอยู่กับฟ้า ขอให้คนดีทั้งหลายจงมีความเคารพและอย่าประพฤติผิดเลย และขอให้เขาเป็นผู้มีความเคารพนบนอบผู้อื่นและจงเป็นผู้มีความระมัดระวังทรัพย์สมบัติเถิด แล้วทุกคนภายในดินแดนที่มีทะเลทั้งสี่เป็นขอบเขตก็จะเป็นพี่น้องกันหมดทั้งสิ้น" (XII : 5)

ความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา

๕๖. จื่อหยู (Tzu Yu) ได้ถามเกี่ยวกับความกตัญญูที่จะต้องมีต่อบิดามารดาขงจื๊อกล่าวว่า : "ทุกวันนี้ บุตรที่มีความกตัญญูต่อบิดามารดาก็คือผู้ที่หาข้าวปลาอาหารมาให้บิดามารดาเท่านั้นเอง แม้แต่สุนัขและม้าเราก็ให้อาหารมัน ถ้าหากว่าไม่มีความรู้สึกเคารพนับถืออยู่ด้วยแล้ว จะแตกต่างอะไรกันเล่า" (II : 7)

๕๗. จื่อเสี่ย (Tzu Hsia) ได้ถามเกี่ยวกับความกตัญญูต่อบิดามารดา ขงจื๊อกล่าวว่า : "วิธีที่จะแสดงกตัญญูนั้นเป็นสิ่งที่ยากจริงๆ เมื่อมีอะไรที่บิดามารดาจะต้องทำเกิดขึ้น คนหนุ่มๆ ก็รับภาระเอาไปจัดทำเสีย เมื่อมีสุราและอาหารก็เอาไปให้คนแก่ทั้งหมด นี้จะถือว่าเป็นความกตัญญูที่มีต่อบิดามารดาไหม" (II : 8)

๕๘. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ในการรับใช้บิดามารดานั้น บุตรอาจจะทัดทานบิดามารดาอย่างสุภาพอ่อนโยนได้ เมื่อเห็นว่าบิดามารดาไม่คล้อยตามคำแนะนำ ก็ควรจะคงแสดงอาการที่เคารพนบนอบไว้อย่างเดิม แต่ไม่ควรล้มเลิกความตั้งใจเดิมเสีย ถ้าหากว่าถูกด่าว่าหรือถูกเฆี่ยน ก็จะไม่อุทธรณ์ฎีกาใด ๆ ทั้งสิ้น" (IV : 18)

๕๙. เชกุง ได้ตั้งข้อสังเกตขงจื๊อไว้ว่า : "ในหมู่พวกเรา มีชายที่ซื่อตรงอยู่คนหนึ่งชื่อ กุง (Kung) ซื่อจนกระทั่งว่าเมื่อบิดาขโมยแกะไปตัวหนึ่งก็ให้การเป็นพยานค้านบิดา

ขงจื๊อกล่าวว่า : คนที่ซื่อตรงในหมู่พวกเราหาเป็นเช่นนั้นไม่ บิดาจะต้องปกป้องบุตร และบุตรก็จะต้องปกป้องบิดา ในกรณีเช่นนั้น เราก็ยังหาความซื่อตรงได้" (XIII : 18)

๖๐. ไฉหว่อ (Tsai Wo) ได้ถามเรื่องการไว้ทุกข์ ๓ ปี และคิดว่าเพียงปีเดียวก็นานพอแล้วว่า : "ถ้าหากว่าคนดีทั้งหลายจะเว้นจากการปฏิบัติพิธีรีตองเสีย ๓ ปี พิธีรีตองต่างๆ ก็จะสูญสิ้นไป ถ้าว่าเขาจะไม่เล่นดนตรีสัก ๓ ปี การดนตรีก็จะถึงซึ่งหายนะ ในชั่วระยะเวลาหนึ่งปี พืชพันธุ์ธัญญาหารที่แก่แล้วก็จะหมดไป พืชพันธุ์ธัญญาหารใหม่ๆ ก็จะเจริญเติบโตขึ้นมา ไม้ที่เสียดสีกันย่อมก่อให้เกิดไฟประจำฤดูหลายครั้งหลายหน ปีหนึ่งก็ควรจะพอเพียงแล้ว"

ขงจื๊อกล่าวว่า : "ท่านคงจะรู้สึกว่าการรับประทานข้าวที่ขัดสีแล้ว และสวมเครื่องแต่งกายที่หรูหรานั้นเป็นของง่ายๆ กระมัง"

ไฉหว่อตอบว่า : "ง่ายแน่ๆ"

ขงจื๊อกล่าวสืบไปว่า : "ถ้าหากท่านรู้สึกว่าง่ายจริงๆ ละก็ เชิญทำเถิด เมื่อคนดีคนหนึ่งตกอยู่ในความเศร้าโศก แม้ว่าจะรับประทานอาหารที่ดี ก็จะไม่รู้สึกสนุกสนานเลย แม้จะอยู่ในที่อยู่อาศัยที่มีความสะดวกสบาย ก็จะไม่รู้สึกมีความสุขเลย ดังนั้น เขาจึงต้องงดเว้นจากสิ่งต่างๆ เหล่านี้ แต่บัดนี้ถ้าท่านรู้สึกว่าทำได้ง่ายๆ ก็เชิญท่านทำไปเถิด"

เมื่อไฉหว่อออกไปแล้ว ขงจื๊อได้กล่าวว่า : "ยิ่ว (ไฉหว่อ) ช่างไม่มีมนุษยธรรมเสียเลย เด็กที่มีอายุเพียง ๓ ขวบเท่านั้นก็ละอ้อมกอดของบิดามารดาเสียแล้ว การไว้ทุกข์สามปีเป็นการปฏิบัติกันโดยทั่วๆ ไปในโลก และยิ่วเขาไม่ยินดีที่บิดามารดาจะทะนุถนอมด้วยความรักเป็นเวลา ๓ ปีกระนั้นหรือ" (XVII : 21)

พิธีรีตองและดนตรี

สำหรับขงจื๊อแล้ว คำว่า หลี่ (li) ***ซึ่งตามหลักแล้วหมายถึง พิธีรีตองต่างๆ นั้นได้รวมเอาแบบอย่างตามขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งหมดที่ก่อให้เกิดมาตรฐานแห่งความประพฤติที่เป็นเชิงวัตถุวิสัย*** (objective) ***ดังนั้นเมื่อคำว่า หลี่ หมายถึง พิธีรีตอง หรือ กฎเกี่ยวกับความประพฤติ ได้แล้ว ก็ย่อมมีความหมายโดยทั่วๆ ไปถึง แบบอย่างที่ดี หรือ ความประพฤติที่ดีงาม ด้วยอย่างไรก็ตาม ขงจื๊อได้ยืนยันว่า การปฏิบัติตาม หลี่ ไม่ควรเป็นชนิดที่ทำพอ***

เป็นพิธีหรือยึดหยุ่นไม่ได้และตายตัวเท่านั้น แต่ควรขึ้นอยู่กับสถานการณ์และน้ำใจที่แสดงความเคารพนับถือต่อผู้อื่น ซึ่งหมายถึงว่ามีอยู่ในพิธีรีตองและกฎว่าด้วยความประพฤติแล้ว โดยอาศัยการแสดงให้เห็นความสำคัญที่เป็นเนื้อแท้ของพิธีกรรมและกฎแห่งความประพฤตินี้ ขงจื้อได้พยายามยืนยันถึงคุณค่าแห่งแบบอย่างตามขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ในสมัยที่คนกำลังละเลยเพิกเฉยยิ่งขึ้นหรือทำก็เพียงพอเป็นพิธีเท่านั้นขึ้นมาอีก ณ ที่ที่คำว่า หลี่ ระบุถึงแบบอย่างภายนอก จะใช้คำว่า พิธีรีตอง แทน และ ณ ที่ที่ หลี่ หมายถึงน้ำใจที่มีอยู่ในภายใน จะใช้คำว่า ความประพฤติที่ดีงาม แทน

๖๑. จื่อกุงได้เสนอให้เลิกฆ่าแกะสังเวยทุก ๆ วันเพ็ญเสีย ขงจื้อได้กล่าวว่า : "จื่อท่านรักแกะ แต่ข้าพเจ้ารักพิธีรีตอง" (III : 17)

๖๒. ขงจื้อกล่าวว่า : ***"ความซื่อตรงจงรักที่ปราศจากความประพฤติที่ดีงามก็น่ารำคาญ ความระมัดระวังที่ปราศจากความประพฤติที่ดีงามก็กลายเป็นความขี้ขลาด ความกล้าหาญที่ปราศจากความประพฤติที่ดีงามก็กลายเป็นความไม่อ่อนน้อม ความตรงไปตรงมาเปิดเผยที่ปราศจากความประพฤติที่ดีงามก็จะกลายเป็นความทะลึ่ง"*** (VIII : 2)

๖๓. ขงจื้อกล่าวว่า : "พิธีรีตอง พิธีรีตอง มิได้มีความหมายยิ่งไปกว่าหยกและไหมดอกหรือ ดนตรี ดนตรี มิได้หมายความยิ่งไปกว่ากระดิ่งและกลองดอกหรือ" (XVII : 11)

๖๔. ขงจื้อกล่าวว่า : "ผู้ที่ไม่มีความเมตตากรุณา มีอะไรที่จะเกี่ยวข้องกับพิธีรีตองไหม ผู้ที่ไม่มีความเมตตากรุณา มีอะไรที่จะเกี่ยวข้องกับดนตรีไหม" (III : 3)

๖๕. หลินฝั่ง (Lin Fang) ได้ถามถึงหลักการที่เป็นพื้นฐานของพิธีรีตองต่าง ๆ ขงจื้อตอบว่า : "ท่านถามปัญหาที่สำคัญมาก ในบรรดาพิธีรีตองทั่ว ๆ ไปนั้น พิธีรีตองแบบง่าย ๆ ดีกว่าพิธีรีตองที่ทำอย่างฟุ่มเฟือย ในพิธีการศพ การมีความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจจริง ๆ นั้นสำคัญกว่าการไปร่วมพิธีเพียงชั่วครู่เท่านั้น" (III : 4)

๖๖. ขงจื้อกล่าวว่า : "ถ้าผู้ปกครองสามารถบริหารแว่นแคว้นด้วยความประพฤติที่ดีงาม (หลี่) และความจงรักภักดีแล้ว จะมีความยุ่งยากเกิดขึ้นมาได้อย่างไรเล่า ถ้าหากว่าผู้ปกครองไม่สามารถปกครองด้วยความประพฤติที่ดีงามและความซื่อตรงจงรักแล้ว ทำไมเขาจะต้องประกอบพิธีรีตองต่าง ๆ ด้วยเล่า" (IV : 13)

ความรู้สึกในด้านศาสนา

๖๗. จื่อลู้ (Tzu Lu) ได้ถามถึงเรื่องการบูชาภูตผีและดวงวิญญาณ ขงจื๊อตอบว่า : "เรายังไม่ทราบว่าจะรับใช้มนุษย์ได้อย่างไรแล้ว เราจะทราบถึงวิธีที่จะรับใช้ดวงวิญญาณทั้งหลายได้อย่างไรเล่า" คำถามต่อไปก็คือว่า "แล้วที่เกี่ยวกับความตายเล่า" ขงจื๊อกล่าวว่า : "เรายังไม่ทราบถึงเรื่องชีวิตเลย แล้วเราจะทราบเรื่องความตายได้อย่างไร" (XI : 11)

๖๘. ฝานชือ (Fan Ch'ih)ได้ถามถึงเรื่องความฉลาด ขงจื๊อตอบว่า : "จงอุทิศตัวท่านให้แก่ความต้องการที่ถูกต้องของประชาชนเถิด จงเคารพภูตผีและดวงวิญญาณแต่จงอยู่ให้ห่างไกลภูตผีและดวงวิญญาณนั้น นี้อาจเรียกว่าความฉลาดได้" (VI : 20)

๖๙. ป่อหนิว (Po-niu) ไม่สบาย ขงจื๊อไปเยี่ยม เมื่อได้จับมือป่อหนิวทางหน้าต่างแล้ว ขงจื๊อก็กล่าวว่า : "มันกำลังจะฆ่าเขา มันเป็นเจตจำนงของฟ้า น่าอนาถ! คนเช่นนี้ไม่น่าจะเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างนี้เลย! คนเช่นนี้ไม่น่าจะเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างนี้เลย!" (VI : 8)

๗๐. แม้ว่าอาหารของท่านอาจเป็นเพียงข้าวหยาบ ๆ และแกงจืดผัก แต่ขงจื๊อก็ได้ประกอบพิธีเซ่นสรวงให้เล็กน้อยอย่างสม่ำเสมอ และด้วยการเอาจริงเอาจังเสมอมา (X : 8)

๗๑. เมื่อขงจื๊อเฝ้าสังเกตความไม่เคลื่อนไหว ในเวลาประกอบพิธี เครื่องแต่งกายของท่านสะอาดไม่มีด่างพร้อยเลย อาหารของท่านแตกต่างไปจากปรกติ และในที่อยู่ของท่าน ที่นั่งก็ได้โยกย้ายไปไว้ ณ อีกที่หนึ่ง (X : 7)

๗๒. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ผู้ที่ทำบาปต่อฟ้า ย่อมไม่มีใครที่เขาจะอ้อนวอนบวงสรวงได้" (III : 13)

๗๓. เมื่อขงจื๊อป่วยหนัก จื่อลู้ ได้ขอร้องให้มีสวดอ้อนวอน ขงจื๊อได้ถามว่า : "มีสิ่งทำนองนั้นด้วยหรือ"

จื่อลู้ตอบว่า : ถูกแล้ว ในบทสรรเสริญ (Eulogies) มีอยู่บทหนึ่งกล่าวว่า : "ได้มีผู้สวดอ้อนวอนดวงวิญญาณของฟ้าและดินให้แก่ท่าน"

ขงจื๊อกล่าวว่า : "อา, เราได้สวดอ้อนวอนมานานแล้ว" (VII : 34)

๗๔. จื่อกุงกล่าวว่า : "ทัศนะของครู ***(ขงจื๊อ)*** ที่เกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมและความประณีตหรือการทำให้สละสลวยนั้น เราพอเข้าใจได้ แต่คำสอนของท่านเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และวิถีทางของฟ้านั้น พวกเราไม่มีใครเข้าใจเลย" (V : 12)

๗๕. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ข้าพเจ้าไม่อยากพูดอะไรต่อไปอีกแล้ว"

จื่อกุงถามว่า : "แต่หากว่าท่านไม่พูดนะครับ แล้วเราพวกลูกศิษย์จะถ่ายทอดอะไรไปให้คนอื่น ๆ เล่าครับ"

ขงจื๊อตอบว่า : "จงดูสวรรค์นั่น สวรรค์พูดหรือเปล่า ฤดูกาลทั้ง ๔ ก็คงดำเนินไปตามวาระของมัน และสิ่งทั้งปวงก็ได้ถูกสร้างขึ้นมา สวรรค์พูดหรือเปล่า" (XVII : 19)

๗๖. ขงจื๊อได้บวงสรวง (จนถึงแก่กรรม) คล้ายกับสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นอยู่ที่นั่น ท่านได้บวงสรวงต่อดวงวิญญาณทั้งหลายอยู่ ณ ที่นั้น ท่านได้กล่าวว่า : "ข้าพเจ้าได้พิจารณาการที่ข้าพเจ้ามิได้อยู่ ณ ที่บวงสรวง เป็นดุจว่าข้าพเจ้ามิได้บวงสรวงเลย" (III : 12)

๗๗. ขงจื๊อมิได้พูดถึงสิ่งที่ประหลาดมหัศจรรย์ที่จะทำให้ต้องขนพองสยองเกล้า ไม่ได้พูดถึงการแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวทางร่างกาย ความโกลาหลและดวงวิญญาณทั้งหลายเลย" (VII : 20)

คนดี

๗๘. ขงจื๊อกล่าวว่า : ***"เมื่อธรรมชาติอยู่เหนือศิลปะ ท่านจะได้คนเซอะ เมื่อศิลปะอยู่เหนือธรรมชาติท่านจะได้เสมียน ต่อเมื่อศิลปะและธรรมชาติต่างก็หันเข้ามากลมกลืนกันได้เท่านั้น ท่านจึงจะได้คนดี"*** (VI : 16)

๗๙. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ถ้าหากคนดีทอดทิ้งมนุษยธรรม จะคงความเป็นคนดีอยู่ได้อย่างไร ไม่ใช่เพราะการขาดอาหารเพียงมื้อเดียวเลยที่ทำให้คนดีทอดทิ้งมนุษยธรรม ในขณะที่รีบร้อน คนดีก็ยึดหลักมนุษยธรรม ในเวลาที่มีอันตรายก็ยึดหลักมนุษยธรรม" (IV : 5)

๘๐. ขงจื๊อกล่าวว่า : "คนดีจะต้องยึดมั่นอยู่กับเต๋าเสมอ ไม่ใช่ยึดมั่นอยู่กับการที่จะดำรงชีวิตอยู่ เราอาจทำไร่ทำนา แต่บางทีก็ยังรู้สึกหิว เราอาจศึกษาเล่าเรียน แต่บางคราวก็อาจได้รับเงินเดือน สิ่งที่คนดีกระตือรือร้นอยากได้ก็คือเต๋า ***(ทาง)*** ไม่ใช่ความยากจน (XV : 31)

๘๑. ซือหม่าหนุ่ย (Ssu-ma Niu) ได้ถามถึงเรื่องคนดี ขงจื๊อกล่าวว่า : "คนดีจะต้องไม่กังวลใจหรือหวาดกลัว"

ซือหม่าหนุ่ยโต้ตอบว่า : "ความเป็นคนดีนั้นมิได้หมายถึงความกังวลหรือความหวาดกลัวแต่อย่างใดอย่างหนึ่งใช่ไหม"

ขงจื๊อตอบว่า : "เมื่อเขามองดูตัวเอง และไม่พบสาเหตุใดๆ ที่จะตำหนิตัวเองแล้วเขาจะต้องไปกังวลกับอะไรเล่า เขาจะต้องกลัวอะไรอีกเล่า" (XII : 4)

๘๒. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ทางสำหรับคนดีนั้นมี ๓ ทางด้วยกัน ข้าพเจ้าเองก็ไม่เคยบรรลุถึงสักทางหนึ่งเลย การที่จะเป็นผู้ที่มีความเมตตากรุณานั้น จะต้องไม่มีความกังวลใจใดๆ การที่จะเป็นคนฉลาดนั้น จะต้องไม่มีความงวยงงสงสัยใดๆ การที่จะเป็นคนกล้านั้น จะต้องไม่มีความกลัว"

จื่อกุงกล่าวว่า: "แต่ว่าครูครับ นั่นมันเป็นวิถีทางของท่านอาจารย์เองนี่ครับ" (XIV : 30)

๘๓. ขงจื๊อกล่าวว่า : "ท่านอาจสามารถชิงแม่ทัพไปจากกองทัพทั้งมวลได้ แต่ท่านจะไม่สามารถแย่งเอาบุคลิกที่ประเสริฐที่สุดแห่งจิตใจของเขาไปได้เลย" (IX : 25)

๘๔. จื่อกุง ได้ถามเรื่องคนดี ขงจื๊อตอบว่า : ***"คนดีจะต้องปฏิบัติสิ่งที่เขาสอนได้ก่อนและแล้วต่อไปจึงสอนสิ่งที่เขาปฏิบัติ"*** (II : 13)

๘๕. ขงจื๊อกล่าวว่า: "คนดีจะแผ่ขึ้นไปข้างบน คนชั่วจะแผ่ลงสู่เบื้องล่าง" (XIV : 23)

๘๖. ขงจื๊อกล่าวว่า : "คนดีมักจะเป็นคนสงบและง่ายๆ เสมอ คนชั่วมักจะมีกังวลและเต็มไปด้วยความทุกข์" (VII : 36)

๘๗. ขงจื๊อกล่าวว่า : "คนดีย่อมเข้าใจสิ่งที่ถูกต้อง คนชั่วย่อมเข้าใจเฉพาะสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเท่านั้น" (IV : 16)

๘๘. ขงจื๊อกล่าวว่า : "คนดีย่อมยึดมั่นอยู่ในคุณธรรมความดี คนชั่วย่อมยึดมั่นอยู่ในทรัพย์สมบัติ คนดีย่อมคิดถึงบทลงโทษ คนชั่วย่อมคิดถึงเฉพาะประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น" (IV : 11)

๘๙. ขงจื๊อกล่าวว่า : "คนดีย่อมเรียกร้องเอาที่ตัวเอง คนชั่วย่อมเรียกร้องเอากับผู้อื่น" (XV : 20)

๙๐. ขงจื๊อกล่าวว่า : "คนดีย่อมแสวงหาวิธีที่จะทำให้ประชาชนประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ดีงาม จะไม่ช่วยประชาชนให้ประสบสิ่งที่ชั่วร้ายเลย แต่คนชั่วจะทำสิ่งที่ตรงกันข้าม" (XII : 16)

๙๑. ขงจื๊อกล่าวว่า : "คนดีเป็นคนที่มีจิตใจกว้างขวาง ไม่ลำเอียง คนชั่วเป็นผู้ที่ลำเอียง ใจคับแคบ" (II : 14)

๙๒. ขงจื๊อกล่าวว่า : "มีอยู่ ๓ สิ่งที่คนดีกลัว คือ : เจตจำนงของฟ้า บุคคลที่สำคัญๆ และคำพูดของนักปราชญ์ คนชั่วไม่รู้จักเจตจำนงของฟ้า และก็ไม่กลัวด้วย เขาปฏิบัติต่อบุคคลสำคัญๆ ด้วยความหยิ่งยะโส และเย้ยหยันคำพูดของนักปราชญ์" (XVI : 1)

๙๓. ครั้งหนึ่งเมื่อขงจื๊ออยู่ที่แคว้นเฉิน (Ch'en) การส่งสะเบียงอาหารได้หยุดชะงักไป และสานุศิษย์บางคนของท่านก็เกิดอ่อนกำลังจนกระทั่งไม่สามารถลุกขึ้นมาได้ จื่อลู้ได้เข้ามาหาขงจื๊อด้วยความรู้สึกสะอิดสะเอียน กล่าวว่า : "แล้วแม้แต่คนดีก็อาจถูกลดลงมาสู่ความคับแค้นเช่นนั้นได้ไม่ใช่หรือ" ขงจื๊อตอบว่า "คนดีอาจถูกลดลงมาสู่ความคับแค้นเช่นนั้นได้จริง แต่เมื่อคนชั่วตกอยู่ในสถานะที่คับแค้น จะทำอะไรได้สักอย่างไหม" (XV : 1)

การปกครองโดยอาศัยคุณธรรมส่วนบุคคล

๙๔. ***จีคังจื่อ*** (Chi K'ang Tzu) ได้ถามขงจื๊อถึงเรื่องการปกครอง ขงจื๊อตอบว่า : "การปกครอง ***(เจิง)*** ก็คือการทำสิ่งทั้งหลายให้ถูกต้อง ***(เจิง)*** ถ้าท่านเริ่มต้นโดยการทำตัวท่านเองให้ถูกต้องแล้ว ใครเล่าที่จะกล้าเชือนแชไปจากสิ่งที่ถูกต้อง" (XII : 17)

๙๕. ขงจื๊อกล่าวว่า : ***"ถ้าหากว่าผู้ปกครองเองเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรม คนทั้งหมดก็จะตั้งอยู่ในธรรมโดยมิต้องบังคับเลย แต่ถ้าผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว แม้จะออกคำสั่งเท่าไร ประชาชนทั้งหลายก็คงจะไม่เชื่อฟังเลย"*** (XIII : 6)

๙๖. จื่อลู้ถามถึงคุณสมบัติของคนดี ***(คือชนชั้นปกครอง)*** ขงจื๊อตอบว่า : "คนดีจะฝึกฝนตนเองให้มีความตั้งอกตั้งใจด้วยความเคารพ"

จื่อลู้ถามว่า : "มีเพียงเท่านั้นแหละหรือ"

ขงจื๊อตอบว่า : "ผู้ที่ฝึกฝนตนเองเช่นนั้น ย่อมเป็นผู้สามารถนำความผาสุกมาสู่ประชาชนอื่นๆ ได้"

จื่อลู้ถามอีกว่า : "เท่านั้นแหละหรือ"

ขงจื๊อตอบว่า : "คนดีฝึกฝนตนเองเช่นนั้น ย่อมสามารถนำความผาสุกมาสู่ประชาชนทั้งมวลได้ เมื่อฝึกฝนตนเองเช่นนั้นก็ย่อมสามารถนำความผาสุกมาสู่ประชาชนทั้งมวลได้ ซึ่งแม้แต่ (กษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์ คือ) เอี๋ยว และ ซุน ยังไม่พอใจตนเองในเรื่องนี้เลย" (XIV : 45)

๙๗. ขงจื๊อกล่าวว่า : "จงใช้กฎหมายนำประชาชน และทำให้กฎหมายเป็นที่เกรงขามแก่ประชาชนโดยอาศัยการลงโทษเถิด แล้วประชาชนก็จะเกรงกลัวคุกตะรางเอง แต่ประชาชนก็จะยังไม่มีความรู้สึกละอายใจ จงใช้คุณความดีนำประชาชน และจงอาศัยกฎแห่งความประพฤติที่ดีงามควบคุมประชาชนเถิด แล้วประชาชนก็จะมีความรู้สึกละอายใจ และยิ่งไปกว่านั้นก็คือจะกลายเป็นคนดีต่อไป" (II : 3)

๙๘. ***จีคังจื่อ*** ได้ถามขงจื๊อถึงเรื่องการปกครองโดยกล่าวว่า : "สมมุติว่าข้าพเจ้าจะฆ่าคนที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อความดีงามของผู้ที่ปฏิบัติตามกฎหมายแล้วจะเป็นอย่างไรบ้าง"

ขงจื๊อตอบว่า : "ท่านขอรับ แล้วทำไมท่านจึงจะต้องใช้วิธีการลงโทษอย่างรุนแรงปกครองด้วยเล่า เพียงแต่ท่านอยากได้คนดีด้วยใจจริงเท่านั้นแหละ ประชาชนก็จะเป็นคนดีเอง คุณธรรมของคนดีอาจเปรียบได้กับลม และคุณธรรมของสามัญชนเปรียบได้กับหญ้า หญ้าที่อยู่ภายใต้กำลังลมก็มีแต่จะเอนลู่ไปตามแรงลมเท่านั้นเอง" (XII : 19)

๙๙. ***เซกุง*** ได้ถามถึงเรื่องการปกครองที่ดี ขงจื๊อตอบว่า : "(การปกครองจะเป็นการปกครองที่ดีก็ต่อเมื่อ) ผู้ที่อยู่ใกล้มีความสุข และผู้ที่อยู่ไกลก็รู้สึกสนอกสนใจ" (XII : 16)

๑๐๐. เมื่อขงจื๊อเดินทางไปที่แคว้นหว่ย (Wei) หรันยู (Jan Yu) ขับรถไปส่งขงจื๊อตั้งข้อสังเกตว่า : "ประชาชนช่างหนาแน่นอะไรเช่นนี้ !"

หรันยูกล่าวว่า : "ประชาชนได้ทวีขึ้นมากมาย ต่อไปเราจะทำอะไรให้เขาเล่า"

ขงจื๊อตอบว่า : "ทำให้เขามั่งคั่งขึ้นมา"

หรันยูถามว่า : "เมื่อทำให้เขามั่งคั่งขึ้นมาแล้ว ขั้นต่อไปจะทำอย่างไรเล่า"

ขงจื๊อตอบว่า : "ให้เขาได้รับการศึกษาซี" (XIII : 9)

๑๐๑. จื่อกุงได้ถามถึงเรื่องการปกครอง ขงจื๊อตอบว่า : ***"สิ่งที่จำเป็นมากก็คือ อาหารต้องเพียงพอ กองทัพต้องเพียงพอ และประชาชนมีความไว้วางใจ"***

จื่อกุงถามว่า : "สมมติว่าท่านถูกบังคับให้ทิ้งสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสามอย่างนี้ ท่านจะสละอะไรก่อน"

ขงจื๊อตอบว่า : "สละกองทัพ"

จื่อกุงถามต่อไปอีกว่า : "ถ้าหากว่าท่านถูกบังคับให้ทิ้งสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสองอย่างนี้ ท่านจะทิ้งอย่างไหน"

ขงจื๊อตอบว่า : "'ทิ้งอาหาร' เพราะว่านับตั้งแต่คนแก่ลงมา ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องประสบ แต่ประชาชนถ้าปราศจากความเชื่อถือเสียแล้ว ย่อมไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้" (XII : 7)

๑๐๒. จิงกุงแห่งแคว้นฉิ (Ch'i) ได้ถามขงจื๊อถึงเรื่องการปกครอง ขงจื๊อตอบว่า : "ขอให้เจ้าชายเป็นเจ้าชาย เสนาบดีเป็นเสนาบดี พ่อเป็นพ่อ และลูกเป็นลูกเถิด"

จิงกุงตอบว่า : "วิเศษจริงๆ ! ถ้าเจ้าชายไม่เป็นเจ้าชายจริงๆ เสนาบดีไม่เป็นเสนาบดี พ่อไม่เป็นพ่อ และลูกไม่เป็นลูกจริงๆ แล้ว ข้าพเจ้าก็จะรับประทานข้าวปลาอาหารทั้งหมดที่ข้าพเจ้ามีอยู่ได้อย่างไรกัน" (II : 11)

๑๐๓. ขงจื๊อกล่าวว่า : "การไม่ทำอะไรเลย (หวู-หวุ่ย) และก็ยังมีรัฐที่ปกครองได้ดี (กษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์) ชุน เป็นคนหนึ่งละ ! พระองค์ทำอะไรบ้างเล่า พระองค์เพียงทำพระองค์เองให้น่าเคารพ และดำรงอยู่ในราชสมบัติอย่างถูกต้องเท่านั้น" (XV : 4).

บทที่ ๓
ม่อจื๊อ : ความรักสากล ลัทธิอรรถประโยชน์นิยม และการทำให้เป็นแบบเดียวกัน

ในบรรดา ***"ปรัชญาเมธีร้อยคน"*** ของจีนสมัยโบราณนั้น ***ม่อจื๊อ*** นับว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษ เมื่อ ***เม่งจื๊อ*** (Mencius) รู้สึกว่าจะต้องป้องกันและทำให้ลัทธิขงจื๊อกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ท่านได้ตัดปรัชญาของม่อจื๊อออกในฐานะที่อยู่ในกลุ่มศัตรูที่เป็นอันตรายที่สุดของลัทธิขงจื๊อ แม้ว่าลัทธิของม่อจื๊อจะตั้งหลักมั่นอยู่ได้ไม่นานนัก แต่ม่อจื๊อและคำสอนของท่านก็ได้ทิ้งรอยประทับไว้ในจิตใจของชาวจีนจนไม่สามารถที่จะลบให้หมดไปได้ ทุกวันนี้คำสอนของม่อจื๊อ ***(เม่าจื๊อ)*** ได้ทำหน้าที่เป็นผู้เตือนให้ระลึกถึงว่าเราจะบรรลุถึงความสูงสุดอันเป็นนิรันดรแห่งความคิดเห็นแบบขงจื๊อโดยอาศัยการละเลยต่อหน้าที่หรือความเฉื่อยชาในด้านพุทธิปัญญาได้ไม่ง่ายเลย แต่เราจะเอาชนะได้ก็โดยอาศัยการต่อสู้ดิ้นรนอย่างยากเย็นกับฝ่ายตรงข้ามที่มีคุณค่าสูงเท่านั้น

ม่อจื๊อ (Mo Tzu : พ.ศ. ๗๓-๑๕๒ ?) เดิมทีเดียวเรียกกันว่า ***ม่อตี่*** (Mo Ti) เกิดเมื่อขงจื๊อถึงแก่กรรมแล้วสองสามปีและถึงแก่กรรมก่อนเม่งจื๊อเกิดสองสามปี แคว้นที่เป็นบ้านเกิดของท่านอาจเป็นแคว้นซุง (Sung) หรือแคว้นหลู่ (Lu) บางคนคิดว่าชื่อ ***ม่อ*** นั้นเป็นเครื่องหมายแสดงถึงการลงโทษแบบหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นว่าท่านมาจากชนชั้นนักโทษหรือทาส ในบางกรณีตำราที่อ้างว่าเป็นของท่านนั้นได้แสดงบุคลิกลักษณะของพวกนับถือลัทธิขงจื๊อว่าเป็นพวกผู้ดีที่ชอบหลอกลวงซึ่งวางท่าสง่าผ่าเผยและแก่พิธีรีตอง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าบางทีจะเป็นความเกลียดชังแบบไพร่ขั้นหนึ่งที่มีอยู่ในตัวม่อจื๊อก็ได้ อย่างไรก็ตามม่อจื๊อเป็นผู้ได้ศึกษาคัมภีร์ขงจื๊อเป็นอย่างดียิ่ง และครั้งหนึ่งท่านได้เคยเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนของขงจื๊อ จนกระทั่งท่านได้ตั้งตัวเป็นฝ่ายค้านหลักการขั้นมูลฐานของขงจื๊ออย่างรุนแรง ดังนั้นท่านจึงได้ประณามสิ่งที่ท่านถือว่าเป็นความสงสัยของพวกถือลัทธิขงจื๊อในเรื่องเกี่ยวกับฟ้าและดวงวิญญาณ ความโน้มเอียงไปในทางเชื่อโชคลางของพวกที่ถือลัทธิขงจื๊อและเป็นความกังวลที่พวกนี้มีต่อพิธีรีตองต่างๆ การวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้เป็นหลักฐานที่หาคุณค่าอะไรสำหรับที่จะใช้เป็นแนวทางที่สานุศิษย์ของขงจื๊อจะได้นำเอาความคิดของอาจารย์ไปใช้ในโอกาสต่อๆ มาไม่ได้เลยจริงๆ

ลัทธิที่ถือว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญที่สุดของม่อจื๊อนั้นใกล้เคียงกับการยืนยันที่ว่า ***"ต่อพระพักตร์พระผู้เป็นเจ้าแล้ว มนุษย์ทั้งหลายเสมอภาคกัน"*** จริงๆ ม่อจื๊อซึ่งเชื่อว่าฟ้าเป็นพลังงานที่กระฉับกระเฉงในอันที่จะแสดงความรักให้ปรากฏแก่ปวงชน ได้แนะนำว่ามนุษย์เราย่อมดำเนินตามฟ้าในข้อนี้ได้ก็โดยอาศัยการปฏิบัติความรักสากลนั่นเอง แต่มาตรฐานแห่งการกระทำของม่อจื๊อนั้นเป็นแบบที่เนื่องกับอรรถประโยชน์อย่างเคร่งครัด ความรักของปวงชนนั้นจะพิสูจน์ให้เห็นได้ก็โดยอาศัยความพอใจต่อความต้องการทางวัตถุโดยตรงของคนเหล่านั้น และโดยอาศัยการละทิ้งกิจกรรมทุกแบบและความหมดเปลืองซึ่งมิได้ใช้ไปในด้านการประกอบอาหาร การหาเครื่องแต่งตัวและการสร้างบ้านเรือนของประชาชน สำหรับเหตุผลข้อนี้ ม่อจื๊อได้ประณามพิธีรีตองทุกแบบและการดนตรี การเลี้ยงดูกันอย่างฟุ่มเฟือย และที่สำคัญที่สุดก็คือการทำสงครามรุกรานผู้อื่น ยิ่งไปกว่านั้นในการเพ่งเล็งที่จะใช้พลังงานของมนุษย์เพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทางด้านสังคมนั้น ม่อจื๊อเชื่อว่าเอกภาพแห่งความคิดและการกระทำเป็นสิ่งที่จำเป็นโดยการที่ประชาชนจะต้องเชื่อผู้นำ และผู้นำจะต้องปฏิบัติตามเจตจำนงของฟ้า

สิ่งที่เราทราบเกี่ยวกับอาชีพของม่อจื๊อนั้นย่อมแสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นผู้ที่มีความคิดเห็นรุนแรงซึ่งได้วางมาตรฐานให้แก่ตนเองและสานุศิษย์ของท่านอย่างจริงจังที่สุดในการพยายามที่จะให้ประชาชนยอมรับหลักการต่างๆ ของท่านนี้ท่านได้ปฏิบัติตัวเองอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยและปราศจากความเมตตาปรานี ผิดกับพวกที่ถือลัทธิขงจื๊อ ซึ่งจะให้คำแนะนำ ก็ต่อเมื่อนักปกครองได้ปฏิบัติต่อตนด้วยความเคารพนบนอบ และรับว่าจะตั้งอกตั้งใจฟังด้วยความเคารพเท่านั้น ม่อจื๊อพร้อมที่จะเทศนาสั่งสอนใครก็ได้ที่จะฟังท่านหลายครั้งทีเดียว เมื่อท่านได้ทราบแผนการของรัฐที่จะก่อสงคราม ท่านมักจะรีบเข้าไปหาผู้ครองแคว้นขอให้เลิกล้มความคิดที่จะกระทำการรุนแรงเช่นนั้นเสีย กล่าวกันว่าในฐานะที่เป็นทูตสันติด้วยผู้หนึ่ง ท่านได้เดินทางถึงสิบวันสิบคืน ต้องฉีกเครื่องแต่งกายออกเป็นชิ้นๆ เพื่อพันเท้าที่ระบมเป็นแผลช้ำ บ่อยครั้งทีเดียวที่ท่านต้องประสบความผิดหวังในอันที่จะไกล่เกลี่ยให้คืนดีกันได้ ม่อจื๊อและสานุศิษย์จะรีบไปช่วยเหลือแคว้นที่ถูกโจมตี จนได้รับความยกย่องว่าเป็นผู้มีความชำนาญในการโอบล้อมข้าศึกหรือล้อมเมือง โดยวิธีนี้ม่อจื๊อและสานุศิษย์ก็กลายเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันกันอย่างแน่นหนา มีระเบียบวินัยเคร่งครัดมาก และดำเนินชีวิตแบบนักบวช แม้เมื่อม่อจื๊อถึงแก่กรรมแล้ว ก็ยังคงมีผู้ดำเนินตามปฏิปทาของ ***"บูรพาจารย์ทั้งหลาย"*** ต่อไป

บางบทของหนังสือ ***ม่อจื๊อ*** ที่เชื่อกันว่าเป็นตัวแทนทัศนะแห่งสานุศิษย์รุ่นหลังๆ ของท่าน ซึ่งมีจุดหมายปลายทาง อยู่ที่การยึดถือเอาความมีประโยชน์เป็นหลักนั้น ได้นำพวกเขาไปสู่การศึกษาปัญหาที่เป็นรากฐานมากกว่าอันได้แก่คุณสมบัติทั้งในทางปรัชญาและในทางเทคนิคอย่างเลี่ยงไม่พ้น ตัวอย่างเช่นการที่พวกเขาถือว่าคนเราจะพ้นทุกข์ได้ก็เพราะอาศัยศรัทธาและการที่พวกเขาพร้อมที่จะถกปัญหาหรือโต้วาทะกับใครก็ได้นั้น อาจอธิบายถึงเหตุผลที่ว่า ทำไมคัมภีร์แห่งลัทธิม่อจื๊อต่อมาจึงได้เกี่ยวข้องกับตรรกศาสตร์และวาทศาสตร์มากนัก นอกจากนั้นแม้ในข้อความตอนที่เชื่อกันว่าเป็นตัวแทนคำสั่งสอนดั้งเดิมของม่อจื๊อ ก็ยังมีความสนใจความตั้งใจอย่างที่ต้องใช้แรงงานมากและเกือบจะทำให้เป็นทุกข์เดือดร้อนในอันที่จะให้เหตุผลเป็นขั้นๆ ไป สำหรับเหตุผลข้อนี้ บางทีคนจะชอบแบบวรรณกรรมหรือแม้แต่ความคิดเห็นของม่อจื๊อน้อยกว่าความประเสริฐแห่งดวงวิญญาณ ซึ่งท่านได้แสดงออกมาให้ปรากฏในชีวิตของท่านโดยการรับใช้ผู้อื่นด้วยซ้ำไป

บทความที่เลือกมาจากหนังสือม่อจื๊อ

บทที่ ๒ : การแสดงเอกลักษณ์กับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า (ตอนที่ ๒)

ม่อจื๊อกล่าวว่า : ในตอนเริ่มแรกชีวิตมนุษย์ในสมัยโบราณ ในสมัยที่ยังไม่มีกฎหมายหรือรัฐบาล ก็มีภาษิตอยู่ว่า **"ทุกคนย่อมมีมาตรฐานแห่งความถูกและความผิดของตนเอง"** ดังนั้น ถ้ามีคนคนหนึ่ง ก็ย่อมมีมาตรฐานหนึ่ง ถ้ามีสองคน ก็ย่อมมีสองมาตรฐาน ถ้ามีสิบคน ก็มีสิบมาตรฐาน ยิ่งมีคนมากเท่าไร ก็ยิ่งมีมาตรฐานมากเท่านั้น ทุกคนย่อมยึดมั่นในมาตรฐานของตนเอง และประณามมาตรฐานของผู้อื่น และดังนั้น ในหมู่มนุษย์จึงได้มีการประณามซึ่งกันและกัน แม้แต่บิดากับบุตรและพี่น้องก็ยังมีความไม่ชอบใจไม่พอใจกัน และมักจะแตกแยกกันเพราะความไม่ลงรอยกันมากกว่าที่จะอยู่รวมกันโดยอาศัยความกลมกลืน ประชาชนในโลกพยายามลอบทำร้ายกันด้วยน้ำ ไฟ และยาพิษ เมื่อมีพลังงานที่ยังไม่ได้ใช้สอยเหลืออยู่ก็มิได้เอาพลังงานนั้นมาใช้เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อมีสินค้าเหลือใช้ ก็มักจะทำให้เสียหายไปโดยมิได้เอามาแบ่งปันกัน ผู้ที่รู้วิถีทางที่ดีงามก็มักจะปกปิดเป็นความลับ และไม่ยอมสอนผู้อื่น โลกตกอยู่ในความยุ่งเหยิงไม่มีระเบียบอย่างมาก คนทั้งหลายก็คล้ายๆ นกและสัตว์ป่านี่เอง

สาเหตุแห่งความสับสนไม่มีระเบียบทั้งหมดนี้ว่าง่ายๆ ก็คืออยู่ที่ความต้องการของนักปกครอง เพราะฉะนั้น (ฟ้า) จึงได้เลือกผู้ที่มีคุณค่าที่สุดในจักรวรรดิ และสถาปนาไว้เป็นโอรสสวรรค์ (คือเป็นผู้ปกครอง) เพราะรู้สึกว่าตนมีสมรรถภาพไม่เพียงพอ โอรสสวรรค์จึงได้เลือกบุคคลที่มีคุณค่าที่สุดถัดไปในจักรวรรดิขึ้นแต่งตั้งเป็นเสนาบดีสามคน เมื่อเห็นว่าจักรวรรดินั้นกว้างใหญ่ไพศาล และเห็นความลำบากในอันที่จะต้องพิจารณาเรื่องที่ถูกและผิด ที่มีประโยชน์และเป็นอันตรายในหมู่ประชาชนของประเทศที่ห่างไกล เสนาบดีทั้งสามจึงได้แบ่งจักรวรรดิออกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อยแล้วมอบให้เจ้าครองนครเป็นผู้ปกครองดูแล เมื่อรู้สึกว่าตนมีสมรรถภาพไม่เพียงพอ เจ้าครองนครทั้งหลายก็เลือกบุคคลที่ดีที่สุดในแคว้นขึ้นแต่งตั้งเป็นข้าราชการต่อไปอีกทอดหนึ่ง

เมื่อได้แต่งตั้งผู้ครองแว่นแคว้นต่างๆ ขึ้นหมดแล้ว องค์จักรพรรดิก็จะทรงมีพระบรมราชโองการแก่ประชาชนทั้งหลายว่า : "เมื่อพวกท่านได้ยินข่าวดีหรือข่าวร้ายก็ตาม จะต้องรายงานให้บุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าตนทราบ สิ่งที่ผู้มีอำนาจเหนือกว่าพิจารณาเห็นว่าผิด คนทั้งปวงก็จะต้องพิจารณาเห็นว่าผิดด้วย เมื่อผู้มีอำนาจเหนือกว่ามีความผิด ก็จะต้องให้คำแนะนำที่ดี เมื่อผู้น้อยได้ประกอบคุณงามความดีก็จะต้องยกย่องชมเชยให้ทราบกันทั่วไป การยกตนเองขึ้นเสมอผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า และไม่รวมตัวเองเข้ากับผู้ที่ต่ำกว่า ข้อนี้สมควรที่จะได้รับรางวัลจากเบื้องบนและคำชมเชยจากเบื้องล่าง อนึ่ง เมื่อได้ยินรายงานไม่ว่าจะดีหรือร้าย ก็ไม่ควรเอาไปบอกผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า เมื่อผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าพิจารณาเห็นว่าอะไรถูก ก็ไม่ควรพิจารณาเห็นว่าสิ่งนั้นถูกตามไปด้วย เมื่อผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าพิจารณาเห็นว่าอะไรผิด ก็ไม่ควรพิจารณาเห็นว่าสิ่งนั้นผิดไปด้วย เมื่อผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่ามีความผิดก็ไม่ควรจะให้คำแนะนำที่ดี เมื่อผู้น้อยได้ประกอบคุณงามความดีไว้ ก็ไม่ควรยกย่องชมเชยให้ปรากฏทั่วไป ถ้าหากว่ามีสาเหตุที่ธรรมดาสามัญกับผู้น้อยแต่ไม่มีการแสดงเอกลักษณ์กับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ข้อนี้สมควรจะได้รับการลงโทษจากเบื้องบนและการติเตียนจากเบื้องล่าง" ผู้ปกครองบ้านเมืองต้องถือข้อนี้เป็นหลักในการให้รางวัลและลงโทษ จะต้องเป็นคนที่มีสายตาแจ่มใสและเอาชนะศรัทธาความเชื่อถือของประชาชนที่เขาปกครองได้ด้วย

ทีนี้ หัวหน้าหมู่บ้าน ***(ผู้ใหญ่บ้าน)*** ย่อมเป็นคนที่มีความเมตตากรุณามากที่สุดในหมู่บ้าน เขาได้ประกาศแก่ประชาชนในหมู่บ้านว่า : "เมื่อท่านได้ยินข่าวดีหรือข่าวร้ายก็ตาม ท่านจะต้องรายงานให้หัวหน้าตำบล ***(กำนัน)*** ทราบ สิ่งที่หัวหน้าตำบล

(กำนัน) พิจารณาเห็นว่าถูก ทุกคนก็จะต้องพิจารณาเห็นว่าถูกด้วย สิ่งที่หัวหน้าตำบล *(กำนัน)* พิจารณาเห็นว่าผิด ทุกคนก็จะต้องพิจารณาเห็นว่าผิดด้วย จงเลิกพูดคำกักขฬะของท่านเสีย และศึกษาการพูดที่ดีของเขา ขจัดความประพฤติเลวๆ ของท่านเสีย แล้วศึกษาถึงความประพฤติที่ดีของเขา" แล้วความสับสนวุ่นวายจะเกิดขึ้นในหมู่บ้านได้อย่างไร...

ทีนี้ เราจะทำจักรวรรดิให้มีระเบียบได้อย่างไร จักรวรรดิจะมีระเบียบได้ก็เพราะองค์จักรพรรดิสามารถรวบรวมมาตรฐานต่างๆ ในจักรวรรดิได้ แต่ถ้าประชาชนทั้งมวลทำให้ตนเองเป็นเอกลักษณ์กับโอรสสวรรค์ แต่มิใช่เป็นเอกลักษณ์กับฟ้า แล้วป่าก็ยังคงเป็นป่าที่ไม่มีใครทำลายได้ การที่เกิดมีพายุร้าย และฝนที่ตกอย่างหนักอยู่บ่อยๆ ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าฟ้าลงโทษประชาชน เพราะมีความผิดพลาดในการแสดงมาตรฐานของตนให้เป็นเอกลักษณ์กับเจตจำนงของฟ้านั่นเอง

บทที่ ๙ : การยกย่องคนดี (ภาค ๒)

ม่อจื๊อกล่าวว่า : ทีนี้ ในด้านการปกครองประชาชน การบริหารแว่นแคว้น และการปกครองประเทศ ผู้ปกครองย่อมมีความปรารถนาที่จะมีอำนาจปกครองอยู่ให้นานที่สุด แล้วทำไมเล่าเขาจึงไม่ทราบว่าการยกย่องคนดีนั้นเป็นพื้นฐานของการปกครอง เราจะทราบได้อย่างไรว่าการยกย่องคนดีนั้นเป็นพื้นฐานของการปกครอง เมื่อผู้ที่มีเกียรติและฉลาดปกครองคนโง่และเลว ความมีระเบียบก็ย่อมเกิดขึ้น แต่เมื่อคนโง่และเลวปกครองผู้ที่มีเกียรติและฉลาด ความปราศจากระเบียบก็ย่อมเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น เราจึงทราบว่าการยกย่องคนดีนั้นเป็นพื้นฐานของการปกครอง

กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์สมัยโบราณได้ทรงย้ำนักย้ำหนาถึงเรื่องการยกย่องคนดีและจ้างบุคคลที่มีความสามารถมาใช้ โดยมิต้องแสดงว่าชอบอกชอบใจในญาติพี่น้อง ในความมั่งคั่งและมีเกียรติ หรือในความมีรูปร่างสวยงามเลย คนดีจะต้องได้รับการยกย่องและส่งเสริม ต้องได้รับการบำรุงและให้เกียรติ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าราชการและเป็นข้าราชการ คนเลวจะต้องได้รับการปฏิเสธและต้องถูกเนรเทศ จะต้องถูกถอดออกจากตำแหน่งและลดชั้น จะต้องให้เป็นกรรมกรและคนรับใช้ โดยวิธีนี้ประชาชนทั้งปวงก็จะถูกเร้าใจด้วยรางวัล และถูกยับยั้งด้วยการลงโทษ และจะได้แข่งขันกันทำความดี ดังนั้น คนดีก็จะมีมากขึ้น และคนชั่วก็จะน้อยลงตามลำดับ โดยวิธีนี้เท่านั้นที่คนดีจะได้รับการ

ยกย่อง ครั้นกษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ทรงสดับถ้อยคำ และสังเกตดูความประพฤติของเขา ทรงเห็นความสามารถ แล้วก็จะทรงแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างรอบคอบทีเดียว โดยวิธีนี้เท่านั้นคนที่จ้างไว้ทำงานก็จะมีแต่คนที่มีความสามารถ...

เมื่อคนดีปกครองแว่นแคว้น เขาจะตื่นแต่เช้าตรู่ และเข้านอนในตอนดึก ใช้เวลาเพื่อพิจารณาตัดสินคดีต่างๆ และดำเนินการบริหารแว่นแคว้น ผลที่ได้รับก็คือ รัฐจะได้รับการบริหารเป็นอย่างดี และจะมีผู้ปฏิบัติตามกฎหมายด้วยความยุติธรรม เมื่อคนดีบริหารราชสำนัก เขาจะเข้านอนตอนดึก และตื่นแต่เช้า เพื่อเก็บภาษีจากบุคคลที่ผ่านไปมา จากตลาด และจากผลิตผลที่เอามาจากภูเขาและป่า จากในน้ำและบนบก เพื่อนำมาใส่ในท้องพระคลังให้เต็ม ผลที่ได้รับก็คือ ท้องพระคลังจะเต็มเสมอและทรัพย์สินเงินทองก็จะไม่หมดไป เมื่อคนดีจัดการปกครองตำบลอำเภอ เขาจะออกไปทำงานก่อนพระอาทิตย์ขึ้นและกลับต่อเมื่อพระอาทิตย์ตกแล้ว ทั้งนี้ ก็เพื่อไถนาและหว่านข้าว เพื่อเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว และเพื่อรวบรวมพืชพรรณที่ได้เก็บเกี่ยวแล้ว ผลที่ได้รับก็คือ จะมีพืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์และประชาชนก็จะมีอาหารบริโภคเพียงพอ เพราะฉะนั้น เมื่อประเทศมีผู้บริหารที่ดีแล้ว กฎหมายก็จะมีผู้ปฏิบัติตามอย่างยุติธรรมด้วย และเมื่อท้องพระคลังเต็มอยู่เสมอแล้ว ประชาชนก็จะอยู่ดีกินดีขึ้น ในเบื้องบนผู้ปกครองทั้งหลายก็จะมีเครื่องมือที่จะทำน้ำจัณฑ์ให้สะอาด และทำขนมเพื่อเซ่นสังเวยและประพรมให้แก่ฟ้าและดวงวิญญาณ สำหรับประเทศต่างๆ ที่อยู่โดยรอบ ผู้ปกครองบ้านเมืองทั้งหลายก็จะมีพาหนะและอุปกรณ์ที่จะให้ขนสัตว์และเงินทอง เพื่อผูกมิตรกับพวกเจ้าครองนครที่อยู่ใกล้เคียง ส่วนประชาชนภายใน (แว่นแคว้น) ผู้ปกครองทั้งหลายก็จะมีวิธีให้อาหารแก่ผู้ที่หิว และให้การพักผ่อนแก่ผู้ที่เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ดังนั้น ก็ย่อมทำให้ประชาชนเพิ่มพูนและมีความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นจากเบื้องบน ฟ้าและดวงวิญญาณทั้งหลายย่อมทำให้ผู้ปกครองทั้งหลายเจริญรุ่งเรือง จากภายนอก พวกเจ้าครองนครทั้งหลายย่อมคบหาสมาคมด้วย จากภายใน ประชาชนย่อมจงรักภักดีและคนดีก็ย่อมเข้ามาหา ดังนั้น ผู้ปกครองบ้านเมืองทั้งหลายย่อมประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ตนได้วางโครงการไว้ และย่อมประสบผลสำเร็จในสิ่งที่เสนอให้ทำ ในเวลาเป็นฝ่ายรับ ผู้ปกครองบ้านเมืองก็เข้มแข็ง ในเวลาเป็นฝ่ายรุก ก็จะประสบชัยชนะ ทีนี้วิถีทาง ***(เต๋า)*** ที่ทำให้กษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์ทั้งหลายแห่งราชวงศ์ทั้งสาม คือ กษัตริย์เอี้ยว ชุน ยิ่ว ถัง เหวิน และ หวู สามารถทำให้จักรวรรดิตกอยู่ในอำนาจและมีอำนาจเหนือเจ้าครองนครทั้งหลายก็มิได้มีอะไรยิ่งไปกว่าหลักการยกย่องคนดีนี้เลย

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากว่าเรามีเพียงหลักการเท่านั้น แต่ไม่รู้จักวิธีที่จะเอาหลักการนั้นไปใช้ แล้วความสำเร็จก็ยังคงดูเหมือนว่าจะยังเลือนลางอยู่ เพราะฉะนั้นควรจะได้วางหลักความจริงที่ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ไว้ ๓ ประการด้วยกัน ความจริงที่ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ทั้งสามประการนั้นมีอะไรบ้าง ความจริงทั้งสามประการนี้ก็คือ : (๑) ถ้าคนดีมีตำแหน่งหน้าที่ไม่สูง ประชาชนก็จะไม่เคารพ (๒) ถ้าคนดีมีรายได้ไม่มาก ประชาชนก็จะไม่เชื่อถือ (๓) ถ้าคำสั่งของคนดีไม่เด็ดขาด ประชาชนก็จะไม่เกรงขาม เพราะฉะนั้นกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์ทั้งหลายจึงทรงแต่งตั้งคนดีทั้งหลายไว้ในตำแหน่งที่สูง ให้เงินเดือนมากๆ ให้ความเชื่อถือพวกเขาในเรื่องสำคัญๆ และถือว่าคำสั่งของคนดีทั้งหลายเหล่านั้นถึงที่สุดคือเด็ดขาด ทั้งหมดนี้ได้กระทำลงไปเพียงเพื่อให้รางวัลแก่ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาเท่านั้นหรือ ทั้งหมดนี้ได้ทำขึ้นเพื่อรับประกันว่าการบริหารประเทศนั้นจะประสบผลสำเร็จ...

และเมื่อคนดีไม่มาเป็นพวกผู้ปกครองบ้านเมือง คนชั่วก็จะห้อมล้อมผู้ปกครองบ้านเมือง เมื่ออยู่ที่บ้าน คนชั่วก็มิได้แสดงความเคารพนบนอบต่อบิดามารดา เมื่ออยู่นอกบ้าน ก็มิได้แสดงความเคารพบุคคลผู้มีอาวุโสกว่าในหมู่ชนนั้นๆ ไปไหนมาไหนโดยไม่จำกัดขอบเขตและไม่คำนึงถึงกฎศีลธรรมในระหว่างเพศเลย เมื่อได้รับความไว้วางใจให้บริหารการคลัง ก็จะฉ้อฉล เมื่อได้รับแต่งตั้งให้ป้องกันประเทศ ก็จะก่อการกบฏ เมื่อเจ้านายตกอยู่ในความลำบาก ก็จะไม่ยอมร่วมตายด้วย เมื่อเจ้านายต้องหนีออกนอกประเทศ ก็จะไม่ยอมหนีตามไปด้วย... ที่นี้ เหตุผลก็มีอยู่ว่า กษัตริย์ที่โฉดเขลาแห่งราชวงศ์ทั้งสาม กษัตริย์ เจี๋ย โจ่ว หยู และหลี่ ได้ปกครองประเทศอย่างผิดพลาดและทำให้อาณาจักรต้องล่มจมก็มิได้มีอะไรอื่นนอกเหนือไปจากการเอาคนชั่วมาใช้เลย

ทำไมผู้ปกครองบ้านเมืองจึงกระทำเช่นนี้ ? ทั้งนี้ก็เพราะผู้ปกครองบ้านเมืองทั้งหลายเข้าใจแต่เรื่องหยุมๆ หยิมๆ มิได้สนใจใยดีกับเรื่องที่สลักสำคัญเลย เมื่อผู้ปกครองบ้านเมืองมีเครื่องแต่งตัวอยู่ชุดหนึ่งซึ่งเขาจะทำให้เหมาะเจาะกับตัวด้วยตัวเองไม่ได้ ก็ควรจะต้องจ้างช่างตัดเสื้อที่มีความสามารถมาไว้ เมื่อผู้ปกครองมีวัวหรือแกะซึ่งตนเองฆ่าไม่ได้ ก็ควรจะต้องจ้างคนฆ่าสัตว์ที่มีความสามารถมาไว้ ด้วยอย่างทั้งสองนี้ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องทราบว่าตนควรยกย่องคนดี และใช้คนที่มีความสามารถทำสิ่งต่างๆ แต่เมื่อเกิดมีความไม่เป็นระเบียบขึ้นในประเทศ และเกิดอันตรายขึ้นในแว่นแคว้น ผู้ปกครองบ้านเมืองหาเข้าใจไม่ว่าพวกเขาควรจะยกย่องคนดีและใช้คนที่มีความสามารถ แทนที่จะ

เป็นเช่นนั้น ผู้ปกครองบ้านเมืองกลับจ้างพวกญาติพี่น้องมาทำงาน และจ้างคนมั่งมีมาทำ โดยไม่คำนึงถึงว่า จะมีคุณธรรมความดีหรือไม่ และจ้างคนที่มีรูปร่างดีๆ สวยๆ เท่านั้น ถ้าหากว่าผู้ปกครองจ้างเอาพวกญาติๆ พวกคนมั่งมีที่ปราศจากคุณธรรม และคนรูปร่างดีๆ สวยๆ มาใช้ จำเป็นไหมที่จะต้องพิสูจน์ให้เห็นว่าผู้ปกครองบ้านเมืองเหล่านั้นฉลาดและหลักแหลม การปล่อยให้ผู้ปกครองเช่นนี้ปกครองประเทศ ก็เท่ากับปล่อยให้คนโง่และคนไม่มีสติปัญญาปกครองประเทศนั่นเอง และก็อาจเชื่อได้ว่า ผลก็คือจะมีความไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในประเทศอย่างแน่นอน

บทที่ ๑๖ : ความรักสากล (ตอนที่ ๓)

ม่อจื๊อกล่าวว่า : บุคคลที่มีความเมตตากรุณาจะต้องขวนขวายอำนวยความสุขความเจริญให้แก่โลกและขจัดความหายนะต่างๆ ในโลกให้หมดไป ทีนี้ในบรรดากระแสธารแห่งความหายนะทั้งหลายนั้น อะไรเล่าเป็นสิ่งที่เลวร้ายที่สุด ข้าพเจ้าขอตอบว่า การที่แคว้นใหญ่รุกรานแคว้นเล็ก บ้านใหญ่รังควานบ้านเล็ก คนที่เข้มแข็งรังแกคนที่อ่อนแอ คนหมู่มากเบียดเบียนย่ำยีคนหมู่น้อย คนเจ้าเล่ห์หลอกลวงคนซื่อๆ การดูถูกคนชั้นสูงว่าเป็นคนต่ำต้อย... เหล่านี้ก็ถือว่าเป็นความหายนะในโลก อีกประการหนึ่ง การที่ชนชั้นปกครองต้องการความเมตตากรุณา (จากผู้อยู่ใต้ปกครอง) การที่ผู้ถูกปกครองต้องการความจงรักภักดี (จากผู้ปกครองประเทศ) การที่บิดาต้องการความรัก (จากบุตร) การที่บุตรต้องการความเคารพนบนอบ (จากบิดา) เหล่านี้ ยิ่งถือว่าเป็นความหายนะของโลกยิ่งขึ้นไปอีก นอกจากนี้ การทำร้ายกันและกันให้ได้รับความเจ็บปวด ซึ่งคนสามานย์ทั้งหลายใช้อาวุธ ยาพิษ น้ำ และไฟ ทำร้ายกัน ก็ยังนับว่าเป็นความหายนะอีกชนิดหนึ่งในโลกด้วยเหมือนกัน

เมื่อมาถึงเรื่องเกี่ยวกับสาเหตุแห่งความหายนะทั้งมวลนี้ ปัญหาก็มีว่า ความหายนะเหล่านี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไรแล้ว เกิดมาจากการที่ประชาชนรักคนอื่นและทำประโยชน์ให้แก่คนอื่นกระนั้นหรือ เราก็จะต้องตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น เราควรจะพูดว่าความหายนะเหล่านี้เกิดเพราะคนเราเกลียดกันและทำร้ายกันและกันต่างหาก ถ้าหากว่าเราจะแยกประเภทบุคคลที่เกลียดคนอื่น และทำร้ายคนอื่นออกไปทีละคนๆ แล้ว เราก็ควรจะพบว่าเขามีความรักที่เป็นสากลทั่วไปหรือมีฉันทาคติใช่ไหม แน่นอนทีเดียว เราควรจะต้องกล่าวว่าเขามีความลำเอียง ทีนี้ โดยเหตุที่ความลำเอียงเป็นสมมุฏฐานแห่งความหายนะที่สำคัญยิ่งในโลกเช่นนี้แล้ว ความลำเอียงก็ต้องจัดว่าเป็นสิ่งที่ผิด

ม่อจื๊อกล่าวสืบไปว่า : ผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่นจะต้องมีอะไรบางอย่างชดเชยให้ด้วย การวิพากษ์วิจารณ์โดยมิได้เสนออะไรใหม่เข้ามาแทนนั้นก็เหมือนกับความพยา-ยามที่จะเอาน้ำท่วมระงับน้ำท่วม หรือเอาไฟดับไฟนั่นเอง ย่อมหาคุณค่าอะไรจริงๆ ไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้น ม่อจื๊อจึงกล่าวว่า : จะต้องเอาความรักสากลเข้ามาใช้แทนความลำเอียง แต่เราจะเอาความรักสากลมาใช้แทนความลำเอียงได้อย่างไร ทีนี้เมื่อทุกๆ คนเห็นแว่นแคว้นผู้อื่นเป็นดุจแว่นแคว้นของตนเองแล้ว ใครเล่าจะรุกรานแว่นแคว้นของผู้อื่นได้ คนเราควรจะนับถือผู้อื่นดุจนับถือตัวเอง เมื่อทุกคนเห็นเมืองของผู้อื่นดุจเมืองของตัวเองแล้ว ใครเล่าจะไปยึดเมืองของผู้อื่น คนเราควรพิจารณาเห็นคนอื่นเหมือนตัวเราเอง เมื่อทุกคนพิจารณาเห็นบ้านของคนอื่นดุจบ้านของตนเองแล้ว ใครเล่าจะทำบ้านของคนอื่นให้เดือดร้อน คนเราควรจะมองเห็นคนอื่นเสมือนตัวเอง ทีนี้เมื่อแคว้นต่างๆ และเมืองทั้งหลายไม่รุกรานและยึดครองกันและกัน และเมื่อตระกูลและแต่ละบุคคลไม่ทำให้กันและกันเดือดเนื้อร้อนใจ... แล้วจะเป็นความหายนะหรือเป็นคุณประโยชน์ต่อโลกเล่า จะต้องเป็นคุณประโยชน์ต่อโลกอย่างแน่นอน

เมื่อเราถามปัญหาเกี่ยวกับสมุฏฐานที่ก่อให้เกิดความสุขความเจริญว่าความสุขความเจริญเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด เกิดขึ้นมาจากความเกลียดชังของคนและการทำให้ผู้อื่นได้รับบาดเจ็บกระนั้นหรือ เราก็จะต้องตอบว่า หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เราควรจะกล่าวว่าเกิดมาจากความรักของคนและความปรารถนาที่จะให้คนอื่นๆ มีความสุขความเจริญ ถ้าหากว่าเราจะแยกประเภทคนเหล่านั้นทั้งมวลที่รักคนอื่นและอยากให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญดูทีละคนๆ เราก็ควรจะพบว่าเขามีความลำเอียงหรือมีความรักเป็นสากลกันแน่ แน่นอนที่เราจะต้องกล่าวว่าเขามีความรักเป็นสากล ทีนี้โดยเหตุที่ความรักสากลเป็นสมุฏฐานแห่งความสุขความเจริญที่สำคัญยิ่งในโลก เพราะฉะนั้น ม่อจื๊อจึงประกาศว่าความรักสากลเป็นสิ่งที่ถูกต้อง...

แต่ยังคงมีผู้ดีในโลกอยู่มากมายที่ยังคงคัดค้านอยู่ เขาจะถามว่า : ความรักสากลอาจเป็นสิ่งที่ดี แต่จะมีประโยชน์อะไรหรือ ม่อจื๊อตอบว่า : ถ้าหากว่าความรักสากลไม่มีประโยชน์ ข้าพเจ้าเองก็คงจะไม่ชอบความรักสากลนั้นด้วยเหมือนกัน สิ่งที่ดีแต่ไม่มีประโยชน์นั้นจะมีได้อย่างไรกัน ขอให้เราพิจารณาเรื่องนี้ให้รอบคอบ สมมติว่ามีชายอยู่สองคน ให้คนหนึ่งเป็นคนลำเอียง อีกคนหนึ่งมีความรักเป็นสากล แล้วผู้ที่มี

ความลำเอียงก็จะพูดกับตนเองว่า : "จะให้ข้าพเจ้าเอาใจใส่เพื่อนข้าพเจ้าเหมือนกับที่ข้าพเจ้าเอาใจใส่ตัวเองได้อย่างไรกัน จะให้ข้าพเจ้าเอาใจใส่ดูแลบิดามารดาของเพื่อนอย่างเดียวกับที่เอาใจใส่ดูแลบิดามารดาของข้าพเจ้าได้อย่างไร" ดังนั้น เมื่อเขาพบว่าเพื่อนของเขามีความหิวโหย เขาก็จะไม่เลี้ยงดูเพื่อน เมื่อเขาพบว่าเพื่อนของเขาหนาว เขาก็จะไม่ให้เสื้อผ้าแก่เพื่อน เมื่อเพื่อนเจ็บป่วย เขาก็จะไม่พยาบาลรักษา เมื่อเพื่อนตาย เขาก็จะไม่ฝังเพื่อน นี่เป็นคำพูดและการกระทำของผู้ที่มีความลำเอียง ผู้ที่มีความรักสากลจะไม่มีคำพูดหรือการกระทำอย่างนั้นแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย เขาจะพูดกับตัวเองว่า : "ข้าพเจ้าได้ทราบมาว่า การที่จะเป็นคนสูงศักดิ์ได้นั้น ก็ควรที่จะได้เอาใจใส่ดูแลเพื่อนฝูงเหมือนกับที่เอาใจใส่ตัวเอง และเอาใจใส่ดูแลบิดามารดาของเพื่อนดุจบิดามารดาของตน" เพราะฉะนั้น เมื่อเขาพบว่าเพื่อนหิวโหยก็จะเลี้ยงดูเพื่อน เมื่อพบว่าเพื่อนฝูงหนาว ก็จะหาเสื้อผ้ามาให้ ในเวลาเพื่อนเจ็บไข้ได้ป่วย ก็จะต้องพยาบาลรักษา และเมื่อเพื่อนตายก็จะฝังให้ นี่เป็นคำพูดและการกระทำของผู้ที่มีความรักสากล

บุคคลทั้งสองนี้ตรงกันข้ามทั้งในด้านคำพูด และในด้านการปฏิบัติ สมมุติว่าคนทั้งสองมีคำพูดที่เชื่อถือได้ และมีการกระทำที่แน่นอน ดังนั้นคำพูดและการกระทำของเขาย่อมลงกันได้คล้ายส่วนทั้งสองของติ้ว หรือป้ายที่ติดไว้กับวัตถุ คำพูดทุกๆ คำย่อมแสดงออกในด้านการปฏิบัติ แล้วเราจะขอถามต่อไปอีกว่า : สมมุติว่าตรงนี้เป็นสมรภูมิ คนหนึ่งสวมเกราะและหมวกเหล็ก พร้อมที่จะเข้ารบ ส่วนจะเป็นหรือตายนั้นก้ำกึ่งกัน หรือสมมติว่าผู้ปกครองประเทศได้ส่งคนหนึ่งคนใดเป็นทูตไปสู่ประเทศที่ห่างไกล เช่น แคว้นปา แคว้นเย่ว (Yüeh) แคว้นฉี (Ch'i) และแคว้นจิงเป็นต้น และไม่แน่ใจว่าเขาจะไปถึงหรือกลับมาได้โดยสวัสดิภาพหรือไม่ ที่นี้เราขอถามว่า ผู้ที่ตกอยู่ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้จะมอบความไว้วางใจให้ใครดูแลครอบครัวบิดามารดา ภรรยาและบุตร เราจะมอบความไว้วางใจให้แก่เพื่อนที่มีความประพฤติกอปรด้วยความรักสากลหรือเพื่อนที่มีความลำเอียง ในสถานการณ์เช่นนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าย่อมไม่มีคนโง่ใดๆ ในโลก แม้ว่าเขาเองจะเป็นคนที่มีความเห็นคัดค้านความรักสากล ก็จะต้องมอบความไว้เนื้อเชื่อใจให้แก่เพื่อนที่รู้สึกว่า มีความรักในบุคคลทั้งปวงเป็นสากลเสมอหน้ากัน นี่เป็นการปฏิเสธหลักการในด้านการพูด แต่ยอมรับหลักการในด้านการเลือกเฟ้นจริงๆ นี่เป็นความขัดแย้งกันในระหว่างคำพูดและการกระทำ นับว่าเป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ว่าทำไมผู้ดีทั้งหลายของโลกจึงจะต้องคัดค้านเรื่องความรักสากลด้วย ในเมื่อเขาเองก็สำเหนียกถึงอยู่เสมอ

ข้อคัดค้านของผู้ดีของโลกยังไม่ได้หยุดยั้งอยู่เพียงแค่นั้น เขายังคัดค้านอีกว่า : บางทีอาจจะเป็นบรรทัดฐานที่ดีที่เราอาจใช้เลือกได้เฉพาะในกลุ่มสามัญชนเท่านั้น แต่ไม่อาจเอาไปใช้เลือกชนชั้นปกครองได้เลย

ขอให้เราพิจารณาเรื่องนี้โดยรอบคอบเถิด สมมติว่ามีชนชั้นปกครองอยู่สองคน ให้คนหนึ่งมีความลำเอียง และอีกคนหนึ่งมีความรักเป็นสากล แล้วผู้ปกครองประเทศที่มี "ความลำเอียง" จะพูดกับตัวเองว่า : "เขาจะหวังให้เราเอาใจใส่พลเมืองอย่างที่เราเอาใจใส่ตัวเองได้อย่างไร ข้อนี้ดูออกจะขัดกับธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายอยู่มาก ชีวิตของมนุษย์ในพื้นพิภพนี้สั้นนัก คล้ายกับม้าที่กำลังวิ่งห้อผ่านกำแพงที่ร้าวไปอย่างรวดเร็วฉะนั้น" เพราะฉะนั้น เมื่อเราพบว่าประชาชนพลเมืองของเราหิว เราก็ไม่ควรให้อาหาร เมื่อพบว่าเขาหนาว ก็ไม่ควรให้เสื้อผ้าเขานุ่งห่ม เมื่อเจ็บป่วย ก็ไม่ควรจะต้องไปเยียวยารักษา และเมื่อตาย ก็ไม่ต้องไปฝังศพ นี่เป็นคำพูดและการกระทำของผู้ปกครองประเทศที่ "มีความลำเอียง" ผู้ปกครองประเทศที่มีความรักเป็นสากล ย่อมผิดกันทั้งในด้านคำพูดและการกระทำ เขาจะพูดกับตัวเองว่า : "เราได้ทราบมาว่า การที่จะเป็นผู้ปกครองจักรวรรดิที่มีปรีชาสามารถนั้น ควรจะสนใจต่ออาณาประชาราษฎร์ก่อนที่ประชาราษฎร์จะมีความสนใจในตัวเรา" ดังนั้นเมื่อผู้ปกครองประเทศที่มีความรักเป็นสากลพบว่าประชาชนมีความหิวโหย ก็จะให้ข้าวปลาอาหารเลี้ยงดู เมื่อพบว่าประชาชนหนาว ก็จะให้เครื่องนุ่งห่ม เมื่อพบประชาชนเจ็บไข้ได้ป่วย ก็จะเยียวยารักษา และเมื่อพบว่าประชาชนตาย ก็จะฝังให้ นี่เป็นคำพูดและการกระทำของผู้ปกครองประเทศที่ "มีความรักเป็นสากล"

ผู้ปกครองประเทศทั้งสองนี้ตรงกันข้ามทั้งในด้านคำพูดและการกระทำ สมมุติว่าผู้ปกครองประเทศทั้งสองนั้น มีคำพูดที่เชื่อถือได้ และมีการกระทำที่จริงจัง ดังนั้นคำพูดและการกระทำของเขาทั้งสองย่อมลงรอยกันได้คล้ายกับส่วนทั้งสองของป้ายที่ติดไว้กับวัตถุ คำพูดทุกๆ คำย่อมแสดงถึงการปฏิบัติ เราขอถามว่า : ทีนี้สมมุติว่ามีโรคระบาดที่ร้ายแรงเกิดขึ้น และประชาชนตกอยู่ในความทุกข์ความเดือดร้อนและความคับแค้น และมีคนเป็นจำนวนมากนอนตายอยู่ในคู ทีนี้เราขอถามว่า ถ้าหากว่าเขาจะเลือกเอาใครคนหนึ่งในบรรดาผู้ปกครองประเทศทั้งสองนี้ เขาจะเลือกคนไหน ในกรณีเช่นนี้ สำหรับตัวข้าพเจ้าแล้วเห็นว่าคงจะไม่มีคนโง่ใดๆ ในโลก แม้ว่าตัวเขาเองจะปฏิเสธเรื่องความรักสากล เขาก็ต้องเลือกเอาผู้ปกครองประเทศที่มีความรักสากลอย่างแน่นอน นี่เป็นการปฏิเสธหลักการในด้านคำพูดและยอมรับหลักการในด้านการเลือกทำจริงๆ นี้

เป็นการขัดแย้งกันในระหว่างคำพูดกับการกระทำของคน นับว่าเป็นเรื่องที่ไม่อาจเข้าใจได้ว่า แล้วทำไมผู้ดีทั้งหลายของโลกจึงได้คัดค้านความรักสากลในเมื่อตัวเองก็สนใจอยู่ในความรักสากลนั้น

ข้อคัดค้านของพวกผู้ดีของโลกยังมิได้หยุดยั้งอยู่เพียงแค่นั้น พวกผู้ดียังได้กล่าวเสริมอีกว่า ความรักสากลอาจเป็นความเมตตากรุณาและความยุติธรรม แต่เราจะปฏิบัติได้หรือ ความรักสากลเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เช่นเดียวกับการยกภูเขาไต (T'ai) ขึ้นมาแล้วพากระโดดข้ามแม่น้ำไปฉะนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นความรักสากลก็เป็นเพียงความปรารถนาที่เป็นบุญเป็นกุศลเท่านั้น แล้วเราจะหวังเอามาใช้ในด้านรูปธรรมได้อย่างไรกัน ม่อจื๊อตอบว่า : การยกภูเขาไตขึ้นแล้วพากระโดดข้ามแม่น้ำไปนั้น นับตั้งแต่มีมนุษย์ขึ้นมาแล้วยังไม่มีใครสามารถทำได้สำเร็จเลย แต่ความรักสากลและการช่วยเหลือกันและกันนั้นกษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ในสมัยโบราณได้เคยประพฤติปฏิบัติมาแล้ว

เราจะทราบได้อย่างไรเล่าว่ากษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์เหล่านั้นได้เคยประพฤติปฏิบัติมาแล้ว

ม่อจื๊อกล่าวว่า : ข้าพเจ้ามิใช่คนรุ่นราวคราวเดียวกับกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์เหล่านั้น ทั้งไม่เคยได้ยินเสียงและเห็นพระพักตร์ของพระองค์เลย แหล่งความรู้ของเราอยู่ที่ข้อความที่เขียนไว้บนไม้ไผ่และผ้าไหม ที่จารึกไว้ที่โลหะและแผ่นหิน และที่สะกัดลงไปในภาชนะซึ่งได้รับช่วงต่อกันมาเป็นทอด ๆ...

ข้อคัดค้านจากพวกผู้ดีของโลกยังมิได้หยุดยั้งอยู่แค่นั้น พวกเขาได้ตั้งปัญหาขึ้นมาอีกว่า เมื่อคนเราไม่ให้ความสนใจเป็นพิเศษต่อสวัสดิภาพของบิดามารดา เราก็มิได้ฝ่าฝืนหน้าที่ที่บุตรจะต้องปฏิบัติต่อบิดามารดามิใช่หรือ

ม่อจื๊อได้ตอบว่า : ทีนี้จะขอถามถึงวิถีทางที่บุตรผู้มีความกตัญญูจะพึงปฏิบัติบิดามารดาบ้าง ข้าพเจ้าขอถามว่า ในการปฏิบัติบิดามารดานั้นบุตรอยากให้คนอื่น ๆ รักบิดามารดาของตน หรืออยากให้คนอื่นเกลียด เมื่อพิจารณาคำสอนที่ว่าด้วยการที่บุตรจะพึงปฏิบัติบิดามารดาทั้งหมดแล้ว ก็ย่อมเป็นสิ่งที่แน่นอนที่ว่าคนทั้งหลายย่อมปรารถนาให้คนอื่น ๆ รักบิดามารดาของตน ทีนี้เพื่อที่จะให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางข้อนี้ เราควรจะทำอย่างไรก่อนเล่า เราควรจะรักบิดามารดาของผู้อื่นก่อน เพื่อให้เขาหันมารักบิดามารดาเราบ้างกระนั้นหรือ หรือว่าเราควรเกลียดบิดามารดาของผู้อื่นก่อน เพื่อ

ให้เขาหันมารักบิดามารดาของเรา แน่นอนเหลือเกินที่เราควรจะต้องรักบิดามารดาของผู้อื่นก่อนเพื่อที่เขาจะได้หันมารักบิดามารดาของเราบ้าง ดังนั้น ท่านยังมองไม่เห็นอีกหรือว่าผู้ที่ปรารถนาจะให้ผู้อื่นรักและนับถือบิดามารดาของตนนั้น วิธีที่ดีที่สุดก็ควรจะรักและบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่บิดามารดาของผู้อื่นก่อน... แล้วก็ดูจะเป็นสิ่งที่เข้าใจไม่ได้เลยว่าทำไมผู้ดีของโลกจึงได้คัดค้านความรักสากลในเมื่อเขาเองก็ต้องการความรักสากลนั้นอยู่

เป็นเพราะเขารู้สึกว่าเป็นการยากและปฏิบัติไม่ได้ใช่ไหมเล่า แต่ก็มีตัวอย่างแห่งภาระที่ยากยิ่งไปกว่านั้นอยู่มากมายที่คนเราสามารถทำให้สำเร็จได้ ในสมัยก่อนเจ้าหลิง (Lord Ling) แห่งแคว้นจิง (Ching) โปรดปรานคนเอวเล็กเอวบาง ในรัชสมัยของพระองค์ประชาชนในแคว้นจิงจะรับประทานอาหารเพียงวันละมื้อ พวกเขาจึงไม่อาจลุกยืนขึ้นโดยไม่มีอะไรพยุงและไม่สามารถเดินไปไหนมาไหนได้โดยไม่ต้องยันฝาผนังหรือกำแพง บัดเดี๋ยวนี้การรับประทานอาหารอย่างจำกัดนั้น ยากที่จะมีอยู่ต่อไปได้แล้ว แต่สมัยนั้นที่ยังมีอยู่ได้ก็เพราะเจ้าหลิงทรงส่งเสริมเร้าใจให้ทำนั่นเอง...

สำหรับความรักสากลและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันนั้นมีคุณประโยชน์มากกว่าและลำบากน้อยกว่า อย่างคำนวณไม่ได้ทีเดียว ข้าพเจ้ารู้สึกว่าความลำบากก็มีเพียงว่าไม่มีผู้ปกครองประเทศคนใดที่จะเร้าใจสนับสนุนพวกเขาเท่านั้นเอง... ถ้าหากว่าจะมีผู้ปกครองประเทศสักคนหนึ่งให้กำลังใจแก่พวกเขา โดยเอารางวัลเข้าล่อและเอาอาชญาเข้าขู่แล้ว ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าประชาชนคงจะมีความโน้มเอียงไปหาความรักสากลและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เหมือนกับไฟที่มีความโน้มเอียงไปในเบื้องสูง และน้ำที่มีความโน้มเอียงไปในทางเบื้องต่ำ ซึ่งไม่มีอะไรในโลกจะหยุดยั้งได้ฉะนั้น

บทที่ ๒๘ : เจตจำนงของฟ้า (ตอนที่ ๓)

ม่อจื๊อกล่าวว่า : อะไรเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดความไม่มีระเบียบขึ้นในโลกเล่า ความไม่มีระเบียบเกิดขึ้นก็เพราะพวกผู้ดีของโลกเข้าใจแต่เรื่องหยุมๆ หยิมๆ แต่หาเข้าใจเรื่องที่สำคัญๆ ไม่ เราจะทราบได้อย่างไรว่าผู้ดีทั้งหลายของโลกเข้าใจแต่เรื่องหยุมๆ หยิมๆ แต่ไม่เข้าใจเรื่องที่สำคัญๆ ขอตอบว่า เพราะเขาไม่เข้าใจเจตจำนงของฟ้านั่นเอง ปัญหาก็มีว่า เราทราบได้อย่างไรว่าเขาไม่เข้าใจเจตจำนงของฟ้า ก็ขอตอบว่า ที่เราทราบก็เพราะอาศัยการสังเกตวิถีทางที่ประชาชนประพฤติปฏิบัติอยู่ในครอบครัว เมื่อ

คนเราทำความผิดในครอบครัว เขาก็ยังอาจหนีไปพึ่งครอบครัวอื่นๆ บางครอบครัวได้อยู่ บิดายังเตือนบุตร พี่ชายยังเตือนน้องชายว่า : "จงระมัดระวังตัวให้ดีนะ ถ้าหากว่าคนเราไม่มีความรอบคอบระมัดระวังในครอบครัว เขาจะดำรงชีวิตให้เข้ากับแว่นแคว้นได้อย่างไร" เมื่อทำความผิดในแว่นแคว้น เขายังบังอาจหนีไปพึ่งพาอาศัยอยู่ในแว่นแคว้นอื่นบางแคว้นได้ บิดายังเตือนบุตร พี่ชายยังเตือนน้องชายว่า : "จงมีความรอบคอบ ระมัดระวังให้ดีนะ ! ถ้าหากว่าคนเราไม่มีความรอบคอบระมัดระวังตัวให้ดีแล้ว จะอยู่ในแว่นแคว้นอย่างสะดวกสบายได้อย่างไร" ทีนี้ คนทั้งปวงดำรงชีวิตอยู่ในโลกและรับใช้ฟ้า เมื่อคนคนหนึ่งประพฤติผิดต่อฟ้า เขาก็ไม่ทราบว่าจะไปพึ่งพาอาศัย ณ ที่ไหนได้อีกแล้ว อย่างไรก็ตาม ในแง่นี้ประชาชนได้ผิดพลาดในด้านความระมัดระวัง และได้ดักเตือนกันและกัน ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงทราบว่า พวกผู้ดีทั้งหลายของโลกนั้นหาเข้าใจสิ่งที่สำคัญๆ ไม่

และม่อจื๊อได้กล่าวว่า : จงมีความรอบคอบระมัดระวังให้ดีนะ ! จงมั่นใจในอันที่จะกระทำสิ่งที่ฟ้าปรารถนาและละทิ้งสิ่งที่ฟ้ารังเกียจ ทีนี้ปัญหาก็มีว่า อะไรเล่าคือสิ่งที่ฟ้าปรารถนา และอะไรเล่าคือสิ่งที่ฟ้ารังเกียจ ฟ้าทรงปรารถนาความยุติธรรม และทรงรังเกียจความอยุติธรรม เราจะทราบได้อย่างไรว่าสิ่งนี้เป็นความยุติธรรม สิ่งนั้นเป็นความอยุติธรรม ก็ขอตอบว่า : ความยุติธรรมเป็นมาตรฐานขั้นสมบูรณ์ เราจะทราบได้อย่างไรว่า ความยุติธรรมเป็นมาตรฐานขั้นสมบูรณ์ ก็ตอบว่า เมื่อความยุติธรรมแพร่หลายทั่วไปในโลก โลกก็ย่อมมีระเบียบ เมื่อความยุติธรรมไม่แพร่หลายทั่วไปในโลก โลกก็จะมีแต่ความโกลาหลอลหม่าน ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงทราบว่าความยุติธรรมเป็นมาตรฐานที่สมบูรณ์

ทีนี้ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาไม่เคยให้มาตรฐานแก่ผู้ที่สูงกว่าเลย ผู้ที่สูงกว่ามักจะให้มาตรฐานแก่ผู้ที่อยู่ใต้อำนาจเสมอ ดังนั้น สามัญชนทั้งหลายย่อมไม่อาจยึดเอามาตรฐานหนึ่งมาตรฐานใดที่ตนชอบใจได้ (เพราะ) มีพวกบัณฑิตคอยให้มาตรฐานแก่สามัญชนเหล่านั้นอยู่ บัณฑิตก็ไม่อาจยึดเอามาตรฐานหนึ่งมาตรฐานใดที่ตนชอบใจได้ (เพราะ) มีเสนาบดีคอยกำหนดมาตรฐานให้อยู่ เสนาบดีทั้งหลายเองก็ไม่อาจยึดมาตรฐานหนึ่งมาตรฐานใดที่ตนชอบใจได้ (เพราะ) มีพวกเจ้าครองนครทั้งหลายคอยกำหนดมาตรฐานให้อยู่ เจ้าครองนครทั้งหลายก็ไม่อาจยึดมาตรฐานหนึ่งมาตรฐานใดที่ตนชอบใจได้ (เพราะ) มีเสนาบดี ๓ คน คอยกำหนดมาตรฐานให้อยู่ เสนาบดีทั้งสามก็ไม่อาจกำหนดมาตรฐานหนึ่งมาตรฐานใดที่ตนชอบใจได้ (เพราะ) มีโอรสสวรรค์คอย

กำหนดมาตรฐานให้อยู่ โอรสสวรรค์เองก็ไม่อาจยึดมาตรฐานหนึ่งมาตรฐานใดที่ตนชอบใจได้ (เพราะ) มีสวรรค์คอยกำหนดมาตรฐานให้อยู่ ผู้ดีทั้งหลายทั้งปวงของโลกอาจเห็นว่าโอรสสวรรค์ทรงกำหนดมาตรฐานให้แก่จักรวรรดิ แต่พวกผู้ดีทั้งหลายเหล่านั้นต้องผิดหวังในอันที่จะเห็นฟ้าประทานมาตรฐานให้แก่โอรสของพระองค์ (คือโอรสสวรรค์) นักปราชญ์ในสมัยโบราณได้อธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า : "เมื่อโอรสสวรรค์ทรงประกอบคุณงามความดี ฟ้าก็ประทานรางวัลให้ เมื่อโอรสสวรรค์ทรงกระทำความผิด ฟ้าก็ลงโทษ เมื่อโอรสสวรรค์ไม่มีความยุติธรรมในการพระราชทานรางวัล และในการลงโทษ และทรงมีอคติในด้านการพิจารณาตัดสินความ จักรวรรดิก็จะประสบความเดือดร้อน และถึงซึ่งความหายนะ ลูกเห็บและน้ำค้างก็จะตกลงมาไม่ถูกต้องตามฤดูกาล" ที่นี้โอรสสวรรค์ก็จะเลี้ยงวัว เลี้ยงแกะ เลี้ยงสุนัข และสุกรให้อ้วน จะตระเตรียมขนม และน้ำจัณฑ์ไว้ เพื่อเซ่นสังเวยฟ้า และทูลขอให้ฟ้าประทานพรให้ ข้าพเจ้ายังไม่เคยได้ยินฟ้าอ้อนวอนและขอให้โอรสสวรรค์ประทานพรให้ฟ้าเลย ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงทราบว่าฟ้ามีเกียรติกว่าและฉลาดกว่าโอรสสวรรค์

เพราะฉะนั้น ความยุติธรรมย่อมไม่ได้รับจากคนโง่ และคนเลวทราม แต่จะได้รับจากผู้ที่มีเกียรติและเฉลียวฉลาด ใครเล่าเป็นผู้ที่มีเกียรติที่สุด ฟ้าเป็นผู้มีเกียรติที่สุด ใครเล่าเป็นผู้ที่ฉลาดที่สุด ฟ้าเป็นผู้ที่ฉลาดที่สุด และดังนั้น ก็ย่อมรับประกันได้ว่าความยุติธรรมย่อมมาจากฟ้า แล้วพวกผู้ดีทั้งหลายของโลกผู้ปรารถนาความยุติธรรม ก็จำเป็นจะต้องเชื่อฟังเจตจำนงของฟ้าเท่านั้น โดยไม่มีทางเลี่ยง

แล้วอะไรเล่าคือเจตจำนงของฟ้าที่เราทั้งปวงควรเชื่อฟัง เจตจำนงของฟ้าก็คือการรักมนุษย์ทั้งปวงอย่างสากล เราจะทราบได้อย่างไรว่า เจตจำนงของฟ้าคือการรักมนุษย์ทั้งปวงอย่างสากล เราทราบได้ก็เพราะ (ฟ้า) ทรงรับการเซ่นสรวงจากคนทั้งปวง เราทราบได้อย่างไรว่า ฟ้าทรงรับการเซ่นสรวงจากคนทั้งปวง เราทราบได้ก็เพราะนับตั้งแต่สมัยโบราณมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ไม่มีประเทศที่อยู่ห่างไกลหรือที่อยู่ตามลำพังโดดเดี่ยวประเทศใดเลยที่จะไม่เลี้ยงวัว แกะ สุนัข และหมูให้อ้วน และเตรียมขนมและเหล้าและทำการเซ่นสรวงเทพเจ้าผู้สูงศักดิ์ เจตภูตแห่งภูเขา และ แม่น้ำ ด้วยความเคารพ ดังนั้นเราจึงทราบว่าฟ้าทรงรับการเซ่นสรวงสังเวยจากคนทั้งปวง เมื่อฟ้าทรงรับเครื่องเซ่นสังเวยจากคนทั้งปวง ฟ้าก็จะต้องรักคนทั้งปวงด้วย...

การที่ฟ้าทรงรักประชาชนทั้งปวงในโลก ย่อมเป็นที่ประจักษ์ไม่เฉพาะโดยวิธีนี้เท่านั้น

ในทุกประเทศในโลก และในหมู่ประชาชนที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยธัญญาหารทั้งปวงนั้น ผู้ที่สังหารบุคคลผู้ไร้เดียงสาคนหนึ่ง ย่อมได้รับความหายนะเป็นผลตามมาอย่างเดียวกัน ทีนี้ใครเล่าคือผู้สังหารบุคคลผู้ไร้เดียงสา เขาผู้นั้นก็คือมนุษย์นั่นเอง แล้วใครเล่าที่จะบันดาลให้เกิดความหายนะขึ้น นั่นคือฟ้าล่ะซี ถ้าหากฟ้าไม่ทรงรักประชาชนจริงๆ แล้วทำไมฟ้าจะต้องดลบันดาลให้เกิดความหายนะแก่ผู้ที่สังหารบุคคลผู้ไร้เดียงสาด้วยเล่า

อีกประการหนึ่ง ฟ้ารักประชาชนจริง ฟ้ารักประชาชนรวมๆ กัน ข้อนี้เราทราบเราทราบว่าฟ้าทรงรักประชาชนได้อย่างไร ทั้งนี้ก็เพราะว่าฟ้าประทานรางวัลแก่คนดี และทรงลงโทษคนชั่วโดยไม่ไว้หน้าล่ะซี เราทราบเรื่องนี้จากบันทึกของกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์แห่งราชวงศ์ทั้งสาม ในอดีต กษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์ของราชวงศ์ทั้งสาม กษัตริย์เอี๋ยว ซุน ยิ่ว ถัง เหวิน และหวูทรงรักชาวโลกโดยไม่มีขอบเขต และทรงแสวงหาประโยชน์สุขเพื่อชาวโลกนั้น กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์เหล่านั้นทรงมีอิทธิพลเหนือจิตใจประชาชน และทรงนำประชาชนเคารพบูชาเทพเจ้าผู้สูงศักดิ์ และเจดภูตตามภูเขาและแม่น้ำทั้งปวง ฟ้าทรงยินดีเพราะกษัตริย์เหล่านั้นทรงรักผู้ที่ฟ้าทรงรัก และทำคุณประโยชน์ให้แก่ผู้ที่ควรอำนวยคุณประโยชน์ให้ แล้วฟ้าก็ประทานรางวัลให้แก่กษัตริย์เหล่านั้นทรงสถาปนาไว้ในราชบัลลังก์ ทรงทำให้เป็นโอรสสวรรค์ ทรงสนับสนุนกษัตริย์เหล่านั้นให้เป็นแบบอย่างสำหรับคนทั้งปวงจะได้ประพฤติปฏิบัติตาม และทรงเรียกกษัตริย์เหล่านั้นว่ากษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ ณ ที่นี้เราก็มีข้อพิสูจน์เกี่ยวกับการที่ฟ้าประทานรางวัลให้แก่คนดีแล้ว ในอดีต กษัตริย์ผู้โฉดเขลาแห่งราชวงศ์ทั้งสาม กษัตริย์เจี๋ยะ โจ่ว หยูและหลี่ ทรงเกลียดประชาชนทั้งหมดในโลก และทรงหาวิธีกดขี่ประชาชนเหล่านั้นกษัตริย์ผู้โฉดเขลาเหล่านั้น ทรงมีอิทธิพลเหนือจิตใจประชาชน และทรงนำประชาชนให้ดูหมิ่นเทพเจ้าผู้สูงศักดิ์ เจดภูตแห่งภูเขาและแม่น้ำ ฟ้าพิโรธเพราะกษัตริย์เหล่านั้นทรงเกลียดชังผู้ที่ฟ้ารักและกดขี่ผู้ที่ฟ้าทรงอำนวยประโยชน์สุขให้ แล้วฟ้าก็ทรงลงโทษกษัตริย์เหล่านั้น ทำให้พ่อลูกพลัดพรากจากกัน ทำให้จักรวรรดิของกษัตริย์เหล่านั้นถึงซึ่งอวสาน ทำให้กษัตริย์เหล่านั้นต้องสูญเสียจักรวรรดิ และลงโทษถึงขั้นประหารชีวิตกษัตริย์เหล่านั้น แล้วประชาชนก็จะประณามกษัตริย์เหล่านั้น เสียงประณามนั้นจะยังคงกึกก้องอยู่หลายชั่วอายุคนจนนับไม่ถ้วน และประชาชนก็จะเรียกกษัตริย์เหล่านั้นว่า ***กษัตริย์ที่สาบสูญ*** ทีนี้เราก็มีข้อพิสูจน์ถึงการที่ฟ้าทรงลงโทษแก่คนชั่วแล้ว

ผู้ดีของโลกผู้ปรารถนาจะเป็นผู้ทรงธรรมก็ไม่มีอะไรที่จะดีไปกว่าการเชื่อฟังเจตจำนงของฟ้า ผู้ที่เชื่อฟังเจตจำนงของฟ้าจะปฏิบัติความรักสากลได้ ผู้ที่คัดค้านเจต

จำนงของฟ้าก็จะปฏิบัติความรักอย่างลำเอียง เมื่อเพ่งถึงกฎว่าด้วยความเป็นสากลแล้ว มาตรฐานแห่งความประพฤติ ก็คือความชอบธรรม เมื่อถือตามคำสอนเกี่ยวกับความลำเอียงแล้ว มาตรฐานแห่งความประพฤติก็คือการใช้กำลัง ถ้าความชอบธรรมเป็นมาตรฐานแห่งความประพฤติแล้ว จะมีผลอย่างไรเล่า ผู้ใหญ่ก็จะไม่รังแกผู้น้อย คนแข็งแรงก็จะไม่ปล้นสะดมคนที่อ่อนแอ คนหมู่มากก็จะไม่กดขี่คนกลุ่มน้อย คนเจ้าเล่ห์ก็จะไม่หลอกลวงคนซื่อๆ เซ่อๆ คนสูงศักดิ์ก็จะไม่ดูถูกคนที่ต่ำศักดิ์ คนมั่งมีก็จะไม่เยาะเย้ยคนยากจน และคนหนุ่มก็จะไม่ล่วงเกินคนแก่ และแว่นแคว้นต่างๆ ในจักรวรรดิก็จะไม่ใช้น้ำ ไฟ ยาพิษ และอาวุธทำร้ายกันและกัน จักรวรรดิเช่นนี้ก็จะมั่งคั่งรุ่งเรืองไปจนถึงสวรรค์ชั้นฟ้าในเบื้องบน ถึงเจตภูตทั้งหลายในท่ามกลาง และถึงประชาชนในเบื้องต่ำ เมื่อเบื้องบน ท่ามกลาง และเบื้องต่ำมีความมั่งคั่งรุ่งเรือง ก็ชื่อว่าเป็นประโยชน์สุขแก่คนทั้งปวง นี้เรียกว่า ***เจตจำนงของฟ้า*** ผู้ที่ปฏิบัติตามเจตจำนงของฟ้าย่อมเป็นผู้หลักแหลมมีไหวพริบเฉลียวฉลาด ย่อมเป็นผู้มีเมตตากรุณาและยุติธรรม เมื่อเป็นกษัตริย์ก็ย่อมเป็นผู้มีความเมตตา และเมื่อเป็นเสนาบดีก็ย่อมเป็นผู้มีความจงรักภักดี เมื่อเป็นบิดาก็ย่อมเป็นผู้มีความรักความเอ็นดู และเมื่อเป็นบุตรก็ย่อมเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที และชื่อที่ดีๆ บรรดามีในโลกก็จะไปรวมประเดให้แก่เขา เพราะเหตุใดเล่า ทั้งนี้ก็เพราะว่าความประพฤติเช่นนั้น สอดคล้องต้องกันกับเจตจำนงของฟ้า

ทีนี้เมื่อกำลังมาเป็นมาตรฐานของความประพฤติแล้ว จะมีผลอย่างไรเล่า ผู้ใหญ่ก็จะรังแกผู้น้อย คนแข็งแรงก็จะปล้นสะดมคนที่อ่อนแอ คนหมู่มากก็จะกดขี่ข่มเหงคนกลุ่มน้อย คนเจ้าเล่ห์ก็จะหลอกลวงคนซื่อๆ เซ่อๆ คนสูงศักดิ์ก็จะดูถูกคนต่ำศักดิ์ คนมั่งมีก็จะเย้ยหยันคนยากจน และคนหนุ่มก็จะล่วงเกินคนแก่ และแว่นแคว้นต่าง ๆ ในจักรวรรดิก็จะใช้ น้ำ ไฟ ยาพิษ และอาวุธทำร้ายกันและกัน จักรวรรดิเช่นนี้จะไม่มั่งคั่งรุ่งเรืองไปจนถึงสวรรค์ในเบื้องบน ถึงเจตภูตทั้งหลายในท่ามกลาง หรือถึงประชาชนในเบื้องต่ำเลย เมื่อเบื้องบน ท่ามกลาง และเบื้องต่ำไม่มั่งคั่งรุ่งเรือง ก็ชื่อว่าไม่อำนวยประโยชน์สุขให้แก่ใครได้เลย นี้เรียกว่าการละเมิดเจตจำนงของฟ้า ผู้ที่ละเมิดเจตจำนงฟ้าย่อมเป็นโจรผู้ร้าย เป็นผู้ไม่มีเมตตากรุณาและไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อเป็นกษัตริย์ ก็ไม่มีเมตตา และเมื่อเป็นเสนาบดี ก็ไม่มีความซื่อสัตย์ เมื่อเป็นบิดา ก็ไม่มีความรักความเอ็นดูบุตร และเมื่อเป็นบุตร ก็ไม่มีความกตัญญูต่อบิดา และบรรดาชื่อที่ชั่วช้าทั้งหลายก็จะรวมประเดมาที่เขาทั้งหมด เพราะเหตุใดเล่า ก็เพราะว่าความประพฤติเช่นนั้นตรงข้ามกับเจตจำนงของฟ้าล่ะซี.

บทที่ ๔
ลัทธิเต๋า

ปรัชญาพื้นบ้านพื้นเมืองของจีนที่สำคัญที่สุดและมีอิทธิพลมากที่สุดถัดจากลัทธิขงจื๊อมาก็คือปรัชญาของลัทธิเต๋าโดยมิต้องสงสัย นอกจากลัทธิขงจื๊อแล้ว ก็ไม่มีลัทธิอื่นใดในสมัยโบราณที่จะยังคงมีอำนาจดึงดูดจิตใจประชาชนชาวจีนได้เลย มีอยู่หลายทางด้วยกันที่ลัทธิขงจื๊อและลัทธิเต๋าได้เป็นส่วนประกอบของกันและกัน เจริญรุ่งเรืองเคียงบ่าเคียงไหล่กันไปดุจกระแสธารที่มีน้ำเชี่ยวกรากสองสายที่ไหลผ่านความคิดและวรรณกรรมของจีนรุ่นหลังทั้งปวง ซึ่งแสดงให้เห็นคุณลักษณะของชาวจีนทั้งสองด้านไปพร้อมๆ กัน สำหรับในด้านความดึงดูดใจที่จริงจังและค่อนข้างเอิกเกริก กับภาระที่จะต้องรับผิดชอบในด้านสังคมของลัทธิขงจื๊อนั้น ลัทธิเต๋าได้เป็นปฏิปักษ์ต่อการหนีไปจากความมีหน้ามีตาโดยไม่อนาทรร้อนใจใดๆ และหลีกลี้หนีหน้าที่เกี่ยวกับการประชุมของสมาคม ลัทธิเต๋าได้ยกเอาความเห็นเกี่ยวกับโลกของเจตภูตที่อยู่เหนือโลกอื่นๆ ขึ้นมา แทนเรื่องเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่เป็นเรื่องของมนุษย์และเป็นโลกีย์ตามแบบของลัทธิขงจื๊อที่ไม่ยอมเปลี่ยนง่ายๆ ในเมื่อปรัชญาเมธีในลัทธิขงจื๊อมักจะเป็นบุคคลแบบธรรมดาๆ และทื่มๆ หนักไปทางด้านศีลธรรม และมีความรู้สึกแบบธรรมดาๆ นั้น ข้อเขียนของพวกถือลัทธิเต๋ารุ่นแรกๆ ทั้งหมดล้วนแต่หลักแหลม และตรงกันข้ามกับความรู้สึกของคนทั่วๆ ไป เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการเข้าสมาธิและเป็นภาพพจน์ในเชิงกวี ในฐานะที่กระแสธารแห่งความคิดทั้งสองนี้ได้เจริญรุ่งเรืองในสมัยต่อมา ลัทธิขงจื๊อได้เป็นตัวแทนจิตใจของพวกผู้ดีที่เป็นบัณฑิตชาวจีนในที่ทำงานหรือในการศึกษา เป็นตัวแทนความเป็นคนดีของครอบครัว เป็นผู้ดีที่มีสติอยู่เสมอ และเป็นพลเมืองที่สุขุมมีความรับผิดชอบ ส่วนลัทธิเต๋าก็เป็นตัวแทนพวกผู้ดีเช่นเดียวกัน แต่ว่าเป็นพวกผู้ดีในห้องโถงส่วนตัวหรือ ณ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจบนภูเขา ผู้ซึ่งแสวงหาการหยุดพักผ่อนจากภารกิจแห่งชีวิตการเป็นข้าราชการ บางทีอาจเมาสุราเพียงเล็กน้อย แต่เมาความงามของธรรมชาติและโลกแห่งวิญญาณมากทีเดียว

ถ้าหากว่ากวีนิพนธ์และเรื่องลึกลับจะไม่มีลัทธิเต๋าเป็นเชื้อเสียแล้ว วรรณกรรมและความคิดของจีนก็คงจะเป็นเรื่องที่น่าสงสารและตื้นๆ กว่านี้มาก อย่างมิพักต้องสงสัย

เลย แต่การไปเป็นกังวลกับโลกที่ลึกลับมากเกินไปนี้เองได้พิสูจน์ให้เห็นความอ่อนแอที่สำคัญที่สุดของพวกที่ถือลัทธิเต๋า หลังจากที่ได้มีการเริ่มต้นอย่างสดใสแล้ว ลัทธิเต๋าก็มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะกลายเป็นลัทธิที่เข้ากันได้อย่างเหมาะเจาะกับพวกที่เที่ยวแสวงหาความลับแห่งชีวิตนิรันดรอันหาขอบเขตมิได้ ซึ่งจะนำเขาเข้าไปสู่ห้วงแห่งการหลอกลวง (hocus-pocus) ที่หนักไปในทางถือผีถือสางซึ่งทำให้พวกที่ถือลัทธิเต๋าต้องสูญเสียเครดิตไปในสายตาของพวกชั้นปัญญาชนในที่สุด คัมภีร์ที่เป็นแบบฉบับของลัทธิเต๋ารุ่นแรกๆ นั้น ไม่มีผู้ที่ได้รับการศึกษาคนใดจะไม่ได้อ่านเลย และได้มีอิทธิพลเหนือการสร้างอุดมคติของผู้ที่ได้รับการศึกษามากทีเดียว แน่นอนเหลือเกินที่คำสอนที่สำคัญที่สุดเป็นจำนวนมากของลัทธิเต๋าได้ผสมกลมกลืนเข้ากับลัทธิขงจื๊อและพระพุทธศาสนา แต่ลัทธิเต๋าเองก็ได้กลายเป็นลัทธิศาสนาที่มีคนนับถือแพร่หลายยิ่งขึ้นทุกที ลัทธิเต๋าได้เอาพิธีกรรมและแบบอย่างที่เป็นหลักเป็นฐานจากพระพุทธศาสนามาใช้ ได้กลืนเอาเรื่องการเชื่อถือโชคลางที่นิยมนับถือกันมากทุกชนิด และเรื่องภูตผีปีศาจที่เป็นนิยายปรัมปราทุกชนิดเข้าไว้จนกระทั่งลัทธิเต๋านี้ได้กลายเป็นเรื่องตลกขบขันในกลุ่มของผู้ที่ได้รับการศึกษามาดีแล้ว

อภิปรัชญาและการปกครองในสมัยเล่าจื๊อ

เรามักจะอ้างกันว่าลัทธิเต๋าเป็น ***"คำสอนของฮ่องตี่กับเล่าจื๊อ"*** หรือ ***"คำสอนของเล่าจื๊อกับจวงจื๊อ"*** ฮ่องตี่เป็นบุคคลในเทพนิยายแท้ๆ ทีเดียว แต่ก็มีหนังสืออยู่สองเล่ม ที่ถือว่าเป็นของบิดาแห่งลัทธินี้สองคนด้วยกัน คือเล่าจื๊อกับจวงจื๊อ จวงจื๊อดูเหมือนจะเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์จริงๆ แต่ใครเล่าคือปรัชญาเมธีที่มีชื่อว่าเล่าจื๊อท่านมีอายุอยู่ในสมัยไหน และมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์ที่เรามีอยู่อย่างไร เหล่านี้ได้เป็นปัญหาที่ข้องใจกันอยู่นับตั้งแต่ได้มีการเขียนประวัติศาสตร์สมัยโบราณมาทีเดียว แต่เราไม่ปรารถนาเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับนิยายเกี่ยวกับปรัชญาเมธีผู้เป็นนักบวชคือเล่าจื๊อนี้เลย สิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือหนังสือซึ่งเป็นงานที่สั้นที่สุด เร้าใจที่สุดและดีเลิศที่สุดชิ้นหนึ่งในวรรณกรรมของจีนทั้งหมด แม้ว่าความสงบ ความลึกลับ และความรักการมีความเห็นตรงข้ามกับคนทั่วๆ ไป ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่าลัทธิเต๋านี้จะเป็นตัวแทนกำลังดึง (น้ำหนัก) เก่าๆ ในความคิดของชาวจีน ไม่ว่าหนังสือนั้นจะมีอายุในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๓ หรือไม่ก็ตามนั้น ยังคงเป็นปัญหาที่นักศึกษาโต้แย้งกันอยู่มาก

ในแง่หนึ่งหนังสือ ***เล่าจื๊อ*** (หรือ ***เต้า-เต๋จิง)*** ก็คล้ายๆ กับงานในสมัยที่มีความยุ่งยากอลเวงทางด้านการเมืองและมีความปั่นป่วนทางด้านปัญญาเป็นจำนวนมาก คือได้เสนอปรัชญาการปกครองและวิถีชีวิตสำหรับประชาชนชั้นปกครอง ซึ่งบางทีประชาชนชั้นปกครองเท่านั้นจึงจะสามารถอ่านข้อความเหล่านั้นออก นอกจากทัศนะต่างๆ แห่งปรัชญาการปกครองและการเข้าถึงปัญหาในด้านการปกครองแล้ว ยังมีขอบเขตกว้างใหญ่ไพศาลยิ่งกว่าที่ข้อความนี้จะแนะให้ในเบื้องต้นเสียอีก เพราะคำสอนของเล่าจื๊อตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งหลักการที่สำคัญยิ่ง ***วิถีทาง*** หรือ ***เต๋า*** (ซึ่งจากคำนี้แหละที่ก่อให้เกิดเป็นชื่อลัทธิเต๋าขึ้น) ซึ่งเป็นบ่อเกิดของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงและผู้คุ้มครองชีวิตทั้งมวลทั้งที่เป็นมนุษย์และเป็นธรรมชาติ และเอกภาพที่เป็นพื้นฐานอย่างที่จะแบ่งแยกมิได้ ซึ่งเป็นที่ที่ทำให้ความขัดแย้งกันและความแตกต่างกันแห่งความมีอยู่ทุกชนิดสลายตัวไปได้ในที่สุด หนังสือส่วนมากที่เกี่ยวกับธรรมชาติและการปฏิบัติงานแห่งหลักการข้อแรกนี้ ทั้งๆ ที่ยอมรับว่าจะต้องคงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะอธิบายได้จริงๆ และเป็นสิ่งที่จะรู้ได้ก็โดยอาศัยสหัชญาณ (intuition) ที่ลึกลับชนิดหนึ่งเท่านั้น วิถีชีวิตที่กลมกลืนเข้ากันได้กับเต๋าที่เป็นพื้นฐานนี้จะเห็นได้ก็โดยอาศัยความไม่ดิ้นรนแบบยอมจำนนชนิดหนึ่ง โดยอาศัยความปราศจากการต่อสู้และการขู่เข็ญ (และ) โดยอาศัยอาการแห่งการกระทำซึ่งเป็นไปพร้อมๆ กันโดยไม่ต้องใช้ความพยายามและความไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยเท่านั้น

ในเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์นั้นเล่าจื๊อได้อธิบายถึงปัจเจกชนที่มีความสมบูรณ์ คือนักปราชญ์ผู้เข้าใจหลักการอันลึกลับของเต๋านี้ และได้จัดระเบียบชีวิตและการกระทำของตนเองให้สอดคล้องกันกับเต๋า ถ่อมตน แสวงหาความสงบและสันโดษ หลุดพ้นจากความปรารถนาและความวุ่นวาย เป็นที่เห็นได้อย่างแจ่มชัดว่าเราเข้าใจว่านักปราชญ์เป็นนักปกครองที่ใช้อุดมคติ เพราะเล่าจื๊อได้นิยามการสั่งสอนว่าเป็นวิธีที่นักปราชญ์ประพฤติปฏิบัติในการปกครอง นักปราชญ์จะต้องไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในชีวิตของประชาชนจะต้องเลิกทำสงครามและเลิกใช้ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือย และนำประชาชนกลับไปหาสถานะที่มีความบริสุทธิ์ไปหาความง่ายๆ และความกลมกลืนกับเต๋า ไปหาสถานะซึ่งมีอยู่ในสมัยโบราณที่สุด ก่อนที่อารยธรรมจะได้เผยโฉมหน้าออกมาเร้าความต้องการในด้านวัตถุของประชาชน และกระตุ้นให้พวกเขาต้องต่อสู้และทำสงครามกัน และก่อนที่มนุษย์จะได้คิดค้นศีลธรรมขึ้นมาทำให้จิตใจของคนมึนตึงและล่อลวงเขาด้วยเกียรติยศชื่อเสียงพิเศษที่ไม่มีแก่นสารอะไร

แต่นั่นเป็นความไม่แน่นอนและความคลุมเครือแห่งคัมภีร์ของเล่าจื๊อ และเป็นความละเมียดละไมแห่งความคิดตามคัมภีร์นั้น ซึ่งอาจตีความหมายไปต่างๆ นานา และอาจเข้าถึงได้ในระดับที่แตกต่างกันอย่างมากมาย ได้เคยมีอยู่หลายครั้งหลายหนในประวัติศาสตร์จีนที่นับว่ามีชื่อเสียงมากก็คือในตอนต้นสมัยราชวงศ์ฮั่น เมื่อมนุษย์ได้พยายามแปลลัทธิคำสอนของเล่าจื๊อให้เป็นการกระทำโดยอาศัยนโยบายทางการปกครองที่ก่อให้เกิดรูปร่างท่าทีชนิดที่ปล่อยไปตามบุญตามกรรมอย่างสุดโต่ง แต่คำสอนของเล่าจื๊อนั้นเราอาจเข้าใจว่าเป็นลัทธิของพวกนักบวช ของคนที่มีปัญญาและญาณแก่กล้าซึ่งแทนที่จะมีส่วนในสังคม กลับเลือกเอาการเหินห่างจากวงสังคมเพื่อทำให้ความบริสุทธิ์และปัญญาของตนเองสมบูรณ์ การแปลความหมายของเล่าจื๊อแบบนี้แหละที่มักจะมีแทรกซึมอยู่ทั่วไปในความรู้สึกนึกคิดของชาวจีนในสมัยต่อๆ มา ข้อนี้บางทีจะเป็นเพราะอิทธิพลของคณาจารย์ในลัทธิเต๋า คนสำคัญคนที่สองคือ ***จวงจื๊อ*** ซึ่งเป็นผู้เขียนเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับนักปราชญ์และคนดีๆ ทั้งหลาย ซึ่งผู้ปกครองประเทศในสมัยนั้นยกย่องให้ได้รับตำแหน่งหน้าที่สูงๆ ในด้านการเมือง แต่ไม่ยอมดำรงตำแหน่งต่างๆ เหล่านั้น หันไปดำเนินชีวิตแบบนักบวชและอบรมบ่มนิสัยตัวเองให้เจริญด้วยคุณวิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยเหตุนี้เองลัทธิเต๋าจึงมักจะเป็นปรัชญาและเป็นการปลอบประโลมใจพวกผู้ดีชาวจีนในเวลาที่ออกจากราชการแล้ว ในเวลาที่ต้องผิดหวังในด้านการเมืองและปลอบประโลมใจนักศึกษาที่ได้สละสังคมมนุษย์ไปแสวงหาความกลมกลืนอย่างลี้ลับกับโลกของธรรมชาติ

แบบของเล่าจื๊อไม่เหมือนกับงานของสำนักอื่นๆ เลย ปรากฏว่าคัมภีร์ของเล่าจื๊อ ก็คือการเอาภาษิตที่เก่ามากๆ และข้อความที่ลึกลับมารวมเข้าด้วยกัน มักจะเป็นในรูปคีตคาถา ส่วนแห่งกวีนิพนธ์ที่ได้ขยายความออกไปและส่วนต่างๆ แห่งการแปลความหมาย บทร้อยกรอง และอรรถกถา หรือหนังสืออรรถาธิบาย ได้มีการใช้วิธีการสร้างประโยคแบบเดียวกันและวลีที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งมากมาย ข้อความต่างๆ ก็เป็นแบบห้วนๆ สั้นๆ และมักจะขัดกับความคิดเห็นของคนทั่วๆ ไป ตั้งใจที่จะไม่ทำให้คนตระหนักใจโดยอาศัยเหตุผลและตั้งใจที่จะทำให้คนตกอกตกใจและยึดจิตใจของประชาชนโดยอาศัยภาพพจน์ในเชิงกวี ผู้เขียนจะใช้สัญลักษณ์ที่เด่นชัด เช่นน้ำซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งพลังที่ถ่อมตนที่ลดตัวเองซึ่งในที่สุดก็เป็นพลังที่มีอำนาจเหนือสิ่งทั้งปวง หรือเพศหญิงและมารดาซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความไม่ดิ้นรน และการสร้างสรรค์ ลัทธิที่ใช้สัญลักษณ์ คือทัศนะเกี่ยวกับชีวิตที่เป็นเชิงกวีซึ่งมีความขัดแย้งอยู่ในตัวนี้แหละที่ได้ทำให้

งานนี้มีผู้นิยมยกย่องและมีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงอยู่ในวรรณคดีจีนเป็นเวลาหลายร้อยปีแล้ว และคุณสมบัติที่ร้องอุทธรณ์มาแบบเดียวกันเหล่านี้เหมือนกันที่ได้ทำให้กลายเป็นผลงานของจีนที่ได้รับการถ่ายทอดออกสู่ภาคภาษาต่างประเทศมากที่สุด

ข้อความที่คัดเลือกเอามาจากคัมภีร์เล่าจื๊อ (หรือ เต้า-เต๋จิง)

๑

เต๋า *(วิถีทาง)* ที่เราอาจจะบอกให้ทราบได้นั้น
　　หาได้เป็นเต๋าชนิดที่เป็นนิรันดรไม่
ชื่อที่เราอาจตั้งให้นั้น
　　หาได้เป็นชื่อที่นิรันดรไม่
สิ่งที่นิรนาม *(ไม่มีชื่อ)* นั่นแหละเป็นบ่อเกิดของฟ้าและดิน
สิ่งที่พอจะตั้งชื่อได้นั้นเป็นมารดาของสิ่งทั้งปวง
สิ่งที่ไม่มีอยู่เป็นนิจนั้น
　　เราอาจเข้าใจความลับในภายในของสิ่งนั้นได้
สิ่งที่มีอยู่เสมอนั้น
　　เราอาจมองเห็นการปรากฏตัวในภายนอกของสิ่งนั้นได้
ทั้งสองนี้เป็นสิ่งเดียวกัน
เพียงแต่เมื่อสำแดงตัวออกมาเท่านั้น จึงจะได้รับชื่อต่าง ๆ กัน
สิ่งทั้งหลายซึ่งเป็นอย่างเดียวกันนั้นเป็นสิ่งที่ลึกลับ
เป็นความลึกลับเหนือความลึกลับทั้งปวง
เป็นประตูของสิ่งที่ละเอียดยิบทั้งมวล

....

๓

ถ้าเลิกยกย่องคนดีเสียแล้ว
　　ประชาชนก็จะไม่ใช้เล่ห์กระเท่ห์ และจะไม่ต่อสู้กัน
ถ้าเลิกให้รางวัลสมบัติที่หาได้ยากเสียแล้ว

ประชาชนก็ไม่ลักขโมย
ถ้าเลิกแสดงวัตถุที่เย้ายวนความต้องการเสียแล้ว
ประชาชนก็จะไม่มีความยุ่งยากใจ

เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงปกครองประชาชน ดังนี้ :
ท่านจะทำจิตใจของประชาชนให้ว่างเปล่า
และทำท้องของประชาชนให้เต็ม
ท่านทำให้เขาลดความทะเยอทะยานลง
และทำกระดูกของเขาให้แข็งแกร่งขึ้น

นักปราชญ์จะพยายามทำให้ประชาชนเป็นผู้ไม่เดียงสาต่อความรู้และความปรารถนา และพยายามทำให้คนที่มีความรู้ไม่ต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยว โดยการไม่ทำอะไรที่จะทำให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ***(อู๋หวุย*** : wu-wei) แล้วก็จะไม่มีอะไรที่ไม่ถูกต้องระเบียบ

๔

เต๋าเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า ***(คล้ายชามอ่าง)***
เราใช้เต๋า ทั้งๆ ที่บางทีเต๋าจะไม่เคยเต็มเลยก็ตาม
เต๋าลึกจนหยั่งไม่ถึง บางทีเต๋าจะเป็นต้นเค้าของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง
เต๋าทำให้ความคมทั้งปวงทื่อได้
เต๋ารวมสิ่งที่ยุ่งเหยิงทั้งปวงเข้าด้วยกันได้
เต๋ากลมกลืนเข้ากับแสงสว่างทั้งปวง
เต๋าเป็นสิ่งเดียวกันกับธุลีทั้งหลาย
ดูเหมือนว่าเต๋าจะยังคงลึกและแจ่มแจ้งอยู่เป็นนิรันดร
ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเต๋าจะเป็นลูกเต้าเหล่าใคร
เต๋าเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งซึ่งปรากฏว่ามีมาก่อนพระผู้เป็นเจ้า

๕

ฟ้าและดินหาความเมตตากรุณาไม่ได้

สำหรับฟ้าและดินแล้ว สิ่งทั้งปวงก็เปรียบเสมือนสุนัขทำด้วยฟาง นักปราชญ์เป็นผู้ที่ไม่มีความเมตตากรุณา

สำหรับนักปราชญ์แล้ว มนุษย์ทั้งหลายทั้งปวงก็เปรียบเสมือน

สุนัขทำด้วยฟาง

....

๘

ความดีที่สูงสุดก็เปรียบเสมือนน้ำ น้ำย่อมอำนวยผลประโยชน์ให้แก่สิ่งทั้งปวงด้วยความเมตตากรุณาและความไม่มีการต่อสู้ดิ้นรนใดๆ

น้ำอยู่ในที่ที่ต่ำที่คนทั้งหลายรังเกียจ ดังนั้นจึงใกล้เต๋าเข้ามา

สิ่งที่ดีที่สุดย่อมรักที่จะอยู่ ณ แผ่นดิน ***(ที่ต่ำ)***

สิ่งที่ดีที่สุดย่อมรักความลึกซึ้งที่อยู่ในห้วงหัวใจของตน

รักมนุษยธรรมในมิตรภาพ

รักความจริงใจในคำพูด รักระเบียบในด้านการปกครอง

รักความมีประสิทธิผลในด้านการกระทำ ความถูกกาละในการกระทำ

โดยเหตุที่ความดีสูงสุดปราศจากการต่อสู้ดิ้นรน

จึงปราศจากการแสดงความไม่พอใจ

....

๑๐

ในการรักษาดวงวิญญาณของท่านและในการโอบอุ้มเอกภาพเข้าไว้นั้น

ท่านจะสามารถยึดมั่นเต๋าได้ตลอดไปไหม

ในการยอมให้พลังชีวิตของท่านได้รับความสุภาพอ่อนโยนนั้น

ท่านจะสามารถกลับมาเป็นเด็กที่เกิดใหม่ได้ไหม

ในการทำทัศนะอันลึกลับของท่านให้สะอาดและบริสุทธิ์นั้น

ท่านจะสามารถหลุดพ้นจากส่วนที่เลวได้ไหม
ในการรักประชาชนและการปกครองแผ่นดินนั้น
ท่านจะสามารถปฏิบัติการไม่กระทำอะไร ***(อู๋หวุย)*** ได้ไหม
ในการเปิดและปิดประตูสวรรค์นั้น
ท่านจะสามารถแสดงส่วนแห่งสตรีเพศได้ไหม
ในการเห็นสิ่งทั้งปวงและเข้าใจสิ่งทั้งปวงนั้น
ท่านจะสามารถสละความรู้ทั้งปวงได้ไหม

การก่อให้เกิดและทำนุบำรุง
การก่อให้เกิดแต่ไม่อ้างสิทธิ์
การได้รับแต่ไม่ถนอมไว้
การเป็นผู้นำแต่ไม่เป็นนาย
นี้เรียกว่า คุณธรรมที่ลึกลับ *(เต๋า)*

....

๑๔

ท่านมองดูเต๋า แต่เต๋าเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น
ชื่อเสียงของเต๋าคือสิ่งที่ไม่มีรูป ***(อรูป)***
ท่านฟังเสียงเต๋า แต่เต๋าเป็นสิ่งที่ฟังไม่ได้ยิน
ชื่อของเต๋าคือสิ่งที่ไม่มีเสียง
ท่านจับเต๋า แต่เต๋าเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้
ชื่อของเต๋า คือ สิ่งที่ไม่มีตัวตน
ทั้งสามอย่างนี้ได้หนีพ้นจากการพินิจพิจารณาทั้งปวง

และดังนั้นจึงได้เข้ามาผสมผสานกันเป็นหนึ่ง
ด้านสูงของเต๋าไม่แจ่มชัด

ด้านใต้ของเต๋าไม่หมองมัว
เต๋าสืบเนื่องกันไป ไม่หยุดยั้ง และไม่อาจบอกได้
เต๋าได้หันกลับไปสู่ความไม่มีอะไรเลย ***(อภาวะ)***
เต๋าเป็นสิ่งที่เรียกว่ารูปที่ไม่มีรูป เป็นภาพที่ไม่มีตัวตน
เต๋าเป็นสิ่งที่เรียกว่าพลิกแพลง หลบหลีกเก่ง
เมื่อเผชิญหน้าเต๋า ท่านจะมองไม่เห็นหน้าเต๋าเลย
เมื่อตามหลังเต๋า ท่านก็จะมองไม่เห็นหลังเต๋าเช่นกัน
โดยการยึดมั่นเต๋าที่เก่าแก่นี้ไว้อย่างมั่นคง
ท่านอาจนำเอาเหตุการณ์ในปัจจุบันมาใช้ได้
ท่านอาจทราบการเริ่มต้นของอดีต...
นี่เป็นแก่นแท้ของเต๋า

....

๑๖

จงบรรลุถึงความว่างเปล่าที่สูงสุด
จงยึดเอาความเงียบสงบไว้ให้มั่น
เมื่อสิ่งต่าง ๆ ดั้งหมื่นดั้งแสนเคลื่อนไหวเข้าหากัน
ข้าพเจ้าเห็นเฉพาะการกลับมาของสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น
เพราะเมื่อสิ่งเหล่านั้นเจริญเติบโตขึ้นมาอย่างอุดมสมบูรณ์แล้ว
แต่ละสิ่งจะกลับไปสู่รากเดิม

การกลับไปหารากเดิมนั้นเรียกว่าความเงียบสงบ
ซึ่งบางทีเราก็เรียกว่าการกลับเข้าไปหาจุดหมายปลายทางเดิม
การกลับไปนี้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เป็นนิรันดร
การรู้จักสิ่งที่เป็นนิรันดรย่อมจัดว่าเป็นความตรัสรู้
การไม่รู้จักสิ่งที่เป็นนิรันดรย่อมหมายถึงการแล่นเข้าไปหาความ

หายนะอย่างมืดบอดทีเดียว

ผู้ที่รู้จักสิ่งที่เป็นนิรันดรย่อมเป็นผู้ที่รวมเอาสิ่งทั้งมวลเข้ามาไว้ได้
ผู้ที่รวมเอาสิ่งทั้งมวลเข้ามาไว้ได้ย่อมเป็นผู้ที่ไม่มีความลำเอียง
ความเป็นผู้ไม่มีอคติย่อมเป็นดุจพระมหากษัตริย์
ความเป็นผู้ดุจพระมหากษัตริย์ย่อมเป็นดุจสวรรค์
ความเป็นผู้ดุจสวรรค์ย่อมเป็นผู้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเต๋า
ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเต๋าย่อมเป็นการดำรงอยู่ชั่วนิรันดร บุคคลเช่นนี้ แม้ร่างกายเขาจะแตกดับไปแล้ว ก็ไม่เคยที่จะเป็นอันตรายแก่ใครเลย

๑๗

(รัฐบาล) ที่ดีที่สุดก็คือรัฐบาลที่ประชาชนเพียงแต่รู้ว่ามีอยู่เท่านั้น ถัดมาก็คือรัฐบาลที่ประชาชนรักและยกย่อง ถัดมาอีกก็คือรัฐบาลที่ประชาชนเกลียด...

๑๘

ในเวลาที่เต๋ายิ่งใหญ่เสื่อมลงนี้เอง
จึงจะปรากฏมีมนุษยธรรมและความชอบธรรมขึ้นมา
ในเวลาที่ความรู้และปัญญาเกิดขึ้นมานี้เอง
จึงปรากฏว่ามีความหลอกลวงกันชุกชุม
ในเวลาที่ญาติพี่น้องหกชั้นสูญเสียความกลมกลืนเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันนี้แหละ
จึงจะมีการพูดถึงความกตัญญูที่บุตรจะต้องมีต่อบิดามารดา และ
ความรักที่บิดาจะต้องมีต่อบุตร
ในสมัยที่ประเทศตกอยู่ในความวุ่นวายเดือดร้อน
จึงจะมีการพูดถึงความจงรักภักดีและความซื่อสัตย์

๑๙

กำจัดความเป็นนักปราชญ์เสีย เพิกเฉยต่อปัญญาเสีย
แล้วประชาชนก็จะได้รับผลประโยชน์เพิ่มขึ้นอีกร้อยเท่า

กำจัดมนุษยธรรมเสีย เพิกเฉยต่อความชอบธรรมเสีย
แล้วประชาชนก็จะหันไปหาความกตัญญูที่บุตรมีต่อบิดามารดา
และความรักที่บิดามารดามีต่อบุตร
กำจัดความชำนาญเสีย เพิกเฉยต่อผลประโยชน์เสีย
แล้วพวกปล้นและหัวขโมยก็จะหมดไปเอง
ทั้งสามประการนี้เป็นการตกแต่งชีวิตชนิดที่จัดไว้ไม่ดี
แล้วเขาก็จะต้องตกอยู่ใต้อำนาจของบางสิ่งบางอย่างที่เหนือกว่า
จงดูสิ่งที่ง่ายๆ จงโอบอุ้มของเก่าๆ โบราณเข้าไว้
จงก่อตัว จงลดปรารถนาลง

....

ข้าพเจ้าไม่ทราบชื่อสิ่งนั้นเลย
และได้เรียกสิ่งนั้นว่า "เต๋า"
เมื่อพยายามที่จะให้ชื่อสิ่งนั้น ข้าพเจ้าจะเรียกสิ่งนั้นว่า "ผู้ยิ่งใหญ่"
การเป็นผู้ยิ่งใหญ่ก็คือการที่จะต้องผ่านไป
การผ่านไป ก็คือการไปต่อไปๆ เรื่อยๆ
การไปต่อไปเรื่อยๆ ก็คือการกลับมานั่นเอง
เพราะฉะนั้น เต๋าจึงยิ่งใหญ่ สวรรค์จึงยิ่งใหญ่ โลกจึงยิ่งใหญ่
และกษัตริย์ก็ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วย
เหล่านี้คือ ผู้ที่ยิ่งใหญ่ทั้งสี่ในจักรวาล
และกษัตริย์เป็นหนึ่งในสี่ของผู้ยิ่งใหญ่
มนุษย์เราดำเนินไปตามวิถีของดิน
ดินดำเนินไปตามวิถีของฟ้า
ฟ้าดำเนินไปตามวิถีของเต๋า
เต๋าดำเนินไปตามวิถีของตัวเอง

....

๒๘

ผู้ที่รู้จักเพศชาย แต่สงวนเพศหญิงเอาไว้
ย่อมกลายเป็นลำธารลึกของโลก
เมื่อเป็นลำธารลึกของโลกนั้น
เขาจะอยู่ในคุณธรรมที่คงที่
เขาจะกลับไปสู่สถานะแห่งความเป็นเด็ก

ผู้ที่รู้จักสีขาว แต่เก็บสีดำเอาไว้
ย่อมจะกลายเป็นแบบอย่างของโลก
เมื่อเป็นแบบอย่างของโลกนั้น
เขาจะพบความพอใจในคุณธรรมที่คงที่
เขาจะกลับไปหาก้อน (หิน) ที่ยังมิได้สกัด*

การสกัดก้อน **(หิน)** ที่ยังมิได้สกัดนั้นย่อมทำให้เกิดเป็นภาชนะ

ซึ่งเมื่อตกอยู่ในเงื้อมมือของนักปราชญ์แล้ว ย่อมกลายเป็นข้าราชการ (เป็น) "ผู้สกัดที่ยังมิได้สกัด" จริงๆ เลย

....

๓๒

เต๋าเป็นสิ่งที่เป็นนิรันดร ไม่มีชื่อ แม้ว่าก้อน (หิน) ที่สลักเสลาแล้วจะเล็กไป ก็ไม่ต้องอยู่ในบังคับบัญชาของอะไรในโลก ถ้าหากว่าพระมหากษัตริย์และพวกขุนนางจะสามารถปกป้องรักษาเต๋าไว้ได้ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงก็จะแสดงความเคารพนบนอบเอง ฟ้าและดินก็จะร่วมกันส่งน้ำค้างที่หวานฉ่ำมาให้ และประชาชนเองก็จะได้รับสันติสุขและความกลมกลืนเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

---

*คำว่า "ก้อนที่ยังมิได้สกัด" นี้ ผู้นิพนธ์ "เล่าจื๊อ" นิยมใช้มากในเมื่ออ้างอิงไปถึงภาวะดั้งเดิมของความง่ายๆ ที่สมบูรณ์แบบ ซึ่งเป็นมโนคติที่สูงสุดของผู้นิพนธ์นั้น

ในทันทีที่ได้มีการสกัดหินขึ้นมา ชื่อก็ย่อมปรากฏ เมื่อชื่อต่างๆ เริ่มปรากฏแล้ว ก็ย่อมทราบว่าจะมีเวลาหยุดพัก โดยการทราบอย่างนี้แหละเราก็จะหลีกเลี่ยงอันตรายเสียได้

(การทำงานพร้อมๆ กันของ) เต๋าในโลกนี้ ก็คล้ายกับน้ำในลำธารเล็กๆ ตามหุบเขาที่หลั่งไหลไปสู่แม่น้ำหรือทะเลฉะนั้น

....

๓๔

เต๋าที่ยิ่งใหญ่ย่อมหลั่งไหลไปทั่วทุกหนทุกแห่ง
ไปทางซ้ายก็ได้ ไปทางขวาก็ได้
สิ่งต่างๆ นับหมื่นนับแสนได้เป็นหนี้ความมีอยู่ของตนอยู่กับเต๋า
และเต๋าก็มิได้ปฏิเสธสิ่งเหล่านั้น
เมื่องานของเต๋าประสบผลสำเร็จแล้ว
เต๋าก็มิได้ยึดถือกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของ
เต๋าให้เครื่องแต่งกายและเลี้ยงดูคนทุกคน
แต่มิได้ตั้งตัวเป็นนายใคร

เพราะว่าเต๋าไม่ทะเยอทะยาน
เราก็อาจเรียกเต๋าว่าเล็กได้
สิ่งทั้งปวงจะกลับไปหาเต๋าในฐานะเป็นที่พักพาอาศัย
ถึงกระนั้นเต๋าก็มิได้ตั้งตัวเป็นนายใคร
เพราะฉะนั้นเราอาจเรียกเต๋าว่ายิ่งใหญ่ได้
เพราะว่าเต๋าไม่เคยอวดอ้างว่าตนยิ่งใหญ่เลย
เพราะฉะนั้นเราจึงรู้แจ้งความยิ่งใหญ่ของเต๋าอย่างเต็มที่

....

๓๗

เต๋ามิได้ทำอะไรเลย ***(อู๋หวุย)*** เป็นนิจสิน
และก็ไม่มีอะไรเลยที่ยังไม่ได้ทำ
ถ้าหากว่าพระราชาและขุนนางทั้งหลายคุ้มครองรักษาเต๋า
สิ่งทั้งปวงก็จะผ่านการเปลี่ยนรูปของตนเองไป
เมื่อสิ่งทั้งปวงเปลี่ยนรูปและปรารถนาที่จะเคลื่อนไหว
เราก็จะห้ามปรามสิ่งเหล่านั้นด้วยความเก่าแก่ที่ปราศจากชื่อ
ความเก่าแก่ที่ไม่มีชื่อ จะมีผลเป็นความไม่ต้องการ
ความไม่ต้องการ จะนำไปสู่ความสงบ
โลกก็จะประสบดุลยภาพด้วยตัวเอง

....

๔๐

การถอยหลังเป็นการเคลื่อนไหวของเต๋า
ความอ่อนแอเป็นประโยชน์ของเต๋า
สิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกเกิดมีขึ้นมาจากภาวะ (being)
ภาวะเกิดมีขึ้นมาจากอภาวะ (nonbeing)

....

๔๒

เต๋าให้กำเนิดหนึ่ง หนึ่งให้กำเนิดสอง สองให้กำเนิดสาม สามให้กำเนิดสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนับจำนวนหมื่นจำนวนแสน สิ่งทั้งหลายนับจำนวนเป็นหมื่นเป็นแสนนั้นมียิน (yin) ขี่หลัง มีหยาง (yang) อยู่ในอ้อมอก และจากการที่ยินและหยางได้แผ่สร้านไปทั่วนี้เอง จึงทำให้สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นกลมกลืนกัน

การเป็นคน ***"กำพร้า" "อยู่โดดเดี่ยว"*** และ ***"ไม่มีค่าอะไร"*** นั้นเป็นสิ่งที่คนทั้งหลายเกลียด แต่ก็ยังคงเป็นชื่อที่พระราชาและ ***กุง*** ทั้งหลาย ใช้เรียกตัวเองอยู่ เป็นความจริงที่สิ่งทั้งหลายอาจเพิ่มพูนขึ้น เมื่อทำให้ลดน้อยลงไป แต่จะลดน้อยลงไป ในเมื่อทำให้พอกพูนขึ้นมา

ข้าพเจ้าก็สอนอย่างที่คนอื่น ๆ สอนนั่นแหละว่า ***"คนที่มีความทารุณโหดร้ายจะถึงจุดจบที่น่าสยดสยอง"*** ข้อนี้ข้าพเจ้าถือว่าเป็นบิดาแห่งคำพูดทั้งปวง

๔๓

สิ่งที่อ่อนที่สุดย่อมเอาชนะสิ่งที่ไม่อ่อนที่สุด (แข็งที่สุด) ได้
เมื่อไม่มีเนื้อสาร (Substance) ก็จะเข้าไปสู่ที่ที่มิใช่อวกาศ (no-space)
ดังนั้นข้าพเจ้าจึงได้ทราบถึงคุณค่าของการไม่กระทำ

เรื่องความเงียบ คุณค่าของการไม่กระทำ ซึ่งในโลกมีอยู่น้อยนักนี้ขึ้นอยู่กับเต๋านี้เอง

เมื่อแสวงหาความรู้ จะได้ความรู้เพิ่มขึ้นทุกวัน
เมื่อแสวงหาเต๋า จะสูญเสียเต๋าไปทุกวัน
จะต้องสูญเสียและต่อไปก็ยังจะต้องสูญเสียมากขึ้นไปอีก
จนกว่าจะได้บรรลุถึงการไม่กระทำอะไรเลย ***(อู๋หวุย)***
ไม่ได้กระทำอะไรเลย แต่ก็ไม่มีอะไรที่ยังมิได้ทำ
ในการที่จะเอาชนะโลกได้ จะต้องบรรลุถึงความไม่มีอะไร
เมื่อยังบรรลุถึงสิ่งนี้และสิ่งนั้นอยู่
ก็ยังเอาชนะโลกไม่ได้

....

๕๑

เต๋าให้กำเนิดสิ่งทั้งหลาย
คุณธรรม (te) เป็นผู้เลี้ยงดูสิ่งเหล่านั้น
ชนิด (species) ของสิ่งเหล่านั้นได้ทำให้สิ่งเหล่านั้นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา
สิ่งแวดล้อมทำให้สิ่งเหล่านั้นสมบูรณ์ขึ้น
เพราะฉะนั้นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงจึงได้ยกย่องเต๋าและให้เกียรติคุณธรรมโดยไม่มีการยกเว้น
เต๋าได้รับยกย่องและคุณธรรมก็ได้รับเกียรติ

ไม่ใช่เพราะใครคนใดคนหนึ่งสั่ง แต่เป็นการได้รับยกย่องให้เกียรติเป็นนิจสินและอย่างพร้อมเพรียงกัน

เพราะฉะนั้นเต๋านี่แหละที่ได้ให้กำเนิดสิ่งทั้งหลาย
คุณธรรมนี่เองเป็นผู้เลี้ยงดู ทำให้สิ่งทั้งหลายเจริญเติบโต ได้ให้ความอุปถัมภ์และให้ที่พักพิง

การให้ชีวิต แต่ไม่เป็นเจ้าของ
การได้รับ แต่ไม่ยึดมั่น
การนำ แต่ไม่เป็นนาย
นี่เป็นคุณธรรมที่มหัศจรรย์ยิ่ง

....

๖๕

พวกคณาจารย์ในสมัยโบราณ ในเวลาปฏิบัติตามเต๋านั้นมิได้พยายามที่จะทำให้ประชาชนมีความเข้าใจแจ่มแจ้งเลย พยายามที่จะทำให้ประชาชนโง่อยู่เสมอมากกว่า ถ้าหากว่าประชาชนปกครองยาก ก็เป็นเพราะว่าพวกเขามีความรู้มากเกินไป ผู้ที่ใช้ความรู้ปกครองประเทศย่อมเป็นคนระยำของประเทศ ผู้ที่ไม่ใช้ความรู้ปกครองประเทศย่อมเป็นคนประเสริฐของประเทศ การรู้กฎสองข้อนี้ ก็เท่ากับว่ารู้มาตรฐานโบราณ และความสามารถที่จะรักษามาตรฐานนี้ไว้ในใจอย่างมั่นคงอยู่เสมอนั้น เรียกว่าคุณธรรมที่มหัศจรรย์

การแทรกซึมและการแผ่ไปได้ไกลนั่นแหละคือคุณธรรมที่มหัศจรรย์ละ! คุณธรรมที่มหัศจรรย์จะอยู่กับสิ่งทั้งหลายทั้งปวง คล้ายกับว่าสิ่งเหล่านั้นวิ่งถอยหลัง จนกว่าสิ่งทั้งปวงนั้นจะบรรลุถึงความกลมกลืนที่ยิ่งใหญ่

....

๖๗

ชาวโลกทั้งปวงกล่าวว่า เต๋าของข้าพเจ้านั้นยิ่งใหญ่ ทั้งยังปรากฏว่าหยาบอีกด้วย แต่ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าเต๋ายิ่งใหญ่เสียจนดูกระทั่งเป็นหยาบไป ถ้าหากว่าเต๋าละเอียด เต๋าก็คงจะเป็นสิ่งที่เล็กจิ๋วตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว

เหล่านี้คือขุมทรัพย์ทั้งสาม จงคุ้มครองรักษาไว้ให้ดี ขุมแรกคือความ ***เมตตากรุณา*** ขุมที่สองคือ ***ความมัธยัสถ์*** ขุมที่สามคือ ***การไม่เคยนำโลกทั้งปวง*** เมื่อเป็น

คนมีเมตตากรุณา ก็จะมีความกล้าหาญ เมื่อรู้จักมัธยัสถ์ ก็จะมีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อปฏิเสธการที่จะเป็นผู้นำก็จะกลายเป็นหัวหน้าของบุคคลทั้งปวง ถ้าหากว่าละความเมตตากรุณาให้แก่ความกล้าหาญ ละความมัธยัสถ์ให้แก่ความอุดมสมบูรณ์ และละความถ่อมตัวให้แก่ความมีชื่อเสียงแล้ว ก็จะถึงซึ่งความหายนะ

ความเมตตากรุณาจะเป็นฝ่ายชนะในเวลาเป็นฝ่ายรุก และเป็นฝ่ายที่เข้มแข็งในเวลาเป็นฝ่ายรับ ฟ้าจะมาช่วยเหลือผู้ที่มีความเมตตากรุณา และจะปกป้องคุ้มครองเขาด้วยความเมตตากรุณาเช่นกัน

....

ในบรรดาสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่อ่อนน้อมและอ่อนแอในโลกนี้
ไม่มีสิ่งใดที่จะอ่อนน้อมและอ่อนแอยิ่งไปกว่าน้ำ
แต่สำหรับการโจมตีสิ่งที่ไม่ยอมอ่อนน้อมและเข้มแข็งนั้น
ก็ไม่มีอะไรที่จะวิเศษไปกว่าน้ำ
ไม่มีอะไรที่จะครองตำแหน่งแทนน้ำได้

ข้อที่ผู้ที่อ่อนแอเอาชนะผู้ที่เข้มแข็งได้
และผู้ที่อ่อนน้อมเอาชนะผู้ที่ไม่อ่อนน้อมได้นั้น
ทุกคนทราบดี
แต่ไม่มีใครเลยที่จะเอามาใช้ได้
เพราะฉะนั้นปราชญ์จึงได้กล่าวว่า :
"ผู้ที่ถือเอาผงธุลีของประเทศได้
นับว่าเป็นเจ้าของแว่นแคว้น
ผู้ที่ยอมรับความหายนะของประเทศได้
นับว่าเป็นกษัตริย์ของโลก"
ความจริงดูเหมือนจะขัดแย้งกันอยู่ในตัว !

....

๘๐

ขอให้ประเทศเล็กๆ มีประชากรสักสองสามคนเถิด แม้ว่าจะมีเพทุบายที่จะสงวนแรงงาน ประชาชนก็คงจะไม่ใช้เพทุบายนั้น ขอให้ประชาชนนึกถึงความตาย และไม่

อพยพไปให้ไกลเกินไปนัก แม้ว่าจะมีเรือและรถ ก็คงจะไม่มีโอกาสโดยสารได้ แม้ว่าจะมีเกราะและอาวุธ ก็คงจะไม่มีโอกาสได้ใช้มัน

ขอให้ประชาชนหันหลังไปฝึกการผูกเชือกให้เป็นปม ***(แทนการเขียนหนังสือ)*** และพอใจอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและขนบธรรมเนียมของตน แม้ว่าจะมีประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงที่มองเห็นได้ และประชาชนก็จะได้ยินเสียงไก่ของอีกฝ่ายหนึ่งขัน เสียงสุนัขของอีกฝ่ายหนึ่งเห่าได้ เขาก็คงจะแก่และตายไปโดยมิได้ทำอะไรให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งเลย

ลัทธิวิมัตินิยมและรหัสยนิยมในหนังสือจวงจื๊อ

ลักษณะที่สำคัญประการที่สองของลัทธิเต๋าในสมัยแรกๆ ก็คือ ปรัชญาเมธีจวงจื๊อ (Chuang Tzu) หรือจวงโจว (Chuang Chou) ซึ่งยังไม่แน่นักว่ามีชีวิตอยู่ในสมัยใด แต่ก็คงราวๆ พ.ศ. ๑๗๔-๒๕๗ ถือว่าเป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกันกับเม่งจื๊อ (Mencius) แม้ว่าในสมัยหนึ่งท่านจะเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย แต่ก็ดูเหมือนว่าจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่เป็นแบบนักบวช และเราเกือบจะไม่รู้อะไรเกี่ยวกับท่านเลย

หนังสือที่มีชื่อท่านซึ่งบางทีอาจจะเป็นการรวมบทความของท่านเองจริงๆ กับบทความของพวกสานุศิษย์และผู้ที่เจริญรอยตามอย่างท่านนั้นเป็นงานที่ปราดเปรื่องและเต็มไปด้วยมโนภาพที่สำคัญมากที่สุดชิ้นหนึ่งของวรรณกรรมจีนทั้งมวล หนังสือจวงจื๊อก็เป็นเช่นเดียวกับหนังสือเล่าจื๊อ คือมิได้ขึ้นอยู่กับการให้เหตุผลตามแบบวิธีการ เพื่อผลของตัวเอง แต่ขึ้นอยู่กับการใช้นิยายเปรียบเทียบ (parable) และข้อความเปรียบเทียบ (allegory) ใช้ถ้อยคำสำนวนที่เต็มไปด้วยความนึกฝันหรืออุปมาอุปไมยที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวและมีสำนวนขำๆ การประดิษฐ์เรื่องราวที่โปรดกันมากก็คือการสร้างภาพประวัติศาสตร์จริงๆ เช่น สร้างขงจื๊อให้ทำหน้าที่แทนการแสดงภาพแห่งความคิดของเต๋า ดังนั้นจึงมีความเกี่ยวข้องอยู่กับบุคคลสำคัญๆ ของประวัติศาสตร์จีนในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ที่วิตถารพิสดารและเพ้อฝันแท้ๆ

จวงจื๊อได้มีส่วนร่วมในหนังสือ ***เล่าจื๊อ*** ในเรื่องการสร้างมโนภาพที่เป็นหลักสำคัญเกี่ยวกับเต๋า ในฐานะเป็นหลักการที่รองรับและปกครองความมีความเป็น (existence) ทั้งปวง แต่จวงจื๊อเกี่ยวข้องกับเต๋าในฐานะเป็นผู้นำในชีวิตน้อยกว่าเต๋าที่

ครองคุณค่าที่สูงสุดอยู่ในตัวเอง ซึ่งวิเศษเหนือประโยชน์ทางโลกียวิสัยทั้งปวง หนังสือ ***เล่าจื๊อ*** ได้สอนวิถีทางของโลกและคุณธรรมที่จะนำไปสู่ความอยู่รอด : นั่นคือ ความเมตตากรุณา ความสุภาพอ่อนน้อม และความไม่พยายามที่จะต่อสู้ ในแง่นี้นับว่าหนังสือ ***"เล่าจื๊อ"*** เป็นปรัชญาเกี่ยวกับการยอมรับ (acceptance) ในหนังสือเล่าจื๊อนั้นยังมีความโน้มเอียงไปในทางปฏิรูปอยู่ด้วยตราบเท่าที่ยังชี้แจงอุดมคติในทางสังคม (และ) ภาวะแห่งความง่ายๆ แบบโบราณซึ่งเร่งเร้าผู้ปกครองแว่นแคว้นทั้งหลายให้หันกลับไปหา อนึ่ง จวงจื๊อเกือบจะเป็นบุคคลที่วางเฉยต่อสังคมมนุษย์เอาทีเดียว ท่านมิได้แสวงหาวิธีที่จะปฏิรูปสิ่งทั้งหลาย ทั้งมิได้รักษาสิ่งเหล่านั้นไว้ตามรูปเดิมด้วย เพียงแต่แสวงหาวิธีที่จะอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น

เมื่อว่าโดยแก่นแท้แล้ว ปรัชญาของจวงจื๊อก็ได้แก่คำร้องขออิสรภาพของแต่ละบุคคล แต่ก็เป็นอิสรภาพทางด้านจิตใจที่จะเปลื้องปัจเจกชนจากที่คุมขังแห่งจิตใจของตนเองมากกว่าที่จะปลดเปลื้องจากข้อผูกมัดในภายนอก สิ่งที่ปัจเจกชนจะต้องเปลื้องตัวออกก็คือความอิจฉาริษยาของตัวเอง ความเห็นเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ อย่างลำเอียงของตัวเอง ความโน้มเอียงไปในทางที่จะตัดสินสิ่งทั้งปวงเพื่อตัวเอง มนุษย์หาใช่มาตรการวัดสิ่งทั้งหลายทั้งปวงดังที่ดูเหมือนว่าปรัชญาทางมานุษยศาสตร์ของลัทธิขงจื๊อได้นำมาใช้ไม่ จวงจื๊อกล่าวว่า สิ่งที่เป็นของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่แท้จริงและไม่เป็นไปตามธรรมชาติ สิ่งที่เป็นของธรรมชาติหรือเต๋าเท่านั้นจึงจะเป็นสิ่งที่แท้จริงเป็นนิรันดร และเป็นสากล ดังนั้นจวงจื๊อจึงเป็นผู้ที่มีความสงสัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของมนุษย์หรือคุณค่าแบบโลกๆ ไม่มีอะไรที่จะทำให้จวงจื๊อดีอกดีใจไปกว่าการที่จะแสดงให้เห็นสัมพันธภาพของสิ่งทั้งหลาย และได้ใช้พรสรรค์ของตนเพื่อล้อเลียน เพื่อทำลายความเชื่อถือและความประพฤติที่ปฏิบัติกันสืบๆ มา แต่ทัศนะอันเป็นอันติมะ (ultimate) ของท่านนั้นเป็นทัศนะที่ลึกลับอันเปิดเผยถึงความอาจเป็นไปได้ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุดของเต๋า ว่าตรงข้ามกับประสบการณ์ที่จำกัดของมนุษย์ที่เหลือให้แก่ตัวเอง และที่ยืนยันถึงสัจธรรมที่สูงสุดที่ไม่รู้จักหมดสิ้น ซึ่งความจริงเพียงบางส่วนทุกชนิดของสัจธรรมที่สูงสุดเป็นการทำให้สัจธรรมที่สูงสุดนั้นผิดรูปไปอย่างหนึ่ง

ตามความเห็นของจวงจื๊อ คนจริงก็คือผู้ที่เข้าใจและอาศัยอยู่ในเอกภาพของเต๋าที่อยู่เบื้องใต้ คนจริงนั้นได้บรรลุถึงความสุขซึ่งอยู่เหนือความเปลี่ยนแปลงทั้งปวง ได้บรรลุถึงชีวิตที่อยู่เหนือชีวิตและความตาย ความตายที่คนทั้งหลายกลัวเกรงนั้น คนจริง

พิจารณาเห็นว่าไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าสิ่งที่เป็นสหสัมพันธ์ที่จำเป็นและสมบูรณ์แห่งชีวิตมนุษย์ เป็นขั้นตามธรรมชาติและเป็นขั้นที่น่าปรารถนาที่ต้องติดตามชีวิตไปในกระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลงของจักรวาลที่เป็นนิรันดร เป็นความจริงที่จวงจื๊อได้ถูกชักนำให้มีศรัทธาอย่างแรงกล้าในทัศนะเกี่ยวกับความตายที่น่ายกย่องเกือบจะผิดปรกติธรรมดาเกี่ยวกับการพักผ่อนหลังจากที่ได้ใช้แรงงานมาแล้ว และเกี่ยวกับการบำบัดความเจ็บป่วยซึ่งได้แก่การทำให้มีชีวิตอยู่ต่อไป

นี่เป็นทัศนะของจวงจื๊อที่อ้างเหตุผลอย่างผิดๆ ประกอบในถ้อยคำล้อเลียนเกี่ยวกับการคิดตามระเบียบแบบแผน เป็นการสร้างมโนภาพอย่างกล้าหาญเพื่อยืนยันว่าแต่ละคนมีอิสรภาพในอันที่จะแสวงหาความสมปรารถนาของเขาเองดังที่นักประวัติศาสตร์ซือหม่าเฉียน (Ssu-ma Ch'ien) ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าเป็นทัศนะที่เห็นแก่ตัวและอวดดี ซึ่งจะเอามาใช้ในการปกครองแว่นแคว้นได้น้อยมาก อย่างไรก็ดีความละเอียดลึกซึ้งของปรัชญาจวงจื๊อก็ยังคงฝังแน่นอยู่ในจิตใจของชาวจีนอยู่เสมอ และได้ทำให้คนอื่นๆ ในรุ่นหลังๆ พยายามทำให้ทัศนะอันเลิศลอยของจวงจื๊อกับปัญหาของรัฐและสังคมเข้ากันได้ ซึ่งดูเหมือนจะคงสถิตอยู่ในเบื้องหน้าภารธุระอันสำคัญของปรัชญาจีนด้วย

ข้อความที่คัดเลือกมาจากหนังสือจวงจื๊อ

บทที่ ๑ : การไปเที่ยวอย่างปราศจากกังวล

ในทะเลเหนือมีปลาอยู่ตัวหนึ่ง เรียกกันว่าเป็นสัตว์ทะเลมหึมาทีเดียว (leviathan) ซึ่งไม่มีใครทราบเลยว่าลำตัวของมันยาวสักกี่พันลี้ ปลาตัวนี้ได้กลายร่างเป็นนกเรียกว่า นกประหลาด (roc) หลังของมันแผ่คลุมไปซึ่งก็ไม่มีใครรู้อีกเหมือนกันว่ากี่พันลี้ เมื่อมันตื่นขึ้นมาและบินไปนั้น ปีกของมันเหมือนเมฆที่ลอยอยู่ในท้องฟ้า เมื่อเคลื่อนไหวอยู่ในทะเลนั้นก็คือมันกำลังเตรียมตัวที่จะเริ่มไปสู่ทะเลใต้ ซึ่งเป็นทะเลสาบสวรรค์

ชายคนหนึ่งชื่อ ***ซีเฉีย*** (Ch'i-hsieh) เป็นผู้รวบรวมนิทานที่แปลกๆ ไว้ ***ซีเฉีย*** ได้กล่าวว่า : "เมื่อนกประหลาดท่องเที่ยวไปยังทะเลใต้ มันได้ถาไปตามน้ำเป็นระยะทางถึงสามพันลี้ และแล้วก็ทะยานขึ้นถึงลมบนสูงถึงเก้าหมื่นลี้ การบินแต่ละครั้งกินเวลาถึงหกเดือน"

มีลมที่พัดไปพัดมา มีผงธุลีที่ฟุ้งขึ้น คือผงธุลีนิดหน่อยของสัตว์ตัวเล็กๆ ที่หายใจรดกัน เราไม่ทราบว่าสีน้ำเงินของท้องฟ้านั้นเป็นสีจริงๆ หรือเปล่า หรือเป็นเพราะความสูงเป็นอนันตะไม่มีที่สิ้นสุดทำให้เห็นเป็นสีน้ำเงินแน่ ไม่ว่าจะเป็นอย่างไรก็ตาม เจ้านกประหลาดจะได้รับผลอย่างเดียวกันในเมื่อมองจากเบื้องบนลงมาเบื้องล่าง ถ้าหากว่าน้ำลึกไม่พอ น้ำก็จะไม่อาจทำให้เรือใหญ่ๆ ลอยได้ดอก เทน้ำถ้วยหนึ่งลงในแอ่งเล็กๆ ที่เป็นดินเหนียวซี แล้วเมล็ดพรรณผักกาดเมล็ดหนึ่งก็จะลอยอยู่ได้คล้ายเรือ จงลองเอาถ้วยลอยดูบ้าง ถ้วยก็จะติด เพราะน้ำตื้นและภาชนะใหญ่ ถ้าหากว่าไม่มีเนื้อที่เพียงพอ ลมก็จะไม่สามารถพยุงปีกที่กว้างใหญ่ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อบินสูงถึงเก้าหมื่นลี้ นกประหลาดย่อมอยู่เหนือลม เมื่อขึ้นไปอยู่เหนือลม และอยู่ใต้ท้องฟ้าสีครามทั้งไม่มีอันตรายใดๆ ขวางทางอีกแล้ว มันก็เริ่มบ่ายหน้าไปทางทิศใต้

จักจั่นและนกพิราบหนุ่มได้หัวเราะเยาะนกประหลาดนั้น กล่าวว่า : "เมื่อเราพยายามตื่นขึ้นมาแล้วบินไปนั้น เราได้มาเกาะอยู่ที่ต้นไม้ บางทีเราก็ไปได้ไม่ไกลและตกลงที่ภาคพื้นในระหว่างทาง ประโยชน์อะไรที่จะต้องบินขึ้นไปสูงถึงเก้าหมื่นลี้ เพื่อจะเริ่มต้นมุ่งไปทางใต้ด้วยเล่า"

ผู้ที่ไปยังป่าสงวนที่อยู่ใกล้เคียงก็จะเอาอาหารที่พอเพียงสำหรับรับประทานได้สามมื้อไป แล้วก็อิ่มท้องกลับมา แต่ผู้ที่ท่องเที่ยวไปตั้งร้อยลี้จะต้องคอยบดเมล็ดข้าวในเวลาที่เขาหยุดพักแรม และผู้ที่ท่องเที่ยวไปตั้งพันลี้ จะต้องรับประทานอาหารที่พอเพียงสำหรับสามเดือนทีเดียว สัตว์ทั้งสองนี้รู้อะไรบ้างไหม

ความรู้เล็กน้อยไม่อาจเอาไปเปรียบเทียบกับความรู้ที่มากมายได้ หรือชีวิตสั้นไม่อาจเอาไปเปรียบเทียบกับอายุที่ยืนยาวได้ เราจะทราบว่าเรื่องนี้เป็นอย่างนั้นได้อย่างไร เห็ดที่บานในตอนเช้าย่อมไม่รู้ว่ากลางวันกลางคืนหมุนเวียนสลับกันไปเลย แมลงกระซอนย่อมไม่ทราบว่าฤดูวสันต์และฤดูสารทนั้นหมุนเวียนสลับกันไปมาเลย เหล่านี้คืออุทาหรณ์ของชีวิตสั้นๆ ทางทิศใต้ของแคว้นฉู่ (Ch'u) มีต้น ***มิ่งหลิง*** (ming-ling) อยู่ต้นหนึ่ง ฤดูวสันต์ของมันกินเวลาถึง ๕๐๐ ปี และฤดูสารทก็กินเวลา ๕๐๐ ปี ในสมัยโบราณเก่าแก่มากมีต้น ***ต้าชุน*** (ta-ch'un) อยู่ต้นหนึ่งซึ่งฤดูวสันต์ของมันกินระยะเวลาถึง ๘,๐๐๐ ปี และฤดูสารทกินเวลาถึง ๘,๐๐๐ ปีเช่นเดียวกัน นี้เป็นชีวิตที่ยาวนาน นอกจากนั้น เผิงจื่อ (P'eng-tsu) ซึ่งมีอายุถึง ๘๐๐ ปีนั้น พวกเราทราบกันดีว่าเป็นผู้มีอายุยืน และมีคนเป็นจำนวนมากอยากจะไปแข่งขันกับท่าน น่าสงสารไหมเล่า

ในคราวที่ ***จี่*** (Chi) ตอบปัญหาของถัง (T'ang) นั้น ได้มีข้อความในทำนองนี้ว่า : "ทางทิศเหนือซึ่งแห้งแล้งนั้น มีทะเลอยู่แห่งหนึ่ง เรียกว่า ทะเลสาบสวรรค์ ในทะเลนี้มีปลาอยู่ตัวหนึ่ง ลำตัวใหญ่หลายพันลี้ ไม่มีใครทราบว่าตัวมันยาวเท่าไร เรียกกันว่าสัตว์ทะเลด้วมหึมา ทั้งยังมีนกอยู่ด้วยอีกตัวหนึ่ง เรียกกันว่านกประหลาด มีหลังคล้ายภูเขาไท (T'ai) และมีปีกคล้ายเมฆที่พาดท้องฟ้าอยู่ มันได้ทะยานขึ้นสู่ลมบนสูงถึงเก้าหมื่นลี้ อยู่เหนือหมู่เมฆและบรรยากาศอยู่ใต้ท้องฟ้าสีคราม และมุ่งหน้าไปยังทะเลใต้

"นกคุ่มหัวเราะเยาะนกนั้น กล่าวว่า นกตัวนั้นจะบินไปไหนนะ ข้าพเจ้าโผขึ้นไปได้เพียง ๒-๓ วา ก็ต้องตกลงมาแล้ว ข้าพเจ้าเพียงแต่โฉบไปมาอยู่ในระหว่างหมู่ไม้และกอหญ้าเท่านั้น นี่ก็นับว่าเป็นความสมบูรณ์แห่งการบินเหมือนกัน นกตัวนั้นจะบินไปไหนนะ" นี่เป็นความแตกต่างกันระหว่างสัตว์ใหญ่กับสัตว์เล็ก

ในทำนองเดียวกัน คนคนหนึ่งอาจจะมีความรู้เพียงพอสำหรับตำแหน่งหน้าที่ ณ ที่ทำงานบางแห่ง และความประพฤติของเขาอาจเหมาะสมกับเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงที่อยู่ในวงจำกัด หรือคุณธรรมของเขาอาจเทียบกันได้กับคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง และเขาอาจทำให้คนทั้งประเทศศรัทธาเชื่อถือเขาได้ เมื่อบุคคลเช่นนั้นได้ตัดสินใจเกี่ยวกับตัวเองแล้ว ก็เป็นบุคคลที่น่าเอ็นดูคล้ายนกคุ่มมากทีเดียว แต่ ***ซุงยุ่งจื่อ*** (Sung Yung Tzu) คงเพียงแต่มองดูด้วยความยิ้มแย้มอย่างพอใจเท่านั้น ถ้าหากว่าโลกทั้งมวลจะยกย่องสรรเสริญซุงยุ่งจื่อ เขาก็จะไม่ลืมตัว ถ้าหากว่าโลกทั้งมวลจะประณาม เขาก็จะไม่ท้อแท้ใจ เขาจะยึดมั่นอยู่กับความแตกต่างกันระหว่างเรื่องภายในกับเรื่องภายนอก และเขาจะแบ่งขอบเขตของเกียรติยศและความละอายออกจากกันอย่างเห็นได้ชัดทีเดียว นอกนั้นก็ไม่มีอะไร บุคคลเช่นนี้หาได้ยากในโลก แต่ก็ยังมีอะไรที่เขาไม่ได้รับ ที่นี้ เลี่ยะจื่อ (Lieh Tzu) ก็สามารถขี่เมฆไปตามทางของท่านได้อย่างตลอดปลอดโปร่งและสะดวกสบายโดยพักผ่อนเป็นเวลานานถึง ๑๕ วัน ในบรรดาบุคคลที่ได้บรรลุถึงความสุขนั้น บุคคลเช่นนี้หาได้ยาก นอกจากนั้น แม้ว่าเขาอาจเลิกเดินได้ เขาก็ยังคงจะต้องอาศัยอะไรบางอย่างอยู่นั่นเอง สมมติว่ามีบุคคลผู้หนึ่งขับรถไปตามบรรทัดฐานของจักรวาล ขับขึ้นไปเหนือการเปลี่ยนแปลงรูปแห่งพลังงานของธาตุแท้ ๖ ชนิด และท่องเที่ยวไปสู่ที่ที่หาขอบเขตมิได้แล้ว เขายังจะต้องพึ่งพาอาศัยอะไรอยู่อีกหรือ เพราะฉะนั้นบัณฑิตจึงได้กล่าวว่า : ***บุคคลที่สมบูรณ์แบบ*** (perfect) ***ย่อมไม่มีตัวตน*** (self=อัตตา) **บุคคลที่มีแต่ดวงวิญญาณ** (spiritual man) ***ย่อมไม่ได้รับอะไร นักปราชญ์ที่แท้จริงย่อมไม่มีนาม (ชื่อ)***

(กษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์ทรงพระนามว่า) ***เอี๋ยว*** ทรงปรารถนาจะสละราชสมบัติให้แก่ ***ซู่หยู*** (Hsu-yü) จึงตรัสว่า "เมื่อดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ส่องสว่างอยู่ แม้หากว่าดวงไต้ยังลุกโพลงอยู่ จะทำให้ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ลำบากในอันที่จะส่องแสงไหม เมื่อฝนตามฤดูกาลหลั่งลงมา ถ้าหากจะมีคนเอาน้ำมารดทุ่งนา เขาผู้นี้จะไม่สูญเสียแรงงานเปล่าหรือ ที่นี้ตัวท่านนั่นแหละยืนอยู่ ณ เบื้องหน้าราชบัลลังก์และจักรวรรดิก็จะอยู่ในอำนาจ โดยเหตุที่ข้าพเจ้าซึ่งอยู่ ณ ที่นี้เป็นผู้ปกครองตำแหน่งนั้น ข้าพเจ้าทราบดีว่าข้าพเจ้าต้องการอะไร ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงมอบจักรวรรดินี้ให้ท่าน"

ซู่หยูได้กราบทูลว่า "ขอเดชะ พระองค์ทรงปกครองจักรวรรดิ จักรวรรดิก็มีระเบียบเรียบร้อย ถ้าหากข้าพระองค์จะรับตำแหน่งของพระองค์แล้ว ข้าพระองค์จะทำเพื่อเอาชื่อกระนั้นหรือ ชื่อเป็นเพียงอุปกรณ์ของความจริงเท่านั้น และข้าพเจ้าควรจะต้องทำตัวเองให้ลำบากเพราะเครื่องอุปกรณ์นั้นหรือ นกเล็กๆ (tit) ซึ่งสร้างรังในป่าใหญ่ก็เป็นเจ้าของเพียงกิ่งไม้คู่หนึ่งเท่านั้นเอง ตัวสมเสร็จเมื่อดื่มน้ำจากแม่น้ำเพื่อดับความกระหาย ก็จะดื่มได้ไม่มากไปกว่าอิ่มท้องเท่านั้น สหายเอ๋ย โปรดพักผ่อนและลืมมันเสียเถิด ข้าพเจ้าไม่มีประโยชน์สำหรับจักรวรรดิเสียแล้ว แม้ว่าพ่อครัวจะไม่ไปเข้าครัวผู้ปลอมตัวเป็นคนตาย ***(ในพิธีบูชาบรรพบุรุษ)*** และพระที่มาสวดก็จะไม่ก้าวข้ามถ้วยชามทั้งหลายไปปฏิบัติงานแทนเขาเลย"

เจียนหวู (Chien-wu) ได้กล่าวกับ ***เหลียนชู*** (Lien-shu) ว่า : "ข้าพเจ้าได้ฟังนิทานมาจาก ***เชียะยิ่ว*** (Chieh-yü) ซึ่งเป็นเรื่องเหลือเชื่อและไม่น่าจะเป็นไปได้ ในนิทานเรื่องนี้เชียะยิ่วได้ปล่อยมโนภาพให้ล่องลอยไปกับตนอย่างเต็มที่ทีเดียว ข้าพเจ้าเกิดฉุกใจขึ้นมาว่าความฟุ้งซ่านของเชียะยิ่วนั้นหาขอบเขตมิได้ดุจทางช้างเผือก และเป็นไปไม่ได้ที่ความฟุ้งซ่านนั้นจะมิได้มากระทบประสบการณ์ของมนุษย์เลย"

เหลียนชูถามว่า "แล้วเชียะยิ่วพูดว่าอย่างไรบ้าง"

เจียนหวูตอบว่า : "เชียะยิ่วบอกข้าพเจ้าว่า ในภูเขาเมียวกุเช (Miao-ku-she) มีเทวดาตนหนึ่งอาศัยอยู่ เทวดานั้นมีผิวขาวดุจน้ำแข็งและหิมะ และมีความน่ารักเหมือนหญิงสาว เทวดานั้นมิได้บริโภคเมล็ดพืชห้าชนิด แต่ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาศัยอากาศและน้ำค้างเท่านั้น ขี่มังกรไปเหนือเมฆ ท่องเที่ยวไปจนพ้นเขตทะเลทั้งสี่ และว่าเทวดานั้นมีดวงวิญญาณ ซึ่งเมื่อได้ทำให้อำนาจมารวมกันแน่วแน่แล้วจะสามารถหน่วงเหนี่ยวกระบวนการแห่งความเสื่อมตามธรรมชาติไว้ได้ และจะรับประกันว่าจะได้เก็บเกี่ยว

พืชพันธุ์ธัญญาหารอย่างอุดมสมบูรณ์สำหรับข้าพเจ้าแล้ว ข้ออ้างเหล่านี้ ออกจะเหลือเชื่อจริงๆ”

เหลียนซูกล่าวว่า : ข้าพเจ้าไม่รู้สึกประหลาดใจอะไรเลย คนตาบอดย่อมไม่สามารถเล็งเห็นคุณค่าความงามของเส้นและความลึกได้ คนหูหนวกย่อมไม่อาจเห็นคุณค่าความไพเราะของกลองและระฆังได้ แต่ก็มิได้มีเฉพาะความบอดและความหนวกของร่างกายเท่านั้น แต่ยังมีความบอดความหนวกแห่งความเข้าใจอีกด้วย ข้อนี้เอามาใช้กับท่านได้ เพราะคุณธรรมของเทวดาที่ท่านได้ยินมานั้น เป็นคุณธรรมที่เขาตั้งจุดหมายไว้เพื่อหล่อหลอมภาวะทั้งปวงเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำไมเขาจึงเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับภารธุระของโลกทั้งๆ ที่จะต้องลำบากด้วยเล่า ไม่มีสิ่งใดในภายนอกที่จะทำให้ภาวะนี้เดือดร้อนได้ เขาจะไม่จมน้ำที่ท่วมไปจนถึงสวรรค์ เขาจะไม่ถูกเผาในฤดูที่สามารถหล่อหลอมโลหะและหิน และเผาภูเขาทั้งหมดให้ร้อนระอุได้ จากบรรดาธุลีและสิ่งที่ร่อนด้วยตะแกรงได้นี้ เราอาจจะเอามาปั้นเป็นเอี้ยวหรือซุนได้ ทำไมเขาจึงควรที่จะเอาตัวเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายในภายนอกด้วยเล่า

ชายคนหนึ่งชาวแคว้นสุ้งได้มาสู่แคว้นเย่ว (Yüeh) พร้อมกับหมวกสำหรับใช้ในพิธีรีตองเป็นจำนวนมาก แต่ชาวแคว้นเย่วเคยตัดผมสั้นและสักตามตัว ดังนั้นจึงไม่มีประโยชน์อะไรที่จะต้องใช้หมวกเช่นนั้น คราวนั้นเอี้ยวได้ปกครองประชาชนทั้งจักรวรรดิและทรงบริหารอาณาจักรมีทะเลทั้งสี่เป็นขอบเขต หลังจากที่พระองค์ได้ทรงเยี่ยมนักปราชญ์ทั้งสี่ที่หัวเขาเมียวกุเซแล้วก็เสด็จกลับเมืองหลวงของพระองค์ทางทิศเหนือของแม่น้ำเฝิน (Fen) แล้ว พระองค์ทรงดูเป็นคนลึกลับและทรงลืมจักรวรรดิของพระองค์หมดสิ้น

หุยจื่อ (Hui-Tzu) ได้กล่าวกับจวงจื้อว่า : “กษัตริย์แห่งแคว้นหวุย (Wei) ได้ประทานเมล็ดน้ำเต้าขนาดมหึมาของพระองค์ให้แก่เรา เราได้เอามาปลูกไว้แล้วออกผลมาผลหนึ่งขนาดเท่าถังสัก ๕ ลูกรวมกัน เราใช้เป็นภาชนะใส่น้ำ แต่ก็ไม่แข็งแรงพอที่จะรับน้ำได้ จึงแตกออกเป็นสองเสี่ยง แต่ละเสี่ยงตื้นมากจนกระทั่งไม่อาจใช้ใส่อะไรได้ มันดูใหญ่โตมหึมาก็จริง แต่ไม่มีประโยชน์อะไรเลย เราจึงต่อยออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย”

จวงจื้อกล่าวว่า : “ท่านไม่ฉลาดเสียเลยที่เอาสิ่งใหญ่ๆ มาเล่า ในแคว้นสุ้งมีชายคนหนึ่งรู้วิธีใช้น้ำมันทามือที่แตก ครอบครัวของเขาเคยเป็นคนล้างไหมมาหลายชั่วคน

แล้ว ชายแปลกหน้าคนหนึ่งได้ยินเรื่องนี้เข้าได้เอาทองคำหนัก ๑๐๐ ออนซ์ไปซื้อตำราเขา พวกญาติพี่น้องของเขาทั้งหมดได้ร่วมกันพิจารณาข้อเสนอนี้ และก็ตกลงกันโดยกล่าวว่า : "พวกเราล้างไหมมาหลายชั่วอายุคนแล้ว สิ่งที่ได้รับก็เพียงทองคำ ๒-๓ ออนซ์เท่านั้น ให้ตำราชายแปลกหน้านี้ไปเถิด" แล้วชายแปลกหน้าก็ได้ตำราไป แล้วไปกราบทูลให้กษัตริย์แห่งแคว้นหวูทรงทราบ เมื่อหวูและเย่วทำสงครามกัน กษัตริย์หวูได้ทรงมอบให้ชายแปลกหน้านั้นบัญชาการกองทัพเรือ

"ในฤดูหนาว เขาได้ประจัญบานทางเรือกับกองทัพเย่ว ซึ่งในการสงครามทางเรือครั้งนี้ กองทัพเย่วถูกตีพ่ายไปอย่างยับเยิน ชายแปลกหน้าผู้นั้นได้รับพระราชทานที่ดินและบรรดาศักดิ์ ดังนั้น ทั้งๆ ที่ความชะงัดของวิธีใช้น้ำมันทามือที่แตกเป็นอย่างเดียวกัน ถึงกระนั้นในกรณีหนึ่งชายคนหนึ่งได้รับบรรดาศักดิ์เพราะวิธีใช้น้ำมันทามือที่แตกนั่นเอง แต่ในกรณีหนึ่งคนล้างไหมทั้งหลายได้เอามันมาใช้ช่วยในการล้างไหม ทั้งนี้ก็เนื่องจากความแตกต่างกันในการเอาน้ำมันมาใช้นั่นเอง ทีนี้นะครับ ท่านมีน้ำเต้าขนาดเท่าถังห้าลูกอยู่ในมือ ทำไมเล่าท่านจึงไม่เอามาใช้ทำทุ่นใหญ่ ซึ่งโดยอาศัยทุ่นนั้น ท่านก็อาจลอยตัวอยู่ในแม่น้ำและทะเลได้ แทนที่ท่านจะทำอย่างนี้ ท่านกลับเสียใจที่น้ำเต้านั้นไม่อาจรองรับน้ำได้ ใจของท่านมิได้เขลาไปหน่อยหรือครับ"

หุยจื่อได้พูดกับจวงจื๊อว่า : "ข้าพเจ้ามีต้นไม้ใหญ่มหึมาอยู่ต้นหนึ่งซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันว่าต้นประทัด (ailanthus) ลำต้นเป็นตะปุ่มตะป่ำเป็นปมจนช่างไม้ไม่สามารถที่จะตีเส้นได้ กิ่งก้านงอและบิดเป็นเกลียวจนไม่สามารถจะใช้ไม้ฉากหรือเข็มทิศบนกิ่งก้านนั้นได้ แม้จะขึ้นอยู่ข้างถนน แต่ไม่มีช่างไม้คนใดเหลียวแลเลย ท่านขอรับ ทีนี้ถ้อยคำของท่านน่ะแม้จะหรูหราหยดย้อย แต่ก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลยและก็ไม่มีใครต้องการด้วย"

จวงจื๊อกล่าวว่า : "ท่านไม่เคยเห็นแมวป่าหรืออีเห็นดอกหรือ มันนอนหมอบลงเพื่อคอยเหยื่อ มันโดดไปโดดมา ไม่มีอะไรไม่ว่าจะสูงหรือต่ำจะกีดกั้นมันได้ จนกว่ามันจะติดกับหรือตายอยู่ในรัง แล้วก็มีจามจุรีตัวหนึ่ง ใหญ่ราวหิมะที่พาดขอบฟ้าอยู่ ตัวมันมหึมาก็จริง แต่ทว่าไม่สามารถจับหนูได้ ทีนี้ท่านก็มีต้นไม้ใหญ่ แต่ก็รู้สึกหนักใจที่หาประโยชน์อะไรไม่ได้เลย ทำไมท่านจึงไม่ปลูกไว้ในอาณาจักรแห่งความไม่มีอะไร (Nothingness=สุญญตา) ในที่โล่งที่ว่างเปล่าอันไม่รู้จักจบ ซึ่งโดยวิธีนี้ท่านอาจจะเที่ยวเลาะไปข้างๆ ต้นไม้นั้นในการไม่กระทำ (อู๋หวุย) และอาจนอนอยู่ภายใต้ต้นไม้นั้นใน

ความสงบที่ประเสริฐยิ่งเล่า ณ ที่นั้นท่านไม่ต้องเดือดร้อนเพราะใบเสร็จรับเงินหรือคำถาม และจะไม่มีอะไรที่จะทำให้ต้องเจ็บปวดเพราะการเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์นั้น ทำไมจะต้องทำให้อะไรต้องเดือดร้อนด้วยหรือ"

บทที่ ๒ : ความเสมอภาคของสิ่งทั้งหลายและความเห็น

จะใช้อะไรจึงจะทำให้เต๋าเป็นโมฆะ ว่าควรจะมีความแตกต่างระหว่างสิ่งที่จริงและเท็จ จะใช้อะไรจึงจะทำให้คำพูดเป็นโมฆะว่าควรจะมีความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ถูกและผิด เต๋าจะสามารถจากไปและมิได้อยู่ที่นั่นได้อย่างไร ควรมีคำพูดและคำพูดนั้นก็ยังไม่เหมาะสมได้อย่างไร เต๋าจะถูกทำให้เป็นโมฆะได้ก็โดยอาศัยคุณธรรมที่หยุมหยิม คำพูดจะทำให้เป็นโมฆะได้ก็โดยอาศัยการพูดอย่างคล่องแคล่วไพเราะเพราะพริ้ง ดังนั้นจึงได้กลายเป็นฝ่ายหนึ่งปฏิเสธและอีกฝ่ายหนึ่งยืนยัน ถ้าหากว่าเราจะต้องตัดสินคำขึ้นต้นและคำปฏิเสธซึ่งมีจำนวนมากมายของทั้งสองฝ่ายนั้นล่ะก็ คงไม่มีอะไรดีไปกว่าการใช้แสงสว่างแห่งเหตุผลเป็นแน่

ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นตัวของตัวเอง ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอย่างอื่นของอะไรบางอย่าง สิ่งทั้งหลายย่อมไม่ทราบว่ามันเองเป็นสิ่งอื่นๆ ของสิ่งอื่นๆ ทราบแต่เพียงว่ามันเป็นตัวของมันเองเท่านั้น เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงกล่าวว่าสิ่งอื่นเกิดมาจากตัวเรา (อัตตา) เช่นเดียวกับที่ตัวเราเกิดมาจากสิ่งอื่น นี้เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยตัวเราและสิ่งอื่นให้กำเนิดแก่กันอนึ่งที่ใดมีชีวิต ที่นั้นก็ย่อมมีความตาย และที่ใดมีความตาย ที่นั้นก็ต้องมีชีวิต ที่ใดมีความไม่อาจเป็นไปได้ ที่นั้นก็ย่อมมีความอาจเป็นไปได้ และที่ใดมีความอาจเป็นไปได้ ที่นั้นก็ย่อมมีความไม่อาจเป็นไปได้ด้วย เพราะเหตุที่มีถูกจึงมีผิด เพราะเหตุที่มีผิดจึงมีถูก เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้นักปราชญ์ทั้งหลายจึงไม่เข้าใจสิ่งทั้งหลายในระดับนี้ แต่ก็ได้สะท้อนภาพของธรรมชาติออกมา เมื่อเป็นเช่นนั้น ตัวเราก็ย่อมเป็นสิ่งอื่นด้วยและสิ่งอื่นก็ย่อมเป็นตัวเราด้วย เมื่อเพ่งถึงสิ่งอื่นแล้ว ก็มีสิ่งที่ถูกและผิดอีกชนิดหนึ่ง แต่ว่าตัวเราและสิ่งอื่นนั้นมีความแตกต่างกันอย่างชัดแจ้งจริงๆ หรือ หรือไม่มีความแตกต่างชัดแจ้งเช่นนั้นจริงๆ เลย เมื่อตัวเรากับสิ่งอื่น (หรือสิ่งนี้กับสิ่งนั้น) ไม่มีความขัดกัน ณ ที่นั้นๆ เราย่อมได้รับแก่นแท้จริงๆ ของเต๋า แก่นแท้ของเต๋าเท่านั้นที่จะครอบครองศูนย์กลางของวงกลมได้ และจากนั้นก็จะต้องรับผิดชอบต่อความคิดเห็น ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุดจากทุกทิศทุกทางทีเดียว การยืนยัน (ตัวเรา) เป็นความคิดเห็นที่ไม่มีที่สิ้นสุดชนิดหนึ่ง การปฏิเสธ

(สิ่งอื่น) เป็นความคิดเห็นที่ไม่มีที่สิ้นสุดอีกชนิดหนึ่ง เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงกล่าวว่าไม่มีอะไรที่จะดีไปกว่าการใช้แสงสว่างแห่งเหตุผลเลย

การใช้คุณลักษณะ (attribute) เพื่อแสดงให้เห็นจุดประสงค์ที่ว่า คุณลักษณะทั้งหลายหาได้เป็นคุณลักษณะในตัวมันเองหรือคุณลักษณะของมันเองนั้นไม่ดีเท่าการใช้สิ่งที่ไม่มีคุณลักษณะแสดงให้เห็นจุดประสงค์นั้นเลย การใช้ม้าแสดงให้เห็นจุดประสงค์ที่ว่าม้า (ขาว) มิได้เป็นม้า (เช่นนั้น) นั้นไม่ดีเท่ากับการใช้สิ่งที่มิใช่ม้าแสดงให้เห็นจุดประสงค์นั้นเลย ตามความเป็นจริงแล้วจักรวาลก็เป็นเพียงคุณลักษณะอย่างหนึ่งเท่านั้นเอง สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นเพียงม้าตัวหนึ่งเท่านั้น

สิ่งที่เป็นไปได้ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ก็ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เต๋าเป็นตัวปฏิบัติการ และสิ่งทั้งหลายก็ตามเต๋าไป สิ่งทั้งหลายย่อมเป็นสิ่งที่ถูกตั้งชื่อขึ้นมา สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นคืออะไร สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นย่อมเป็นสิ่งที่มันมีมันเป็น อะไรคือสิ่งที่สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นไม่มีไม่เป็น ? มันไม่เป็นสิ่งที่มันไม่มีไม่เป็น ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเป็นสิ่งที่มันมีมันเป็น และอาจเป็นสิ่งที่มันอาจมีอาจเป็น ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นอะไรบางอย่าง และไม่มีอะไรที่ไม่อาจเป็นอะไรบางอย่าง เพราะฉะนั้นขอยกตัวอย่างให้ดู เช่น กิ่งก้านและลำต้น สิ่งที่น่าเกลียดกับสิ่งที่สวยงาม สิ่งที่สามัญกับสิ่งที่พิเศษ สิ่งที่หลอกลวงกับสิ่งที่ประหลาด เต๋าได้นำเอาความแตกต่างกันอย่างใหญ่หลวงนี้มารวมเข้าในเอกภาพเดียวกันได้ การแบ่งสิ่งหนึ่งก็คือการสร้างอีกสิ่งหนึ่งขึ้นมานั่นเอง การสร้างสิ่งหนึ่งขึ้นมาคือการทำลายอีกสิ่งหนึ่งลงไปนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นในการสร้างหรือในการทำลายก็ตาม ในที่สุดสิ่งทั้งหลายก็จะต้องถูกนำมาสู่เอกภาพโดยแท้

ผู้ที่ทรมานจิตใจและสติปัญญาของตนพยายามทำให้เกิดเอกภาพขึ้นในสิ่งทั้งหลายและไม่เข้าใจว่าสิ่งเหล่านั้นได้ตกลงกันเรียบร้อยแล้วนั้น อาจเรียกว่าเป็น "สามในตอนเช้า" ได้ คำว่า "สามในตอนเช้า" หมายความว่ากระไร เรื่องมีอยู่ว่า คราวหนึ่งคนเลี้ยงลิงคนหนึ่งได้ประกาศให้พวกลิงทราบถึงส่วนแบ่งผลโอ๊ก ซึ่งแต่ละตัวจะได้รับสามผลในตอนเช้าและสี่ผลในตอนเย็น ตอนนี้พวกลิงโกรธมาก ดังนั้นคนเลี้ยงจึงกล่าวว่า พวกลิงอาจได้รับสี่ผลในตอนเช้าและสามผลในตอนเย็น ตอนนี้พวกลิงชอบอกชอบใจ ทั้งๆ ที่ชื่อหรือความแท้จริงจะมิได้รับความกระทบกระเทือนในทางใดเลยก็ตาม แต่พวกลิงก็ยังคงพอใจต่อชื่อหรือความแท้จริงหนึ่ง และโกรธต่อชื่อหรือความแท้จริงอีกอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องมาจากพวกลิงเหล่านั้นไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับความลงกันได้ของสิ่งทั้งหลาย เพราะฉะนั้น

นักปราชญ์จึงทำให้สิ่งที่ถูกและสิ่งที่ผิดกลมกลืนกัน และพักความเสมอภาคไว้ในธรรมชาติ นี้เรียกว่าการดำเนินตามวิถีทางทั้งสองไปพร้อมๆ กัน

ความรู้ของคนโบราณทั้งหลายเป็นความรู้ที่สมบูรณ์ แต่จะเป็นความรู้ที่สมบูรณ์ได้ในวิถีทางใดเล่า คนโบราณทั้งหลายย่อมไม่คำนึงถึงว่ามีสิ่งทั้งหลายอยู่ นี่เป็นความรู้ที่สมบูรณ์ที่สุด ไม่มีอะไรที่จะเพิ่มเข้าไปได้อีกแล้ว แล้วบางคนยังมองเห็นว่ามีสิ่งทั้งหลายอยู่จริง แต่ยังมองไม่เห็นว่าในระหว่างสิ่งเหล่านั้นมีความแตกต่างกันอยู่อย่างชัดแจ้งแล้ว บางคนก็มองเห็นความแตกต่างกันอย่างชัดแจ้งของสิ่งทั้งหลาย แต่ยังไม่ทราบว่ามีความผิดและความถูกอยู่ในสิ่งเหล่านั้น เมื่อความถูกและความผิดปรากฏตัวออกมา เต๋าก็เสื่อมไป เมื่อเต๋าเสื่อมไป ความรักก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นมา แต่ว่ามีความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมจริงๆ ละหรือ หรือว่าไม่มีความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมเลย

บัดนี้ ข้าพเจ้ามีอะไรบางอย่างที่จะพูด ***(คือว่าไม่มีสิ่งที่ถูกหรือผิดเช่นนั้นจริง ๆ เลย)*** ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าสิ่งที่ข้าพเจ้าพูดนั้นจะพ้องกับสิ่งที่คนอื่นพูดหรือไม่ ***(นั่นคือไม่ทราบว่าจะผิดหรือถูก)*** สิ่งที่ข้าพเจ้าพูดกับสิ่งที่คนอื่นพูดนั้นจะลงกันได้หรือไม่ ***(ในอันที่จะคงความถูกและความผิดไว้)*** อย่างน้อยที่สุดก็ลงกันได้ ***(ในอันสันนิษฐานว่ามีความถูกและความผิดอยู่)*** ดังนั้นจึงไม่ค่อยจะมีความแตกต่างอะไรกันนักในระหว่างสิ่งที่ข้าพเจ้าพูดและสิ่งที่คนอื่นพูด แต่แม้ว่าข้อนี้อาจเป็นเรื่องราวขึ้นมาได้ ก็ขอให้ข้าพเจ้าได้อธิบายเองเถิด การเริ่มต้นนั้นได้มีมาแล้ว การไม่มีการเริ่มต้นก็ได้มีมาแล้ว ***(ก่อนที่จะมีการเริ่มต้น)*** การไม่มีการไม่มีการเริ่มต้นก็ได้มีแล้ว ***(ก่อนที่จะมีการไม่มีการเริ่มต้นก่อนที่จะมีการเริ่มต้น)*** ภาวะก็มีแล้ว อภาวะก็มีมาแล้ว ***(ก่อนที่จะมีภาวะ)*** สิ่งที่มิใช่อภาวะก็มีมาแล้ว ***(ก่อนที่จะมีอภาวะ)*** สิ่งที่มิใช่สิ่งที่มิใช่อภาวะก็มีมาแล้ว ***(ก่อนที่จะมีสิ่งที่มิใช่อภาวะ)*** ภาวะและอภาวะได้ปรากฏขึ้นมาในทันทีทันใด และในระหว่างภาวะและอภาวะนั้น ข้าพเจ้ายังไม่ทราบเลยว่าอะไรเป็นภาวะที่แท้จริงและอะไรเป็นอภาวะที่แท้จริง บัดเดี๋ยวนี้ข้าพเจ้าได้พูดอะไรบางอย่างไปแล้ว และข้าพเจ้าก็ยังไม่ทราบเลยว่าสิ่งที่ข้าพเจ้าพูดไปนั้นหมายความถึงอะไรบางอย่างจริงๆ หรือมิได้หมายความถึงอะไรเลย

ในโลกทั้งปวงนั้น ไม่มีอะไรจะยิ่งใหญ่ไปกว่าปลายผมในปัจฉิมวัย ภูเขาไทนั้นเล็ก ไม่มีใครอีกแล้วที่จะมีอายุยืนกว่าเด็กที่ถูกฆ่าในเยาว์วัย ***เผิงจื่อ*** (P'eng-tsu) เองก็ตายแต่ยังเด็ก จักรวาลกับตัวข้าพเจ้าดำรงอยู่ด้วยกัน และสิ่งทั้งหลายทั้งปวงกับตัว

ข้าพเจ้าก็เป็นสิ่งเดียวกัน โดยเหตุที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นสิ่งเดียวกัน แล้วยังจะมีอะไรเหลือให้กล่าวอีกหรือ สิ่งหนึ่งกับคำพูดรวมกันเป็นสอง สองกับหนึ่งรวมกันเป็นสาม การดำเนินไปจากจุดนี้ แม้นักคำนวณที่ชำนาญที่สุด ก็จะไม่สามารถนับต่อไปได้ แล้วนับประสาอะไรกับสามัญชนเล่า! ถ้าหากจะดำเนินการจากความไม่มีอะไรไปหาอะไรบางอย่างแล้ว เราก็จะถึงสามในไม่ช้า แล้วถ้าหากเราดำเนินการจากบางอย่างไปหาอะไรบางอย่างเล่า เราจะไปได้ไกลสักเพียงใด! เราอย่าได้ดำนินต่อไปเลยปล่อยไว้ตามลำพังจะดีกว่า

ชู่เชียวจื่อ (Ch'u-ch'iao Tzu) ได้ถามชางหวูจื่อ (Ch'ang-wu Tzu) ว่า "ข้าพเจ้าได้ทราบจากท่านอาจารย์ ***(ขงจื๊อ)*** ว่า นักปราชญ์ย่อมไม่ผูกมัดตัวเองกับภาวะต่างๆ ของโลก ทั้งไม่แสวงหาวิธีที่จะได้รับหรือหลีกเลี่ยงความบาดเจ็บ มิได้เสาะหาความสุขในการแสวงหา นักปราชญ์ย่อมไม่ยึดมั่นในเต๋าอย่างเด็ดเดี่ยว ย่อมกล่าวถึงสิ่งทั้งหลายโดยไม่ต้องพูด และเมื่อพูดก็มิได้กล่าวถึงสิ่งใดเลย ดังนั้นนักปราชญ์จึงท่องเที่ยวไปเหนือฝุ่นธุลีของโลกนี้ ท่านอาจารย์ ***(ขงจื๊อ)*** เองพิจารณาเห็นว่าเรื่องนี้เป็นการพรรณนาถึงนักปราชญ์อย่างไม่สมควรมากทีเดียว แต่ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่าเป็นวิถีทางของเต๋าที่ลี้ลับ แล้วท่านที่รักเล่าจะคิดถึงเรื่องนี้อย่างไร"

ชางหวูจื่อกล่าวว่า " จุดประสงค์ต่างๆ เหล่านั้นคงจะทำให้แม้แต่ฮ่วงตี่เองก็ต้องทรงงงงวยไปได้เหมือนกัน แล้วขงจื๊อควรจะเข้าใจจุดประสงค์ต่าง ๆ เหล่านี้อย่างไรเล่า ยิ่งไปกว่านั้น ท่านยังรีบร้อนเกินไปในอันที่จะก่อรูปการประมาณของท่านขึ้นมา พอท่านเห็นไข่ฟองหนึ่ง ท่านก็หวังที่จะได้ยินมันขันในทันใด พอท่านเห็นหน้าไม้ ท่านก็หวังจะพบนกพิราบย่างในทันที ขอให้เราได้ลองพูดถึงท่านในการบางอย่างที่ไม่มีการรับผิดชอบ และขอให้ข้าพเจ้าได้ขอร้องให้ท่านฟังข้าพเจ้าในความรู้สึกแบบเดียวกันเถิด นักปราชญ์เมื่อเอียงเข้าหาดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ และหนีบเอาจักรวาลเข้าไว้ย่อมทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างโค้งเข้าเป็นความเป็นสากลที่มีความกลมกลืนกัน นักปราชญ์ย่อมไม่สนใจใยดีกับความยุ่งยากสับสนและความมืดมน และทำความต่ำต้อยและความเป็นผู้มีเกียรติให้เท่าเทียมกัน คนส่วนมากต่อสู้ดิ้นรนและเหนื่อยยาก นักปราชญ์เป็นคนโบราณและไร้ความรู้ นักปราชญ์เข้าใจหมื่นปีว่าเป็นเอกภาพเดียวกัน ว่าเป็นสิ่งทั้งมวล และเป็นสิ่งง่ายๆ สิ่งทั้งปวงย่อมเป็นสิ่งที่มันเป็นและดังนั้นย่อมนำมารวมเข้าด้วยกันได้

"ข้าพเจ้าจะทราบได้อย่างไรว่าความรักชีวิตมิใช่เป็นความเข้าใจผิด ข้าพเจ้าจะทราบได้อย่างไรว่าผู้ที่กลัวความตายนั้นไม่เหมือนผู้ที่จากบ้านไปตั้งแต่ยังเป็นเด็กแล้วลืม

กลับบ้าน ท่านผู้หญิงหลี่ (Li) เป็นธิดาของผู้พิทักษ์ชายแดนแคว้นอ้าย (Ai) เมื่อมีผู้นำเธอไปยังแคว้นจิ้น (Chin) เป็นครั้งแรก เธอร้องไห้เสียจนกระทั่งอกเสื้อเปียกชุ่มไปด้วยน้ำตา แต่เมื่อได้มาถึงพระราชวัง เธอได้นั่งร่วมพระเก้าอี้ที่งดงาม และรับประทานอาหารซึ่งมีมากมายร่วมกับพระราชา เธอรู้สึกเสียใจที่เธอได้ร้องห่มร้องไห้มานั้น ข้าพเจ้าจะทราบได้อย่างไรว่า คนตายจะไม่เสียอกเสียใจต่อความกระหายที่จะมีชีวิตอยู่ในตอนก่อน ๆ ผู้ที่ฝันถึงงานกินเลี้ยงกันอย่างสนุกสนาน ในเช้าวันรุ่งขึ้นอาจจะต้องเศร้าโศกเสียใจและร้องห่มร้องไห้ก็ได้ ผู้ที่ฝันถึงความเศร้าโศกเสียใจและการร้องห่มร้องไห้นั้น เช้าวันรุ่งขึ้นอาจจะออกไปล่าสัตว์อย่างสนุกสนานก็ได้ เมื่อเขาฝันนั้น เขาไม่ทราบเลยว่ากำลังฝันอยู่ ในเวลาฝันนั้น เขาอาจพยายามที่จะตีความหมายที่เขาฝันด้วย ต่อเมื่อตื่นขึ้นเท่านั้นจึงจะเริ่มทราบว่าได้ฝันไป เมื่อเราตื่นเต็มที่แล้ว เราก็จะทราบว่าทั้งหมดนั้นเป็นความฝันที่ยิ่งใหญ่ไปแล้ว คนโง่ ๆ ยังคิดอยู่อีกว่าตนตื่นอยู่ตลอดเวลา เขามั่นใจเหลือเกินว่าเป็นเช่นนั้น โดยอาศัยคุณสมบัติแห่งความงามเพียงนิดหน่อยเขาก็ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างเจ้าชายกับเจ้าบ่าวได้ ช่างโง่อะไรเช่นนั้น ! ขงจื๊อและท่านต่างก็อยู่ในความฝันด้วยกันทั้งคู่ และเมื่อข้าพเจ้าพูดว่าท่านตกอยู่ในความฝันนั้น นี่ก็เป็นความฝันด้วยเหมือนกัน การพูดในแนวนี้อาจถือว่าเป็นการพูดชนิดที่ขัดกันอยู่ในตัวก็ได้ ถ้าภายหลังหมื่นชั่วอายุคน เราจะสามารถพบนักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่สักครั้งหนึ่ง ซึ่งพอจะทราบวิธีที่จะอธิบายถึงความขัดแย้งกันในตัวนี้ได้ ก็คงจะเป็นเหมือนกับว่าเราได้พบนักปราชญ์นั้นภายหลังเช้าหนึ่งหรือเย็นหนึ่งเท่านั้นเอง

"สมมติว่าท่านโต้เถียงกับข้าพเจ้า ถ้าท่านตีข้าพเจ้า แทนที่ข้าพเจ้าจะตีท่าน จำเป็นไหมที่ท่านจะต้องถูกและข้าพเจ้าจะต้องผิดด้วย หรือว่าถ้าข้าพเจ้าตีท่าน และท่านมิได้ตีข้าพเจ้าเลย จำเป็นไหมที่ข้าพเจ้าจะต้องถูกและท่านจะต้องผิด ในเราสองคนนี้ จำเป็นไหมที่คนหนึ่งจะต้องถูกและอีกคนหนึ่งจะต้องผิดด้วย หรือว่าเราอาจไม่ถูกหรืออาจไม่ผิดทั้งคู่ ทั้งท่านและข้าพเจ้าจะไม่สามารถเข้าใจกันและกันอย่างธรรมดาสามัญได้เลย และแน่ละคนอื่น ๆ ก็ต้องตกอยู่ในความมืดมนอนธการไปด้วย ข้าพเจ้าจะขอให้ใครช่วยตัดสินกรณีพิพาทนี้ได้เล่า ข้าพเจ้าอาจขอร้องใครสักคนหนึ่งที่เห็นพ้องกับข้าพเจ้า แต่โดยเหตุที่เขาเห็นพ้องกับข้าพเจ้า เขาจะวินิจฉัยตัดสินได้อย่างไร ข้าพเจ้าอาจขอร้องใครสักคนที่มีความเห็นแตกต่างไปจากทั้งท่านและข้าพเจ้าเป็นผู้ตัดสิน แต่โดยที่เขามีความเห็นแตกต่างไปจากทั้งท่านและข้าพเจ้า เขาจะวินิจฉัยตัดสินได้อย่างไร ข้าพเจ้าอาจขอร้องใครสักคนหนึ่งที่เห็นพ้องทั้งกับท่านและข้าพเจ้าทั้งคู่ แต่โดยเหตุที่เห็นพ้องทั้งกับท่านและข้าพเจ้า

ทั้งคู่ เขาจะวินิจฉัยตัดสินได้อย่างไร ดังนั้น ทั้งท่านและข้าพเจ้าและคนอื่นๆ ทั้งหมดย่อมไม่สามารถที่จะเข้าใจกันและกันอย่างธรรมดาสามัญได้ แล้วเรายังจะรอคนอื่นต่อไปอีกหรือ

"สิ่งที่กลมกลืนกันได้ตามระเบียบธรรมชาตินั้นหมายถึงอะไร สิ่งทั้งหลายที่กลมกลืนกันได้ตามระเบียบของธรรมชาตินั้นคือ : ถูกก็ไม่ใช่ถูกด้วย และสิ่งนั้นๆ ก็ไม่ใช่สิ่งนั้นๆ ด้วย ถ้าหากว่าถูกจำเป็นจะต้องถูกแล้ว เมื่อเพ่งถึงความแตกต่างระหว่างถูกกับไม่ถูกก็ไม่ควรจะมีข้อโต้แย้งใดๆ ถ้าหากว่า "สิ่งนั้นๆ" จำเป็นจะต้องเป็น "สิ่งนั้นๆ" แล้ว เมื่อเพ่งถึงความแตกต่างระหว่าง "สิ่งนั้น" กับ "สิ่งที่ไม่ใช่สิ่งนั้น" แล้ว ก็ไม่ควรจะมีข้อโต้แย้งใดๆ ด้วยเหมือนกัน ไม่ว่าเสียงสูงๆ ต่ำๆ ของคู่พิพาทจะเนื่องถึงกันและกันหรือไม่ก็ตาม เราก็ควรจะทำให้เขากลมกลืนกับระเบียบของธรรมชาติ และทิ้งกระบวนการการเปลี่ยนแปลงไว้ให้กับธรรมชาตินั้น นี่เป็นวิถีทางสำหรับพวกเราที่จะทำให้ปีทั้งหลายของเราสมบูรณ์ ขอให้เราลืมเวลาที่ล่วงไปเสีย ขอให้เราลืมการอ้างว่าถูกว่าผิดเสีย ขอให้เราแสวงหาความสนุกสนานในอาณาจักรแห่งอนันตภาพ และขอให้เราอยู่ในอาณาจักรนั้นเถิด"

เงาสลัวๆ (Penumbra) ได้ถามเงาที่ชัด (Shadow) ว่า "ขณะหนึ่งท่านเคลื่อนไป อีกขณะหนึ่งท่านหยุดพัก ขณะหนึ่งท่านนั่งลง อีกขณะหนึ่งท่านยืนขึ้น ทำไมวัตถุประสงค์จึงไม่ลงรอยกันเล่า"

เงาชัดได้ตอบว่า "ข้าพเจ้ามิได้อาศัยสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อทำสิ่งที่ข้าพเจ้าทำเลยหรือ อะไรบางสิ่งที่ข้าพเจ้าอาศัยนั้น ยังจะต้องอาศัยอะไรบางสิ่งเพื่อทำสิ่งที่มันทำด้วยหรือ ข้าพเจ้าไม่ต้องอาศัยมาตราส่วน (ขนาด) แห่งงูและปีกจักจั่นดอกหรือ ข้าพเจ้าจะสามารถพูดได้อย่างไรว่าทำไมข้าพเจ้าจึงทำสิ่งหนึ่งหรือทำไมข้าพเจ้าจึงไม่ทำสิ่งนั้น"

ในกาลครั้งหนึ่ง จวงโจว (คือจวงจื๊อ) ได้ฝันว่าท่านเป็นแมลงผีเสื้อตัวหนึ่ง ผีเสื้อตัวนั้นบินโฉบไปมาอย่างพออกพอใจตัวเอง มันหาทราบไม่ว่ามันเป็นจวงโจว ในทันทีที่ท่านตื่นขึ้นมา ท่านก็กลับเป็นจวงโจวอีก แต่ท่านไม่ทราบดอกว่าท่านเป็นจวงโจวที่ฝันว่าท่านเป็นผีเสื้อหรือ ท่านไม่ทราบดอกว่าท่านเป็นผีเสื้อที่ฝันว่าท่านเป็นจวงโจว ในระหว่างจวงโจวกับผีเสื้อนั้น จะต้องมีความแตกต่างกับอะไรบางอย่างอยู่ นี่คือสิ่งที่เรียกว่า ***การเปลี่ยนรูป*** (transformation) ของสิ่งทั้งหลาย

บทที่ ๓ : สิ่งสำคัญ ๆ สำหรับการฝึกฝนชีวิต

ชีวิตของเรานั้นมีขอบเขต แต่ความรู้หาขอบเขตมิได้ การที่จะใช้สิ่งที่มีขอบเขตจำกัดติดตามสิ่งที่ไม่มีขอบเขตจำกัดนั้นเป็นสิ่งที่มีอันตรายที่น่าสะพรึงกลัวยิ่ง เมื่อทราบอย่างนี้แล้ว เรายังแสวงหาวิธีที่จะเพิ่มพูนความรู้อยู่ ย่อมเท่ากับว่าเราเอาตัวเราเข้าไปเสี่ยงอันตรายได้อย่างง่ายดายทีเดียว จงหลบจากชื่อเสียง เมื่อท่านทำความดี จงหลบจากการถูกลงโทษ เมื่อท่านทำความชั่ว จงดำเนินไปตามทางสายกลางเถิด เหล่านี้เป็นวิถีทางที่จะดำรงร่างกายของท่านไว้ได้ เป็นวิถีทางที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ เป็นวิถีทางที่จะให้ความอุปถัมภ์บำรุงบิดามารดาได้ และเป็นวิถีทางที่จะทำให้ช่วงระยะเวลาแห่งปีทั้งหลายสมบูรณ์ได้

คนครัวของเจ้าชาย ***เหวิ่นหุย*** (Wen-hui) กำลังแล่เนื้อวัวอยู่ ทุก ๆ คราวที่มือเขาแตะลงไป ทุก ๆ ครั้งที่เขายกไหล่ขึ้น ทุก ๆ ย่างเท้าที่เขาก้าวไป ทุก ๆ ครั้งที่เขายันเข่า ทุก ๆ คราวที่มีเสียงเนื้อที่เขาชำแหละ ทุก ๆ จังหวะที่มือเคลื่อนไหว ล้วนแต่ตกอยู่ในความกลมกลืนกันทั้งสิ้น มีท่วงทำนองคล้าย ๆ กับการเต้นรำของ ***"ป่าหม่อน"*** กลมกลืนเข้ากันได้กับเสียงประสานแห่งการเคลื่อนไหวของ ***"จิงโซว"*** (Ching-shou) ฉะนั้น

เจ้าชายได้ทรงมีรับสั่งว่า "โอ, น่าชมจริง ๆ ที่ท่านช่างมีความชำนาญเสียนี่กระไร !"

พ่อครัววางมีดลงและทูลว่า : "สิ่งที่คนรับใช้ของพระองค์รักก็คือเต๋า ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้เอามาใช้กับความชำนาญในการแล่เนื้อ เมื่อข้าพระพุทธเจ้าเริ่มตัดเนื้อวัวครั้งแรก สิ่งที่ข้าพระพุทธเจ้ามองเห็นก็คือวัวทั้งตัว หลังจากปฏิบัติงานมาสามปี ข้าพระพุทธเจ้าก็มิได้เห็นวัวทั้งตัวอีกต่อไปแล้ว บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทำงานด้วยใจของข้าพระพุทธเจ้าเอง ไม่ใช่ด้วยตา หน้าที่แห่งประสาทสัมผัสของข้าพระพุทธเจ้าหยุดทำงาน จิตใจของข้าพระพุทธเจ้าเป็นส่วนอันสำคัญยิ่ง มีดของข้าพระพุทธเจ้าดำเนินไปตามเครื่องหมายตามธรรมชาติ เคลื่อนผ่านไปตามช่วงใหญ่ ๆ เลื่อนไถลไปตามแนวแยกใหญ่ ๆ เรื่อยไปตามเค้าโครงที่มีอยู่ ณ ที่นั้นพร้อมแล้ว ความชำนาญของข้าพระพุทธเจ้าในบัดนี้มีมากจนขนาดมีดของข้าพระพุทธเจ้าไม่เคยกระทบแม้แต่เส้นเอ็นที่เล็กที่สุด ทำให้เหลืออยู่แต่กระดูกชิ้นใหญ่ ๆ เท่านั้น พ่อครัวที่ดีจะเปลี่ยนมีดปีละครั้ง เพราะเขาใช้มันตัด

พ่อครัวธรรมดาเปลี่ยนมีดเดือนละครั้ง เพราะเขาใช้มันสับ บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ใช้มีดนี้มาสิบเก้าปีแล้ว มันได้ชำแหละวัวมาหลายพันตัวแล้ว แต่ว่าคมมีดยังกริบคล้ายๆ เพิ่งลับมาใหม่ๆ ตรงที่ต่อมักจะมีร่อง (รู) เสมอ และที่ริมมีดก็ไม่หนา ถ้าหากว่าเราจะสอดสิ่งที่ปราศจากความหนาเข้าไปในร่อง แล้วเราอาจพบมีดได้ตามที่เราต้องการและก็ยังมีที่เหลืออยู่อีกมากมาย นั่นคือเหตุผลที่ว่าทำไมทั้งๆ ที่ใช้มาถึง ๑๙ ปี แล้วคมจึงยังกริบอยู่คล้ายกับเพิ่งลับมาใหม่ๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อข้าพระพุทธเจ้ามาถึงที่ต่อที่ยุ่งและมองเห็นว่าจะต้องมีความยุ่งยากอะไรบางอย่าง ข้าพระพุทธเจ้าก็กระหายที่จะดำเนินการต่อไปและด้วยความระมัดระวัง ข้าพระพุทธเจ้าเพ่งสายตาของข้าพระพุทธเจ้าแน่วไปยังสิ่งนั้น ข้าพระพุทธเจ้าเคลื่อนไหวช้าๆ แล้วโดยอาศัยการที่มีดของข้าพระพุทธเจ้าเคลื่อนไปอย่างแนบเนียนนี่เอง ส่วนของเนื้อก็จะถูกชำแหละออกจากกันอย่างรวดเร็วและยอมจำนนคล้ายๆ ดินที่ร่วนเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยลงที่แผ่นดินฉะนั้น แล้วข้าพระพุทธ-เจ้าก็ลุกขึ้นพร้อมทั้งที่มือถือมีดอยู่และมองไปรอบๆ ตัว เมื่อรู้สึกว่ามีชัยชนะแล้วก็เกิดความพออกพอใจ ในที่สุดข้าพระพุทธเจ้าก็เช็ดมีดแล้วก็ใส่ลงในฝัก

เจ้าชายตรัสว่า “วิเศษจริง ที่ข้าพเจ้าได้ยินถ้อยคำของพ่อครัวนี้ และได้ศึกษาวิถีทางแห่งการฝึกฝนชีวิต”

....

เมื่อเล่าจื๊อตาย ฉินซือ (Ch’in-shih) เศร้าโศกเสียใจมาก ท่านได้โห่ร้องเสียงดังสนั่นสามครั้งแล้วก็จากไป

ศิษย์คนหนึ่งถามท่านว่า “ท่านมิได้เป็นเพื่อนของอาจารย์เล่าจื๊อดอกหรือ”

ฉินซือตอบว่า “ใช่แล้ว ฉันเป็นเพื่อนของเล่าจื๊อ”

ศิษย์คนนั้นจึงถามต่อไปว่า “เมื่อท่านเป็นเพื่อนจริงละก็ ที่ท่านได้แสดงความเศร้าโศกเสียใจแบบนั้นน่ะเหมาะสมละหรือ”

ฉินซือตอบว่า “ถูกแล้ว ในตอนแรก ข้าพเจ้าคิดว่าผู้ที่จะเศร้าโศกเสียใจคนอื่นๆ ก็คือสานุศิษย์ของเล่าจื๊อนั่นแหละ บัดนี้ ข้าพเจ้าทราบว่าหาใช่พวกนั้นไม่ เมื่อข้าพเจ้าเศร้าโศกเสียใจนั้น ก็มีคนแก่ๆ ร้องห่มร้องไห้คล้ายๆ กับว่าบุตรตัวเองตายจากไป และคนหนุ่มๆ สาวๆ ก็ร้องไห้คล้ายกับว่ามารดาตัวเองตายจากไป ข้าพเจ้าถือว่าที่พวกเขา

ประพฤติเช่นนั้นก็เพราะมักจะมีคนบางคนชอบพูดในเวลาที่ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพูด และร้องห่มร้องไห้ในเวลาที่ไม่จำเป็นจะต้องร้องห่มร้องไห้อยู่เสมอ นี่เป็นการละเมิดหลักการของธรรมชาติ และเป็นการเพิ่มอารมณ์ให้แก่คนมากขึ้น โดยลืมไปว่าเราได้รับอะไรมาจากธรรมชาติบ้าง นี้ก็คือสิ่งที่คนโบราณเรียกว่าอาชญากรรมเพียงในการละเมิดหลักการของธรรมชาติ อาจารย์เล่าจื๊อได้มาเกิดก็เพราะเป็นเวลาตามธรรมชาติของท่าน ท่านได้จากไปก็เพราะเป็นเรื่องตามธรรมชาติของท่าน ผู้ที่อยู่ตามกาละของตนและดำเนินตามวิถีทางของธรรมชาติจะไม่ได้รับความกระทบกระเทือนเพราะความเศร้าโศกเสียใจหรือความดีอกดีใจเลย คนโบราณถือว่าเขาเหล่านั้นเป็นผู้ที่เทพยเจ้าได้ทรงเปลื้องออกจากพันธะหรือบ่วงแล้ว”

บทที่ ๑๗ : น้ำท่วมในฤดูสารท

เทพเจ้าแห่งมหาสมุทรได้ตรัสว่า “จากทัศนะของ ***เต๋า*** แล้ว ไม่มีสิ่งใดเลยที่จะประเสริฐหรือต่ำช้า จากทัศนะของสิ่งทั้งหลายแต่ละสิ่งแล้ว แต่ละสิ่งจะพิจารณาเห็นว่าตัวเองประเสริฐ และสิ่งอื่นๆ ต่ำช้าทั้งนั้น เมื่อว่าในแง่ความคิดเห็นทั่วๆ ไปแล้ว ความประเสริฐหรือความต่ำช้ามิได้ขึ้นอยู่กับตัวใครเลย

“จากทัศนะว่าด้วย ***สัมพันธภาพ*** ถ้าหากเราเรียกสิ่งหนึ่งว่าใหญ่ เพราะใหญ่กว่าอะไรบางอย่างแล้ว ก็ไม่มีอะไรในสิ่งทั้งปวงที่จะไม่ใหญ่เลย ถ้าเราเรียกสิ่งหนึ่งว่าเล็กเพราะเล็กกว่าอะไรบางอย่างแล้วละก็ไม่มีอะไรเลยที่ไม่เล็ก การรู้ว่าจักรวาลเป็นเพียงเมล็ดข้าวสาลีเมล็ดหนึ่งเท่านั้น และรู้ว่าปลายเส้นผมเป็นดุจภูเขาลูกหนึ่งนั้น ย่อมเป็นการเข้าใจมิติทั้งหลายที่สัมพันธ์กันได้อย่างแจ่มแจ้งทีเดียว

“จากทัศนะว่าด้วย ***หน้าที่*** ถ้าหากเราจะเรียกสิ่งหนึ่งว่ามีประโยชน์ในเมื่อมันทำหน้าที่ของมันได้เต็มที่แล้วละก็ ในสิ่งทั้งหลายทั้งมวลก็ไม่มีอะไรเลยที่ไม่มีประโยชน์ ถ้าเราเรียกสิ่งหนึ่งว่าไม่มีประโยชน์เมื่อมันมิได้ทำหน้าที่ของมันให้บริบูรณ์ได้แล้วละก็ จะไม่มีอะไรที่ไม่ใช่สิ่งที่ไม่มีประโยชน์เลย เมื่อเข้าใจว่าทิศตะวันออกและทิศตะวันตกนั้นเป็นทิศที่ตรงกันข้ามชนิดที่เข้ากันได้ และไม่มีทิศใดจะอยู่ได้โดยไม่มีอีกทิศหนึ่งด้วยแล้ว เราก็จะพิจารณาตัดสินหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ทีเดียว

"จากทัศนะว่าด้วย ***ความชอบใจ*** ถ้าหากว่าเราพอใจคนหนึ่งคนใด ที่ใครคนใดคนหนึ่ง ***(อย่างน้อยก็ตัวเอง)*** พอใจแล้ว ก็จะไม่มีใครที่จะไม่มีใครพอใจเลย ถ้าหากว่าเราประณามคนหนึ่งคนใดที่ถูกใครคนใดคนหนึ่งประณามมาแล้ว ก็จะไม่มีใครที่จะไม่ถูกใครประณามเลย การรู้ว่า ***(กษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์)*** เอี้ยวกับ ***(ทรราช)*** เจี๊ย (Chieh) ต่างก็พอใจตัวเองและประณามอีกคนหนึ่ง จะทำให้เราเข้าใจเรื่องความชอบใจของมนุษย์ได้อย่างแจ่มชัดทีเดียว

"เครื่องกระทุ้งย่อมทำกำแพงเมืองให้ทะลายลงมาได้ แต่ไม่สามารถที่จะอุดรูได้ การใช้เครื่องมือที่ต่างๆ กันย่อมแตกต่างกัน ม้า ***ชีจี*** (Ch'i-chi) กับม้า ***ฮัวหลิว*** (Hua-liu) สามารถวิ่งห้อได้วันละพันลี้ แต่เมื่อจะเอามาจับหนูแล้ว สู้แมวป่าหรืออีเห็นไม่ได้เลย คุณสมบัติประจำตัวของสัตว์ที่ต่างชนิดกันย่อมแตกต่างกัน ในเวลากลางคืนนกเค้าแมวสามารถจับแมลงวันได้ และสามารถมองเห็นปลายเส้นผมได้ แต่ถ้าหากว่ามันออกมาในเวลากลางวัน อาจเกิดพร่าตาขึ้นมาได้ และอาจมองไม่เห็นภูเขาด้วยซ้ำไป ธรรมชาติของสัตว์ชนิดที่ต่างกันย่อมแตกต่างกัน

"เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงกล่าวว่า ผู้ที่ปรารถนาจะส่งเสริมสิ่งที่ถูกต้องและขจัดสิ่งที่ผิดๆ ให้หมดไป หรือส่งเสริมระเบียบและขจัดความไม่มีระเบียบให้หมดไป จะต้องไม่รับรู้หลักการใหญ่ๆ ของจักรวาลและธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย เราอาจพยายามส่งเสริมสวรรค์และขจัดโลกให้หมดไป หรือส่งเสริมยินและขจัดหยางให้หมดไปก็ได้ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่เหลวไหลอย่างน่าหัวเราะทีเดียว แต่กระนั้น ก็ยังมีประชาชนที่ยังยืนกรานที่จะพูดในทำนองนี้โดยไม่มีที่สิ้นสุด พวกเขาคงจะต้องเป็นคนโง่หรือไม่ก็คนโกงอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่...

เทพเจ้าจากมหาสมุทรได้ตรัสสืบไป "จากทัศนะของเต๋า อะไรคือสิ่งที่ประเสริฐและอะไรคือสิ่งที่ต่ำช้า สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงวลีในกระบวนการแห่งการสลับกันได้เท่านั้นเอง ท่านอย่าได้จำกัดวงความสมัครใจของท่านอย่างใจแคบๆ นักเลย มิฉะนั้นท่านก็จะต้องขัดกับเต๋าเท่านั้นเอง อะไรคือสิ่งที่เล็กน้อยและอะไรคือสิ่งที่มากหลาย มันเป็นเพียงจำนวนที่แตกต่างกันในกระบวนการแห่งการหมุนเวียนเท่านั้น อย่าได้จำกัดวงความประพฤติของท่านอย่างทาสเลย มิฉะนั้นท่านจะหันเหไปจากเต๋า จงเป็นผู้ที่มีความสง่าน่าเคารพ เช่นเดียวกับผู้ปกครองแว่นแคว้นที่ไม่มีความลำเอียงใดๆ จงเป็นผู้สูงเลิศเช่นเดียวกับเทพยเจ้าแห่งแผ่นดินในเวลามีการเซ่นสรวงสังเวย ซึ่งจะประทานความสุขให้

โดยไม่ลำเอียงเลย จงเป็นผู้ที่มีอำนาจแผ่ไกลออกไป ดุจความหาขอบเขตมิได้ของทิศทั้งสี่ ซึ่งภายในทิศทั้งสี่นั้นไม่มีขอบเขตจำกัดที่เป็นตอนๆ เลย จงโอบเอาสิ่งทั้งหลายทั้งมวลเข้าไว้ในอ้อมอก อย่าได้ชอบอกชอบใจ หรือให้ที่พักพิงแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะเลย นี้เรียกว่าความไม่ลำเอียง และ ณ ที่ที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเท่ากันนั้น จะเป็นไปได้อย่างไรที่บางสิ่งจะสั้นและบางสิ่งจะยาวเล่า

"เต๋าเป็นสิ่งที่ไม่มีเบื้องต้นและไม่มีที่สุด สิ่งทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ตายหรือสลายไปโดยไม่มีอะไรที่จะอยู่ค้ำฟ้าได้เลย สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นเดี๋ยวก็ว่าง เดี๋ยวก็เต็ม โดยไม่มีรูปที่คงที่เหลืออยู่เลย เราไม่อาจทำให้ปีทั้งหลายหยุดนิ่งได้ เราไม่อาจจับกาลเวลาไว้ได้ กระบวนการแห่งความเจริญและความเสื่อมนั้นยังคงดำเนินอยู่เรื่อยไป และที่สุดทุกๆ ครั้งจะมีการเริ่มต้นใหม่ติดตามมาเสมอ ดังนั้นเราจึงอาจกล่าวถึงธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ *(ของเต๋า)* และหลักการทั้งหลายที่ซึมซาบอยู่ทั่วไปในสิ่งทั้งปวงได้

"ชีวิตของสิ่งทั้งหลายย่อมผ่านไปดุจม้าที่กำลังวิ่งห้อไปฉะนั้น การเคลื่อนไหวทุกๆ ครั้งย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และทุกๆ ชั่วโมงย่อมก่อให้เกิดความแตกต่างกัน อะไรคือสิ่งที่จะต้องทำ และอะไรคือสิ่งที่ไม่ต้องทำ ความจริงทุกๆ สิ่งจะดำเนินไปตามวิถีทางของมันเอง...

"เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงกล่าวว่า สิ่งที่เป็นธรรมชาติย่อมอยู่ภายใน สิ่งที่ตกแต่งขึ้นมาย่อมอยู่ภายนอก และคุณธรรม (เต๋า) ย่อมอยู่ในสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ถ้าหากเราทราบเรื่องราวของธรรมชาติและมนุษย์โดยถือเอาธรรมชาติเป็นรากฐาน และอยู่ได้โดยอาศัยคุณธรรมแล้ว เราอาจรู้สึกว่ามีอิสระไม่ว่าจะในเวลาดำเนินต่อไปหรือในการถอยกลับ ไม่ว่าจะในการจำกัดให้แคบหรือขยายให้กว้างออกไป เพราะจะมีการกลับมาหาสิ่งที่เป็นแก่นแท้และเป็นอันติมะเสมอ"

เจ้าแห่งแม่น้ำได้ถามว่า "ที่ว่าสิ่งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่ตกแต่งขึ้นมานั้นท่านหมายความว่ากระไร"

เทพเจ้าแห่งมหาสมุทรตอบว่า "ม้าและวัวมีเท้าสี่เท้า นั่นเป็นธรรมชาติ เมื่อใส่ขลุมที่ศีรษะม้า และเอาเชือกสนจมูกวัวนี่เป็นการตกแต่งขึ้นมา

"เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงได้กล่าวว่า อย่าปล่อยให้สิ่งเทียมลบล้างสิ่งที่เป็น

ธรรมชาติได้ อย่าปล่อยให้ความพยายามลบล้างโชคชะตาได้ อย่าได้เอาความสำราญไปสังเวยชื่อเสียงเสียเลย จงพยายามพินิจพิจารณาบัญญัติต่าง ๆ เหล่านี้อย่าให้ผิดพลาดได้ และดังนั้นท่านก็จะหันกลับไปสู่ความบริสุทธิ์ดั้งเดิมได้"

....

ครั้งหนึ่งจวงจื๊อกำลังตกปลาอยู่ที่แม่น้ำพู (P'u) เมื่อกษัตริย์ชู (Ch'u) ทรงส่งเสนาบดีสองคนไปประกาศว่า พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์จะมอบหมายให้จวงจื๊อปกครองดูแลอาณาจักรของพระองค์ทั้งสิ้น

จวงจื๊อได้จับคันเบ็ดไว้ กล่าวโดยมิได้เหลียวหลังมาดูเลยว่า : "ข้าพเจ้าได้ยินว่ากษัตริย์ชูทรงมีเต่าศักดิ์สิทธิ์อยู่ตัวหนึ่งซึ่งตายมาสามพันปีแล้วและพระราชาได้ทรงเอา ผ้าพันเก็บไว้ในหีบและเอาไปบรรจุไว้ในวิหารของบรรพบุรุษ เต่าตัวนี้ตายไปแล้วแต่มีผู้เอากระดูกมาบูชานั้นดีกว่า หรือว่าเต่าที่มีชีวิตอยู่ พร้อมกับมีหางลากอยู่ในโคลนจะดีกว่า"

เสนาบดีสองคนตอบว่า : "เต่ามีชีวิตอยู่และมีหางลากอยู่ในโคลนนั้นดีกว่า"

จวงจื๊อจึงกล่าวว่า "งั้นกลับไปได้ ! และข้าพเจ้าจะลากหางของข้าพเจ้าอยู่ในโคลนเอง ! "

....

วันหนึ่งจวงจื๊อและหุยจื๊อเดินเล่นอยู่บนสะพานเหนือแม่น้ำเฮา (Hao) จวงจื๊อได้ตั้งข้อสังเกตว่า "ดูปลาเล็กๆ ที่กำลังกระโดดอยู่นั่นซิ ! นั่นคือความสุขสำราญที่ปลายินดีละ"

หุยจื๊อกล่าวว่า "ท่านไม่ใช่ปลานี่ ท่านจะทราบได้อย่างไรว่าปลามันยินดีอะไร"

จวงจื๊อได้ย้อนว่า "ท่านก็ไม่ใช่ข้าพเจ้า แล้วท่านจะทราบได้อย่างไรว่าข้าพเจ้าไม่ทราบว่าปลายินดีอะไร"

หุยจื๊อตอบว่า "ข้าพเจ้าไม่ใช่ท่าน จึงเป็นอันประจักษ์แจ้งแล้วว่าข้าพเจ้าไม่ทราบสิ่งที่ท่านทราบ แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่าท่านไม่ใช่ปลา และดังนั้นก็ย่อมเป็นความจริงที่ว่าท่านไม่ทราบว่าปลายินดีอะไร"

จวงจื๊อกล่าวว่า "ขอให้เรากลับไปหาคำถามเดิมของท่านเถิด ท่านถามข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้ารู้ว่าปลายินดีอะไรได้ ***อย่างไร*** วิธีที่ท่านตั้งปัญหาแสดงให้เห็นว่าท่านทราบมาดีแล้วว่าข้าพเจ้าทราบ ข้าพเจ้าทราบว่าปลายินดีก็คล้ายๆ กับที่ทราบว่าเรายืนอยู่ตรงนี้เหนือแม่น้ำเฮานั่นเอง"

บทที่ ๓๓ โลกแห่งความคิด

เรื่องนี้มิเป็นเพียงการสำรวจความคิดในประเทศจีนสมัยโบราณแบบแรกที่สุดเท่านั้น แต่ยังได้กลายมาเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ด้านปรัชญาจีนที่ถือเป็นแบบฉบับเกี่ยวกับการรวบรัดตัดความการแสดงความเห็นและการวิเคราะห์ที่เฉียบแหลมอีกด้วย ในการวิพากษ์วิจารณ์นั้น เราได้เห็นภาพสะท้อนแห่งเรื่องที่น่าตื่นเต้นทางด้านพุทธิปัญญาอย่างยิ่งในสมัยหนึ่ง ความแตกต่างกันอย่างใหญ่หลวง และความมีชีวิตชีวาแห่งความคิดในสมัยหนึ่ง ซึ่งไม่ตรงกับบทสรุปซึ่งอาจสรุปมาจากวรรณกรรมที่ค่อนข้างจะอยู่ในขอบเขตจำกัดจากสมัยปัจจุบันนี้นัก สำหรับนักคิดเป็นจำนวนมากที่นำมาเสนอในที่นี้นับว่าสำคัญมากและบางทีก็จะถือว่าเป็นแหล่งแห่งความรู้อีกด้วย ความจริงก็มีว่าปรัชญาของจวงจื๊อซึ่งอยู่ในกลุ่มปรัชญาที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์นั้น ได้ก่อให้เกิดความสงสัยว่าปรัชญาของท่านคงจะถูกผู้อื่นเพิ่มเติมเข้ามาบ้าง ซึ่งข้อนี้นักศึกษาทั้งหลายเชื่อกันมาก ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าเล่าจื๊อและจวงจื๊อนั้นถือกันว่าเป็นคนละคนและถือกันว่าจวงจื๊อเป็นยอดสุดแห่งความคิดในสมัยนี้

มีคนเป็นจำนวนมากในโลกนี้ที่ได้อุทิศตัวเองให้แก่ทฤษฎีว่าด้วยกฎหมายและความประพฤติ แต่ละคนจะคิดว่าทฤษฎีของตนนั้นสมบูรณ์แบบ แล้วเราจะพบสิ่งที่คนโบราณเรียกกันว่าระบบเต๋าได้ ณ ที่ใดเล่า เต๋ามีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง สิ่งที่เป็นวิญญาณหรือเจตภูตนั้นเกิดมีมาตั้งแต่เมื่อไร สิ่งที่เป็นสติปัญญานั้นเกิดมาตั้งแต่เมื่อไร สิ่งที่ให้กำเนิดนักปราชญ์มีอยู่ สิ่งที่ผลิตกษัตริย์ขึ้นมาก็มี ทั้งหมดนั้นมีแหล่งกำเนิดอยู่ในสิ่งที่เป็นหนึ่ง...

คนโบราณช่างเป็นคนที่สมบูรณ์แบบจริงๆ ! เขามีตำแหน่งอยู่ในหมู่ทวยเทพและเป็นผู้เท่าเทียมกันทั้งบนฟ้าและบนดิน คนโบราณเป็นผู้ทำให้สิ่งทั้งหลายเจริญงอก

งามและทำให้โลกมีความกลมกลืนกัน อิทธิพลแห่งความโอบอ้อมอารีของท่านได้แผ่กระจายไปยังประชาชนทั้งปวง วิถีทางแห่งคนโบราณเหล่านั้นจะแสดงออกมาก็โดยอาศัยมาตรการอันเป็นพื้นฐาน และเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับรายละเอียดที่หยุมหยิมที่สุด จิตใจของคนโบราณเหล่านั้นได้ซึมซาบไปทุกหนทุกแห่งทั้งหกทิศและสี่ส่วน ***(ของปี)*** และในทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ ไม่ว่าหยาบหรือละเอียด สิ่งที่ได้แสดงออกมาในมาตรการต่างๆ ในสถาบันทั้งหลายนั้น จะได้รับการพิทักษ์รักษาไว้ในบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับกฎหมายและขนบธรรมเนียมโบราณอย่างเป็นทางการมากมาย สิ่งที่ได้บันทึกไว้ในคัมภีร์คีตคาถา ประวัติศาสตร์ จารีตพิธี และดนตรีนั้น นักศึกษาแห่งแคว้นโฉ่ว (Tsou) และแคว้นหลู่ (Lu) กับพวกปัญญาชนทั้งหลายทราบกันแล้วเป็นอย่างดี ***คัมภีร์คีตคาถา*** ได้พูดถึงเรื่องความปรารถนาของมนุษย์ ***คัมภีร์ประวัติศาสตร์***ได้บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ไว้ ***คัมภีร์จารีตพิธี*** ได้อธิบายถึงเรื่องความประพฤติ ***คัมภีร์ดนตรี*** ได้แสดงออกซึ่งความกลมกลืนกันของจิตใจ ***คัมภีร์เรื่องความเปลี่ยนแปลง*** ได้ให้คำชี้แจงเกี่ยวกับหลักการของยินและหยาง และ ***คัมภีร์บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท*** ได้ให้คำนิยามชื่อและหน้าที่ต่างๆ สำหรับมาตรการที่เหลือซึ่งแพร่หลายไปทั่วโลกและได้ตั้งมั่นอยู่ในอาณาจักรกลางนั้น บางทีสำนักต่างๆ ก็นำมาพูดและถกเถียงกันอยู่บ้าง

เมื่อโลกตกอยู่ในความยุ่งยาก พวกนักปราชญ์และคนดีๆ ทั้งหลายมักจะไม่แสดงตัวให้ปรากฏและเต๋าก็จะสูญเสียอำนาจแห่งเอกภาพ คนเป็นจำนวนมากในโลกเข้าใจเพียงแง่หนึ่งโดยเฉพาะเท่านั้น และเขาก็พออกพอใจตนเอง...เต๋าแห่ง "ความเป็นปราชญ์ในภายในและความเป็นราชาในภายนอก" ก็ได้กลายเป็นสิ่งที่เลือนลางไม่แจ่มแจ้งและถูกระงับยับยั้งไว้เช่นกัน ทุกๆ คนในโลกนี้ได้กระทำสิ่งที่เขาปรารถนาจะทำ และได้เป็นกฎสำหรับตัวเขาเอง น่าอนาถ! สำนักปรัชญาต่างๆ ได้ดำเนินไปตามยถากรรมไกลออกไปๆ ทุกที และไม่เคยกลมกลืนกับความจริงได้เลย ดังนั้น นักศึกษาในสมัยต่อๆ มาจึงออกจะโชคร้ายที่ไม่สามารถมองเห็นความบริสุทธิ์ดั้งเดิมของฟ้าและดินหรือระเบียบสังคมที่สมบูรณ์แบบของคนโบราณได้เลย ระบบของเต๋าได้กระจัดกระจายเป็นส่วนย่อยๆ ไปทั่วโลก

การไม่ทิ้งตัวอย่างความคิดที่ฟุ้งซ่านไว้ให้แก่อนุชนรุ่นต่อๆ ไปในอนาคต การไม่แสดงให้เห็นความเสียหายในการใช้สิ่งต่างๆ การผ่อนผันมากเกินไปจนไม่มีมาตรการและสถาบัน แต่เก็บตัวเองไว้ภายใต้ข้อผูกมัดแห่งกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เข้มงวดกวดขัน เพื่อ

เตรียมตัวช่วยเหลือผู้อื่นในยามคับขัน เหล่านี้เป็นท่าทีบางประการแห่งระบบของเต๋าในหมู่คนสมัยโบราณ ***ม่อตี่ (ม่อจื๊อ)*** กับ ***ชินกูหลี่*** (Ch'in Ku-li) ได้ฟังและยึดลักษณะท่าทีเหล่านี้ไว้ แต่ในการปฏิบัติตามหลักการต่างๆ เหล่านี้ด้วยตนเองนั้น ท่านเดินสายตึงและในการเข้มงวดกวดขันประชาชนอื่นๆ นั้น ท่านก็เป็นคนกลาง ที่คอยไกล่เกลี่ยประนีประนอมด้วย ม่อจื๊อได้เขียนบทความเรื่อง ***"การประณามดนตรี"*** และอีกเรื่องหนึ่งคือเรื่อง ***"ความมัธยัสถ์ในการใช้จ่าย"*** เมื่อมีชีวิตอยู่ก็ไม่ต้องร้องรำทำเพลง และเมื่อตายก็ไม่ต้องคร่ำครวญ ม่อจื๊อได้สอนเรื่องความรักสากลและผลประโยชน์ที่มีต่อกันและกันกับประณามการสงคราม ท่านสอนให้ตัดความโกรธออกไป อนึ่ง ท่านชอบศึกษา เร่งเร้าให้ทุกคนทำตามคำสอนของท่าน ท่านไม่เห็นพ้องกับกษัตริย์ทั้งหลายในสมัยอดีต ท่านต้องการเลิกพิธีรีตองต่างๆ และทิ้งดนตรีของคนโบราณเสีย...

คนทั้งหลายต้องการร้องเพลง แต่ม่อจื๊อประณามการร้องเพลง คนทั้งหลายต้องการแสดงความเศร้าโศกเสียใจ แต่ม่อจื๊อประณามการแสดงความเศร้าโศกเสียใจ คนทั้งหลายต้องการความสนุกสนานเพลิดเพลินกับดนตรี แต่ม่อจื๊อก็ได้ประณามดนตรีเสียอีก... ข้อนี้ถูกต้องตามธรรมชาติของมนุษย์จริงๆ หรือ คำสอนใดๆ ก็ตามที่จะทำให้คนต้องทำงานหนักไปตลอดชีวิต และทำให้พอใจกับการจัดงานศพแบบง่ายๆ นั้นนับว่าเป็นคำสอนที่ตึงมากเกินไป ทำให้คนทั้งหลายต้องเศร้าโศกและหดหู่ใจ ดูจะปฏิบัติตามได้ยาก ข้าพเจ้าเกรงว่าคนทั้งหลายจะไม่สามารถถือว่าเป็นวิถีทาง ***(เต๋า)*** ของปราชญ์ เพราะขัดแย้งกับธรรมชาติของมนุษย์ และมีน้อยคนนักที่จะปฏิบัติตามได้ แม้ว่าม่อจื๊อเองจะปฏิบัติตามได้ แต่ประชาชนที่เหลือเล่าจะปฏิบัติตามได้อย่างไรกัน คำสอนของท่านดูเป็นของแปลกสำหรับมนุษยชาติ จึงได้ถูกขจัดออกไปจากวิถีทางของกษัตริย์ทั้งหลายเสียไกลมากทีเดียว

ในการให้เหตุผลเกี่ยวกับระบบนี้ ม่อจื๊อได้กล่าวว่า : "เดิมทีเดียวเมื่อ ***ยิ่ว*** (Yü) ต้องเผชิญปัญหาเรื่องน้ำท่วมครั้งใหญ่ พระองค์ทรงทำคลองระบายน้ำไปสู่ลำธารและแม่น้ำ และทรงทำให้น้ำไหลเข้าไปในอาณาบริเวณของพวกป่าเถื่อนทั้งหลายสี่แห่งและเก้าแคว้น ได้เกิดมีแม่น้ำใหญ่ขึ้นมาถึง ๓๐๐ สาย มีแควใหญ่ๆ อีก ๓,๐๐๐ แคว และแควเล็กแควน้อยอีกมากมายจนนับไม่ถ้วน กษัตริย์ยิ่วได้ทรงใช้เสียมขุดคลองให้น้ำไหลไปลงแม่น้ำใหญ่ๆ ทั้งหลายด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง พระบาทของพระองค์นั้นลีบเรียว พระชงฆ์ของพระองค์ไม่มีพระโลมชาติเหลืออยู่ ฝนที่ตกอย่างหนักทำให้พระองค์

ซุ่มโชกไปหมดและลมที่พัดอย่างรุนแรงนั่นแหละที่ทำหน้าที่เป็นพระสางหวีพระเกศาของพระองค์ ถึงกระนั้นพระองค์ก็ยังทรงประสบผลสำเร็จในการทำให้แว่นแคว้นทั้งหลายมีความสงบเรียบร้อย ยิ่วทรงเป็นนักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ ทั้งยังทรงทำงานอย่างหนักเพื่อชาวโลก" ดังนั้นผู้ที่นับถือม่อจื๊อรุ่นหลังๆ ส่วนมากจึงได้รับคำแนะนำให้ใช้หนังสัตว์และผ้าลินินอย่างหยาบๆ ใช้ฟางและไม้ทำรองเท้า ต้องทำงานหนักอย่างหามรุ่งหามค่ำโดยไม่หยุดยั้ง และถืออุดมคติว่าควรอุทิศตัวเองเป็นเครื่องสังเวย พวกที่นับถือม่อจื๊อกล่าวว่า : "ถ้าหากว่าเราไม่สามารถทำเช่นนี้ได้ เราก็มิได้ปฏิบัติตามวิถีทางของยิ่ว และไม่เป็นผู้ที่คู่ควรที่จะเรียกว่าเป็นผู้นับถือม่อจื๊อเลย"

สานุศิษย์ของ ***เฉียงหลี่ชิน*** (Hsiang-li Ch'in) เช่น ***ว่อโห่ว*** (Wo Hou) และพวกที่นับถือม่อจื๊อทางภาคใต้ เช่น ***คูโห่ว*** (K'u Hou) ***จี่ชือ*** (Chi Ch'ih) และ ***เติงหลิงจื่อ*** (Teng Ling Tzu) ทั้งหมดนี้ล้วนท่อง "คัมภีร์ม่อจื๊อ" ได้ทั้งนั้น แต่ตีความหมายไปต่างๆ กัน ต่างก็เรียกอีกฝ่ายหนึ่งว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิบุคคลของลัทธิม่อจื๊อ พวกนี้ต่างถกเถียงกันเองเกี่ยวกับเรื่อง ***ความแข็งและความขาว*** เกี่ยวกับความแม้นเหมือนและความแตกต่างกัน และตอบการให้เหตุผลของอีกฝ่ายหนึ่งด้วยถ้อยคำที่แปลกๆ และขัดแย้งกัน อย่างไรก็ตามท่านทั้งหลายเหล่านี้ต่างก็ถือว่าม่อจื๊อเป็นนักปราชญ์ที่มีชีวิตอยู่คนหนึ่ง ปรารถนาที่จะเป็นสื่อกลาง เมื่อม่อจื๊อได้ถึงแก่กรรมแล้ว ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้เป็นทายาทของท่าน แม้ในทุกวันนี้ ข้อแตกต่างเหล่านี้ก็ยังไม่ยุติ

ความตั้งใจของม่อจื๊อและชินกูหลี่ (Ch'in Ku-li) นั้นถูกต้อง แต่ข้อปฏิบัติของท่านผิด ท่านทั้งสองได้ทำให้ผู้นับถือม่อจื๊อรุ่นต่อๆ มารู้สึกว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจกันและกันอุทิศตัวเองเช่นสังเวยจนกว่าเท้าจะลีบเรียวและจนแข้งไม่มีขนเหลืออยู่ ผลแห่งการสอนเช่นนั้นคงจะก่อให้เกิดอะไรบางอย่างที่ดีกว่าความไม่มีระเบียบ แต่ยังอยู่ห่างไกลจากระเบียบที่สมบูรณ์มากทีเดียว อย่างไรก็ดี นับว่าม่อจื๊อเป็นคนที่ดีจริงๆ ซึ่งคนดีๆ อย่างนี้จะหาได้ก็นับว่าน้อยเต็มที ท่านได้ยึดมั่นอยู่ในอุดมคติของท่านจริงๆ โดยไม่คำนึงถึงความยากลำบากส่วนตัวใดๆ ทั้งสิ้น... นับว่าท่านเป็นคนที่วิเศษจริงๆ คนหนึ่ง!

การไม่กังวลอยู่กับสมัยนิยมที่นิยมกันทั่วๆ ไป การไม่ลานตาไปเพราะการแสดงสิ่งต่างๆ การไม่เฉยเมยต่อคนอื่นๆ การไม่ตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์กับคนส่วนมาก ความปรารถนาสันติสุขในโลกเพื่อสงวนไว้ซึ่งชีวิตของประชาชน การไม่แสวงหาอะไรให้มากไปกว่าที่จะพอเลี้ยงตัวเองและคนอื่นๆ การทำใจให้สงบ... ทั้งหมดนี้เป็น

คุณลักษณะบางประการของระบบเต๋าในหมู่ประชาชนสมัยโบราณ ***ซุงฉิง*** (Sung Hsing) และ ***ยินเหวิน*** (Yin Wen) เมื่อทราบคุณลักษณะเหล่านี้แล้วก็นำเอามาประพฤติปฏิบัติตาม ซุงฉิงและยินเหวินได้เอาหมวก ***ฮั่วซาน*** (Hua Shan) (ซึ่งมียอดแบนราบเพื่อชี้ให้เห็นความเสมอภาค) มาใช้ประดับเป็นเครื่องหมายของตน ในส่วนที่เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ท่านทั้งสองได้เริ่มขจัดความริษยาทั้งหลายทั้งปวงให้ค่อยๆ หมดไป ซุงฉิงและยินเหวินได้พูดถึงสถานะของจิตและถือว่าเป็นฐานชั้นในของความประพฤติโดยอาศัยความรักอย่างอบอุ่น ท่านได้แสวงหาความกลมกลืนกันแห่งความยินดี เพื่อใช้ประสานคนทั้งปวงในโลกให้เข้ากันได้ ท่านทั้งสองปรารถนาจะสถาปนาความกลมกลืนแห่งความยินดีนี้ขึ้นเป็นหลักการของสิ่งทั้งปวง พยายามที่จะช่วยชีวิตมนุษย์ให้พ้นจากการต่อสู้กันโดยประกาศว่า การดูหมิ่นนั้นไม่เป็นความเสื่อมเสียใดๆ เลย ทั้งสองท่านคงจะช่วยโลกให้พ้นจากสงครามได้โดยประณามการรุกรานและการเร่งเร้าให้มีการลดอาวุธ โดยอาศัยข้อความนี้ท่านทั้งสองจึงได้ท่องเที่ยวไปทั่วโลกเพื่อให้คำแนะนำแก่คนชั้นสูงและสั่งสอนตักเตือนคนชั้นต่ำ แม้ว่าจะไม่มีประชาชาชนคนใดต้อนรับปฏิบัติตามคำของท่านเลย ซุงและหยินก็ไม่เคยหยุดยั้งที่จะพูดเช่นนั้นอยู่ซ้ำๆ ซากๆ ดังนั้นจึงได้มีผู้กล่าวถึงท่านทั้งสองนี้ไว้ว่า : ***"ทั้ง ๆ ที่ทุก ๆ คนเบื่อหน้าท่านทั้งสองนี้ แต่ท่านทั้งสองก็ยังคงพยายามแสดงตัวให้เห็นอยู่ต่อไปเรื่อย ๆ"*** อย่างไรก็ตามซุงฉิงกับยินเหวินก็ได้ทำประโยชน์ให้แก่คนอื่นๆ มาก แต่ทำให้แก่ตัวเองน้อยมาก....

การเป็นคนไม่มีความลำเอียงและไม่เป็นฝักฝ่ายใคร การเป็นคนที่ว่าง่ายและไม่เห็นแก่ตัว การเป็นผู้ที่ไม่หัวรั้นและปราศจากความริษยา การถือเอาสิ่งทั้งหลายตามที่ได้ การไม่ต้องมีวิตกกังวลและเป็นห่วง การไม่เชื่อมั่นในสติปัญญาของตนจนเกินไป การยอมรับสิ่งทั้งปวงและเข้ากับคนทั้งปวงได้... เหล่านี้คือลักษณะบางประการแห่งระบบเต๋าในหมู่คนโบราณทั้งหลาย ***เผิงเม่ง*** (P'eng Meng) ***เทียน*** (T'ien) และ ***เฉินเต๋า*** (Shen Tao) ได้ทราบคุณลักษณะเหล่านี้และได้นิยมนำเอามาประพฤติปฏิบัติ ความคิดที่เป็นพื้นฐานของท่านเหล่านี้ ก็คือความเสมอภาคของสิ่งทั้งหลาย ท่านเหล่านั้นกล่าวว่า : "ฟ้าได้ให้ความคุ้มครองแก่สิ่งทั้งหลาย แต่มิได้สนับสนุนสิ่งเหล่านั้น ดินสนับสนุนสิ่งเหล่านั้น แต่มิได้ให้ความคุ้มครอง เต๋าที่ยิ่งใหญ่ได้โอบอุ้มสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไว้โดยมิได้มีความลำเอียงใดๆ เลย" ท่านเหล่านี้เข้าใจว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีวิสัยสามารถและมีการจำกัดขอบเขต จึงได้กล่าวว่า : ***"ส่วนย่อยย่อมไม่รวมสิ่งทั้งมวลเข้าไว้ได้หมด การสั่งสอนไม่อาจทำให้สิ่งที่เป็นอันติมะหมดไปได้ เต๋าเท่านั้นที่รวมสิ่งทั้งปวงเข้าไว้***

ได้" เพราะฉะนั้นเฉินเต้าจึงได้ละทิ้งความรู้และสละตัวเองเสีย ท่านทำเฉพาะเมื่อมีความจำเป็นและมีความวางเฉยในสิ่งทั้งหลาย หลักการของท่านเป็นเช่นนี้...

เมื่อท่านถูกผลัก ท่านก็ไป และเมื่อมีคนนำ ท่านก็ตาม เคลื่อนไปรอบๆ คล้ายลมพายุที่หมุนจี๋ คล้ายขนนกที่มีผู้โยนเข้าไปในลมและคล้ายโม่ที่กำลังโม่อยู่ฉะนั้น ดังนั้นท่านจึงได้สงวนรักษาตัวท่านไว้และหลีกเลี่ยงข้อบกพร่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในเวลาเคลื่อนไหวหรือหยุดพักก็ตาม ท่านเป็นผู้พ้นจากความผิดและอยู่เหนือการที่จะถูกตำหนิใดๆ ทั้งสิ้น ทำไมจึงได้เป็นเช่นนั้นเล่า เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเหตุผลมิได้เดือดร้อนในอันที่จะยืนยันตัวเอง หรือเอาความรู้มาทำให้เป็นภาระหัวใจเลย ไม่ว่าจะเป็นในเวลาเคลื่อนไปหรือหยุดพัก จะไม่ออกไปจากหลักการของธรรมชาติเลย และด้วยเหตุผลข้อนี้แหละจึงไม่ได้รับคำชมเชย (หรือด่าว่า) ใดๆ เลย เพราะฉะนั้นเฉินเต้าจึงกล่าวว่า : ***"ขอให้เราเป็นเช่นสัตว์ทั้งหลายที่ปราศจากความรู้เถิด นักปราชญ์และคนดีทั้งหลายไม่มีประโยชน์อะไรเลย ก้อนดินไม่เคยสูญเสียเต๋าเลย"***

คนที่มีความสามารถและมีเจตนารมณ์ได้หัวเราะเยาะตัวเองและกล่าวว่า : "คำสอนของเฉินเต้ามิใช่คำสอนเพื่อให้คนที่มีชีวิตอยู่ปฏิบัติตามเลย เป็นวิถีทางสำหรับคนตาย คำสอนของเฉินเต้าจะทำให้สิ่งหนึ่งกลายเป็นความว่างเปล่าไม่มีอะไรเลยและเป็นสิ่งที่ประหลาด"

คำสอนของเฉินเต้าก็เป็นเช่นเดียวกับ ***เทียนเพี่ยน*** (T'ien P'ien) นั่นแหละ เทียนเพี่ยนได้ศึกษากับอยู่กับเผิงเมิ่ง และได้ศึกษาสิ่งที่ไม่อาจสอนได้ อาจารย์ของเผิงเมิ่งเคยกล่าวว่า : "ในบรรดาคนโบราณทั้งหลาย ผู้ที่นับถือเต๋าพยายามที่จะให้บรรลุถึงสถานะที่อยู่เหนือความผิดและความถูกเพียงอย่างเดียวเท่านั้นพอแล้ว คำสอนนี้ช่างละเอียดลึกซึ้งเสียเหลือเกินจนกระทั่งไม่สามารถที่จะกล่าวออกมาเป็นคำพูดได้"

คำสอนของคนเหล่านี้มักจะขัดแย้งกับธรรมชาติของมนุษย์ และดังนั้นจึงมีคนสนใจอยู่เพียงไม่กี่คน คนเหล่านั้นก็มิได้พ้นไปจากการพิจารณาตัดสินแบบที่ไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ เลย สิ่งที่พวกเขาเรียกว่าเต๋าก็หาใช่เต๋าไม่ สิ่งที่พวกเขาพิจารณาเห็นว่าถูก มักจะผิด เผิงเมิ่ง เทียนเพี่ยน และเฉินเต้า ไม่รู้จักเต๋าจริงๆ เลย แต่อย่างไรก็ตาม ท่านเหล่านี้ก็คงจะเคยได้ยินเต๋ามาบ้างเหมือนกัน

การพิจารณาแก่นแท้ว่าเป็นสิ่งที่ละเอียด การพิจารณาสิ่งทั้งหลายว่าเป็นของ

หยาบ การพิจารณาปริมาณที่พอวัดได้ทั้งปวงว่าเป็น (ตัวแทนความแท้จริง) ที่ไม่เพียงพอ การอยู่ตามลำพังกับเจดภูตทั้งหลายอย่างสงบ ๆ และอย่างไม่มีกิเลสเจือปนเลย... เหล่านี้เป็นคุณลักษณะบางประการของเต๋าในหมู่คนโบราณ กวนหยิน และเล่าตัน ***(เล่าจื๊อ)*** ได้ทราบคุณลักษณะเหล่านี้ และได้นำเอามาประพฤติปฏิบัติตาม ท่านได้สร้างระบบของท่านไว้บนหลักการแห่งอภาวะที่เป็นนิรันดร และวางพื้นฐานไว้บนความคิดเกี่ยวกับเอกภาพที่สูงสุด ความอ่อนแอและความต่ำต้อยเป็นการแสดงออกด้านนอก และความว่างเปล่าที่บริสุทธิ์ พร้อมกับการไม่กระทำให้สิ่งทั้งปวงต้องบาดเจ็บเดือดร้อนนั้นนับว่าเป็นเนื้อแท้แห่งคำสอนของท่านทั้งสองนั้น กวนหยินได้กล่าวว่า :***"จงเลิกการสันนิษฐานของท่านเสียทั้งหมด แล้วสิ่งต่าง ๆ และรูปทั้งหลายก็จะปรากฏตามความเป็นจริง ในเวลาเคลื่อนไหว จงเป็นเหมือนน้ำ ในเวลาหยุดพัก จงเป็นเหมือนกระจกเงา ในเวลาขานรับ จงเป็นเหมือนเสียงสะท้อน จงเป็นผู้สุขุมละเอียด และปรากฏดุจว่าไม่มีอยู่ จงมีความสงบเงียบและปรากฏดุจน้ำที่ใสแจ๋ว ผู้ที่เห็นพ้องกับคนอื่น ๆ จะได้รับความสงบสุข ผู้ที่ได้รับจะต้องสูญเสีย จงอย่าทำตัวของท่านให้อยู่ข้างหน้า แต่จงตามหลังเขาไปเสมอ ๆ เถิด"***

เล่าจื๊อกล่าวว่า : "จงรู้จักเพศชาย แต่จงคงเพศหญิงไว้ แล้วก็จะกลายเป็นลำธารลึกสำหรับโลก จงรู้จักความบริสุทธิ์ แต่จงทำให้ความเสื่อมเสียคงมีอยู่ตลอดไป แล้วท่านก็จะกลายเป็นหุบเขาสำหรับโลก" คนทั้งปวงได้บรรลุถึงก่อน เล่าจื๊อเท่านั้นที่ไปถึงทีหลัง

เล่าจื๊อกล่าวว่า "ท่านจงยอมรับการปฏิเสธโลกเถิด" มนุษย์ทั้งปวงแสวงหาแก่นสาร เล่าจื๊อเท่านั้นที่แสวงหาความว่างเปล่า เพราะท่านไม่สะสม ท่านจึงมีมากมาย ความยิ่งใหญ่นั้นแหละคือความมั่งคั่งของท่าน ความพยายามของท่านไม่ต้องใช้กำลังและไม่ต้องสูญเสียแรงงาน ท่านเชื่อในเรื่องการไม่ทำอะไรและหัวเราะเยาะพวกเจ้าความคิด มนุษย์ทั้งปวงแสวงหาความสุข เล่าจื๊อเท่านั้นที่แสวงหาวิธีที่จะรักษาตนเองไว้โดยอาศัยการดัดแปลง

เล่าจื๊อกล่าวว่า : "ขอให้เราพ้นจากการถูกตำหนิติเตียนเถิด" ท่านเชื่ออย่างลึกซึ้งในเรื่องเกี่ยวกับพื้นฐานของคน และเชื่อว่าความง่าย ๆ เป็นกฎแห่งความประพฤติในภายนอก

เล่าจื๊อกล่าวว่า : ***"สิ่งที่แข็งจะถูกหัก สิ่งที่คมจะถูกทำให้ทื่อ"*** ท่านเป็นผู้ที่มีความโอบอ้อมอารีและอดทนต่อสิ่งต่างๆ เสมอ ท่านไม่ทำให้ใครต้องเสียหาย ข้อนี้เราอาจพิจารณาเห็นว่าเป็นความสมบูรณ์ที่สูงสุด กวนหยิน และ เล่าตัน ***(เล่าจื๊อ)*** นับว่าเป็นพวกบุคคลสำคัญๆ และเป็นคนจริงสมัยโบราณ

ช่างเงียบและปราศจากรูป ช่างมีแต่เปลี่ยนแปลงและไม่ถาวรเสียจริงๆ ชีวิตและความตายเป็นสิ่งเดียวกันหรือ ข้าพเจ้าจะอยู่ร่วมกับฟ้าและดินได้ไหม เจตภูตทั้งหลายเคลื่อนไหวไปไหนกัน หายไปไหน หายไปตั้งแต่เมื่อไร หายไปอย่างลึกลับหรือหรือว่าในทันทีทันใด สิ่งทั้งหลายทั้งปวงวางกระจายอยู่ต่อหน้าข้าพเจ้า แต่ในสิ่งเหล่านั้นไม่มีสิ่งใดเลยที่ข้าพเจ้าจะหาจุดหมายปลายทางของข้าพเจ้าพบ... เหล่านี้เป็นคุณลักษณะบางประการแห่งระบบเต๋าในหมู่คนโบราณ จวงโจว ***(จวงจื๊อ)*** ได้ทราบคุณลักษณะเหล่านี้และก็ได้น้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ ด้วยความคิดที่ฟุ้งซ่านอย่างไม่มีขอบเขต ด้วยภาษาที่ฟุ่มเฟือย และเรื่องเหลวไหลโลดโผนในเชิงรักๆ ใคร่ๆ ท่านได้ใช้ความคิดของท่านอย่างเสรีโดยปราศจากความยับยั้งชั่งใจ และปราศจากความลำเอียงใดๆ ทั้งสิ้น ท่านถือว่าโลกนั้นหนาแน่นและยุ่งเหยิง ดังนั้นการถกเถียงกันในแบบที่มีเกียรตินั้นจะไม่ได้ผลอะไรเลย ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงได้ใช้คำพูดที่สนุกสนาน แทนการถกเถียงกันอย่างวกเวียนเป็นน้ำท่วมทุ่ง ใช้ "คำที่มีน้ำหนัก" หมายถึงความจริง และใช้นิทานเปรียบเทียบแทนการแสดงให้เห็นภาพอย่างกว้างขวาง ท่านมีความสมัครสมานสามัคคีเป็นส่วนตัวกับเจตนารมณ์ของฟ้าและดิน แต่ไม่มีความรู้สึกเย่อหยิ่งต่อสิ่งทั้งหลายเลย ท่านมิได้ทะเลาะด้วยเรื่องที่คนอื่นๆ ถือว่าถูกและผิด ดังนั้นท่านจึงสามารถเข้ากับสังคมที่ถือกันมาตามประเพณีนิยมได้ แม้ว่าข้อเขียนของท่านจะเป็นแบบที่ทำให้งงๆ และทำให้มโนภาพต้องรวนเรไปบ้าง แต่ท่านก็มิได้เอามาใช้ค้านสิ่งหนึ่งสิ่งใด ดังนั้นจึงไม่มีอันตรายใดๆ เลย แม้ว่าภาษาของท่านจะไม่ค่อยถูกต้องตามระเบียบแบบแผน แต่ก็เป็นภาษาที่ฉลาดและคมคาย ดูเสมือนว่าได้หลั่งไหลออกมาจากความคิดอันเต็มเปี่ยมของท่านทั้งๆ ที่มีตัวท่านอยู่ก็ตาม ในเบื้องบน เจตภูตของท่านยังท่องเที่ยวไปกับผู้สร้างฟ้า ในเบื้องต่ำท่านผูกมิตรกับผู้ที่ไม่แยแสต่อเบื้องต้นและเบื้องปลาย และเป็นผู้วางเฉยต่อชีวิตและความตาย เมื่อเพ่งถึงสิ่งที่เป็นพื้นฐาน ท่านก็เป็นผู้ที่กว้างขวางและยิ่งใหญ่ ละเอียดลึกซึ้งและเป็นเสรี เมื่อเพ่งถึงแก่นแท้ เราอาจเรียกท่านว่าเป็นผู้ทำให้สิ่งทั้งหลายกลมกลืนกันและปรับตัวให้เข้ากับระดับที่สูงกว่าได้ อย่างไรก็ดี ในความรู้สึกของท่านที่มีต่อความเปลี่ยนแปลง และในการที่ท่านแปลความหมายของสิ่งต่างๆ นั้น หลักการของท่านเป็นสิ่ง

ที่ไม่สามารถทำให้หมดไปได้ และก็มิได้เลิกร้างไปจากเต๋าซึ่งเป็นต้นกำเนิด ท่านเป็นผู้ที่ลึกลับ เลือนลางและหาขอบเขตมิได้

หุยซือ (Hui Shih) เป็นคนที่มีความคิดเห็นมากมาย ข้อเขียนของท่านมีสักห้าเล่มเกวียนได้ แต่ลัทธิของท่านนั้นขัดแย้งกันอยู่ในตัวและคำพูดของท่านก็ไม่มีความจริงใดๆ เมื่ออ้างถึงธรรมชาติของจักรวาลทางด้านกายภาพ ท่านได้กล่าวว่า : ***(ในตอนนี้จะมีข้อที่ขัดแย้งกันในตัวถึง ๑๐ ประการ... ดูบทที่ ๕)***

โดยอาศัยคำพูดท่านองนั้นหุยซือได้แสดงตัวเป็นคนสำคัญขึ้นมาในโลก และพยายามทำให้ผู้โต้ได้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง นักโต้วาทะในสมัยนั้นก็รู้สึกยินดีปรีดาไปด้วย พวกเขาได้กล่าวว่า : ***(ในตอนนี้จะมีข้อที่ขัดแย้งกัน ๒๑ ประการ... สำหรับเรื่องนี้ดูบทที่ ๕)***

นี่แหละที่เป็นปัญหาซึ่งนักโต้วาทะทั้งหลายได้ยกมาโต้เถียงกับหุยซือตลอดเวลาโดยไม่มีที่สิ้นสุด

ฮวนท่วน (Huan T'uan) และ ***กุงซุนหลุง*** (Kung-sun Lung) ซึ่งเป็นบุคคลที่รวมอยู่ในหมู่นักโต้วาทะนั้น ได้กลับใจคนทั้งหลายและเปลี่ยนความคิดของคนทั้งหลายได้ ท่านทั้งสองสามารถทำให้คนทั้งหลายสงบปากคอได้ แต่ไม่อาจเอาชนะใจคนเหล่านั้นได้ นี่คือความอ่อนแอของนักโต้วาทะทั้งหลาย

วันแล้วก็วันเล่าที่หุยซือได้พยายามฝึกฝนความฉลาดของตนเพื่อจะได้มาโต้กับประชาชน และได้ระมัดระวังในการที่จะเสนอญัตติแปลกๆ ให้แก่นักโต้วาทะทั้งหลายในสมัยนั้น นี่เป็นคุณลักษณะทั่วๆ ไปของท่าน อย่างไรก็ดี หุยซือถือว่าการพูดเก่งหรือฝีปากที่มีเสน่ห์ของตนนั้นเป็นสิ่งที่วิเศษที่สุด ท่านได้กล่าวว่า : "จักรวาลเท่านั้นที่ยิ่งใหญ่กว่า !" ท่านปรารถนาที่จะคงความสูงสุดไว้ แต่ท่านก็ไม่มีระบบที่สมบูรณ์ใดๆ เลย ครั้งหนึ่งมีชายประหลาดคนหนึ่งจากภาคใต้มีนามว่า ***ฮวงเหลียว*** (Huang Liao) ได้ถามท่านว่าทำไมท้องฟ้าจึงไม่ตกลงมา และแผ่นดินจึงไม่จมลงไป และถามถึงสาเหตุทำให้เกิดลมฝนและฟ้าผ่า หุยซือตอบโดยไม่ชักช้า และโดยไม่ต้องใช้เวลาตรึกตรองก่อนเลย ท่านได้พูดถึงทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล เรื่อยๆ ไปไม่รู้จักจบ และก็ยังคิดอยู่ว่าพูดไปเพียงสองสามคำเท่านั้น และท่านยังแถมให้ข้อสังเกตที่แปลกประหลาดที่สุดด้วย ความจริงท่านเพียงพูดขัดคอประชาชนเท่านั้นเอง แต่ก็ยังปรารถนาที่จะมีชื่อเสียงโดยเอาชนะประชาชนเหล่านั้นอยู่ เพราะฉะนั้นท่านจึงไม่เคยพูดดีกับใครเลย อ่อนแอในด้านเพาะคุณงามความดีเข้มแข็งในการยกสิ่งทั้งหลายขึ้น วิถีทางของท่านจึงเป็นวิถีทางที่แคบเสียจริงๆ

จากทัศนะเกี่ยวกับเต๋า ***(วิถีทาง)*** ของจักรวาล ความฉลาดของหุยซือมีผลพอ ๆ กับยุงหรือแมลงที่ร้องหึ่ง ๆ ฉะนั้น ท่านจะมีประโยชน์ต่อโลกในด้านไหนเล่า ควรจะเป็นการพอเพียงในอันที่จะยอมรับรองเอกภาพของเต๋า และทำให้เต๋าก้าวหน้าไปด้วยคำพูดเพียงสองสามคำ แต่หุยซือไม่สามารถทำตัวให้พอใจกับสิ่งนี้ได้ ท่านได้แผ่ขยายตัวเองออกไปเหนือสิ่งทั้งปวงอย่างไม่รู้จักพอ ในที่สุดก็รู้จักกันเพียงแต่ว่า ท่านเป็นนักโต้วาทะที่เชี่ยวชาญคนหนึ่งเท่านั้น น่าอนาถ ! ทั้ง ๆ ที่มีความสามารถเป็นพิเศษ หุยซือก็ต้องท่องเที่ยวไปโดยไม่ได้รับอะไรเลย ท่านไปตามสิ่งทั้งปวงโดยไม่กลับมาหาเต๋าเลย ***ท่านก็เป็นเหมือนคนที่พยายามที่จะทำให้เสียงสะท้อนเงียบหายไปโดยการตะโกนสวนเสียงสะท้อนนั้น หรือไม่ก็คล้าย ๆ กับผู้ที่พยายามวิ่งแข่งกับเงาตัวเองช่างน่าเศร้าเสียจริง ๆ!***

บทที่ ๕
ตรรกศาสตร์และจักรวาลวิทยา

ตามปรกติแล้ว ปรัชญาเมธีจีนไม่สนใจใยดีต่อวิชาตรรกศาสตร์ในฐานะที่เป็นการฝึกฝนวินัยที่เป็นอิสระอย่างหนึ่งเลย ในบรรดา ***"ปรัชญาเมธีร้อยคน"*** ในสมัยคลาสสิก มีนักตรรกศาสตร์อยู่เพียงสองสามคนเท่านั้น ในบันทึกความรู้ที่เกี่ยวกับสมุดหนังสือของจีนสมัยแรกที่สุด ซึ่งได้รวบรวมไว้ในราวๆ กลางพุทธศตวรรษที่ ๖ มีงานอยู่เพียงเจ็ดชิ้นเท่านั้นที่ขึ้นทะเบียนไว้ในฝ่ายตรรกศาสตร์ แต่ในบรรดางานต่างๆ เหล่านี้ตำราที่แท้จริงที่มีอยู่ในเวลานี้ก็มีเฉพาะ ***กุงซุนลุงจื่อ*** (Kung-sun Lung Tzu) เท่านั้นจึงนับว่าโชคร้ายมากทีเดียว ข้อความที่เกี่ยวกับตรรกศาสตร์ที่พอจะเพิ่มเติมได้อีกก็มีกระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์ ***ม่อจื๊อ จวงจื๊อ*** และ ***ฉิ่นจื๊อ*** (Hsün Tzu) เนื้อหาของข้อโต้เถียงเหล่านี้อาจเรียกว่าตรรกศาสตร์ได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจคำนั้นได้ในความหมายที่กว้างที่สุดเท่านั้น เพราะรวมเอาวาทวิจารณ์ การให้เหตุผลชนิดที่ทำให้หลงเข้าใจผิด ความขัดแย้งกันเอง และตรรกศาสตร์เข้าไว้ คำจีนสำหรับสำนักนี้ก็คือ ***มิ่งเจี่ย*** หรือ สำนักฝ่ายนาม คำภาษาอังกฤษที่ใกล้เคียงที่สุดอาจเป็น "School of Semantics" หรือ "สำนักที่สอนความหมายของคำ"

หุยซื่อ กับ กุงซุนหลุง

หุยซื่อ (Hui Shih : พ.ศ. ๑๖๓-๒๔๓ ?) กับ **กุงซุนหลุง** (Kung-sun Lung : พ.ศ. ๒๒๓-๒๙๓ ?) มักจะถือกันว่าเป็นตัวแทนที่เป็นแบบฉบับของสำนักตรรกศาสตร์แต่เราทราบเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของนักคิดเหล่านี้ไม่มากนัก หุยซื่อเป็นผู้ที่ชอบศึกษาและมีธุระมาก เป็นเสนาบดีที่มีอิทธิพลคนหนึ่งในแคว้นของเจ้าครองนครแห่งหนึ่ง และเป็นผู้แต่งหนังสือกฎหมายขึ้น ท่านกับจวงจื๊อเป็นเพื่อนกัน และชอบวิพากษ์วิจารณ์กันหนังสือ ***จวงจื๊อ*** ได้บรรจุเรื่องราวเกี่ยวกับการสนทนาอย่างสนุกสนานในระหว่างคนทั้งสองนี้ไว้มากมาย หุยซื่อได้เขียนตำราตรรกศาสตร์ซึ่งบัดนี้ได้สูญหายไปแล้ว แต่ข้อขัดแย้งกันในตัว ๑๐ ประการของท่านนั้นยังรักษาไว้ในหนังสือ ***จวงจื๊อ*** และรวมอยู่ในข้อความที่ได้คัดมาด้วย ในหัวข้อทั้ง ๑๐ หัวข้อนั้น หัวข้อแรกเราอาจเรียกว่า ญัตติเชิงวิเคราะห์

และหัวข้อสุดท้าย เราอาจเรียกว่า การยืนยันเกี่ยวกับธรรมชาติของความมีอยู่ (ภาวะ) ที่พอจะเข้าใจได้ หัวข้อที่ ๕ ดูเหมือนจะเป็นการกล่าวทั่วๆ ไป คือหลักการว่าด้วยสัมพันธภาพ และหัวข้อที่เหลือเป็นการขัดแย้งกันอยู่ในตัวซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งความสัมพันธ์ระหว่างกาละกับเทศะ (กาลกับอวกาศ) นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่จะได้บันทึกไว้ว่า หัวข้อที่ ๑๐ ได้สนับสนุนเรื่องความรักสากล แต่ที่นับว่าตรงข้ามกับม่อจื๊อก็คือ พื้นฐานแห่งคำสอนของหุยซื่อนั้นหนักไปในด้านพุทธิปัญญามากกว่าจะเป็นเรื่องราวทางศาสนา

กุงซุนหลุง เป็นนักศึกษาที่เฝ้าโรงเรียน มีลูกศิษย์มากมาย และมักจะดำรงชีวิตอยู่โดยอาศัยการอุปถัมภ์ของเจ้าครองนครคนนี้บ้าง คนนั้นบ้าง ส่วนใหญ่ท่านสนใจไปในทางตรรกศาสตร์และวาทศาสตร์ และเป็นผู้สนับสนุนสันติภาพกับการลดอาวุธเช่นเดียวกับหุยซื่อ หนังสือ ***กุงซุนลุ่งจื๊อ*** เป็นงานที่สั้นมาก ทั้งยากและน่าทึ่ง สามบทที่เราได้รวบรวมไว้ในที่นี้นับว่าเป็นที่รู้จักกันดีที่สุด ภายใต้การให้เหตุผลที่เข้าใจได้ยาก ทั้งหมดนี้เป็นวิธีการวิเคราะห์ทางด้านญาณวิทยา ซึ่งได้ลดความสับสนทางด้านความรู้สึกลงมาเป็นคุณภาพอย่างง่ายๆ

การอธิบายข้อความที่ตัดตอนมาสั้นๆ เหล่านี้อย่างละเอียดละออนั้น จะต้องมีการวิเคราะห์และอรรถาธิบายอีกมากมายทีเดียว บางตอนก็ท้าทายให้เราใช้ความพยายามทั้งปวง ในอันที่จะอธิบายให้แจ่มแจ้ง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความคุ้นเคยกับวรรณกรรมแบบนี้อย่างผิวเผินจะขจัดปัดเป่าความคิดที่ว่าปัญหาทางตรรกศาสตร์ นับว่าเป็นปัญหาที่แปลกหน้าสำหรับขนบธรรมเนียมประเพณีจีนออกไปได้ก็ตาม แต่พร้อมกันนั้น การที่ปัญหาทางตรรกศาสตร์มีอยู่จริงก็กระตุ้นให้เราถามว่า ทำไม แทนที่สำนักทางด้านความคิดเห็นชั้นนำของจีนในสมัยต่อๆ มาจะมุ่งไปสู่การพัฒนาในขั้นที่สูงขึ้นไปอีก กลับเลือกไสไล่ส่งการถามปัญหาแนวนี้ไปสู่ฐานะตำแหน่งที่มีความสำคัญน้อยด้วยเล่า

ข้อขัดแย้งกันอยู่ในตัวของหุยซื่อและนักโต้วาทะทั้งหลาย

(จาก หนังสือ จวงจื๊อ บทที่ ๓๓)

หุยซื่อ

๑. สิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดไม่มีอะไรนอกเหนือตัวมันเองเลย นี้เรียกว่า สิ่งที่เป็นอนันตะ สิ่งที่เล็กที่สุดก็ไม่มีอะไรภายในตัวมันเอง นี้เรียกว่า เป็นสิ่งที่ละเอียดยิบที่สุด

๒. สิ่งที่ไม่มีความหนาเลยนั้นเราไม่อาจเพิ่มให้หนาขึ้นได้ แม้ว่าจะมีขอบเขตครอบคลุมไปตั้งพันลี้ก็ตาม

๓. สวรรค์ต่ำเท่าๆ กับแผ่นดิน ภูเขาก็อยู่ในระดับเดียวกันกับบึงนั่นเอง

๔. ดวงอาทิตย์ตอนเที่ยง ก็คือดวงอาทิตย์ที่กำลังจะบ่ายคล้อย สัตว์ที่เกิด ก็คือสัตว์ที่กำลังจะตาย

๕. ความแม้นเหมือนที่ยิ่งใหญ่ย่อมแตกต่างไปจากความแม้นเหมือนเพียงเล็กน้อยเหล่านี้เรียกว่าความแม้นเหมือนและความแตกต่างกันที่น้อยกว่า สิ่งทั้งปวงเหมือนกันแถมยังแตกต่างกันด้วย เหล่านี้เรียกว่าความแม้นเหมือน และความแตกต่างกันที่ยิ่งใหญ่ (มาก) กว่า

๖. ทิศใต้ไม่มีขอบเขตและมีขอบเขต

๗. ข้าพเจ้าไปแคว้นเย่ววันนี้ ถึงแคว้นเย่วเมื่อวานนี้

๘. วงแหวนที่เกาะเกี่ยวกันอยู่นั้นอาจเอาออกจากกันได้

๙. ข้าพเจ้ารู้จักศูนย์กลางของโลก มันอยู่ทางทิศเหนือของแคว้นเยี่ยน (แคว้นเหนือสุด) และอยู่ทางทิศใต้ของแคว้นเย่ว (แคว้นใต้สุด)

๑๐. จงรักสิ่งทั้งปวงให้เท่าๆ กัน เพราะฟ้าและดินเป็นร่างที่ประกอบเข้าด้วยกันร่างหนึ่ง

นักโต้วาทะทั้งหลาย

๑. ไข่มีขน

๒. ลูกไก่มีสามขา

๓. หยิง [เมืองหลวงของแคว้นฉู่ (Ch'u)] ได้บรรจุโลกเข้าไว้ทั้งหมด

๔. สุนัขอาจเป็นแกะได้

๕. ม้าออกไข่ได้

๖. กบมีหาง

๗. ไฟไม่ร้อน

๘. ภูเขามีปาก

๙. วงล้อไม่เคยกระทบพื้นเลย

๑๐. ตามองไม่เห็น

๑๑. คุณสมบัติไม่เคยถึง การถึงไม่เคยจบลงเลย

๑๒. เต่าตัวยาวกว่างู

๑๓. สามแยกเป็นตัว T ไม่มีมุมเป็นมุมฉาก และวงเวียนทำวงกลมไม่ได้

๑๔. สิ่วไม่ล้อมรอบด้ามของมัน

๑๕. เงาของนกที่กำลังบินไม่เคยเคลื่อนไหวเลย

๑๖. มีหลายขณะที่ลูกศรกำลังแล่นไปในอากาศนั้นมิได้เคลื่อนไหวหรือหยุดพักแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง

๑๗. ลูกสุนัขไม่ใช่สุนัข

๑๘. ม้าสีน้ำตาลปนแดงกับวัวสีเหลืองขี้ม้ารวมกันเป็นสาม

๑๙. สุนัขขาวสีดำ

๒๐. ลูกม้ากำพร้าไม่เคยมีแม่เลย

๒๑. เอาไม้เรียวยาวสักหนึ่งฟุตมาอันหนึ่ง ตัดตรงกลางทุกๆ วัน แม้กาลเวลาจะล่วงเลยไปสัก ๒ หมื่นชั่วคน ก็ยังคงมีอะไรเหลืออยู่อีก

ข้อความที่คัดเลือกมาจากหนังสือกุงซุนลุ่งจื่อ

บทที่ ๒ : คำบรรยายเรื่องม้า

ถาม : ม้าขาวไม่ใช่ม้า... ข้อนี้เป็นไปได้ไหม

ตอบ : เป็นไปได้

ถาม : ทำไมจึงเป็นไปได้

ตอบ : "ม้า" แสดงถึงรูปแบบ : "ขาว" แสดงถึงสี สิ่งที่แสดงถึงสีย่อมไม่แสดงถึงรูปแบบ เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า ม้าขาวไม่ใช่ม้า

ถาม : เมื่อม้าขาวมีอยู่ จะพูดว่าไม่มีม้าไม่ได้ ถ้าเราไม่อาจพูดว่าไม่มีม้าแล้ว ทำไมมันจึงไม่เป็นม้าเล่า โดยเหตุที่ม้าขาวมีอยู่ เราก็จะต้องยอมรับว่ามีม้า "ขาว" จะปฏิเสธความมีอยู่ของ "ม้า" ได้อย่างไรกัน

ตอบ : เมื่อเราต้องการม้า เราอาจนำเอาม้าเหลืองและม้าดำทั้งหมดมาได้

แต่เมื่อเราต้องการม้าขาว เราไม่อาจนำเอาม้าเหลืองและม้าดำมาได้ ถ้าหากว่าม้าขาวเป็นม้าแล้วละก็ สิ่งที่เราต้องการในสองตัวอย่างนั้นก็จะต้องเหมือนกัน ถ้าหากว่าม้าที่เราต้องการเป็นอย่างเดียวกันแล้วละก็ ม้าขาวก็ไม่ควรที่จะต้องแตกต่างไปจากม้า ถ้าหากว่าม้าที่เราต้องการไม่แตกต่างกัน แล้วทำไมในกรณีหนึ่งม้าเหลืองและม้าดำจึงเป็นที่พอใจเราแต่ในอีกกรณีหนึ่งไม่เป็นที่พอใจเราเล่า เราย่อมเห็นได้อย่างชัดแจ้งแล้วว่า ม้าที่เราพอใจกับม้าที่เราไม่พอใจไม่ใช่ม้าตัวเดียวกัน ทีนี้ม้าเหลืองกับม้าดำยังคงเป็นม้าอย่างเดียวกันอยู่ ทั้งยังเอามาใช้แทนม้าได้ แต่ไม่ใช่แทนม้าขาว ดังนั้นก็ควรจะหันได้อย่างแจ่มชัดแล้วว่า ม้าขาวไม่ใช่ม้า

ถาม : ถ้าเราพิจารณาว่าม้าที่มีสีไม่ใช่ม้า แล้วในโลกนี้ก็คงจะไม่มีม้าเลย เพราะในโลกนี้ไม่มีม้าตัวใดไม่มีสีเลย! ข้อนี้เป็นไปได้ไหม

ตอบ : แน่นอนทีเดียว ม้ามีสี เพราะฉะนั้นจึงมีม้าขาว ถ้าหากว่า ม้าไม่มีสีก็คงจะมีเพียงม้าเฉยๆ เท่านั้น เราจะสามารถระบุม้าขาวได้อย่างไรเล่า

แต่ม้าขาวไม่เป็นม้า ม้าขาวเป็นม้าที่บวกกับความขาว หรือความขาวบวกกับม้า เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า ม้าขาวไม่ใช่ม้า

ถาม : ท่านพูดว่าม้าที่ไม่ได้รวมกับความขาว คือม้า ความขาวที่มิได้รวมกับม้าเป็นความขาว แต่เมื่อม้ากับความขาวมารวมกัน เราก็ใช้ชื่อรวมๆ ว่าม้าขาว ซึ่งหมายถึงว่าม้ากับความขาวรวมกัน ไม่เป็นการถูกต้องเลยที่จะอ้างถึงม้ากับความขาวคล้ายกับว่ามันมิได้รวมกัน เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการถูกต้องเลยที่จะกล่าวว่าม้าขาวไม่ใช่ม้า

ย้อนถาม : ถ้าหากว่าท่านจะถือว่าม้าขาวเป็นม้า ท่านก็อาจอ้างม้าขาวว่าเป็นม้าเหลืองได้เช่นกัน ข้อนี้พอจะเป็นไปได้ไหม

ตอบ : เป็นไปไม่ได้

ตอบ : การถือว่าม้าแตกต่างจากม้าเหลือง ก็คือการทำให้ม้าเหลืองแตกต่างจากม้านั่นเอง การทำให้ม้าเหลืองแตกต่างจากม้าก็คือ การถือว่าม้าเหลืองไม่ใช่ม้านั่นเอง ทีนี้ทั้งๆ ที่ถือว่าม้าเหลืองไม่ใช่ม้า แต่ก็ยังยืนยันว่าม้าขาวเป็นม้า ก็คล้ายๆ จะพูดว่านกบินอยู่ในทะเลสาบหรือเก็บหีบศพด้านในกับด้านนอกไว้แยกที่กันฉะนั้น นี่คงจะเป็นคำพูดที่ผิดเหตุผลอย่างที่สุด และเป็นการให้เหตุผลที่สับสนที่สุดในโลก

ถาม : เราไม่อาจกล่าวว่าม้าขาวไม่ใช่ม้าเลย และนี่เป็นพื้นฐานแห่งความขาวที่แยกออกไป แม้หากว่าเราจะมิได้แยกความขาวออกไป เราก็คงยังไม่สามารถพูดว่าม้าขาวไม่เป็นม้าอยู่ดีนั่นแหละ เหตุผลที่ยึดถือว่าม้าขาวเป็นม้านั้น ว่าง่ายๆ ก็คือว่าม้าย่อมเป็นม้าอยู่เสมอไป และไม่ใช่ถือว่าม้าขาวเป็นม้าอีกชนิดหนึ่ง เพราะฉะนั้น เมื่อเราถือว่าม้าขาวเป็นม้า นั่นก็คือจะต้องไม่ถือว่ามีม้าอยู่ชนิดหนึ่ง แล้วก็มีม้าอีกชนิดหนึ่ง

ตอบ : ความขาวซึ่งมิได้กำหนดตัวเองว่าจะต้องอยู่กับสิ่งใดนั้น เราอาจมองข้ามไปเสียได้ง่ายๆ แต่ในการพูดถึงม้าขาว เราอ้างถึงความขาวซึ่งติดอยู่กับวัตถุของมัน ความขาวที่ติดอยู่กับวัตถุนั้นมิใช่เป็นเพียงความขาวธรรมดาๆ เท่านั้น

คำว่า ***ม้า*** มิได้เกี่ยวข้องกับการเลือกสีใดๆ เลย เพราะฉะนั้นม้าเหลืองม้าดำทั้งหมดจึงจะเกี่ยวข้องกับการเลือกสีได้ คำว่า ***ม้าขาว*** เกี่ยวกับการเลือกสีจริงๆ เพราะฉะนั้นม้าเหลืองม้าดำจึงได้ถูกปฏิเสธทั้งหมดเนื่องมาจากสีของมันนั่นเอง ม้าขาวเท่านั้นที่จะเกี่ยวข้องกับการเลือกสีได้ สิ่งที่มิได้เอาออกจากสีใดๆ มิได้เป็นสิ่งเดียวกันกับสิ่งที่เอาออกจากสีบางสี เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่าม้าขาวไม่ใช่ม้า

บทที่ ๓ : คำบรรยายเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายและคุณสมบัติของสิ่งเหล่านั้น

๑

ข้อสมมติ : สิ่งทั้งหลายมิได้ประกอบด้วยอะไรเลยนอกจากคุณสมบัติ (attribute) ของสิ่งนั้นเท่านั้น แต่คุณสมบัติทั้งหลายมิใช่คุณสมบัติในตัวเองและของตัวเอง

เมื่อปราศจากคุณสมบัติ เราก็ไม่อาจเรียกสิ่งทั้งหลายว่าเป็นสิ่งทั้งหลายได้ เมื่อปราศจากสิ่งทั้งหลายแล้ว เราจะสามารถพูดได้หรือว่าเป็นคุณสมบัติ

๒

ข้อค้าน : คุณสมบัติก็คือสิ่งที่มิได้มีอยู่ในโลก สิ่งทั้งหลายคือสิ่งที่มีอยู่ในโลก คงจะไม่เหมาะเลยที่จะถือสิ่งที่มีอยู่ว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่

ข้อสมมติ : ไม่มีคุณสมบัติใดๆ อยู่ในโลกจริง และเราไม่อาจกล่าวว่าสิ่งทั้งหลายเป็นเพียงคุณสมบัติ ***(ดังที่ท่านกล่าว)*** เท่านั้น แม้ว่าเราอาจกล่าวว่าสิ่งทั้งหลาย

เป็นคุณสมบัติ แต่ว่าสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นสิ่งที่คุณสมบัติได้อ้างว่ามีอยู่มิใช่หรือ คุณสมบัติย่อมไม่เป็นคุณสมบัติในตัวเองหรือของตัวเอง แต่ว่าสิ่งทั้งหลายมิได้ประกอบด้วยอะไรเลย นอกจากคุณสมบัติของสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น

อนึ่ง ไม่มีคุณสมบัติใดๆ อยู่ในโลก ***(ดังที่ท่านกล่าวเลย)*** แม้ว่า ท่านไม่อาจกล่าวว่าสิ่งทั้งหลายเป็นเพียงคุณสมบัติหรือสิ่งทั้งหลายมิได้ประกอบด้วยสิ่งใดๆ อื่นนอกไปจากคุณสมบัติเลย ***(เพราะฉะนั้น)*** สิ่งทั้งหลายไม่ได้ประกอบด้วยสิ่งใดเลยนอกจากคุณสมบัติของตัวเอง และคุณสมบัติทั้งหลายก็มิใช่คุณสมบัติในตัวเองหรือของตัวเอง

๓

ข้อค้าน : "ที่ว่าไม่มีคุณสมบัติใดๆ ในโลกที่เนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า สิ่งทั้งหลายมีชื่อตามลำดับของสิ่งนั้นและไม่เป็นเพียงคุณสมบัติเท่านั้น การเรียกสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นคุณสมบัติในเมื่อสิ่งเหล่านั้นมิได้เป็นคุณสมบัติ ก็คือการอ้างว่าสิ่งทั้งปวงเป็นคุณสมบัตินั่นเอง ดูจะไม่เป็นการเหมาะสมเลยที่จะถือว่าสิ่งที่ไม่ใช่คุณสมบัติทั้งหมดเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรเลยนอกจากคุณสมบัติเท่านั้น

ข้อสมมุติ : จงแน่ใจเถิดว่าคุณสมบัติทั้งหลายก็คือสิ่งที่มิได้มีอยู่ในโลก ***(ดังที่ท่านกล่าว)*** แม้ว่าจะไม่มีคุณสมบัติอยู่ในโลกเลย เราก็ไม่อาจพูดถึงสิ่งทั้งหลายโดยปราศจากคุณสมบัติได้ โดยเหตุที่เราไม่อาจพูดถึงสิ่งทั้งหลายโดยปราศจากคุณสมบัติ สิ่งทั้งหลายจึงมิได้ประกอบด้วยสิ่งอื่นใดนอกไปจากคุณสมบัติของสิ่งเหล่านั้นเอง โดยเหตุที่สิ่งทั้งหลายมิได้ประกอบด้วยสิ่งอื่นใดนอกจากคุณสมบัติของสิ่งเหล่านั้นเอง สิ่งทั้งหลายจึงประกอบด้วยความไม่มีอะไรนอกจากคุณสมบัติของสิ่งเหล่านั้นเอง

ไม่ใช่ว่าคุณสมบัติไม่เป็นคุณสมบัติ แต่ว่าคุณสมบัติในสิ่งทั้งหลายมิได้เป็นคุณสมบัติในตัวเองและของตัวเอง ถ้าหากว่าไม่มีคุณสมบัติในสิ่งทั้งหลายอยู่ในโลกเลยแล้ว ใครเล่าจะสามารถพูดอย่างง่ายๆ ว่าไม่มีคุณสมบัติใดๆ เลย ถ้าหากว่าไม่มีสิ่งทั้งหลายอยู่ในโลก ใครเล่าจะสามารถพูดอย่างง่ายๆ ว่ามีคุณสมบัติอยู่ ถ้าหากว่ามีคุณสมบัติ แต่ไม่ใช่คุณสมบัติในสิ่งทั้งหลาย แล้วใครเล่าจะสามารถพูดอย่างง่ายๆ ว่าไม่มีคุณสมบัติหรือว่าสิ่งทั้งหลายประกอบด้วยความไม่มีอะไรเลยนอกจากคุณสมบัติของสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น

อีกประการหนึ่ง คุณสมบัติหาใช่คุณสมบัติในตัวเองหรือของตัวเองจริงๆ เลย และเป็นเพราะว่าคุณสมบัติทั้งหลายติดแน่นอยู่กับสิ่งทั้งหลายซึ่งได้กลายเป็นคุณสมบัติ

บทที่ ๕ : คำบรรยายเกี่ยวกับความแข็งและความขาว

ถาม : ความแข็ง ความขาว และหิน... เราอาจอ้างว่าเป็นสิ่งสามสิ่งได้หรือไม่

ตอบ : ไม่ได้

ถาม : เราจะอ้างว่าเป็นสิ่งสองสิ่งได้หรือไม่

ตอบ : ได้

ถาม : ทำไมเล่า

ตอบ : เมื่อความแข็งไม่อยู่ที่นั่น เราก็เข้าใจความขาว : ดังนั้น สิ่งที่ถูกแทนตัวได้จึงเป็นสอง ***(คือความขาวกับหิน)*** ในทำนองเดียวกัน เมื่อความขาวไม่อยู่ที่นั่น เราเข้าใจความแข็ง : ดังนั้นสิ่งที่ถูกแทนตัวได้จึงเป็นสองอีก ***(คือความแข็งกับหิน)***

ถาม : เมื่อเข้าใจความขาว เราไม่อาจพูดว่าความขาวไม่มีอยู่ที่นั่น เมื่อเข้าใจความแข็ง เราไม่อาจพูดได้ว่าความแข็งไม่มีอยู่ที่นั่น ก็เมื่อความเป็นธรรมชาติแห่งความมีอยู่ของหินเป็นเช่นนี้ ไม่ใช่มีสิ่งสามสิ่งดอกหรือ

ตอบ : เมื่อเห็น เราไม่เข้าใจความแข็ง แต่เข้าใจความขาว... นั่นคือความแข็งมิได้อยู่ที่นั่น เมื่อสัมผัส เราไม่เข้าใจความขาว แต่เข้าใจความแข็ง... นี่เป็นเพราะว่าความขาวมิได้อยู่ที่นั่น

ถาม : ถ้าหากว่าไม่มีความขาวอยู่ในโลก เราก็จะไม่อาจเห็นหินได้ และถ้าหากไม่มีความแข็งอยู่ในโลก เราก็ไม่อาจรู้สึกว่ามีหินได้ ความแข็ง ความขาว และหินมิได้ขจัดกันและกันออกไป เราจะซ่อนสิ่งหนึ่งในสามสิ่งนั้นได้อย่างไร

ตอบ : มันซ่อนตัวมันเอง และมันมิได้ซ่อนอยู่ในสิ่งใดๆ หรือมิได้มีสิ่งใดๆ ปิดบังไว้เลย

ถาม : ความขาวกับความแข็งเป็นคุณภาพที่จำเป็นซึ่งซึมซาบอยู่ในกันและกันในก้อนหิน จะเป็นไปได้อย่างไรที่อย่างใดอย่างหนึ่งจะซ่อนตัวเอง

ตอบ : เราเข้าใจความขาวและเราก็เข้าใจความแข็ง สิ่งที่มองเห็นกับสิ่งที่มองไม่เห็นนั้นเป็นสิ่งที่แยกกันอย่างเห็นได้ชัด เป็นเพราะว่าสิ่งหนึ่ง ***(คือหิน)*** และสองสิ่ง***(คือคุณภาพ)*** มิได้ซึมซาบกันและกัน จึงแยกจากกัน การแยกจากกันก็คือการ (อยู่ในตำแหน่งที่) ซ่อนได้

ถาม : (ความขาวเป็น) ความขาวของหิน และ (ความแข็งเป็น) ความแข็งของหิน แม้ว่าคุณภาพอย่างหนึ่งในสองอย่างนั้นจะเห็นได้และอีกอย่างหนึ่งเห็นไม่ได้ คุณภาพสองอย่างนั้นกับหินย่อมรวมกันเป็นสามอย่าง มันซึมซาบกันและกันเหมือนความกว้างกับความยาวซึมซาบกันและกันในกรณีของพื้นผิวฉะนั้น ไม่สมควรอีกหรือที่ทั้งสามอย่างนั้นจะมีอยู่พร้อมกัน

ตอบ : บางอย่างอาจมีสีขาว แต่ความขาวที่ได้กำหนดให้ติดอยู่กับสิ่งนั้นไม่บางอย่างอาจแข็ง แต่ความแข็งก็มิได้กำหนดให้ติดอยู่กับสิ่งนั้นเลย สิ่งที่มิได้กำหนดให้ติดอยู่กับอะไรนั้นเป็นประโยชน์สากล แล้วจะเป็นไปได้อย่างไรที่จะสันนิษฐานว่าคุณสมบัติทั้งหลาย (คือความแข็งกับความขาว) จะต้องอยู่ในหินและเป็นของหินด้วย

ถาม : เราสัมผัสหินได้ ย่อมไม่อาจมีหินใดๆ นอกเสียจากว่าเราจะสัมผัสได้เท่านั้น ย่อมไม่มีความรู้สึกที่อ้างถึงหินขาวได้นอกเสียจากว่าจะมีหินเท่านั้น ที่ว่าหินและคุณภาพของหินมิได้แยกกันนั้นเป็นอะไรบางอย่างที่จำเป็นจะต้องเป็นเช่นนั้น และเป็นเช่นนั้นโดยไม่มีกำหนด

ตอบ : หินเป็นอย่างหนึ่ง ความแข็งกับความขาวเป็นสองอย่าง แม้ว่าจะอยู่ในหินก็ตาม แต่เราไม่อาจรู้สึกสิ่งหนึ่งในสองสิ่งนั้นในเมื่อเราไม่อาจรู้สึกอีกสิ่งหนึ่งได้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าสิ่งที่สัมผัสได้กับสิ่งที่สัมผัสไม่ได้นั้นแยกกัน สิ่งที่มองเห็นได้กับสิ่งที่มองเห็นไม่ได้ก็หลบซ่อนกันอยู่ เมื่อมีการซ่อนเร้น ใครเล่าจะกล้าพูดว่ามันไม่แยกจากกัน

ถาม : เพราะตาไม่สามารถมองเห็นความแข็ง และมือไม่สามารถยึดจับความขาวได้ เราจึงไม่อาจกล่าวว่าไม่มีความแข็งหรือความขาว องคาพยพเหล่านี้ทำหน้าที่ต่างกันและไม่สามารถที่จะทำหน้าที่แทนกันได้ แต่โดยเหตุที่ความแข็งกับความขาวมีอยู่ในหินด้วยกันทั้งคู่ แล้วท่านจะยืนยันได้อย่างไรว่า ความแข็งกับความขาวแยกกัน

ตอบ : ความแข็งก็คือความแข็ง ไม่จำเป็นจะต้องเป็นความแข็งของหิน

เพราะอาจเป็นความแข็งของอะไรสักอย่างหนึ่งก็ได้ อนึ่งความแข็งไม่จำเป็นจะต้องเป็นความแข็งของสิ่งอื่นใดเลย อาจเป็นความแข็งในตัวเองและของตัวเองก็ได้ ความแข็งที่มิใช่ความแข็งของหินหรือความแข็งของสิ่งอื่นใดนั้นดูเหมือนว่าจะไม่มีอยู่ในโลก... นี่เป็นเพียงการกล่าวว่ามันได้ซ่อนเร้นอยู่เท่านั้น

ถ้าหากว่าความขาวไม่อาจเป็นความขาวในตัวเองและของตัวเองแล้ว จะสามารถเป็นความขาวของหินและความขาวของสิ่งทั้งหลายได้อย่างไร อีกประการหนึ่งถ้าหากว่าความขาวเป็นความขาวในตัวเองและของตัวเองจริงๆ แล้วความขาวก็ย่อมเป็นความขาวโดยปราศจากการที่จะเป็นความขาวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สำหรับสีเหลืองและสีดำก็เช่นเดียวกัน แล้วหินเองก็จะไม่อยู่ที่นั่นต่อไปอีก แล้วจะมีความรู้สึกอะไรในการอ้างถึงหินที่แข็งและขาวด้วยเล่า ทั้งหมดนี้แยกกัน และแยกจากธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย การยอมรับธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายนั้นดีกว่าการใช้พลังงานความรู้สึกและการเห็นที่จะทำให้เข้าใจได้มากทีเดียว

อีกประการหนึ่ง ความขาวจะเห็นได้ก็โดยอาศัยตา แต่ตาจะเห็นได้ก็ต้องอาศัยแสงสว่าง อย่างไรก็ดี แสงสว่างมิได้มีความสามารถในการเห็น ไม่ว่าแสงสว่างหรือตาละโดยลำพังตัวมันเองแล้วย่อมไม่อาจเห็นความขาวได้ จะต้องเป็นจิตเท่านั้นที่เห็นความขาว ความจริงตามลำพังจิตเองก็เห็นความขาวไม่ได้เช่นกัน ดังนั้นการเห็นความขาวจึงเป็นอะไรบางอย่างต่างหาก

ความแข็งจะรู้ได้ก็โดยอาศัยมือ และมือจะรู้สึกได้ก็โดยอาศัยการกระทบ อย่างไรก็ดี การกระทบมิได้มีความสามารถในการรู้สึก ไม่ว่าการกระทบหรือมือละ โดยลำพังตัวเองแล้วไม่อาจรู้สึกได้ จะต้องเป็นจิตนี่แหละที่รู้สึก ความจริงลำพังจิตเองก็ไม่สามารถรู้สึกได้เช่นกัน ดังนั้นความรู้สึกว่าแข็งจึงเป็นอะไรบางอย่างต่างหาก

สิ่งที่มีอยู่ทั้งหลายทั้งปวงในโลกล้วนแต่เป็นสิ่งที่แยกๆ กัน ต่อเมื่อเราถือว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นอิสระเท่านั้น จึงจะถูกต้อง

โฉวเยี่ยน : ทฤษฎียิน-หยางและทฤษฎีธาตุทั้งห้า

ในบรรดาสำนักปรัชญาที่โบร่ำโบราณสำคัญๆ หกสำนักนั้น สำนักยินหยางและธาตุทั้งห้าเป็นสำนักเดียวเท่านั้นที่ไม่มีผลงานที่เป็นหนังสือแทนตัวเหลืออยู่ในปัจจุบันนี้

ปรัชญาเมธีโฉวเยี่ยน (Tsou Yen : พ.ศ. ๒๐๓-๒๘๓?) มักจะมีผู้กล่าวขวัญอยู่เสมอว่าเป็นนักคิดชั้นนำของสำนักนี้ แต่ผลงานที่เป็นหนังสือของท่านได้สูญหายไป และทั้งหมดที่เราทราบเกี่ยวกับท่านก็คือข้อความสั้นๆ เกี่ยวกับชีวิตและความคิดของท่านซึ่งมีอยู่ในหนังสือ ***ซื่อจี*** (Shih chi) หรือ ***การบันทึกของนักประวัติศาสตร์*** ของ ซือหม่าเฉียน (พ.ศ. ๓๙๘ ?-๔๕๓?)

ทฤษฎีเกี่ยวกับยิน-หยาง และเกี่ยวกับธาตุทั้งห้านั้นบางทีจะมีบ่อเกิดแยกจากกันจริงๆ ทฤษฎีทั้งสองนั้นเป็นความพยายามที่จะอธิบายการทำงานของจักรวาล โดยใช้คำพูดที่มีเนื้อหาที่เป็นพื้นฐานเพียงสองสามอย่าง หรือถ้าจะให้ถูกต้องยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือ โดยใช้คำพูดที่มีพลังงานที่เป็นพื้นฐานสองสามอย่าง คู่แห่งธาตุที่เป็นส่วนประกอบกันเรียกว่า ยินกับหยาง และชุดแห่งธาตุแท้ต่าง ๆ เรียกว่า อำนาจทั้งห้า หรือ ธาตุทั้งห้า ***(อู่ฉิง** : wu-hsing)* อาจเป็นไปได้ที่ความคิดเห็นทั้งสองนี้ได้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยแรกๆ แม้ว่า จนกระทั่งถึงกลางสมัยราชวงศ์โจว จะดูเหมือนว่าไม่มีความสำคัญมากนักก็ตาม ในสมัยนั้นบางทีคนทั้งหลาย อาจรู้สึกว่าจำเป็นจะต้องอธิบายตามแบบธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจักรวาล ซึ่งอาจจะหลีกเลี่ยงการเชื่อผีสางและความไม่แน่นอนแห่งการแปลความหมายเก่าๆ ได้ ดังนั้น จึงได้มีการพัฒนาและสร้างความคิดเห็นเกี่ยวกับพลังงานที่เป็นพื้นฐานของยินและหยาง กับธาตุทั้งห้าซึ่งทำงานอย่างสม่ำเสมอและพร้อมเพรียงกันอย่างเต็มที่ กระตุ้นและบริหารความเจริญเติบโตและความเปลี่ยนแปลงในโลกทางกายภาพทั้งมวล

ในที่นี้ เราจะรวมข้อความสั้นๆ สองตอนจาก ***คัมภีร์ประวัติศาสตร์*** ซึ่งเกี่ยวกับทฤษฎีว่าด้วยธาตุทั้งห้า ข้อความเหล่านี้อ้างว่า อธิบายเรื่องราวสมัยโบราณมาก แม้ว่าเวลาที่รวบรวมหนังสือนี้ขึ้น ตามความเป็นจริงแล้วบางทีจะอยู่ในปูนสมัยราชวงศ์โจวยุคหลัง ข้อความเหล่านี้มีเรื่องราวเกี่ยวกับปรัชญาเมธีโฉวเยี่ยนของซือหม่าเฉียน ตามมาด้วยทฤษฎีว่าด้วย ยินหยางและว่าด้วยธาตุทั้งห้า ซึ่งเพิ่งจะเริ่มพัฒนา และได้รับการยอมรับนับถือในระหว่างสมัยราชวงศ์โจวนั้น ได้มีความสำคัญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งปรัชญา และความเชื่อถือที่นิยมนับถือกันทั่วๆ ไป ทั้งสองอย่าง แต่เพราะขาดวัตถุดิบที่จะแสดงให้เห็นภาพอย่างเพียงพอ การถกเถียงกันเกี่ยวกับความสำคัญแห่งปรัชญาและความเชื่อถือทั้งสองโดยละเอียดนั้นจึงจะขอยกไว้ เอาไปพูดในตอนที่ว่าด้วยความคิดของพวกฮั่น

ข้อความที่คัดมาจากคัมภีร์ประวัติศาสตร์

การประกาศที่แคว้นกาน

คราวหนึ่ง ได้เกิดมีสงครามใหญ่ขึ้นที่แคว้นกาน (Kan) พระราชาทรงรับสั่งให้แม่ทัพใหญ่ทั้งหกมาประชุม และตรัสว่า : "นี่แน่ะท่านทั้งหลายแห่งกองทัพทั้งหกของเรา ข้าพเจ้าขอประกาศแก่ท่านทั้งหลายโดยเด็ดขาดว่า :-

"กษัตริย์แห่งแคว้นหู (Hu) ได้ละเมิดและเกลียดชังธาตุทั้งห้า ***(คือ ธาตุโลหะ ไม้ น้ำ ไฟ และดิน)*** และยังละเลยเพิกเฉยต่อบรรยากาศที่เหมาะสมทั้งสาม ***(คือ ฟ้า ดิน และมนุษย์)*** ฟ้าจะทรงเพิกถอนอำนาจที่ทรงมอบให้กษัตริย์แห่งแคว้นหู และข้าพเจ้าจะลงโทษกษัตริย์แห่งแคว้นหูตามบัญชาของฟ้าด้วยความเคารพ"

แผนผังที่สำคัญยิ่ง

ในปีที่ ๑๓ กษัตริย์หวูได้ทรงปรึกษากับเจ้าชายแห่งแคว้นจี่ พระองค์ได้ตรัสว่า : "นี่แน่ะ เจ้าชายแห่งแคว้นจี่ ฟ้าซึ่งมองไม่เห็นได้ทรงมีพระบัญชาต่อมนุษยชาติเบื้องต่ำในโลกนี้ และได้ช่วยทำให้มนุษยชาติมีความกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าธรรมชาติซึ่งคงที่จะบรรลุถึงระเบียบได้เป็นผลสำเร็จอย่างไรกัน"

เจ้าชายแห่งแคว้นจี่ ได้ทูลว่า : ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่าในสมัยโบราณ ***กุน*** บิดาของ ***ยี่ว*** (Yü) ได้กั้นน้ำซึ่งกำลังไหลบ่ามา และทำให้ธาตุทั้งห้า ไม่อยู่ในระเบียบ ทำให้เทพยเจ้าทรงพระพิโรธ จึงไม่ทรงประทานแผนผังที่สำคัญซึ่งมี ๙ ประเภทด้วยกันให้แก่เขา เพราะไม่ได้แผนผังนี้เอง ธรรมชาติที่คงที่จึงถูกทำลาย ตัวกุนเองได้ถูกประหารชีวิต และยี่วได้เป็นรัชทายาท แล้วฟ้าก็ได้ประทานแผนผังที่สำคัญซึ่งมี ๙ ประเภทให้แก่ยี่ว และโดยอาศัยแผนผังนี้ยี่วก็สามารถทำให้ธรรมชาติที่คงที่อยู่ในระเบียบต่อไปได้

(ประเภททั้ง ๙ นั้น คือ :)

๑. ธาตุทั้งห้า

๒. ความสนใจด้วยความเคารพนบนอบต่อเรื่อง ๕ เรื่อง (คือ การปรากฏตัว การพูด การเห็น การได้ยิน และความคิด)

๓. การอุทิศตัวอย่างจริงจังให้แก่มาตรการการปกครอง ๘ อย่าง (คือ อาหาร

การคลัง การเซ่นสรวงทางด้านศาสนา งานสาธารณะ การศึกษา ความยุติธรรม การทูต และกองทัพ)

๔. การใช้ผู้ตั้งกฎทั้งห้าให้กลมกลืนกัน (คือ ปี เดือน วัน ดวงดาวกับนิมิตตามจักรราศี และปฏิทิน)

๕. การสถาปนาและการใช้มาตรฐานหลวง

๖. การมองเห็นประโยชน์ของคุณธรรม ๓ ประการ (คือ ความถูกต้อง ความเป็นใหญ่โดยอาศัยความเข้มแข็ง และความเป็นใหญ่โดยอาศัยความอ่อนแอ)

๗. การใช้ปัญญาของผู้ที่จะพิจารณาตัดสินความสงสัย

๘. การใช้วิธีการสอบสวนความจริงต่าง ๆ อย่างใช้ความคิดและ

๙. การใช้คำแสดงความยินดีที่ทำให้เกิดความชื่นชมยินดี ๕ อย่าง (คือ ความมีอายุยืน ความมั่งคั่ง ความมีสุขภาพพลานามัยดี ความรักคุณธรรม และความตายอย่างผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่) กับการใช้สิ่งที่สุดโต่ง ๖ ประการ เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกขนพองสยองเกล้า (คือความตายเมื่อยังไม่ถึงเวลาอันควร ความเจ็บป่วย ความกังวลใจ ความยากจน ความชั่วร้าย และความอ่อนแอ)

"ประการแรก ธาตุทั้งห้า คือ น้ำ ไฟ ไม้ โลหะ และดิน (เมื่อว่าตามธรรมชาติของมัน:) น้ำเป็นอำนาจที่ทำให้เกิดความชุ่มโชกและไหลลง ไฟเป็นอำนาจที่ทำให้ลุกโพลงและสูงขึ้น ไม้เป็นอำนาจที่ทำให้งอและตรงได้ โลหะเป็นอำนาจที่ทำให้อาจตัดแปลงได้ง่าย และดินเป็นอำนาจที่ก่อให้เกิดพืชพรรณและสำหรับเพาะปลูก สิ่งที่ทำให้ชุ่มและไหลลงย่อมผลิตความเค็มขึ้นมา สิ่งที่ลุกโพลงและทะยานสูงขึ้นย่อมผลิตความขมขึ้นมา สิ่งที่ทำให้งอหรือตรงได้ย่อมผลิตความเปรี้ยวขึ้นมา สิ่งซึ่งอาจตัดแปลงได้ง่ายย่อมผลิตความเผ็ดร้อนขึ้นมา สิ่งซึ่งก่อให้เกิดพืชพรรณธัญญาหารย่อมผลิตความหวานขึ้นมา"

ชีวิตและความคิดของโชวเยี่ยน

(จาก *ชื่อจี*, ๗๔:๑b-๓a)

ในแคว้นฉี (Ch'i) นั้นมีนักศึกษาอยู่ ๓ คน ชื่อโชว... นักศึกษาโชวคนที่สองชื่อโชวเยี่ยน ซึ่งเกิดภายหลังเม่งจื๊อ (Mencius) โชวเยี่ยนเห็นว่า ผู้ปกครองแว่นแคว้นทั้งหลายได้กลายเป็นคนเหลวไหลมากขึ้นทุกที และมิได้ถูกกำหนดให้ยกย่องคุณงามความดี

มากขึ้น อย่าง (ผู้ปกครองแว่นแคว้นในสมัยโบราณที่มีบันทึกไว้ใน) ต่าย่า (Ta ya) (ตอนหนึ่งของคัมภีร์คีตคาถา) ซึ่งทรงประกอบด้วยคุณธรรมความดีต่างๆ และได้แพร่หลายคุณธรรมความดีเหล่านั้นเข้าไปสู่จิตใจของสามัญชนทั้งหลายด้วย โดยอาศัยเหตุนี้เอง โซวเยี่ยนจึงได้พินิจพิเคราะห์การใช้ยินและหยาง การเพิ่มขึ้นและการลดลง และได้เขียนวิถีทางแปลกๆ เกี่ยวกับกระบวนการการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งบทความต่างๆ เช่น ***เรื่องการเริ่มต้นและอวสาน*** และ ***นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่*** เป็นต้น รวมทั้งสิ้นมีมากกว่าแสนคำ คำพูดของท่านนั้นดูมโหฬารและไม่ใช่แบบสามัญธรรมดา ท่านเริ่มต้นโดยการตรวจสอบเรื่องหยุมๆ หยิมๆเสมอ แล้วก็ขยายการตรวจสอบออกไปยังเรื่องที่ใหญ่ๆ ขึ้นทุกทีจนถึงเรื่องที่เป็นอนันตะไม่มีที่สิ้นสุด

ท่านได้เริ่มต้นโดยดำเนินเรื่องจากเหตุการณ์ในสมัยนั้นย้อนหลังไปจนถึงสมัยฮ่วงตี่หรือจักรพรรดิเหลือง ดังที่นักศึกษาโดยทั่วๆ ไปปฏิบัติกันอยู่เป็นปรกติ แล้วท่านก็ดำเนินไปตามความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมแห่งยุคต่างๆ ได้บันทึกถึงโชคดีและโชคร้ายของยุคนั้นๆ ไว้ พร้อมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับสถาบันต่างๆ แล้วจึงขยายการค้นคว้าสืบสวนย้อนหลังไปถึงสมัยก่อนที่จะเกิดฟ้าและดิน ไปถึงเรื่องที่ลึกลับและสุดที่จะหยั่งถึงได้

โซวเยี่ยน ได้อ้างว่านับตั้งแต่สมัยที่ได้มีการแบ่งแยกฟ้าและดินออกจากกันเป็นต้นมา อำนาจทั้งห้า (ของธาตุทั้งห้า) ได้ตกอยู่ในกระบวนการแห่งการสร้างกันและกันและการเอาชนะกันและกัน ทั้งอ้างว่าการปกครองในทางโลกแต่ละสมัยนั้น ได้สอดคล้องต้องกันกับอำนาจอย่างหนึ่งในบรรดาอำนาจทั้งห้า เช่นเดียวกับส่วนต่าง ๆ ของดิ้วฉะนั้น...

ทฤษฎีต่างๆ ของท่านเป็นแบบนี้ทั้งนั้น แต่ในการวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย ทฤษฎีทั้งหมดได้หันกลับมาหาคุณธรรมที่เกี่ยวกับมนุษยธรรม ความยุติธรรม ความมัธยัสถ์ และความสังเกตดูความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างผู้ปกครองแว่นแคว้นกับประชาราษฎร์ ระหว่างผู้ใหญ่กับลูกน้อง และดูความสัมพันธ์ของครอบครัว ๖ อย่าง เฉพาะในตอนเริ่มต้นเท่านั้น ที่ทฤษฎีของท่านออกจะฟุ้งเฟือมากไปหน่อย ผู้ปกครองแว่นแคว้นและมุขอำมาตย์ทั้งหลาย เมื่อได้ประสบกับทฤษฎีของท่านเป็นครั้งแรกจะรู้สึกหวาดกลัวและยอมรับนับถือ แต่ว่าในที่สุดพวกเขาก็ไม่สามารถปฏิบัติตามทฤษฎีเหล่านั้นได้.

บทที่ ๖
ผู้จัดรูปขนบธรรมเนียมประเพณีของขงจื๊อ

บุคคลที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ลัทธิขงจื๊อภายหลังสมัยขงจื๊อนั้นก็คือเม่งจื๊อ (Meng Tzu หรือ Mencius : พ.ศ. ๑๔๑-๒๕๔ ?) ซึ่งตามประเพณีแล้ว ชาวจีนถือว่าเม่งจื๊อเป็นนักปราชญ์คนที่สองของชาวจีน ท่านเป็นคนพื้นเมืองแคว้นฉี ซึ่งใกล้กับแคว้นหลู่ซึ่งเป็นบ้านเกิดขงจื๊อ และท่านได้ศึกษาอยู่กับศิษย์แห่งหลานขงจื๊อชื่อจื่อซือ (Tzu Ssu) ท่านได้ใช้ชีวิตส่วนใหญ่แบบเดียวกับขงจื๊อคือท่องเที่ยวไปเยือนสำนักเจ้าครองนครแคว้นนั้นบ้าง แคว้นนี้บ้าง ทั้งนี้ก็เพื่อทำให้เจ้าครองนครเหล่านั้นยอมรับนับถือคำสอนของท่านเป็นแนวปฏิบัติ แต่ว่าในสมัยของเม่งจื๊อ ความแตกแยกของระเบียบเจ้าครองนครเก่า ๆ และความเสื่อมโทรมในด้านศีลธรรม ซึ่งได้ปรากฏมีมาตั้งแต่ในสมัยขงจื๊อเมื่อสองร้อยปีก่อนนั้นได้ถึงขั้นวิกฤติในสมัยเม่งจื๊อนี้ แคว้นสำคัญ ๆ ๖ หรือ ๗ แคว้นได้ประสบผลสำเร็จในการกลืนเอาแคว้นบ้านใกล้เรือนเคียงที่เล็กกว่า และได้ตกอยู่ในสถานะที่ต้องดิ้นรนอย่างมุทะลุดุดันและเสี่ยงอันตรายมาก ทั้งนี้ก็เพื่อความเป็นใหญ่เป็นโตและเพื่อเอาตัวรอด ผู้ปกครองแว่นแคว้นทั้งหลายในสมัยนั้นสนใจฟังคำสอนเกี่ยวกับความมีผลอย่างชะงัดของคุณธรรมความดีและวิถีทางอย่างฉลาดของคนโบราณทั้งหลายน้อยมาก ความผิดพลาดของเม่งจื๊อในอันที่จะได้รับความสนับสนุนลัทธิคำสอนของท่านในด้านการเมืองนั้นมีมากกว่าความผิดพลาดของขงจื๊อเสียอีก ที่เป็นแบบเดียวกับขงจื๊อก็คือ งานที่สำคัญที่สุดที่ท่านทำในฐานะที่เป็นครูนั่นเอง อย่างไรก็ดี ในระยะนี้สำนักที่เป็นคู่แข่งที่น่าเกรงขาม เช่นสำนักของม่อจื๊อและหยางจู (Yang Chu) นั้นกำลังคึกคักนัก และเม่งจื๊อก็มัวยุ่งอยู่กับการคอยโต้แย้งหักล้างลัทธิของท่านเหล่านั้น คำพูดของท่านและคำที่ท่านได้สนทนากับลูกศิษย์และฝ่ายตรงข้ามนั้นได้มีบันทึกอยู่ในหนังสือ ***เม่งจื๊อ*** แล้ว ซึ่งผู้บันทึกไว้อาจจะเป็นสานุศิษย์ของท่านก็ได้

เม่งจื๊อกับการปกครองและธรรมชาติของมนุษย์

เม่งจื๊อก็เช่นเดียวกับขงจื๊อ คือตั้งคำสอนของท่านไว้บนหลักการของ ***เหริน*** (jen) หรือมนุษยธรรม ซึ่งท่านได้เพิ่มความคิดเห็นประการที่สองคือ ***อี้*** (i) อันได้แก่ ***ความ***

ยุติธรรม ระเบียบแบบแผน หรือ ***หน้าที่*** เข้าด้วย ฝ่ายตรงข้ามของเม่งจื๊อ ก็คือม่อจื๊อนั้นยืนยันว่าเราควรจะแสดงความรักที่เสมอภาคกันต่อมนุษย์ทั้งปวง อย่างไรก็ดีเม่งจื๊อได้โต้ว่า ในภาคปฏิบัติแล้ว ความรักที่คนหนึ่งมีต่อคนอื่นๆ นั้นไม่อาจช่วยอะไรได้ แต่ว่าอาจแสดงออกมาในมาตรการต่างๆ กันตามขีดขั้นแห่งสัมพันธภาพส่วนบุคคล นั่นคือตามสิ่งที่สมควรและเหมาะสมในแง่ที่เกี่ยวกับตำแหน่งของบุคคลอื่นๆ และเกี่ยวกับขอบเขตเนื้อหาแห่งความพอใจที่คนหนึ่งคนใดจะมีต่อเขา แต่ "ข้าพเจ้า" บ่งถึงความรู้สึกเกี่ยวกับหน้าที่และข้อผูกมัดที่แข็งแรงกว่าคำว่า ***ระเบียบแบบแผน*** ที่เป็นคำที่ค่อนข้างอ่อนโยน อนึ่ง เมื่อใช้คำว่า ***ความยุติธรรม*** แทน ***อี้*** (i) เราก็ควรจะระลึกไว้ด้วยว่าเรากำลังเกี่ยวข้องกับความรู้สึกชอบใจที่ผูกมัดอยู่กับสัมพันธภาพทางสังคมอย่างใกล้ชิด ไม่ใช่ยึดมั่นอยู่กับกฎทางศีลธรรมที่เป็นสากลหรือเป็นทิพย์ดังเช่นคำว่า ***ความยุติธรรม*** มีความหมายโน้มเอียงไปในทางที่จะแสดงความหมายในขนบธรรมเนียมของตะวันตกเลย

เม่งจื๊อออกจะเป็นคนหัวรั้นยิ่งไปกว่าขงจื๊อเสียอีก ในข้อที่ว่าคุณภาพในด้านศีลธรรมเกี่ยวกับหลักมนุษยธรรมและความรู้สึกเกี่ยวกับหน้าที่เหล่านี้แหละที่เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นนักปกครองที่แท้จริง **ผู้ปกครองมีอยู่ก็เพื่อประโยชน์แก่ชนที่ถูกปกครอง ผู้ปกครองย่อมอำนวยสันติสุขและความอุดมสมบูรณ์อย่างเพียงพอแก่ทวยราษฎร์ และเป็นผู้นำประชาชนในด้านการศึกษาและเป็นตัวอย่างแห่งชีวิตที่กอปรด้วยคุณธรรม ผู้ปกครองที่ขาดการรับผิดชอบนี้เสียแล้ว หรือที่เลวยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือผู้ที่ใช้ประชาราษฎร์ในทางที่ผิดและชอบกดขี่ประชาชนนั้นหาใช่ผู้ปกครองที่แท้จริงไม่** และประชาชนก็จะเสื่อมความจงรักภักดีต่อเขา ความเป็นยอดของสามัญชนและการที่ประชาชนมีสิทธิที่จะปฏิวัติได้นี้ ทำให้นักปกครองบางคนถือว่าหนังสือ ***เม่งจื๊อ*** เป็นหนังสือที่ "มีอันตราย" เล่มหนึ่ง

เม่งจื๊อก็คล้ายๆ กับขงจื๊อที่ได้มองย้อนหลังไปถึงยุคทองของกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์ เอี๊ยวและซุน และกษัตริย์องค์แรกๆ แห่งราชวงศ์โจวซึ่งเป็นสมัยที่คุณธรรมปกครองโลกและคนทั้งปวงอยู่ในสันติสุขและความมีระเบียบ แต่ว่าเม่งจื๊อย้ำหนักไปที่การแสดงมโนคติโบราณมากกว่า และได้อธิบายระบบการปกครองแบบเจ้าขุนมูลนายอย่างละเอียดลออ ชี้แจงระบบการจัดสรรที่ดินและลักษณะอื่นๆ แห่งสถาบันการเมืองและการเศรษฐกิจซึ่งเป็นคุณลักษณะแห่งรัชสมัยอันเจริญรุ่งเรืองของกษัตริย์ทั้งหลายในสมัยอดีต รากฐานแห่งลัทธิมโนคตินิยมที่ออกจะแปลกสักหน่อยนี้ก็คือ การเล็งเห็น

เงื่อนไขต่างๆ แห่งระเบียบของสังคมทางด้านวัตถุอย่างชัดแจ้ง เม่งจื๊อได้ยืนยันว่าผู้ปกครองจะต้องมีความรับผิดชอบในอันที่จะอำนวยฐานะความเป็นอยู่อย่างพอเพียงแก่ประชาชน ซึ่งถ้าปราศจากฐานะการครองชีพอย่างพอเพียงเสียแล้ว การแนะนำในด้านศีลธรรมและหลักการทางการเมืองทั้งปวงก็จะต้องได้รับความผิดหวัง และเม่งจื๊อได้มองเห็นความสำคัญของการรวบรวมหลักการทั่วๆ ไปทางด้านสวัสดิภาพของสังคมในแบบที่เป็นตัวเป็นตน คือในรูปสถาบันที่แน่นอนขึ้นมา ตัวอย่างเช่นในการยึดหลักการว่าด้วยความเสมอภาคในการจัดสรรที่ดิน ท่านนิยมที่จะให้เอาระบบ ***บ่อ-นา*** มาใช้อีก ไม่ว่าในสมัยโบราณจะได้นำเอาหลักการนี้มาใช้อย่างกว้างจริงจังหรือไม่ก็ตาม แต่ก็ช่วยแสดงให้เห็นหลักการทั่วๆ ไปของเม่งจื๊อได้อย่างแจ่มแจ้งว่า ผู้ปฏิรูปที่ดินในสมัยต่อๆ มาได้นำเอาระบบ ***บ่อ-นา*** มาเป็นแบบของตนเกือบจะเสมอไปทีเดียว การที่เม่งจื๊อเอาลัทธิมโนคตินิยมอันเลิศลอยและลัทธิสังคมนิยมแบบดื้อดันทุรังมารวมเข้าด้วยกันได้อย่างดีเลิศ และการที่เม่งจื๊อสามารถแสดงตัวอย่างให้เห็นและเปรียบเทียบได้อย่างเหมาะเจาะนี่แหละที่ทำให้ท่านได้รับการนิยมยกย่องอย่างกว้างขวางในสมัยต่อมา

คำสอนเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่มีชื่อเสียงของเม่งจื๊อนั้นคู่ขนานไปกับทัศนะทางประวัติศาสตร์ของท่านอย่างประหลาด ในวิถีทางเดียวกันที่ท่านมองเห็นสังคมในสมัยท่านเป็นการบิดเบือนและเป็นการทำให้ยุคแรก ๆ ซึ่งเป็นยุคที่สมบูรณ์เลวลงนั่นเอง ท่านจึงเข้าใจคุณลักษณะของคนที่ดีที่สุดว่าเป็นการบิดเบือนและการตกจากสถานะแห่งความดีดั้งเดิมไปสู่สถานะที่ทำให้คนที่ดีที่สุดเหล่านั้นเกิดขึ้นมา คนทั้งปวงเกิดพร้อมกับการเริ่มต้นของคุณธรรมและความโน้มเอียงไปสู่ความดีซึ่งนับว่าเป็นธรรมดาคล้ายๆ กับพื้นน้ำที่ไหลลงสู่เบื้องต่ำฉะนั้น การละเลยและการเอาคุณความดีที่มีอยู่ในภายในนี้ไปใช้ในทางที่ผิดนี่แหละที่ได้นำมนุษย์ไปสู่วิถีทางที่ชั่วช้า บุคคลแต่ละคนจะต้องรื้อฟื้นความดีดั้งเดิมของตนขึ้นมา คือจะต้องฟื้นฟู ***หัวใจทารก*** ขึ้นมาเช่นเดียวกับที่รัฐจะต้องหันกลับไปหาความบริสุทธิ์และระเบียบของยุคโบราณฉะนั้น และความชั่วทั้งปวง ทั้งที่มีอยู่ในแต่ละบุคคลและในสังคมจะต้องสลายไปอย่างสิ้นเชิง ลัทธิคำสอนของเม่งจื๊อว่าโดยย่อๆ ก็คือ... **เป็นลัทธิมโนคตินิยมซึ่งบางทีก็ค่อนข้างจะลึกลับอยู่ด้วยและพร้อมกันนั้นยังเป็นลัทธิที่เป็นรูปธรรมและนำมาปฏิบัติได้...** ซึ่งได้มีชัยชนะเหนือคำสอนแห่งทายาทของท่านคือ ***ฉิ่นจื๊อ*** (Hsün Tzu) ในอันที่จะได้กลายเป็นคำสอนที่ถูกต้องของสำนักขงจื๊อไปในที่สุด

ข้อความที่คัดมาจากหนังสือเม่งจื๊อ

ธรรมชาติของมนุษย์

เกาจื๋อ (Kao Tzu) ได้กล่าวว่า : "ธรรมชาติของมนุษย์อาจเปรียบได้กับไม้จำพวกสนุ่น (willow tree) ความยุติธรรมอาจเปรียบได้กับถ้วยไม้และตะกร้าหวาย การที่จะหันธรรมชาติของมนุษย์ไปหามนุษยธรรมและความยุติธรรมนั้นก็คล้ายๆ กับการเอาไม้จำพวกสนุ่นมาทำให้เป็นถ้วยและตะกร้าฉะนั้น"

เม่งจื๊อตอบว่า "ท่านครับ ท่านสามารถที่จะติดตามธรรมชาติของไม้จำพวกสนุ่นและทำไม้จำพวกสนุ่นให้เป็นถ้วยและตะกร้าได้ไหม หรือว่าท่านจะต้องละเมิดกฎธรรมชาติของไม้จำพวกสนุ่นเพื่อทำไม้จำพวกสนุ่นให้เป็นถ้วยและตะกร้าด้วย ถ้าหากว่าท่านจะต้องละเมิดกฎของไม้จำพวกสนุ่นเพื่อทำให้เป็นถ้วยและตะกร้าละก็ ท่านมิได้หมายความว่าท่านจะต้องละเมิดธรรมชาติของมนุษย์เพื่อทำธรรมชาตินั้นให้เป็นมนุษยธรรมและความยุติธรรมด้วยหรือ น่าอนาถ, ถ้อยคำของท่านคงจะยุยงคนทุกคนในโลก ให้ถือมนุษยธรรมและความยุติธรรมว่าเป็นความอัปมงคลเสียแล้ว!" (VI A : 1)

เกาจื๋อกล่าวว่า : ***"ธรรมชาติของมนุษย์อาจเปรียบเสมือนกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก : ท่านระบายไปทางตะวันออก มันก็จะไหลไปทางตะวันออก ท่านระบายไปทางตะวันตก มันก็จะไหลไปทางตะวันตก ธรรมชาติของมนุษย์นั้นมิได้กำหนดว่าจะต้องดีหรือเลว เช่นเดียวกับน้ำที่มิได้กำหนดไว้ว่าจะต้องไหลไปทางตะวันออกหรือตะวันตก"***

เม่งจื๊อตอบว่า : "ถูกต้องแล้วที่ว่าน้ำมิได้ถูกกำหนดไว้ก่อนว่า จะต้องไหลไปทางตะวันออกหรือตะวันตก แต่ว่าน้ำมิได้ถูกกำหนดไว้ให้ไหลขึ้นหรือไหลลงดอกหรือ ความโน้มเอียงแห่งธรรมชาติของมนุษย์ในอันที่จะกระทำความดีก็คล้ายๆ น้ำที่ไหลลงเบื้องต่ำ ไม่มีมนุษย์คนไหนเลยที่ไม่โน้มเอียงไปในทางที่จะทำความดี ไม่มีน้ำใดเลยที่ไม่ไหลลงเบื้องต่ำ ทีนี้ท่านอาจตีน้ำทำให้น้ำเปียกหน้าผากท่านได้ หรือท่านอาจบังคับให้น้ำไหลขึ้นไปบนเนินเขาได้ แต่ข้อนี้อยู่ในธรรมชาติของน้ำหรือไม่ แน่ละ มันเนื่องมาจากพลังแห่งสถานการณ์ต่างๆ ในทำนองเดียวกัน มนุษย์เราอาจถูกชักนำไปให้ทำความชั่วได้ และนั่นเป็นเพราะเหตุผลเช่นเดียวกันกับที่ได้มีต่อธรรมชาตินั่นเอง" (VI A : 2)

เกาจื๋อกล่าวว่า : "ธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในตัวเรา"

เม่งจื๊อถามว่า : "ที่ว่า 'ธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดในตัวเรา' นั้น มิเป็นเช่นเดียวกับพูดว่า ขาวก็คือขาวดอกหรือ"

เกาจื่อตอบว่า : "ถูกแล้ว"

เม่งจื๊อถามว่า : "แล้วความขาวของขนนกที่ขาวก็ย่อมเป็นอย่างเดียวกับความขาวของหิมะที่ขาว และความขาวของหิมะที่ขาวก็เป็นเช่นเดียวกับความขาวของหยกขาวกระนั้นหรือ"

เกาจื่อตอบว่า : "ถูกแล้ว"

เม่งจื๊อถามว่า : "ดีแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้นธรรมชาติของสุนัขก็เป็นเช่นเดียวกับธรรมชาติของโค และธรรมชาติของโคก็เป็เช่นเดียวกับธรรมชาติของคน อย่างนั้นใช่ไหมเล่า" (VI A : 3)

เกาจื่อกล่าวว่า : "ความต้องการอาหารและกามารมณ์นั้นเป็นส่วนหนึ่งแห่งธรรมชาติของเรา มนุษยธรรมเกิดจากภายใน ไม่ใช่เกิดจากภายนอก แต่ความยุติธรรมเกิดจากภายนอก ไม่ใช่ภายใน"

เม่งจื๊อถามว่า : "เมื่อท่านกล่าวว่ามนุษยธรรมเกิดจากภายใน แต่ความยุติธรรมเกิดจากภายนอกนั้น ท่านหมายความว่ากระไร"

เกาจื่อตอบว่า : "เมื่อข้าพเจ้าพูดถึงใครก็ตามที่แก่ ข้าพเจ้าถือว่าเขาเป็นคนแก่ การเพ่งที่อายุนี้มิได้เป็นส่วนหนึ่งของข้าพเจ้า เช่นเดียวกับเมื่อเวลาที่ข้าพเจ้าเห็นใครก็ตามที่ขาว ข้าพเจ้าก็ถือว่าเขาขาว เพราะว่าข้าพเจ้าสามารถมองเห็นความขาวในภายนอกของเขา ด้วยเหตุนี้เองข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า ความยุติธรรมมาจากภายนอก"

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "สมมติว่าไม่มีความแตกต่างกันระหว่างการเห็นม้าขาวว่าขาวและคนขาวว่าขาว แต่ข้าพเจ้าสงสัยว่าจะไม่มีความแตกต่างกันในระหว่างการเพ่งถึงความแก่ในคนแก่กับความแก่ในม้าแก่บ้างหรือ ยิ่งไปกว่านั้น ความมีอายุมากเองหรือว่าการที่เราเพ่งเล็งว่ามีอายุมากแน่ที่ก่อให้เกิดแง่แห่งความยุติธรรมขึ้น"

เกาจื่อยืนกรานว่า : "พี่ชายของข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้ารัก พี่ชายของคนแคว้นฉินข้าพเจ้าไม่รัก นี่คือความรู้สึกที่มีอยู่ในตัวข้าพเจ้าและดังนั้นข้าพเจ้าจึงเรียกความรู้สึกนั้น (คือมนุษยธรรม) ว่าเกิดจากภายใน คนแก่แห่งแคว้นฉู่ ข้าพเจ้าเห็นว่าแก่ เช่นเดียว

กับคนแก่ในหมู่พวกเราเอง ข้าพเจ้าก็เห็นว่าแก่ นี่คือความรู้สึกที่มีอยู่ในตัวข้าพเจ้าและดังนั้นข้าพเจ้าจึงเรียกความรู้สึกนั้น (ความยุติธรรม) ว่าเกิดจากภายนอก"

เม่งจื๊อตอบว่า : "เรารักเนื้อย่างของชาวแคว้นฉินมากเท่าๆ กับเรารักเนื้อย่างของเราเอง ตรงนี้เราย่อมมีสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน ในเมื่อเพ่งถึงสิ่งทั้งหลาย แล้วท่านพอที่จะกล่าวได้ไหมว่าความรักเนื้อย่างนี้เป็นอะไรบางอย่างที่เกิดจากภายนอกด้วยเหมือนกัน"

ศิษย์ชื่อ กุงตู้จื๊อ (Kung-tu Tzu) ได้กล่าวว่า : "เกาจื๊อกล่าวว่า ธรรมชาติของมนุษย์ไม่ใช่ดีหรือเลว บางคนกล่าวว่าธรรมชาติของมนุษย์อาจทำให้ดีหรือเลวได้ ดังนั้น เมื่อ (กษัตริย์ผู้ทรงเป็นปราชญ์พระนามว่า) ***เหวิน*** และ ***หวู*** ทรงมีอำนาจอยู่ ประชาราษฎร์ก็รักคุณธรรมความดี เมื่อ (กษัตริย์ที่โฉดเขลา คือ) ***หยู*** และ ***หลี่*** ทรงมีอำนาจ ประชาชนก็ประพฤติในทางที่ทารุณโหดร้าย บางคนกล่าวว่า ธรรมชาติบางอย่างก็ดีบางอย่างก็เลว ดังนั้น แม้เมื่อ (ปราชญ์) เอี๋ยวครองราชสมบัติ ก็ยังมีคนชั่วคือ ***เฉียง*** (Hsiang) แม้บิดาจะชั่วเช่น ***กูโส่ว*** (Ku-sou) ก็มีลูกที่ดี เช่น (กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์) ***ซุน*** และสำหรับหลานซึ่งเป็นกษัตริย์ที่โฉดเขลาคือ ***โจ่ว*** (Chou) ก็ยังมีคนดี ๆ คือ ***ฉี*** (Ch'i) ***หวุยจื๊อ*** และเจ้าชายปิกัน (Pi-kan) บัดนี้ท่านกล่าวว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นดี แล้วคนอื่นๆ ก็ผิดหมดกระนั้นหรือ"

เม่งจื๊อตอบว่า : "เมื่อปล่อยให้ดำเนินไปตามความรู้สึกตามธรรมชาติแล้ว ธรรมชาติของมนุษย์จะทำสิ่งที่ดี นี่คือเหตุผลที่ข้าพเจ้าพูดว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นดี ถ้าหากว่า ธรรมชาติของมนุษย์กลายเป็นเลวไป ก็มิใช่ความผิดแห่งวิสัยสามารถดั้งเดิมของมนุษย์เลย เราจะพบว่าในมนุษย์ทุกคนล้วนแต่มีความรู้สึกเมตตากรุณาต่อกันทั้งนั้น เราจะพบว่าทุกคนมีความรู้สึกละอาย มีความรู้สึกเคารพนับถือกัน และมีความรู้สึกผิดชอบด้วยกันทั้งนั้น ความรู้สึกเมตตากรุณาก่อให้เกิดมนุษยธรรม ความรู้สึกละอายก่อให้เกิดความยุติธรรม ความรู้สึกเคารพนบนอบก่อให้เกิดมรรยาทที่ดีงาม ***(หลี่)*** ความรู้สึกผิดชอบก่อให้เกิดปัญญา มนุษยธรรม ความยุติธรรม มรรยาทที่ดีงามและปัญญาหาได้เป็นอะไรบางอย่างที่ถูกนำจากภายนอกเข้าไปสู่ตัวเราไม่ มีอยู่ในธรรมชาติของเราแล้ว เพียงแต่เราไม่นึกถึงเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงกล่าวไว้ว่า : 'จงหาเถิดแล้วท่านจะพบ จงละทิ้งเถิด แล้วท่านจะสูญเสีย' บางคนก็มีคุณธรรมเหล่านี้มากกว่าคนอื่นๆ... สองเท่าบ้าง ห้าเท่าบ้าง มากกว่าจนนับไม่ถ้วนบ้าง... และข้อนั้นก็เป็นเพราะคน

อื่นๆ เหล่านั้นมิได้พัฒนาวิสัยสามารถดั้งเดิมของตนนั่นเอง ใน ***คัมภีร์คีตคาถา*** มีข้อความว่า

> ***มนุษย์ได้ผลิตสิ่งต่าง ๆ มากมายเต็มไปหมดซึ่ง***
> ***สำหรับทุก ๆ สิ่งนั้นย่อมมีหลักการของตัวเอง***
> ***ประชาชนจะรักษาหลักการอันคงที่นี้ไว้***
> ***และคนทั้งปวงก็จะรักคุณลักษณะที่สวยงาม***

เมื่อเพ่งถึงคีตคาถาบทนี้ ขงจื๊อได้กล่าวว่า : 'ผู้เขียนโคลงบทนี้ช่างเข้าใจธรรมชาติของเต๋าได้ถูกต้องดีแท้ๆ เพราะว่า ณ ที่ใดก็ตามเมื่อมีสิ่งทั้งหลายและมีเรื่องราวต่างๆ ขึ้น ก็จำเป็นจะต้องมีหลักการ เมื่อประชาชนรักษาหลักการอันคงที่ได้ เขาก็จะเกิดรักคุณลักษณะที่สวยงามขึ้น' " (VI A: 6)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "คนทั้งปวงย่อมมีความรู้สึกสงสาร กษัตริย์ในสมัยโบราณทรงมีพระราชหฤทัยที่ประกอบไปด้วยความสงสารนี้ และดังนั้นจึงได้ทรงมีรัฐบาลที่มีจิตใจเมตตากรุณา เมื่อรัฐบาลมีความเมตตากรุณาบริหารประเทศด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา ก็อาจปกครองจักรวรรดิทั้งปวงดุจดังเอาจักรวรรดินั้นมาพลิกไปพลิกมาบนฝ่ามือได้ เหตุผลที่ข้าพเจ้ากล่าวว่าคนทั้งปวงมีความรู้สึกสงสารนั้นก็คือว่า : ณ ที่นี้มีชายอยู่คนหนึ่งที่ได้สังเกตเห็นเด็กคนหนึ่งกำลังจะตกลงไปในสระน้ำ เขาจะรู้สึกตกใจและเกิดความสงสารขึ้นมาทีเดียว และข้อนี้ก็มิใช่เพราะหวังจะให้บิดามารดาของเด็กนั้นพออกพอใจตัวเลย และมิใช่เพราะจะแสวงหาความเห็นพ้องต้องกันของเพื่อนบ้านและมิตรสหาย หรือเพราะเกรงว่าจะถูกตำหนิ ถ้าหากตนไม่ช่วยเหลือเด็กนั้นก็หามิได้ ดังนั้นเราจะเห็นว่าไม่มีใครเลยที่จะปราศจากความรู้สึกเมตตาสงสาร ปราศจากความรู้สึกละอายใจ ปราศจากความรู้สึกที่อ่อนโยนหรือปราศจากความรู้สึกผิดและถูก **ความรู้สึกสงสารเป็นจุดเริ่มต้นของมนุษยธรรม ความรู้สึกละอายเป็นจุดเริ่มต้นของความยุติธรรม ความรู้สึกอ่อนโยนเป็นจุดเริ่มต้นของความมีมรรยาทอันดีงาม ความรู้สึกผิดถูกเป็นจุดเริ่มต้นของปัญญา** ทุกๆ คนจะต้องมีการเริ่มต้นสี่อย่างนี้อยู่ภายในตัว เช่นเดียวกับที่เขามีแขนขารวมสี่ข้างฉะนั้น โดยเหตุที่ทุกๆ คนมีการเริ่มต้นสี่อย่างนี้อยู่ในตัว ผู้ที่เห็นว่าตัวเองไม่สามารถปฏิบัติสิ่งเริ่มต้นทั้งสี่นี้ได้ชื่อว่ากำลังทำลายตัวเอง ถ้าเขาพิจารณาเห็นว่าพระมหากษัตริย์ของตนเป็นผู้ไม่มีความสามารถในอันที่จะบริหารสิ่งเริ่มต้นทั้งสี่นี้ได้ เขาก็ชื่อว่ากำลังทำลายพระมหากษัตริย์ของเขาเช่นเดียวกัน ขอให้ทุกคนจง

ตั้งใจขยายและพัฒนาสิ่งเริ่มต้นทั้งสี่นี้ซึ่งอยู่ในภาวะที่แท้จริงของเราเกิด แล้วสิ่งเริ่มต้นทั้งสี่นั้นก็จะหลั่งไหลออกมาเช่นเดียวกับไฟที่ลุกโพลงขึ้นและน้ำพุที่เปิดให้พุ่งขึ้นฉะนั้น ถ้าหากว่าเราสามารถพัฒนาสิ่งเริ่มต้นทั้งสี่นั้นได้เต็มที่แล้ว คุณธรรมเหล่านี้ย่อมสามารถคุ้มครองป้องกันทุกสิ่งทุกอย่างภายในทะเลทั้งสี่ได้ ถ้าหากว่า เราปล่อยคุณธรรมเหล่านี้ไว้โดยไม่พัฒนา แล้วก็ย่อมไม่เพียงพอแม้แต่จะคุ้มครองบิดามารดาของเราเอง" (II A : 6)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "ความสามารถในภายในของมนุษย์ก็คือความสามารถที่เขามีอยู่ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเกิดโดยอาศัยการศึกษาเล่าเรียนเลย ความรู้ในภายในของมนุษย์ก็คือความรู้ที่เขามีอยู่ ซึ่งมิใช่เป็นผลแห่งความคิดที่สะท้อนออกมา เด็กทุกคนย่อมรู้พอที่จะรักบิดามารดาของตน และเมื่อเขาเจริญเติบโตขึ้นมา เขาก็รู้พอที่จะเคารพพี่ชายของเขา ความรักบิดามารดาของตนนั้นเป็นมนุษยธรรมจริงๆ และความเคารพพี่ชายของตนนั้นก็เป็นความยุติธรรมจริงๆ... สิ่งทั้งมวลที่มีความจำเป็นก็คือจะต้องมีความรู้สึกตามธรรมชาติเหล่านี้ที่ใช้กับคนทั้งปวงได้" (VII A : 15)

รัฐบาลที่มีความเมตตากรุณา

เม่งจื๊อได้ไปเฝ้ากษัตริย์หุย (Hui) แห่งแคว้นเหลียง (Liang) พระราชาได้ตรัสว่า : "ท่านมาโดยมิได้เห็นว่าทางพันลี้นั้นไกลเกินไป เพราะฉะนั้นคงจะต้องมีอะไรบางอย่างที่เป็นผลประโยชน์ซึ่งท่านนำมาให้อาณาจักรของเรากระมัง"

เม่งจื๊อได้กราบทูลว่า : "ทำไมพระองค์จึงจำต้องรับสั่งถึงเรื่องผลประโยชน์ด้วย สิ่งที่ข้าพระองค์จะนำมาถวายก็คือมนุษยธรรมและความยุติธรรม ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้เลย ถ้าพระราชาตรัสว่า 'แล้วอะไรเล่าที่จะเป็นผลประโยชน์แก่อาณาจักรของเรา' ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็จะพูดว่า 'แล้วอะไรเล่าที่จะเป็นผลประโยชน์แก่ครอบครัวของเรา' และข้าราชการชั้นผู้น้อยและสามัญชนทั้งหลายก็จะกล่าวว่า 'แล้วอะไรเล่าที่จะเป็นผลประโยชน์แก่ตัวเรา' ผู้ที่มีอำนาจมากและผู้ที่มีอำนาจน้อยต่างก็จะฉวยเอาผลประโยชน์จากกันและกัน และรัฐก็จะตกอยู่ในอันตราย...ขอให้พระองค์รับสั่งถึงเฉพาะมนุษยธรรมและความยุติธรรมเท่านั้นเถิด ทำไมพระองค์จะต้องรับสั่งถึงผลประโยชน์ด้วยเล่า" (I A : 1)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "เพราะอาศัยมนุษยธรรมนี่แหละที่ราชวงศ์ทั้งสามสามารถพิชิตจักรวรรดิได้ และก็เพราะอาศัยความต้องการมนุษยธรรมนี่เองที่ราชวงศ์ทั้งสามได้

สูญเสียจักรวรรดิไป รัฐทั้งหลายเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมก็เพราะเหตุผลอย่างเดียวกันนั่นเอง เมื่อปราศจากมนุษยธรรมเสียแล้วจักรพรรดิก็คงไม่สามารถรักษาทะเลทั้งสี่ไว้ได้ เจ้าครองนครก็จะไม่สามารถรักษาผืนแผ่นดินและธัญญาหาร ***(ได้แก่รัฐของตน)*** ไว้ได้ อำมาตย์ก็จะไม่สามารถรักษาวัดของบรรพบุรุษ ***(คือตระกูลของตน)*** ไว้ได้ และปัจเจกชนก็จะไม่สามารถรักษาแขนขาของตนไว้ได้ บัดนี้ประชาชนเกลียดการทำลายและยังมีความต้องการมนุษยธรรมอยู่...ข้อนี้คล้ายๆ กับคนที่เกลียดการเมา แต่ก็ยังบังคับตนเองให้ดื่มสุราอยู่ฉะนั้น" (IV A : 3)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "เจ้าเหนือหัวก็คือผู้ที่ใช้อำนาจในเสื้อคลุมของมนุษยธรรมนั่นเอง การที่จะเป็นเจ้าเหนือหัวได้นั้น จำจะต้องมีรัฐที่กว้างใหญ่ไพศาลอยู่ในครอบครองอนึ่ง กษัตริย์ก็คือผู้ที่แสดงมนุษยธรรมของตนออกมาทางด้านการประพฤติที่กอปรด้วยคุณธรรม การที่จะเป็นกษัตริย์ที่แท้จริงนั้นไม่จำต้องมีรัฐที่กว้างใหญ่ไพศาลก็ได้ ***ถัง*** (ผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์ซาง) ทรงมีอาณาเขตเพียง ๗๐ ลี้ และกษัตริย์ ***เหวิ่น*** (ผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์โจว) ทรงมีอาณาเขตเพียง ๑๐๐ ลี้เท่านั้น เมื่อคนเราถูกปราบให้ยอมจำนนด้วยกำลัง หาใช่ว่าเขาจะยอมแพ้จากใจจริงของเขาไม่ แต่เป็นเพราะว่าความเข้มแข็งของเขาไม่อำนวยแก่เขาเท่านั้นเอง เมื่อคนทั้งหลายถูกคุณธรรมความดีพิชิต หัวใจย่อมเต็มไปด้วยความดีใจและการยอมจำนนก็เกิดจากความจริงใจ ดังเช่นอาจารย์ขงจื๊อสามารถเอาชนะใจศิษย์ ๗๐ คนได้ฉะนั้น นี่คือสิ่งที่ ***คัมภีร์คีตคาถา*** หมายถึงเมื่อกล่าวว่า :

จากตะวันออกและตะวันตก
จากเหนือและใต้
ไม่มีใครเลยที่คิดว่าจะไม่เชื่อฟัง (II A : 3)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "บุคคลที่ปราศจากมนุษยธรรมเคยพิชิตแว่นแคว้นต่างๆ มาแล้ว แต่ไม่เคยพิชิตโลกได้เลย"

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "เป็นเพราะ ***เจี๋ย*** (Chieh) และ ***โจ่ว*** (Chou) ได้สูญเสียประชาชน พระองค์จึงต้องสูญเสียจักรวรรดิ และเพราะพระองค์สูญเสียหัวใจของประชาชน พระองค์จึงได้สูญเสียประชาชน วิถีทางที่จะเอาชนะจักรวรรดิได้ก็คือว่า : ***จงชนะประชาชนเถิด แล้วท่านจะชนะจักรวรรดิเอง*** วิถีทางที่จะเอาชนะประชาชน

ก็คือว่า : ***จงชนะใจประชาชนเถิด แล้วท่านจะชนะประชาชนเอง*** วิถีทางที่จะเอาชนะใจประชาชนก็คือว่า: ***จงให้และจงมีส่วนร่วมกับประชาชนในสิ่งที่ประชาชนชอบ และจงอย่าปฏิบัติต่อประชาชนในสิ่งที่ประชาชนไม่ชอบ ประชาชนจะหันมาหาผู้ปกครองที่มีจิตใจกอปรด้วยเมตตากรุณา เช่นดียวกับน้ำย่อมไหลลงและสัตว์ป่าย่อมวิ่งไปสู่ป่าฉะนั้น"*** (IV A : 9)

พื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลที่กอปรด้วยความเมตตากรุณา

เม่งจื๊อมิได้เป็นผู้สนับสนุน ***รัฐบาลที่ใหญ่โต***หรือสนับสนุนให้รัฐขยายการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจเลย แต่ว่าในข้อความต่างๆ เช่นในข้อความที่จะยกมากล่าวต่อไปนี้ เม่งจื๊อได้แสดงให้เห็นอย่างแจ่มชัดว่า **สวัสดิภาพของประชาชนทางด้านเศรษฐกิจนั้นเป็นพื้นฐานที่จำเป็นแห่งเสถียรภาพในทางการเมือง** และเพราะเหตุนั้นผู้ปกครองจำจะต้องมีความรับผิดชอบในอันที่จะสนองความต้องการของประชาชนทางด้านวัตถุด้วย

เม่งจื๊อได้กราบทูลกษัตริย์ซว่าน (Hsüan) แห่งแคว้นฉี (Ch'i) ว่า... นักปราชญ์ที่แท้จริงเท่านั้นจึงจะเป็นผู้สามารถ มีหัวใจมั่นคงโดยไม่ต้องดำรงชีวิตในบางวิธีได้สำหรับมหาชนแล้ว ถ้าหากว่าเขาไม่มีการดำรงชีพโดยวิธีหนึ่งวิธีใดแล้ว ก็จะไม่สามารถรักษาหัวใจไว้ให้มั่นคงได้เลย เมื่อปราศจากหัวใจที่มั่นคงเสียแล้ว ก็ดูเหมือนว่าพวกเขาจะปล่อยตัวเองให้เป็นคนเลวทรามแบบหนึ่งแบบใดหรือทุกๆ แบบเลยทีเดียว ถ้าหากว่าท่านจะรอจนกว่าพวกเขาจะก่ออาชญากรรมแล้วก็ถูกลงโทษละก็เท่ากับท่านวางกับดักประชาชนนั่นเอง ถ้าหากว่าผู้ปกครองที่มีความเมตตากรุณาได้ครองราชบัลลังก์แล้วเขาจะยอมให้เรื่องทำนองนั้นเป็นกับดักประชาชนเชียวหรือ เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ปกครองที่มีสติปัญญาได้วางระเบียบการดำเนินชีวิตของประชาชนขึ้น ก็ต้องแน่ใจว่าประชาชนทั้งหลายจะต้องมีข้าวปลาอาหารเพียงพอที่จะอุปถัมภ์บำรุงบิดามารดา และบำรุงเลี้ยงบุตรและภรรยาได้ ดังนั้นในปีที่มีข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ คนทั้งปวงก็จะบริโภคได้เต็มตามความปรารถนา และในปีที่ข้าวปลาอัตคัดขาดแคลนก็จะไม่มีใครถึงกับต้องอดอยากตาย ดังนั้นเพียงแต่เขาจะเร้าใจประชาชนให้ดำเนินชีวิตไปตามวิถีทางที่กอปรด้วยคุณธรรมความดีเท่านั้น ประชาชนก็จะตามเขาไปโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยเลย แต่ถ้าหากว่าการดำรงชีวิตของประชาชนมีระเบียบเฉพาะปัจจุบันเท่านั้น เขาก็จะไม่มีข้าวปลาอาหารพอที่จะอุปถัมภ์บิดามารดา และเลี้ยงดูบุตรภรรยาได้ แม้ในปีที่มีข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ ชีวิตก็

จะต้องเต็มไปด้วยความดิ้นรนต่อสู้ และในปีที่อัตคัดขาดแคลน คนทั้งปวงก็จะถึงซึ่งความตายอย่างหนีไม่พ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเขาก็ย่อมกระตือรือร้นพยายามที่จะดำรงชีวิตอยู่ต่อไปแล้วยังจะมีเวลาว่างพอที่จะมาเสริมสร้างกิริยามรรยาทที่ดีงามและความยุติธรรมอยู่อีกหรือ

"ถ้าหากพระองค์ทรงปรารถนาที่จะดำเนินการปกครองที่กอปรด้วยความเมตตากรุณาละก็ จะไม่เป็นการดีหรือที่จะย้อนกลับไปหาต้นตอของเรื่องนั้นอีก

"ขอจงปลูกต้นหม่อนในเนื้อที่ห้า *มู่* (mu = ๑ ใน ๖ เอเคอร์) รอบๆ กระท่อมของชาวนาเถิด ผู้ที่มีอายุเกิน ๕๐ ปีทั้งหมดอาจได้นุ่งห่มผ้าไหม ขอให้รักษาและเลี้ยงดูเป็ด ไก่ สุนัข และสุกร ให้ถูกต้องตามฤดูกาลเถิด แล้วเราก็จะให้เนื้อสัตว์แก่ผู้ที่มีอายุเกิน ๗๐ ปีได้ทุกคน ขออย่าได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวพืชผลในนาที่มีเนื้อที่ ๑๐๐ มู่เลย แล้วครอบครัวที่มีแปดปากแปดท้องก็จะไม่ต้องหิวโหยอีกต่อไป ขอจงสนใจกับการสั่งสอนในโรงเรียน และจงสอนให้ประชาชนรู้จักหลักการที่จะต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดาและเคารพพี่ชายเถิด แล้วเราก็จะไม่ต้องเห็นภาพคนแก่ผมขาวโพลนแบกสัมภาระไปตามถนนอีกต่อไป เมื่อคนมีอายุสวมใส่ผ้าไหมและรับประทานเนื้อสัตว์และสามัญชนไม่ต้องอดอยากและทนหนาวเหน็บอีกต่อไปแล้ว หัวหน้าประชาชนที่มีการดำรงชีวิตอยู่แบบนี้ย่อมจะได้เป็นกษัตริย์โดยไม่พลาดเลย" (I A : 7)

ระบบ บ่อ-นา

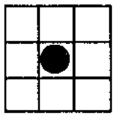
สำหรับวิถีที่จะทำให้ประชาชนดำรงชีวิตได้อย่างดีที่สุดนั้น เม่งจื๊อสนับสนุนระบบการครองกรรมสิทธิ์ที่นาเท่าๆ กัน ซึ่งท่านถือว่าเป็นระบบที่ราชวงศ์โจว (Chou) ได้เคยยึดถือปฏิบัติมาแล้ว เป็นที่น่าสงสัยว่า ระบบที่เหมาะสมและเสมอเหมือนกันเช่นนั้น ได้เคยใช้กันแพร่หลายทั่วอาณาจักรโจวจริงหรือ แต่สำหรับเม่งจื๊อ (และตำราลัทธิขงจื๊ออื่นๆ ที่เกี่ยวกับพิธีรีตองและสถาบันต่างๆ ของราชวงศ์โจว) แล้ว ระบบการทำงานเพื่อสิทธิเท่าเทียมกันนี้ ได้เป็นที่ยอมรับนับถือกันในหมู่ผู้ที่นับถือลัทธิขงจื๊อสมัยล่าที่สุดว่าเป็นเพียงอุดมการณ์เท่านั้น แต่โปรดสังเกตดูเถิดว่ามันเกี่ยวโยงอย่างใกล้ชิดกับระบบสองชนชั้นคือ : ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองอยู่เหมือนกัน

เหวินกุงแห่งแคว้นเถิง (T'eng) ได้สั่งปิจัน (Pi Chan) ไปหาเม่งจื๊อเพื่อศึกษาระบบ ***บ่อ–นา*** เม่งจื๊อกล่าวว่า : บัดนี้สิ่งที่เจ้าชายของท่านได้ตัดสินพระทัยแล้วที่จะใช้มาตรการที่กอปรด้วยความเมตตากรุณาในการบริหารประเทศและได้ทรงแต่งตั้งให้ท่านเป็นผู้ดำเนินการ ท่านจะต้องทำให้ดีที่สุด ในกันปึ้งแห่งการปกครองที่กอปรด้วยความเมตตากรุณานั้น เราอาจกล่าวได้ว่าได้มีการวางระบบการจัดสรรและปันเขตที่ดินรวมอยู่ด้วย เมื่อยังมิได้เอาระบบที่ดินมาใช้ให้ถูกต้องแล้วละก็ เนื้อนาที่ดีก็จะมิได้จัดสรรแบ่งให้เท่า ๆ กันในหมู่ชาวนา หรือพืชพรรณธัญญาหารที่เสนาบดีทั้งหลายจะได้รับเป็นเงินปี ก็จะได้รับการแบ่งสันกันอย่างไม่ยุติธรรม แล้วหัวหน้าที่คดโกงหรือพนักงานผู้ปกครองที่ทุจริตก็จะไม่เอาระบบการจัดสรรที่ดินมาใช้ เมื่อระบบการจัดสรรที่ดินเป็นไปด้วยดี การจัดสรรที่ดินและการแบ่งเงินเดือนก็จะตกลงกันได้ ณ ที่ที่ท่านนั่งอยู่นั่นแหละ

"แม้ว่า ***เถิง*** จะเป็นแคว้นเล็ก ๆ แต่ก็ยังมีคนดี ๆ และเพื่อนร่วมชาติมากมาย ถ้าปราศจากคนดี ๆ เสียแล้ว ก็คงจะไม่มีใครที่จะปกครองประชาชนเพื่อนร่วมชาติได้เลย ถ้าปราศจากประชาชนผู้เป็นเพื่อนร่วมชาติเสียแล้ว ก็จะไม่มีใครที่จะคอยเลี้ยงดูคนดี ๆ อีกต่อไป

"ในประเทศที่อยู่รอบข้าง ขอให้กำหนดภาษีที่ดินว่าจะต้องเสียภาษี ๑ ใน ๙ สำหรับโครงการกลุ่ม บ่อ–นา แต่ว่าภายในขอบเขตแห่งเมืองหลวงของรัฐ แต่ละคนจะต้องเสียภาษี ๑ ใน ๑๐ สำหรับข้าราชการทั้งปวง นับตั้งแต่เสนาบดีคนสำคัญ ๆ ลงมาควรจะมีนาฟรีคนละ ๕๐ มู่ สำหรับครอบครัวที่มีคนมากเกินกว่าที่กำหนดไว้ ก็ควรจะเพิ่มที่นาให้อีก ๒๕ มู่ ไม่ว่าจะเป็นในเวลาฝังคนตายหรือในการย้ายบ้าน ครอบครัวจะต้องไม่ฝังหรือย้ายไปไกลเกินกว่าตำบลนั้น ภายในตำบลนั้น ผู้ที่มีนาที่อยู่ในหน่วยบ่อ–นาเดียวกัน จะต้องผูกมิตรด้วยการไปมาหาสู่กัน จะต้องช่วยเหลือกันและกันในด้านการป้องกันตัว และเอาใจใส่ดูแลกันในเวลาเจ็บป่วย ดังนั้น ประชาชนก็จะได้ศึกษาวิธีการอยู่ร่วมกันด้วยความรักและความกลมกลืนกัน

"หน่วย บ่อ–นา แต่ละหน่วยจะมีเนื้อที่หนึ่งตารางลี้ และมีที่ดิน ๙๐๐ มู่ กองกลางก็คือนาของรัฐ ทุก ๆ แปดครอบครัว จะมีนาของรัฐอยู่หนึ่งร้อยมู่ และจะต้องช่วยกันเก็บเกี่ยวนาของรัฐ เมื่อเก็บเกี่ยวนาของรัฐเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงค่อยเก็บเกี่ยวนาของตนเอง นี่เป็นวิธีที่เพื่อนร่วมชาติทั้งหลายได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้จักสถานะของตน

(ระบบ บ่อ-นา ตรงกลางเป็นนาของรัฐ อีกแปดหน่วยเป็นนาของแปดครอบครัว)

"ที่กล่าวมาข้างบนนี้เป็นลักษณะสำคัญๆ ของระบบนี้ การที่จะเอาระบบนี้มาดัดแปลงปรับปรุงใช้กับกรณีในปัจจุบันของท่านนั้น ขึ้นอยู่กับตัวท่านและเจ้านายของท่านเถิด" (III A : 3, 13-20)

ความสำคัญของประชาชนและสิทธิในอันที่จะปฏิวัติ

(ศิษย์ของเม่งจื๊อชื่อ) หว่านจาง (Wan Chang) ได้ถามว่า : "เป็นความจริงไหมที่ว่าเอี๋ยวได้ประทานจักรวรรดิให้แก่ซุน"

เม่งจื๊อตอบว่า : "ไม่จริง องค์จักรพรรดิไม่สามารถที่จะประทานจักรวรรดิให้อีกคนหนึ่งได้"

หว่านจางถามว่า : "แล้วใครเล่าที่ให้จักรวรรดิแก่ซุนในคราวที่ซุนได้ครอบครองจักรวรรดิ"

เม่งจื๊อตอบว่า : "ฟ้าได้ประทานจักรวรรดิให้แก่ซุน"

หวานจางถามว่า : "ท่านกล่าวว่าฟ้าได้ประทานจักรวรรดิให้แก่ซุนนั้น...ฟ้าได้ประทานให้ด้วยเหตุผลที่แจ่มแจ้งใดๆ หรือ"

เม่งจื๊อตอบว่า : "เปล่าเลย ฟ้ามิได้พูด ฟ้าจะทรงแสดงให้เห็นเจตจำนงของพระองค์อย่างง่ายๆ โดยทางความประพฤติและการมอบหน้าที่การงานให้เท่านั้นเอง"

หวานจางถามว่า : "ฟ้าทรงทำอย่างไร"

เม่งจื๊อตอบว่า : "แต่ก่อน เอี๋ยวทรงแนะนำซุนต่อฟ้า แล้วฟ้าก็ยอมรับซุนเข้าไว้ ฟ้าประทานซุนให้แก่ประชาชน และประชาชนก็ได้ยอมรับซุน นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมข้าพเจ้าจึงกล่าวว่าฟ้ามิได้พูดนอกจากแสดงเจตจำนงของพระองค์ให้ปรากฏออกมาอย่างง่ายๆ ทางด้านการประพฤติของซุน และการมอบหน้าที่การงานให้เท่านั้น"

หวานจางกล่าวว่า : "ข้าพเจ้าขอถามต่อไปอีกว่า ฟ้าทรงรับเรื่องนี้อย่างไรและทรงชี้แจงแก่ประชาชนอย่างไร"

เม่งจื๊อตอบว่า : "ฟ้าทรงแต่งตั้งให้ชุนเป็นประธานเหนือการบวงสรวง และดวงวิญญาณทั้งหลายต่างก็พออกพอใจไปตาม ๆ กัน นี่แสดงว่าฟ้าได้ยอมรับชุน ฟ้าทรงหมายมอบให้ชุนทำหน้าที่เกี่ยวกับสาธารณชน และประชาชนก็ได้รับการคุ้มครองเป็นอย่างดีและมีความสงบสุข ข้อนั้นย่อมแสดงว่าประชาชนได้ยอมรับนับถือแล้ว ดังนั้นฟ้าจึงได้ประทานจักรวรรดิให้แก่ชุน และประชาชนก็ได้มอบจักรวรรดิให้เขา นั่นคือเหตุผลที่ว่าทำไมข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า จักรพรรดิไม่สามารถที่จะให้จักรวรรดิแก่คนอื่นได้... นี่คือสิ่งที่หมายถึงในการประกาศที่ยิ่งใหญ่ ***(ในคัมภีร์ประวัติศาสตร์)*** ซึ่งมีข้อความว่า : 'ฟ้าย่อมเห็นดังที่ประชาชนของข้าพเจ้าเห็นนั่นแหละ ฟ้าทรงได้ยินดังที่ประชาชนของข้าพเจ้าได้ยินนั่นเอง'" (V A : 5)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "มนุษย์เรามีนิสัยชอบพูดถึงเรื่องโลกและรัฐเสมอ ตามความเป็นจริงแล้ว พื้นฐานของโลกอยู่ที่แว่นแคว้น พื้นฐานของแว่นแคว้นอยู่ที่ครอบครัว และพื้นฐานของครอบครัวอยู่ที่บุคคลแต่ละคน" (IV A : 5)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "(ในธรรมนูญของรัฐ) ประชาชนอยู่ในตำแหน่งที่สูงสุด ถัดมาก็ดวงวิญญาณของแผ่นดินและพืชพรรณธัญญาหาร และผู้ปกครองเป็นผู้ที่ต่ำที่สุด" (VII B : 14)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "มีอยู่ ๓ อย่างที่ผู้ครองนครควรจะมีไว้ในครอบครอง... คือ ***แผ่นดิน ประชาชน*** และ ***การบริหารงานของรัฐบาล*** ถ้าหากว่าเจ้าครองนครจะมีไข่มุกและหยกอยู่ในครอบครองแทนแล้ว ก็แน่ใจได้ว่าจะต้องตกอยู่ในความหายนะอย่างแน่นอน" (VII B : 28)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "ไม่สำคัญอะไรเลยที่จะตำหนิติเตียนบุคคลที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าราชการ ไม่สำคัญอะไรเลยที่จะวิพากษ์วิจารณ์มาตรการที่นำมาใช้ในด้านการปกครอง สิ่งที่สำคัญจริง ๆ ก็คือผู้ที่สามารถแก้ไขสิ่งที่ผิดด้วยน้ำใจของผู้ปกครองจริง ๆ ได้" (IV A : 20)

เม่งจื๊อได้กราบทูลกษัตริย์ซว่าน (Hsüan) แห่งแคว้นฉีว่า : ***"เมื่อผู้ปกครองแว่นแคว้นถือว่ามุขอำมาตย์มนตรีเป็นดุจมือและเท้าของตน มุขอำมาตย์ทั้ง***

หลายก็จะถือว่าผู้ปกครองแว่นแคว้นเป็นดุจหัวใจและท้องของตน เมื่อผู้ปกครองแว่นแคว้นถือว่ามุขอำมาตย์มนตรีเป็นดุจสุนัขและม้าของตน มุขอำมาตย์มนตรีก็จะถือว่าผู้ปกครองแว่นแคว้นเป็นดุจคนแปลกหน้า เมื่อผู้ปกครองแว่นแคว้นเห็นมุขอำมาตย์มนตรีเป็นดุจฝุ่นธุลีและหญ้า มุขอำมาตย์มนตรีก็จะเห็นผู้ปกครองแว่นแคว้นเป็นดุจโจรหรือข้าศึกศัตรู" (IV B : 3)

กษัตริย์ซว่านแห่งฉีทรงมีรับสั่งถามว่า : "ไม่เป็นความจริงดอกหรือที่กษัตริย์ถังได้เนรเทศเจี๋ย (Chieh) และกษัตริย์หวู่ได้ทรงลงโทษโจ่ว (Chou)"

เม่งจื๊อตอบว่า : "ในข้อความที่บันทึกไว้เป็นเช่นนั้นจริง"

พระราชาได้ตรัสถามว่า : "แล้วผู้อยู่ใต้ปกครองผู้หนึ่งได้ฆ่าผู้ปกครองแว่นแคว้นจริงหรือไม่"

เม่งจื๊อตอบว่า : "ผู้ทำลายมนุษยธรรมย่อมจัดว่าเป็นคนวายร้าย ผู้ที่ทำลายความยุติธรรม ชื่อว่าเป็นคนที่นำความหายนะมาสู่ คนที่นำความหายนะมาให้หรือคนวายร้ายนั้นนับว่าเป็นสัตว์โลกที่น่าชัง (และจะเป็นกษัตริย์อีกต่อไปหาได้ไม่) ข้าพเจ้าได้ทราบมาว่าสัตว์โลกที่น่าชังชื่อโจ่วนั้นได้ถูกฆ่าตาย แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ทราบเรื่องเกี่ยวกับการฆาตกรรมผู้ปกครองประเทศเลย" (I B : 8)

ชาวแคว้นฉีได้ทำสงครามกับแคว้นเยี่ยนและยึดแคว้นเยี่ยนไว้ได้ เจ้าครองนครอื่น ๆ ได้เริ่มวางแผนที่จะปลดแอกเยี่ยน กษัตริย์ซว่าน (แห่งฉี) ทรงถามว่า : "เจ้าครองนครมากมายได้วางแผนการที่จะทำสงครามกับเรา ข้าพเจ้าจะปฏิบัติต่อเขาอย่างไรดี"

เม่งจื๊อกราบทูลว่า : "ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกี่ยวกับบุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีอาณาจักรอยู่เพียง ๗๐ ลี้ เท่านั้น ได้แผ่อำนาจไปได้ทั่วทั้งจักรวรรดิ นั่นคือกษัตริย์ถัง แต่ข้าพเจ้าไม่เคยได้ทราบถึงเรื่องเจ้าครองนครที่มีอาณาจักรถึงพันลี้ตกอยู่ในความหวาดกลัวผู้อื่นเลย ใน ***คัมภีร์ประวัติศาสตร์*** ได้มีข้อความกล่าวไว้ว่า : "ถังได้ทรงส่งกองทัพอาสาสมัครไปโจมตีแคว้น ***ก่อ*** (Ko) เป็นแห่งแรก จักรวรรดิทั้งปวงได้มีความซื่อตรงจงรักภักดีต่อพระองค์ เมื่อพระองค์ยกกองทัพไปทางตะวันออก ชนเผ่าต่าง ๆ ทางตะวันตกก็ไม่พอใจ เมื่อพระองค์ยกกองทัพไปทางใต้ ชนเผ่าต่าง ๆ ทางเหนือก็ไม่พอใจ กล่าวว่า : "ทำไมเราจึงเป็นคนสุดท้ายด้วย" [***คำประกาศของจุ้งหุย*** (Chung-hui)] ประชาชนเฝ้าคอยดูการเสด็จไปของพระองค์ดุจเฝ้าดูเมฆฝนในสมัยที่

ฝนแล้งอย่างสาหัสทีเดียว ผู้ที่กำลังไปตลาดจะไม่ต้องหยุด ผู้ที่กำลังขุดดินอยู่จะไม่ถูกซัดจังหวะเลย พระองค์ได้ทรงประหารชีวิตผู้ปกครองทั้งหลายและปลอบโยนจิตใจของประชาชน การที่พระองค์เสด็จไปเยี่ยมนั้นเปรียบเสมือนฝนที่ตกตามฤดูกาล ประชาชนต่างก็ปรีดาปราโมทย์ไปตามๆ กัน ดังนั้น ใน***คัมภีร์ประวัติศาสตร์*** จึงได้มีข้อความว่า : "เราได้เฝ้าคอยเจ้าชีวิตของเราอยู่ เมื่อพระองค์เสด็จมาถึง เราก็จะได้มีชีวิตใหม่เสียที" (คำประกาศของจุงหุย) (I B : 11)

เม่งจื๊อปกป้องความรู้สึกกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา

ในสมัยต่อมาเราทราบว่าเม่งจื๊อเป็นผู้ปกป้องความรู้สึกกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาของผู้ที่นับถือลัทธิขงจื๊อ ต่อต้านหยางจู (Yang Chu) ซึ่งเป็นนักปัจเจกนิยม (individualist) และม่อจื๊อผู้สนับสนุนเรื่องความรักสากล โดยการชี้ให้เห็นจุดที่พิเศษเช่นนั้น ท่านได้ทำให้ความรู้สึกกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาในคุณธรรมของขงจื๊อมีความสำคัญยิ่งขึ้นอีกด้วย

บัดนี้กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์มิได้อยู่กับพวกเราอีกต่อไปแล้ว พวกเจ้าครองนครทั้งหลายได้ตกเป็นทาสของตัณหา และนักศึกษาโง่ๆ ทั้งหลายก็มัวกังวลอยู่กับการต่อล้อต่อเถียงกันในเรื่องที่ไม่เป็นโล้เป็นพาย คำของหยางจูและม่อจื๊อเต็มแผ่นดินไปหมด และการพูดถึงแผ่นดินก็คือการพูดถึงหยางจูหรือไม่ก็ม่อจื๊อนั่นเอง หยางจูเป็นนักปัจเจกนิยมซึ่งไม่ยอมรับนับถือพระมหากษัตริย์ ม่อจื๊อเป็นพวกสนับสนุนความรักสากล ซึ่งไม่ยอมรับนับถือบิดามารดา การไม่มีพระมหากษัตริย์และบิดามารดาก็คือการที่จะต้องเป็นสัตว์ป่านั่นเอง (III B : 9)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "ในบรรดาการรับใช้ทั้งหลาย การรับใช้ชนิดใดสำคัญที่สุด การรับใช้บิดามารดาสำคัญที่สุด ในบรรดาความรับผิดชอบทั้งหลาย ความรับผิดชอบชนิดใดสำคัญที่สุด ความรับผิดชอบตัวเองสำคัญที่สุด การไม่เพิกเฉยในอันที่จะคุ้มครองตัวเองและความสามารถในอันที่จะบำรุงเลี้ยงบิดามารดา... นี่คือสิ่งที่ข้าพเจ้าได้สดับมาการเพิกเฉยในอันที่จะคุ้มครองตนเองและยังสามารถในอันที่จะรับใช้บิดามารดาอยู่... นี่ข้าพเจ้าไม่เคยได้สดับมาก่อนเลย" (IV A : 19)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "มีอยู่สามอย่างที่เป็นเรื่องที่บุตรไม่ได้แสดงให้เห็นว่ามีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการไม่มีลูกหลาน" (IV A : 26)

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "แก่นแท้ของมนุษยธรรมก็คือการบำรุงเลี้ยงบิดามารดา และพื้นฐานของความยุติธรรมก็คือการเชื่อฟังพี่ชายของตน" (IV A : 27)

เหตุผลนิยมและสัจนิยมในซิ่นจื๊อ

สำหรับชีวิตของนักคิดที่ยิ่งใหญ่ฝ่ายขงจื๊อคนที่สามคือซิ่นจื๊อ (Hsün Tzu : ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕-๓๐๕) นั้น เราทราบเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เราทราบเพียงว่าท่านเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในแคว้นฉี (Ch'i) และแคว้นชู (Ch'ü) และเป็นอาจารย์ของฮั่นเฟ (Han Fei) เป็นตัวแทนลัทธินิติธรรมนิยมโบราณ และเป็นตัวแทนอัครมหาเสนาบดีหลี่ซือ (Li Ssu) ผู้ซึ่งได้ช่วยเหลือจักรพรรดิองค์แรกของแคว้นฉินรวบรวมจักรวรรดิให้เป็นปึกแผ่น แม้ว่าจะไม่สามารถกำหนดเวลาที่ท่านมีชีวิตอยู่ให้แน่นอนลงไปได้ แต่ก็นับว่ามีความสำคัญอยู่ที่จะตั้งข้อสังเกตได้ว่าท่านมีชีวิตอยู่ในตอนปลายสมัยราชวงศ์โจว (Chou) ในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านได้เห็นความพินาศครั้งสุดท้ายแห่งราชวงศ์โจว เห็นการที่แคว้นฉินซึ่งเรืองอำนาจอยู่ค่อย ๆ ทำลายรัฐเจ้าครองนครต่าง ๆ ให้หมดไปทีละรัฐสองรัฐ และบางทีจะได้เห็นแม้แต่การที่จักรพรรดิองค์แรกของแคว้นฉินได้ทรงรวบรวมจักรวรรดิขึ้นมาได้เป็นปึกแผ่น ท่านคงจะเห็นอย่างทะลุปรุโปร่งว่า การที่พวกนับถือลัทธิขงจื๊อสมัยแรก ๆ มองโลกในแง่ดี อันเนื่องมาจากการสถาปนาระเบียบเก่า ๆ ขึ้นมาใหม่นั้นย่อมไม่ได้การรับรองอีกต่อไปแล้ว และข้อสันนิษฐานที่เป็นพื้นฐานบางประการก็ใช่ว่าจะต้องได้รับการตรวจสอบใหม่อีก ข้อนี้อาจถือว่าเป็นลัทธิสัจนิยมที่หัวเห็ดบางอย่างซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งปรัชญาของท่านอยู่บ้างเหมือนกัน

การที่ท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยหลังต่อมานั้น ย่อมเป็นไปได้ในอันที่จะทำให้ท่านมองย้อนหลังกลับไปหาการแก้ปัญหาที่สำนักปรัชญาต่าง ๆ ในยุคโบราณได้เคยใช้มา และยกย่องข้อเขียนทั้งหลายของสำนักปรัชญาเหล่านั้น แล้วนำเอาสิ่งที่ท่านเห็นว่าจะมีคุณประโยชน์ในระบบต่าง ๆ เหล่านั้นมาใช้ ข้อเขียนของท่านที่ได้รวบรวมไว้ในหนังสือ "ซิ่นจื๊อ" เป็นจำนวนถึง ๓๒ บทนั้น แตกต่างจากบันทึกคำสนทนาและคำพังเพยที่ไม่ปะติดปะต่อกัน ซึ่งได้รวมขึ้นเป็นหนังสือ ***คัมภีร์ลุ่นยื่อ*** หรือ ***คำสอนของขงจื๊อ*** (Analects) และ

หนังสือ ***เม่งจื๊อ*** เมื่อกาลเวลาผ่านไปปรัชญาเมธีชาวจีนทั้งหลายก็มิได้สั่งสอนสานุศิษย์ของตนเพียงปากเปล่าเท่านั้น แต่ยังได้เขียนเป็นเรื่องราวหรือบทความไว้ด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะรักษาคำสอนของตนไว้สำหรับยุคต่อๆ มานั่นเอง และหนังสือ ***ซิ่นจื๊อ*** ก็นับว่าเป็นหนังสือชุดหนึ่งที่ประกอบด้วยบทความต่างๆ ซึ่งแต่งไว้เป็นอย่างดีและให้เหตุผลไว้อย่างน่าเชื่อถือ

นักประวัติศาสตร์ซือหม่าเฉียนได้กล่าวว่า เหตุผลประการหนึ่งที่ซิ่นจื๊อได้เขียนบทความต่างๆ ขึ้นก็เพื่อโจมตีความเชื่อถือในทางอภินิหารที่เกี่ยวกับเวทมนต์คาถาเครื่องรางของขลัง และโชคลางต่างๆ ที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ในสมัยนั้น นับว่าเป็นความจริงที่ท่านได้เขียนหนังสือส่วนใหญ่หนักไปในทางปฏิเสธเรื่องอภินิหาร เรื่องโชคลางของขลังในสมัยนั้น ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับจักรวาลและมนุษย์อย่างมีเหตุผลและเป็นไปตามธรรมชาติอย่างสมบูรณ์แบบจริงๆ จากความคิดเห็นทางด้านศาสนาและศีลธรรม เกี่ยวกับการที่ฟ้าประทานรางวัลและทรงลงโทษผู้ปกครองประเทศตามสมควรแก่การกระทำของเขา นี้เองที่ซิ่นจื๊อได้สร้างกระบวนการที่ปราศจากความจริงใจซึ่งทำหน้าที่อย่างเป็นอิสระจากการกระทำของมนุษย์ และได้แปลความหมายการเซ่นสรวงสังเวยและพิธีการทำศพในสมัยโบราณ ซึ่งครั้งหนึ่งได้เคยเอามาใช้เพื่อเป็นการประจบเอาใจผู้ตายนั้นว่าไม่มีอะไรมากไปกว่าเป็นแบบการแสดงความเศร้าโศกเสียใจของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่พอเป็นพิธีเท่านั้นเอง

ด้วยความคิดแบบเหตุผลนิยมนี่เองได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อการปฏิบัติในทางมโนคตินิยมอย่างเลยเถิดของคนสมัยโบราณขึ้น ขงจื๊อและเม่งจื๊อได้เคยยึดถือผู้ปกครองประเทศของราชวงศ์โจวยุคแรกๆ หรือ กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์โบราณ ยิ่งไปกว่านั้นคือยึดถือ เอี๋ยว และซุนเป็นอุดมการณ์ของตน สำนักที่ตรงข้ามได้พยายามที่จะทำให้ดีกว่าพวกขงจื๊อ โดยการย้อนกลับไปหาเรื่องราวที่โบราณยิ่งไปกว่านั้นจนกระทั่งวรรณกรรมทั้งปวงได้บรรยายไว้อย่างละเอียดลออถึงชีวิตและสถาบันต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวอย่างคุณธรรมความดีอันยอดเยี่ยมลึกลับเหล่านี้ ซิ่นจื๊อได้ใช้สัญลักษณ์แห่งคุณธรรมความดีทางประวัติศาสตร์ตามแบบสัญนิยมเหล่านี้ในการให้เหตุผลของท่านเอง และพร้อมกันนั้นก็ได้พยายามทำลายความแตกต่างแห่งกาลเวลาที่คนในสมัยท่านสร้างจินตภาพอย่างหมดหวังแยกตัวเขาออกจากยุคทองในอดีต "การเริ่มต้นของฟ้าและดิน... ก็คือวันนี้นี่เอง วิถีทางของกษัตริย์สมัยโบราณนับร้อยก็คือวิถีทางของกษัตริย์ในสมัยต่อๆ มานั่นเอง" เมื่อว่าโดยพื้นฐานแล้วมนุษยชาติกับธรรมชาติของมนุษย์นั้นก็เป็นอย่างเดียวกัน อดีตและปัจจุบัน

ก็เป็นอย่างเดียวกัน ถ้าหากว่าในสมัยโบราณผู้ปกครองประเทศเฉลียวฉลาดและมีคุณธรรมสูง ถ้าหากว่าสันติสุขและความมีระเบียบจะมีอยู่ทั่วไปเมื่อสองพันปีมาแล้วละก็ไม่มีเหตุผลใดๆ เลยที่ว่าทำไมเราจึงไม่สามารถทำให้เกิดสถานการณ์อย่างเดียวกันนั้นขึ้นในปัจจุบัน ผู้นำสังคมจะต้องเข้าใจหลักการอันเป็นพื้นฐานแห่งธรรมชาติและสังคมมนุษย์และจะต้องรู้ลักษณะแตกต่างระหว่างนโยบายที่ฉลาดและนโยบายแบบโง่ๆ ด้วย

ความสามารถในการรู้ลักษณะแตกต่างระหว่างสิ่งที่ฉลาดกับสิ่งที่โง่ ระหว่างสิ่งที่ดีและสิ่งที่ชั่วนั้นนับว่าเป็นความสำคัญเบื้องต้นในด้านความคิดของซิ่นจื๊อ ท่านได้ประกาศว่าความสามารถรู้ลักษณะที่แตกต่างระหว่างสิ่งที่ฉลาดและโง่ สิ่งที่ดีและชั่วนั้นย่อมทำคนให้เป็นคนและทำให้คนแตกต่างไปจากสัตว์ดิรัจฉาน ท่านยอมยกเว้นให้แก่ทัศนะของเม่งจื๊อที่ว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับธรรมชาติซึ่งโดยแค่นแท้แล้วดี และว่าสิ่งที่ชั่วร้ายนั้นเป็นเพียงการทำให้ความดีที่มีอยู่ในตัวนี้ เป็นไปในทางที่ผิดหรือละเลยความดีที่มีอยู่ในตัวนั้นเสีย ในบทความที่ขึ้นชื่อเรื่องหนึ่งซึ่งได้ก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่สำนักต่างๆ เป็นเวลาหลายร้อยปีนั้น ซิ่นจื๊อได้ประกาศเอาดื้อๆ ว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่ว และว่าความดีทั้งปวงเป็นผลแห่งการฝึกฝนอย่างมีศิลปะ เม่งจื๊อเชื่อว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นพูดง่ายๆ ก็คือเพื่อ ***แสวงหาหัวใจที่หายไป*** ของความเป็นเด็กที่ไม่รู้เดียงสา แต่ในด้านการศึกษาในตัวอย่างและความเป็นผู้นำของนักปราชญ์ ในศิลปะและอุบายหรือเล่ห์เหลี่ยมต่างๆ ในสังคมนั้น ซิ่นจื๊อเห็นว่าเป็นเพียงวิธีที่จะทำให้มนุษย์อยู่รอดต่อไปเท่านั้นเอง สำหรับซิ่นจื๊อแล้ว ทุกๆ อย่างที่ดีในสังคม... ซึ่งได้แก่พิธีรีตองต่างๆ ดนตรีคุณค่าทางด้านศีลธรรม และคำสอนของนักปราชญ์ทั้งหลาย... นั้นล้วนเป็นผลิตผลแห่งข้อผูกมัดในสังคมและเป็นความสามารถในการรู้ลักษณะแตกต่างในการปฏิบัติ การฝึกฝนและการแนะนำของธรรมชาติสัตว์ป่าในตัวมนุษย์นั่นเอง

ซิ่นจื๊อได้โจมตีทัศนะของเม่งจื๊อในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่ยุให้เกิดความขัดแย้งอันรุนแรงและกินเวลานานซึ่งโจมตีเราอยู่ทุกวันนี้ ดูจว่าถูกอำนาจอะไรสักอย่างบีบบังคับเราอยู่อย่างประหลาด ทั้งซิ่นจื๊อและเม่งจื๊อต่างก็เห็นพ้องต้องกันในด้านคุณค่าของคุณธรรมความดีที่สมบูรณ์แบบ ทั้งสองท่านเห็นพ้องต้องกันว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะบรรลุถึงคุณธรรมความดีแฝงอยู่ด้วยกันทุกคน โดยทั่วๆ ไปแล้วทั้งสองท่านนั้นยังเห็นพ้องต้องกันอีกว่าวิถีทางที่จะบรรลุถึงคุณธรรมความดีนั้น ก็ต้องอาศัยการศึกษาและการเลียนแบบนักปราชญ์ทั้งหลาย เม่งจื๊อเห็นว่าความดีนั้นเป็นสิ่งที่ครั้งหนึ่งมนุษย์

ทั้งมวลได้มีอยู่แล้ว แต่ต่อมาได้สูญเสียไป แต่ซิ่นจื้อถือว่าเราจะบรรลุถึงความดีได้ก็ด้วยอาศัยความพยายามและศิลปะอย่างหนักหน่วงทีเดียว นักศึกษารุ่นต่อๆ มายังมองไม่ค่อยเห็นความหวังที่สดใสสำหรับการที่มนุษย์จะบรรลุถึงคุณธรรมความดีที่ลัทธิของซิ่นจื้อได้เปิดเผยให้แก่มนุษยชาติโดยการมองในแง่ดีเลย พวกเขาเพียงแต่มองเห็นข้อเสนอที่มๆ ในเบื้องต้นที่ว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้า และพวกเขาได้ถูกขับไล่ออกไปโดยไม่ตั้งใจ แม้ว่าซิ่นจื้อจะพออกพอใจต่อความนิยมชมชอบของประชาชนอย่างมากมายในสมัยนั้น แต่ทว่าในสมัยราชวงศ์ถังและราชวงศ์สุ้ง (Sung) ท่านได้ถูกเม่งจื้อบดบังรัศมีเสียอย่างสิ้นเชิงทีเดียว ลัทธิทางมโนคตินิยมของเม่งจื้อได้กลายเป็นคำสอนที่ถูกต้องของลัทธิขงจื้อ แต่ซิ่นจื้อก็ยังคงเป็นปรัชญาเมธีรุ่นเก่าลายครามคนหนึ่งอยู่ต่อไปเป็นปรกติ

ข้อความที่คัดเลือกมาจากหนังสือซิ่นจื้อ

บทที่ ๑๗ : เรื่องฟ้า

ฟ้าได้ทำหน้าที่อย่างคงที่อยู่สม่ำเสมอ ฟ้ามิได้แพร่หลายซึมซาบทั่วไปเพราะ (กษัตริย์ที่เป็นปราชญ์ เช่น) เอี๋ยว ทั้งมิได้หยุดชะงักความแพร่หลายเพราะ (ทรราช เช่น) เจี๋ย (Chieh) สำหรับฟ้านั้น ถ้ากษัตริย์ปกครองดี ก็จะประทานความอุดมสมบูรณ์ให้ ถ้าปกครองไม่ดี ก็จะทรงบันดาลให้เกิดเคราะห์กรรมต่างๆ ถ้าหากว่ากษัตริย์ได้สร้างสิ่งต่างๆ ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการครองชีวิตขึ้นและใช้อย่างประหยัดๆ แล้ว ฟ้าก็ไม่อาจทำให้ประเทศต้องยากจนได้เลย ถ้าหากว่ากษัตริย์จัดหาอาหารให้แก่ประชาชนอย่างพอเพียงและใช้พลังงานของประชาชนให้ถูกต้องกับฤดูกาลแล้ว ฟ้าก็ไม่อาจทำให้ประชาชนต้องลำบากได้ เมื่อประชาชนปฏิบัติตามเต๋า ไม่ละเลยเพิกเฉยต่อเต๋า ฟ้าก็ไม่อาจส่งโชคร้ายมาให้ได้ ในภาวการณ์เช่นนี้ น้ำท่วมหรือฝนแล้ง ไม่อาจก่อให้เกิดข้าวยากหมากแพงได้ หนาวเกินไปหรือร้อนเกินไปก็ไม่อาจก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ และปีศาจร้ายที่ผิดปรกติธรรมดาก็ไม่อาจก่อให้เกิดความล่มจมใดๆ ได้ อีกประการหนึ่งถ้าหากว่าประชาชนละเลยและใช้สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญในการครองชีวิตอย่างสุรุ่ยสุร่ายแล้ว ฟ้าก็ไม่อาจทำให้ประเทศอุดมสมบูรณ์ได้ ถ้าหากว่าประชาชนมีอาหารไม่พอเพียงและใช้พลังงานไปในทางที่ผิดๆ ฟ้าก็ไม่อาจทำให้ประชาชนมีสุขภาพพลานามัยดีได้ ถ้าหากว่าประชาชนละเมิดต่อ

เต๋า และประพฤติไม่เหมาะสม ฟ้าก็ไม่อาจอำนวยความสุขความเจริญให้ได้ ในภาวการณ์เช่นนี้ ถึงแม้จะไม่เกิดน้ำท่วมหรือฝนแล้ง ก็จะต้องเกิดข้าวยากหมากแพงอย่างแน่นอน แม้ว่าจะไม่เกิดหนาวหรือร้อนจนเกินไป แต่ก็จะต้องเกิดโรคภัยไข้เจ็บโดยแท้ แม้ว่าปีศาจร้ายที่ผิดธรรมชาติจะไม่ปรากฏ แต่ก็จะต้องเกิดมีความล่มจมแน่ ความถูกต้องตามฤดูกาลกับความอุดมสมบูรณ์จะต้องไปด้วยกัน ความหายนะกับความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยกันไม่ได้ ไม่มีประโยชน์อะไรเลยที่จะร้องเรียนต่อฟ้า เพราะว่านั่นแหละคือเต๋าละดังนั้น ผู้ที่รู้จักหน้าที่อันแตกต่างกันระหว่างฟ้ากับมนุษย์ แล้วย่อมอาจเรียกว่าเป็นปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ได้

การได้รับผลสำเร็จโดยไม่ต้องออกแรง และการได้รับโดยไม่ต้องใช้ความพยายาม นี่คือสิ่งที่สำนักงานของฟ้าหมายถึง เพราะฉะนั้นแม้ว่าจิตใจของนักปราชญ์จะล้ำลึก ท่านก็จะไม่ละทิ้งวิถีทาง *(เต๋า)* ของฟ้า แม้ว่าวิถีทางแห่งฟ้าจะยิ่งใหญ่ นักปราชญ์ก็จะไม่ตัดสินว่าดีหรือไม่ดี แม้ว่าวิถีทางแห่งฟ้าจะเล็ก นักปราชญ์ก็จะไม่พินิจพิเคราะห์... นี่คือสิ่งที่การงดเว้นจากการแข่งขันกับฟ้า หมายถึงฟ้ามีฤดูกาลของตนเอง ดินก็มีแหล่งเกิดของตัวเอง มนุษย์ก็มีรัฐบาลของตนเอง นี่คือวิธีที่มนุษย์จะสามารถสร้างไตรภาคีกับฟ้าและดินได้ ถ้าหากว่ามนุษย์จะละเลยเพิกเฉยส่วนของตนในไตรภาคีนี้ และผูกความหวังทั้งปวงของตนไว้กับฟ้าและดินซึ่งเป็นส่วนแห่งไตรภาคีแล้ว มนุษย์ก็ชื่อว่ากำลังทำความผิดอย่างน่าเศร้าใจทีเดียว

ดวงดาวที่ไม่เคลื่อนไหวย่อมปฏิวัติตนเอง ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ย่อมผลัดเปลี่ยนกันส่องแสง ฤดูทั้งสี่ย่อมเกิดตามๆ กันมา ***ยิน*** และ ***หยาง*** ย่อมเป็นไปตามความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆ ของมัน ลมและฝนย่อมมีผลแก่สิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งหลายนับจำนวนหมื่นจำนวนแสนก็ย่อมต้องการความกลมกลืนที่สมบูรณ์แบบ แล้วสิ่งเหล่านั้นก็จะเจริญเติบโตต่อไป แต่ละสิ่งเมื่อได้รับการหล่อเลี้ยงอย่างถูกต้องแล้วย่อมเจริญเติบโตได้เต็มที่ เรามองไม่เห็นสาเหตุแห่งการบังเกิดขึ้น แต่เราเห็นผลของมัน... เราเรียกว่าความขลังของดวงวิญญาณ (efficacy of spirit) เราทั้งปวงทราบผลที่ได้รับ แต่เราไม่ทราบถึงสาเหตุที่มองไม่เห็น... เราเรียกว่าเป็นงานของฟ้า จะมีอยู่ก็เฉพาะนักปราชญ์เท่านั้นที่มิได้แสวงหาวิธีที่จะรู้จักฟ้า...

ฟ้ามิได้งดฤดูหนาว เพราะเหตุที่คนทั้งหลายไม่ชอบความหนาว ดินมิได้ย่นผืนแผ่นดินลงเพราะเหตุที่มนุษย์ไม่ชอบทางไกล คนดีมิได้แก้ไขความประพฤติของตนเพราะ

เหตุที่คนทั้งหลายโห่ร้อง ฟ้ามีวิถีทางที่จะต้องกระทำคงที่ ดินมีขนาดคงที่ และคนดีก็มีมรรยาทคงที่ คนดีประพฤติตามหลักการที่คงที่ แต่คนชั้นต่ำทั้งหลายใช้เล่ห์เหลี่ยม เพื่อให้ได้รับผลตอบแทน ดังที่นักปราชญ์ได้กล่าวไว้ใน ***คัมภีร์คีตคาถา*** ว่า

> ***ถ้าบุคคลปฏิบัติตามกฎว่าด้วยมรรยาทที่ดีงามและความยุติธรรม***
> ***และไม่เหินห่างจากมรรยาทที่ดีและความยุติธรรมแล้ว***
> ***ไฉนจะต้องมัวไปกังวลถึงคำพูดของคนอื่น ๆ อยู่เล่า***

คำกล่าวนี้ได้แสดงออกซึ่งสิ่งที่ข้าพเจ้าหมายถึง

กษัตริย์แห่งแคว้นฉู่มีรถม้าหนึ่งพันคอยติดตาม... ข้อนี้มิใช่เพราะพระองค์เป็นกษัตริย์ที่ฉลาด คนดีย่อมรับประทานเมล็ดถั่วและดื่มน้ำ... ข้อนี้ก็มิใช่เพราะเขาโง่ ในแต่ละกรณีเป็นเพียงสิ่งที่เหมาะสมกับภาวการณ์ในภายนอกเท่านั้น ส่วนบุคคลที่จะสร้างวัตถุประสงค์ของตนขึ้น ที่จะยึดมั่นอยู่ในความประพฤติที่ดีงาม ที่จะทำความรู้และเจตนาของตนให้หมดสงสัย ที่จะมีชีวิตอยู่ในยุคนี้แต่เอาอย่างคนโบราณนั้น... ข้อนี้ก็คือสิ่งที่มีอยู่ในภายในอำนาจของเขาทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นคนดีจะต้องพัฒนาสิ่งที่มีอยู่ในภายในอำนาจของตนนั้นอย่างระมัดระวัง และจะต้องไม่ปรารถนาสิ่งที่มาจากฟ้า คนโง่จะเพิกเฉยต่อสิ่งที่อยู่ในอำนาจของตน และแสวงหาสิ่งที่จะมาจากฟ้า เพราะเหตุที่คนดีพัฒนาสิ่งที่อยู่ภายในอำนาจของตนอย่างระมัดระวัง และไม่ปรารถนาสิ่งที่จะมาจากฟ้าจึงก้าวหน้าไปทุกวัน และเพราะเหตุที่คนโง่ทั้งหลายละเลยสิ่งที่อยู่ภายในอำนาจของตน และแสวงหาสิ่งที่จะมาจากฟ้า จึงเสื่อมลงทุกวัน เพราะฉะนั้นจึงมีเหตุผลเพียงอย่างเดียวเหมือนกันที่ว่าทำไมคนดีจึงก้าวหน้าไปทุกวัน และทำไมคนชั่วจึงได้เสื่อมลงทุกวัน และนี่นับว่าเป็นเหตุทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างคนดีกับคนชั่วด้วย

เมื่อดวงดาวตกและต้นไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์คร่ำครวญนั้น คนทั้งปวงก็ตกใจกลัวและถามว่า : "อะไรเล่าที่เป็นนัยอันสำคัญของสิ่งทั้งหมดนี้" ข้าพเจ้าก็จะตอบว่า : ไม่มีนัยหรือความหมายพิเศษใดๆ เลย มันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของฟ้าและดิน และของยินและหยางเท่านั้นเอง สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงปรากฏการณ์ที่ไม่ค่อยพบบ่อยนักเท่านั้นเอง เราอาจรู้สึกประหลาดใจ แต่เราไม่ควรกลัวเลย เพราะไม่มียุคใดๆ เลยที่ไม่ได้เห็นสุริยคราสและจันทคราส ไม่ได้เห็นฝนตกและลมพัดผิดฤดูกาล หรือการปรากฏตัวของดวงดาวแปลกๆ เป็นบางครั้งบางคราวบ่อยนัก ถ้าหากว่าผู้ปกครองประเทศเป็นคนมี

ปัญญา และรัฐบาลก็ตั้งอยู่ในความยุติธรรม แม้ว่าปรากฏการณ์เหล่านี้ทั้งหมดจะเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน ก็ทำอันตรายใดๆ ไม่ได้เลย ถ้าหากว่าผู้ปกครองประเทศไม่มีปัญญาและรัฐบาลก็คดโกง แม้ว่าปรากฏการณ์แปลกๆ เหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นเลย ก็ช่วยไม่ได้ที่จะไม่ให้เกิดอันตรายใดๆ ดังนั้นการที่ดาวตกก็ดี การที่ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์คร่ำครวญก็ดี เนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของฟ้าและดิน กับของยินและหยางนั่นเอง ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเหล่านี้ไม่ค่อยจะมีบ่อยนัก เราอาจรู้สึกประหลาดใจบ้าง แต่ก็อย่าไปกลัวอะไรเลย

ในบรรดาสิ่งที่เกิดขึ้นและปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหลายทั้งมวลนั้น ความน่ากลัวของมนุษย์นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสะพรึงกลัวอย่างที่สุด การคราดไถไม่ดี ก็เท่ากับทำให้พืชพรรณธัญญาหารเสียหาย การถอนหญ้าไม่ดี ก็เท่ากับทำให้การเก็บเกี่ยวต้องเสียจังหวะไป การปกครองที่ปราศจากการไตร่ตรองให้รอบคอบ ก็จะสูญเสียความจงรักภักดีของประชาราษฎร์ การปล่อยนาไว้โดยไม่เพาะปลูกให้ดี ก็จะเก็บเกี่ยวได้เฉพาะแต่พืชพรรณที่เลวๆ เท่านั้น การปล่อยให้ข้าวขึ้นราคาสูง ก็จะทำให้ประชาชนต้องอดอยากและนอนตายอยู่ข้างถนน... ทั้งหมดนี้คือความน่ากลัวของมนุษย์ที่ข้าพเจ้าหมายถึง เมื่อมาตรการการปกครอง และระเบียบไม่แจ่มแจ้งและยุติธรรม เมื่อการวินิจฉัยของรัฐไม่เหมาะสม เมื่อภาระอันเป็นรากฐานไม่มีใครเอาใจใส่... เหล่านี้คือความน่ากลัวของมนุษย์ที่ข้าพเจ้าหมายถึง เมื่อกฎว่าด้วยความดีงามและความยุติธรรมไม่มีใครปลูกฝังให้เกิดมีในสันดาน เมื่อประชาชนฝ่ายในฝ่ายนอกไม่แยกกันอยู่เป็นสัดส่วน และเมื่อหญิงชายมีความสับสนในการประเวณี บิดามารดากับบุตรไม่ไว้เนื้อเชื่อใจกัน เมื่อผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองมีวัตถุประสงค์ตรงกันข้าม และการถูก (ศัตรู) รุกรานกับความอดอยากได้มาถึงพร้อมๆ กัน... เหล่านี้ คือความน่ากลัวของมนุษย์ที่ข้าพเจ้าหมายถึง

ถ้าหากว่าประชาชนอ้อนวอนให้ฝนตก แล้วฝนก็ตก นั่นมันเรื่องอะไรกันเล่า ข้าพเจ้าอาจพูดได้ว่า : ไม่มีอะไรเป็นพิเศษเลย ก็เป็นเช่นเดียวกับเมื่อประชาชนมิได้อ้อนวอนให้ฝนตกแล้วฝนก็ตกนั่นแหละ เมื่อประชาชนพยายามช่วยให้ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์พ้นจากการถูกอม (ในเวลาที่เกิดคราส) หรือเมื่อพวกเขาอ้อนวอนให้ฝนตกในคราวฝนแล้ง หรือเมื่อพวกเขาตัดสินเรื่องราวที่สำคัญๆ หลังจากที่ได้เข้าทรงแล้ว... ข้อนี้มิใช่เพราะเขาคิดว่า เขาจะได้รับสิ่งที่เขาแสวงหาโดยวิธีนี้ แต่เพื่อเพิ่มพิธีรีตองให้อีกอย่าง

หนึ่งเท่านั้นเอง เพราะเหตุนี้พวกผู้ดีทั้งหลายจึงถือว่าเป็นเรื่องของพิธีรีตองต่างๆ แต่สามัญชนทั้งหลายคิดว่าเป็นเรื่องอภินิหาร ผู้ที่ถือว่าเป็นเรื่องของพิธีรีตองเท่านั้นจะไม่ได้รับความเดือดร้อนใดๆ เลย ส่วนผู้ที่ถือว่าเป็นเรื่องอภินิหารจะต้องได้รับความเดือดร้อน...

ท่านยกยอฟ้าและเพ่งอยู่ที่ฟ้า
แล้วทำไมท่านจึงไม่ปราบฟ้าและออกกฎข้อบังคับให้แก่ฟ้าเล่า

ท่านเชื่อฟังฟ้าและร้องเพลงสรรเสริญเยินยอฟ้า
ทำไมท่านจึงไม่ควบคุมวิถีทางของฟ้าและใช้สอยฟ้าเล่า

ท่านมองดูฤดูกาลต่างๆ ด้วยความหวังและรอคอยอยู่
ทำไมท่านจึงไม่ฉวยโอกาสตามฤดูกาลแล้วแสวงหาประโยชน์จากฤดูกาลเล่า

ท่านอาศัยสิ่งทั้งหลายที่พอกพูนตัวเองอยู่เรื่อยๆ
ทำไมท่านจึงไม่ใช้ความสามารถของท่านแล้วทำให้สิ่งเหล่านั้นเพิ่มพูนขึ้นเล่า

ท่านนึกฝันถึงธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย
ทำไมท่านจึงไม่ยึดไว้ซึ่งจะทำให้ท่านไม่ต้องสูญเสียธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายเล่า

ท่านชื่นชมต่อสาเหตุแห่งความเกิดของสิ่งทั้งหลาย
ทำไมท่านจึงไม่ช่วยให้มันมีความสมบูรณ์เล่า

ด้วยเหตุนี้แหละ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่าการไม่สนใจใยดีต่อความพยายามของมนุษย์และมัวไปพะวงอยู่กับฟ้านั้น จะทำให้ต้องสูญเสียธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งทั้งปวงไป

บทที่ ๒๓ : ธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้า

ธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้า ความดีของมนุษย์เป็นสิ่งที่ได้มาภายหลัง

ธรรมชาติของมนุษย์ย่อมเป็นอย่างที่มันเป็น ประการแรก มนุษย์เกิดมาพร้อมกับตัณหาอยากได้โน่นได้นี่ ถ้าปล่อยตัวไปตามตัณหา ก็จะเกิดมีความดิ้นรน และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ก็จะหายไป

ประการที่ ๒ มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความริษยาและความเกลียดชัง ถ้าปล่อยตัวให้เป็นไปตามอำนาจความริษยาและความเกลียดชังแล้ว ก็จะเกิดการทำร้ายกัน และความดุร้ายก็จะติดตามมา ความจงรักภักดีและความซื่อสัตย์ก็จะหมดไป

ประการที่ ๓ มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความรักหูรักตาและรักเสียง รักความงาม ถ้าปล่อยตัวไปตามความรักนี้ ก็จะเกิดความเกินพอดีและความไม่มีระเบียบขึ้นมา กิริยามรรยาทที่ดีงามและความยุติธรรมก็จะหายไป

ดังนั้นการยอมให้ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์เป็นผู้ถือบังเหียน และการปล่อยให้เป็นไปตามอารมณ์นั้นจะนำไปสู่การต่อสู้ดิ้นรนและความปราศจากระเบียบโดยแท้ และมนุษย์ก็จะทำให้แว่นแคว้นกลายเป็นแคว้นที่ป่าเถื่อน เพราะฉะนั้นโดยอาศัยอิทธิพลของครูอาจารย์กฎหมาย และการยึดมั่นในกฎเกี่ยวกับความดีงามและถือความยุติธรรมเป็นวิถีทางนำชีวิตเท่านั้น ที่จะสามารถรักษาความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไว้ได้ ความดีงามก็จะมีคนประพฤติปฏิบัติตามด้วยความเคารพ และความเป็นระเบียบก็จะถูกสร้างขึ้นมาใหม่ จากทั้งหมดนี้ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้า และความดีของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ได้มาในภายหลัง

ไม้ที่คดจำเป็นต้องอบและใช้เครื่องมือของช่างไม้ดัด แล้วก็จะตรง โลหะที่ทื่อๆ ก็จำต้องลับ แล้วก็จะคมได้ ทีนี้ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์นั้นชั่วช้า ดังนั้นเขาจะต้องอยู่ในโอวาทของครูและปฏิบัติตามกฎหมายก่อนที่เขาจะเป็นคนยุติธรรมได้ จะต้องยึดมั่นอยู่ในกฎว่าด้วยความดีงามและความยุติธรรมก่อนที่เขาจะเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยได้ อนึ่ง ถ้าปราศจากครูและกฎหมายเสียแล้ว มนุษย์ก็จะลำเอียงและไม่มีความยุติธรรม ถ้าปราศจากความดีงามและความยุติธรรมเสียแล้ว มนุษย์ก็จะเป็นคนหัวรั้นและปราศจากระเบียบวินัยที่ดี ในสมัยโบราณกษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ทรงทราบว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้า เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงมีความลำเอียงและอยุติธรรม เป็นคนหัวรั้นและไม่มีระเบียบวินัยที่ดี อาศัยเหตุนี้เอง กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ทั้งหลายจึงได้ทรงสร้างกฎเกี่ยวกับความดีงามและความยุติธรรมขึ้น และบัญญัติกฎหมายและกฎต่างๆ ขึ้นเพื่อที่จะได้ดัดธรรมชาติของมนุษย์และทำให้ธรรมชาติของมนุษย์นั้นตรง และเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของมนุษย์และเป็นผู้นำธรรมชาตินั้น ดังนั้นมนุษย์ทั้งปวงจึงถูกอบรมให้ประพฤติตนเป็นคนมีระเบียบวินัย และตามวิถีทางของเต๋า ในปัจจุบันนี้มนุษย์เหล่านั้นที่ได้รับอิทธิพลจากครูบาอาจารย์และกฎหมายต่างๆ ที่ได้เสริมสร้างวัฒนธรรมและเพิ่มพูนการศึกษาและผู้ปฏิบัติตามแนวทางแห่งความดีงามและความยุติธรรม ชื่อว่าเป็นคนดี อีกประการหนึ่ง ผู้ที่ยอมให้ธรรมชาติถือบังเหียนตน ผู้ที่ปล่อยตัวไปตามใจตัวเอง และผู้ที่ไม่แยแสต่อความดีงามและความยุติธรรมนั้น ถือว่าเป็นคนเลว ทั้งหมดนี้จะเห็นได้อย่างแจ่มชัดว่า

ธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้า และความดีของมนุษย์เป็นสิ่งที่ได้มาในภายหลัง

เม่งจื๊อกล่าวว่า : "เหตุผลที่มนุษย์พร้อมที่จะศึกษา ก็เพราะว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นเดิมดีอยู่แล้ว" ข้าพเจ้าตอบ : ข้อนี้หาเป็นเช่นนั้นไม่ ข้อนี้เนื่องมาจากการขาดความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์และความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่ได้มาภายหลัง ธรรมชาติดั้งเดิมนั้นก็คือคุณสมบัติที่ฟ้าประทานมาเป็นสิ่งที่เราไม่อาจศึกษาได้ เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถที่จะต่อสู้ด้วยได้ เมื่อเพ่งถึงกฎแห่งความดีงามและความยุติธรรมแล้ว กฎเหล่านี้นักปราชญ์เป็นผู้นำมาใช้ เราจะบรรลุถึงได้ก็โดยอาศัยการศึกษา และจะประสบผลสำเร็จได้ก็โดยอาศัยการต่อสู้ สิ่งที่เราไม่สามารถจะศึกษาและต่อสู้ได้ และพักพิงอยู่กับฟ้านั้น ก็คือสิ่งที่ข้าพเจ้าเรียกว่าธรรมชาติดั้งเดิม สิ่งที่เราอาจบรรลุถึงได้โดยการศึกษา และจะประสบผลสำเร็จได้โดยการต่อสู้ และพักพิงอยู่กับมนุษย์เองนั้น คือสิ่งที่ข้าพเจ้าเรียกว่า คุณลักษณะที่ได้มาภายหลัง นี่เป็นความแตกต่างกันระหว่างธรรมชาติดั้งเดิมและคุณลักษณะที่ได้มาภายหลัง ทีนี้ตามธรรมชาติของมนุษย์นั้น ตาย่อมมีความสามารถในการดู และหูมีความสามารถในการฟัง แต่ความไวแห่งความสามารถเห็นนั้น เราไม่อาจแยกออกจากตาได้ และความไวแห่งความสามารถได้ยินนั้น เราก็ไม่อาจแยกออกจากหูได้ จึงเห็นได้อย่างแจ่มชัดว่าความไวแห่งการเห็นและการได้ยินนั้น เราไม่อาจศึกษาได้เลย

เม่งจื๊อกล่าวว่า "ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์นั้นดี แต่เพราะมนุษย์ทั้งปวงทำลายความดี จึงได้สูญเสียความดีไป แล้วก็กลายเป็นคนชั่ว" ข้าพเจ้าตอบว่า : ในเรื่องนี้เม่งจื๊อได้ผิดพลาดอย่างน่าเศร้าใจทีเดียว เมื่อเพ่งถึงธรรมชาติของมนุษย์ในตอนที่เกิดนั้นมนุษย์จะมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะตีตัวออกจากสถานะดั้งเดิมของตน และตีตัวออกจากอุปนิสัยตามธรรมชาติเสียสิ้น และมนุษย์ก็หันเหไปในทางทำลายสถานะดั้งเดิมนั้นแล้วก็ต้องสูญเสียสถานะดั้งเดิมนั้นไป จากเหตุผลทั้งปวงนี้ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้าและความดีของมนุษย์เป็นสิ่งที่ได้มาภายหลัง

การพูดว่าธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ดีนั้น ก็เท่ากับพูดว่าธรรมชาติของมนุษย์อาจกลับกลายเป็นสิ่งที่สวยงามโดยมิได้ทิ้งสถานะดั้งเดิมเลย และก็อาจกลายเป็นประโยชน์โดยมิได้ทิ้งอุปนิสัยตามธรรมชาติเลย ข้อนี้ย่อมเป็นการยืนยันว่าความงามนั้นเป็นของสถานะและการกำหนดดั้งเดิม และความดีเป็นของหัวใจและจิตใจในทำนองเดียวกันกับความไวแห่งความสามารถในการเห็นแยกออกจากตาไม่ได้ และความไวแห่งความสามารถ

ในการได้ยินแยกออกจากหูไม่ได้ฉะนั้น เข้าทำนองเดียวกับที่พูดว่า ตามีความไวในการเห็นหรือหูมีความไวในการได้ยินนั่นเอง ทีนี้เมื่อว่าตามธรรมชาติของมนุษย์แล้ว เมื่อมนุษย์หิว ก็มีความปรารถนาที่จะรับประทานให้เต็มที่ เมื่อหนาว ก็ต้องการความอบอุ่น เมื่อเหน็ดเหนื่อย ก็อยากพักผ่อน นี่เป็นการกำหนดตามธรรมชาติของมนุษย์ แต่ทีนี้มนุษย์เราอาจหิว แต่เมื่ออยู่ในท่ามกลางของผู้หลักผู้ใหญ่ ก็ไม่กล้ารับประทานก่อน นี่เป็นเพราะยอมยกให้ใครสักคนหนึ่งมีลำดับเหนือกว่า มนุษย์อาจเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าแต่ก็ยังไม่กล้าพักผ่อน ทั้งนี้เป็นเพราะยังจะต้องทำงานแทนใครสักคนหนึ่ง เพราะว่าบุตรจะต้องยอมบิดามารดา น้องชายจะต้องยอมพี่ชาย เพราะบุตรจะต้องทำงานแทนบิดามารดา และน้องชายจะต้องทำงานแทนพี่ชาย... การทำงานทั้งสองอย่างนี้ตรงข้ามกับธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ และขัดกับความรู้สึกของคนทั่วๆ ไป แต่ก็ยังคงเป็นวิถีทางสำหรับบุตรที่มีความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดา และเป็นวิถีทางเกี่ยวกับกฎว่าด้วยความดีงามและความยุติธรรมด้วย การณ์จะปรากฏว่าถ้าหากคนเราปฏิบัติตามการกำหนดตามธรรมชาติของตนแล้ว เขาจะไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เลย และถ้าหากว่าเขามีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เขาก็ทำสิ่งที่ขัดกับอุปนิสัยตามธรรมชาติของเขา จากเหตุผลทั้งหมดนี้ ก็ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้าและว่าความดีนั้นเป็นสิ่งที่ได้มาทีหลัง

อาจมีผู้ถามข้าพเจ้าว่า : "ถ้าหากว่าธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ชั่วช้าแล้วกฎว่าด้วยความดีงามและความยุติธรรมได้เกิดมีขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไรเล่า" ข้าพเจ้าขอตอบว่า : กฎว่าด้วยความดีงามและความยุติธรรมทั้งปวง เป็นผลที่เกิดจากคุณธรรมความดีของนักปราชญ์ที่เกิดมีขึ้นในภายหลังและหาใช่เป็นผลที่เกิดมาจากธรรมชาติของมนุษย์ไม่ ดังนั้นช่างหม้อจึงได้ขยำดินเหนียวและปั้นเป็นภาชนะได้... แต่ภาชนะก็เป็นผลิตผลที่เกิดจากความชำนาญที่ได้มาในภายหลังของช่างหม้อ หาได้เป็นผลิตผลที่เกิดจากธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ไม่ หรืออีกประการหนึ่ง ช่างแกะสลักถากไม้แล้วทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ ...แต่เครื่องใช้ก็เป็นผลิตผลที่เกิดจากความชำนาญที่ได้มาทีหลังของช่างแกะสลัก หาได้เป็นผลิตผลที่เกิดจากธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ไม่ นักปราชญ์ได้รวบรวมความคิดความเห็นต่างๆ เข้าด้วยกันและกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านธุรกิจของมนุษย์ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้ก่อให้เกิดกฎเกี่ยวกับความดีงามและความยุติธรรมและเพื่อสร้างกฎหมายต่างๆ และขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งหลายขึ้น แล้วกฎว่าด้วยมรรยาทอันดีงามและความยุติธรรมกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ก็เข้าทำนองเดียวกันกับผลิตผลที่เกิด

จากความชำนาญที่เกิดในภายหลังของพวกนักปราชญ์ หาใช่ผลิตผลที่เกิดจากธรรมชาติดั้งเดิมไม่...

คนเราอยากเป็นคนดีเพราะธรรมชาติของเขาชั่วช้า ถ้าหากว่าเขาเป็นคนไม่สำคัญเขาก็อยากเป็นคนสำคัญ ถ้าหากว่าเขาขี้ริ้วขี้เหร่ เขาก็อยากเป็นคนสวยคนงาม ถ้าหากว่าเขาถูกคุมขัง เขาก็อยากเป็นอิสระ ถ้าหากว่าเขายากจน เขาก็อยากเป็นคนมั่งมี ถ้าหากว่าเขาเป็นคนต่ำต้อย เขาก็อยากเป็นคนมีเกียรติ... ไม่ว่าอะไรก็ตามที่คนเราไม่มีอยู่ในตัว เขาก็ย่อมแสวงหาเอาจากภายนอก แต่คนร่ำรวยมิได้ปรารถนาความมั่งคั่ง และคนที่มีเกียรติมิได้ปรารถนาตำแหน่ง เพราะอะไรก็ตามที่คนเรามีอยู่ภายในตัวแล้ว เขาจะไม่แสวงหาจากภายนอกอีกเลย จากความจริงข้อนี้แหละ เราจะเห็นได้ว่าคนเราอยากเป็นคนดี เพราะธรรมชาติของเขาชั่วช้า ทีนี้ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์นั้นปราศจากความดีงามและความยุติธรรมจริงๆ ดังนั้นเขาจึงต่อสู้ดิ้นรนเพื่อศึกษาและแสวงหาทางที่จะให้บรรลุถึงความดีงามและความยุติธรรมให้จงได้...

ไม้ที่ตรงอยู่แล้วย่อมไม่ต้องการเครื่องมือของช่างไม้มาทำให้ตรงอีก เพราะมันตรงอยู่ตามธรรมชาติแล้ว ไม้คดจำต้องใช้เครื่องมือของช่างไม้อบและดัด แล้วก็จะตรงได้เพราะตามธรรมชาติมันไม่ตรง โดยเหตุที่ธรรมชาติของมนุษย์ชั่วช้า จึงต้องยอมมอบตัวให้กษัตริย์ที่เป็นนักปราชญ์ปกครอง และยอมให้อิทธิพลของกฎว่าด้วยความดีงามและความยุติธรรมปฏิรูปเสียใหม่ แล้วทุกคนก็จะมีแต่ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความดีงาม จากเหตุผลทั้งหมดนี้แหละ เราจะเห็นได้อย่างแจ่มแจ้งทีเดียวว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้าและความดีเป็นสิ่งที่ได้มาในภายหลัง

อาจมีผู้คัดค้านข้าพเจ้าว่า : "ความดีงามและความยุติธรรม กับการเพิ่มพูนคุณธรรมความดีที่ได้รับในภายหลังให้มากขึ้นนั้นจะต้องอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งนักปราชญ์พอที่จะทำให้เกิดมีขึ้นมาได้" ข้าพเจ้าขอตอบว่า : ข้อนี้หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ทีนี้ช่างหม้อทุบดินเหนียวและทำให้เป็นภาชนะดินแบบต่างๆ ขึ้นมา แล้วภาชนะดินและดินเหนียวนั้นมีอยู่ในธรรมชาติของช่างหม้อด้วยหรือ คนงานถากไม้แล้วทำให้เป็นเครื่องใช้ต่างๆ ขึ้นมา แล้วเครื่องประดับและไม้นั้นมีอยู่ในธรรมชาติของช่างไม้ด้วยหรือ ดังนั้นเพราะอาศัยนักปราชญ์ความดีงามและความยุติธรรมนี่เอง มนุษย์ทั้งหลายจึงได้ถูกสร้างขึ้นมาเช่นเดียวกับที่ช่างหม้อได้ผลิตภาชนะดินขึ้นมาฉะนั้น แล้วความดีงามและความยุติธรรมกับความเพิ่มพูนคุณความดีที่จะได้รับในภายหลังนั้นมีอยู่ในธรรมชาติดั้งเดิม

ของมนุษย์ด้วยหรือ ตราบเท่าที่เรายังพูดถึงธรรมชาติของมนุษย์อยู่ กษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์เอี๋ยวและซุนย่อมมีธรรมชาติอย่างเดียวกันกับกษัตริย์ ***เจี๋ย*** (Chieh) ผู้โฉดเขลาและหัวขโมย ***จือ*** (Chih) นั่นแหละ คนดีก็มีธรรมชาติอย่างเดียวกันกับคนชั่วทั้งหลาย ที่นี้เมื่อเราควรจะถือว่าความดีงาม ความยุติธรรมและการเพิ่มพูนคุณความดีให้มากขึ้นนั้นมีอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ แล้วทำไมเราจึงควรจะให้รางวัลแก่กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์เอี๋ยวและยิ่วและให้รางวัลแก่คนดีทั้งหลายอยู่อีกเล่า เราให้รางวัลแก่เอี๋ยว ยิ่ว และคนดีทั้งหลาย เพราะบุคคลเหล่านั้นสามารถเปลี่ยนแปลงธรรมชาติได้และสร้างคุณธรรมขึ้นมาใหม่ได้ และจากคุณธรรมที่เกิดขึ้นในภายหลังนี้เองจึงได้เกิดมีความดีงามและความยุติธรรมขึ้น...

มีคำกล่าวอยู่ประโยคหนึ่งว่า : "คนเดินถนนก็อาจเป็น ***ยิ่ว*** คนหนึ่งได้" สำหรับเรื่องนั้นท่านจะว่าอย่างไร ข้าพเจ้าขอตอบว่า : สิ่งทั้งปวงที่ทำให้ยิ่วเป็นดังที่เขาเป็นนั้นก็คือว่า ยิ่วได้สร้างสรรค์มนุษยธรรมและความยุติธรรม กฎหมาย กับการบริหารขึ้น อย่างไรก็ดี มีหลักการอยู่หลายอย่างที่จะทำให้เรารู้จักและปฏิบัติตามมนุษยธรรมและความยุติธรรม กฎหมายและการปกครองได้ พร้อมกันนั้นคนเดินถนนไม่ว่าคนใดทั้งสิ้นย่อมสามารถทราบมนุษยธรรมเป็นต้นนั้นได้ และย่อมมีวิสัยสามารถที่จะปฏิบัติตามมนุษยธรรมนั้นได้ด้วย ดังนั้นเราจึงเห็นได้อย่างประจักษ์ชัดว่า เขาอาจกลายเป็นยิ่วคนหนึ่งได้ ถ้าหากว่าเราจะสันนิษฐานว่า ไม่มีหลักการใดๆ ที่จะทำให้เรารู้จักและปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรม ความยุติธรรม กฎหมาย และการปกครองได้แล้วละก็ แม้แต่ยิ่วเองก็คงจะไม่สามารถรู้จักและปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรมเป็นต้นนั้นได้ หรือหากว่าเราจะสันนิษฐานว่าคนกลางถนนไม่สามารถรู้จักหลักมนุษยธรรมและความยุติธรรม กฎหมายและการปกครองได้หรือขาดวิสัยสามารถที่จะปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรมเป็นต้นนั้นได้อย่างแท้จริงละก็ มนุษย์เราก็คงไม่สามารถรู้จักความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างบิดากับบุตร และระเบียบวินัยที่ถูกต้องระหว่างพระมหากษัตริย์กับมุขอำมาตย์มนตรีได้ ดังนั้นย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า คนเดินถนนย่อมสามารถรู้และมีวิสัยสามารถที่จะปฏิบัติตามมนุษยธรรมเป็นต้นนั้นได้จริงๆ ทีนี้สมมุติให้คนเดินถนนมีความสามารถที่จะรู้และมีวิสัยสามารถที่จะปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรม ความยุติธรรม กฎหมาย และการปกครองและนำเอามนุษยธรรมเป็นต้นนั้นมาใช้กับหลักการต่างๆ ที่จะทำให้เรารู้จักและปฏิบัติตามคุณธรรมเหล่านี้ได้... แล้วก็ย่อมเป็นที่ประจักษ์แก่ตัวเองแล้วว่า เขาก็อาจกลายเป็นยิ่วหนึ่งได้เหมือนกัน นับว่าเป็นการถูกต้องทีเดียว ขอให้คนเดินถนนดำเนินไปตามวิถี

ทางแห่งความรู้และอุทิศตัวเองให้กับการศึกษาเล่าเรียน พร้อมทั้งทำจิตใจให้แน่วแน่ มุ่งเอาอะไรให้แน่นอนสักอย่างหนึ่งเถิด ขอให้เขาคิดค้นคว้าตรวจสอบและตรวจดูใหม่ทุก ๆ วัน ด้วยความขยันหมั่นเพียรและอดทนเถิด... นั่นคือขอให้เขาสร้างสมการงานที่ดีโดยไม่หยุดยั้งเถิด แล้วเขาก็จะเป็นผู้ที่ได้รับการนับเนื่องอยู่ในหมู่เทพเจ้าทั้งหลาย และอาจก่อรูปเป็นไตรภาคีกับฟ้าและดินได้ ดังนั้น ความเป็นปราชญ์จึงเป็นสถานะหนึ่งที่ใครก็ได้อาจบรรลุถึงได้โดยอาศัยความเพียรพยายาม ที่เพิ่มพูนมากขึ้นโดยไม่หยุดยั้ง...

บทที่ ๑๙ : เรื่องกฎความดีงาม (หรือจารีตพิธีต่าง ๆ : หลี่)

ในข้อความต่อไปนี้ บางทีชื่นจื้อก็ใช้ "หลี่" อ้างถึงความประพฤติของแต่ละบุคคลและของสังคมมากกว่า (ซึ่งในกรณีนี้ได้ก่อให้เกิด "กฎว่าด้วยความดีงาม") และบางทีก็อ้างถึงพิธีกรรมทางศาสนาหรือทางด้านสังคมมากกว่า (ซึ่งในกรณีนี้ คำว่า "จารีตพิธี" ดูจะมีความหมายใกล้เคียงกว่า) จะในกรณีใดก็ตามความคิดที่อยู่ในคำว่า "หลี่" นั้นก็คือความประพฤติในอันที่จะปฏิบัติตามระเบียบของสังคม ของศีลธรรมและของจักรวาล ซึ่งเป็นความคิดเห็นที่เป็นแกนสำคัญของชื่นจื้อ

กฎว่าด้วยความดีงามนั้นเกิดมีขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใดเล่า จากข้อเท็จจริงที่ว่ามนุษย์เราเกิดมาพร้อมกับความปรารถนา ***(ตัณหา)*** และเมื่อความปรารถนาหรือตัณหาเหล่านี้ไม่ได้รับการสนองให้เป็นที่พอใจ มนุษย์เราก็ผูกพันอยู่กับการที่จะต้องคอยตามแสวงหาทางที่จะสนองตัณหานั้นให้เป็นที่พอใจให้ได้ และเมื่อแสวงหาวิธีที่จะสนองตัณหาให้เป็นที่พอใจโดยไม่หยุดยั้งและไม่มีขอบเขต มนุษย์ก็จะผูกพันอยู่กับการต่อสู้ชิงดีกัน เมื่อมีการต่อสู้ชิงดีกัน ก็ย่อมเกิดมีความวุ่นวาย เมื่อมีความวุ่นวาย ก็ย่อมเกิดความหายนะ กษัตริย์ในสมัยโบราณไม่ทรงโปรดความวุ่นวาย จึงทรงวางกำหนดกฎเกณฑ์โดยสร้างกฎว่าด้วยความดีงามและความยุติธรรมขึ้น โดยวิธีนี้ก็อาจทำให้มนุษย์สมปรารถนาได้ และเขาก็จะพอใจการงานของตน โดยวิธีนี้จะทำให้แน่ใจได้ว่าสิ่งทั้งหลายจะไม่ทำลายตัณหาให้หมดไป หรือว่าตัณหาจะไม่ทำให้สิ่งทั้งหลายต้องหมดไปเลย สิ่งต่าง ๆ และตัณหาทั้งสองอย่างนี้จะสนับสนุนกันและกัน และควรจะเจริญงอกงามคู่กันไป... นี่คือเวลาที่กฎว่าด้วยความดีงามได้เกิดขึ้น...

จารีตพิธีต่างๆ ***(หลี่)*** ขึ้นอยู่กับพื้นฐาน ๓ ประการ : คือ ฟ้ากับดิน ซึ่งเป็นแหล่งเกิดแห่งชีวิตทั้งมวล ๑ บรรพบุรุษทั้งหลายผู้เป็นแหล่งเกิดแห่งเผ่าพันธุ์มนุษย์ทั้งหลาย ๑ พระมหากษัตริย์และครูอาจารย์ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งรัฐบาล ๑ ถ้าหากว่าไม่มีฟ้าและดินเสียแล้ว ชีวิตจะมาจากไหนเล่า ถ้าหากว่าไม่มีบรรพบุรุษเสียแล้ว อนุชนทั้งหลายจะเกิดมาจากไหนเล่า ถ้าหากว่าไม่มีพระมหากษัตริย์และครูบาอาจารย์แล้ว รัฐบาลจะเกิดมาจากไหนเล่า ถ้าหากว่าในบรรดาพื้นฐานทั้งสามประการนี้ พื้นฐานอย่างใดอย่างหนึ่งขาดหายไป ก็คงจะไม่มีมนุษย์หรือมนุษย์จะไม่มีสันติสุขอย่างใดอย่างหนึ่งโดยแท้ ดังนั้นจารีตพิธีก็คือการรับใช้ฟ้าในเบื้องบน ดินในเบื้องต่ำ และเป็นการให้เกียรติบรรพบุรุษกับการยกย่องพระมหากษัตริย์และครูบาอาจารย์ทั้งหลายนั่นเอง ในที่นี้พิธีรีตองย่อมมีพื้นฐานอยู่สามประการด้วยกัน...

เมื่อกล่าวโดยทั่วๆ ไปแล้ว จารีตพิธีเริ่มต้นด้วยการปฏิบัติแบบป่าเถื่อน การบรรลุถึงแบบที่มีวัฒนธรรมอันดีงาม และการประสบผลสำเร็จในด้านความงามและความสุขในที่สุด เมื่อจารีตพิธีก้าวขึ้นสู่ขั้นที่ดีที่สุดแล้ว อารมณ์และความรู้สึกในด้านความงามของมนุษย์ก็จะแสดงออกมาอย่างเต็มที่ทั้งสองอย่าง เมื่อขึ้นไปถึงอีกระดับหนึ่ง อารมณ์จะก้าวพ้นความรู้สึกในด้านความงาม หรือความรู้สึกในด้านความงามจะก้าวพ้นอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และเมื่อยังจะขึ้นไปสู่ระดับถัดไปอีก อารมณ์ก็จะกลับไปหาสถานะแห่งความเป็นป่าเถื่อนอีก

โดยอาศัยจารีตพิธีนี้แหละ ฟ้าและดินจึงได้มีความกลมกลืนกัน และดวงอาทิตย์กับดวงจันทร์ก็สุกใส ฤดูกาลทั้งหลายก็หมุนเวียนเปลี่ยนไปอย่างมีระเบียบ และดวงดาวทั้งหลายก็โคจรไปตามวิถีของตน น้ำในแม่น้ำทั้งหลายก็หลั่งไหลและสิ่งทั้งหลายก็เจริญงอกงาม ความรักและความเกลียดชังก็จะบรรเทาเบาบางลง ความสนุกสนานและความโกรธแค้นก็จะถูกระงับยับยั้งไว้ได้ จารีตพิธีจะทำให้คนชั้นต่ำอยู่ในโอวาทและทำให้คนชั้นสูงมีชื่อเสียงเด่น ผู้ที่ยึดมั่นอยู่ในจารีตพิธีต่างๆ ไม่เคยตกอยู่ในความยุ่งยากสับสนในเมื่อเกิดมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายเลย ผู้ที่เพิกเฉยต่อจารีตพิธีต่างๆ จะต้องสูญเสีย จารีตพิธีทั้งหลายมิใช่เป็นความสุดยอดของวัฒนธรรมดอกหรือ...

จารีตพิธีทั้งหลายต้องการให้เราปฏิบัติต่อชีวิตและความตายด้วยความสนอกสนใจ ชีวิตเป็นการเริ่มต้นของมนุษย์ ความตายเป็นอวสาน เมื่อคนเราดีทั้งในตอนอวสานของมนุษย์ และตอนเริ่มต้นวิถีทางของมนุษย์ก็เต็มเปี่ยม ดังนั้น คนดีย่อมเคารพการ

เริ่มต้นและสนอกสนใจอวสานด้วยความรอบคอบ การให้ความสนใจอวสานเท่าๆ กับตอนเริ่มต้นนั้นเป็นวิถีทางของคนดี และเป็นความงามของจารีตพิธีต่างๆ และความยุติธรรมด้วย...

จารีตพิธีนับว่ามีประโยชน์ในการทำสิ่งที่ยาวให้สั้น และทำสิ่งที่สั้นเกินไปให้ยาว ทำให้สิ่งที่มีมากเกินไปลดลง และทำให้สิ่งที่มีน้อยเกินไปเพิ่มขึ้น แสดงออกซึ่งความงามของความรักและความเคารพ และปลูกฝังความประพฤติที่สุจริตให้งอกงามยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นเครื่องประดับประดาที่สวยงามและผ้ากระสอบที่หยาบๆ ดนตรีและการร้องห่มร้องไห้ ความร่าเริงและความเสียอกเสียใจนั้น แม้ว่าจะเป็นคู่ปฏิปักษ์กันแต่ก็ได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในจารีตพิธีต่างๆ ได้เท่าๆ กัน และนำมาแสดงละครสลับกันอยู่ เครื่องประดับที่สวยงาม ดนตรี และความร่าเริง เหมาะสมในเวลาที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผ้ากระสอบหยาบๆ การร้องไห้และความเศร้าโศกเสียใจ เหมาะในโอกาสที่ประสบเคราะห์ร้าย จารีตพิธีได้เปิดโอกาสให้ใช้เครื่องประดับที่สวยงามได้ แต่ไม่ใช่เพื่อทำให้เกิดความคลั่งไคล้ไหลหลง จารีตพิธีได้เปิดโอกาสให้ใช้ผ้ากระสอบหยาบๆ แต่ก็มิใช่เพื่อเป็นการถอดยศหรือทำตัวเองให้ได้รับบาดเจ็บเลย ที่เปิดโอกาสให้มีดนตรีและสนุกสนานร่าเริงนั้น มิใช่เป็นการลบหลู่และแสดงความเกียจคร้านเลย และที่ปล่อยให้ร้องไห้และเศร้าโศกเสียใจ ก็มิใช่เพื่อทำให้จิตใจหดหู่และทำให้เกิดการเจ็บปวด ใดๆ เลย นั่นเป็นทางสายกลางของจารีตพิธีทั้งหลาย...

พิธีการศพเป็นพิธีที่คนยังมีชีวิตอยู่ทำให้แก่คนตาย คนตายจะได้รับของเซ่นสังเวยเหมือนกับว่าตนยังมีชีวิตอยู่ โดยวิธีนี้คนตายก็มีผู้รับใช้ดุจคนเป็น คนที่จากไปก็คล้ายๆ คนที่ยังอยู่ การกระทำดังนี้ชื่อว่าได้ให้ความสนใจแก่อวสานเท่าๆ กับการเริ่มต้นของชีวิต...

ทีนี้จารีตพิธีที่ทำกันในเวลาเกิดก็เพื่อเป็นการเสริมสร้างความยินดี จารีตพิธีที่ทำกันในเวลาตายก็เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเศร้าโศกเสียใจ จารีตพิธีที่ปฏิบัติในเวลาเซ่นสรวงสังเวยก็เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเคารพนบนอบ จารีตพิธีที่ปฏิบัติในคราวเป็นทหารก็เพื่อเป็นการเสริมสร้างความสง่าผ่าเผย ในแง่นี้ จารีตพิธีของกษัตริย์ทั้งปวงย่อมเป็นแบบเดียวกัน คนโบราณและคนที่มีอายุมากๆ ในปัจจุบันเห็นพ้องต้องกัน และไม่มีใครเลยที่จะรู้ว่าจารีตพิธีเกิดมีมาตั้งแต่เมื่อไรแน่...

การเซ่นสรวงสังเวยก็คือการแสดงออกซึ่งความรู้สึกเกี่ยวกับความจำและความรักของบุคคลคนหนึ่ง เพราะคนเราไม่สามารถเก็บความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจและความทุกข์ไว้ได้ตลอดเวลา เมื่อคนเราชื่นชมยินดีอยู่กับความสุขสบายอยู่กับหมู่คณะที่ดีนั้น เสนาบดีผู้มีความจงรักภักดี หรือบุตรที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาอาจรู้สึกเศร้าโศกเสียใจและเป็นทุกข์ก็ได้ ในทันทีที่เขาเกิดมีความรู้สึกเช่นนั้นขึ้นมา เขาจะรู้สึกตื่นเต้นและเคลื่อนไหวอย่างมากทีเดียว ถ้าหากว่าเขามิได้แสดงความรู้สึกเช่นนั้นออกมาอย่างเต็มที่ อารมณ์และความทรงจำของเขาก็จะต้องผิดหวังและไม่ได้รับความพอใจเลย และเขาก็จะเพิกเฉยต่อจารีตพิธีที่สมควร เมื่อเป็นเช่นนั้นกษัตริย์ในสมัยโบราณจึงทรงกำหนดจารีตพิธีต่างๆ ขึ้นมา และนับตั้งแต่นั้นมา หลักการให้เกียรติแก่ผู้ที่มีเกียรติและแสดงความรักต่อผู้ที่น่ารักนั้นก็เป็นอันเข้าใจกันเป็นอย่างดียิ่ง เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า : การเซ่นสรวงสังเวยก็คือการแสดงออกซึ่งความรู้สึกเกี่ยวกับความจำและความรักของบุคคลคนหนึ่ง สำหรับในเรื่องความเต็มเปี่ยมแห่งความรู้สึกซื่อตรงและความรักความร่ำรวยพิธีกรรมและความงาม... เหล่านี้ไม่มีใครเลยนอกจากนักปราชญ์เท่านั้นที่จะเข้าใจได้ การเซ่นสรวงสังเวยนั้นเป็นเรื่องที่นักปราชญ์เข้าใจดี เป็นเรื่องที่คนดีผู้เป็นนักศึกษาได้ปฏิบัติด้วยความพอใจ เป็นเรื่องที่พวกข้าราชการถือว่าเป็นหน้าที่ และสามัญชนถือว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ตั้งมั่นดีแล้ว คนดีถือว่าการเซ่นสรวงสังเวยเป็นวิถีทางของมนุษย์ สามัญชนถือว่าการเซ่นสังเวยนั้น เป็นสิ่งที่จะต้องปฏิบัติต่อดวงวิญญาณทั้งหลายทีเดียว

บทที่ ๒๒ : เรื่องการใช้ถ้อยคำที่ถูกต้อง

ทีนี้เมื่อไม่มีกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์อีกต่อไปแล้ว การคุ้มครองรักษาชื่อทั้งหลายก็ปล่อยปละละเลย การใช้คำแปลกๆ ก็เกิดขึ้นมา และชื่อกับความแท้จริงของชื่อเหล่านั้นก็กลายเป็นเรื่องยุ่งยากสับสนไปหมด โดยเหตุที่มาตรฐานแห่งความถูกและความผิดไม่ปรากฏชัด แม้แต่พวกข้าราชการที่รักษากฎหมายและนักศึกษาผู้ที่ศึกษาด้วยตนเองและสอนผู้อื่นก็ตกอยู่ในสถานะที่ยุ่งยากใจเช่นเดียวกัน ถ้าหากว่าจะมีกษัตริย์สักองค์หนึ่งเกิดขึ้นมา พระองค์ก็ยังคงจะรักษาชื่อเก่าๆ บางชื่อไว้และสร้างชื่อใหม่ๆ บางชื่อขึ้นมา ดังนั้นก็เท่ากับบังคับให้พระองค์ตรวจสอบ :

(๑) เหตุผลที่ได้ตั้งชื่อต่าง ๆ เหล่านั้นขึ้น

(๒) เงื่อนไขที่ทำให้เกิดมีชื่อเหมือนกันและแตกต่างกัน และ
(๓) หลักการอันเป็นพื้นฐานในการตั้งชื่อ

จิตใจย่อมได้รับแบบที่แตกต่างกันและประชาชนต้องสูญเสียเท่าๆ กัน ***(ในอันที่จะแสดงออกซึ่งแบบเหล่านี้)*** เราจะทำให้สิ่งที่แตกต่างกันทั้งหลายยุ่งยากสับสน ในเมื่อเราทำให้ชื่อและความจริงของชื่อเหล่านั้นพัวพันกันยุ่งไปหมด คนที่สูงศักดิ์และคนที่ต่ำต้อยมิได้ถูกแยกแยะให้เห็นว่าแตกต่างกันอย่างชัดแจ้งเลย ความละม้ายเหมือนกันและความแตกต่างกันก็มิได้ชี้ให้เห็นว่าต่างกัน... ถ้าหากว่าเราจะเอาสิ่งนี้มาเป็นสาเหตุละก็คงจะต้องมีอันตราย ในเมื่อเราไม่เข้าใจความคิดเห็นของประชาชนได้จริงๆ และภารธุระของประชาชนทั้งหลายก็จะถูกขัดขวางและมีอุปสรรคขึ้นมา เพราะฉะนั้นคนฉลาด ***(กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์)*** จึงได้ตั้งชื่อต่างๆ ขึ้นมากมาย เพื่อเป็นเครื่องหมายบอกความจริงอันประจักษ์แห่งชื่อเหล่านั้น ดังนั้นอีกประการหนึ่ง เราย่อมทำให้ผู้ดีและคนชั้นต่ำแตกต่างกันได้ และในอีกแง่หนึ่งก็เท่ากับเป็นการชี้ให้เห็นความแตกต่างกันระหว่างความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันด้วยอันตรายที่จะเกิดจากความคิดเห็นของประชาชนที่เราเข้าใจไม่ได้ หรือภารธุระของประชาชนที่จะถูกขัดขวางและมีอุปสรรคนั้นก็จะไม่มีต่อไปอีกแล้ว นี่เป็นเหตุผลที่ได้เกิดมีชื่อต่างๆ ขึ้นมา

แล้วอะไรเล่าเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดมีชื่อพ้องกันและแตกต่างกันขึ้น เงื่อนไขเหล่านั้นก็คือความรู้สึกตามธรรมดานี่เอง สัตว์ชนิดเดียวกันและมีความรู้สึกอย่างเดียวกันทั้งหมดย่อมมีความรู้สึกที่จะเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามธรรมชาติแบบเดียวกัน เพราะฉะนั้นเราจึงได้เปรียบเทียบและแยกประเภทสิ่งทั้งหลายที่พบว่าพอจะเข้ากันได้ก็จัดไว้ในพวกเดียวกัน โดยเหตุนี้จึงมีชื่ออย่างเดียวกันและอ้างถึงกันและกันอยู่ ตานี่เองที่ทำให้เห็นทรวดทรงและร่างกาย สี และเค้าโครงที่แตกต่างกันออกไป คุณภาพที่ "แจ่มชัด" และที่ "สับสน" และปริมาตรของเสียงที่เล็กและใหญ่นั้น หูนี่แหละเป็นตัวการทำให้ทราบว่าแตกต่างไป... (ในความรู้สึกเกี่ยวกับ รส กลิ่น และสัมผัสก็เป็นแบบเดียวกัน)... อารมณ์ดีและอารมณ์ร้าย ความสำราญและความโกรธเคือง ความเศร้าโศกและความร่าเริง ความรักและความเกลียด และความต้องการทั้งหลายนั้น ใจนั่นเองเป็นตัวการทำให้เห็นแตกต่างกันออกไป

ใจมีความสามารถในด้านการรู้ที่แสดงอาการตอบรับ โดยอาศัยความรู้ที่แสดงอาการตอบรับนี่เอง จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่เราจะอาศัยหูรู้เสียงและอาศัยตารู้รูป อย่างไร

ก็ดี ความสามารถเกี่ยวกับความรู้ที่แสดงอาการตอบรับนั้นขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่ความรู้สึกของเราบันทึกไว้และแยกประเภทก่อน เมื่อประสาทสัมผัสทั้งห้าบันทึกอะไรบางอย่างไว้แต่ยังไม่เข้าใจสิ่งนั้น แล้วจิตก็จะเป็นผู้รับผิดชอบ แต่ก็ยังไม่มีการระบุให้แน่นอนลงไปทุกคนกล่าวว่าไม่มีความรู้เกิดขึ้น ทั้งหมดนี้จึงนับว่าเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดมีชื่อพ้องกันและแตกต่างกันขึ้นมา

ดังนั้น เราจึงตั้งชื่อสิ่งทั้งหลายขึ้น สิ่งที่เหมือนกันทั้งหมดก็ตั้งชื่ออย่างเดียวกัน สิ่งที่ไม่เหมือนกันทั้งปวงก็ตั้งชื่อให้ต่าง ๆ กัน เมื่อคำโดด ๆ พอเพียงที่จะทำให้เข้าใจความหมายได้ ก็ใช้คำโดด ๆ เมื่อคำโดด ๆ ไม่เพียงพอ ก็ใช้คำผสม เมื่อความรู้สึกนึกคิดแบบง่าย ๆ และแบบผสมไม่มีอะไรขัดข้อง เราก็อาจใช้คำทั่ว ๆ ไปได้ แม้ว่าจะเป็นคำทั่ว ๆ ไป ก็ไม่มีอันตรายใด ๆ ที่จะเอามาใช้เลย เมื่อทราบว่าของจริงที่แตกต่างกันทั้งหลายควรจะมีชื่อต่าง ๆ กัน เราก็ควรปล่อยให้ของจริงทั้งปวงที่แตกต่างกันนั้นมีชื่อแตกต่างกัน จึงไม่เกิดมีความยุ่งยากใด ๆ ขึ้นมา ในทำนองเดียวกัน เราควรให้ของจริงทั้งปวงที่เหมือน ๆ กันมีชื่ออย่างเดียวกัน

เพราะแม้ว่าสิ่งทั้งหลายนับจำนวนหมื่นจำนวนแสนจะเป็นสิ่งที่นับไม่ได้ แต่ก็มีอยู่หลายครั้งหลายหนเหมือนกัน ที่เราอยากพูดถึงทั้งหมดนั้นอย่างรวม ๆ กันไป และดังนั้นเราก็เรียกว่า "สิ่งทั้งหลาย" ***สิ่งทั้งหลาย*** เป็นคำที่ทั่วไปอย่างที่สุด เราบีบเข้าและย่อเข้า ย่อแล้วก็คงย่อต่อไปอีก จนกระทั่งบรรลุถึงสิ่งซึ่งพ้นจากสิ่งนั้นไปแล้วก็ไม่มีอะไรที่จะย่อยิ่งไปอีกแล้ว เราก็จะยุติเพียงแค่นั้น มีอยู่บ่อย ๆ ทีเดียวที่เราอยากพูดถึงสิ่งทั้งหลายเป็นประเภท ๆ และเราก็พูดว่า "นกและสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย" (คือ "สัตว์ทั้งหลาย") "นกและสัตว์ดิรัจฉาน" เป็นคำเฉพาะจริง ๆ เราบีบเข้าไปอีกและทำให้เป็นเฉพาะเข้าไปอีก เราทำให้เป็นเฉพาะเจาะจงและเฉพาะเจาะจงยิ่ง ๆ ขึ้น จนกระทั่งบรรลุถึงสิ่งซึ่งพ้นจากสิ่งนั้นไปแล้ว ก็จะไม่มีอะไรที่เฉพาะเจาะจงยิ่งไปกว่าและแล้วเราก็จะยุติลงเพียงแค่นั้น

ไม่มีชื่อใด ๆ ที่จำเป็นจะต้องเหมาะสมกับชื่อจริง ๆ เลย สิ่งทั้งหลายได้มีบัญญัติชื่อขึ้นมาก็โดยอาศัยการตกลงกัน เมื่อได้ตกลงกันแล้วก็กลายเป็นชื่อที่ใช้เรียกกันเป็นประเพณีธรรมดาไป นี่เรียกว่าการตั้งชื่อที่เหมาะสม สิ่งที่แตกต่างไปจากสิ่งที่ได้ตกลงกันไว้แล้วเรียกว่าการตั้งชื่อที่ไม่เหมาะสม ชื่อไม่จำเป็นจะต้องมีความจริงใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเลย สิ่งทั้งหลายได้มีบัญญัติชื่อขึ้นมาตามที่ได้ตกลงกันไว้ เมื่อได้ตกลงกันแล้ว ก็กลายเป็นชื่อที่ใช้เรียกกันเป็นประเพณีไปชื่อเช่นนี้เรียกว่าชื่อที่เหมาะสมกับความจริง แต่

บางชื่อก็เหมาะสมกับธาตุแท้ของชื่อจริงๆ เมื่อชื่อเป็นคำง่ายๆ โดดๆ ตรงเป้าหมายเข้าใจง่ายและไม่ขัดแย้งกันในตัว เราก็เรียกว่าเป็นชื่อที่เหมาะสม

มีอยู่หลายอย่างที่มีรูปร่างอย่างเดียวกันแต่อยู่ในสถานที่ต่างๆ กัน มีอยู่หลายอย่างที่มีรูปร่างแตกต่างกันแต่อยู่ในสถานที่เดียวกัน ข้อนี้ย่อมชี้ให้เห็นความแตกต่างกันได้ง่าย สิ่งทั้งหลายที่มีรูปร่างอย่างเดียวกันแต่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ กัน แม้ว่าอาจจะจัดไว้ในประเภทเดียวกันได้ เราก็คงเรียกว่าความจริงสองประการ เมื่อรูปร่างเปลี่ยนไป แต่สิ่งนั้นยังคงเป็นอย่างเดียวกัน ไม่แตกต่างกันเลย นี่เรียกว่า การเปลี่ยนรูป ณ ที่ที่มีการเปลี่ยนรูป แต่ไม่มีการทำให้แตกต่างกันนี้เรียกว่าความจริงที่ประจักษ์ประการหนึ่ง โดยอาศัยวิธีนี้ เราอาจวิจัยสิ่งทั้งหลายและกำหนดจำนวนได้ แล้วทั้งหมดนี้ก็นับว่าเป็นหลักการขั้นมูลฐานในการบัญญัติชื่อ ถ้าหากว่าวันใดวันหนึ่งกษัตริย์ทรงปรารถนาจะนิยามชื่อก็คงจะเป็นการบังคับให้พระองค์ต้องตรวจสอบเรื่องราวเหล่านี้ทั้งหมดด้วย

การศึกษาที่สำคัญ (ต้าฉ่วย)

บทความชื่อ ***การศึกษาที่สำคัญ*** และ ***วิธีการ*** ได้ก่อให้เกิดเป็นบทสองบทของคัมภีร์ที่เป็นแบบฉบับของขงจื๊อ อันได้แก่ ***คัมภีร์จารีตพิธี*** ขึ้น ได้มีบันทึกความสำคัญและความน่าสนใจเป็นพิเศษของคัมภีร์เหล่านี้มาตั้งแต่ต้นๆ พุทธศักราชแล้ว นักศึกษาลัทธิขงจื๊อรุ่นใหม่สมัยราชวงศ์สุ้งได้พบพื้นฐานทางด้านจิตวิทยาและด้านอภิปรัชญาสำหรับระบบความคิดของตนอยู่ในหนังสือที่ว่าด้วยจารีตพิธีต่างๆ นั้น และได้ยกตำราสั้นๆ เหล่านี้ขึ้นสู่ตำแหน่งที่มีความสำคัญเป็นเบื้องต้นในวรรณกรรมของลัทธิขงจื๊อ เพื่อที่จะย้ำถึงคุณค่าของตำราเหล่านี้ ***จูฮี*** (Chu Hsi : พ.ศ. ๑๖๗๓-๑๗๔๓) ซึ่งเป็นนักศึกษาคนสำคัญในสมัยราชวงศ์สุ้ง ได้รวมตำราเหล่านี้เข้ากับ ***คัมภีร์ลุ่นยื้อ*** หรือ ***คำสอนของขงจื๊อ*** (Analects) และหนังสือ ***เม่งจื๊อ*** ทำให้เกิดเป็น ***หนังสือ ๔ เล่ม*** ขึ้น (คือ การศึกษาที่สำคัญ ทางสายกลาง คำสอนของขงจื๊อ และคำสอนของเม่งจื๊อ ตามลำดับ) คัมภีร์นี้ได้กลายเป็นตำราเบื้องต้นแห่งการศึกษาของจีน คือเป็นวิชาสำคัญเบื้องแรกที่จะต้องเรียน จะต้องศึกษาก่อนที่จะศึกษาคัมภีร์แบบฉบับทั้งห้า พวกนักเรียนจะต้องอ่านดังๆ และจำให้ได้ นับเป็นระยะเวลาถึงหกศตวรรษ (พ.ศ. ๑๘๕๖-๒๔๔๘) ที่ชาวจีนได้ถือตำราเหล่านี้เป็นพื้นฐานแห่งการสอบไล่เพื่อรับราชการด้านพลเรือน เพื่อคัดเลือกนักศึกษาเข้าดำรงตำแหน่งเป็นข้าราชการ

เรื่อง ***การศึกษาที่สำคัญ*** เป็นบทความสั้นๆ มีประมาณ ๑,๗๕๐ คำ ชื่อเรื่องในภาษาจีนว่า ***ต้าฉ่วย*** นั้นหมายถึงการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่หรือการศึกษาชั้นสูง ผู้เขียนเรื่องนี้มีผู้เข้าใจกันไปต่างๆ บางพวกก็ว่า ***จื่อซือ*** (Tzu Ssu : ประมาณ พ.ศ. ๖๐-๑๔๑) เป็นผู้เขียน บางคนก็ว่าหลานขงจื๊อเขียน บางคนก็ว่า ***เฉิงจื่อ*** (Tseng Tzu) ศิษย์ของขงจื๊อเขียน หรือลูกศิษย์คนหนึ่งคนใดของขงจื๊อเป็นผู้เขียน อย่างไรก็ตาม นักศึกษาบางคนโดยเฉพาะนักศึกษาเมื่อประมาณ ๓๐ ปี ล่วงมานี้ กำหนดระยะเวลาไว้ว่าเขียนราวๆ พ.ศ. ๓๕๐ ที่นับว่าตรงกันทั้งหมดก็คือว่า ความคิดเห็นที่เป็นพื้นฐานนั้นเป็นของขงจื๊อ แม้ว่าบทความนั้นจะเป็นสำนวนยุคหลังๆ ต่อมาก็ตาม

สารัตถะสำคัญของหนังสือเล่มนี้ก็คือการปลูกฝังนิสัยตัวเอง แต่หนังสือนี้หาได้เป็นการแนะแนวการทำตัวให้ดีขึ้นอย่างธรรมดาสามัญ ซึ่งถือว่าความสำคัญภายในแห่งความเต็มบริบูรณ์ของแต่ละคนเป็นเรื่องเฉพาะรายๆ ไปไม่ ประการแรก หนังสือเรื่อง ***การศึกษาที่สำคัญ*** ได้หาวิธีกำหนดคุณค่าการปลูกฝังนิสัยตัวเอง แทนวัตถุประสงค์ทางสังคมที่ยอมรับนับถือกันซึ่งแสดงให้เห็นว่า การปลูกฝังนิสัยที่ดีนั้นสัมพันธ์กับปัญหาเกี่ยวกับการปกครองที่ดีซึ่งเป็นเรื่องที่คิดกันมากในยุคนี้ การให้เหตุผลนี้ แน่ละ จะมีความหมายก็ต่อเมื่อเราเข้าใจว่าเป็นข้อความที่กล่าวแก่ผู้ปกครองประเทศและข้าราชการมากกว่าที่จะกล่าวกับสามัญชนทั่วไป เพื่อแสวงหาวิธีแนะแนวประชาชนในด้านศีลธรรม อย่างไรก็ดี เมื่อได้วิเคราะห์ดูแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับตัวผู้ปกครองประเทศนั้นได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นอย่างเดียวกับปัญหาเกี่ยวกับปัจเจกบุคคลนั่นเอง ไม่เพียงแต่รัฐบาลที่ดีจะขึ้นอยู่กับความประพฤติที่เหมาะสมของคนทั้งหลายในสังคมระดับต่างๆ นั่นคือขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ในด้านศีลธรรมของแต่ละคนเท่านั้น แต่การที่ผู้ปกครองประเทศจะต้องปลูกฝังนิสัยของตัวเองให้ดีนั้นก็จำเป็นจะต้องดำเนินไปในแนวเดียวกันกับที่ปัจเจกบุคคลปฏิบัติด้วย ก่อนที่ผู้ปกครองประเทศจะออกกฎข้อบังคับใช้แก่คนอื่นหรือเพื่อดัดนิสัยผู้อื่นนั้น เขาจะต้องศึกษาถึงวิธีที่จะต้องออกกฎข้อบังคับใช้กับตนเองและเพื่อฝึกนิสัยตนเองก่อน การที่จะทำให้เรื่องนี้สัมฤทธิผลได้นั้น หนังสือเรื่องการศึกษาที่สำคัญนี้ได้แนะวิธีและโครงการซึ่ง ***หัวข้อทั้งแปด*** ของวิธีและโครงการนี้นับว่ามีชื่อเสียงมาก ในหัวข้อทั้งแปดสามหัวข้อเกี่ยวกับหน้าที่ทางสังคม และอีกห้าหัวข้อเป็นเรื่องการปลูกฝังนิสัยส่วนบุคคล แต่หัวข้อทั้งแปดนี้มีขอบเขตไพศาลและมีความหมายกว้างขวางมาก ดูเหมือนจะกำหนดเค้าโครงระบบการศึกษาและองค์การทางสังคมที่สมบูรณ์แบบในแบบที่ประณีตและย่นย่อไว้ด้วย ไม่ต้องสงสัยละว่าส่วนใหญ่หัวข้อทั้ง ๘ นี้ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่

สมดุลได้ส่วนสัดและมีความสูงต่ำลดหลั่นกันลงมาตามรสนิยมของจีน นอกจากนั้นยังได้ทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดท่าทีต่าง ๆ ซึ่งเป็นหัวใจแห่งคำสอนของขงจื๊อจริง ๆ ด้วย : นั่นคือ ความเลิศลอยแห่งระเบียบทางด้านศีลธรรม และความสมดุลที่ประณีตซึ่งจะต้องอยู่ในระหว่างวัตถุประสงค์ส่วนบุคคลและวัตถุประสงค์ของสังคม แต่พร้อมกันนั้น หนังสือเรื่องการศึกษาที่สำคัญนี้ยังได้ให้แรงกระตุ้นแก่แบบแห่งการทำให้ง่ายเกินไปและลัทธิมโนคตินิยมที่เป็นอันตรายในหมู่ผู้ที่นับถือลัทธิขงจื๊ออีกด้วย ; นั่นคือ ความเชื่อถือที่ว่า การปลูกฝังนิสัยตนเองเพียงอย่างเดียวเท่านั้นก็สามารถแก้ปัญหาทางการเมืองทั้งหมดและนำเข้าไปสู่สังคมที่สมบูรณ์แบบได้

ดูการที่จะพูดถึงอิทธิพลอันมากมายที่ผลงานสั้น ๆ ของลัทธิขงจื๊อมีอยู่ ไม่เฉพาะในประเทศจีนเท่านั้น แต่ยังในญี่ปุ่น เกาหลี และที่อื่น ๆ ที่อยู่ในโลกแห่งวัฒนธรรมจีนให้มากเกินไปนั้น ดูออกจะยากอยู่สักหน่อย โดยเฉพาะในลัทธิขงจื๊อใหม่ ๆ การตีความหมาย ***หัวข้อทั้งแปด*** ได้กลายเป็นปัญหาที่สำคัญปัญหาหนึ่งทางด้านปรัชญา และจริยศาสตร์ ข้อความที่คัดมาแสดงข้างล่างนี้ได้รวมโครงการอันเป็นพื้นฐานของหนังสือ เรื่องการศึกษาที่สำคัญ และข้อความที่ขยายความหมายของหัวข้อสองหัวข้อในหัวข้อทั้งแปดไว้ด้วย

ข้อความที่คัดเลือกมาจากหนังสือเรื่องการศึกษาที่สำคัญ

วิถีทาง ***(เต๋า)*** แห่งการศึกษาที่สำคัญนั้นประกอบด้วยการอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างให้เห็นคุณค่าแห่งคุณธรรมความดีอย่างแจ่มชัด ความรักประชาชน และการพึ่งพาอาศัยคนที่ดีที่สุด

ต่อเมื่อทราบว่าเราควรจะอยู่ที่ไหนเท่านั้น จึงจะกำหนดวัตถุประสงค์ให้แน่นอนลงไปได้ ต่อเมื่อกำหนดวัตถุประสงค์ไว้แน่นอนแล้วเท่านั้น จึงจะบรรลุถึงความสงบในด้านจิตใจได้ ต่อเมื่อมีจิตใจสงบเท่านั้น จึงจะสามารถบรรลุถึงความสงบเงียบได้ ต่อเมื่ออยู่ในที่ที่สงบเงียบเท่านั้น จึงจะสามารถปรึกษาหารือกันอย่างสุขุมรอบคอบได้ ต่อเมื่อปรึกษาหารือกันอย่างสุขุมรอบคอบเท่านั้น จึงจะประสบผลสำเร็จดังที่มุ่งหมายได้ สิ่งทั้งหลายย่อมมีรากฐานและกิ่งก้านสาขาธุรกิจทั้งหลายก็ย่อมมีการเริ่มต้นและที่สุด ผู้ที่รู้ว่าอะไรมาก่อนและอะไรมาทีหลังย่อมเข้าไปใกล้เต๋าแล้ว

คนโบราณที่ปรารถนาจะแสดงตัวอย่างคุณความดีให้ปรากฏอย่างชัดแจ้งไปทั่วโลกนั้น ในเบื้องแรกจะต้องตั้งรัฐบาลที่ดีขึ้นในแว่นแคว้นของตนก่อน เมื่อ

ปรารถนาที่จะปกครองแว่นแคว้นของตนให้ดี ในเบื้องแรกจะต้องจัดครอบครัวของตนให้เป็นระเบียบเสียก่อน ในการที่จะจัดครอบครัวของตนให้มีระเบียบได้นั้นจะต้องปลูกฝังนิสัยที่ดีให้แก่บุคคลทั้งหลายในครอบครัวเสียก่อน เมื่อปรารถนาที่จะเพาะนิสัยที่ดีให้แก่บุคคลเหล่านั้น จะต้องทำจิตใจของคนเหล่านั้นให้ถูกเสียก่อน ในการที่จะทำจิตใจของคนเหล่านั้นให้ถูก จะต้องแสวงหาความจริงใจในความคิดของบุคคลเหล่านั้นก่อน ในการที่จะสร้างความจริงใจในความคิดของบุคคลเหล่านั้น จำต้องขยายความรู้ของคนเหล่านั้นให้มากขึ้นเสียก่อน การขยายความรู้ขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์สิ่งทั้งหลาย เพราะว่าต่อเมื่อสิ่งทั้งหลายได้รับการวิเคราะห์แล้วเท่านั้น ความรู้จึงจะขยายออกไปได้ ต่อเมื่อความรู้ได้ขยายออกไปเท่านั้น ความคิดจึงจะมีความจริงใจ ต่อเมื่อความคิดมีความจริงใจเท่านั้น จิตใจก็จะได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องได้ ต่อเมื่อจิตใจได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องเท่านั้น คนของเราจึงจะชื่อว่าได้ปลูกฝังนิสัยไว้ดีแล้ว ต่อเมื่อคนของเราได้รับการปลูกฝังนิสัยไว้ดีแล้วเท่านั้น ครอบครัวของเราจึงจะมีระเบียบ ต่อเมื่อครอบครัวมีระเบียบเท่านั้น รัฐจึงจะชื่อว่ามีการปกครองที่ดี ต่อเมื่อรัฐมีการปกครองที่ดีเท่านั้น โลกจึงจะประสบซึ่งสันติสุข

นับตั้งแต่จักรพรรดิลงมาถึงสามัญชนทั้งหมดโดยไม่มีการยกเว้นใครเลย จะต้องพิจารณาเห็นการปลูกฝังคุณลักษณะเฉพาะบุคคลเป็นดุจรากฐาน ถ้าหากว่ารากฐานไม่มีระเบียบ ย่อมเป็นไปไม่ได้ที่กิ่งก้านทั้งหลายจะอยู่ในระเบียบ การเห็นสิ่งที่สำคัญว่าไม่สำคัญ และเห็นสิ่งที่ไม่สำคัญว่าสำคัญนั้นไม่ควรจะให้เกิดมีขึ้นมาเลย ข้อนี้เรียกว่าการรู้จักรากฐาน ข้อนี้เรียกว่าความสมบูรณ์แบบของความรู้...

สิ่งที่ข้อความที่ว่า "การปลูกฝังนิสัยของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับการแก้ไขจิตใจให้ถูกต้อง" หมายถึงก็คือว่า : เมื่อตกอยู่ในอำนาจของความโกรธ จิตใจของเราก็จะไม่ถูกต้อง เมื่อตกอยู่ในอิทธิพลของความกลัว จิตใจของเราก็จะไม่ถูกต้อง เมื่อตกอยู่ในอำนาจของความรัก จิตใจของเราก็จะไม่ถูกต้อง เมื่อตกอยู่ในอิทธิพลของความกังวลใจ จิตใจของเราก็จะไม่ถูกต้อง เมื่อจิตใจของเราไม่อยู่ที่นั่น เรามองดูสิ่งทั้งหลายแต่ก็จะไม่เห็นสิ่งเหล่านั้น เราฟังเสียงแต่ก็จะไม่ได้ยินเสียง เรารับประทานแต่จะไม่รู้สึกว่ามีรสมีชาติ นี่คือสิ่งที่ข้อความว่า "การปลูกฝังนิสัยของบุคคลนั้น ขึ้นอยู่กับการแก้ไขจิตใจให้ถูกต้อง" หมายถึง...

สิ่งที่ข้อความที่ว่า "การปกครองรัฐขึ้นอยู่กับการจัดครอบครัวให้เป็นระเบียบ" หมายถึงก็คือว่า : ***คนเราจะไม่สามารถสอนคนภายนอกได้เลย ถ้าหากเขาไม่สามารถสอนคนในครอบครัวของเขาได้*** เพราะฉะนั้น เจ้าชายจึงทรงสอนประชาชนในประเทศทั้งหมดให้ดีได้โดยไม่ต้องออกไปนอกครอบครัวของตนเลย เราจะต้องรับใช้พระมหากษัตริย์ดุจบุตรที่มีความกตัญญูต่อบิตามารดา จะต้องปฏิบัติต่อผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าดุจน้องชายที่มีความเคารพต่อพี่ชาย และจะต้องปฏิบัติต่อมหาชนด้วยความเมตตากรุณา ในคำประกาศของ ***กัง*** (K'ang) ***(มีอยู่ในหนังสือประวัติศาสตร์)*** มีข้อความว่า : "จงปฏิบัติคล้ายกับว่าท่านเลี้ยงทารกเถิด" ถ้าหากว่าท่านเต็มใจปฏิบัติภารกิจ ดวงวิญญาณของท่านจะไม่ไปนอกลู่นอกทางมากนัก แม้ว่าท่านจะไปไม่ถูกเป้าหมายก็ตาม ***ไม่มีหญิงคนใดเคยเรียนวิธีที่จะให้เด็กดูดนมก่อนที่เธอจะแต่งงานเลย***

ถ้าหากว่าครอบครัวทำตัวเป็นแบบอย่างในด้านมนุษยธรรมแล้วละก็ มนุษยธรรมก็จะมีอยู่ทั่วไปในบ้านเมือง ถ้าครอบครัวหนึ่งทำตัวให้เป็นแบบอย่างในด้านความจงรักภักดี ความจงรักภักดีก็จะมีอยู่ทั่วไปในบ้านเมือง อนึ่ง ถ้าหากว่าคนคนหนึ่งทำตัวให้เป็นแบบอย่างในด้านความโลภและความคดโกงแล้ว ความจลาจลวุ่นวายไร้ระเบียบก็จะเกิดมีอยู่ทั่วไปในบ้านเมือง* ในข้อนั้นมีความลับอยู่ คำพูดเพียงคำเดียวก็ทำให้การค้าขายเสียหายล่มจมได้ คนคนเดียวก็ตัดสินโชคชะตาของจักรวรรดิได้ เอี๋ยวและซุนปกครองจักรวรรดิโดยอาศัยหลักมนุษยธรรมและประชาชนก็พลอยยึดหลักมนุษยธรรมตามไปด้วย เจี๋ย (Chieh) และ โจ่ว (Chou) ปกครองจักรวรรดิด้วยความทารุณโหดร้าย และประชาชนก็ต้องหมอบราบคาบแก้วให้ โดยเหตุที่เจี๋ยและโจ่วสั่งให้ประชาชนทำสิ่งที่พวกเขาไม่ปรารถนาจะทำ ประชาชนก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม ดังนั้นคุณธรรมความดีที่เจ้าชายทรงค้นพบในตัวเองนั้น พระองค์ก็ทรงหวังว่าจะพบในตัวผู้อื่นด้วย และความชั่วใดๆ ที่พระองค์ทรงพ้นแล้ว พระองค์ก็จะทรงประณามความชั่วนั้นที่มีอยู่ในบุคคลอื่นด้วย เป็นไปไม่ได้ที่ว่าผู้ที่ปราศจากคุณธรรมทุกชนิดที่ตนเองประสงค์จะให้มีในตัวบุคคลอื่นจะสามารถสอนบุคคลเหล่านั้นได้อย่างมีประสิทธิผล

---

* "ครอบครัวหนึ่ง" ในที่นี้หมายถึงครอบครัวของผู้ปกครองประเทศ "คนคนหนึ่ง" หมายถึงผู้ปกครองประเทศ

ดังนั้นเราก็จะเห็นเหตุผลที่ว่า “การปกครองของรัฐขึ้นอยู่กับความเป็นระเบียบของครอบครัว”

สิ่งที่ข้อความที่ว่า “การสถาปนาสันติสุขขึ้นในโลกขึ้นอยู่กับการปกครองของรัฐ” นั้น หมายความอย่างนี้ : เมื่อชนชั้นสูงปฏิบัติต่อผู้มีอายุตามสมควรแล้ว สามัญชนทั้งหลายก็จะปฏิบัติตนเป็นคนมีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาด้วย เมื่อชนชั้นสูงปฏิบัติต่อพี่ชายตามสมควรแก่หน้าที่แล้ว สามัญชนทั้งหลายก็จะปฏิบัติตนเป็นคนมีความเคารพนับถือผู้ที่เป็นพี่ชายด้วย เมื่อชนชั้นสูงมีความเมตตากรุณาต่อคนกำพร้าแล้ว สามัญชนก็จะไม่ปฏิบัติเป็นอื่นไปจากนั้นเลย ดังนั้น คนดีก็จะมีหลักการอย่างหนึ่งซึ่งจะใช้ทำให้ความประพฤติของเขามีระเบียบได้ดุจสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่วัดดีแล้วฉะนั้น

สิ่งที่เขาไม่ชอบใจในตัวบุคคลที่สูงกว่านั้น ขออย่าได้เอามาใช้กับคนที่ต่ำกว่าเลย สิ่งที่เขาไม่ชอบในตัวบุคคลที่ต่ำกว่านั้น ขออย่าได้เอามาใช้กับคนที่สูงกว่าเลย สิ่งที่เขาไม่ชอบในตัวบุคคลที่อยู่ข้างหน้านั้น ขออย่าได้เอามาใช้กับคนที่อยู่ข้างหลังเลย สิ่งที่เขาไม่ชอบในตัวบุคคลที่อยู่ข้างหลังนั้น ขออย่าได้เอามาใช้กับคนที่อยู่ข้างหน้าเลย สิ่งที่เขาไม่ชอบจากผู้ที่อยู่ข้างขวา ขออย่าเอามาใช้กับคนที่อยู่ทางซ้ายเลย สิ่งที่เขาไม่ชอบจากผู้ที่อยู่ข้างซ้าย ขออย่าได้นำมาใช้กับคนที่อยู่เบื้องขวาเลย นี่เรียกว่าหลักการอันมีระเบียบของจัตุรัสที่วัดดีแล้ว

ทางสายกลาง (จุ้งหยุง)

ตามแบบที่ถือกันมานั้นเราเข้าใจว่าหนังสือเรื่อง “ทางสายกลาง” นี้ จื่อซือ (Tzu Ssu) เป็นผู้เขียน แม้ว่าบางทีจะเป็นหนังสือที่รวมตำราสองเล่มหรือมากกว่านั้นเข้าด้วยกันในปลายสมัยราชวงศ์ฉินหรือต้นสมัยราชวงศ์ฮั่นก็ตาม ชื่อเรื่องในภาษาจีนว่า ***จุ้งหยุง*** (Chung yung) ประกอบด้วยคำว่า ***จุ้ง*** ซึ่งแปลว่า ***ความเป็นกลาง*** และคำว่า ***หยุง*** ซึ่งแปลว่า ***ความเป็นไปตามธรรมชาติ*** การแปลคำว่า ***จุ้งหยุง*** ออกมาเป็น ***ทางสายกลาง*** นี้ ย่อมชี้ให้เห็นความคิดเห็นทางด้านศีลธรรมอันเป็นพื้นฐานเกี่ยวกับความรู้จักประมาณ ความสมดุล และความเหมาะสม แต่ในบทความนี้ ความคิดเห็นได้แล่นไปลึกซึ้งกว่านั้นมากอันแสดงถึงธรรมอันเป็นพื้นฐานแห่งกรรมวิธีของมนุษย์ ซึ่งถ้าหากเข้าใจได้และอนุโลมตามได้แล้วจะทำให้มนุษย์และกรรมวิธีของมนุษย์กลมกลืนกันกับจักรวาลทั้งหมดได้

ความคิดเห็นที่สำคัญประการที่สองของบทความสั้นๆ นี้ ก็คือเรื่อง ***เฉิง*** (ch'eng) อันได้แก่ความจริงใจหรือความจริง ในแง่หนึ่ง ***เฉิง*** ใช้แทนความเต็มเปี่ยมแห่งคุณธรรม มีความหมายเท่ากับความคิดเรื่องมนุษยธรรม (***เหริน*** : jen) ของขงจื๊อ ความจริงใจก็คือความสมบูรณ์ในด้านคุณธรรมซึ่งจะเป็นเครื่องมือทำปัจเจกชนแต่ละคนให้กลายเป็นคนที่แท้จริง หรือเป็นคนจริงๆ ขึ้นมา เขาเป็นคนที่ ***จริงใจ*** ต่อคนอื่น ๆ และ ***จริงใจ*** กับตัวเองด้วย คือเป็นมนุษย์ที่แท้จริง อย่างไรก็ดี วัตถุประสงค์ของหนังสือเรื่อง ***ทางสายกลาง*** นั้น ถ้าว่าอย่างย่อๆ แล้ว ก็เป็นเรื่องที่เอาสิ่งที่เป็นแก่นแท้และจริงที่สุดในตัวมนุษย์มาโยงเข้ากับความจริงแท้หรือความแท้จริงที่เป็นรากฐานแห่งจักรวาล คุณธรรมของมนุษย์มิได้มีอยู่หรือแสดงบทบาทอยู่ในโลกของคุณธรรมเอง อันได้แก่ โลกทาง ***จริยศาสตร์***ซึ่งแตกต่างไปจากโลกทางอภิปรัชญาไปเสียทั้งหมด ระเบียบทางศีลธรรมกับระเบียบของจักรวาลนั้นเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน และโดยอาศัยการปลูกฝังนิสัยทางด้านจริยศาสตร์นี้ ปัจเจกชนมิเพียงแต่จะได้บรรลุถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เท่านั้น แต่ยัง ***เข้าใจ*** ตัวเองว่าอยู่ในเอกภาพที่ลึกลับกับฟ้าและดินด้วย โดยวิธีนี้ความจริงใจในฐานะที่เป็นกำลังอันกระปรี้กระเปร่าและเคลื่อนไหวอยู่เสมอย่อมทำงานเพื่อความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งไม่เพียงเฉพาะเรื่องมนุษย์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสิ่งต่างๆ ทั้งปวงด้วย นับว่าเป็นหลักการทางอภิปรัชญาที่เป็นรากฐานเท่ากับ ***เต๋า*** ในลัทธิเต๋าทีเดียว ความจริงเราอาจพิจารณาหนังสือเรื่อง ***ทางสายกลาง*** ว่าเป็นการที่ลัทธิขงจื๊อตอบการท้าทายของลัทธิเต๋าซึ่งถือว่า ***เต๋า*** เป็นสิ่งที่วิเศษสุดเหนือคุณธรรมที่สัมพันธ์กันทั้งปวง และเป็นสิ่งที่ไม่แตกต่างไปจากภาระทางด้านจริยศาสตร์ของมนุษย์เลย ในที่สุดบทความนี้เมื่อพิจารณาในแง่อภิปรัชญาของลัทธิขงจื๊อแล้วก็ยังทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างลัทธิขงจื๊อกับลัทธิเต๋าและพระพุทธศาสนาอีกด้วย ความสำคัญของบทความเรื่องนี้นับว่ายิ่งใหญ่เป็นพิเศษในฐานะที่เป็นตำราพื้นฐานเล่มหนึ่งแห่งความเคลื่อนไหวของพวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อยุคใหม่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ หรือสมัยหลังจากนั้น

เนื้อหาของหนังสือเรื่อง ***ทางสายกลาง*** นี้มีหลายอย่าง มีอยู่หลายตอนที่เกี่ยวกับคุณลักษณะและหน้าที่ของคนดีที่แท้จริง ความรับผิดชอบทางด้านศีลธรรมของผู้ปกครองประเทศ การกระทำหน้าที่ทางด้านสังคม และเกี่ยวกับสถาบันทางมโนคติของกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์ การที่หนังสือนั้นได้บรรยายถึงการจัดสังคมให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบและเกี่ยวกับความประพฤติแห่งชีวิตนั้นไม่ต้องสงสัยละว่าได้รวมหนังสือเรื่อง ***ทางสายกลาง*** ไว้ใน ***หนังสือที่ว่าด้วยพิธีรีตองต่าง ๆ*** นอกจากนั้น ความกลมกลืน

ของหนังสือเล่มนี้ยังนับว่าเลิศลอยตลอดเล่ม และยังได้แสดงความรู้สึกแบบขงจื๊อแท้ๆ ออกมาด้วย

ข้อความที่คัดเลือกมาจากหนังสือเรื่องทางสายกลาง

I สิ่งที่ฟ้าได้ประทานมานั้นเรียกว่า ***ธรรมชาติของมนุษย์*** การทำธรรมชาตินี้ให้บริบูรณ์เรียกว่า ***เต๋า*** การปลูกฝังเต๋าเรียกว่า ***วัฒนธรรม*** (หรือการสั่งสอนในเรื่องความจริง)

เต๋า คืออะไรบางอย่างที่เราไม่อาจจากไปได้แม้ชั่วอึดใจเดียว ถ้าหากว่าเราจะสามารถแยกตัวออกจากเต๋าได้ เต๋าก็คงไม่เป็นเต๋าอีกต่อไป เพราะฉะนั้น คนดีจะต้องมีความระมัดระวังและจะต้องเกรงขามสิ่งที่มองไม่เห็นและฟังไม่ได้ยินด้วย ไม่มีอะไรที่จะเป็นพยานหลักฐานได้ดีกว่าสิ่งที่ซ่อนอยู่อีกแล้ว ไม่มีอะไรที่จะแสดงให้เห็นชัดได้ดียิ่งไปกว่าสิ่งที่เล็กที่สุดแล้ว ดังนั้น คนดีจะต้องระมัดระวังในเมื่อเขาอยู่ตามลำพังตัวคนเดียว

เมื่อเวลาที่กิเลส เช่น ความสุข ความโกรธ ความเสียใจ และความดีอกดีใจยังไม่กำเริบ สถานะเช่นนั้นเรียกว่าความเป็นกลาง (หรือ ***อุเบกขา***) เมื่อกิเลสเหล่านี้กำเริบขึ้นมา และกิเลสแต่ละอย่างและทั้งหมดขึ้นถึงขนาดหรือระดับอันสมควรที่เรียกว่าสถานะแห่งความกลมกลืน สถานะแห่งความเป็นกลางเป็นรากฐานอันสำคัญและสถานะแห่งความกลมกลืนเป็นเต๋าที่แผ่ไปไกลของสิ่งที่มีอยู่ทั้งปวงในโลก ในทันทีทันใดที่เรารู้แจ้งเรื่องความเป็นกลางและความกลมกลืนนั้น ฟ้าและดินได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม และสิ่งทั้งปวงก็ได้รับการหล่อเลี้ยงทะนุถนอมอย่างเต็มที่แล้ว

II ขงจื๊อกล่าวว่า : "ชีวิตของคนดีนับว่าเป็นการยกตัวอย่างเรื่องทางสายกลางได้เป็นอย่างดี ชีวิตของคนชั่วเป็นชีวิตที่ตรงข้ามชีวิตของคนดีนับว่าเป็นการยกตัวอย่างเรื่องทางสายกลางได้เป็นอย่างดี เพราะเขาเป็นคนดีและยึดมั่นอยู่ในความเป็นกลางตลอดเวลาชีวิตของคนชั่วนั้นตรงข้ามกับ ***ทางสายกลาง*** เพราะเขาเป็นคนชั่วและไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจ"

III ขงจื๊อกล่าวว่า : "ทางสายกลางช่างสมบูรณ์เสียนี่กระไร ! เพราะประชาชนไม่ค่อยจะมีวิสัยสามารถในเรื่องนี้นัก"

....

XIV คนดีจะต้องปฏิบัติตนตามสถานการณ์ที่เขาเป็นอยู่ และต้องไม่ปรารถนาสิ่งที่อยู่ภายนอกสถานการณ์นั้น ถ้าหากว่าเขามั่งคั่งและเป็นผู้มีเกียรติ ก็จะวางตนแบบคนที่มั่งคั่งและมีเกียรติ ถ้าหากว่าเขายากจนและต่ำต้อย ก็จะวางตนเป็นคนยากจนและต่ำต้อย ถ้าหากว่าเขาอยู่ในหมู่คนป่าเถื่อน ก็จะทำอย่างที่คนป่าเถื่อนทำกัน ถ้าหากว่าเขาตกอยู่ในความลำบาก ก็จะปฏิบัติเช่นเดียวกับผู้ที่ตกอยู่ในความลำบาก ไม่มีสถานการณ์ใดๆ ที่คนดีเข้าไปสู่แล้วเขาจะไม่เป็นตัวของเขาเอง ในเมื่อเขาอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า ก็จะไม่กล่าวร้ายผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจบังคับบัญชา เมื่อเขาอยู่ในตำแหน่งลูกน้อง ก็จะไม่เอาชีวิตไปแขวนไว้กับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า เขาจะประพฤติตนให้ถูกต้องด้วยตนเอง และจะไม่แสวงหาสิ่งใดๆ จากผู้อื่น และดังนั้นเขาก็จะไม่มีความขุ่นเคืองใจใดๆ เลย เขาจะไม่วิงวอนฟ้า ทั้งจะไม่กล่าวโทษมนุษย์ ดังนั้นคนดีก็จะมีชีวิตอยู่อย่างสงบและปลอดภัย รอคอยบัญชาของฟ้า ส่วนคนชั่วจะเดินอยู่ในห้วงอันตรายเพื่อแสวงหาโชคดี อาจารย์ขงจื๊อกล่าวว่า : "ในเรื่องนายขมังธนูก็มีความคล้ายคลึงกับคนดีเหมือนกัน คือเมื่อเขายิงผิดเป้าหมาย เขาก็จะกลับมาหาเหตุผลว่าทำไมเขาจึงยิงผิดพลาด"

....

XX อ้ายกุง (Ai) ได้ถามถึงเรื่องการปกครอง และขงจื๊อได้กล่าวว่า : "การปกครองของเหวินและหวู่ได้มีบันทึกเป็นประวัติศาสตร์ไว้ในไม้และในไม้ไผ่ ถ้าหากว่ามีคนสุจริตแล้ว การปกครองก็จะเจริญรุ่งเรือง ถ้าขาดคนสุจริตยุติธรรมเสียแล้วการปกครองก็จะต้องล้มเหลว คนทั้งหลายจะต้องเฉลียวฉลาดในเรื่องต่างๆ ในด้านการปกครอง เช่นเดียวกับแผ่นดินที่ฉลาดในการทำให้สิ่งทั้งหลายเจริญเติบโตขึ้นมา แล้วการปกครองของคนเหล่านั้นก็จะเป็นเสมือนต้นอ้อที่กำลังเจริญเติบโตขึ้นมาฉะนั้น เพราะฉะนั้นการบริหารงานของรัฐบาลจึงอยู่กับคนที่สุจริตยุติธรรม เราจะได้คนที่สุจริตยุติธรรมก็โดยอาศัยกำลังแห่งบุคลิกภาพของตนเท่านั้น เราจะฝึกฝนบุคลิกภาพได้ก็ต้องอาศัยเต๋าและเราจะศึกษาเต๋าได้ก็โดยอาศัยการปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรม มนุษยธรรมก็คือคุณธรรมที่จะทำให้เป็นมนุษย์จริงๆ และการรักญาติพี่น้องของตนนั้นเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของมนุษยธรรม ความยุติธรรมก็คือการทำสิ่งที่ถูกต้อง และการให้เกียรติคนดีนั้นเป็นส่วนสำคัญที่สุดของความยุติธรรม ระดับแห่งการที่คนเรารักญาติต่างๆ ของตนและขีดขั้นที่คนเราให้เกียรติคนดีต่างๆ นั้น กฎว่าด้วยความดีงามจะเป็นผู้บัญชาการ...

เพราะฉะนั้นคนดีอาจไม่ละเลยการที่จะฝึกฝนบุคลิกภาพของตน ถ้าเขาฝึกฝนบุคลิกภาพของเขา เขาก็จะต้องรับใช้บิดามารดา ถ้าเขารับใช้บิดามารดา เขาก็จะเข้าใจคนทั้งหลาย และถ้าเขาเข้าใจคนทั้งหลาย เขาก็จะต้องเข้าใจฟ้าด้วย

มีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์อยู่ ๕ อย่างด้วยกัน และมีคุณธรรมอยู่ ๓ ประการที่มนุษย์จะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ คือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาราษฎร์ ๑ ระหว่างบิดากับบุตร ๑ ระหว่างสามีกับภรรยา ๑ ระหว่างพี่ชายกับน้องชาย ๑ และระหว่างมิตรสหาย ๑.. ความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ประการนี้เกี่ยวกับคนทั้งปวง ***ความรู้ มนุษยธรรม*** และ ***ความกล้าหาญ***... คุณธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ย่อมใช้ให้เป็นประโยชน์ได้แก่คนทั้งปวง และคุณธรรมทั้งสามที่คนนำมาปฏิบัตินั้นก็เป็นอย่างเดียวกัน...

ขงจื๊อกล่าวว่า : "ความจริงใจเป็นวิถีทาง ***(เต๋า)*** ของฟ้า การบรรลุถึงความจริงใจนั้นเป็นวิถีทาง ***(เต๋า)*** ของมนุษย์ ผู้ที่มีความจริงใจย่อมได้รับสิ่งที่ถูกต้องโดยไม่ต้องใช้ความพยายามอะไรเลย ย่อมเข้าใจได้โดยไม่ต้องคิด และจะมุ่งมั่นอยู่ที่เต๋าได้ตามธรรมดาๆ และอย่างง่ายๆ เขาย่อมชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ ผู้ที่ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อสัจธรรมย่อมเลือกสิ่งที่ดีงามและยึดมั่นอยู่ในสิ่งที่ดีงามนั้น ข้อนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษา ***(เรื่องความดี)*** อย่างกว้างขวาง ต้องตั้งปัญหาถามเรื่องความดีอย่างพินิจพิเคราะห์เสียก่อน จะต้องไตร่ตรองอย่างรอบคอบ จะต้องแยกแยะให้เห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจนและปฏิบัติตามอย่างจริงใจ

....

XXI พุทธิปัญญาซึ่งเกิดมาจากความจริงใจนั้นก็เนื่องมาจากธรรมชาติ ความจริงใจที่เกิดมาจากพุทธิปัญญานั้นก็เนื่องมาจากการอบรมสั่งสอน ที่ใดมีความจริงใจ ที่นั่นก็มีพุทธิปัญญา ที่ใดมีพุทธิปัญญา ที่นั่นก็มีความจริงใจ

XXII เฉพาะผู้ที่มีความจริงใจที่สมบูรณ์เท่านั้น จึงจะทำธรรมชาติของตนให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่ เมื่อเขาสามารถทำธรรมชาติของตนให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่แล้ว ก็ย่อมสามารถทำธรรมชาติของผู้อื่นให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่ด้วย เมื่อสามารถทำธรรมชาติของผู้อื่นให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่แล้ว ก็ย่อมสามารถทำธรรมชาติของสัตว์ทั้งปวงให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่ด้วย เมื่อสามารถทำธรรมชาติของสัตว์ทั้งปวงให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่แล้ว

ก็ย่อมสามารถช่วยเปลี่ยนรูปและหล่อเลี้ยงอำนาจของฟ้าและดินได้ เมื่อสามารถช่วยเปลี่ยนรูปและหล่อเลี้ยงอำนาจของฟ้าและดินได้ ก็อาจก่อเป็นรูปไตรภาคีร่วมกับฟ้าและดินได้

....

XXV ความจริงใจก็คือการทำตนให้สมบูรณ์ และวิถีทางที่จะทำตนให้สมบูรณ์ก็คือการบังคับตนเอง ความจริงใจเป็นเบื้องต้นและอวสานของสิ่งทั้งหลาย ถ้าปราศจากความจริงใจเสียแล้ว ก็ย่อมไม่มีความมีความเป็นใดๆ เลย เพราะฉะนั้น คนดีจึงถือความจริงใจเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดในบรรดาสิ่งที่จะบรรลุถึงได้ ความจริงใจจึงมิใช่เพียงเป็นการกระทำภาวะของตนให้สมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังช่วยทำให้ภาวะทั้งปวงสมบูรณ์ได้ด้วย เมื่อเราทำภาวะของเราให้สมบูรณ์ได้ เราก็จะบรรลุถึงมนุษยธรรม เมื่อเราทำภาวะทั้งปวงให้สมบูรณ์ได้ เราก็จะบรรลุถึงตัวความรู้ มนุษยธรรมและความรู้เหล่านี้เป็นคุณธรรมที่มีแฝงอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ และหน้าที่ดุจเป็นวิถีทางที่จะรวมสิ่งภายในและสิ่งภายนอกเข้าด้วยกัน เพราะฉะนั้นทุกๆ สิ่งที่ทำด้วยความจริงใจจึงถูกต้องทั้งนั้น

XXVI ดังนั้นความจริงใจที่สมบูรณ์จึงไม่มีวันหมดสิ้น เมื่อเป็นสิ่งที่ไม่หมดสิ้นก็ย่อมเป็นความเป็นนิรันดร เมื่อเป็นความเป็นนิรันดรก็ย่อมเป็นสิ่งที่ประจักษ์ในตัวเอง เมื่อเป็นสิ่งที่ประจักษ์ในตัวเอง ก็ย่อมเป็นสิ่งที่กินที่ เมื่อเป็นสิ่งที่กินที่ ก็ต้องกว้างและลึก เมื่อกว้างและลึก ก็จะต้องล้ำเลิศและฉลาด เพราะเหตุที่กว้างขวางและล้ำลึก จึงสนับสนุนสิ่งทั้งปวงได้ เพราะเหตุที่สูงเลิศและฉลาด จึงโอบอุ้มเอาสิ่งทั้งปวงเข้าไว้ได้ โดยเหตุที่กว้างขวางและเป็นนิรันดร จึงทำให้สิ่งทั้งปวงสมบูรณ์ได้ ในความกว้างและความลึกนั้นความจริงใจที่สมบูรณ์ย่อมเท่าเทียมกับดิน ในด้านความล้ำเลิศด้านพุทธิปัญญานั้นก็เท่าเทียมกับฟ้า โดยเหตุที่กินที่และนิรันดรจึงเป็นอนันตะ โดยเหตุที่เป็นธรรมชาติแห่งความจริงใจที่สมบูรณ์เช่นนั้น จึงปรากฏตัวออกมาโดยไม่ต้องแสดง จึงเปลี่ยนรูปได้โดยไม่ต้องเคลื่อนไหว จึงสมบูรณ์ได้โดยไม่ต้องทำ เราอาจกำหนดวิถีทาง ***(เต๋า)*** ของฟ้าและดินได้อย่างง่ายๆ เต๋ามีอยู่โดยตัวของตัวเอง และไม่เป็นสอง และอาการที่ ***(เต๋า)*** ก่อให้เกิดสิ่งทั้งหลายนั้นหยั่งไม่ถึง วิถีทาง ***(เต๋า)*** ของฟ้าและดินกว้างขวางและล้ำลึก สูงเลิศและฉลาด กินที่และเป็นนิรันดร.

บทที่ ๗
นักนิติธรรมนิยม

แม้ว่าในหนังสือนี้ จะถือว่าลัทธินิติธรรมนิยม ลัทธิที่ถือกฎหมายเป็นหลักสำคัญ (Legalism) เป็นลัทธิสุดท้ายในบรรดาสำนักปรัชญารุ่นเก่าลายครามทั้งหลาย และเมื่อเอาไปเปรียบเทียบกับลัทธิอื่นๆ แล้วก็นับว่าเป็นลัทธิที่พัฒนาฐานะทางด้านทฤษฎีล่าช้ามากทีเดียว แต่ก็ไม่มีปัญหาอะไรเลยที่ว่าสำนักนี้มีอิทธิพลเหนือชีวิตด้านการเมืองในยุคนั้นอย่างมากที่สุด ถ้าพูดกันตามแบบธรรมดาสามัญแล้ว พวกที่สนับสนุนสำนักนี้ล้วนแต่เป็นนักการเมืองที่ยังปฏิบัติหน้าที่อยู่ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเฉพาะหน้าและเป็นเครื่องกลไกที่ใช้ควบคุมได้แน่นอน มากกว่าที่จะเป็นพวกที่เกี่ยวข้องกับหลักการอันเป็นพื้นฐานในด้านการปกครอง นับว่าเป็นความจริงที่ได้เกิดมีลัทธิต่อต้านพวกปัญญาชนที่มีหัวรุนแรงอยู่ในหมู่นักนิติธรรมนิยมด้วย และพวกนิติธรรมนิยมนี้มีความจงเกลียดจงชังการพูด *อย่างลมๆ แล้งๆ* ของพวกปรัชญาเมธีเป็นพิเศษ ***ซางหยาง*** (Shang Yang : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๑๓) ซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีของจักรพรรดิฉิน และเป็นอัจฉริยบุรุษที่อยู่หลังฉากที่ทำให้แคว้นฉินต้องทำสงครามขับเคี่ยวอยู่เป็นเวลานานเพื่อครองอำนาจให้ทั่วทั้งจักรวรรดินั้น นับว่าเป็นบุคคลแรกของลัทธินิติธรรมนิยมนี้ ซึ่งมีความสำคัญในประวัติศาสตร์ มีหนังสืออยู่เล่มหนึ่งคือ ***หนังสือของเจ้าซาง*** (Book of Lord Shang) ได้อ้างถึงนโยบายต่างๆ ที่ ***ซางหยาง*** เคยเอามาใช้ได้ผลดีมาแล้ว แม้ว่าจะมีอะไรที่น่าสงสัยอยู่บ้างว่าข้อนั้นจะมีความจริงอยู่มากน้อยแค่ไหนเพียงใดก็ตาม ส่วนฮั่นเฝ่ (Han Fei : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๓๑๐) แม้จะเป็นนักการเมืองที่แสดงผลสำเร็จให้ปรากฏได้น้อยกว่า แต่ก็ได้ทิ้งถ้อยคำที่วิเศษจริงๆ อันเป็นรากฐานทางด้านทฤษฎีของสำนักนี้ไว้ให้เรามากมาย ท่านเป็นศิษย์ของผู้ที่นับถือลัทธิขงจื๊อคนหนึ่งชื่อ ***ซิ่นจื๊อ*** (Hsün Tzu) ผู้ซึ่งสอนว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่วช้า และเป็นเพื่อนร่วมสำนักของ ***หลี่ซือ*** (Li Ssu) ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเสนาบดีคนสำคัญของจักรพรรดิองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน ราชสำนักฉินได้ต้อนรับฮั่นเฝ่เป็นอย่างดียิ่ง แต่ในที่สุดฮั่นเฝ่ก็ตายเพราะเพทุบายของหลี่ซือเพื่อนร่วมสำนักเก่าแก่นั่นเอง คำสอนของปรัชญาเมธีสำนักนิติธรรมนิยมก่อนๆ ทั้งหมดได้รับการสังเคราะห์เป็นอย่างดี และได้พัฒนาไปจนถึงขั้นสูงสุดในชีวิตของฮั่นเฝ่นี่เอง

ทฤษฎีของฮั่นเฝ่จื้อ

ลัทธินิติธรรมนิยมแบบแรกที่สุดนั้น คงเกิดมาจากความต้องการที่จะให้การก่อตั้งสังคมมีเหตุผลมากขึ้น และเพื่อจะได้เป็นแหล่งที่จะสร้างรัฐให้แข็งแกร่งไว้รับมือศัตรูหมู่ปัจจามิตรทั้งหลาย ซึ่งเรื่องนี้จะสัมฤทธิผลได้ก็โดยการรวมศูนย์กลางแห่งอำนาจไว้ในมือของผู้ปกครองประเทศเพียงคนเดียว และโดยการเอาสถาบันทางการเมืองที่จะทำให้อำนาจตกมาอยู่ที่ศูนย์กลางมากขึ้นมาใช้ ตัวอย่างเช่น ***กวนจุง*** (Kuan Chung) ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ได้ทำให้แคว้น ***ฉี*** (Ch'i) กลายเป็นแคว้นที่เข้มแข็งที่สุดในสมัยนั้นโดยวิธีการเพิ่มอำนาจผู้ปกครองประเทศให้มากขึ้น และได้สนับสนุนระเบียบเกี่ยวกับเจ้าครองนครแบบเก่าๆ ด้วย

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่การต่อสู้ดิ้นรนระหว่างรัฐต่างๆ ที่กระหายสงครามได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นนั้น พวกที่รู้จักใช้อำนาจซึ่งก้าวหน้าล้ำเพื่อนฝูงก็คือพวกที่ถือว่ารัฐและผลประโยชน์ของรัฐอยู่เหนือภารกิจของประชาชน และเหนือหน้าที่ในทางศีลธรรมทั้งปวง และตามความเป็นจริงแล้ว นับว่าเป็นพวกที่ทำให้รัฐเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก็เพื่อผลประโยชน์ของตนเองโดยแท้ และยังถือว่ามนุษย์เรานั้น ถ้าไม่อาจใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อรัฐได้แล้ว ก็ไม่มีคุณค่าใดๆ เลย คนทั้งหลายแบบซางหยางนี้ได้ปฏิเสธคุณความดีแห่งมนุษยธรรมและความยุติธรรมที่ได้ปฏิบัติกันมาจนเป็นประเพณีแล้วนั้นเสียสิ้นเชิง ซึ่งคุณความดีเหล่านี้พวกที่นับถือลัทธิขงจื้อได้เคยเร้าใจนักปกครองทั้งหลายให้น้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ คนทั้งหลายเช่นซางหยางได้ปฏิเสธในข้อที่ว่ามโนธรรมอันฟุ้งเฟ้อเช่นนั้นมีความสัมพันธ์ทางด้านปฏิบัติการบางอย่างกับความแท้จริงของชีวิตทางการเมืองที่สำคัญ พวกเขาได้ประกาศอย่างเปิดเผยว่า การสงครามเป็นวิถีทางที่จะทำให้อำนาจของผู้ปกครองประเทศมั่นคง เป็นการขยายแว่นแคว้นให้กว้างใหญ่ไพศาลออกไป และเป็นการทำให้ประชาชนมีความเข้มแข็ง มีระเบียบวินัยและว่านอนสอนง่าย พวกเขามีความเชื่อถือว่าระเบียบแบบแผนในทางการเมืองจะสามารถขจัดการแบ่งแยกอำนาจของเจ้าครองนครแบบเก่าๆ ให้หมดไปได้ และทำให้อำนาจหน้าที่ทั้งปวงมีอยู่ในการบริหารส่วนกลางที่มีกษัตริย์ที่ทรงสมบูรณาญาสิทธิ์เป็นหัวหน้าแต่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น รัฐจะจัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยได้ก็โดยอาศัยกฎหมายที่จัดทำอย่างละเอียดลออซึ่งได้กำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของคนทั้งปวงไว้อย่างละเอียดซึ่งจะทำให้คนนำมาใช้ได้อย่างเป็นระเบียบและไม่ลำเอียงอย่างที่สุด การลงโทษอย่างรุนแรงคงจะทำให้คนชั่ว

เกรงกลัวได้ ส่วนการให้รางวัลนั้นจะทำให้คนมีกำลังใจในอันที่จะทำสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์เพื่อความเข้มแข็งและความอยู่ดีกินดีของรัฐ การเกษตรกรรมในฐานะที่เป็นพื้นฐานของการเศรษฐกิจก็ควรจะได้รับการส่งเสริมอย่างกว้างขวาง ส่วนการค้าและความพยายามในด้านใช้สติปัญญานั้น ควรจะจำกัดวงให้แคบให้มากในฐานะที่เป็นสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่นสารและมักจะทำจิตใจให้ไขว้เขว ประชาชนควรจะมีชีวิตอยู่อย่างกระเหม็ดกระแหม่และอยู่ในโอวาท โดยอุทิศชีวิตเพื่อผลประโยชน์ของรัฐทั้งในยามสงบและในยามสงคราม

ทั้งหมดนี้เป็นความคิดเห็นขั้นหลักการที่ฮั่นเฝ่ได้แสดงไว้ และกษัตริย์ผู้ปกครองแคว้นฉินหลายองค์ได้ทรงนำมาใช้ปฏิบัติจริง ๆ อย่างกว้างขวาง เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการปฏิเสธคุณค่าทางด้านจริยศาสตร์อย่างสิ้นเชิง ในการย้ำถึงการปกครองโดยใช้กฎหมายเป็นหลักมากกว่าการเชื่อผู้นำเป็นส่วนบุคคล นี่และในด้านการรังเกียจมโนคติและตัวอย่างของบุคคลต่าง ๆ ในอดีตนั้น พวกนิติธรรมนิยมได้แสดงความเห็นคัดค้านปรัชญาของขงจื๊ออย่างจริง ๆ จัง ๆ ทีเดียว อีกประการหนึ่ง พวกนิติธรรมนิยมได้ศึกษาอะไรบางอย่างจากพวกที่ถือลัทธิม่อจื๊อและพวกที่ถือลัทธิเต๋ามาแล้ว ตามที่ม่อจื๊อได้กล่าวย้ำถึงมาตรฐานทั้งหลายที่เป็นแบบเดียวกัน และการทำให้สังคมดำเนินไปเพื่อบรรลุถึงจุดหมายปลายทางที่ถือประโยชน์เป็นสำคัญนั้นได้นำเอามาใช้อย่างจริงจังในจุดหมายปลายทางด้านที่ถือประโยชน์เป็นสำคัญของพวกนิติธรรมนิยม แม้ว่าจะมิได้เกิดประโยชน์อะไรแก่ลัทธิความรักสากลและการประณามสงครามรุกรานของม่อจื๊อเลยก็ตาม อนึ่ง ตามที่ม่อจื๊อถือว่าการไม่กระทำเป็นวิถีทางแห่งการปกครองนั้น พวกนิติธรรมนิยมก็ได้นำมาใช้เกี่ยวกับความเห็นในเรื่องผู้ปกครองในอุดมคติของตนเองด้วย โดยผู้ปกครองในอุดมคติของพวกนิติธรรมนิยมนี้ไม่มีส่วนในด้านการปกครองโดยตรง เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นประธานในฐานะที่เป็นหัวหน้า ***(แต่ในนาม)*** กึ่งเทพเจ้า โดยมีจักรกลทางกฎหมายอันประณีตของรัฐบาลทำหน้าที่ไปอย่างกลมกลืนกัน โดยลบล้างความจำเป็นเพื่อการตัดสินหรือการแทรกแซงส่วนบุคคลออกไปเสีย เมื่อได้ทำให้ชีวิตของประชาชนดำเนินไปอย่างมีระเบียบ จนกระทั่งไม่มีความขาดระเบียบหรือความต้องการทำให้ดีขึ้นอีกหรือการแนะแนวใด ๆ ต่อไปอีกแล้ว ผู้ปกครองประเทศก็อาจได้พักผ่อนอยู่ในที่ที่ฮั่นเฝ่เรียกว่า ***ท่ามกลางปราสาทที่ล้ำลึกของตน*** ห่างไกลจากสายตาของประชาชน มีความชื่นชมยินดีอยู่กับสิ่งที่ฟุ่มเฟือยและสิ่งที่ทำให้มีความรู้สึกเพลิดเพลินเจริญใจที่เหมาะสมกับตำแหน่งฐานะอันประเสริฐของเขา

เราอาจนึกเห็นภาพความน่ากลัวและความขยะแขยงซึ่งลัทธิเช่นนั้นได้เร้าให้เกิดขึ้นในหมู่บุคคลที่เคร่งครัดตามขนบธรรมเนียมประเพณีโดยทั่ว ๆ ไป และโดยเฉพาะในหมู่ผู้ที่ถือลัทธิขงจื๊อซึ่งเอาความสำคัญเช่นนั้นไปผูกไว้กับสัมพันธภาพส่วนบุคคลและคุณค่าของมนุษยชาติโดยไม่ต้องสงสัยละว่าความน่ากลัวนั้นได้เกิดขึ้นมาเพราะพวกนั้นเห็นว่านโยบายของบรรดารัฐบุรุษที่ถือว่ากฎหมายเป็นใหญ่นั้นได้ประสบผลสำเร็จอย่างใหญ่หลวงในการทำให้แคว้นฉินมีความเข้มแข็งขึ้นมาซึ่งการหาเสียงเพื่อเป็นผู้พิชิตของแคว้นฉินนี้ได้ดำเนินไปโดยปราศจากความเมตตาปรานีใดๆ ทั้งสิ้น และแคว้นเก่าๆ ก็ถึงซึ่งความหายนะและตกเป็นเหยื่อแห่งการขยายอำนาจของแคว้นฉิน เมื่อจักรพรรดิองค์แรกสามารถรวบรวมประเทศจีนให้เป็นเอกภาพได้แล้วก็ดูคล้ายกับว่า นโยบายอันแข็งกร้าวของซางหยางและฮั่นเฝ่ยนั้นได้มีชัยชนะเหนือปรัชญาทางการเมืองสำนักอื่นๆ ทั้งหมด ผู้สนับสนุนนโยบายนี้ในบัดนี้ก็อยู่ในฐานะที่มีอำนาจ ซึ่งโดยการใช้มาตรการแบบปราบปรามนี้เอง ในที่สุดก็เอาวิธีลงโทษประหารชีวิตมาใช้กับบรรดาผู้ที่เป็นปรปักษ์ทั้งหลาย

ข้อความที่คัดเลือกมาจากหนังสือฮั่นเฝ่ยจื๊อ
บทที่ ๕๐ : เรื่องระบบการศึกษาที่เป็นส่วนสำคัญ

ระบบการศึกษาเล่าเรียนที่เด่นในสมัยนั้น ก็คือลัทธิขงจื๊อและม่อจื๊อ ขงจื๊อเป็นผู้ให้กำเนิดลัทธิขงจื๊อ (Confucianism) และม่อจื๊อเป็นผู้ให้กำเนิดลัทธิม่อจื๊อ (Mo-ism) นับตั้งแต่สมัยที่ขงจื๊อและม่อจื๊อยังมีชีวิตอยู่แล้ว ลัทธิขงจื๊อได้แบ่งแยกออกเป็นสำนักต่างๆ กันถึง ๘ สำนัก และลัทธิม่อจื๊อแบ่งออกไปเป็น ๓ สำนัก สำนักต่างๆ เหล่านี้เป็นปฏิปักษ์กันและไม่เห็นพ้องต้องกันในเรื่องความสำคัญที่ควรใส่ใจ แต่ละสำนักต่างก็อ้างว่าเป็นตัวแทนของลัทธิขงจื๊อและลัทธิม่อจื๊อจริงๆ แต่บัดนี้ขงจื๊อและม่อจื๊อไม่อาจกลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาใหม่ได้อีกแล้ว แล้วใครเล่าจะเป็นผู้ที่จะวินิจฉัยตัดสินสำนักต่างๆ ที่เกิดในสมัยต่อๆ มาได้

ทั้งขงจื๊อและม่อจื๊อสนับสนุน (กษัตริย์ผู้ทรงเป็นปราชญ์ คือ) เอี๋ยว และ ซุน ทั้งๆ ที่ขงจื๊อและม่อจื๊อไม่เห็นพ้องต้องกันในเรื่องความสำคัญที่ควรใส่ใจ ถึงกระนั้นแต่ละคนก็ยังอ้างว่าตนเป็นตัวแทนของเอี๋ยวและซุนอย่างแท้จริง แต่บัดนี้เอี๋ยวและซุนไม่อาจกลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาได้อีกแล้ว ใครเล่าจะเป็นผู้วินิจฉัยตัดสินความจริงแท้ในระหว่าง

ลัทธิขงจื๊อและม่อจื๊อได้ ระบบการปกครองสมัย ***ยิ่ว*** (Yü) และ ***เสี่ย*** (Hsia) รวมกันแล้วมีอายุมากกว่า ๗๐๐ ปี ราชวงศ์หยินและโจวมีอายุมากกว่าสองพันปี โดยเหตุเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ในการที่จะตัดสินความจริงแท้ในระหว่างลัทธิขงจื๊อกับม่อจื๊อ ถ้าหากว่าในบัดนี้ใครก็ตามต้องการพินิจพิเคราะห์วิถีทางของเอี๋ยวและชุนซึ่งมีแทรกซึมอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งเมื่อสามพันปีมาแล้วนั้น ข้าพเจ้าก็ควรจะสร้างจินตภาพว่า การที่เขาจะบรรลุถึงความจริงแท้ๆ ใดๆ นั้นคงจะเป็นไปไม่ได้เช่นกัน

การอ้างถึงความจริงโดยปราศจากพยานหลักฐานสนับสนุนนั้นนับว่าโง่มาก การอ้างถึงสิ่งที่เราไม่อาจแน่ใจได้นั้น นับว่าเป็นการหลอกตัวเอง เพราะฉะนั้นผู้ที่อ้างถึงกษัตริย์โบราณอย่างโจ่งแจ้ง และอ้างถึงอำนาจหน้าที่ของเอี๋ยวและชุนอย่างดันทุรังนั้นถ้าไม่เป็นคนโง่ก็ต้องเป็นคนหลอกลวงอย่างใดอย่างหนึ่ง คำสอนอย่างโง่ๆ และหลอกลวงเช่นนั้น กับการกระทำที่เป็นแบบมิจฉาทิฐิและเป็นปฏิปักษ์กันเช่นนั้น ผู้ปกครองที่มีสติปัญญาทั้งหลายไม่ควรนำเอามาใช้เลย

เมื่อพวกที่นับถือลัทธิม่อจื๊อไปร่วมในงานศพ ในฤดูหนาวเขาก็จะห่อหุ้มร่างกายผู้ตายด้วยผ้าชุดฤดูหนาวอย่างง่ายๆ และในฤดูร้อนเขาก็จะห่อหุ้มร่างกายคนตายด้วยเสื้อผ้าแบบสำหรับฤดูร้อน หีบศพหนาสามนิ้ว และทำด้วยไม้เนื้ออ่อน เขาจะไว้ทุกข์กันอยู่ชั่วเวลาเพียงสามเดือนเท่านั้น เมื่อเพ่งถึงการปฏิบัติในฐานะที่สร้างกองการกุศลด้วยความกระเหม็ดกระแหม่แล้ว ผู้ปกครองในสมัยนั้นจะปฏิบัติต่อพวกที่ถือลัทธิม่อจื๊อด้วยความเคารพ ตรงกันข้ามกับพวกที่ถือลัทธิขงจื๊อกำลังจะล้มละลาย และบางทีถึงกับเอาลูกไปขายขัดดอกเขาไว้เพื่อนำเงินมาประกอบการศพให้ (แก่บิดามารดาผู้ล่วงลับไปแล้ว) อย่างครบถ้วน พวกเขาจะไว้ทุกข์สามปี จนกระทั่งสุขภาพทรุดโทรมลงและเวลาเดินก็ต้องใช้ไม้เท้าเข้าช่วยพยุงตัว เมื่อเพ่งถึงการปฏิบัติในแง่ที่บุตรกระทำความดีต่อบิดามารดาด้วยความกตัญญูกตเวทิตาธรรม ผู้ปกครองประเทศในสมัยนั้นก็ปฏิบัติต่อพวกที่ถือลัทธิขงจื๊อด้วยความเคารพ แต่ตามข้อเท็จจริงแล้ว ถ้าหากว่าผู้ใดยอมรับนับถือเรื่องความกระเหม็ดกระแหม่ของม่อจื๊อ ผู้นั้นก็จะต้องตำหนิความสุรุ่ยสุร่ายของขงจื๊อ ถ้าหากว่าใครยอมรับนับถือการที่บุตรมีความกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อบิดามารดาแล้ว เขาก็จะตำหนิม่อจื๊อในเรื่องความขาดความกตัญญูกตเวทิตาธรรม ทีนี้ความกตัญญูต่อบิดามารดาและความอกตัญญูต่อบิดามารดาก็ดี ความกระเหม็ดกระแหม่และความสุรุ่ยสุร่ายก็ดี ได้มีอยู่ทั้งในพวกที่ถือลัทธิขงจื๊อและม่อจื๊อตามลำดับ และพระมหากษัตริย์ก็ยังทรงให้ความเคารพต่อบุคคลที่ถือลัทธิทั้งสองเท่าเทียมกันอยู่...

เมื่อคำสอนอย่างโง่ๆ และหลอกลวง กับการพูดแบบเห็นผิดและขัดแย้งกัน ทำให้คนเราต้องทะเลาะวิวาทกันเช่นนี้ ผู้ปกครองประเทศต้องฟังความจากทั้งสองฝ่ายเท่าๆ กัน ผลที่ได้รับก็คือว่า นักศึกษาของชาติย่อมไม่มีทฤษฎีที่แน่นอนสำหรับจะอธิบายหรือไม่มีมาตรฐานที่คงที่ใดๆ สำหรับที่จะประพฤติปฏิบัติ น้ำแข็งและถ่านไฟที่กำลังลุกไหม้อยู่ย่อมไม่อยู่ในที่เดียวกันได้นานนัก หรือคล้ายกับฤดูหนาวและฤดูร้อนย่อมไม่มาถึงพร้อมๆ กันฉันใด เราก็ไม่อาจคาดหวังว่าคำสอนที่นอกรีตนอกรอยและขัดแย้งกันจะมีอยู่แพร่หลายและให้ผลในด้านการปกครองอย่างมีระเบียบได้พร้อมๆ กันฉันนั้น ทีนี้เมื่อเราได้ฟังคำสอนนอกรีตนอกรอยนั้นเท่าๆ กัน และได้พูดสิ่งที่ขัดแย้งกันนั้นอย่างโง่ๆ จนดูน่าขันแล้ว ยังจะมีอะไรที่นอกเหนือไปจากความวุ่นวายอีกหรือ โดยเหตุที่นั่นเป็นวิถีทางที่ผู้ปกครองประเทศจะฟังคำแนะนำ จึงนับว่าเป็นสิ่งที่แน่นอนที่จะต้องเป็นวิถีทางที่ผู้ปกครองประเทศจะปกครองประชาชนได้

เมื่อนักปราชญ์ในสมัยปัจจุบันนี้ถกเถียงกันถึงเรื่องนโยบายการปกครอง พวกเขามักจะพูดเสมอๆ ว่า : ***"จงให้ที่ดินแก่คนจนและคนที่สิ้นเนื้อประดาตัวเถิด โดยวิธีนี้แม้คนที่ไม่มีทรัพย์สมบัติก็จะไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหา"*** นี่ก็คือคนประเภทหนึ่งที่คล้ายคนอื่นๆ เท่านั้นเอง ทั้งๆ ที่ไม่ทำปีที่มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์หรือรายได้ที่เพิ่มขึ้นให้เป็นประโยชน์แล้ว แต่เขาก็จะกลายเป็นคนที่มีความสันโดษเอง ข้อนี้จะต้องเป็นผลเนื่องมาจากว่า ถ้าหากไม่ใช่เพราะความอดกลั้นของเขา ก็ต้องเป็นเพราะความกระเหม็ดกระแหม่ของเขาอย่างแน่นอน ยังมีคนอีกประเภทหนึ่งซึ่งก็คล้ายๆ คนอื่นๆ นั่นแหละคือทั้งๆ ที่ไม่มีความทุกข์เพราะข้าวยากหมากแพง หรือเพราะความเจ็บไข้ได้ป่วย หรือเพราะความหายนะอย่างใหญ่หลวงแล้ว แต่เขาก็จะกลายเป็นคนจน และเป็นคนสิ้นไร้ไม้ตอกเอง ข้อนี้จะต้องเป็นผลที่สืบเนื่องมาจาก ถ้าหากไม่ใช่เพราะความสุรุ่ยสุร่าย ก็คงเป็นเพราะความเกียจคร้านนั่นเอง เฉพาะคนที่สุรุ่ยสุร่ายและเกียจคร้านเท่านั้นที่จะกลายเป็นคนจน เฉพาะคนขยันและกระเหม็ดกระแหม่เท่านั้น ที่จะกลายเป็นคนมั่งมีได้ ทีนี้กษัตริย์ก็จะต้องเก็บภาษีจากคนมั่งมีมาเฉลี่ยให้แก่คนจน ข้อนี้ย่อมก่อให้เกิดการฉกชิงมาจากคนที่ขยันและกระเหม็ดกระแหม่ และเป็นการให้รางวัลคนที่สุรุ่ยสุร่ายและเกียจคร้าน ดูออกจะเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เลยที่จะหวังให้ประชาชนเพิ่มความขยันขันแข็งในการทำงานและลดการใช้จ่ายให้น้อยลง

ทีนี้สมมติว่ามีใครสักคนหนึ่งซึ่งตามหลักการแล้วจะต้องไม่เข้าไปในเมืองใดๆ

ที่ตกอยู่ในอันตราย หรือไม่เข้าไปร่วมอยู่ในกองทัพ และจะไม่ยอมให้แม้แต่เคราสักเส้นหนึ่งเพื่อเป็นมหาทานบริจาคแก่โลกทั้งมวลเลย ผู้ปกครองประเทศในสมัยนั้นจะต้องให้ความเคารพนับถือเขาในข้อนี้ จะต้องให้เกียรติในด้านปรีชาญาณของเขา จะต้องยกย่องชมเชยความประพฤติของเขา และถือว่าเขาเป็นนักศึกษาที่เกลียดชังสิ่งทั้งหลาย แต่ทว่ายกย่องชีวิตเป็นอย่างสูง เหตุผลที่ว่ากษัตริย์ต้องประทานที่ดินที่ดีและให้ขุดสระน้ำใหญ่ ๆ ทรงตั้งตำแหน่งต่าง ๆ และประทานรางวัลนั้นก็เพื่อทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีไปจนตาย แต่ว่าตราบเท่าที่กษัตริย์ทรงยกย่องให้เกียรติผู้คงแก่เรียนที่เกลียดสิ่งทั้งหลายและยกย่องชีวิตเป็นอย่างสูงอยู่ ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะหวังให้ประชาชนอุทิศชีวิตของตนและมีความซื่อตรงจงรักต่อกษัตริย์ไปจนตาย

อนึ่ง สมมติว่ามีใครสักคนหนึ่งเป็นผู้รวบรวมหนังสือ ฝึกฝนศิลปะในการพูด เอาเด็กนักเรียนกลุ่มหนึ่งมารวมกันได้ และเจรจาโต้เถียงหลักการของสิ่งทั้งปวง ผู้ปกครองประเทศในสมัยนั้นก็ให้ความเคารพนับถือแก่เขาในข้อนี้ โดยกล่าวว่า : "การเคารพผู้คงแก่เรียนซึ่งเป็นคนมีค่านั้นเป็นวิถีทางของกษัตริย์ในสมัยโบราณ" ทีนี้พวกที่ถูกนายอากรบ่อนเบี้ยเก็บภาษีก็คือชาวนา ส่วนผู้ที่ได้รับการทะนุบำรุงจากกษัตริย์นั้นก็คือคนดีผู้เป็นปราชญ์ ตราบใดที่ชาวนาต้องถูกเก็บภาษีอย่างหนัก และคนดีผู้เป็นนักปราชญ์ยังได้รับรางวัลอย่างมากมายอยู่ การที่จะหวังให้ประชาชนทำงานหนักและพูดนิดหน่อยก็เป็นไปไม่ได้อยู่ตราบนั้น

อนึ่ง สมมติว่ามีใครสักคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้ยึดมั่นในหลักการและชื่อเสียงของตน ฝึกฝนตนเองให้มีความประพฤติจนไม่มีใครกล้าล่วงเกินคนของเขา เมื่อได้ยินคำด่าว่าเมื่อไรเขาเป็นต้องชักดาบทันที ผู้ปกครองประเทศในสมัยนั้นก็ให้ความเคารพนับถือเขาในข้อนี้ โดยถือว่าเขาเป็นคนดีที่เคารพตนเอง แต่ว่าตราบใดยังไม่มีการให้รางวัลความดีความชอบในการตัดศีรษะข้าศึกในสงครามได้ และยังยกย่องความกล้าหาญในการทะเลาะวิวาทภายในครอบครัวอยู่ การที่จะหวังให้ประชาชนต่อสู้กับข้าศึกอย่างเต็มที่ ก็ย่อมเป็นไปไม่ได้อยู่ตราบนั้น นอกเสียจากว่าพวกเขาจะมีความอาฆาตพยาบาทกันอยู่เป็นการส่วนตัวเท่านั้น

ในยามสงบ พวกที่รู้หนังสือและพวกเจ้าชู้จะได้รับความอุปถัมภ์บำรุง ในยามสงคราม พวกนักรบที่อยู่ในเครื่องแบบจึงจะถูกใช้สอย ดังนั้นจึงชื่อว่าเราไม่ได้ให้ความ

อุปถัมภ์แก่ผู้ที่เราต้องการใช้ หรือเราไม่ใช้ผู้ที่เราให้ความอุปถัมภ์ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมจึงเกิดความไม่มีระเบียบขึ้นมา

อนึ่ง ในการฟังนักปราชญ์พูดนั้น ถ้าผู้ปกครองประเทศเห็นชอบด้วยกับคำพูดของนักปราชญ์ ก็ควรจะนำเอาคำพูดเหล่านั้นมาใช้ในด้านการบริหารและแต่งตั้งบุคคลเข้ารับราชการ และถ้าหากว่าผู้ปกครองประเทศไม่เห็นชอบด้วยกับถ้อยคำของนักปราชญ์นั้น ก็ควรกำจัดบุคคลนั้น ***(นักปราชญ์)*** เสีย และยุติลัทธินอกรีตนอกรอยของเขาเสียด้วย อย่างไรก็ดีเมื่อว่าตามความเป็นจริงแล้ว สิ่งที่เราถือว่าถูกนั้นมิได้นำมาใช้ในการบริหารประเทศอย่างเป็นทางการเลย และสิ่งที่เราถือว่าผิดก็มิได้ขจัดให้หมดไปในฐานะที่เป็นคำสอนที่นอกรีตนอกรอยเลย ดังนั้นสิ่งที่ถูกก็มิได้นำมาใช้ และสิ่งที่ผิดก็มิได้ขจัดให้หมดไป... นี่คือวิถีทางที่นำไปสู่ความวุ่นวายและความพินาศ...

เมื่อนักปราชญ์ปกครองบ้านเมือง เขามิได้หวังให้ประชาชนทำดีเพื่อตัวประชาชนเองเลย แต่ก็ใช้มาตรการเช่นนั้นเป็นเจตจำนงที่จะกันประชาชนไม่ให้ทำชั่ว ถ้าหากว่าเขาหวังจะให้ประชาชนทำดีเพื่อตัวประชาชนเองแล้ว ทั่วประเทศคงจะไม่มีประชาชนเช่นนั้นพอจะนับเป็นจำนวนสิบๆ ได้เลย ถ้าหากว่าเขาจะใช้มาตรการเช่นนั้นเป็นเจตจำนงเพื่อกันประชาชนไม่ให้ทำชั่ว เขาก็จะสามารถทำให้ทั้งประเทศมีมาตรการเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยเหตุที่ผู้บริหารประเทศจะต้องพิจารณาถึงคนส่วนมาก ไม่ต้องคำนึงถึงคนสองสามคน เขาจะต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับศีลธรรม แต่จะต้องยุ่งเกี่ยวกับตัวบทกฎหมาย

ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า ถ้าหากว่าเราหวังที่จะได้ลูกศรซึ่งตรงเอง ในชั่วร้อยอายุคนเราก็จะหาลูกศรเช่นนั้นไม่ได้เลย ถ้าหากว่าเราหวังว่าจะให้ไม้ชิ้นต่างๆ กลมเอง ในชั่วพันอายุคนเราก็จะหาวงล้อไม่ได้เลย แม้ว่าในชั่วร้อยอายุคนจะหาลูกศรที่ตรงเองหรือวงล้อที่กลมเองไม่ได้ แต่ว่าในทุกชั่วอายุก็มีคนนั่งรถและยิงนกอยู่ดี ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นเล่า เพราะเราใช้เครื่องมือทำให้มันตรงหรือโค้งได้ แม้ว่าจะไม่ได้ใช้เครื่องมือเช่นนั้น ก็ยังมีลูกศรสักดอกหนึ่งที่ตรงเองหรือวงล้อสักล้อหนึ่งที่กลมเองอยู่ ช่างไม้ที่มีความชำนิชำนาญก็จะไม่ต้องไปดัดมัน ทำไมเล่า เพราะมิได้มีคนเพียงคนเดียวที่อยากนั่งรถหรือมีนายขมังธนูเป็นจำนวนมากที่อยากจะยิงเพียงครั้งเดียว ในทำนองเดียวกัน ถ้าหากไม่มีการให้รางวัลและการลงโทษเสียแล้ว ก็คงจะเกิดมีคนที่ดีเองสักคนหนึ่ง ผู้ปกครองที่ฉลาดก็จะไม่ต้องฝึกฝนเขา เหตุผลก็คือว่า กฎหมายของประเทศจะต้องเป็นกฎหมายที่ใครๆ จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ และรัฐบาลก็ไม่ใช่ปกครองเพื่อคนคนเดียว เพราะ

ฉะนั้น เจ้าชายที่สามารถจะต้องไม่ถูกคุณธรรมที่มีเป็นครั้งคราวเข้าครอบงำ แต่จะต้องดำเนินไปตามทางซึ่งจะประกันถึงความแท้จริงเท่านั้น...

ทีนี้เมื่อพวกแม่มดหมอผีและพวกพระสวดอ้อนวอนให้แก่ประชาชน พวกเขาจะกล่าวว่า : ***"ขอให้ท่านมีอายุยืนถึงพันถึงหมื่นปีเถิด!"*** แม้เสียงว่า ***"พันปีและหมื่นปี"*** จะก้องกังวานอยู่ในหู ก็หาได้มีนิมิตหมายใดๆ ที่อายุของคนเราจะเพิ่มขึ้นอีกแม้เพียงวันหนึ่งไม่ นั่นคือเหตุผลที่ว่าประชาชนทำไมจึงเกลียดชังพวกแม่มดหมอผีและพระนัก ในทำนองเดียวกันเมื่อพวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อในสมัยปัจจุบันนี้แนะนำผู้ปกครองประเทศเขาก็มิได้พูดถึงวิถีทางที่จะนำความเป็นระเบียบมาให้ในปัจจุบันนี้ แต่จะยกย่องชมเชยการบรรลุถึงความเป็นระเบียบในอดีต พวกเขามิได้ศึกษาถึงกิจการต่างๆ ที่เกี่ยวกับกฎหมายและการปกครอง หรือมิได้สังเกตดูความแท้จริงเกี่ยวกับความชั่วและความคดโกงเลย เอาแต่ยกย่องชมเชยความรุ่งเรืองมีชื่อเสียงของโบราณสถานที่เก่าแก่และการประสบผลสำเร็จของกษัตริย์ทั้งหลายในสมัยโบราณเท่านั้น พวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อจะพูดถ้อยคำที่หวานดุจเคลือบน้ำตาลว่า : "ถ้าหากว่าท่านเชื่อฟังคำพูดของข้าพเจ้า ท่านก็อาจกลายเป็นหัวหน้าเจ้าครองนครทั้งหลายได้" ประชาชนแบบนั้นเป็นเพียงแม่มดหมอผีและเป็นพระไม่ก็ลุ่มของที่ปรึกษาที่ชอบท่องเที่ยวไปมาเท่านั้นเอง เป็นผู้ที่เจ้าครองนครทั้งหลายไม่ยอมรับนับถือว่าเป็นหลักได้ เพราะฉะนั้น ผู้ปกครองประเทศที่มีปรีชาญาณจึงยึดมั่นเฉพาะความจริงที่มั่นคงแน่นอน และไม่คำนึงถึงการต่อเติมเสริมแต่งที่ไร้ประโยชน์ ผู้ปกครองที่มีปรีชาญาณจะไม่พูดถึงการกระทำที่กอปรด้วยมนุษยธรรมและความยุติธรรม และจะไม่ฟังคำพูดของผู้ที่คงแก่เรียนทั้งหลายเลย

ผู้ที่ไม่รู้ไม่ชี้เกี่ยวกับการปกครองจะกล่าวยืนกรานว่า : "จงเอาชนะใจประชาชนให้ได้" ถ้าหากว่าเราจะทำให้เกิดมีระเบียบขึ้นมาได้โดยอาศัยการชนะใจประชาชนแล้ว แม้เสนาบดีผู้ชาญฉลาด เช่น ***ยี่หยิน*** (Yi Yin) และ ***กวนจุง*** (Kuan Chung) ก็จะไม่มีประโยชน์อะไรเลย เพราะว่าสิ่งทั้งปวงที่ผู้ปกครองประเทศต้องการทำก็คือเพียงคอยฟังเสียงประชาชนเท่านั้น ตามความเป็นจริงแล้วเราจะพึ่งพาอาศัยสติปัญญาของประชาชนได้ไม่ยิ่งไปกว่าจิตใจของทารกเลย ถ้าหากว่าเด็กไม่ได้โกนผม ก็จะเกิดมีแผลขึ้นบ่อยๆ ได้ ถ้าหากว่าเขาไม่ตัดหัวฝีเสีย เขาอาจป่วยไข้หนักขึ้นไปอีกก็ได้ อย่างไรก็ดีในการที่จะโกนผมหรือตัดหัวฝีออกนั้น จะต้องมีใครสักคนอุ้มเด็กไว้ในเวลาที่มารดาผู้มีความรักบุตรทำหน้าที่โกนผมหรือตัดหัวฝีลูก ถึงกระนั้นเด็กก็ยังคงจะต้องร้องไห้และส่งเสียงดังลั่น

ไม่หยุดหย่อน เด็กไม่เข้าใจดอกว่าการต้องเจ็บปวดเพียงเล็กน้อยนั้น เป็นวิถีทางที่จะได้รับความสุขสบายมากมายนั่นเอง

ทีนี้กษัตริย์เร่งเร้าให้ประชาชนคราดไถที่ดินและเพาะปลูกก็โดยมีพระราชประสงค์ที่จะเพิ่มผลผลิตให้แก่ประชาชนนั่นเอง แต่ประชาชนอาจคิดว่ากษัตริย์ทารุณโหดร้าย กษัตริย์จะปรับสินไหมตามปรกติและเพิ่มโทษให้มากขึ้น เพราะมีพระราชประสงค์ที่จะข่มคนคดโกง แต่ประชาชนมักจะคิดว่ากษัตริย์ดุร้าย อนึ่ง กษัตริย์ทรงเก็บภาษีอากรเป็นเงินและเป็นเมล็ดพืช เพื่อให้ข้าวเต็มฉางและเงินเต็มท้องพระคลังเพื่อเป็นเครื่องบรรเทาความอดอยากและบำรุงเลี้ยงกองทัพ แต่ประชาชนก็มักจะคิดว่ากษัตริย์มีความละโมภ ประการสุดท้าย กษัตริย์ทรงยืนยันให้มีการฝึกฝนในด้านการทหารแก่คนทั่วไป โดยไม่ทรงเห็นแก่หน้าใคร และทรงเร่งเร้าให้กองทัพต่อสู้อย่างทรหดเพื่อจับข้าศึกมาเป็นเชลย แต่ประชาชนก็จะคิดว่ากษัตริย์นั้นโหดร้าย มาตรการทั้งสี่ประการนี้เป็นวิธีที่จะให้บรรลุถึงระเบียบและเพื่อรักษาสันติสุข แต่ประชาชนก็ไม่รู้สำนึกในคุณประโยชน์เลย

เหตุผลที่ผู้ปกครองประเทศต้องแสวงหาคนฉลาดและรอบรู้เป็นอย่างดีนั้นก็เพราะว่าสติปัญญาของประชาชนนั้นไม่น่าเคารพและเชื่อถือเอาเป็นที่พึ่งไม่ได้ ตัวอย่างเช่นในสมัยโบราณ ***ยิ่ว*** (Yü) ได้เปิดแม่น้ำขึ้นหลายสายและขุดลอกแม่น้ำเหล่านั้นให้ลึก ประชาชนได้รวบรวมเอากระเบื้องและอิฐ (มาขว้างปายิ่ว) เมื่ออัครมหาเสนาบดีแห่งแคว้น***เจิง*** (Cheng) ชื่อ ***จื่อฉัน*** (Tzu Ch'an) ได้ทำทุ่งนาให้ราบเรียบแล้วปลูกต้นหม่อน ประชาชนในแคว้นเจิงก็พูดให้ร้ายและด่าว่ายิ่วได้ทำให้จักรวรรดิทั้งหมดมีความสมบูรณ์พูนสุขและจื่อฉันก็รักษาแคว้นเจิงไว้ได้ แต่ทั้งสองท่านนั้นก็ยังคงถูกประชาชนด่าว่าให้ร้ายอยู่ดีจึงเห็นได้ว่าสติปัญญาของประชาชนนั้นพึ่งพาอาศัยไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น การแสวงหาคนดีและคนฉลาดเพื่อเอามาคัดเลือกเป็นข้าราชการและความพยายามที่จะทำประชาชนให้เหมาะสมกับการบริหารงานด้านการปกครองนั้นก็เท่ากับว่าเป็นสาเหตุแห่งความวุ่นวายนั่นเอง หาใช่เป็นวิถีทางที่จะบรรลุถึงความเป็นระเบียบไม่

บทที่ ๔๙ : คนเลวทรามห้าประเภทของแว่นแคว้น

ในสมัยโบราณอันไกลโพ้นมีมนุษย์อยู่เพียงเล็กน้อย แต่มีนกและสัตว์มากมาย มนุษย์ทั้งหลายไม่สามารถเอาชนะพวกนก สัตว์ป่า แมลง และงูทั้งหลายได้ ครั้งนั้นได้

เกิดมีนักปราชญ์ขึ้นมาคนหนึ่ง เขาได้เอาต้นไม้และกิ่งไม้มัดรวมกันและทำให้เป็นรัง และเพราะรังนี้เอง เขาก็สามารถหลีกพ้นอันตรายทั้งปวงได้ ตอนนี้ประชาชนก็ดีอกดีใจและยกย่องให้เขาเป็นผู้ปกครองโลกทั้งมวล เขาได้รับบรรดาศักดิ์ว่าเป็น ***ผู้สร้างรัง*** อนึ่ง ประชาชนในสมัยนั้นดำรงชีวิตอยู่ได้โดยอาศัยผลไม้และเมล็ดพืช หอยแมลงภู่ และหอยกาบ ซึ่งมีกลิ่นเหม็นหืนและเป็นอันตรายแก่อวัยวะที่ทำหน้าที่ย่อยอาหาร ทำให้ประชาชนเป็นจำนวนมากเป็นโรคภัยไข้เจ็บขึ้นมา ครั้งนั้นได้เกิดมีนักปราชญ์ขึ้นมาคนหนึ่งเอาท่อนไม้มาสีกันแล้วก็เกิดเป็นไฟขึ้นมา (สำหรับหุงต้มอาหาร) แล้วกลิ่นที่เหม็นๆ และอับชื้นก็ได้เปลี่ยนรูปไป ตอนนี้ประชาชนมีความชื่นชมยินดีและได้ยกย่องให้เขาเป็นผู้ปกครองโลกทั้งมวล และขนานนามว่า ***ผู้สร้างไฟ*** ในสมัยโบราณยุคกลางๆ ได้เกิดมีน้ำท่วมใหญ่ขึ้นในโลก ***กุน*** (Kun) และ ***ยิ่ว*** (Yü) ผู้บุตรได้เปิดคลองระบายน้ำขึ้นมา ในสมัยโบราณยุคหลังๆ ***เจี๋ย*** (Chieh) และ ***โจ่ว*** (Chou) ได้เป็นผู้ที่คดโกงและไม่ตั้งอยู่ในระเบียบ ***ถัง*** (T'ang) และ ***หวู*** (Wu) จึงได้ลงโทษ เจี๋ย และ โจ่ว นั้น

ทีนี้ถ้าหากจะมีใครสักคนหนึ่งเอาต้นไม้มัดรวมเข้าด้วยกัน หรือเอาท่อนไม้มาสีให้เกิดเป็นไฟได้ในสมัยราชวงศ์เสี่ย (Hsia) เขาคงจะถูกกุนและยิ่วหัวเราะเยาะแน่ อนึ่ง ถ้าหากว่าใครสักคนหนึ่งจะพยายามเปิดคลองระบายน้ำในสมัยราชวงศ์หยินและราชวงศ์โจวแล้ว เขาคงจะถูกถังและหวูหัวเราะเยาะแน่ๆ ด้วยเหตุผลเดียวกันนั้น ถ้าหากจะมีใครสักคนยกย่องชมเชยวิถีทางของ เอี๋ยวและซุน กุนและยิ่ว ถังและหวู แล้ว เขาก็คงจะถูกนักปราชญ์ในสมัยนั้นๆ หัวเราะเยาะอย่างแน่นอน ดังนั้นนักปราชญ์จึงไม่แสวงหาทางที่จะเจริญรอยตามคนเก่าๆ และจะไม่คำนึงถึงสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนนั้นเป็นกฎเกณฑ์เลย เขาจะตรวจสอบสถานการณ์ในสมัยของเขาเองและจะวางโครงการสำหรับการที่จะกระทำอะไรต่ออะไรเองด้วย

ครั้งหนึ่งมีชายคนหนึ่งแห่งแคว้นสุ้ง (Sung) ไถนาของตัวอยู่ตรงกลางทุ่งนามีตอไม้อยู่ตอหนึ่ง วันหนึ่งมีกระต่ายตัวหนึ่งวิ่งมาด้วยกำลังเร็วแล้วก็ชนตอคอหักตาย ทีนั้นชายคนนั้นทิ้งไถแล้วก็เฝ้าดูตอไม้ โดยหวังว่าคงจะได้กระต่ายอีกสักตัวเป็นแน่ แต่เขาก็ไม่เคยได้กระต่ายอีกแม้เพียงตัวเดียวเลย เขาถูกประชาชนแห่งแคว้นสุ้งหัวเราะเยาะอยู่ถ่ายเดียว ทีนี้ผู้ที่พยายามปกครองประชาชนในสมัยปัจจุบันโดยเอาความประพฤติเกี่ยวกับการปกครองของกษัตริย์สมัยก่อนๆ มาใช้ ก็เป็นการปฏิบัติแบบเดียวกับชายคนที่เฝ้าดูตอไม้นั้นแหละ...

เมื่อเอี๋ยวครองจักรวรรดิได้แล้ว หลังคาที่ทำด้วยไม้อ้อก็ถูกปล่อยทิ้งไว้ให้เกะกะ และไม้แปที่หลังคาก็ไม่ได้เตรียมทำไว้ เมล็ดข้าวที่ยังมิได้เอาเปลือกออกนั่นแหละเป็นอาหารของพระองค์ และผักสดที่เกิดอยู่ในป่านั่นแหละเป็นแกงของพระองค์ ในฤดูหนาวพระองค์ก็สวมหนังแกะ และในฤดูร้อนก็ทรงใช้เครื่องนุ่มห่มที่ทำด้วยผ้าหยาบๆ แม้แต่อาหารและเครื่องนุ่งห่มของคนเฝ้าประตูก็มิได้เลวไปกว่าของพระองค์เลย เมื่อยิ่วครองจักรวรรดิ พระองค์ทรงไถนาและขุดดินด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้ก็เพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ประชาชน จนกระทั่งพระอุรุ (ขาอ่อน) ของพระองค์หมดไขมัน และพระชงฆ์ของพระองค์ไม่มีพระโลมาเหลืออยู่ แม้แต่ความเหนื่อยยากของคนใช้และทาสก็ไม่มากไปกว่าความเหนื่อยยากของพระองค์ เมื่อเป็นเช่นนี้จักรพรรดิในสมัยโบราณที่ได้ทรงสละราชบัลลังก์นั้นตามความเป็นจริงแล้วก็คือกำลังสละคนเฝ้าประตูและกำลังสลัดความยากลำบากของทาสทิ้งเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นแม้ว่าพระองค์จะสละจักรวรรดิได้ ก็ไม่มีอะไรที่น่าจะยกย่องเป็นพิเศษเลย ตรงกันข้ามในปัจจุบันนี้ แม้นายอำเภอถึงแก่กรรมไปแล้ว ทายาทของเขาก็คงวางท่าไปได้อีกหลายชั่วคน ดังนั้นประชาชนจึงถือว่าตำแหน่งหน้าที่ราชการมีคุณค่าสูง ดังนั้นในเรื่องการสละอะไรบางอย่างนั้น ประชาชนได้พบว่าการสละราชสมบัติในสมัยโบราณนั้นง่ายมาก แต่ได้พบว่าการสละตำแหน่งนายอำเภอในปัจจุบันนี้ทำได้ยากเหลือเกินข้อนี้ก็เป็นเพราะว่าความเจริญก้าวหน้าในแต่ละกรณีนั้นแตกต่างกันมากทีเดียว

ทีนี้ประชาชนที่อยู่ตามภูเขา และจะต้องเอาน้ำมาจากลำธารที่ซอกเขานั้น จะให้น้ำเป็นของขวัญแก่กันและกันในเวลาที่มีงานรื่นเริงประจำปี ผู้ที่อยู่ตามหนองบึงและต้องเดือดร้อนเพราะน้ำมากไปก็จะจ้างคนมาระบายน้ำออก ในทำนองเดียวกัน ในฤดูวสันต์ต่อจากปีที่เกิดข้าวยากหมากแพงนั้น คนเราไม่อาจเลี้ยงดูน้องชายของตนได้ แต่ว่าในฤดูสารทของปีที่มีข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ แม้แต่แขกที่ไปมาหาสู่โดยบังเอิญ ก็พอเลี้ยงข้าวปลาอาหารได้ ไม่ใช่เพราะคนเหล่านั้นละเลยญาติสายโลหิตของตนและรักคนจรที่ผ่านไปมาเลย แต่เป็นเพราะว่าวัตถุที่พอจะขวนขวายหามาได้ในโอกาสเหล่านั้นย่อมแตกต่างกันอยู่ ดังนั้นความไม่แตกต่างกันของสินค้าในสมัยโบราณนั้น จึงมิได้เนื่องมาจากมนุษยธรรมเลย แต่ทว่าเนื่องมาจากมีสินค้ามากมายนั่นเอง การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความเป็นเจ้าของสิ่งทั้งหลายในปัจจุบันนี้ก็มิได้เนื่องมาจากความตระหนี่เลย แต่เป็นเพราะว่าไม่ค่อยมีสินค้ามากกว่า มนุษย์เราเคยบอกปัดตำแหน่งจักรพรรดิเสียง่ายๆ และนี่ก็มิใช่เพราะจิตใจเขามีภูมิธรรมสูงเลย แต่เป็นเพราะว่าจักรพรรดิมีอำนาจจำกัดมากกว่า เดี๋ยวนี้มนุษย์เราได้ต่อสู้อย่างเอาเป็นเอาตายเพื่อตำแหน่งลอยๆ ที่มีอยู่ในวงการรัฐบาล และ

นี่ก็มิใช่เพราะความเลวทรามเลย หากเป็นเพราะว่าตำแหน่งเหล่านั้นมีอำนาจมากมายต่างหาก เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงพิจารณาเห็นภาวะแห่งกาลเวลาว่าเป็นเวลาที่อุดมสมบูรณ์หรือเป็นเวลาที่อัตคัดขัดสน พิจารณาดูความสมบูรณ์พูนสุขหรือความขาดแคลนแล้วจึงจะปกครองประชาชนได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นแม้ว่าการปรับสินไหมจะเบาบางแต่ก็มิได้เนื่องมาจากความเป็นผู้ใจบุญสุนทานเลย แม้ว่าการลงโทษจะหนักไป ก็มิใช่เพราะความทารุณโหดร้ายเลย สิ่งใดที่ทำไปแล้วก็ชื่อว่าทำไปตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ในยุคนั้นๆ เพราะฉะนั้น สถานการณ์จึงเป็นไปตามกาลเวลา และวิธีการกระทำก็จะต้องวางโครงการให้เหมาะสมกับสถานการณ์ด้วย...

ความจริงคนสมัยโบราณกับคนสมัยใหม่นั้นมีขนบธรรมเนียมไม่เหมือนกัน คนปัจจุบันกับคนโบราณมีแนวปฏิบัติต่างกัน ความพยายามที่จะนำระบบการปกครองที่มีความเมตตากรุณาและโอนอ่อนผ่อนปรนมาใช้กับประชาชนในสมัยที่เต็มไปด้วยอันตรายก็เป็นเช่นเดียวกับความพยายามที่จะขับขี่ม้าพยศโดยไม่มีบังเหียนและแส้ฉะนั้น ข้อนี้เป็นความทุกข์ที่เกิดจากอวิชชานั่นเอง

ในปัจจุบันนี้ทั้งพวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อและพวกที่นับถือลัทธิม่อจื๊อ ต่างก็ยกย่องกษัตริย์ในสมัยโบราณว่ามีความรักสากลต่อชาวโลกทั้งมวล ซึ่งทำให้กษัตริย์เหล่านั้นเอาใจใส่ต่อประชาชนดุจบิดามารดาที่เอาใจใส่ต่อบุตรธิดาของตนฉะนั้น เราทราบข้อนี้ว่าเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร? ทั้งนี้ก็เพราะเขาเหล่านั้นกล่าวว่า : "เมื่อเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมสั่งลงโทษ กษัตริย์จะทรงสั่งให้ระงับดนตรี เมื่อพระองค์ทรงทราบว่ามีการลงโทษถึงขั้นประหารชีวิต ก็จะทรงกรรแสง" โดยเหตุนี้แหละพวกเขาจึงยกย่องชมเชยกษัตริย์สมัยโบราณ ถ้าหากว่าท่านยืนยันว่ารัฐบาลที่ดีจะมีชัยชนะเสมอ ในเมื่อผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองปฏิบัติต่อกันและกันฉันบิดากับบุตร ท่านแสดงนัยว่าไม่เคยมีบิดาหรือบุตรที่เอาแต่ใจตนเลย ตามธรรมชาติของมนุษย์แล้วไม่มีใครที่จะน่ารักไปกว่าบิดามารดาของตนเองเลย และทั้งๆ ที่บิดามารดาทั้งคู่ยังมีความรักอยู่ ก็ใช่ว่าบุตรธิดาทุกคนจะได้รับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดีก็หาไม่ แม้ว่าผู้ปกครองประเทศจะมีความรักอย่างอบอุ่นใจให้แก่ประชาชนของตน แต่จำเป็นด้วยหรือที่จะเป็นการรับประกันได้ว่าจะไม่มีการฝ่าฝืนระเบียบเกิดขึ้น ทีนี้ความรักที่กษัตริย์สมัยโบราณมีต่ออาณาประชาราษฎร์ของพระองค์นั้น ก็คงไม่มากไปกว่าความรักที่บิดามารดามีต่อบุตรธิดาของตนแน่ โดยเหตุที่เราไม่อาจมั่นใจได้ว่าบุตรธิดาจะไม่ดื้อดึงฝ่าฝืนโอวาท แล้วเราจะสันนิษฐานได้อย่างไรว่าประชาชน

จะตั้งอยู่ในระเบียบวินัยอย่างจริงจัง อนึ่ง ถ้าหากว่าผู้ปกครองประเทศจะต้องร้องไห้ในเมื่อมีการลงโทษตามกฎหมายเกิดขึ้น ก็คงเป็นเพราะอยากอวดว่าตนมีมนุษยธรรม แต่ไม่ใช่อยากจะให้รัฐบาลของตนปฏิบัติเช่นนั้นเลย ความรู้สึกขยะแขยงหวาดกลัวต่อการลงโทษนั้นเกิดมาจากมนุษยธรรม แต่ความจำเป็นที่จะต้องลงโทษนั้นเกิดมาจากกฎหมาย โดยเหตุที่แม้แต่กษัตริย์ในสมัยโบราณ ก็ต้องยอมให้กฎหมายเด่นกว่าและยอมเสียน้ำพระเนตรก็นับว่าเป็นที่แจ่มแจ้งอย่างเพียงพอแล้วที่เราไม่สามารถจะเอามนุษยธรรมไปฝากไว้กับรัฐบาลที่ดีได้...

ทีนี้พูดถึงเด็กหนุ่มที่มีบุคลิกลักษณะเลวบ้าง บิดามารดาอาจโกรธเขา แต่เขาก็ไม่เคยเปลี่ยนแปลงอะไร พวกชาวบ้านอาจจะช่วยปรับปรุงตัวเขาเสียใหม่ แต่เขาก็มิได้กระเตื้องขึ้นเลย ครูบาอาจารย์และพวกพี่ๆ ทั้งหลายฮำจว่ากล่าวตักเตือนเขา แต่เขาก็ไม่ดีขึ้นเลย ความรักของบิดามารดา ความพยายามของชาวบ้าน และสติปัญญาของพวกพี่ๆ ทั้งหลาย... คุณธรรมอันดีงามทั้งสามนี้ก็ได้เอามาใช้กับเขา แต่ก็ยังมิได้ทำให้แม้แต่เคราสักเส้นหนึ่งของเขาเปลี่ยนแปลงเลย ต่อมาเมื่อนายอำเภอได้ส่งกองทหารและมาในนามของกฎหมายเพื่อล่าตัวคนที่ดุร้ายเลวทรามเท่านั้นแหละที่ทำให้เด็กหนุ่มผู้นั้นเกรงกลัวเปลี่ยนวิถีทางและการกระทำของตนได้ ดังนั้นเมื่อความรักของบิดามารดาไม่เพียงพอที่จะอบรมบ่มนิสัยบุตรธิดาได้ การลงโทษอย่างรุนแรงของนายอำเภอก็พอที่จะอบรมบ่มนิสัยเขาได้ ข้อนี้เป็นเพราะว่าคนเราตามธรรมชาติแล้วต้องเสียคนเพราะความรัก แต่ก็ต้องยอมจำนนต่ออำนาจทางกฎหมาย...

เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ควรตั้งรางวัลให้มากๆ และจริงจัง เพราะจะทำให้สามารถดึงดูดจิตใจประชาชนได้ ควรมีการลงโทษให้หนักๆ และแน่นอน จึงจะทำให้ประชาชนเกรงกลัวได้ และกฎหมายทั้งหลายก็ควรเป็นแบบเดียวกันและมั่นคง จึงจะทำให้ประชาชนคุ้นกับกฎหมายได้ ดังนั้น กษัตริย์จึงไม่ควรทรงแสดงให้เห็นว่าทรงมีความลังเลพระทัยในการที่จะพระราชทานรางวัล และไม่ควรประทานอภัยในการลงโทษ และควรทรงทำให้รางวัลเป็นสิ่งที่มีเกียรติยิ่งขึ้น และควรทรงทำให้การลงโทษเป็นความเสื่อมเสียยิ่งขึ้น... เมื่อทรงปฏิบัติได้อย่างนี้แล้วทั้งคนดีและคนชั่วก็ย่อมต้องการฝึกฝนตนเองให้ดีขึ้น...

นักอักษรศาสตร์จะใช้ตัวหนังสือคว่ำกฎหมายลงได้ คนขี่ม้าจะใช้ความกล้าหาญของตนข้ามเครื่องกีดขวางในเขตหวงห้ามได้ แต่ผู้ปกครองประเทศก็ยังคงเลี้ยงคนทั้งสอง

ไว้ด้วยมรรยาทอันดีงาม ข้อนี้ตามความเป็นจริงแล้วเป็นสาเหตุแห่งการฝ่าฝืนระเบียบทั้งนั้น เราควรจะต้องเกรงกลัวการหลีกเลี่ยงกฎหมายทุกชนิด แต่เราก็ยังคงคัดเอาผู้คงแก่เรียนเข้ามาทำราชการเพราะความรู้หนังสือของเขาอยู่ดี อนึ่ง เราควรจะตำหนิการล่วงเข้าไปสู่เขตหวงห้าม แต่เราก็ยังคงให้ความอุปถัมภ์แก่ทหารม้า ทั้งนี้ก็เพราะว่าพวกทหารม้านั้นพร้อมที่จะชักดาบออกจากฝักอยู่เสมอ ดังนั้นผู้ที่กฎหมายตำหนิติเตียนกลับกลายเป็นบุคคลที่ผู้ปกครองประเทศชอบใช้สอย และผู้ที่นายอำเภอปราบปรามก็เป็นผู้ที่ผู้ปกครองประเทศให้ความอุปถัมภ์ ดังนั้นมาตรฐานทางด้านกฎหมายกับความโน้มเอียงของแต่ละบุคคล และกษัตริย์กับเสนาบดีจึงมักจะขัดแย้งอย่างตรงข้ามกันอยู่เสมอ แล้วมาตรฐานที่กำหนดไว้ก็ต้องเสียไป เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้หากว่าจะมีจักรพรรดิฮ่วงตี่สักสิบองค์ ก็คงจะไม่สามารถสร้างระเบียบใดๆ ขึ้นมาได้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรมและความยุติธรรมจึงไม่ควรได้รับการสนับสนุน เพราะถ้าส่งเสริมคนเหล่านี้พวกเขาก็จะขัดขวางความสำเร็จที่มองเห็นอยู่ชัดๆ แล้ว อนึ่งผู้ที่เชี่ยวชาญในด้านการจัดทำให้สละสลวยและในด้านการศึกษาก็ไม่ควรจ้างไว้ใช้ เพราะถ้าจ้างคนเหล่านี้ไว้ พวกเขาก็จะทำให้กฎหมายต้องยุ่งยาก ในแคว้นฉู่ (Ch'u) มีชายที่ซื่อตรงอยู่คนหนึ่งชื่อ กุง (Kung) ผู้ซึ่งเมื่อบิดาของเขาขโมยแกะมาตัวหนึ่ง ก็ได้ไปรายงานให้เจ้าพนักงานทราบนายอำเภอกล่าวว่า : "จงประหารชีวิตเขาเสีย" เพราะเขาคิดว่า ชายคนนั้นซื่อสัตย์ต่อผู้ปกครองประเทศแต่ไม่จงรักภักดีต่อบิดาของตน ดังนั้นชายคนนั้นก็ถูกจับและถูกลงโทษ จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า อาณาประชาราษฎร์ที่ซื่อตรงจงรักต่อผู้ปกครองประเทศนั้นเป็นบุตรที่ทำลายบิดาตนเอง อนึ่ง มีชายคนหนึ่งชื่อ หลู่ (Lu) ได้ติดตามกษัตริย์ไปในราชการสงคราม ได้เข้าร่วมการรบสามครั้ง และหนีทัพสามครั้ง ขงจื๊อได้ถามเขา เขาตอบว่า "ข้าพเจ้ามีบิดาแก่เฒ่าอยู่ ถ้าข้าพเจ้าตายเสีย ก็จะไม่มีใครบำรุงเลี้ยงท่าน" ขงจื๊อถือว่าเขาเป็นคนดี มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดา จึงได้ยกย่องชมเชยเขา จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่าบุตรที่ทำหน้าที่กตัญญูต่อบิดานั้นย่อมเป็นประชาราษฎร์ที่ขัดขืนคำสั่งของผู้ปกครองประเทศตามธรรมดา เมื่อถือตามที่นายอำเภอตำหนิติเตียนคนที่ซื่อสัตย์แล้ว ก็คงไม่มีใครรายงานเรื่องคนร้ายในแคว้นฉู่ให้เจ้าหน้าที่ทราบต่อไปอีกเลย และถ้าปฏิบัติตามขงจื๊อโดยให้รางวัลแก่ผู้ที่หนีทัพแล้ว ประชาชนในแคว้นหลู่ก็คงจะชอบยอมแพ้และหนีทัพแน่ ผลประโยชน์ของผู้ที่มีอำนาจ และผู้อยู่ใต้อำนาจนั้นแตกต่างกัน จึงนับว่าหมดหวังที่ผู้ปกครองประเทศจะพยายามยกย่องการกระทำของเอกชนแต่ละคนๆ และพร้อมกันนั้นก็ส่งเสริมสวัสดิภาพของรัฐเป็นส่วนรวมด้วย

ในสมัยโบราณ เมื่อ ***ฉางเจี๋ย*** (Ts'ang-cheih) ได้ค้นพบระบบการเขียนหนังสือได้ เขาก็เรียกการถือตัวเองเป็นจุดศูนย์กลางว่า ***เอกชน*** หรือ ***ส่วนตัว*** สิ่งที่ตรงข้ามกับ ***ส่วนตัว*** ก็เรียกว่า ***ส่วนรวม ส่วนรวม*** กับ ***ส่วนตัว*** ซึ่งตรงกันข้ามมาตั้งแต่เริ่มต้น ทีเดียวนั้นฉางเจี๋ยเข้าใจดี แต่เพราะความรำคาญอันเนื่องมาจากความโง่เขลานั่นเอง คนทุกวันนี้จึงถือว่าผลประโยชน์ส่วนตัวและส่วนรวมนั้นเป็นอย่างเดียวกัน...

อนึ่ง สิ่งที่โลกถือว่าเป็นคุณธรรมความดีนั้นต้องประกอบด้วยการกระทำแบบถวายชีวิตและด้วยความซื่อสัตย์ สิ่งที่โลกถือว่าเป็นตัวปัญญานั้นต้องประกอบด้วยคำพูดที่ละเมียดละไมลึกซึ้งและลึกลับ คำที่ละเมียดละไมลึกซึ้งและลึกลับเช่นนั้น แม้แต่คนฉลาดที่สุดก็ยากที่จะเข้าใจ ถ้าหากว่ากฎหมายได้สร้างขึ้นมาเพื่อมหาชนในแบบนั้นแล้ว แม้แต่คนฉลาดที่สุดก็ยากจะเข้าใจได้ แล้วประชาชนทั่วไปก็ย่อมไม่มีทางที่จะเข้าใจได้เลย คนที่ไม่มีแม้แต่แกลบและรำที่จะยังท้องให้อิ่ม ก็คงจะไม่ตั้งความหวังว่าจะได้เหล้าองุ่นและเนื้อสัตว์ฉันใด และผู้ที่ไม่มีแม้แต่ผ้าขี้ริ้วจะพันกาย ก็คงจะไม่หวังที่จะได้ผ้าไหมหรือเครื่องประดับกายแน่ฉันใด ในการประพฤติของรัฐบาลก็ฉันนั้น ถ้าหากว่าผู้ปกครองไม่สามารถปฏิบัติภารกิจที่ด่วนที่สุดได้ ก็ไม่ควรพยายามเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับภารธุระที่อยู่ไกลตัวออกไป ทีนี้ธุรกิจของรัฐบาลประกอบด้วยภารกิจต่างๆ ของประชาชน ถ้าหากว่าในการเกี่ยวข้องกับภารกิจต่างๆ เหล่านั้น ผู้ปกครองประเทศละทิ้งอุดมคติที่ว่าชายหญิงธรรมดาสามัญย่อมเข้าใจและเอาทฤษฎีต่างๆ ของคนที่ฉลาดที่สุดมาใช้ได้อย่างพื้นๆ ไว้ตามลำพังเสียแล้ว เขาก็คงจะได้รับผลสำเร็จเพียงเป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลที่เหมาะสมเท่านั้นเอง เราพอจะรับประกันได้ว่าทฤษฎีที่ละเอียดลึกซึ้งและลึกลับนั้นหาใช่ธุรกิจใดๆ ของสามัญชนไม่

คนที่ยึดมั่นในการเสียสละและมีความซื่อสัตย์ต่อเจตจำนงที่เป็นกุศลจะต้องให้เกียรติแก่คนดีที่ไม่หลอกลวง แต่ผู้ที่ไม่หลอกลวงนั้นแหละย่อมหลีกเลี่ยงวิธีการใดๆ ที่จะคอยจับการหลอกลวงด้วย เมื่อสามัญชนนุ่งห่มผ้าพื้นๆ ผูกมิตรอยู่ในกลุ่มพวกเขาเองนั้น เขาก็จะแสวงหาผู้ที่ไม่หลอกลวง เพราะเขาไม่มีทรัพย์สมบัติที่จะคอยล่อใจใคร และไม่มีอำนาจใดๆ ที่จะคอยขู่ใคร ทีนี้กษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจเหนือประชาราษฎร์ และทรงครอบครองทรัพย์สมบัติของรัฐ ถ้าหากพระองค์จะพระราชทานรางวัลให้มากและทรงลงโทษให้หนัก เพื่อแสวงหาแสงสว่างในด้านศิลปะแห่งการดำเนินกิจการของบ้านเมืองให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นแล้ว แม้แต่เสนาบดีที่เลวร้ายเช่น ***เทียนชาง***

(T'ien Ch'ang) และ ***จื่อฮั่น*** (Tzu-han) ก็ไม่กล้าหลอกลวงพระองค์ พระองค์จะทรงต้องการคนที่ไม่หลอกลวงไปทำไมเล่า ทุกวันนี้เราไม่อาจหาคนที่เสียสละและซื่อสัตย์ได้แม้เพียงสักสิบคนเลย ทั้งๆ ที่ตำแหน่งทางราชการในประเทศมีตั้งหลายร้อยตำแหน่ง ถ้าหากว่าเราจะแต่งตั้งเฉพาะคนที่เสียสละและซื่อสัตย์เท่านั้นเข้าทำงาน ก็คงมีผู้สมัครเข้าทำงานไม่เพียงพอกับตำแหน่งอย่างแน่นอน และในกรณีนั้นผู้รักระเบียบก็คงจะมีเพียงสองสามคน แต่ผู้ที่ระรานความสงบสุขจะต้องมีมากมายเพราะฉะนั้น วิถีทางของกษัตริย์ผู้มีปรีชาจึงเกิดจากการทำกฎหมายทั้งหลายให้เป็นแบบเดียวกันหมด และต้องไม่อาศัยปัญญาของคนทั้งหลาย และเกิดจากศิลปะการดำเนินกิจการของบ้านเมืองให้มั่นคง และไม่ต้องคิดถึงคนที่ซื่อสัตย์ โดยวิธีนี้กฎหมายก็จะไม่พลาดที่จะดำเนินตามหน้าที่และข้าราชการส่วนใหญ่ก็จะไม่ทำชั่วร้ายหรือหลอกลวงใดๆ เลย...

บัดนี้ ประชาชนในแว่นแคว้นทั้งหมดก็จะพูดถึงรัฐบาลที่ดี ถ้าว่าในทางภาคปฏิบัติแล้ว ทุกครอบครัวก็จะเจริญรอยตามกฎหมายของซางหยาง (Shang Yang) และกวนจุง (Kuan Chung) แต่แว่นแคว้นก็ยังคงยากจนลงทุกๆ ที ข้อนี้เป็นเพราะคนส่วนมากพูดถึงการทำไร่ทำนา แต่น้อยคนนักที่มักจะลงมือคราดไถ อนึ่ง ประชาชนในแว่นแคว้นพูดถึงสวัสดิภาพ ถ้าว่าโดยภาคปฏิบัติแล้วในด้านศิลปะการสงครามทุกๆ ครอบครัวก็ปฏิบัติตามหนังสือ ***ซุนหวู*** (Sun Wu) และ ***หวูชี่*** (Wu Ch'i) แต่กองทัพก็ยังคงอ่อนแออยู่เรื่อยๆ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าคนส่วนมากพูดถึงสวัสดิภาพ แต่น้อยคนนักที่จะสวมเกราะ

เพราะฉะนั้น กษัตริย์ผู้ทรงปรีชาญาณจะทรงใช้เฉพาะพลังงานของคนเท่านั้น แต่ไม่ทรงปรารถนาคำพูดของเขาเลย ประทานรางวัลแก่คนทั้งหลายที่ประกอบคุณธรรมความดีไว้ และทรงประกาศห้ามคนที่ไร้ประโยชน์ได้โดยไม่ผิดพลาด เพราะฉะนั้นประชาชนก็จะปฏิบัติอย่างดีที่สุดในอันที่จะเชื่อฟังผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า การทำไร่ไถนานั้นเป็นงานหนักก็จริงอยู่ แต่ประชาชนทั้งหลายก็ยังคงทำไร่ไถนาอยู่ เพราะพวกเขาคิดว่านี่เป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่ความร่ำรวยได้ ในทำนองเดียวกัน การทำสงครามก็เป็นธุรกิจที่ต้องเสี่ยงเหมือนกัน แต่ประชาชนก็ยังคงทำสงครามกันอยู่ เพราะคิดว่านี่เป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่เกียรติยศชื่อเสียง ที่นี้ถ้าหากว่าเรามีความสามารถโดยการปลูกฝังนิสัยที่ดีงามและการศึกษา และการปฏิบัติในด้านการพูดและการจูงใจคนแล้ว เราก็จะได้รับผลคือความมั่งคั่งโดยไม่ต้องทำไร่ไถนาให้ลำบาก และจะได้รับตำแหน่งที่มีเกียรติโดยไม่ต้องเสี่ยงทำสงคราม

เลย แล้วใครเล่าจะไม่ทำเช่นนั้นบ้าง ตามธรรมดาแล้วคนร้อยคนจะเข้าศึกษาเล่าเรียน แต่มีคนเดียวเท่านั้นที่จะใช้แรงงานทางร่างกาย เมื่อคนส่วนมากศึกษาเล่าเรียนเสียแล้ว กฎหมายก็จะกลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายอะไรเลย เมื่อคนเพียงสองสามคนใช้แรงงานทางกาย ประเทศก็จะยากจนลง นั่นคือเหตุผลที่ว่า ทำไมโลกจึงได้ตกอยู่ในความวุ่นวาย

ในแว่นแคว้นที่มีกษัตริย์ผู้ทรงปรีชาญาณปกครองนั้น เราจะไม่พบวรรณกรรมที่ได้บันทึกไว้ใดๆ เลย และกฎหมายก็เพียงแต่ให้คำตักเตือนเท่านั้น เราจะไม่พบคำสั่งใดๆ จากกษัตริย์หรือนายอำเภอที่จะทำหน้าที่เพียงเป็นผู้ตักเตือนเท่านั้นเลย เราจะไม่พบความเคารพนับถือ ความกล้าหาญในการที่มีการผูกพยาบาทเป็นส่วนตัวเลย และการฆ่าฟันข้าศึกก็คงจะถือว่าเป็นเพียงการกระทำที่กล้าหาญเท่านั้นเอง ผลก็คือว่าประชาชนในแว่นแคว้นทั้งหมดก็จะปฏิบัติตามบทบัญญัติในกฎหมาย และมีความมุ่งหมายในอันที่จะประกอบกุศลกรรม และจะเข้าสมัครเป็นทหารด้วยความกล้าหาญ เพราะฉะนั้น ในยามสงบรัฐก็จะมั่งคั่ง และในยามสงครามกองทัพก็จะเข้มแข็ง ทั้งหมดนี้เราอาจเรียกว่า ***ทรัพย์สมบัติของพระราชา*** ก็ได้ เมื่อมีการสะสม ***ราชทรัพย์*** เข้าไว้เช่นนี้แล้ว กษัตริย์ก็อาจเตรียมพร้อมเพื่อรับสถานการณ์ใดๆ ที่อาจเกิดขึ้นในยามสงครามได้...

ต่อไปนี้เป็นประสบการณ์ตามประเพณีที่ได้พบมาในรัฐที่ขาดความเป็นระเบียบ คือ : ***นักปราชญ์*** จะยกย่องสรรเสริญวิถีทางของกษัตริย์สมัยโบราณ และจะแสดงให้เห็นมนุษยธรรมและความยุติธรรม นักปราชญ์เหล่านั้นจะวางกิริยามารยาทให้ดีและจัดเสื้อผ้าให้เรียบร้อยและเสกสรรถ้อยคำโวหารเพื่อทำให้เกิดความสงสัยในตัวบทกฎหมายในยุคนั้นและทำพระทัยของกษัตริย์ให้ไขว้เขวไป ***นักพูดที่ท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ*** ก็จะพูดถึงทฤษฎีที่โกหกหลอกลวงและใช้อิทธิพลต่างประเทศเพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่เห็นแก่ตัวของตน โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของรัฐเลย ***พวกทหารรับจ้าง*** ทั้งหลายก็จะรวบรวมพวกลูกศิษย์และพวกพ้องขึ้นมาและตั้งมาตรฐานเกี่ยวกับความจงรักภักดีและความมีระเบียบวินัยขึ้นมา โดยหวังว่าจะเผยแพร่ชื่อเสียงให้กระเดื่องออกไป แต่ก็ได้ฝ่าฝืนข้อห้ามต่างๆ ของเสนาบดีทั้งห้าไปด้วยในตัว ***พวกประจบสอพลอ*** ทั้งหลายก็จะไปแสดงความชื่นชมยินดีตามบ้านของผู้มีอำนาจทั้งหลาย จะให้สินบนทุกชนิด และจะใช้ความสนิทสนมกับผู้มีอิทธิพลเป็นเครื่องมือหลีกหนีการต้องเข้าไปเป็นทหาร ***พวกพ่อค้าและช่างฝีมือ*** ก็จะผลิตของที่เลวๆ และรวบรวมสิ่งที่มีราคาถูกๆ เข้าไว้และคอย

หาโอกาสเหมาะที่จะแสวงหาผลประโยชน์จากชาวไร่ชาวนา คนทั้งห้าประเภทนี้นับว่าเป็นคนที่เลวทรามของแว่นแคว้นและเขาจะไม่สนับสนุนคนที่มีความซื่อสัตย์สุจริตจริงๆ และคนที่มีคุณลักษณะที่เข้มแข็งเลย และดูเขาจะไม่ประหลาดใจอะไรเลยถ้าหากว่าภายในมหาสมุทรทั้งสี่นี้จะมีแว่นแคว้นต่างๆ ที่เสื่อมและล่มจมลงและราชวงศ์ทั้งหลายต้องเสื่อมและสิ้นสุดลง

หลี่ซือ : ทฤษฎีนิติธรรมนิยมภาคปฏิบัติ

รัฐเจ้าครองนครชื่อ ***ฉิน*** ซึ่งได้ปฏิบัติตามกฎหมายเกี่ยวกับการรวมอำนาจไว้ที่เมืองหลวงอย่างเต็มที่ เกี่ยวกับการจัดประชาชนขึ้นเป็นกองทหารและทำสงครามรุกรานนั้นได้สร้างตัวเองขึ้นมาสู่ตำแหน่งที่มีความเข้มแข็งอย่างน่ากลัวในปีท้ายๆ แห่งราชวงศ์โจว ในที่สุดด้วยการนำที่กล้าหาญของกษัตริย์เฉิง (Ch'eng) แคว้นฉินก็ประสบผลสำเร็จในการผนวกแคว้นที่เป็นศัตรูทั้งหลายไว้ในอำนาจและรวมประเทศจีนทั้งหมดไว้ในอำนาจของตน ใน พ.ศ. ๓๒๒ กษัตริย์เฉิงก็ได้รับเฉลิมพระนามว่า ***ฉินซือฮ่วงตี่*** (Ch' in Shih-huang-ti) จักรพรรดิผู้ประเสริฐพระองค์แรกของราชวงศ์ฉิน

ในการรวบรวมประเทศจีนให้เป็นปึกแผ่นได้นี้ พระองค์ทรงได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบุรุษผู้ชาญฉลาดและมีหัวรุนแรงปราศจากความเมตตาปรานีกลุ่มหนึ่งที่เห็นพ้องกับลัทธินิติธรรมนิยม บุคคลที่สำคัญที่สุดในกลุ่มนี้ก็คือ ***หลี่ซือ*** (Li Ssu : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๓๓๕) ซึ่งได้กลายมาเป็นอัครมหาเสนาบดีของจักรวรรดิใหม่นี้ ดังนั้นจึงนับเป็นครั้งแรกที่คำสอนของปรัชญารุ่นลายครามสำนักหนึ่งได้นำไปใช้เป็นปรัชญาที่ถูกต้องของระบอบหนึ่งที่ปกครองประเทศจีนทั้งหมด

โดยการเร่งเร้าให้กำลังใจของหลี่ซือนี่เอง จักรพรรดิองค์แรกจึงได้ทรงทำการแก้ไขดัดแปลงกันอย่างขนานใหญ่ ชั่วระยะเวลาเพียงไม่กี่ปี ก็มีผลต่อเค้าโครงชีวิตและสังคมจีนทั้งสิ้นอย่างรุนแรงมาก การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การยกเลิกตำแหน่งเจ้าครองนครและยกเลิกสิทธิพิเศษทั้งหมดอย่างสิ้นเชิงและการไม่ยอมให้ปัจเจกชนทั้งปวงมีอาวุธ ดินแดนจีนทั้งประเทศได้ตกอยู่ในอำนาจการปกครองโดยตรงของราชสำนักกลาง โดยใช้ระบบการบริหารเป็นมณฑลและจังหวัด ด้วยการรวมชาติจีนเข้ามาได้เป็นปึกแผ่นนี่เอง ก็ได้เกิดมีมาตรการเกี่ยวกับการชั่งน้ำหนักการวัดและตัวหนังสือ

สำหรับเขียนที่เป็นมาตรฐานขึ้น มีการทำลายเครื่องกีดขวางระหว่างอำเภอและตำบลต่างๆ ตามระบบเจ้าครองนครอย่างหมดสิ้น และมีการสร้างถนนและการคมนาคมให้ดียิ่งขึ้น ได้มีการทำสงครามเพื่อปราบปรามประชาชนทั้งหลายที่อยู่ใกล้เคียงและขยายอาณาเขตให้กว้างออกไป ได้มีการใช้กำลังบังคับประชาชนเป็นจำนวนมากให้อพยพเข้าไปอยู่ในพื้นที่ใหม่ๆ เพื่อหวังว่าจะได้ใช้ต่อต้านข้าศึก และเพื่อหาที่อยู่ที่ทำกินใหม่ และได้จัดหาพวกกรรมกรมากมายมาสร้างกำแพงยักษ์แทนกำแพงเล็ก ๆ ของรัฐเจ้าครองนครเก่าๆ ทั้งหลาย

การงานที่ใหญ่โตอย่างไม่เคยมีมาก่อนเช่นนี้ตามธรรมดาแล้วจะก่อให้เกิดการคัดค้านจากกลุ่มชนเป็นจำนวนมากทีเดียว พวกหัวเมืองที่มีความจงรักภักดียังคงเข้มแข็งอยู่ และคนทั้งหลายก็ยังฝันที่จะกำจัดอำนาจของจีนและสร้างรัฐเก่าขึ้นมาใหม่ งานส่วนรวมที่สำคัญคือการสร้างถนน การสร้างเครื่องป้องกันประเทศ และการทำสงครามกับต่างประเทศนั้นได้ทำให้ประชาชนต้องเดือดร้อนมาก เพราะต้องถูกบังคับให้ทำงานกันเป็นกลุ่ม หรือมิฉะนั้นก็ถูกพรากมาจากบ้านเลยทีเดียว ค่าใช้จ่ายสำหรับรัฐบาลใหม่นี้จำเป็นจะต้องเก็บภาษีจากชาวไร่ชาวนาเพิ่มให้สูงขึ้นอยู่เรื่อยๆ อัครมหาเสนาบดีหลี่ซือได้ประสบการบีบบังคับของฝ่ายตรงข้ามด้วยมาตรการที่ถือกฎหมายเป็นสำคัญเป็นตัวอย่างประวัติศาสตร์ของรัฐเจ้าครองนครอื่นๆ ทั้งปวง งานของสำนักปรัชญาที่เป็นข้าศึกทั้งหมด... พูดสั้นๆ ก็คือ ข้อเขียนทั้งปวงที่เมื่อเอาระบอบการปกครองสมัยฉินกับรัฐบาลหรือวิถีการครองชีวิตสมัยก่อนๆ มาเปรียบเทียบกันแล้ว ไม่เป็นที่น่าพอใจนั้น... ได้ถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นอันตราย และได้ยึดจากครอบครองของเยาวชนเอามาเผาเสียสิ้น คนทั้งหลายที่กล้าวิพากษ์วิจารณ์มาตรการแห่งระบอบการปกครองใหม่ก็จะถูกลงโทษทั้งสิ้น ประชาชนต้องอยู่ด้วยความหวาดกลัว และการใช้ตัวบทกฎหมายก็ทำไปอย่างหยาบช้า ทั้งนี้ก็เพื่อขจัดความคิดเห็นในอันที่จะคิดปฏิวัติให้หมดไป

จักรพรรดิองค์แรกของราชวงศ์ฉินนั้นทรงมีทัศนะผิดธรรมดาสามัญและมีพละกำลังผิดมนุษย์ พระองค์ทรงทำงานเพื่อสร้างอำนาจและอภิสิทธิ์ให้แก่ระบอบการปกครองของพระองค์อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ทรงหาคะแนนนิยม ทรงสร้างเครื่องป้องกันประเทศ ทรงสร้างพระราชวังที่ใหญ่โตมโหฬารและหรูหราฟุ้งเฟ้อเพื่อพระองค์เองและนางสนมกำนัลทั้งหลาย และได้เสด็จไปตรวจตราราชอาณาจักรของพระองค์อย่างกว้างขวางโดยไม่หยุดยั้ง ด้วยการช่วยเหลือของหลี่ซือและที่ปรึกษาที่มีความจงรักภักดีอื่นๆ

อีกสองสามคน พระองค์ได้เริ่มดำเนินมาตรการที่รุนแรงและทรงกำจัดการก่อหวอดที่จะปฏิวัติในหมู่ประชาชนของพระองค์ได้อย่างสิ้นเชิง ประเทศจีนจึงได้กลายเป็นประเทศที่มีเนื้อที่กว้างใหญ่ไพศาล และมีอำนาจอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนเลย

ดูเหมือนว่าลัทธินิติธรรมนิยมในฐานะที่เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการปกครองนั้นจะได้รับความสำเร็จอย่างที่ไม่มีใครจะเถียงได้อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ทว่าพร้อมกับการสิ้นพระชนม์ของจักรพรรดิจอมเผด็จการพระองค์นี้ ความอ่อนแอของระบบนิติธรรมนิยมก็ปรากฏโฉมหน้าให้เห็นทีเดียว องค์จักรพรรดิทรงปกครองอยู่ในม่าน ทรงห่างเหินประชาชนและมุขมนตรีทั้งหลาย พระองค์ทรงมอบอำนาจมากมายไว้ในมือข้าราชการที่จงรักภักดีและพวกขันทีเพียงไม่กี่คนซึ่งพระองค์ทรงอนุญาตให้เข้าเฝ้าได้ทุกเวลา เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ลง ก็เกิดต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันขึ้น หลี่ซือกับขันทีผู้มีอำนาจชื่อเจาเกา (Chao Kao) ใช้วิธีปกปิดเรื่องการสิ้นพระชนม์ขององค์จักรพรรดิไว้ และหลอกออกคำสั่งในนามขององค์จักรพรรดิก็ประสบผลสำเร็จในการทำลายอำนาจฝ่ายตรงข้ามและยึดอำนาจการปกครองไว้ได้อย่างแท้จริง จักรพรรดิองค์ที่สองได้กลายเป็นหุ่นอย่างช่วยไม่ได้ ได้ถูกตัดจากการติดต่อกับโลกภายนอกและไม่ได้รับข่าวสารจากโลกภายนอกเลย เพราะความลึกลับของปราสาทราชวังนั่นเองเป็นเหตุ แล้วเจาเกาก็หันมาเล่นงานหลี่ซือ ทำลายหลี่ซือและครอบครัวลงได้ ใช้วิธีการที่เคร่งครัดต่อกฎหมายดังที่หลี่ซือใช้มาแล้วนั้นเข้ากับตัวหลี่ซือเองบ้าง ได้เกิดปฏิวัติขึ้นทั่วประเทศเพราะประชาชนไม่สามารถอดทนต่อภาระที่จะต้องเสียภาษีและถูกบีบคั้นต่างๆ นานาต่อไปได้อีกแล้ว แต่ว่าข่าวเกี่ยวกับสถานการณ์ที่ตึงเครียดนี้พวกข้าราชการซึ่งได้เคยอบรมให้กลัวโอษฐภัยก็ได้เก็บอุบเงียบไว้โดยไม่ยอมให้ทางราชสำนักได้ล่วงรู้เลย รัฐบาลก็อ่อนแอลงด้วยพลังแห่งกฎหมายตามแบบเอกาธิปไตยนั่นเอง ในที่สุดจักรพรรดิองค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์ฉินก็ยอมแพ้ต่อหัวหน้าปฏิวัติประชาชนอย่างง่ายดายใน พ.ศ. ๓๓๖ หลังจากที่ราชวงศ์นี้ได้ตั้งขึ้นและเจริญรุ่งเรืองมาไม่ถึง ๑๕ ปี ก็ถึงจุดจบแบบตายโหงและไร้เกียรติ

จักรพรรดิฉินแม้จะมีพระชนมายุสั้นแต่ก็ทรงมีพระวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่งยวดพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์จีน มาตรการเพื่อรวบรวมอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น การสร้างประเทศให้ได้มาตรฐาน การรวมอำนาจไว้ในเมืองหลวง แม้ว่ามาตรการเหล่านั้นจะเป็นแบบขู่เข็ญบังคับ แต่ก็ได้ทำลายระบบเจ้าครองนครลงได้ และได้ทำให้ชาวจีนมีความรู้สึกตัวในด้านเอกภาพและความเป็นชาติหนึ่งชาติเดียวกันขึ้นมา การทำลายรัฐเจ้า

ครองนครเก่าๆ การทำให้ประชากรมีจำนวนทวีมากขึ้น และการสงครามกับการจลาจลที่ติดตามความหายนะล่มจมของราชวงศ์มานั้นได้ขจัดพวกชนชั้นสูงเก่าๆ ในสมัยราชวงศ์โจวออกไปได้หมด และได้เปิดช่องให้ผู้นำใหม่และตระกูลใหม่ๆ มีอำนาจขึ้นมา อย่างไรก็ตาม ความผิดพลาดอย่างน่าตื่นเต้นของพวกนิติธรรมนิยมในอันที่จะขจัดสำนักปรัชญาฝ่ายตรงข้ามออกไปก็ดี ในการปราบปรามการวิพากษ์วิจารณ์โดยอาศัยตำรวจเข้าควบคุมก็ดี และการปกครองประชาชนโดยอาศัยกฎหมายอย่างจริงจังและการลงโทษอย่างรุนแรงก็ดี ได้ทำให้นโยบายแบบนิติธรรมนิยมนั้นไม่มีใครเชื่อถืออยู่หลายร้อยปี ระบอบการปกครองสมัยต่อๆ มาตามความเป็นจริงแล้วได้เอาความคิดเห็นและวิธีการบริหารแบบนิติธรรมนิยมนั่นแหละมาใช้ แต่ก็ไม่เคยกล้าสนับสนุนปรัชญาของฉินที่มหาชนเกลียดนั้นอย่างออกหน้าออกตาเลย จักรพรรดิองค์แรกและพวกที่ปรึกษาได้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความชั่วร้ายและการกดขี่ในประวัติศาสตร์จีนไป และราชวงศ์นั้นก็กลายเป็นตัวอย่างสำหรับกษัตริย์ในสมัยต่อๆ มาทุกพระองค์ที่จะได้สำเหนียกว่าถ้าหากประชาชนต้องถูกบังคับกดขี่จนถึงจุดเดือด ถ้าหากกษัตริย์เอาอำนาจและความทรราชมาใช้เป็นหลักการบริหารประเทศแทนหลักมนุษยธรรมและความยุติธรรมแล้วอะไรจะเกิดขึ้น

หลี่ซือ

ความทรงจำเกี่ยวกับการผนวกแคว้นเจ้าครองนครต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

(จาก *ซื่อจี* ๘๗ : ๒a-b)

ผู้ที่เฝ้าคอยคนอื่นๆ ย่อมสูญเสียโอกาสอันดีของตนไป ในเมื่อผู้ที่มีจุดมุ่งหมายในอันที่จะได้ประสบผลสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ถือโอกาสที่กำลังเกิดวิกฤติการณ์ขึ้นในระหว่างหัวเลี้ยวหัวต่อนั้นสร้างความก้าวหน้าและดำเนินการต่อไปโดยไม่หยุดยั้ง ทำไมเล่าในสมัยที่ ***มู่กุง*** แห่งฉิน (Mu of Ch'in : ๖๖๑-๖๒๑ ก่อน พ.ศ.) ได้เป็นเจ้าเหนือหัว ***(ปา)*** ของเจ้าชายในรัฐเจ้าครองนครทั้งหลายนั้น พระองค์จึงไม่พยายามผนวกรัฐทั้งหกทางทิศตะวันออกเข้าไว้เล่า เพราะว่าเจ้าครองนครทั้งหลายมีจำนวนมากมาย และอำนาจ

ของราชสำนักโจวก็ยังไม่เสื่อม ดังนั้น เมื่อเจ้าเหนือหัวทั้งห้าสืบสายกันมา แต่ละคนจึงเป็นผู้สนับสนุนราชวงศ์โจว แต่ว่านับตั้งแต่สมัยเฉี่ยวกุง (Hsiao) แห่งฉินเป็นต้นมา ราชวงศ์โจวค่อยๆ เสื่อมลง พวกรัฐเจ้าครองนครทั้งหลายจึงได้ผนวกกันและกันเข้าไว้ ทางทิศตะวันออกจึงเหลือเพียงหกแคว้นเท่านั้นเอง

ด้วยอาศัยชัยชนะทางด้านการสงคราม แคว้นฉิน ในสมัยกษัตริย์ทั้ง ๖ ชุด สุดท้ายจึงทำให้บรรดาเจ้าครองนครทั้งหลายยอมอ่อนน้อมได้ และบัดนี้รัฐเจ้าครองนครทั้งหลายได้ยอมเชื่อฟังฉินดุจดังว่าพวกตนตกอยู่ภายใต้อำนาจบังคับบัญชาและเป็นเพียงนายอำเภอฉะนั้น คนคนหนึ่งได้สอดขึ้นว่าบัดนี้ด้วยอำนาจของฉิน และคุณธรรมของพระองค์ พวกเจ้าครองนครทั้งหลายก็อาจสูญสิ้นไปได้ คล้ายกับว่าได้กวาดเอาเถ้าธุลีออกไปจากเตาไฟในครัว การปกครองจักรวรรดิก็จะได้ถูกสถาปนาขึ้นมา และก็คงจะนำโลกทั้งหมดมารวมกันเป็นเอกภาพได้ นี่เป็นเพียงขณะเดียวเท่านั้นที่จะหาได้ในชั่วหมื่นยุค ถ้าหากว่าพระองค์จะยอมให้ขณะนี้หลุดลอยไปเสีย และไม่รีบถือโอกาสหาความก้าวหน้าต่อไปแล้วพวกเจ้าครองนครทั้งหลายก็จะกลับมีอำนาจเข้มแข็งขึ้นมาอีก และก็จะรวมกันเป็นสัมพันธมิตรต่อต้านฉิน แล้วก็จะคงจะไม่มีใครแม้ว่าจะมีคุณธรรมของจักรพรรดิฮ่วงตี้อยู่ที่จะสามารถผนวกดินแดนเหล่านั้นเข้ามาได้

บันทึกความทรงจำจากเรื่องการยุบเลิกระบบเจ้าครองนคร

(จาก *ซื่อจี้* ๖; ๑๒๖)

มีพระโอรส พระกนิษฐาและสมาชิกอื่นๆ แห่งราชตระกูลมากมายที่กษัตริย์เหวินและกษัตริย์หวู่ได้พระราชทานที่ดินให้เมื่อคราวตั้งราชวงศ์โจวขึ้น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปพระญาติทั้งหลายเหล่านี้ได้กลายเป็นคนห่างเหินและบาดหมางกันมากขึ้น โจมตีกันเองดุจว่าเป็นข้าศึกศัตรู ในที่สุดพวกเจ้าครองนครทั้งหลายก็เริ่มทำสงครามและส่งกองทัพไปโจมตีแก้แค้นกันและกันอีกด้วย พระเจ้าแผ่นดินก็ไม่ทรงทราบว่าจะหาวิธีระงับสงครามนั้นได้อย่างไร ที่นี้เนื่องจากพระสติปัญญาดุจดังเทวดาขององค์พระมหากษัตริย์พื้นแผ่นดินทั้งหมดภายในทะเลทั้งหลายเข้ามา จึงได้ถูกรวบรวมเข้าด้วยกันเป็นปึกแผ่นแล้วก็ถูกแบ่งออกไปเป็นตำบลและอำเภอต่างๆ บรรดาเจ้าชายและมุขอำมาตย์ที่มีความดีความชอบก็ได้รับพระราชทานยศถาบรรดาศักดิ์ และจะได้รับพระราชทานรางวัล

อย่างมากมายจากท้องพระคลัง และเท่านั้นก็นับว่าเพียงพอแล้ว เมื่อสถาบันของรัฐได้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้น และไม่มีความคิดเห็นที่ขัดแย้งใดๆ ขึ้นในจักรวรรดิ ก็ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าเป็นวิถีทางที่จะรักษาความสงบสุขไว้ได้ การที่จะตั้งภูมิธรรมอันสูงส่งแบบเจ้าครองนครขึ้นมาใหม่อีกนั้นหาได้เป็นคุณประโยชน์ใดๆ ไม่

บันทึกความทรงจำเรื่องการเผาหนังสือ

(จาก *ซื่อจี* ๘๗:๖b–๗a)

ในสมัยแรกๆ จักรวรรดิยังแตกแยกกระจัดกระจายอยู่และยังหาความเป็นระเบียบใดๆ ไม่ได้ ทั้งไม่มีใครที่จะสามารถรวบรวมจักรวรรดิให้เป็นปึกแผ่นได้เลย คราวนั้นก็เกิดมีเจ้าครองนครหลายคนมีอำนาจขึ้นมา สุนทรพจน์ของเจ้าครองนครเหล่านี้ได้ยกย่องอดีต เพื่อที่จะดูถูกดูหมิ่นปัจจุบัน และเสริมคำพูดลมๆ แล้งๆ ขึ้นเพื่อทำให้ความจริงต้องสับสน ทุกคนต่างก็ยกย่องชมเชยป้องกันสำนักศึกษาที่ตนชอบและวิพากษ์วิจารณ์สำนักที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองได้ตั้งขึ้นมา แต่ในปัจจุบันนี้ พระองค์ทรงครอบครองจักรวรรดิที่รวมกันเป็นปึกแผ่นแล้วได้ทรงทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างขาวกับดำ และได้ทรงสถาปนาตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุดให้แก่พระองค์เองได้อย่างมั่นคงแล้ว แต่สำนักที่ยังเป็นอิสระอยู่เหล่านี้ยังคงรวมหัวกันวิพากษ์วิจารณ์กฎหมายและคำสอนต่างๆ อยู่พอได้ยินการประกาศใช้กฎหมาย พวกเขาก็วิพากษ์วิจารณ์ทีเดียว แต่ละสำนักต่างก็วิจารณ์โดยถือเอาทัศนะของสำนักตนเป็นหลัก เมื่ออยู่บ้านเขาก็ไม่เห็นพ้องด้วยอยู่ในใจ พอออกนอกบ้านก็เที่ยววิพากษ์วิจารณ์ไปทั่วทุกหนทุกแห่ง พวกเขาหวังจะมีชื่อเสียงด้วยการดูถูกดูหมิ่นพระมหากษัตริย์ ดูเหมือนว่าพวกเขาจะมีอำนาจเหนือกว่าโดยการแสดงความเห็นที่ขัดแย้งกันออกมา และเป็นผู้นำคนชั้นต่ำเป็นจำนวนมาก เที่ยวพูดใส่ร้ายให้แพร่หลายออกไป' ถ้าหากว่าเราไม่ห้ามปราม การล่วงละเมิดสิทธิ์นั้นแล้วอำนาจกษัตริย์จะเสื่อมในเบื้องบน และพวกที่เอาใจออกห่างก็จะก่อหวอดอยู่ข้างล่างถ้าห้ามปรามเสียได้จะดีกว่า

ทาสของพระองค์ขอแนะนำว่า หนังสือทั้งหมดที่อยู่ในที่เก็บเอกสารสำคัญในราชสำนัก นอกจากบันทึกความทรงจำของฉินแล้วควรจะเอามาเผาทิ้งเสียให้หมด คนทุกคนในจักรวรรดิยกเว้นสมาชิกสำนักศึกษาของนักศึกษาผู้คงแก่เรียน (Academy of

Learned Scholars) ที่มีหนังสือเกี่ยวกับโคลงกลอน หนังสือที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และคำบรรยายของปรัชญาเมธีร้อยคนอยู่ในครอบครอง ควรจะได้นำหนังสือเหล่านั้นมามอบให้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัดในท้องถิ่นนั้นๆ และควรจะเผาเสียให้สิ้นเชิง ผู้ที่กล้าพูดเรื่องหนังสือเกี่ยวกับโคลงกลอนและหนังสือประวัติศาสตร์ก็ควรประหารชีวิตเสียด้วย แล้วเอาร่างกายมาเสียบประจานไว้ตามตลาด ผู้ที่อ้างเอาอดีตมาวิพากษ์วิจารณ์ปัจจุบันควรเอาตัวมาประหารชีวิตเสียพร้อมกับสมาชิกทุกคนในครอบครัว ข้าราชการที่บกพร่องในการรายงานเรื่องราวต่างๆ ที่เขาจะต้องเอาใจใส่นั้น ก็ถือว่ามีความผิดเท่าๆ กันด้วย หลังจากที่ได้ประกาศใช้พระราชกฤษฎีกานี้แล้วเป็นเวลาสามสิบวัน ผู้ที่มิได้ทำลายหนังสือเหล่านั้นจะต้องถูกนาบเป็นตราด้วยเหล็กเผา และถูกส่งไปสร้างกำแพงยักษ์ หนังสือที่ไม่ต้องทำลายก็คือ ตำรายาและสมุนไพรต่างๆ หนังสือเกี่ยวกับการทำนายโดยใช้เต่าและหญ้า milfoid (พันใบ) และตำราเกี่ยวกับการกสิกรรมและตำราเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ ประชาชนที่ปรารถนาจะศึกษาเล่าเรียนจะต้องเอาข้าราชการเป็นครู

บันทึกความทรงจำเรื่องการตำหนิอย่างหนัก

(จาก *ชื่อจี ๗๘* : ๑๕a – ๑๘a)

กษัตริย์ที่ดีควรเป็นกษัตริย์ที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของกษัตริย์ได้ครบถ้วนบริบูรณ์และทรงใช้เทคนิคในการตำหนิติเตียน เมื่อถูกตำหนิพวกมุขอำมาตย์ทั้งหลายก็จะไม่กล้า นอกจากจะใช้ความสามารถอย่างดีที่สุดอุทิศตนให้แก่พระมหากษัตริย์เท่านั้น เมื่อความสัมพันธ์ทางตำแหน่งระหว่างกษัตริย์กับมุขอำมาตย์ได้กำหนดไว้อย่างถูกต้องไม่ผิดพลาด และความสัมพันธ์ทางหน้าที่ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยปรากฏชัดแจ้งแล้ว ก็ย่อมไม่มีใครเลยในจักรวรรดิไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนไม่ดีที่จะกล้าทำสิ่งอื่นนอกเหนือไปจากจะใช้ความเข้มแข็งของตนและอุทิศตนปฏิบัติหน้าที่ต่อพระมหากษัตริย์ให้เต็มบริบูรณ์ ดังนั้นกษัตริย์ก็จะทรงปกครองจักรวรรดิได้ด้วยพระองค์เอง และจะไม่มีใครควบคุมได้เลย แล้วพระองค์ก็จะทรงสามารถชื่นชมยินดีได้อย่างเต็มที่ กษัตริย์ที่ทรงมีความสามารถและมีพระปรีชาฉลาดจะไม่ให้ความสนใจในแง่นี้ได้อย่างไรกัน

ดังนั้น เฉินปู่ไห (Shen Pu-hai) จึงกล่าวว่า : "การปกครองจักรวรรดิ ถ้ายังไม่สามารถเสียสละความปรารถนาของตนเองได้ก็เรียกว่าเป็นการทำจักรวรรดิให้เป็นเครื่องพันธนาการ" เหตุผลก็คือว่ากษัตริย์ที่ไม่สามารถเอาการตำหนิโทษมาใช้จะต้องใช้

ตนทำงานแทนเพื่อสวัสดิภาพของประชาชน ดุจเอี๋ยวและยิ่วฉะนั้น ดังนั้นเราจึงอาจกล่าวได้ว่ากษัตริย์ได้ทำให้จักรวรรดิเป็นเครื่องพันธนาการผูกมัดตนเองไป ที่นี้ถ้าหากว่ากษัตริย์ไม่ใช้วิธีที่ฉลาดของเฉินปู๋ไหและฮั่นเฝ่จื๊อ (Han Fei Tzu) หรือเอาระบบดำหนิมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่จักรวรรดิเพื่อความสุขสำราญของพระองค์เอง แต่ตรงกันข้ามกลับทำพระองค์เองให้ได้รับทุกข์ทรมาน และทำให้จิตใจต้องทรุดโทรมเพื่ออุทิศตนให้แก่ประชาชนโดยไม่มีจุดหมายแล้ว พระองค์ก็จะต้องกลายเป็นทาสของสามัญชน แทนที่จะเป็นผู้ฝึกฝนประชาชนในจักรวรรดิให้เชื่อง และในการทำเช่นนั้นจะมีเกียรติอะไรหรือเมื่อข้าพเจ้าสามารถทำให้คนอื่นๆ อุทิศชีวิตให้ข้าพเจ้าได้ แล้วข้าพเจ้าก็เป็นคนมีเกียรติและพวกเขาก็เป็นคนต่ำต้อย เมื่อข้าพเจ้าอุทิศตนให้แก่คนอื่นๆ ข้าพเจ้าก็เป็นคนต่ำต้อยเขาเหล่านั้นก็เป็นผู้มีเกียรติไป เพราะฉะนั้นผู้ที่อุทิศตนให้แก่ผู้อื่นจึงเป็นคนต่ำต้อย และผู้ที่ผู้อื่นอุทิศตนให้เป็นผู้ที่มีเกียรติ นับตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบันยังไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นเลย เมื่อคนโบราณพิจารณาเห็นว่าผู้ใดเป็นผู้ที่น่าเคารพและมีคุณธรรม ก็เพราะเขาผู้นั้นเป็นคนมีเกียรติ เมื่อคนโบราณพิจารณาเห็นว่าใครก็ตามเป็นคนน่าชังและเป็นคนชั่วนั่นเป็นเพราะว่าเขาผู้นั้นต่ำต้อย ที่นี้ถ้าหากเราควรจะยกย่องสรรเสริญเอี๋ยวและยิ่วเพราะท่านทั้งสองได้อุทิศตนให้แก่จักรวรรดิละก็ เราก็จะต้องทิ้งเหตุผลสำหรับพิจารณาคนทั้งหลายว่าน่าเคารพและมีคุณธรรมเสียอย่างสิ้นเชิงทีเดียว ข้อนี้อาจเรียกว่าเป็นการเข้าใจผิดอย่างสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งก็ได้ แล้วยังไม่เหมาะสมที่จะกล่าวว่าจักรวรรดิเป็นพันธนาการดอกหรือ นับว่าเป็นความผิดที่มีผลสืบเนื่องมาจากความผิดพลาดในการที่เอาการดำหนิโทษมาใช้

ดังนั้น ฮั่นเฝ่จื๊อจึงได้กล่าวว่า : "มารดาที่รักลูกได้ทำให้เด็กๆ เสียคนครอบครัวที่กวดขันจะไม่มีคนใช้ที่หยิ่งยโสเลย" (บทที่ ๕๐) และวัตถุประสงค์ที่กล่าวเช่นนั้นก็เพื่อทำให้แน่ใจได้ว่าจำต้องเอาการลงโทษมาใช้ด้วย

ดังนั้น เมื่อว่าตามกฎของ ซางหยาง (Shang Yang) แล้ว ที่มีการลงโทษทางร่างกาย (เช่น เฆี่ยน ตี กัก ขัง ฆ่า) ก็เพื่อทำให้เถ้าถ่านกระจัดกระจายไปตามถนนหนทาง ที่นี้การทำให้เถ้าถ่านกระจัดกระจายไปนั้นเป็นความผิดเพียงเล็กน้อย แต่การลงโทษทางร่างกายเป็นความผิดขั้นมหันตโทษทีเดียว เฉพาะกษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาเท่านั้นจึงจะสามารถเอาการดำหนิโทษอย่างรุนแรงมาใช้กับความผิดเพียงเล็กน้อยได้ ถ้าหากว่าความผิดเพียงเล็กน้อยถูกดำหนิเสียยกใหญ่ คนเราก็อาจสร้างมโนภาพขึ้นว่าถ้ามีความผิดขั้นมหันต์เล่าจะเป็นอย่างไร ดังนั้นประชาชนก็จะไม่กล้าฝ่าฝืนตัวบทกฎหมาย...

ความจริงมีอยู่ว่าที่ผู้ปกครองที่มีปรีชาและกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์เป็นผู้ที่สามารถดำรงอยู่ในตำแหน่งที่สูงส่ง ทรงมีอำนาจอันยิ่งใหญ่และทรงผูกขาดผลประโยชน์ของจักรวรรดิได้เป็นเวลานานนั้นก็เนื่องมาจากไม่มีอะไรมากไปกว่าความที่ตนเป็นผู้มีความสามารถสมกับความรับผิดชอบของตนเองในอันที่จะตำหนิโทษโดยไม่ไว้หน้าใคร และเอาการลงโทษหนักมาใช้โดยไม่ขาดตกบกพร่อง ด้วยเหตุผลข้อนี้เองจึงไม่มีใครในจักรวรรดิกล้าก่อการจลาจล ทีนี้ถ้าหากว่าผู้ปกครองประเทศไม่เอาตัวเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการป้องกันการกบฏจลาจล แต่มัวไปยุ่งอยู่ในแบบที่มารดาผู้รักลูกทำให้ลูกเสียคนนั่นแหละ เขาก็ชื่อว่าไม่เข้าใจหลักการของนักปราชญ์จริงๆ เลย เมื่อผู้ปกครองต้องผิดพลาดในอันที่จะปฏิบัติตามหลักการบริหารประเทศของนักปราชญ์เสียแล้ว นอกไปจากทำตัวให้เป็นทาสของจักรวรรดิแล้ว เขาจะทำอะไรได้ น่าสงสารไหมเล่า

เมื่อว่าตามข้อเท็จจริงแล้ว เมื่อคนที่สนับสนุนความกระเหม็ดกระแหม่และความมัธยัสถ์ สนับสนุนมนุษยธรรมและความยุติธรรมได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาแล้วความสนุกสนานสำมะเลเทเมาแบบป่าเถื่อนและอย่างไม่หยุดยั้งก็จะถูกตัดให้น้อยลง เมื่อมุขอำมาตย์ที่ได้รับอนุญาตให้แนะนำและบรรยายได้ ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นฝ่ายผู้ปกครองแล้ว จุดมุ่งหมายที่ถูกทอดทิ้งและไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบก็จะกลายเป็นจุดมุ่งหมายที่มีขอบเขตไป เมื่อการกระทำของนักเสียสละและผู้รักชาติได้รับการยกย่องให้ปรากฏในโลกแล้ว ความคิดที่ปล่อยตามใจตัวและคอยจะหาความสุขก็เป็นอันสลัดทิ้งได้ เพราะฉะนั้นผู้ปกครองประเทศที่มีความเฉลียวฉลาดก็คือผู้ที่สามารถเลี้ยงคนสามประเภทนี้ไว้ได้และทำหน้าที่บริหารประเทศในฐานะนักปกครองแต่เพียงผู้เดียว โดยวิธีนี้เขาก็จะสามารถควบคุมมุขอำมาตย์ให้เชื่อฟังอยู่ได้ และทำให้กฎหมายที่แจ่มชัดนั้นมีประสิทธิผล เพราะฉะนั้นคนของพระองค์ก็จะได้รับความยกย่องสรรเสริญ และอำนาจของพระองค์ก็จะยิ่งใหญ่ ผู้ปกครองที่มีความสามารถเป็นพิเศษทั้งปวงควรจะเป็นผู้สามารถคัดค้านโลกและระงับห้ามปรามประเพณีต่างๆ ที่ตั้งมั่นแล้วได้โดยทำลายสิ่งที่ตนเกลียดและสร้างสรรสิ่งที่ตนต้องการขึ้นมาได้ ดังนั้นเขาก็จะอยู่ในฐานะที่มีเกียรติและมีอำนาจในขณะที่มีชีวิตอยู่ และเมื่อถึงแก่กรรมแล้วก็จะได้รับการขนานนามอันบ่งถึงความสามารถและความเฉลียวฉลาดของตน ดังนั้นผู้ปกครองประเทศผู้มีปรีชาจะต้องตัดสินวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง และจะไม่มีเจ้าหน้าที่คนใดไปหมอบกราบประจบประแจงมุขมนตรีทั้งหลาย ดังนั้นเขาก็จะเพียงแต่ลบล้างทางแห่งมนุษยธรรมและความยุติธรรม ปิดปากคนที่พูดอย่างไม่มีการรับผิดชอบเสีย และจำกัดขอบเขตการกระทำของผู้รักชาติ

ทั้งหลายเท่านั้น เมื่อปิดทางที่จะได้ยิน *(หู)* และได้เห็น *(ตา)* เสียแล้ว เขาก็จะเห็นและได้ยินในภายในตัวเอง แล้วจากภายนอก คนที่มีเมตตากรุณาและยุติธรรมและผู้รักชาติทั้งหลายก็ไม่สามารถทำให้เขาเคลื่อนไหวได้จากภายใน การให้เหตุผลคัดค้านและโต้เถียงก็ไม่สามารถเอาชนะเขาได้ เพราะฉะนั้นเขาจึงสามารถทำอะไรตามที่ใจเขาปรารถนาได้โดยไม่มีใครกล้าคัดค้านเลย

ดังนั้น จึงอาจพูดได้เพียงว่าผู้ปกครองประเทศได้ประสบความสำเร็จในการเข้าใจวิธีการบริหารบ้านเมืองของเฉินปู้ไหและฮั่นเฝยจื๊อและในการปฏิบัติตามกฎหมายของเจ้าชางเท่านั้นเอง ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินมาก่อนเลยว่า เมื่อมีคนปฏิบัติตามกฎหมายนี้และมีคนเข้าใจหลักการบริหารบ้านเมืองนี้แล้ว จักรวรรดิจะตกอยู่ในความสับสนไม่เป็นระเบียบ ดังนั้นจึงมีผู้กล่าวกันว่าวิถีทางของกษัตริย์นั้นธรรมดาและควบคุมได้ง่าย แต่ก็มีเฉพาะกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถเท่านั้นที่จะดำเนินตามมรรควิถีนั้นได้

ดังนั้น เราอาจพูดได้เพียงว่าการตำหนิติโทษนั้นเป็นสิ่งที่แท้จริง (เมื่อการตำหนิโทษเป็นของจริง) มุขอำมาตย์ทั้งหลายก็จะไม่เลวทราม จักรวรรดิก็จะมีแต่สันติสุข เมื่อจักรวรรดิมีความสงบสุข ผู้ปกครองจักรวรรดิก็จะได้รับยกย่องชมเชย การตำหนิติโทษก็จะไม่ไร้ผล เมื่อการตำหนิติโทษไม่ไร้ผล สิ่งที่เราแสวงหา เราก็จะได้รับ เมื่อเราได้รับสิ่งที่เราแสวงหาแล้ว ประเทศชาติก็จะมั่งคั่งสมบูรณ์ เมื่อประเทศชาติมั่งคั่งสมบูรณ์ ผู้ปกครองประเทศก็จะมีความสุขสำราญอย่างเหลือล้น เพราะฉะนั้นเมื่อมีการกำหนดวิธีตำหนิโทษขึ้นมาแล้วทุกอย่างที่ผู้ปกครองปรารถนาก็จะได้ดังใจ มุขอำมาตย์และประชาชนทั้งหลายก็จะง่วนอยู่กับความพยายามที่จะแก้ไขความผิดพลาดของตน จนกระทั่งพวกเขาไม่มีเวลาพอที่จะวางแผนการทำให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นมาได้

ดังนั้น จึงนับว่าเป็นวิถีทางที่องค์จักรพรรดิทำได้สำเร็จเรียบร้อย และดังนั้นเราอาจกล่าวได้ว่าผู้ปกครองประเทศเข้าใจภาระที่จะต้องปฏิบัติระหว่างผู้ปกครองและไพร่ฟ้าประชาชนจริงๆ แม้ว่าเฉินปู้ไหและฮั่นเฝยจื๊อจะกลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาใหม่ ท่านทั้งสองก็คงจะไม่มีอะไรจะเพิ่มให้อีกแล้ว.

ภาค ๒

ยุคจักรพรรดิ : ราชวงศ์ฉินและราชวงศ์ฮั่น

พ.ศ.	
๓๒๒ - ๓๓๖	ราชวงศ์ฉิน
๓๔๑ - ๕๕๒	ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก
๓๔๑ - ๔๔๘	รัชกาลพระเจ้าเก่าจื่อ (Kao-tsu)
๓๕๕ - ๓๖๓	รัชกาลจักรพรรดินีลิ่ว (Lü)
๓๖๔ - ๓๘๖	รัชกาลจักรพรรดิเหวิน (Wen)
๓๖๕	วันที่ระลึกเชาฉ่อ (Ch'ao Ts'o) สนับสนุนให้มีการกสิกรรม
๔๐๓	การเอาชื่อศักราชมาใช้เป็นครั้งแรก, เจียนยว่าน (Chien-yüan)
๔๐๓ - ๔๕๖	รัชกาลจักรพรรดิหวู
๔๐๗	แต่งตั้งนักปราชญ์ทางหนังสือจินดกวีแบบฉบับทั้งห้า
๔๑๙	เพิ่มการใช้วิธีสอบคัดเลือกข้าราชการโดยการเขียน
๔๒๑	หลิ่วอาน (Liu An) ถึงแก่กรรม ท่านผู้นี้เป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์แก่ผู้รวบรวมหนังสือ หวยนานจื่อ (Huai-nan Tzu)
ประมาณ พ.ศ. ๔๒๓	ใช้ข้าราชการที่มีหัวหนักไปในทางกฎหมายทำงานเกี่ยวกับการคลังของรัฐ รัฐผูกขาดการผลิตเหล็กและเกลือ ใช้เหรียญที่เจือด้วยของเลวๆ และเก็บภาษีการค้า
๔๒๘	การณรงค์หาเสียงทางภาคตะวันตก
๔๓๕	จีนปกครองเกาหลีเหนือ
๔๓๙ ?	ตุ้งจุงซู (Tung Chung-shu : พ.ศ. ๓๖๔ ?-๔๓๙) ปรัชญาเมธีชั้นนำของลัทธิขงจื๊อ
๔๔๒	พิชิตแคว้นต่างๆ ลุ่มน้ำตาริม (Tarim Basin)
๔๕๓ ?	ซือหม่าเฉียน (Ssu-ma Ch'ien : พ.ศ. ๔๐๘ ?-๔๕๓ ?) ผู้แต่งหนังสือ "บันทึกเกี่ยวกับนักประวัติศาสตร์"
๔๖๒	การโต้วาทีเรื่องเกลือและเหล็ก
๕๔๔	ผู้สำเร็จราชการหวางมั่ง (Wang Mang)

๕๕๒ - ๕๖๖	ราชวงศ์สิน (Hsin), หวางมั่งผู้ชิงราชสมบัติเป็นผู้ตั้งราชวงศ์
๕๖๘ - ๗๖๓	ราชวงศ์ฮั่นสมัยหลัง
๖๒๒	พวกถือลัทธิขงจื๊อสอบทานหนังสือจินตกวีแบบฉบับทั้งห้า ในท้องพระโรงเสือขาว (White Tiger Hall)
๖๓๕	ปานกู (Pan Ku : พ.ศ. ๕๗๕-๖๓๕) ประธานผู้รวบรวม "ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก"
๖๔๐ ?	หวางชุง (Wang Ch'ung : พ.ศ. ๕๗๐-๖๔๐ ?) ผู้นับถือลัทธิขงจื๊อที่เป็นนักเหตุผล
๖๔๘	การประดิษฐ์กระดาษไว้ใช้เขียนบันทึก
๗๑๘	สลักจารึกหนังสือจินตกวีแบบฉบับทั้งห้าและคัมภีร์ลุ่นยื้อ (Analects) ไว้ในศิลา
๗๖๓	จักรพรรดิฮั่นถูกขับ
๗๖๓ - ๘๒๓	สมัยสามก๊ก

บทนำ

แม้ว่าประเทศจีนจะได้ผ่านพบยุคต่าง ๆ ที่ราชสำนักได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ภายใต้ราชวงศ์ต่าง ๆ หลายราชวงศ์ด้วยกัน แต่เราก็เจาะจงเอาราชวงศ์ฉิน (พ.ศ. ๓๒๒-๓๓๖) และราชวงศ์ฮั่น (พ.ศ. ๓๔๑-๗๖๓) ว่าเป็นตัวแทน **ยุคจักรพรรดิ** ดั้งเดิม เพราะว่าในระยะเวลาเหล่านี้ได้มีการกำหนดแบบที่เป็นพื้นฐานสำหรับจักรวรรดิที่สืบ ๆ กันมา กฎของราชวงศ์ฉินนั้นมีอายุสั้น แต่ก็เป็นเครื่องหมายแห่งหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญในประวัติศาสตร์จีน ราชวงศ์ฉินเป็นราชวงศ์ที่ทำให้ประเทศจีนรวมกันเป็นเอกราชอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์พระองค์เดียวได้เป็นครั้งแรก ทำให้ประเทศจีนเป็นรัฐที่รวมอำนาจไว้ในเมืองหลวงอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ทำให้สามารถครอบครองแหล่งทรัพยากรซึ่งมีบริเวณกว้างใหญ่ไพศาลได้หมด ทั้งยังแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองซึ่งก่อให้เกิดความครั่นคร้ามเกรงกลัวในหมู่ประชาราษฎร์ แต่ว่าหลังจากที่จักรวรรดินี้มีความมั่นคงในฐานะเป็นผู้พิชิตอย่างมีระบบมาหลายปีแล้ว ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นความชั่วช้าอันไม่คาดฝันมาก่อน ซึ่งเนื่องมาจากความมักใหญ่ใฝ่สูงอย่างล้นเหลือของบรรดาเจ้านายในราชวงศ์นั้น เมื่อราชวงศ์ฉินได้ถึงซึ่งความหายนะไปในฉับพลันทันใดแล้ว มรดกอันสำคัญยิ่งนั้นก็ตกทอดมายังราชวงศ์ฮั่น มรดกที่สำคัญนั้นก็คือความคิดเห็นเกี่ยวกับจักรวรรดิและเค้าโครงของรัฐบาล ที่จะทำให้จักรวรรดิก่อเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ภายใต้การปกครองของราชวงศ์ฮั่นนับเป็นเวลาเกือบสี่ศตวรรษนั้น ความมีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงที่สำคัญยิ่งนี้ก็คือการค่อย ๆ จัดวิถีชีวิตของชาวจีนในทุกแง่ทุกมุม รวมทั้งในด้านพุทธิปัญญาด้วย ช่วงระยะเวลาที่มีความเข้มแข็งมั่นคงและมีความประสานสามัคคีเป็นอย่างดีนี้แหละที่เป็นเรื่องที่เราจะต้องพูดถึงในที่นี้ให้มาก แม้ว่าจะเป็นการพัฒนาที่สับสน แต่เราก็ควรจะสนใจกระบวนการนี้ เพราะว่าในแง่ที่เป็นพื้นฐานต่าง ๆ มากมายนั้นเอง กระบวนการนี้ได้เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีในด้านพุทธิปัญญาของจีนมาจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน และไม่ใช่เฉพาะประเทศจีนเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงประเทศเกาหลีและญี่ปุ่นอีกด้วย

ปีแรก ๆ แห่งสมัยราชวงศ์ฮั่นเป็นระยะเวลาที่มีการต่อสู้ดิ้นรนกันอยู่ประปรายเป็นระยะเวลานาน ทั้งนี้ก็เพื่อทำให้จักรวรรดิที่ราชวงศ์ฉินสร้างให้เป็นเอกภาพอย่างหยาบ ๆ แล้วได้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น และเพื่อที่จะสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าลงในแบบแห่งสังคมจีนอย่างมั่นคงต่อไป ราชวงศ์ฉินจึงได้ยกเลิกระบบศักดินาอย่าง

ถอนรากถอนโคนหมดในคราวเดียว แต่ระบบนี้ก็ยังคงกลับฟื้นขึ้นมาอีกในหมู่พวกพ้องและตระกูลของผู้ตั้งราชวงศ์ฮั่น ซึ่งผู้สืบราชบัลลังก์ในราชวงศ์ฮั่นจะต้องค่อยๆ ขจัดสิทธิและอำนาจต่างๆ ที่มีอยู่ในระบบศักดินานั้นให้หมดไปด้วยความอดทนมากจนกระทั่งในที่สุดก็สามารถลดสิทธิและอำนาจเหล่านั้นได้หมดจนเหลือเพียงสิทธิและอำนาจในนามที่ไม่มีความหมายอะไรเลย สายใยที่สำคัญของรัฐบาลกลางที่โยงความทารุณโหดร้ายแห่งกฎหมายของฉิน และอำนาจส่วนตัวของปฐมจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ฉินเข้าด้วยกันนั้นก็ขาดสะบั้นกระจัดกระจายไปอย่างรวดเร็วพร้อมๆ กับความหายนะของราชวงศ์ฉิน ราชวงศ์ฮั่นได้ค่อยๆ ดำเนินการสร้างจักรวรรดิขึ้นมาใหม่อีก เพื่อทำให้จักรวรรดิเป็นเอกภาพ เพื่อทำให้จักรวรรดิรวมกันเป็นปึกแผ่น และเพื่อทำให้อาณาบริเวณอันกว้างใหญ่ไพศาลที่อยู่ในความครอบครองนั้นมีมาตรฐานยิ่งขึ้น ความพยายามที่จะทำให้จักรวรรดิมีมาตรฐานนี้ได้ขยายตัวออกไปถึงอาณาจักรแห่งความคิด ซึ่งราชวงศ์ฮั่นก็ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ราชวงศ์ฉินต้องผิดหวังมาแล้ว ทั้งนี้โดยอาศัยวิธีการที่สงบอย่างค่อยเป็นค่อยไป

การขยายอาณาจักรออกไปก็คือการขยายผลประโยชน์ทางด้านพุทธิปัญญาและภารธุระเกี่ยวกับปัญหาทางจักรวาลวิทยาและระเบียบทางธรรมชาติออกไปนั่นเอง ก่อนหน้านี้ร้อยปี ฉื่นจื๊อ (Hsün Tzu) ได้เขียนไว้ว่า : "ฟ้าดำเนินการไปอย่างสม่ำเสมอคงที่ตลอดเวลา แต่มิได้แทรกซึมไปทุกหนทุกแห่งเพราะกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์เช่นเอี๊ยว หรือมิได้หยุดชะงักในอันที่จะแทรกซึมทั่วไปทุกหนทุกแห่งเพราะทรราชเช่นเจี๋ย (Chieh) เลย เมื่อมีรัฐบาลที่ดี ก็ย่อมมีความสุขความเจริญ เมื่อมีการปกครองที่ไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ก็ย่อมเกิดมีความทุกข์ยากเดือดร้อน"

ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ไม่เพียงเฉพาะสำหรับนักคิดเอกชนเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ของรัฐบาลด้วยเหมือนกันในอันที่จะวิจัยกฎธรรมชาติที่ปกครองเราอยู่ และวิจัยถึงการทำงานของจักรวาลด้วย ไม่ต้องสงสัยละว่าบทสรุปๆ ของบรรดาปรัชญาเมธีสมัยราชวงศ์ฮั่นได้รวมเอามโนคติที่เหลวไหลน่าหัวเราะและห่างไกลจากความจริงเข้าไว้ด้วย เพราะว่าบางคนในสมัยนั้นเชื่อง่าย แต่เมื่อเอามารวมเข้าด้วยกันแล้ว พวกเขาก็เปิดแบบให้เราเห็นอำนาจเร่งเร้าที่ทรงอำนาจในสมัยราชวงศ์ฮั่น ในอันที่จะรวมความรู้ทั้งปวงเข้าด้วยกันหมดให้เต็มไปด้วยความคาดฝันเอาเท่าที่เห็นว่าจำเป็น นักคิดในสมัยราชวงศ์ฮั่นตระหนักดีว่าระเบียบนั้นมีอยู่ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงทั้งในโลกตามธรรมชาติและในสมาคม

ความพยายามอย่างไม่ลดละของนักคิดเหล่านั้นได้โน้มเอียงไปในทางที่จะเปิดเผย และแยกประเภททุกสิ่งทุกอย่างในระเบียบการปกครองที่ลดหลั่นกันลงมาอันรวมถึงการสร้างสรรค์ทั้งปวง "ดังนั้น" จึงสมดังที่หนังสือเล่มหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า : "มนุษย์เราอาจเข้าใจสิ่งแวดล้อมทั้งมวลได้อย่างเต็มที่...และจะไม่ต้องตกอกตกใจเพราะสิ่งแปลกๆ เลย"

หนังสือเรื่อง ***สายกลาง*** (The Mean) (๒๒) กล่าวไว้ว่า : "ผู้ที่มีความจริงใจจริงๆ เท่านั้นจึงจะสามารถทำสภาวะของเขาให้พัฒนาเต็มที่ได้ ผู้ที่สามารถทำสภาวะของตนให้พัฒนาอย่างเต็มที่ได้ ย่อมสามารถทำสภาวะของผู้อื่นให้พัฒนาอย่างเต็มที่ได้ด้วย ผู้ที่สามารถทำสภาวะของคนอื่นๆ ให้พัฒนาอย่างเต็มที่ได้ ย่อมสามารถทำให้สภาวะของสิ่งทั้งปวงพัฒนาได้อย่างเต็มที่ได้ เขาผู้นั้นย่อมสามารถช่วยเหลือ เปลี่ยนแปลงและหล่อเลี้ยงอำนาจของฟ้าและดินได้ ผู้ที่สามารถช่วยเปลี่ยนแปลงและหล่อเลี้ยงอำนาจของฟ้าและดินได้ ย่อมอาจรวมเป็นไตรภาคีกับฟ้าและดินได้"

ความคิดเห็นที่ว่า ฟ้า ดิน และมนุษย์รวมกันเป็นไตรภาคีนิรันดรนั้นนับว่าเป็นความคิดขั้นมูลฐานของพวกฮั่น ประการแรกก็คือมนุษย์จะต้องมีหน้าที่และพันธะในอันที่จะศึกษาและเข้าใจกฎของฟ้า ฟ้าทั้งในแง่ของศาสนาและในแง่ฟิสิกส์ที่นับว่าเข้มแข็งพอๆ กันก็คือ หลักความเห็นซึ่งดูไม่เป็นของแปลกประหลาดอะไรนักในสังคมของพวกชาวไร่ชาวนาอันได้แก่หลักความเห็นที่ว่า มนุษย์เราโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือรัฐบาลจะต้องเอาใจใส่ต่อภารธุระของโลกเสมอโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการชลประทาน การใช้ที่ดินและการป้องกันน้ำท่วม ฯลฯ โดยเฉพาะนักคิดสมัยราชวงศ์ฮั่นได้ย้ำว่าสวัสดิภาพทางเศรษฐกิจนั้นเป็นพื้นฐานแห่งความมีศีลธรรมของประชาชน นักศึกษาหรือนักปราชญ์อาจตั้งใจเลือกเอาความเป็นคนจน เพราะเขามีความรู้สึกเกี่ยวกับคุณค่าและถ้าหากว่าเขาไม่อาจเป็นคนมั่งมีขึ้นมาในวิถีทางที่ชอบธรรมได้ เขาก็จะปฏิเสธการที่จะเป็นคนมั่งคั่งสมบูรณ์นั้นเสีย แต่เราไม่อาจหวังว่ามวลชนจะมีคุณค่าเช่นนั้น มหาชนย่อมหวังความมั่งคั่งสมบูรณ์ทางวัตถุและความอยู่ดีกินดี ถ้าหากเขาไม่อาจหาได้ในวิถีทางที่ชอบ เขาก็จะแสวงหาในวิถีทางที่ผิดๆ ได้ เพราะฉะนั้น ผู้ปกครองแว่นแคว้นที่มีปรีชาจะต้องมองให้เห็นว่าประชาชนอาจสนองความต้องการของตนในวิถีทางที่ชอบได้ ประชาชนจะแสวงหาประโยชน์ดุจน้ำที่ไหลลงเบื้องต่ำ ฉะนั้น พวกเขาจะไม่เจริญรอยตามคุณธรรมความดีเลย เพราะฉะนั้น ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องทำเรื่องผลประโยชน์และเรื่องคุณธรรมความดีให้เป็นเรื่องเดียวกันให้ได้ นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมรัฐบาลและในที่สุด

ก็องค์จักรพรรดิเองจึงต้องรับผิดชอบต่อความประพฤติในด้านศีลธรรมของประชาชนด้วย **ถ้าหากว่าคนจนขโมยของ ก็เป็นเพราะว่าเขาไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างซื่อสัตย์สุจริตได้ นี่มิใช่เป็นความผิดของเขา แต่เป็นความผิดของระบบการเศรษฐกิจและสังคม และดังนั้นก็ย่อมเป็นความผิดขององค์จักรพรรดิเองด้วย** ด้วยการพิจารณาให้เห็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความผิดเหล่านี้ องค์จักรพรรดิก็จะ **"เปลี่ยนแปลง"** ประชาชนเสียใหม่ นั่นคือทำให้เขาเป็นผู้สามารถในอันที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณธรรมความดีได้

ลัทธิขงจื๊อพูดถึงเรื่องหน้าที่ของรัฐบาลในอันที่จะเปลี่ยนแปลงประชาชนและทำธรรมชาติของประชาชนให้สมบูรณ์แบบไว้มากมายทีเดียว หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งก็ว่าเพื่อทำให้ประชาชนทั้งหลายมีอารยธรรมยิ่งขึ้นนั่นเอง ขั้นแรกในกรรมวิธีนี้ก็คือการอำนวยให้ซึ่งสันติสุขและความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ ขั้นที่สองก็คือการฝึกฝนในด้านศีลธรรมและให้การศึกษา ซึ่งข้อนี้จะทำได้ก็โดยอาศัยจารีตพิธีต่างๆ (ที่รวมทุกสิ่งทุกอย่างนับตั้งแต่พิธีทางศาสนาที่สำคัญอย่างที่สุดมาจนกระทั่งถึงกิริยามรรยาทที่ใช้เป็นประจำวันชนิดที่ง่ายที่สุด) การดนตรี (ดนตรีที่มีเครื่องดนตรีประกอบ บทเพลงและการเต้นรำแบบล้อเลียน) และวรรณคดี คนทั้งปวงจะศึกษาและพอกพอใจกับจารีตพิธีต่างๆ และการดนตรีได้ตามใจชอบ แต่ว่าวรรณคดีซึ่งเป็นการศึกษาที่ยากและต้องใช้เวลานานนั้นผู้ที่มีสติปัญญาดีและมีเวลาว่างพอเท่านั้นจึงจะศึกษาไปได้ตลอดรอดฝั่ง ผลขั้นสุดท้ายของกรรมวิธีทั้งหมดนี้ก็คือความเป็นนักปราชญ์ เป็นบุคคลที่ได้รับการศึกษาอย่างสมบูรณ์แบบ ซึ่งเพราะการศึกษาของเขานี้เอง เขาจึงมีความรู้สึกในด้านศีลธรรมอย่างแรงกล้าและละเมียดละไมที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ถ้าว่าตามอุดมการณ์แล้วเขาก็ควรจะได้รับเลือกเป็นจักรพรรดิ แต่โดยเหตุที่การเปลี่ยนตัวผู้ปกครองประเทศอยู่ตลอดเวลาจะนำมาซึ่งความจลาจลวุ่นวายและความยุ่งยากในการเลือกรัชทายาทก็คงจะเป็นเรื่องยุ่งยากมากนี่เองในทางภาคปฏิบัติ จึงได้ยอมรับหลักการว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ขึ้น และนักปราชญ์ก็ดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาขององค์จักรพรรดิ นั่นคือผู้คงแก่เรียนและนักปราชญ์จึงได้มีตำแหน่งอยู่ในวงการรัฐบาลขึ้นมา นักปราชญ์มิได้ออกไปเทศนาสั่งสอนประชาชนตามทุ่งไร่ทุ่งนา มิได้ออกไปหาความสงบอยู่ตามป่าเขาเพื่อความหลุดพ้นเป็นส่วนตัว (นอกจากว่าสถานการณ์ในวงการรัฐบาลจะทำให้เขาไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์เท่านั้น) นักปราชญ์จะปฏิบัติงานโดยอาศัยกลไกของรัฐบาลที่ตั้งไว้ดีแล้วซึ่งจะต้องมีความระมัดระวังต่อสวัสดิภาพทางการเศรษฐกิจ ทางสังคมและทางจิตใจของประชาชาติด้วย

นี่เป็นปรัชญาการปกครองและธรรมชาติของมนุษย์ที่นักคิดในลัทธิขงจื๊อได้พัฒนาและสั่งสอนไว้ ในสมัยราชวงศ์ฮั่น ข้าราชการผู้คงแก่เรียนชั้นนี้ได้ก้าวขึ้นมาสู่ตำแหน่งสูงเด่นเหนือระบบสังคมของจีนทั้งสิ้น ได้เข้าแทนที่พวกผู้ดีแบบศักดินาในสมัยก่อนอย่างสิ้นเชิง พวกนี้ได้ทำตัวผูกมิตรกับระบบราชสำนักจึงประสบผลสำเร็จในการทำให้ราชสำนักประกาศถือว่าลัทธิขงจื๊อเป็นปรัชญาของประเทศเป็นทางการ และประสบผลสำเร็จในการสร้างมหาวิทยาลัยแห่งชาติ และระบบการสอบไล่แข่งขัน ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็ในสมัยที่บ้านเมืองมีความสงบสุข ก็ทำให้พวกผู้คงแก่เรียนมั่นใจว่าจะได้ดำรงตำแหน่งอันสูงเด่นในหมู่พวกข้าราชการได้

ฉื่นจื๊อซึ่งเป็นบิดาแห่งลัทธิขงจื๊อสมัยราชวงศ์ฮั่นได้เขียนไว้ว่า : **"ฟ้าก็มีฤดูกาลของตน ดินก็มีแหล่งทรัพยากรของตน และมนุษย์ก็มีรัฐบาลของตน นี่คือวิธีที่มนุษย์ได้ทำตัวให้เป็นไตรภาคีกับฟ้าและดินได้ ถ้าหากว่ามนุษย์ละเลยส่วนของตนในไตรภาคีนี้เสียและทุ่มเทความหวังของตนทั้งหมดไว้ให้กับฟ้าและดินซึ่งเขาทำตัวให้เป็นไตรภาคีอยู่ด้วยแล้ว ก็ชื่อว่าเขาได้ทำผิดอย่างน่าเศร้าใจทีเดียว"** (บทที่ ๑๗) นักปราชญ์สมัยราชวงศ์ฮั่นได้พยายามรวมสิ่งที่พวกเขารู้เกี่ยวกับ ***ฤดูกาลของฟ้า*** (อันได้แก่พิธีรีตองเกี่ยวกับการเซ่นสังเวยดาราศาสตร์ และการควบคุมน้ำไว้ได้) และ ***รัฐบาลของมนุษย์*** เข้าเป็นศาสตร์ที่พอเข้าใจได้เพียงศาสตร์เดียว แต่ความเร้าใจในด้านการใช้เหตุผลและความรักในการจัดที่ทำให้เป็นระบบของพวกเขาที่มักจะทำให้เขากล้าเข้าไปในอาณาจักรทั้งหลาย ซึ่งฉื่นจื๊อได้ตักเตือนแล้วนั้นนับว่าเป็นเรื่องที่ไร้ประโยชน์ และเป็นอันตรายต่อการที่จะสำรวจตรวจสอบมาก ผลลัพธ์ก็คือความร่ำรวยในด้านความเชื่อถือที่ไกลจากความจริง และการปฏิบัติในด้านการใช้เครื่องรางของขลัง เพราะฉะนั้น ในส่วนที่เกี่ยวกับราชวงศ์แล้ว นักปราชญ์อื่นๆ ที่ปรากฏตัวออกมาก็คือผู้ที่พยายามที่จะต่อสู้กับความหัวดื้อหัวรั้นอย่างหนักของพวกฮั่น และหันความสนใจของประชาชนไปหาการพิจารณาเรื่องมนุษยชาติยิ่งๆ ขึ้น.

บทที่ ๘
โองการจักรพรรดิ

ความหายนะของราชวงศ์ฉินซึ่งเป็นเรื่องที่น่าพิศวงและเป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าความเจริญรุ่งเรืองของราชวงศ์นี้เสียอีกนั้น ได้มีผลอย่างลึกซึ้งต่อความคิดเห็นของประชาชนชาวจีน เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าชาวจีนมีความเห็นชอบกับคติที่ว่า **ความทารุณโหดร้ายและอำนาจที่แข็งแกร่งอย่างเดียวนั้นไม่เคยปกครองโลกได้เลย** แต่พวกที่แย่งชิงจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ของราชวงศ์ฉินที่ฉินได้สร้างสรรค์ขึ้นมานั้นมิได้มีจิตใจโน้มน้อมไปในทางที่จะฟื้นฟูระเบียบเก่าๆ ของสิ่งทั้งหลายขึ้นมาจริงๆ เลย

พวกตระกูลผู้ดีตามรัฐเจ้าครองนครต่างๆ ในสมัยราชวงศ์โจว ซึ่งได้ต่อต้านการขยายอำนาจของราชวงศ์ฉินอย่างทรหดนั้นได้ถูกราชวงศ์ฉินผู้พิชิตทำให้อ่อนกำลังลง โดยที่ต่อมาราชวงศ์ฉินผู้พิชิตได้ดำเนินการเป็นขั้นๆ เพื่อป้องกันไม่ให้ตระกูลเหล่านั้นมาคุกคามอำนาจของตน เพราะฉะนั้น ความเป็นปฏิปักษ์ซึ่งในที่สุดได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นเคราะห์กรรมของราชวงศ์ฉินนั้นจึงมิได้มาจากพวกผู้ดีเก่าๆ เลย แต่ทว่ามาจากสามัญชนนี่เอง เฉินเซ (Ch'en She) ซึ่งได้ทำการปฏิวัติใหญ่เปลี่ยนแปลงการปกครองของราชวงศ์ฉินเป็นครั้งแรกนั้น เป็นกรรมกรรับจ้างทำงานอยู่ในทุ่งนา ในเวลากลางวัน หลิ่วจี (Liu Chi) ผู้ซึ่งในที่สุดได้ตั้งราชวงศ์ฮั่นขึ้นมาหลังจากที่ได้ทำลายราชวงศ์ฉินและพวกกบฏได้ราบคาบแล้วนั้นก็เป็นคนชั้นต่ำเช่นเดียวกับบรรดาพวกพ้องส่วนใหญ่ที่ได้ช่วยเขาต่อสู้จนได้รับชัยชนะนั่นเอง

การที่ราชวงศ์ฮั่นมีปฏิกิริยาต่อลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของราชวงศ์ฉิน

เฉินเซและหลิ่วจีในฐานะที่เป็นสามัญชนที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์ฉินได้รู้รสความทุกข์ยากที่การปกครองอย่างกดขี่ทารุณโหดร้ายนำมาให้แก่ประชาชนอย่างซาบซึ้งตรึงใจทีเดียว เพราะฉะนั้น เมื่อมีอำนาจจึงได้รีบยกเลิกกฎหมายและประเพณีต่างๆ ที่ก้าวร้าวมากไปเสีย โดยมิได้แตะต้องกลไกการปกครองเลย ภายใต้การนำของ

บุคคลเหล่านี้แหละ การปกครองสมัยราชวงศ์ฮั่นใหม่ได้แสดงให้ปรากฏออกมาในรูปของความเบิกบานใจและความกระปรี้กระเปร่าแบบไพร่ๆ ในรูปของความง่ายๆ และความกระเหม็ดกระแหม่ในด้านการปกครองและความเกลียดชังลัทธินิติธรรมนิยมของราชวงศ์ฉินที่ประชาชนเกลียดชัง

เจียอี้

ข้อผิดพลาดของราชวงศ์ฉิน

ข้อความต่อไปนี้ตัดตอนมาจากบทความที่มีชื่อเสียงเรื่อง "ข้อผิดพลาดของฉิน" (กั่วฉินหลุ่น) ซึ่งกวีและรัฐบุรุษสมัยราชวงศ์ฮั่น ชื่อ เจียอี้ (Chia I : พ.ศ. ๓๔๒ - ๓๗๔) เป็นผู้เขียนขึ้น เจียอี้ใช้แบบการเขียนอย่างหรูหราที่นิยมกันในสมัยนี้วิจารณ์ประวัติ-ศาสตร์สมัยราชวงศ์ฉิน และวิเคราะห์เหตุต่างๆ ที่ทำให้ราชวงศ์ฉินต้องถึงซึ่งความล่มจมอย่างรวดเร็ว ข้อเขียนของท่านซึ่งยกย่องกันว่าเป็นวาทศิลป์และเป็นการให้เหตุผลชั้นยอดเยี่ยมนั้น ได้มีผู้นำมาคัดลอกลงไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์สมัยฮั่นที่สำคัญๆ สองเล่มคือ ***ซื่อจี้*** (Shih chi) กับ ***ฮั่นซู*** (Han shu) และได้มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นทางด้านการเมืองของจีนอย่างกว้างขวางมาก

(จาก *"ซื่อจี้"* : ๔๑a *"ฮั่นซู"* ๓๑ ; *"เหวิน ฉว่าน"* ๕๑)

เฉียวกุงแห่งฉินซึ่งเชื่อมั่นในความแข็งแกร่งของช่องแคบฮั่นกุ (Han-ku Pass : เป็นช่องแคบทางยุทธศาสตร์ที่แบ่งแยกเขตแดนอันเป็นบ้านของฉิน ซึ่งต่อมาเป็นเขตนครหลวงของเมืองชางอานออกจากประเทศจีนภาคตะวันออก) และตัวเองก็ตั้งมั่นอยู่ที่บริเวณยุงโจว (Yung-chou) พร้อมกับพวกมุขอำมาตย์ ต่างก็ยึดมั่นอยู่ในที่ดินของตนและคอยจับตาดูราชสำนักโจว (Chou) เพราะว่าเสี้ยวกุงมีความปรารถนาที่จะม้วนจักรวรรดิไว้ในอำนาจให้ได้ดุจดังม้วนเสื่อทีเดียว จะเอาโลกทั้งโลกมารวมเข้าด้วยกัน จะเอาแผ่นดินทั้งหมดใส่ไว้ในทะเลทั้งสี่ เสี้ยวกุงมีความคิดที่จะกลืนทุกสิ่งทุกอย่างทั้งแปดทิศไว้ให้หมด ตอนนี้เสี้ยวกุงได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าชาง (ซึ่งเป็นพวกนิติธรรมนิยม) ซึ่งได้ตรากฎหมายขึ้นมาเพื่อเขา ได้เร่งเร้าให้ทำการเกษตรกรรมและทอผ้า สร้างเครื่องมือสำหรับการสงครามขึ้นมา ได้ทำสัมพันธไมตรีทางทหารและโจมตีเจ้าครองนครอื่นๆ ดังนั้นคนของฉินจึงสามารถผนวกเอาดินแดนทางตะวันออกของแม่น้ำฮวงโหตอนบนไว้ในอำนาจได้โดยง่าย

เมื่อเสี้ยวกุงได้ถึงแก่กรรมแล้ว กษัตริย์ฮุยเหวิ่น (Hui-wen) กษัตริย์หวู (Wu) และกษัตริย์เจาเฉียง (Chao-hsiang) ก็ได้ดำเนินการต่อไปตามโครงการที่เสี้ยวกุงวางไว้ โดยได้ยึดแคว้นฮั่นจุง (Han-chung) ทางภาคใต้ แคว้นปา (Pa) และแคว้นฉู่ (Shu) ทางภาคตะวันตก ได้ยึดเอาบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ทางภาคตะวันออกและอาณาบริเวณที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ทางภาคเหนือ เจ้าครองนครอื่นๆ ต่างก็มีความตระหนกตกใจจึงได้ร่วมมือกันวางแผนการบางอย่างที่จะทำให้จักรวรรดิฉินอ่อนแอลง โดยไม่ต้องใช้ของขวัญที่มีค่าและที่ดินที่อุดมสมบูรณ์เป็นเครื่องล่อใจคนทั้งหลายทั่วทั้งจักรวรรดิมาร่วมเป็นพันธมิตรเลย...สัมพันธมิตรนี้ได้รวมประชาชนทั้งหมดจากแคว้นต่างๆ คือ แคว้นฮั่น แคว้นวุ่ย แคว้นเยี่ยน แคว้นฉี (Ch'i) แคว้นโจว (Chao) และแคว้นจุงซาน (Chung-shan)...คนเหล่านี้ซึ่งมีอาณาบริเวณรวมกันมากกว่าแคว้นฉินถึงสิบเท่ามีกำลังทหารหนึ่งล้าน ได้ยกกองทัพบุกช่องแคบรุกเข้ามายังแคว้นฉิน แต่ชาวแคว้นฉินได้ยกกองทัพออกจากช่องเขาไปปะทะกับข้าศึก สกัดกองทัพจากรัฐทั้งเก้าไม่ให้รุกคืบหน้าต่อไปได้ ฉินได้ทำให้จักรวรรดิทั้งจักรวรรดิเดือดร้อนพร้อมกันทั่วทุกหัวระแหง โดยที่ตัวเองไม่ต้องสูญเสียลูกศรแม้แต่ลูกเดียวหรือหัวลูกศรแม้แต่หัวเดียวเลย

พร้อมๆ กับที่ฝ่ายสัมพันธมิตรสลายตัวลงนั้นเอง สัญญาต่างๆ ก็ไม่มีสาระอะไร และบรรดาแคว้นต่างๆ ก็รีบยกดินแดนบางส่วนในแคว้นของตนให้แก่ฉินเป็นราชบรรณาการเพื่อความสงบสุข แคว้นฉินซึ่งมีความเข้มแข็งเหนือกว่าได้ขับไล่กองทัพที่อ่อนแอของฝ่ายข้าศึกให้แตกพ่ายหนีไป และได้ติดตามตีข้าศึกที่แตกพ่ายหนีไปนั้นด้วย ได้รบชนะกองทัพที่มีทหารตั้งล้านนั้นจนกระทั่งโล่ของทหารเหล่านั้นได้ลอยอยู่เหนือเลือดที่ไหลหลั่งดุจแม่น้ำ เมื่อฉินได้มีชัยชนะรุดหน้าอยู่นี้ฉินก็มีอำนาจเหนือจักรวรรดิ และได้แบ่งที่ดินออกไปตามแต่จะเห็นควร แคว้นที่มีอำนาจมากก็ยอมแพ้ และแคว้นที่อ่อนแอทั้งหลายก็นำเครื่องราชบรรณาการเข้าไปถวายถึงในราชสำนัก

ต่อมาก็มีกษัตริย์เฉียวเหวิ่น (Hsiao-wen) และกษัตริย์จวงเฉียง (Chuang-hsiang) ซึ่งครองราชสมบัติอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้นและไม่มีเหตุการณ์ที่สำคัญๆ อะไรเลย ต่อจากนี้ก็เกิดมีจักรพรรดิองค์แรกขึ้นมาดำเนินการปกครองจนได้รับความสำเร็จทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอยู่ได้ถึงหกชั่วอายุคน โดยอาศัยพระบรมเดชานุภาพที่ใหญ่หลวงนี้พระองค์ก็ทรงสามารถทำให้จักรวาลมาสยบอยู่ ณ เบื้องหน้าพระพักตร์ของพระองค์ได้ ทรงผนวกแคว้นโจวตะวันออกและตะวันตกไว้ได้ และได้ทำลายอำนาจพวกเจ้าครองนคร

ทั้งหลายลงได้หมด พระองค์ได้เสด็จขึ้นสู่ตำแหน่งอันสูงสุด และทรงปกครองไปทั่วทั้งหกทิศ ทรงใช้อาชญานำความหายนะมาให้โลก และอำนาจของพระองค์นั้นได้ทำให้ทะเลทั้งสี่ต้องสั่นสะท้าน ทางภาคใต้พระองค์ก็ทรงยึดแคว้นเย่ว (Yüeh) และได้ทรงทำให้แคว้นเย่วกลายเป็นป่ากะถิน (Cassia Forest) และเป็นที่อาศัยอยู่ของช้าง และพวกเจ้านายแห่งแคว้นเย่วหลายร้อยองค์ได้ทรงยอมหมอบสิโรราบ คล้องบ่วงไว้ที่ศอ และได้ทรงขอชีวิตกับข้าราชการชั้นต่ำที่สุดของแคว้นฉิน แล้วพระองค์ก็ให้เมิ่งเทียน (Meng T'ien) สร้างกำแพงยักษ์และป้องกันชายแดน ขับไล่พวกเฉียงนู้ (Hsiung-nu) ไปได้ไกลกว่า ๗๐๐ ลี้ พวกป่าเถื่อน (ฮวนนั้ง) ทั้งหลายจึงไม่กล้านำม้ามาเลี้ยงทางภาคใต้ และพวกเฉียงนู้ก็ไม่กล้ายกกองทัพมาแก้เผ็ดอีกต่อไป

หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงละทิ้งวิถีทางที่กษัตริย์องค์ก่อนๆ ได้เคยประพฤติปฏิบัติมา และได้ทรงเผาหนังสือและข้อเขียนของสำนักต่างๆ ตั้งร้อยสำนัก เพื่อไม่ให้ประชาชนรู้เรื่องราวต่างๆ ในอดีต แล้วพระองค์รับสั่งให้ทำลายป้อมปราการที่สำคัญๆ ของแคว้นต่างๆ หมด ทรงให้ปลงชีวิตบรรดาชนชั้นนำที่มีอำนาจเสียสิ้น ทรงรวบรวมอาวุธยุทธภัณฑ์ของจักรวรรดิไว้ทั้งหมดและให้นำมาเก็บไว้ที่เมืองหลวงของพระองค์ที่เฉียนหยาง (Hsien-yang) ซึ่งเมืองเฉียนหยางนี้เองที่ได้นำเอาหอกและหัวลูกเกาทัณฑ์ทั้งหลายมาหลอมสร้างเป็นรูปมนุษย์ได้ถึง ๑๒ คน ทั้งหมดนี้ก็เพื่อทำให้ประชาชนของจักรวรรดิอ่อนแอลงนั่นเอง หลังจากนี้พระองค์ก็เสด็จขึ้นไปดัดแปลงภูเขาหัว (Hua) ให้เป็นป้อมค่าย และรับสั่งให้สร้างท่าน้ำไว้ที่แม่น้ำฮวงโหหลายแห่งด้วยกัน เพื่อทำให้หน้าผาอันสูงชันที่เป็นชะเงื้อมเหนือหุบเขาอันลึกล้ำนั้นมีความแข็งแรงยิ่งขึ้น พระองค์ได้ทรงส่งทหารไปประจำตามจุดยุทธศาสตร์ต่างๆ พร้อมกับแม่ทัพที่เชี่ยวชาญและพวกขมังธนูที่มีความชำนิชำนาญทั้งหลายและได้ทรงแต่งตั้งอำมาตย์ที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้กับทหารที่ฝึกฝนดีแล้วให้คอยคุ้มครองแผ่นดินโดยมีอาวุธพร้อมสรรพ และคอยสอบถามทุกคนที่เดินทางผ่านไปมา เมื่อพระองค์ทรงทำให้จักรวรรดิสงบราบคาบแล้ว จักรพรรดิพระองค์แรกนี้ก็ทรงมีความเชื่อมั่นพระทัยว่า ด้วยการทำเมืองหลวงให้แข็งแรงอยู่ภายในช่องแคบและกำแพงโลหะที่ยาวตั้งพันไมล์นั้น พระองค์จึงได้ทรงสร้างกฎขึ้นมากฎหนึ่งซึ่งคงจะทำให้ทายาทของพระองค์ทรงมีความสุขสบายไปได้หลายหมื่นชั่วอายุคนทีเดียว

หลังจากที่องค์ปฐมจักรพรรดิสิ้นพระชนม์แล้ว ความทรงจำเกี่ยวกับอำนาจของพระองค์ก็ยังคงทำให้สามัญชนทั้งหลายหวาดกลัวอยู่ได้อีกชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่

เฉินเซ (Ch'en She) ซึ่งเกิดในกระท่อมคนจนๆ ที่มีหน้าต่างนิดหนึ่งและมีประตูขัดแตะ เป็นกรรมกรทำงานกลางวันอยู่ในทุ่งนา และเป็นทหารเกณฑ์ที่เขาส่งไปประจำอยู่ที่ป้อมในเมือง ซึ่งความสามารถของเขานั้นจะเอาไปเปรียบแม้กับคนที่มีความสามารถปานกลางก็ยังไม่ได้ ไม่มีคุณค่าตามแบบของขงจื๊อและม่อจื๊อหรือความมั่งคั่งอย่างเถาจู (T'ao Chu) หรือ อี้ตุน (I Tun) แต่ก็ยังกระโดดจากตำแหน่งทหารเลว ก้าวสูงขึ้นมาจากหนทางในท้องทุ่งนำทหารที่น่าสงสารที่เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าไม่กี่ร้อยคนปฏิวัติราชวงศ์ฉินได้ พวกเขาได้โค่นต้นไม้เอามาทำเป็นอาวุธ ได้ชักธงขึ้นสู่ยอดเสาในสวนทั้งหลาย แล้วโลกทั้งหมดก็รวมตัวกันมาล้อมรอบพวกเขาคล้ายๆ ปุยเมฆ นำอาหารมาให้ และติดตามพวกเขาไปคล้ายเงาตามตัวฉะนั้น ในที่สุดพวกผู้นำทั้งปวงทางภาคตะวันออกก็ลุกฮือขึ้นโค่นราชวงศ์ฉินสงได้

บัดนี้ จักรวรรดิฉินก็ได้กลายเป็นจักรวรรดิที่เล็กและอ่อนแอโดยไม่มีทางเลี่ยง ฐานทัพของแคว้นฉินที่ยุงโจว (Yung-chou) ที่มั่นภายในช่องแคบก็คงเป็นเหมือนเดิมอยู่ ตำแหน่งฐานะของเฉินเซในด้านความสง่าผ่าเผยแล้วไม่อาจเทียบกับเจ้านายแห่งแคว้นฉินเยี่ยน เจา (Chao) ฮั่น หวุย สุ้ง และจุงซาน (Chung-shan) ได้เลย อาวุธยุทโธปกรณ์ที่เฉินเซทำจากจอบเสียมและกิ่งไม้นั้นไม่อาจเทียบได้กับความคมของหอกและทวนที่ใช้ในสงครามเลย กองทหารที่ส่งไปรักษาเมืองต่างๆ ซึ่งมีจำนวนเพียงเล็กน้อยนั้น เมื่อเทียบกับกองทัพของแคว้นต่างๆทั้งเก้าแคว้นแล้ว ก็ดูเหมือนไม่มีอะไรเลย แผนการและเล่ห์เหลี่ยมต่างๆ ตลอดจนวิธีการทำสงครามของเฉินเซนั้นด้อยกว่าของคนอื่นๆ ในยุคก่อนๆ มากทีเดียว แต่เฉินเซก็ประสบผลสำเร็จในการทำงานในกรณีที่คนอื่นๆ ทำไม่สำเร็จ ทำไมจึงเป็นเช่นนี้ทั้งๆ ที่ความสามารถ ขนาด อำนาจและความเข้มแข็งในด้านพละกำลังนั้นเทียบกับทุกๆแคว้นทางภาคตะวันออก ซึ่งได้เคยเป็นปฏิปักษ์ต่อแคว้นฉินไม่ได้เลยสักประตูเดียว? แคว้นฉินซึ่งเริ่มต้นจากจำนวนอาณาเขตที่ไม่มากมายอะไรนักได้กลายเป็นแคว้นที่กว้างใหญ่ไพศาลมีอำนาจมาก และทำให้เจ้านายใหญ่ๆ โต ๆ อื่น ๆ มาเคารพนบนอบได้นับเป็นเวลาตั้งร้อยปี แต่หลังจากที่ได้ตั้งตัวเป็นใหญ่เหนือจักรวรรดิทั้งสิ้นและสถาปนาตัวเองอยู่ภายในที่มั่นของช่องเขาแล้ว คนธรรมดาสามัญคนเดียวก็ได้ตั้งตัวเป็นปรปักษ์ และทำลายวัดแห่งบรรพบุรุษของราชวงศ์ฉินลงได้หมด กษัตริย์แห่งจักรวรรดิฉินได้สิ้นพระชนม์อยู่ในเงื้อมมือของคนทั้งหลาย แล้วเลยกลายเป็นเรื่องตลกขบขันของโลกไปทำไมจึงเป็นเช่นนั้นเล่า ? ทั้งนี้ก็เพราะว่าราชวงศ์ฉินมิได้ปกครองประชาราษฎร์ด้วยหลักมนุษยธรรมและความยุติธรรมและขาดความรู้แจ้งว่ากำลัง

ในการที่โจมตีรุกราน กับอำนาจในการที่จะรักษาสิ่งที่ตนชนะแล้วให้คงอยู่ต่อไปได้นั้น หาได้เป็นสิ่งเดียวกันไม่

การกบฏของเฉินเชและหวูกวาง

การพรรณนาถึงการเริ่มต้น การปฏิวัติใหญ่ต่อราชวงศ์ฉินเป็นครั้งแรกนี้ได้มาจากชีวประวัติของผู้นำการปฏิวัติ คือ เฉินเชและหวูกวางซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือ ***ซื่อจี*** และ ***ฮั่นซู*** หนังสือนั้นได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความทารุณโหดร้ายแห่งกฎหมายและสถาบันต่าง ๆ ของราชวงศ์ฉินนั้นได้ทำให้ประชาชนหมดความกลัวเพราะความสิ้นหวังอย่างไรบ้าง จึงเป็นเหตุทำให้เกิดการปฏิวัติ ซึ่งก็เป็นเพราะความหวังที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปนั่นเอง

(จาก "*ฮั่นซู*" ๓๑ : ๑a-๒b)

สมัยที่เฉินเชยังเป็นเด็กอยู่ วันหนึ่งขณะที่กำลังทำงานอยู่ในทุ่งนาพร้อมด้วยชายอื่นที่มารับจ้างทำงาน ในทันทีทันใดนั้นเขาก็หยุดไถไปยืนอยู่บนโคกแห่งหนึ่ง มองดูด้วยสายตาที่แสดงความไม่พอใจอย่างลึกซึ้ง เป็นเวลานานทีเดียว แล้วจึงได้ประกาศว่า : "ถ้าข้าพเจ้าได้เป็นคนมั่งมีและมีชื่อเสียงแล้ว ข้าพเจ้าจะไม่ลืมพวกท่านเลย !"

คนที่มารับจ้างทำนาต่างก็พากันหัวเราะและตอบว่า : "ท่านก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าเป็นกรรมกรรับจ้างคนหนึ่งเท่านั้น แล้วท่านจะเป็นคนร่ำรวยและมีชื่อเสียงได้อย่างไรกัน ?"

เฉินเชถอนหายใจใหญ่ แล้วกล่าวว่า : "ถูกแล้ว พวกท่านซึ่งเป็นนกกระจอกตัวเล็ก ๆ จะเข้าใจความทะเยอทะยานของหงส์ได้อย่างไรกัน !"

ในเดือนที่ ๗ แห่งปีแรกแห่งรัชสมัยของจักรพรรดิองค์ที่สอง (พ.ศ. ๓๓๔) คนจน ๆ ในหมู่บ้านนั้นได้ถูกส่งไปเป็นทหารประจำการอยู่ที่ป้อมเมืองยิ่วหยาง (Yü-yang) ซึ่งมีกำลังทหารเพียง ๙๐๐ คน เท่านั้น แต่เมื่อพวกเขาไปถึงตำบลที่เป็นบึงใหญ่ในเมืองฉี (Ch'i) ก็ต้องเผชิญกับฝนที่ตกอย่างหนัก และถนนก็กลายเป็นทางที่พวกเขาไม่อาจผ่านไปได้ ซึ่งเป็นเหตุทำให้พวกเขาไม่สามารถไปถึงจุดหมายปลายทางทันเวลา เมื่อว่าตามกฎหมายแล้ว ผู้ที่ไปไม่ถึงจุดหมายปลายทางทันเวลาที่กำหนดไว้จะต้องถูกลงโทษประหารชีวิต เฉินเชกับหวูกวางจึงร่วมกันวางแผนการโดยกล่าวว่า "ถ้าหากว่าเราพยายามวิ่งหนี

เราก็จะต้องตาย และถ้าหากว่าเราเริ่มทำการปฏิวัติ เราก็จะต้องตายเช่นเดียวกัน โดยเหตุที่ไม่ว่าโดยวิธีใด เราก็หนีความตายไม่พ้นเช่นนี้แล้ว จะมิเป็นการดีกว่าหรือ ถ้าหากว่าเราจะตายด้วยการต่อสู้เพื่อราชอาณาจักร ? เมื่อนายทหารที่บังคับบัญชาทหารกลุ่มนั้นเมาเหล้า หวูกวางก็ได้บอกประกาศอย่างเปิดเผยหลายครั้งหลายหนว่าเขาจะวิ่งหนี โดยวิธีนี้หวูกวางหวังที่จะยั่วยุให้นายทหารผู้บังคับบัญชานั้นโกรธ แล้วเอาเขาไปลงโทษ และจะได้ก่อให้เกิดความแค้นเคืองและความไม่พอใจขึ้นแก่คนอื่นๆ และก็เป็นตามที่หวูกวางคาดไว้ นายทหารผู้นั้นเริ่มโบยเขา และเมื่อนายทหารผู้นั้นชักดาบออกมาจากฝัก หวูกวางก็กระโดดเข้าแย่งดาบและฆ่านายทหารผู้นั้นตาย เฉินเซได้วิ่งเข้ามาช่วยแล้วเขาทั้งสองก็ช่วยกันฆ่านายทหารอื่นๆ อีกสองคน แล้วเรียกคนทั้งหลายเข้ามารวมกันและประกาศว่า : "เพราะว่าเราต้องเผชิญกับฝนนี่เอง เราจึงไม่สามารถไปถึงจุดหมายปลายทางตรงตามเวลาที่กำหนดไว้ได้ และคนที่ไปถึงไม่ตรงตามกำหนดเวลาจะต้องถูกตัดศีรษะ ! แม้ว่าบางทีท่านอาจหลบหนีไปได้บ้าง ทุกๆ หกหรือเจ็ดในสิบคนของพวกท่านก็จะต้องตายเพราะความผิดหน้าที่นั้น สหายผู้กล้าหาญของข้าพเจ้าทั้งหลายบัดนี้ ถ้าหากว่าท่านไม่อยากตาย เราก็ไม่มีอะไรที่จะต้องกล่าวมากไปกว่านี้ แต่ถ้าหากว่าท่านจะเสี่ยงกับความตายละก็ ขอให้พวกเราเสี่ยงเพื่อชื่อเสียงและความรุ่งเรืองเถิด ! ทั้งกษัตริย์และพวกผู้ดี ทั้งแม่ทัพและเสนาบดีทั้งหลายก็ล้วนแต่แต่งตั้งขึ้นมาทั้งนั้น หาได้เป็นมาแต่กำเนิดไม่ !" คนทั้งปวงได้กล่าวรับขึ้นพร้อมกันว่า "เราจะไปกับท่าน !"

หลิ่วจีผู้ตั้งราชวงศ์ฮั่นเรืองอำนาจ

หลิ่วจี (Liu Chi) ก็คล้ายๆ กับเฉินเซนั่นเองคือเกิดในตระกูลที่ต่ำต้อยและได้ตั้งกลุ่มนักเผชิญภัยกลุ่มเล็กๆ ขึ้นเป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองของราชวงศ์ฉิน เมื่อกำลังของหลิ่วจีมีมากขึ้นขนาดเป็นกองทัพแล้ว เขาก็ได้ตกลงกับกลุ่มขบถกลุ่มอื่นๆ ว่าใครก็ตามที่ไปถึงเขตแดนเมืองหลวงของแคว้นฉินคือเมืองกวนจุง (Kuan-chung) หรือไปถึงดินแดน "ภายในช่องเขา" ได้ก่อนจะได้เป็นกษัตริย์ปกครองประเทศ ใน พ.ศ. ๓๓๖ หลิ่วจีก็ประสบผลสำเร็จในการบุกทะลวงเข้าไปถึงตัวเมืองหลวง เฉี่ยนหยาง (Hsien-yang) และราชวงศ์ฉินก็ถึงซึ่งอวสาน ในตอนนี้หลิ่วจีได้ประกาศหลักเกณฑ์ที่มีชื่อเสียงสามเรื่อง (คุณลักษณะ ๑๐ ประการในชาวจีน) แทนระบบกฎหมายที่ละเอียดลออของราชวงศ์ฉิน แม้เมื่อราชวงศ์นี้จะตั้งมั่นดีแล้ว และจะต้องสร้างกฎหมายให้ละเอียดลออยิ่งขึ้นก็ตาม หลัก

เกณฑ์สามเรื่องนี้ก็ยังคงเอามาใช้เป็นตัวอย่างแห่งความง่ายๆ และความอะลุ้มอล่วยในการปกครองของราชวงศ์ฮั่นอยู่บ่อยๆ ทีเดียว ข้อความที่แปลมานี้ได้มาจากชีวประวัติของหลิ่วจี ชื่อเรื่อง "บันทึกรายงานเกี่ยวกับจักรพรรดิเก่าจื่อ" (พระบรมนามาภิไธยที่ได้รับหลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว) อันมีอยู่ในหนังสือ ชื่อจี (Shih chi) เราได้ทิ้งพระบรมนามาภิไธยของหลิ่วจีเสียหลายพระนาม ทั้งนี้ก็เพื่อผู้อ่านจะได้เข้าใจเรื่องราวได้อย่างแจ่มแจ้งง่ายๆ นั่นเอง

(จาก "*ชื่อจี*" ๘ : ๑๕a-๑๖b)

ในที่สุด กองทัพหลิ่วจีก็ไปถึงเมืองปาซาง (Pa-shang) ซึ่งอยู่ใกล้เมืองหลวงได้ก่อนหัวหน้ากลุ่มอื่นๆ กษัตริย์ฉินพระนามว่า จื่อหยิง (Tzu-ying) (ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๓ ของราชวงศ์ฉินที่ได้เลิกใช้พระนามจักรพรรดิ) ได้ประทับรถม้าธรรมดา เทียมม้าขาวมาพร้อมกับมีเชือกพันอยู่รอบพระศอและได้ทรงมอบพระราชลัญจกรและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของราชสำนักให้หลิ่วจีที่ข้างถนนกุหลาบ (Brier Road) นายทัพบางคนได้ขอให้หลิ่วจีปลงพระชนม์กษัตริย์จื่อหยิงเสีย แต่หลิ่วจีได้ตอบว่า..."นับว่าเป็นเวรกรรมอย่างหนักทีเดียวในการที่จะฆ่าผู้ที่ยอมแพ้" พร้อมนี้ก็มอบกษัตริย์ฉินให้แก่พวกนายทหารแล้วก็ยกทัพไปทางทิศตะวันตกเข้าเมืองเฉียนหยาง...ให้ประทับตราท้องพระคลังที่เป็นสมบัติพัสถานของกษัตริย์ฉินไว้ แล้วกลับมายังค่ายทหารที่ปาซาง ณ ที่นั้นหลิ่วจีได้เรียกประชุมบรรดาผู้ที่มีชื่อเสียงและมีอำนาจของเมืองต่างๆพร้อมกันแล้วกล่าวว่า :

"ท่านสุภาพชนทั้งหลาย ท่านต้องตกอยู่ในความลำบากภายใต้กฎหมายอันทารุณโหดร้ายของราชวงศ์ฉินมาเป็นเวลานานแล้ว พวกที่วิพากษ์วิจารณ์การปกครองก็จะถูกกำจัดให้หมดสิ้นไปพร้อมกับครอบครัว พวกที่จับกลุ่มกันพูดในที่ส่วนตัวก็จะถูกประหารชีวิตที่ตลาด ข้าพเจ้าและพวกหัวหน้าคนอื่นๆ ได้ตกลงกันไว้ว่าผู้ที่เข้าไปถึงช่องเขาได้ก่อนจะได้เป็นผู้ปกครองอาณาบริเวณภายในเขตช่องเขานั้น เพราะฉะนั้น บัดนี้ข้าพเจ้าจึงเป็นกษัตริย์แห่งกวนจุงนี้ ข้าพเจ้าขอสัญญาว่าจะออกกฎหมายที่ประกอบด้วยหัวเรื่องต่อไปนี้เท่านั้นคือ

(๑) ผู้ที่ฆ่าเขาจะต้องได้รับโทษถึงตายตกไปตามกัน

(๒) ผู้ที่ทำร้ายผู้อื่นหรือขโมยสิ่งของของผู้อื่นจะถูกลงโทษตามความหนักเบาของความผิด

(๓) ข้าพเจ้าขอเลิกล้มกฎหมายที่เหลือของราชวงศ์ฉินทั้งหมด

ขอให้ข้าราชการและประชาชนจงอย่าเดือดร้อนอย่างแต่ก่อนอีกต่อไปเลย ข้าพเจ้ามาเพื่อช่วยท่านให้พ้นจากความทุกข์ยากเท่านั้นเอง ไม่ใช่มาเพื่อข่มขี่หรือทำให้ท่านต้องเดือดร้อน เพราะฉะนั้นจงอย่าได้กลัวเลย ! เหตุผลง่ายๆ ที่ทำให้ข้าพเจ้ากลับมายังปาซางอีกก็เพื่อจะรอหัวหน้าคนอื่นๆ เพื่อว่าเมื่อเขามาพร้อมกันแล้ว เราจะได้ยุติปัญหาตามที่ได้ตกลงกันไว้" หลิ่วจีได้ส่งคนไปพร้อมกับข้าราชการในราชสำนักฉินและเอาประกาศปิดไว้ตามหมู่บ้านและเมืองต่างๆ ประชาชนแคว้นฉินต่างก็มีความชื่นชมยินดีอย่างล้นพ้น และได้รีบพากันนำเอาวัวควาย แกะ เหล้า และอาหารมาให้พวกทหาร แต่หลิ่วจีไม่ยอมรับของขวัญเหล่านั้นโดยกล่าวว่า : "ในยุ้งฉาง ก็มีข้าวมากมายก่ายกองอยู่แล้ว เราไม่ปรารถนาจะให้ประชาชนต้องแบกภาระอีก" ซึ่งทำให้ประชาชนมีความชื่นชมยินดีมากยิ่งขึ้นไปอีก พวกเขากลัวเพียงอย่างเดียวว่าหลิ่วจีจะไม่ได้เป็นกษัตริย์ของแคว้นฉินเท่านั้นแหละ

หลิ่วจีได้เป็นปฐมจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ฮั่น

เพื่อให้บรรดาสหายและผู้ที่ให้ความสนับสนุนทั้งหลายมีความจงรักภักดีต่อตน หลิ่วจีจึงได้พระราชทานยศถาบรรดาศักดิ์และข้าทาสบริวารให้แก่บุคคลเหล่านั้นเสมอไปทุกคราวที่สามารถพิชิตดินแดนต่างๆ ได้ ใน พ.ศ. ๓๔๑ เมื่อแน่พระทัยว่าพระองค์ได้ทรงประสบผลสำเร็จในขั้นสุดท้ายแล้ว บรรดามิตรสหายและผู้สนับสนุนพระองค์ทั้งหลายต่างก็ขอให้พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเก่าของฉิน คือเป็นองค์จักรพรรดิผู้ประเสริฐโดยให้เหตุผลว่าถ้าหากหลิ่วจีไม่ทรงดำรงตำแหน่งนั้น บรรดาศักดิ์ต่างๆ ที่พวกตนได้รับก็จะไม่มีอำนาจอะไร หลิ่วจีก็คล้ายๆ ซีซาร์คือทรงปฏิเสธอย่างนุ่มนวลเสียสามครั้งก่อนที่จะทรงรับพระนามนั้น

(จาก "*ซือจี*" ๘ : ๒๘๖)

พวกเจ้านายและขุนพลทั้งปวงได้ร่วมกันทูลขอให้หลิ่วจีทรงดำรงพระนามว่าองค์จักรพรรดิผู้ประเสริฐ แต่หลิ่วจีได้ตรัสว่า : "ข้าพเจ้าได้ยินมาว่า ตำแหน่งจักรพรรดินั้นจะคู่ควรก็เฉพาะคนที่มีคุณงามความดีเท่านั้น เราไม่ควรอ้างเอาอย่างลมๆ แล้งๆ และพูดเอาเองเลย ข้าพเจ้าไม่กล้ารับตำแหน่งดังกล่าวนั้น" แล้วพวกข้าราชบริพารทั้งหลายก็กราบทูลว่า : "กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของเราได้เกิดมาจากการเริ่มต้นที่ต่ำต้อยที่สุดเพื่อลง

โทษผู้ที่คดโกงและโหดร้าย แล้วก็นำสันติสุขมาสู่คนทั้งปวงภายในดินแดนที่มีทะเลทั้งสี่เป็นขอบเขต สำหรับผู้ที่มีความดีความชอบ พระองค์ก็ประทานที่ดินและประทานข้าทาสให้ดุจเดียวกับกษัตริย์ที่ได้ปฏิบัติต่อขุนนางทั้งหลายแล้ว ถ้าหากว่ากษัตริย์ของพวกเราไม่ทรงเฉลิมพระนามด้วยพระนามที่สูงสุดแล้ว บรรดาศักดิ์ทั้งหลายที่พวกเราได้รับก็ดูจะเกิดเป็นปัญหาที่น่าสงสัยขึ้นมา พวกเราขอยืนยันคำร้องของเราด้วยชีวิต !" หลิ่วจีไม่ทรงยอมรับถึงสามวาระ และเมื่อทรงเห็นว่าพระองค์จะทรงทำอะไรให้ดีไปกว่านั้นไม่ได้อีกแล้วจึงตรัสว่า : "ท่านผู้เป็นใหญ่ทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งปวงพิจารณาเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามแล้วก็คงจะต้องเป็นสิ่งที่ดีงามสำหรับบ้านเมืองแน่"

มูลฐานทางด้านทฤษฎีแห่งสถาบันจักรพรรดิ

ราชวงศ์ฉินได้ปฏิบัติงานมากมายเพื่อแก้ปัญหาทางภาคปฏิบัติขององค์การและการบริหารงานของพวกข้าราชการที่นับว่าจำเป็นสำหรับการปกครองจักรวรรดิที่กว้างใหญ่ไพศาลดุจดังประเทศจีนนี้ กษัตริย์ฮั่นในสมัยแรกๆ เมื่อทรงทำระบบกฎหมายทั้งหลายให้คนเข้าใจได้ง่ายๆ และนำเอาระบบศักดินาแบบจำกัดอำนาจกลับมาใช้นั้นได้ทรงระมัดระวังอย่างที่สุดที่จะไม่ยอมแตะต้องกลไกที่เกี่ยวกับข้าราชการนี้เลย แต่โดยเหตุที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์ฉินถือว่าระบบการปกครองของตนตั้งอยู่บนฐานแห่งลัทธิที่เคร่งครัดตามตัวบทกฎหมายอันไม่ค่อยมีใครเคารพเชื่อถือนี้เป็นต้นมา จึงนับว่าเป็นความจำเป็นที่นักปราชญ์สมัยราชวงศ์ฮั่นจะต้องทำงานเกี่ยวกับการตีความหมายทางด้านปรัชญาใหม่และการแสดงให้เห็นความจำเป็นของระบบจักรพรรดิ พวกนักปราชญ์เหล่านั้นได้ประสบผลสำเร็จในภารกิจนี้ซึ่งทำให้ทฤษฎีของพวกเขายังคงเป็นที่รับรองกันอยู่ว่าเป็นพื้นฐานของสถาบันแห่งราชสำนักจีนเรื่อยมา เพิ่งจะมาเลิกเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นี่เอง ความคิดเห็นเกี่ยวกับจักรวรรดิและหน้าที่ของกษัตริย์อันเข้าใจกันเป็นอย่างดีและในความตรงกันข้ามกับลัทธิที่ชอบเยาะเย้ยถากถางผู้อื่น แห่งความคิดเห็นแบบที่เคร่งครัดตามตัวบทกฎหมายนี้ได้แสดงออกซึ่งข้อความที่หนักไปในทางศีลธรรมอย่างที่สุดและยังคงเป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ประการหนึ่ง ในด้านความคิดของจีนเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรกๆ เป็นสมัยที่มีการสังเคราะห์ทางด้านปรัชญา เป็นการยากที่จะเอาฉลากเก่าๆ มาใช้กับนักคิดในสมัยนี้ซึ่งได้รับความคิดเห็นมาจากสำนักปรัชญาก่อนๆ หลายสำนักด้วยกัน เพราะฉะนั้นในหน้าต่อๆ ไปเราจะไม่พยายามข้องแวะ

กับความคิดของพวกฮั่นในด้านที่มีความเกี่ยวพันกับสำนักต่างๆ เฉพาะรายๆ แต่จะได้อธิบายถึงการสังเคราะห์ที่ก่อให้เกิดทฤษฎีที่ถูกต้องแห่งการปกครองของราชวงศ์ฮั่นซึ่งส่วนใหญ่มีลัทธิขงจื๊อเป็นเหตุบันดาลใจ แต่ก็มีส่วนประกอบต่างๆ ที่ยืมมาจากลัทธิเต๋า ความคิดเห็นเกี่ยวกับยินหยางและแม้แต่ลัทธินิติธรรมนิยมแทน

การปกครองของปฐมจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ฉินนั้น จะแสดงให้เห็นคุณลักษณะได้ก็โดยการทำให้ขอบเขตแห่งความรู้เกี่ยวกับชีวิตของประชาชาติ และการใช้อำนาจแบบเด็ดขาดเพียงคนเดียวโดยไม่จำกัดขอบเขตนั้นดำเนินไปอย่างรุนแรง นักทฤษฎีการเมืองสมัยฮั่นซึ่งมีปฏิกิริยาต่อสถานการณ์นี้ ชอบรัฐบาลชนิดที่ปล่อยไปตามบุญตามกรรม (laissez-faire) หรือดังที่เรียกกันว่า "การไม่กระทำ" (nonaction) และชอบคณะผู้แทนที่มีอำนาจหน้าที่ พวกนี้ซึ่งล้อมรอบบุคคลในราชสำนักขององค์จักรพรรดิซึ่งรุ่งเรืองด้วยอำนาจลึกลับของสวรรค์อยู่นั้น ได้ทูลว่ากษัตริย์จะต้องไม่ทรงทำพระองค์ให้เดือดร้อนเพราะการกระทำของรัฐบาล แต่ควรจะปล่อยเรื่องเช่นนั้นทั้งหมดให้เป็นภารธุระของพวกเสนาบดีทั้งหลายที่พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งขึ้นมา ซึ่งถ้าว่าตามหลักทฤษฎีแล้วอย่างน้อยที่สุดก็มีคุณธรรมและความสามารถเท่านั้นเป็นพื้นฐาน ดังนั้นพวกเขาจึงหวังที่จะดักหน้าการกลับปรากฏขึ้นมาใหม่แห่ง "ลัทธิเกี่ยวกับปัจเจกชน" ซึ่งได้เจริญรุ่งเรืองมากในสมัยราชวงศ์ฉิน เพื่อเป็นการสนับสนุนความคิดเห็นนี้ พวกเขาได้ย้ำให้เห็นความสำคัญของความรู้จักกาละและความยืดหยุ่นในด้านการปกครอง กษัตริย์ซึ่งเป็นดุจจุดสุดยอดของพีระมิดใหญ่ของการปกครอง อาจจะซื่อสัตย์ต่อหลักการอันเป็นมูลฐานของการปกครองบางอย่างโดยไม่ต้องยืดหยุ่นก็ได้ แต่การวางกำหนดกฎเกณฑ์และการสนับสนุนมาตรการพิเศษนั้น จะต้องเป็นกรรมวิธีที่พวกข้าราชการที่คุ้นเคยกับสถานการณ์เป็นส่วนตัวรับไปดำเนินการทีละอย่างๆ ทั้งลัทธิสัมบูรณนิยมทางนิติธรรม ดังที่แสดงไว้ในกฎว่าด้วยกฎหมายที่ไม่ยืดหยุ่น และเป็นแบบเดียวกันหมด และลัทธิขงจื๊อแบบเก่าๆ ที่เกาะแน่นอยู่กับสถาบันในอดีต ต่างก็มิใช่ลัทธิที่ยอมรับนับถือกันในสมัยนี้เลย รัฐบาลแม้ว่าจะยึดมั่นอยู่กับคุณค่าที่ยั่งยืนบางอย่างก็จำต้องปรับปรุงตัวเองให้เหมาะกับกาลเวลาด้วย

การแปลความหมายเกี่ยวกับหน้าที่ขององค์พระมหากษัตริย์ซึ่งมีผลให้องค์จักรพรรดิต้องถูก "เตะโด่ง" ขึ้นไปเพื่อให้พวกเสนาบดีทั้งหลายมีอิสระเสรีภาพและมีอำนาจหน้าที่มากยิ่งขึ้นนั้น ส่วนใหญ่ก็เพื่อจำกัดอำนาจสมบูรณาญาสิทธิ์ตามหลักทฤษฎี

ของกษัตริย์ให้น้อยลง และเพื่อรับประกันว่า แม้ว่าสิทธิการสืบสันตติวงศ์อาจทำให้กษัตริย์ที่ชั่วร้ายหรือที่ไร้ความสามารถได้ขึ้นครองราชบัลลังก์ แต่รัฐบาลของชาติก็ไม่ควรจะตกเป็นเหยื่อแห่งความชอบทำตามอำเภอใจของกษัตริย์นั้นเสียโดยสิ้นเชิง ความสำเร็จแห่งการตีความหมายนี้ก็คล้าย ๆ กับทฤษฎีทางการเมืองทั้งหลายทั้งปวงคือมิใช่ว่าจะไม่มีเงื่อนไขเสียเลย จักรพรรดิที่มีพระทัยเข้มแข็งเช่นจักรพรรดิหวู ทรงหาวิธีทำลายอำนาจของพวกเสนาบดีลงได้และทรงปกครองบ้านเมืองเองโดยตรง ส่วนกษัตริย์ที่มีพระทัยอ่อนแอก็มักจะกลายเป็นนักโทษของพวกข้าราชการของพระองค์เองจริง ๆ เสียด้วย

ลักษณาการอันสงบของพระมหากษัตริย์และตัวแทนแห่งอำนาจ

ข้อความที่เลือกคัดมานี้ได้มาจากผลงานทางด้านปรัชญาที่มีชื่อเสียงที่สุดในสมัยราชวงศ์ฮั่นยุคแรก ๆ รวมสองชิ้นด้วยกัน คือ หนังสือ ***หวยนานจื่อ*** (Huai-nan Tzu) กับ ***ชุนชิวฟั่นลู้*** (Ch'un-ch'iu fan-lu) หวยนานจื่อเป็นหนังสือที่รวบรวมบทความต่าง ๆ ที่พวกนักปราชญ์ในราชสำนักหลิ่วอัน (Liu An : สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๔๒๑) ซึ่งเป็นเจ้าชายแห่งหวยน่านและเป็นนัดดาของเก๋าจื่อ (Kao-tsu) ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์แรกของพวกฮั่นได้เขียนหรือรวบรวมขึ้น แม้ว่าส่วนใหญ่จะมีการบันดาลใจตามแบบลัทธิเต๋า แต่งานนี้ก็ได้รวบรวมข้อความต่าง ๆ ที่ยืมมาจากสำนักอื่น ๆ และเป็นตัวแทนความพยายามที่จะสังเคราะห์ความคิดในสมัยแรก หนังสือ ***ชุนชิวฟั่นลู้*** หรือ ***หนังสือว่าด้วยความสำคัญอย่างล้ำลึกของบันทึกเหตุการณ์ในฤดูวสันต์และฤดูสารท*** ที่นักปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งซึ่งนับถือลัทธิขงจื๊อ ชื่อ ตุงจุ้งซู (Tung Chung-shu : พ.ศ. ๓๖๔ ? - ๔๓๙ ?) ได้เขียนหรือรวบรวมขึ้นนั้นก็เป็นแบบเดียวกับบทความสั้น ๆ ทั้งหลายที่เกี่ยวกับปัญหาทางจักรวาลวิทยาและปรัชญาการเมืองนั่นเอง และมีความสำคัญในด้านการวางกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับทฤษฎีขงจื๊อในสมัยราชวงศ์ฮั่นมากทีเดียว

(จาก "*หวยนานจื่อ*" ๙ : ๑a, ๖b - ๗a)

งานของกษัตริย์เกิดจากการแบ่งเบาภาระโดยไม่ต้องทำอะไร และการออกคำสั่งโดยไม่ต้องพูด กษัตริย์ยังคงอยู่เฉย ๆ และบริสุทธิ์ผุดผ่องโดยมิต้องเคลื่อนไหวเลย ทรงไม่มีคติโดยไม่ต้องโอนเอนไปมา พระองค์ทรงยินยอมให้ข้าราชการชั้นผู้น้อยกว่าพระองค์ทำงานแทน และพระองค์ก็จะทรงประสบความสำเร็จได้จริง ๆ โดยอาศัยข้าราชการเหล่านั้นโดยไม่ต้องทำให้พระองค์ต้องเดือดร้อนเลย ดังนั้นแม้ว่าพระองค์จะทรงมีแผนการใด ๆ

อยู่ในพระทัย พระองค์ก็ทรงยอมให้พวกที่ปรึกษาทั้งหลายอ้างว่าเป็นแผนการของตน แม้พระองค์จะทรงสามารถอ้าพระโอษฐ์ตรัสได้ พระองค์ก็ทรงยอมให้พวกผู้บริหารประเทศทั้งหลายพูดแทนพระองค์ได้ แม้ว่าพระองค์มีพระบาทพอที่จะเสด็จไปไหนมาไหนได้ พระองค์ก็ทรงยอมให้พวกเสนาบดีเดินนำ และแม้พระองค์จะทรงมีพระกรรณที่จะรับฟังได้ พระองค์ก็ทรงยอมให้ข้าราชการแนะนำท้วงติงได้ ดังนั้นในบรรดานโยบายต่างๆ ของพระองค์นั้น ไม่มีนโยบายใดเลยที่จะผิดพลาด และในบรรดาโครงการต่างๆ ของพระองค์ก็ไม่มีโครงการใดเลยที่จะผันแปรไปเป็นอย่างอื่น...เมื่อกษัตริย์ทรงให้ข้าราชการคอยสดับตรับฟังเหตุการณ์ต่างๆ แทนแล้ว พระองค์ก็ทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ มีปรีชาญาณและปราศจากโมหจริต พระทัยของพระองค์ก็จะว่างเปล่าและเจตจำนงของพระองค์ก็จะอ่อนแอ เพราะฉะนั้นบรรดาเสนาบดีทั้งหลายของพระองค์จึงมาร่วมชุมนุมช่วยเหลือให้คำแนะนำแก่พระองค์ ไม่ว่าพวกเสนาบดีเหล่านั้นจะโง่หรือฉลาดก็ตาม จะเป็นคนดีหรือคนเลวก็ตาม ไม่มีใครเลยที่จะไม่ยอมถวายสติปัญญาความสามารถพิเศษแด่พระองค์ แล้วพระองค์ก็ทรงสามารถที่จะประกาศพิธีรีตองต่างๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งการปกครองของพระองค์ได้ ดังนั้นพระองค์ก็จะทรงมีอำนาจมากมายซึ่งเปรียบประดุจราชรถทรงของพระองค์ แล้วพระองค์ก็จะทรงขับขี่ตัวปัญญาซึ่งมีอยู่มากมายไปดุจทรงขับขี่ม้า และแม้ว่าพระองค์จะทรงข้ามที่ราบอันมืดครึ้มและถนนอันสูงชัน พระองค์ก็จะไม่ทรงเถลไถลออกนอกลู่นอกทาง กษัตริย์ผู้ปกครองประชาชนจะต้องซ่อนพระองค์เองให้ห่างไกลอยู่ในความล้ำลึกทั้งหลายเพื่อหลีกหนีความร้อนและความเปียกชื้น พระองค์จะต้องเก็บพระองค์ไว้เบื้องหลังประตูที่ปิดไว้หลายๆ ชั้น ทั้งนี้เพื่อหลีกหนีพวกกบฏและพวกทำสิ่งที่มิชอบ พระองค์จะไม่ทรงทราบลักษณะรูปร่างของตำบลต่างๆ ที่อยู่รอบๆ พระองค์ ทั้งไม่ทรงทราบรูปร่างของภูเขาและทะเลสาบที่อยู่ไกลออกไป พระเนตรของพระองค์จะเห็นสิ่งที่อยู่พ้นม่านของรัฐนี้ไปได้ไม่เกินสิบลี้ พระกรรณของพระองค์จะได้ยินไม่ไกลเกินไปกว่าหนึ่งร้อยศอก และไม่มีอะไรในโลกทั้งมวลเลย ที่พระองค์จะไม่ทรงเข้าพระทัย เพราะว่าผู้ที่มารายงานให้พระองค์ทรงทราบนั้นมีอยู่มากมาย และผู้ที่สำรวจตรวจตราแทนพระองค์ก็มีอยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน

(จาก ตุงจุ้งซู เรื่อง *"ชุนชิวฟั่นลู้"* ตอนที่ ๑๘,๖ : ๕a - ๖b)

ฟ้าอยู่ ณ เบื้องบนที่สูงมาก และได้ประทานความสุขลงมายังเบื้องล่าง ทรงซ่อนร่างไว้ ทรงแสดงให้เห็นเฉพาะแสงสว่างเท่านั้น เพราะเหตุที่ฟ้าอยู่ในตำแหน่งที่สูง ฟ้าจึงเป็นสิ่งที่ประเสริฐ และเพราะฟ้าประทานความสุขลงมาให้ ฟ้าจึงชื่อว่ามีพระเมตตา

กรุณา (เหวิน) เพราะฟ้าซ่อนร่างไว้ ฟ้าจึงศักดิ์สิทธิ์ และเพราะฟ้าได้ประทานแสงสว่างมาให้ ฟ้าจึงรุ่งโรจน์ ดังนั้นการที่จะดำรงตำแหน่งอันประเสริฐและปฏิบัติด้วยความเมตตากรุณา การซ่อนความศักดิ์สิทธิ์ของตนไว้แล้วให้แสงสว่างจึงนับว่าเป็นวิถีทางของฟ้า ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองมนุษย์จะต้องเลียนแบบวิถีทางของฟ้า โดยการซ่อนพระองค์เองให้ห่างไกลจากโลก พระองค์ก็จะกลายเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา และด้วยการดูแลสอดส่องอย่างกว้างขวาง พระองค์ก็จะทรงมีพระปรีชาญาณ พระองค์ต้องทรงใช้คนดี ซึ่งจะทำให้พระองค์ทรงประสบความสำเร็จ แต่อย่าทำพระองค์ให้เหน็ดเหนื่อยด้วยการแบกภารธุระเข้าไว้ แล้วพระองค์ก็จะทรงเป็นผู้ประเสริฐ ในการรักสรรพสัตว์ทั้งปวงนั้น พระองค์จะต้องไม่ประทานรางวัลเพราะความรักหรือทรงลงโทษเพราะความโกรธ แล้วพระองค์ก็จะทรงชื่อว่าเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระเมตตาพระมหากรุณาธิคุณ เพราะฉะนั้นผู้ที่เป็นกษัตริย์ปกครองคน จะต้องถือเอาการไม่ทำอะไรเป็นแนวทาง และพิจารณาเห็นความไม่ลำเอียงเป็นขุมทรัพย์ของพระองค์ พระองค์จะต้องประทับนิ่งอยู่บนราชบัลลังก์ โดยไม่ต้องทำอะไรและทรงขับขี่ม้าคือความสมบูรณ์พร้อมพรั่งแห่งข้าราชบริพารของพระองค์ พระบาทของพระองค์จะต้องไม่เคลื่อนไหว และพวกเสนาบดีของพระองค์จะเป็นผู้นำทาง พระองค์จะต้องไม่ตรัสคำอะไร ๆ ทั้งสิ้น แต่พวกอัครมหาเสนาบดีของพระองค์จะกล่าวแทนพระองค์เอง น้ำพระทัยของพระองค์จะต้องไม่มีเล่ห์เหลี่ยมเพทุบายใด ๆ แต่พวกเสนาบดีทั้งหลายจะทำในสิ่งที่สมควรถูกต้อง เพราะฉะนั้นจึงไม่มีใครเคยเห็นพระองค์ทำอะไร และพระองค์ก็ยังทรงประสบความสำเร็จอยู่ นี่คือวิถีทางที่กษัตริย์ทรงเลียนแบบวิถีทางของฟ้า

ลัทธิว่าด้วยความเกี่ยวข้องกันในทางการเมืองและความสำคัญของการรู้จักกาลเวลา

(จาก "*หวยนานจื่อ*" ๑๓ : ๓a - ๔b)

ถ้าหากว่าสถาบันใด ๆ ของกษัตริย์ในอดีตไม่เหมาะสม ก็ควรจะได้เลิกล้มเสีย ถ้าหากว่าการปฏิบัติสมัยต่อ ๆ มาดี ก็ควรจะส่งเสริมให้มีการปฏิบัติต่อไป พิธีรีตองและการดนตรีไม่เคยปรากฏว่ามีแบบที่ตายตัว เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงปกครองพิธีรีตองและการดนตรีมากกว่าที่จะถูกพิธีรีตองและการดนตรีปกครอง ในการปกครองชาตินั้นมีหลักการที่ตายตัวอยู่ประการหนึ่ง และนั่นคือการถือเอาการพิจารณาถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนเป็นพื้นฐาน มีอยู่อย่างหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในทฤษฎีของ

การปกครองเลย และนั่นก็คือการปฏิบัติตามระเบียบในเบื้องต้น ถ้าหากว่าเราสามารถอำนวยประโยชน์สุขให้แก่ประชาชนได้ เราก็ไม่จำเป็นต้องลอกแบบของเก่า ถ้าหากว่าเราเห็นพ้องด้วยกับสถานการณ์ในสมัยนั้นๆเราก็ไม่ปรารถนาที่จะดำเนินตามการปฏิบัติการแบบเก่าๆ เป็นนิจสินเลย ในสมัยที่ราชวงศ์เสี่ย (Hsia) และราชวงศ์ซาง (Shang) กำลังเสื่อมนั้น ทั้งๆ ที่มิได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายทั้งหลายเลย แต่ราชวงศ์ทั้งหลายก็ยังถึงซึ่งความหายนะได้ ผู้ตั้งราชวงศ์ทั้งสามมิได้ลอกแบบบรรพบุรุษไปเสียทุกอย่าง ถึงกระนั้นก็ยังทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ เพราะฉะนั้นตามกฎของนักปราชญ์แล้ว กฎหมายทั้งหลายจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และพิธีรีตองทั้งหลายก็จะต้องปรับปรุงแก้ไขให้เข้ากับการปฏิบัติที่มหาชนนิยมนับถือด้วย เครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ไม้สอยทั้งหลายจะต้องให้เหมาะสมกับหน้าที่ของมันฉันใด กฎหมายและสถาบันทั้งหลายก็จะต้องให้สอดคล้องต้องกันกับสิ่งที่จัดว่าเหมาะสมกับกาลสมัยฉันนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่มีอะไรที่ควรจะประณามติเตียนในส่วนที่เกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขวิธีการเก่าๆ เลย แล้วก็ไม่มีอะไรที่มีค่าควรแก่การยกย่องในการยึดมั่นอยู่ในหลักการที่กำหนดไว้ตายตัวเลย แม้ว่าแม่น้ำตั้งร้อยสายจะมาจากแหล่งเกิดต่างๆ กัน มันก็มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่ทะเลด้วยกัน แม้สำนักปรัชญาตั้งร้อยสำนักจะสอนวิธีการที่แตกต่างกัน แต่สำนักเหล่านั้นต่างก็แสวงหาวิธีที่จะทำแว่นแคว้นให้มีระเบียบด้วยกันทั้งนั้น...

ราชวงศ์จะเปลี่ยนเจ้านายเป็นครั้งคราว แว่นแคว้นก็มักจะเปลี่ยนผู้ปกครองเสมอ แต่ละคนที่ก้าวขึ้นมาสู่ราชบัลลังก์มักจะดำเนินปฏิปทาตามที่ตนชอบและไม่ชอบ และแต่ละคนก็จะใช้อำนาจตามอำเภอใจและตามความปรารถนาของตน ถ้าหากว่าเขาจะดำเนินตามระบบแห่งพิธีรีตองที่กำหนดไว้ระบบหนึ่งและตามกฎหมายที่กำหนดไว้ชุดหนึ่งให้ถูกต้องตามกาลเวลาและทำให้สอดคล้องต้องกันกับความเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมเป็นที่ประจักษ์ว่าเขาจะไม่สามารถรักษาอำนาจไว้ได้เลย... เพราะฉะนั้นพื้นฐานแห่งกรรมวิธีของนักปราชญ์ จึงเรียกว่า "มรรคา" หรือ "ทาง" (เต๋า) แต่ว่าตัวกรรมวิธีของนักปราชญ์เองนั้น เรียกว่า ภารกิจ... เต๋าก็คล้ายๆ กับระฆังหรือหินที่มีเสียงกังวานเพียงเสียงเดียว ส่วนภารกิจนั้นคล้ายกับพิณและขลุ่ยซึ่งเปลี่ยนเสียงได้เสมอ ในทำนองเดียวกัน สถาบันและพิธีรีตองต่างๆ ก็เป็นเพียงเครื่องมือของบุคคลที่ปกครองประเทศเท่านั้น หาใช่เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการปกครองไม่ ขอให้มนุษยธรรมเป็นด้ายยืนและความยุติธรรมเป็นด้ายพุ่งเถิด ทั้งนี้ก็เพราะว่ามนุษยธรรมและความยุติธรรมเป็นสิ่งที่ไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงมาตั้งพันชั่วอายุคนแล้ว และถ้าหากว่าจะพิจารณาถึงความสามารถ

ของคนและสังเกตดูความฉุกเฉินของกาลเวลาแล้ว เขาก็อาจจะเปลี่ยนวิถีทางของเขาได้ทุกๆ วันโดยไม่เดือดร้อนอะไรเลย ทำไมจึงจะต้องมีกฎหมายที่เปลี่ยนแปลงได้อยู่ในโลกด้วยเล่า ? ผู้ที่ทำตัวให้สอดคล้องต้องกันกับสถานการณ์ในสมัยนั้นย่อมชื่อว่าดำเนินตามหลักการว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ และชื่อว่าทำตัวให้กลมกลืนกับฟ้า ดิน และดวงวิญญาณได้ โดยวิธีนี้ก็อาจจะบรรลุถึงการปกครองที่ยุติธรรมได้

ความเป็นผู้นำทางด้านศีลธรรมขององค์จักรพรรดิ

เราไม่ควรทึกทักเอาข้อความที่คัดเลือกมาข้างบนนั้นเป็นพื้นฐานว่า เขาหวังจะให้จักรพรรดิจีนเป็นดุจเจว็ดที่นั่งอยู่เฉยๆ บนยอดพีระมิดแห่งการปกครอง โดยพวกข้าราชการของพระองค์เป็นผู้ใช้อำนาจที่แท้จริงทั้งสิ้นเลย ตามความเห็นรวมๆ เกี่ยวกับกษัตริย์ซึ่งครั้งหนึ่งถือว่าเป็นผู้ประเสริฐเหนือภารกิจทางโลก ***(ความคิดเห็นตามแบบลัทธิเต๋า)*** และยังต้องมีความรับผิดชอบในด้านสวัสดิภาพของอาณาประชาราษฎร์ ***(ลัทธิขงจื๊อ)*** แล้ว ก็ย่อมมีข้อขัดแย้งกันอยู่อย่างหนึ่งซึ่งจะชำระสะสางได้ไม่ง่ายเลย แม้ตุงจุ้งซูตามที่ได้ทราบมาแล้วจะได้ประกาศหลายครั้งหลายหนว่า กษัตริย์ควรจะยึดมั่นอยู่ในนโยบายที่ว่าด้วยการไม่กระทำ และบางคราวก็ได้เร้าใจกษัตริย์ให้ทรงเอาจริงเอาจังและยึดถือเอาผลประโยชน์ส่วนพระองค์ตามทางชีวิตของชาติ นับว่าเป็นความจริงที่จักรพรรดิตามความคิดเห็นของพวกฮั่นนั้นห่างไกลจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของวงราชการมากทีเดียว กษัตริย์ย่อมเป็นผู้แทนที่มีชีวิตชีวาแห่งระเบียบเกี่ยวกับมนุษยชาติที่มีฐานะที่สูงต่ำลดหลั่นกันไปทั้งหมด ทั้งองค์กษัตริย์เองก็เป็นการสะท้อนภาพระเบียบของจักรวาลที่ยิ่งใหญ่กว่าระเบียบทางการปกครองทางโลก โดยเหตุที่ ฟ้า ดิน และมนุษย์ได้มาร่วมกันอยู่ในความคิดของจีนเพื่อที่จะสร้างไตรภาคีที่แยกกันไม่ออกขึ้น ดังนั้นองค์จักรพรรดิซึ่งเป็นหัวหน้าสมาชิกฝ่ายที่สามจึงต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อการที่จะทำให้มนุษยชาติมีความกลมกลืนกันกับสมาชิกอื่นๆ และจะต้องรับผิดชอบต่อการยกฐานะคนทั้งปวงขึ้นโดยอาศัยอำนาจแห่งรัฐบาลของพระองค์ เพื่อทำให้เกียรติยศชื่อเสียงตามแบบมนุษย์ของพระองค์เต็มเปี่ยมอย่างแท้จริง

เครื่องมือเบื้องต้นที่กษัตริย์จะใช้เพื่อทำภารกิจอันประเสริฐนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้นั้นก็คือการปลอบใจในด้านศีลธรรม เมื่อทรงมอบภารกิจประจำวันให้พวกข้าราชการทำแทนแล้ว กษัตริย์ก็จะต้องรับผิดชอบในการที่จะทำพระองค์ให้เป็นตัวอย่างทาง

ศีลธรรมอย่างสมบูรณ์ให้ปรากฏแก่ข้าราชการและประชาชน แล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็จะดำเนินไปโดยอาศัยอำนาจคุณงามความดีของพระองค์ และจะเป็นเหตุชักนำให้ทรงประกอบคุณงามความดีต่อไปโดยไม่มีอะไรที่จะเหนี่ยวรั้งขัดขวางได้ เพื่อที่จะให้ถึงประชาราษฎร์และทำให้ประชาชนรู้ ก็จำต้องทำความดีและคุณธรรมของกษัตริย์ให้ปรากฏในรูปบุคลาธิษฐาน โดยอาศัยพิธีรีตองและการดนตรีเข้าช่วย นักปราชญ์สมัยราชวงศ์ฮั่นได้ยืนยันว่าถ้าหากทำให้ประชาชนได้เห็นอิทธิพลอันดีงามแห่งพิธีรีตองและดนตรีได้อย่างสมบูรณ์แล้ว ประชาชนทั้งหลายก็จะไม่ผิดหวังในอันที่จะได้รับการศึกษาและเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่

ทฤษฎีทางด้านนิติธรรมนิยมของราชวงศ์ฉินได้พยายามที่จะสร้างกฎหมายและวางระเบียบข้อบังคับที่สับสนและดิ้นไม่ได้ขึ้นมาเพื่อใช้ปกครองชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชาติทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างสิ้นเชิง นักทฤษฎีทางการเมืองของพวกฮั่นซึ่งได้รับอิทธิพลจากลัทธิขงจื๊อปรารถนาที่จะทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาและการปลอบใจทางด้านศีลธรรมสำหรับกฎหมายระบบนี้ แต่ขอบเขตกรรมวิธีของกษัตริย์นั้นจะต้องกว้างขวางไม่น้อยกว่ากรรมวิธีภายในลัทธินิติธรรมนิยมในเรื่องรัฐบาล และในที่สุดก็ในเรื่ององค์จักรพรรดิเองนั้นจะต้องมีความรับผิดชอบเกี่ยวกับความกินดีอยู่ดีทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และความสมบูรณ์ทางด้านศีลธรรมของทุก ๆ คนในแว่นแคว้นด้วย

อำนาจทางด้านศีลธรรมของกษัตริย์

(จาก "*หวยนานจื่อ*" ๙ : ๘b–๙a)

อำนาจที่จะทำให้ประสบผลสำเร็จหรือทำให้ต้องผิดหวังนั้น ขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์ ถ้าหากว่าแนวบรรทัดตรงละก็ ไม้ก็ย่อมตรงด้วย ไม่ใช่เพราะเราทำความพยายามเป็นพิเศษเลย แต่เป็นเพราะว่าวิธีที่เราเอามาใช้ปกครองต่างหากที่ทำให้ตรง ในทำนองเดียวกันถ้าหากกษัตริย์มีความจริงใจและซื่อตรงแล้ว ข้าราชการที่ซื่อสัตย์ก็จะรับใช้อยู่ในวงการรัฐบาล และคนโกงคนวายร้ายทั้งหลายก็จะหลีกลี้หนีหายไป ถ้าหากว่าผู้ปกครองไม่ซื่อตรง คนชั่วก็จะได้โอกาส คนที่ซื่อสัตย์สุจริตก็จะแยกตัวไปอยู่โดดเดี่ยวตามลำพัง ทำไมเล่าประชาชนจึงใช้เล็บมือขูดแตงโมหรือน้ำเต้าได้ แต่ไม่เคยขูดหินหรือเพชรได้เลย ? ทั้งนี้ก็เพราะว่าเมื่อเอาเล็บขูดหินหรือเพชรไม่ว่าจะแข็งสักเพียงใดก็ตาม ไม่เคยเกิดความรู้สึกประทับใจเลย ในทำนองเดียวกันถ้าเราสามารถทำให้กษัตริย์ยึดมั่น

อยู่ในความถูกต้อง ดำรงอยู่ในความยุติธรรม และดำเนินไปตามแนวบรรทัดได้ ดังเช่นในเวลาวัดสิ่งที่สูงต่ำแล้ว แม้พวกเสนาบดีทั้งหลายจะมาหาพระองค์ด้วยความประสงค์ร้ายก็จะแพ้ภัยตัวดุจเอาไข่ไปกระแทกหินหรือดุจโยนไฟลงไปในน้ำฉะนั้น กษัตริย์หลิง (Ling) ทรงโปรดปรานคนที่เอวเล็กเอวบาง พวกผู้หญิงทั้งปวงก็จะพากันอดอาหารบางอย่างและทำตนให้เดือดร้อน กษัตริย์เย่ว (Yüeh) ทรงโปรดปรานคนที่กล้าหาญ แล้วคนทั้งปวงก็พยายามเอาชนะกันในการแข่งขันประลองฝีมือโดยไม่เกรงกลัวความตายทีเดียว จากเรื่องนี้ เราก็อาจเห็นได้ว่าผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่นั้นอาจเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีและเปลี่ยนแปลงกิริยาอาการของประชาชนได้

ตุงจุ้งชู
หน้าที่สามประการของกษัตริย์

(จาก "*ชุนชิวฟั่นลู่*" ตอนที่ ๑๙,-๖ : ๗a-๘a)

พระมหากษัตริย์นับว่าเป็นพื้นฐานของแว่นแคว้น ในการบริหารแว่นแคว้นนั้นไม่มีอะไรจะให้ผลในด้านการให้การศึกษาแก่ประชาชนยิ่งไปกว่าการเคารพนบนอบต่อพื้นฐาน ถ้าหากว่าพื้นฐานได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนแล้ว กษัตริย์ก็อาจเปลี่ยนแปลงประชาชนได้ดังปาฏิหาริย์ทีเดียว แต่ถ้าหากว่าประชาชนไม่เคารพต่อพื้นฐานเสียแล้ว กษัตริย์ก็ย่อมไม่มีอะไรที่จะใช้เป็นเครื่องมือนำทางประชาชนได้ และแม้พระองค์จะทรงใช้การกำหนดโทษอย่างหนักและการลงโทษอย่างรุนแรง ประชาชนก็จะไม่ยอมปฏิบัติตามพระองค์ ข้อนี้ก็เท่ากับว่าเป็นการผลักดันแว่นแคว้นไปสู่ความหายนะนั่นเอง และก็จะไม่มีความทุกข์ยากเดือดร้อนใดๆ ยิ่งไปกว่านี้ คำว่า ***พื้นฐาน*** นั้น หมายถึงอะไรเล่า ? ฟ้า ดิน และมนุษย์นับว่าเป็นพื้นฐานแห่งสรรพสัตว์ทั้งมวล ฟ้าได้ประทานกำเนิดให้แก่สรรพสัตว์ ดินได้หล่อเลี้ยงสรรพสัตว์ให้เจริญเติบโต และมนุษย์ได้ทำให้สรรพสัตว์เหล่านั้นมีความสมบูรณ์ ฟ้าได้ประทานกำเนิดพร้อมทั้งความกตัญญูต่อบิดามารดาและความรักพี่น้อง ดินได้หล่อเลี้ยงสรรพสัตว์ด้วยเครื่องนุ่งห่มและอาหาร และมนุษย์ได้ทำให้สมบูรณ์ด้วยพิธีรีตองและดนตรี ทั้งสามนี้ได้ทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดดุจมือและเท้าทำให้ร่างกายสมบูรณ์และไม่มีใครอีกแล้วที่จะทำให้สมบูรณ์ได้...ถ้าหากว่าขาดทั้งสามสิ่งนี้เสียแล้ว มนุษย์เราก็จะกลายเป็นเช่นเดียวกับกวาง ซึ่งแต่ละคนก็จะทำอะไรตามที่ตนปรารถนา แต่ละครอบครัวก็จะมีวิถีทางของตนเอง บิดาก็จะใช้บุตรไม่ได้ กษัตริย์ก็จะใช้

เสนาบดีไม่ได้ และแม้ว่าจะมีกำแพงและใบเสมากำแพง ก็ยังคงถูกขนานนามว่า ***เมืองร้าง*** อยู่นั่นเอง แล้วกษัตริย์ก็จะต้องบรรทมโดยมีก้อนดินต่างเขนย จะไม่มีใครเลยที่นำอันตรายมาสู่พระองค์ พระองค์นั่นแหละจะหาอันตรายมาให้พระองค์เอง จะไม่มีใครทำลายพระองค์ แต่พระองค์นั่นแหละจะทรงทำลายพระองค์เอง นี่เรียกว่าการลงโทษพร้อม ๆ กัน และเมื่อเกิดมีการลงโทษแบบนี้ขึ้น แม้พระองค์จะทรงหลบหนีไปซ่อนอยู่ในห้องที่มีหินล้อมรอบหรือจะซ่อนพระองค์ไว้หลังช่องเขาที่สูงชัน พระองค์ก็ไม่อาจหนีไปได้พ้น แต่กษัตริย์ที่ทรงมีปรีชาและทรงตั้งอยู่ในคุณความดี มีศรัทธาที่มั่นคง จะต้องสนพระทัยพื้นฐานสามประการนี้ให้มากทีเดียว พระองค์จะต้องทรงอุทิศชีวิตด้วยความเคารพอย่างที่สุด พระองค์จะต้องทรงบริจาคทานและทรงรับใช้บรรพบุรุษ พระองค์จะต้องทรงรักพี่รักน้องและทรงมีความกตัญญูต่อบิดามารดาให้มาก โดยวิธีนี้พระองค์ก็ชื่อว่าทรงรับใช้พื้นฐานของฟ้าโดยทางส่วนพระองค์แล้วพระองค์ก็ทรงยึดมั่นในคันไถและทรงไถให้เป็นร่องดินอยู่ ยังทรงเด็ดต้นหม่อนด้วยพระองค์เองและทรงเลี้ยงตัวไหมเอง ทรงพรวนดินใหม่เพื่อทำให้ได้พืชพรรณธัญญาหารมากขึ้น และทรงหาทางที่จะทำให้เครื่องนุ่งห่มและอาหารมีเพียงพอกับความต้องการ โดยวิธีนี้ก็ชื่อว่าพระองค์ได้ทรงรับใช้พื้นฐานแห่งดิน พระองค์ทรงตั้งโรงเรียนขึ้นสำหรับผู้ดี ในเมืองและหมู่บ้านต่าง ๆ ก็ทรงสอนให้คนมีความกตัญญูต่อบิดามารดา มีความรักพี่น้อง ให้มีความเคารพนับถือและมีความเมตตากรุณาต่อกัน พระองค์ทรงทำให้ประชาชนมีความเฉลียวฉลาดขึ้นด้วยการให้การศึกษา และทรงทำให้พวกเขามีความเคลื่อนไหวด้วยพิธีรีตองและการดนตรีต่าง ๆ ดังนั้นพระองค์ก็ชื่อว่าทรงรับใช้พื้นฐานของมนุษย์ ถ้าพระองค์ทรงรับใช้พื้นฐานทั้งสามนี้ได้อย่างถูกต้อง ประชาชนก็จะเป็นคล้าย ๆ กับเป็นลูกและพี่น้องของพระองค์ และก็ไม่กล้าแข็งกระด้างต่อพระองค์อีกต่อไป พวกเขาจะถือเอาประเทศของตนเป็นดุจบิดามารดา ไม่ต้องรอให้ปลุกใจให้รักหรือต้องเร้าใจให้รับใช้ประเทศชาติอีกเลย และแม้ว่าพวกเขาจะอยู่ในทุ่งนาในค่ายทหารภายใต้ท้องฟ้า เขาก็จะถือว่าเขามีโชคดีกว่าที่จะได้ไปอยู่ในพระราชวังเสียอีก แล้วกษัตริย์ก็จะได้พักผ่อนอยู่บนพระเขนยที่ปลอดภัย แม้ว่าจะไม่มีใครช่วยเหลือพระองค์ พระองค์ก็จะทรงมีกฤษฎาภินิหารเอง แม้ว่าจะไม่มีใครทำให้อาณาจักรของพระองค์มีสันติสุข ความสงบก็จะย่างกรายเข้ามาเอง นี่เรียกว่าการได้รางวัลพร้อม ๆ กัน และเมื่อเกิดมีรางวัลขึ้นมา แม้พระองค์จะทรงสละราชบัลลังก์ ทรงสละราชอาณาจักรแล้วจากไป ประชาชนก็จะต้องอุ้มลูกจูงหลานติดตามพระองค์ไปและจะถือพระองค์ว่าเป็นเจ้านาย ดังนั้นจึงเป็นเหตุทำให้พระองค์ไม่อาจที่จะละทิ้งประชาราษฎร์ไปได้

วิถีทางที่กษัตริย์เข้าร่วมกับไตรภาคี

ข้อความในตอนนี้ ตงจุ้งซูได้ทำภารธุระของกษัตริย์ในการหล่อเลี้ยงประชาชนและทำให้ประชาชนสมบูรณ์นั้นเป็นเช่นเดียวกับการหล่อเลี้ยงกรรมวิธีของฟ้าและดินตามธรรมชาติ โดยหันกลับมาหาความคิดเกี่ยวกับไตรภาคีของฟ้าดินและมนุษย์เสมอไป

(จาก "*ชุนชิวฟั่นลู่*" ตอนที่ ๔๓, ๑๑ : ๕a-b ; ตอนที่ ๔๔, ๑๑ : ๖b-๙b)

ในสมัยโบราณผู้ที่ประดิษฐ์ตัวหนังสือขึ้นมาได้ลากเส้นสามเส้นแล้วใช้เส้นกลางเชื่อมเส้นทั้งสามเข้าด้วยกัน เรียกคำนั้นว่า "กษัตริย์" (王) สามเส้นนั้นแทนฟ้าดินและมนุษย์ และเส้นที่ผ่ากลางลงได้ทำให้หลักการของสามอย่างนั้นติดต่อกัน เมื่อครอบครองศูนย์กลางของฟ้า ดินและมนุษย์ได้ ได้ผ่านสิ่งทั้งสามและทำให้เชื่อมต่อกันได้แล้วเช่นนี้ ถ้าหากว่าเขาผู้นั้นมิใช่กษัตริย์แล้ว ใครเล่าที่จะสามารถทำได้ ?

ดังนั้นกษัตริย์จึงเป็นเพียงผู้จัดการของฟ้าเท่านั้น พระองค์ทรงทำให้ฤดูกาลเป็นไปตามปรกติ และทรงทำให้ฤดูกาลเหล่านั้นสมบูรณ์ พระองค์ทรงวางแบบกรรมวิธีของพระองค์ไว้ที่คำสั่งและทำให้ประชาชนปฏิบัติตาม เมื่อพระองค์ทรงเริ่มกิจการอะไรบางอย่าง พระองค์ก็จะทรงพิจารณาสังเกตดูตามกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวกับกิจกรรมนั้นซึ่งมีอยู่มากมาย พระองค์จะทรงเจริญรอยตามวิถีทางแห่งกิจกรรมนั้นเพื่อสร้างสรรค์กฎหมายขึ้นมา เพื่อจะสังเกตดูเจตจำนงแห่งกิจกรรมนั้น และจะนำกิจกรรมทั้งปวงให้ดำเนินไปตามหลักมนุษยธรรม หลักมนุษยธรรมที่สูงสุดอยู่ที่ฟ้า เพราะว่าฟ้าเองนั้นเป็นตัวเมตตากรุณา ฟ้าได้ปกป้องและสนับสนุนสรรพสัตว์ ฟ้าได้เปลี่ยนโฉมหน้าสรรพสัตว์และทำให้สรรพสัตว์ได้ถือกำเนิดขึ้นมา ฟ้าได้หล่อเลี้ยงและทำให้สรรพสัตว์สมบูรณ์ งานของฟ้าไม่เคยหยุดยั้งเลย งานทั้งหลายของฟ้าสิ้นสุดลงแล้วก็จะเริ่มต้นใหม่อีก และผลแห่งแรงงานทั้งปวงนั้นฟ้าได้ประทานให้เป็นบริการแก่มนุษยชาติ ผู้ที่มองซึ้งเข้าไปเห็นเจตจำนงของฟ้าจะต้องเข้าใจถึงความเมตตากรุณาอันไม่มีที่สิ้นสุดและไม่หยุดยั้งของฟ้าโดยแท้

โดยเหตุที่มนุษย์ได้ชีวิตมาจากฟ้า เขาก็จะต้องเอาความเมตตากรุณามาจากฟ้าและตัวเขาเองก็จะต้องมีความเมตตากรุณาด้วย เพราะฉะนั้นมนุษย์จะต้องเคารพฟ้า และจะต้องรู้จักความรักระหว่างบิดากับบุตร ระหว่างพี่น้อง จะต้องมีความจริงใจและความซื่อสัตย์สุจริต จะต้องมีความเมตตาและกรุณา เขาจะต้องเป็นผู้มีความสามารถใน

การกระทำสิ่งที่ดีงามและถูกต้อง มีความสงบเสงี่ยมและความถ่อมตน จะต้องรู้จักตัดสินว่าอะไรผิดอะไรถูก อะไรที่สอดคล้องต้องกันกับหน้าที่ อะไรที่ขัดต่อหน้าที่ ความรู้สึกทางด้านศีลธรรมต้องแจ่มใสและล้ำลึก ต้องมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและจะต้องรวมสิ่งทั้งปวงไว้ได้ด้วย

มีอยู่ทางเดียวเท่านั้นที่มนุษย์จะสร้างไตรภาคีกับฟ้าได้ เจตจำนงของฟ้าก็คือความรักและการอำนวยประโยชน์สุขให้อย่างคงที่ ภารธุระของฟ้าก็คือการหล่อเลี้ยงและนำมนุษย์ไปสู่ความเจริญ ฤดูสารท ฤดูวสันต์ ฤดูร้อน และฤดูหนาวทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นเจตจำนงของฟ้าทั้งนั้น เจตจำนงของกษัตริย์ก็เช่นเดียวกัน คือมีความรักและการอำนวยประโยชน์สุขให้แก่โลก และภารธุระของกษัตริย์ก็คือการนำมาซึ่งสันติสุขและความรื่นรมย์ยินดีมาสู่โลก ความรัก ความเกลียด ความยินดี และความโกรธล้วนแต่เป็นเครื่องมือของกษัตริย์ทั้งนั้น ความรักและความเกลียด ความยินดีและความโกรธของกษัตริย์นั้นก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าฤดูวสันต์และฤดูสารท ฤดูหนาวและฤดูร้อนของฟ้าเลย เพราะอาศัยลมฟ้าอากาศที่ไม่หนาวนักหรือที่เย็น ที่หนาวมากหรือร้อนมากนี้แหละที่สิ่งทั้งปวงได้เปลี่ยนแปลงและก่อให้เกิดการผลิดอกออกผลขึ้นมา ถ้าหากว่าฟ้าประทานความร้อนความหนาวเหล่านี้ให้เหมาะกับฤดูกาลแล้วปีนั้นก็จะเป็นปีที่อุดมสมบูรณ์ ถ้าหากว่าฟ้าประทานความร้อนหนาวไม่ถูกต้องตามฤดูกาลแล้ว ปีนั้นก็จะเป็นปีที่ไม่มีความอุดมสมบูรณ์ในทำนองเดียวกัน ถ้าหากว่ากษัตริย์ทรงใช้ความรักและความเกลียด ความพอใจและความโกรธให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมแล้ว สมัยนั้นก็จะเป็นสมัยที่มีการปกครองเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ถ้าหากว่าพระองค์ทรงใช้ความรักความเกลียด ความพอใจและความโกรธไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมแล้ว ยุคนั้นก็จะมีแต่ความยุ่งยากสับสน ดังนั้นเราจึงทราบว่าศิลปะการปกครองที่ดีและการนำปีที่อุดมสมบูรณ์มาให้นั้นก็เป็นอย่างเดียวกันนั่นเอง และทราบว่าหลักสำคัญที่อยู่เบื้องหลังยุคที่ยุ่งยากสับสนและปีที่ไม่อุดมสมบูรณ์ก็เป็นเช่นเดียวกัน ดังนั้นเราก็จะเห็นได้ว่าหลักการต่างๆ ของมนุษย์นั้นย่อมสอดคล้องต้องกันกับวิถีทางของฟ้า (ตอนที่ ๔๔,๑๑ : ๖b–๗b)

ฤดูที่เย็นและไม่หนาวนัก ที่ร้อนมากและหนาวมากของฟ้านั้นความจริงก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับอารมณ์รักและโกรธ เศร้าโศกเสียใจและรื่นรมย์ยินดีของมนุษย์นั่นเอง... อารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงง่ายทั้งสี่นี้ย่อมมีส่วนร่วมกับฟ้าเช่นเดียวกับมนุษย์เหมือนกัน และหาได้เป็นอะไรบางอย่างที่มนุษย์เท่านั้นเป็นผู้ก่อให้เกิดมีขึ้นมาไม่ เพราะฉะนั้น

มนุษย์เราก็อาจทำอารมณ์ให้เป็นไปอย่างมีระเบียบสม่ำเสมอได้ แต่เราไม่อาจที่จะดับมันให้หมดสิ้นได้ ถ้าหากว่ามนุษย์ทำอารมณ์เหล่านี้ให้ดำเนินไปได้อย่างมีระเบียบสม่ำเสมอแล้วก็จะเกิดสิ่งที่ถูกต้องขึ้นมา แต่ถ้าหากว่ามนุษย์พยายามบีบบังคับมันละก็ จะต้องเกิดความไม่เป็นระเบียบขึ้นมาอย่างแน่นอน...

อารมณ์ของฤดูวสันต์ก็คือความรัก อารมณ์ของฤดูสารทก็คือความเกลียด อารมณ์ของฤดูร้อนก็คือความรื่นรมย์ยินดี อารมณ์ของฤดูหนาวก็คือความเสียอกเสียใจ ... เพราะฉะนั้น ลมหายใจของฤดูวสันต์นั้นย่อมไม่หนาวนัก เพราะฟ้าก็คือความรักและเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิต ลมหายใจของฤดูร้อนนั้นอบอุ่น และฟ้าย่อมก่อให้เกิดความดีใจและหล่อเลี้ยงชีวิตให้เจริญเติบโต ลมหายใจของฤดูสารทนั้นเย็นและดังนั้นฟ้าจึงพิถีพิถันและทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างผลิดอกออกผล ลมหายใจของฤดูหนาวนั้นหนาวจัด และฟ้าก็จะเศร้าโศกเสียใจและทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างได้หยุดพักผ่อน ฤดูวสันต์มีอำนาจเหนือการเกิด ฤดูร้อนมีอำนาจเหนือความเจริญเติบโต ฤดูสารทมีอำนาจเหนือการรวบรวมเข้าด้วยกัน และฤดูหนาวมีอำนาจเหนือการทำให้กระจัดกระจาย (ตอนที่ ๔๓,๑๑ : ๕a-b)

กษัตริย์ย่อมดำรงตำแหน่งเกี่ยวกับชีวิตและความตายเหนือมวลมนุษย์ทั้งหลาย ทรงมีอำนาจเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนรูปร่วมกับฟ้า ไม่มีสิ่งที่มีชีวิตชนิดใดที่จะไม่แสดงอาการตอบรับความเปลี่ยนแปลงของฟ้า ความเปลี่ยนแปลงของฟ้าและดินก็เป็นเช่นเดียวกับฤดูทั้งสี่นั่นเอง เมื่อลมรักพัดมา อากาศก็จะไม่หนาวนัก และโลกก็จะมีชีวิตชีวา แต่ทว่าเมื่อลมโกรธพัดมา อากาศก็จะหนาวสะท้าน และสิ่งทั้งปวงก็จะตาย เมื่อสิ่งทั้งปวงรื่นรมย์ยินดี ท้องฟ้าก็อบอุ่น และสิ่งทั้งปวงก็จะเจริญเติบโตและงอกงาม แต่เมื่อความโกรธพัดเอาลมที่หนาวสะท้านมาสิ่งทั้งปวงก็จะกลายเป็นน้ำแข็งแล้วก็ยุติกันที

กษัตริย์จะทรงใช้ความรักและความเกลียด ความพอใจและความโกรธเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปขนบธรรมเนียมของมนุษย์ ดังเช่นฟ้าทรงใช้อากาศที่อบอุ่นและเย็น อากาศที่หนาวและร้อนปฏิรูปหญ้าและต้นไม้ฉะนั้น ถ้าหากกษัตริย์ทรงใช้ความพอใจและความโกรธให้ถูกต้องกับกาลเวลา ปีนั้นก็จะเป็นปีที่อุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าหากว่าพระองค์ทรงเอาความพอใจและความโกรธมาใช้ผิด ๆ และไม่ถูกต้องกับกาลเวลา ปีนั้นก็จะเป็นปีที่แห้งแล้ง ฟ้าดินและมนุษย์นั้นเป็นอย่างเดียวกัน และเพราะฉะนั้นกิเลสของคนก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับฤดูกาลของฟ้าดินนั่นเอง เพราะฉะนั้นกษัตริย์จะต้องพิจารณาใช้กิเลส

เหล่านั้นให้ถูกต้องกับกาลเทศะ ถ้าหากว่าฟ้าประทานความร้อนมาให้ในฤดูหนาวหรือประทานความหนาวมาให้ในฤดูร้อน ปีนั้นก็จะเป็นปีที่เลวร้าย ถ้าหากว่ากษัตริย์ทรงแสดงความโกรธออกมาในคราวที่ควรจะแสดงความยินดี หรือทรงแสดงความพอใจออกมาในสมัยที่ต้องการความโกรธแล้ว ยุคนั้นก็จะต้องตกอยู่ในความอลหม่านอย่างแน่นอน

เพราะฉะนั้น ภารกิจอันสำคัญของกษัตริย์ก็อยู่ที่การเฝ้าดูและการควบคุมพระทัยของพระองค์ไว้ด้วยความอดทน และพระองค์จะต้องทรงเอาความรัก ความเกลียด ความโกรธ และความพอใจมาใช้ให้ถูกต้องเช่นเดียวกับที่อากาศอันไม่หนาวนัก ที่เย็น ที่หนาวมากและร้อนมากพัดมาถูกต้องตามฤดูกาลฉะนั้น ถ้าหากว่ากษัตริย์ทรงปฏิบัติได้โดยไม่ผิดพลาดเป็นนิจสินแล้ว พระอารมณ์ของพระองค์ก็จะไม่มีอะไรที่น่าตำหนิ เช่นเดียวกับที่ฤดูวสันต์ ฤดูสารท ฤดูหนาวและฤดูร้อนไม่เคยเกิดผิดฤดูกาลเลยฉะนั้นแล้วพระองค์ก็จะสามารถสร้างไตรภาคี กับฟ้าและดินได้ ถ้าหากพระองค์จะทรงเก็บอารมณ์ทั้งสี่เหล่านี้ไว้ในส่วนลึกแห่งพระราชหฤทัยของพระองค์และไม่ทรงปล่อยให้มันเกิดขึ้นอย่างปราศจากความยั้งคิดแล้ว พระองค์ก็พอจะเรียกได้ว่าเป็นผู้เสมอด้วยฟ้า (ตอนที่ ๔๔, ๑๑ : ๘b–๙b)

ธรรมชาติและการศึกษาของมนุษย์

เม่งจื๊อได้ประกาศว่า ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์นั้นดี ซื่นจื๊อกล่าวว่าธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ชั่ว ตุงจุ้งซู ปรัชญาเมธีคนสำคัญในลัทธิขงจื๊อคนแรกที่เจริญรอยตามท่านทั้งสองนั้นได้พยายามทำให้ความคิดเห็นที่ตรงกันข้ามนี้ลงรอยกันให้ได้ ท่านได้สอนว่าธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์นั้นมีศักยภาพในทางดีแต่ทว่ายังไม่ดีจริง การที่จะบรรลุถึงความดีที่แท้จริงนั้น จำต้องคอยการเปลี่ยนแปลงและการทำให้อิทธิพลแห่งคำสอนของกษัตริย์มีอารยธรรมเสียก่อน ดังนั้นลัทธิเกี่ยวกับธรรมชาติแห่งมนุษย์ของตุงจุ้งซูจึงได้กลายเป็นคำสอนอันเป็นหลักสำคัญที่สนับสนุนความคิดเห็นอันประเสริฐของพวกฮั่นที่เกี่ยวกับความสง่าผ่าเผยและความรับผิดชอบขององค์จักรพรรดิ นับว่าเป็นความจริงดังที่ตุงจุ้งซูเองได้เขียนโต้แย้งทัศนะของเม่งจื๊อไว้ว่า : "ถ้าหากว่าธรรมชาติของมนุษย์ทั้งปวงดีอยู่พร้อมแล้วละก็ยังจะมีอะไรเหลือให้กษัตริย์ทำในเวลาที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชสมบัติอีกเล่า ?"

(จาก "*ชุนชิวฟันลู่*" ตอนที่ ๓๕, ๑๐ : ๓a–๕b)

การที่จะเปิดเผยความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ นั้น ไม่มีวิธีใดที่จะดีไปกว่าการเริ่มต้นด้วยชื่อก่อน ชื่อย่อมแสดงให้เห็นความถูกและความผิด ดุจดังเส้นบรรทัดที่แสดงให้เห็นความคดและความตรงฉะนั้น ถ้าหากว่าใครสักคนหนึ่งจะถามถึงความจริงเกี่ยวกับชื่อและเฝ้าสังเกตดูว่าจะสมควรหรือไม่แล้วละก็จะต้องไม่มีการหลอกลวงใดๆ เกี่ยวกับการกำหนดความจริงเลย ในทุกวันนี้ก็มีความไม่รู้แจ้งในเรื่องปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์อยู่มากมาย และนักทฤษฎีทั้งหลายก็ตกลงกันไม่ได้ ทำไมนักทฤษฎีเหล่านั้นจึงไม่พยายามหันกลับไปหาคำว่า ***ธรรมชาติ*** บ้างเล่า ? คำว่า ***ธรรมชาติ*** (ซิง : hsing) นั้นมิได้หมายความว่า ***การเกิด*** (เฉิง : sheng) ซึ่งเป็นสิ่งที่เราเกิดมาพร้อมๆ กับมันดอกหรือ ? สภาวลักษณะต่างๆ ที่ได้มาพร้อมๆ กันในตอนที่เกิดนั้นเรียกว่าธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นสาระขั้นมูลฐาน (basic substance) เราขอถามว่า คำว่า "ดี" นั้นเราจะนำเอาไปใช้กับสาระที่เป็นมูลฐานของธรรมชาติได้ไหม ? ตอบว่า ไม่ได้...เพราะฉะนั้นเราจึงอาจเอาธรรมชาติไปเปรียบเทียบกับข้าวที่กำลังเจริญเติบโต และเปรียบความดีกับข้าวที่สีแล้วได้ ข้าวสารนั้นเกิดมาจากข้าวเปลือก แต่ข้าวที่ยังไม่ได้สีไม่จำเป็นจะต้องกลายเป็นข้าวสารทั้งหมดเลย ความดีเกิดมาจากธรรมชาติของมนุษย์ แต่ธรรมชาติของมนุษย์ไม่จำเป็นจะต้องกลายเป็นความดี ความดีก็เปรียบเหมือนข้าวสาร คือเป็นผลมาจากกรรมวิธีของมนุษย์ที่สืบต่อและทำให้งานของฟ้าสมบูรณ์ ความดีหาใช่สิ่งที่มีอยู่ในสิ่งที่ฟ้าได้ผลิตขึ้นมาเองจริงๆ ไม่ ฟ้าทรงทำบ้างเหมือนกันแล้วก็หยุดทำ และสิ่งที่ฟ้าได้ทรงผลิตขึ้นมาไกลอย่างนั้นก็เรียกว่าธรรมชาติของฟ้า เหนือจุดนี้ไป เรียกว่าเป็นงานของมนุษย์ งานนี้อยู่นอกเหนือธรรมชาติ และได้อาศัยงานนี้แหละที่เราได้เอาธรรมชาติมาใช้ปฏิบัติคุณงามความดีโดยหลีกเลี่ยงไม่พ้น คำว่า ***ประชาชน*** (มิ่น : min) นั้นมาจากคำว่า ***หลับ*** (มิ่ง)...

ธรรมชาติพอจะเปรียบได้กับนัยน์ตา ในเวลาหลับ นัยน์ตาก็ปิดแล้วก็มีแต่ความมืดมิด นัยน์ตาเหล่านั้นจะต้องรอคอยการตื่นเสียก่อนจึงจะมองเห็นอะไรต่ออะไร ในตอนนี้เราอาจพูดได้ว่า นัยน์ตาได้มีความประสงค์ที่จะดูแฝงอยู่ แต่ทว่าเราไม่อาจกล่าวได้ว่านัยน์ตาเห็น ทีนี้ธรรมชาติของประชาชนทั้งปวงนั้นก็มีความประสงค์นี้แฝงอยู่เช่นกัน แต่ทว่ายังไม่ตื่นเท่านั้นเอง จึงเป็นเสมือนว่าหลับและรอคอยการตื่นอยู่ ถ้าหากว่าได้รับการศึกษา ก็อาจกลายเป็นสิ่งที่ดีในภายหน้าได้ ในเงื่อนไขที่ว่ายังไม่ตื่นนี้เอง เราจึงอาจกล่าวได้ว่าธรรมชาติของประชาชนมีความประสงค์เพื่อความดีแฝงอยู่ แต่เราก็ไม่อาจกล่าวว่าดี...ฟ้าทรงให้กำเนิดแก่ประชาชน ธรรมชาติของประชาชนก็คือธรรมชาติ

ของความดีแฝง แต่ทว่ายังไม่ดีจริงๆ ด้วยเหตุผลข้อนี้แหละจึงได้มีกษัตริย์ขึ้นมาเพื่อทรงทำความดีแฝงของประชาชนนั้นให้กลายเป็นความดีจริงจังขึ้น นี่นับว่าเป็นเจตจำนงของฟ้า จากฟ้านี่เองประชาชนก็ได้รับธรรมชาติที่ดีแฝง และจากกษัตริย์นี่เอง การศึกษาจึงทำให้ความดีนั้นสมบูรณ์แบบ เป็นหน้าที่ของกษัตริย์ที่จะต้องยอมตามเจตจำนงของฟ้า และดังนั้นก็จะทำให้ธรรมชาติของประชาชนสมบูรณ์แบบได้

จารีตพิธี ดนตรี และศีลธรรม

ดนตรีซึ่งเดิมได้ออกแบบการแสดงที่ค่อนข้างประณีตอันประกอบด้วยเครื่องเล่นดนตรี การร้องเพลง และการเต้นรำ นับตั้งแต่ต้นมาแล้วถือกันว่ามีคุณอนันต์หรือมีโทษมหันต์ทางด้านศีลธรรมแฝงอยู่ ในสมัยราชวงศ์ฮั่น ซึ่นจื๊อและสานุศิษย์ได้พัฒนาความคิดเห็นนี้ไปเป็นทฤษฎีอันประณีตเกี่ยวกับธรรมชาติและหน้าที่ของดนตรี โดยการเห็นว่าประชาชนฟังดนตรีที่ดีแล้ว ผู้ปกครองประเทศก็จะสามารถปลูกฝังคุณธรรมลงในจิตใจของประชาชนและนำความสุขมาสู่ราชอาณาจักรได้ เพราะฉะนั้นการดนตรีและพิธีรีตองต่างๆ จึงเป็นวิธีที่กษัตริย์ซึ่งบำเพ็ญหน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์ในฐานะที่เป็นกษัตริย์ที่ฟ้าทรงแต่งตั้งจะทำให้บริบูรณ์ได้ และจะช่วยเปลี่ยนแปลงและทำให้ธรรมชาติของประชาชนของพระองค์สมบูรณ์แบบได้

ข้อความต่อนี้ไปได้มาจากบทความเกี่ยวกับการดนตรีใน ***คัมภีร์จารีตพิธี*** ซึ่งได้แสดงถึงทฤษฎีการดนตรีและพิธีรีตองที่นับว่าสำคัญมากในสมัยนี้

(จาก "*หลี่จี้*" ตอนที่ ๑๙)

เสียงดนตรีทั้งหมดเกิดจากหัวใจมนุษย์ในเมื่อสิ่งภายนอกทำให้เคลื่อนไหว ความเคลื่อนไหวอันเป็นการตอบรับสิ่งภายนอกได้ทำให้การเคลื่อนไหวนั้นเปลี่ยนรูปเป็นเสียงขึ้นมา เสียงเหล่านี้จะผสมกลมกลืนและโต้ตอบกันและกันอันจะก่อให้เกิดเป็นเสียงสูงเสียงต่ำ (ทำนอง) ขึ้นมา และจากทำนองเหล่านี้ก็เกิดเป็นแบบซึ่งจะทำให้เกิดเป็นฐานนิยม (mode) ขึ้น เมื่อฐานนิยมเหล่านี้ได้นำมารวมเข้าด้วยกันในวิถีที่น่าพึงพอใจแล้ว โล่และขวานสงครามก็จะเต้นรำ ขนนกและธงปลายแหลมที่ใช้ในการเต้นรำแบบพลเรือนก็จะเพิ่มเติมเข้ามา แล้วเราก็จะมีสิ่งที่เรียกว่า ดนตรี ขึ้น ดนตรีนั้นเกิดมาจากเสียงและตั้งอยู่บนฐานแห่งการที่หัวใจของมนุษย์ตอบรับสิ่งต่างๆ ในภายนอก ดังนั้นเมื่อหัวใจเคลื่อนไปหาความพอใจ เสียงดนตรีก็จะหนักและช้า เมื่อหัวใจเคลื่อนไปหาความรื่นรมย์

เสียงดนตรีก็จะพล่าน (ebullient) และเป็นเสรี เมื่อเกิดอารมณ์โกรธ เสียงดนตรีก็จะหยาบและแหลม เมื่อเกิดมีความเคารพขึ้นมา เสียงดนตรีก็จะตรงและขึงขัง และเมื่อเกิดมีความรัก เสียงดนตรีก็จะมีความกลมกลืนกันและนุ่มนวล อารมณ์ที่ระเบิดออกมาเป็นหกแบบนี้มิได้มีอยู่ในภายในจิตใจมนุษย์เลย แต่ทว่าเกิดขึ้นมาเพราะการตอบรับสิ่งต่างๆ ในภายนอก เพราะฉะนั้น กษัตริย์ในสมัยโบราณจึงมีความระมัดระวังสิ่งที่จะมากระทบหัวใจมาก... ดังนั้นการดนตรีของแว่นแคว้นที่มีการปกครองดีจึงสงบและน่ารื่นรมย์ และการปกครองของแคว้นนั้นก็มีระเบียบ ถ้าดนตรีของประเทศที่มีความยุ่งยากสับสนนั้นจะเต็มไปด้วยความไม่พอใจและความโกรธแล้ว การปกครองในแคว้นนั้นก็จะหาระเบียบมิได้ และการดนตรีของประเทศที่กำลังตายก็เต็มไปด้วยความเศร้าโศกและรำพึงรำพัน และประชาชนก็จะตกอยู่ในความเศร้าโศกเสียใจ วิถีทางของดนตรีกับการปกครองจึงนับว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยตรงทีเดียว...

มนุษย์นั้นเกิดมาในความนิ่ง เพราะความนิ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ฟ้าประทานให้มา ในการตอบรับสิ่งต่างๆ ภายนอก มนุษย์จะกลายเป็นคนที่กระปรี้กระเปร่า เพราะความกระปรี้กระเปร่านั้นเป็นการแสดงออกซึ่งความปรารถนาแห่งธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์ได้รู้จักสิ่งภายนอก และความรู้นี้ก็จะก่อให้เกิดเป็นความชอบและความไม่ชอบขึ้นมา ถ้าหากว่าเขาไม่สามารถควบคุมความชอบและความไม่ชอบให้อยู่ภายในใจได้แล้ว ความเข้าใจของเขาก็จะถูกโลกภายนอกหลอกลวง แล้วเขาก็จะไม่สามารถกลับไปหาตัวตนที่แท้จริงได้ และหลักการของฟ้าที่อยู่ภายในตัวเขานั้นก็จะถูกทำลายลงด้วย... แล้วหัวใจของเขาก็จะกลับไปหาการปฏิวัติและความเข้าใจผิด และการกระทำก็จะกลายเป็นเรื่องที่เหลวไหลและเป็นจลาจล เจตจำนงที่เข้มแข็งย่อมมีอำนาจเหนือเจตจำนงที่อ่อนแอ คนจำนวนมากย่อมกดขี่คนจำนวนน้อย คนฉลาดย่อมหลอกลวงคนโง่ และคนกล้าหาญย่อมบังคับขู่เข็ญคนขี้ขลาดตาขาว คนเจ็บป่วยก็จะไม่มีใครเอาใจใส่ดูแล คนแก่ และคนดูแลคนกำพร้าและผู้ที่อยู่โดดเดี่ยวก็จะหมดไป ข้อนี้นับว่าเป็นความไม่มีระเบียบที่สำคัญมากที่จะเป็นผลตามมา เพราะฉะนั้น กษัตริย์ในสมัยโบราณจึงได้ทรงสร้างจารีตพิธีและการดนตรีขึ้นเพื่อใช้ควบคุมมนุษย์... ดนตรีมาจากภายใน จารีตพิธีมาจากภายนอก ดนตรีที่มาจากภายในนั้นจะแสดงให้เห็นคุณลักษณะได้ก็โดยอาศัยความนิ่ง แต่จารีตพิธีที่มาจากภายนอกนั้นจะแสดงให้เห็นคุณลักษณะได้ก็โดยอาศัยระเบียบ ดนตรีที่สำคัญๆ จะต้องง่ายๆ จารีตพิธีที่สำคัญๆ ก็จะต้องเป็นพิธีง่ายๆ ดนตรีทำให้ความโกรธสิ้นสุดลง จารีตพิธีทำให้ความกระวนกระวายยุติลง... ดนตรีเป็นความกลมกลืนของฟ้ากับดิน

พิธีรีตองเป็นระเบียบของฟ้าและดิน โดยอาศัยความกลมกลืนกันนี่เอง สิ่งทั้งปวงจึงเปลี่ยนรูปไปโดยอาศัยความเป็นระเบียบนี่เอง จึงทำให้เห็นสิ่งทั้งปวงแตกต่างกันไป ดนตรีเกิดจากฟ้าจารีตพิธีสร้างขึ้นมาตามแบบของดิน... เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงได้สร้างดนตรีขึ้นให้รับกันกับฟ้า และสร้างจารีตพิธีขึ้นให้เหมาะกับดิน เมื่อเราเข้าใจดนตรีและพิธีรีตองโดยถ่องแท้แล้ว ฟ้าและดินก็จะทำหน้าที่ได้เป็นระเบียบเรียบร้อยดี

ความกตัญญูที่บุตรมีต่อบิดามารดา

ณ ที่นี้ควรจะได้กล่าวถึงอะไรบางอย่างเกี่ยวกับแนวความเห็นเรื่องความกตัญญูที่บุตรจะพึงมีต่อบิดามารดาซึ่งเป็นคุณธรรมที่นักปราชญ์ในลัทธิขงจื๊อยกย่องสรรเสริญมาก เพราะได้แสดงบทบาทอันสำคัญในชีวิตของชาวจีนี่ และเพราะเหตุที่ความกตัญญูต่อบิดามารดามีผลถึงความคิดและการปฏิบัติในทางการเมืองด้วย ในสมัยราชวงศ์ฮั่นงานสั้นๆ ที่เรียกกันว่า **เฉียวจิ้ง** (Hsiao ching) หรือ "จินดกวีนิพนธ์แบบฉบับเกี่ยวกับความกตัญญูที่บุตรมีต่อบิดามารดา" นั้นได้รับการยกย่องกันมากในหมู่ผู้ที่ได้รับการศึกษา หนังสือเล่มนี้ซึ่งเข้าใจกันว่า **เฉิงจื่อ** (Tseng Tzu) ซึ่งเป็นสานุศิษย์ของขงจื๊อเป็นผู้เขียนนั้นเป็นแบบการสนทนาระหว่างเฉิงจื่อกับอาจารย์ในหนังสือเล่มนั้น ขงจื๊อได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า **"ความกตัญญูที่บุตรจะพึงมีต่อบิดามารดานั้น นับว่าเป็นพื้นฐานแห่งคุณความดีและเป็นบ่อเกิดแห่งคำสอนทั้งปวง"** เพียงหลังจากที่เราได้ศึกษาถึงวิธีที่จะรับใช้บิดามารดาด้วยความเคารพและอยู่ในโอวาทของท่านเท่านั้น ก็ชื่อว่าเราสามารถที่จะบำเพ็ญหน้าที่อื่นๆ ที่มีต่อกษัตริย์และสังคมให้เต็มบริบูรณ์ได้ ในทัศนะนี้ ความกตัญญูที่บุตรจะพึงมีต่อบิดามารดาได้กลายเป็นหลักอันสำคัญของศีลธรรมทั้งปวงและเป็นพันธะที่บุตรจะต้องมีความรักและเอาใจใส่ต่อบิดามารดา จะต้องเอาศพบิดามารดาไปฝังไว้ให้ถูกต้อง และเป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าหากบิดามารดาประพฤติมิชอบบุตรก็จะต้องตำหนิอย่างสุภาพ แต่ทว่าเด็ดขาด และจะต้องถือว่าสูงส่งเหนือความรับผิดชอบของมนุษย์อย่างอื่นๆ ทั้งหมด

ผลแห่งลัทธิคำสอนเช่นนี้เมื่อเพ่งในแง่การเมืองแล้ว ในสมัยราชวงศ์ฮั่นและในสมัยต่อๆ มา นับว่ามีอยู่มากทีเดียว โดยเหตุที่ว่ากรณีต่างๆ ส่วนมาก กษัตริย์จะได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว ดังนั้นเมื่อเพ่งในด้านการปฏิบัติจริงๆ แล้ว กษัตริย์ก็จะมีเฉพาะพระราชชนนีเท่านั้นที่พระองค์จะต้องทรงรับใช้และยกย่อง แต่หน้าที่

ของพระองค์ที่มีต่อพระราชชนนีนั้นเป็นเรื่องที่น่าเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้ง และความผิดใด ๆ ที่จักรพรรดิต้องผิดพลาดในการทำหน้าที่ให้สมบูรณ์นั้นอาจก่อให้เกิดความสงสัยอย่างมากมายถึงคุณลักษณะทั้งปวงของพระองค์ได้ ในสมัยราชวงศ์ฮั่นองค์จักรพรรดินีที่พระราชสวามีสวรรคตแล้ว ได้ฉวยโอกาสนี้สร้างความก้าวหน้าได้มากทีเดียว โดยการบังคับให้พระโอรสทั้งหลายทำสิ่งที่พระองค์ไม่ปรารถนาจะกระทำด้วยการทรงแสดงอาการโกรธเกรี้ยว ไม่ทรงพูดจาด้วย หรือไม่ยอมเสวยพระกระยาหารจนกว่าพระโอรสต้องยอมปฏิบัติตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยราชวงศ์ฮั่นยุคหลังๆ เมื่อกษัตริย์ส่วนมากได้ขึ้นครองราชสมบัติตั้งแต่ยังทรงมีพระชนมายุไม่ถึง ๒๐ พรรษา พระพันปีหลวงก็มักจะทรงใช้อำนาจได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนั้น ในฐานะที่จักรพรรดิฮั่นได้มีความคิดโน้มเอียงมาทางลัทธิขงจื๊อมากขึ้นทุกที จนถึงปลายสมัยราชวงศ์ฮั่นยุคแรก ๆ จักรพรรดิทั้งหลายจึงได้เอาประเพณีแบบขงจื๊อมาใช้ทั้งดุ้นโดยไม่มีดุลยพินิจที่ฉลาดรอบคอบในเรื่องที่เกี่ยวกับการแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดา โดยการยกย่องพระญาติที่เป็นชายทางฝ่ายพระราชมารดา ด้วยการประทานข้าทาสและตำแหน่งสูงๆ ในวงการรัฐบาลให้ โดยวิธีนี้เอง พวกแซ่หวั่งก็มีอำนาจและมั่งคั่งขึ้นมาจน หวางมั่ง (Wang Mang) สามารถตั้งตัวเองเป็นผู้เผด็จการที่มีคุณธรรม และในที่สุดก็โค่นราชวงศ์ฮั่นลงและตั้งตัวเองขึ้นเป็นกษัตริย์แทน

ประเพณีที่บุตรจะต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดานั้นเป็นเรื่องทางการเมืองอย่างชัดๆ ทีเดียวในฐานะที่เป็นกำลังฝ่ายอนุรักษนิยมที่มีอำนาจอยู่ในราชสำนัก นับว่าเป็นเครื่องหมายแห่งการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษในราชวงศ์ของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อผู้ที่ตั้งราชวงศ์ซึ่งกษัตริย์จะต้องคงรักษาสถาบันต่างๆ ที่ได้รับสืบต่อมานั้นไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในยุคหลัง ๆ ความกตัญญูที่บุตรจะต้องมีต่อบิดามารดานี้ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นเครื่องกีดขวางการปฏิรูปทางสถาบันได้อย่างชะงัดทีเดียว ผู้ที่ชอบเปลี่ยนแปลงจะไม่สามารถเลิกล้มสิ่งที่ราชวงศ์ได้เคยประพฤติปฏิบัติมาก่อนแล้วได้ง่าย ๆ เลย เพราะว่าถ้าหากทำเช่นนั้นก็จะกลายเป็นว่าไม่มีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษขององค์จักรพรรดิไป

ทฤษฎีเกี่ยวกับโชคลาง

คนจีนสมัยแรก ๆ ก็เป็นแบบเดียวกับพวกกรีกและพวกโรมัน คือ มีความยึดมั่นถือมั่นในความสำคัญของลางต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างผิดปรกติและอย่างประหลาดในโลกตาม

ธรรมชาติ ความเชื่อถือนี้ได้ก่อให้เกิดเป็นพื้นฐานแห่งทฤษฎีของพวกฮั่นที่ว่า กรรมวิธีที่ชั่วร้ายหรือการปกครองที่ผิดทำนองคลองธรรมในชั้นสูง ๆ นั้นจะส่งเสริมระเบียบของธรรมชาติให้เกิดความคลาดเคลื่อน จะก่อให้เกิดการปรากฏตัวของดาวหาง จันทคราส สุริยคราส ฝนแล้ง ตั๊กแตนลงกินพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ และเกิดสัตว์ป่าที่ประหลาดๆ ฯลฯ ขึ้นมา ในสมัยดึกดำบรรพ์ยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก และในสมัยราชวงศ์ฮั่นด้วย ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเช่นนั้นเขาตีความหมายกันว่า เป็นการปรากฏตัวโดยตรงแห่งความโกรธหรือการลงโทษของฟ้าตามความรู้สึกของมนุษย์ และเป็นการเตือนมนุษย์ให้ทำการปฏิรูป ในบางสมัยก็แปลความไปในทางว่าเป็นผลแห่งการบังเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ซึ่งจะก่อให้เกิดผลในด้านการที่จะประสาน โลกสวรรค์กับโลกมนุษย์ให้เข้าด้วยกันอย่างหนีไม่พ้นดังที่ตุงจุ้งซูได้เขียนไว้ว่า : "สิ่งทั้งปวงจะแยกออกจากสิ่งที่แตกต่างไปจากตัวมันและไปหาสิ่งที่เหมือนกัน"[๑] ดังนั้น **"การกระทำที่ดีงามทั้งหลายจะเรียกหาสิ่งทั้งปวงที่มีธรรมชาติที่ดีงาม การกระทำที่ชั่วร้ายก็จะเรียกร้องหาสิ่งทั้งปวงที่มีธรรมชาติที่ชั่วร้ายเช่นเดียวกับสิ่งที่เหมือนกันก็ตอบรับสิ่งที่เหมือนกันฉะนั้น"**

แต่ตามที่ได้ตีความหมายกันนั้น ทฤษฎีเกี่ยวกับโชคลางต่างๆ นี้ได้มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นทางด้านการเมืองของพวกฮั่นมากทีเดียว เพราะทฤษฎีนี้ได้ให้มีวิธียอมให้ขึ้นครองราชสมบัติโดยทางอ้อมแก่พวกข้าราชการในเมื่อการวิพากษ์วิจารณ์โดยตรงไม่เหมาะสม การที่ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติซึ่งเคยมีมามากมายจนนับไม่ถ้วน ซึ่งชาวจีนถือว่าเป็นโชคลางจะเป็นที่สนพระทัยขององค์จักรพรรดิมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับข้าราชการตามเมืองต่าง ๆ และพวกข้าราชสำนัก และการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องโชคลาง ตามที่ได้มีบันทึกอยู่ในหนังสือ ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก ๆ*** ก็ได้ชี้ให้เห็นอย่างแจ่มชัดแล้วว่ายุคที่ได้มีบันทึกลางร้ายต่างๆ ไว้ได้มากที่สุดนั้นตรงกับสมัยที่พวกข้าราชการมีเหตุผลมากที่สุดในอันที่จะไม่มีความพอใจต่อระบบการบริหารประเทศในสมัยนั้น ความสามารถในการเบี่ยงบ่ายที่ประสบผลสำเร็จบ้างในบางกรณีนั้นก็มีประกาศิตในราชสำนักเป็นจำนวนมากเป็นพยานหลักฐานอยู่ซึ่งก็ได้มีบันทึกอยู่ในหนังสือ ***ประวัติศาสตร์*** ด้วยเหมือนกัน ในหนังสือประวัติศาสตร์นี้ องค์จักรพรรดิมักจะทรงขอร้องด้วยใจจริงให้มุขอำมาตย์และประชาชนช่วยบอกให้พระองค์ทราบ ถ้าหากว่าพระองค์ได้ทรงประพฤติผิดในข้อใดข้อหนึ่งซึ่งจะทำให้เกิดลางร้ายเช่นนั้นขึ้นมา

ทฤษฎีเกี่ยวกับโชคลาง

(จาก ตุงจุ้งชู, *ชุนชิวฝันลู้* ตอนที่ ๓๐, ๘ : ๑๓b-๑๔b)

สัตว์ทั้งหลายของฟ้าและดินนั้นจะเปิดเผยให้เห็นความเปลี่ยนแปลงอันผิดปรกติเป็นครั้งคราว และความเปลี่ยนแปลงอันผิดปรกตินี้เรียกว่าสิ่งที่ประหลาดมหัศจรรย์ สิ่งที่มีความประหลาดน้อยกว่า เรียกว่า ลางที่ไม่สู้ดีนัก (ominous portent) ลางทั้งหลายมักจะเกิดมาก่อนแล้วความประหลาดต่างๆ จึงจะติดตามมา ลางทั้งหลายเป็นการเตือนของฟ้า เป็นการบีบบังคับของฟ้า ฟ้าจะทรงส่งคำเตือนมาก่อน และถ้ามนุษย์ไม่เข้าใจ ก็จะทรงส่งสิ่งที่ประหลาดๆ มาขู่มนุษย์ให้เกรงกลัว นี้คือสิ่งที่ "คัมภีร์คีตคาถา" หมายถึงในตอนที่กล่าวว่า : "เราสั่นสะท้านไปด้วยความหวาดกลัวต่อฟ้า !" กำเนิดของลางและความประหลาดใจทำนองนั้นทั้งหมดเป็นผลโดยตรงเกี่ยวกับความผิดพลาดในบ้านเมือง เมื่อการชี้ให้เห็นความผิดพลาดครั้งแรกปรากฏขึ้นในบ้านเมือง ฟ้าก็จะทรงส่งลางที่ไม่ค่อยดีและความวิบัติมาเตือนมนุษย์และเพื่อประกาศความจริง ถ้าหากว่าทั้งๆ ที่เตือนและประกาศให้ทราบเช่นนี้แล้ว มนุษย์ก็ยังไม่เข้าใจว่าตนดำเนินไปในวิถีทางที่มิชอบแล้ว ฟ้าก็จะทรงส่งตัวอย่างอันมหัศจรรย์และสิ่งประหลาดๆ มาทำให้มนุษย์ตกอกตกใจ ถ้าหากว่าหลังจากตกอกตกใจแล้ว มนุษย์ก็ยังไม่รู้จักหวาดสะดุ้งและเกรงกลัว แล้วความวิบัติและโชคร้ายก็จะมาเยือนพวกเขา จากข้อนี้เราจะเห็นว่าเจตจำนงของฟ้านั้นช่างประเสริฐแท้ เพราะฟ้าไม่มีความปรารถนาที่จะใส่บังเหียนมนุษย์หรือหลอกลวงมนุษย์เลย

ถ้าหากว่าเราจะตรวจสอบสิ่งประหลาดๆ และลางต่างๆ เหล่านี้อย่างพินิจพิเคราะห์แล้ว ก็จะเห็นเจตจำนงของฟ้า เจตจำนงของฟ้านั้นปรารถนาให้เราทำอะไรบางอย่างและไม่ทำอย่างอื่นๆ สำหรับสิ่งต่างๆ ที่ฟ้าทรงปรารถนาและไม่ทรงปรารถนานั้น ถ้าหากมนุษย์จะตรวจค้นดูในตัวเองแล้วก็จะพบคำเตือนของสิ่งเหล่านั้นอยู่ในหัวใจของตัวเองโดยแท้ และถ้าหากมนุษย์จะสำรวจดูตัวเองในเวลาทำการงานเป็นประจำวันแล้วก็จะพบการสอบสวนความจริงเกี่ยวกับคำเตือนเหล่านี้ในบ้านเมือง ดังนั้นเราก็ย่อมสามารถมองเห็นเจตจำนงของฟ้าจากลางและสิ่งประหลาดต่างๆ เหล่านี้ เราไม่ควรรังเกียจลางทั้งหลาย แต่ควรจะเกรงกลัวลางเหล่านั้น โดยพิจารณาเห็นว่าฟ้าทรงปรารถนาที่จะแก้ไขความผิดทั้งหลายของเรา และทำให้เราปลอดภัยจากความผิดทั้งหลาย เพราะฉะนั้นฟ้าจึงได้ทรงเตือนเราโดยวิธีนี้

เมื่อว่าตามหลักการที่ใช้ในการเขียนหนังสือเรื่อง ***บันทึกเหตุการณ์ในฤดูวสันต์และฤดูสารท*** แล้ว ถ้าหากว่ากษัตริย์ทรงเปลี่ยนแปลงแบบแผนที่ได้ประพฤติปฏิบัติมาแต่โบราณกาลหรือทรงเหินห่างจากสิ่งที่ชอบธรรมแล้ว ฟ้าก็จะต้องโต้ตอบและทรงส่งลางมาให้ แล้วบ้านเมืองก็ชื่อว่ามีโชคดี... เพราะว่าฟ้าไม่ทรงส่งลางร้ายมาบอกและโลกก็ไม่นำความวิบัติใดๆ มาสู่ราชอาณาจักรของพระองค์ กษัตริย์จวงแห่งราชวงศ์ฉู่ (Ch'u) ได้ทรงอ้อนวอนต่อภูเขาและลำธารว่า : "ฟ้าจะทรงทำลายข้าพเจ้าหรือ ? ฟ้ามิได้ทรงประกาศความผิดของข้าพเจ้าเลย ทั้งไม่ได้ทรงแสดงความชั่วของข้าพเจ้าให้ปรากฏด้วย" ดังนั้นเราจึงอาจมองเห็นวิธีที่ลางร้ายจากฟ้าจะเกิดขึ้นสอดคล้องกันกับความผิดและสิ่งประหลาดๆ จะทำให้ความผิดเหล่านี้แจ่มชัดและทำให้เรามีแต่ความหวาดสะดุ้งข้อนี้เป็นเพราะว่าฟ้าทรงมีความปรารถนาที่จะช่วยเราให้ปลอดภัย เฉพาะผู้ที่ได้รับลางร้ายเช่นนี้เท่านั้นจึงจะเรียกว่าเป็นผู้มีโชคดีตามหนังสือ ***เรื่องบันทึกเหตุการณ์ในฤดูวสันต์และฤดูสารท*** นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมกษัตริย์จวงจึงทรงอ้อนวอนและขอความกรุณาต่อฟ้า ทีนี้ถ้าหากว่ากษัตริย์ผู้ทรงเป็นนักปราชญ์หรือเจ้านายที่ฉลาดจะทรงพอพระทัยในการรับคำแนะนำหรือคำทักท้วงจากมุขอำมาตย์ผู้ซื่อสัตย์แล้ว พระองค์จะทรงดีพระทัยมากสักเพียงใด ถ้าหากว่าได้รับคำเตือนจากฟ้า !"

ลางที่เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ฮั่นและความสำคัญของลางนั้นๆ

หนังสือ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก*** ได้บรรจุบทความเรื่องยาวไว้เรื่องหนึ่ง ชื่อ ***เรื่องธาตุทั้งห้า*** ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับลางต่างๆ ที่บังเกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ฮั่นและก่อนสมัยราชวงศ์ฮั่น เรื่องนั้นได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น ไฟไหม้แผ่นดินไหว ฝนแล้ง สัตว์และนกแปลกๆ ได้ให้บัญชีตัวอย่างเรื่องที่ปรากฏขึ้นอันเป็นที่ทราบกันดีอยู่ทั่วๆ ไปแล้ว และได้คัดข้อความเกี่ยวกับความเห็นของนักปราชญ์ต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสำคัญของปรากฏการณ์นั้นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางการเมืองในสมัยนั้นเป็นตอนๆ ไป ผู้รวบรวมเรื่องราวพร้อมกับความก้าวหน้าแห่งความรู้แจ้งเรื่องธรรมชาติและความยุ่งยากลำบากของสถานการณ์ที่เกิดหลังจากเหตุการณ์นั้นในแง่ประวัติศาสตร์ ย่อมสามารถทำให้ลางและการแปลความหมายทั้งหลายเป็นไปได้อย่างเหมาะเจาะมากทีเดียว อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของผู้รวบรวมเหล่านั้นก็เพื่อจะหาตัวอย่างจากประวัติศาสตร์ที่ล่วงมาแล้ว เพื่อที่จะได้เป็นแนวทางสำหรับนักปราชญ์ใน

อนาคตกาลจะได้แปลความหมายลางต่างๆ แบบเดียวกันนั้นได้

(จาก *"ฮั่นชู"* , ๒๗ B1 : ๑๖a-b, ๓๑b-๓๒a, B2 : ๙b-๑๐a)

ในเดือนที่ ๓ ปีที่ ๘ แห่งรัชกาลของจักรพรรดิหลิ่ว (Lü : พ.ศ. ๓๖๓) องค์จักรพรรดินีกำลังเสด็จกลับมาจากทำพิธีบวงสรวงที่ปาชาง (Pa-shang) เมื่อพระนางผ่านถนนกุหลาบ (Brier) ได้มีอะไรบางอย่างคล้ายๆ สุนัขสีฟ้าปรากฏออกมากัดพระนางที่พระกัจฉา (รักแร้) แล้วก็หายไปในทันทีทันใดนั้นเอง เมื่อเข้าทรง เจ้าได้บอกว่าสุนัขเป็นวิญญาณชั่วของกษัตริย์แห่งราชวงศ์โจว (Chao) ทรงพระนามว่าหรู่อี้ (Ju-i) พระนางได้ทรงประชวรเพราะแผลนั้นแล้วต่อมาไม่นานนักพระนางก็สิ้นพระชนม์ ก่อนนั้นพระนางหลิ่วได้ทรงวางยาพิษกษัตริย์หรู่อี้ และได้ทรงตัดพระหัตถ์ตัดพระบาทพระราชมารดาของกษัตริย์หรู่อี้ซึ่งมีพระนามว่า ท่านผู้หญิงฉี ได้ควักพระเนตรของท่านผู้หญิงฉีและทำท่านผู้หญิงนั้นให้เป็นสิ่งที่เขาเรียกกันว่า "***หมูคน***" (B1 : 31b-32a)

ในปีแรกแห่งศักราชยว่านเฝิง (Yüan-feng : พ.ศ. ๔๖๓) หนูเหลืองได้ปรากฏขึ้นที่แคว้นเหยี่ยน (Yen) โดยอมหางของตัวเองเต้นอยู่ที่ประตูใหญ่แห่งพระราชวัง เมื่อกษัตริย์ได้เสด็จไปทอดพระเนตร หนูก็ยังคงเต้นรำอยู่อย่างเดิม แล้วพระองค์ก็รับสั่งให้ข้าราชบริพารคนหนึ่งเอาเหล้าและเนื้อแห้งไปให้ แต่เจ้าหนูก็ยังคงเต้นอยู่โดยไม่หยุดหย่อนทั้งวันทั้งคืนจนกระทั่งตาย... ในสมัยนี้กษัตริย์จู๋ (Tz'u) แห่งแคว้นเหยี่ยนพระนามว่าหลิ่วตัน (Liu Tan) กำลังวางแผนปฏิวัติ และนี่เป็นนิมิตบอกว่าพระองค์จะต้องสิ้นพระชนม์ในไม่ช้า ในเดือนเดียวกันนั้นก็มีผู้พบแผนการนั้น แล้วกษัตริย์หลิ่วตันก็ถูกประหารชีวิต...

ในเดือนที่ ๙ ปีที่ ๔ แห่งศักราชเจี๋ยนซือ (Chien-shih) ในรัชกาลจักรพรรดิเฉิง (Ch'eng : พ.ศ. ๕๑๔) นั้น ทางภาคใต้ของนครหลวงชางอานได้เกิดมีหนูขึ้นชุกชุมเคี้ยวกินหญ้าขมหอม (mugwort) และใบสน (cypress) ปีนป่ายขึ้นไปบนต้นสนและต้นเอลม์ที่เกิดอยู่บนฮวงซุ้ยของประชาชนทั้งหลายแล้วก็ทำรังอยู่ พวกหนูเหล่านี้โดยเฉพาะที่เมืองทุงป่อ (T'ung-po) มีมากเป็นพิเศษ ไม่มีลูกหนูอยู่ในรังใดรังหนึ่งเลย นอกจากขี้หนูแห้งๆ เท่านั้น ตามปรกติหนูเป็นสัตว์เล็กๆ ที่ขี้ขโมยชอบออกหากินในเวลากลางคืน พอตกกลางวันก็ไปหลบซ่อนหมด แต่มาตอนนี้ตอนกลางวันหนูจะออกจากรูและปีนขึ้นไปบนต้นไม้ซึ่งนับว่าเป็นลางบอกว่าใครคนใดคนหนึ่งที่ต่ำต้อยจะก้าวขึ้นมาสู่ตำแหน่งที่สูงเด่นและเป็นผู้ดี จักรพรรดินีหวุ่ยซือ (Wei Ssu) ทรงมีพระราชอุทยานอยู่ที่ทุงป่อ

หลังจากนี้ไม่นานจักรพรรดินีโจว (Chao) ก็ทรงก้าวจากความมืดมนต่ำต้อยมาสู่ตำแหน่งที่มีเกียรติสูงสุด และมีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมกับจักรพรรดินีหวู่ยซือ จักรพรรดินีโจวไม่เคยมีโอรสและได้ทรงกระทำความผิดที่สำคัญๆ ไว้มาก ปีต่อมา ก็ได้มีลางเกี่ยวกับนกเหยี่ยวขนาดเล็กซึ่งได้ทำไฟไหม้รังและสังหารลูกอ่อนของมันเอง ดังนั้นก็ชื่อว่าฟ้าได้ทรงแสดงความหมายของพระองค์ไว้อีก ช่างน่าขนพองสยองเกล้าอะไรเช่นนี้ ! (B1 : 16a-b)

ในเดือนที่ ๒ วัน ***เกิงจื่อ*** (keng-tzu) ปีที่ ๑ แห่งศักราชห่อผิง (Ho-p'ing) ในรัชกาลจักรพรรดิเฉิง (วันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๕๑๕) ณ ตำบลต้นหม่อนบนภูเขาไท (T'ai) ได้มีนกเหยี่ยวขนาดเล็กตัวหนึ่งทำไฟไหม้รัง ชายผู้หนึ่งชื่อซุนทุง (Sun T'ung) และคนอื่นๆ ได้ยินเสียงฝูงนกเหยี่ยวและนกสาริกาดงบนภูเขา จึงได้ไปดูว่าเกิดอะไรขึ้น รังนกถูกไฟไหม้และได้ตกมาที่ภาคพื้น และลูกนกเหยี่ยวสามตัวก็ถูกไฟคลอกตาย...นกเหยี่ยวมีธรรมชาติดะกละตะกลามและดุร้าย...ภูเขาไทหรือไทซุง (Tai-tsung) เป็นภูเขาลูกแรกของภูเขาและสถานที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ห้าแห่งที่กษัตริย์ได้ประกาศเปลี่ยนแปลงชื่อหรือการสืบสายแห่งราชวงศ์ แล้วความหมายแห่งการเตือนของฟ้าก็คือว่า : จงอย่าคบค้าสมาคมกับคนที่ละโมบโลภมากและทารุณโหดร้ายหรือรับฟังแผนการที่ชั่วร้ายของบุคคลเหล่านั้น มิฉะนั้นแล้วท่านจะต้องประสบชะตากรรม คือบ้านเมืองจะถูกเผาและพวกลูก ๆ จะได้รับอันตราย ทายาทของท่านจะถูกล้างผลาญและชื่อของท่านจะถูกเปลี่ยน หลังจากนั้นไม่นานนักโจวเฟเหยี่ยน (Chao Fei-yen) ก็ได้เป็นที่โปรดปรานขององค์จักรพรรดิ แล้วก็ได้รับสถาปนาเป็นจักรพรรดินี น้องสาวของพระนางชื่อโจวอี้ (Chao-i) ก็ได้รับความเอาอกเอาใจจากองค์จักรพรรดิเป็นอย่างดี ต่อมาพระนางสองพี่น้องนี้ได้ทราบว่าท่านผู้หญิงฉิ่ว (Hsü) และนางสนมชื่อ เซาวู่ยเหนิง ได้ประสูติโอรสทั้งคู่ พระนางโจวอี้กริ้วมาก และได้ทูลจักรพรรดิให้สั่งจับประหารชีวิตนางทั้งสองนั้น เจ้าชายทั้งสองและพระมารดาก็ถูกประหารชีวิตหมด เมื่อจักรพรรดิเฉิงสวรรคตแล้ว พระนางโจวอี้ก็ทรงปลงพระชนม์พระองค์เองแล้วราชกิจการงานก็กลับสดใสขึ้นมาอีก จักรพรรดินีโจวได้ถูกพิพากษาลงโทษนี่เป็นความหมายของนกเหยี่ยวซึ่งเผารังและฆ่าลูกของมันเอง (B2 : 9b-10a)

อำนาจที่ราชวงศ์ได้รับมอบหมาย

ความรับผิดชอบที่น่ากลัวที่กษัตริย์จะต้องปฏิบัติตามมโนภาพเกี่ยวกับการปกครองของราชสำนักในสมัยราชวงศ์ฮั่นนั้น ทำให้องค์จักรพรรดิต้องทรงมีปรีชาญาณ

และคุณงามความดีมากผิดปรกติทีเดียว ประชาชนหวังที่จะให้ผู้ปกครองประเทศเป็นทั้งปรัชญาเมธีและนักปราชญ์ไปพร้อมๆ กันด้วย ตามอุดมการณ์แล้ว ราชบัลลังก์ก็ควรตกแก่บุคคลที่ฉลาดที่สุดและมีคุณงามความดีมากที่สุดในจักรวรรดิ ทั้งนี้โดยมิต้องคำนึงถึงชาติกำเนิดหรือตำแหน่งในทางสังคมเลย นิยายจีนได้ประมวลเรื่องราวเกี่ยวกับวิธีที่องค์จักรพรรดิผู้เป็นปราชญ์ทั้งหลายในสมัยโบราณ เลือกคนหนุ่มๆ ที่มีท่าทางดีจากสามัญชนและเมื่อได้แสดงคุณความดีและความสามารถให้ปรากฏแล้ว พระองค์ก็จะทรงมอบราชสมบัติให้เขามากกว่าที่จะทรงมอบให้แก่ราชโอรสของพระองค์เองเสียอีก พวกปรัชญาเมธียืนยันว่ายุคนี้นับว่าเป็นยุคทองจริง ๆ ในเมื่อประชาชนทั้งปวงมีส่วนเป็นเจ้าของจักรวรรดิและคุณธรรมความดีเท่านั้นที่จะเป็นกุญแจไขไปสู่ความเป็นกษัตริย์ได้

แต่หลักการเกี่ยวกับราชวงศ์ตามประเพณีจีนนั้นนับว่าได้กำหนดไว้ดีมากเกินไปจนยากที่จะพิจารณาหาทาง "กลับ" ไปหาการปฏิบัติในยุคนิยายปรัมปราได้แล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อได้ยอมรับหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการสืบสันตติวงศ์แล้ว นักปราชญ์สมัยราชวงศ์ฮั่นจึงจำกัดขอบเขตตัวเองเพื่อกำหนดคุณสมบัติที่ครอบครัวต้องการเพื่อดำรงตำแหน่งที่สูงสุด

ปรัชญาสมัยราชวงศ์โจว (Chou) ได้พัฒนาความคิดเห็นเกี่ยวกับ "อำนาจของฟ้า" (เทียน-หมิง) คือการที่ฟ้าทรงเลือก ซึ่งเป็นวิธีที่ทำให้ราชวงศ์ใหม่มีอำนาจบัญญัติกฎต่างๆ ขึ้น และนักปราชญ์สมัยราชวงศ์ฮั่นก็ได้ปฏิบัติตามและเสริมแต่งความคิดเห็นนี้ต่อไปอีก ตามธรรมดาแล้วพวกเขาตกลงกันเป็นเอกฉันท์ว่า หลิวจี (Liu Chi) ได้รับบัญชาจากฟ้าให้มาตั้งราชวงศ์ฮั่นขึ้น ความจริงเกี่ยวกับความสำเร็จนี้ได้พิสูจน์เรื่องนี้ได้มากพอดูทีเดียว อีกประการหนึ่งพวกนักปราชญ์ในสมัยราชวงศ์ฮั่นได้อ้างถึงปรีชาญาณ คุณความดี และลางต่างๆ มากมายที่เกิดขึ้นในเวลาที่พระองค์ประสูติและในคราวที่พระองค์ขึ้นเถลิงอำนาจ เป็นเสมือนข้อพิสูจน์เพิ่มเติมว่าพระองค์เป็นบุคคลที่ฟ้าทรงโปรดปราน แต่ในปีต่อๆ มาก็รู้สึกกันว่าความต้องการที่จะพิจารณาตัดสินให้ราชวงศ์ฮั่นครองอำนาจต่อไปนั้นมองเห็นได้ชัดทีเดียว นั่นคือ เรื่องที่เกี่ยวกับชาติวงศ์ นักประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรกๆ ไม่อาจบอกอะไรเกี่ยวกับบรรพบุรุษของหลิวจีมากไปกว่าพระนามของพระชนกและพระชนนีของพระองค์เท่านั้น นักประวัติศาสตร์รุ่นหลังๆ ว่าพระองค์ทรงสืบเชื้อสายย้อนไปถึงจักรพรรดิเอี๋ยวในนิยายปรัมปรา ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับบรรพบุรุษของตระกูลหลิวที่มีชื่อเสียงที่เป็นทั้งการยกย่องเกียรติศักดิ์ของราชวงศ์ให้สูงขึ้นและทั้งเป็นการเร้าใจ

สามัญชนซึ่งมีความเข้าใจต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับการเจริญรอยตามอย่างการก้าวขึ้นมาสู่อำนาจของหลิ่วจีด้วย แต่ใครก็ตามที่มีอำนาจเพียงพออาจแต่งเรื่องชาติวงศ์ของตนขึ้นมา และพิสูจน์ให้เห็นว่าฟ้าเป็นผู้เลือกตนขึ้นมาก็ได้ เมื่อหวางมั่งได้เป็นอัครมหาเสนาบดีและโค่นราชวงศ์ฮั่นลงนั้น ก็ได้กุเรื่องราวให้แก่ตนเองมิเพียงเฉพาะแต่เรื่องโชคลางต่างๆ มากมายที่บอกว่าฟ้าได้กำหนดจุดหมายปลายทางให้ตนได้ครองราชสมบัติเท่านั้น แต่ยังได้สร้างเรื่องชาติวงศ์ของตนให้มีความสัมพันธ์กับจักรพรรดิฮ่วงตี่ซึ่งเป็นนักปราชญ์รุ่นก่อนกว่าบรรพบุรุษของตระกูลหลิวเสียอีก

ยุคที่มีเอกภาพดีมากและการตั้งกฎว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์

ข้อความนี้ได้จาก ***คัมภีร์จารีตพิธี*** (หลี่จี) นี่นับว่าเป็นข้อความที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในวรรณกรรมของขงจื๊อ ตามประเพณีถือกันว่าคัมภีร์จารีตพิธีเป็นตัวแทนมโนคติที่สูงสุดของขงจื๊อในเรื่องระเบียบของสังคม เป็นตัวแทนยุคที่มีเอกภาพดีมาก (ต้าถุง : ta-t'ung) ซึ่งในยุคนี้ประชาชนทั้งปวงมีส่วนเป็นเจ้าของโลกด้วยกันทั้งนั้น (เทียนเสี่ยหวู่ยกุง : t'ien-hsia wei kung) มโนคตินี้นับว่ามีความสำคัญแก่จีนสมัยใหม่เป็นพิเศษ และข้อความท่อนหลังมักจะจารึกไว้ตามอาคารและอนุสาวรีย์ของทางราชการ เช่นที่ฮวงซุ้ยของซุนยัตเซ็นเป็นต้น สิ่งที่ติดตามยุคที่มีเอกภาพดีมากมาก็คือการเกิดมีกฎว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ขึ้น

คัมภีร์จารีตพิธี เป็นการรวมบทความต่างๆ ที่ได้รวบรวมมาจากข้อเขียนสมัยแรกในระหว่างสมัยราชวงศ์ฮั่น ข้อความที่เสนอนี้เป็นตอนเริ่มต้นบทความเรื่อง "วิวัฒนาการแห่งจารีตพิธี" (หลี่-หยิน) อันเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากที่สุดในสมัยราชวงศ์ฮั่น ยิ่งไปกว่านั้นก็คือมีประจักษ์พยานที่มั่นคงในบทความชิ้นนี้อันเกี่ยวกับความโน้มเอียงแบบสังเคราะห์ของพวกฮั่นซึ่งแนะให้เห็นว่ามโนคติดั้งเดิมเกี่ยวกับความกลมกลืนกันอย่างมากมายนั้นเป็นความคิดเห็นแบบเต๋าโดยแท้ แต่ทว่ายุคแห่งความมั่งคั่งสมบูรณ์น้อยกว่าที่ติดตามมานั้นก็คือมโนคติเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์ดั้งเดิมของขงจื๊อและเม่งจื๊อซึ่งเสื่อมลงมาขั้นหนึ่ง ดังนั้นเราจึงรู้สึกประหลาดใจว่าการเอาสถาบันต่างๆ และจริยศาสตร์ตามแบบขงจื๊อมาใช้ทั้งดุ้นในสมัยนี้ย่อมก่อให้เกิดผลเป็นการทำให้มีความลับลมคมในและการสงครามมากขึ้น นอกจากนั้นสิ่งที่เรียกร้องความสนใจ

จากชาวจีนในเรื่องนี้ก็คือการทำให้มโนคติดั้งเดิมกับความจริงทางด้านประวัติศาสตร์ลงรอยกันได้อย่างดีดุจเป็นลักษณะสองประการของกระบวนการที่สามัญธรรมดา

(จาก "*หลี่จี้*" ตอนที่ ๙)

ครั้งหนึ่งขงจื๊อกำลังร่วมในพิธีเซ่นสรวงในฤดูหนาว เมื่อเลิกพิธีแล้วขงจื๊อก็เดินเล่นไปตามยอดประตูเมืองแล้วถอนใจใหญ่ด้วยความทุกข์ใจ ท่านถอนใจใหญ่ให้แก่แคว้นหลู่

ศิษย์ของท่านชื่อ ***เหยียนเยี่ยน*** (Yen Yen) หรืออีกชื่อหนึ่งว่า ***จื่อลู้*** (Tzu Lu) ซึ่งอยู่ข้างๆ ท่านได้ถามว่า "ทำไมท่านผู้ดีจึงถอนใจใหญ่เล่าขอรับ ?"

ขงจื๊อตอบว่า : "การปฏิบัติตามเต๋า (Great Way) บุคคลที่มีชื่อเสียงกระฉ่อนของสามราชวงศ์...เหล่านี้ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักเป็นส่วนตัวเลย แต่สิ่งเหล่านั้นและคนเหล่านั้นก็ยังบันดาลใจข้าพเจ้าให้เกิดมีอารมณ์ได้ ! เมื่อเราปฏิบัติตามเต๋า คนทั้งปวงก็จะมีส่วนเป็นเจ้าของโลกเหมือนกันหมด คนดีและมีความสามารถก็จะได้รับการส่งเสริมในวงราชการแล้วคนก็จะปฏิบัติด้วยศรัทธาที่ถูกต้องและอยู่ด้วยความรัก เพราะฉะนั้นคนทั้งหลายก็จะไม่ถือเพียงเฉพาะบิดามารดาของเขาเท่านั้นว่าเป็นบิดามารดา หรือไม่ถือเพียงเฉพาะบุตรของเขาเท่านั้นว่าเป็นบุตร คนแก่ก็จะพบสิ่งที่เหมาะสมกับชีวิตความเป็นอยู่ของตนและพบความแข็งขันในการทำงานที่เหมาะสมกับตน พวกเด็กๆ ก็จะได้รับการเลี้ยงดู พ่อม่ายและแม่ม่าย คนกำพร้าและคนเจ็บป่วยก็จะได้รับความเอาใจใส่ดูแลที่เหมาะสม พวกผู้ชายก็จะมีภาระ พวกผู้หญิงก็จะมีครอบครัว คนทั้งหลายไม่พอใจที่เห็นสินค้าวางทิ้งให้เสียหายอยู่กลาดเกลื่อน และก็จะไม่สะสมสินค้าไว้เพื่อตัวเองด้วย คนทั้งหลายไม่ชอบความคิดที่ว่า พลังงานของเขายังใช้ไม่ได้เต็มที่ แต่พวกเขาก็ยังคงใช้มันอยู่มิใช่เพื่อจุดหมายปลายทางส่วนตัวเลย เพราะฉะนั้นจึงได้ป้องกันไม่ให้เกิดมีการวางแผนการชั่วร้ายทั้งปวงขึ้น พวกขโมย พวกกบฏก็จะไม่เกิดขึ้น ดังนั้นประชาชนก็อาจทิ้งบ้านไปโดยไม่ต้องใส่กลอนประตูนอกได้ นี่นับว่าเป็นยุคที่มีเอกภาพดีมาก

"บัดนี้เต๋าได้ถูกซ่อนเสียแล้ว และโลกก็ตกอยู่ในความปกครองของตระกูลธรรมดาสามัญ แต่ละตระกูลก็ถือเอาเฉพาะบิดามารดาของตนเท่านั้นว่าเป็นบิดามารดา ถือเฉพาะบุตรของตนเท่านั้นว่าเป็นบุตร สินค้าและแรงงานได้นำไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว ได้มีการยอมให้ตำแหน่งในราชการและบรรดาศักดิ์ตามสายโลหิตโดยอาศัยกฎหมายที่ว่าด้วยจารีตพิธีทั้งๆ ที่กำแพงและคูรอบป้อมปราการจะต้องรักษาให้ปลอดภัย ได้มีการใช้

พิธีการและความยุติธรรมเพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับทวยราษฎร์ได้ดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอเพื่อเป็นประกันความรักระหว่างบิดากับบุตร เพื่อประกันความสงบสุขในหมู่พี่น้อง และเพื่อความกลมเกลียวกันในระหว่างสามีกับภรรยา เพื่อสร้างสถาบันทางสังคม เพื่อจัดตั้งฟาร์มและหมู่บ้าน เพื่อให้เกียรติคนกล้าหาญและคนที่ฉลาด และเพื่อให้ความดีความชอบแก่ปัจเจกบุคคล เพราะฉะนั้นจึงได้เกิดมีเล่ห์กลต่างๆ และการวางแผนการขึ้นมา และคนทั้งหลายก็ต้องใช้อาวุธ จักรพรรดิยิ่ว (Yü) กษัตริย์ถัง (T'ang) กษัตริย์เหวิน (Wen) กษัตริย์หวู (Wu) กษัตริย์เฉิง (Ch'eng) และโจวกุง (Duke of Chou) ได้กลายเป็นผู้ที่มีเกียรติคุณชื่อเสียงเป็นเด่นก็ด้วยเหตุนี้เอง : คือว่าท่านผู้ปกครองประเทศทั้งหกนั้น ได้เข้าร่วมพิธีรีตองอยู่เป็นนิจ ได้แสดงความเที่ยงธรรมให้ปรากฏ และปฏิบัติด้วยศรัทธาอย่างแท้จริง ผู้ปกครองประเทศทั้งหกนั้นได้ทรงเปิดเผยความผิดพลาด ได้ทรงสร้างกฎหมายให้มีหลักมนุษยธรรม ได้ทรงปฏิบัติด้วยความถ่อมพระองค์ ได้แสดงให้ประชาชนเห็นว่าพวกเขาควรจะอยู่ประจำ ณ ที่ไหน ถ้าหากว่าจะมีใครสักคนหนึ่งไม่ปฏิบัติตามหลักการเหล่านี้ เขาก็จะถูกถอดออกจากตำแหน่ง และมหาชนก็จะถือว่าเขาก็เป็นคนที่เป็นอันตราย นี่เป็นยุคที่มีความมั่งคั่งน้อยลงมาหน่อย”

เรื่องจุดหมายปลายทางของกษัตริย์

บทความต่อไปนี้ ***ปันเปียว*** (Pan Piao : พ.ศ. ๕๔๖-๕๙๗) ยุคราชวงศ์ฮั่นสมัยหลังได้เขียนขึ้นเพื่ออธิบายทฤษฎีของท่านเกี่ยวกับการที่ฟ้าเลือกผู้ปกครองประเทศ ด้วยอาศัยความคิดเห็นเรื่องการที่ฟ้าทรงเลือกฮั่นเกาจื่อ (Han Kao-tsu) หรือหลิ่วจี (Liu Chi) และตระกูลของท่านเป็นผู้สถาปนาราชวงศ์นี้ขึ้นเป็นพื้นฐาน ปันเปียวกับบุตรของท่านชื่อ ***ปันกุ*** (Pan Ku) จึงได้เอาเรื่อง ***ซื่อจี*** (Shih chi) หรือ “บันทึกเหตุการณ์ของนักประวัติศาสตร์” ซึ่งซือหม่าเฉียน (Ssu-mu Ch'ien) บรรพบุรุษของท่านได้เขียนไว้นั้นมาเขียนใหม่ต่อไป ข้อนี้ได้เกิดเป็นผลขึ้นมาเป็นหนังสือเล่มแรกเกี่ยวกับเรื่อง “ประวัติศาสตร์ราชวงศ์” คือหนังสือ ***ฮั่นซู*** (Han shu) หรือประวัติศาสตร์เกี่ยวกับราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก

(จาก “*ฮั่นซู*” ๑๐๐ A : ๘a ; *เหวินฉว่าน* ๕๒)

เมื่อจักรพรรดิเอี๋ยวทรงสละราชสมบัติ พระองค์ได้ตรัสกับรัชทายาทของพระองค์ว่า : “นี่แน่ะ ซุน ! การสืบราชสมบัติที่ฟ้าทรงแต่งตั้งนั้นบัดนี้ตกอยู่กับท่านแล้ว” ซุนก็ทรงใช้คำพูดอย่างเดียวกันนี้เมื่อพระองค์ทรงมอบฉันทะให้แก่ยิ่ว (Yü)

ในตอนนี้จี (Chi) กับ เฉียะ (Hsieh) ซึ่งปฏิบัติหน้าที่เป็นเสนาบดีของจักรพรรดิเอี๋ยวและชุน (Shun) ได้นำแสงสว่างมาให้แก่โลกทั้งปวง และคุณความดีของท่านทั้งสองนี้ได้ตกทอดมาถึงอนุชนต่อๆ มาอีกหลายชั่วอายุคนจนนับไม่ถ้วน จนถึง ***ถัง*** (ผู้สถาปนาราชวงศ์ซาง) และ ***หวู*** (ผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์โจว) ซึ่งทำให้กษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้ทรงสามารถปกครองได้ทั่วทั้งจักรวรรดิ ดังนั้นแม้พระองค์จะต้องทรงผจญกับความลำบากเดือดร้อนต่างๆ ในสมัยของพระองค์ และแนวทางแห่งความสำเร็จของกษัตริย์ทั้งสองนั้นจะแตกต่างกัน แต่ว่าในการตอบรับเจตจำนงของฟ้าและการทำให้สอดคล้องต้องกันกับมนุษย์นั้น พระองค์ทรงดำเนินตามหลักการอย่างเดียวกัน

ในทำนองเดียวกัน ตระกูลหลิว (ราชวงศ์ฮั่น) ก็ได้รับพรของเอี๋ยวเป็นมรดก ดังที่เราจะเห็นได้จากเรื่องชาติพันธุ์วิทยาซึ่งเขียนไว้ใน "บันทึกเหตุการณ์ในฤดูวสันต์และฤดูสารท" เอี๋ยวได้ทรงปกครองโดยอาศัยคุณความดีของไฟซึ่งพระองค์ได้ประทานต่อให้กับฮั่น เมื่อจักรพรรดิในอนาคต คือ เก่าจื่อ (Kao-tsu) ได้ประสูติที่บึงเผ (Marsh of P'ei) นั้น ดวงวิญญาณของหญิงแก่ได้ปรากฏตัวร้องไห้อยู่ในตอนกลางคืนซึ่งนับว่าเป็นนิมิตที่ได้มาจากเยี่ยนตี่ (ไฟ)

ด้วยเหตุผลข้อนี้เอง เราจึงกล่าวว่า เพื่อที่คนเราจะได้มีความรื่นรมย์ยินดีต่อความดีงามแห่งการเป็นกษัตริย์นั้น เขาจะต้องมีไม่เฉพาะแต่คุณธรรมแห่งความเป็นปราชญ์ที่กำลังฉายแสงอยู่หรือความประเสริฐที่เห็นอย่างชัดแจ้งเท่านั้น แต่เขาจะต้องเป็นทายาทมรดกที่บิดาทิ้งไว้ให้ในด้านความดีงามที่มีอยู่มากมาย และความชื่นชมยินดีที่ได้เพิ่มพูนไว้เป็นเวลานานแล้วด้วย แล้วเขาก็จะได้รับโชคดีจากดวงวิญญาณและเทพยดาอารักษ์ทั้งหลาย และประชาชนทั้งปวงก็จะมาอยู่ในความคุ้มครองของเขา ไม่เคยมีเลยแม้แต่กรณีเดียวที่คนเราซึ่งไม่ได้แสดงให้เห็นนิมิตหมายแห่งโชคชะตา หรือการบันทึกความดีความชอบและคุณธรรมของตระกูลมาตั้งหลายชั่วคนจะสามารถก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งที่ทรงเกียรติได้ มหาชนเห็นว่าเก่าจื่อ (Kao-tsu) ก้าวขึ้นมาจากสามัญชนและก็ไม่เข้าใจเหตุผลที่เขาได้ก้าวขึ้นมาสู่ตำแหน่งนั้น คนทั้งหลายเชื่อว่า "เก่าจื่อ" ซึ่งเกิดมาในสมัยที่มีความทารุณโหดร้ายและบ้านเมืองไม่มีขื่อมีแปนั้นสามารถใช้ดาบได้คล่องแคล่วดังที่นักทฤษฎีการเมืองที่ท่องเที่ยวไปได้เปรียบเทียบการพิชิตจักรวรรดิ กับการไล่ตามกวางซึ่งความสำเร็จจะตกแก่ผู้ที่มีโชคดีที่สุดและรวดเร็วที่สุด ประชาชนไม่เข้าใจว่าภาชนะอันศักดิ์สิทธิ์คือกฎของจักรวรรดินี้ได้ถ่ายทอดไปตามเคราะห์กรรม และจะเอาชนะไม่ได้ ไม่ว่าจะ

โดยอาศัยเล่ห์เหลี่ยมหรือกำลังทั้งนั้น พุทโธ่, นี่แหละคือเหตุผลที่ว่าทำไมจึงมีเสนาบดีที่เป็นขบถและลูกที่ชั่วช้าอยู่ในโลกมากมาย คนที่ทำผิดพลาดเช่นนั้นคงจะไม่ต้องเป็นคนมืดบอดเฉพาะต่อวิถีทางของฟ้าเท่านั้น แต่คงจะไม่ได้สังเกตเห็นภารกิจของมนุษย์โดยสิ้นเชิงเช่นกันด้วย !

บัดนี้เมื่อเกิดทุพภิกขภัยขึ้น ประชาชนก็ต้องระหกระเหินไป มีแต่ความหิวโหย ท้องถนนก็มีแต่ความหนาวเหน็บ พวกเขาจะคิดเพียงแต่เรื่องที่จะหาผ้าหยาบ ๆ มาหุ้มห่อกายและข้าวสารสักจำนวนหนึ่งมาประทังชีวิตเท่านั้น พวกเขาจะไม่ปรารถนาอะไรมากไปกว่าอีแปะสักสองสามอัน แต่ถึงกระนั้นพวกเขาก็ยังตายและจุดหมายปลายทางก็ยังมืดมนอยู่ ถ้าหากว่าโดยวิธีนี้แม้แต่ความยากจนและความเศร้าโศกก็ยังถูกโชคชะตาลงโทษแล้วเกียรติยศแห่งราชบัลลังก์ , ความมั่งคั่งของคนทั้งปวงที่อยู่ภายในดินแดนที่มีทะเลทั้งสี่เป็นขอบเขต และพรของเทพยดาทั้งหลายจะถูกโชคชะตาลงโทษมากกว่านั้นสักเพียงใดหนอ เราจะสามารถพยายามโอ้อวดว่าเราอยู่ในตำแหน่งนั้นโดยไม่ไตร่ตรองได้อย่างไร ? เป็นความจริงที่มีบางคน ซึ่งเมื่อคราวที่เกิดเดือดร้อนและมีอันตรายขึ้นมาได้อาศัยความกล้า เช่น ฮั่นฉิน (Han Hsin) และจิปู (Chi Pu) ได้อาศัยสถานการณ์ที่มีอำนาจ เช่น เฉียงยิ่ว (Hsiang Yü) และลุงชื่อเซียงเหลียง (Hsiang Liang) หรืออาศัยโชค เช่น หวางมั่ง (Wang Mang) ยึดอำนาจไว้ได้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ว่าบุคคลทั้งหมดนั้นจะต้องถึงจุดจบโดยถูกต้มในกระทะ หรือจะต้องตัวงอเพราะถูกขวานทุบ ถูกต้มทั้งเป็น ถูกทุบหรือถูกตัดแขนตัดขา ถ้าหากคนที่เลวทรามและไม่สำคัญอะไรซึ่งไม่สามารถเทียบกับบุคคลเหล่านี้ได้เลย แต่ยังหวังอย่างงมงายอยู่ว่าจะได้ครองราชบัลลังก์ เขายิ่งจะถูกประณามมากขึ้นไปอีกเพียงใดเล่า โดยเหตุที่คนเราไม่อาจขี่ม้าพิการไปเป็นระยะทางตั้งพันไมล์ได้ โดยเหตุที่นกนางแอ่นและนกกระจอกตัวเล็ก ๆ ไม่สามารถบินสูงเสมอด้วยฝูงนกที่มีปีกใหญ่ได้ โดยเหตุที่ท่อนไม้ที่ใช้ทำรอดและขื่อไม่สามารถรับน้ำหนักของคานและเสาตั้งได้ คนเซ่อ ๆ ก็ไม่มีทางที่จะสามารถแบกภาระแห่งระเบียบในราชสำนักได้เลย

คัมภีร์เรื่องความเปลี่ยนแปลง กล่าวว่า : "ถ้าขาเตาที่รองรับกระทะหักข้าวต้มของเจ้านายก็จะหกหมด" นั่นคือ หม้อไม่เหมาะกับวัตถุประสงค์นั้น

ในตอนปลายสมัยราชวงศ์ฉิน บุคคลที่เข้มแข็งที่มีอำนาจได้ร่วมกันขอร้องให้เฉินหยิง (Ch'en Ying) รับตำแหน่งกษัตริย์ แต่มารดาของหยิงได้บังคับไม่ให้หยิบรับโดยกล่าวว่า : "นับตั้งแต่สมัยที่แม่มาเป็นเจ้าสาวอยู่ในบ้านของพ่อเจ้า แม่รู้จักเฉพาะ

แต่ความยากจนและความต่ำต้อยซึ่งมีอยู่กับตระกูลของเจ้ามาหลายชั่วอายุคนแล้ว บัดนี้ถ้าหากว่าเจ้าจะเกิดมีความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์และมีเกียรติขึ้นมาในทันทีทันใด แม่กลัวว่ามันจะเป็นโชคร้ายเสียมากกว่า ดูจะเป็นการดีกว่าถ้าหากว่าจะให้ใครสักคนหนึ่งเป็นผู้บงการใช้พละกำลังของเจ้า ถ้าเจ้าทำได้สำเร็จ เจ้าก็อาจได้รับอะไรบางอย่างที่มีผลประโยชน์น้อยกว่า แต่ถ้าว่าสิ่งทั้งหลายอยู่ในสภาพที่เลวร้าย โชคร้ายก็จะตกแก่คนอื่น" เชินหยิงปฏิบัติตามคำแนะนำของมารดาและได้รักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้โดยปลอดภัย

มารดาของหวางหลิ่ง (Wang Ling) ก็เข้าใจในทำนองเดียวกันว่าตระกูลเฉียง (Hsiang) จะเสื่อม และตระกูลหลิว (Liu) จะมีอำนาจรุ่งเรืองขึ้นมา ตอนนี้หวางหลิ่งเป็นขุนพลของกองทัพฮั่น (ตระกูลหลิว) แต่ทว่ามารดาของท่านได้ถูก **ชู** (กองทัพเฉียง) จับตัวไปเป็นเชลย ทูตคนหนึ่งมาจากค่ายพวกฮั่น และมารดาของหลิ่งได้กล่าวกับทูตผู้นั้นว่า : "เราขอให้ท่านไปบอกลูกของเราว่า กษัตริย์ฮั่นเป็นบุคคลที่สูงศักดิ์และจะต้องได้เป็นผู้ปกครองจักรวรรดิเป็นแน่แท้ ลูกเราจงรับใช้พระองค์ด้วยความขยันขันแข็งอย่าได้มีความกังวลใจเพราะเราเป็นเหตุเลย" แล้วนางก็ฆ่าตัวตายต่อหน้าทูตผู้นั้นนั่นเอง และเมื่อปรากฏว่าฮั่นได้รับชัยชนะแล้ว หวางหลิ่งก็ได้เป็นอัครมหาเสนาบดีและได้รับแต่งตั้งเป็นโหว (หวางหลิ่งโหว)

ทีนี้ถ้าหากว่าความเข้าใจของหญิงสามัญคนหนึ่งสามารถพิจารณาเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องราวที่จะทำให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ และสามารถค้นหาจุดเริ่มต้นของเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย และรับประกันความเป็นนิรันดรของตระกูลได้แล้ว การกำหนดจดจำการกระทำของเธอก็จะถูกถ่ายทอดไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ได้ แล้วคนสำคัญจะไม่สมควรที่จะมีความสามารถที่จะทำให้ดียิ่งไปกว่านั้นดอกหรือ ? เพราะฉะนั้น แม้ว่าความผิดหวังและความสมหวังในที่สุดจะขึ้นอยู่กับเคราะห์กรรม แต่มันก็ขึ้นอยู่กับบุคคลในอันที่จะเลือกเอาในระหว่างโชคดีและโชคร้ายด้วยเหมือนกัน มารดาของเชินหยิงเข้าใจว่าอะไรจะเสื่อม มารดาของหวางหลิ่งเข้าใจว่าอะไรจะรุ่งเรือง โดยการพิจารณาตัดสินเรื่องเหล่านี้เราก็จะกำหนดวัตถุประสงค์แห่งความเป็นผู้ปกครองประเทศได้

มีเครื่องแสดงอยู่ ๕ ประการที่บอกว่า เก่าจื่อ (Kao-tsu) จะได้ขึ้นครองราชสมบัติ ประการแรกก็คือว่า เก๋าจื่อสืบเชื้อสายมาจากจักรพรรดิเอี๋ยว ประการที่สองร่างกายและหน้าของเก๋าจื่อได้แสดงนิมิตที่แปลกหลายอย่างด้วยกัน ประการที่สาม ได้มีลางพิสูจน์ให้เห็นว่าฟ้าทรงมีพระประสงค์ให้ท่านเป็นผู้พิชิต ประการที่สี่ ท่านเป็นคนที่มี

ใจคอกว้างขวางและสะอาดและมีความเมตตากรุณา ประการที่ห้า ท่านเข้าใจคนทั้งหลายและทราบดีถึงการที่จะใช้คนเหล่านั้น อนึ่งท่านเป็นคนที่ไว้วางใจได้และเป็นผู้ที่มีความจริงใจเป็นนักยุทธศาสตร์ชั้นเยี่ยมที่รู้จักวิธีที่จะฟังคนอื่นบ้าง เมื่อท่านเห็นว่าอะไรดีท่านก็พยายามที่จะให้ได้สิ่งนั้นมา เมื่อท่านใช้คนอื่น ท่านก็ใช้เขาดุจใช้ตัวเอง ท่านได้รวบรวมคำแนะนำที่ดี ๆ ไว้ปฏิบัติตามดุจเรือที่ไหลไปตามกระแสน้ำ และตอบรับโอกาสอันดีต่าง ๆ ดุจการกู่ตอบเสียงที่กู่มาฉะนั้น (ได้มีบัญชีที่อ้างถึงการกระทำที่ฉลาดและดีของเก๋าจื่อ และสิ่งประหลาด ๆ มหัศจรรย์ต่าง ๆ ก็เกิดหลังจากที่ท่านได้ก้าวขึ้นสู่อำนาจแล้ว)

ถ้าหากว่าเราจะเพิ่มความสมหวังและความผิดหวังแห่งประวัติศาสตร์ ตรวจสอบชัยชนะและความพ่ายแพ้ในภารกิจของมนุษย์ เข้าใจถึงวิธีที่ราชบัลลังก์ได้เปลี่ยนมือจากตระกูลหนึ่งไปยังอีกตระกูลหนึ่งมาหลายชั่วอายุคน และไตร่ตรองดูว่าอะไรคือสิ่งที่นิมิตทั้งห้าแห่งโชคดีของเก๋าจื่อดังที่ระบุไว้ข้างต้นนั้นหมายถึง ถ้าหากว่าคุณลักษณะของเก๋าจื่อไม่เหมาะสมกับความต้องการเพื่อตำแหน่งอันสูงสุด ทั้งลางและนิมิตทั้งหลายก็ไม่ปรากฏดังที่ได้ปรากฏแก่เก๋าจื่อเลย แต่เก๋าจื่อก็ยังพยายามอย่างไม่ยุติธรรมเลยในอันที่จะยึดอำนาจและผลประโยชน์ โดยฝ่าฝืนระเบียบอันดีงามโดยไม่ยั้งคิด ผิดพลาดในการชั่งน้ำหนักเหตุการณ์ภายนอก และชั่งใจตนเพื่อจะได้เข้าใจคำสั่งของโชคชะตา แล้วเก๋าจื่อก็จะกลายเป็นผู้ทำลายครอบครัวที่ตนควรจะปกป้องรักษา และจะสูญเสียปีที่ฟ้าประทานให้ เจตจำนงของเก๋าจื่อก็จะเป็นดุจโชคร้ายของกระทะบนเตาขาหักและก็จะถูกลงโทษโดยการใช้ขวานทุบศีรษะ

ถ้าหากว่าคนกล้าและมักใหญ่ใฝ่สูงมีความเข้าใจที่ถูกต้องและมีสติรอบคอบ กลัวและเอาใจใส่ในคำเตือนเรื่องความหายนะ ใช้ทัศนะอันประเสริฐในการตัดสินที่ลึกซึ้ง ใช้ความรู้สึกของหวางหลิ่งและเชินหยิง หลีกเลี่ยงความทะเยอทะยานอย่างล้นเหลือของฮั่นฉินและจิปู เอาตัวออกจากการสังเกตที่มืดบอดซึ่งอาจติดตามโองการของฟ้าไปดุจกวางที่ถูกไล่ เข้าใจดีว่าภาชนะที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งรองรับกฎจะต้องได้รับมาจากที่สูง คนกล้าและมักใหญ่ใฝ่สูงไม่อยากได้สิ่งซึ่งไม่เคยหวังมาก่อนในวิถีทางที่จะทำให้ถูกหัวเราะเยาะแม้จากหญิงบ้านนอกธรรมดาสามัญสองคนคือมารดาของเชินหยิงและมารดาของหวางหลิ่งแล้ว โชคดีและความสุขสบายก็จะหลั่งไหลมาสู่บุตรหลานของพวกเขา และพวกเขาก็จะได้รับรางวัลจากเจตจำนงของฟ้าจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

เรื่องลางที่เป็นมงคลซึ่งเกิดหลังจากที่หวางมั่งเสวยอำนาจ

หวางมั่งได้ใช้ทฤษฎีว่าด้วยการที่ฟ้าทรงเลือกบุคคลให้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์อย่างเต็มที่ในคราวยึดอำนาจจักรวรรดิอย่างสันติจากราชวงศ์ฮั่นที่กำลังง่อนแง่นอยู่ โดยใช้ความพยายามทุกวิถีทางที่จะแสดงให้เห็นว่าตนได้รับโองการจากฟ้าให้มาตั้งราชวงศ์ใหม่ ข้อความที่คัดมานี้เป็นการย่องานที่เกี่ยวกับลางดีต่าง ๆ ซึ่งระบุให้เลือกหวางมั่งขึ้นครองราชบัลลังก์ หวางมั่งได้แสดงผลงานไปทั่วทั้งจักรวรรดิเพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าตนมีสิทธิ์เต็มที่ที่จะปกครองจักรวรรดิ การสรุปข้อความย่อ ๆ ในหนังสือ ***ฮั่นซู*** (Han shu) นี้ไม่ควรจะนำมาใช้แสดงว่าได้รับความเห็นชอบจากนักประวัติศาสตร์เลย

(จาก "*ฮั่นซู*" ๙๙ B : ๑๑a-๑๒b)

เมื่อจักรพรรดิหรือกษัตริย์ได้รับบัญชาจากฟ้านั้น จะต้องมีลางดีอันแสดงถึงคุณความดีและสิริมงคลของพระองค์ พระองค์จะต้องทรงช่วยเหลือและต้องทำให้คำสั่งทั้งห้า (ธาตุทั้ง ๕) บริบูรณ์ ซึ่งพระองค์อาจได้รับคำตอบด้วยของขวัญคือโชคดี หลังจากนี้พระองค์ก็จะทรงสามารถประสบความสำเร็จอันงดงาม และก็จะทรงถ่ายทอดกฎนั้นไปยังโอรสและนัดดาของพระองค์ และจะทรงชื่นชมยินดีอยู่กับความสุขที่ไม่รู้จักหมดสิ้น

เพราะฉะนั้นเมื่อราชวงศ์สิน (Hsin หรือ หวางมั่ง) เรืองอำนาจขึ้นมา คุณงามความดีของราชวงศ์ก็ได้ปรากฏต่อมาถึง ๒๑๐ ปี และชั่วเก้าอายุคน ในตอนแรกจักรพรรดิก็ทรงเริ่มปฏิบัติตามโองการของฟ้าด้วยการสละตำแหน่ง (enfeoffment) โหวแห่งแคว้นสินตู (Hsin-tu) พระองค์ทรงมีลางดีเมื่อประเทศอันนัม (ญวน) ทูลถวายแรดที่ยังมีชีวิตอยู่หนึ่งตัว พระองค์ทรงเริ่มความเป็นกษัตริย์ด้วยหินแห่งวู่กุง (Wu-kung) พระองค์ได้ทรงสร้างคำสั่งของพระองค์ขึ้นที่ จื่อทุง (Tzu-t'ung) และได้ทรงทำให้สมบูรณ์ที่เมืองตังในแคว้นปา (Tang in Pa) พระองค์ได้ทรงรับโชคดีครั้งแล้วครั้งเล่าเป็นลางบอกเหตุถึง ๑๒ ครั้ง ดังนั้นวิถีทางที่ฟ้าคอยเฝ้าดูและคุ้มครองราชวงศ์สินจึงซาบซึ้งและมั่นคงมาก ในปีต่อ ๆ มาของจักรพรรดิผิง (P'ing) แห่งราชวงศ์ฮั่น หินที่จารึกไว้ด้วยสีแดงเข้มก็ปรากฏขึ้นที่วู่กุง ยุคแห่งอำนาจของไฟได้หมดไป แล้วยุคแห่งอำนาจของดินก็เข้ามาแทนที่ ฟ้าผู้สูงสุดที่ประทานความคุ้มครองโดยการแสดงนิมิตด้วยหินที่จารึกด้วยสีแดงเข้มได้กำจัดราชวงศ์ฮั่นออกไป และเอาราชวงศ์สินมาใช้โดยการประทานคำสั่งแก่จักรพรรดิเป็นเบื้องแรก แต่จักรพรรดิยังไม่กล้าที่จะอนุโลมตามเจตจำนงของฟ้า ก็ทรงบอกปัดด้วยความถ่อมพระองค์ โดยรับเฉพาะตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเท่านั้น เพราะฉะนั้น

ในฤดูสารทของเดือนที่เจ็ด ฟ้าจึงได้ทรงส่งม้าสามสีมาอีก แต่จักรพรรดิก็ยังทรงบอกปัดอยู่อีก ยังไม่ทรงรับราชบัลลังก์ เมื่อฟ้าทรงส่งใบรับรองเป็นเหล็กมาให้เป็นนิมิตครั้งที่สาม ส่งเต่าหินมาให้เป็นนิมิตครั้งที่สี่ ทรงส่งสัตว์ป่าชนิดหนึ่ง คือยิ่ว (yü) ให้ปรากฏเป็นนิมิตครั้งที่ห้า ทรงส่งเม็ดหยกที่มีสีเป็นจุดๆ เป็นนิมิตครั้งที่หก ทรงส่งตราสีดำมาเป็นนิมิตครั้งที่เจ็ด ทรงส่งหนังสือหินแห่งโม่วหลิง (Mouling) มาเป็นนิมิตครั้งที่แปด ทรงส่งหินรูปมังกรดำมาเป็นนิมิตครั้งที่เก้า ทรงส่งสระสวรรค์มาเป็นนิมิตครั้งที่สิบ ทรงส่งหินก้อนมหึมาที่มีวิญญาณมาเป็นนิมิตครั้งที่สิบเอ็ด ทรงส่งแผนผังทำด้วยไหมพร้อมด้วยตราทองแดงมาเป็นนิมิตครั้งที่สิบสอง ทั้งหมดนี้เป็นลางบอกถึงโองการของฟ้าครั้งแล้วครั้งเล่า ลางเหล่านี้ค่อยแจ่มแจ้งชัดเจนขึ้นทุกที และเมื่อถึงครั้งที่สิบสองฟ้าก็ทรงประกาศให้จักรพรรดิสินทรงทราบอย่างแจ่มแจ้ง องค์จักรพรรดิทรงเกรงกลัวฟ้าเบื้องบนอย่างที่สุด แต่ก็ไม่อาจทำอะไรได้ นอกจากจะเกรงกลัวเท่านั้น เพราะฉะนั้นพระองค์จึงทรงสละตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเสีย แต่ก็ยังทรงเรียกพระองค์เองว่า "ผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนองค์จักรพรรดิ" เท่านั้น พระองค์ทรงเปลี่ยนชื่อศักราชเป็นชูฉื่อ (Ch'u-shih) ซึ่งหมายถึงการเริ่มต้นใหม่ เหตุที่พระองค์ทรงหวังดังนั้น ก็เพื่อที่จะได้รับผิดชอบต่อโองการของฟ้าและจะได้สามารถทำให้เป็นที่พอพระทัยฟ้าได้ แต่ก็มิใช่เพราะเหตุที่ฟ้าได้ทรงส่งเจตจำนงมาในรูปของคำสั่งลึกลับอย่างจริงใจครั้งแล้วครั้งเล่าเลย เพราะฉะนั้นในวันนี้เพื่อที่จะทำให้ความหมายของลางได้รับการปฏิบัติตาม ฟ้าจึงได้เตือนพระองค์ด้วยหนังสือเรื่องเต่า ข้าราชสำนักชื่อหวางฉิ่ว (Wang Hsü) ได้เห็นชายคนหนึ่งสวมเสื้อผ้าสีขาวมีปลอกคอเป็นลวดลายสีแดง และสวมหมวกใบเล็กๆ ยืนอยู่กลางถนนหน้าบ้านตน ชายคนนั้นได้พูดกับหวางฉิ่วว่า "วันนี้ฟ้าได้รวมสีของฟ้าเข้าด้วยกัน (คือดวงวิญญาณของทิศทั้งห้าได้ตกลงกัน) และจะทรงปล่อยประชาชนของโลกไว้ในมือของจักรพรรดิ" หวางฉิ่วรู้สึกชื่นชมยินดีมาก แต่พอเขาก้าวไปได้สักสิบศอกหรือราวๆ นั้น ชายผู้นั้นก็หายไปในทันที ในตอนเย็นแห่งวัน ***ปิงหยิน*** ที่วัดของจักรพรรดิเก๋าจื่อ (Kao-tsu) แห่งราชวงศ์ฮั่น ได้ปรากฏมีแผนที่บอกกล่องบรรจุของมีค่าซึ่งจักรพรรดิเก๋าจื่อ (ผู้ตั้งราชวงศ์ฮั่น) ได้มอบแว่นแคว้นให้แก่จักรพรรดิสินตามโองการของฟ้า ในวันรุ่งขึ้น ราชเลขาธิการสำนักพระราชวัง ซึ่งเป็นโหวผู้มีความจงรักภักดีและมีความกตัญญูต่อบิดามารดานามว่าหลิ่วฮุง (Liu Hung) เมื่อได้ฟังเรื่องนี้ก็ได้เรียกประชุมพวกที่ปรึกษาและมุขอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่ ในตอนที่มนุษย์หินจากฟ้ากล่าวกับพวกเขาว่า: "ท่านจะต้องทูลเตือนให้จักรพรรดิสินเสด็จไปยังวัดของจักรพรรดิเก๋าจื่อเพื่อรับคำสั่งนะ อย่าชักช้านะ !" นั้น พวกเขายัง

ตกลงอะไรกันไม่ได้เลย ด้วยคำเตือนนี้เอง จักรพรรดิสินจึงได้เสด็จขึ้นราชรถไปยังวัดนั้น แล้วก็ทรงรับโองการจากฟ้า วันที่พระองค์ทรงได้รับโองการจากฟ้านั้นเป็นวัน ***ติงเหมา*** (ting-mao) คำ "ติง" ซึ่งมีรูปเป็นวงกลมนั้นเป็นตัวแทนของไฟ คืออำนาจของราชวงศ์ฮั่น ส่วนคำ "เหมา" นั้นเป็นส่วนหนึ่งแห่งคำที่เป็นชื่อ "หลิว" (Liu) ข้อนี้ย่อมชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ตระกูลหลิวแห่งราชวงศ์ฮั่นซึ่งปกครองด้วยอาศัยอำนาจของตัวแทนคือไฟนั้นได้สิ้นสุดลง และจักรวรรดิก็เปลี่ยนไปอยู่กับราชวงศ์สิน

จักรพรรดินั้นทรงสงบเสงี่ยมและถ่อมพระองค์ และทรงมั่นคงในการปฏิเสธตำแหน่งอันมีเกียรติ แต่ว่าลางต่างๆ สิบสองอย่างจากฟ้านั้นเองที่ได้ทำให้ประจักษ์ว่าโองการของฟ้านั้นใครจะคัดค้านไม่ได้ พระองค์ทรงตกพระทัยเพราะความหวาดกลัว พระองค์ทรงกันแสงไม่สบายพระทัยที่ว่าไม่สามารถทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อป้องกันไม่ให้ราชวงศ์ฮั่นล่มจมได้อีกแล้ว พระองค์ทรงแสวงหาวิธีที่จะช่วยราชวงศ์โดยทุกวิถีทางด้วยความอดทนอย่างที่สุด แต่พระองค์ก็ทรงทำไม่ได้ดังพระประสงค์ ในการพยายามครั้งนี้พระองค์ไม่ได้บรรทมเป็นเวลาสามคืนและไม่ได้เสวยเป็นเวลาถึงสามวัน พระองค์ทรงเรียกประชุมที่ปรึกษาและบรรดาโหรทั้งหลาย มุขอำมาตย์มนตรีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งปวงเพื่อถามปัญหาในเรื่องนี้ และบุคคลทั้งปวงก็ได้กราบทูลว่า : "นับว่าเป็นการเหมาะสมแล้วที่พระองค์ควรจะยอมปฏิบัติตามเจตจำนงอันน่าสะพรึงกลัวของฟ้าด้วยความเคารพ" ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงเปลี่ยนแปลงการเริ่มต้นของปีและตกลงใช้ชื่อราชวงศ์ใหม่ ทั่วทั้งจักรวรรดิ ทุกสิ่งทุกอย่างได้มีการเปลี่ยนแปลงและเริ่มต้นใหม่ หลังจากที่ได้ตั้งราชวงศ์สินขึ้นมาแล้ว วิญญาณของฟ้าและดินก็ปรีดาปราโมทย์และมีความสุข และได้ส่งนิมิตต่างๆ ตอบรับมาครั้งแล้วครั้งเล่า ดังนั้นจึงได้มีนิมิตดีมากมายดังแต่ก่อน

บทสรุป

ข้อความต่างๆ ที่คัดมานี้ควรจะให้ความคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับการแปลความหมายระบบราชสำนักของจักรพรรดิในแง่ปรัชญา จะได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ของกษัตริย์และมุขอำมาตย์มนตรีของพระองค์ และให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสำคัญของราชวงศ์ตามที่ปรัชญาเมธีในสมัยราชวงศ์ฮั่นได้ให้อรรถาธิบายไว้ ปรัชญาเมธีเหล่านี้ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาและมีความเชื่อมั่นตามแบบขงจื๊อนั้นไม่มีทางที่จะเป็นผู้สร้างสรรค์ระบบนี้ซึ่งได้รับเป็นมรดกตกทอดมาจากราชวงศ์ฉินซึ่งเคร่งครัดตามตัวบท

กฎหมายเลย เป็นการยากที่เราจะถือว่าบุคคลเหล่านั้นเป็นผู้รับผิดชอบต่อการเกิดมีระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบบราชวงศ์หรือรัฐข้าราชการขึ้นในเมืองจีน และนอกจากนั้นในอีกแง่หนึ่งพวกนักปราชญ์ในลัทธิขงจื๊อ ยังทำให้ระบบเหล่านี้เป็นของตนเองขึ้นมา ทั้งโดยการมีส่วนร่วมอย่างมากในการบริหารจักรวรรดิอย่างแท้จริง และโดยการเผยโฉมหน้าที่ประทับใจเพื่อสถาบันของจักรวรรดิ ในแง่นี้จักรพรรดิจะได้รับการยกย่องให้มียศศักดิ์สูงเลิศกว่าอำนาจชั่วครั้งชั่วคราวของพระองค์มากทีเดียว พระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ของจักรวาลในฐานะเป็นศูนย์กลางในไตรภาคีของฟ้าดินและมนุษย์ และในฐานะที่เป็นผู้รับโองการจากฟ้า พระองค์ย่อมมีความรุ่งเรืองด้วยเกียรติศักดิ์อันมีค่าล้ำแห่งการเป็นโอรสสวรรค์ที่แท้จริง ความจริงระบบทางด้านการปกครองจักรวาลทั้งหมดนั้นเพ่งอยู่ที่พระองค์ เพราะว่าที่ขึ้นตรงต่อจักรพรรดินั้นมิใช่เฉพาะการบริหารจักรวรรดิทั้งสิ้นทางด้านการเมืองเท่านั้น แต่ได้รวมเอาการทำภาวะแห่งมนุษย์ให้เต็มเปี่ยมและทำหน้าที่เกี่ยวกับพลังของธรรมชาติให้กลมกลืนกันด้วย

ความสำคัญแห่งความคิดเห็นนี้ยากที่จะกล่าวให้มากไปกว่านี้ เพราะยังมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นกับการใช้อำนาจขององค์จักรพรรดิเรื่อยมาจนถึงสมัยปัจจุบันนี้ ถ้าหากว่าชาวตะวันตกชุดแรกที่ไปเยือนประเทศจีนจะถูกโจมตี ด้วยความหวาดสะดุ้งที่เกือบจะเป็นเรื่องของฟ้าซึ่งในความหวาดสะดุ้งนี้ทำให้ประชาชนต้องยึดมั่นในองค์จักรพรรดิ และถ้าหากพวกเขาถูกบีบบังคับให้หมอบราบอยู่เบื้องหน้าพระองค์ในฐานะที่เป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์ทางการทูตชนิดหนึ่งแล้วก็เป็นเพราะว่า เราจะต้องยอมรับท่าทีนี้ว่าเป็นเรื่องธรรมชาติและเป็นสิทธินับตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นเป็นต้นมา และในทำนองเดียวกันหากว่าประชาชนถือว่าจักรพรรดิของญี่ปุ่นเป็นเทพยเจ้า แม้ดังที่เป็นอยู่ในสมัยเมื่อไม่นานมานี้แล้ว ก็ไม่มีมาตรการใดๆ แม้แต่น้อยที่จะเนื่องมาจากอิทธิพลแห่งมโนภาพเกี่ยวกับราชสำนักแบบเดียวกันนี้ซึ่งได้รับถ่ายทอดไปจากจีนเมื่อหลายปีมาแล้ว แต่เราก็ควรกำหนดจดจำไว้ด้วยว่านักทฤษฎีทางการเมืองสมัยราชวงศ์ฮั่นได้แปลความหมายนี้ และได้พิจารณาตัดสินอำนาจขององค์จักรพรรดิไม่ใช่เพื่อตนเองเลย แต่เพื่อที่จะควบคุมการกระทำโดยการกำหนดความรับผิดชอบอย่างหนักให้แก่กฎของราชสำนัก และโดยการตั้งสถาบันซึ่งคงจะรับใช้ในฐานะเป็นเครื่องตรวจสอบการเอาอำนาจนั้นไปใช้ในทางที่ผิดๆ.

บทที่ ๙
ระเบียบของจักรวาล

ราชวงศ์ฮั่นเป็นทายาทความคิดของราชวงศ์โจว (Chou) แทบทุกกระบวนรวมทั้งระบบจริยธรรมแบบขงจื๊อ ทฤษฎีทางเศรษฐกิจและการเมืองแบบนิติธรรมนิยม ความคิดฝันที่ลึกลับของพวกถือลัทธิเต๋า และความพยายามอีกสองอย่างคล้ายแบบปรัชญากรีกในสมัยแรกๆ ในอันที่จะอธิบายภาวะทั้งปวงโดยอาศัยคำเกี่ยวกับเนื้อสาระ ที่เป็นพื้นฐานสองสามคำคือทฤษฎีว่าด้วยยินหยางและเรื่องธาตุทั้งห้าด้วย ความโน้มเอียงที่คงปรากฏเด่นชัดสืบมาจนถึงปลายสมัยราชวงศ์โจวและราชวงศ์ฉินนี้ พวกนักปราชญ์สมัยราชวงศ์ฮั่นได้เริ่มเลือกเอาเฉพาะส่วนประกอบที่ดีที่สุดจากระบบความคิดทั้งปวงนี้แล้วเอามารวมเป็นปรัชญาที่พอเข้าใจได้ซึ่งมีคุณค่าควรแก่ความยิ่งใหญ่และไพศาลของจักรวรรดิใหม่

การสังเคราะห์ทางด้านพุทธิปัญญา

ในสมัยราชวงศ์ฮั่นระยะแรกๆ ลัทธิเต๋าได้ชื่นชมยินดีต่อการที่มีผู้นิยมนับถือทั่วไปมากอย่างผิดปรกติ บางทีอาจเป็นเพราะลัทธิเต๋าในตอนนั้นได้ย้ำถึงความรู้จักกาละความยืดหยุ่นได้ และการปกครองแบบง่ายๆ ชนิดปล่อยไปตามบุญตามกรรมซึ่งเหมาะกับความต้องการในสมัยนั้นมากทีเดียว งานสองชิ้นที่จะได้คัดมาให้ดูต่อไปอันได้แก่เรื่อง ***หวยนานจื๊อ*** (Huai-nan Tzu) กับเรื่อง "การอภิปรายเรื่องสิ่งที่เป็นสารัตถะสำคัญของสำนักทั้งหก" ซึ่งเขียนโดยซือหม่าถัน (Ssu-ma T'an : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๔๓๓) แม้ว่าจะยอมรับรองและเอาแง่ดีๆ ของสำนักอื่นๆ มาใช้ แต่หนังสือทั้งสองเล่มนั้นก็อ้างถึงความสูงส่งเป็นพิเศษแห่งมโนคติและลัทธิคำสอนของเต๋า แต่ว่าหลังจากที่งานทั้งสองชิ้นนี้สำเร็จลงไม่นานนัก คือในระหว่างรัชสมัยของจักรพรรดิหวู (Wu) ได้มีการเปลี่ยนแปลงสมดุลไปทางนิยมลัทธิขงจื๊อมากขึ้น ข้อนี้ส่วนใหญ่เนื่องมาจากความพยายามของพวกผู้คงแก่เรียน เช่น ตุงจุ้งซู ซึ่งมีความคิดเห็นกว้างขวางพอๆ กัน สามารถสร้างระบบที่เหมาะสมกับความต้องการของรัฐบาลขององค์จักรพรรดิ และเหมาะกับระบบข้าราชการที่ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วมากกว่า แม้ว่าปรัชญาใหม่ของตุงจุ้งซูและผู้ทำงานสืบต่อมาจะ

ถือกันว่าเป็นแบบขงจื๊ออย่างพื้นๆ แต่ก็ห่างไกลจากคำสอนด้านจริยศาสตร์แบบง่ายๆ ของขงจื๊อและสานุศิษย์ของท่านมากทีเดียว ความบันดาลใจและสารัตถะสำคัญแห่งมโนคติใหม่ๆ ของปรัชญานี้ก็ดัดแปลงมาจากลัทธิขงจื๊อสมัยราชวงศ์โจวโดยมิต้องสงสัย แต่ทว่าความคิดเห็นเหล่านี้ได้ถูกขยายออกไปอย่างแพร่หลายโดยการขอยืมความคิดเห็นมาจากสำนักหรือลัทธิอื่นๆ เพื่อที่จะได้ครอบครองอาณาบริเวณสำหรับการคาดคะเนได้กว้างขวาง ซึ่งในลัทธิขงจื๊อสมัยแรก ๆ นั้น อาณาจักรแห่งความคิดอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ ยากที่ความคิดใหม่ๆ เหล่านี้จะเข้าไปแตะต้องได้ เพราะการให้ปรัชญาเกี่ยวกับมนุษย์และจักรวาลอย่างสมบูรณ์ นี่เองที่ลัทธิขงจื๊อสมัยฮั่นสามารถแย่งตำแหน่งฝ่ายตรงข้ามได้และได้รับฐานะเป็นคำสอนที่ถูกต้องโดยมีรัฐเป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์

คำสรุปเกี่ยวกับหนังสือหวยนานจื่อ

บทสุดท้ายของ ***หวยนานจื่อ*** ได้สรุปเนื้อหาและเหตุผลที่ว่าทำไมจึงได้เขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นมา ในข้อความที่คัดเลือกมาข้างล่างนี้ เราได้รับทราบบทสรุปทางประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์โจว (Chou) และเกี่ยวกับสำนักความคิดเห็นที่ราชวงศ์โจวนั้นได้ให้กำเนิดขึ้นมา แสดงให้เห็นว่าแต่ละสำนักนั้นเกิดขึ้นก็เพื่อให้รับกับปัญหาเฉพาะอย่างๆ ในสมัยนั้นๆ หวยนานจื่อซึ่งดำเนินเรื่องมาจากสำนักเหล่านี้แต่ได้แทรกซึมลึกเข้าไปในความลึกลับชั้นในสุดของจักรวาลนั้นได้มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การสังเคราะห์ที่พอจะเข้าใจได้ซึ่งอาจใช้เป็นการแนะแนวทางแก่กษัตริย์ในกาละหรือเทศะใดก็ได้

(จาก "*หวยนานจื่อ*" ๒๑ : ๑a, ๖a-๘a)

ในการเขียนและแสดงเหตุผลเหล่านี้ ข้าพเจ้าได้แสวงหาวิธีที่จะทำให้เต๋าแจ่มกระจ่างขึ้นและรวมเต๋ากับอำนาจในภายในเข้าไว้ด้วยกัน และเพื่อทำให้สายใยแห่งภารกิจของมนุษย์แจ่มกระจ่างขึ้น ข้าพเจ้าได้แหงนดูท้องฟ้าเพื่อศึกษาฟ้า ตรวจสอบโลกเบื้องล่างและรอบๆ ตัวข้าพเจ้า เพื่อแสวงหาวิธีที่จะได้เข้าใจหลักการแห่งมานุษยศาสตร์ แม้ว่าข้าพเจ้าจะไม่เคยสามารถดึงเอาหัวใจของความลึกลับสูงสุดออกมาได้ แต่ว่าจากความลึกลับมากมายที่ข้าพเจ้าได้นำมาเปิดเผยนั้น ก็คงพอทำให้เราแกะรอยหาวิถีทางและเค้าโครงของความลึกลับสูงสุดนั้นได้บ้าง ข้าพเจ้าได้ปิดบังสารัตถะสำคัญต่างๆ ไว้และมอบภาพธรรมดาๆ ให้หนึ่งภาพ แต่ข้อเขียนของข้าพเจ้าก็มิได้แทรกซึมเข้าไปหรือเผยให้เห็นความง่ายๆ อย่างบริสุทธิ์เลย ข้อเขียนของข้าพเจ้ามิได้เปิดเผยและทำให้

บรรพบุรุษที่ยิ่งใหญ่ของชีวิตมนุษย์แพร่สะพัดไปเลย และข้าพเจ้าก็หวั่นเกรงว่ามนุษย์ที่มีความมืดบอดอาจไม่เข้าใจข้อเขียนของข้าพเจ้าก็ได้ เพราะฉะนั้น ถ้อยคำของข้าพเจ้าจึงมีมากมายและการให้อรรถาธิบายก็กว้างขวาง อนึ่ง ข้าพเจ้ากลัวว่ามนุษย์อาจเหินห่างจากรากแล้วไปแสวงหากิ่งก้านสาขาแทน ดังนั้น ถ้าหากข้าพเจ้าพูดถึงเฉพาะเต๋าเท่านั้นและไม่ได้กล่าวถึงภารกิจของมนุษย์เลย พวกเราก็คงจะไม่สามารถทำตัวให้เข้ากับโลกทุกวันนี้ได้ แต่ถ้าหากว่าข้าพเจ้าพูดถึงภารกิจของมนุษย์มากไปและมิได้วิสัชนาเรื่องเต๋าเสียเลย พวกเราก็คงไม่สามารถเคลื่อนไหวและคงหยุดอยู่กับกระบวนการการเปลี่ยนแปลงแน่ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเขียนไว้ ๒๐ บท : คือบทว่าด้วยการแสวงหาเต๋า ๑ การเริ่มต้นสัจธรรม ๑ สวรรค์แบบต่างๆ ๑ สัณฐานต่างๆ ของโลก ๑ ความหมุนเวียนเปลี่ยนไปของฤดูกาล ๑ การเพ่งดูสิ่งที่ลึกลับ ๑ เจดภูตและดวงวิญญาณ ๑ สิ่งดั้งเดิมและสิ่งที่คงที่ ๑ ภารกิจของกษัตริย์ ๑ ชื่อที่ผิด ๆ ๑ ขนบประเพณีที่เป็นปึกแผ่น ๑ เต๋าและผลของเต๋า ๑ การอภิปรายทั่ว ๆ ไป ๑ การอภิปรายแบบอธิบายความ ๑ ยุทธศาสตร์ทางการทหาร ๑ ภูเขาแห่งการอภิปราย ๑ ป่าแห่งการอภิปราย ๑ ภารกิจของมนุษย์ ๑ ความจำเป็นที่ต้องมีการฝึกฝน ๑ เอกภาพที่สำคัญมาก ๑

นักเผยแผ่ลัทธิขงจื๊อในประวัติศาสตร์

ในรัชสมัยกษัตริย์เหวิน จักรพรรดิโจวแห่งซางเป็นโอรสสวรรค์ พระองค์ทรงเก็บภาษีอากรโดยไม่มีกำหนดขอบเขต ทรงฆ่าฟันผู้คนไม่มีที่สิ้นสุด พระองค์ทรงมัวเมาด้วยอำนาจของตัณหาราคะและน้ำจัณฑ์ ได้ทรงสะสมน้ำจัณฑ์ไว้ในพระราชวังเป็นจำนวนมากมาย พระองค์ทรงเอาคนไปทรมานที่เสาซึ่งกำลังไหม้ไฟ พระองค์ทรงฆ่าที่ปรึกษาและสับผู้หญิงที่มีครรภ์ออกเป็นชิ้นๆ คนทั้งปวงภายใต้ฟ้านั้นมีหัวใจเช่นเดียวกันและร้องคร่ำครวญอยู่ภายใต้อำนาจของพระองค์ กษัตริย์เหวินได้ทรงบำเพ็ญคุณความดีที่มีมาถึงชั่วสี่อายุคน ได้หล่อเลี้ยงคุณธรรมให้มีมากขึ้น และทรงปฏิบัติอย่างชอบธรรม พระองค์ทรงอยู่ในระหว่างแคว้นโจวและแคว้นฉี และแม้ว่าดินแดนของพระองค์จะมีไม่ถึง ๑๐๐ ลี้ แต่กึ่งโลกก็ได้หันมาหาพระองค์ พระองค์ทรงปรารถนาที่จะให้คนที่ต่ำต้อยและอ่อนแอสู้กับคนที่แข็งแรงได้ และทรงปรารถนาที่จะกำจัดโจรผู้ร้ายให้หมดไป และสร้างวิถีทางสำหรับกษัตริย์ที่แท้จริงขึ้นมา ดังนั้น จึงได้เกิดมีแผนการของมหาอุปราช (หลิ่วซาง : Lü Shang) ขึ้น

กษัตริย์เหวินทรงเริ่มรับภาระแต่ก็ไม่สามารถที่จะทำให้สำเร็จได้ กษัตริย์หวู่ได้รับช่วงงานนั้นมาจากกษัตริย์เหวินผู้เป็นพระราชบิดา พระองค์ทรงเรียกประชุมกองทหารซึ่งมีจำนวนน้อย พระองค์เองก็สวมเกราะและถือโล่แล้วเสด็จไปต่อสู้กับคนชั่วและทรงปราบคนที่อยุติธรรม ในสมรภูมิที่เมืองมู่ (Mu) พระองค์ได้ทรงให้ปฏิญาณกับกองทัพว่า พระองค์จะทรงตั้งตัวเป็นจักรพรรดิ โลกยังไม่มีความสงบ ดินแดนซึ่งมีทะเลทั้ง ๔ เป็นขอบเขตก็ยังไม่กลมเกลียวกัน และกษัตริย์หวู่ก็ทรงปรารถนาที่จะแสดงให้คนทั้งหลายเห็นคุณธรรมอันประเสริฐของกษัตริย์เหวิน เพื่อทำให้คนป่าเถื่อนทั้งหลายเอาความมั่งคั่งของตนมาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการ พระองค์ยังไม่ทรงสามารถแทรกซึมเข้าไปได้ไกลนัก เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงสั่งให้ไว้ทุกข์เป็นเวลาสามปี แล้วจึงฝังพระศพกษัตริย์เหวินไว้ระหว่างเสาใหญ่สองต้นในท้องพระโรงเพื่อรอให้พระองค์ทรงปราบปรามดินแดนต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลให้ตกมาอยู่ในอำนาจเสียก่อน

กษัตริย์หวู่ทรงอยู่ในราชสมบัติเพียงสามปีแล้วก็สิ้นพระชนม์ โอรสของพระองค์คือกษัตริย์เฉิง ในตอนนั้นยังทรงพระเยาว์อยู่มากจึงยังไม่สามารถปกครองประเทศได้ พระเจ้าลุงของพระองค์ คือ ไฉ่ (Ts'ai) และกวน (Kuan) ซึ่งได้รับความสนับสนุนจากรัชทายาทของจักรพรรดิโจว (Chou) ซึ่งมีพระนามว่า ลู่ฟู (Lu Fu) จึงได้วางแผนการที่จะก่อการขบถขึ้น โจวกุงได้รับภาระจากกษัตริย์เหวินและรับหน้าที่แทนองค์พระมหากษัตริย์ทำหน้าที่เป็นคนรับใช้ที่ซื่อสัตย์ต่อราชวงศ์โจว และช่วยเหลือให้ความสนับสนุนแก่กษัตริย์เฉิงท่านเกรงว่าจะป้องกันการขบถไม่ได้ เกรงว่าประชาชนที่อยู่ภายใต้ปกครองจะทำอันตรายกษัตริย์ ดังนั้น ท่านจึงชักม้ากลับตรงภูเขาฮัว (Hua) ปล่อยวัวสงครามไว้ในป่าเถา (T'ao) ทำลายกลองเสียพินาศแล้วก็หักไม้ตีกลองเสีย (เพื่อแสดงว่าท่านเป็นผู้ใฝ่สันติ) และทรงยึดตราแผ่นดินไว้ ทรงยึดราชสำนักซึ่งจะทำให้ท่านสามารถนำสันติสุขมาสู่ราชสำนักและปลอบประโลมใจพวกเจ้าครองนครทั้งหลายได้ เมื่อกษัตริย์เฉิงทรงเจริญพระชนมายุเป็นหนุ่มและทรงสามารถที่จะบริหารประเทศได้เองแล้ว โจวกุงก็ได้รับที่ดินแปลงหนึ่งที่แคว้นหลู่ (Lu) ซึ่งเป็นที่ที่ท่านได้มาซ่อนตัวอยู่เพื่อปฏิรูปกิริยามารยาทและปรับปรุงขนบประเพณีของประชาชนให้ถูกต้อง

ขงจื๊อคิดถึงวิถีทางของกษัตริย์เฉิงและกษัตริย์คัง (K'ang) และได้ถ่ายทอดคำว่ากล่าวตักเตือนของโจวกุง พร่ำสอนสานุศิษย์ ๗๐ คน และสอนให้ศิษย์เหล่านั้นใช้เครื่องแต่งกายและหมวกแบบโบราณ และให้ศึกษาหนังสือและบันทึกต่าง ๆ ดังนั้น จึงได้เกิดมีคำสอนของพวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อ (หรู : ju) ขึ้นมา

การเผยแพร่ลัทธิม่อจื๊อในประวัติศาสตร์

ม่อจื๊อได้ศึกษาอาชีพของพวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อ (หรู) และได้รับศิลปะของขงจื๊อไว้หลายอย่างด้วยกัน แต่ท่านเชื่อว่าจารีตพิธีของพวกที่ถือลัทธิขงจื๊อนั้นน่าเวียนหัวและยุ่งยากมาก และเชื่อว่าพิธีทำศพที่ประณีตของพวกถือลัทธิขงจื๊อ ก็ทำให้ต้องสิ้นเปลืองเงินทองมากมายและเป็นสาเหตุทำให้ประชาชนต้องยากจน การไว้ทุกข์เป็นเวลานานนั้นทำให้คนที่มีชีวิตอยู่ลำบาก และทำให้ธุรกิจการงานทั่วๆ ไปเสียหาย เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่สนใจวิถีทางของราชวงศ์โจว (Chou) และหันไปปฏิบัติตามแบบราชวงศ์เสี่ย (Hsia) ในสมัยจักรพรรดิยิ่ว (Yü) ผู้สถาปนาราชวงศ์เสี่ยนั้น ได้เกิดมีน้ำท่วมโลกขึ้น ยิ่วเองก็ทรงแบกบุ้งกี๋ดิน ทรงนำประชาชนทำทำนบกั้นน้ำ พระองค์ทรงขุดคลองระบายน้ำขึ้นเก้าสาย ทรงควบคุมลำคลองต่างๆ และทำให้น้ำไหลไปเก้าทางด้วยกัน พระองค์ได้มีรับสั่งให้ขุดทะเลสาบขึ้นห้าแห่ง และทรงสร้างทะเลทางทิศตะวันออกขึ้น ในสมัยนั้น แม้ว่าจะเร่าร้อนสักเพียงใดก็ตาม แต่ประชาชนก็ไม่มีโอกาสได้พักผ่อนเลย แม้จะเปียกโชก ก็ไม่มีเวลาว่างพอที่จะทำให้ตัวแห้งได้ ผู้ที่ตายที่ภูเขาก็ฝังไว้ที่ภูเขา ผู้ที่ตายตามหนองตามบึงก็ฝังไว้ตามหนองตามบึง ดังนั้นจึงได้เริ่มมีลัทธิประเพณีเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด การจัดงานศพแบบง่ายๆ และการไว้ทุกข์ชั่วระยะเวลาอันสั้นแบบม่อจื๊อขึ้นมา

การสนับสนุนสำนักอื่นๆ

ในสมัยห่วนกุง (Huan) แห่งแคว้นฉี (Ch'i) นั้น โอรสสวรรค์ทรงอ่อนแอและทรงมีความสามารถน้อย พวกเจ้าครองนครทั้งหลายต่างก็รบพุ่งกันเอง พวกคนป่าเถื่อนเผ่าอี้ (I) ทางภาคใต้และเผ่าตี่ (Ti) ทางภาคเหนือก็ยกกองทัพเข้าโจมตีราชอาณาจักรกลางและโชคชะตาของจีนก็แทบจะสิ้นสุดลงแล้ว แคว้นฉีทางทิศตะวันออกจดทะเลทางทิศเหนือมีแม่น้ำฮวงโหกั้นเป็นขอบเขต แคว้นฉีมีเขตแดนแคบมาก มีทุ่งนาเพียงเล็กน้อย แต่มีประชาชนมากมาย ทั้งเป็นผู้ที่มีสติปัญญาลึกซึ้งและมีความชำนิชำนาญมาก ห่วนกุงนึกถึงความลำบากของราชอาณาจักรกลางมากและรู้สึกปวดร้าวมากที่พวกอี้และพวกตี่ได้ลุกฮือขึ้นก่อการกบฏ ท่านปรารถนาจะรักษาสิ่งที่กำลังชำรุดทรุดโทรมไว้ เพื่อทำให้ที่ดินซึ่งกำลังจืดชืดนั้นกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ เพื่อยกโอรสสวรรค์ขึ้นสู่ตำแหน่งที่มีเกียรติใหม่และขยายการงานของกษัตริย์เหวินและกษัตริย์หวู่ให้กว้างขวางออกไป ดังนั้นจึงได้มีผู้เขียน "หนังสือเรื่องกวนจื๊อ" ให้ท่าน (เป็นงานของพวกนิติธรรมนิยมสมัยแรกๆ ชิ้นหนึ่ง)

จิงกุงแห่งแคว้นฉีรักการดนตรีและสตรีที่สวยงาม รักสุนัขและม้า ท่านมักจะชอบไปล่าสัตว์จนกระทั่งลืมกลับบ้าน ชอบแสวงหาความสุขความสำราญโดยไม่เลือกชนิด ท่านสร้างห้องโถงเป็นชั้นๆ รวบรวมโลหะขึ้นหล่อเป็นระฆังใบมหึมา เสียงของระฆังนั้นดังกังวานมากจนกระทั่งว่าเมื่อเวลาเคาะจะทำให้ไก่ฟ้าที่อยู่ตามทุ่งไร่ทุ่งนาแถบๆ นั้นส่งเสียงร้องด้วยความกลัวทีเดียว เช้าวันหนึ่ง ท่านได้ให้ทองคำแก่พวกมหาดเล็กไปสามพันทะนาน เหลียงชิวจิ่ว (Liang Ch'iu -chü) กับจื่อเจียไคว่ (Tzu Chia-k'uai) เป็นที่ปรึกษาซ้ายขวา นี่นับว่าเป็นโอกาสเพื่อ "การว่ากล่าวตักเตือน" ของเยี่ยนจื๊อ (Yen Tzu) หรือเรียกว่า "เยี่ยนจื๊อชุนชิว"

ในสมัยที่กำลังมืดมนอยู่นั้น พวกผู้ดีของแคว้นทั้งหก ได้แบ่งเขตหุบเขาลึกทำเครื่องหมายแต่ละหุบเขา กั้นแม่น้ำ สร้างเครื่องกีดขวางบนภูเขา ต่างก็ปกครองเฉพาะภายในเขตของตน และพิทักษ์รักษาเขตแดนของตนเท่านั้น แต่ละคนก็ยึดมั่นอยู่ในอำนาจหน้าที่ของตนและปกครองตามเจตนารมณ์ของตน เพราะไม่มีข้าราชการที่ต่ำกว่าหรือไม่มีโอรสสวรรค์ที่แท้จริงในเบื้องบนเลย พวกเขาต่อสู้ดิ้นรนเพื่ออำนาจด้วยการทำสงครามและผู้ที่ได้รับชัยชนะก็จะได้รับยกย่อง พวกเขามีความเชื่อถือฝ่ายพันธมิตรที่คอยให้ความคุ้มครอง ต่างก็ให้เครื่องบรรณาการเป็นการแลกเปลี่ยนกันเพื่อเป็นประกันความซื่อสัตย์ ได้แบ่งติ้วออกเป็นการเตือนให้มีความเชื่อถือไว้วางใจที่ดีต่อกัน ทำสัญญาช่วยเหลือกันและกันเพื่อเป็นการธำรงไว้ซึ่งแว่นแคว้นของตน และเพื่อพิทักษ์รักษาผืนแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์และพืชพรรณธัญญาหารต่างๆ ไว้ ดังนั้นจึงได้เกิดมีสัมพันธมิตรทั้งทางเหนือและใต้ ตะวันออกและตะวันตก ทั้งใกล้และไกลขึ้น

เฉินจื่อเป็นเสนาบดีของเจาหลี่ (Chao Li) กษัตริย์แคว้นฮั่น (Han) ซึ่งเดิมเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นจิ้น (Chin) แผ่นดินจืดชืดไม่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนก็มีน้อย ทั้งยังล้อมรอบด้วยเพื่อนบ้านที่มีอำนาจทั้งนั้น ในตอนที่มีกฎหมายใหม่ๆ ของฮั่นเพิ่มเข้ามาอีกนั้น ประเพณีเก่าๆ ของแคว้นจิ้นก็ยังไม่หมดไปเสียทีเดียว ในตอนที่กษัตริย์องค์ใหม่เริ่มใช้พระราชกฤษฎีกานั้น คำสั่งต่างๆ ของกษัตริย์องค์ก่อนก็ไม่ได้ยกเลิก คำสั่งใหม่กับคำสั่งเก่าขัดแย้งกันอยู่ กษัตริย์องค์เก่ากับองค์ใหม่ก็ไม่ลงรอยกัน พวกข้าราชการก็ยุ่งยากใจไม่ทราบว่าจะปฏิบัติอย่างไร เพราะฉะนั้นจึงได้เขียนหนังสือเรื่อง "กฎหมายและชื่อ" ขึ้นมา

ในแคว้นฉินมีประเพณีเกี่ยวกับหมาป่าที่กินอย่างตะกละตะกลาม ประเพณีนี้ทำให้อำนาจรุ่งเรืองขึ้นมาและทำให้ความยุติธรรมด้อยลง ทั้งนี้ก็เพื่อแสวงหาผล

ประโยชน์นั่นเอง ประเพณีนี้ทำให้ประชาชนต้องหวาดกลัวการลงโทษ ซึ่งจะเอาความดีมาลบล้างไม่ได้ ทำให้คนทั้งหลายปฏิบัติการต่างๆ ด้วยหวังรางวัล ลำพังชื่อเสียงไม่สามารถบันดาลใจให้คนทั้งหลายปฏิบัติการต่างๆ ได้เลย ประเพณีนี้เข้าครองทั้งช่องเขาและแม่น้ำทำให้ชายแดนทั้งสี่ทิศเข้มแข็งในการทำให้ที่ดินขยายออกไปและมีเครื่องป้องกันตามธรรมชาตินี้ ได้ก่อให้เกิดความมั่งคั่งอย่างล้นเหลือ เฉี่ยวกุง (Hsiao) หวังว่าโดยการครองอำนาจของเสือหรือหมาป่าไว้ได้เขาก็จะกลืนพวกเจ้าครองนครอื่นๆ ได้หมด และดังนั้นชางหยัง (Shang Yang) จึงได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับกฎหมายต่างๆ (ซึ่งเป็นหนังสือจินดกวีแบบฉบับของพวกนิติธรรมนิยมเล่มหนึ่ง) ขึ้นมา

ความเป็นสากลของหวยนานจื่อ

หนังสือแบบนี้หลายเล่มของหลิว (Liu) เจ้าชายแห่งหวยหน่านปฏิบัติตามแบบอย่างของฟ้าและดิน แทรกซึมเข้าไปในธุรกิจทั้งในอดีตและปัจจุบัน ชั่งเหตุการณ์ต่างๆ กับตั้งระบบเกี่ยวกับเหตุการณ์เหล่านั้นขึ้น วัดสถานการณ์และกำหนดสิ่งที่เหมาะสมขึ้นมาในการแสวงหาหัวใจของเต๋าตามขนบประเพณีของกษัตริย์ทั้งสามนั้น ความเป็นสากลจะทำสิ่งต่างๆ ทั้งจากที่ไกลและที่กว้างมารวมเข้าด้วยกัน เมื่อเข้าไปในศูนย์กลางแห่งความลึกลับที่ละเอียดที่สุด ความเป็นสากลจะรับภาระในอันที่จะสังเกตดูส่วนที่เล็กที่สุดอย่างชำนิชำนาญ เพื่อขจัดสิ่งที่สกปรกและไม่บริสุทธิ์ให้หมดไปและนำเอาสิ่งที่บริสุทธิ์และสงบเงียบมาได้แล้ว ความเป็นสากลก็จะรวมโลกเข้าเป็นเอกภาพได้ ทำให้สิ่งทั้งปวงมีระเบียบ ตอบรับความเปลี่ยนแปลงและเข้าใจชั้นและประเภทต่างๆ ได้ ความเป็นสากลมิได้ดำเนินไปตามสายทางเดียว ทั้งมิได้ดูแลอะไรนอกจากมุมหนึ่งของความคิดเท่านั้น ความเป็นสากลถูกสิ่งที่เป็นวัตถุผูกมัดและนำทาง และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับกาลเวลาได้ เมื่อเอาความเป็นสากลมาใช้ในมุมหนึ่งของชีวิต ความเป็นสากลก็ไม่เคยทำให้ผิดหวังเลย เมื่อกระจายความเป็นสากลไปทั่วโลก ก็ไม่เคยปรากฏว่าความเป็นสากลหมดสิ้นไปเลย

ซือหม่าถัน

การอภิปรายเรื่องสารัตถะสำคัญของสำนักทั้งหก

ข้อความที่คัดมานี้ได้มาจากบทความของซือหม่าถัน (Ssu-ma T'an) ซึ่งในบทความนี้ซือหม่าถันได้พูดถึงความดีต่าง ๆ ของสำนักความคิดสมัยราชวงศ์โจว (Chou)

ดอนปลายที่นับถือกันมาเป็นประเพณีรวม ๖ สำนัก และท่านได้ตัดสินเข้าข้างลัทธิเต๋า

(จาก "*ชื่อจี*" ๑๓๐ : ๓a-๔a)

หนังสืออรรถาธิบายเกี่ยวกับ ***คัมภีร์เรื่องความเปลี่ยนแปลง*** ที่สำคัญมากได้กล่าวว่า : "มีพลังเคลื่อนไหวอยู่อย่างหนึ่ง แต่ทว่าจากพลังนี้เองได้เกิดมีความคิดและแผนการนับร้อยขึ้นมา ทั้งหมดนั้นแม้ว่าจะมีวิธีการแตกต่างกันอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน" สำนักยินหยาง สำนักขงจื๊อ สำนักม่อจื๊อ สำนักตรรกศาสตร์ สำนักนิติธรรมนิยมและสำนักเต๋า ทั้งหมดนี้ได้พยายามที่จะให้มีรัฐบาลที่ดีขึ้น แต่สำนักเหล่านี้ดำเนินการและสั่งสอนในวิถีทางที่แตกต่างกัน บางสำนักก็มีผู้นับถือมากกว่าสำนักอื่นๆ

ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นว่าสำนักยินหยางนั้นมีทฤษฎีหลายอย่างที่เน้นถึงเรื่องโชคลางอย่างมากทีเดียว และได้สอนว่ามีสิ่งสำคัญๆ ที่จะต้องห้ามปรามอยู่มากมาย ดังนั้นสำนักนี้จึงทำให้คนรู้สึกว่าถูกควบคุมและถูกผูกมัดไว้ด้วยความกลัว แต่ว่าในด้านการทำงานเกี่ยวกับการทำฤดูกาลทั้งสี่ให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องซึ่งนับว่าสำคัญกว่าสิ่งอื่นๆ ทั้งหมดนั้น สำนักนี้ได้สนองความต้องการที่เป็นสารัตถะสำคัญได้สำเร็จ

พวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อมีผลประโยชน์กว้างขวางมาก แต่มิได้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นสารัตถะสำคัญมากนัก พวกนี้ต้องใช้แรงงานมากแต่ได้รับความสำเร็จเพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น ระเบียบวินัยของพวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อนี้จึงยากที่จะปฏิบัติตามให้บริบูรณ์ได้ แต่ในวิถีทางที่พวกเขาได้ตั้งกฎเกี่ยวกับมารยาทอันดีงามระหว่างนายกับบ่าวและระหว่างบิดากับบุตร และความแตกต่างอย่างเหมาะสมระหว่างสามีกับภรรยา และระหว่างพี่ชายกับน้องชายนั้น พวกเขาก็มีอะไรบางอย่างที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้อยู่เหมือนกัน

พวกที่ถือลัทธิม่อจื๊อเป็นพวกที่กวดขันในเรื่องที่จะต้องมีความตระหนี่ถี่ถ้วน และเพราะเหตุนี้เราจึงเอาคำสอนของพวกนี้มาใช้ได้ไม่เต็มที่ แต่ทว่าในการย้ำถึงสิ่งที่เป็นมูลฐาน (เกษตรกรรม) และในเรื่องการใช้อย่างกระเหม็ดกระแหม่นั้น พวกนี้ก็มีจุดที่เราไม่ควรจะมองข้ามไปเสีย

พวกนิติธรรมนิยมเป็นพวกที่เข้มงวดมากและมีความเมตตาปรานีน้อย แต่พวกเขาก็ได้นิยามความแตกต่างระหว่างนายกับบ่าว ระหว่างคนที่มีอำนาจสูงกว่ากับคนที่ต่ำต้อยกว่าได้อย่างถูกต้อง และข้อแตกต่างเหล่านี้จะไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้เลย

พวกนักตรรกศาสตร์ทำให้คนรู้จักพิถีพิถันในการให้เหตุผลและมักจะละเลยความจริง แต่ว่าวิถีทางที่พวกนี้ทำให้เห็นความต่างกันอย่างชัดแจ้งระหว่างชื่อและความจริงนั้นก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ประชาชนไม่อาจเพิกเฉยได้

พวกถือลัทธิเต๋าได้สอนให้คนดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเอาใจใส่ในด้านจิตใจและทำตัวให้สอดคล้องต้องกันกับสิ่งที่มองไม่เห็น คำสอนของพวกถือลัทธิเต๋านี้พอเพียงกับสิ่งทั้งปวงและรวมเอาสิ่งทั้งปวงเข้าไว้ วิธีการของลัทธินี้เกิดจากการดำเนินตามระบบฤดูกาลของสำนักยินและหยาง เกิดจากการเลือกสิ่งที่ดีจากคำสอนในลัทธิขงจื๊อและลัทธิม่อจื๊อและเอาเรื่องสำคัญๆ ของสำนักนิติธรรมนิยมและสำนักตรรกศาสตร์มาใช้ ลัทธินี้ได้จัดตำแหน่งของตนขึ้นมาใหม่ให้เหมาะสมกับกาลเวลา และเพื่อเป็นการตอบสนองความเปลี่ยนแปลงซึ่งมีอยู่ในโลก ในการตั้งขนบประเพณีและการปฏิบัติต่างๆ ขึ้น และในการบริหารธุรกิจนั้นก็ไม่มีอะไรที่ไม่เหมาะสมกับกาลเทศะเลย หลักการของลัทธิก็ธรรมดาๆ และปฏิบัติตามได้ง่าย ลัทธินี้ใช้เพียงสองสามสิ่งเท่านั้น แต่ก็ได้รับความสำเร็จมากมาย

การสร้างสรรค์ เค้าโครง และการทำงานของจักรวาล

ลัทธิขงจื๊อสมัยแรก ๆ ซึ่งได้ย้ำถึงปัญหาเกี่ยวกับการเมืองและมนุษยสัมพันธ์นั้นสนใจต่อความคิดเห็นทางด้านอภิปรัชญาและจักรวาลวิทยาเพียงเล็กน้อย ส่วนสำนักเต๋าและสำนักยินหยางสนใจปัญหาทำนองนั้นเป็นประเพณีอยู่แล้ว และได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องการสร้างสรรค์ และการทำงานของจักรวาลซึ่งได้มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อความคิดเห็นในสมัยราชวงศ์ฮั่น ดังนั้น แม้ในสมัยราชวงศ์ฮั่น ทั้งสำนักเต๋าและสำนักยินหยางก็ได้ค่อยๆ เสื่อมไปหาลัทธิที่ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการใช้เวทย์มนต์คาถาและการทรงเจ้าเข้าผีที่นิยมกันมาก ความคิดเห็นเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาของสำนักเต๋าและสำนักยินหยางได้ผ่านเข้าไปสู่ลัทธิขงจื๊อในสมัยราชวงศ์ฮั่น และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งแห่งปรัชญาของชนชั้นที่ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี

แม้ว่ามโนภาพเกี่ยวกับพลังดั้งเดิมหรือวิธีการสร้างสรรค์สองอย่างคือยินและหยางจะเกิดมีมาตั้งแต่สมัยโบร่ำโบราณเต็มทีแล้ว แต่ก็ในสมัยราชวงศ์ฮั่นนี้แหละที่มโนภาพนี้ได้กลายเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในความคิดของจีน ที่น่าสังเกตมากที่สุดก็คือในงานต่างๆ ของตุงจุ้งซูนั้น ส่วนสำคัญแห่งจดหมายโต้ตอบได้สร้างขึ้นมาให้เกี่ยวโยงหลักการอันเป็นส่วนประกอบสองอย่างของยินและหยางเข้ากับการสร้างสรรค์ทุกๆ แง่ ดังนั้น ***หยาง***

จึงหมายถึงผู้ชาย พระอาทิตย์ ไฟ ความร้อน สวรรค์ การสร้างสรรค์ ความมีอำนาจ ฤดูวสันต์กับฤดูร้อน เป็นต้น ส่วน ***ยิน*** หมายถึงผู้หญิง พระจันทร์ ความหนาว น้ำ แผ่นดิน การหล่อเลี้ยง และการให้กำลัง การถอยหลัง ฤดูสารทกับฤดูหนาว เป็นต้น พลังแต่ละอย่าง เมื่อขึ้นไปถึงจุดสูงสุดแล้ว จะผลิตสิ่งที่ตรงข้ามขึ้นมา และพลังทั้งสองนี้จะสืบต่อกันและกันเป็นวัฏจักรไม่มีที่สิ้นสุด ปฏิกิริยาอันคงที่ของพลังทั้งสองในเรื่องอภิปรัชญาและฟิสิกส์นี้ได้นำมาใช้อธิบายกระบวนการการเกิดและความเปลี่ยนแปลงในโลกแห่งธรรมชาติทั้งปวงด้วย

ในการตีความหนังสือ ***อี้จิง*** หรือ "หนังสือว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง" นั้น พวกผู้คงแก่เรียนในสมัยราชวงศ์ฮั่นได้ทำให้มโนภาพเกี่ยวกับยินและหยางพัฒนาไปมากเหมือนกัน ได้ทำให้มโนภาพในเรื่องยินหยางเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ***อี้*** ซึ่งเดิมเป็นหนังสือเกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผีนั้นในสมัยราชวงศ์ฉินยังไม่ห้าม และดังนั้น แนวทางที่หนังสือนี้ได้ถ่ายทอดมาจึงมิได้ถูกขัดขวาง บางครั้งในราชวงศ์ฉินหรือราชวงศ์ฮั่น ความหมายเดิมของคำว่า ***อี้*** ก็ได้ขยายออกไปและทำให้พัฒนาไปเป็นระบบจักรวาลวิทยาที่พอเข้าใจได้ในลำดับว่าด้วยภาคผนวก หรือ "ปีก" คำที่เขียนสามเส้นอันเป็นพื้นฐานแปดคำของ "อี้"สองชุดแรก คำที่เขียนสามเส้นของคำว่า สวรรค์ (เชี่ยน) และโลก (คุน) นั้น เท่ากับหยางและยินนั่นเอง ดังนั้น พลังทางอภิปรัชญาสองอย่างนี้ คือฟ้าและดิน เพศชายและเพศหญิง จึงได้กลายเป็นบ่อเกิดของสิ่งที่เขียนเป็นสามเส้นอื่นๆ ทั้งหมด และดังนั้นก็นับว่าเป็นบ่อเกิดของการสร้างสรรค์ทั้งปวง พลังทางปรัชญาทั้งสองนี้เอง ซึ่งเกิดมาจากสิ่งเป็นอันดิมะที่ยิ่งใหญ่ (ไท-จิ : t'ai-chi) ได้ผลิตปรากฏการณ์ของโลกทุกชนิดขึ้นมาโดยการมีปฏิกิริยาต่อกัน ฉะนั้นคำที่เขียนสามเส้น ๘ คำ และคำที่เขียนหกเส้น ๖๔ คำ ที่เกิดโดยการเอาคำที่เขียนสามเส้น ๘ คำมารวมกัน จึงเป็นตัวแทนสถานการณ์ที่อาจเป็นไปได้ทั้งหมดหรือความเปลี่ยนแปลงของการสร้างสรรค์ อันได้แก่การย่นจักรวาลให้เป็นสิ่งที่เล็กที่สุด (universe in miniature) โดยอาศัยการศึกษา คำที่เขียนเป็นหกเส้นเหล่านี้และการแปลความหมายของคำนั้นเอง นักศึกษาก็อาจทราบถึงกรรมวิธีของจักรวาลได้ทั้งหมด เมื่อต้องเผชิญกับการตัดสินที่สำคัญ เขาก็จะปรึกษากับผู้ทำนายที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งจะอธิบายให้ทราบถึงพฤติภาพของจักรวาลซึ่งมีกระบวนการการเปลี่ยนแปลงหาที่สิ้นสุดมิได้ในขณะนั้น โดยการใช้คำที่เขียนสามเส้นอันเป็นสัญลักษณ์นั้นดุจดังที่นักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่อธิบายโดยใช้สูตรทางด้านคณิตศาสตร์ฉะนั้น ทั้งยังทำนายเรื่องการพัฒนาในอนาคต ซึ่งจะทำให้เขาตัดสินใจใช้กรรมวิธีที่ดีที่สุดได้ด้วย

ดังนั้นชาวจีนจึงได้พยายามอธิบายจักรวาลและความเปลี่ยนแปลงตั้งหมื่นตั้งแสนอย่าง และพยายามลดลงมาจนเป็นระบบที่มีระเบียบและพอจะเข้าใจได้ ลัทธิที่ว่าที่สุดโต่งทั้งหลายได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาที่ตรงกันข้าม และลัทธิที่ว่าวัตถุหรือสถานการณ์แต่ละอย่างได้ให้กำเนิดแก่สิ่งที่ค้านตัวมันเองอยู่เป็นนิจสินนั้น ได้เตือนนักศึกษาให้เลือกเอาทางสายกลาง ซึ่งเป็นทางทองคำระหว่างสุดโต่งเหล่านั้นซึ่งจะถูกต้องกับกาละและสอดคล้องต้องกันกับสถานการณ์ในขณะนั้น แม้ว่า "อี้" จะมีกำเนิดมาจากการทรงเจ้าเข้าผีซึ่งเป็นเรื่องไสยศาสตร์เก่าๆ โดยอาศัยกิ่งต้น milfoil แต่ "อี้" ก็ได้พัฒนาโดยนักคิดสมัยราชวงศ์ฮั่นมาเป็นระบบจักรวาลซึ่งจะทำให้คนพ้นจากความหวาดกลัวในสิ่งที่ตนไม่ทราบแบบเก่าๆ และอภินิหารต่างๆ ที่เหนือธรรมตาเสีย และเพื่อเขาจะได้ดำรงชีวิตให้กลมกลืนและเข้าใจกฎที่เป็นพื้นฐานอันมีอยู่ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งปวง

การสร้างสรรค์จักรวาล

เรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างสรรค์จักรวาลต่อไปนี้ได้มาจากหนังสือ ***หวยนานจื่อ*** แม้ว่าส่วนใหญ่จะมีความคิดเห็นตามแบบขงจื๊อก็ตาม แต่ทว่าพวกที่ถือลัทธิขงจื๊อในสมัยราชวงศ์ฮั่นก็เอามาใช้อธิบายเรื่องจักรวาลวิทยาของดนดังที่พบในหนังสือ ***ป่อฮู่ถุง*** (Po-hu t'ung) หรือเรื่อง "การอภิปรายในห้องเสือขาว" อันเป็นผลงานแทนความคิดเห็นของพวกถือลัทธิขงจื๊อในสมัยฮั่นตอนปลายอย่างเป็นทางการทีเดียว ข้อความทำนองเดียวกันนี้ที่เกี่ยวกับเรื่องการสร้างสรรค์ พวกญี่ปุ่นก็เอาไปใช้ด้วยเหมือนกัน และนำไปใช้เป็นบทนำเข้าสู่เทพนิยายวิทยา (Mythology) พื้นบ้านพื้นเมืองของดนในหนังสือชื่อ ***" นิโฮนกิ"***

(จาก *หวยนานจื่อ* ๓ : ๑a, ๑๔ : ๑a)

ก่อนที่ฟ้าและดินจะเกิดเป็นรูปร่างขึ้นมานั้น ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่เลือนลางและยังไม่มีรูปร่างแน่นอนเลย เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าเป็นการเริ่มต้นที่ยิ่งใหญ่ การเริ่มต้นที่ยิ่งใหญ่สร้างความว่างเปล่าขึ้นมา และความว่างเปล่าก็ได้สร้างจักรวาลขึ้นมา จักรวาลได้สร้างพลังทางวัตถุซึ่งมีจำนวนจำกัดขึ้นมา สิ่งซึ่งสว่างไสวและเบาก็ได้ลอยขึ้นไปเป็นฟ้า สิ่งซึ่งหนักและแข็งอย่างมืดมนก็กลายมาเป็นดิน เป็นการง่ายที่วัตถุที่ละเอียดบริสุทธิ์จะมารวมเข้าด้วยกัน แต่เป็นการยากอย่างที่สุดที่จะทำให้วัตถุที่หนักๆ มืดมนรวมกันได้

เพราะฉะนั้นฟ้าจึงเสร็จสมบูรณ์ก่อนแล้วดินจึงได้มีรูปร่างขึ้นมาทีหลัง สารัตถะสำคัญของฟ้าและดินที่รวมเข้าด้วยกันนั้นได้กลายเป็นยินและหยาง สารัตถะสำคัญยิ่งของยินและหยางที่รวมเข้าด้วยกันก็กลายเป็นฤดูทั้งสี่ และสารัตถะสำคัญที่กระจัดกระจายของฤดูทั้งสี่ก็ได้กลายเป็นสัตว์โลกตั้งหมื่นตั้งแสนชนิด หลังจากนั้นมาเป็นเวลานานทีเดียว พลังของหยางที่ได้สั่งสมพอกพูนไว้ก็ได้ผลิตไฟขึ้นมา และสารัตถะสำคัญของพลังไฟ (ความร้อน) ก็ได้กลายเป็นพระอาทิตย์ พลังความหนาวของยินที่ได้สั่งสมเพิ่มพูนขึ้นก็ได้กลายเป็นน้ำ และสารัตถะสำคัญของพลังน้ำก็ได้กลายเป็นดวงจันทร์ สารัตถะสำคัญของพลังซึ่งมีอยู่มากมายของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ได้กลายเป็นดาวฤกษ์และดาวพระเคราะห์ ฟ้ารับดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาวไว้ ส่วนดินรับน้ำและฝุ่นแผ่นดินไว้ (๓ : ๑a)

เมื่อฟ้าและดินได้มาร่วมกันอยู่ในความว่างเปล่าแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะเป็นความง่ายๆ ที่ไม่ต้องทำอะไร แล้วเมื่อไม่มีการสร้างสรรค์ขึ้นมา สิ่งทั้งหลายก็จะเกิดขึ้นนี่เป็นความเป็นหนึ่งที่ยิ่งใหญ่ สิ่งทั้งปวงเกิดมาจากความเป็นหนึ่งนี้ แต่สิ่งทั้งปวงนั้นกลายเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน โดยแบ่งออกเป็นปลา นก และสัตว์ชนิดต่างๆ... เพราะฉะนั้นเมื่อสิ่งหนึ่งเคลื่อนไหว เราก็เรียกสิ่งนั้นว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิต และเมื่อตาย เราก็เรียกว่าเป็นสิ่งที่สลายไป สิ่งทั้งหมดนั้นล้วนเป็นสัตว์ทั้งนั้น สัตว์ทั้งหลายมิใช่ผู้สร้างสรรค์สิ่งทั้งหลายโดยที่ตัวเองไม่มีใครสร้างสรรค์ เพราะว่าผู้ที่สร้างสรรค์สิ่งทั้งหลายมิได้อยู่ในหมู่สิ่งทั้งหลาย ถ้าเราตรวจสอบการเริ่มต้นที่ยิ่งใหญ่ของสิ่งโบราณแล้ว เราจะพบว่ามนุษย์เราเกิดมาจากอภาวะ (nonbeing) มามีรูปร่างอยู่ในภาวะ (being) เมื่อมีรูปร่าง ก็จะถูกสิ่งทั้งหลายปกครอง แต่ผู้ที่สามารถกลับไปหาสิ่งที่ให้กำเนิดและกลายเป็นสิ่งแม้แต่จะไม่มีรูปร่างก็เรียกว่าเป็น "มนุษย์ที่แท้จริง" คนหนึ่งได้ มนุษย์ที่แท้จริงก็คือผู้ที่ไม่เคยแยกออกจากความเป็นหนึ่งที่ยิ่งใหญ่เลย (๑๔ : ๑a)

ทฤษฎีว่าด้วยเค้าโครงของจักรวาล

ในสมัยราชวงศ์ฮั่นการคิดคำนึงถึงเค้าโครงของจักรวาลในแง่ดาราศาสตร์เป็นเรื่องที่มีความขัดแย้งกันมากทีเดียว และได้ครองขอบเขตที่กว้างใหญ่ไพศาลในด้านความคิดของชาวจีนสมัยหลังเรื่อยมา จนกระทั่งได้มีผู้นำเอาทฤษฎีทางตะวันตกเข้าไปใช้ มีทฤษฎีที่สำคัญๆ อยู่สองทฤษฎี ซึ่งมีข้อแตกต่างกันอยู่นิดหน่อยในเมื่อเพ่งถึงธรรมชาติ

ของจักรวาลซึ่งได้ต่อสู้เพื่อให้โลกนักปราชญ์ยอมรับนับถือมาตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์ฮั่นยุคแรกแล้ว ทฤษฎีหนึ่งในสองทฤษฎี ชื่อฮุ่นเทียน (Hun t'ien) หรือทฤษฎีว่าด้วยการเกิดจันทคราสและสุริยคราส นักศึกษาชื่อ จางเหิง (Chang Heng : พ.ศ. ๖๒๑-๖๘๒) ทำให้เป็นทฤษฎีที่สูงเลิศเหนือทฤษฎีอื่นๆ แม้ว่าความรู้ของเราเกี่ยวกับทฤษฎีเหล่านี้ส่วนใหญ่จะได้มาจากหลักฐานรุ่นหลังๆ (ที่สำคัญก็คือ การพรรณนาเรื่องดาราศาสตร์ในหนังสือจิ้นชู : Chin shu) แต่ก็ดูเหมือนว่าไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะต้องเชื่อว่าโดยทั่วๆ ไปแล้วมิได้เป็นตัวแทนทฤษฎีต่างๆ ดังที่ได้อธิบายไว้อย่างละเอียดในสมัยราชวงศ์ฮั่น ข้อความต่อไปนี้เป็นข้อความที่จางเหิงได้อธิบายทฤษฎีของฮุ่นเทียนไว้

(จาก"จางเหิง" *ฮุ่นเทียนอี้* ในหนังสือ ฮุงอี้ฉว่าน (Hung I-hsüan)จิ้ง*เทียนหลิง* ๒๗ : ๑a-b)

ฟ้าก็คล้ายๆ กับไข่ฟองหนึ่ง และดินก็คล้ายๆ ไข่แดง เฉพาะไข่แดงเท่านั้นที่อยู่ข้างใน ฟ้านั้นใหญ่โตมาก ส่วนดินนั้นเล็ก มีน้ำอยู่ภายในและภายนอกฟ้า ฟ้าหุ้มห่อโลกอยู่คล้ายๆ เปลือกไข่ห่อหุ้มไข่แดงฉะนั้น ทั้งฟ้าและดินต่างก็เกิดขึ้นมาและดำรงอยู่บนพลังชีวิตของตน ลอยอยู่บนน้ำ เส้นรอบวงของฟ้านั้นมีถึง ๓๖๕ $\frac{๑}{๔}$ องศา เส้นรอบวงนี้ได้ถูกแบ่งออกครึ่งหนึ่ง ดังนั้น ๑๘๒ $\frac{๕}{๘}$ องศาจึงเป็นเส้นโค้งที่อยู่เบื้องบนโลก ส่วนอีก ๑๘๒ $\frac{๕}{๘}$ อีกครึ่งหนึ่งมองไม่เห็น สุดโต่งทั้งสองของโลกเรียกว่าขั้วเหนือ ขั้วใต้ ขั้วเหนือเป็นยอดสุดของฟ้า แต่อยู่สูงกว่าทิศเหนือที่แท้จริงของโลก ๓๖ องศา ขั้วเหนือเป็นแกน ดังนั้น ๗๒ องศาของมณฑลส่วนบนนี้จึงมองเห็นได้อยู่ตลอดเวลา ขั้วใต้เป็นยอดสุดอีกข้างหนึ่งของฟ้า แต่ถูกทำให้เหไป ๓๖ องศาต่ำกว่าทิศใต้ที่แท้จริงของโลกเป็นแกนครึ่งเบื้องล่างดังนั้น ๗๒ องศาของครึ่งเบื้องล่างจึงซ่อนตัวอยู่ตลอดเวลา ขั้วทั้งสองนั้นห่างกัน ๑๘๒ องศาบวก ฟ้าทำให้โลกหันกลับได้คล้ายๆ ล้อรถซึ่งหมุนไปเรื่อยๆ โดยไม่หยุดยั้งฟ้ามีรูปร่างสมบูรณ์แบบและเป็นวงกลม ดังนั้นจึงเรียกกันว่า "ฟ้าเป็นวงกลม" (ฮุ่นเทียน)

ทฤษฎีนี้ตรงข้ามกับทฤษฎีที่เป็นปฏิปักษ์กันทฤษฎีหนึ่ง ชื่อ ***ไกเทียน*** (Kai t'ien) หรือทฤษฎีว่าด้วยเส้นศูนย์สูตรดังที่ได้อธิบายไว้ข้างล่างนี้ :

(จาก "*จิ้นชู*" ๑๑ A : ๑b)

ฟ้าก็คล้ายๆ กับร่ม โลกก็คล้ายๆ กับจานที่คว่ำอยู่ ทั้งฟ้าและดินสูงตรงกลางและมีริมลาดลง จุดภายใต้ขั้วเหนือเป็นศูนย์กลางที่วางฟ้าและโลก นี่เป็นจุดที่สูงสุดของโลก และจากจุดนี้แหละก็จะลาดต่ำลงทุกๆ ด้าน คล้ายๆ น้ำที่ไหลลงฉะนั้น ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์และดวงดาวก็ผลัดเปลี่ยนกันส่องแสงแล้วก็หลบซ่อนไป และนี่เองที่ได้ก่อให้

เกิดเป็นกลางวันและกลางคืนขึ้นมา จุดที่สูงสุด ณ ศูนย์กลางฟ้าซึ่งเป็นจุดที่ดวงอาทิตย์อยู่ที่เหมายัน (จุดในหน้าหนาวกลางคืนนานกว่ากลางวัน) นั้นห่างจากเส้นแนวนอน (horizontal) อันเป็นตัวแทนระดับขอบฟ้าถึง ๖๐,๐๐๐ ลี้ ความสูงของโลก ณ จุดที่สูงสุดใต้ขั้วเหนือก็ ๖๐,๐๐๐ ลี้เช่นกัน จุดที่สูงสุดของโลกนั้นแยกจากเส้นแนวนอนอันเป็นตัวแทนระดับขอบฟ้าถึง ๒๐,๐๐๐ ลี้ โดยเหตุที่จุดที่สูงสุดของฟ้าและโลกเท่ากัน ดวงอาทิตย์จึงอยู่ห่างจากโลก ๘๐,๐๐๐ ลี้อยู่ตลอดเวลา

ในทฤษฎีนี้มีข้อแตกต่างกันอยู่บ้างนิดหน่อย ทฤษฎีทั้งสองนี้ดูเหมือนว่าจะเกิดขึ้นราวๆ ปลายสมัยราชวงศ์ฮั่น แต่ทว่าในวรรณคดีก่อนหน้านั้นก็มีกล่าวถึงอยู่บ้างเหมือนกัน แม้ว่าทฤษฎีฮุ่นเทียนจะเฟื่องฟู แต่ทั้งสองฝ่ายก็ยังมีผู้สนับสนุนอยู่มาก ดังนั้น จึงคงมีการโต้เถียงกันเรื่อยมาจนกระทั่งจีนได้มีติดต่อกับพวกตะวันตก ข้อผิดพลาดที่สำคัญของทฤษฎีไกเทียนที่เห็นได้ชัดๆ ก็คือความผิดพลาดในเรื่องการปรากฏตัวและไม่ปรากฏตัวของดวงอาทิตย์ ข้อนี้ได้ทำให้มีการปรับปรุงแก้ไขทฤษฎีขึ้นมาใหม่ นักปราชญ์บางพวกประกาศว่าโลกแบน บางพวกก็ว่าทั้งฟ้าและโลกแบน หรือว่าศูนย์กลางของฟ้าที่มีลักษณะคล้ายร่มนั้นเอียง ดังนั้นขอบฟ้าจึงอยู่ต่ำกว่าพื้นผิวของโลกนิดหน่อย ในสมัยราชวงศ์ฮั่นยุคหลัง หวางชุง (Wang Ch'ung) เป็นผู้ยึดถือตามทฤษฎีไกเทียน ซึ่งได้ปรับปรุงแก้ไขใหม่บางประการและได้อธิบายถึงการที่พระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตกไว้ดังนี้ :

(จาก "*ลุนเหิง*" ตอนที่ ๓๒, ๑๑ : ๘b-๙a)

ฟ้านั้นแบนราบเช่นเดียวกับโลก การที่ดวงอาทิตย์ขึ้นและตกนั้นเนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่าดวงอาทิตย์โคจรไปตามฟ้า ตามสายตาของมนุษย์แล้วปรากฏว่า ฟ้าและดินได้รวมกัน ณ ที่ที่ไม่เกินกว่าสิบลี้เลย อย่างไรก็ดี นี่เป็นเพียงผลแห่งระยะทางเท่านั้น เพราะว่าฟ้าและดินมิได้มาร่วมเข้าด้วยกันจริงๆ เลย ในทำนองเดียวกันเมื่อเราดูเหมือนจะเห็นดวงอาทิตย์ตกนั้นดวงอาทิตย์ก็หาได้ตกจริงๆ ไม่ การที่เราหลงเห็นว่าดวงอาทิตย์ตกนั้นเป็นผลที่เกิดมาจากความห่างไกลนั่นเอง

จงทดลองดูซีโดยให้ชายคนหนึ่งถือดวงไฟใหญ่ เดินไปตามถนนในเวลากลางคืน โดยที่ถนนนั้นราบเรียบไม่มีอะไรกีดขวางเลย พอเขาเดินห่างจากผู้คอยเฝ้าดูอยู่ไม่ถึงหนึ่งลี้ด้วยซ้ำไป แสงไฟก็จะหายไป ความจริงไฟนั้นหาได้หายไปจริงๆ ไม่ มันเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากความไกลเท่านั้นเอง ในทำนองเดียวกัน เมื่อดวงอาทิตย์โคจรไปทางทิศตะวันตกแล้วก็หายไปจากสายตานั้น ก็หาได้หายไปจริงๆ ไม่

"ภาคผนวกตอนสำคัญ" ของหนังสือว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง : กระบวนการเปลี่ยนแปลงของจักรวาล

(จาก "อี้จิง" ซีซื่อ, ๑)

ฟ้าสูง แผ่นดินต่ำ ดังนั้นเราจึงได้กำหนด ***เฉี่ยน*** และ***คุน*** ขึ้น เมื่อมีสูงและต่ำขึ้นมาดังนั้น แล้วก็ยอมมีสิ่งที่มีเกียรติ และมีสิ่งที่ต่ำต้อย ความเคลื่อนไหวและความหยุดพักก็ย่อมมีเป็นประจำ แล้วก็ชี้ให้เห็นความแตกต่างของสิ่งที่แข็งแรงและสิ่งที่อ่อนแอ วิถีทางต่างๆ ที่สอดคล้องต้องกันกับชนิดต่างๆ และสิ่งทั้งหลายก็จะเกิดแบ่งเป็นชั้นๆ ขึ้นมา ดังนั้นก็เกิดมีโชคดีและโชคร้ายขึ้น เกิดมีปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้นในฟากฟ้า บนแผ่นดินก็เกิดมีทรวดทรงสัณฐานต่างๆ ขึ้นมา จากทรวดทรงเหล่านี้ต่อมาก็เกิดมีความเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนรูปขึ้น ดังนั้น สิ่งที่เข้มแข็งและสิ่งที่อ่อนแอ (เส้นต่างๆ ในตัวหนังสือที่มีสามเส้น) ก็เข้ามาแสดงบทบาท และคำที่มีสามเส้นอยู่ ๘ คำก็มีกิริยาและปฏิกิริยาต่อกันและกัน สิ่งทั้งหลายได้ถูกกระตุ้นเตือนเร่งเร้าด้วยเสียงฟ้าร้องและฟ้าแลบ และจะได้รับปุ๋ยจากลมและฝน ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ก็จะโคจรไปตามวิถีของมัน พร้อมกับมีฤดูหนาวแล้วก็ฤดูร้อน วิถีทางของ ***เฉี่ยน*** ได้ก่อให้เกิดเพศชาย และวิถีทางของ ***คุน*** ได้ก่อให้เกิดเพศหญิง ***เฉี่ยน*** รู้จักการเริ่มต้นที่ยิ่งใหญ่ และ ***คุน*** ทำให้สิ่งทั้งหลายสมบูรณ์ ***เฉี่ยน*** รู้ โดยอาศัยสิ่งง่ายๆ ***คุน*** ได้รับผลสำเร็จโดยอาศัยสิ่งที่ธรรมดาๆ...

เพราะฉะนั้นคนดีย่อมอยู่อย่างปลอดภัยในสัญลักษณ์ของ ***คัมภีร์ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง*** และพอใจกับการศึกษา การอธิบายความหมายของเส้นเหล่านั้น เมื่อคนดีอยู่อย่างสงบ ก็จะสังเกตเห็นสัญลักษณ์ทั้งหลาย และศึกษาการอธิบายความหมายของสัญลักษณ์เหล่านั้น และเมื่อปฏิบัติการ ก็จะสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงของสัญลักษณ์เหล่านั้นและจะได้ศึกษาคำทำนายสัญลักษณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้นเขาก็จะได้รับการช่วยเหลือจากฟ้า : นั่นคือโชคดี และไม่มีอะไรเลยที่ไม่เป็นประโยชน์...

ความเคลื่อนไหวของยินและหยางซึ่งประสบความสำเร็จได้ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ***เต๋า*** ขึ้นมา สิ่งที่เกิดมาจากเต๋านั้นดีทั้งสิ้น และสิ่งที่ทำให้เต๋าสมบูรณ์ก็คือธรรมชาติของแต่ละอย่างๆ นั่นเอง **บุคคลที่มีมนุษยธรรมจะรับรองเต๋าและเรียกเต๋าว่าเป็นมนุษยธรรม คนฉลาดรับรองเต๋าและเรียกเต๋าว่าความฉลาด ประชาชนใช้เต๋าทุกวัน แต่ไม่ได้เอาใจใส่เต๋าเลย เพราะเต๋าของคนดีนั้นเป็นเพียงสิ่งที่**

ไม่ค่อยมีใครรับรองกันนักเท่านั้นเอง เต๋าแสดงตัวออกมาเป็นมนุษยธรรม แต่ปกปิดซ่อนเร้นการทำงานของตน เต๋าปลุกสิ่งทั้งปวงขึ้นมา แต่เต๋าก็เป็นอิสระจากความห่วงใยความกังวลใจของนักปราชญ์ อำนาจอันรุ่งโรจน์และทุนสำรองอันมากมายของเต๋านั้นช่างสมบูรณ์เสียจริง ๆ ! เต๋ามีทุกสิ่งทุกอย่างอยู่มากมายล้นเหลือ : นี่นับว่าเป็นทุนสำรองอันมากมายของเต๋า เต๋าทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างใหม่อยู่ทุกวัน : นี่นับว่าเป็นอำนาจอันรุ่งโรจน์ของเต๋า เต๋าได้ผลิตแล้วก็ผลิตอีก ดังนั้นจึงเรียกเต๋าว่าเป็นความเปลี่ยนแปลง ในฐานะเป็นผู้สร้างสรรค์ภาพระดับตั้งเดิมทั้งหลาย จึงเรียกเต๋าว่า "เฉี่ยน" ในฐานะเป็นผู้ให้รูปร่างเลียนแบบต่าง ๆ จึงเรียกเต๋าว่า "คุน" เพราะเต๋าทำให้เราสำรวจตรวจสอบกฎต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวเลข และรู้อนาคตได้จึงเรียกเต๋าว่า การทรงเจ้า เพราะเต๋าอำนวยให้ซึ่งเบื้องต้นแห่งความประติดประต่อกันในเรื่องความเปลี่ยนแปลง จึงถือว่าเต๋าเป็นเรื่องเกี่ยวกับธุรกิจ ลักษณะของเต๋าซึ่งไม่อาจใช้ยินและหยางหยั่งได้นั้นเรียกว่าเจตภูต...

เพราะฉะนั้น ในความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายจึงมีสิ่งที่เป็นอันติมะสูงสุด สิ่งที่เป็นอันติมะสูงสุดนี้ได้ก่อให้เกิดรูปร่างในระดับดั้งเดิมขึ้นสองแบบ (คือ ยินและหยาง) รูปร่างในระดับดั้งเดิมสองแบบนี้ได้ก่อให้เกิดวิธีต่าง ๆ ขึ้น ๔ วิธี (คือ ยินใหญ่ ยินเล็ก หยางใหญ่ หยางเล็ก) วิธีทั้ง ๔ นั้นได้ก่อให้เกิดตัวอักษรที่มีเส้นสามเส้น ๘ คำ ตัวอักษรที่มีเส้นสามเส้นทั้ง ๘ คำนั้น เป็นผู้ตัดสินเรื่องโชคดีโชคร้าย

การเริ่มต้นวัฒนธรรมมนุษย์

ข้อความตามเรื่องนิยายที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์จีนสมัยแรก ๆ ต่อไปนี้แสดงถึงวิธีที่นักปราชญ์สั่งสอนศิลปะอารยธรรม และวิธีที่การประดิษฐ์แก่ประชาชนหรือการค้นพบของนักปราชญ์เหล่านั้นแต่ละครั้งได้รับการบันดาลใจจากความหมายทางสัญลักษณ์ของคำที่มีหกเส้นดังที่ปรากฏอยู่ใน ***คัมภีร์ที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลง***

(จาก "*อี้จิง*" ซีฉื่อ, ๒)

ในสมัยโบราณ ฟูฉี (Fu Hsi) ปกครองโลก ท่านได้แหงนดูท้องฟ้าเพื่อสังเกตดูปรากฏการณ์ของฟ้า และมองลงมาข้างล่างเพื่อสังเกตดูความสูงต่ำของพื้นดิน ท่านได้สังเกตเห็นเครื่องหมายต่าง ๆ ของนกและสัตว์ป่า และวิธีที่สัตว์เหล่านั้นปรับปรุงตัวเองให้เข้า

กับสิ่งแวดล้อมที่มันอยู่อาศัย ความคิดบางอย่างท่านก็ได้มาจากตัวท่านเอง นอกไปจากตัวท่านเองแล้ว ท่านก็ได้ความคิดอื่นๆ มาจากสิ่งอื่นๆ ดังนั้น ท่านจึงได้ประดิษฐ์คำที่มีสามเส้นขึ้นมา ๘ คำ เพื่อให้เข้าใจคุณความดีของภาวะที่มีวิญญาณ และเป็นตัวแทนเงื่อนไขต่างๆ เกี่ยวกับสิ่งทั้งปวงที่สร้างสรรค์ขึ้นมา ท่านทำเชือกให้เป็นปม และทำตาข่ายไว้ดักสัตว์และจับปลา ความคิดนี้บางทีท่านจะได้มาจากคำที่มีหกเส้น คือคำ ***หลี่*** (li) ก็ได้

หลังจากที่ฟูฉีถึงแก่กรรมแล้ว เฉินนุงก็เป็นใหญ่ขึ้นมา ท่านได้ทำไม้ท่อนหนึ่งให้โค้งเป็นหัวหมู และทำไม้อีกท่อนหนึ่งให้เป็นคันไถ แล้วก็สอนโลกให้ก้าวหน้าในด้านการไถและการหว่านพืช ความคิดนี้บางทีท่านจะได้มาจากคำที่มีหกเส้นคือคำ "อี้" (i) ท่านได้จัดให้มีตลาดขึ้นในตอนเที่ยง และทำให้ประชาชนชาวโลกนำสินค้าทั้งปวงของตนมาแลกเปลี่ยนกันแล้วก็กลับบ้าน ดังนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างก็ประสบที่ที่เหมาะสม ความคิดนี้บางทีท่านจะได้มาจากคำที่มีหกเส้นคือคำ ***ซือห่อ*** (shih –ho)

เมื่อเฉินนุงถึงแก่กรรมแล้ว จักรพรรดิฮ่วงตี่ เอี๋ยว และซุนก็เกิดขึ้น ท่านเหล่านี้เข้าใจเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงและเป็นเหตุทำให้ประชาชนไม่เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า โดยใช้วิญญาณเปลี่ยนแปลงประชาชน ซึ่งทำให้ประชาชนเหล่านั้นอยู่ในระเบียบที่ถูกต้อง เมื่อสิ่งที่เปลี่ยนแปลงทั้งหลายดำเนินไปจนถึงสุดโต่งแล้ว ก็เปลี่ยนแปลงและโดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงนี้เองสิ่งนั้นก็สามารถสืบเนื่องอยู่ได้ และโดยอาศัยการสืบเนื่องนี้เอง ก็จะประสบความสำเร็จในด้านความมีอายุยืนนาน ดังนั้น สิ่งที่เปลี่ยนแปลงทั้งหลายจึงได้รับความช่วยเหลือจากฟ้า : นั่นคือโชคดี และไม่มีอะไรเลยที่จะไม่เป็นประโยชน์

จักรพรรดิฮ่วงตี่ เอี๋ยว และซุน ยอมให้เครื่องแต่งตัวทั้งชั้นบนและชั้นล่างห้อยลงมา และพระองค์ก็ทรงบัญชาโลกได้ บางทีท่านเหล่านั้นอาจจะได้รับความคิดนี้มาจากคำที่มีหกเส้นคือ ***เฉี่ยน*** และ ***คุน*** ก็ได้

ท่านเหล่านั้นทำซุงให้เป็นโพรงเพื่อทำเรือ และเอาท่อนไม้มาถากทำหางเสือ และโดยอาศัยประโยชน์จากเรือและหางเสือนี้เอง ก็ชื่อว่าได้เปิดทางใหม่สำหรับการคมนาคมไปสู่ถิ่นที่ห่างไกลเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลกได้ ความคิดนี้ท่านเหล่านั้นอาจได้รับมาจากคำที่มีหกเส้นคือคำว่า ***หวน*** (huan) ท่านเหล่านั้นได้เอาวัวมาเทียมเกวียนเพื่อลากของหนักๆ และขี่ม้าไปในถิ่นที่อยู่ห่างไกล ดังนั้นจึงนับว่าเป็นประโยชน์แก่โลกมาก

ท่านเหล่านั้นอาจได้รับความคิดนี้มาจากคำที่มีหกเส้นคือ ***สุย*** (sui) ก็ได้ ท่านเหล่านั้นได้สร้างประตูสองชั้นขึ้นและมีคนยามถือลูกตุ้มไม้คอยเฝ้าระมัดระวังขโมยอยู่ ความคิดนี้คงได้มาจากคำที่มีหกเส้นคือคำ ***ยี่ว*** (yü) ท่านเหล่านั้นได้ตัดไม้เอามาทำเป็นสากและขุดหลุมลงไปที่พื้นดินให้เป็นครก ดังนั้น ครกและสากจึงนับว่าเป็นประโยชน์แก่มนุษยชาติมาก ความคิดนี้คงจะได้มาจากคำที่มีหกเส้นคือคำ ***เฉี่ยวโกว*** (hsiao-kuo) ท่านเหล่านี้เอาไม้มาขึงสายเข้าทำเป็นคันธนู แล้วเอาไม้มาเหลาทำเป็นลูกธนู จึงนับว่าท่านได้นำเอาธนูและลูกธนูมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อทำให้โลกต้องหวาดสะดุ้ง ความคิดนี้คงจะได้มาจากคำที่มีหกเส้นคือคำว่า ***ไคว*** (k'uei)

ในสมัยแรก ๆ มนุษย์เราอยู่ในถ้ำและดำรงชีวิตอยู่อย่างเปิดเผย แต่ทว่านักปราชญ์ในสมัยต่อ ๆ มาได้สร้างบ้านเรือนขึ้นให้มีอกไก่และหลังคาเพื่อป้องกันลมและฝน ความคิดนี้บางทีท่านเหล่านั้นจะได้มาจากคำหกเส้นคือคำ ***ต้า-จวง*** (ta-chuang) ในที่ฝังศพสมัยแรกสุด คนตายจะถูกปิดไว้ด้วยละเมาะไม้ที่หนาทึบและฝังไว้ที่ทุ่งนา โดยไม่ได้พูนดินหรือปลูกต้นไม้เป็นเครื่องหมายแสดงว่าเป็นหลุมฝังศพเลย และมิได้กำหนดระยะเวลาการไว้ทุกข์ไว้ด้วย แต่ว่าต่อมานักปราชญ์ได้คิดสร้างโลงชั้นนอกชั้นในขึ้น ความคิดนี้บางทีจะได้มาจากคำที่มีหกเส้นคือคำ ***ต้าโกว*** (ta-kuo) ก็ได้ ในสมัยแรก ๆ ในวงการรัฐบาลใช้เชือกที่ขมวดเป็นปม แต่ว่านักปราชญ์สมัยต่อ ๆ มา ได้คิดทำสัญญาและป้ายที่เขียนเป็นลายลักษณ์ขึ้น และดังนั้นข้าราชการก็มีระเบียบ และประชาชนก็เข้าใจเรื่องหน้าที่ของตนได้เป็นอย่างดี ความคิดนี้บางทีจะได้รับมาจากคำที่มีหกเส้นคือคำ ***ไกว*** (kuai) ก็ได้

ธาตุห้า

ในทำนองเดียวกับความคิดเห็นในเรื่องทฤษฎียินหยาง ก็คือทฤษฎีว่าด้วยธาตุทั้งห้า (หวูซิง : wu-hsing) ธาตุทั้งห้าก็คล้าย ๆ กับยินหยาง คือมิได้เป็นเนื้อหาทางด้านฟิสิกส์ แต่ทว่าเป็นพลังหรือวิธีตามแบบอภิปรัชญาซึ่งเป็นเด่นอยู่หรือว่ามีอำนาจควบคุมอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง โดยทั่ว ๆ ไปก็คือควบคุมฤดูกาลทั้งหลายให้เป็นไปต่อเนื่องกัน พอจะเห็นได้ค่อนข้างแจ่มชัดทีเดียวถึงวิธีที่ธาตุไม้ควรจะใช้หมายถึงฤดูวสันต์ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสีเขียวและทิศตะวันออก ในทำนองเดียวกับธาตุไฟก็ควรจะใช้หมายถึงฤดูร้อนซึ่งมีความสัมพันธ์กับสีแดงและทิศใต้ ธาตุโลหะก็ควรจะใช้หมายถึงฤดูสารทซึ่งมี

ความสัมพันธ์กับสีขาวและทิศตะวันตก ธาตุน้ำควรใช้หมายถึงฤดูหนาวซึ่งมีความสัมพันธ์กับสีดำและทิศเหนือ อย่างไรก็ตามมีธาตุอยู่ ๕ ธาตุ และเป็นที่ยอมรับกันว่าธาตุทั้งหลายได้ดำเนินไปตามระเบียบซึ่งจะสร้างหรือ "ให้กำเนิด" กันและกัน คือธาตุไม้สร้างธาตุไฟขึ้นมา ธาตุไฟสร้างธาตุดินขึ้นมา ธาตุดินสร้างธาตุโลหะขึ้นมา ธาตุโลหะสร้างธาตุน้ำขึ้นมา ฯลฯ โดยเหตุที่มีฤดูเพียง ๔ ฤดู ธาตุดินซึ่งมีสีเหลือง โดยทั่วๆ ไปจึงใช้หมายถึงตำแหน่งตรงศูนย์กลาง ช่วยเหลือธาตุอื่นๆ ในการปกครองฤดูกาลทั้งสี่

ความเหมือนกันที่เกิดมาจากการเปรียบเทียบตามระบบนี้มีมากมายเกินไปที่จะอธิบายโดยละเอียดได้ สิ่งที่เป็นหลักใหญ่ๆ ที่แสดงให้เห็นวิธีที่โลกทิพย์และโลกธรรมชาติทุกแง่ทุกมุมถูกธาตุทั้งห้าเหล่านี้แยกประเภทออกไปนั้น มีบัญชีรายชื่อปรากฏอยู่ในแบบแผนผังหน้าถัดไป

การสร้างประวัติศาสตร์จีนขึ้นมาใหม่

เรื่องที่สำคัญเช่นเดียวกันอีกเรื่องหนึ่งก็คือการเอาทฤษฎีนี้มาใช้กับประวัติศาสตร์และการสืบราชวงศ์ โดยเหตุที่แต่ละฤดูมีธาตุธาตุหนึ่งปกครอง ดังนั้นจึงเชื่อกันว่า แต่ละราชวงศ์ก็จะถูกปกครองโดยคุณธรรมของธาตุหนึ่งที่ราชวงศ์นั้นยกย่องโดยการเอาสีของธาตุนั้นมาใช้กับเครื่องยศและธง และโดยการเฝ้าสังเกตดูพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกัน เช่นจักรพรรดิองค์แรกของราชวงศ์ฉินทรงเชื่อว่าราชวงศ์ของพระองค์นั้นมีคุณธรรมหรืออำนาจของน้ำปกครอง จึงทรงถือเอาสีดำเป็นสีทางราชการ แถมยังทรงเปลี่ยนชื่อแม่น้ำฮวงโหเป็น ***แม่น้ำที่ทรงอำนาจ*** (เต้ฉุย : te shui) อีกด้วย

เราได้สังเกตเห็นระเบียบที่ธาตุทั้งหลายสร้างกันและกันขึ้นมาในรอบปีเป็นอนุกรม คือ ไม้-ไฟ-ดิน-โลหะ-น้ำ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีอนุกรมอีกสายหนึ่งซึ่งมีธาตุที่จัดแจงไว้ในระเบียบที่ธาตุเหล่านั้นจะมีอำนาจเหนือหรือพิชิตกันและกันได้ ตามอนุกรมนี้ น้ำจะพิชิตไฟ ดินจะพิชิตน้ำ ไม้จะพิชิตดิน และโลหะจะพิชิตไม้ ซึ่งก็จะเกิดเป็นอนุกรม คือ ไฟ - น้ำ-ดิน-ไม้-โลหะ ขึ้น เพราะฉินอ้างว่าทรงใช้อำนาจของน้ำปกครอง นักศึกษาในสมัยราชวงศ์ฮั่นยุคแรก ๆ บางท่านจึงเร่งเร้าว่าราชวงศ์ฮั่นควรถือเอาดินซึ่งมีสีเหลืองมาเป็นธาตุประจำราชวงศ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าฮั่นพิชิตฉินลงได้ โดยเหตุที่เมื่อว่ากันตามประเพณีแล้วฟ้าได้ทรงส่งนิมิตและลางต่างๆ ที่เหมาะสมกันมาให้แก่ราชวงศ์ในอดีต เช่นไส้เดือน (ธาตุดิน)

แผนผังแสดงความเหมือนกันตามระบบธาตุทั้งห้า

ธาตุทั้งห้า

สิ่งที่เหมือนกัน	ธาตุไม้	ธาตุไฟ	ธาตุดิน	ธาตุโลหะ	ธาตุน้ำ
ฤดูกาลต่าง ๆ	ฤดูวสันต์	ฤดูร้อน		ฤดูสารท	ฤดูหนาว
ผู้ปกครองสวรรค์	ไทเฮา	เยี่ยนตี่	ฮ่วงตี่	เซาเหา	จวนซู
เจดภูตที่คอยคุ้มครอง	โกวมั่ง	จูหยุง	โฮ้วฤ	หรูโซว	ซวนมิ่ง
ที่สำหรับบวงสรวง	ประตูชั้นใน	เตาไฟ	ลานชั้นใน	ลานชั้นนอก	บ่อน้ำ
สัตว์	แกะ	เป็ดไก่	วัว	สุนัข	หมู
ธัญพืช	ข้าวสาลี	ถั่ว	ข้าวฟ่าง	ปอ	ลูกเดือย
อวัยวะ	ม้าม	ปอด	หัวใจ	ตับ	น้ำดี
ตัวเลข	แปด	เจ็ด	ห้า	เก้า	หก
ตระกูล (Stems)	เจีย/อี้	ปิง/ติง	โม่ว/จี	เกิง/ฉิน	เหริน/ไกว
สี	เขียว	แดง	เหลือง	ขาว	ดำ
โน้ต	เจ่ว (chueh)	จือ (chih)	กุง	ซาง	หยู
รส	เปรี้ยว	ขม	หวาน	เผ็ด	เค็ม
กลิ่น	กลิ่นแพะ	กลิ่นไหม้	กลิ่นหอม	กลิ่นเหม็นฉุน	กลิ่นบูดเน่า
ทิศ	ตะวันออก	ใต้	กลาง	ตะวันตก	เหนือ
สัตว์	สัตว์ที่มีเกล็ด	สัตว์ที่มีขน	สัตว์ที่เปลือย	สัตว์ที่มีผม	สัตว์ที่มีเปลือกหุ้ม
สัตว์ป่าประจำทิศ	มังกรเขียว	นกสีดำแดง	มังกรเหลือง	เสือขาว	เต่าดำ
คุณธรรม	เมตตากรุณา	ปัญญา	ศรัทธา	ความเที่ยงธรรม	ความประพฤติที่ดีงาม
ดาวพระเคราะห์	ดาวพฤหัส	ดาวอังคาร	ดาวพระเสาร์	ดาวพระศุกร์	ดาวพระพุธ
ข้าราชการ	เสนาบดีฝ่ายเกษตร	เสนาบดีฝ่ายกลาโหม	เสนาบดีฝ่ายกรรมกร	เสนาบดีฝ่ายมหาดไทย	เสนาบดีฝ่ายยุติธรรม

ใบมีด (ธาตุโลหะ) นกแดง (ธาตุไฟ) ฯลฯ เพื่อบอกว่าราชวงศ์นั้นควรเอาธาตุอะไรมาใช้ ปรากฏการณ์ตามที่ได้รับรายงานในสมัยจักรพรรดิเหวินแห่งมังกรเหลืองนั้นผู้สนับสนุนทฤษฎีนี้ได้นำมาอ้างเป็นหลักฐานเพิ่มเติม แม้ว่าจะมีการตีความหมายอื่นๆ อยู่บ้าง ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรกก็ได้นำเอาความคิดนี้มาใช้และได้ยกย่องธาตุดินว่าเป็นธาตุที่อุปถัมภ์ราชวงศ์ของตน

แต่พอถึงปลายราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก ก็ได้เกิดมีทฤษฎีขึ้นมาอีกทฤษฎีหนึ่ง ซึ่งในที่สุดหวางมั่งได้นำมาใช้เพื่อความก้าวหน้าทางด้านการเมืองอย่างสำคัญมากทีเดียว ตามความเห็นของหลิ่วเฉียง (Liu Hsiang) ผู้เขียนตำราเกี่ยวกับธาตุทั้งห้าและบุตรของท่านชื่อหลิ่วฉิน (Liu Hsin) แล้ว ราชวงศ์ทั้งหลายได้สืบต่อกันมาตามระเบียบที่ธาตุทั้งหลายได้ผลิตกันและกันขึ้นมานั่นเอง หลิ่วฉินและสำนักของท่านซึ่งใช้มโนคติที่นำมาประยุกต์ใหม่ๆ นี้แปลความหมายประวัติศาสตร์ได้ดำเนินการเพื่อสร้างประวัติศาสตร์ยุคอดีตขึ้นมาใหม่ ซึ่งจะลงรอยกันกับทฤษฎีที่กำหนดธาตุปกครองให้แก่ราชวงศ์เก่าๆ แต่ละราชวงศ์และได้สอด "รัชกาลที่แทรกเข้ามา" ของธาตุน้ำเข้าไว้ตามที่จำเป็นเพื่อทำให้มโนคติไม่เปลี่ยนแปลง ในบรรดาการจัดระบบนี้เสียใหม่นั้นการจัดอย่างหนึ่งก็คือการยืนยันว่าราชวงศ์ฮั่นมิได้ทรงปกครองโดยอาศัยคุณธรรมของธาตุดิน แต่ทว่าโดยอาศัยคุณธรรมของธาตุไฟ การจัดระบบใหม่อย่างที่สองก็คือ การขยายทฤษฎีนี้ย้อนหลังไปไกลเกินกว่าสมัยจักรพรรดิฮวงตี่ตามเรื่องนิยายปรัมปรา ซึ่งเคยเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์จีน สำหรับนักเขียนสมัยแรก ๆ เช่น โซวเยี่ยน (Tsou Yen) และซือหม่าเฉียน (Ssu-ma Ch'ien) เป็นการยากที่จะกล่าวให้ถูกต้องจริงๆ ว่า แต่ละขั้นๆ ของทฤษฎีใหม่นี้ได้เกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับนับถือกันตั้งแต่เมื่อไร แต่ทว่าโดยเนื้อหาแล้วทฤษฎีนี้มาสมบูรณ์ในสมัยหวางมั่ง ซึ่งได้เอามาใช้ในการชิงราชบัลลังก์ ดังนั้นระบบสุดท้ายจึงเป็นดังนี้ :

ธาตุ	***กษัตริย์หรือราชวงศ์***
ไม้	ฟูฉี, ไทเฮา
(น้ำ)	กุงกุง (รัชกาลที่แทรกเข้ามา หรือที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย)
ไฟ	เยี่ยนตี่, เฉินนุง

ดิน	ฮ่วงตี่
โลหะ	เชาเหา, สวรรค์โลหะ
น้ำ	จวนฉิ่ว
ไม้	ตี่คู
(น้ำ)	ตี่จื้อ
ไฟ	จักรพรรดิเอี๋ยว
ดิน	จักรพรรดิซุน
โลหะ	จักรพรรดิยิ่ว, ราชวงศ์เสี่ย
น้ำ	ราชวงศ์ชาง
ไม้	ราชวงศ์โจว
(น้ำ)	ราชวงศ์ฉิน
ไฟ	ราชวงศ์ฮั่น

เราจะเห็นได้อย่างชัดแจ้งว่าราชวงศ์ที่สืบต่อจากราชวงศ์ฮั่นมานั้นควรจะปกครองโดยอาศัยธาตุดิน เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นสิ่งที่น่าประหลาดใจอะไรเลยที่ว่า เมื่อหวางมั่งมีอำนาจขึ้นมา เราก็พบตามที่ปรากฏอยู่ในตำราโบราณบางเล่มว่า หวางมั่งเป็นผู้สืบสายมาจากฮ่วงตี่และดังนั้นจึงเหมาะสมที่จะตั้งราชวงศ์ใหม่ภายใต้ธาตุดิน

แม้ว่าพร้อมๆ กับการหมดอำนาจของหวางมั่ง การปรับปรุงแก้ไขระบบต่างๆ ใหม่และตำรับตำราที่น่าสงสัยที่เอามาใช้สนับสนุนการปรับปรุงแก้ไขระบบต่างๆ ของหวางมั่งจะถูกกวาดล้างไปหมดแล้ว เรื่องราวเกี่ยวกับประเทศจีนในโบราณสมัยก็ยังคงยอมรับนับถือกันอยู่ต่อมา ได้มีบันทึกไว้ในหนังสือ **"ประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก"** ที่เขียนโดยปันกุ (Pan Ku) (ฮั่นชู ๒๑ B) ซึ่งกล่าวว่าเขากำลังเจริญรอยตามหลิ่วฉิน และได้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในประเทศจีนว่าเป็นความจริงทางด้านประวัติศาสตร์มาจนกระทั่งถึงสมัยเมื่อไม่นานมานี้ ดังนั้น ชาวจีนซึ่งมีความตั้งใจอย่างดี

ที่สุด และความรักระเบียบและระบบในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ จึงได้เอาลัทธิปรัชญาเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เข้าใจกันอยู่ก่อนแล้วมาใช้ดำเนินการเพื่อจัดแจงปรับปรุงพวกนิยายปรัมปราและบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ เสียใหม่ให้เหมาะกับแบบที่ประณีตซึ่งควรจะทำให้เข้าใจเรื่องอดีตได้ในทันทีทันใดและพอจะทำนายพัฒนาการในอนาคตได้โดยไม่ผิดพลาดทั้งสองอย่าง

ตุงจุ้งชู
การผลิตและการสืบเนื่องแห่งธาตุทั้งห้า

ตุงจุ้งชูได้เอาทฤษฎีต่างๆ ของสำนักยินหยาง และสำนักธาตุทั้งห้าในส่วนที่เกี่ยวกับจักรวาลมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในด้านการจัดระบบปรัชญาขงจื๊อของตนขึ้นมาใหม่ได้อย่างมากมายทีเดียว ความคิดเห็นเหล่านี้ได้ผสมผสานกับความคิดเห็นอื่น ๆ ของท่านทั้งหมดได้อย่างกระชับแน่น จนไม่อาจที่จะแยกทฤษฎีเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาของท่านออกจากทฤษฎีทางการเมืองหรือทางจริยศาสตร์ของท่านได้เลย ในข้อความต่อไปนี้ซึ่งได้คัดมาจากหนังสือ ชุนชิวฝั่นลู้ (Ch'un-ch'iu fan-lu) นั้นท่านได้โยงธาตุทั้งห้าเข้ากับแผนกต่างๆ ที่เกี่ยวกับขนบประเพณีทั้งห้าแผนกของรัฐบาลในสมัยราชวงศ์โจว ในคัมภีร์เดิมแต่ละตอนๆ ในห้าตอนนี้ได้รวมเอาตัวอย่างทางด้านประวัติศาสตร์จากสมัยฤดูวสันต์ และ ฤดูสารทเข้าไว้ตัวอย่างหนึ่ง แต่มีเพียงสองตอนเท่านั้นที่ยังคงเหลืออยู่ในฉบับแปล ข้อความที่คัดมานี้จะแสดงให้เห็นวิธีที่ตุงจุ้งชูได้รวมเอาจักรวาลวิทยา ทฤษฎีการเมืองจริยศาสตร์ของขงจื๊อ และตัวอย่างทางประวัติศาสตร์เข้าไว้ในความคิดเห็นของท่านดังนี้ :

(จาก "*ชุนชิวฝั่นลู้*" ๕๘, ๕๙)

วิธีที่ธาตุทั้งห้าสร้างกันและกันขึ้นมา

พลังที่จำเป็นที่สุดของฟ้าและดินได้รวมกันสร้างเป็นเอกภาพขึ้นมา แบ่งกันเป็นยินและหยาง แยกกันออกไปเป็นสี่ฤดู แผ่วงออกไปเป็นธาตุทั้งห้า "ธาตุ" ในกรณีนี้หมายถึงการปฏิบัติการ การปฏิบัติการแต่ละอย่างนั้นแตกต่างกัน เพราะฉะนั้น เราจึงพูดถึงธาตุว่าเป็นการปฏิบัติการห้าชนิด การปฏิบัติการทั้งห้าก็คือธาตุทั้งห้า ในระเบียบแห่ง

การสืบต่อกันนั้น ธาตุทั้งห้าได้ให้กำเนิดแก่กันและกัน แต่ทว่าในระเบียบที่ต่างกัน ธาตุทั้งห้าพิชิตกันและกัน เพราะฉะนั้นในด้านการปกครอง ถ้าหากว่าเราละเมิดระเบียบนี้ ก็จะเกิดมีความวุ่นวายขึ้นมา แต่ถ้าหากเราปฏิบัติตามระเบียบนี้ คนทั้งปวงก็จะได้รับการปกครองเป็นอย่างดี (๕๙)

วิธีที่ธาตุทั้งห้าพิชิตกันและกัน

ไม้เป็นธาตุของเสนาบดีกระทรวงเกษตร ถ้าเสนาบดีฝ่ายเกษตรคดโกง เล่นการเมืองแบบถือพรรคถือพวกหรือตั้งชมรมขึ้นมาทำให้ปัญญาของกษัตริย์ต้องมืดมนไป บีบบังคับให้คนดีต้องลาออกจากราชการ กำจัดข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หมดและสั่งสอนประชาชนในวิถีทางที่ป่าเถื่อนและสุรุ่ยสุร่ายแล้ว พวกมหาดเล็กทั้งหลายก็จะท่องเที่ยวไปละเลยหน้าที่การงานต่างๆ ในไร่นา เพลิดเพลินอยู่กับการพนันตีไก่ แข่งสุนัข และชอบขี่ม้า คนแก่และคนหนุ่มก็ไม่เคารพกันและกัน ผู้ใหญ่กับผู้น้อยก็จะล่วงเกินกันและกัน พวกขโมยและโจรผู้ร้ายก็จะเพิ่มพูนขึ้น คนดื้อรั้นและคนชั่วทั้งหลายก็จะลบล้างเหตุผลเสีย ทีนี้ก็เป็นหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่จะต้องลงโทษคนเหล่านั้น...บัดนี้ไม้นับว่าเป็นธาตุแห่งการเกษตร และการเกษตรกรรมก็เป็นอาชีพของพลเมือง ถ้าหากว่าพลเมืองไม่ร้องทุกข์ แต่ทำปฏิวัติขึ้นมา แล้วเสนาบดีฝ่ายมหาดไทยก็จะได้รับคำสั่งให้ลงโทษหัวหน้ากบฏและทำสิ่งทั้งหลายให้ถูกต้อง เพราะฉะนั้นเราจึงกล่าวว่าธาตุโลหะพิชิตธาตุไม้

โลหะเป็นธาตุของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ถ้าหากว่าเสนาบดีมหาดไทยเป็นกบฏล่วงเกินดูหมิ่นองค์พระมหากษัตริย์ มีอำนาจมากในกองทัพ ยึดตำแหน่งหน้าที่และชิงอำนาจ ลงโทษและฆ่าฟันผู้ที่ไม่มีความผิด ย่ำยีและโจมตีอย่างโหดร้ายและไม่หยุดยั้ง ทำสงครามและแย่งชิงทรัพย์สมบัติ ไม่เชื่อฟังคำสั่ง เพิกเฉยต่อข้อห้ามต่างๆ ไม่เคารพพวกแม่ทัพและหัวหน้าทั้งหลาย และใช้ข้าราชการและกองทหารในทางที่มิชอบแล้วกองทัพก็จะอ่อนแอลง ที่ดินก็จะสูญเสียไป และกษัตริย์ก็จะทรงเดือดร้อนเพราะทรงเสียพระเกียรติ...โลหะเป็นธาตุของเสนาบดีฝ่ายมหาดไทย ถ้าหากเสนาบดีมหาดไทยอ่อนแอและไม่ทราบวิธีที่จะใช้ข้าราชการและผู้คนในทางที่ถูกต้องแล้วเสนาบดีกระทรวง สงคราม (กลาโหม) ก็จะต้องลงโทษเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เพราะฉะนั้นเราจึงกล่าวว่าธาตุไฟพิชิตธาตุโลหะ

ไฟเป็นธาตุของเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ถ้าหากว่าเสนาบดีฝ่ายกลาโหมเป็นกบฏเสียเองและพูดในเชิงดูถูกดูหมิ่น กล่าวร้ายและสบประมาทประชาชนแล้ว ภายในพระราชวัง ญาติ สายโลหิตทั้งหลายก็จะเป็นศัตรูต่อกัน เสนาบดีที่มีความซื่อสัตย์ (ตงฉิน) ทั้งหลายก็จะถูกกำจัดออกไป คนฉลาดและนักปราชญ์ทั้งหลายก็จะร่อยหรอไป และคนกักขฬะชั่วร้ายก็จะมีมากขึ้นทุกวันๆ...บัดนี้ ไฟเป็นธาตุของมหาดเล็ก (คือ เสนาบดีฝ่ายกลาโหม) เมื่อเสนาบดีฝ่ายกลาโหมกลายเป็นคนชั่วและกักขฬะเสียเอง คอยหลอกลวงกษัตริย์อยู่แล้ว ผู้ที่รักษากฎหมายก็จะต้องลงโทษ น้ำเป็นผู้รักษากฎหมาย เพราะฉะนั้นเราจะกล่าวว่าน้ำพิชิตไฟ

น้ำเป็นธาตุของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ถ้าเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมประพฤติในทางที่ผิด ใช้ความเคารพฟุ่มเฟือยและการระมัดระวังน้อย ใช้คำพูดที่มีเล่ห์เหลี่ยมและแลดูอย่างมีเล่ห์กลเชิงบอกใบ้ กินสินบนเมื่อเวลาพิจารณาตัดสินความ มีความริษยาและไม่ยุติธรรม ออกคำสั่งที่เป็นระเบียบชักช้าแต่ท่าลงโทษด้วยความผลุนผลัน ลงโทษและประหารชีวิตคนที่ไม่มีความผิด แล้วเสนาบดีกระทรวงแรงงาน (กรรมกร) ก็ต้องทำเสนาบดียุติธรรมประพฤติอยู่ในครรลองคลองธรรม หยิ่งถัง (Ying T'ang) เสนาบดีฝ่ายยุติธรรมของแคว้นฉี (Ch'i) นับว่าเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ได้ ไทกุง (T'ai Kung) ซึ่งมีทาสอยู่คนหนึ่งในแคว้นฉี ครั้งหนึ่งได้ถามหยิ่งถังว่าอะไรเป็นสารัตถะสำคัญของการปกครองแว่นแคว้น หยิ่งถังตอบว่า : "ก็เพียงการปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรมอย่างง่าย ๆ นี่เอง เท่านั้นแหละพอแล้ว"

ไทกุงได้ถามว่า "ที่ท่านว่ามนุษยธรรมและความเที่ยงธรรมนั้นหมายความว่ากระไร ?" หยิ่งถังตอบว่า : "มนุษยธรรมหมายถึงการรักคนทั้งหลาย ความเที่ยงธรรมหมายถึงการเคารพคนเฒ่าคนแก่"

ไทกุงถามว่า "การรักคนทั้งหลาย และเคารพคนแก่นั้นน่ะหมายความว่ากระไร ?"

หยิ่งถังกล่าวว่า "การรักคนทั้งหลายหมายความว่า แม้ท่านจะมีบุตร ท่านก็จะไม่ยอมรับความอุปถัมภ์ใดๆ จากบุตร การเคารพคนแก่เฒ่าก็หมายความว่า แม้หากว่าภรรยามีอายุแก่กว่า สามีก็จะต้องเคารพนบนอบเธอ"

ไทกุงตอบว่า : "ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะเอาหลักมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรมไปใช้ปกครองแคว้นฉี และบัดนี้ท่านได้นำเอามนุษยธรรมและความเที่ยงธรรมแบบ

ของท่านมาใช้และทำให้บ้านเมืองตกอยู่ในความยุ่งยาก ข้าพเจ้าจะต้องลงโทษท่านและทำให้แคว้นฉีกลับมีระเบียบขึ้นมาอีกเช่นเดิม"

การยืนยันของหยิ่งถังนั้นได้ละเมิดจริยศาสตร์ที่ถือกันเป็นประเพณีว่าบุตรจะต้องรับใช้และให้ความอุปถัมภ์บำรุงบิดา ภรรยาจะต้องรับใช้และบำรุงสามี เหตุผลที่ไทกุงถือว่าการกล่าวของหยิ่งถังฝ่าฝืนขนบประเพณีอย่างแรงร้ายก็คือว่า ตามความเชื่อถือลัทธิขงจื๊อนั้นถือว่าการละเมิดระเบียบอันดีงามในโลกจริยศาสตร์ การเมืองหรือโลกตามธรรมชาติแม้แต่น้อยหนึ่ง ย่อมทำให้ระเบียบอื่นๆ ทั้งปวงกลายเป็นความไม่มีระเบียบไป นี่คือเหตุผลที่ลัทธิขงจื๊อเตือนให้ระมัดระวังระเบียบและความเหมาะสมแม้ที่เล็กน้อยที่สุดในสิ่งทั้งปวง และเป็นเหตุผลที่ทำให้ลัทธิขงจื๊อกลายเป็นลัทธิอนุรักษนิยมที่สุดโต่งเป็นบางครั้งบางคราว

บัดนี้น้ำนี่แหละที่รักษากฎหมาย ถ้าหากว่าผู้รักษากฎหมายมีความริษยาและไม่เที่ยงธรรม ใช้กฎหมายเพียงเพื่อลงโทษประชาชนเท่านั้น และเสนาบดีกระทรวงแรงงาน (กรรมกร) ก็จะต้องลงโทษเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เพราะฉะนั้นเราจึงกล่าวว่าธาตุดินพิชิตธาตุน้ำ

ดินเป็นธาตุของบุคคลที่รับใช้องค์พระมหากษัตริย์และหัวหน้าของคนใช้ ก็คือเสนาบดีกระทรวงแรงงาน (กรรมกร) ถ้าหากว่าเสนาบดีกระทรวงแรงงานเป็นคนมีเล่ห์เหลี่ยมแล้วละก็ ไม่ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงทำอะไร เป็นเห็นด้วยเรื่อยไป ไม่ว่าเจ้านายจะตรัสอะไรเป็นตอบว่า "วิเศษจริง ๆ !" เสมอไป เมื่อเอาแต่ประจบประแจงเจ้านายและไม่ขัดความปรารถนาของเจ้านาย ช่วยเหลือดำเนินการในเรื่องวิตถารๆ ของเจ้านาย เขาก็จะมัวกังวลอยู่กับสิ่งที่จะทำให้เจ้านายพออกพอใจ เพื่อให้พระองค์ทรงพระสำราญ ไม่ขัดใจเจ้านายแม้ในเรื่องที่ผิดๆ และในการกระทำที่ไม่ถูกต้อง และทำให้เจ้านายประพฤติปฏิบัติในทางที่มิชอบ พระราชวังและท้องพระโรงจะใหญ่โตโอ่โถง เจ้านายจะมีปราสาทราชวังและพลับพลามากมาย พร้อมทั้งมีการประดับตกแต่งสลักเสลาเสียงดงาม สลักและฝังให้เป็นลวดลายต่างๆ ให้เป็นสีต่างๆ ห้าสีดูงดงามอร่ามตา ภาษีอากรก็เก็บอย่างไม่มีขอบเขต ปล้นอาชีพของประชาชน ค่าใช้จ่ายและการบังคับใช้แรงงานก็มีมาก และเป็นภาระอันหนักแก่ประชาชน ปล้นเวลาหากินของประชาชน พระองค์จะทรงคิดหาโครงการใหม่ๆ ไม่รู้จักจบจักสิ้นเพื่อทำให้ความเข้มแข็งของประชาชนหมดไป และพวกประชาชนก็จะพากันลุกฮือขึ้นปฏิวัติและทิ้งที่ดินของตนไป กษัตริย์หลิงแห่งแคว้นฉู่ก็เป็น

แบบนี้แหละ ได้ทรงสร้างปราสาทราชวังเป็นชั้นๆ ดุจเมืองแมนแดนสวรรค์ ใช้เวลาตั้งสามปีก็ยังไม่เสร็จเรียบร้อย ประชาชนถูกเกณฑ์มาทำงานไม่มีที่สิ้นสุด จนในที่สุดประชาชนก็ลุกฮือขึ้นปฏิวัติและปลงพระชนม์กษัตริย์หลิงเสีย บัดนี้ดินเป็นธาตุของผู้รับใช้กษัตริย์ ถ้าหากว่ากษัตริย์เอาแต่ฟุ้งเฟ้อและทำลายเวลาให้เสียไปเปล่าๆ ทรงละเมิดพันธะต่าง ๆ ทั้งปวงและลืมนึกถึงความเหมาะสม แล้วประชาชนก็จะเป็นกบฏ เมื่อประชาชนเกิดเป็นกบฏขึ้นมา กษัตริย์ก็จะต้องสูญสิ้นไป เพราะฉะนั้นเราจึงกล่าวว่าธาตุไม้พิชิตธาตุดิน (๕๘)

มโนภาพและเครื่องหมายของกาลเวลา

ความคิดเห็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชาวจีนดังที่เราได้เห็นมาแล้วนั้นเป็นแบบวงกลม นี่เป็นเพียงเรื่องธรรมชาติเท่านั้น เพราะประวัติศาสตร์ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าเป็นฉบับเทียบในวงงานของมนุษย์ที่เกี่ยวกับวงกลมคล้ายๆ กับของฟ้าและดิน วงกลมของดวงดาว และฤดูกาลเลย ด้วยเหตุผลข้อนี้เอง นักประวัติศาสตร์จีนซึ่งผิดกับนักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ยิวหรือพวกคริสตศาสนิกชน คือไม่เคยพยายามที่จะกำหนดการเริ่มต้นหรือการสิ้นสุดทางโลกๆ ให้แก่ประวัติศาสตร์ของโลกหรือของชาติเลย โดยเหตุที่เวลาเองก็เป็นอนุกรมของวงกลมที่มีความเคลื่อนไหวของดวงดาวเป็นพื้นฐาน เราอาจเข้าใจว่าเวลาขยายเข้าไปในอดีตและในอนาคตได้โดยไม่มีที่สิ้นสุดตราบเท่าที่ดวงดาวทั้งหลายยังคงมีอยู่

วันที่ในประวัติศาสตร์จีน ตามธรรมเนียมแล้วบันทึกตามปีที่กษัตริย์องค์นั้นๆ ครองราชสมบัติ แต่ทว่าในสมัยราชวงศ์ฮั่นได้มีการเอาระบบเกี่ยวกับนิมิตที่เป็นวงกลมมาใช้เพิ่มเติมแทน ปี วัน และชั่วโมงที่ตั้งขึ้นใหม่ (ที่ระบุถึง) บ่อเกิดของนิมิตเหล่านี้ชุดหนึ่งก็คือชุดที่มีสิบอย่าง เรียกว่า **"ลำต้นของฟ้าสิบต้น"** นิมิตอีกชุดหนึ่งมีสิบสองอย่าง เรียกว่า **"กิ่งของดินสิบสองกิ่ง"** นั้นยังคงเป็นเรื่องที่ลึกลับอยู่แม้ในทุกวันนี้ทั้งๆ ที่ปรากฏว่าเป็นเรื่องที่เก่าแก่มากก็ตาม อาจเป็นไปได้ที่ว่าลำต้นทั้งสิบเดิมทีเดียวเป็นการกำหนดวันสิบวันของหนึ่งสัปดาห์แบบโบราณซึ่งมีสิบวันกิ่งสิบสองกิ่งเป็นการกำหนดเดือนที่มีสิบสองเดือน นิมิตเหล่านี้และสิ่งที่สัมพันธ์กับนิมิตเหล่านี้นั้นมีรายชื่อดังต่อไปนี้ :

ธาตุ ๕	ลำต้น ๑๐	กิ่ง ๑๒	สัตว์ป่า	ทิศทาง	เวลา
	เจี่ย	จื่อ	หนู	เหนือ (N)	๒๓.๐๐-๑.๐๐ น.
ไม้					
	อี้	โฉ่ว	โค	อุดตรีสาน (NNE)	๑.๐๐-๓.๐๐ น.
	ปิง	ยิน	เสือ	บูริมิสาน (ENE)	๓.๐๐-๕.๐๐ น.
ไฟ					
	ติง	เมา	กระต่าย	ตะวันออก (E)	๕.๐๐-๗.๐๐ น.
	โมว	เฉิน	มังกร (งูใหญ่)	บูริมาคเนย์ (ESE)	๗.๐๐-๙.๐๐ น.
ดิน					
	จี	ซือ	งู (เล็ก)	ทักษิณาคเนย์ (SSE)	๙.๐๐-๑๑.๐๐ น.
	เกิง	หวู	ม้า	ใต้ (S)	๑๑.๐๐-๑๓.๐๐ น.
โลหะ					
	ฉิน	หวุย	แกะ	ทักษิณรดี (SSW)	๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น.
	เหริน	เฉิน	ลิง	ปัจฉิเมรดี (WSW)	๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น.
น้ำ					
	ไกว	หยู	ไก่	ตะวันตก (W)	๑๗.๐๐-๑๙.๐๐ น.
		จิ่ว	สุนัข	ปัจฉิมพายัพ (WNW)	๑๙.๐๐-๒๑.๐๐ น.
		ไห	หมู	อุดรพายัพ (NNW)	๒๑.๐๐-๒๓.๐๐ น.

บางทีในรัชสมัยราชวงศ์โจว (Chou) คงจะได้มีการเอานิมิตทั้งสองชุดนี้มารวมกันก่อให้เกิดเป็นวงกลมมีคำที่ประกอบด้วยชื่อสองชื่อ (bi-nomial) ๖๐ คำ ซึ่งใช้กำหนดวงกลมที่มี ๖๐ วัน ดังนั้นในข้อความที่เลือกมาจากหนังสือเรื่อง **หลิ่วซือชุนซิว** (Lü-shih ch'un-ch'iu) ดังที่จะพบต่อไปนั้นเราอ่านได้ความว่า สองวันแรกของฤดูวสันต์คือวัน ***เจี่ย*** กับวัน ***อี๋*** ซึ่งหมายความว่าเป็นชื่อที่มีสองชื่อของสองวันแรกแห่งวงกลมที่มี ๖๐ วัน ซึ่งเริ่มต้นในฤดูวสันต์นั้นก็จะเป็นนิมิตสองอย่างนี้คือ ***เจี่ย*** กับ ***อี๋*** ฤดูวสันต์มีระยะเวลานานถึง ๗๒ วัน ชื่อสองวันแรกของฤดูร้อนก็จะเป็น ***ปิง*** กับ ***ติง*** อันเป็นวงกลมของลำดับทั้งสิบซึ่งหมุนเวียนไปเจ็ดครั้งบวกด้วยสอง โดยวิธีนี้ลำดับทั้งสิบซึ่งกำหนดวันที่หนึ่งและวันที่สองของแต่ละฤดูก็จะเข้ามาประสานกับธาตุทั้งห้าซึ่งเราเห็นมาแล้วว่าสอดคล้องต้องกันกับฤดูกาลทั้งหลาย

อนึ่ง วงกลมของคำต่าง ๆ ที่มีสองชื่อ ๖๐ คำเหล่านี้ได้เอามาใช้กำหนดวงกลมของปีต่าง ๆ ๖๐ ปี กิ่งสิบสองกิ่งดังที่ชี้ให้เห็นแล้วนั้นก็ได้นำมาใช้กำหนดการแบ่งวงกลมด้านนอนออกเป็น ๓๐ องศา เมื่อได้สังเกตดูตำแหน่งของดาวพฤหัสบดีในท้องฟ้าแต่ละปีของวงกลมที่มี ๑๒ ปีแล้ว ชาวจีนก็ใช้นิมิตนั้นกำหนดท้องฟ้าส่วนนั้นสำหรับปีนั้นแล้วรวมกิ่งสิบสองกิ่งเข้ากับลำดับทั้งสิบเพื่อก่อให้เกิดเป็นการกำหนดวงกลมสำหรับคนที่มีอายุเรือน ๖๐ ปี พวกจีนได้ใช้วงกลมนี้กำหนดวันต่างๆ อันเป็นอิสระจากรัชสมัยของจักรพรรดิทั้งหลายซึ่งเป็นวิธีที่สามัญธรรมดายิ่งขึ้นไปอีก สำหรับการระบุวันในประวัติศาสตร์จีน ประการสุดท้าย เขาได้ใช้กิ่งทั้งสิบสองกิ่งนั้นกำหนดระยะเวลา ๒ ชั่วโมง สิบสองครั้งเป็นวันหนึ่ง

อย่างน้อยที่สุดก็ในสมัยราชวงศ์ฮั่น กิ่งทั้งสิบสองนี้ได้มีความสัมพันธ์กับสัตว์ป่าสิบสองชนิดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะเหตุนี้เองสิบสองชั่วโมงของวันและปีต่าง ๆ ของวงกลมสำหรับคนที่มีอายุเรือน ๖๐ จึงต่างก็มีความสัมพันธ์กับสัตว์เหล่านี้ตัวหนึ่ง ระบบการกำหนดเวลานี้จึงมีประเทศอื่นๆ ทางบูรพทิศ ที่มีความสัมพันธ์กับจีนได้นำเอาไปใช้ด้วยเพราะการร่วมกันกับธาตุ ๕ และสัตว์ต่างๆ ทั้ง ๑๒ ชนิดแบบต่างๆ กันเหล่านี้เองเรื่องราวเกี่ยวกับอภินิหารต่าง ๆ ทั้งในสมัยที่มีโชคดีและโชคร้ายจึงได้มีพอกพูนขึ้นรอบ ๆ วงกลมต่างๆ ดังที่เราได้เห็นมา เมื่อว่ากันโดยแก่นแท้แล้ว พื้นฐานของวงกลมทั้งหลายก็เป็นแบบที่ประกอบด้วยเหตุผล และทำให้ชาวจีนได้มีวิธีการคำนวณเวลาได้อย่างง่ายดายใช้จนกระทั่งได้เอาแบบการแบ่งเวลาตามอย่างตะวันตกมาดัดแปลงใช้ภายหลัง

ฟ้า ดิน และมนุษย์

ความคิดเห็นเกี่ยวกับสวรรค์ (ฟ้า) โลก (ดิน) และมนุษย์ทั้งในด้านธรรมชาติและการปฏิบัติงานของฟ้าดินและมนุษย์ซึ่งก่อให้เกิดเป็นไตรภาคีที่แยกไม่ออกนั้น นับว่าเป็นพื้นฐานในด้านความคิดในสมัยราชวงศ์ฮั่น ในบทนี้และบทที่แล้วมา เราได้พยายามแยกแยะอธิบายปรัชญาทางการเมืองก่อนแล้วจึงอธิบายทฤษฎีทางด้านจักรวาลวิทยาสมัยนี้ แม้ว่าการแบ่งนี้อาจเป็นความสะดวกในด้านการอภิปรายกันอยู่บ้าง แต่ทั้งหมดนั้นก็เป็นแบบกำหนดเอาเองและเป็นสิ่งที่แปลกสำหรับวิถีทางด้านการคิดของชาวจีน นับว่าเป็นจุดมุ่งหมายของปรัชญาเมธีสมัยราชวงศ์ฉิน (Ch'in) และสมัยราชวงศ์ฮั่นในอันที่จะสร้างสรรค์ระบบความคิดที่เป็นเอกภาพพอเข้าใจได้ซึ่งพอจะอธิบายปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับโลกสวรรค์ โลกธรรมชาติ และโลกมนุษย์ในคราวเดียวกันได้ ความกว้างขวางแห่งผลประโยชน์จะสะท้อนให้เห็นได้โดยอาศัยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ถือเป็นทางราชการในสมัยนั้นอันได้แก่หนังสือ ***ฮั่นชู*** หรือ **"ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก (ฮั่นตะวันตก)"** ซึ่งได้รวมเรื่องราวทางศาสนา ทางดาราศาสตร์ การทำปฏิทิน เรื่องลางพิธีรีตองและการดนตรี วรรณคดี ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา การเศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์ และการชลประทานเข้าไว้ด้วย เรื่องราวเหล่านี้ทั้งหมด เป็นภารธุระโดยตรงมิใช่เฉพาะเป็นส่วนตัวเท่านั้น แต่ทว่าเป็นภารธุระของรัฐบาล และในที่สุดเป็นภารธุระขององค์จักรพรรดิซึ่งเป็นผู้นำในด้านศาสนจักรและด้านอาณาจักรของมนุษยชาติทั้งมวลด้วย พระองค์จะต้องทรงรับผิดชอบในการที่จะต้องตรวจตราดูแลว่า วงธุรกิจการงานของมนุษย์ทุกชนิดดำเนินไปด้วยดีและมีความกลมกลืนกับการกระทำของระเบียบอื่น ๆ อีกสองอย่าง คือ ระเบียบของสวรรค์ (ฟ้า) และระเบียบธรรมชาติหรือเปล่า

หลิ่วซื่อชุนชิว : เดือนแรกของฤดูวสันต์

ความปรารถนาที่จะรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ทั้งปวงเกี่ยวกับปัญหาทางด้านจักรวาลวิทยา พิธีรีตอง การเมือง และศีลธรรม ที่จำเป็นสำหรับการที่รัฐบาลจะได้ดำเนินการได้อย่างถูกต้องให้เป็นแบบฟอร์มที่มีระบบนั้นนับว่าเป็นคุณลักษณะของยุคนี้ และได้เห็นเป็นประจักษ์พยานอย่างดีแล้วในผลงานของราชวงศ์ฉิน (Ch'in) คือในหนังสือเรื่อง ***หลิ่วซื่อชุนชิว*** (Lü-shih ch'un-ch'iu) หรือเรื่อง "ฤดูวสันต์และฤดูสารทของหลิ่ว" หนังสือนี้ได้เขียนขึ้นโดยนักศึกษาและปรัชญาเมธีผู้ชอบท่องเที่ยวพเนจรไปตามที่ต่าง ๆ ซึ่ง

ได้รับความอุปถัมภ์จากหลิ่วปู่หวุ่ย (Lü Pu-wei) ซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีผู้ทรงอำนาจของจักรพรรดิองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน และดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีซึ่งเป็นตำแหน่งที่รับรองกันว่าสำคัญมากนั่นเอง การใช้คำว่า "ฤดูวสันต์และฤดูสารท" ที่หัวเรื่องนั้นนับว่าสำคัญมาก เพราะแม้ว่าเดิมทีจะหมายถึงบันทึกพงศาวดารเฉพาะราชสำนักในสมัยเจ้าครองนครเท่านั้นก็ตาม แต่ว่านับตั้งแต่สมัยที่ประเพณีเกี่ยวกับการบันทึกพงศาวดารในราชสำนักหลู่นั้นถือกันว่าขงจื๊อเป็นผู้เขียน และได้เริ่มมีการแปลความหมายว่าเป็นหนังสือที่ชี้ให้เห็นหลักการทางด้านศีลธรรมและด้านการเมืองของขงจื๊อเป็นต้นมาแล้วก็ได้กลายเป็นความสำคัญอย่างใหม่และประเสริฐยิ่งประการหนึ่ง

หนังสือนั้นมีอยู่สามตอนใหญ่ๆ ซึ่งเป็นตัวแทนไตรภาคีของฟ้า ดิน และมนุษย์ ตอนแรก คือ ตอนที่เกี่ยวกับฟ้านั้นมี ๑๒ บท แต่ละบทแทนเดือนหนึ่งๆ โดยเริ่มด้วยการพรรณนาถึงหน้าที่ของรัฐบาลที่เหมาะสมกับเดือนนั้นๆ ปูม (ปฏิทิน) นี้ยังไม่แน่ว่าจะเป็นงานดั้งเดิม เพียงแค่เวลาที่ทำนั้นหรือจะมีอายุเก่ากว่านั้น แต่ว่าความสำคัญของปูมนั้นใหญ่หลวงมากซึ่งต่อมาได้มีรวมอยู่ใน "คัมภีร์ว่าด้วยจารีตพิธี" และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ขงจื๊อ ทั้งสิบสองบทนี้ แต่ละบทๆ ยังได้แบ่งออกเป็นตอนย่อยๆ อีก ๕ ตอน ข้อนี้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของทฤษฎีว่าด้วยธาตุทั้งห้า ตอนใหญ่ตอนที่สอง แบ่งออกเป็น ๘ บท แต่ละบทมีตอนย่อยๆ บทละ ๘ ตอน เลขแปดในวิทยาว่าด้วยการนับของจีนมีความสัมพันธ์กับโลก (ดิน) ส่วนตอนที่ ๓ นั้นมีอยู่ ๖ บท แต่ละบทมีตอนย่อยๆ หกตอน เลขหกจึงเป็นเลขของมนุษย์

การแปลตอนที่หนึ่งของปูมปฏิทินที่มีสิบสองเดือนต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นว่า ศาสนา ดาราศาสตร์ การเมือง และจริยศาสตร์ในความคิดเห็นของจีนนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเพียงไร ที่นี้เราจะเห็นคุณลักษณะแห่งความรักระเบียบของจีนที่แบ่งสิ่งทั้งปวงไปเป็นประเภททางด้านจำนวน ซึ่งอาจใช้กำหนดกาลเวลาและอิทธิพลต่างๆ ได้ เราควรจะสังเกตไว้ด้วยว่าการปกครองที่ไม่ชอบธรรมหรือความผิดพลาดในการกระทำให้เหมาะกับฤดูกาลของรัฐบาลนั้นจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนในระเบียบของธรรมชาติและนำความหายนะจากฟ้ามาให้อย่างไรบ้าง

(จาก "*หลิ่วชื่อชุนชิว*" ๑ : ๑a–๔a)

ในเดือนแรกของฤดูวสันต์ ดวงอาทิตย์จะอยู่ในหมู่ดาว หยิงชื่อ (Ying-shih) หมู่ดาวเฉิน (Shen) หรือดาวไถ (Orion) จะอยู่ตรงศีรษะในตอนค่ำ หมู่ดาวหวุ่ย (Wei)

หรือดาวแมลงป่อง (Scorpio) จะอยู่ตรงศีรษะ (ถึงจุดสุดยอด) ในตอนรุ่งอรุณ สองวันแรกของเดือนคือวันเจี่ย (chia) และอี่ (i) นั้นมีเทวดาผู้ปกครองชื่อไทเฮา (T'ai Hao) มีเจตภูตชื่อโกวมั่ง (Kou Mang) เป็นผู้คอยรับใช้ สัตว์ประจำของเจตภูตโกวมั่ง คือสัตว์ที่มีเกล็ด มีโน้ตเพลงชื่อ ***เจ่ว*** (chüeh) มีขลุ่ย (?) (pitch-pipe) ประจำชื่อไทโฉ่ว (t'ai-ts'ou) เลขประจำคือเลข ๘ รสคือรสเปรี้ยว กลิ่นคล้าย ๆ กลิ่นแพะ การบวงสรวงประจำต้องทำที่ประตูชั้นในซึ่งในการบวงสรวงนี้จำเป็นจะต้องใช้ม้ามเป็นเครื่องสังเวย

ลมตะวันออกปัดเป่าความหนาวให้หมดไป แมลงและสัตว์เลื้อยคลานที่จำศีลเช่นกบจะเริ่มเคลื่อนไหว ปลาจะโผล่ขึ้นมาอยู่ใต้น้ำแข็ง แล้วนากซึ่งมีรูปร่างคล้าย ๆ อีเห็นจะจับปลากินเป็นอาหารและในฤดูนี้ห่านป่าก็จะบินขึ้นเหนือ

โอรสแห่งฟ้าจะประทับอยู่ในที่ประทับทางด้านซ้ายของท้องพระโรงเขียวอันสุกใส (Green Bright Hall) พระองค์จะประทับบนรถที่เวลาวิ่งไปมีเสียงดังกึกก้องมากเทียมด้วยม้ามังกรสีเขียวและติดธงสีเขียว พระองค์จะทรงฉลองพระองค์สีเขียว มีเครื่องประดับทำด้วยหยกสีเขียว พระกระยาหารของพระองค์คือข้าวสาลีกับเนื้อแกะ ภาชนะไม่เรียบไม่สวยงามและเปิดคอยรับสิ่งที่จะตกเข้ามาเสมอ ในเดือนนี้เป็นเดือนที่เริ่มต้นฤดูวสันต์ สามวันก่อนที่จะถึงวันเริ่มฤดูวสันต์ โหรใหญ่จะทูลรายงานให้โอรสแห่งฟ้าทรงทราบว่า : "ในวันนั้น ๆ ที่เดียวจะเริ่มต้นฤดูวสันต์ ธาตุไม้จะเฟื่องฟู (มีอำนาจ)" แล้วโอรสแห่งฟ้าก็จะประทับนิ่งไม่ไหวติง และทำพระองค์ให้บริสุทธิ์และในวันแรกพระองค์จะทรงนำพวกเสนาบดีผู้ใหญ่ พวกเจ้าครองนครและข้าราชการไปยังชานเมืองด้านทิศตะวันออก เพื่อต้อนรับฤดูวสันต์เป็นส่วนพระองค์ ในเวลากลับพระองค์จะทรงเรียกประชุมและพระราชทานรางวัลแก่คนเหล่านั้น พระองค์จะทรงสั่งเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่สามคน ให้พิมพ์คำสอนที่ดี ๆ ของพระองค์ออกเผยแพร่และทรงลดหย่อนเรื่องข้อห้ามต่าง ๆ สำหรับฤดูหนาวลง ทรงตัดสินและให้ข้าวปลาอาหารแก่คนทุกคนตลอดจนถึงสามัญชน ดังนั้น คนดีก็จะได้รับรางวัลและของขวัญ

พระองค์จะทรงสั่งโหรใหญ่ให้ยึดมั่นในตัวบทกฎหมายและพิมพ์คำสั่งต่าง ๆ ออกมา ให้เฝ้าสังเกตดูดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ดวงดาวและนิมิตตามจักรราศีต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะไม่มีความผิดพลาดในการคำนวณความเคลื่อนไหวและก็จะไม่มีความผิดพลาดในวิถีทางโคจรของดวงดาวต่าง ๆ โดยใช้กฎทางด้านดาราศาสตร์สมัยโบราณเป็นแบบ

ในเดือนนี้ ณ วันที่มีฤกษ์งามยามดีโอรสแห่งฟ้าก็จะทรงสวดอ้อนวอนฟ้าในเบื้องบนให้ประทานพรให้บ้านเมืองได้เกี่ยวเก็บพืชผลอันอุดมสมบูรณ์อย่างล้นเหลือ และเมื่อเลือกวันอันเป็นมงคลได้แล้ว พระองค์ก็จะทรงจับคันไถเอง อยู่ในรถทรง มีพวกสารถีและทหารคอยรับใช้ จะทรงนำพวกเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ เจ้าครองนคร และข้าราชการทั้งหลายไถนาของฟ้า โอรสแห่งฟ้าจะทรงไถสามร่อง พวกเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ไถห้าร่อง เจ้าครองนครและข้าราชการทั้งหลายไถเก้าร่อง เมื่อกลับมาแล้วก็จะประชุมกันที่ท้องพระโรง โดยองค์จักรพรรดิจะทรงถือถ้วยน้ำจัณฑ์อันศักดิ์สิทธิ์แล้วประทานพรให้บุคคลเหล่านั้นทีละคน ๆ พลางตรัสว่า : "นี่เป็นน้ำจัณฑ์ที่เหมาะสมกับแรงงานของพวกท่าน"

ในเดือนนี้ พลังที่สำคัญแก่ชีวิตของผู้ที่สืบสายมาจากสวรรค์ (ฟ้า) และพลังที่สำคัญแก่ชีวิตของโลก (ดิน) ก็จะเกิดขึ้น ฟ้าและดินจะกลมกลืนกัน หญ้าและต้นไม้ก็จะเริ่มแตกใบอ่อน

กษัตริย์ก็จะทรงมีรับสั่งให้เริ่มทำงานในทุ่งนา พระองค์จะทรงสั่งผู้ดูแลทุ่งนาให้อยู่ในดินแดนที่มีการทำไร่ไถนาแล้วทางทิศตะวันออก ให้ซ่อมแซมคันนาและเขตนา ให้ตรวจดูถนนหนทางและท่อระบายน้ำ ให้ตรวจตราภูเขาและเนินเขาอย่างใกล้ชิด ตรวจดูลาดเขา ความสูง ที่ราบ และหุบเขาเพื่อตัดสินว่าที่ดินตรงไหนดี และตรงไหนควรจะหว่านธัญพืชห้าชนิดได้ พวกเขาจะต้องอบรมแนะนำและเป็นผู้นำประชาชน ข้อนี้พวกผู้ดูแลทุ่งนาจะต้องทำเป็นส่วนตัว เมื่องานเกี่ยวกับการทำไร่ไถนาเริ่มทำได้ดี พร้อมกับมีคูชลประทานที่ขุดไว้ทำไว้อย่างถูกต้องก่อนหน้าแล้ว ต่อมาก็จะไม่มีความยุ่งยากอะไรอีก

ในเดือนนี้ ผู้อำนวยการใหญ่ทางด้านดนตรีก็จะสั่งให้เปิดโรงเรียนและฝึกฝนนักเรียนในด้านการฟ้อนรำ

กษัตริย์จะต้องตรวจตรากฎต่าง ๆ เกี่ยวกับการเซ่นสรวงและจะต้องออกคำสั่งให้ทำการบวงสรวงดวงวิญญาณของภูเขา ลำเนาไพร แม่น้ำและทะเลสาบ แต่ทว่าห้ามนำเอาสัตว์ตัวเมียมาใช้ในการเซ่นสรวงนี้

กษัตริย์จะต้องทรงห้ามตัดต้นไม้ ห้ามทำลายรังนก ห้ามฆ่าแมลงตัวเล็ก ๆ ห้ามฆ่าสัตว์ที่อยู่ในครรภ์ หรือเพิ่งเกิดใหม่ หรือที่เพิ่งมีขนขึ้น ห้ามทำลายสัตว์ที่ยังเล็กอยู่และห้ามทำลายไข่ทุกชนิด

กษัตริย์จะต้องไม่ทรงเกณฑ์เอาประชาชนเป็นจำนวนมากมาร่วมกันทำบริการอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งจะไม่มีการสร้างกำแพงและป้อมคูประตูหอรบด้วย

กระดูกและซากศพของผู้ที่ตายอยู่ตามข้างทางจะต้องเอาไปฝังเสีย

ในเดือนนี้ ห้ามใช้อาวุธ ผู้ที่ใช้อาวุธจะทำให้ฟ้าพิโรธ การถืออาวุธหมายความว่าเราอาจไม่เอาไปใช้รังแกทำร้ายใครก็ได้ แต่ถ้าถูกโจมตีเราอาจป้องกันตัวเองได้

ในสิ่งทั้งปวง เราจะต้องไม่ละเมิดวิถีทางของฟ้า จะไม่ทำลายหลักการสำคัญๆ ของดิน ทั้งจะไม่ทำให้กฎหมายต่าง ๆ ของมนุษย์ยุ่งยากสับสนด้วย

ถ้าหากว่าในเดือนแรกของฤดูวสันต์ กษัตริย์ทรงปฏิบัติการแบบที่เหมาะสมกับฤดูร้อนแล้ว ลมและฝนก็จะไม่มาถูกต้องตามฤดูกาล หญ้าและต้นไม้ก็จะเหี่ยวแห้งและตายไปในไม่ช้า และบ้านเมืองก็จะตกอยู่ในความหวาดกลัว

ถ้าหากว่ากษัตริย์ทรงปฏิบัติการตามแบบที่เหมาะกับฤดูสารทแล้วก็จะเกิดมีโรคระบาดอย่างหนัก ลมพายุที่รุนแรงและฝนที่กระหน่ำลงมาอย่างลืมหูลืมตาไม่ขึ้นก็จะเกิดมีบ่อยๆ วัชพืชพวกผักขม (orach) และหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ (fescue) หญ้าละมานและพวกไม้โกฏจุฬาลำพา (southernwood) ก็จะงอกงามขึ้นมาพร้อมๆ กัน

ถ้าหากว่ากษัตริย์ทรงปฏิบัติการแบบที่เหมาะกับฤดูหนาว ฝนและน้ำท่วมจะก่อให้เกิดความเสียหายอย่างหนัก ลูกเห็บและหิมะจะก่อให้เกิดความวิบัติอย่างมากมาย และพืชพรรณที่หว่านไปครั้งแรกก็จะไม่งอก.

บทที่ ๑๐
ระเบียบในทางเศรษฐกิจ

นักศีลธรรมและปรัชญาเมธีในสมัยราชวงศ์ฮั่นซึ่งไม่อาจละเลยเพิกเฉยปัญหาทางโลกีย์ในการที่มนุษย์ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความมีชีวิตอยู่นั้น ได้ย้ำถึงเรื่องความต้องการในด้านวัตถุอย่างมากทีเดียว ความสำคัญแห่งความคิดเห็นทางด้านเศรษฐกิจในสมัยราชวงศ์ฮั่นเกิดจากการรับรอง "ข้อเท็จจริงของชีวิต" ในขั้นมูลฐานและการเกิดวิกฤติการณ์อันร้ายแรงเกี่ยวกับที่ดินในสมัยราชวงศ์ฮั่นซึ่งได้ทำให้ประเทศจีนต้องเดือดร้อนวุ่นวายอยู่หลายร้อยปี การหาวิธีที่จะขจัดวิกฤติการณ์เหล่านี้ให้หมดไป และมาตรการที่แท้จริงที่รัฐบาลเอามาใช้ในสมัยราชวงศ์ฮั่นมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะสร้างแบบแผนสำหรับยุคต่อมาขึ้น

การสงครามและการก่อการจลาจล การกบฏ ซึ่งเป็นนิมิตบอกถึงความล่มจมของราชวงศ์ฉิน (Ch'in) ได้ทำให้ประชาชนได้รับความทุกข์และความยากจนอย่างล้นเหลือ ราชวงศ์ฮั่นเข้าใจได้เป็นอย่างดีในฉับพลันว่า สิ่งที่จำเป็นจะต้องใช้เพื่อคลี่คลายสถานการณ์ให้ดีขึ้นนั้นก็คือระยะเวลาที่มีสันติสุขและมีความปลอดภัยโดยรัฐบาลจะต้องใช้จ่ายให้น้อยและจะต้องเข้าไปช่วยเหลือประชาชนให้ได้พบวิธีการครองชีวิตใหม่ เพราะฉะนั้น ผู้ตั้งราชวงศ์ฮั่นจึงได้ลดหย่อนบรรดากฎหมายที่ทารุณโหดร้ายของราชวงศ์ฉินลง ลดการเก็บภาษีที่ดิน ซึ่งในสมัยราชวงศ์ฉินนั้นภาษีที่ดินได้สูงขึ้นถึงขนาดเก็บเอา ๒ ใน ๓ จากผลิตผลทั้งสิ้น และการตัดงบประมาณการใช้จ่ายในราชสำนักให้เหลือน้อยลง นโยบายเกี่ยวกับความกระเหม็ดกระแหม่และการปล่อยตามเรื่องตามราวนั้น บรรดารัชทายาททั้งหลายในยุคฮั่นสมัยแรกๆ ก็ยังคงรับช่วงปฏิบัติสืบมาโดยไม่เปลี่ยนแปลงไม่มากก็น้อยซึ่งทำให้ประชากรมีปริมาณเพิ่มขึ้น และประเทศชาติได้กลับฟื้นคืนชีวิตชีวาขึ้นมาพร้อมกับความสำเร็จอย่างมากมาย

อย่างไรก็ตามรัฐบาลได้พยายามดำเนินการเพื่อควบคุมไม่ให้พวกนักอุตสาหกรและพ่อค้าทั้งหลายฉวยโอกาสมากเกินไป เกาจื่อ (Kao-tsu) ได้ออกกฎหมาย จำกัดการใช้จ่ายเพื่อต่อต้านพวกพ่อค้าที่ร่ำรวยขึ้นมาในสมัยที่บ้านเมืองกำลังยุ่งยากเดือดร้อนหลังจากที่ได้เริ่มตั้งราชวงศ์ขึ้นมาใหม่ ได้ออกกฎหมายเพื่อให้ประชาชนหันจากการค้า

การปฏิบัติการแบบเป็นลูกมือหรือเป็น "สาขา" ไปหาอาชีพการทำไร่ทำนาซึ่งเป็นอาชีพขั้นพื้นฐาน แม้ว่ากฎหมายเหล่านี้ต่อมาจะไม่ได้ใช้กันอย่างเข้มงวดกวดขันนัก แต่ก็ยังคงใช้ห้ามพ่อค้าหรือพวกสืบสายเลือดจากพ่อค้าเข้ารับราชการ ดังนั้น ก็เท่ากับเป็นการป้องกันพวกพ่อค้าไม่ให้มีอำนาจขึ้นมาในวงสังคมนั่นเอง การต่อสู้ดิ้นรนนี้ก็เพื่อช่วยให้ประชาชนมีกรรมวิธีในการทำไร่ทำนาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น แต่ทว่ามีรายได้ลดลงจากการแสวงหาโชคลาภในด้านการค้าขายและการหัดถกรรมที่ยังคงมีอยู่สืบมาจนตลอดสมัยราชวงศ์ฮั่น ได้มีการจัดพิธีกรรมขึ้นอย่างหนึ่ง (หรือดังที่นักปราชญ์บางท่านว่า เป็นการปรับปรุงแก้ไขพิธีกรรมสมัยโบราณ) ซึ่งในพิธีนี้องค์จักรพรรดิจะทรงประกอบพิธีแรกนาขวัญด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ประชาชนและย้ำถึงความสำคัญของกสิกรรม ในสมัยจักรพรรดิเหวิน รัฐบาลได้ยอมให้มีการลดโทษหรือให้ตำแหน่งที่มีเกียรติในราชสำนักเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับพืชพรรณธัญญาหารที่เขาเอามาให้ ดังนั้น จึงทำให้พืชพรรณธัญญาหารเป็นสินค้าที่มีค่ามาก นโยบายนี้ได้ประสบผลสำเร็จอย่างใหญ่หลวง มีผู้บอกว่าพอถึงรัชสมัยจักรพรรดิหวู ฉางหลวงก็เต็มไปด้วยพืชพรรณธัญญาหาร รัฐบาลก็มีทุนเพียงพอและประชาชนก็มีชีวิตอยู่อย่างสมบูรณ์พูนสุข

ความยากลำบากทางด้านเศรษฐกิจปลายสมัยราชวงศ์ฉิน

ข้อความซึ่งคัดมาจากหนังสือ ***เรื่องราวเกี่ยวกับอาหารและเงิน*** ในหนังสือ ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก*** นั้นได้อธิบายให้เห็นสภาพของประชาชนในสมัยราชวงศ์ฉิน แม้ว่าผู้แต่งจะเอนเอียงไปในทางวิพากษ์วิจารณ์ราชวงศ์ฉินอย่างหนักก็ตามจากความมีอคติในส่วนที่เกี่ยวกับราชวงศ์ของตนเองและจากความเป็นปฏิปักษ์ต่อนโยบายตามหลักนิติธรรมนิยมอันมีความสัมพันธ์กับการปกครองของราชวงศ์ฉินแล้ว ก็ไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะสงสัยว่าสถานการณ์ต่างๆ ที่ได้อธิบายไว้ ณ ที่นี้ได้ทำให้ราชวงศ์ฉินต้องถึงซึ่งความล่มจมเลย

(จาก "*ฮั่นซู*" ๗A : ๗b–๘a)

ในที่สุดเมื่อราชวงศ์ฉินได้ทำให้โลกรวมกันเป็นเอกภาพแล้ว จักรพรรดิองค์แรกก็ทรงเริ่มสร้างงานสาธารณะที่สำคัญๆ ขึ้นในแผ่นดินมากมายหลายอย่างด้วยกัน และทรงขับไล่พวกคนป่าเถื่อน (ฮวนนั่ง) ออกไปนอกอาณาเขตได้เป็นผลสำเร็จ แม้ว่าพวกชาวนาจะใช้แรงงานอยู่ในทุ่งนา เขาก็ไม่สามารถผลิตข้าวปลาอาหารให้เพียงพอ

แก่การบริโภคเลย แม้ว่าพวกผู้หญิงจะปั่นฝ้ายและทอผ้า พวกเธอก็ไม่สามารถหาเสื้อผ้ามาให้เพียงพอกับความต้องการได้เลย จักรพรรดิได้ทรงเอาทรัพยากรต่างๆ มาใช้บำรุงเลี้ยงรัฐบาลของพระองค์จนหมด แต่พวกเขาก็ยังรู้สึกว่าไม่เพียงพอกับความต้องการอยู่นั่นเอง ประชาชนทั้งปวงภายในทะเลทั้งสี่ต้องเศร้าโศกและโกรธเคืองมาก และดังนั้นในที่สุดประชาชนก็อพยพหลบหนีไปหรือไม่ก็ก่อการปฏิวัติขึ้น

เมื่อราชวงศ์ฮั่นมีอำนาจขึ้นมาก็ต้องรับบาปที่ราชวงศ์ฉินได้สร้างไว้ด้วย พวกผู้ดีก็ทำการปฏิวัติ ประชาชนถูกขับออกไปจากอาชีพเดิมและได้เกิดข้าวยากหมากแพงขึ้นมา...ประชาชนก็กินกันเอง ทำให้ประชากรต้องสูญหายไปกว่าครึ่งหนึ่ง...แล้วจักรพรรดิฮั่นก็ทรงลดหย่อนผ่อนปรนกฎหมายให้เข้มงวดน้อยลงและให้ง่ายๆ ขึ้น และลดหย่อนภาษีอากรลงเหลือเพียงหนึ่งในสิบห้าของผลิตผลที่ได้เท่านั้น

พระบรมราชโองการของจักรพรรดิเหวินเรื่องความเลิศลอยของการเกษตรกรรม (พ.ศ. ๓๘๐)

(จาก *"ฮั่นชู"* ๔ : ๑๕a-b)

ในระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมานั้น มิได้มีการเก็บเกี่ยวพืชผลที่ได้อย่างอุดมสมบูรณ์เลย และประชาชนก็เดือดร้อนเพราะความวิบัติที่เกิดจากน้ำท่วม ฝนแล้งและโรคระบาด ความวิบัติเหล่านี้ทำให้พวกเราต้องเศร้าใจ แต่เมื่อไม่รู้และไม่ได้รับความสว่างแล้ว เราก็จะไม่สามารถค้นพบว่ามีข้อที่น่าตำหนิอยู่ที่ไหนบ้าง เราได้พิจารณาดูแล้วว่าการบริหารมีอะไรผิดพลาดบ้าง หรือว่าเราได้ทำความผิดอะไรไว้บ้างไหม เราได้ผิดพลาดในอันที่จะเจริญรอยตามวิถีทางของฟ้าหรือในการได้รับประโยชน์จากดินบ้างหรือเปล่า ? เราได้ก่อให้เกิดความไม่กลมกลืนกันในวงธุรกิจของมนุษย์หรือละเลยต่อเทพยดาทั้งหลายอันเป็นเหตุทำให้ท่านไม่ได้รับเครื่องสังเวยของเราบ้างหรือไม่ ? อะไรที่นำสิ่งต่างๆ เหล่านี้มาสู่เรา ? ข้อกำหนดสำหรับข้าราชการของเรานั้นฟุ่มเฟือยเกินไปหรือว่าเราได้ผ่อนผันในด้านธุรกิจที่ไม่เป็นประโยชน์มากเกินไปกระนั้นหรือ ? ทำไมประชาชนจึงขาดแคลนข้าวปลาอาหารเล่า ? เมื่อได้มีการสำรวจไร่นา ทุ่งนาก็มิได้ลดลง เมื่อนับดูจำนวนประชาชนประชาชนก็มิได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นเลย ดังนั้น จำนวนที่ดินของบุคคลแต่ละคนก็คงเท่าเดิมหรือไม่ก็มากขึ้น แต่ก็ยังคงมีความขาดแคลนอาหารอย่างประหลาดเกิดขึ้น จะไปโทษใครเล่า ? เป็นเพราะประชาชนจำนวนมากมายเกินไปได้มีปฏิบัติการไม่เต็มที่อันเป็นเหตุทำ

ให้การเกษตรกรรมต้องเสียหายกระนั้นหรือ ? หรือว่าได้มีการเอาข้าวมาทำสุรามากเกินไป หรือว่าสัตว์เลี้ยงได้มีจำนวนทวีมากยิ่งขึ้น ? ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะบรรลุถึงความสมดุลระหว่างธุรกิจที่สำคัญและไม่สำคัญอย่างเหมาะสมได้เลย ขอให้อัครมหาเสนาบดี พวกผู้ดี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และบรรดานายแพทย์ที่ได้รับการศึกษาดีแล้วเอาเรื่องนี้มาอภิปรายกันเถิด ขอให้คนทั้งปวงจงใช้ความเพียรพยายามให้เต็มที่และไตร่ตรองให้ลึกซึ้งว่ายังจะมีวิธีใดพอที่จะช่วยเหลือประชาชนได้บ้างไหม ขออย่าให้มีสิ่งใดซ่อนเร้นไปจากเราเลย !

เชาฉ่อ
บันทึกความจำเรื่องการเร่งเร้าในเรื่องการเกษตรกรรม

บันทึกความจำต่อไปนี้ซึ่งรัฐบุรุษผู้มีชื่อเสียงในสมัยราชวงศ์ฮั่นชื่อเชาฉ่อ (Ch'ao Ts'o) ได้เขียนไว้ ซึ่งมีอายุราวๆ พ.ศ. ๓๖๕ นั้น ไม่อาจจะเป็นการตอบคำร้องข้างต้นขององค์จักรพรรดิได้เลย แต่ทว่าเป็นคำแนะนำประการหนึ่งที่กำหนดให้เพื่อบรรเทาเงื่อนไขเกี่ยวกับสิ่งที่พระองค์ทรงร้องเรียน องค์จักรพรรดิทรงเห็นชอบกับข้อแนะนำของเชาฉ่อซึ่งทำให้เกิดมีพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์และฉางหลวงก็เต็มไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารด้วย

(จาก "*ฮั่นชู*" ๒๔ A : ๙b–๑๓a)

เหตุผลที่ประชาชนภายใต้การปกครองของบรรดากษัตริย์ที่เป็นนักปราชญ์ไม่เคยเดือดร้อนเพราะความหนาวหรือเพราะข้าวยากหมากแพงเลยนั้น ไม่ใช่เพราะว่ากษัตริย์เหล่านี้เป็นผู้ทรงสามารถในการไถนาเพื่อก่อให้เกิดอาหารและทรงสามารถในการปั่นฝ้ายทำเป็นเครื่องนุ่งห่มสำหรับตนเองเลย ข้อนี้แหละเป็นเหตุทำให้พระองค์เปิดทางให้ประชาชนมีความอุดมสมบูรณ์ได้ เพราะฉะนั้นแม้ว่าจักรพรรดิเอี๋ยวและยิ่วต้องต่อสู้กับน้ำท่วมถึงเก้าปี และกษัตริย์ถังทรงต่อสู้กับฝนแล้งถึงเจ็ดปีก็ตาม แต่ก็ไม่มีคนอนาถาหรือความอดอยากภายในราชอาณาจักรเลย ทั้งนี้เพราะว่าได้มีการสะสมอาหารไว้มากมายและมีการเตือนล่วงหน้าอยู่เสมอ

บัดนี้คนทั้งหลายทั้งปวงภายในดินแดนที่มีทะเลทั้งสี่เป็นขอบเขตได้รวมเป็นเอกภาพแล้ว ความมากมายของที่ดินและประชาชนก็มิได้ด้อยไปกว่าในสมัยกษัตริย์ถังและกษัตริย์ยิ่วเลย นอกจากนั้นเรายังไม่ต้องเดือดร้อนเพราะทุพภิกขภัยตามธรรมชาติที่

เกิดจากน้ำท่วมและฝนแล้งนับเป็นเวลาหลายปีทีเดียว แล้วทำไมเล่าที่เก็บเสบียงจึงได้ร่อยหรอไป ? ทั้งนี้ก็เป็นเพราะว่าแผ่นดินมีผลประโยชน์มากมาย แต่ผลประโยชน์เหล่านั้นได้ถูกละเลยไปเสีย และประชาชนก็มิได้เสริมสร้างพลังงาน ยังมีที่ดินที่เหมาะแก่การปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารอยู่อีกมาก แต่ยังไม่มีใครใช้ทำการเพาะปลูก แหล่งทรัพยากรตามภูเขาและทะเลสาบซึ่งยังมิได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์และพวกที่เที่ยวระเหเร่ร่อนก็ยังไม่กลับมาทำไร่ทำนา เมื่อประชาชนยากจน ก็เกิดมีอาชญากรรมและการทำความชั่วเกิดขึ้น ความยากจนเกิดเพราะความไม่เพียงพอซึ่งเนื่องมาจากการขาดแคลนในด้านการเกษตรกรรม ถ้าหากคนไม่ทำนาเขาก็จะไม่ต้องผูกพันอยู่กับที่ดิน และเมื่อเขาไม่มีพันธะผูกพันอยู่กับที่ดิน เขาก็จะละทิ้งหมู่บ้านไป ทิ้งครอบครัวไปเหมือนนกและสัตว์ป่าทั้งหลายแล้ว แม้จะมีกำแพงสูง มีคูลึก มีกฎหมายที่เข้มงวดกวดขันและการลงโทษอย่างรุนแรงแต่เราก็คงไม่สามารถตรวจสอบเขาได้เลย

เมื่อคนเราหนาว เขาก็ไม่ต้องการเสื้อผ้าที่เหมาะสมที่สุดและอบอุ่นที่สุดเลย เมื่อคนเราอดอยากจวนจะตาย เขาก็ไม่ต้องคอยอาหารอันโอชะที่สุดเลย เมื่อคนเรามีความทุกข์ความเดือดร้อนเพราะความหิวและความหนาว เขาก็จะไม่คำนึงถึงความสงบเสงี่ยมหรือความละอายอีกต่อไป นับว่าเป็นธรรมดาของคนเราที่ถ้าหากว่าเขาไม่ได้รับประทานอาหารวันละสองครั้ง เขาก็จะหิวโหยทุรนทุราย และถ้าหากว่าในรอบปีหนึ่งเขาไม่ได้ตัดเสื้อผ้าชุดใหม่ เขาก็จะหนาวเหน็บทีเดียว เมื่อท้องร้องแล้วไม่มีอาหารรับประทาน เมื่อผิวหนังรู้สึกหนาวสะท้านแล้วไม่มีเสื้อผ้าห่อหุ้ม แล้วบิดาที่มีความเมตตากรุณาอย่างที่สุดก็ไม่อาจหาอาหารและเครื่องนุ่งห่มให้แม้แก่ลูกในไส้ของตนเอง แล้วกษัตริย์จะทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีอยู่ต่อไปได้อย่างไร ? กษัตริย์ผู้ทรงมีปรีชาญาณ เมื่อทรงเข้าใจเรื่องนี้ดีแล้วก็จะทรงให้กำลังใจแก่พสกนิกรให้ทำการเกษตรกรรมและการเลี้ยงไหม ลดการเก็บภาษีอากรให้เหลือน้อยลง เพิ่มโรงเก็บอาหารให้มากขึ้นและทำท้องพระคลังให้เต็มอยู่เสมอเพื่อเตรียมตัวเผชิญกับน้ำท่วมและฝนแล้ง เพราะฉะนั้นพระองค์ก็จะทรงสามารถเอาใจใส่ดูแลสารทุกข์สุกดิบของประชาชนได้ พระองค์ก็จะทรงเป็นผู้นำประชาชนเพราะประชาชนจะดำเนินไปในวิถีทางใดก็ได้ ถ้าหากว่าได้ประโยชน์ ดุจน้ำที่ไหลลงสู่เบื้องต่ำเสมอฉะนั้น

ไม่ใช่ไข่มุก เพชร ทองคำ และเงินเลยที่จะบำบัดความหิวและขจัดความหนาวได้แต่คนทั้งหลายก็ยังคงชอบอยู่นั่นเอง เพราะเป็นสิ่งที่กษัตริย์ทรงใช้ ประชาชนทั้งหลาย

เป็นคนหัวอ่อนและควบคุมง่าย และผู้ที่สามารถควบคุมประชาชนได้ก็อาจท่องเที่ยวไปได้ทั่วโลกโดยไม่ต้องกลัวว่าจะหิวโหย หรือกลัวว่าจะหนาวเหน็บเลย สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้เสนาบดีทั้งหลายหันหลังให้กษัตริย์ได้ง่ายๆ และทำให้ประชาชนทิ้งหมู่บ้านไปได้ง่ายๆ สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องล่อใจขโมยและทำให้พวกที่คอยหลบหนีเจ้าหน้าที่ร่ำรวยขึ้นมาได้

อนึ่ง พืชพรรณธัญญาหารและเส้นด้ายย่อมเกิดมาจากแผ่นดิน ฤดูกาลทั้งหลายเป็นตัวการหล่อเลี้ยง และแรงงานเป็นผู้เก็บเกี่ยวผล เราไม่อาจสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาได้ในวันเดียว พืชพรรณธัญญาหารหรือผ้าผ่อนจำนวนมากมายก็หนักเกินไปที่คนธรรมดาคนเดียวจะยกได้ และดังนั้นจึงไม่ก่อให้เกิดเป็นของตอบแทนสำหรับอาชญากรรมหรือความชั่วใดๆ เลย ถ้าหากว่าประชาชนจะปราศจากสิ่งเหล่านี้แม้เพียงวันเดียว เขาก็จะต้องเผชิญกับความหิวโหยและความหนาวเหน็บ เพราะฉะนั้น กษัตริย์ผู้ทรงมีปรีชาจึงทรงเคารพให้เกียรติแก่พืชพรรณธัญญาหาร ๕ ชนิด และทรงเกลียดทองคำและเพชรพลอย

ในปัจจุบันครอบครัวชาวนาที่มีสมาชิกห้าคนนั้น ไม่ต่ำกว่าสองคนจะต้องถูกเกณฑ์ไปใช้แรงงาน (เพื่อรัฐ) ส่วนผู้ที่เหลือให้ทำนาอยู่ที่ทุ่งนานั้นจะได้รับที่ดินไม่มากไปกว่า ๑๐๐ มู่ ซึ่งจะเกิดผลิตผลไม่มากไปกว่า ๑๐๐ หาบ (๑ หาบ = ๑๓๓ $\frac{๑}{๒}$ ปอนด์) ไม่ต้องคำนึงถึงละจ่าพวกเขาได้ทำงานอย่างขยันขันแข็งเพียงใดหรือว่าเขาต้องได้รับความทุกข์ยากเพียงใด พวกเขาก็คงยังต้องเผชิญกับฉาดกภัยอันเกิดจากน้ำท่วมและฝนแล้ง มาตรการของรัฐบาลยามฉุกเฉิน การเก็บภาษีอากรมากผิดปรกติ และการเก็บภาษีอากรผิดฤดูกาลอยู่นั่นเอง คำสั่งที่ออกไปตอนเช้า ยังไม่ทันค่ำเลย ก็เปลี่ยนแปลงอีกแล้ว เมื่อต้องเผชิญกับการเก็บภาษีอากรเช่นนี้ ประชาชนก็ต้องขายสิ่งต่างๆ ที่เขามีอยู่แม้เพียงครึ่งราคาเพื่อเอาเงินมาเสียภาษี และผู้ที่ไม่มีอะไรเลยก็จะต้องกู้เงินเขามาโดยต้องเสียดอกเบี้ย ๑๐๐ % ดังนั้น พวกเขาจึงถูกบังคับให้ต้องขายนา ขายบ้าน ขายลูกและหลานเพื่อเอาเงินมาใช้หนี้

อนึ่ง ในหมู่พวกพ่อค้าพาณิช พ่อค้าใหญ่ๆ ก็จะสะสมกักตุนสินค้าไว้และได้กำไรตั้ง ๑๐๐ % ส่วนพวกพ่อค้าย่อยก็นั่งเรียงรายอยู่ที่ตลาดเพื่อขายสินค้าของตน พวกที่ขายสินค้าฟุ่มเฟือยจะเข้าไปค้าขายในเมืองและที่ตลาด พวกเขาฉวยโอกาสที่กษัตริย์ทรงมีความต้องการก็เลยขายขึ้นราคาเป็นสองเท่า ดังนั้น คนพวกนี้แม้ว่าจะไม่ได้คราดไถหรือหว่านพืชเลย แม้ว่าพวกผู้หญิงก็ไม่ได้เลี้ยงไหมหรือทอผ้าเลย แต่พวกเขาก็ยังมีเสื้อผ้าที่หรูหรามีสีสันสวยสดงดงามสวมใส่ และได้รับประทานข้าวปลาอาหารและเนื้อสัตว์ตาม

ใจชอบ พวกเขาไม่มีความยากลำบากอย่างชาวไร่ชาวนาเลย แต่กลับมีรายได้มากกว่าชาวไร่ชาวนาตั้งสิบเท่าถึงร้อยเท่า เพราะความมั่งคั่งนี้เองพวกพ่อค้าก็จะคบค้าสมาคมกับพวกผู้ดีได้ และมีอำนาจเหนือตำแหน่งหน้าที่ของพวกข้าราชการ พวกพ่อค้าจะใช้ผลประโยชน์ของเขาทำลายคนอื่น พวกเขาจะเดินทางท่องเที่ยวไปได้ไกลเกินกว่าพันไมล์ได้โดยไม่ยากเย็นอะไรเลย หมวกและหลังคารถของพวกเขาดูเต็มถนนไปหมด เขาจะนั่งไปในรถที่สวยงามเทียมด้วยม้าที่อ้วนพีสวมรองเท้าใหม่และมีสายไหมสีขาวอยู่ข้างหลัง และข้อนี้แหละเป็นเหตุ ให้พวกพ่อค้ารุกรานชาวนา และพวกชาวนาก็ถูกขับออกจากบ้านของตนกลายเป็นคนระเหเร่ร่อนไป

ในปัจจุบันนี้ แม้ว่ากฎหมายจะลดฐานะพ่อค้าลง พ่อค้าก็ยังคงร่ำรวยและมีเกียรติอยู่ และแม้ว่ากฎหมายจะยกย่องชาวไร่ชาวนา แต่ทว่าชาวไร่ชาวนาก็ยังคงยากจนและต่ำต้อยอยู่ ดังนั้นสิ่งที่คนทั่วไปให้เกียรติ กษัตริย์ก็ลดเกียรติสิ่งนั้นลง และสิ่งที่ข้าราชการกล่าวร้าย กฎหมายก็ถือว่าประเสริฐ สำหรับผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองแล้วจึงเกิดมีความแตกต่างกันขึ้นและความต้องการของทั้งสองฝ่ายนั้นก็ขัดกัน นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ที่จะหวังว่าประเทศชาติจะมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์และกฎหมายจะได้รับความสนับสนุนส่งเสริม

ภายใต้สถานการณ์อย่างในปัจจุบันนี้ ไม่มีอะไรเลยที่จะต้องการรีบด่วนยิ่งไปกว่าการทำให้ประชาชนอุทิศตนเพื่อการเกษตร ในการที่จะทำเรื่องนี้ให้ประสบผลสำเร็จก็จำเป็นจะต้องทำข้าวให้มีราคาสูงขึ้น ข้อนี้จะทำได้ก็ต่อเมื่อทำให้ประชาชนอาจใช้ข้าวเป็นทางที่จะได้รับรางวัลและหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษได้เท่านั้น ถ้าหากว่าคำสั่งที่ส่งออกไปมีข้อความว่าทุกคนที่ส่งข้าวไปให้รัฐบาลจะได้รับตำแหน่งอันมีเกียรติหรือจะได้รับอภัย-โทษจากอาชญากรรมทั้งหลายแล้ว พวกคนมั่งมีก็จะได้รับตำแหน่ง พวกชาวนาก็จะมีเงินและข้าวก็จะหมุนเวียนไปได้อย่างเสรี ถ้าหากว่ามนุษย์เราใช้ข้าวแลกเปลี่ยนกับตำแหน่งได้พวกเขาก็จะมีตำแหน่งมากมาย ถ้าหากกษัตริย์ได้ส่วนเกินนี้มาเพื่อใช้สอยแล้วก็พอที่จะลดภาษีที่เก็บจากคนจนลงได้ นี่คือสิ่งที่เราทราบกันว่าเป็นการลดส่วนเกินมาเพื่อให้แก่ส่วนที่ขาดแคลน ตำแหน่งก็คือสิ่งที่กษัตริย์อาจพระราชทานได้ตามพระทัยปรารถนาพระองค์เพียงตรัสออกมาเท่านั้นแล้ว ตำแหน่งก็จะไม่มีที่สิ้นสุดเลย ข้าวก็คือสิ่งที่ประชาชนปลูกขึ้นมาบนผืนแผ่นดิน และก็คงอำนวยผลให้อยู่ตลอดเวลา คนทั้งปวงปรารถนาอย่างที่สุดที่จะได้รับตำแหน่งสูงๆ และพ้นจากถูกลงโทษ ถ้าหากว่าเราจะยอมให้คนทั้งปวง

เอาข้าวมาให้เพื่อส่งไปช่วยเหลือตามชายแดน แล้วได้รับตำแหน่งหน้าที่หรือได้รับการอภัยโทษเป็นส่วนตอบแทนแล้ว ไม่เกินสามปีตามบริเวณชายแดนก็จะมีข้าวปลาอาหารล้นเหลือ

ตุงจุ้งชู
บันทึกความจำเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดิน

ประมาณ พ.ศ. ๔๕๐ ตุงจุ้งชูซึ่งเป็นผู้นับถือลัทธิขงจื๊อที่มีชื่อเสียงมากได้เสนอบันทึกความทรงจำถวายจักรพรรดิหวู แนะนำให้จำกัดที่ดินและการเป็นเจ้าของทาสกับมาตรการอื่นๆ เพื่อบรรเทาวิกฤติการณ์ของพวกชาวนาที่ได้ขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะเหตุที่ได้รับการคัดค้านจากตระกูลที่มั่งคั่งและจากพวกข้าราชการที่มีอำนาจ ข้อแนะนำของท่านและข้อแนะนำอื่นๆ ทำนองเดียวกันจึงไม่เคยได้ผลในเวลาต่อมาเลย เป็นที่น่าสังเกตว่า ตุงจุ้งชู ทั้ง ๆ ที่อ้างระบบ ***"บ่อ-นา"*** สมัยโบราณที่ทุกคนจะต้องมีนาเท่าๆ กันเป็นอุดมคติ ก็มิได้ไปไกลถึงขั้นประกาศเอาระบบนั้นกลับมาใช้อีก จนกระทั่งถึงสมัยที่หวางมั่งมีอำนาจจึงได้หันกลับไปหาระบบสังคมตามอุดมการณ์ที่ยกย่องกันอยู่ในลัทธิขงจื๊ออย่างได้ผล

(จาก "*ฮั่นชู*", ๒๔ A : ๑๔b-๑๕b)

ในสมัยโบราณมิได้เก็บภาษีอากรจากประชาชนเกินกว่า ๑ ใน ๑๐ ส่วนของผลิตผลอันเป็นการเรียกร้องที่พวกเขาอาจปฏิบัติตามได้อย่างง่ายดาย พวกเขาจะต้องเสียสละแรงงานให้แก่รัฐไม่เกินปีละสามวัน ซึ่งพวกเขาก็เสียสละให้ได้โดยไม่ยากเย็นอะไร ประชาชนก็มั่งมีพอที่จะให้ความเอาใจใส่ดูแลคนแก่และให้ความอุปถัมภ์บำรุงเลี้ยงบิดามารดา รับใช้ผู้ที่สูงศักดิ์ และเสียภาษีอากรและให้ความอุปถัมภ์แก่ภรรยาและบุคคลซึ่งเป็นที่รักของตนได้ เพราะฉะนั้น พวกเขาจึงมีความเต็มอกเต็มใจในอันที่จะเชื่อฟังพระมหากษัตริย์

แต่ราชวงศ์ฉิน (Ch'in) ได้เปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด ราชวงศ์ฉินได้ใช้วิธีการของซางหยาง (Shang Yang) คือลัทธินิติธรรมนิยมได้ทรงเปลี่ยนแปลงประเพณีในราชสำนัก ทรงเลิกใช้ระบบบ่อ-นาเสีย และทรงอนุญาตให้ประชาชนซื้อขายที่ดินได้ พวกเศรษฐีก็ซื้อที่ดินที่เป็นผืนดินติดต่อกันไว้มากมาย และปล่อยปละละเลยพวกคนจนไว้โดย

ไม่มีที่ดินพอที่จะจ่อมปลายเหล็กหมาดลงได้เลย อนึ่ง พวกคนมั่งมีได้ควบคุมแหล่งทรัพยากรตามแม่น้ำและทะเลสาบและที่อันอุดมสมบูรณ์ตามภูเขาลำเนาไพรไว้โดยสิ้นเชิง คนมั่งมีเหล่านั้นก็พากันสำมะเลเทเมาอย่างไม่มีขอบเขตและพยายามเอาชนะกันด้วยการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย และด้วยความฟุ้งเฟ้อต่างๆ ในเมืองต่างๆ คนมั่งมีต้องการให้คนเคารพนับถือตนมากพอๆ กับองค์พระมหากษัตริย์ แต่ตามหมู่บ้านต่างๆ ทรัพย์สินเงินทองของพวกเขาก็พอๆ กับพวกผู้ดีทั้งหลาย แล้วสามัญชนจะพ้นจากการกดขี่ข่มเหงได้อย่างไร ? อนึ่ง การให้แรงงานแก่รัฐก็ได้เพิ่มขึ้นจนถึง ๓๐ เท่าของการให้แรงงานในสมัยโบราณ แต่ภาษีอากรในไร่นาและจำนวนประชากรและผลกำไรจากเกลือและเหล็กนั้นได้เพิ่มขึ้นเป็น ๒๐ เท่าของสมัยโบราณเท่านั้นเอง ผู้ที่ทำงานในที่ดินของพวกมั่งมีจะต้องให้พืชพรรณธัญญาหารที่ได้รับกึ่งหนึ่งเป็นค่าเช่า ดังนั้นคนจนๆ จึงถูกบังคับให้สวมเสื้อผ้าที่เหมาะกับวัวควายและม้าเท่านั้น และถูกบังคับให้รับประทานอาหารอย่างที่ควรจะให้สุนัขและหมูกิน ขั้นที่รุนแรงที่สุดก็คือพวกข้าราชการที่หยาบช้าและละโมภจะลงโทษและประหารชีวิตพวกคนจนโดยไม่ผิดกฎหมาย จนกระทั่งประชาชนซึ่งเศร้าโศกและถูกแย่งการดำเนินชีวิตต้องหลบหนีไปอยู่ตามภูเขาหรือหันไปดำเนินชีวิตด้วยการปล้นสะดม คนที่ถูกประณามมีตั้งครึ่งค่อนถนน และแต่ละปีมีคนถูกคุมขังนับเป็นหมื่นๆ คน

ราชวงศ์ฮั่นก็คงเจริญรอยตามแบบราชวงศ์ฉินมาตั้งแต่ต้นโดยไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลย แม้ว่าจะเป็นการยากที่จะฟื้นฟูระบบบ่อ-นา โบราณขึ้นมาใช้ในทันทีทันใด แต่ก็เป็นการสมควรที่จะเอาระบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบันซึ่งใกล้เคียงกับวิถีทางในอดีตมาใช้ ควรจะจำกัดขอบเขตการเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ไม่มีที่ดินเพียงพออาจจะได้รับความโล่งใจขึ้นมาบ้างและถนนที่ล่วงล้ำเข้าไปโดยไม่มีขอบเขตจะได้ถูกกั้นเสีย สิทธิในเรื่องเกลือและเหล็กควรจะกลับตกไปอยู่กับประชาชน ความเป็นทาสและสิทธิที่จะประหารชีวิตคนรับใช้ตามอำนาจหน้าที่ของตนนั้นควรจะยกเลิกเสีย เงินรัชชูปการและภาษีอากรอื่นๆ ก็ควรจะลดลงและการให้แรงงานฟรีแก่รัฐหรือเจ้านายก็ควรจะลดให้น้อยลงด้วย เพื่อว่าประชาชนจะได้ถูกบีบคั้นน้อยลง โดยวิธีการนี้เท่านั้นที่ประชาชนจะได้ชื่อว่าได้รับการปกครองเป็นอย่างดี

รัฐควบคุมการพาณิชย์และการอุตสาหกรรม

ปันกุ (Pan Ku) ผู้แต่งหนังสือ ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก*** เห็นว่ารัชสมัยจักรพรรดิหวูนั้นเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อจากความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ไปหาความล่มจม

ของราชวงศ์ในที่สุด แม้ว่าหลังจากสมัยของพระองค์มา ชีวิตทางด้านการเกษตรจะฟื้นตัวขึ้นอย่างมากมาย แต่นักประวัติศาสตร์ก็เป็นฝ่ายถูกที่แนะว่ายุคนี้เป็นยุคแห่งการเริ่มต้นอย่างน้อยที่สุดก็ในด้านนโยบายและความโน้มเอียงที่จะนำไปสู่ความล่มจมของราชวงศ์ฮั่น

พวกชนชาติป่าเถื่อนที่อยู่ตามชายแดนทางเหนือและตะวันตกของจีน ได้ก่อให้เกิดภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวแก่จักรวรรดิอยู่ตลอดเวลา พวกนี้มักจะยกกองทัพมาย่ำยีและปล้นสะดมไกลมาจนถึงตัวเมืองหลวงเองทีเดียว จักรพรรดิหวูทรงเอาชนะได้หลายครั้งหลายหน และได้ขยายความเป็นใหญ่ของจีนออกไปทางทิศพายัพ และเป็นครั้งแรกที่ทำให้จักรวรรดิได้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเอเชียกลางและเอเชียตะวันตกและในที่สุดก็มีความสัมพันธ์ถึงกรุงโรมด้วย หลังจากที่ได้พิชิตดินแดนต่างๆ เหล่านี้แล้ว พระองค์ก็ทรงดำเนินโครงการทำให้อาณาบริเวณที่ได้มาใหม่เหล่านี้เป็นอาณานิคมพร้อมทั้งขุดคลองให้กว้างขึ้นและสร้างถนน ซ่อมแซมเขื่อนกั้นน้ำ และโครงการอื่นๆ ของรัฐบาล อย่างไรก็ดี การพิชิตทางทหารและการดำเนินการอื่นๆ เหล่านี้ได้มาโดยการต้องสูญเสียความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจของชาติไปมากมายทีเดียว เพราะความกระเหม็ดกระแหม่ของบรรพบุรุษ และความมั่งคั่งของจักรวรรดินี่เอง พระองค์จึงทรงสามารถดำเนินการตามโครงการอันใหญ่โตของพระองค์ได้ แต่ต่อมาไม่ช้าไม่นานนักพระองค์ก็ทรงพบว่าจำเป็นที่จะต้องเก็บภาษีใหม่อีกเพื่อให้โครงการเหล่านั้นดำเนินต่อไปได้

วิธีการที่พระองค์ทรงนำมาใช้เพื่อให้โครงการเหล่านั้นดำเนินการต่อไปหาได้มีอยู่ในสภาวะทางการเศรษฐกิจที่รัฐได้วางโครงการไว้เพื่อทำให้ประเทศชาติทั้งหมดได้รับผลประโยชน์ดังที่พระองค์ทรงอ้างจริงๆไม่ แต่เป็นเพียงความพยายามที่จะทำให้ท้องพระคลังเต็มเท่านั้นโดยมิพักต้องคำนึงว่าจะเกิดความเสียหายสักเพียงใด พระองค์ทรงดำเนินการหาเสียงต่อไปตามแบบที่บรรพบุรุษของพระองค์ก็ได้ทรงริเริ่มไว้เพื่อทำให้พวกเจ้าครองนครทั้งหมดสูญเสียอำนาจและความมั่งคั่ง เพื่อลงโทษเจ้าครองนครเหล่านั้นที่ทำความผิดทุกชนิด และเพื่อริบที่ดินและทรัพย์สมบัติทั้งปวง พระองค์ทรงขายบรรดาศักดิ์ที่มีเกียรติตำแหน่งทางการทหาร และตำแหน่งหน้าที่ในคณะรัฐบาล ซึ่งความฟุ่มเฟือยเช่นนี้เองทำให้เกิดความอลเวงขึ้นในระบบการปกครองข้าราชการที่มีตำแหน่งสูงต่ำลดหลั่นกันลงมาพระองค์ทรงบีบคั้นพวกพ่อค้าและอุตสาหกรเป็นรายบุคคลแล้วก็ทรงนำเอากิจการที่จะมีกำไรมากมาไว้ในความปกครองของรัฐ พวกคนมั่งมีก็ถูกเก็บภาษีมากขึ้นและทรงตั้งระบบ

จารบุรุษขึ้น และถ้าสืบทราบว่าใครพยายามที่จะแข็งอำนาจ ก็จะทรงยึดทรัพย์สินเงินทองและที่ดินทั้งหมดของบุคคลนั้นเสีย

บางทีมาตรการที่เกี่ยวกับการเงินที่มีชื่อเสียงที่สุด และถกเถียงกันอย่างแพร่หลายที่สุดก็คือ การที่รัฐผูกขาดการอุตสาหกรรมเหล็ก เกลือ การทำสุราและการทำเงินตรา และการที่รัฐบาลเข้าดำเนินการทางการค้าขึ้นมา อุตสาหกรรมเหล็กและอุตสาหกรรมเกลือนั้นเดิมเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดความมั่งคั่งแก่เอกชนหรือพวกเจ้าครองนครที่ควบคุมการอุตสาหกรรมนั้นอย่างมากมาย เพราะฉะนั้นจึงเป็นธรรมดาที่จักรพรรดิควรจะมองเห็นโอกาสอันดีงามในอันที่จะทำผลประโยชน์เหล่านี้ให้กลับมาเป็นของหลวงเสียโดยรัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดเสียเอง ยิ่งไปกว่านั้นภายใต้องค์การ "การทำให้เท่าเทียมกันและการทำให้เป็นมาตรฐาน" นั่นเอง พระองค์ก็ทรงตั้งระบบสำนักงานองค์การตลาดของรัฐขึ้น เพื่อจะได้ซื้อสินค้าในราคาถูกๆ หรือรวบรวมภาษีในด้านผลิตผล และขนส่งสินค้าเหล่านั้นโดยรัฐเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายเอง ขายสินค้าเหล่านั้นในที่อื่นๆ และในเวลาอื่นโดยโก่งราคาให้สูงขึ้น แม้จะอ้างว่ามาตรการนี้ได้ออกแบบขึ้นมาเพื่อคุ้มครองประชาชนมิให้ถูกพวกพ่อค้าเอกชนขูดรีดเอาอย่างหน้าเลือด คล้ายๆ กับการผูกขาดการทำเกลือและเหล็กนั่นแหละ แต่ว่าวัตถุประสงค์ที่แท้จริงนั้นก็เพื่อจะป้องกันเรื่องภาษีอากรของรัฐนั่นเอง มาตรการเหล่านี้ประสบผลสำเร็จในการรักษาเงินในท้องพระคลังของรัฐบาลที่จะต้องใช้เงินทุนและยอมให้องค์จักรพรรดิทรงดำเนินชีวิตได้อย่างฟุ้งเฟ้อ และดำเนินการไปตามโครงการได้ แต่ทว่าโครงการเหล่านี้ซึ่งต้องใช้การบังคับเกณฑ์แรงงานและจะต้องใช้แรงงานของประชาชนอย่างหนักมากนั้นทำให้ประเทศชาติยากจนลงและทำให้ประชาชนทั่ว ๆ ไปเกิดความไม่พอใจขึ้นมา

จักรพรรดิหวู แม้จะทรงให้ความสนับสนุนอุดมคติตามแบบลัทธิขงจื๊ออย่างมั่นคง แต่ตามความเป็นจริงแล้วก็ทรงดำเนินการในอันที่จะสถาปนาการที่รัฐจะผูกขาดและตรวจตราท้านองนั้นแหละในด้านการสร้างทฤษฎีตามแบบนิติธรรมนิยมดังที่ราชวงศ์ฉินได้ปฏิบัติมาแล้วนั่นเอง อนึ่ง เพื่อเป็นประกันว่าจะได้รับความสำเร็จในด้านการประกอบธุรกิจอย่างเสี่ยงภัยของพระองค์นี้ พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งอุตสาหกรผู้เชี่ยวชาญและผู้ชำนาญทางการคลังเข้าบริหารงานด้านการผูกขาดของรัฐ บุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นผู้สนับสนุนปรัชญาแบบนิติธรรมนิยมอย่างแข็งขันทั้งนั้น

ใน พ.ศ. ๔๖๒ หลังจากที่จักรพรรดิหวูสวรรคตไม่นานนัก ได้มีการโต้วาทีกันในราชสำนักระหว่างข้าราชการฝ่ายนิติธรรมนิยมซึ่งมีราชเลขาธิการเป็นหัวหน้า กับ

กลุ่มนักอักษรศาสตร์ฝ่ายที่ถือลัทธิขงจื๊อเป็นฝ่ายค้าน บันทึกการโต้วาทีที่มีชื่อเสียง ชื่อ ***เยี่ยนเถีย*** (Yen-t'ieh) หรือ ***การโต้วาทีเรื่องเกลือและเหล็ก*** นี้ได้เก็บรักษาไว้อย่างดี และได้แสดงให้เห็นอย่างแจ่มชัดถึงการต่อสู้ดิ้นรนของพวกนักศึกษาที่ถือลัทธิขงจื๊อ เพื่อให้ทัศนะของตนได้รับการสนับสนุนและเพื่อจะได้ควบคุมรัฐบาลแทนพวกนิติธรรมนิยมที่จักรพรรดิทรงแต่งตั้งไว้ รัฐบาลได้ให้เหตุผลที่น่าเชื่อมากมายหลายประการด้วยกัน นโยบายด้านการคลังจำเป็นสำหรับในด้านการทำสงครามต่อต้านการรุกรานของพวกชนเผ่าเฉียงนู้ (Hsiung-nu) ซึ่งบางทีจะเป็นพวกฮั่นซึ่งมักจะยกกองทัพมาย่ำยีบีฑาจักรวรรดิเสมอก็ได้ ที่รัฐบาลต้องควบคุมการอุตสาหกรรมที่สำคัญๆ ไว้โดยไม่ได้ผลประโยชน์อะไรนั้นก็เพื่อคุ้มครองประชาชนให้พ้นจากการขูดรีดของเอกชนนั่นเอง ประการสุดท้ายการค้าที่พวกตะวันตกซึ่งขยายตัวออกมาได้เปิดตั้งขึ้นนั้นได้ทำให้จักรวรรดิเต็มไปด้วยสิ่งที่ฟุ่มเฟือยต่างๆ นานาที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน เช่น ม้า อูฐ ผ้าขนสัตว์ พรม เพชรพลอย ผลไม้ประหลาดๆ ฯลฯ

การโต้วาทีเหล่านี้ นักอักษรศาสตร์ที่ถือลัทธิขงจื๊อได้โต้ตอบอย่างเยือกเย็น (ดื้อดึง) ว่าจีนไม่ควรไปยุ่งเกี่ยวกับดินแดนของพวกป่าเถื่อนในเอเชียกลาง จีนควรอยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านด้วยความสงบและควรพอใจกับการอยู่อย่างปลอดภัยภายในขอบเขตแห่งจารีตประเพณีของตน ในการตอบการให้เหตุผลประการที่สอง พวกนักอักษรศาสตร์นี้ได้ชี้ให้เห็นความจริงว่า การทุจริตและการบริหารอย่างผิดพลาดในระบบการผูกขาดของรัฐบาลนั้น บังคับให้ประชาชนใช้ผลิตผลที่หย่อนคุณภาพหรือบ่อยครั้งทีเดียวที่ทำให้ประชาชนไม่มีผลิตผลใดๆ ใช้เลย พวกนักอักษรศาสตร์อ้างว่า ตามความเป็นจริงแล้วรัฐบาลกำลังแข่งขันกับประชาชน (กิจการส่วนบุคคล) ในด้านการค้า อันเป็นเรื่องที่อยู่นอกขอบเขตการกระทำที่เหมาะสมของรัฐ ในเรื่องสินค้าต่างประเทศที่หลั่งไหลเข้ามานั้น พวกนักอักษรศาสตร์ได้ให้ข้อสังเกตด้วยคำพูดที่เหมาะเจาะว่า ผ้าขนสัตว์ เพชรพลอย ผลไม้ประหลาดๆ ซึ่งซื้อมาด้วยไหมที่สามัญชนต้องเสียแรงงานมากทอขึ้นมานั้น จะมีใช้อยู่ก็เฉพาะในบ้านของคนมั่งมีและพวกผู้ดีเท่านั้น การโต้วาทีนับว่าเป็นเรื่องที่มีชีวิตชีวาเรื่องหนึ่ง โดยอ้างว่ารัฐบาลซึ่งด่าว่าเหน็บแนมพวกนักศึกษาที่ยากจนนั้นย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นว่าพวกนักศึกษาไร้ความสามารถในด้านธุรกิจของโลก ซึ่งฝ่ายนักศึกษาก็ตอบสวนควันโดยการพูดพาดพิงไปถึงหนังสือจินตกวีแบบฉบับเพื่อแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลมีนโยบายชนิดเอาแต่ใจตัว

โดยทั่ว ๆ ไปแล้วพวกนักอักษรศาสตร์มักจะประสบผลสำเร็จ แม้ว่าการผูกขาดของรัฐบาลจะยังมิได้เลิกล้มไปอย่างหมดสิ้นเพราะความต้องการรายได้ก็ตาม แต่ลักษณะสำคัญแห่งนโยบายการคลังของจักรพรรดิหวูก็ได้รับการปรับปรุงแก้ไขใหม่ให้เข้ากับอุดมคติของลัทธิขงจื้อมากขึ้น

การโต้วาทีเรื่องเกลือและเหล็ก

(จาก "*เยี่ยเทียะหลุ่น*" ตอนที่ ๑,๑ : ๑a-๕b ; ตอนที่ ๗, ๒ : ๒b -๓a ; ตอนที่ ๑๐,๒ : ๑๐a-b ; ตอนที่ ๑๙,๔ : ๑๐b)

ในปีที่ ๖ แห่งศักราชชือยว่าน (Shih-yüan : พ.ศ. ๔๖๒) ได้มีพระบรมราชโองการสั่งให้อัครมหาเสนาบดีและราชเลขาธิการทั้งหลายประชุมร่วมกับพวกคนมั่งมี และนักอักษรศาสตร์ผู้ซึ่งพระองค์ได้ทรงแนะนำต่อรัฐบาลและเพื่อสอบถามถึงความทุกข์โศกและความยากลำบากของประชาชน

พวกนักอักษรศาสตร์ตอบรับว่า : พวกเราได้ทราบมาว่าวิถีทางที่จะปกครองคนนั้นก็คือ ป้องกันไม่ให้เขาทำความชั่วและความผิด ขยายการเริ่มงานด้านศีลธรรมออกไป เร่งเร้าให้ประกอบอาชีพที่สำคัญรองลงมา และเปิดทางเพื่อดำเนินการตามหลักมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรม ไม่เคยปรากฏว่าผลประโยชน์ในทางวัตถุจะเป็นความประสงค์ของรัฐบาลเลย โดยวิธีนี้เท่านั้นการสอนด้านศีลธรรมจึงจะสัมฤทธิผลและจะสามารถปฏิรูปขนบธรรมเนียมของประชาชนได้ แต่ทว่าบัดนี้ในแว่นแคว้นที่มีการผูกขาดเกลือ เหล็ก และสุรา และที่ได้ตั้งระบบเกี่ยวกับองค์การตลาดที่ยุติธรรมขึ้นเพื่อแข่งขันในด้านผลประโยชน์กับประชาชนนั้น ได้กำจัดความโอบอ้อมอารีแบบที่พบอยู่ตามชนบทให้หมดไป และทำให้ประชาชนมีความละโมภยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ผู้ที่เคยดำเนินชีวิตตามอาชีพดั้งเดิม (การทำนา) จึงมีน้อยลงและผู้ที่ดำเนินชีวิตด้วยอาชีพแบบรองลงมา (การค้า) กลับทวีจำนวนมากขึ้น ของปลอมมีมากขึ้น ของจริงแบบพื้นๆ ดั้งเดิมลดลง และโดยเหตุที่อาชีพแบบรองลงมาเจริญรุ่งเรืองขึ้น อาชีพดั้งเดิมก็ต้องได้รับความกระทบกระเทือนเสียหาย เมื่อดำเนินตามอาชีพแบบรองลงมา ประชาชนก็เสื่อมลง แต่เมื่อปฏิบัติตามอาชีพดั้งเดิม ประชาชนก็จะเป็นคนแบบง่ายๆ และมีความจริงใจ เมื่อประชาชนมีความจริงใจแล้ว ก็จะมีความมั่งคั่งและมีสินค้าเพียงพอ แต่ถ้าหากว่าประชาชนกลายเป็นคนฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อขึ้นมาแล้วละก็จะเกิดความอดอยากและความหนาวเหน็บตามมา เราจึงขอแนะนำว่าควร

เลิกการผูกขาดเกลือ เหล็ก และสุราเสีย และยกเลิกระบบตลาดการค้าที่ยุติธรรมเสีย แล้วการดำเนินอาชีพแบบเดิมก็จะก้าวหน้า และการดำเนินอาชีพแบบรองลงมาก็จะถูกกดลง ข้อนี้จะทำให้ผลประโยชน์ในด้านเกษตรกรรมเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ราชเลขาธิการซางฮุงหยาง (Sang Hung-yang) ได้ตอบว่า : พวกเฉียงนู้มักจะทำการปฏิวัติต่อราชอาณาจักรและปล้นสะดมตามชายแดนอยู่เสมอๆ ถ้าหากเราจะป้องกันตัวเราแล้ว ก็หมายความว่าทหารของจีนจะต้องทำสงครามหนัก แต่ถ้าเราไม่ป้องกันตัวเรา ความเสียหายก็จะไม่มีที่สิ้นสุด จักรพรรดิองค์ก่อน (หวู) ทรงสงสารประชาชนตามชายแดนที่ต้องประสบกับความอดอยากและความยากลำบากมาเป็นเวลานานและจะต้องถูกจับไปเป็นเชลย เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงตั้งด่านต่างๆ ขึ้นเพื่อต่อสู้ป้องกันตั้งระบบสัญญาณไฟบนยอดเขาเพื่อใช้เป็นอาณัติสัญญาณ และตั้งกองทหารไว้ตามภูมิภาคต่างๆ ที่ห่างไกลออกไปเพื่อเป็นประกันการให้ความคุ้มครองแก่คนเหล่านั้น แต่ทว่าแหล่งทรัพยากรต่างๆ ในบริเวณนี้มีไม่เพียงพอ และดังนั้นพระองค์จึงทรงตั้งระบบการผูกขาดอุตสาหกรรมเกลือ เหล็ก และสุรา และระบบการตั้งตลาดค้าที่ยุติธรรมขึ้นเพื่อหาทุนให้มากขึ้นให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายตามชายแดน บัดนี้พวกที่วิพากษ์วิจารณ์เรา ซึ่งปรารถนาจะให้เลิกมาตรการเหล่านี้เสียนั้นจะทำให้ท้องพระคลังต้องว่างเปล่า และทำให้เงินทุนที่ใช้สำหรับต่อต้านข้าศึกศัตรูต้องหมดสิ้นไป พวกที่ชอบวิพากษ์วิจารณ์เรานี้แหละจะทำให้ผู้ที่ป้องกันช่องเขาและระแวดระวังกำแพงของเราต้องได้รับความทุกข์เพราะความหิวโหยและความหนาวเหน็บ แล้วเราจะช่วยบุคคลที่ชอบวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้ได้อย่างไรเล่า ? การยกเลิกมาตรการต่าง ๆ เหล่านี้ไม่เป็นวิธีที่ดีเลย ! (ตอนที่ ๑,๑ : ๑a-๒a)

ท่านราชเลขาธิการกล่าวว่า : ในสมัยก่อน พวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่อยู่ตามหัวเมืองได้ส่งผลิตผลเป็นจำนวนมากมาเป็นเครื่องราชบรรณาการถวายองค์จักรพรรดิ แต่ก็มีความยุ่งยากและขลุกขลักในการขนส่งมากทีเดียว และมักทำให้สินค้าเหล่านั้นมีคุณภาพไม่ดี ได้ผลไม่คุ้มกับค่าขนส่ง ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการแต่งตั้งข้าราชการฝ่ายการขนส่งขึ้นทุกตำบลเพื่อรับสิ่งของต่างๆ เหล่านั้นแล้วก็ขนส่งมา และทำให้การส่งเครื่องราชบรรณาการจากที่ไกลมาถวายจักรพรรดิสะดวกยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นระบบนี้จึงเรียกว่า ***การนำสินค้าไปขายอย่างยุติธรรม*** ในเมืองหลวงก็เปิดคลังสินค้าขึ้นเพื่อผูกขาดสินค้า คือซื้อในเวลาที่สินค้าราคาตกและขายในเวลาที่สินค้าขึ้นราคาสูง โดยวิธีนี้รัฐบาลก็ไม่ต้องสูญเสียอะไร

และพวกพ่อค้าก็ไม่สามารถเก็งกำไรได้ถูก เพราะฉะนั้นนี่จึงเรียกว่า ***ระดับที่สมดุล*** (การทำให้มีเสถียรภาพ) เมื่อเกิดมีระดับที่สมดุลขึ้น ประชาชนก็ย่อมจะไม่ว่างงาน และโดยอาศัยการนำไปขายอย่างยุติธรรมนี้ ย่อมทำให้ภาระของกรรมกรในเรื่องนี้สมดุลกันได้ ดังนั้นจึงได้จัดให้มีมาตรการเหล่านี้ขึ้นเพื่อประกันการแบ่งสินค้าและผลประโยชน์ให้แก่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน และไม่ได้ตั้งใจจะเปิดทางให้หากำไรและทำให้ประชาชนก้าวไปสู่บันไดที่จะนำไปสู่อาชญากรรมเลย

พวกนักอักษรศาสตร์ตอบว่า : ในสมัยโบราณ รัฐจะเก็บภาษีอากรจากประชาชนก็เฉพาะในสิ่งที่ประชาชนมีความชำนิชำนาญในด้านการผลิตมันขึ้นมาเท่านั้น หาได้เก็บในสิ่งที่ประชาชนยังขาดความชำนิชำนาญไม่ ดังนั้นพวกชาวนาก็จะส่งพืชผลที่ตนเก็บเกี่ยวได้มาเป็นภาษีอากร พวกผู้หญิงที่ทอผ้าก็จะส่งสินค้าคือผ้ามาเป็นภาษีอากร มาถึงสมัยปัจจุบันนี้ รัฐบาลมิได้คำนึงถึงสิ่งที่ประชาชนมีอยู่และต้องการสิ่งที่ประชาชนไม่มี ดังนั้นจึงเท่ากับบีบบังคับให้พวกเขาขายสินค้าในราคาถูก ๆ เพื่อสนองความต้องการจากเบื้องบน ...พวกชาวนาจึงได้รับความยากลำบากเป็นทวีคูณ และพวกผู้หญิงที่ทอผ้าก็ต้องเสียภาษีสองเท่า เราไม่เคยพบเห็นเลยว่าการนำสินค้าไปขายชนิดนี้จะเป็นการ ***"ยุติธรรม"*** พวกข้าราชการจะไปเปิดประตูบ้านที่ปิดอยู่โดยไม่รีรอและบังคับซื้อทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนปรารถนา ดังนั้น จึงทำให้พวกข้าราชการสามารถกักตุนสินค้าไว้ได้หมด และเมื่อถึงคราวที่สินค้ามีราคาถีบตัวสูงขึ้น พวกพ่อค้าก็จะเอาสินค้าที่กักตุนไว้ออกขายได้กำไรมาก พวกข้าราชการก็จะทำเป็นไม่เห็นพวกนักเลงอันธพาลซึ่งมีอิทธิพลเสีย และพวกพ่อค้าที่มั่งคั่งก็จะสะสมสินค้าไว้รอจังหวะที่จะเกิดภาวะฉุกเฉินขึ้นมา เพราะพวกพ่อค้าที่มีเล่ห์เหลี่ยมมากและข้าราชการทุจริตพวกซื้อถูกขายแพงนี้เอง เราจึงมองไม่เห็นเลยว่าระดับของท่านนั้น "มีความสมดุล" ที่ได้จัดตั้งระบบการนำสินค้าไปขายอย่างยุติธรรมตามแบบโบราณขึ้นมานั้นก็เพื่อให้ประชาชนแบกภาระเท่าเทียมกันและเพื่อทำให้การขนส่งเครื่องบรรณาการทั้งหลายดำเนินไปสะดวกสบายยิ่งขึ้น หาได้หมายถึงเกี่ยวข้องกับสินค้าทุกชนิดเพื่อเห็นแก่ผลกำไรไม่ (ตอนที่ ๑ : ๕a-b)

พวกนักอักษรศาสตร์โจมตีปรัชญาฝ่ายนิติธรรมนิยม

นักอักษรศาสตร์กล่าวว่า : ผู้ที่เก่งในด้านการแกะสลักย่อมทำรูปกลม ๆ ได้โดยไม่ยากเย็นอะไร ผู้ที่เก่งในทางวางรากฐานย่อมสร้างอาคารสูง ๆ ได้โดยไม่ต้องเกรงว่า

จะพังลงมา รัฐบุรุษชื่อ ***อี๋หยิน*** (I Yin) ได้นำเอาวิถีทางของเอี๋ยวและซุนมาเป็นรากฐานราชวงศ์หยินและรัชทายาทของราชวงศ์หยินก็ครองราชบัลลังก์ติดต่อกันโดยไม่ขาดสายอยู่ตั้งร้อยชั่วอายุคน แต่ว่า ***ซางหยาง*** (Shang Yang) ได้ใช้วิธีการลงโทษอย่างหนักและกฎหมายที่ทารุณโหดร้ายเป็นรากฐานของแคว้นฉิน (Ch'in) แล้ววิธีการลงโทษและกฎหมายนั้นก็ถูกทำลายไปพร้อมกับจักรพรรดิองค์ที่สอง พระองค์ยังไม่ทรงพอพระทัยในความทารุณโหดร้ายของกฎหมายนั้น จึงทรงตั้งระบบว่าด้วยความรับผิดชอร่วมกัน ทรงถือว่าการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลเป็นอาชญากรรมและทรงเพิ่มการลงโทษทางร่างกายขึ้นอีกจนกระทั่งประชาชนต่างก็หวาดกลัวไปตามๆ กันจนทำอะไรไม่ถูก ไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหนดี พระองค์ก็ยังไม่ทรงพอพระทัยกับการเก็บภาษีอากรที่เพิ่มขึ้นอีกตั้งมากมายหลายเท่า จึงทรงห้ามประชาชนใช้แหล่งทรัพยากรคือป่าและแม่น้ำ และหากำไรตั้งร้อยเท่าจากสินค้าที่กักตุนไว้โดยไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนออกเสียงคัดค้านแม้แต่น้อยเลย การบูชาแต่ผลประโยชน์และไม่ค่อยคำนึงถึงว่าอะไรถูกอะไรผิด ความทะนงในอำนาจและความสำเร็จจึงทำให้เกิดมีการขยายที่ดินและต้องการดินแดนเพิ่มเติม จึงเป็นประดุจการเทน้ำไปให้ประชาชนซึ่งได้รับความเดือดร้อนเพราะน้ำท่วมอยู่แล้ว ซึ่งมีแต่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนยิ่งขึ้นเท่านั้นเอง ท่านเห็นเฉพาะที่ซางหยางได้เปิดทางให้ฉินใช้ระบบการปกครองแบบจักรพรรดิเท่านั้น แต่ไม่เห็นการที่ซางหยางได้เปิดช่องให้ก้าวไปสู่ความหายนะเลย ! (ตอนที่ ๗,๒ : ๒b-๓a)

นักอักษรศาสตร์ที่ถือลัทธิขงจื๊อพูดจาเยาะเย้ย

ราชเลขาธิการตอบว่า : บัดนี้เรามีคนดีและนักอักษรศาสตร์กว่าหกสิบคนที่ยึดมั่นอยู่ในวิถีทางแห่งวินัยหกประการของขงจื๊อ มีความปราดเปรื่องในด้านความคิดและมีความละเอียดละออในด้านการให้เหตุผล ก็พวกคนดีๆ ที่เหมาะสมนี้แหละที่จะทำให้ท่านมีหูตาสว่างไสวและขจัดความโง่เขลาของเราได้ และท่านก็ยังคงทุ่มเทความเชื่อถือให้กับเรื่องอดีตและหันหลังให้กับเรื่องปัจจุบันอยู่ จงบอกเรื่องอดีตเรื่องโบราณให้เราทราบและอย่าไปคิดกังวลถึงภาระในสมัยนั้นๆ เลย บางทีเราก็ไม่สามารถรับรองนักปราชญ์ที่แท้จริงได้ ท่านจะอวดดีด้วยวลีตลกๆ ของท่านและโจมตีบุคคลที่มีความสามารถในการบิดเบือนความจริงในทำนองนี้กระนั้นหรือ ? (ตอนที่ ๑๐,๒ : ๑๐a-b)

ที่นี้จงดูพวกคนดี ๆ และนักอักษรศาสตร์ทั้งหลายซี พวกเขามิได้ให้อะไรแก่เราเลย และเห็นว่าความไม่มีอะไรนั้นเป็นสาระทั้งๆ ที่มีแต่ความว่างเปล่า ก็เรียกมันว่าสิ่งที่

มากมาย ! คนเหล่านั้นที่สวมเสื้อผ้าหยาบๆ สวมรองเท้าราคาถูกๆ เดินอย่างเศร้าสร้อยดิ่งลงสู่สมาธิคล้ายๆ กับว่าเขาได้สูญเสียอะไรบางสิ่งบางอย่างไป บุคคลเหล่านี้หาได้เป็นผู้ที่ สามารถทำสิ่งต่างๆได้มากมายและมีชื่อเสียงขึ้นมาไม่ พวกเขามิได้ขึ้นมาเหนือแม้แต่หมู่ชนที่เป็นไพร่เลย ! (ตอนที่ ๑๙,๔ : ๑๐๒)

การปฏิรูปของหวางมั่ง

แม้ว่าจะมีความมั่งคั่งสมบูรณ์ชั่วระยะเวลาอันสั้นเกิดตามมาหลังจากที่ได้ผ่อนคลายนโยบายด้านการคลังของจักรพรรดิหวู่ลงบ้างแล้ว แต่ความสมบูรณ์พูนสุขทางด้านเศรษฐกิจของชาติก็ค่อยๆ เสื่อมลง การทุจริตได้แผ่ไปทั่ววงการรัฐบาล นับตั้งแต่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ลงมาจนถึงข้าราชการชั้นผู้น้อย ทั้งๆ ที่ได้มีการแนะนำให้จำกัดที่ดินและการมีทาสอยู่บ่อยๆ ที่ดินและความมั่งคั่งก็คงมีอยู่เฉพาะในครอบครัวข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และพวกพ่อค้าอยู่นั่นเอง โดยเหตุที่พวกชาวนาต้องถูกขับไล่ออกจากที่ดินและต้องสูญเสียที่ดินไปเพราะความหายนะที่เนื่องมาจากธรรมชาติ พวกเขาก็กลายเป็นทาสหรือตั้งเป็นก๊กโจรขึ้นมา กำแพงกั้นน้ำ (เขื่อน) และโรงสูบน้ำก็มิได้รับการซ่อมแซม จึงทำให้เกิดมีน้ำท่วมและฝนแล้งมากขึ้นเป็นทวีคูณ เมื่อสถานการณ์ได้ขึ้นถึงขั้นมีคนตำหนิติเตียนมากพอแล้ว หวางมั่งก็ยึดอำนาจและทำสถานการณ์ให้กลับฟื้นคืนดีขึ้นมาได้โดยใช้วิธีการปฏิรูปแบบกวาดล้างเป็นชุดๆ ทีเดียว

หวางมั่ง
พระบรมราชโองการเรื่องการปฏิรูปที่ดิน

ในพ.ศ. ๕๕๒ หวางมั่งได้ทรงสั่งให้ตั้งระบบการถือเอาที่ดินเท่าเทียมกัน โดยมีอุดมคติเรื่อง ***บ่อ-นา*** สมัยโบราณเป็นมูลฐาน เรื่องนี้เกี่ยวกับการโอนที่ดินทั้งหมดมาเป็นของรัฐ การยกเลิกการยึดถือที่ดินที่เป็นส่วนของเอกชนเสีย และการห้ามขายที่ดินและขายทาส ความพยายามนั้นได้พิสูจน์ให้เห็นว่าผิดพลาดอย่างสิ้นเชิง สามปีต่อมาระบบนี้ก็ได้ยกเลิกไปหมด ข้ออ้างที่ยกขึ้นเพื่อแก้ปัญหาที่ดินซึ่งเป็นความยุ่งยากเรื้อรังมาจนถึงราชวงศ์หลังๆ นั้น มีความเอนเอียงไปในทางที่จะดำเนินไปตามแนวที่นักปฏิรูปสมัยราชวงศ์ฮั่นเหล่านี้ได้แนะนำไว้คือจะต้องเป็นการจำกัดการถือเอาที่ดินอย่างง่ายๆ

หรือการโอนเอามาเป็นของรัฐแล้วจัดแบ่งใหม่อย่างเปิดเผยอย่างใดอย่างหนึ่ง จงสังเกตวิธีที่พระบรมราชโองการของหวางมั่งดำเนินไปตามถ้อยคำดังที่ปรากฏอยู่ในบันทึกความทรงจำของตุงจุ้งซูข้างต้นด้วย

(จาก "*ฮั่นซู*" ๙๙B :๙a-๑๐a)

คนโบราณได้สร้างกระท่อมและขุดบ่อน้ำ สำหรับแปดครอบครัวรวมกันเป็น "หน่วยที่ดี" หน่วยหนึ่ง (๙๐๐มู่) สามีคนหนึ่งกับภรรยาคนหนึ่งจะใช้ที่ดินทำการเพาะปลูกได้เป็นเนื้อที่ ๑๐๐ *มู่* และต้องเสียภาษีให้แก่รัฐ ๑ ใน ๑๐ ของผลิตผลที่ได้ ดังนั้นรัฐก็มีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนก็ร่ำรวย และก็มีเสียงร้องเพลงชมเชยกระหึ่มไปทั่วแผ่นดิน นี่เป็นวิถีทางของเอี๋ยวและซุนซึ่งอีกสามราชวงศ์ต่อมาก็ได้เจริญรอยตาม แต่ทว่าราชวงศ์ฉินไม่มีหลักการใดๆ และได้เพิ่มภาษีอากรเพื่อตนจะได้เอามาใช้จ่าย ได้บั่นทอนความเข้มแข็งของประชาชนเพราะความปรารถนาอันผิดปรกติของตน ราชวงศ์ฉินได้ทำลายจารีตประเพณีของนักปราชญ์และยกเลิกระบบบ่อ-นาเสีย ดังนั้นจึงได้มีผู้บุกรุกที่ดินของชาวนา มีคนโลภมากและคนเลวทรามต่ำช้า คนที่เข้มแข็งที่สุดจะมีนานับเป็นพันๆ มู่ ส่วนคนที่อ่อนแอก็ถูกปล่อยให้มีที่นาไม่พอแม้แต่จะจ่อมปลายเหล็กหมาดลงไปได้ นอกจากนั้นเขายังได้เปิดตลาดค้าทาสขึ้น ซึ่งประชาชนจะถูกขังอยู่ในคอกคล้ายๆ วัวควายและม้า ในเรื่องเกี่ยวกับสามัญชนและพวกทาสนี้ พวกเขามีสิทธิที่จะลงโทษได้จนกระทั่งถึงตาย คนที่ชั่วร้ายเลวทรามและเป็นพวกทรราชซึ่งถือผลประโยชน์เป็นใหญ่นั้นได้ไปไกลจนถึงขั้นขโมยคนและขายคนพร้อมกับภรรยาและลูกๆ ดูถูกดูหมิ่นฟ้า ทำลายสัมพันธภาพของมนุษย์ และใช้หลักการที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐที่สุดของฟ้าและดินไปในทางที่ผิด...

ราชวงศ์ฮั่นได้ลดภาษีที่ดินให้น้อยลงเหลือเพียง ๑ ใน ๓๐ ของผลิตผล แต่ก็มีภาษีที่เป็นธรรมดาสามัญสำหรับใช้จ่ายในด้านการทหาร ซึ่งในเรื่องนี้แม้แต่คนแก่และคนเจ็บก็ต้องเสียภาษีด้วยเช่นกัน นอกจากนั้น ครอบครัวที่มีอิทธิพลและมั่งคั่งก็กดขี่เบียดเบียนประชาชน แบ่งที่ดินสำหรับการเพาะปลูกให้แก่ผู้ที่ร่วมทำการเพาะปลูก และได้ปล้นคนเหล่านั้นด้วยการเอาดอกเบี้ยสูงสำหรับที่ดินที่เช่ายืมมา ดังนั้นแม้ในนามจะเสียภาษีเพียง ๑ ใน ๓๐ เท่านั้นก็ตาม แต่ตามความเป็นจริงแล้วต้องเสียภาษีถึงกึ่งหนึ่งทีเดียว แม้ว่า บิดากับบุตร สามีกับภรรยาจะคราดไถและหว่านพืชปีแล้วปีเล่า แต่ทว่าผลิตผลที่ได้รับก็ไม่เพียงพอที่จะบำรุงเลี้ยงชีวิต เพราะฉะนั้นคนที่ร่ำรวยซึ่งม้าและสุนัขของเขามี

ข้าวและเนื้อสัตว์มากจนเหลือกินนั้นก็หยิ่งยโสและทำความชั่วช้าอยู่ตลอดเวลา ส่วนคนจนที่ไม่มีแม้แต่เศษอาหารที่จะบริโภคให้อิ่มก็ได้แต่ผิดหวังและในที่สุดก็หันไปก่ออาชญากรรม ทั้งสองพวกก็มีแต่ความคดโกงยิ่งขึ้น และจำต้องใช้วิธีการลงโทษ โดยจะหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย

เดิมทีเมื่อข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการนั้น ข้าพเจ้าตั้งใจว่าจะเวนคืนที่ดินมาเป็นของรัฐให้หมดแล้วเอามาแบ่งปันเป็น "หน่วยที่ดีๆ" ทั้งหลายตามจำนวนประชากร ในตอนนั้น จักรวรรดิมีความชื่นชมยินดีต่อการได้ข้าวปลาอาหารเพิ่มพูนขึ้นเป็นสองเท่าอย่างน่าประหลาด แต่เพราะเกิดโชคร้ายที่มีการกบฏและการปล้นสะดมขึ้นมา ข้าพเจ้าจึงถูกบังคับให้ระงับโครงการนั้นไว้ชั่วคราว

มาบัดนี้ข้าพเจ้าขอเอาเรื่องนั้นมาดำเนินการต่อไปอีก และขอให้ถือว่าที่ดินทั่วทั้งประเทศเป็น "ที่ดินของกษัตริย์" และพวกทาสก็ให้เรียกว่า "ข้าส่วนบุคคล" (private retainers) ไม่ให้ซื้อหรือขายที่ดินหรือทาสต่อไป ครอบครัวที่มีผู้ชายไม่ถึงแปดคน แต่มีที่นามากกว่า "หน่วยที่ดี" หนึ่งหน่วย จะต้องแบ่งที่ดินที่เป็นส่วนเกินให้แก่ญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดเก้าชั่วคน และให้แก่ประชาชนที่อยู่ในเมืองและอำเภอเดียวกัน ดังนั้นพวกที่ไม่มีที่ดินก็จะได้รับที่ดินอย่างยุติธรรมตามระบบนี้ ใครก็ตามที่กล้าวิพากษ์วิจารณ์ระบบบ่อ-นาของนักปราชญ์หรือหาวิธีหลอกลวงประชาชนโดยไม่เกรงกลัวต่อบทกฎหมายจะถูกขับออกนอกเขตแดนทั้งสี่ทิศให้ไปเผชิญกับภูตผีปีศาจและยักษ์มารต่อไป

บทสรุป

นักประวัติศาสตร์สมัยใหม่บางคนได้ติดตามดูความพยายามอย่างจริงใจ ในการปฏิรูปของหวางมั่งเพื่อบรรเทาความทุกข์ยากของประชาชน แต่นักประวัติศาสตร์บางคนก็ถือว่าเป็นแบบเดียวกับนโยบายของจักรพรรดิหวูคือเป็นเพียงโครงการเพื่อจะทำให้รัฐบาลมีรายได้เพิ่มขึ้นเท่านั้นเอง ไม่ว่าความมุ่งหมายที่แท้จริงของหวางมั่งจะเป็นฉันใดก็ตามที การปฏิรูปของหวางมั่งนั้นต้องประสบความผิดหวังอย่างไม่ต้องสงสัย

หวางมั่งได้เอาระบบการผูกขาดของจักรพรรดิหวูมาใช้หมดทุกอย่าง คือ การผูกขาดการทำเงินตรา การทำเกลือ เหล็ก สุรา และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนำสินค้ามาขายของรัฐบาล เรื่องนี้ก็เหมือนๆ เดิม คือ ได้มีผลทำให้สินค้าที่จำเป็นขึ้นราคา มีคุณภาพลดลง ทำให้ประชาชนเป็นจำนวนมากเลิกละอาชีพเดิม และเป็นการ

เพิ่มภาระในการเสียภาษีอากรให้แก่ประชาชน นอกจากนั้น หวางมั่งยังได้เก็บภาษีจากพวกช่างฝีมือ และนายแพทย์ บังคับลดอัตราเงินเดือนข้าราชการในสมัยที่เกิดความขาดแคลนขึ้นมา และต้องการให้พวกข้าราชการเสียสละ ๔ ใน ๕ ส่วนของเงินเดือนเพื่อช่วยเหลือเป็นค่าใช้จ่ายในด้านการทหาร ใช้นโยบายต่างประเทศที่ไม่เหมาะสมที่ทำให้ต้องทำสงครามกับพวกเผ่าชนที่อยู่ตามชายแดน ในด้านการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ หวางมั่งได้ออกเงินตราใหม่ๆ อย่างฟุ่มเฟือย ถอนเงินตราเก่าๆ ออกจากการหมุนเวียน และทำให้เกิดความยุ่งยากในด้านการหมุนเวียนของเงินตราซึ่งทำให้ประชาชนหมดความเชื่อถือในค่าของเงินตราใหม่ และหันไปใช้เงินตราเก่าสมัยราชวงศ์ฮั่นซื้อขายกันอย่างลับ ๆ จำนวนประชาชนที่ถูกตัดสินว่าละเมิดความเลวร้ายของกฎหมายและการปฏิรูปใหม่นี้ไม่ช้าก็มีจำนวนมากมายจนไม่สามารถที่จะลงโทษให้ทั่วถึงได้ แล้วความพยายามที่จะลงโทษผู้กระทำผิดก็เป็นอันต้องยกเลิกไป

การกระทำอย่างรุนแรงในช่วงรัชสมัยอันสั้นของหวางมั่งได้ก่อให้เกิดเป็นศัตรูกับสังคมทุกชั้น และความพยายามที่ไม่มีใครปฏิบัติตามได้ในอันที่จะรื้อฟื้นการปฏิบัติแบบเก่าๆ ขึ้นมาใช้นั้นทำให้พระองค์ต้องสูญเสียพวกข้าราชการที่นับถือลัทธิขงจื๊อซึ่งเดิมทีก็สนับสนุนพระองค์อยู่ เมื่อไม่มีความไว้วางใจข้าราชการ มาตรการต่างๆ ที่พระองค์ทรงนำมาใช้ไม่ว่าจะมีประสิทธิผลทางด้านทฤษฎีสักเพียงใดก็ตาม ก็ต้องพังทะลายลงในระดับการบริหารประเทศเพราะขาดความร่วมมือและเพราะความทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง พระองค์ทรงพยายามดำเนินงานไปตามลำพัง ทรงทำงานทั้งกลางวันกลางคืนเพื่อจะบริหารงานต่างๆ ด้วยพระองค์เอง แต่ก็ไม่ได้ผลอะไร สถานการณ์ก็ยังคงช่วยอะไรพระองค์ไม่ได้อยู่นั่นเอง ปันกุ (Pan Ku) ได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง ***ฮั่นชู*** ว่า :

“ประชาชนไม่อาจก้าวย่างหรือทำอะไรโดยที่ไม่เป็นการฝ่าฝืนข้อห้ามข้อใดข้อหนึ่งได้เลย คนมั่งมีไม่มีทางที่จะคุ้มครองตัวเอง และคนจนก็ไม่มีทางที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ พวกคนจนก็ได้ลุกฮือขึ้นตั้งตัวเป็นขโมยและเป็นโจรเที่ยวปล้นสะดม อาศัยอยู่ทั่วไปตามภูเขาลำเนาไพรและหนองบึง พวกข้าราชการที่ไม่สามารถจะจับโจรผู้ร้ายได้ ก็กลับป่ายเบี่ยงปิดบังพวกโจรผู้ร้ายไว้ จึงทำให้พวกโจรผู้ร้ายมีชุกชุมมากขึ้นทุกวัน ความอดอยากและโรคระบาดก็ลุกลามทั่วไปทุกหนทุกแห่ง และประชาชนต่างก็กินกันเอง กว่าที่หวางมั่งจะลงโทษได้หมด ประชาชนของจักรวรรดิก็สูญหายไปตั้งครึ่งแล้ว...” (ใน พ.ศ. ๕๖๘) ผู้ตั้งราชวงศ์ฮั่นตะวันออกก็ได้รับโองการจากฟ้า เมื่อทรงขจัดสิ่งที่น่ารำคาญ

และความยากลำบากให้หมดไปได้แล้ว ก็ทรงร่วมกับประชาชนทั้งจักรวรรดิเริ่ม "การเริ่มต้นใหม่" ขึ้น

"การเริ่มต้นใหม่" นี้ ได้นำราชวงศ์ฮั่นไปจนถึงความเสื่อมครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๗๖๓ การฆ่าประชาชนอย่างยับเยินและการทำให้ระเบียบของสังคมที่ติดตามความหายนะของหวางมั่งต้องสั่นสะเทือนไปทั่วนั้น ตามธรรมดาแล้วก็ทำหน้าที่บรรเทาวิกฤติ-การณ์ทางด้านเศรษฐกิจของจักรวรรดิและทำให้จักรวรรดิได้มีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ ยุคต่อมาเมื่อเทียบกับยุคก่อนแล้วก็นับว่าเป็นยุคที่มีความสงบสุขและมีความเจริญในด้านวัฒนธรรม ความหมุนเวียนทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องสำคัญในราชวงศ์ฮั่นสมัยแรกนั้นยังคงเกิดซ้ำตัวมันเองขึ้นมาอีกอยู่เรื่อยไปจนเกินกว่าเหตุอย่างเลี่ยงไม่พ้นทีเดียว เล่ห์กระเท่ห์การปัดแข้งปัดขากันในราชสำนัก การที่ข้าราชการทุจริต การที่ที่ดินได้ตกไปอยู่ในมือของครอบครัวที่มั่งคั่ง การทำให้ประชาชนต้องระหกระเหินไปจากที่นาของตนแล้วหันไปเป็นโจรผู้ร้ายได้ก่อให้เกิดลัทธิขุนศึกและการปฏิวัติชนิดต่อต้านราชวงศ์ขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ทีเดียว รัชสมัยของหวางมั่งเองซึ่งเป็นสมัยที่ทำให้วิกฤติการณ์ซึ่งมีมาแต่ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรกยืดเยื้อต่อไปและทำให้วิกฤติการณ์เลวลงนั้นได้ยั่วยุให้เกิดการปฏิวัติของชาวนาซึ่งเรียกกันว่า ***พวกโจรคิ้วแดง*** (Red Eyebrows) ซึ่งก่อหวอดที่แคว้นตะวันออกของแคว้นซานตุงขึ้น ราชวงศ์ฮั่นสมัยหลังได้ตกเป็นเหยื่อของการปฏิวัติคล้ายๆ กันนั้น ซึ่งได้ก่อหวอดขึ้นที่แคว้นเสฉวน ซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิเต๋าโดยมีบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกว่า ***โจรโพกผ้าเหลือง*** (Yellow Turbans) เป็นผู้นำ มณฑลแห่งวิกฤติการณ์ของชาวนาและความเสื่อมของรัฐบาลกลางซึ่งได้ถึงขีดสุดเมื่อชาวนาก่อการปฏิวัติขึ้นตามชายแดนนั้น ได้มีซ้ำๆ ซากๆ อยู่ในประวัติศาสตร์จีนซึ่งก่อให้เกิดความเฟื่องฟูและความเสื่อมของแต่ละราชวงศ์ติดต่อกันไปเป็นสายโซ่ทีเดียว.

บทที่ ๑๑
ลัทธินิยมเหตุผลและการเชื่อถือผีสางเทวดา

นักคิดสมัยราชวงศ์ฮั่นซึ่งตกอยู่ในอิทธิพลแห่งลัทธินิยมเหตุผล (rationalism) ของซึ่นจื๊อ (Hsün Tzu) ต้องเสียแรงงานไปมากทีเดียวเพื่อวางโครงการชนิดที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นไปตามธรรมชาติและมีศีลธรรม โดยรวมเอาความคิดและความรู้ทุกชนิดเข้าไว้ พวกเขาพยายามค้นหาระเบียบของจักรวาลที่ดำเนินการอยู่ในสิ่งทั้งปวง...คือในวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ ความเจริญและเสื่อมของราชวงศ์ต่างๆ ความน่าสะพรึงกลัวของโลกตามธรรมชาติ...และเพื่อย่นย่อระเบียบนี้ให้เป็นหลักการขั้นมูลฐานสองสามประการซึ่งนักคิดทั้งปวงพอจะเข้าใจได้ ไม่มากเกินไปเลยที่จะเรียกวัตถุประสงค์ของนักคิดเหล่านั้นว่าเป็นวิทยาศาสตร์ตามความเข้าใจในสมัยใหม่นี้ เพราะว่าท่านเหล่านั้นได้แสวงหาด้วยความจริงใจ โดยอาศัยทฤษฎีที่มีระเบียบของตนทำให้คนพ้นจากความกลัวและความมืดมนของสมัยดึกดำบรรพ์ และเพื่อให้คนทั้งหลายมีความเข้าใจซึ่งจะทำให้เขาไม่ต้องตกเป็นเหยื่อของความเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนของประวัติศาสตร์และโลกตามธรรมชาติอีกต่อไป คนระดับปานกลางในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งไม่สามารถเข้าใจกฎทางฟิสิกส์และทางคำนวณที่ประณีต แต่ยังรู้จักปกครองสิ่งที่ตนมีอยู่จริงๆ ได้นั้นอยู่ห่างไกลจากการที่จะต้องตกเป็นเหยื่อของโลกธรรมชาติอยู่ในใจตนเองมากกว่านักคิดสมัยราชวงศ์ฮั่น ซึ่งเชื่อว่าตนสามารถเข้าใจและพยากรณ์กระบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งปวงโดยอาศัยกรรมวิธีของยินและหยางกับธาตุ ๕ เสียอีก

ความพยายามแบบเก่าคร่ำหวอดของนักคิดสมัยราชวงศ์ฮั่นในอันที่ค้นคว้าศาสตร์ที่มีเหตุผลเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดก็เพียงทำให้มีเรื่องการเชื่อถือผีสางเทวดาอย่างใหม่เกิดมาแทนเรื่องการเชื่อผีสางเทวดาแบบเก่าๆ นั้น ดูไม่น่าประหลาดใจอะไรเลย พวกเรามีความเห็นว่ามูลฐานแห่งทฤษฎีของนักคิดพวกนั้นช่างหยาบและเชื่อไม่ได้เอาเสียเลย การลงความเห็นก็ผิด ๆ และการสรุปที่มีระเบียบอย่างประณีตนั้นก็เป็นการฝืนใจสรุป นักคิดพวกนี้ซึ่งอยู่ในอำนาจของประชาชนส่วนใหญ่ในสมัยนั้น ได้ถูกบังคับให้ใช้สิ่งที่แตกต่างไปจากแบบการเชื่อถือผีสางเทวดาทั้งเก่าและใหม่เพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง ข้อความที่คัดมากล่าวตอนก่อนเกี่ยวกับลางลึกลับต่างๆ อันแสดงถึงการที่หวางมั่งจะได้ขึ้นครองราช-

บัลลังก์ได้ชี้ให้เห็นจุดนี้อย่างกว้างขวางทีเดียว ตัวอย่างเรื่องเหลวไหลซึ่งปรากฏในสมัยราชวงศ์ฮั่นนี้แหละที่ทำให้ระบบความคิดที่มีเหตุผลแท้ๆ ต้องเสียชื่อเสียงไป

วรรณคดีหลอกลวง

วรรณคดีสมัยราชวงศ์ฮั่นซึ่งเรียกกันว่าวรรณคดีหลอกลวงนั้น ประกอบด้วยหลักการใหญ่ๆ ๒ ชนิด คือ ***หวุย*** (wei) หรือหนังสือประเภทอธิบายความ (exegetical) กับ ***ฉาน*** (ch'an) หรือหนังสือประเภททำนายทายทัก (prophetic) หนังสือประเภทอธิบายความนั้นมีลักษณะที่น่าเคารพนับถือมากกว่าประเภททำนายทายทัก และตามความจริงแล้วหนังสือประเภทอธิบายความนี้เท่านั้นแหละที่เป็นเรื่องที่พูดฟุ้งมากจนกลายเป็นน้ำท่วมทุ่งไป ทำให้พวกนักศึกษาไม่ค่อยจะเลื่อมใสนัก หนังสือจินตกวีแบบฉบับที่เรียกกันว่า ***จิง*** นั้น หมายถึง ***ด้ายยืน*** ฉันใด หนังสือประเภทอธิบายความก็เรียกว่า ***หวุย*** หรือ ***ด้ายพุ่ง*** ฉันนั้น และหนังสือประเภทอธิบายความนี้ในตอนแรกๆ ก็มีหน้าที่ช่วยให้เข้าใจหนังสือจินตกวีแบบฉบับมากขึ้น ช่วยให้คำอรรถาธิบายข้อความหรือเบื้องหลังเหตุการณ์ที่ยังคลุมเครือไม่แจ่มชัดซึ่งมีอยู่ในคัมภีร์ จัดความคิดให้เข้าเป็นแบบเดียวกับลัทธิที่ถูกต้อง เป็นประเพณีสำหรับนักศึกษาเป็นรายบุคคลหรือสำนักต่างๆ ที่จะเขียนหนังสืออรรถาธิบายเช่นนั้นขึ้นเพื่อแปลความหมายหนังสือจินตกวีแบบฉบับบางเล่มตามความเห็นของตนเอง งานของตุงจุ้งซูเรื่อง ***บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท*** หรือ ***ชุนชิวฝั่นลู้*** นั้นเราอาจถือว่าเป็นตัวอย่างวรรณคดีแบบนี้ในสมัยแรก ๆ และที่น่านับถือจริง ๆ ได้ แต่ในฐานะที่ลัทธิขงจื๊อได้เริ่มเจริญรุ่งเรืองเพราะได้รับความอุปถัมภ์จากพวกข้าราชการ จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่ว่าการสร้างหนังสือประเภทอธิบายความนี้ขึ้นมาควรจะได้บรรลุถึงส่วนสัดที่สำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่มีเนื้อหาที่ปราศจากคุณค่า ***หวางชุง*** (Wang Ch'ung) นักคิดที่มีชื่อเสียงเด่นอยู่ในรวุชวงศ์ฮั่นสมัยหลังได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์ในสมัยของท่านไว้ว่า : "พวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อ เมื่อถกเถียงกันด้วยเรื่องหนังสือจินตกวีแบบฉบับทั้งห้ามักจะละเลยความจริงเสีย พวกนับถือลัทธิขงจื๊อสมัยแรกๆ ไม่ได้ตรวจสอบเรื่องราวให้ละเอียดตลอดเต็มที่ แต่ก็ได้สร้างทฤษฎีที่ยุ่งเหยิงไว้อย่างง่ายๆ และพวกนับถือลัทธิขงจื๊อ สมัยหลังๆ เชื่อถือตามที่ครูอาจารย์อบรมสั่งสอนไว้ก็คงดำเนินตามเรื่องเก่าๆ เหล่านี้ซ้ำอีก พวกเขาได้ศึกษาคำพูดและวลีต่างๆ โดยหาประโยชน์อะไรมิได้เลย เรียกตนเองว่าเป็นศิษย์สำนักใดสำนักหนึ่งโดยเฉพาะ และรีบร้อนที่จะตั้งตัวเป็นครูอาจารย์

เสียเอง... พวกเขาไม่มีเวลาที่จะแสวงหาสิ่งต่างๆ เพื่อตัวเองและทดสอบว่าข้อสันนิษฐานของตนว่าถูกต้องหรือไม่ ดังนั้นทฤษฎีที่ไม่มีสาระอะไรเหล่านี้ก็คงถ่ายทอดกันเรื่อยมาโดยไม่หยุดยั้ง และสัจธรรมก็หายสูญและถูกซ่อนเร้นหมด

นอกจากข้อเขียนประเภทอรรถาธิบายที่นักศึกษาได้สร้างขึ้นมาแล้ว ก็ยังมีหนังสืออีกเป็นจำนวนมากที่ได้บันทึกเรื่องการพยากรณ์ อภินิหาร สะระตะที่ลึกลับ และแบบแปลนแผนผังซึ่งเข้าใจว่าได้รับสืบช่วงมาแต่สมัยนมนานกาเลทีเดียว ซึ่งมักจะเป็นที่สนอกสนใจกันมากในหมู่นักศึกษาชั้นผู้น้อยและพวกที่ชอบล่อลวง และมักเป็นที่สนพระราชหฤทัยขององค์จักรพรรดิทั้งหลายมาก การพยากรณ์และนิมิตที่เป็นลางบอกเหตุล่วงหน้าได้มีบทบาทสำคัญในความคิดของจีนสมัยแรกดุจเดียวกับในชาติที่เก่าแก่ที่สุดทั้งหลาย อภินิหารและตัวอย่างที่น่าอัศจรรย์มากมายซึ่งได้บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์นั้นมีความสัมพันธ์กับการเกิดและการดำรงชีวิตในสมัยแรกๆ ขององค์จักรพรรดิด้วย โดยเฉพาะจักรพรรดิหวูทรงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคนที่ทำงานอย่างประหลาดๆ และพวกผู้วิเศษทั้งหลายมากทีเดียว ลัทธิขงจื๊อในฐานะที่กลายเป็นปรัชญาที่เด่นของพวกข้าราชการก็ตกอยู่ในบรรยากาศของการเชื่อถือโชคลางหรือภูตผีเทวดาด้วยอย่างเลี่ยงไม่พ้น

เราไม่ทราบแน่ว่าหนังสือประเภททำนายทายทักเหล่านี้จะได้เกิดมีขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไรแน่ ในราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก ข้อความที่เป็นการทำนายทายทักที่มีอยู่กระจัดกระจายทั่วไปนั้นต้องมีอยู่แน่โดยมิพักต้องสงสัย แต่ทว่ายังมิได้มีการรวบรวมจัดทำให้เป็นเล่มหนังสือขึ้นมาจนกระทั่งราวๆ รัชสมัยของหวางมั่งจึงได้จัดทำเป็นเล่มหนังสือขึ้น หน้าที่ของหนังสือเหล่านี้ก็เพื่อให้พื้นฐานทางด้านคัมภีร์แก่กรรมวิธีบางอย่างซึ่งองค์จักรพรรดิหรือใครคนใดคนหนึ่งที่ดำรงอยู่ในตำแหน่งที่สูงศักดิ์อาจเพ่งพินิจไตร่ตรองดูได้ ดังที่เราได้ทราบมาแล้วว่า หวางมั่งได้นำมาใช้อย่างเสรีเพื่อพิจารณาตัดสินการยึดอำนาจ หนังสือเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้พิสูจน์อำนาจหน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์ในลัทธิขงจื๊อและปรัชญาของขงจื๊อโดยอาศัยวิธีที่น่าอัศจรรย์ต่างๆ ทุกแบบ หรือจะให้ดีกว่านี้ ก็ต้องพูดว่า ศาสนาขงจื๊อก็คือศาสนาที่ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอย่างรวดเร็วในสมัยนั้น เพราะอาศัยหนังสือประเภททำนายทายทักเหล่านี้แหละเป็นหลัก

ตุงจุ้งชูและสำนักของท่านได้ยืนยันว่าขงจื๊อเป็น ***"กษัตริย์ที่ไร้มงกุฎ"*** จริงๆ องค์หนึ่งซึ่งในหนังสือ "บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท" ว่า ท่านเป็นผู้วางรากฐานสถาบัน (ประเพณี) ต่างๆ สำหรับราชวงศ์ใหม่ และมีความนิยมชมชื่นต่อเทวานุมัติ

ที่เหมาะสมกับกษัตริย์ที่แท้จริงทุกประการ ในหนังสือหลอกลวงเหล่านั้นมีความโน้มเอียงที่เป็นไปในทางที่จะทำขงจื้อให้เป็นเทวดาอย่างสุดเหวี่ยง หนังสือเหล่านี้เป็นจำนวนมากเข้าใจกันว่าขงจื้อหรือสานุศิษย์ของท่านเป็นผู้เขียนขึ้น หนังสืออื่น ๆ บางเล่มก็อ้างกันว่าเก่าแก่ยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก ซึ่งได้รับสืบทอดกันเรื่อยมาจากบุคคลในนิยาย เช่น จักรพรรดิฮ่วงตี่ เป็นต้น หนังสือเหล่านั้นเต็มไปด้วยเรื่องราวที่เหลือเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์องค์ก่อน ๆ และเรื่องการพยากรณ์เหตุการณ์ในยุคต่อมา รวมทั้งการเกิดขึ้นและความเจริญรุ่งเรืองของราชวงศ์ฮั่นเองด้วย

ไม่จำเป็นต้องกล่าวเลยว่า เรื่องราวพิลึกพิลั่นทำนองนั้นซึ่งข้าราชการและประชาชนในสมัยนั้นแม้จะไม่ใช่ทั้งหมดแต่ก็เป็นจำนวนมากทีเดียวได้ยกย่องเชื่อถือนั้นได้รับการต้อนรับจากกษัตริย์และผู้ที่มีความทะเยอทะยานที่จะได้ครองราชบัลลังก์อยู่บ้าง เพราะเขาสามารถนำเอามาใช้ "พิสูจน์" ข้ออ้างถึงการที่ตนจะครองอำนาจได้ แต่ทว่าเราไม่ควรจะคาดคะเนเอาว่าข้อเขียนเหล่านี้ได้เป็นที่ยอมรับนับถือกันเป็นเอกฉันท์แล้ว ความเหลวไหลจนน่าหัวเราะและความคลาดเคลื่อนในเรื่องเวลา ความฟุ่มเฟือยแห่งวิธีการเขียนและความขาดความเป็นนักศึกษาทำให้ประกาศตัวเองว่าเป็นเรื่องมดเท็จหลอกลวงในสายตาของนักศึกษาที่มีสติปัญญาลึกซึ้งกว่า ซึ่งได้โจมตีหนังสือเหล่านั้นอย่างเปิดเผย แต่ทว่าจนกระทั่งถึงสมัยราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถังสมัยแรก ๆ หนังสือหลอกลวงเหล่านี้จึงได้ถูกประณามเป็นทางการ และได้ถูกริบและเผาทิ้งหมด ดังนั้นความรู้ที่เกี่ยวกับหนังสือเหล่านี้ในปัจจุบันจึงขึ้นอยู่กับชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่ยังพอมีเหลืออยู่บ้าง

นิยายเกี่ยวกับขงจื้อ

ข้อความที่คัดมานี้ชี้ให้เห็นว่านิยายที่เกี่ยวกับขงจื้อซึ่งเกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ฮั่นเป็นชนิดใด ข้อความตอนที่สองซึ่งได้มาจากงานหลังสมัยราชวงศ์ฮั่นนั้นอาจได้รับอิทธิพลมาจากพุทธประวัติก็ได้

(จาก "*ชุนชิวเยี่ยนคุงถู*" ใน*กุหวุยชู* ๘ : ๒๖)

มารดาของขงจื้อชื่อเจิงไจ่แห่งตระกูลเยี่ยน อยู่เฉย ๆ ที่ข้างขอบสระใหญ่ในดอนที่นางหลับและฝันว่า จ้วนชู (จักรพรรดิดำ) ได้ตรัสเชื้อเชิญให้นางไปหา เมื่อนางเข้าไปหาแล้วก็ได้ร่วมสมัครสังวาสกับพระองค์ และในฝันนั้นพระองค์ได้ตรัสกับนางว่า : "เจ้าจะคลอดบุตรที่โพรงต้นหม่อน" เมื่อนางตื่นขึ้น นางรู้สึกประหลาดใจมาก นางได้ให้

กำเนิดแก่ขงจื๊อ ณ ที่ที่เรียกกันว่าโพรงต้นหม่อน

(จาก *"ซืออี้จี่"* ๓ : ๔b-๕a)

ในคืนที่ขงจื๊อเกิดนั้น มังกรสีฟ้าสดสองตัวได้ลงมาจากฟ้าและได้นอนขดตัวอยู่ที่ห้องของเจิงไจ่ (Cheng-tsai) เมื่อนางได้ให้กำเนิดขงจื๊อตรงตามที่นางฝันแล้วก็ปรากฏร่างของเทพธิดาสององค์ในอากาศถือน้ำค้างที่มีกลิ่นหอม เทพธิดาทั้งสองได้เอาน้ำค้างหอมนั้นมาอาบนาง จักรพรรดิแห่งฟ้าได้เสด็จลงมาบรรเลงดนตรีเกี่ยวกับความสงบของฟ้าอยู่เต็มห้องต่างๆ ของตระกูลเยี่ยนหมด ได้มีเสียงพูดว่า : "ฟ้าถูกทำให้เคลื่อนไหวและมาให้กำเนิดแก่ทารกผู้เป็นปราชญ์คนนี้ เพราะฉะนั้นเราจึงลงมาบรรเลงดนตรีเพื่อเป็นการแสดงความชื่นชมยินดี" แล้วเสียงของปี่และระฆังก็ไม่เหมือนกับเสียงใดๆ ที่ได้ยินอยู่ในโลกเลย นอกจากนั้น ยังมีชายชราห้าคนซึ่งเป็นวิญญาณแห่งดวงดาวทั้งห้ามาอยู่ล้อมรอบสนามบ้านของเจิงไจ่ ก่อนที่ขงจื๊อจะเกิด ได้มีสัตว์ประหลาดตัวหนึ่งดัวเป็นม้ามีเขา (กิเลน) ได้ถ่มเอกสารสีขาวออกมาต่อหน้าคนบางคนในหมู่บ้านฉ่วยหลี่ (Ch'üeh-li) ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ขงจื๊อเกิดและในเอกสารนั้นมีข้อความเขียนไว้ว่า : "ในสมัยที่ราชวงศ์โจวเสื่อม ผู้ที่สืบสายมาจากดวงวิญญาณของน้ำจะกลายเป็นกษัตริย์ที่ไร้มงกุฎ เพราะฉะนั้นมังกรสองตัวจึงได้ทำตัวเป็นขนดวงรอบห้องและดาวห้าดวงจึงตกลงมาที่สนามหญ้า" เจิงไจ่เป็นคนฉลาดและเข้าใจเรื่องราวดี ถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์และแปลกประหลาด แล้วนางได้เอาด้ายหลากสีมาผูกเขาของสัตว์ประหลาด (กิเลน) นั้น และกักไว้ถึงสองเดือน แล้วสัตว์นั้นก็จากไป ซินแส (physiognomist) คนหนึ่ง ได้ตรวจดูลักษณะขงจื๊อแล้วกล่าวว่า : "เด็กคนนี้สืบสายมาจากกษัตริย์ถังแห่งราชวงศ์หยินจะได้เป็นกษัตริย์ที่ไร้มงกุฎอยู่ภายใต้อำนาจของธาตุน้ำ และในฐานะที่เป็นเชื้อสายกษัตริย์จะได้รับความเคารพที่สูงสุด"

หยางเซือง

งานต่างๆ ของหยางเซือง (Yang Hsiung : พ.ศ. ๔๙๐-๕๖๑) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ที่นับถือลัทธิขงจื๊อ เป็นรัฐบุรุษและกวี ได้เป็นตัวแทนปฏิกิริยาที่มีต่อบรรยากาศเกี่ยวกับสิ่งที่เหนือธรรมชาตินี้ซึ่งได้เริ่มย่ำยีลัทธิขงจื๊อแล้ว และเป็นตัวแทนความพยายามที่จะหันกลับไปหาความคิดเห็นเดิมที่เกี่ยวกับลัทธิธรรมชาตินิยมและความเป็นไปเองในการแปลความหมายของจักรวาล งานที่สำคัญมากที่สุดของท่านก็คือเรื่อง ***ฟาเยี่ยน***

หรือ "คำพังเพย" ที่ได้จัดทำตามรูปจดหมายเหตุ (Analects) ของขงจื๊อนั้นเป็นการประกาศและการสนทนาย่อ ๆ ระหว่างนักประพันธ์กับผู้ซักถามที่อยู่ในมโนภาพ ในหนังสือเหล่านี้หยางเชืองได้ย้ำถึงลัทธิมานุษยศาสตร์และเหตุผลนิยมซึ่งเป็นคุณลักษณะของลัทธิขงจื๊อก่อนสมัยราชวงศ์ฮั่น และโจมตีลัทธิที่เชื่อโชคชะตามากเกินไป โจมตีความเชื่อถือโชคลางและศิลปะเกี่ยวกับอมฤตภาพ และโจมตีเรื่องของขลังและการทารุณกรรมอื่น ๆ ซึ่งท่านเชื่อว่ากำลังทำให้ประเพณีเกี่ยวกับลัทธิขงจื๊อในสมัยนั้นบิดเบือนไป

หยางเชือง
ข้อความที่คัดมาจากหนังสือคำพังเพย

(จาก *"ฟาเยี่ยน"*, ๑, ๒, ๖, ๘, ๑๐, ๑๒, ๑๓)

บางคนก็ถามเกี่ยวกับเรื่องโชคชะตา ข้าพเจ้าขอตอบว่าโชคชะตานั้นเป็นเจตจำนงของฟ้า หาใช่เป็นการกระทำของมนุษย์ไม่ ถ้ามนุษย์ทำ นั่นหาใช่โชคชะตาไม่ เขาถามว่ามนุษย์ทำอะไรเล่า ? มนุษย์เราอาจเลือกเอาการสงวนรักษาไว้หรือการทำลายล้างก็ได้ อาจเลือกเอาชีวิตหรือความตายก็ได้ สิ่งเหล่านี้หาใช่โชคชะตาไม่ โชคชะตาเป็นสิ่งที่ผ่อนปรนไม่ได้ แล้วอะไรเล่าเป็นโชคชะตาเกี่ยวกับความตายเสียแต่เนิ่น ๆ ของ (สานุศิษย์ขงจื๊อชื่อ) เยี่ยนย่วนและหรันป่อหนิว (Yen Yüan and Jan Po-niu) ? โชคชะตาเหล่านี้เป็นเป็นสิ่งที่ผ่อนปรนไม่ได้ แต่ทว่ามนุษย์ที่ยืนอยู่ภายใต้กำแพงที่สั่นคลอนอย่างจงใจ ถ้าหากว่าเขาขยับเขยื้อน เขาก็จะได้รับบาดเจ็บ ถ้าหากว่าเขาเดินออกไปก็เท่ากับเชิญความตายให้มาหา นี่เป็นชะตากรรมไหม ? คนที่เรียกกันว่า "ผู้ที่มีโชคดี" มักจะทำโชคดีให้กลับเป็นโชคร้าย แต่ "คนที่โชคร้าย" มักกลับทำโชคร้ายให้กลายเป็นโชคดีได้ (๖)

บางคนถามว่าเป็นความจริง (ดังที่เม่งจื๊อกล่าว) หรือไม่ ที่ว่าทุก ๆ ห้าร้อยปีจะมีนักปราชญ์เกิดมาคนหนึ่งเสมอไป ข้าพเจ้าตอบว่า นักปราชญ์ เอี๋ยว ซุนและยิ่วได้เกิดติดต่อกันมา ส่วนกษัตริย์หวูและโจวกุงเกิดเป็นโอรสกษัตริย์เหวินทั้งคู่ อนึ่ง นักปราชญ์เช่นกษัตริย์ถังและขงจื๊อเกิดห่างกันตั้งหลายร้อยปี ถ้าหากว่าท่านจะพยายามใช้อดีตเป็นมูลฐานพยากรณ์ถึงอนาคตแล้ว ท่านก็จะไม่อาจบอกได้ว่าในระยะหนึ่งพันปีจะมีนักปราชญ์เกิดขึ้นแม้สักคนหนึ่งหรือไม่ (๘)

บางคนถามว่า นักปราชญ์มีความสนใจสิ่งแปลก ๆ ที่เกิดขึ้นหรือไม่ ข้าพเจ้าขอตอบว่า นักปราชญ์ในคราวที่ประพฤติคุณธรรมความดีนั้นจะพิจารณาเห็นการสังเกตเห็น

สิ่งแปลกๆ ที่เกิดขึ้นมานั้นเป็นความสำคัญอันดับสอง ดังนั้นข้าพเจ้าจึงพิจารณาเห็นว่าการปฏิบัติคุณธรรมความดีเสมอๆ นั้นนับว่าเป็นความสำคัญขั้นพื้นฐาน แต่ทว่าการปฏิรูปในทันทีทันใดและการปฏิบัติคุณความดีหลังจากที่ได้เห็นสิ่งประหลาดบางอย่างนั้นเป็นความสำคัญอันดับรองลงมา (๑๓)

บางคนก็ถามเกี่ยวกับนิทานแปลกๆ ที่เกี่ยวกับฮ่วงตี่ ข้าพเจ้าขอตอบว่านิทานเหล่านั้นเป็นเพียงเอานามฮ่วงตี่มาอ้างเท่านั้นเอง สมัยโบราณ เมื่อจักรพรรดิยิ่วทรงสั่งให้ควบคุมเรื่องน้ำท่วมนั้น พระองค์ทรงได้รับบาดเจ็บที่พระบาท และตั้งแต่นั้นมาพวกแม่มดหมอผีทั้งปวงก็เดินโขยกเขยกไปมารอบๆ แพทย์โบราณชื่อเพียนฉ่วย (P'ien Ch'üeh) เป็นชาวเมืองหลู่ (Lu) และบัดนี้หมอทั้งปวงต่างก็อ้างว่าตนมาจากแคว้นหลู่ ประชาชนที่พยายามจะขายของปลอมมักพยายามทำให้ดูเป็นของจริงเสมอ (๑๐)

บางคนถามว่า ผู้ที่ศึกษาเพราะอยากมีชีวิตยืนนานนั้น เราจะพูดว่าเขารักการศึกษาได้หรือไม่ ข้าพเจ้าขอตอบว่า พวกเขาไม่ได้รักการศึกษาเลย เพราะว่าในการศึกษานั้นย่อมไม่มีความโลภหรือความพึงพอใจ (ตัณหา) (๑)

บางคนถามว่า ผู้ที่เป็นอมรรตัย (คือไม่รู้จักตาย) นั้นมีอยู่จริงๆ ดังที่ประชาชนอ้างกันหรือเปล่า ข้าพเจ้ากล่าวว่า อะไรนะ ! ข้าพเจ้าได้ยินมาว่าฟูฮี (Fu Hsi) กับ เซินหนุง (Shen Nung) ตาย เอี๋ยวและซุนสวรรคต กษัตริย์เหวินก็ทรงถูกฝังอยู่ที่เมืองเป๋ (Pei) และขงจื๊อก็ถูกฝังอยู่ทางเหนือเมืองหลู่ ควรละหรือที่ท่านจะมากล่าวแสดงความไม่พอใจในเรื่องความตายอยู่คนเดียว?...นักปราชญ์กังวลอยู่แต่ว่าในโลกนี้ ยังมีอะไรบางอย่างที่เขาไม่เข้าใจอยู่ ผู้แสวงหาอมตะก็กังวลอยู่ว่าไม่วันใดก็วันหนึ่ง เขาก็จะต้องสูญเสียชีวิตอยู่ในโลกนี้ ชีวิต, ชีวิต ! เขาเรียกว่าชีวิต แต่ความจริงแล้วก็คือความตายนั่นเอง! แต่ผู้ที่ถามข้าพเจ้าก็ยังคงถามต่อไปว่า ถ้าหากว่าไม่มีสิ่งที่เป็นอมตะเช่นนั้นอยู่ในโลกแล้วทำไมประชาชนจึงพูดถึงสิ่งนั้นอยู่เล่า? ข้าพเจ้ากล่าวว่า ผู้ที่พูดอย่างนั้นเป็นคนพูดอย่างโง่ๆ ! ด้วยการพูดอย่างโง่ๆ นั้นเองพวกเขาก็พยายามทำสิ่งที่ไม่มีให้กลายเป็นสิ่งที่มีให้ได้...**สิ่งที่เกิดมาแล้วต้องตายทั้งนั้น สิ่งที่มีการเริ่มต้นก็จะต้องมีอวสาน นั่นคือวิถีทางของธรรมชาติ** (๑๒)

บางคนถามว่าพวกเจ้าครองนครในสมัยท่านนั้นทราบหรือไม่ว่าขงจื๊อเป็นนักปราชญ์ ข้าพเจ้าตอบว่า พวกเขาทราบดี ถ้าหากว่าเขาทราบแล้วทำไมพวกเขาจึงไม่ใช้ขงจื๊อเล่า ? ข้าพเจ้าตอบว่า พวกเขาไม่สามารถใช้ขงจื๊อได้ ท่านจะสามารถอธิบายถึงวิธี

ที่คุณเราอาจรับรองคนหนึ่งว่าเป็นนักปราชญ์และก็ยังไม่สามารถเอาเขามาใช้ได้ให้ฟังได้ไหม ? ข้าพเจ้าตอบว่า ถ้าหากว่าท่านจะใช้ใครสักคนหนึ่ง ท่านก็ควรปฏิบัติตามคำแนะนำของเขา ถ้าหากว่าพวกเขาปฏิบัติตามคำแนะนำของขงจื๊อ เขาก็คงจะต้องเลิกวิถีทางตามปรกติของเขาเสีย จะต้องต่อสู้กับสิ่งที่พวกเขาเคยชินมาและทำจุดอ่อนให้เข้มแข็งขึ้นโดยการเสียสละจุดที่เข้มแข็งของตน แล้วพวกเขาก็จะต้องรู้สึกสับสนมากทีเดียว เฉพาะบุคคลที่มีคุณธรรมความดีมากเท่านั้นจึงจะใช้ขงจื๊อได้ (๘)

ในสมัยโบราณหยางจู (Yang Chu) และม่อตี่ (Mo Ti) ได้กั้นทางที่ถูกเสีย แต่ว่าเม่งจื๊อไม่เห็นด้วย จึงเปิดทางนั้น และขยายทางนั้นให้กว้างออกไปอีก ในสมัยต่อมาก็ยังคงมีผู้ที่กั้นทางอีก ข้าพเจ้าออกจะเสี่ยงอยู่สักหน่อยที่เอาตัวเองเข้าไปเปรียบกับเม่งจื๊อ (๒)

หวางชุง

ในหนังสือชื่อ ***หลุ่นเหิง*** (Lun heng) หรือ "บทความที่เขียนติชม" ของท่านนั้น หวางชุง (Wang Ch'ung : พ.ศ. ๕๗๐-๖๔๐) ได้เขียนไว้ว่า : "แม้ว่าหนังสือบทความติชมของข้าพเจ้าจะมีนับเป็นสิบๆ บท แต่ก็มีอยู่วลีหนึ่งที่ครอบคลุมได้หมดคือวลีที่ว่า : ความรังเกียจการโกหกและหลอกลวง" ท่านได้ยืนยันน้ำใจในด้านการติชมไว้ในงานของท่านที่มีอยู่ถึง ๘๕ ตอนด้วยกัน โดยโจมตีการหลอกลวงและเรื่องการเชื่อผีเชื่อสางซึ่งรุ่งเรือง อยู่ในสมัยของท่านและทำลายความเชื่อต่าง ๆ เหล่านั้นได้อย่างฉลาดและแหลมหลัก วิธีการและวัตถุประสงค์ของท่านได้รับการสรรเสริญในขั้นแรกในฐานะที่จะนำไปสู่น้ำใจในด้านการวิเคราะห์แบบวิทยาศาสตร์ที่แท้จริง ท่านได้ใช้การให้เหตุผลสองวิธีด้วยกันเพื่อสถาปนาสิ่งที่ท่านพิจารณาเห็นว่าเป็นเรื่องที่จริงขึ้นมา วิธีแรกก็คือวิธีสังเกตดูข้อเท็จจริงซึ่งได้แก่วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ถูกต้องอย่างจริงจัง ซึ่งในข้อเท็จจริงนี้ท่านจะสังเกตเห็นไม่เพียงแต่ข้อมูล (data) อย่างเดียวเท่านั้น แต่ท่านจะต้องมีความระมัดระวังในอันที่จะชี้แจงข้อมูลเหล่านั้นด้วย แต่ท่านจะต้องพิจารณาข้อเท็จจริงเหล่านั้นโดยตลอดตามแบบของนักสังเกตด้วย เพื่อที่ท่านจะได้เข้าใจความสำคัญที่แท้จริงของข้อมูลเหล่านั้นได้ ส่วนวิธีที่สองและเป็นธรรมดายิ่งไปกว่านั้นก็คือการให้เหตุผลโดยการอุปมาอุปไมยซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลายอยู่ในความคิดของชาวจีน วิธีนี้แหละซึ่งทั้งๆ ที่ท่านมีความตั้งใจดีอย่างที่สุดก็มักจะนำท่านไปสู่ความเหลวไหลที่น่าหัวเราะดังที่รู้กันทั่วไปแล้วในเมื่อท่าน

สันนิษฐานว่า สิ่งทั้งหลายที่คล้ายคลึงกันในแง่หนึ่งนั้นตามธรรมดาแล้วเป็นของชั้นเดียวกัน และดังนั้นก็ย่อมคล้ายคลึงกันในแง่อื่นๆ ด้วย

เพื่อที่จะได้เล็งเห็นคุณค่าความสำคัญแห่งการยืนยันของหวางชุงในเรื่องการพิสูจน์โดยอาศัยการทดลองอย่างเต็มที่นั้น (แต่ท่านก็อาจต้องผิดหวังต่อการใช้อุดมคติของท่าน) เราก็ควรจดจำไว้ด้วยว่า จนกระทั่งบัดนี้ คือหลังจากนั้นมาเป็นเวลานานทีเดียว นักคิดชาวจีนมักพอใจที่จะอ้างคัมภีร์เก่าๆ ที่มืดมนและมักจะไม่ถูกเรื่องกัน หรือที่ปลอมทั้งนั้นมาพิสูจน์ความคิดเห็นบางอย่างบางประการเสมอ ดังนั้นหวางชุงจึงพยายามขจัดความหลอกลวงบางอย่างซึ่งมีมากขึ้นเพราะการอ่านคัมภีร์เก่าผิดพลาด หรือเพราะการบิดเบือนความจริงของคัมภีร์เก่า ๆ อย่างไรก็ดีเพราะความเป็นผู้มีใจจริง ซึ่งนับว่าเป็นความผิดพลาดประการหนึ่งของท่านนี้เอง หวางชุงจึงมักจะพลาดจุดแห่งการเขียนนิยายเปรียบเทียบในหนังสือจินดกวีแบบฉบับเสียหมด และมักจะใช้หนังสือจินดกวีแบบฉบับเหล่านั้นชี้แจงสิ่งที่รู้กันโดยทั่วๆไปว่าเป็นเพียงสิทธิทางด้านกวีเท่านั้น ดังเช่นเราอาจอาศัยชื่อวิทยาศาสตร์สั่งให้เชคสเปียร์บอกวิธีที่คนคนหนึ่งอาจใช้มือข้างเดียวพลิกทะเลแดงทั้งหมดได้ฉะนั้น

แม้ว่าหวางชุงจะตั้งกำหนดกฎเกณฑ์ปรัชญาอันหาระบบมิได้ของท่านขึ้นมาเองก็ตาม แต่ก็มีความคิดเห็นหลายประการด้วยกันซึ่งเป็นเด่นอยู่ในความคิดของท่าน ประการแรกก็คือความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นเองแห่งระเบียบตามธรรมชาติ หวางชุงก็เช่นเดียวกับพวกที่นับถือลัทธิเต๋าสมัยแรก ๆ คือได้ยืนยันว่าระเบียบตามธรรมชาตินั้นไม่มีความรู้สึกหรือความประสงค์ใดๆ นอกจากจะสร้างสรรค์ ธำรงไว้และทำลายไปเองตามธรรมชาติแท้ๆ และโดยไม่มีทางเลี่ยงได้ คำเปรียบเทียบของท่านเกี่ยวกับมนุษย์ซึ่งเป็นที่ชอบอกชอบใจกันมาก อันตรงข้ามกับตำแหน่งอันประเสริฐที่ต้องกันกับมนุษยชาติในลัทธิขงจื๊อที่แท้นั้นก็คือการเปรียบเทียบมนุษย์กับตัวไรหรือตัวหมัดที่ซ่อนอยู่ที่ตะเข็บผ้าของจักรวาล เพราะฉะนั้นท่านจึงปฏิเสธอย่างรุนแรงว่าสัตว์ที่ไม่มีความสำคัญอะไรเช่นนั้นบางทีอาจเป็นดังที่ได้เคยยืนยันมาแล้ว คืออาจมีอิทธิพลต่อระเบียบและความกลมกลืนของโลกธรรมชาติโดยอาศัยการกระทำของท่านได้

ลักษณะที่เด่นประการที่สองแห่งความคิดของหวางชุง ก็คือลัทธิการเชื่อโชคชะตา ซึ่งท่านขยายออกไปจนคลุมไม่เพียงเฉพาะปัจเจกชนเท่านั้น แต่ทว่าได้ครอบคลุมไปถึงชาติทั้งหลายทั้งปวงด้วยซึ่งได้นำท่านไปโดยอาศัยการให้เหตุผลเปรียบเทียบกับตำแหน่งที่ค่อนข้างจะประหลาดผิดธรรมดาอยู่สักหน่อย เฉพาะอย่างยิ่งสำหรับพวกที่

แสดงตัวว่านับถือลัทธิขงจื๊อ ในข้อที่ว่าความเจริญรุ่งเรืองหรือความหายนะของราชวงศ์นั้นเป็นเรื่องแห่งช่วงชีวิตที่เป็นไปตามโชคชะตาอย่างสิ้นเชิง

หวางชุง
ข้อความที่คัดมาจากบทความติชม

(จาก "หลุ่นเหิง" ,๑๘ : ๑a, ๑๗: ๑๔๖-๑๔๖)

เมื่อพลังที่สำคัญแก่ชีวิต (ฉี) ของฟ้าและดินมารวมเข้าด้วยกัน สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงก็เกิดขึ้นมาพร้อมๆ กัน คล้ายพวกเด็กๆ ที่เกิดมาพร้อมๆ กันในเมื่อพลังชีวิตแห่งสามีภรรยามารวมเข้าด้วยกันฉะนั้น ในบรรดาสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาอย่างนั้น หมู่สัตว์ที่มีเลือดอยู่ในเส้นโลหิตดำจะประสบกับความหิวและความหนาว เมื่อเห็นว่าอาจกินธัญพืชทั้งห้าชนิดได้ สัตว์เหล่านั้นก็จะรวบรวมธัญพืชเหล่านั้นไว้กิน เมื่อเห็นว่าควรจะสวมใส่ผ้าไหมและป่านได้ สัตว์เหล่านั้นก็จะเอาไหมและป่านมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม บางคนยืนยันว่าฟ้าได้สร้างธัญพืชทั้งห้าชนิดขึ้นโดยมุ่งจะให้ใช้เลี้ยงดูมนุษย์ และสร้างไหมและป่านขึ้นโดยมุ่งหมายจะให้ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มของมนุษย์ แต่ทว่าข้อนี้ก็เท่ากับเป็นการทำฟ้าให้เป็นชาวนาหรือเป็นหญิงที่ปลูกต้นหม่อนสำหรับมนุษย์ไป ซึ่งไม่เหมาะสมกับหลักการว่าด้วยการเกิดขึ้นพร้อมๆ กันเลย เพราะฉะนั้นความคิดเช่นนั้นจึงอยู่ในข่ายที่น่าสงสัยและไม่อาจยอมรับนับถือได้ (๑๘ : ๑a)

กษัตริย์ที่ดีจะรับสั่งแก่ชาวแว่นแคว้นดุจเดียวกับบิดาที่น่ารักสั่งครอบครัวของตนฉะนั้น บิดาที่น่ารักอาจสั่งสอนและอบรมบุตรหลานให้มีความรู้แจ้งเห็นจริง แต่หาสามารถทำบุตรหลานให้มีความกตัญญูและเป็นคนดีได้ทั้งหมดไม่ เมื่อบุตรดี ครอบครัวก็เจริญมั่งคั่ง เมื่อประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข บ้านเมืองก็จะเจริญรุ่งเรือง แต่ทว่าสิ่งใดก็ตามที่เจริญรุ่งเรืองแล้วก็ต้องเสื่อมไปเป็นธรรมดา และสิ่งใดก็ตามที่มีสมบัติแล้วก็ต้องมีวิบัติเป็นธรรมดา ถ้าหากว่าสมบัติมิได้เกิดจากความสำเร็จของคุณงามความดีแล้ว วิบัติก็จะต้องไม่เกิดจากความผิดพลาดในอันที่จะประกอบคุณงามความดีแน่...ดังนั้น รัฐบาลที่ดีจึงมิได้เนื่องมาจากความพยายามของคนดีๆ หรือของนักปราชญ์เลยหรือความไม่มีระเบียบ (ความยุ่งยาก) ก็หาได้เนื่องมาจากผลแห่งความไร้ศีลธรรมไม่ เมื่อประเทศชาติต้องเผชิญกับความวิบัติและความสับสนอลหม่าน คนดี ๆ และนักปราชญ์ก็ไม่สามารถทำประเทศชาติให้กลับรุ่งเรืองขึ้นมาอีกได้ และเมื่อประเทศชาติมีระเบียบดี

แล้ว คนชั่วก็ไม่สามารถนำประเทศไปสู่ความหายนะได้ ความจริงมีอยู่ว่ายุคนั้นๆ จะมีระเบียบหรือไร้ระเบียบก็เนื่องมาจากฤดูกาลแห่งความเจริญเติบโต หาได้เนื่องมาจากรัฐบาลไม่...ไม่ว่ากษัตริย์จะเป็นกษัตริย์ที่ดีหรือไม่ก็ตาม ไม่ว่ารัฐบาลของกษัตริย์นั้นจะมีปรีชาหรือไม่ก็ตาม หาได้ก่อให้เกิดผลใดๆ ไม่...แล้วอะไรเล่าที่เป็นเหตุผลที่ทำให้ยุคหนึ่งเป็นยุคที่หาระเบียบมิได้ ? มิได้เป็นเพราะว่าขโมยและโจรผู้ร้ายทวีจำนวนขึ้นเพราะเกิดมีกบฏขึ้น และเพราะประชาชนไม่คำนึงถึงมรรยาทอันดีงามและความชอบธรรม แล้วก็ทำการปฏิวัติบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าดอกหรือ? ทั้งหมดนี้ เกิดจากความจริงที่ว่าเพราะไม่ค่อยมีข้าวปลาอาหารเพียงพอ และประชาชนไม่สามารถจะทนหิวโหยและทนหนาวต่อไปได้อีกแล้ว...ต้นเหตุแห่งความประพฤติดีและประพฤติชั่วนั้นมิได้อยู่ที่คุณลักษณะของมนุษย์เลย แต่ทว่าอยู่ที่ความขาดแคลนหรือความสมบูรณ์พูนสุขของปีนั้น ๆ ต่างหาก แล้วเราก็อาจกล่าวได้ว่าการที่จะรักษามรรยาทและความชอบธรรมไว้ได้นั้นขึ้นอยู่กับการที่จะต้องมีข้าวปลาอาหารเพียงพอ ดังที่เราทราบแล้วว่าการผลิตข้าวนั้นก็ขึ้นอยู่กับปีนั้นๆ ด้วย ถ้าหากว่าปีนั้นมีน้ำท่วมและฝนแล้ง ธัญพืชทั้งห้าชนิดก็จะเสียหาย ข้อนี้มิได้เกิดเพราะรัฐบาลเป็นเหตุเลย แต่ทว่าเป็นผลแห่งการหมุนเวียนของฤดูกาล ถ้าหากว่าเราจะพูดว่าน้ำท่วมและฝนแล้งเกิดเพราะรัฐบาลเป็นเหตุแล้ว ในสมัยของเจี๋ย (Chieh) และโจว (Chou) ก็ควรจะมีน้ำท่วมและฝนแล้งอยู่ตลอดกาลซี่ เพราะว่าไม่มีใครอีกแล้วที่จะปกครองบ้านเมืองได้เลวยิ่งไปกว่านั้น แต่ทว่าตามข้อเท็จจริงแล้วหาได้มีทุพภิกขภัยอันเนื่องมาจากความอดอยากหรือความขาดแคลนไม่ ทุพภิกขภัยเช่นนี้ย่อมเกิดขึ้นหมุนเวียนเป็นวงจรซึ่งตรงกันข้ามทีเดียวมักจะมาตกในสมัยที่กษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ปกครองเป็นครั้งคราวเสียด้วย (๑๗ : ๑๔b-๑๕b)

การอภิปรายเรื่องความตาย

ในบรรดาความเชื่อถือมากมายหลายอย่างของมนุษย์ในสมัยหวางชุงซึ่งท่านได้โจมตีว่าเป็นเรื่องเชื่อถือผีสางและปราศจากมูลฐานนั้น ก็คือเรื่องความเชื่อถือว่าหลังจากตายไปแล้วก็ยังมีชีวิตที่มีความรู้สึกอยู่ต่อไปอีก ปรากฏว่าชาวจีนนับตั้งแต่สมัยโบราณมาได้มีความเชื่อถือว่าดวงวิญญาณของคนตายตามกาลเวลานั้นจะสิงอยู่ในร่างมนุษย์จะปรากฏอยู่ในหมู่ชนทั้งหลายและจะสามารถทำให้คนทั้งหลายได้รับความรู้สึกเจ็บปวดได้ หวางชุงมิได้ปฏิเสธความมีอยู่ของผีซึ่งมักจะปรากฏในรูปร่างของคนตายเป็นครั้งคราว แต่ท่านได้โจมตีอย่างรุนแรงต่อความคิดที่ว่าผีเช่นนั้นเป็นดวงวิญญาณของคนตายจริง

หรือมีความรู้สึกจริงๆ การที่ท่านปฏิเสธชีวิตที่มีความรู้สึกหลังจากที่ตายไปแล้ว ซึ่งจุดสำคัญๆ บางแง่ได้มีปรากฏอยู่ในข้อความที่แปลไว้ข้างล่างแล้วนั้น นับว่าเป็นการโต้เถียงเกี่ยวกับปัญหานี้ที่เก่าแก่ที่สุดและละเอียดที่สุด ซึ่งผสมกับการที่พระพุทธศาสนาได้ถูกนำเข้าไปเผยแพร่ในศตวรรษต่อๆ มา จึงได้ถือกันว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในความรู้สึกนึกคิดของชาวจีน

(จาก "*หลุ่นเหิง*", ๒๐ : ๑๑๑-๑๕๖)

ประชาชนกล่าวกันว่า เมื่อคนเราตายไปแล้วก็จะกลายเป็นผีที่มีความรู้สึกนึกคิดและมีอำนาจที่จะทำร้ายผู้อื่นด้วย แต่ถ้าหากว่าเราพยายามทดลองทฤษฎีนี้โดยการเปรียบเทียบมนุษย์กับสัตว์อื่นๆ แล้วเราก็จะพบว่า มนุษย์มิได้กลายเป็นผี หรือผีไม่มีความรู้สึกนึกคิดหรืออำนาจที่จะทำร้ายผู้อื่นเลย...มนุษย์เรายังมีชีวิตอยู่ก็เพราะว่ามีพลังชีวิต (ฉี) และเมื่อเขาตาย พลังชีวิตนั้นก็ดับไป พลังชีวิตสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เพราะมีระบบโลหิต แต่ทว่าพอมนุษย์ตาย ระบบโลหิตก็หยุดทำงาน พลังชีวิตได้ดับไปพร้อมกับระบบโลหิตนั้นและร่างกายก็จะสลายและกลับไปเป็นดินอีก แล้วยังจะมีอะไรอยู่อีกหรือที่กลับกลายไปเป็นผี ? ถ้าหากมนุษย์เราไม่มีหูไม่มีตา เขาก็จะขาดความสามารถในด้านความรู้สึก ดังนั้นมนุษย์ที่เป็นใบ้และตาบอดจึงคล้ายๆ กับหญ้าหรือต้นไม้ แต่ว่าเมื่อพลังชีวิตจากมนุษย์ไปแล้วมันก็กลายเป็นเรื่องที่ห่างไกลต่อการที่จะเป็นเรื่องที่ถือเป็นจริงเป็นจังมากไปกว่าการเป็นอยู่ง่ายๆ โดยไม่มีหูหรือตา...พลังชีวิตได้สร้างมนุษย์ขึ้นมาดุจเดียวกับน้ำที่กลายเป็นน้ำแข็งฉะนั้น น้ำได้แข็งตัวกลายเป็นน้ำแข็งฉันใด พลังชีวิตก็ได้แข็งตัวกลายเป็นมนุษย์ฉันนั้น เมื่อน้ำแข็งละลายก็กลายเป็นน้ำ และเมื่อคนตายก็กลายจะเป็นเจตภูตอีก เราเรียกว่าเจตภูตดุจเดียวกับน้ำแข็งซึ่งเมื่อละลายแล้วก็เปลี่ยนชื่อเป็นน้ำฉะนั้น ประชาชนเห็นว่าชื่อได้เปลี่ยนไปแล้ว แต่ทว่าเขาก็ยังคงยืนยันอยู่ว่าเจตภูตมีความรู้สึกและอาจเกิดมีรูปและทำร้ายผู้อื่นได้ แต่การยืนยันนี้ไม่มีมูลใดๆ เลย

ประชาชนเห็นผีซึ่งมีรูปร่างปรากฏคล้ายๆ คนที่ยังมีชีวิตอยู่ พูดง่ายๆ ก็คือว่าเพราะผีปรากฏในรูปนี้ เราจึงทราบว่าผีหาได้เป็นเจตภูตของคนตายไม่ เราจะพิสูจน์เรื่องนี้ได้อย่างไร ? จงเอากระสอบมา แล้วบรรจุข้าวฟ่างหรือข้าวเปลือกให้เต็ม เมื่อใส่ข้าวฟ่างหรือข้าวเปลือกลงไปแล้ว กระสอบก็จะเต็มและมั่นคง และจะตั้งอยู่ได้อย่างเห็นได้ชัดจนกระทั่งคนที่มองจากที่ไกลก็อาจบอกได้ว่าเป็นกระสอบข้าวฟ่างหรือข้าวเปลือก ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นเล่า ? ก็เพราะว่ารูปร่างของกระสอบจะแสดงให้เห็นสิ่งที่บรรจุอยู่ข้างใน

ถ้าหากว่ากระสอบมีรูและข้าวฟ่างหรือข้าวเปลือกก็ไหลออกหมด กระสอบก็จะแฟบลงมากอง และประชาชนที่มองดูจากที่ไกลก็จะไม่แลเห็นอีกต่อไป เจตภูตของมนุษย์ได้ถูกเก็บไว้ในรูปทางร่างกายคล้ายกับข้าวฟ่างหรือข้าวเปลือกที่ถูกบรรจุไว้ในกระสอบฉะนั้น เมื่อเขาตาย ร่างกายก็จะสลายไป พลังชีวิตก็จะจากไปคล้ายกับเมล็ดข้าวที่ไหลออกจากกระสอบฉะนั้น เมื่อเมล็ดข้าวไหลออกหมดแล้ว กระสอบจะคงรูปเดิมอยู่ต่อไปหาได้ไม่ แล้วเมื่อเจตภูตของมนุษย์กระจัดกระจายหายไป เรายังจะมีร่างกายที่คนอื่นๆ อาจมองเห็นได้อย่างไรเล่า ?...

นับตั้งแต่เริ่มต้นมีฟ้าและดินและยุคของกษัตริย์ผู้เป็นนักปราชญ์มาจนกระทั่งถึงบัดนี้แล้ว ได้มีประชาชนตายในเวลาแก่และตายตั้งแต่ยังเป็นเด็กอ่อนอยู่หลายล้านคน จำนวนคนที่มีชีวิตอยู่ในทุกวันนี้ไม่ปรากฏว่ามีอยู่ ณ ที่ใดเลยที่จะมีจำนวนใกล้เคียงกับคนที่ตายไป ถ้าหากว่าเมื่อตายไปแล้วคนเราก็กลายไปเป็นผี แล้วตอนที่เราเดินไปเราก็ควรจะได้พบผีทุกย่างก้าวเป็นแน่ ถ้าหากว่ามนุษย์เราเห็นผีเมื่อตอนที่เขาใกล้จะตายแล้วก็ควรจะเห็นผีหลายล้านทีเดียวอยู่ยัดเยียดเต็มห้อง เต็มสนามหญ้าและเต็มถนนหนทางไปหมด คงมิได้เห็นผีเพียงเฉพาะสองสามตนเท่านั้น...เป็นธรรมดาของฟ้าและดินที่ว่าแม้เราจะก่อให้เกิดไฟใหม่ๆ ขึ้นมาได้ แต่เราก็ไม่สามารถทำไฟที่ดับแล้วให้ติดขึ้นมาได้อีกฉันใด แม้ว่ามนุษย์ใหม่จะเกิดขึ้นมา แต่เราก็ไม่สามารถทำคนตายให้กลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาได้อีกเช่นกันฉันนั้น...บัดนี้ประชาชนพูดกันว่าผีนั้นก็คือเจตภูตของผู้ตาย ถ้าหากว่าข้อนี้เป็นความจริงแล้ว เมื่อเราเห็นผี ผีก็ควรจะปรากฏเป็นร่างเปลือยหมดและจะต้องไม่มีเครื่องแต่งกายใดๆ ติดตัวอยู่เลย ทำไมจึงว่าเช่นนั้นเล่า ? ก็เพราะเสื้อผ้าไม่มีเจตภูตเมื่อคนตายไป เสื้อผ้านั้นก็จะเปื่อยผุพังไปพร้อมกับร่างกาย แล้วผีจะเอามันมาสวมใส่อีกได้อย่างไรเล่า ?...

ถ้าคนตายไม่อาจกลายไปเป็นผีได้แล้ว คนเราก็จะไม่สามารถมีความรู้สึกนึกคิดด้วยเช่นกัน เราจะพิสูจน์เรื่องนี้ได้อย่างไร ? ก็โดยอาศัยข้อเท็จจริงที่ว่าก่อนที่มนุษย์เราจะเกิดขึ้นมานั้น เขาไม่มีความรู้สึกนึกคิด ก่อนที่มนุษย์เกิด เขาจะอยู่ในท่ามกลางของพลังแรกเริ่ม (ยว่านฉิ : yüan-ch'i) และหลังจากตายแล้วเขาก็จะกลับไปหาพลังแรกเริ่มอีก พลังแรกเริ่มมหึมาและไม่ชัดเจน และพลังมนุษย์ก็อยู่ในพลังแรกเริ่มนั้นแหละก่อนที่จะเกิดมาเป็นมนุษย์เขาไม่มีความรู้สึกนึกคิดใดๆ เลย ดังนั้นเมื่อเขาตายและกลับไปหาภาวะที่ปราศจากความรู้สึกนึกคิดดั้งเดิมนี้อีก เขายังจะมีความรู้สึกนึกคิดอยู่ได้อย่างไร

กัน ? เหตุผลที่มนุษย์มีพุทธิปัญญาและมีความเข้าใจนั้นก็คือว่ามนุษย์มีพลังแห่งคุณธรรม ๕ ประการ (คือมนุษยธรรม ความชอบธรรม มรรยาทอันดีงาม ปัญญา และศรัทธา) เหตุผลที่มนุษย์มีคุณธรรม ๕ ประการนี้ ก็คือว่ามนุษย์มีอวัยวะ ๕ อย่าง (คือ หัวใจ ตับ กระเพาะ ปอด และน้ำดี) ถ้าหากว่าอวัยวะทั้งห้านี้ไม่เสียหาย มนุษย์เราก็จะมีความเข้าใจ แต่ถ้าหากว่าอวัยวะทั้งห้านี้เจ็บป่วยเป็นโรคขึ้นมา มนุษย์เราก็จะกลายเป็นคนที่ไม่ค่อยรู้อะไรแน่ สับสนและประพฤติคล้ายๆ กับคนโง่และคนบ้า เมื่อมนุษย์เราตายไป อวัยวะทั้งห้านี้ก็จะเน่าเปื่อยไป และคุณธรรมห้าประการก็จะไม่มีที่อยู่ที่อาศัยอีกต่อไป ทั้งตำแหน่งที่อยู่และความสามารถในการที่จะเข้าใจก็จะถูกทำลายไป ร่างกายจะต้องรอคอยพลังชีวิตก่อนที่จะสมบูรณ์ และพลังชีวิตจะต้องรอคอยร่างกายก่อนที่จะมีความรู้สึก ไม่มีที่ใดเลยที่จะมีไฟที่เผาทุกสิ่งทุกอย่างได้โดยตัวเอง แล้วจะมีเจตภูตพร้อมกับความรู้สึกนึกคิดอยู่ภายนอกร่างกายได้อย่างไรกัน ?...

ขงจื๊อฝังศพมารดาไว้ที่เมืองฝาง (Fang) ต่อมาได้เกิดมีฝนตกหนักและฮวงซุ้ยนั้นได้พังทะลายลง เมื่อขงจื๊อได้ทราบข่าวนี้ก็ร้องไห้อย่างขมขื่นรำพึงรำพันว่า : **"คนโบราณมิได้ซ่อมแซมฮวงซุ้ย"** แล้วท่านก็เลยไม่ซ่อมแซมฮวงซุ้ยมารดา ถ้าหากว่าคนตายมีความรู้สึกนึกคิด แล้วเขาก็ควรจะโกรธที่ประชาชนไม่ซ่อมแซมฮวงซุ้ยให้และถ้าขงจื๊อซึ่งเข้าใจเรื่องนี้ดีก็คงจะซ่อมแซมฮวงซุ้ยเพื่อทำให้เป็นที่ชอบใจเจตภูตของมารดาท่านแน่ ๆ แต่ท่านก็หาได้ซ่อมแซมไม่ ขงจื๊อซึ่งมีปรีชาญาณของนักปราชญ์เข้าใจดีว่าคนตายหาได้มีความรู้สึกนึกคิดใดๆ ไม่.

บทที่ ๑๒
ลัทธิขงจื๊อและคัมภีร์ในลัทธิขงจื๊อ

ในสมัยราชวงศ์ฮั่น ลัทธิขงจื๊อได้ครองตำแหน่งสูงสุดแห่งการเป็นลัทธิที่ถูกต้องทางปรัชญาในระบบการเมืองและวัฒนธรรมจีน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ลัทธิขงจื๊อดำรงอยู่มากบ้างน้อยบ้างเรื่อยมาจนกระทั่งได้ตั้งสาธารณรัฐจีนขึ้น คงจะเป็นการดีทีเดียวถ้าหากว่าเราจะค้นหาร่องรอยให้ละเอียดสักหน่อยไปตามขั้นต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนรูปการปกครองของประเทศจีน และที่ก่อให้เกิดวิธีการรวบรวมวรรณกรรมเก่าๆ ซึ่งเรียกกันว่าหนังสือจินดกวีแบบฉบับให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา

เกาจื่อ (Kao-tsu) ซึ่งเป็นสามัญชนที่มิได้อวดอ้างว่าได้รับการศึกษาเลย แต่ว่าได้ทรงสถาปนาราชวงศ์ฮั่นขึ้นมานั้นดูเหมือนว่าจะมีใจจงเกลียดจงชังนักศึกษาลัทธิขงจื๊อที่ชอบวางท่าอวดก้ามมากทีเดียว แต่พระองค์ก็ไม่ทรงลังเลพระทัยที่จะใช้บุคคลเหล่านี้และปฏิบัติตามคำแนะนำของเขาในเมื่อคำแนะนำนั้นช่วยให้แผนการของพระองค์สัมฤทธิผลได้ ที่นับว่าสำคัญที่สุดก็คือพระองค์ทรงเห็นพ้องกับคำสอนของขงจื๊อด้วยใจจริงในข้อที่ว่าจักรพรรดิจะต้องทรงปฏิบัติตามคำแนะนำของพวกเสนาบดี ทรงวางแบบอย่างที่สำคัญซึ่งจะช่วยตรวจสอบความกดขี่ที่อาจเป็นไปได้ในหมู่รัชทายาทของพระองค์ พวกสานุศิษย์ที่สำคัญที่สุดของเกาจื่อบางท่านชอบลัทธิเต๋าหรือลัทธิอื่นๆ ระบบการปกครองของราชวงศ์ฉิน (Ch'in) ในตอนแรกก็ถูกราชวงศ์ฮั่นพิชิตและครองราชบัลลังก์ต่อไปแล้วก็ค่อยๆ ปรับปรุงตัวให้เข้ากับลัทธินิติธรรมนิยมแต่น้อย แต่ให้เข้ากับหลักการของขงจื๊อให้มาก

ลัทธิศาสนาที่ถูกต้องของบ้านเมือง

จนกระทั่งถึงสมัยจักรพรรดิหวู พวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อได้พยายามอย่างจริงจังที่จะทำให้จักรพรรดิประทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่ลัทธิคำสอนในลัทธิของตนอย่างเต็มที่คนคนเดียวที่ต้องรับผิดชอบอย่างมากที่สุดต่อการที่จะรับเอาลัทธิขงจื๊อเป็นปรัชญาที่แท้จริงของประเทศจีนก็คือ ตุงจุ้งซู (Tung Chung-shu) ในฐานะที่ท่านมีอาชีพเป็นครูและข้าราชการในรัชสมัยจักรพรรดิหวู ท่านได้วางกำหนดกฎเกณฑ์ลัทธิต่างๆ และได้ทำให้มี

การก่อตั้งสถาบันต่างๆ ที่มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งในสมัยต่อๆ มา ท่านมีความเชื่อมั่นว่าราชวงศ์ฮั่นควรจะใช้มาตรการทางสร้างสรรค์เพื่อเปลี่ยนแปลงสิ่งเก่าๆ ที่ได้รับมาจากราชวงศ์ฉินเสีย คำแนะนำที่ท่านได้ทูลเสนอต่อองค์จักรพรรดินั้นเป็นไปในทำนองถามตอบเกี่ยวกับนโยบายการปกครองที่องค์จักรพรรดิเป็นผู้ทรงตั้งขึ้นมา คำถาม-คำตอบข้อหนึ่งในบรรดาคำถาม-คำตอบทั้งหลายที่สนับสนุนให้ยอมรับเอาลัทธิขงจื๊อเป็นปรัชญาที่แท้จริงของรัฐเพียงปรัชญาเดียวมีดังนี้

หลักการที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับเอกภาพที่ปรากฏอยู่ใน "คัมภีร์บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท" นั้นเป็นด้ายยืนที่คงที่ที่ผูกมัดฟ้าและดินเข้าด้วยกัน รวมกฎทางด้านศีลธรรมที่มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งทั้งในอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกัน แต่ทว่าบรรดาคณาจารย์ทั้งหลายในสมัยทุกวันนี้มีลัทธิความเห็นต่างๆ กัน และคนทั้งหลายก็อธิบายทฤษฎีไปต่างๆ กันด้วย สำนักปรัชญาทั้งหลายแตกต่างกันในแนวทางและหลักการทั้งหลายก็ไม่ลงรอยกัน ดังนั้น กษัตริย์จึงไม่มีทางที่จะบรรลุถึงเอกภาพได้เลย กฎหมายและจารีตประเพณีต่าง ๆ มักจะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และประชาชนก็ไม่ทราบว่าจะยกย่องอะไร บ่าวผู้ไร้ค่าของพระองค์พิจารณาเห็นว่าสิ่งทั้งปวงที่มิได้อยู่ในวินัยหกประการและศิลปะของขงจื๊อแล้วควรจะถูกกำจัดให้หมดไป และไม่ควรจะยอมให้มีอยู่อีกต่อไป ทฤษฎีที่เลวๆ และหาสาระแก่นสารอะไรมิได้ก็ควรขจัดให้หมดไป เท่านี้แหละ แล้วเราก็จะบรรลุถึงเอกภาพ กฎหมายก็จะไม่เคลือบคลุมอีกต่อไป และประชาชนก็จะทราบว่าตนควรจะปฏิบัติตามอะไร

ในที่สุดจักรพรรดิหวู่ก็ทรงปฏิบัติตามคำแนะนำของตุงจุ้งชู ทรงเลิกให้ความสนับสนุนปรัชญาอื่นๆ เป็นทางการเสียทั้งหมด ทรงส่งเสริมเฉพาะลัทธิขงจื๊อเท่านั้น ดังนั้นพระองค์ก็ทรงประสบผลสำเร็จในด้านการรวมความคิดให้เป็นเอกภาพ ซึ่งเอกภาพแห่งความคิดนี้ราชวงศ์ฉินได้พยายามสร้างขึ้นเหมือนกันโดยวิธีการห้ามปรามอย่างรุนแรง แต่ก็ไม่ทรงประสบผลสำเร็จ

มหาวิทยาลัยของรัฐ

คำแนะนำที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแผนการในอันที่จะให้ทางราชการให้ความอุปถัมภ์แก่ลัทธิขงจื๊อนี้ก็คือคำแนะนำของตุงจุ้งชูที่ให้ตั้งมหาวิทยาลัยของรัฐขึ้นเพื่อฝึกฝนข้าราชการ ซึ่งในมหาวิทยาลัยนี้จะได้สอนลัทธิขงจื๊อให้ด้วย ท่านเขียนไว้ว่า :

"ในบรรดาสิ่งทั้งหลายที่นับว่าสำคัญยิ่งในอันที่จะสร้างนักศึกษานั้น ไม่มีอะไรจะสำคัญยิ่งไปกว่ามหาวิทยาลัยของรัฐเลย มหาวิทยาลัยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดต่อการหล่อเลี้ยงนักศึกษาที่มีคุณธรรมสูงและเป็นพื้นฐานแห่งการศึกษา บ่าวของพระองค์มีความปรารถนาที่จะให้พระองค์ทรงตั้งมหาวิทยาลัย และทรงแต่งตั้งคณาจารย์ที่ปราดเปรื่องสำหรับมหาวิทยาลัยนั้นขึ้นเพื่อสร้างสรรค์นักศึกษาของจักรวรรดิให้มากขึ้น"

ในปี พ.ศ. ๔๑๙ จักรพรรดิทรงมีบัญชาให้ตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นใกล้ ๆ เมืองหลวง ณ มหาวิทยาลัยแห่งนี้ บรรดาคณาจารย์ที่รัฐบาลเป็นผู้แต่งตั้งก็ให้การอบรมสั่งสอนพวกนักศึกษา ซึ่งเจ้าหน้าที่ตามจังหวัดต่างๆ ได้คัดเลือกและส่งไปยังเมืองหลวง ระยะเวลาที่ศึกษาตามปรกติก็ปีหนึ่ง และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ผู้ที่แสดงให้เห็นว่ามีความสามารถก็จะได้รับบรรจุให้เป็นข้าราชการ ในราวๆ พ.ศ. ๕๐๐ ได้มีนักศึกษาที่ลงทะเบียนไว้ที่มหาวิทยาลัยนี้ประมาณ ๓,๐๐๐ คน และในสมัยราชวงศ์ฮั่นสมัยหลัง จำนวนนักศึกษาได้ทวีขึ้นถึง ๓๐,๐๐๐ คน ดังนั้นในวงราชการจึงเต็มไปด้วยคนที่รับการฝึกฝนในปรัชญาขงจื๊ออย่างเป็นทางการมาแล้วทั้งนั้น

การรับราชการฝ่ายพลเรือน

ในตอนต้นรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นองค์แรก รัฐบาลได้ส่งหนังสือไปขอร้องให้ข้าราชการตามจังหวัดต่างๆ แนะนำนักศึกษาที่มีสมรรถภาพและคนที่มีความสามารถให้เข้าไปรับราชการ ความคิดเห็นนี้เป็นความคิดแบบเก่าในลัทธิขงจื๊อที่ค่อยๆ มีอำนาจและประสิทธิผลเพิ่มขึ้นทุกทีๆ ตุงจุ้งชูเองก็ได้รับการคัดเลือกให้เข้ารับราชการหลังจากที่ได้เขียนคำตอบที่มีชื่อเสียง ตอบข้อสอบไล่ที่จักรพรรดิทรงตั้งขึ้นดังที่ได้คัดมาให้ดูแล้ว นับว่าเป็นเรื่องธรรมดาและถูกต้องตรงกันกับแผนการของท่านในอันที่จะสร้างและหล่อหลอมวงราชการตามแบบลัทธิขงจื๊อ ซึ่งท่านควรจะใช้อิทธิพลของท่านเร่งเร้าและพัฒนาระบบนี้ ซึ่งต่อมาได้เจริญเติบโตเป็นระบบการสอบไล่ที่มีชื่อเสียงขึ้นมา ดังนั้นท่านจึงได้แนะนำว่าองค์จักรพรรดิจะต้องมี "โหว" ผู้บัญชาการทหาร และข้าราชการที่มีเงินเดือนถึง ๒,๐๐๐ หาบ (๑ หาบ = ๑๓๓ ๑/๓ ปอนด์) ทั้งหมดนี้ให้เลือกผู้ที่มีคุณสมบัติดีจากบรรดาข้าราชการและสามัญชน และแต่ละคนจะต้องส่งบุคคลที่มีคุณสมบัติดีรายละสองคนไปยังเมืองหลวงปีละครั้ง บุคคลต่างๆ ที่ส่งไปนี้จะได้รับการจัดให้มีที่พักพาอาศัยและได้รับการ

เอาใจใส่เป็นอย่างดี โดยวิธีนี้คนทั้งหมดก็จะแสวงหาคนดีๆ อย่างสุดฝีมือ และพวกนักศึกษาทั้งหลายในจักรวรรดิก็จะมีคนจ้างไปใช้ ได้รับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการและใช้สอยอยู่ในวงการรัฐบาล

ความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างลัทธินิติธรรมนิยมกับลัทธิขงจื๊อ

ทั้งๆ ที่จักรพรรดิหวูทรงเอามาตรการต่างๆ เหล่านี้มาใช้ แต่พระองค์เองก็ทรงอยู่ห่างไกลจากความเป็นกษัตริย์ที่นับถือลัทธิขงจื๊อที่ควรถือเป็นแบบอย่างอยู่มาก ระบบของพระองค์ที่เกี่ยวกับกฎหมายที่โหดร้ายทารุณและละเอียดยิบ การเก็บภาษีอย่างหนัก การใช้จ่ายในการทหารเป็นจำนวนมาก และนโยบายการที่รัฐเป็นผู้ผูกขาดนั้นได้รวมเอามาตรการที่เป็นแบบนิติธรรมนิยมเข้าไว้เป็นลักษณะเฉพาะด้วย พระองค์มิได้ทรงคำนึงถึงแบบอย่างเก่าๆ ที่ผู้สถาปนาราชวงศ์ได้ตั้งไว้ ทรงปฏิบัติตามอำเภอพระทัยของพระองค์และไม่ทรงสนพระทัยต่อคำแนะนำของบรรดาเสนาบดีทั้งหลาย ในชีวิตส่วนพระองค์นั้นพระองค์ได้ทรงอุทิศเวลาและค่าใช้จ่ายอย่างมากมายให้แก่ลัทธิเต๋า ที่พยายามค้นหาวิถีทางที่จะนำไปสู่อมฤตภาพ พยายามติดต่อกับดวงวิญญาณของคนตาย และการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการถือผีถือลางอื่นๆ ดังนั้นพระองค์จึงทรงเกลียดชังการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการใช้มาตรการของพระองค์มาก ภายใต้ระบบการปกครองของพระองค์นี้ ได้มีข้าราชการคนหนึ่งถูกประหารชีวิตในข้อหาว่า "มีความไม่เห็นด้วยอยู่ในใจ" โดยอาศัยหลักฐานที่ได้รับรายงานมาว่าข้าราชการผู้นั้น "ทำปากเบี้ยวแบบบอกบุญไม่รับเป็นนัยๆ อยู่" ไม่มีอะไรนอกเหนือไปจากคำยืนกรานของพวกนับถือลัทธิขงจื๊อในเรื่องที่เกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างเปิดเผย และการอภิปรายเรื่องการปฏิบัติในด้านการบริหารประเทศว่าเป็นหน้าที่ลับของเสนาบดีและนักศึกษาทั้งหลายเลย

รัชทายาทของจักรพรรดิหวู ได้แก่จักรพรรดิฉว่าน (Hsüan) ได้ทรงเจริญรอยตามนโยบายของจักรพรรดิหวู คือทรงยอมรับนับถือลัทธิขงจื๊อแต่ปาก แต่ทางภาคปฏิบัติแล้วทรงชอบความเด็ดขาดของลัทธินิติธรรมนิยมมาก ครั้งหนึ่งเมื่อพระองค์ทรงถูกมกุฎราชกุมารตำหนิในข้อที่พระองค์ทรงละเลยหลักการในลัทธิขงจื๊อ พระองค์ได้ตรัสตอบอย่างกริ้วโกรธว่า : "ราชวงศ์ฮั่นมีจารีตประเพณีและกฎหมายของตนเอง ซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งการรวมวิถีทางของเจ้าเหนือหัวและกษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ทั้งหลายเข้าด้วยกัน

แล้วเราจะต้องอาศัยคำสอนทางด้านศีลธรรมและระบบการปกครองของราชวงศ์โจวแต่เพียงอย่างเดียวได้อย่างไร ? พวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อทั้งปวงโดยทั่วๆ ไปไม่เข้าใจสิ่งที่เหมาะที่ควรกับกาลเวลา เอาแต่ยกย่องชมเชยของเก่าๆ ไปเสียทุกอย่าง และวิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่เป็นปัจจุบันทั้งหมด พวกเขาทำให้ประชาชนเกิดสับสนในเรื่องชื่อและความแท้จริง เพราะฉะนั้นประชาชนจึงไม่ทราบว่าเขาควรจะยึดถืออะไร แล้วจะให้เราไว้วางใจให้เขาเป็นผู้รับผิดชอบได้อย่างไรเล่า ?"

จนกระทั่งถึงรัชสมัยโอรสของพระองค์ คือ จักรพรรดิยว่าน (Yüan) จึงนับว่าเป็นครั้งแรกที่กษัตริย์ที่มีความเห็นสอดคล้องต้องกันกับอุดมคติตามลัทธิขงจื๊อเต็มที่ได้ครองราชบัลลังก์ แต่นับว่าโชคร้ายอยู่บ้างที่ว่าในสมัยนี้อิทธิพลแห่งพระญาติทางฝ่ายพระราชชนนีขององค์จักรพรรดิและพวกขันทีได้มีอำนาจมากขึ้น จนกระทั่งจักรพรรดิแม้จะทรงมีความตั้งพระทัยดี แต่ส่วนใหญ่ก็หาทำอะไรได้สมดังที่มุ่งหมายไม่ และก็ทำให้มองเห็นความหายนะของราชวงศ์อย่างชัดแจ้งอยู่รำไรแล้ว

แม้ว่ามาตรการบางอย่างของท่านจะไม่ถูกต้องนัก แต่หวางมั่งก็ได้ออกหน้าออกตาแสดงตัวว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนของขงจื๊ออย่างแรงกล้าและมีความพิถีพิถันอย่างที่สุด บรรดาองค์จักรพรรดิแห่งราชวงศ์ฮั่นสมัยหลังๆ ก็ทรงสนับสนุนลัทธิขงจื๊อเช่นเดียวกันหมด และแม้ว่าเสนาบดีทั้งหลายที่นับถือลัทธิขงจื๊อตลอดมาจนถึงปลายสมัยราชวงศ์ก็ไม่มีประสิทธิภาพในการที่จะป้องกันไม่ให้พวกขันทียึดอำนาจมากไปกว่าที่พวกเสนาบดีได้เคยทำมาแล้วในตอนปลายสมัยราชวงศ์ฮั่นสมัยแรกเลย ความสูงส่งในด้านทฤษฎีของลัทธิขงจื๊อไม่เคยมีใครมาท้าทายเลย นอกจากนั้นในสมัยนี้ได้เกิดมีพัฒนาการที่สำคัญๆ อยู่สองประการ ซึ่งต่อมาได้ให้ผลที่สำคัญที่สุดต่อโชคชะตาของลัทธิขงจื๊อและความคิดเห็นของพวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อ พัฒนาการประการแรกก็คือการประกาศนำเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ราชอาณาจักรจีนอย่างเป็นทางการในรัชสมัยจักรพรรดิหมิง (พ.ศ. ๖๐๑-๖๑๘) พัฒนาการประการที่สองก็คืออำนาจของศาสนาเต๋าที่กำลังเจริญขึ้นมา คำสอนผสมความคิดเห็นทางด้านปรัชญาของเล่าจื๊อและจวงจื๊อ และการเชื่อผีสางที่นิยมกันแพร่หลายอีกมากมายผสมกับพิธีรีตองและจารีตประเพณีต่างๆ ที่เลียนแบบมาจากพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่สมัยนี้ไปความคิดของจีนมักจะเกี่ยวกับปัญหาคุณความดีที่สัมพันธ์กันแห่ง **"คำสอนทั้งสาม"** คือ ลัทธิขงจื๊อ พระพุทธศาสนา และลัทธิเต๋าอยู่เสมอ

คัมภีร์ในลัทธิขงจื๊อ

ความคิดเห็นของราชวงศ์ฮั่นทั้งหมดนั้นได้แสดงให้เห็นความมีชีวิตชีวาและแหล่งกำเนิดซึ่งเป็นคุณลักษณะแห่งกาลเวลาที่ยังตกลงกันไม่ได้ของราชวงศ์โจวสมัยหลัง ๆ นั้นมากยิ่งขึ้น การได้รับผลสำเร็จอย่างแท้จริงเกี่ยวกับกรรมวิธีทางด้านพุทธิปัญญาของราชวงศ์ฮั่นนั้นขึ้นอยู่กับการจัดความคิดเห็นสมัยแรกๆให้เป็นระบบ การรวบรวมงานสำคัญๆ ทางด้านประวัติศาสตร์และการทำพจนานุกรม การใช้แรงงานที่น่าประทับใจเกี่ยวกับการเรียบเรียงและการให้คำอธิบายประกอบวรรณกรรมเก่าๆ ที่นักศึกษาในยุคนี้ได้ดำเนินการอยู่ งานรวบรวมและเรียบเรียงกับให้คำอธิบายประกอบวรรณกรรมเก่าๆ นี้ส่วนใหญ่นักอักษรศาสตร์ที่นับถือลัทธิขงจื๊อซึ่งต้องใช้แรงงานอย่างหนักและทุ่มเทชีวิตอย่างนักศึกษาช่วยซ่อมแซมงานต่างๆ ที่เสียหายเพราะกษัตริย์ฉินทรงเผาหนังสือและเพราะไฟและการทำลายเมืองหลวงของราชวงศ์ฉินในสมัยที่เกิดความยุ่งยากในการตั้งราชวงศ์ใหม่

หนังสือต่าง ๆ ในสมัยนี้อยู่ในแผ่นไม้ไผ่เขียนตัวหนังสือด้วยรักเป็นแถวๆ แล้วใช้เชือกหนังมัดรวมเข้าด้วยกัน เป็นการง่ายที่เราจะสร้างจินตนาการดูว่าเมื่อเชือกนี้ขาดและแผ่นไม้ไผ่นั้นกระจัดกระจายออกไปหรือสูญหายไป งานนั้นจะต้องเสียหายและอ่านเกือบไม่รู้เรื่องอย่างไรบ้าง ดังนั้นแม้ว่า หนังสือโบราณมากมายหลายชุดที่กษัตริย์ฉินทรงสั่งให้ทำลายจะยังปรากฏว่ามีเหลืออยู่บ้าง แต่ก็นับว่าเป็นงานหนักมากทีเดียวที่จะรวบรวมและเรียบเรียงงานเหล่านั้น จัดข้อความต่างๆ ให้ลงรอยกัน และสร้างตำราที่ทรงคุณค่าขึ้นมา

อย่างไรก็ตามดังที่ได้คาดการณ์ไว้ ก็คือพวกนักศึกษามักจะไม่ค่อยตกลงกันในเรื่องตำราที่ถือว่าถูกต้องเป็นทางการเลย และดังนั้นจึงมักจะมีข้อความที่ต่างกันเล็กๆ น้อยๆ อยู่ในหนังสือจินตกวีแบบฉบับเสมอๆ ทั้งนี้ก็แล้วแต่ประเพณี ครู และศิษย์ของตนเอง

คัมภีร์เก่าและคัมภีร์ใหม่

สถานการณ์ได้เลวร้ายลงไปอีกเพราะเกิดมีคำแปลอื่น ๆ ของหนังสือจินตกวีแบบฉบับบางเล่มที่ได้รับรายงานมาจากนิยายต่างๆ ที่ค้นพบว่าซ่อนอยู่ที่ผนังบ้านขงจื๊อ ได้มีคำแปลคัมภีร์เก่าที่มีชื่อเสียงมากอยู่หลายเรื่อง ที่เรียกว่าคัมภีร์เก่าก็เพราะว่ามิได้เขียน

ในรูปตัวหนังสือที่ราชวงศ์ฉินได้ประดิษฐ์ขึ้นและราชวงศ์ฮั่นได้นำมาใช้เลย แต่ทว่าได้เขียนในแบบตัวสะกดการันต์ที่พ้นสมัยซึ่งใช้กันอยู่ในสมัยราชวงศ์โจว ข้อขัดแย้งกันที่ยังคงเหลือตกค้างอยู่เพราะเกิดมีคัมภีร์เหล่านี้ขึ้นมานั้นก็คงมีสืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

ในสมัยราชวงศ์ฮั่นการโต้เถียงกันในเรื่องคัมภีร์ใหม่และคัมภีร์เก่านั้นได้เกี่ยวโยงไปถึงหลักการอันเป็นพื้นฐานทางด้านปรัชญาด้วย เมื่อว่าโดยทั่วๆ ไปแล้วสำนักคัมภีร์ใหม่เป็นตัวแทนทัศนะของตุงจุ้งชูและสานุศิษย์ของท่าน สำนักนี้ได้ใช้ทฤษฎียินหยางอย่างเสรี และเน้นหนักไปที่การแปลความหมายโชคลางต่างๆ กลุ่มนี้แหละที่ได้พยายามยกย่องขงจื๊อให้อยู่ในฐานะใกล้เทวดาเข้าไป และในเรื่องนี้สำนักนี้ได้ใช้วรรณกรรมที่เกี่ยวกับการพยากรณ์อย่างเสรี ซึ่งวรรณกรรมแบบนี้ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาในสำนักขงจื๊อ ฝ่ายกลุ่มตรงข้ามที่เกิดขึ้นมาในกลุ่มนักศึกษาเอกชนซึ่งเรียกกันว่า สำนักคัมภีร์เก่านั้น มีพวกที่มาจากแคว้นหลู่ซึ่งเป็นแคว้นที่ขงจื๊อเกิดนั่นแหละเป็นผู้นำ ผู้ที่มีชื่อเสียงที่สุดในหมู่นี้ก็คือ***คุงอันกัว*** (K'ung An-kuo) ซึ่งเป็นผู้สืบสายตรงมาจากนักปราชญ์ วัตถุประสงค์ของบุคคลเหล่านี้ก็เพื่อขจัดเรื่องเชื่อผีเชื่อสางที่เข้ามาปนอยู่ในลัทธิขงจื๊อนั้นให้ออกไปเสียให้หมด แล้วจะได้ทำให้ขงจื๊อกลับไปสู่ตำแหน่งที่เหมาะสมของท่านคือเป็นครู เพื่อจะทำให้อิทธิพลของสำนักยินหยางลดน้อยลง และเพื่อฟื้นฟูลัทธิขงจื๊อให้กลับมีความบริสุทธิ์ผุดผ่องดุจเดิม ข้าราชการคนสำคัญคนแรกที่ให้ความอุปถัมภ์แก่สำนักคัมภีร์เก่าก็คือ ***หลิวฉิน*** (Liu Hsin : พ.ศ. ๔๙๗-๕๒๐) ซึ่งเป็นนักศึกษาชั้นเยี่ยมยอด ซึ่งท่านต้องพลอยเสียชื่อเสียงไปเพราะไปร่วมคบค้าสมาคมกับหวางมั่งซึ่งเป็นผู้ชิงราชบัลลังก์ จักรพรรดิกวางหวู (Kuang Wu) ซึ่งได้ทรงฟื้นฟูราชวงศ์ฮั่นขึ้นมาอีกหลังจากที่ได้ประหารชีวิตหวางมั่งแล้วเป็นผู้ที่เชื่อผีเชื่อสางอย่างที่สุด และได้ทรงให้ความสนับสนุนแก่สำนักคัมภีร์ใหม่อย่างเต็มที่โดยทรงเลิกการศึกษาคัมภีร์เก่า ๆ ซึ่งได้ดำเนินมาตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์ฮั่นสมัยแรกเสีย แม้ว่าสำนักคัมภีร์เก่าจะได้รับความผิดหวังในอันที่จะมีอิทธิพลเหนือฝ่ายตรงข้ามในสมัยราชวงศ์ฮั่นก็ตาม แต่ทว่าผู้ที่ให้ความสนับสนุนสำนักคัมภีร์เก่าก็ได้รวมเอานักคิดและนักศึกษาคนสำคัญๆ ของราชวงศ์ฮั่นสมัยหลังๆ ไว้ได้ และน้ำใจในด้านนิยมเหตุผลของสำนักคัมภีร์เก่านี้ก็ได้รับชัยชนะในที่สุด

แต่เราจะต้องหันกลับไปหาประวัติของตัวคัมภีร์เองก่อน เพื่อที่จะทำให้สถาน-การณ์กลับมีระเบียบและเพื่อส่งเสริมการจัดความคิดให้เป็นเอกภาพและเป็นระบบดังที่พระองค์ใฝ่หานี้เอง ในปี พ.ศ. ๔๐๗ จักรพรรดิหวูจึงทรงตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง

เพื่อค้นหาคัมภีร์เก่า ๆ โดยเหตุที่บัดนี้ลัทธิขงจื๊อได้รับการแต่งตั้งให้เป็นปรัชญาประจำชาติแล้ว ความสนใจและความสนับสนุนที่ราชสำนักได้ให้แก่งานเพื่อค้นหาและรวบรวมวรรณกรรมเก่า ๆ ชิ้นนี้จึงคงทวีมากขึ้นอยู่เรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. ๔๙๐ จักรพรรดิฉว่าน (Hsüan) ได้ทรงเรียกประชุมผู้รอบรู้ทั้งหลายเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการแปลความหมายตำราจินตกวีแบบฉบับที่ไม่ตรงกัน โดยองค์จักรพรรดิเองก็ทรงเข้าร่วมประชุมด้วย และทรงทำหน้าที่เป็นผู้ชี้ขาดคนสุดท้ายในข้อที่ขัดแย้งกัน การประชุมนี้ได้ดำเนินมาเป็นเวลาสองปี และผลที่ได้รับจากการประชุมนั้นก็ดีพิมพ์ออกมาเป็นแบบการตีความหมายเป็นทางการ ทั้ง ๆ ที่การแปลความหมายที่แตกต่างกันออกไปจะมิได้ถูกขจัดให้หมดไปได้จริง ๆ ก็ตาม

สองสามปีต่อมา ในรัชสมัยจักรพรรดิเฉิง (Ch'eng) ก็ยังคงมีรายการที่คลุมเครือมากยิ่งขึ้นกว่าเดิมอยู่อีก ภายใต้การอำนวยการของหลิ่วเฉียง (Liu Hsiang : พ.ศ. ๔๖๔-๕๓๕) ซึ่งเป็นข้าราชสำนักและผู้รอบรู้ที่มีชื่อเสียงเป็นเด่น ได้มีการตั้งผู้รอบรู้กลุ่มหนึ่งเพื่อทำการรวบรวมวรรณกรรมที่ยังมีเหลืออยู่ในสมัยนั้นไว้ทั้งหมด สำหรับงานแต่ละชิ้นก็ได้ทำสำเนาสารบาญตอนต่าง ๆ และรายการย่อแห่งเนื้อหานั้นไว้ เมื่อหลิ่วเฉียงถึงแก่กรรมไปแล้ว บุตรของท่านคือ หลิ่วฉิน (Liu Hsin) ก็ได้รับช่วงงานนั้นต่อมา และได้ทูลเกล้าถวายรายชื่อหนังสืออุทเทศเป็นเจ็ดตอนอันมีรายชื่อหนังสือที่สำคัญ ๆ ของจักรพรรดิที่ได้ทำครบถ้วนตามโครงการแล้วแก่องค์จักรพรรดิ รายชื่อหนังสืออุทเทศนี้ได้ถูกนำมารวมเข้าไว้ในหนังสือ ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก*** ซึ่งนับได้ว่ามีส่วนช่วยเหลือในด้านการศึกษาประเทศจีนสมัยโบราณและวรรณกรรมจีนสมัยโบราณได้อย่างหาค่ามิได้ทีเดียว

สถานการณ์บางอย่างซึ่งมีอยู่ทั่วไปในเวลานั้นและภาระที่พวกผู้รู้ทั้งหลายต้องเผชิญในอันที่จะทำให้สถานการณ์กลับมีระเบียบขึ้นมาอีกนั้นอาจพิจารณาตัดสินได้จากความเห็นของนักประวัติศาสตร์คนหนึ่งชื่อ ปันกู (Pan Ku) ดังต่อไปนี้ :

"นับตั้งแต่สมัยที่จักรพรรดิหวู่ทรงตั้งนักปราชญ์ที่ทรงความรู้เกี่ยวกับหนังสือจินต-กวีแบบฉบับทั้งห้าและทรงแต่งตั้งสานุศิษย์ให้คอยปฏิบัตินักปราชญ์เหล่านั้น ทรงตั้งระบบการสอบแข่งขันและประทานกำลังใจแก่คนทั้งหลายให้ศึกษาเพื่อเข้ามารับราชการจนกระทั่งถึงศักราชยว่านซือ (Yüan-shih : พ.ศ. ๕๔๔-๕๔๘) นั้นนับว่าเป็นช่วงระยะเวลากว่าหนึ่งร้อยปี ในระหว่างนี้ พวกครูที่สอนหนังสือจินตกวีแบบฉบับ ได้ทวีจำนวนมากขึ้นดุจกิ่งก้านและใบของต้นไม้ที่แผ่สาขาออกไปฉะนั้น คำอธิบายหนังสือจินตกวีแบบฉบับ

เล่มหนึ่งมีมากกว่าล้านคำและจำนวนศาสตราจารย์ก็มีมากขึ้นกว่าพันคน เพราะว่าหนังสือจินตกวีแบบฉบับเล่มนี้แหละที่เป็นวิถีทางที่จะทำให้ได้รับตำแหน่งและผลประโยชน์ในทางราชการ

"ผู้รอบรู้ในสมัยโบราณทั้ง ๆ ที่ทำไร่ทำนาและหาเลี้ยงครอบครัวอยู่ก็สามารถศึกษาหนังสือจินตกวีแบบฉบับเล่มหนึ่งจบได้ในชั่วระยะเวลาเพียงสามปีเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าเมื่อท่านผู้รู้เหล่านั้นอ่านหนังสือ ท่านจะเพ่งความสนใจไปเฉพาะที่ความหมายทั่ว ๆ ไป เท่านั้น ดังนั้นท่านผู้รู้เหล่านั้นจึงใช้เวลาเพียงเล็กน้อยเก็บเกี่ยวเอาผลประโยชน์ไปได้มากมาย พออายุครบ ๓๐ ปีท่านก็มักจะมีความช่ำชองในหนังสือจินตกวีแบบฉบับทั้งห้านั้นหมด ในสมัยต่อมาเมื่อหนังสือจินตกวีแบบฉบับและหนังสืออรรถาธิบายจินตกวีเหล่านั้นแตกต่างและขัดแย้งกันขึ้นมา ผู้รอบรู้ที่มีการศึกษากว้างขวางก็ลืมคำแนะนำของขงจื๊อที่ว่า **"จงฟังให้มาก และจงละวางจุดต่าง ๆ ที่ท่านสงสัย"** เสีย พวกเขาได้ทำงานเพื่อบิดเบือนความหมายของข้อความตอนต่าง ๆ เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงความยุ่งยากในการแปลความหมายและได้ทำลายความสมบูรณ์มั่นคงของตำราเสียด้วยโวหารที่คล่องปากและทฤษฎีที่ประดิษฐ์ขึ้นมาอย่างมีเล่ห์เพทุบาย คำอธิบายคุณลักษณะทั้งห้าของหนังสือจินตกวีนิพนธ์นั้นเป็นข้อความถึง ๒๑,๐๐๐-๓๐,๐๐๐ คำ ในระยะนี้สถานการณ์ได้เลวร้ายลงเรื่อย ๆ จนกระทั่งชายหนุ่มคนหนึ่งซึ่งอุทิศเวลาทั้งหมดให้แก่หนังสือจินตกวีแบบฉบับเล่มหนึ่งไม่สามารถพูดเรื่องนี้อย่างมีหลักมีฐานได้จนกระทั่งผมหงอก พวกผู้รู้ทั้งหลายที่ยึดมั่นด้วยความพึงพอใจต่อสิ่งที่ตนได้ศึกษามาแล้วก็โจมตีไม่ว่าอะไรทั้งนั้นที่ตนไม่คุ้นเคยด้วย ดังนั้นในที่สุดพวกเขาก็ประณามตนเองว่าเป็นผู้ไร้ประโยชน์ ข้อนี้นับว่าเป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวงสำหรับความเป็นผู้รอบรู้"

ไม่มีอะไรที่จะน่าประหลาดใจเลยว่า หลังจากความยุ่งยากในสมัยหวางมั่งได้ผ่านพ้นไปแล้ว พวกผู้รู้ทั้งหลายก็มาประชุมกันอีก ทำตามแบบการประชุมที่จักรพรรดิฉว่านทรงดำเนินมาแล้ว ผลลัพธ์ซึ่งรวมกับผลลัพธ์ที่ได้จากการประชุมคราวก่อนได้ถูกรวบรวมและตีพิมพ์ขึ้นมาในรูปงานที่เรียกกันว่า **"การอภิปรายที่ท้องพระโรงเสือขาว"** (ปอหู่ถุง : Po-hu t'ung) ซึ่งเป็นตัวแทนการแปลความหมายหนังสือจินตกวีแบบฉบับของลัทธิขงจื๊อที่ถูกต้องแบบสุดท้าย

ดังนั้นหนังสือจินตกวีแบบฉบับทั้งหลายจึงได้เกิดขึ้นมาในฐานะเป็นพื้นฐานเพื่อการศึกษาลัทธิขงจื๊อทั้งหมด และบางคราวก็เพื่อการสอบคัดเลือกเข้าดำรงตำแหน่งทาง

ราชการด้วยข้อยกเว้นเพียงเล็กน้อย ข้อนี้ก็กลายเป็นคัมภีร์ดังที่ได้รู้จักกันในสมัยต่อ ๆ มาและได้ตกทอดมาถึงพวกเรา ในตอนปลายสมัยราชวงศ์ฮั่นได้มีผู้นำเอาผ้าไหมเป็นม้วน ๆ มาใช้เขียนเป็นเรื่องราวต่าง ๆ เป็นเล่มหนังสือแทนแผ่นไม้ไผ่ และในปี พ.ศ. ๖๔๘ ก็ได้มีผู้บันทึกไว้เป็นทางการว่าได้มีการค้นพบวิธีทำกระดาษขึ้นมาใช้ แต่ทว่าผู้รอบรู้ในสมัยราชวงศ์ฮั่นซึ่งยังระลึกถึงความวุ่นวายที่กฎหมายของราชวงศ์ฉิน (Ch'in) และความไม่มีระเบียบในราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก ๆ และในสมัยหวางมั่งได้ก่อให้เกิดมีแก่คัมภีร์เก่า ๆ อยู่นั้นไม่ยอมเชื่อพวกทรงเจ้าเข้าผีคนใดว่าเป็นผู้รักษาคุ้มครองคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ไว้เลย ในตอนปลายสมัยราชวงศ์ฮั่นได้มีพระบรมราชโองการให้จารึกคัมภีร์ต่าง ๆ เกี่ยวกับหนังสือจินดกวีแบบฉบับทั้งห้าที่สมบูรณ์และ ***จดหมายเหตุ*** (คัมภีร์ลุ่นอื้อ) ของขงจื๊อไว้บนแผ่นศิลาและประดิษฐานไว้ที่มหาวิทยาลัยหลวงซึ่งเป็นอนุสาวรีย์ที่พวกผู้รู้ที่นับถือลัทธิขงจื๊อสมัยราชวงศ์ฮั่นได้สร้างไว้

ชัยชนะของลัทธิขงจื๊อ

การไตร่ตรองส่วนใหญ่ได้ใช้ไปเพื่อแก้ปัญหาที่ว่าทำไมลัทธิขงจื๊อจึงมีชัยชนะเหนือฝ่ายตรงข้ามและบรรลุถึงตำแหน่งที่มีอำนาจสูงส่งเหนือสำนักความคิดที่สำคัญ ๆ มากมายที่รุ่งเรืองอยู่ในสมัยราชวงศ์โจวและคงรุ่งเรืองเรื่อยมาจนถึงตอนต้นสมัยราชวงศ์ฮั่นได้ ผู้รู้บางพวกได้แสดงความเห็นว่าลัทธิขงจื๊อได้ให้พื้นฐานทางด้านปรัชญาเพื่อเทวสิทธิขององค์จักรพรรดิอันเป็นการพิจารณาตัดสินเพื่อลัทธิสมบูรณนิยมและเพราะเหตุผลนี้เองจึงได้รับความสนับสนุนจากกษัตริย์ในราชวงศ์ฮั่นอย่างเต็มที่ ความจริงความคิดในลัทธิขงจื๊อนั้นมีพื้นฐานอยู่ที่ความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมที่มีระเบียบอันมีอำนาจลดหลั่นกันลงมาโดยมีกษัตริย์ผู้มีอำนาจสูงสุดอยู่ที่ยอดสุด และถ้าหากว่าลัทธิขงจื๊อยอมให้จักรพรรดิเป็นทูตสวรรค์แล้วละก็ลัทธิขงจื๊อก็จะจำกัดอำนาจของจักรพรรดิด้วยความเข้มงวดกวดขันในด้านศีลธรรมและคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งจักรพรรดิที่มีพระทัยเข้มแข็งอย่างจักรพรรดิหวูทั้ง ๆ ที่เป็นผู้ทรงให้ความอุปถัมภ์แก่พวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อก็ทรงเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตาม ซึ่งนับว่าตรงข้ามกับคำแนะนำสั่งสอนของพวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อนั่นเอง เมื่อเพ่งในด้านความคิดเห็นทางการเมืองแล้ว ลัทธิขงจื๊อดูจะเป็นปรัชญาของวงราชการของพวกข้าราชการที่ยอมรับแบบการปกครองของราชสำนักและสังคมที่มีอำนาจลดหลั่นกันลงมาทั้งหมด แต่ทว่ายืนยันว่าผู้ปกครองประเทศจะต้องมีคุณสมบัติทางด้านศีลธรรม

และมีสิทธิที่จะวิพากษ์วิจารณ์และหน่วงเหนี่ยวห้ามปรามการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดมากกว่า ในด้านความพยายามนี้ เขาได้ใช้วิธีการเรียกร้องให้นึกถึงขนบธรรมเนียม (เกี่ยวกับสิ่งที่ประเพณีในฐานะที่เป็นผู้พิทักษ์และแปลความหมายคัมภีร์เก่าๆ จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ย) อย่างเต็มที่เพื่อกั้นขอบเขตความสุรุ่ยสุร่ายของราชสำนัก โดยการเตือนให้ระลึกถึงชีวิตแบบง่ายๆ ในสมัยโบราณ โดยเน้นให้ทรงเห็นความสำคัญของบรรดาเสนาบดีและที่ปรึกษาในวงการรัฐบาล โดยการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะสอบแข่งขันเข้ารับราชการโดยถือความสำเร็จในด้านการศึกษา (คุณวุฒิ) เป็นหลัก ไม่ใช่ถือเอาชาติกำเนิด (ชาติวุฒิ) เป็นหลัก โดยการยกเว้นมาตรการต่างๆ ที่ลัทธิขงจื๊อไม่เห็นชอบด้วยโดยการประกาศให้ทราบว่าเป็นมาตรการที่แตกต่างไปจากการปฏิบัติในสมัยโบราณ และแม้แต่โดยการสงวนสิทธิที่จะพิจารณาตัดสินว่ากษัตริย์จะทรงเป็นผู้มีศีลธรรมควรแก่การครองราชบัลลังก์หรือไม่ นอกจากนั้นก็คือว่าพวกนักอักษรศาสตร์ในฐานะที่เป็นบุคคลพวกเดียวเท่านั้นที่จะสามารถถ่ายทอดบันทึกต่างๆ กำหนดกฎเกณฑ์ที่มีระเบียบ จารึกและเอกสารที่จำเป็นอื่นๆ เกี่ยวกับรัฐบาลกลางที่จัดตั้งไว้ดีแล้วนั้นเป็นบุคคลที่จำเป็นสำหรับกษัตริย์มากทีเดียว ในฐานะที่เป็นผู้ที่นับถือลัทธิขงจื๊อที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งที่ถูกระบุว่าเป็นผู้ตั้งราชวงศ์ฮั่นขึ้นมา แม้ว่าพระองค์จะทรงพิชิตจักรวรรดิได้บนหลังม้าก็จริง แต่พระองค์ก็ไม่สามารถปกครองจักรวรรดิจากหลังม้าได้แน่ ๆ

ประการสุดท้าย พวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อเป็นครูและผู้พิทักษ์วรรณกรรมเก่าๆ ซึ่งเดิมก็ไม่ใช่เป็นแบบลัทธิขงจื๊อทั้งหมด แต่ทว่าได้รวมเอามรดกทางด้านวรรณกรรมที่ดีที่สุดในประเทศจีนไว้ได้หมด ซึ่งนับว่าเป็นข้อเขียนที่มีจำนวนมากมหาศาลที่เข้ากันได้กับความคิดเห็นอื่นๆ ที่ยืมมาจากสำนักและปรัชญาต่างๆ ที่ได้ถูกกลืนเข้าไปเป็นลัทธิขงจื๊อ ดังนั้นลัทธิขงจื๊อจึงได้รับความสูงส่ง ไม่ใช่เพราะการปราบลัทธิที่เป็นฝ่ายตรงข้ามได้หมดเท่านั้น แต่เพราะการที่ได้เอาคำสอนในลัทธิเหล่านั้นเป็นจำนวนมากมาปรับปรุงให้เข้ากับระบบของตนได้ด้วย ฐานะของลัทธิขงจื๊อซึ่งครั้งหนึ่งถือว่าเป็นปรัชญาของประเทศซึ่งมีระบบการสอบไล่และมหาวิทยาลัยหลวงที่รับประกันว่าคำสอนในลัทธิขงจื๊อจะยืนยงต่อไปนั้นนับว่าเป็นฐานะที่มีความมั่นคงดีพอจนไม่มีลัทธิใดจะเข้ามาแทนที่ได้เลย จนกระทั่งระบบจักรพรรดิเองได้ถูกเลิกล้มไป.

บทที่ ๑๓
นักประวัติศาสตร์คนสำคัญ ๆ ในสมัยราชวงศ์ฮั่น

ความรุ่งเรืองทางด้านพุทธิปัญญาและทางด้านอักษรศาสตร์ในสมัยราชวงศ์ฮั่นได้แสดงให้เห็นว่าขึ้นสู่ขั้นที่สูงสุดมีอยู่ในหนังสือประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ๆ ในสมัยนั้นสองเล่มด้วยกัน คือหนังสือ ***บันทึกของนักประวัติศาสตร์*** (ซื่อจี : Shih chi) กับหนังสือ ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก*** (ฮั่นซู : Han shu) หนังสือสองสามเล่มที่นอกเหนือไปจากหนังสือจินตกวีแบบฉบับนั้นก็นับว่าเป็นหนังสือที่น่านิยมชมชื่นน่าศึกษาเป็นอย่างมากทีเดียว และบ่อยครั้งที่ชาวจีนได้ท่องจำหนังสือนั้นได้เป็นบางตอน หนังสือประวัติศาสตร์สองเล่มนี้ได้วางแบบสำหรับประวัติศาสตร์จีนยุคต่อๆ มาทั้งหมด โดยการวางแบบอย่างซึ่งนับว่าเป็นการรับผิดชอบในการที่จะต้องให้บันทึกเรื่องราวในอดีตที่สมบูรณ์ที่สุดและไม่ขาดตกบกพร่องเลยไม่ว่าจะอยู่ในความครอบครองของใครก็ตามแก่ประชาชาติจีน

นับตั้งแต่สมัยแรกเริ่มเดิมทีทีเดียว ชาวจีนดูเหมือนจะมีความรักความเคารพในประวัติศาสตร์ผิดปรกติธรรมดาอยู่สักหน่อย เมื่อพูดตามขนบประเพณีแล้ว แม้แต่ราชวงศ์ต่างๆ สมัยแรกที่สุดก็มีนักประวัติศาสตร์เป็นทางการซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธุรกิจทางด้านโหราศาสตร์และการทรงเจ้าเข้าผี พวกเขาจะต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติในฐานะเป็นที่ปรึกษาหรือพระพี่เลี้ยงของกษัตริย์โดยจะต้องแนะนำสั่งสอนกษัตริย์ให้ทรงศึกษาบทเรียนต่างๆ ที่มีมาแล้วในอดีต และโดยการบันทึกการปฏิบัติต่างๆ ของกษัตริย์เหล่านั้นเพื่อพิจารณาตัดสินความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ ลัทธิขงจื๊อซึ่งได้เน้นในเรื่องหลักมนุษยธรรมมาก ได้ช่วยเร่งเร้าและพัฒนาความรู้สึกทางด้านประวัติศาสตร์และความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องอดีตนี้มากทีเดียว หนังสือจินตกวีแบบฉบับของลัทธิขงจื๊อสองในห้าเล่มคือ "คัมภีร์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์" กับ "คัมภีร์บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท" ซึ่งตามปรัมปราประเพณีแล้วถือกันว่าขงจื๊อเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นนั้นเป็นงานทางประวัติศาสตร์ ทั้งการศึกษาประวัติศาสตร์และการเรียกร้องหาอุทาหรณ์ทางประวัติศาสตร์ก็มักจะถือกันว่าเป็นวิธีการที่เป็นหลักสำคัญเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนและการให้เหตุผลตามแบบขงจื๊อ

หนังสือ ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ชั้นสมัยแรก*** ได้กล่าวถึงหนังสือจินดกวีแบบฉบับทางประวัติศาสตร์สองเล่มนี้ว่า : "คัมภีร์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์" เป็นการขยายเรื่องราวของคนเราให้กว้างขวางออกไปและเป็นปฏิบัติการเกี่ยวกับปรีชาญาณ "คัมภีร์บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท" ได้ผ่านการตัดสินเหตุการณ์ต่างๆ ทางด้านศีลธรรมและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเชื่อถือที่ดี

หน้าที่ของประวัติศาสตร์เท่าที่เห็นอยู่ในข้อความตอนนี้มีอยู่ ๒ ประการด้วยกัน : คือการให้เรื่องราวและให้คำสอนทางด้านศีลธรรมดังที่มีอยู่ในจารีตประเพณีแห่งหนังสือจินดกวีแบบฉบับทั้งสองเล่มนั้น จารีตประเพณีทั้งสองอย่างนี้ อย่างหนึ่งเป็นตัวแทนการถ่ายทอดถ้อยคำและการกระทำทางประวัติศาสตร์ชนิดที่เป็นปรวิสัยคือไม่เอาความส่วนตัวมาปะปนด้วย อีกอย่างหนึ่งเป็นการแสดงให้เห็นหลักการทางด้านศีลธรรมโดยอาศัยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ซึ่งได้เขียนไว้ในประวัติศาสตร์จีนทั้งหมด ทางด้านภาคปฏิบัติแล้วจารีตประเพณีแบบแรกนับว่าเป็นจารีตประเพณีที่มีความสำคัญอยู่ตลอดมา วิธีการที่ธรรมดาสามัญของนักประวัติศาสตร์จีนจะต้องถ่ายทอดมาจากแหล่งกำเนิดอย่างชนิดคำต่อคำให้มากที่สุดที่จะเป็นได้ โดยเพิ่มเรื่องราวที่เป็นเบื้องหลังและข้อความที่สัมพันธ์กันเฉพาะเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ตัวอย่างเช่นนักประวัติศาสตร์จะไม่บอกเราว่า องค์จักรพรรดิได้ทรงมีพระบรมราชโองการที่ก่อให้เกิดผลเช่นนั้นๆ ทีเดียว เป็นแต่สร้างพระบรมราชโองการขึ้นมาใหม่เป็นบางส่วนหรือทั้งหมด โดยเหตุนี้แหละเราอาจอ่านสิ่งที่เขาพูดเพื่อเราได้ โดยเหตุนี้นักประวัติศาสตร์จีนมักจะทำงานตามตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ เขาจึงมีทางเข้าไปตรวจดูแฟ้มบันทึกความจำของรัฐบาล พระบรมราชโองการ การวินิจฉัยตัดสินในราชสำนัก และเอกสารอื่นๆ ซึ่งจะทำให้งานนั้นเป็นไปได้ อาชีพของเขาเองก็กลายเป็นอาชีพการเลือกคัดเอาเอกสารที่เข้ากับเรื่องมากที่สุด และจัดเอกสารเหล่านั้นให้เข้ากับวิถีทางที่คำนวณไว้ดีที่สุดแล้วเพื่อประกาศถึงเหตุและผลของเหตุการณ์ต่างๆ อนึ่ง ถ้าหากว่านักประวัติศาสตร์จีนมีความปรารถนาที่จะแสดงความคิดเห็นส่วนตัวของเขาเอง เขาก็มักจะแสดงให้เห็นชัดทีเดียวโดยอาศัยความสามารถทางด้านหนังสือตามแบบสัญนิยมบางประการ ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านทราบได้ทันทีว่า ตรงไหนเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ ตรงไหนเป็นความเห็นของผู้เขียนประวัติศาสตร์

พร้อมกันนั้นเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ "บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท" ซึ่งเป็นหน้าที่ของประวัติศาสตร์ที่มุ่งหมายไปในทางสั่งสอนนั้นก็ไม่มีทางที่จะลืม

ได้เลย เฉพาะนักปราชญ์เท่านั้นที่กล้าจริงพอที่จะบันทึกการพิจารณาตัดสินทางด้านศีลธรรมไว้ในข้อเขียนของตน ดังที่เราเข้าใจว่าขงจื้อได้ทำมาแล้วในคัมภีร์ "บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท" แต่ว่าคนทุกคนมีเสรีและความจริงก็ควรจะมีเสรีภาพในการศึกษาประวัติศาสตร์ของอดีตอย่างพินิจพิเคราะห์และรอบคอบเพื่อพิจารณาหาเหตุผลให้แก่ตนเองในเรื่องเกี่ยวกับบทเรียนทางด้านศีลธรรมที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์นั้น เพื่อมองให้เห็นแบบอย่างที่ซ่อนอยู่ภายใต้เหตุการณ์ที่บันทึกไว้ติดต่อกันมา สำหรับประวัติ-ศาสตร์ซึ่งก็คล้ายๆ กับการสร้างสรรค์ที่เหลือทั้งปวง คือ เมื่อพูดตามความคิดเห็นของคนจีนแล้ว จะต้องมีระเบียบอะไรสักอย่างหนึ่งฝังลึกอยู่ในประวัติศาสตร์นั้น ปรัชญาประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ฮั่น ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีเกี่ยวกับยินหยางกับทฤษฎีเรื่องธาตุทั้งห้าเข้าใจประวัติศาสตร์ว่าเป็นการสืบเนื่องของศักราชต่างๆ เป็นวงจรที่มีอยู่ในระบบที่กำหนดไว้ตายตัวแล้ว ไม่ใช่เฉพาะการสืบต่อนี้เท่านั้น แต่ทว่าการสืบต่อของประวัติศาสตร์ทั้งปวงด้วยล้วนเป็นการปรากฏของกระบวนการสากลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง การเจริญเติบโตและการสูญสลาย ซึ่งจะเห็นได้ชัดอยู่เสมอในเรื่องที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ของมนุษย์ ดังนั้นสำหรับประชาชนชาวจีนแล้ว ถือว่า **การศึกษาเรื่องมนุษยชาติให้ถูกต้องทั้งทางด้านปรัชญาและด้านศีลธรรมนั่นแหละคือคนละ และคนก็เป็นดังที่ปรากฏอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์นั่นเอง**

บันทึกของนักประวัติศาสตร์

ในสมัยราชวงศ์โจว ได้มีพงศาวดารและงานทางด้านประวัติศาสตร์มากมายที่รัฐเจ้าครองนครและสำนักปรัชญาต่างๆ ได้รวบรวมขึ้น ก่อนที่จะถึงสมัยราชวงศ์ฮั่นซึ่งเป็นครั้งแรกที่จีนเกิดมีความรู้สึกในการที่จะสร้างเอกภาพของชาติและเอกภาพทางด้านวัฒนธรรมขึ้นมานั้น ไม่เคยมีความพยายามใดๆ ในอันที่จะสร้างประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของชาติในสมัยอดีตทั้งหมดที่พอจะเข้าใจได้ขึ้นมาเลย ***ซื่อจี*** (Shih chi) หรือหนังสือ ***บันทึกของนักประวัติศาสตร์*** ซือหม่าถัน (Ssu-ma T'an ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๔๓๓) ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งเป็นผู้เริ่มต้น ทั้งนี้โดยได้รับพระบรม-ราชูปถัมภ์จากจักรพรรดิหวู งานนี้ได้ดำเนินเรื่อยมาและมาจบบริบูรณ์โดยฝีมือของซือหม่าเฉียน (Ssu-ma Ch'ien : พ.ศ. ๓๙๘ ?-๔๕๓ ?) ซึ่งได้รับตำแหน่งนักประวัติ-ศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่สืบต่อจากบิดา หนังสือ "บันทึกของนักประวัติศาสตร์" ซึ่งมีถึง ๑๓๐

บทนี้ได้ครอบคลุมประวัติศาสตร์ของประชาชนชาวจีนนับตั้งแต่ฮ่วงตี่มาจนถึงสมัยของนักประวัติศาสตร์นั้นเอง

ซือหม่าเฉียนได้แบ่งงานของท่านออกไปเป็น ๕ ตอน คือ : บันทึกเหตุการณ์ขั้นมูลฐาน ๑ รายการทางด้านพงศาวดาร ๑ เรื่องราวต่างๆ ๑ ตระกูลต่างๆ ที่สืบต่อกันมาทางสายโลหิต ๑ และบันทึกความทรงจำ ๑ การจัดที่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอยู่มากมายนี้ พวกนักประวัติศาสตร์ของทางราชการในสมัยต่อๆ มา เกือบทั้งหมดได้ถือเอาเป็นแบบอย่างทั้งนั้น ในประวัติศาสตร์สมัยต่อๆ มา ตอนที่เรียกว่า บันทึกเหตุการณ์ขั้นมูลฐานนั้นควรจะเรียกว่า บันทึกเหตุการณ์ในราชสำนักจะเหมาะกว่า ทั้งนี้ก็เพราะเกี่ยวกับการปฏิบัติการของกษัตริย์ที่ครองราชสมบัติอยู่อย่างเป็นทางการทั้งนั้น อย่างไรก็ตาม ซือหม่าเฉียนมิได้จำกัดขอบเขตให้แก่ตัวเองมากนัก แต่ทว่าได้รวมเอาเรื่องราวเกี่ยวกับเฉียงยิ่ว (Hsiang Yü) ซึ่งแม้จะไม่ได้เป็นจักรพรรดิเป็นทางการ แต่ความจริงแล้วเป็นผู้ปกครองประเทศ รายการทางด้านพงศาวดารต้องการการอธิบายเพียงเล็กน้อย คือเป็นรายการบอกวันที่สำคัญๆ ไว้ เรื่องราวต่างๆ ที่นับว่าเป็นตอนที่มีค่ามากที่สุดตอนหนึ่งของงานนี้ ก็เป็นบทความต่างๆ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการอธิบายเรื่องที่สำคัญๆ ทั้งนั้น ข้อความข้างล่างนี้เป็นบัญชีชื่อเรื่องราวต่างๆ แปลเรื่องในหนังสือ ***ซื่อจี*** กับเรื่องราวต่างๆ ในหนังสือ ***ฮั่นซู*** ซึ่งถือเอาหนังสือ "ซื่อจี" นั้นเป็นหลัก

เรื่องราวในหนังสือซื่อจี	***เรื่องราวในหนังสือฮั่นซู***
จารีตพิธี	ปฏิทิน
ดนตรี	จารีตพิธีและดนตรี
ขลุ่ย	การลงโทษกับกฎหมาย
ปฏิทิน	อาหารและเงิน (เศรษฐกิจ)
ดาราศาสตร์	การบวงสรวงของรัฐ
การบวงสรวงของเฝิง (Feng) และซาน (Shan)	ดาราศาสตร์
แม่น้ำฮวงโหและลำคลองต่างๆ	ธาตุทั้ง ๕
ดุลการค้า (เศรษฐกิจ)	ภูมิศาสตร์
	การระบายน้ำบนผืนแผ่นดิน
	วรรณคดี

ตระกูลทั้งหลายที่สืบสายกันมาทางสายโลหิตซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับครอบครัวของพวกเจ้าครองนครนั้น ตามปรกติแล้วมิได้เอามารวมไว้ในประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเรื่องราวในชั้นหลังๆ บทต่างๆ ที่เกี่ยวกับบันทึกความจำนั้นโดยทั่วๆ ไปเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของคนที่มีชื่อเสียงทั้งหมด เช่น ผู้นำทางด้านการทหาร นักการเมืองและปรัชญาเมธี เป็นต้น บางบทก็เกี่ยวกับเรื่องราวเฉพาะกลุ่มบุคคล เช่น พวกฆาตกรที่มีชื่อ พวกข้าราชการที่ตงฉิน พวกข้าราชการที่เป็นทรราช พวกนักรบที่ชอบพเนจรท่องเที่ยวไปมา พวกคนโปรดในราชสำนัก พวกพ่อค้า ฯลฯ บางบทก็เกี่ยวกับประเทศและประชาชนที่มิใช่จีน เช่น เกาหลี จีนอาคเนย์ เฟอร์กานา (Ferghana) เป็นต้น บทสรุปเป็นเรื่องชีวประวัติของพวกนักประวัติศาสตร์เอง

ซือหม่าเฉียน
หน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์ของนักประวัติศาสตร์

ข้อความที่คัดมาจากอัตชีวประวัติของซือหม่าเฉียนต่อไปนี้ เป็นคำพูดที่ซือหม่าถันได้กล่าวกับบุตรของท่านตอนที่ท่านกำลังจะสิ้นลมหายใจ

(จาก *"ซื่อจี้"* ,๑๓๐ : ๘a-b, ๑๐b-๑๒a)

นักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ (ซือหม่าถัน) ได้จับมือข้าพเจ้าไว้แน่นและกล่าวทั้งน้ำตาว่า : "บรรพบุรุษของเราเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของราชวงศ์โจว นับตั้งแต่สมัยโบราณที่สุดมาทีเดียว บรรพบุรุษของเราเป็นผู้มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นเด่นในสมัยกษัตริย์ยิ่วและราชวงศ์เสี่ย ท่านเหล่านั้นเป็นผู้รับผิดชอบในตำแหน่งที่เกี่ยวกับเรื่องดาราศาสตร์ในสมัยต่อมา ตระกูลของเราเสื่อมลง แล้วแบบแผนนี้จะสิ้นสุดไปพร้อมกับพ่อกระนั้นหรือ ? แต่ถ้าหากเจ้าจะเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ เจ้าก็จะต้องรับช่วงงานของบรรพบุรุษของเราสืบไป...เมื่อเจ้าเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ เจ้าจะต้องไม่ลืมสิ่งที่พ่อมีความปรารถนาจะอธิบายโดยละเอียดและเขียนเอาไว้ ทีนี้ความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาก็จะเริ่มต้นด้วยการรับใช้บิดามารดาของเจ้า ต่อไปเจ้าจะต้องรับใช้ประเทศชาติและประการสุดท้ายเจ้าจะต้องทำอะไรบางอย่างให้แก่ตัวเจ้าเอง นั่นแหละชื่อของเจ้าจะคงโด่งดังเป็นที่เชิดหน้าชูตาบิดามารดาของเจ้าไปหลายชั่วอายุคนทีเดียว นี่เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดที่เจ้าจะแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาของเจ้า ทุกคนต่างก็ยกย่องโจวกุงว่าสามารถพรรณนาคุณความดีของกษัตริย์เหวินและกษัตริย์หวูออกมาเป็นคำพูดและ

บทเพลงได้ โดยดีพิมพ์บทโคลงฉันท์ของโจวและเชา (Shao) ให้แพร่หลายออกไป โจวกุงได้ชี้แจงถึงความคิดและมโนคติของไทหวั่ง (T'ai-wang) และหวางจี (wang Chi) โดยขยายคำพูดของท่านย้อนหลังไปถึงกษัตริย์หลิว (Liu) และให้เกียรติแก่โฮ่วจี (Hou Chi) ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของราชวงศ์โจว หลังจากรัชสมัยของหยู (Yu) และหลี่ (Li) แล้ว วิถีทางแห่งกษัตริย์โบราณทั้งหลายก็ไม่มีใครเอามาใช้ จารีตพิธีและการดนตรีก็เสื่อมไป ขงจื๊อได้ฟื้นฟูวิถีทางเก่าๆ และได้รื้อฟื้นสิ่งที่ได้ถูกละเลยเพิกเฉยไปแล้วขึ้นมาใหม่โดยได้อธิบาย เรื่อง "คีตคาถา" และ "ประวัติศาสตร์" ทั้งยังจัดทำ "บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท" ขึ้นมาอีกด้วย นับตั้งแต่สมัยนั้นมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ผู้ที่ได้รับการศึกษาแล้วทั้งหลายได้ถือเอาหนังสือต่างๆ เหล่านี้เป็นแบบอย่าง นับตั้งแต่จับกิเลนได้ (พ.ศ. ๖๒ ปลายยุคฤดูวสันต์และฤดูสารทมา) จนบัดนี้ก็กว่า ๔๐๐ ปีแล้ว รัฐเจ้าครองนครต่างๆ ได้รวมเข้าด้วยกัน บันทึกและพงศาวดารเก่าๆ ก็กระจัดกระจายหายไป บัดนี้ราชวงศ์ฮั่นได้เกิดขึ้นและโลกทั้งปวงได้ถูกรวมเข้าด้วยกันภายใต้การปกครองอย่างเดียวกัน พ่อได้เคยเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่มาแล้ว แล้วก็ยังต้องผิดหวังในการที่จะบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์ที่มีปรีชาและเจ้านายที่เฉลียวฉลาดและพวกเสนาบดีมุขอำมาตย์และคนดีๆ ที่ตงฉินทั้งหลายที่พร้อมจะตายเพื่อหน้าที่ไว้ให้ได้ทั้งหมด พ่อเกรงว่าเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์จะถูกหลงลืมและสูญหายไปเสีย เจ้าจะต้องจดจำและคิดถึงเรื่องนี้ไว้นะ !"

ข้าพเจ้าก้มศีรษะลงร่ำไห้กล่าวว่า : "ลูกของพ่อเป็นคนโง่และเลวทราม แต่ลูกจะพยายามเริ่มต้นทำรายงานเรื่องเก่า ๆ ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษของเราให้สมบูรณ์ให้ได้ ลูกจะไม่ละเลยเพิกเฉยในเรื่องนี้เลย !" (๑๓๐ : ๘a-b)

นี่คือสิ่งที่ราชวงศ์ฮั่นได้สืบสายมาจากลูกหลานของจักรพรรดิทั้งห้าและทรงรับภาระรวมราชวงศ์ทั้งสามเข้าด้วยกันวิถีทางของโจวไม่มีใครนำเอามาใช้และฉินก็ทำให้หนังสือเก่า ๆ กระจัดกระจายและเสียหายเสียมาก ได้เผาและทำลายหนังสือ "คีตคาถา" และหนังสือ "ประวัติศาสตร์" เสียหมด เพราะฉะนั้นแผนผังและบันทึกเรื่องท้องพระโรงที่สวยงามโอ่อ่า และห้องที่ทำด้วยหิน เรื่องหีบศพที่ทำด้วยโลหะและแผ่นหยกก็ได้หายสูญหรือสับสนไปหมด

แล้วราชวงศ์ฮั่นก็มีอำนาจขึ้นมา และเฉียวห่อ (Hsiao Ho) ก็ได้ทำให้กฎหมายและพระบรมราชโองการทั้งหลายมีระเบียบขึ้นมาอีก ฮั่นฉิน (Han Hsin) ได้ดำเนินการสร้างกฎเกี่ยวกับการทำสงคราม จางฉัง (Chang Ts'ang) ได้วางระเบียบและมาตรฐาน

ต่าง ๆ ขึ้น และซูซุนถุง (Shu-sun T'ung) ก็ได้ตัดปัญหาเกี่ยวกับพิธีรีตองและพิธีการต่าง ๆ เสีย ในตอนนี้ศิลปะในด้านอักษรศาสตร์ก็ได้เริ่มเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าต่อไปอีก หนังสือเกี่ยวกับ "คีตคาถา" และ "ประวัติศาสตร์" ก็ค่อย ๆ กลับปรากฏโฉมหน้าขึ้นมาใหม่ นับตั้งแต่เซาฉาน (Ts'ao Ts'an) ได้นำเอาคำสอนของอาจารย์ไก (Kai) เกี่ยวกับฮ่วงตี่และเล่าจื๊อมาปฏิบัติ เมื่อเจียเฉิง (Chia Sheng) และเชาโฉ (Ch'ao Ts'o) พรรณนาลัทธิคำสอนของปรัชญาเมธีฝ่ายนิติธรรมนิยมคือ เฉิน (Shen) และซาง (Shang) และกุงซุนหุง (Kung-sun Hung) ได้มีชื่อเสียงเป็นเด่นเพราะการศึกษาลัทธิขงจื๊อของท่าน อันเป็นช่วงระยะเวลาประมาณหนึ่งร้อยปีนั้น หนังสือต่าง ๆ ที่ยังมีเหลืออยู่และบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตได้ถูกนักประวัติศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่รวบรวมไว้ทั้งหมดโดยไม่มียกเว้นเลย นักประวัติศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่สองพ่อลูกต่างก็ดำรงตำแหน่งนั้นและทำงานสืบต่อกันมา...

ข้าพเจ้าได้เคยแสวงหาและรวบรวมประเพณีเก่า ๆ ของจักรวรรดิที่กระจัดกระจายและสูญหายไปนั้นเข้าด้วยกัน ในบรรดาการกระทำที่สำคัญ ๆ ของกษัตริย์ทั้งหลายที่ข้าพเจ้าแสวงหาในเบื้องแรกและตรวจสอบไปจนจบนั้น ข้าพเจ้าได้พบสมัยที่กษัตริย์เหล่านั้นเจริญรุ่งเรืองและได้สังเกตเห็นความเสื่อมของกษัตริย์เหล่านั้นด้วย ในบรรดาภารกิจต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้ถกเถียงและตรวจสอบนั้น ข้าพเจ้าได้ทำการสำรวจทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับราชวงศ์ทั้งสาม และได้ทำบันทึกเกี่ยวกับราชวงศ์ฉินและราชวงศ์ฮั่น ขยายออกไปให้ไกลจนกระทั่งถึง เซียนหย่วน (Hsien Yüan) คือ ฮ่วงตี่ เรื่อยลงมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้เป็นหนังสือบันทึกเหตุการณ์ขั้นมูลฐานรวมถึง ๑๒ เล่มด้วยกัน หลังจากที่ได้ทำเรื่องนี้เป็นระเบียบเรียบร้อยดีแล้ว โดยเหตุที่มีความแตกต่างกันในพงศาวดารยุคเดียวสมัยเดียวกันและกาลเวลาก็ไม่ค่อยจะแจ่มแจ้งนัก ข้าพเจ้าจึงได้ทำรายการพงศาวดารขึ้น ๑๐ แบบ ในเรื่องเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านจารีตพิธีและดนตรี การปรับปรุงแก้ไขขลุ่ยและปฏิทินให้ดีขึ้น อำนาจทางทหาร ภูเขาและแม่น้ำ ภูตผีและเทวดา ความสัมพันธ์ระหว่างสวรรค์กับมนุษย์ 'การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจ ที่ปฏิบัติกันสืบ ๆ มาและเปลี่ยนแปลงเป็นยุค ๆ มานั้น ข้าพเจ้าได้เขียนเป็นเรื่องราวไว้ ๘ เรื่องด้วยกัน หมู่ดาว ๒๘ หมู่ หมุนไปรอบ ๆ ดาวเหนือฉันใด ซี่ล้อรถ ๓๐ ซี่มารวมกันที่ดุมหมุนไปได้รอบ ๆ ไม่มีวันหยุดยั้งฉันใด เสนาบดีทั้งหลายก็ฉันนั้น คือเป็นดุจมือและเท้า มีความซื่อสัตย์สุจริตรับใช้เจ้านายและกษัตริย์ด้วยน้ำใจที่มีศีลธรรมที่แท้จริง : ในบรรดาบุคคลเหล่านี้ข้าพเจ้าพูดถึงเพียง ๓๐ ครอบครัวเท่านั้น ท่านเหล่านั้นเมื่อได้รับตำแหน่งหน้าที่แล้วก็เรียนรู้ในหน้าที่ให้ตลอดและมีความเชื่อมั่น ไม่ยอมให้ตนเองต้องพลาดโอกาสสร้างชื่อ

เสียงไว้ประดับโลก : สำหรับบุคคลประเภทนี้ข้าพเจ้าได้ทำบันทึกความจำไว้ ๗๐ เรื่อง ทั้งหมดมี ๑๓๐ บท มี ๕๒๖,๕๐๐ คำ นี่แหละที่เป็นหนังสือของนักประวัติศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ที่ได้รวบรวมขึ้นมาเพื่อซ่อมส่วนที่ขาดหายไปและขยายวินัยทั้งหกออกไป นับว่าเป็นงานของครอบครัวหนึ่งที่ออกแบบเพื่อแปลความหมายต่างๆ ของหนังสือจินดกวีแบบฉบับทั้งหกเพิ่มขึ้น และเพื่อทำให้การกล่าวเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับสำนักต่างๆ นับร้อยมีระเบียบยิ่งขึ้น (๓๐b-๓๒a)

ในปี พ.ศ. ๔๔๕ เพราะเหตุที่ท่านกล้าพูดแก้ตัวให้แก่ผู้นำทหารคนหนึ่ง ซึ่งจักรพรรดิหวูและข้าราชสำนักที่เหลือเชื่อว่าเขาได้ทำตัวเองให้เสื่อมเสีย ซือหม่าเฉียนจึงถูกตัดสินให้ถูกลงโทษถึงขั้นตอนทีเดียว ข้อความที่คัดมานี้ได้มาจากจดหมายที่ลือชื่อมากฉบับหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ได้เขียนไปถึงเพื่อนคนหนึ่ง เล่าถึงเหตุการณ์ที่ซือหม่าเฉียนต้องเสื่อมเสียและได้อธิบายถึงเหตุผลที่ซือหม่าเฉียนเลือกเอาการได้รับทุกข์ทรมานเสื่อมเสียชื่อเสียงเพราะการถูกตอนมากกว่าที่จะฆ่าตัวตาย ท่านได้ปลอบใจตัวเองด้วยการรำลึกถึงคนสำคัญๆ ในอดีตซึ่งในขณะที่ได้รับเคราะห์กรรมอย่างหนักนั้น ท่านก็ได้เขียนหนังสือที่จะรับประกันความมีชื่อเสียงเป็นนิรันดรของตนได้ เพราะท่านเชื่อว่าประวัติศาสตร์ของท่านจะทำหน้าที่แทนตัวท่านเอง

(จาก "*ฮั่นชู*", ๖๒ : ๑๗b – ๒๑๒b)

บิดาของข้าพเจ้าไม่มีการกระทำที่สำคัญใดๆที่จะทำให้ตัวท่านได้รับดินแดนหรือเอกสิทธิ์จากองค์จักรพรรดิเลย ท่านต้องทำหน้าที่เกี่ยวกับดาราศาสตร์และปฏิทิน ซึ่งใกล้เคียงกับการทรงเจ้าเข้าผีและการบูชาดวงวิญญาณ ท่านได้ถูกเก็บไว้สำหรับเป็นกีฬาและเครื่องเล่นของจักรพรรดิ ได้รับการเอาใจใส่เช่นเดียวกับนักดนตรีและตัวตลกเท่านั้นเอง และคนสามานย์ในสมัยท่านนั่นเองถือว่าท่านเป็นของเล่นไป ถ้าหากว่าข้าพเจ้าจะถูกตัดสินตามตัวบทกฎหมายและถูกประหารชีวิต ก็ดูไม่แตกต่างอะไรไปจากคนส่วนมาก มากไปกว่าเส้นผมเส้นหนึ่งจากวัวทั้งเก้าตัวเลย เพราะว่าเมื่อเทียบกับคนเหล่านั้นแล้วข้าพเจ้าก็เป็นเพียงมดตัวหนึ่งเท่านั้นเอง โลกคงจะไม่จัดข้าพเจ้าไว้ในชั้นเดียวกับพวกที่สามารถตายเพื่ออุดมคติของตนได้ แต่คงจะเชื่อเอาอย่างง่ายๆว่าข้าพเจ้าสิ้นคิดแล้ว และข้าพเจ้าคงต้องคดีอุกฉกรรจ์มาก และข้าพเจ้าก็ไม่สามารถที่จะหลีกพ้นจากการความผิดและในที่สุดก็ต้องตาย ทำไมเล่า ? เพราะว่าพวกเขาคงจะพากันกล่าวว่าการกระทำในอดีตทั้งปวงได้นำความตายนี้มาสู่ข้าพเจ้า

คนเราก็ตายเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ความตายนั้นอาจหนักดุจภูเขาไท (T'ai) หรืออาจเบาเท่ากับขนห่านก็ได้ ทั้งหมดนั้นขึ้นอยู่กับวิถีทางที่เราใช้มันต่างหาก...เป็นธรรมดาที่คนทุกคนจะต้องรักชีวิตและเกลียดความตาย ที่จะต้องคิดถึงญาติพี่น้องและดูแลเลี้ยงดูบุตรภรรยาด้วยกันทั้งนั้น ต่อเมื่อมนุษย์ถูกหลักการที่สูงกว่าทำให้เคลื่อนไหวเท่านั้นมนุษย์นี้จึงจะไม่เป็นอย่างนั้น แล้วยังมีสิ่งต่างๆ อีกหลายอย่างที่เขาจะต้องทำ... คนกล้ามักจะไม่ตายเพื่อเกียรติเสมอไป แต่พวกคนโง่ๆ มักจะทำหน้าที่ของตนได้เต็มเปี่ยมแต่ละคนจะดำเนินชีวิตไปต่างๆ กัน แม้ว่าข้าพเจ้าอาจเป็นคนอ่อนแอและโง่เง่าเต่าตุ่นและแสวงหาวิธีที่จะต่ออายุออกไปอีกอย่างน่าละอาย แต่ข้าพเจ้าก็ยังรู้อยู่เต็มอกถึงความแตกต่างกันระหว่างสิ่งที่เราควรปฏิบัติตามและสิ่งที่เราควรปฏิเสธอยู่ ข้าพเจ้าจะปล่อยให้ตัวเองจมดิ่งลงไปในความละอายเพราะเชือกและเครื่องพันธนาการได้อย่างไรกัน ? ก็เมื่อทาสที่ต่ำที่สุดและคนใช้ที่ทำหน้าที่ล้างถ้วยชามยังสามารถฆ่าตัวเองได้ แล้วทำไมคนอย่างข้าพเจ้าจึงไม่สามารถทำสิ่งที่ควรจะต้องทำเล่า ? แต่เหตุผลที่ข้าพเจ้าไม่เคยปฏิเสธที่จะรับความทุกข์เหล่านี้และยังคงมีชีวิตอยู่ต่อไปในท่ามกลางความสกปรกโสมมก็คือว่าข้าพเจ้าเศร้าใจว่าข้าพเจ้ามีอะไรหลายอย่างอยู่ในใจที่ข้าพเจ้าไม่สามารถแสดงออกมาอย่างเต็มที่ได้ และข้าพเจ้าละอายใจที่จะคิดว่าหลังจากที่ข้าพเจ้าตายไปแล้ว คนรุ่นหลังๆ จะไม่ทราบข้อเขียนของข้าพเจ้าเหล่านั้น

มีอะไรอยู่มากมายหลายอย่างที่ควรจะบันทึกไว้ นั่นคือ คนสมัยโบราณที่มีความมั่งคั่งและเป็นผู้ดีและชื่อเสียงของท่านยังไม่จางหายไปเสียทีเดียว เฉพาะผู้ที่รู้จักหน้าที่ของตัวและแน่จริงๆ คือคนที่ดีจริงๆ ผิดธรรมดาเท่านั้นที่เรายังคงจำกันได้อยู่ เมื่อ ***ป๋อ*** แห่งตะวันตกถูกจำคุกที่ ***ยู่หลี่*** (Yu-li) นั้น ท่านได้ขยายความหนังสือเรื่อง "ความเปลี่ยนแปลง" ออกไป ขงจื๊อก็ตกระกำลำบากแล้วท่านก็ได้เขียน "บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท" ขึ้นมา ชิวยว่าน (Ch'ü Yüan) ก็ได้ถูกเนรเทศแล้วท่านก็ได้แต่งบทกวีชื่อเรื่อง "การเผชิญทุกข์" ขึ้นมา หลังจากที่ซอฉิ่ว (Tso Ch'iu) ตาบอดแล้วท่านก็แต่งหนังสือเรื่อง "การเล่าเรื่องแคว้นต่างๆ" ขึ้น เมื่อซุ่นจื๊อ (Sun Tzu) ถูกตัดเท้าท่านก็ได้เขียนหนังสือชื่อ "ศิลปะแห่งการสงคราม" ขึ้น หลิ่วปู้หวุย (Lü Pu-wei) ได้ถูกเนรเทศไปยังเมืองชู (Shu) แต่ทว่าหนังสือ "หลิ่วหลัน" (Lü-lan) ของท่านก็ยังเป็นมรดกตกทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เมื่อฮั่นเฟจื๊อ (Han Fei Tzu) ถูกจำขังอยู่ที่เมืองในแคว้นฉิน (Ch'in) ท่านได้เขียนหนังสือเรื่อง "ความยากลำบากเกี่ยวกับการวิวาทโต้เถียงกัน" และเรื่อง "ความทุกข์ที่ต้องอยู่คนเดียว" ขึ้น ส่วนใหญ่ของบทกวีนิพนธ์ ๓๐๐ บท

ใน "คัมภีร์คีดคาถา" นั้น ได้มีผู้เขียนขึ้นเมื่อนักปราชญ์ทั้งหลายเกิดความขุ่นเคืองและความไม่พอใจขึ้นมา บุคคลเหล่านี้ทั้งหมดมีความปวดร้าวใจเพราะพวกเขาไม่สามารถทำอะไรได้สำเร็จสมดังปรารถนา เพราะฉะนั้น ท่านเหล่านั้นจึงได้เขียนเรื่องราวในอดีตขึ้นเพื่อถ่ายทอดความคิดของท่านให้แก่อนุชนทั้งหลายที่จะเกิดมาในอนาคต...

ข้าพเจ้าได้เคยเสี่ยงที่จะไม่เป็นคนถ่อมตนและมั่นใจตัวเองต่อข้อเขียนที่ไร้สาระของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้เคยรวบรวมประเพณีเก่าๆ ของโลกซึ่งกระจัดกระจายหายสูญไปเข้าด้วยกัน ข้าพเจ้าได้เคยตรวจสอบการกระทำและเหตุการณ์ต่างๆ ในอดีตและวิจัยหลักการต่างๆ ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จและความผิดพลาดเหล่านั้น ความรุ่งเรืองและความเสื่อมเป็นจำนวนถึง ๑๓๐ บทด้วยกัน ข้าพเจ้ามีความปรารถนาที่จะตรวจสอบทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับฟ้าและมนุษย์ ที่จะแทรกซึมเข้าไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของอดีตและปัจจุบัน โดยทำสิ่งทั้งปวงให้สำเร็จในฐานะที่เป็นงานของครอบครัวหนึ่ง แต่ทว่าก่อนที่ข้าพเจ้าจะทำต้นฉบับ ฉบับร่างได้สำเร็จเรียบร้อยนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องมาพบกับความทุกข์ทรมานนี้เป็นเพราะว่าข้าพเจ้าเสียใจว่าเพราะต้นร่างยังไม่ทันสำเร็จเรียบร้อยดี ข้าพเจ้าก็ต้องถูกลงโทษอย่างหนักโดยมิได้รู้สึกเจ็บแค้นเลย เมื่อข้าพเจ้าทำงานนี้ให้สำเร็จได้จริงๆ แล้ว ข้าพเจ้าก็จะเก็บต้นฉบับนั้นไว้ในที่ที่ปลอดภัยสักแห่งหนึ่ง ถ้าหากว่าต้นฉบับนั้นจะตกไปถึงมือของผู้ที่ชอบใจมันและแทรกซึมไปยังหมู่บ้านต่างๆ และเมืองใหญ่ๆ แล้ว แม้ข้าพเจ้าจะได้รับทุกข์ยิ่งกว่านี้อีกสักพันเท่า ข้าพเจ้าจะต้องมาโศกเศร้าอะไรอยู่อีกหรือ?

วิธีการของนักประวัติศาสตร์

เมื่อกล่าวโดยทั่วๆ ไปแล้วในการที่ซือหม่าเฉียนได้ให้บ่อเกิดทางประวัติศาสตร์ย่อมแสดงให้เห็นการพิจารณาตัดสินที่รอบคอบ และลัทธิวิมัติตินิยมที่กึกก้องของท่านนั้นก็ไม่มีลัทธิที่เกิดมาภายหลังจะดีเสมอได้เลย ในคำนำต่อไปนี้ซึ่งเป็นคำนำรายการด้านพงศาวดารรายการแรกของท่านนั้น ท่านได้อธิบายวิธีการและอุดมคติบางประการซึ่งเป็นแนวทางแห่งงานของท่านไว้

(จาก *"ซื่อจี้"*, ๑๓ : ๑ a – b)

พงศาวดารเกี่ยวกับจักรพรรดิทั้งห้าและราชวงศ์ทั้งสาม ได้ขยายถอยหลังไปถึงสมัยโบราณมากทีเดียว สำหรับราชวงศ์หยินและสมัยก่อนหน้านั้น เราไม่สามารถที่จะรวบรวมบันทึกทางชาติวงศ์วิทยาของพวกเจ้าครองนครทั้งหลายได้ ทั้งๆ ที่นับตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจวลงมา เราอาจสร้างบันทึกทางชาติวงศ์วิทยาของพวกเจ้าครองนครได้โดยไม่

ยากนักก็ตาม เมื่อขงจื๊อจัดทำ ***บันทึกเหตุการณ์ฤดูวสันต์และฤดูสารท*** จากตำราประวัติศาสตร์เก่าๆ นั้น ท่านได้บันทึกปีแรกที่กษัตริย์ขึ้นครองราชสมบัติ เวลาที่เริ่มปีใหม่และเวลาที่เริ่มวันและเดือนใหม่เท่านั้น ข้อนั้นนับว่าท่านเป็นฝ่ายถูกต้องมากทีเดียว แต่เมื่อท่านเขียนคำนำ ***คัมภีร์ประวัติศาสตร์*** ท่านเพียงแต่กล่าวอ้างแบบทั่วๆ ไปเท่านั้น มิได้พูดถึงปีและเดือนเลย บางทีท่านคงจะมีเนื้อหาของเรื่องอยู่บ้าง แต่ทว่าในหลายกรณีที่มีช่องโหว่อยู่ และเป็นไปไม่ได้ที่จะบันทึกให้ถูกต้องแน่นอนลงไป เพราะฉะนั้น เมื่อมีปัญหาที่น่าสงสัยเกิดขึ้นท่านก็บันทึกไว้ว่าน่าสงสัย ข้อนี้นับว่าเป็นความรอบคอบของท่าน ข้าพเจ้าได้อ่านบันทึกทางชาติวงศ์วิทยาซึ่งได้มีระบุวันเวลานับตั้งแต่สมัยฮ่วงตี่เรื่อยมาไว้อย่างสมบูรณ์ ข้าพเจ้าได้ตรวจสอบดูการลำดับวันเดือนปีและชาติวงศ์วิทยา และ "บันทึกเกี่ยวกับวัฏจักรแห่งธาตุทั้งห้า" โดยตลอดแล้ว แต่ทว่าตำราโบราณเหล่านี้ไม่ตรงกันและขัดแย้งกันอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นการยากที่ข้าพเจ้าจะเห็นว่าตัวอย่างของขงจื๊อที่ไม่พยายามบอกปี เดือน ที่เกิดเหตุการณ์ที่แน่นอนไว้นั้นเป็นสิ่งไม่มีความหมายอะไร ดังนั้น ข้าพเจ้าซึ่งทำงานโดยใช้หนังสือ "คุณธรรมของจักรพรรดิทั้งห้า" เป็นหลัก จึงได้ทำรายการทางด้านพงศาวดารนับตั้งแต่ฮ่วงตี่เรื่อยมาจนถึงศักราชกุงห่อ (Kung-ho) (ก่อน พ.ศ. ๒๙๘ ปี) ขึ้น

อย่างไรก็ดีซือหม่าเฉียนก็มิได้เป็นอะไรมากไปกว่าผู้คัดลอกคัมภีร์โบราณเลย ในปี พ.ศ. ๔๐๕ ทูตคนหนึ่งชื่อ จางเฉียน (Chang Ch'ien) ได้ถูกส่งไปยังประเทศต่างๆ ไกลไปจนกระทั่งถึงเตอรกีสถาน เรื่องราวที่เขาได้นำกลับมาหลังจากการเดินทางในคราวนี้นั้นได้เปลี่ยนความคิดของจีนที่เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ประเทศต่างๆ ทางทิศตะวันตกได้อย่างสิ้นเชิง ซือหม่าเฉียนได้ใช้เรื่องราวที่ได้รับบอกเล่านี้เป็นมูลฐานสำหรับบทที่เกี่ยวกับเฟอร์กานา และประเทศอื่นๆ ในเอเชียกลาง ข้อความต่อไปนี้เป็นการสรุปข้อสังเกตของท่านในบทนั้น

(จาก *"ซื่อจี"*, ๑๒๓ ; ๒๑a-b)

หนังสือ "บันทึกเหตุการณ์ขั้นมูลฐานของจักรพรรดิยิ่ว" ได้บันทึกไว้ว่า ต้นแม่น้ำฮวงโหอยู่ที่ภูเขาคุนหลุน (K'un-lun) ซึ่งสูงประมาณ ๒,๕๐๐ ลี้ เป็นที่ที่ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ผลัดกันไปซ่อนในเวลาที่ไม่ส่องแสง กล่าวกันว่าที่ยอดภูเขาคุนหลุนนั้นมีน้ำพุที่มีรสหวานหอมและมีสระหยก บัดนี้นับตั้งแต่จางเฉียนไปเยือนประเทศแบคเตรีย (Bactria) มาแล้ว แม่น้ำฮวงโหก็ไหลกลับไปหายอดน้ำเดิมของมัน และไม่มีใครได้เคยพบภูเขาคุนหลุนเช่นนั้น ดังที่ "บันทึกเหตุการณ์ขั้นมูลฐาน" ได้บันทึกไว้อีกเลย

เพราะฉะนั้นสิ่งที่ ***คัมภีร์ประวัติศาสตร์*** กล่าวถึงภูเขาและแม่น้ำแห่งแคว้นทั้งเก้าของจีนนั้นจึงใกล้ความจริงมากกว่า แต่เมื่อพูดถึงสิ่งที่ประหลาดๆที่มีระบุอยู่ในหนังสือ "บันทึกเหตุการณ์ขั้นมูลฐานของจักรพรรดิยิ่ว" หรือ "หนังสือจินตกวีแบบฉบับเกี่ยวกับภูเขาและทะเล" นั้นข้าพเจ้าไม่อาจยอมรับนับถือได้

แรงงานที่ซือหม่าเฉียนใช้ไปในการเขียนประวัติศาสตร์นั้น ปันเปียว (Pan Piao : พ.ศ. ๕๔๖-๕๙๗) และบุตรของท่านชื่อปันกุ (Pan Ku : พ.ศ. ๕๗๕-๖๓๕) ซึ่งเป็นผู้เรียบเรียงหนังสือ***ฮั่นชู*** หรือ ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยแรก*** คนสำคัญๆ ได้รับช่วงดำเนินงานต่อมา ในตอนท้ายชีวประวัติของซือหม่าเฉียนที่ท่านเขียนไว้นั้น ปันกุได้ประเมินราคาผลงานของผู้ที่ทำงานมาก่อนท่านไว้ด้วย

(จาก "*ฮั่นชู*", ปันกุ, ๖๒ : ๒๒a - ๒๓a)

เมื่อมาถึงแนวที่ซือหม่าเฉียนได้คัดมาจากหนังสือจินตกวีแบบฉบับซึ่งเลือกมาจากหนังสืออรรถาธิบายกับประเมินและกำหนดเรื่องราวที่เป็นเนื้อหาจากปรัชญาสำนักต่างๆ นั้น ท่านมักจะไม่ค่อยระมัดระวังและทำอย่างลวกๆ และใช้ห้องสมุดที่ไม่เหมาะสมกับแหล่งเรื่องที่ท่านทำเสียเลย แต่ด้วยความวิริยะอุตสาหะของท่าน ท่านจึงได้เลือกอ่านหนังสือเป็นจำนวนมากอย่างละเอียด ดำเนินการไปโดยอาศัยหนังสือจินตกวีแบบฉบับและหนังสืออรรถาธิบายต่างๆ รีบอ่านขึ้นๆ ลงๆ เรื่องราวตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันซึ่งครอบคลุมระยะเวลาหลายพันปี แต่การวินิจฉัยตัดสินของท่านมักจะห่างไกลจากการวินิจ-ฉัยตัดสินของนักปราชญ์...แต่หลิ่วเซียง (Liu Hsiang) หยางซวิง (Yang Hsiung) และผู้ที่ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางอื่นๆ ทั้งปวงต่างก็ยกย่องซือหม่าเฉียนว่าเป็นคนที่มีความสามารถอย่างวิเศษในฐานะที่เป็นนักประวัติศาสตร์และโดยพิสูจน์ให้เห็นว่าท่านมีความชำนิชำนาญในการลำดับเหตุการณ์และต้นเหตุของเหตุการณ์นั้นได้ ท่านพรรณนาไว้โดยไม่ต้องใช้ถ้อยคำที่ต้องออกเสียงเลย ท่านเป็นคนง่ายๆ โดยที่ไม่ใช่คนโง่เซอะซะอะไร ข้อเขียนของท่านตรงไปตรงมาและถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ท่านมิได้ทำสิ่งที่สวยงามให้เสียหาย ทั้งไม่ปกปิดสิ่งที่ชั่วร้ายไว้ เพราะฉะนั้นบันทึกของท่านจึงอาจเรียกได้ว่าเป็น "บันทึกที่ถูกต้องแท้จริง"

ข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติราชวงศ์แรก

ข้อความที่คัดมาต่อไปนี้ได้มาจากชีวประวัติของปันเปียวและปันกุในหนังสือ ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นสมัยหลัง*** ปรากฏว่าปันเปียวมีความตั้งใจที่จะทำงานด้าน

การเขียนประวัติศาสตร์สืบต่อจากสมัยที่ซือหม่าเฉียนได้เขียนไว้ แต่ทว่าปันกุเข้าใจความคิดเห็นเกี่ยวกับงานที่รวมกันเป็นเอกภาพนั้นครอบคลุมไปถึงสมัยราชวงศ์ฮั่นยุคแรกทั้งหมดด้วย หนังสือ "ฮั่นซู" ของท่าน ซึ่งครอบคลุมระยะเวลาสมัยราชวงศ์หนึ่งอย่างสมบูรณ์นั้นได้กลายเป็นแบบสำหรับที่ "ประวัติศาสตร์ราชวงศ์" ต่อๆ มาทั้งหมดที่ได้รวบรวมขึ้นจะครอบคลุมไปถึงราชวงศ์ต่างๆ ที่ปกครองประเทศทุกๆ ราชวงศ์ นับตั้งแต่สมัยปันกุเรื่อยลงมาจนกระทั่งถึงการประกาศตั้งสาธารณรัฐ

(จาก "*โฮวฮั่นซู*", ๔๐ A : ๒b–๓a, ๑๑b–๑๒b)

ปันเปียวเป็นบุคคลที่มีความสามารถมากเป็นพิเศษและชอบเขียนหนังสือชอบอุทิศตัวให้กับประวัติศาสตร์และพงศาวดารโดยตลอด ในรัชสมัยจักรพรรดิหวู ซือหม่า-เฉียน ได้เขียนหนังสือชื่อ ซื่อจี (Shih chi) ขึ้น แต่สำหรับยุคตั้งแต่ศักราชไถชู (T'ai-ch'u) (พ.ศ. ๔๓๙–๔๔๒) เป็นต้นมา หนังสือหลายเล่มได้ขาดหายไปหรือมิฉะนั้นก็ยังไม่เคยมีใครเขียนเลย คนในสมัยต่อๆ มาซึ่งสนใจในสิ่งต่างๆ ท่านองนั้นได้ทำความพยายามโดยวิธีการต่างๆ ที่จะทำงานสืบต่อจากงานที่ทำมาก่อนแล้ว และเมื่อเร็วๆ นี้ก็ได้หาวัสดุที่จะใช้ประกอบในการเขียนมาเพิ่มให้อีกมากมาย แต่ส่วนใหญ่แล้วผลลัพธ์ก็ธรรมดาๆ ไม่มีรสชาติอะไร และไม่มีคุณค่าอะไรที่เป็นดุจการสืบต่องานของซือหม่าเฉียนเลย แล้วปันเปียวก็ได้เริ่มงานของท่านโดยการสืบต่อและคัดเลือกข้อความจากประวัติศาสตร์เก่าๆ และได้เพิ่มขนบประเพณีต่างๆ เข้ามาอีกมากมาย และได้แต่งหนังสือ "พงศาวดารฉบับเพิ่มเติม" ขึ้นอีกหลายสิบบท (๔๐ A : ๒b–๓a)

ปันกุได้รับช่วงงานประวัติศาสตร์ที่ปันเปียวได้เขียนไว้ แต่โดยเหตุที่ว่าประวัติ-ศาสตร์นั้นยังไม่สมบูรณ์ ท่านจึงได้หมกมุ่นอยู่กับการศึกษาและจัดรูปความคิดโดยตั้งใจจะทำให้เสร็จสมบูรณ์ แต่ในตอนนี้ได้มีคนบางคนส่งหนังสือกราบทูลจักรพรรดิเฉียนซุง (Hsien-tsung) ว่าปันกุได้แก้ไขและเขียนประวัติศาสตร์ของชาติเป็นการส่วนตัวอยู่ จักรพรรดิจึงมีพระบรมราชโองการไปยังอำเภอให้จับปันกุ ปันกุได้ถูกมัดและคุมขังไว้ในคุกในเมืองหลวง และหนังสือส่วนตัวได้ถูกยึดไปหมด ก่อนหน้านั้นก็ได้มีชายคนหนึ่งจากฟูเฝิง (Fu-feng) และคนหนึ่งจากซูหลัง (Su Lang) ถูกคุมขังไว้ในคุกนั้นเพราะทำบัญชีหลอกลวงและพยากรณ์ผิดๆ แล้วก็ตายอยู่ในคุกนั้นเอง น้องชายของปันกุ ชื่อเชา เกรงว่าเมื่อถูกทางอำเภอสอบถาม ปันกุอาจไม่สามารถชี้แจงเรื่องราวให้แจ่มแจ้งได้ จึงรีบไปยังเมืองหลวงและทูลขอเข้าเฝ้าองค์จักรพรรดิ ที่เมืองหลวงนั้นเอง เขาได้กราบทูลอย่างยืด

ยาวว่าปันกุตั้งใจจะเขียนหนังสือและทางอำเภอก็ส่งหนังสือของปันกุเข้าไปยังเมืองหลวงด้วย องค์จักรพรรดิเฉียนซุงทรงหลากพระทัยมากและทรงตั้งปันกุไว้ในแผนกเรียบเรียงหนังสือ ซึ่งในแผนกนี้ปันกุได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้เขียนประวัติศาสตร์คนหนึ่งของหลันไถ่ (Lan-t'ai) ...องค์จักรพรรดิได้ทรงมอบหน้าที่ให้ปันกุเขียนประวัติศาสตร์สมัยแรกๆ นั้นให้จบ... ปันกุได้คัดเลือกเอาข้อความจากตำราเก่าๆ และรวบรวมประเพณีต่างๆ ที่เล่ากันสืบๆ มา เพื่อทำให้ ***ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นยุคแรก*** สมบูรณ์ โดยเริ่มต้นที่จักรพรรดิเกาจื่อ (Kao-tsu : ครองราชย์ พ.ศ. ๓๐๑-๓๓๘) และมาสิ้นสุดลงตรงการประหารชีวิตหวางมั่ง (พ.ศ. ๕๖๕) ประมาณ ๑๒ ชั่วอายุคนในช่วงระยะเวลา ๒๓๐ คน ท่านได้จัดเหตุการณ์ทั้งปวงให้เป็นระเบียบ ทำให้เอิบอาบไปด้วยวิญญาณแห่งหนังสือจินตกวีแบบฉบับทั้งห้าแทรกซึมเข้าไปในทุกสิ่งทุกอย่างทั้งเบื้องล่างและเบื้องบน ทำให้บันทึกเหตุการณ์สมบูรณ์ไปทีละฤดู ทำตารางพงศาวดารเรื่องราวต่างๆ และความทรงจำให้สำเร็จเสร็จสิ้น รวมทั้งสิ้นเป็นหนังสือ ๑๐๐ บท นับตั้งแต่เวลาที่ปันกุได้รับแต่งตั้งเป็นทางการเป็นครั้งแรกในระหว่างศักราชยุงผิง (Yung-p'ing) ซึ่งเป็นเวลาที่ท่านกำลังหมกมุ่นอยู่กับการศึกษาและรวบรวมความคิดเห็นต่างๆ จนกระทั่งถึงศักราชเจี๋ยนชู (Chien-ch'u) ซึ่งเป็นเวลาที่งานของท่านสำเร็จสมบูรณ์นั้น นับเป็นช่วงระยะเวลากว่า ๒๐ ปี อายุของท่านได้ทำให้งานของท่านมีเกียรติ และในหมู่ผู้ที่ได้รับการศึกษานั้นไม่มีใครเลยที่ไม่ได้อ่านและไม่ได้ยกย่องงานของท่าน (๔๐ A : ๑๑b-๑๒b).

ภาค ๓
ลัทธิเต๋าใหม่ และ พระพุทธศาสนา

พ.ศ.	
ประมาณ พ.ศ. ๖๐๘	มีการอ้างถึงพระพุทธศาสนาในประเทศจีนเป็นครั้งแรก
ประมาณ พ.ศ. ๖๙๓	มีนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเมืองจีนคนหนึ่ง ชื่อ ซือเกา (Shih-kao)
๗๖๓-๘๒๓	อาณาจักรทั้งสาม (สามก๊ก) - คือ หวุย (Wei) ซู (Shu) หวู (Wu)
๘๒๓-๙๖๓	ราชวงศ์จีน
๘๖๐	จีนเหนือตกไปเป็นของพวกป่าเถื่อน
๙๔๒-๙๕๗	ฟาเหียนเดินธุดงค์ไปยังเอเชียกลางและอินเดีย
๙๔๖	ฮุยย่วน (Hui-yüan) ได้ให้เหตุผลว่าพระในพระพุทธศาสนาควรจะได้รับยกเว้นไม่ต้องถวายความเคารพต่อองค์จักรพรรดิ
๙๔๘	ท่านกุมารชีวะ (พ.ศ. ๘๘๗-๙๕๖) ได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ใหญ่ของชาติ
๙๘๓	รัฐให้ความอุปถัมภ์แก่ลัทธิเต๋า
๑๐๘๕	ทันหล่วน (T'an-luan : พ.ศ.๑๐๑๙-๑๐๘๕) สังฆปริณายกแห่งนิกายสุขาวดี
๑๑๑๘	จือไข (Chih-k'ai : พ.ศ. ๑๐๗๔-๑๑๔๐) ได้ตั้งพระพุทธศาสนานิกายเทียนไท (T'ien-t'ai) ขึ้น
๑๑๓๑-๑๑๖๑	ราชวงศ์สุย (Sui)
๑๑๖๑-๑๔๔๙	ราชวงศ์ถัง (T'ang)
๑๑๖๖	จิฉาง (Chi-tsang : พ.ศ. ๑๐๙๒-๑๑๖๖) ผู้แทนนิกายมาธยมิกะและเป็นผู้เขียนอรรถาธิบายเกี่ยวกับตำราสามเล่ม
๑๑๗๒	ซว่านฉาง (Hsüan-tsang : พ.ศ. ๑๑๓๙-๑๒๐๗) เริ่มเดินธุดงค์ไปยังอินเดีย
๑๑๘๔	เจ้าหญิงจีนซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาทรงอภิเษกสมรสกับปฐม-กษัตริย์ของทิเบต

๑๑๘๘	ซว่านฉางกลับจากอินเดีย เต้าโช (Tao-ch'o) เป็นสังฆปริณายกแห่งนิกายสุขาวดี และเป็นผู้แต่งหนังสือ "เรื่องย่อเกี่ยวกับดินแดนสุขารมณ์" (Compendium on the Happy Land)
๑๒๐๙	ราชวงศ์ถังยกย่องเล่าจื๊อเป็นจักรพรรดิที่สูงสุดของบ่อเกิดที่ลึกลับ
๑๒๑๔	อี้จิง (I-ching) เริ่มเดินธุดงค์ไปอินเดีย
๑๒๒๗-๑๒๔๘	รัชสมัยจักรพรรดินีหวู
๑๒๓๖	จักรพรรดินีทรงใช้พระนามทางพระพุทธศาสนาว่า "จักรวรรดิเทวี" คือ "องค์มหาจักรพรรดินีผู้ปกครองจักรวาล"
๑๒๔๒	ฝ่าฉาง (Fa-tsang : พ.ศ. ๑๑๘๖-๑๒๕๕) แต่งคัมภีร์ "สิงโตทอง"
๑๒๕๖	ฮุยเหนิง (Hui-neng : พ.ศ. ๑๑๘๑-๑๒๕๖) เป็นสังฆปริณายกแห่งนิกายฌานองค์ที่ ๘
๑๒๙๘	เกิดกบฏอันลูซาน (An Lu-shan)
๑๓๐๓	เฉินหุย (Shen-hui : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๓๐๓) อาจารย์ใหญ่ในนิกายฌาน
๑๓๘๘	ทางราชการได้กดขี่ข่มเหงพระพุทธศาสนา
๑๔๑๐	อี้ฉว่าน (I-hsüan : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๑๐) ตั้งอนุนิกายหลินจิ (Lin-chi) สาขาของพระพุทธศาสนานิกายฌานขึ้น
๑๔๑๑	ตีพิมพ์วัชรสูตร
๑๔๑๒	เหลียงเจี๋ย (Liang-chieh : พ.ศ. ๑๓๕๐-๑๔๑๒) ผู้ตั้งอนุนิกายเฉาตุง (Ts'ao-tung) สาขาของพระพุทธศาสนานิกายฌาน
๑๔๑๕	เริ่มพิมพ์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๑๔
ลัทธิเต๋าใหม่

นับเป็นเวลาเกือบ ๔๐๐ ปี หลังจากราชวงศ์ฮั่นได้แตกฉานซ่านเซ็นแล้ว ประเทศจีนก็ปราศจากเอกภาพและเสถียรภาพซึ่งดูเหมือนจะเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของยุคนั้น ในระหว่างช่วงเวลาแห่งอาณาจักรทั้งสาม ***(สามก๊ก)*** และราชวงศ์ทั้งหก (พ.ศ. ๗๖๓–๑๑๓๒) นั้น การที่จีนได้ถูกแบ่งแยกออกเป็นรัฐต่างๆ ที่ต่างก็ต่อสู้แข่งขันกันซึ่งมีจำนวนมากมาย และการที่มีหลายราชวงศ์ครองราชสมบัติต่อๆ กันมานั้น ได้ก่อให้เกิดอันตรายที่ใกล้เข้าไปในทางที่จะทำให้ต้องสูญเสียชื่อเสียงความสำคัญในด้านชาติและวัฒนธรรมไป ในกระบวนการนี้ทำให้ขนบประเพณีที่เด่นทางด้านพุทธิปัญญาต้องได้รับความกระทบกระเทือนอยู่บ้าง สถานการณ์ซึ่งเนื่องมาจากความขาดเอกภาพและความแตกแยกกันนี้ยากที่จะให้เป็นที่ถูกอกถูกใจผู้ที่มีความรอบรู้กิจการต่างๆ ซึ่งครั้งหนึ่งราชสำนักได้ส่งเสริมให้กำลังใจอยู่ พร้อมกันนั้นลัทธิขงจื๊อก็ถูกทำให้ขาดความสำคัญในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติไปมากทีเดียว การศึกษาตำราและการทำหนังสือจินดกวีนิพนธ์แบบฉบับให้เป็นระบบซึ่งได้ประมวลความรู้สึกนึกคิดที่ดีที่สุดมากมายในสมัยราชวงศ์ฮั่นเข้าไว้ได้นั้น ได้ถูกเปลี่ยนไปสู่ระดับที่ต่างกันระดับหนึ่ง ซึ่งบัดนี้ความเป็นนักศึกษาตำราจินดกวีนิพนธ์นั้นไม่มีหน้าที่ที่มีชีวิตชีวาต่อรัฐหรือสังคมแล้ว ด้วยเหตุการณ์เช่นนี้แหละที่ความสนใจทางด้านพุทธิปัญญาในลัทธิเต๋าได้กลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีก และศาสนาต่างด้าวคือพระพุทธศาสนาก็ได้ตั้งมั่นเป็นครั้งแรกในหมู่ประชาชนและชนชั้นที่ได้รับการศึกษา

อย่างไรก็ดี เราจะต้องเข้าใจให้ถ่องแท้ว่าการฟื้นฟูปรัชญาต่างๆ ที่ "ไม่แท้จริง" และการที่ศาสนาใหม่บุกรุกเข้าไปอย่างทรงอำนาจนั้น มิได้หมายความว่าเป็นการเบนความคิดของจีนไปในแนวใหม่ได้อย่างเต็มที่โดยการทำลายล้างความคิดแบบเก่าๆ เสียอย่างสิ้นเชิงเลย เพราะทั้งๆ ที่ลัทธิขงจื๊อจะเสื่อมจากความเป็นสถาบันของข้าราชการแล้ว แต่มโนคติและหลักการขั้นมูลฐานทั้งหลายก็ยังคงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญก่อให้เกิดความพยายามใหม่ที่จะปรับลัทธิเต๋าและพระพุทธศาสนาให้เข้ากันตามความต้องการของยุคของสมัย ดังนั้นในยุคนี้ซึ่งก็เช่นเดียวกับยุคอื่นๆ หลายยุคในประวัติศาสตร์จีนนั่นแหละคือคงมีความโน้มเอียงไปในด้านการสังเคราะห์อย่างแรงกล้าทีเดียว

ลัทธิเต๋าในแง่ปรัชญา

คำว่า ลัทธิเต๋าใหม่ เป็นคำใหม่ที่ใช้กับความเคลื่อนไหวที่หละหลวมแต่ทว่าเป็นที่รู้จักกันดีในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๘-๙ ซึ่งเป็นสมัยที่ให้ความสนใจอยู่กับการศึกษาเรื่องของเล่าจื๊อ (เต๋าเต้จิง : Tao-te ching) และจวงจื๊อ (Chuang Tzu) นับว่าเป็นการเคลื่อนไหวหลายด้านในอันที่จะแสวงหาวิธีแสดงความรู้สึกออกมาในบรรยากาศที่เป็นอภิปรัชญา สุนทรียศาสตร์และศาสนา ในด้านอภิปรัชญานั้น เรียกกันว่าฉว่านเฉ่ว (hsüan-hsüeh) อันเป็นการศึกษาความจริงที่เคลือบคลุมและลึกลับดังที่มีนักศึกษาผู้รอบรู้ทั้งหลายมากมายที่มีความคิดเห็นส่วนใหญ่พัฒนาไปตามหนังสืออรรถาธิบายเกี่ยวกับเล่าจื๊อ และจวงจื๊อสนใจค้นคว้าอยู่ ในบรรดาบุคคลที่สำคัญที่สุดเหล่านี้ ก็มีหวางปี่ (Wang Pi : พ.ศ. ๗๖๙-๗๙๒) หอเยี่ยน (Ho Yen : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๗๙๒) และโกวเฉียง (Kuo Hsiang : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๘๕๕) แม้ว่าหวางปี่และหอเยี่ยนจะชอบเล่าจื๊อและจวงจื๊ออย่างแรงกล้า แต่จุดประสงค์ของท่านก็คือการให้ความหมายแก่ตำราในลัทธิขงจื๊อเสียใหม่เพื่อเหตุผลตามวัตถุประสงค์นี้เอง ท่านจึงได้เขียนหนังสืออรรถาธิบายโดยเอาคำและความเข้าใจแบบเต๋ามาใช้ และพร้อมกันนั้นก็ดีความหมายลัทธิเต๋าใหม่โดยเอาคำทางปรัชญาและสังคมในลัทธิขงจื๊อมาใช้ ดังนั้นสำหรับพวกนี้แล้ว ความเข้าใจเกี่ยวกับลัทธิเต๋าที่สำคัญ ๆ คือ ***หวู*** (ตามศัพท์ แปลว่า อภาวะ = ความไม่มีอยู่) จึงมิใช่ความไม่มีอะไรเลย แต่ทว่าเป็นภาวะที่บริสุทธิ์ซึ่งอยู่เหนือรูปและนาม และเมื่อว่าโดยย่อ ๆ ก็เพราะหวู (อู๋) เป็นสิ่งที่สูงส่งและสมบูรณ์ หวูจึงสามารถทำสิ่งทั้งปวงให้สำเร็จลงได้ นักปราชญ์มิใช่ผู้ที่ดำเนินชีวิตแบบฤาษีชีไพร แต่ทว่าเป็นผู้ที่ประสบผลสำเร็จทางด้านสังคมและการเมือง แม้ว่าความสำเร็จเหล่านี้จะเกิดโดยอาศัย***หวูหวุย*** หรือ ***อู๋หวุย*** (wu-wei) อันได้แก่ "การไม่กระทำ" หรือ "การไม่ปฏิบัติการ (ที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ)" ก็ตาม

โกวเฉียง

หนังสืออรรถาธิบายเกี่ยวกับจวงจื๊อ

ในหนังสืออรรถาธิบายเกี่ยวกับจวงจื๊อ ซึ่งโกวเฉียงและสหายผู้ร่วมงานของท่านคือ เซียงฉิว (Hsiang Hsiu : ห้าสิบปีหลังแห่งพุทธศตวรรษที่ ๘) เป็นผู้แต่งนั้นได้มีข้อสังเกตในทางสุนิยมที่เน้นถึงชีวิตภายในและชีวิตภายนอกไว้พอ ๆ กันนั้น สำหรับความเห็น

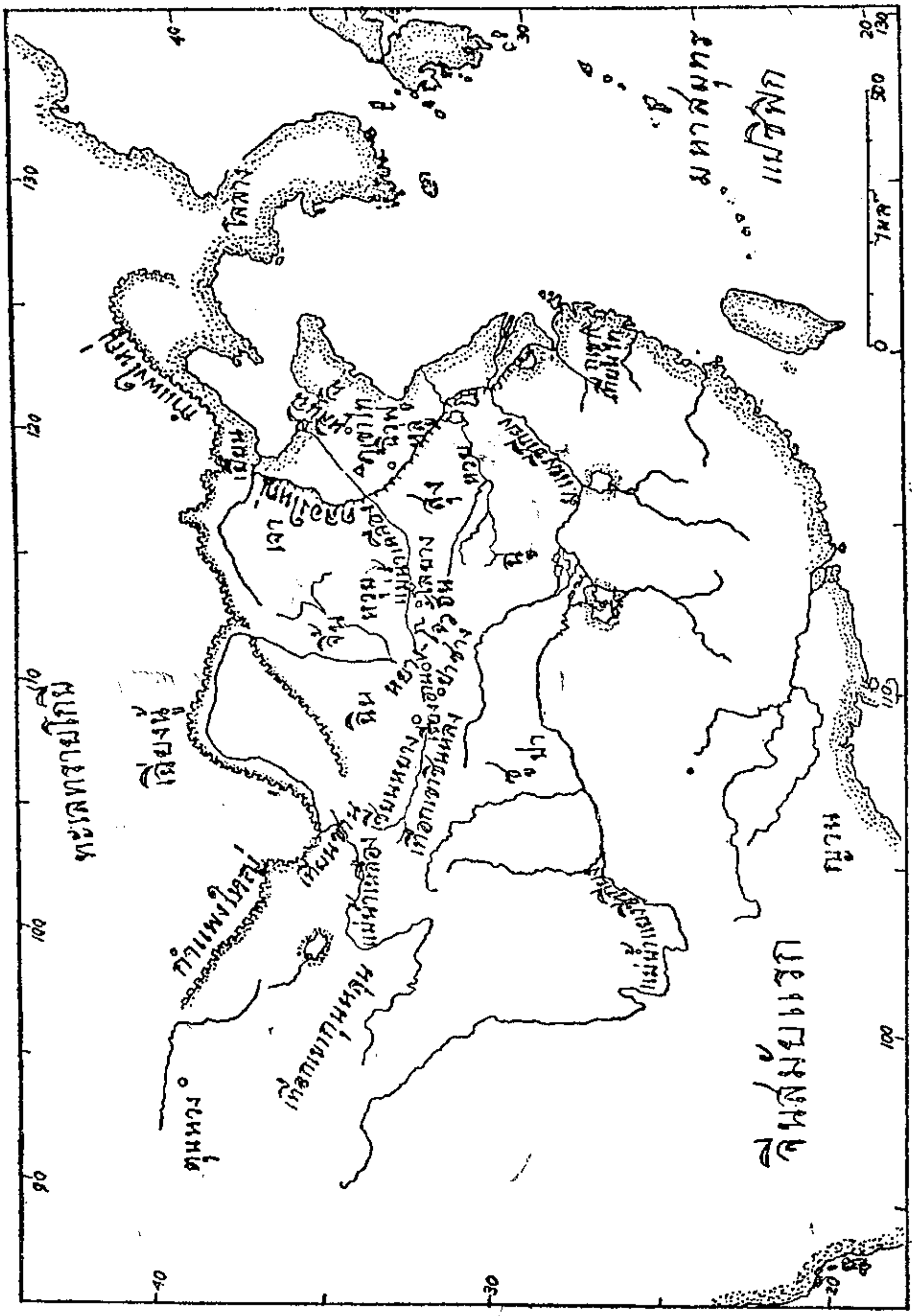
ของโกวเฉียงแล้ว นักปราชญ์จะต้องเคลื่อนไหวอยู่ในอาณาจักรแห่งภารกิจของมนุษย์เช่นเดียวกับในโลกที่เหนือธรรมชาติ พร้อมกันนั้น การที่จวงจื๊อได้กล่าวย้ำถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนรูปตัวเองและความสำราญหรือความสันโดษนั้นก็ได้กลายเป็นเรื่องสำคัญของโกวเฉียงไป

ธรรมชาติและอภาวะ

(จากหนังสืออรรถาธิบายเกี่ยวกับ *จวงจื๊อ*, ตอนที่ ๑, ๑:๘b; ตอนที่ ๒, ๑:๒๑a–๒๓a; ตอนที่ ๒๒, ๗:๕๔b–๕๕b)

ดนตรีที่เกิดตามธรรมชาติหาได้เป็นภาวะที่มีอยู่ภายนอกสิ่งทั้งหลายไม่ ช่องที่ต่างกัน ปี่และขลุ่ยและสิ่งอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกันนั้น เมื่อรวมเข้ากับสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงย่อมก่อให้เกิดธรรมชาติขึ้นมา โดยเหตุที่สิ่งที่ไม่ใช่สิ่งที่มีเป็น (nonexistence) เป็นสิ่งที่มิใช่ภาวะ (nonbeing) มันจึงไม่สามารถผลิตภาวะ (being) ขึ้นมาได้ ก่อนที่ภาวะเองจะถูก**ผลิตขึ้น**มานั้น สิ่งที่มิใช่สิ่งที่มีเป็นก็ไม่สามารถจะผลิตภาวะอื่นๆ ได้ แล้วใครเล่าที่ผลิต**สิ่งทั้ง**หลายขึ้นมา ? สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นได้ผลิตตัวเองขึ้นมาพร้อมๆ กัน เท่านั้นพอแล้ว**ที่ว่านี้**มิได้หมายความว่ามี ***"เรา"*** (I) เป็นผู้ผลิต ***"เรา"*** ไม่สามารถจะผลิตสิ่งทั้งหลายและสิ่งทั้งหลายก็ไม่สามารถจะผลิต ***"เรา"*** ขึ้นมาได้ ***"เรา"*** เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวเอง (self-existent) เพราะ ***"เรา"*** เป็นอยู่โดยตัวของตัวเองเช่นนั้น เราจึงเรียกมันว่า เป็นไปตามธรรมชาติ ทุก ๆ สิ่งก็คือสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ใช่โดยอาศัยปฏิบัติการใด ๆ เลย เพราะฉะนั้น (จวงจื๊อ) จึงกล่าวโดยอาศัยคำว่า ธรรมชาติ คำว่าธรรมชาติ (ตามตัว แปลว่าสวรรค์) ได้นำเอามาใช้เพื่ออธิบายว่าสิ่งทั้งหลายก็เป็นสิ่งที่มีขึ้นพร้อมๆ กัน และมิได้หมายความถึงท้องฟ้าสีครามเลย แต่บางคนก็กล่าวว่า ดนตรีตามธรรมชาติทำให้สิ่งทั้งปวงรับใช้หรือเชื่อฟังมันได้ บัดนี้ธรรมชาติไม่สามารถแม้แต่จะเป็นของตัวเอง แล้วธรรมชาติจะสามารถเป็นเจ้าของสิ่งทั้งหลายได้อย่างไรกัน ? ธรรมชาติเป็นชื่อทั่วๆ ไปสำหรับสิ่งทั้งปวง (ตอนที่ ๒, ๑ : ๒๑ a)

ไม่เพียงแต่อภาวะจะเปลี่ยนให้เป็นภาวะไม่ได้เท่านั้น แม้การที่ภาวะจะกลายเป็นอภาวะก็ยังเป็นไปไม่ได้อีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้น แม้ว่าภาวะในฐานะที่เป็นเนื้อสาระ (substance) ที่มีความเปลี่ยนแปลงและความเปลี่ยนรูปโดยไม่มีกำหนดแน่นอน ไม่ว่าจะในเนื้อสารชนิดใดก็ไม่อาจกลายเป็นอภาวะไปได้ทั้งนั้น...ก่อนที่จะมีสิ่งทั้งหลายนั้น อะไรเล่า

มหาสมุทร
แปซิฟิก
ทะเลทรายโกบี
กำแพงใหญ่
ญวน

ที่เกิดเป็นภาวะขึ้นมา? ถ้าข้าพเจ้าพูดว่ายินและหยางเกิดมาก่อน แล้วโดยเหตุที่ยินและหยางเองก็เป็นภาวะ (entity) แล้วอะไรเล่าที่เกิดก่อนยินและหยาง? สมมุติว่าข้าพเจ้าพูดว่าธรรมชาติเกิดก่อน แต่ทว่าธรรมชาติก็เป็นเพียงสิ่งทั้งหลายที่เป็นอยู่โดยตัวเองเท่านั้นเอง สมมุติว่าข้าพเจ้าพูดว่า เต๋าที่สมบูรณ์เกิดมาก่อน แต่ทว่าเต๋าที่สมบูรณ์ก็เป็นอภาวะที่สมบูรณ์ โดยเหตุที่เต๋าที่สมบูรณ์เป็นอภาวะ แล้วเต๋าจะเกิดมาก่อนสิ่งอื่นใดได้อย่างไรกัน ? แล้วอะไรเกิดมาก่อนเล่า ? คงจะต้องมีอะไรสักอย่างหนึ่ง และอย่างนี้เรื่อยไปไม่รู้จักจบสิ้น เราจะต้องเข้าใจว่าสิ่งทั้งหลายก็คือสิ่งที่เกิดมีขึ้นมาพร้อมๆ กัน และไม่มีอะไรที่เป็นต้นเหตุทำให้มันเกิดขึ้นมาเลย (ตอนที่ ๒๒, ๗ : ๕๔b–๕๕b)

ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ และไม่ทราบว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น สิ่งทั้งหลายยิ่งมีความแตกต่างกันในรูปฟอร์มที่ย่อยออกไปมากเท่าใด ก็ยิ่งเหมือนกันในด้านความเป็นธรรมชาติมากเท่านั้น...ฟ้าและดินกับสิ่งทั้งหลายนับหมื่นนับแสนเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนรูปไปเป็นอะไรบางอย่างที่ใหม่อยู่ทุกวันและดำเนินไปพร้อมกับกาลเวลา อะไรเป็นต้นเหตุทำให้มันเปลี่ยนแปลง ? มันเปลี่ยนแปลงไปพร้อม ๆ กัน...สิ่งที่เราเรียกว่าสิ่งทั้งหลายก็คือสิ่งทั้งปวงที่มีเป็นโดยตัวเอง มิได้เป็นต้นเหตุทำให้กันและกันเป็นอย่างนั้นเลย ขอให้เราทิ้งมันไว้ตามลำพังเถิด แล้วเราก็จะเข้าใจหลักการของภาวะได้โดยถ่องแท้เอง สิ่งทั้งหลายนับหมื่นตกอยู่ในสถานะที่แตกต่างกันตั้งหมื่นสถานะและเคลื่อนไปเคลื่อนมาต่างๆ กันดูจดังว่ามีเทพยเจ้าที่แท้จริงสักองค์หนึ่งเป็นผู้ทำให้เป็นเช่นนั้น แต่ถ้าหากว่าเราจะแสวงหาประจักษ์พยานเกี่ยวกับเทพยเจ้าที่แท้จริงเช่นนั้น เราก็จะไม่พบอะไรเลย เราควรเข้าใจว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีอะไรเป็นต้นเหตุทำให้สิ่งเหล่านั้นเป็นเช่นนั้นเลย (ตอนที่ ๒, ๑ : ๒๒b–๒๓a)

จักรวาลเป็นชื่อทั่ว ๆ ไปสำหรับสิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งปวงเป็นความแท้จริงของจักรวาลโดยมีธรรมชาติเป็นธรรม ความเป็นไปตามธรรมชาตินั้น หมายถึง ความมีอยู่พร้อมๆ กัน โดยไม่มีปฏิบัติการใด ๆ เลย นก "เผิง" (p'eng) ซึ่งเป็นนกในนิยายนั้นอาจบินทะยานขึ้นไปได้สูงและนกคุ่มอาจบินได้ต่ำ นกเหล่านั้นสามารถบินได้เช่นนั้นไม่ใช่เพราะมันปฏิบัติการใด ๆ เลย แต่ทว่าเป็นเพราะเป็นไปตามธรรมชาติของนกเท่านั้นเอง (ตอนที่ ๑,๑ : ๘ b)

การเปลี่ยนรูปตนเอง และ "การไม่กระทำอะไรเลย"

(จากหนังสืออรรถาธิบายเกี่ยวกับ จวงจื๊อ, ตอนที่ ๑, ๑ : ๙b–๑๐a; ตอนที่ ๒, ๒ : ๔๖b–๔๗a ; ตอนที่ ๑๑, ๔ : ๒๙a; ตอนที่ ๑๓, ๕ : ๒๕a–b)

ถ้าหากว่าเราจะยืนกรานถึงเงื่อนไขต่างๆ ที่ทำให้สิ่งทั้งหลายพัฒนาและแสวงหาสาเหตุแห่งการที่ทำให้สิ่งทั้งหลายพัฒนาแล้ว การแสวงหาและการยืนกรานเช่นนั้นก็จะไม่รู้จักจบจักสิ้น จนกว่าเราจะมาถึงอะไรบางอย่างที่ไม่มีเงื่อนไขและแล้ว หลักการเกี่ยวกับการเปลี่ยนรูปตัวเองก็จะกลับแจ่มแจ้งขึ้นมา... มีประชาชนที่กล่าวว่า เงาสลัวๆ เกิดจากเงาจริงๆ เงาจริงๆ เกิดจากร่างกาย และร่างกายเกิดจากผู้สร้างสรรค์ แต่ขอให้เราถามหน่อยเถิดว่า มีผู้สร้างสรรค์จริงหรือไม่ ถ้าหากว่าไม่มี แล้วสิ่งทั้งหลายจะถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาได้อย่างไร ? ถ้าหากว่ามี เขาก็เป็นผู้ที่ไม่สามารถทำแบบฟอร์มทั้งปวงให้เป็นสสารขึ้นมาได้ เพราะฉะนั้น ก่อนที่เราจะสามารถพูดถึงเรื่องการสร้างสรรค์ เราจะต้องเข้าใจความจริงเสียก่อนว่าแบบฟอร์มทั้งปวงเป็นสสารขึ้นมาด้วยตัวของมันเอง ถ้าหากว่าเราไปตลอดอาณาจักรแห่งภาวะทั้งปวงแล้ว เราก็จะเห็นว่าไม่มีอะไรเลย ไม่มีแม้แต่เงาสลัว ซึ่งมิได้เปลี่ยนรูปตัวเองไปเหนือโลกแห่งปรากฏการณ์ได้ ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างจึงสร้างสรรค์ตัวเองโดยไม่ต้องมีผู้สร้างสรรค์ใดๆ มาคอยบงการ โดยเหตุที่สิ่งทั้งหลายสร้างสรรค์ตนเอง สิ่งเหล่านั้นก็ย่อมไม่มีเงื่อนไขคือไม่มีเหตุทำให้เกิดขึ้น นี่เป็นธรรมของจักรวาล (ตอนที่ ๒, ๒:๔๖b-๔๗a)

ในการตัดต้นไม้ คนงานไม่ต้องทำอะไรเลย ปฏิบัติการที่เขาทำนั้นอยู่ที่การใช้ขวานต่างหาก ในการจัดการเกี่ยวกับธุรกิจทั้งหลายที่แท้จริง กษัตริย์ก็ไม่ต้องทำอะไร ปฏิบัติการที่พระองค์ทรงกระทำก็อยู่ที่การทรงใช้พวกเสนาบดีของพระองค์นั่นแหละ ถ้าหากว่าเสนาบดีทั้งหลายสามารถจัดธุรกิจการงานทั้งหลายได้ กษัตริย์ก็จะทรงใช้สอยเสนาบดีเหล่านั้นต่อไป ถ้าหากว่าขวานยังใช้ตัดต้นไม้ได้ คนงานก็คงต้องใช้มันอยู่ แต่ละอย่างนั้นขึ้นอยู่กับวิสัยสามารถของตนๆ แล้วกฎธรรมชาติก็จะทำหน้าที่ของมันเอง มิใช่เป็นเพราะคนใดคนหนึ่งปฏิบัติการเลย ถ้าหากว่ากษัตริย์ทรงทำงานของเสนาบดี พระองค์ก็จะไม่ทรงเป็นกษัตริย์อีกต่อไป และถ้าเสนาบดีควบคุมการใช้คนของกษัตริย์ เขาก็จะไม่เป็นเสนาบดีอีกต่อไป เพราะฉะนั้น เมื่อแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ตามที่ตนมีความรับผิดชอบทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองก็จะได้รับความพอใจ และเราก็จะบรรลุถึงหลักการเกี่ยวกับการไม่มีปฏิบัติการใดๆ (ตอนที่ ๑๓, ๕ : ๒๕a-b)

ผู้ที่มิได้ปกครองเลยนั่นแหละจะเป็นผู้ปกครองจักรวรรดิได้ เพราะฉะนั้น เอี้ยว (Yao) จึงปกครองโดยไม่ต้องปกครอง ไม่ใช่เพราะการปกครองของพระองค์เลยที่เอี้ยวทรงปกครองจักรวรรดิได้ บัดนี้ (นักพรต) ฉิ่วหยู (Hsü-yu) เข้าใจอย่างถ่องแท้เพียงว่าโดยเหตุที่จักรวรรดิได้ถูกปกครองเป็นอย่างดีแล้ว ท่านจึงไม่ควรดำรงตำแหน่งแทนเอี้ยว

ท่านคิดว่าเอี๋ยวนี่แหละที่จะปกครองจักรวรรดิจริง ๆ ดังนั้นท่านจึงกล่าวกับเอี๋ยวว่า : "ท่านปกครองจักรวรรดิ" ท่านควรจะลืมคำนั้นเสียและวิจัยไปให้ถึงเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดสันติสุข บางคนอาจกล่าวว่า : "เอี๋ยวนี่แหละที่ปกครองจักรวรรดิจริง ๆ และสามารถทำให้จักรวรรดิอยู่ในระเบียบอันดีงาม แต่ว่าฉิ่วหยูนี่แหละที่สามารถทำให้เอี๋ยวทำเช่นนั้นได้โดยการปฏิเสธที่จะปกครองตัวเอง" นี่เป็นความผิดที่ร้ายแรงมาก เอี๋ยวเป็นตัวอย่างที่เพียงพอสำหรับเรื่องการปกครองโดยไม่ต้องปกครองและทำโดยไม่ต้องทำ ทำไมเราจึงควรจะต้องอาศัยฉิ่วหยูด้วย ? เราจะต้องยืนกรานด้วยหรือว่าคนเรางอแขนเสียแล้วนั่งเงียบ ๆ อยู่ในท่ามกลางป่าตามภูเขาสักแห่งหนึ่งก่อนที่เราจะพูดว่าเขากำลังปฏิบัติ "การไม่กระทำ" อยู่ ? นี่ก็คือเหตุผลที่ว่าทำไมคำพูดของเล่าจื๊อและจวงจื๊อจึงได้ถูกข้าราชการที่รับผิดชอบปฏิเสธเสีย นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมข้าราชการที่มีความรับผิดชอบจึงยืนกรานที่จะคงอยู่ในอาณาจักรแห่งการกระทำโดยไม่รู้สึกเสียใจใด ๆ เลย (ตอนที่ ๑, ๑:๙b-๑๐a)

โดยการไม่ปฏิบัติการใด ๆ ที่มิได้หมายถึงการงอมือ (งอเท้า) และหุบปากนิ่ง ถ้าเรายอมให้ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปโดยตัวเองอย่างง่าย ๆ แล้ว เราก็จะมีความพออกพอใจกับธรรมชาติและจุดหมายปลายทางของสิ่งนั้น ๆ การไม่มีทางเลือกนอกจาก (จะปกครองจักรวรรดิ) นั้นจะไม่ต้องเอามาใช้บังคับให้ทำโดยการใช้อำนาจหรือการลงโทษใด ๆ เลย เพียงแต่ถ้าหากว่าเรายึดมั่นในเต๋าและถนอมความง่าย ๆ เข้าไว้ และยอมให้สิ่งที่จะต้องมีวิ่งไปตามเรื่องตามราวของมันอย่างเต็มที่แล้ว โลกก็จะได้รับความพออกพอใจไปในตัวเองเป็นธรรมดา (ตอนที่ ๑๑, ๔ : ๒๙a)

ความสำราญ

(จากหนังสืออรรถาธิบายเกี่ยวกับ จวงจื๊อ, ตอนที่ ๑, ๑ : ๑๔a; ตอนที่ ๓, ๒ : ๑a-๖b; ตอนที่ ๔, ๓ : ๒๘a; ตอนที่ ๙, ๔ : ๑๑b)

ถ้าหากว่าบุคคลจะทำใจให้สบายอย่างสมบูรณ์ไปพร้อมกับเจตนารมณ์และอำนาจทางกายภาพของเขาแล้ว ไม่ว่าเขาจะยกอะไรก็ตามที่หนักหรือหิ้วอะไรบางอย่างที่เบามันก็จะเนื่องมาจากความจริงที่ว่าเขากำลังใช้ความเข้มแข็งของเขามากน้อยตามใจปรารถนา ถ้าคนคนหนึ่งรักชื่อเสียงและชอบความเป็นผู้สูงศักดิ์เหนือผู้อื่น และไม่พออกพอใจทั้ง ๆ ที่เขาได้พยายามจนหลังเดาะ มันก็เนื่องมาจากความจริงที่ว่าความรู้ของมนุษย์นั้นไม่มีขอบเขตจำกัด เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าความรู้จึงเกิดจากการที่เราสูญเสียดุลยภาพของ

เราเอง และจะถูกทำให้หมดไปในเมื่อเราเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงวิสัยสามารถขั้นอันติมะด้วยตนเอง การรู้แจ้งวิสัยสามารถขั้นอันติมะด้วยตัวเองนั้นหมายความว่า การยอมให้ชะตาของตนขึ้นไปถึงขั้นสูงสุด และ (ในกรณีที่เกี่ยวกับการยกน้ำหนัก) ก็มิได้เพิ่มน้ำหนักขึ้นมากกว่านั้นแม้สักออนซ์เดียวเลย เพราะฉะนั้นแม้ว่าบุคคลจะถือของที่หนักถึงหมื่นปอนด์ ถ้าหากว่ามันเท่ากับวิสัยสามารถของเขา เขาก็จะลืมน้ำหนักที่อยู่บนตัวเขาในทันที แม้ว่าเขาจะถือของสักหมื่นอย่าง (ถ้าหากว่าวิสัยสามารถของเขาเท่ากับของนั้น) เขาก็จะไม่รู้สึกเลยว่ามีภาระอยู่บนตัวเขา เหล่านี้เป็นสิ่งที่เป็นพื้นฐานเพื่อการปลูกฝังชีวิต...ถ้าหากว่าเราได้บรรลุถึงทางสายกลาง และรู้แจ้งขอบเขตที่เหมาะสมด้วยปัญญาตนเองแล้ว เราก็จะสามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างได้ การปลูกฝังชีวิตมิใช่การแสวงหาวิธีที่จะละเมิดโชคชะตาเลย แต่ทว่าเพื่อรักษาหลักการของสิ่งทั้งหลายไว้และเพื่อดำรงชีวิตอยู่ตลอดช่วงชีวิตที่เขาได้รับต่างหาก (ตอนที่ ๓, ๒ : ๑a-๒a)

ความดีใจและความเสียใจเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการได้และการสูญเสีย ผู้ดีคนหนึ่งที่มองเห็นสิ่งทั้งปวงอย่างทะลุปรุโปร่งไปหมด และอยู่ในความกลมกลืนกับการเปลี่ยนรูปของสิ่งเหล่านั้นจะพออกพอใจกับสิ่งที่กาลเวลาอาจนำมาให้ เขาจะดำเนินไปตามเรื่องราวของธรรมชาติไม่ว่าเขาจะตกอยู่ในสถานการณ์เช่นใด เขาจะถูกเอาไปรวมเข้ากับการสร้างสรรค์ด้วยสหัชญาณเอง เขาจะเป็นตัวของตัวเองไม่ว่าเขาจะอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม แล้วการได้หรือการเสียชีวิตหรือความตายจะเกิดมีมาแต่ที่ไหน ? เพราะฉะนั้นถ้าเขายอมให้สิ่งที่เขาได้รับมาจากธรรมชาติดำเนินไปตามเรื่องตามราวของมัน ก็จะไม่มีที่ใดๆ เหลืออยู่สำหรับที่จะดีอกดีใจหรือเศร้าโศกเสียใจอีกแล้ว (ตอนที่ ๓, ๒ : ๖ a-b)

จงยอมให้เท้าเดินไปตามวิสัยสามารถของเท้าเถิดและจงยอมให้มือกำเอาตามกำลังความเข้มแข็งของมือเถิด จงฟังสิ่งที่หูได้ยินและดูสิ่งที่ตาเห็นเถิด ในการรู้นั้น จงหยุด ณ ที่ที่เราไม่อาจรู้ได้ ในการกระทำ จงหยุด ณ ที่ที่เราไม่อาจทำได้ ควรใช้ (ความสามารถ) ดังที่ความสามารถควรจะใช้ตัวเองนั่นแหละ จงทำสิ่งทั้งหลายที่มันเองควรจะทำ จงอย่าถูกผูกมัดอยู่ในชะตาของตน แต่ก็จงอย่าพยายามแม้แต่น้อยภายนอกชะตาของตนนั้น นี่เป็นวิธีที่ง่ายที่สุดที่จะไม่มีการปฏิบัติการใดๆ (ที่มิได้เป็นไปตามธรรมชาติ) ไม่เคยมีการไม่มีปฏิบัติการใดๆ แม้แต่กรณีเกี่ยวกับการกระทำ และยังไม่มีธรรมชาติและชีวิตของใครที่มิได้สงวนไว้แม้แต่กรณีเดียวเลย และข้าพเจ้าก็ไม่เคยได้ยินหลักการใด ๆ ซึ่งตามหลักการนั้นถือว่าการสงวนธรรมชาติและชีวิตมิใช่เป็นสิ่งที่ประเสริฐเลย (ตอนที่ ๔, ๓ : ๒๘a)

ผู้ขี่ม้าที่เชี่ยวชาญย่อมเอาวิสัยสามารถของม้ามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตามขอบเขตจำกัดของมัน การใช้วิสัยสามารถตามขอบเขตจำกัดของม้านั้นอยู่ที่การยอมให้วิสัยสามารถนั้นดำเนินการไปตามลำพัง ถ้าหากว่าเราบังคับให้ม้าวิ่งด้วยความเร็วสุดฝีเท้าโดยหวังว่ามันคงอาจทำเกินวิสัยสามารถของมันได้ ม้าก็จะไม่สามารถปฏิบัติได้ตามที่เราปรารถนาและม้าหลายตัวทีเดียวจะต้องตาย อนึ่ง ถ้าหากว่าเรายอมให้ม้าที่ไม่ซูบผอมและเลี้ยงดูอย่างดีโดยตลอดใช้กำลังที่สมบูรณ์เหมาะสมของมันวิ่งไปด้วยฝีเท้าตามที่โชคชะตาได้กำหนดให้มันมา แม้ว่ามันจะต้องเดินทางไปจนถึงชายแดน ธรรมชาติของมันก็คงยังได้รับการสงวนไว้อย่างเต็มที่ แต่ก็มีพวกที่พอได้ยินคำสอนเกี่ยวกับการยอมให้ธรรมชาติของม้าดำเนินไปตามเรื่องตามราวของมันแล้วจะกล่าวว่า "แล้วก็จงปล่อยให้ม้าเป็นอิสระและอย่าไปขี่มันอีกเลย" และมีผู้ที่พอได้ยินคำสอนเกี่ยวกับการไม่กระทำ ก็จะกล่าวทันทีว่า "นอนดูจะดีกว่านั่งเสียอีก" ทำไมพวกเขาจึงอ้อกนอกร่องนอกรอย และไม่อาจหันกลับมาอีกเล่า ? ในข้อนี้พวกเขาได้ละเลยความคิดเห็นของจวงจื๊อเสียหมดทีเดียว (ตอนที่ ๙, ๔ : ๑๑b)

ถ้าหากว่าเขาพออกพอใจ ไม่ว่าเขาจะไป ณ แห่งหนตำบลใดก็ตาม เขาก็อาจจะเป็นอยู่ง่าย ๆ ในทุกหนทุกแห่งที่อาจต้องอยู่ แม้ชีวิตและความตายก็ไม่มีผลกระทบกระเทือนถึงเขาเลย น้ำท่วมและไฟไหม้ยิ่งมีผลกระทบกระเทือนถึงเขาน้อยยิ่งไปกว่านั้นอีกมาก คนที่สมบูรณ์นั้นจะต้องไม่ตกอยู่ในวงล้อมของความหายนะใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ใช่เพราะเขาหนีไปจากมัน แต่เพราะเขาทำหลักการของสิ่งทั้งหลายให้ก้าวหน้าออกไป รุดหน้าออกไปทุกที และโดยธรรมชาติแล้วก็จะมาอยู่ร่วมกันกับโชคที่ดี (ตอนที่ ๑, ๑ : ๑๔a)

สังคมและรัฐบาล

(จากหนังสืออรรถาธิบายเกี่ยวกับ จวงจื๊อ, ตอนที่ ๑, ๑ : ๑๑ b, ๑๔ b; ตอนที่ ๔, ๒ : ๗a-๒๕a; ตอนที่ ๖, ๓ : ๑๙a; ตอนที่ ๑๓, ๕ : ๓๕a; ตอนที่ ๑๔, ๕ : ๔๒a , ๔๔b)

มนุษย์ในสังคมย่อมไม่สามารถปลีกตัวออกจากเพื่อนร่วมสังคมได้ ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในวงสังคมจากชั่วชีวิตหนึ่งไปสู่ชั่วชีวิตหนึ่ง ย่อมแตกต่างกันไปตามมาตรฐานที่แตกต่างกัน เฉพาะผู้ที่ไม่มีจิตใจเป็นของตัวเอง และมิได้ใช้การพิจารณาตัดสินของตนเองเท่านั้นจึงจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงและไม่ต้องรับภาระที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนั้นได้ (ตอนที่ ๔, ๒ : ๗a)

เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตได้หายไปพร้อมกับอดีต เหตุการณ์บางอย่างอาจถูกถ่ายทอดมายังเรา (โดยการเขียนไว้) ได้ แต่ข้อนี้จะทำให้เรื่องอดีตมีอยู่ในปัจจุบันได้หรือ ? อดีตย่อมไม่อยู่ในปัจจุบัน และแม้ปัจจุบันเองนั่นแหละก็จะต้องถูกเปลี่ยนแปลงไปในไม่ช้านัก เพราะฉะนั้นต่อเมื่อเขาเลิกแสวงหาความรู้เสียได้เท่านั้น ยอมให้ธรรมชาติดำเนินไปตามเรื่องตามราวของมันและเปลี่ยนไปตามกาลเวลาเท่านั้น เขาจึงจะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ได้ (ตอนที่ ๑๓, ๕ : ๓๕a)

มนุษยธรรมและความชอบธรรม เป็นหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ธรรมชาติของมนุษย์ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง และทำให้อดีตกับปัจจุบันแตกต่างออกไป ถ้าหากว่าเขาอยู่ในสิ่งหนึ่งชั่วคราว แล้วก็เคลื่อนจากสิ่งนั้นไป เขาก็จะรู้ (ความจริงของสิ่งทั้งหลาย) ขึ้นมาเอง แต่ถ้าหากว่าเขาหยุดและถูกกักอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง เขาก็จะสร้างความอิจฉาริษยาให้เกิดมากขึ้น ความอิจฉาริษยาก็จะเกิดผลลัพธ์เป็นความหลอกลวง และความหลอกลวงก็จะเกิดผลลัพธ์ออกมาในรูปความไม่พอใจต่าง ๆ มากมาย (ตอนที่ ๑๔, ๕ : ๔๔b)

การร้องไห้เหมือนกับที่ประชาชนร้องไห้นั้นเป็นการแสดงโลกทางโลกียวิสัยออกมาอย่างหนึ่ง การทำชีวิตและความหมายให้เป็นสิ่งเดียวกัน การลืมความพออกพอใจและความเศร้าโศกเสีย และการเป็นผู้สามารถร้องเพลงได้ต่อหน้าซากศพนั้นเป็นความสมบูรณ์แห่งภาวะที่เหลือจะเข้าใจได้... เพราะฉะนั้นหลักการของสิ่งทั้งหลายจึงมีจุดจบ (อันติมะ) ของมันเอง ความแท้จริงทั้งภายในและภายนอกเราจะรู้เองได้ก็โดยอาศัยวิธีของกันและกันเท่านั้น ไม่เคยมีบุคคลที่ท่องเที่ยวไปทั่วอาณาจักรแห่งความจริงในภายนอกและยังไม่รู้ความจริงแท้ในภายในด้วยตนเองเลย ทั้งยังไม่เคยมีใครที่จะสามารถรู้แจ้งความจริงแท้ภายในด้วยตัวเอง โดยยังไม่ได้เที่ยวไปจนทั่วอาณาจักรแห่งความจริงแท้ในภายนอกด้วย (ตอนที่ ๖, ๓ : ๑๙a)

แม้ว่านักปราชญ์จะอยู่ในท่ามกลางรัฐบาล จิตของเขาก็จะดูเสมือนว่าอยู่ในป่าข้างภูเขา...ที่อยู่ของเขามีอยู่ในสิ่งทั้งหลายตั้งหมื่นตั้งแสนอย่าง แต่มิได้หมายความว่านักปราชญ์มิได้ท่องเที่ยวไปอย่างเสรีเลย (ตอนที่ ๑, ๑ : ๑๑b, ๑๔b)

เมื่อคนตั้งพันมารวมกันโดยไม่มีใครเป็นผู้นำเลย พวกเขาก็จะไม่พึ่งพาอาศัยใครและรวมกันเป็นกลุ่มไม่ได้ เพราะฉะนั้นถ้ามีบุคคลที่เป็นคนดีจำนวนมาก ก็ไม่ควรจะต้องมีกษัตริย์หลายองค์ แต่เมื่อไม่มีคนดีเลย ก็ควรจะมีกษัตริย์สักองค์หนึ่ง นี่เป็นหลักการ

ของฟ้าและเป็นสิ่งที่มนุษย์และสิ่งที่เหมาะสมที่สุดจะต้องทำ (ตอนที่ ๔, ๒ : ๑๖b)

พิธีต่าง ๆ ของกษัตริย์สมัยโบราณนั้นได้จัดให้มีขึ้นโดยประสงค์จะให้เหมาะกับความต้องการในสมัยนั้นๆ เมื่อกาลเวลาล่วงไป และพิธีต่างๆ ก็ยังไม่สูญสิ้นไป พิธีก็จะกลายเป็นอิทธิพลที่ชั่วร้ายที่มีต่อประชาชนและจะทำหน้าที่เร่งเร้าให้เกิดมีความชอบอกชอบใจและการเลียนแบบ (ตอนที่ ๑๔, ๕ : ๔๒a)

เมื่อกษัตริย์ไม่ทำตัวเองให้มีประโยชน์ในวงราชการต่าง ๆ ข้าราชการทั้งหลายก็จะดำเนินการธุรกิจของตนเอาเอง ผู้ที่มีสายตาดีก็จะดู ผู้ที่มีหูดีก็จะฟัง คนฉลาดก็จะวางโครงการ และคนที่เข้มแข็งก็จะให้ความคุ้มครอง มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องปฏิบัติการด้วย? เพียงแต่เงียบให้จริงเท่านั้น ก็นับว่าพอแล้ว (ตอนที่ ๔, ๒ : ๒๕a)

ฉี่คัง

เรื่องอคติ

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ พวกที่มีความสนใจทางด้านอักษรศาสตร์และปรัชญานิยมรวบรวมกันเข้าเป็นหมู่เป็นคณะและมักจะยุ่งอยู่กับสิ่งที่ชาวจีนเรียกกันว่า ***ชิงถั่น*** หรือ ***การสนทนาที่บริสุทธิ์*** ซึ่งเป็นการสนทนาที่แสดงถึงความเฉลียวฉลาดอย่างที่สุด ที่กลั่นกรองดีแล้ว และเกี่ยวกับเรื่องราวทางปรัชญาที่สูงส่งเหนือธุรกิจและสัญญาทางโลกียวิสัย นักอักษรศาสตร์มากมาย เช่น หวางปี และหอเยี่ยนก็เป็นสมาชิกของกลุ่มเหล่านั้นด้วยเช่นเดียวกับภิกษุในพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงเด่นๆ เหมือนกัน กลุ่มที่มีชื่อเสียงมากที่สุดก็คือกลุ่ม ***นักปราชญ์ทั้งเจ็ดแห่งป่าไผ่*** ซึ่งรวมหร่วนจี (Juan Chi) ฉี่คัง (Hsi K'ang) และเฉียงซิ่ว (Hsiang Hsiu) ด้วย นับเป็นเวลาหลายปีทีเดียวที่มิตรสหายเหล่านี้ได้พบปะกันที่ป่าไผ่เหนือเมืองโลยาง (ลกเอี๋ยง) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นหวุย และได้ประพฤติโดยไม่คำนึงถึงการประชุมทางด้านสังคมและด้านพุทธิปัญญาเลย พวกเขามัวแต่ถกเถียงกันในเรื่องปรัชญาอันได้รับความบันดาลใจจากเสรีภาพและลัทธินอกเหนือธรรมชาติแห่งความคิดเห็นของลัทธิเต๋าใหม่ ข้อความที่คัดมานี้ได้มาจากข้อเขียนของบุคคลคนหนึ่งของกลุ่มที่มีชื่อเสียงนี้ ท่านผู้นั้น คือ ฉี่คัง (พ.ศ. ๗๗๕-๘๐๕)

(จาก *ชีอซือหลุน*, ใน *ชีจุงชันจิ*, ๑๖ : ๑a-b)

บุคคลที่เขาเรียกว่าเป็นคนดีนั้นก็เพราะว่าเขามิได้ปักใจลงไปว่าอะไรถูกอะไรผิด แต่ทว่าได้ปฏิบัติการโดยมิได้ล่วงละเมิดเด่าเลย ข้อนี้จะเป็นไปได้อย่างไร ? ผู้ที่มีพลังชีวิตสงบเงียบและมีจิตใจสงบสุขและบริสุทธิ์จริง ๆ นั้นย่อมไม่ทำจิตใจให้มีอุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่นและผู้ที่มีความสามารถทางด้านกายภาพอย่างเห็นได้ชัด และมีความสามารถทางด้านจิตใจแจ่มแจ้งจะไม่ยอมปล่อยให้จิตใจของเขาถูกตัณหาครอบงำ โดยเหตุที่จิตใจของเขามิได้ถูกอุปาทานครอบงำ เขาจึงสามารถอยู่พ้นลัทธิคำสอนเกี่ยวกับสัมพันธภาพทางสังคมที่ตั้งมั่นแล้วและปล่อยให้ธรรมชาติดำเนินการไปตามเรื่องตามราวของมัน และโดยเหตุที่ความรู้สึกของเขามิได้ถูกกิเลสตัณหาผูกมัด เขาจึงสามารถมองเห็นสิ่งที่ประเสริฐและสิ่งที่ต่ำทรามและมีความกลมกลืนกับความรู้สึกของประชาชน และสิ่งทั้งหลาย เพราะเขามีความกลมกลืนกับความรู้สึกของประชาชน เขาจึงมิได้ละเมิดเด่าที่ยิ่งใหญ่ และเพราะเหตุที่เขาอยู่เหนือตำแหน่งทางสังคมและปล่อยให้ใจของเขาดำเนินไปตามเรื่องตามราวของมัน เขาจึงไม่ต้องถูกตัดสินล่วงหน้าว่าอะไรถูกอะไรผิด เพราะฉะนั้นเวลาที่เขาพูดถึงคนดีนั้น การปราศจากการตัดสินล่วงหน้าจึงเป็นจุดแห่งความสำคัญที่เป็นพื้นฐาน และความกลมกลืนกับสิ่งทั้งหลายจึงเป็นจุดที่วิเศษเป็นเลิศ เมื่อเราพูดถึงบุคคลที่ต่ำต้อย เราพิจารณาเห็นการปกปิดความรู้สึกของเขาว่าเป็นความผิดและพิจารณาเห็นการที่เขาละเมิดเต่านั้นเป็นข้อบกพร่องเสียหาย

เรื่องการหล่อเลี้ยงชีวิต

(จาก *"นาน 'หยางเซิงหลุน' "* ใน *ชีจุงซันจิ,* ๔ : ๔b–๕a)

จงเชื่อฟังกฎหมายและดำเนินไปตามหลักการเถิด แล้วท่านก็จะไม่ตกลงไปในข่าย (ของกฎหมาย) จงยกย่องตนเองที่ปลอดจากอาชญากรรม และจงชื่นชมยินดีกับเวลาว่างที่เต็มไปด้วยสันติสุขในเวลาที่หมดภาระแล้ว จงท่องเที่ยวไปในอาณาจักรแห่งความจริงและความชอบธรรม และนอนพักผ่อนในที่อยู่ที่ต่ำต้อย จงสงบ จงเป็นอยู่ง่าย ๆ และจงอย่ามีอะไรที่จะขัดความปรารถนาของท่านเลย และแล้วน้ำใจและพลังชีวิตของท่านก็จะอยู่ในระเบียบที่มีความกลมกลืนกัน จำเป็นด้วยหรือที่จะต้องมีความรุ่งเรืองสุกใสก่อนที่จะได้รับเกียรติ ? จงเพาะปลูกในทุ่งนาเพื่อจะได้อาหารและจงทอผ้าไหมเพื่อจะได้เครื่องนุ่งห่มเมื่อสิ่งเหล่านี้เพียงพอแล้ว ก็จงละทิ้งความสมบูรณ์พูนสุขของโลกไว้ตามลำพัง จงกระทำดุจดังคนที่กระหายน้ำดื่มน้ำจากลำธาร ฉะนั้น เขาจะดื่มอย่างมีความสุขพอดูทีเดียว แต่ก็จะไม่โลภอยากได้กระแสน้ำมากมายนัก การที่เราจะมั่งคั่งสมบูรณ์นั้นจะต้องขึ้นอยู่

กับการสะสมด้วยหรือ ? นี่คือวิธีที่คนดีเขาบริหารจิตใจกัน เพราะเขาถือว่าฐานะและตำแหน่งเป็นดุจเนื้องอก และถือว่าความมั่งคั่งทางวัตถุนั้นสกปรกและเต็มไปด้วยฝุ่นธุลี อะไรเล่าคือประโยชน์ของความมั่งคั่งและเกียรติสำหรับเขา ?

สิ่งที่ยากที่จะได้รับในโลกนั้นไม่ใช่ความมั่งคั่งหรือความรุ่งเรืองเลย แต่ทว่าความสันโดษต่างหาก ถ้าหากว่าเขามีความสันโดษ แม้ว่าเขามีเพียงโครงการเล็ก ๆ สำหรับการเพาะปลูก มีเพียงเสื้อผ้าหยาบ ๆ สำหรับสวมใส่ และมีถั่วสำหรับบริโภค ไม่มีกรณีใด ๆ เลยที่เขาจะไม่พอใจ ถ้าหากว่าเขาไม่มีความสันโดษ แม้ว่าโลกทั้งปวงจะสนับสนุนเขา และสิ่งทั้งปวงจะคอยรับใช้เขาอยู่ เขาก็คงยังไม่พอใจอยู่นั่นเอง ดังนั้นผู้ที่มีความสันโดษจึงไม่ต้องการอะไรจากภายนอก ส่วนผู้ที่ไม่มีความสันโดษนั้นต้องการทุกสิ่งทุกอย่างจากภายนอก เมื่อมีความต้องการทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะไปที่ไหน เขาก็จะต้องการอยู่เรื่อยไป แต่เมื่อไม่มีความต้องการสิ่งใดเลย ไม่ว่าเขาจะอยู่ที่ไหน เขาก็จะไม่สูญเสียสิ่งใดเลย ถ้าหากว่าเขาไม่ตามใจตัวเพราะพอใจกับความสดชื่นรุ่งเรือง หรือไม่แสวงหาความหยาบคายเพราะอยู่ในความมืดมน แต่ทว่าเขาเคลื่อนไหวและมีภาวะของตนรวมไปกับสิ่งทั้งปวงดุจเป็นสิ่งเดียวกัน และไม่อาจเป็นผู้ได้รับความพอใจหรือความเสื่อมเสียแล้ว เขาก็จะได้รับเกียรติและมั่งคั่งจริง ๆ...นี่คือสิ่งที่เล่าจื๊อหมายถึงเมื่อท่านพูดว่า : **"ไม่มีความสุขใดจะเหนือไปกว่าความหลุดพ้นจากความกังวลใจ และไม่มีทรัพย์สมบัติใดที่จะวิเศษยิ่งไปกว่าความสันโดษ"**

หนังสือเลียะจื๊อ

งานชิ้นนี้แม้ว่าตามที่ถือกันมาเข้าใจว่าเป็นงานของปรัชญาเมธีคนหนึ่งชื่อ เลียะยิ่วเคา (Lieh Yü-k'ao : ประมาณ พ.ศ. ๙๓-๑๖๘) แต่ตามความเป็นจริงแล้วงานชิ้นนี้ผู้ที่นับถือลัทธิเต๋าใหม่คนหนึ่งในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นผู้เขียนขึ้น และงานชิ้นนี้ได้แสดงท่าทีเกี่ยวกับการเชื่อถือโชคชะตาอันเป็นคุณลักษณะของนักคิดบางคนในสำนักนี้

(จาก *"เลียะจื๊อ"* , ๑ : ๑a-b, ๖ : ๑a)

(ดังที่จวงจื๊อกล่าวไว้ว่า) : "การสร้างสรรค์นั้นมีอยู่โดยที่ตัวมันเองมิได้ถูกสร้างสรรค์" (บทที่ ๖) และว่า : "มีการเปลี่ยนรูปซึ่งตัวมันเองมิได้ถูกเปลี่ยนรูปเลย" (บทที่ ๒๒) สิ่งที่มิได้ถูกสร้างสรรค์สามารถสร้างสรรค์และสร้างสรรค์ใหม่ได้ และสิ่งที่มิได้ถูกเปลี่ยนรูปย่อมสามารถเปลี่ยนรูปและเปลี่ยนรูปใหม่ได้ สิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ไม่สามารถช่วยผลิต

และสิ่งที่ถูกทำให้เปลี่ยนรูปได้ย่อมไม่สามารถช่วยเปลี่ยนรูปได้ ดังนั้นจึงมีการผลิตและการเปลี่ยนรูปอยู่ตลอดเวลา โดยนัยนี้หมายความว่าไม่มีเวลาใดเลยที่ปราศจากการผลิตหรือการเปลี่ยนรูป ดังเช่นใน (การผลิตของ) ยินและหยาง และใน (การเปลี่ยนรูปของ) ฤดูทั้งสี่ เราอาจสันนิษฐานเอาว่า สิ่งที่มิได้ถูกสร้างสรรค์ก็คือ สิ่งที่เป็นหนึ่ง ซึ่งไม่มีการเริ่มต้นและอวสาน สิ่งที่มิได้ถูกเปลี่ยนรูปย่อมไปๆ มาๆ ช่วง (ของสิ่งที่ไปๆ มาๆ นั้น) กำหนดขอบเขตมิได้ วิถีทาง (เต๋า) ของสิ่งที่เป็นหนึ่งซึ่งไม่มีการเริ่มต้นหรืออวสานนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้หมดไปไม่ได้ ***หนังสือเรื่องฮ่วงตี่*** กล่าวไว้ว่า : **"เจตภูตของหุบเขาไม่เคยตาย เขาเรียกเจตภูตนี้ว่า 'พระแม่เจ้าผู้ล้ำลึก'** (Profound Mother) **ประตูของพระแม่เจ้าผู้ล้ำลึกนั้นเรียกกันว่า รากแห่งฟ้าและดิน เจตภูตนั้นสืบเนื่องกันอยู่เรื่อยและดูเหมือนว่ามีอยู่เสมอ เราอาจเอาเจตภูตมาใช้ได้ตลอดไปโดยไม่มีวันหมดสิ้น"** เพราะฉะนั้นสิ่งที่สร้างสรรค์สิ่งทั้งหลายนั้น ตัวมันเองหาได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาไม่ และสิ่งที่ทำให้สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนรูปไปได้นั้นตัวมันเองก็มิได้ถูกเปลี่ยนรูปเลย การสร้างสรรค์ การเปลี่ยนรูป รูปฟอร์ม การปรากฏ ปัญหา พลังงาน ความเสื่อม ความดับไป...ทั้งหมดนี้เป็นไปตามลำพังของมัน นับว่าไม่ถูกต้องเลยที่จะกล่าวว่า ในบรรดาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ว่าสิ่งใดทั้งสิ้นล้วนแต่ได้รับมาโดยอาศัยความพยายามจากภายนอกทั้งนั้น (๑ : ๑a-b)

ความพยายามได้กล่าวกับโชคชะตาว่า : ความสำเร็จของท่านจะเอามาเทียบกับความสำเร็จของข้าพเจ้าได้อย่างไร ?

โชคชะตาตอบว่า : อะไรเล่าที่ท่านได้ทำไปเพื่อสิ่งทั้งหลายที่ท่านปรารถนาจะเอาตัวท่านมาเปรียบกับข้าพเจ้า ?

ความพยายามตอบว่า : ความมีอายุยืน ความมีอายุสั้น ความมืดมน ความแจ่มใสเป็นเด่น ความมีเกียรติ สถานะที่ต่ำต้อย ความยากจน และความสำเร็จ ทั้งหมดนี้อยู่ภายในอำนาจของข้าพเจ้าทั้งนั้น

โชคชะตากล่าวว่า : ปัญญาของเผิงจื่อ (P'eng-tzu) มิได้วิเศษไปกว่าปัญญาของเอี้ยวและชุนเลย แต่เผิงจื่อก็มีความยินดีในการที่มีอายุยืนถึง ๘๐๐ ปี ความสามารถพิเศษของเยี่ยนหุย (Yen Hui) ศิษย์คนโปรดของขงจื๊อมิได้ต่ำต้อยไปกว่าความสามารถของบุคคลอื่นๆ อีกมากมาย แต่เขาก็มีชีวิตอยู่เพียง ๓๒ ปีเท่านั้นเอง...ถ้าหากว่าสิ่งทั้งหลายเช่นนั้นอยู่ในอำนาจของท่านแล้ว ทำไมท่านจึงให้เผิงจื่อมีอายุยืนและให้เยี่ยนหุยมีอายุสั้นเล่า ? ทำไมท่านจึงปล่อยให้นักปราชญ์ตกอยู่ในความมืดมนและให้คนโง่ ๆ มีความเจริญรุ่งเรืองเล่า ? ทำไมท่านจึงให้คนดียากจนและให้คนคดโกงมั่งมีเงินทองเล่า ?

ความพยายามตอบว่า : แล้วมันเป็นความจริงดังที่ท่านพูดหรือว่า ข้าพเจ้าไม่มีอิทธิพลเหนือวิถีทางที่สิ่งทั้งหลายเป็นอยู่ ? สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นอยู่ในความควบคุมของท่านหรือ ?

โชคชะตาตอบว่า : โดยเหตุที่เขาเรียกข้าพเจ้าว่าโชคชะตาแล้วข้าพเจ้าจะไปควบคุมสิ่งทั้งหลายได้อย่างไรกัน ? ถ้าหากว่าสิ่งหนึ่งตรง ข้าพเจ้าก็ผลักมันไป ถ้าหากว่าคดข้าพเจ้าก็ปล่อยมันไว้ตามลำพัง ความมีอายุยืน ความมีอายุสั้น ความมืดมน ความแจ่มใสเป็นเด่น เกียรติ ฐานะต่ำต้อย ความมั่งคั่ง และความยากจน ทั้งหมดนี้เป็นไปตามธรรมชาติและเป็นตัวของมันเอง แล้วข้าพเจ้าจะทราบอะไรต่าง ๆ เกี่ยวกับสิ่งทั้งหมดนี้ได้อย่างไรเล่า? ข้าพเจ้าควรจะทราบสิ่งที่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ได้อย่างไรเล่า ? (๖ : ๑a)

บทที่ว่าด้วย "หยางจู" ในหนังสือเลี่ยะจื่อ

บทความเรื่องนี้บางทีจะแต่งโดยบุคคลที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับผู้แต่งหนังสือ ***เลี่ยะจื่อ*** ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นใคร แม้ว่าบัดนี้บทความเรื่องนี้จะก่อให้เกิดเป็นบทหนึ่งของงานนั้นและก็คล้าย ๆ กับหนังสือเลี่ยะจื่อ คือแสดงความโน้มเอียงของลัทธิเต๋าใหม่ที่มีต่อการเชื่อถือโชคชะตา เป็นความผิดพลาดมากทีเดียวที่ว่าหนังสือเล่มนี้แต่งโดยปรัชญาเมธีชื่อ***หยางจู*** (Yang Chu) ซึ่งมีอายุอยู่ในราว พ.ศ. ๑๐๓-๑๔๓ ทั้งได้มีกล่าวถึงอยู่ในข้อเขียนของเม่งจื๊อด้วย ทัศนะที่มีต่อชีวิตแบบทุนิยมได้มีแสดงอยู่ในหนังสือนี้มากกว่าในหมู่ปรัชญาเมธีแห่งลัทธิเต๋าสมัยแรก ๆ มากทีเดียว

(จาก *"เลี่ยะจื่อ"*, ๗ : ๑b-๒a)

หยางจูกล่าวว่า : ชีวิตที่ยืนยาวที่สุดก็เพียงร้อยปีเท่านั้น และในพันคนจะหาคนที่มีอายุถึงร้อยปีสักคนก็ยาก สมมุติว่ามีคนคนหนึ่งอายุได้ร้อยปี กึ่งหนึ่งแห่งอายุนั้นเป็นชีวิตในวัยเด็กและในวัยชรา อีกกึ่งหนึ่งนั้น เกือบกึ่งหนึ่งต้องเสียไปเพราะการนอนหลับในเวลากลางคืนและงีบในตอนกลางวัน และอีกเกือบหนึ่งของกึ่งที่เหลือนั้นก็เสียไปเพราะความเจ็บปวด ความป่วยไข้ ความทุกข์ โศก เสียใจ ความตาย และความสูญเสีย (ญาติพี่น้องและมิตรสหาย) ข้าพเจ้าควรจะประมาณเอาว่า มีอยู่ชั่วระยะเวลาสัก ๑๐ ปี หรือมากกว่านั้น (ที่เหลือให้แก่เขา) เขาจะมีเวลาสักชั่วโมงหนึ่งก็ทั้งยากในการที่เขาจะรู้สึกมีความสันโดษจริง ๆ และมีความกังวลใจให้น้อยที่สุด แล้วอะไรเล่าที่เป็นวัตถุประสงค์ของชีวิต ? อะไรเล่าเป็นความรื่นรมย์ของชีวิต ? ชีวิตเป็นเพียงเพื่อ (ความรื่นรมย์กับ) ความงาม

และความมั่งคั่ง เพื่อเสียงและสีเท่านั้นเอง แต่เราไม่สามารถที่จะชื่นชมยินดีพออกพอใจกับความงามและความมั่งคั่งได้เสมอไปเลย และเราก็ไม่สามารถปล่อยกายปล่อยใจไปกับสีและเสียงเสมอไปได้ เรากลับถูกห้ามไม่ให้ทำสิ่งนี้โดยเอาความผิดเข้าขู่และถูกแนะนำเคี่ยวเข็ญให้ทำสิ่งนั้นโดยเอารางวัลเข้าล่อ ชื่อเสียงทำให้เราก้าวหน้า และกฎหมายบีบบังคับเราให้ต้องล่าถอย เราต้องใช้ประสาทมากในการต่อสู้เพื่อการยกย่องลมๆ แล้งๆ ชั่วครู่ชั่วยาม และพยายามที่จะจัดสิ่งทั้งหลายเพื่อที่จะให้เรามีชื่อเสียงโด่งดังฟุ้งขจรไปหลังจากที่ตายไปแล้ว ในสมัยนิยมที่หยิบโหย่งนั้น เราต้องใช้ความระมัดระวังมากที่สุดในสิ่งที่เราได้ยินมาด้วยหูและเห็นมาด้วยตาของเราเอง เราเศร้าโศกเพราะความถูกและความผิดแห่งร่างกายและจิตใจของเรา ดังนั้นเราจึงมีแต่ความผิดหวังในอันที่จะได้รับความสุขที่สมบูรณ์เป็นเวลาแรมๆ ปีเท่าที่มันผ่านไป และไม่สามารถทำให้ตัวเรามีอิสระแม้สักชั่วโมงเดียวได้ อะไรเล่าที่เป็นความต่างกันระหว่างสิ่งนี้กับการที่ต้องถูกพันธนาการสองชั้นอยู่ภายในคุกตะรางชั้นใน ?

หยางจูกล่าวว่า : ในตอนที่มีชีวิตอยู่นั้นมีหลายหมื่นหลายแสนสิ่งที่แตกต่างกันในเวลาตายไปแล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็เหมือนกันหมด ในเวลามีชีวิตอยู่ บางคนก็มีคุณธรรมดีบางคนก็โง่ บางคนก็มีเกียรติ และบางคนก็ต่ำช้า นี่คือวิธีที่สิ่งทั้งหลายแตกต่างกัน เวลาตายไปแล้วคนทั้งหลายล้วนแต่ต้องเหม็นเปื่อยเน่า กระจัดกระจายและสูญสลายไปทั้งนั้นนี่คือวิธีที่สิ่งทั้งหลายเหมือนกัน อย่างไรก็ดี ทั้งหมดนี้นับตั้งแต่คุณความดีไปจนกระทั่งถึงความสูญสลายไปนั้นมิได้เป็นการกระทำของตัวมันเองเลย ทั้งชีวิต ความตาย คุณความดีความโง่ เกียรติ และความต่ำช้าก็คือสิ่งที่สิ่งทั้งหลายจะได้รับเพื่อตัวเอง ในแง่นี้สิ่งทั้งหลายนับหมื่นแสนเมื่อว่าในขั้นสุดท้ายแล้วก็คล้ายคลึงกัน ไม่ว่าเราจะมีอายุเพียง ๑๐ ปี หรือตั้ง ๑๐๐ ปีก็ตาม ไม่ว่าเราจะเป็นนักปราชญ์ผู้มีความเมตตากรุณาหรือเป็นอาชญากรที่โง่เขลาก็ตาม ทุกคนก็จะต้องตายเหมือนกันหมด ในเวลาที่มีชีวิตอยู่ เราอาจเป็น (ปราชญ์เช่นเดียวกับ) เอี๋ยวและซุน หรือ (ชั่วร้ายดุจ) เจี๋ย (Chieh) และโจ่ว (Chou) ก็ได้แต่ในตอนตายไปแล้ว ทุกคนก็จะกลายเป็นกระดูกที่ผุพังทั้งนั้น และกระดูกผุๆ นั้นก็เหมือนกันหมด ใครเล่าจะสามารถจำแนกออกได้ว่าเป็นกระดูกใครต่อใคร ? ขอให้เราจงมีความชื่นชมกับชีวิตนี้เถิด ทำไมเราจะต้องไปกังวลอยู่กับเรื่องราวหลังจากตายไปแล้วด้วยเล่า ?

ลัทธิเต๋าในด้านศิลปะ

ศิลปะจีนมิได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับลัทธิเต๋าโดยเฉพาะหรือเกี่ยวกับปรัชญาแบบใดแบบหนึ่งหรือศาสนาชนิดใดชนิดหนึ่งเลย อย่างไรก็ตามเราไม่อาจปฏิเสธข้อที่ว่า ลัทธิเต๋าได้ให้ความบันดาลใจในการตั้งกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับอุดมคติทางด้านศิลปะของจีน หลักการที่เป็นแนวทางสำหรับการวางกำหนดกฎเกณฑ์นี้ได้เริ่มในสมัยราชวงศ์จิ้น (พ.ศ. ๘๐๘-๙๖๓) ซึ่งเป็นยุคที่มีความเปลี่ยนมือทางด้านการเมืองและมีความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมซึ่งถือว่าเป็นลักษณะอันสำคัญ โดยอาศัยการพิจารณาตามแบบทุนิยมทั่วๆ ไปในเมื่อคำนึงถึงภารกิจของมนุษย์ นอกจากผลประโยชน์ที่สร้างขึ้นมาใหม่ในโลกของธรรมชาติและเจดภูต ดังนั้นอารมณ์ทางด้านพุทธิปัญญาที่แทรกซึมอยู่ทั่วไปนั้นจึงเข้ากันได้ดีเป็นพิเศษกับลัทธิปัจเจกนิยม ธรรมชาตินิยม และลัทธิอันลึกลับของศาสนาเต๋า ซึ่งพระพุทธศาสนาได้ทำให้เต็มบริบูรณ์ในบางแง่และต่อมาก็ได้กลับมาเร้าให้เกิดพลังสร้างสรรค์ในอาณาจักรแห่งศิลปะอีกทอดหนึ่ง ในสถานการณ์เช่นนั้นได้ก่อให้เกิดการวาดเขียนสาขาใหญ่ๆ ของจีนขึ้นมา คือ การวาดภาพเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา การวาดภาพภูมิประเทศ (หรืออย่างที่ชาวจีนเรียกว่า การวาดภาพ "ภูเขาและน้ำ") การวาดภาพดอกไม้และนก การวาดภาพเรื่องราวที่สามารถจะอ่านได้จากภาพนั้น และทฤษฎีขั้นพื้นฐานของศิลปะ อนึ่ง การเอาหมึกมาใช้แทนสีน้ำมันและใช้พู่กันแทนไม้อ้อนั้น ทำให้ศิลปินมีสื่อกลางที่จะแสดงความรู้สึกออกมาอย่างเสรียิ่งขึ้น

ในบรรดาภาพเขียนแบบต่างๆ นั้น ภาพภูมิประเทศถือว่าเป็นศิลปะชั้นยอดของจีน ตรงนี้แหละที่หลักการอันสำคัญของศิลปะจีนได้ถูกสร้างให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา และความสามารถพิเศษในด้านศิลปะของจีนที่สำคัญที่สุดก็ได้กลายเป็นอมตะไป เมื่อเมืองหลวงของราชวงศ์จิ้นได้ย้ายจากภาคเหนือมาอยู่ในเมืองนานกิงในปัจจุบันนี้แล้ว ศูนย์กลางแห่งอารยธรรมจีนก็ได้ถูกย้ายลงมาทางใต้ด้วย ตอนนี้ชาวจีนทางภาคเหนือก็เกิดติดอกติดใจพวกผักหญ้าต่างๆ ที่มีอุดมสมบูรณ์และความงามของทิวทัศน์แห่งภูเขา ทะเลสาบและลุ่มแม่น้ำอย่างซาบซึ้ง พวกศิลปินก็เลยสนใจในการที่จะวาดภาพภูมิประเทศมากขึ้น ที่สำคัญยิ่งไปกว่าความเคลื่อนย้ายทางด้านภูมิศาสตร์นี้ก็คือความเจริญเติบโตของลัทธิเต๋า เพราะความรุ่งเรืองของลัทธิเต๋าในด้านธรรมชาติได้เปิดแนวความคิดใหม่อย่างหนึ่งให้แก่พวกศิลปิน และย้อมจิตใจศิลปินด้วยความรู้สึกเกี่ยวกับเสรีภาพอย่างใหม่ขึ้น ผลก็คือว่าภาพภูมิประเทศได้ก้าวจากตำแหน่งรองในฐานะเป็นเพียงฉากเบื้องหลังของรูปภาพมา

สู่ตำแหน่งที่เคียงบ่าเคียงไหล่กันและในที่สุดก็มาสู่ตำแหน่งที่สำคัญเหนือกว่า ความกลมกลืนระหว่างน้ำใจของมนุษย์กับเจตภูตของธรรมชาตินั้นได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางขั้นสุดท้ายของศิลปะจีน

แต่ว่าข้อนี้ไม่จำเป็นจะต้องหมายความว่าการเน้นถึงสังคมและศีลธรรมตามแบบขงจื๊อเดิมที่มีอยู่ในศิลปะเป็นอันถูกทอดทิ้งเลย ตรงกันข้าม การเน้นในเรื่องสังคมและศีลธรรมตามแบบขงจื๊อเดิม ก็ยังคงมีอยู่เรื่อยมา แต่พร้อมกันนั้นความซึ้งในทางด้านศิลปะของจีนก็ได้ถูกขยายจากสังคมมนุษย์ไปสู่สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของมันด้วย

บทความสั้น ๆ สองเรื่องที่จะนำมากล่าวต่อไปนั้นเป็นตัวแทนความพยายามที่เก่าแก่ที่สุดในการที่จะแสดงหลักการ การวาดภาพของจีนออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร ผู้ประพันธ์คือ ซุงปิง (Tsung Ping : พ.ศ. ๙๑๘-๙๘๖) และหวางหวุย (Wang Wei : พ.ศ. ๙๕๘-๙๘๖) ทั้งสองนี้เป็นนักวาดเขียนที่มีชื่อเสียง ทั้ง ๆ ที่ออกจะโชคร้ายอยู่สักหน่อยที่ไม่มีผลงานของท่านเหลืออยู่เลยก็ตาม ภาพเขียนของบุคคลเหล่านี้แม้ว่าจะเป็นภาพที่ย่อ ๆ และอาจจะมืดมนอยู่ แต่ก็มีอิทธิพลเหนือทฤษฎีแห่งการวาดเขียนในสมัยต่อ ๆ มามากทีเดียว ท่านทั้งสองนั้นมีความเชื่อถือว่า การวาดเขียนจะต้องเป็นตัวแทนไม่เพียงรูปร่างภายนอกของธรรมชาติเท่านั้น แต่ทว่าจะต้องจับและรวมเจตภูตภายในซึ่งผูกมัดมนุษย์เข้ากับโลกแห่งภูเขาและลำธารให้มีความกลมกลืนกันอย่างลึกลับด้วยซึ่งได้กลายมาเป็นพื้นฐานสำหรับนักวาดภาพภูมิประเทศที่งามอย่างสุดซึ้งมากในสมัยต่อ ๆ มา

ซุงปิง

การวาดภาพภูมิประเทศเบื้องต้น

(จาก *"หลี่ไตมิ่งหัวจิ"* , ๖:๓b-๔b)

นักปราชญ์เมื่อได้ยึดมั่นในเต๋าแล้วย่อมตอบสนองสิ่งทั้งหลายได้อย่างกลมกลืนทีเดียว คนดี ๆ เมื่อทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ได้แล้วย่อมชื่นชมกับรูปร่างต่าง ๆ สำหรับภาพภูมิประเทศนั้นมีอยู่ในเนื้อหาที่เป็นวัตถุและถีบทะยานสูงขึ้นไปจนถึงอาณาจักรของเจตภูต เพราะฉะนั้นคนทั้งหลาย เช่น จักรพรรดิฮ่วงตี่ เอี๋ยว ขงจื๊อ กวงเฉิง (Kuang-ch'eng) ต้าหวุย (Ta-wei) ฉิ่วหยู (Hsü Yu) และพี่น้องกูจุ (ป่ออี๋กับชูฉี) ได้ยืนกรานที่จะเที่ยวไปตามภูเขาคุงทุง (K'ung-t'ung) ฉิ่วชู (Chü-tz'u) เมียวกุ (Miao-ku) จี่โช่ว (Chi-

shou) และต้าเหมิง (Ta-meng) ภูเขาเหล่านี้เรียกกันว่าเป็นที่ชื่นชมยินดีของคนที่มีมนุษยธรรมและคนที่มีปัญญา ที่นี้พวกนักปราชญ์เมื่ออาศัยการบริหารน้ำใจได้เจริญรอยตามเต๋าในฐานะเป็นมาตรฐานของตนและคนดีๆ ย่อมเข้าใจนักปราชญ์เหล่านี้ดี ภูเขาและแม่น้ำตามรูปร่างของมันแล้วได้แสดงความนอบน้อมต่อเต๋า และคนที่มีมนุษยธรรมก็ชื่นชมยินดีต่อภูเขาและแม่น้ำ ไม่ใช่เพราะว่านักปราชญ์ ภูเขา และแม่น้ำมีอะไรที่เหมือน ๆ กันอยู่มากดอกหรือ ?

ข้าพเจ้าติดอกติดใจภูเขาหลู่ (Lu) และภูเขาเหิง (Heng) มากและมักจะลืมเขาจิง (Ching) และเขาหวู (Wu) ไปเป็นเวลานานๆ ทีเดียว และข้าพเจ้าก็เช่นเดียวกับขงจื้อคือไม่เข้าใจถ่องแท้ว่าความชรากำลังย่างเข้ามาสู่ ข้าพเจ้ารู้สึกละอายใจที่ไม่สามารถทำพลังชีวิตของข้าพเจ้าให้อยู่นิ่งหรือหล่อเลี้ยงร่างกายของข้าพเจ้าได้อีกต่อไปแล้ว และข้าพเจ้ารู้สึกรำคาญใจที่จะต้องเจริญรอยตามรอยเท้าของคนทั้งหลายประดุจผู้เฝ้าประตูหิน (ซึ่งหัวเราะเยาะขงจื้อที่พยายามจะทำสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้) เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้วาดรูปขึ้น และแพร่ขยายสีออกไปและได้สร้างสรรค์ยอดเขาเหล่านี้ที่มีเมฆปกคลุมอยู่

บัดนี้ หลักการที่ได้หายไปในสมัยโบราณนั้นในอีกสักพันปีข้างหน้าเราอาจได้พบโดยอาศัยจินตนาการก็ได้ ความหมายที่ละเอียดอ่อนและอยู่นอกเหนือการที่จะแสดงออกมาเป็นคำพูดและสัญลักษณ์นั้น เราอาจยึดมั่นด้วยใจโดยอาศัยหนังสือและข้อเขียนต่าง ๆ ได้ สำหรับในกรณีของข้าพเจ้าจะมีมากมายกว่านั้นสักเท่าไรในเมื่อตัวข้าพเจ้าเองก็ยังเหลือตกค้างอยู่ตามภูเขา และข้าพเจ้าก็มองเห็นมันอยู่รอบๆ ตัวข้าพเจ้าด้วยตาตัวเอง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงสร้างภาพขึ้น ดังที่ข้าพเจ้าได้พบเห็นมาและระบายสีลงไปตามที่ข้าพเจ้าได้เห็นมา !

อนึ่ง โดยเหตุที่ภูเขาคุนหลุน (K'un-lun) นั้นกว้างใหญ่มาก และนัยน์ตาของเราเล็กเหลือเกิน ถ้าหากว่าเราจะใช้อำนาจบังคับให้ภูเขานั้นมาอยู่ในนัยน์ตาที่ยาวเพียงหนึ่งนิ้วของเราแล้ว ข้าพเจ้าก็จะไม่สามารถมองเห็นรูปร่างของภูเขาได้ แต่ถ้าเอาภูเขาไปวางไว้ไกลออกไปหลายๆ ไมล์ มันอาจถูกล้อมไว้ภายในนัยน์ตาซึ่งมีเนื้อที่เพียงหนึ่งตารางนิ้วของข้าพเจ้าได้ เพราะความจริงมีอยู่ว่าวัตถุยิ่งอยู่ไกลเท่าไร ก็ยิ่งเล็กลงเท่านั้น ที่นี้โดยเหตุที่ข้าพเจ้าคลี่ผ้าไหมออกไปเพื่อสะท้อนให้เห็นภาพที่อยู่ห่างไกล ภาพของภูเขาคุนหลุนและภูเขาลังนั้นก็อาจถูกล้อมอยู่ภายในเนื้อที่เพียงหนึ่งตารางนิ้วก็ได้ ภาพด้านสูงเพียงสามนิ้วก็เท่ากับความสูงตั้งหลายพันฟุต ภาพด้านนอนที่ยาวเพียงสองสามฟุตย่อมกิน

อาณาบริเวณนับได้ตั้งร้อยไมล์ เพราะฉะนั้นในการดูภาพ ภาระของเราก็คือว่าตัวแทน (ทางด้านศิลปะ) นั้นอาจไม่มีความชำนิชำนาญมากกว่าที่ส่วนสัดนิตหน่อยอาจทำให้ความเหมือนกันเสียไปได้ เพราะมันเป็นเงื่อนไขธรรมดา (ที่ว่าส่วนสัดจะสงวนความเหมือนกันไว้ได้) โดยวิธีนี้ความงามอันวิเศษสุดของภูเขา ซุง และหัว (Hua) กับเจดภูดของเจ้าแม่ผู้ล้ำลึก (เจดภูดของหุบเขา) ก็อาจเกิดขึ้นมาใหม่ในรูปเดียวกันได้

ถ้าหากว่าเราเข้าใจความจริงดุจดังที่มันได้แสดงกิริยาตอบสนองนัยน์ตาและรู้สึกเห็นได้ทางใจแล้ว เมื่อตัวแทนมีความชำนิชำนาญ ตาก็จะแสดงอาการตอบสนองและใจก็จะรู้คุณค่าของมัน อาการตอบสนองและการรู้คุณค่าเช่นนั้นย่อมเป็นผู้เร้าเจดภูด โดยเหตุที่เจดภูดลอยอยู่สูง เราจึงอาจบรรลุถึงความจริงได้ ยังมีอะไรที่จะได้รับโดยเพียงการแสวงหาหน้าผาที่มืดตื้ออยู่อีกหรือ ?

อนึ่ง เมื่อว่าโดยพื้นฐานแล้ว เจดภูดไม่มีนิมิตหมายใดๆ แต่เจดภูดก็ยังคงอาศัยอยู่ในรูปร่างทางด้านกายภาพทั้งปวงและปฏิบัติการอยู่ในร่างทั้งปวงด้วย โดยเหตุที่ความจริงมีอยู่ในสิ่งหนึ่ง มันจึงถูกสะท้อนออกมาดุจเป็นเงาในเวลาที่มันปรากฏตัว ถ้าหากว่าเราสามารถวาดภาพความจริงได้อย่างชำนิชำนาญจริง ๆ แล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าเราได้บรรลุถึงความสมบูรณ์แบบแล้ว

และดังนั้นข้าพเจ้าจึงอยู่เฉย ๆ และหล่อเลี้ยงพลังชีวิตของข้าพเจ้าไว้ ข้าพเจ้าดื่มเหล้าจนเกลี้ยงถ้วย เป่าขลุ่ย วางภาพวิวลง ดูมันอย่างเงียบสงบ และทั้งๆ ที่นั่งอยู่ข้าพเจ้าก็ท่องเที่ยวไปพ้นขอบเขตของแผ่นดินทั้งสี่ทิศ ไม่เคยละอาณาจักรที่ธรรมชาติได้ใช้อิทธิพลของมันอยู่เลย และแสดงอาการตอบสนองต่อการเรียกร้องของป่าชัฏอยู่เดียวดาย ณ ที่นี้แหละหน้าผาและยอดเขาดูเหมือนว่าจะเสียดยอดขึ้นไปสูงเยี่ยมเทียมเมฆทีเดียว และละเมาะไม้ในระหว่างหมู่เมฆก็หนาแน่นและขยายออกไปจนสุดสายตา นักปราชญ์และคนดี ๆ ทั้งหลายในสมัยโบราณได้กลับมามีชีวิตอยู่ในจินตนาการของข้าพเจ้า และสิ่งที่น่าสนใจทั้งปวงก็มารวมอยู่ในจิตใจและความคิดของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ายังจะต้องการอะไรอีกเล่า ? ข้าพเจ้าชื่นชมอยู่กับจิตใจของข้าพเจ้า เท่านั้นก็พอแล้ว มีอะไรอีกหรือที่จะสำคัญยิ่งไปกว่าการชื่นชมอยู่กับจิตใจ ?

หวางหวุย

การวาดภาพเบื้องต้น

(จาก *"หลี่ไดมิ่งหัวจิ"*, ๖:๕๖-๖๖)

ประชาชนที่ถกเถียงกันด้วยเรื่องการวาดเขียนนั้นมีใจจดจ่ออยู่แต่ท่าทีในภายนอกและทางด้านเค้าโครงเท่านั้น แต่คนโบราณเมื่อเขาสร้างภาพขึ้นมาแล้วเขาไม่เพียงแต่จะบันทึกขนาดของเมือง วาดภาพตำบลต่างๆ ในบ้านเมือง ทำเครื่องหมายเขตของเมืองและหมู่บ้านต่าง ๆ หรือเขียนเค้าพวกแม่น้ำไว้เท่านั้น การปรากฏภาพทางด้านกายภาพนั้นมีฐานอยู่ที่รูปร่างทางด้านภาพ แต่ทว่าจิตใจนั้นเปลี่ยนแปลงและมีปฏิบัติการอยู่เรื่อย จิตใจเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น เพราะฉะนั้นสิ่งที่จิตใจเข้าไปสู่จึงมิได้เคลื่อนไหว นัยน์ตามองเห็นได้ในขอบเขตจำกัด เพราะฉะนั้นสิ่งที่ตามองเห็นจึงครอบคลุมไปได้ไม่หมดทุกอย่าง ดังนั้นโดยการใช้พู่กันเล็ก ๆ อันหนึ่ง ข้าพเจ้าก็วาดความว่างเปล่าที่ไม่มีที่สิ้นสุด (จักรวาลในสถานะที่ไม่มีอะไรทำให้เปลี่ยนแปลงได้) และโดยการใช้สายตาที่แจ่มใสของลูกนัยน์ตาเล็ก ๆ ที่เห็นได้จำกัดนี้แหละ ข้าพเจ้าก็วาดภาพให้มีรูปร่างใหญ่โตได้ ข้าพเจ้าใช้เส้นโค้งแทนเทือกเขาซุง ข้าพเจ้าใช้เส้นที่น่าทึ่งแทนภูเขาฝั้งจัง (Fang-chang) ที่ลึกลับ เส้นที่ลากเร็ว ๆ เส้นเดียวก็เพียงพอสำหรับภูเขาไทหัว (T'ai-hua) แล้ว และจุดที่ไม่สม่ำเสมอนั้นก็แทนจมูกมังกร (ต่อมา) คิ้ว หน้าผาก และแก้ม ทั้งหมดนี้ดูเหมือนว่าจะเป็นการยิ้มกริ่มอยู่เสมอ และ (ในตอนแรก) หน้าผาที่โดดเดี่ยวจะเป็นสิ่งที่ฟุ่มเฟือยและวิเศษจนดูเหมือนจะทำให้เมฆแผ่ออกไปโดยอาศัยความเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างกันในทิศทางทั้งปวง จึงได้มีการสร้างสรรค์ความเคลื่อนไหวขึ้นมา และโดยการใช้ส่วนสัดและมาตรการเจดภูดจึงถูกเผยออกมา หลังจากนี้สิ่งทั้งหลายเช่น วัดวาอารามและเจดีย์ เรือและรถก็ถูกนำมารวมไว้เป็นกลุ่ม ๆ ตามชนิดของมัน สัตว์เช่นสุนัข ม้า นก และปลาก็ถูกแยกประเภทออกไปตามรูปร่างของมัน นี่เป็นขั้นสุดท้ายของการวาดภาพ

เวลาที่มองดูเมฆในฤดูใบไม้ร่วงนั้น จิตใจของข้าพเจ้าก็เกิดมีปีกโผทะยานขึ้นไป เมื่อเผชิญกับลมอ่อนๆ ในฤดูใบไม้ผลิ ความคิดของข้าพเจ้าก็ล่องลอยไปดุจกระแสน้ำที่มีกำลังเชี่ยวกราก แม้เสียงดนตรีที่เกิดจากเครื่องมือที่ทำด้วยโลหะและหิน และขุมทรัพย์หยกที่หาค่ามิได้ก็ไม่สามารถเอามาเทียบกับความสุขนี้ได้ ข้าพเจ้าคลี่ภาพออกมาและตรวจดราดูพยานหลักฐานต่างๆ ข้าพเจ้าเปรียบเทียบและทำให้ภูเขาแตกต่างไปจากทะเล ลมได้พัดขึ้นมาจากป่าที่เขียวขจี และน้ำที่เป็นฟองก็พุ่งไปตามสายธาร โอ ! ภาพเขียนเช่นนั้นไม่อาจเกิดขึ้นมาได้เพราะความเคลื่อนไหวทางกายภาพของนิ้วและมือเลย แต่จะเกิดขึ้นมาได้ก็โดยอาศัยการที่จิตใจเข้าไปสู่นิ้วและมือเท่านั้น นี่เป็นธรรมชาติของการวาดภาพ

ลัทธิเต๋าในแง่ศาสนา

เราอาจกล่าวว่าวัตถุประสงค์ที่เป็นหลักกลางของลัทธิเต๋านั้นเป็นชีวิตที่ยาวนานและสงบเงียบ ชีวิตที่ยาวนานและสงบเงียบตามที่เล่าจื๊อสอนไว้นั้นเราจะบรรลุถึงได้ก็โดยอาศัยความเป็นคนง่ายๆ ความมีสมาธิและความรู้แจ้ง ตามที่หยางจู (Yang Chu) สอนนั้น เราจะบรรลุถึงวัตถุประสงค์นี้ได้ก็โดยการหลบหนีออกจากความทุกข์ยากและการสงวนแก่นแท้แห่งภาวะของเราไว้ และดังที่จวงจื๊อสอน เราจะบรรลุถึงวัตถุประสงค์นี้ได้ก็โดยอาศัยความเป็นมิตรกับธรรมชาติ เสรีภาพทางจิตใจและความวางเฉยต่อชีวิตและความตาย ในปรัชญาแง่นี้ลัทธิเต๋าได้มีความเคลื่อนไหวอยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒ และคงมีอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

เมื่อปรัชญากำลังพัฒนาอยู่นั้น ความเคลื่อนไหวอื่นๆ ซึ่งอยู่ในการนำของพวกที่ทรงเจ้าเข้าผีก็คงยังมีอยู่เรื่อยมา นั่นหมายถึงว่าการแสวงหาอมตธรรมในโลกโดยอาศัยการเข้าทรงและไสยศาสตร์ก็ยังคงมีต่อไปดุจเดิม โดยเหตุที่หนังสือ **เล่าจื๊อ** มีข้อความที่คลุมเครือ เช่น "เจดภูตของหุบเขา" "เพศหญิงผู้ลึกลับ" "ชีวิตที่ยืนนาน" ฯลฯ จึงเป็นที่เข้าใจกันได้ว่าทำไมความเคลื่อนไหวนี้จึงก่อให้เกิดอรรถประโยชน์แก่หนังสือ **เล่าจื๊อ** และด้วยเหตุผลทำนองเดียวกันนั้นเองก็คือ ทำไมจึงเป็นประโยชน์แก่หนังสือ **จวงจื๊อ** ด้วย ในระหว่าง พ.ศ. ๕๕๐-๖๕๐ ความเคลื่อนไหวได้พัฒนาสิ่งที่เรียกว่า **ฮวงเหลา** ขึ้นมาตามชื่อ ฮวงตี่ (จักรพรรดิเหลือง) และเล่าจื๊อ ลัทธินี้ได้รับความชื่นชมยินดีที่ได้รับความอุปถัมภ์จากราชสำนักเป็นครั้งคราว เช่นเดียวกับที่ได้มีมหาชนเคารพนับถือเป็นจำนวนมาก

โดยเหตุที่ความเคลื่อนไหวได้ทวีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น นักปฏิรูปทางศาสนาและการเมืองจึงได้แข่งขันกันรวมกระบวนการนั้นเข้าไว้ในโครงการของตนด้วย ในบรรดาบุคคลเหล่านี้ บุคคลผู้หนึ่งชื่อ จางหลิง (Chang Ling) ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๗ ได้ใช้กระบวนการนี้ให้เป็นประโยชน์เพื่อทำให้อุดมคติของตนมีคุณลักษณะที่ลึกลับและเป็นแบบไสยศาสตร์ จางหลิงได้รวบรวมข้าวจากสานุศิษย์ได้ห้าถัง และดังนั้นคำสอนของท่านจึงเป็นที่รู้จักกันในนามว่า **วิถีทางแห่งข้าวห้าถัง** สานุศิษย์ของท่านได้ให้สมญานามท่านว่า "ครูเทวดา" ดังนั้นท่านจึงได้กลายเป็นผู้ตั้งศาสนาเต๋าในทางประวัติศาสตร์ และผู้ที่สืบสายมาจากท่านโดยตรงก็ได้รับสมญานามตามสายเลือดว่า "ครูเทวดา" ด้วย ชื่อนี้องค์จักรพรรดิได้ทรงอนุมัติให้ใช้เป็นทางการได้เมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๙ และได้เลิกล้มไปตามกฎหมาย

เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๑ แต่ก็ยังคงมีผู้นิยมนับถือกันอยู่เรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้ ครูเทวดาหรือครูที่สวรรค์ส่งมาเกิดนี้ซึ่งเคยอยู่ที่ภูเขามังกรและภูเขาเสือในจีนกลางซึ่งในปี พ.ศ. ๑๕๕๘ ได้รับพระราชทานที่ทางกว้างขวางมากนั้นได้เคยมีผู้กล่าวขวัญถึงว่าเป็น "โปป" ของศาสนาเต๋า อย่างไรก็ดีครูเทวดานี้ได้มีอิทธิพลหรือครอบงำพวกพระในศาสนาเต๋าน้อยมาก และมิได้ถือกันว่าเป็นผู้ไกล่เกลี่ยที่มีศีลธรรมหรือผู้นำทางด้านจิตใจที่มีความรับผิดชอบเลย

ในพุทธศตวรรษที่ ๗ ปรัชญาเมธีในลัทธิเต๋าคนหนึ่งชื่อ หวุยป่อหยาง (Wei Po-yang เฟื่องฟูใน พ.ศ. ๖๙๐-๗๑๐) ได้เขียนหนังสือไว้เล่มหนึ่งชื่อ ***ฉานทุงฉี*** (Ts'an-t'ung-ch'i) ซึ่งหมายความว่า "วิถีทางทั้งสามของฮวงดี่ เล่าจื๊อ และหนังสือเรื่องความเปลี่ยนแปลงซึ่งรวมกันเป็นเอกภาพและกลมกลืนกันได้ในสมัยหลัง" ดังนั้นท่านจึงพยายามที่จะสังเคราะห์ปรัชญาเต๋าและลัทธิที่ถือพ่อมดหมอผีให้เข้ากับคำสอนตามหนังสือว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงและสำนักยินหยาง จุดหมายปลายทางขั้นสุดท้ายของหนังสือนี้ก็คือการทำให้ชีวิตยืดยาวออกไปโดยอาศัยการเล่นแร่แปรธาตุ ซึ่งเขาเชื่อถือกันว่าโดยอาศัยวิธีนี้ เราจะสามารถทำพลังของจักรวาลให้กลมกลืนและแน่วแน่อยู่ในร่างกายของปัจเจกชนได้ หนังสือนี้ได้กลายเป็นพื้นฐานของหนังสือ "จินตกวีนิพนธ์แบบฉบับ" ในลัทธิเต๋าที่สำคัญ ๆ หลายเล่มทีเดียวซึ่งทั้งหมดนั้นถือกันว่าเป็นคัมภีร์ของลัทธิเต๋าทั้งสิ้น

พัฒนาการที่นับว่าสำคัญที่สุดหลังจากที่หวุยป่อหยางได้ถึงแก่กรรมไปแล้วก็คือปรัชญาของกอฮุง (Ko Hung : พ.ศ. ๗๙๖-๘๗๖?) ผู้ซึ่งได้เขียนหนังสือชื่อ ***เป่าพูจื่อ*** (Pao-p'u Tzu) คือเรื่อง ***ปรัชญาเมธีซึ่งยึดถือความง่าย ๆ*** โดยพยายามที่จะรวมจริยศาสตร์ของขงจื๊อกับลัทธิลึกลับที่เกี่ยวกับการใช้เวทมนต์ของลัทธิเต๋าเข้าด้วยกัน ถ้าพิจารณาในแง่ปรัชญาแล้ว ก็ถือว่าเป็นงานที่สำคัญที่สุดของลัทธิเต๋าในด้านศาสนา ในหนังสือเล่มนี้ กอฮุงได้แสดงลัทธิคำสอนที่เป็นพื้นฐานสามประการด้วยกันคือ : อมฤตภาพบนพื้นโลก ความผันแปรทั้งภายในและภายนอก กับระบบบุญกุศล ซึ่งในระบบนี้การกระทำแต่ละอย่างจะมีผลทำให้อายุยืนและทำให้อายุสั้น ทั้งหมดนี้ได้กลายเป็นลัทธิคำสอนที่เป็นพื้นฐานของลัทธิเต๋าที่นิยมกันแพร่หลายในศตวรรษต่อ ๆ มา ข้อความตอนต่าง ๆ ที่เป็นตัวแทนของหนังสือเป่าพูจื่อในเรื่องลัทธิคำสอนเหล่านี้ก็เกิดตาม ๆ มา งานนั้นได้ช่วยแผ้วถาง ทางสำหรับการทำให้ลัทธิลึกลับที่เกี่ยวกับการใช้เวทมนต์ของลัทธิเต๋าประณีตยิ่งขึ้นในตัว โค่วเชี่ยนจือ (K'ou Ch'ien-chih : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๙๗๕) และโทวฮุ่งจิง (T'ao Hung-ching : พ.ศ. ๙๙๕-๑๐๗๙) ซึ่งทั้งสองท่านนี้ได้ช่วยให้การพัฒนาทางด้านลัทธิ

คำสอนและการจัดตั้งองค์การของศาสนาเต๋าสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โคว่เชี่ยนจื่อได้จัดพิธีกรรมต่างๆ และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับลัทธิพิธีให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ ได้กำหนดชื่อเทวดาทั้งหลายให้ตายตัวลงไป และได้ตั้งกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเทววิทยาขึ้น โดยอาศัยอิทธิพลของท่านนี้เอง ศาสนาเต๋าจึงได้รับการยกย่องเป็นศาสนาประจำชาติเมื่อปี พ.ศ. ๙๘๓ ซึ่งในเวลานั้นเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาถูกบีบคั้นมาก

การที่รัฐให้ความอุปถัมภ์แก่ลัทธิเต๋านั้นได้มีอีกใน พ.ศ. ๑๑๑๗ และใน พ.ศ. ๑๑๓๔ ศาสนาเต๋าก็ได้รับยกย่องสูงสุดในสมัยราชวงศ์ถัง ผู้ที่สถาปนาราชวงศ์ถังขึ้นนี้ชื่อหลี่ (Li) และโดยเหตุที่เข้าใจกันว่าเล่าจื๊อเกิดในตระกูลแซ่เดียวกันนี้ ท่านจึงได้รับเกียรติจากองค์จักรพรรดิให้เป็น ***ไทซังฉว่านยว่านฮ่วงตี่*** (T'ai-shang Hsüan-yüan Hüang-ti) หรือ ***จักรพรรดิผู้สูงสุดที่มีแหล่งกำเนิดที่ลึกลับ*** มีตำแหน่งสูงกว่าขงจื๊อและพระพุทธเจ้าเสียอีก บรรดาเจ้าชายทั้งหลาย กุงและบุคคลต่างๆ ที่ต่ำกว่านั้นจำจะต้องศึกษาคัมภีร์ของเล่าจื๊อด้วย และได้มีพระบรมราชโองการให้สร้างวัดในลัทธิเต๋าขึ้นทั่วทั้งจักรวรรดิ ใน พ.ศ. ๑๒๘๕ สานุศิษย์ที่มีชื่อเสียงของเล่าจื๊อรวมทั้งจวงจื๊อด้วยก็ได้จัดทำตำรับตำราขึ้น แต่ทว่าในราชวงศ์ต่อๆ มา แม้โดยทั่วๆ ไปลัทธิเต๋าจะชื่นชมยินดีต่อการที่ราชสำนักได้ให้เกียรติยกย่อง แต่ก็ไม่ปรากฏว่าดำรงอยู่ในฐานะเป็นลัทธิประจำชาติเลย แต่ก็คงเจริญรุ่งเรืองอยู่ในฐานะเป็นศาสนาของปวงชน โดยเฉพาะผู้ที่ไม่รู้หนังสือและเชื่อถือเรื่องผีสางเทวดา

ในฐานะที่เป็นศาสนาของปวงชน ลัทธิเต๋าจึงมีลักษณะที่เด่นๆ อยู่หลายประการด้วยกัน ลัทธิเต๋ามีเทวดาที่นิยมกันแพร่หลายมากที่สุดอยู่องค์หนึ่ง และมีเทวดาอีกมากมายเป็นตัวแทนวัตถุทางธรรมชาติ บุคคลต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ อาชีพต่าง ๆ ความคิดเห็นและแม้แต่ร่างกายทั้งหมดและบางส่วนของมนุษย์ ลัทธิเต๋ามีโรงแรมสำหรับพวกอมรรตัยและเจตภูตทั้งหลายเป็นที่สะสมบรรดาการเชื่อถือผีสางที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งรวมระบบการทรงเจ้าเข้าผีที่กว้างขวาง การทำนายทายทักโชคชะตา และโหราศาสตร์เข้าไว้ด้วย ลัทธิเต๋าได้พัฒนาระบบลึกลับที่ประณีตในคราวที่แสวงหาวิธีที่จะทำให้มีอายุยืนนาน ซึ่งได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางด้านวัตถุและการพัฒนาในด้านวิทยาศาสตร์ในประเทศจีนสมัยกลางทีเดียว ลัทธิเต๋าได้เลียนแบบพระพุทธศาสนาในลักษณาการทั้งปวง เช่นในเรื่องวัดวาอาราม และรูปปั้นรูปภาพต่าง ๆ ระบบการปกครองคณะสงฆ์ ลัทธิการอย่าบวชและสวรรค์ นรก ลัทธิเต๋ามักจะมีความสัมพันธ์กับนิกายที่เป็นพวกเสรีนิยม หรือที่ชอบ

คัดเลือกเอาคำสอนจากลัทธิอื่นๆ มาใช้ และสมาคมลับต่างๆ และมีส่วนประกอบที่สำคัญมากมายในการทำให้ประชาชนก่อการกระด้างกระเดื่องขึ้น ทุกวันนี้ลัทธิเต๋ากำลังเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว และในสายตาของคนส่วนมากแล้วเห็นว่าเป็นลัทธิที่พ้นสมัยแล้วจริง ๆ แต่อย่างไรก็ดี การที่ลัทธิเต๋ามุ่งอยู่ที่ชีวิตอันดีงามในโลกนี้ การที่ลัทธิเต๋าให้ความเคารพต่อสุขภาพทั้งทางกายและทางจิตใจ การที่ลัทธิเต๋าเป็นลัทธิที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ การที่เต๋าย้ำถึงการเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ความเป็นไปตามธรรมชาติ ความสงบของจิตและความหลุดพ้นของจิตใจนั้น ยังคงมีส่วนบันดาลใจทางด้านศิลปะของจีนและทำให้ความคิดและความประพฤติของจีนโชติช่วงอยู่จนถึงทุกวันนี้ แม้ว่าลัทธิเต๋าจะไม่สามารถดำรงอยู่ในฐานะเป็นลัทธิประเพณีที่เป็นองค์การ แต่ก็มีส่วนทำให้งานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ของจีนรุ่งโรจน์ไปด้วย จิตใจที่ใฝ่ฝันอย่างหยดย้อยไม่ต้องระมัดระวังและเต็มไปด้วยการแห่แหนที่สวยสดงดงาม ทั้งนี้ก็เพราะจิตใจที่เนื่องกับลัทธิประเพณีที่เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นอมรรตัยนั่นเอง และโดยอาศัยสัญลักษณ์ทางศิลปะ พิธีกรรมต่าง ๆ และนิทานพื้นบ้านนี้เอง ลัทธิเต๋าจึงทำให้ชีวิตชาวบ้านของจีนมีสีสันสดใสและมีเสน่ห์รัดรึงใจได้เป็นพิเศษ

กอฮุง
ความเชื่อถือในเรื่องอมรรตัย

(จาก *"เป๋าพูจื่อ"*, ๒ : ๑a–๔a ; ๑๒a)

มีบางคนถามว่า : เป็นไปได้จริง ๆ หรือที่สิ่งที่มีวิญญาณและเป็นอมรรตัย (เซียน) นั้นไม่ตาย ?

เป๋าพูจื่อตอบว่า : แม้ว่าเราจะมีพลังสายตาที่วิเศษสุด เราก็ไม่สามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายที่มีร่างที่ละเอียดทุกชนิดได้ แม้ว่าเราจะมีความรู้สึกทางด้านโสตประสาท ที่ไวที่สุด เราก็ไม่อาจจะได้ยินเสียงที่มีอยู่ทุกชนิดได้ แม้ว่าเราจะมีเท้าของต้าจัง (Ta-chang) และซูไห (Hsu-hai) (ซึ่งเป็นนักวิ่งเร็วมาก) ที่ที่เราได้เหยียบลงไปนั้นก็คงไม่มากพอเท่ากับที่ที่เราไม่ได้เหยียบเลย และแม้ว่าเราจะมีปัญญาเยี่ยง (นักปราชญ์) ยิ่ว อี้ และซีเฉีย (Ch'i-shieh) สิ่งที่เรารู้ก็ไม่มากเท่ากับสิ่งที่เราไม่รู้ มีสิ่งต่าง ๆ มากมายหลายพันหลายหมื่นสิ่งที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นมา มีอะไรบ้างไหมที่ไม่มีอยู่ ? ทำไมสิ่งที่เป็นอมรรตัยซึ่งมีเรื่องราวอยู่เต็มไปในบันทึกทางประวัติศาสตร์จึงจะไม่มีอยู่เล่า ? ทำไมจึงไม่ควรจะมีวิถีทางที่จะนำไปสู่อมฤตภาพเล่า ?

ตอนนี้ผู้ถามก็จะหัวเราะชอบอกชอบใจและกล่าวว่า : สิ่งที่มีเบื้องต้นก็จำเป็นจะต้องมีที่สุดด้วย และสิ่งที่มีชีวิตอยู่จะต้องตายในที่สุดเช่นกัน...ข้าพเจ้าเพียงแต่ได้สดับมาว่าพืชบางชนิดแห้งร่วงโรยไปก่อนที่จะเกิดหนาวจัดจนน้ำกลายเป็นน้ำแข็ง มีสีซีดไปในระหว่างฤดูร้อน มีดุ่มดูมๆ แต่ทว่าไม่ออกดอก หรือว่าร่วงโรยไป และจะสลัดใบก่อนที่จะเผล็ดผล แต่ทว่าข้าพเจ้าไม่เคยได้ทราบเลยว่ามีใครบ้างที่มีอายุตั้งหมื่นปี และอยู่ได้ค้ำฟ้า เพราะฉะนั้น คนโบราณจึงมิได้ปรารถนาทะเยอทะยานที่จะเป็นอมรรตัยบุคคลในเวลาที่แสวงหาความรู้เลย และมิได้กล่าวถึงสิ่งที่ประหลาดๆ ในเวลานั่งสนทนากันเลย คนโบราณจะไม่เอาธุระกับลัทธิคำสอนที่ประหลาดๆ และยึดถืออยู่เฉพาะสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติเท่านั้น พวกเขาจะไม่สนใจใยดีกับเต่าและนกกระเรียน (ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอมฤตภาพ) ว่าเป็นสัตว์ต่างชนิดกัน และเห็นความมีชีวิตอยู่กับความตายเป็นดุจยามเช้ากับยามเย็นเท่านั้น...

เป่าพูจื่อตอบว่า:...ชีวิตและความตาย การเริ่มต้นและอวสานนั้นความจริงเป็นกฎที่สำคัญยิ่งของจักรวาล ยิ่งกว่านั้น ความคล้ายคลึงกันและความแผกเพี้ยนกันของสิ่งทั้งหลายก็มิได้เป็นแบบเดียวกันด้วย บางอย่างเป็นอย่างนี้และบางอย่างก็เป็นอย่างนั้น สิ่งที่แตกต่างกันหลายพันหลายหมื่นชนิดนั้นก็ตกอยู่ในความเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนรูปอยู่ตลอดเวลา เป็นสิ่งที่ประหลาดและไม่มีแบบที่แน่นอนตายตัวเลย สิ่งทั้งหลายไม่ว่าจะอยู่ในแนวนี้หรือในแนวนั้น ไม่ว่าจะมีลักษณะท่าทีทั้งที่เป็นส่วนสำคัญและส่วนย่อยที่สม่ำเสมอหรือไม่สม่ำเสมอก็ตาม เราไม่สามารถจะย่นลงมาเป็นแบบเดียวกันได้ มีบุคคลเป็นจำนวนมากที่กล่าวว่า สิ่งที่มีเบื้องต้นจะต้องมีที่สุด แต่ทว่ามันมิได้สอดคล้องต้องกันกับหลักการ (แห่งความมีอยู่) ที่เอาสิ่งทั้งหลายมาปนกัน และพยายามทำสิ่งทั้งปวงนั้นให้เป็นอย่างเดียวกัน ประชาชนกล่าวว่าสิ่งทั้งหลายนั้นจะต้องเจริญเติบโตในฤดูร้อน แต่ถุงเงินของคนเลี้ยงแกะและลูกเกาลัดน้ำก็ยังคงร่วงโรยอยู่ ประชาชนกล่าวว่าพืชทั้งหลายจะร่วงโรยในฤดูหนาว แต่ทว่าไม้ไผ่และต้นสนก็ยังคงสดชื่นอยู่ ประชาชนกล่าวว่าสิ่งที่มีการเริ่มต้นก็จะต้องมีที่สิ้นสุด แต่ฟ้าและดินก็ยังไม่มีวันสิ้นสุด ประชาชนกล่าวว่าสิ่งที่เกิดมาแล้วจะต้องตาย แต่เต่าและนกกระเรียนก็ยังคงมีชีวิตยืนนานอยู่ตลอดไป เมื่อหยางอยู่ในชั้นที่สูงสุด ก็ควรจะร้อน แต่ฤดูร้อนก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีวันที่มีอากาศหนาวเสียเลย เมื่อยินถึงขอบเขตที่กำหนดไว้แล้วก็ควรจะหนาว แต่ฤดูที่หนาวเหน็บก็ใช่ว่าจะไม่มีระยะที่อบอุ่นชั่วระยะเวลาสั้นๆ เสียเลย...

ในบรรดาสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีสัตว์ใดที่จะมีพุทธิปัญญาเหนือมนุษย์ไปได้เลย ใน

ฐานะที่เป็นสัตว์ที่มีธรรมชาติที่เหนือกว่าสัตว์อื่น ๆ นี้ มนุษย์ก็ควรจะเท่าเทียมกันและเป็นอย่างดียวกัน แต่ทว่ามนุษย์ก็ยังคงแตกต่างกันในด้านคุณธรรมหรือความโง่เขลาอยู่ มีความแตกต่างกันในด้านความดื้อดันทุรังหรือความซื่อตรง ในด้านความสวยงามหรือความขี้ริ้วขี้เหร่ ในด้านความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ ในด้านความเป็นพรหมจารีหรือในด้านเสเพล ในด้านความอดทนหรือความไม่อดทน ในด้านความช้าหรือเร็ว สิ่งที่พวกเขาดำเนินตามหรือหลีกเลี่ยงเพื่อผลประโยชน์ของพวกเขา และสิ่งที่ตาและหูของเขาปรารถนานั้นแตกต่างกันอย่างฟ้ากับดินทีเดียว ไปด้วยกันไม่ได้ดุจดังน้ำแข็งและถ่านหิน ฉะนั้นทำไมท่านจึงเฉพาะจะมาประหลาดใจตรงความจริงที่ว่าสิ่งที่เป็นอมรรตัยนั้นแตกต่างกันและไม่ตายเหมือนคนธรรมดาทั้งหลายด้วยเล่า ? ...แต่ว่าประชาชนที่มีความรู้ตื้น ๆ จะติดอยู่กับสิ่งที่เป็นธรรมดาสามัญและยึดมั่นอยู่กับสิ่งที่เป็นพื้น ๆ พวกเขาทั้งปวงจะกล่าวว่าในโลกนี้เราจะมองไม่เห็นสิ่งที่เป็นอมรรตัยเลย และดังนั้นพวกเขาจึงกล่าวว่าไม่อาจมีสิ่งที่เป็นอมรรตัยได้เลย (๒ : ๑a–๔a)

ในหมู่มนุษย์ด้วยกัน บางคนก็ฉลาด และบางคนก็โง่ แต่ทว่าพวกเขาทั้งปวงทราบดีว่า ในตัวเขานั้นมีส่วนประกอบแบบฟ้า (ฮุน) กับส่วนประกอบแบบดิน (ผ่อ) ของดวงวิญญาณอยู่ด้วย ถ้าหากว่าส่วนประกอบเหล่านี้หายไปเพียงบางส่วน คนเราก็จะป่วยไข้ ถ้าหายไปหมดเลย คนเราก็ตาย ถ้าถูกแยกออกไปจากร่างกายเป็นเพียงบางส่วน ผู้ชำนาญทางด้านคาถาอาคมก็มีวิธีที่จะรักษาและจำกัดวงมันได้ ถ้าหากว่าถูกแยกออกไปจนหมดสิ้นก็มีหลักการอยู่หลายอย่างในพิธีรีตองที่กำหนดไว้เพื่อจะเรียกเอามันกลับคืนมาได้ ส่วนประกอบของดวงวิญญาณในฐานะที่เป็นภาวะ (entities) เหล่านี้ใกล้ชิดกับเรามากทีเดียว และแม้ว่าเราจะเกิดมาพร้อมกับดวงวิญญาณ และอยู่กับดวงวิญญาณตลอดชีวิต เราก็ไม่เคยเห็นไม่เคยได้ยินดวงวิญญาณเลย เราควรจะกล่าวว่าดวงวิญญาณไม่มีอยู่เอาง่าย ๆ เพียงเพราะว่าเราไม่เห็นหรือไม่ได้ยินกระนั้นหรือ ? (๒ : ๑๒a)

รสายนเวทหรือยาอายุวัฒนะ

(จาก *"เป่าพูจื่อ"*, ๒ : ๓b–๔a; ๓ : ๑a, ๕a; ๔ : ๑a–๓a; ๖ : ๔a)

สิ่งที่เป็นอมรรตัยจะหล่อเลี้ยงชีวิตตัวเองด้วยยาและทำให้ชีวิตยืนยาวด้วยการใช้คาถาอาคม ด้วยวิธีนี้ความเจ็บป่วยในภายในก็จะไม่เกิดขึ้น และการเยียวยารักษาภายนอกก็จะเข้าไปไม่ได้ แม้ว่าพวกอมรรตัยทั้งหลายจะชื่นชมยินดีต่อการมีอยู่ตลอดไป

และไม่รู้จักตายนั้นร่างกายของเขาก็มิได้เปลี่ยนแปลงเลย ถ้าหากว่าเรารู้วิถีทางที่จะนำไปสู่อมฤตภาพ เราก็ไม่ควรไปคำนึงถึงว่ามันจะยากลำบากแค่ไหน เพียงไร (๒ : ๓b-๔a)

ในบรรดาสรรพสัตว์ตามธรรมชาติทั้งหลาย มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีพุทธิปัญญามากที่สุด เพราะฉะนั้นผู้ที่เข้าใจ (การสร้างสรรค์) เพียงผิวเผินอาจใช้สิ่งต่างๆ นับพันนับหมื่นสิ่ง และผู้ที่เข้าใจอย่างลึกซึ้งก็อาจจะมีความชื่นชมยินดีใน (สิ่งที่ในหนังสือ ***เล่าจื๊อ*** เรียกว่า) "ชีวิตที่ยืนนานและความเป็นอยู่ไม่รู้จักสิ้นสุด" (บทที่ ๕๙) ดังที่เราทราบว่ายาที่ดีที่สุดอาจทำให้ชีวิตยืนยาวต่อไปได้ และขอให้เราเอายานั้นมาใช้เพื่อจะได้บรรลุถึงอมฤตภาพเถิด และดังที่เราทราบมาว่า เต่าและนกกระเรียนมีอายุยืน ขอให้เราเลียนแบบกรรมวิธีของเต่าและนกกระเรียนเพื่อทำให้เรามีอายุยืนต่อไป...ผู้ที่ได้รับเต๋าแล้วย่อมเป็นผู้สามารถทำตัวเองให้ลอยไปถึงหมู่เมฆและฟ้าในเบื้องบนได้ และจะดำน้ำและว่ายน้ำอยู่ในแม่น้ำและทะเลเบื้องล่างได้ (๓ : ๑a, ๕a)

เป่าพูจื่อกล่าวว่า : ข้าพเจ้าได้เคยวิจัยและอ่านหนังสือเกี่ยวกับการบำรุงเลี้ยงธรรมชาติของมนุษย์และรวบรวมสูตรต่าง ๆ ที่จะทำให้ชีวิตวัฒนาอยู่ตลอดไปนั้นเข้าไว้ หนังสือที่ข้าพเจ้าเคยอ่านพินิจพิจารณานั้นมีจำนวนนับเป็นพันๆ เล่ม หนังสือทั้งปวงนั้นพิจารณาเห็นว่าผลึกปรอทที่ได้ถูกเปลี่ยนแปลงกลับไปอีกแล้ว (หลังจากที่ได้ทำให้กลับไปเป็นปรอทอีก) กับน้ำทองนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ดังนั้นทั้งสองสิ่งนี้จึงเป็นตัวแทนยอดสุดแห่งวิถีทางที่จะนำไปสู่อมฤตภาพ...การเปลี่ยนรูปของสิ่งทั้งสองนี้ยิ่งได้รับความร้อนมากเท่าใดก็ยิ่งแปลกประหลาดยิ่งขึ้นเท่านั้น ทองคำที่มีสีเหลืองแม้ว่าจะหล่อหลอมในไฟสักร้อยครั้งก็จะไม่แตกแยกกระจัดกระจายเลย และแม้จะฝังไว้ในดินจนกระทั่งถึงอวสานของโลกก็จะไม่ผุพังไปเลย ถ้าเรารับประทานยาทั้งสองขนานนี้ จะทำให้ร่างกายของเราแข็งแรง และดังนั้นจะทำให้เราไม่แก่และไม่ตาย นี่เป็นการแสวงหาความช่วยเหลือจากสิ่งภายนอกเพื่อเอามาช่วยให้ตัวเราแข็งแรง คล้ายๆ กับเราใส่ไขมันลงไปในตะเกียงอยู่เรื่อย ๆ ตะเกียงก็จะไม่ดับ ถ้าหากว่าเราเอาคอปเปอรัส (copperus) ทาเท้าของเรา แม้จะอยู่ในน้ำมันก็จะไม่เสื่อมคุณภาพเลย นี่เป็นการยืมเอาความแข็งแรงของทองแดงมาป้องกันเนื้อหนังของเรา แต่น้ำทองและชินนาบาร์ที่ถูกเปลี่ยนแปลงกลับไปอีกแล้วนั้น เมื่อเข้าไปสู่ร่างกายเรา มันจะซึมซาบเข้าไปสู่เลือดและพลังงานของเราทั้งหมด และไม่เหมือนกับคอปเปอรัสซึ่งช่วยเราเฉพาะภายนอกเท่านั้น (๔ : ๑a, ๓a)

เราหวังกันว่าผู้ที่จะหล่อเลี้ยงร่างกายให้วัฒนาสืบไปนั้นจะต้องเรียนอย่างกว้าง

ขวางและเข้าใจถึงสิ่งที่เป็นแก่นแท้ จะรวบรวมสิ่งที่มองเห็นได้ทั้งหมดไว้และจะเลือกเอาสิ่งที่ดีที่สุด ไม่เป็นการเพียงพอเลยที่จะต้องจำเจพึ่งพาอาศัยการเพาะปลูกเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ทั้งยังเป็นอันตรายสำหรับประชาชนที่รักชีวิตในการที่จะต้องพึ่งพาอาศัยความพิเศษของตนด้วย ผู้ที่รู้จักเทคนิคของ ***หนังสือจินตกวีนิพนธ์แบบฉบับเรื่องสุภาพสตรีผู้ลึกลับ***และ ***หนังสือจินตกวีนิพนธ์แบบฉบับเรื่องสุภาพสตรีสามัญ***(หนังสือที่เกี่ยวกับเรื่องราวทางกามารมณ์ซึ่งบัดนี้ไม่มีเหลืออยู่แล้ว) จะต้องกล่าวว่าเฉพาะ "ศิลปะเกี่ยวกับการจัดห้อง" เท่านั้นที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ ผู้ที่เข้าใจวิธีการบริหารการหายใจเข้าออกจะกล่าวว่า การที่พลังชีวิตซึมซาบไปทั่วเท่านั้นจึงจะสามารถทำให้ชีวิตยืนยาวได้ ผู้ที่รู้จักวิธีการยืดตรงออกไปและการโค้งเข้ามา (การบริหารกาย) ก็จะกล่าวว่า เฉพาะการบริหารร่างกายเท่านั้นที่จะทำให้เราไม่แก่ได้ และผู้ที่รู้จักสูตรเกี่ยวกับสมุนไพรต่างๆ จะกล่าวว่า เฉพาะยาเท่านั้นที่จะทำให้ชีวิตยืนยงอยู่ไม่รู้จักตายได้ พวกเขาต้องผิดหวังในการปฏิบัติตามเต๋า ทั้งนี้ก็เพราะว่าพวกเขาเป็นคนที่ไม่เที่ยงธรรม ประชาชนที่มีปัญญาตื้นๆ ก็คิดว่าเขามีความรู้พอตัวเมื่อบังเอิญเขารู้เพียงทางหนึ่ง และไม่เข้าใจโดยถ่องแท้ว่าผู้แสวงหาที่แท้จริงนั้นจะต้องแสวงหาต่อไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งๆ ที่เขาจะได้รับสูตรที่ดีๆ มาบ้างเป็นบางสูตรแล้วก็ตาม (๖ : ๔a)

ระบบความดีความชอบ

ลัทธิที่เกี่ยวกับการให้ผลตอบแทนที่ได้พรรณนาไว้ในที่นี้ ในบางแง่ก็คล้ายกับความคิดเห็นเรื่องกรรมในทางพระพุทธศาสนา แม้ว่าจะเป็นการยากอยู่ที่จะสถาปนาความเกี่ยวข้องกันทางประวัติศาสตร์ที่แน่นอนใด ๆ ในระหว่างลัทธิทั้งสองนี้ได้ แต่เราก็ควรระลึกไว้ว่าในระยะนี้ พระพุทธศาสนากับลัทธิเต๋าได้ขอยืมเอาความคิดเห็นและการใช้คำต่างๆ ของกันและกันไปใช้อย่างกว้างขวางและมีความคิดเห็นและการใช้คำต่างๆ เหมือนกันอยู่มาก

(จาก *"เป๋าพูจื่อ"*, ๓ : ๗b-๑๐b; ๖ : ๕b-๗a)

อนึ่ง โดยเหตุที่ฟ้าและดินเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ถ้าว่าตามทัศนะที่เกี่ยวกับหลักการสากลแล้ว ก็เป็นธรรมดาที่ฟ้าและดินจะต้องมีอำนาจทางด้านเจตภูตอยู่ เมื่อมีอำนาจทางด้านเจตภูตก็เป็นการสมควรที่ฟ้าดินจะให้รางวัลแก่คนดีและลงโทษคนชั่ว แต่ทว่าสนามของฟ้าดินนั้นกว้างใหญ่ไพศาล และตาข่ายของฟ้าดินก็ต่อกันไปกว้างขวางมาก

จึงไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องมี (ผล) ตอบโต้ในทันทีทันใดที่ตาข่ายนี้เริ่มทำหน้าที่ของมัน แต่ทว่าเมื่อเราเหลือบสายตาดูหนังสือเกี่ยวกับวินัยของเต๋านั้น หนังสือทั้งหมดจะกล่าวเหมือนกันเป็นเอกฉันท์ว่า ผู้ที่แสวงหาอมฤตภาพจะต้องทำจิตของตนให้เพิ่มพูนด้วยบุญกุศลและสร้างกุศลกรรมให้เต็มเปี่ยม เขาจะต้องมีจิตใจเมตตากรุณาต่อสิ่งทั้งปวง จะต้องปฏิบัติต่อคนอื่นๆ ดังที่ปฏิบัติต่อตัวเอง และแผ่เมตตา (เหวิน) นี้ต่อไปแม้จนกระทั่งถึงแมลงเล็กๆ ทั้งหลายด้วย เขาจะต้องพลอยอนุโมทนายินดีในโชคลาภของคนทั้งหลาย และมีความสงสารผู้ที่ได้รับทุกข์ ช่วยบรรเทาทุกข์แก่ผู้ที่สิ้นเนื้อประดาตัว และช่วยเหลือคนจน เขาจะต้องไม่ทำให้สิ่งที่มีชีวิตใด ๆ ต้องได้รับบาดเจ็บ และจะต้องไม่พูดส่งเสริมให้คนทำความชั่ว จะต้องพิจารณาเห็นความสมหวังและความผิดหวังของคนอื่นเป็นดุจของตัวเขาเอง จะต้องไม่เข้าใจว่าตัวเองสูงส่งหรือต้องไม่จะยกตัวเอง จะต้องไม่อิจฉาริษยาผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่สูงกว่าเขา หรือต้องไม่ประจบประแจงคนที่เป็นอันตรายและมีจิตใจชั่วช้าเลวทราม โดยวิธีนี้เขาจะกลายเป็นคนที่มีคุณธรรมและฟ้าก็จะยกย่องเขา พวกเขาอาจประสบผลสำเร็จในสิ่งที่เขาทำ และอาจหวังที่จะกลายเป็นอมรรตัยบุคคลได้

อนึ่ง ถ้าเกลียดคนดีและรักคนชั่ว ถ้าปากกับใจเขาไม่ตรงกัน ถ้าต่อหน้าคนเขาพูดอย่างหนึ่ง พอลับหลังคนทำไปเสียอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเขาบิดเบือนความจริง ถ้าเขาโหดร้ายต่อผู้น้อยและหลอกลวงผู้ที่มีอำนาจเหนือ ถ้าเขาทรยศต่อหน้าที่การงานของเขาและไม่ชื่นชมยินดีต่อความเมตตากรุณาที่ตนได้รับ ถ้าหากเขาบิดเบือนหลีกเลี่ยงกฎหมายและรับสินบน ถ้าเขายอมให้มีความอยุติธรรมและบีบคั้นความยุติธรรม ถ้าเขาทำลายความดีของส่วนรวมเพื่อผลประโยชน์อย่างเห็นแก่ตัวของตนเอง ถ้าเขาลงโทษคนที่ไร้เดียงสา ทำลายบ้านเรือนของประชาชน ขโมยทรัพย์สินเงินทองของประชาชน ทำให้ประชาชนได้รับบาดเจ็บหรือยึดครองตำแหน่งของประชาชนเสีย ถ้าเขาคว่ำบัลลังก์ของกษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรมหรือสังหารผู้ที่ยอมแพ้แล้ว ถ้าเขาปลงชีวิตพระอรหันต์และนักปราชญ์ หรือทำร้ายร่างกายพระทางศาสนาเต๋า ถ้าเขายิงนกที่กำลังบินอยู่หรือฆ่าเด็กที่ยังอยู่ในครรภ์หรือสัตว์ที่ยังอยู่ในไข่ ถ้าในฤดูใบไม้ผลิหรือฤดูร้อนเขาเผาป่าหรือล่าสัตว์ ถ้าเขาด่าว่าเทพยดาฟ้าดิน ถ้าเขาสอนผู้อื่นให้ทำความชั่ว หรือปกปิดความดีของคนอื่นเสียหรือทำคนอื่นให้ได้รับอันตรายเพื่อความปลอดภัยของตน ถ้าเขาอ้างงานของผู้อื่นว่าเป็นงานของตน ถ้าเขาทำให้งานรื่นเริงของประชาชนเสียหายหรือแย่งเอาสิ่งที่คนอื่นรักไปเสีย ถ้าเขาทำให้ครอบครัวของประชาชนต้องแตกแยกกันหรือไม่มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นโดยหวังจะให้ได้ชัยชนะถ่ายเดียว ถ้าเขาโก่งราคามากเกินไปหรือจ่ายให้น้อยกว่ากำหนด

ถ้าเขาวางเพลิงหรือทำให้น้ำท่วม ถ้าเขาทำให้ประชาชนบาดเจ็บด้วยเล่ห์เหลี่ยมต่างๆ หรือขู่เข็ญคนที่อ่อนแอ ถ้าเขาเอาความชั่วชนะความดี ถ้าเขาใช้กำลังถือเอาสิ่งของต่างๆ ไปตามอำเภอใจและสั่งสมทรัพย์สินเงินทองด้วยการลักขโมยและปล้นสะดม ถ้าเขาไม่มีความเที่ยงธรรมหรือขาดความยุติธรรม ปราศจากศีลธรรม ทำอะไรตามอำเภอใจ หรือชอบประพฤตินอกลู่นอกทาง ถ้าเขารังแกคนอนาถาหรือปฏิบัติต่อหญิงม่ายในทางที่ผิด ถ้าเขาใช้มรดกไปอย่างไม่เสียดมเสียดายและยอมรับทานบริจาค ถ้าเขาฉ้อฉลหรือหลอกลวง ถ้าเขาชอบซุบซิบนินทาเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น หรือชอบวิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่เขาเอาใจออกห่าง ถ้าเขาถือเอาฟ้าและดินมาเป็นเรื่องของเขาและด่าว่าประชาชนเพื่อเป็นการแก้เผ็ด ถ้าเขาไม่ชำระหนี้หรือขาดความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยนสินค้า ถ้าเขาแสวงหาวิธีที่จะทำให้เขาสมปรารถนาโดยไม่รู้จักสิ้นสุด ถ้าเขารังเกียจและต่อต้านคนที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ถ้าเขาไม่ฟังคำสั่งจากเบื้องบนและไม่เคารพครูบาอาจารย์ ถ้าเขาพูดถากถางเยาะเย้ยผู้อื่นที่ทำความดี ถ้าเขาทำลายพืชผลของผู้อื่นหรือทำเครื่องใช้ไม้สอยของผู้อื่นให้เสียหายเพื่อคนเหล่านั้นจะได้ทำประโยชน์อะไรต่อไปไม่ได้ และไม่เลี้ยงดูประชาชนด้วยข้าวปลาอาหารที่ดี ถ้าเขาคดโกงในด้านการชั่งและการวัด ถ้าเขาเอาสิ่งที่เลวๆ ไปปนกับสิ่งที่ดีๆ ถ้าเขาแสวงหาความก้าวหน้าที่ไร้เกียรติ ถ้าเขาชักชวนผู้อื่นให้ลักขโมย ถ้าเขาเข้าไปแทรกแซงในธุรกิจของผู้อื่นหรือทำเกินตำแหน่งหน้าที่ของตน ถ้าเขากระโดดข้ามสระหรือพื้นที่ตั้งเตาไฟ (ซึ่งให้น้ำหรือไฟสำหรับหุงต้มอาหาร) ถ้าเขาร้องเพลงในวันสิ้นเดือน (ในเมื่อควรจะส่งวันสุดท้ายไปด้วยความเสียใจ) หรือร้องไห้ในวันแรกของเดือน (ซึ่งควรจะต้อนรับการเริ่มต้นด้วยความชื่นชมยินดี) ถ้าเขาทำความชั่วเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ถือว่าเป็นบาปกรรมทั้งนั้น

ผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยเรื่องจุดหมายปลายทางของมนุษย์จะลดระยะเวลาการดำรงชีวิตลงเหลือเพียงสามวันหรือสามร้อยวันให้ได้สัดส่วนกับแรงถ่วงของความชั่ว เมื่อเขามีชีวิตอยู่ครบตามวันทั้งปวงนั้นแล้วเขาก็จะตาย ผู้ที่มีความตั้งใจจะทำความชั่ว แต่ไม่ได้กระทำก็จะถูกตัดออกอีกสามวันเช่นเดียวกับที่ทำผู้อื่นให้ได้รับบาดเจ็บเช่นกัน ถ้าหากว่าเขาตายเสียก่อนที่กรรมชั่วทั้งปวงของเขาจะลงโทษหมด หลังจากตายไปแล้ว เขาก็คงจะต้องเดือดร้อนเพราะกรรมชั่วนั้นต่อไปอีก (๖:๕b-๗a)

บางคนถามว่า : เป็นความจริงหรือที่ว่าผู้ที่ดำเนินตามวิถีทาง (ที่จะนำไปสู่อมฤตภาพ) ควรจะต้องทำกรรมดีให้สมบูรณ์เสียก่อน ?

เป่าพูจื่อตอบว่า : นั่นถูกแล้ว ตอนกลางของหนังสือ ***หยูเชี่ยนจิง*** (Yu-ch'ien ching) กล่าวไว้ว่า : สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการทำความดีให้สมบูรณ์ สิ่งต่อไปก็คือต้องขจัดความผิดต่าง ๆ ให้หมดไป สำหรับผู้ดำเนินไปตามวิถีทางนั้น การทำกรรมดีให้สมบูรณ์ถึงขั้นสูงสุดเป็นการช่วยประชาชนให้พ้นจากอันตราย ซึ่งจะทำให้เขาอาจรอดพ้นจากความหายนะอย่างใหญ่หลวงได้ และเพื่อคุ้มครองประชาชนจากความเจ็บป่วย เพื่อเขาจะได้ไม่ต้องตายอย่างไร้ความยุติธรรม ผู้ที่ปรารถนาจะเป็นอมรรตัยควรจะมีความจงรักภักดี มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา มีความกลมกลืน มีความเชื่อฟัง ความรักและศรัทธาที่ดีเป็นหลักการสำคัญแห่งความประพฤติของเขา ถ้าหากว่าเขาไม่บำเพ็ญคุณงามความดี เอาแต่หมกมุ่นอยู่กับเวทมนต์คาถาเท่านั้น เขาก็จะไม่มีทางได้บรรลุถึงชีวิตนิรันดรเลย ถ้าหากว่าเขาทำความชั่วและถ้าหากว่าความชั่วนั้นใหญ่หลวง ผู้ที่ทำหน้าที่ใกล่เกลี่ยเรื่องจุดหมายปลายทางของมนุษย์ก็จะตัดทิ้วลาออก ๓๐๐ วัน จากชีวิตของเขา แต่ถ้าหากความชั่วมีเพียงเล็กน้อย ก็ตัดออกสามวัน โดยเหตุที่การลงโทษขึ้นอยู่กับขีดขั้นของความชั่ว การลดช่วงเวลาของชีวิตในบางกรณีก็มากในบางกรณีก็น้อย เมื่อคนเราได้ชีวิตและมีช่วงเวลาแห่งการดำรงชีวิต เขาก็จะมีจำนวนวันที่จะดำรงชีวิตอยู่ที่แน่นอนของตนเอง ถ้าจำนวนวันที่จะดำรงชีวิตอยู่มีมาก จำนวน ๓๐๐ วันและ ๓ วันนั้นก็มิได้ถูกตัดออกได้ง่าย ๆ เลย และเพราะฉะนั้นเขาจะตายช้าลง อนึ่ง ถ้าจำนวนวันที่จะดำรงชีวิตอยู่ของคนคนหนึ่งมีน้อย และความผิดมีมาก แล้วจำนวนเวลาที่จะดำรงชีวิตอยู่ก็จะหมดไปเร็วและจะตายแต่เนิ่น ๆ"

หนังสือนั้นกล่าวไว้ด้วยว่า : ผู้ที่ปรารถนาจะเป็นอมรรตัยบุคคลบนพื้นพิภพนี้ควรจะบำเพ็ญคุณความดี ๓๐๐ ชนิดให้เต็มบริบูรณ์ และผู้ที่ปรารถนาจะเป็นอมรรตัยบุคคลในสรวงสรรค์ควรบำเพ็ญคุณความดี ๑,๒๐๐ ชนิดให้เต็มบริบูรณ์ ถ้าหากเขาทำกรรมดีครั้งที่ ๑,๑๙๙ แล้วไปทำความชั่วเสียเพียงครั้งเดียว เขาก็จะสูญเสียคุณความดีที่บำเพ็ญมาทั้งหมดนั้น แล้วก็จะต้องเริ่มต้นใหม่หมด โดยไม่ได้คำนึงถึงว่าความดีนั้นจะมากหรือความชั่วจะน้อยเลย ถ้าหากว่าเขาไม่ได้ทำกรรมชั่วเลย เพียงแต่พูดถึงการทำดีของตนเท่านั้น และต้องการที่จะได้รับผลตอบแทนคุณงามความดีนั้น เขาจะต้องสูญเสียความดีที่ทำมาทั้งหมดทั้ง ๆ ที่กรรมดีอื่น ๆ มิได้ถูกกระทบกระเทือนเลย" หนังสือนั้นยังกล่าวต่อไปอีกว่า : "ถ้าหากว่าคนเราบำเพ็ญคุณความดียังไม่มากพอแล้วก็ไม่มีหวังที่จะได้บรรลุถึงอมฤตภาพเลย" (๓:๗b-๘a, ๑๐a-b)

ลัทธิเต๋าในแง่ที่มีความสัมพันธ์กับสำนักอื่น ๆ

(จาก *"เป่าพูจื่อ"*, ๑๐ : ๑a-b; ๑๑ : ๑a-b)

คนบางคนกล่าวว่า : ถ้าหากจะเป็นความจริงที่ว่าคนเราอาจกลายเป็นอมรรตัยได้ นักปราชญ์ก็คงจะฝึกฝนตนเองเพื่อความเป็นอมรรตัยนั้นแน่นอน แต่ทั้งโจวกุงและขงจื๊อก็ไม่มีใครปฏิบัติเช่นนั้นเลย จึงเป็นที่แจ่มแจ้งว่าความอาจเป็นไปได้ทำนองนั้นมิได้มีอยู่เลย

เป่าพูจื่อตอบว่า : นักปราชญ์ไม่ต้องการเป็นอมรรตัยและอมรรตัยบุคคลก็ไม่ปรารถนาที่จะเป็นนักปราชญ์ นักปราชญ์ได้รับบัญชา (จากฟ้า) ไม่ให้เข้าสู่วิถีทางชีวิตที่เป็นนิรันดร แต่ทว่าให้ขจัดพวกทรราชและโจรผู้ร้ายให้หมดไป ให้ทำสิ่งที่จะก่อให้เกิดอันตรายให้กลายเป็นความปลอดภัย ทำความเดือดร้อนรุนแรงให้กลายเป็นสันติสุข ให้กำหนดพิธีการต่าง ๆ และสร้างระบบดนตรีขึ้น ให้ประกาศกฎหมายให้รู้จักกันแพร่หลายและให้การศึกษา ให้แก้ไขกิริยาอาการที่ไม่เหมาะสมเสียให้ถูกต้อง และปฏิรูปขนบประเพณีที่กำลังเสื่อมโทรมลงเสียใหม่ ให้ช่วยเหลือกษัตริย์ที่ตกอยู่ในห้วงอันตรายในสมัยที่หมดอำนาจและให้ความอุปถัมภ์แก่รัฐต่าง ๆ ที่กำลังจะถึงซึ่งความพินาศ...ผู้ที่สามัญชนทั้งหลายเรียกว่านักปราชญ์นั้นก็คือนักปราชญ์ทั้งปวงซึ่งทำให้โลกเป็นไปโดยสม่ำเสมอ หาใช่นักปราชญ์ผู้บรรลุถึงเต๋าไม่ ฮ่วงตี่และเล่าจื๊อเป็นนักปราชญ์ผู้ได้บรรลุถึงเต๋า ส่วนโจวกุงและขงจื๊อนั้นเป็นนักปราชญ์ผู้ทำโลกนี้ให้มีระเบียบสม่ำเสมอ (๑๒ : ๑a-b)

บางคนถามว่า : "ลัทธิไหนเกิดก่อน ลัทธิไหนเกิดทีหลัง ลัทธิขงจื๊อหรือลัทธิเต๋า ?"

เป่าพูจื่อตอบว่า : ลัทธิเต๋าเป็นแก่นแท้ของลัทธิขงจื๊อ และลัทธิขงจื๊อเป็นสาขาหนึ่งของลัทธิเต๋า ก่อนอื่นใดทั้งหมด ก็มี "คำสอนของสำนักยินหยางซึ่งมีข้อห้ามมากมายที่ทำให้ประชาชนต้องจำใจและหวาดกลัว" "พวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อมีการศึกษากว้างขวางแต่มีแก่นแท้เพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง พวกเขาทำงานหนักแต่ได้รับผลสำเร็จน้อยมาก" "ลัทธิม่อจื๊อย้ำถึงเรื่องความตระหนี่ แต่ทว่าปฏิบัติตามได้ยาก" และไม่อาจปฏิบัติตามได้อย่างกว้างขวางเลย "พวกนักนิติธรรมนิยมเป็นพวกที่ทารุณโหดร้ายและมีความเมตตากรุณาน้อยมาก" พวกนี้ได้ทำลายความเมตตากรุณาและความเที่ยงธรรมหมด "คำสอนของสำนักเต๋าเท่านั้นที่สามารถทำให้จิตใจของคนตั้งมั่นและรวมเป็นเอกภาพได้ และการ

กระทำของพวกเขาจะกลมกลืนกับสิ่งที่ปราศจากรูปธรรม...ลัทธิเต๋าได้รวมเอาแง่ดี ๆ ทั้งของลัทธิขงจื๊อและลัทธิม่อจื๊อเข้าไว้ และรวมเอาแก่นแท้ของพวกนิติธรรมนิยมและพวกตรรกศาสตร์เข้าไว้ด้วย ลัทธิเต๋าเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและแสดงอาการตอบสนองการเปลี่ยนรูปของสิ่งทั้งหลาย... คำสั่งสอนของลัทธิเต๋าก็ธรรมดา ๆ และเข้าใจได้ง่าย ๆ งานของลัทธิเต๋ามีน้อย แต่ทว่าผลที่ได้รับมีมากมายเหลือเกิน" ลัทธิเต๋าได้อุทิศให้กับความง่าย ๆ ซึ่งได้รักษามรดกอันมหาศาลและยึดมั่นอยู่กับแหล่งกำเนิดที่ถูกต้องและแท้จริง (๑๐: ๑a-b).

บทที่ ๑๕
การนำพระพุทธศาสนาเข้าไปสู่ประเทศจีน

การที่พระพุทธศาสนาได้เข้าไปสู่ประเทศจีนนั้นนับว่าเป็นเหตุการณ์ที่มีผลแผ่ไพศาลไปทั่ว ทั้งในด้านการพัฒนาความคิดและวัฒนธรรมจีน และในด้านการพัฒนาพระพุทธศาสนาเอง หลังจากที่ได้ผ่านพ้นสมัยแห่งการปรับตัวให้เข้ากันอย่างยากลำบากและกินเวลานานแล้ว คำสอนใหม่นี้ก็ดำเนินการจัดตั้งตนเองเป็นระบบความคิดที่สำคัญทำให้ปรัชญาจีนรุ่งเรืองสุกใสมากทีเดียวและเป็นระบบศาสนปฏิบัติที่สำคัญยิ่งซึ่งทำให้มีอิทธิพลเหนือศาสนาของจีนที่นิยมนับถือกันโดยทั่วไปอยู่ตลอดเวลา ความจริงเราได้พูดกันมานานแล้วว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ารวมกับลัทธิประเพณีพื้นเมืองของจีนคือ ลัทธิขงจื๊อกับลัทธิเต๋า กลายเป็นศาสนาหนึ่งในศาสนาทั้งสาม จึงชื่อว่าได้ประสบผลสำเร็จในแง่ที่มีฐานะเคียงบ่าเคียงไหล่กับคำสอนเหล่านั้นอย่างแท้จริง

แม้ทางราชการถือว่าพระพุทธศาสนาเข้าไปสู่ประเทศจีนในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๖ แต่ความจริงพระพุทธศาสนาได้พัฒนาทั้งในด้านปรัชญาและด้านศาสนปฏิบัติอยู่ก่อนหน้านั้นตั้งหลายร้อยปีแล้ว ณ ที่นี้หาใช่ฐานะที่จะพยายามสรุปพัฒนาการทางด้านประวัติ-ศาสตร์นั้นไม่ แต่ทว่าการกล่าวถึงหลักการที่สำคัญ ๆและความคิดคำนึงของพระพุทธศาสนาในอินเดียแต่เพียงย่นย่อนั้น นับว่าเป็นสารัตถะสำคัญที่จะทำให้เราเข้าใจแบบฉบับที่พระพุทธศาสนามีอยู่ในประเทศจีนได้

คำสอนขั้นมูลฐานของพระพุทธศาสนา

สัจธรรมที่เป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนานั้นหาใช่สัจธรรมทางด้านอภิปรัชญาหรือทางเทววิทยาไม่ แต่ดูจะเป็นไปในทางจิตวิทยามากกว่า คำสอนหลักที่เกี่ยวกับอริยสัจ ๔ ก็มีอยู่ว่า :-

(๑) ชีวิตทั้งปวงนั้นเต็มไปด้วยทุกข์อย่างหนีไม่พ้น
(๒) ทุกข์นั้นเกิดมาจากตัณหา
(๓) การจะดับทุกข์ได้นั้นต้องดับที่ตัวตัณหา และ

(๔) การจะดับทุกข์ได้นี้จะต้องมีความระมัดระวังในด้านความประพฤติที่มีระเบียบวินัยและมีศีลธรรมอันเป็นการทำชีวิตให้สมบูรณ์ด้วยการทำจิตให้เป็นสมาธิ โดยอาศัยคำแนะนำสั่งสอนของภิกษุทางพระพุทธศาสนา

อริยสัจ ๔ นี้ ซึ่งเป็นอริยทรัพย์ที่มีอยู่ทั่วไปในสำนักนิกายทางพุทธศาสนาทุกสำนักนั้นเป็นส่วนของธรรมที่แท้จริง ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นกฎทางด้านศีลธรรมที่เป็นพื้นฐานของจักรวาล

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแต่เป็นสังขารคือเป็นสิ่งที่รวมสิ่งต่าง ๆ ตั้งแต่สองสิ่งขึ้นไปเข้าด้วยกันแล้วจึงเกิดมีผลตามมาว่า สิ่งทั้งปวงล้วนแต่ไม่เที่ยง เพราะการที่ขันธ์ทั้งปวงรวมเข้าด้วยกันนั้น ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา อีกประการหนึ่ง สังขารเหล่านั้นซึ่งโดยเนื้อแท้ของมันแล้วล้วนแต่เป็นของไม่เที่ยงทั้งสิ้น จึงนับว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน (อัตตา) หรือดวงวิญญาณ (soul) ที่เป็นนิรันดรใดๆ เลย ไม่มีปัจเจกภาพใด ๆ ครองอยู่เลย และดังที่เราได้เห็นมาแล้วว่าสังขารเหล่านั้นย่อมขึ้นอยู่กับทุกข์อย่างหนีไม่พ้นทีเดียว ลักษณะสามประการแห่งธรรมชาติของโลกนี้ และสิ่งทั้งปวงที่สังขารมีอยู่ คือ ความทุกข์ ความเป็นของไม่เที่ยงและความปราศจากอัตตา (soul) นี้ ได้มีกล่าวถึงอยู่ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาซ้ำแล้วซ้ำอีก และถ้าหากว่าเราไม่สามารถที่จะเข้าใจความจริงเกี่ยวกับสังขารนี้แล้ว ก็ไม่มีทางที่เราจะพ้นทุกข์ได้ มนุษย์เราจะต้องมีความต้องการที่จะมีความมั่นคงถาวรอยู่ในรูปใดรูปหนึ่งตลอดไปจนกว่าเขาจะเข้าใจสามัญลักษณะของโลกทั้งสามประการนี้ได้โดยตลอด และถ้าหากเขาไม่สามารถเข้าใจสามัญลักษณะทั้งสามของโลกได้แล้ว เขาก็จะต้องประสบทุกข์และบางทีก็ทำให้ผู้อื่นพลอยได้รับทุกข์ไปด้วย

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงในจักรวาลนี้อาจจำแนกออกไปได้เป็น ๕ ขันธ์ หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้นเกิดจากการผสมของขันธ์ห้า อันได้แก่ ***รูป เวทนา สัญญา สังขาร*** และ ***วิญญาณ รูป*** ประกอบด้วยวัตถุที่จะสัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า และธาตุอื่น ๆ อีกมากมายที่มีความสำคัญน้อยกว่านั้น ***เวทนา*** เป็นความรู้สึกจริงๆ ที่เกิดในฐานะเป็นผลแห่งการที่ประสาททั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ได้กระทบกับอารมณ์ภายนอก (อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์) ***สัญญา*** เป็นการกำหนดจำเวทนาต่างๆ เหล่านั้นได้ ***สังขาร*** ได้รวมเอาอารมณ์ที่เกิดกับจิตต่างๆ (เจตสิกธรรม) นิสัย ความสามารถ และเงื่อนไขแห่งปัจเจกภาพทั้งปวง ส่วน ***วิญญาณ*** นั้นเกิดจากการ

เกี่ยวเนื่องกันแห่งส่วนประกอบทางจิตอื่นๆ คนเราแต่ละคนล้วนเกิดจากการรวมขันธ์เข้าด้วยกันทั้งนั้น ซึ่งแต่ละขณะๆ ไม่เคยเป็นอย่างเดียวกันเลย เพราะฉะนั้นภาวะทั้งปวงของคนจึงตกอยู่ในสถานะที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

กระบวนการที่ทำให้ชีวิตสืบต่อและสิ่งหนึ่งนำไปสู่อีกสิ่งหนึ่งนั้นได้รับอรรถาธิบายในรูปของ ***ปฏิจจสมุปบาท*** หรือ สายโซ่แห่งความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน หรือการอาศัยกันและกันเกิดขึ้น สาเหตุเบื้องแรกของกระบวนการการเวียนว่ายตายเกิดนี้ก็คือ ***อวิชชา***ได้แก่ความไม่รู้แจ้งอันเป็นพื้นฐานที่เข้าใจว่าปัจเจกภาพและความถาวรมีอยู่จริงทั้งๆ ที่ความจริงนั้นหาได้มีอยู่ไม่ ดังนั้นจึงได้เกิดมีปรากฏการณ์ทางจิตต่างๆ ขึ้นในสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งรวมทั้งตัณหาที่ติดตามมาด้วย ความพยายามที่จะทำสิ่งทั้งหลายให้เหมาะเจาะกับตน ซึ่งข้อนี้ถือเอากามตัณหาและความสัมพันธ์ทางกามารมณ์เป็นตัวเหตุที่แท้จริงสำหรับแต่ละต่อไปในสายโซ่นั้น ซึ่งได้รวมเอาชราและมรณะเข้าไว้ด้วย และจะเป็นอยู่อย่างนี้ซ้ำๆ ซากๆ ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการเกิดใหม่ตามกฎของกรรมซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วมิได้แตกต่างไปจากคำสอนในศาสนาฮินดูเลย แม้ว่าจะมีการอธิบายแตกต่างกันอยู่บ้างก็ตาม

ดังที่เราได้เห็นมาแล้วว่า ไม่มีภาวะที่ถาวรใดๆ เคลื่อนจากร่างหนึ่งไปสู่อีกร่างหนึ่งเลย และสิ่งทั้งปวงรวมทั้งปัจเจกบุคคลด้วย ก็ตกอยู่ในสถานะที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลานี้ แต่ทว่าการทำการพูดและการคิดแต่ละครั้งได้ทิ้งร่องรอยไว้ที่เบญจขันธ์ซึ่งก่อให้เกิดเป็นปัจเจกบุคคลตามที่ปรากฏนั้น และลักษณะของมันก็สับเปลี่ยนหมุนเวียนไปตามส่วน กระบวนการนี้ดำเนินไปตลอดชีวิต และเมื่อส่วนต่างๆ ของภาวะทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมแยกออกจากกันเมื่อคราวถึงซึ่งมรณะนั้น ส่วนประกอบที่เป็นนามธรรมซึ่งก่อให้เกิดเป็นสิ่งที่ในระบบอื่น ๆ อาจเรียกว่า ดวงวิญญาณ หรือ อัตตา (soul) นั้นก็จะเอาผลแห่งกรรมในอดีตไป และไปเกิดในร่างต่อไปตามความเหมาะสมกับกรรม ดังนั้นจึงไม่มีอัตตา (soul) ที่ถาวรใดๆ เลย แต่ก็พอจะหาช่วงสำหรับลัทธิที่ว่าด้วยการถ่ายทอดของดวงวิญญาณได้ แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะปฏิเสธเรื่องอัตตาว่ามีอยู่จริงๆ แต่ในด้านปฏิบัติแล้วมีส่วนแตกต่างกันอยู่น้อยมาก และวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่รู้จักกันแพร่หลายมาก เช่น ***ชาดก*** อย่างน้อยก็ยอมรับว่ามีสิ่งที่เสมือนอัตตา (quasi-soul) ซึ่งจะดำรงอยู่ต่อไปโดยไม่มีกำหนดอยู่เหมือนกัน

เราจะสามารถยุติกระบวนการการเกิดใหม่ได้ก็โดยการบรรลุถึงนิพพานเท่านั้น

ซึ่งในขั้นแรกก็จะต้องมีสัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้องเกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่ แล้วต่อไปก็โดยอาศัยระบบความประพฤติทางด้านศีลธรรมที่ควบคุมไว้ได้ด้วยความไม่ประมาท และประการสุดท้ายก็โดยอาศัยการทำจิตให้เป็นสมาธิแน่วแน่ เราไม่อาจอธิบายสถานะแห่งนิพพานได้ แต่เราก็สามารถอธิบายหรือแนะให้ทราบได้โดยการอุปมาอุปไมย เมื่อพูดตามตัวอักษรแล้ว คำว่า ***นิพพาน*** ก็หมายความว่า "ดับสนิท" เช่นการดับของไฟเป็นต้น ในนิพพานนั้น ความคิดเห็นที่เกี่ยวกับบุคลิกภาพส่วนบุคคลหรืออัตตาทั้งปวงจะไม่มีอยู่ต่อไปและก็ไม่มีอะไรที่จะเกิดใหม่อีก ตราบเท่าที่เรายังเกี่ยวข้องอยู่กับปัจเจกบุคคล นิพพานก็คือการทำลายนั่นเอง แต่ทว่าตามความเป็นจริงแล้ว โดยทั่ว ๆ ไปไม่มีพุทธศาสนิกชนใด ๆ ในสมัยแรกคิดถึงนิพพานในเชิงปฏิเสธเช่นนั้นเลย เข้าใจกันว่านิพพานเป็นสถานะที่สูงเลิศเกินกว่าที่สามัญชนซึ่งเต็มไปด้วยอวิชชาจะเข้าใจได้ แต่ทว่าโดยพื้นฐานแล้ว นิพพาน ก็มิได้แตกต่างไปจากสถานะแห่งความประเสริฐสุดดังที่ได้มีอธิบายอยู่ในระบบอื่น ๆ ของอินเดียซึ่งมิได้นับถือพระเจ้าเลย

ระบบเหล่านี้ เป็นคำสอนของพระพุทธศาสนานิกายหีนยาน หรือเถรวาทและมีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย คำสอนเหล่านี้ได้เป็นที่ยอมรับนับถือกันอยู่ในวงการพระพุทธศาสนาทุกนิกาย แต่ทว่านิกายมหายานหรือที่เสมือนเป็นมหายาน (quasi-Mahāyāna) นั้นได้พัฒนาลัทธิคำสอนอื่น ๆ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วก็ดูเหมือนจะให้ความสนใจต่อคำสอนที่เป็นพื้นฐานนี้น้อยอยู่สักหน่อย

พระพุทธศาสนานิกายมหายานเกิดขึ้นในอินเดียมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖-๗ แล้ว นิกายใหม่ที่อ้างว่าจะช่วยคนทั้งปวงให้พ้นทุกข์ได้นี้เรียกตัวเองว่า ***มหายาน*** ซึ่งหมายถึงยานใหญ่ (ที่จะนำสัตว์ไปสู่ความพ้นทุกข์) ซึ่งตรงข้ามกับพระพุทธศาสนาเดิมซึ่งถูกขนานนามว่า ***หีนยาน*** หรือยานเล็ก คัมภีร์ของมหายานก็อ้างว่าเป็นตัวแทนคำสอนครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้าซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงเปิดแบบให้เฉพาะแก่สาวกที่มีความก้าวหน้าทางด้านจิตใจมากที่สุดเท่านั้น ส่วนคำสอนเดิม ๆ นั้นเป็นเพียงคำสอนขั้นต้น ๆ เท่านั้นเอง พระพุทธศาสนานิกายมหายานซึ่งมีที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายอยู่ในสรวงสวรรค์ และมีอภิปรัชญาทางด้านมโนคติอยู่นั้นมีอะไรที่แตกต่างจากนิกายเถรวาทอย่างน่าแปลกใจอยู่หลายแง่หลายมุมด้วยกัน เราอาจถือว่าเป็นการพัฒนาไปสู่ระบบความโน้มเอียงขั้นสุดท้ายซึ่งได้มีอยู่ก่อนมานมนานกาเลแล้วก็ได้

ความโน้มเอียงในการที่จะยกพระพุทธเจ้าเป็นเทพเจ้านั้น บางทีจะมีอยู่ตั้งแต่

ในสมัยพุทธกาลแล้วก็ได้ ในศาสนาของอินเดีย เทวดาก็หาใช่อะไรสักอย่างหนึ่งที่สูงสุดอย่างสิ้นเชิงไม่ หรือมิได้เป็นผู้ประเสริฐเหนือสิ่งที่ต้องตายทั้งปวงมากนักเลย ซึ่งก็เป็นแบบเดียวกับพวกยิว พวกคริสต์ศาสนิก หรือพวกมุสลิมนั่นเอง ทั้งหาได้เป็นอะไรบางอย่างที่เพ่งอยู่ที่บุคลิกภาพที่เป็นหนึ่งซึ่งมีอำนาจทุกอย่างและรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ ในศาสนาของอินเดีย เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่จะแสดงพระองค์ให้ปรากฏในหลายปางด้วยกัน และถ้าหากว่าเทพเจ้าเหล่านั้นจะไม่มีหูทิพย์จริงๆ ก็เกือบๆ ไปนั่นแหละ นักปราชญ์คนสำคัญๆ และศาสดาทุกๆ คนก็ถือกันว่าเป็นการปรากฏกายของเทพเจ้าโดยเฉพาะ หรือในบางทัศนะเราก็ถือว่าเป็นเทวดาในรูปมนุษย์ (สมมุติเทพ) พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่เหนือเทพเจ้าทั้งหลายเสียอีก เพราะแม้แต่พระพรหมซึ่งเป็นเทพเจ้าที่สูงศักดิ์เองก็ต้องถวายความเคารพพระองค์ และพระพุทธองค์เวลาเข้าสมาธิแล้วสามารถอยู่เหนือความรุ่งโรจน์และสวรรค์ที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนซึ่งเทพเจ้าองค์สำคัญๆ ประทับอยู่เสียอีก แล้วต่อจากนั้นพระองค์ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งเป็นสถานะที่ไม่สามารถจะให้อรรถาธิบายได้ ! จากทัศนะของชาวพุทธ แม้เทพเจ้าที่สูงสุดก็ยังผิดพลาดได้ เพราะพระพรหมฝันว่าตนเป็นผู้สร้างสรรค์โลกในเมื่อความจริงนั้นโลกเกิดขึ้นมาเพราะผลแห่งสาเหตุที่เป็นไปตามธรรมชาติ ส่วนพระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญู คือผู้รู้แจ้งในทุกสิ่งทุกอย่าง

นอกจากนั้นเมื่อว่ากันตามหลักทฤษฎีแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงจากจักรวาลไปอย่างสมบูรณ์แบบแล้ว ทรงดับสนิทจากความรู้สึกที่ว่าเป็นบุคคลคนหนึ่งแล้ว และจะไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อโลกไม่ว่าในทางใดทั้งสิ้น แต่สูตรที่ว่าด้วย ***รัตนตรัย*** หรือ ***ขุมทรัพย์ทั้งสาม*** ที่ว่า **"พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ"** ซึ่งแปลว่า "ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง" นั้นได้กลายเป็นสูตรที่ชาวพุทธใช้ปฏิญาณตนมาตั้งแต่สมัยแรก ๆ แล้ว ไม่ว่าจะเป็นพระหรือคฤหัสถ์ก็ตาม เมื่อพูดกันตามตัวหนังสือแล้วตอนแรกที่ว่า **"พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ"** นั้น ไม่มีความหมายอะไรจริงๆ เลย เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะไปพึ่งภาวะที่ดับสนิทจากความมีอยู่เช่นนั้น อย่างไรก็ดี พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ทรงได้รับความเคารพนับถือมาตั้งแต่สมัยแรกๆ แล้ว และกล่าวกันว่าพระองค์เองได้ตรัสว่า ทุกคนที่มีความเชื่อถือในพระองค์และอุทิศตนให้แก่พระองค์แล้วจะได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์

พัฒนาการขั้นต่อไปที่เร้าใจให้เกิดความโน้มเอียงไปในทางลัทธิที่เชื่อถือว่ามีเทพเจ้านั้นเป็นความเจริญก้าวหน้าเกี่ยวกับความสนใจในเรื่องพระโพธิสัตว์ คำว่า ***โพธิสัตว์*** นี้ตามศัพท์แปลว่า ***ผู้ที่มีปัญญา*** ในครั้งแรกใช้ความหมายถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ใน

หลายพระชาติก่อนพระชาติครั้งสุดท้ายที่ทรงเป็นเจ้าชายสิทธัตถะโคตมะนั้น พระโพธิสัตว์ได้ทรงประกอบด้วยความเมตตากรุณาและทรงอุทิศพระองค์เองอย่างใหญ่หลวง ซึ่งทำให้พระองค์ทรงมีพระปัญญาและบุญบารมีเต็มเปี่ยมขึ้นตามลำดับ เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ซึ่งเรียกกันว่า ***ชาดก*** และมักจะเอามาจากนิยายและนิทานที่รู้จักกันแพร่หลายนั้นเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย และภาพชาดกต่าง ๆ เหล่านี้มักจะปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์สมัยแรก ๆ

อาจเป็นไปได้ที่ว่าแม้ในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ ก็คิดกันว่าพระองค์เท่านั้นเป็นพระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในสมัยแรก ๆ ต่อมาอาจจะเป็นเพราะได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิโซโรอัสเตอร์ก็ได้ จึงเชื่อกันว่ายังจะมีพระพุทธเจ้าอื่น ๆ ต่อไปอีก และความสนใจนี้ได้พัฒนาเป็นพระศรีอาริย์ (ศรีอริยเมตไตรย) ซึ่งจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตขึ้น กล่าวกันว่าพระพุทธเจ้าในประวัติศาสตร์คือพระพุทธเจ้าโคตมะได้ทรงพยากรณ์ไว้ว่า พระศรีอาริย์จะได้มาตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และพระศรีอาริย์นี้แหละจะทรงทำโลกให้บริสุทธิ์ได้ด้วยคำสอนของพระองค์ แต่ถ้าหากว่าพระศรีอาริย์ยังไม่มาตรัส สายโซ่แห่งภาวะซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่การประสูติของพระองค์ (หรือถ้าพูดตามแบบในนิกายอื่น ๆ ก็ว่าอัตตา) นั้นจะต้องมีอยู่เรียบร้อยแล้ว สัตว์ที่จะมาตรัสเป็นพระพุทธเจ้าศรีอริยเมตไตรยนั้นได้บำเพ็ญความดีไว้เรียบร้อยแล้ว ณ ที่ใดที่หนึ่งในจักรวาลนี้ และถ้ามีพระศรีอาริย์นี้จริง แล้วยังจะมีพระพุทธเจ้าต่อไปอีกสักเท่าไร ? ถ้าพูดตามหลักตรรกศาสตร์แล้วโลกจะเต็มไปด้วยพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระโพธิสัตว์ทั้งปวงนั้นกำลังพยายามต่อสู้เพื่อสวัสดิภาพของสัตว์ทั้งปวงอยู่

การพัฒนาไปสู่พระพุทธศาสนาระบบใหม่ขั้นต่อไปนั้น ก็คือ ความเปลี่ยนแปลงจุดหมายปลายทางที่ผู้ที่มีความเชื่อถือมุ่งหมายไว้ ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้วสัตว์ที่นับว่าสมบูรณ์จริง ๆ นั้นมีอยู่ ๓ แบบด้วยกัน คือ ***พระพุทธเจ้า***ได้แก่ผู้ตรัสรู้สัจธรรมด้วยพระองค์เอง แล้วทรงสอนผู้อื่นให้รู้ตามได้ ***พระปัจเจกพุทธเจ้า***ได้แก่ผู้ที่ตรัสรู้สัจธรรมและเก็บไว้เฉพาะตัวไม่ทรงสอนผู้อื่น และ***พระอรหันต์*** ผู้ที่ศึกษาจากผู้อื่นแล้วในที่สุดก็รู้แจ้งได้ด้วยตนเอง ถ้าพูดตามนิกายต่าง ๆ สมัยแรก ๆ แล้วผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงควรจะปรารถนาเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ ซึ่งจะไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอีก ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ชื่นชมนิพพานเรียบร้อยแล้ว และในที่สุดก็จะเข้าสู่นิพพาน (ตาย) ซึ่งจะไม่เหลือร่องรอยใด ๆ ทิ้งไว้อีกเลย ทางที่จะนำไปสู่นิพพานนั้นเป็นทางที่ยากลำบากมากกว่าจะบรรลุถึงได้ก็ต้องใช้เวลาสร้างสมบุญกุศลและอุทิศตนนับเป็นจำนวนหลายชาติทีเดียว

แต่ทว่าจุดหมายปลายทางนั้นได้เริ่มต้นถูกมองในฐานะที่ออกจะเห็นแก่ตัวสักหน่อย ความจริงพระโพธิสัตว์เมื่อทรงประกอบด้วยความเมตตากรุณาและการเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นอย่างมากและหลังจากที่ได้บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว พระองค์ก็จะทรงช่วยเหลือสัตว์อื่น ๆ ที่กำลังพยายามอยู่โดยไม่มีกำหนดประมาณ พระองค์จะไม่รีบเสด็จเข้าสู่นิพพานเร็วนัก เพราะเมื่อถึงนิพพานเสียแล้วพระองค์ก็จะไม่มีประโยชน์อะไรต่อไปอีก จึงทรงเลือกเอาการมีชีวิตอยู่ในโลกด้วยเจตนา เพื่อทรงใช้อำนาจจิตช่วยเหลือผู้อื่นจนกว่าสัตว์ทั้งปวงจะได้บรรลุถึงซึ่งความหลุดพ้น คัมภีร์มหายานหลายตอน อธิบายถึงการที่พระโพธิสัตว์เสียสละตัวเองเพื่อสวัสดิภาพของสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงนั้น ก็มีอยู่ในหมู่บุคคลที่บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วยความเมตตากรุณาอย่างที่สุดในวรรณกรรมทางศาสนาของโลกด้วยเหมือนกัน

การที่มโนคติเกี่ยวกับการที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ได้มาแทนตำแหน่งมโนคติในทางที่จะเป็นพระอรหันต์นั้น นับว่าเป็นความแตกต่างกันขั้นมูลฐานระหว่างนิกายเก่า ๆ กับนิกายซึ่งรู้จักกันในนามของนิกายมหายาน ความเชื่อถือในองค์พระโพธิสัตว์และในการที่พระองค์จะทรงให้ความช่วยเหลือแก่เราได้นั้นเข้าใจกันว่าจะช่วยให้สัตว์เป็นจำนวนมากไปสู่ความหลุดพ้นได้ ส่วนนิกายเก่า ๆ ซึ่งไม่ยอมรับมโนคติเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์นั้นจะสามารถช่วยสัตว์ที่มีความอดทนและมีความพากเพียรได้เพียงสองสามคนเท่านั้น

วิวัฒนาการในเรื่องเทววิทยาของพระพุทธศาสนาใหม่ขั้นต่อไป ก็คือลัทธิที่ว่าด้วย ***ตรีกาย*** ถ้าหากว่ามโนคติที่แท้จริงคือ มโนคติเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์แล้ว ทำไมเจ้าชายสิทธัตถะโคตมะจึงไม่คงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ต่อไป แทนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานอย่างเห็นแก่ตัวเล่า? ข้อขัดแย้งกันอยู่ในตัวนี้ได้รับคำตอบโดยอาศัยทฤษฎีแบบโดเซติก (docetic) (คือเกี่ยวกับลัทธิ docetism ซึ่งเป็นลัทธิทางคริสต์ศาสนาที่ Doce-tae กล่าวว่า พระเยซูปรากฏแก่มนุษย์ในร่างวิญญาณ และโดยเหตุที่พระเยซูไม่มีร่างกายมนุษย์จริง ๆ จึงดูเหมือนว่าเป็นทุกข์และตายบนไม้กางเขนเท่านั้นเอง-ผู้แปล) ซึ่งก็อีกนั่นแหละคืออาจมีรกรากอยู่ในความคิดเห็นที่นิยมกันอยู่ในหมู่พุทธศาสนิกชนทั่ว ๆ ไปในสมัยแรก ๆ ความจริงพระพุทธเจ้าโคตมะไม่ใช่บุคคลธรรมดา แต่ทว่าเป็นการปรากฏกายของเทพเจ้าที่สำคัญยิ่งองค์หนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงมีสามกาย คือ ***ธรรมกาย สัมโภคกาย*** และ ***นิรมานกาย*** เฉพาะนิรมานกายเท่านั้นที่ประทับอยู่ในโลกในฐานะที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะโคตมะ ซึ่งเป็นการเกิดมาจากสัมโภคกายซึ่งดำรงเป็นนิรันดรอยู่ในสวรรค์ในฐานะที่เป็นเทพเจ้าที่สูงสุด แต่สัมโภคกายนี้เกิดมาจากธรรมกายอีกทอดหนึ่ง ธรรมกายก็คือ

พระพุทธเจ้าที่สูงสุดซึ่งมีแทรกซึมอยู่ทั่วไปในสากลจักรวาล ปรัชญาและระบบอภิปรัชญาที่ละเอียดที่สุดได้พัฒนาคู่ขนานไปกับความคิดเห็นทางด้านเทววิทยาเหล่านี้ และธรรมกายนั้นก็ถือว่าเป็นอย่างเดียวกับนิพพานนั่นเอง ความจริงแล้วธรรมกายเป็นวิญญาณของโลก เป็นพระพรหมของคัมภีร์อุปนิษัทในรูปใหม่ ในจักรวาลวิทยาแบบมหายานที่พัฒนาอย่างเต็มที่แล้วนั้นมีสัมโภคกายมากมาย ซึ่งสัมโภคกายทั้งหมดนั้นเกิดจากธรรมกายเดียวกัน แต่ทว่าพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ในสรวงสวรรค์ซึ่งเกี่ยวข้องกับโลกของเราเป็นส่วนใหญ่นั้นคือ พระอมิตาภะพุทธเจ้า (พระผู้มีพระรัศมีที่วัดไม่ได้) ซึ่งประทับอยู่ ณ ***สวรรค์สุขาวดี*** คือ "ดินแดนที่มีความสุข" (หรือ "ดินแดนที่บริสุทธิ์" ตามที่ชาวจีนเข้าใจกัน) อันเป็นสวรรค์ทางทิศตะวันตก ผู้ที่มีความสัมพันธ์อยู่กับพระองค์ก็คือพระโคตมะพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ในโลกและพระโพธิสัตว์ที่มีอำนาจมาก และทรงมีความเมตตากรุณามากองค์หนึ่ง คือพระอวโลกิเตศวร ("พระผู้ที่ทรงมองลงมา")

พระพุทธศาสนาแบบเก่าและแบบใหม่ได้เจริญรุ่งเรืองคู่เคียงกันอยู่ในประเทศอินเดียในสมัยราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๖-๗ และเราได้อ่านพบบรรดานักเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งบางรูปเป็นผู้ที่นับถือนิกายมหายานและบางรูปก็เป็นผู้ที่นับถือนิกายหีนยาน แต่ทว่าโดยทั่วๆ ไปแล้วชาวพุทธทางอินเดียภาคพายัพไม่ว่าจะเป็นพวกมหายานหรือหีนยานก็ตามล้วนแต่ได้รับความคิดเห็นแบบมหายานเข้าไว้ทั้งนั้น นิกายหีนยานแบบที่เคร่งครัดมากนั้นดูเหมือนว่าจะเป็นพวกที่เข้มแข็งที่สุดทางอินเดียภาคตะวันตกและภาคใต้และในประเทศลังกา จากอินเดียภาคพายัพซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของจักรวรรดิกุษาน (Kushāna) ที่ยิ่งใหญ่ (พุทธศตวรรษที่๖-๘) นี่เอง ที่พระพุทธศาสนาได้แพร่สะพัดทั่วไปทั่วทั้งเอเชียกลางไปจนถึงประเทศจีน โดยเหตุที่เกิดมาจากภาคพายัพ พระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จึงเป็นแบบมหายานหรือใกล้ๆ มหายานเข้าไปทีเดียว

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศจีน

ในฐานะที่พระพุทธศาสนาได้แพร่ออกมาจากบ้านเกิดเมืองนอนของตน พระพุทธศาสนาจึงได้กลายเป็นผู้นำเอาอารยธรรมไปสู่อาณาบริเวณมากมายหลายแห่งด้วยกันที่พระพุทธศาสนาได้แทรกซึมไปถึง มีอยู่หลายแห่งที่ก่อนหน้าที่พระพุทธศาสนาจะแผ่เข้าไปถึงนั้นหาได้มีระบบการเขียนเป็นของตนเองไม่ แต่สำหรับเรื่องนี้มีประเทศที่ต้องได้รับการยกเว้นที่สำคัญยิ่งที่สุดอยู่ประเทศหนึ่ง นั่นคือประเทศจีน ในสมัยที่พระพุทธศาสนา

ได้เข้าไปสู่ประเทศจีนนั้น ประเทศจีนได้มีอารยธรรมของตนเองเก่าแก่มากแล้ว มีคัมภีร์เก่าๆ มีประเพณีที่ปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน และมีความเชื่อมั่นว่า สังคมจีนเท่านั้นเป็นสังคมที่มีอารยธรรมมากที่สุดแห่งเดียวในโลก ดังนั้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้เป็นดุจพาหนะที่นำเอา ศาสนา ศิลปะ ตัวหนังสือ วรรณกรรม ปรัชญา ฯลฯ เข้าไปสู่ประเทศต่างๆ เช่น ทิเบตนั้น นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้พบว่าประเทศจีนเป็นประเทศที่มีสิ่งเหล่านี้อยู่ในขั้นที่พัฒนาไปอย่างสูงยิ่งพร้อมแล้ว พระพุทธศาสนาพอใจที่จะแข่งขันกับระบบปรัชญาและศาสนาพื้นบ้านพื้นเมืองเพื่อเอาชนะจิตใจชาวจีน และสำหรับฝ่ายชาวจีนเองก็ถูกความเข้าใจเดิมๆ ที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งระบบปรัชญาพื้นบ้านพื้นเมืองปิดบังไม่ให้เข้าใจปรัชญาทางพระพุทธศาสนาอยู่

ไม่มีใครเลยที่จะสามารถบอกได้ว่าชาวจีนได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เมื่อใดและในแบบไหน จากการเดาเอาและจากหลักฐานทางเอกสารที่พอมีอยู่บ้าง ทำให้เราพอจะสันนิษฐานได้ว่า ความสัมพันธ์ติดต่อกันนี้ก็คือการพบพระรูปของพระพุทธเจ้าที่พวกชาวเอเชียกลางซึ่งเข้ามาสู่ประเทศจีนเคารพบูชาอยู่นั่นเอง ชาวจีนสมัยนั้นได้รับเอาพระพุทธเจ้าไว้ในฐานะเป็นกึ่งเทพเจ้าในฐานะเดียวกับฮ่วงตี่ผู้ลึกลับและปรัชญาเมธีเล่าจื๊อของตนซึ่งพวกเขาเข้าใจว่าเป็นผู้ได้บรรลุถึงซึ่งอมฤตภาพ แต่ทว่าอรุณรุ่งแห่งประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศจีนนั้น ได้ขึ้นมาพร้อมกับการแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาจีนนั่นเอง

ชาวจีนมีความกระตือรือร้นโดยเฉพาะในอันที่จะทราบว่าพระพุทธศาสนาจะเพิ่มความรู้เกี่ยวกับยาซัดโลหะให้เป็นทองคำและการปฏิบัติที่จะทำให้มีอายุยืน การทำให้เหาะเหินเดินอากาศได้ และการบรรลุคุณวิเศษอื่นให้แก่ตนได้หรือไม่ ตามที่ปรากฏ พระพุทธศาสนา (ก็คล้ายๆ ศาสนาอื่นๆ ของอินเดียนั่นแหละ) ได้วางเงื่อนไขไว้โดยย่อๆ ซึ่งแต่ละสำนักหาตรงกันไม่ จึงทำให้เชื่อว่าจะเพิ่มพูนความสามารถทางด้านสหัชญาณให้มากยิ่งขึ้น พวกนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยแรก ๆ ได้พบว่าคัมภีร์ทั้งหลายที่มีข้อแนะนำเงื่อนไขเหล่านี้นั้นเป็นคัมภีร์ที่ชาวจีนต้องการอ่านและแปลออกเป็นภาษาจีนอย่างที่สุด นี่เป็นการเริ่มต้นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศจีน

เมื่อกาลเวลาผ่านไป และโดยเหตุที่พวกชั้นปัญญาชนของจีนพุ่งความสนใจไปยังการตรึกตรองทางด้านอภิปรัชญา จึงได้กลายเป็นแบบอย่างที่นิยมกันในอันที่จะแสวงหาความจริงที่สูงสุดในพระพุทธศาสนาที่บรรดาบุคคลที่มีความโน้มเอียงในเรื่องนี้

กำลังแสวงหาอยู่ในคัมภีร์จินดกวีนิพนธ์แบบฉบับบางเล่มของจีนเอง ในปี พ.ศ. ๕๖๐ เมื่อชาติที่มิใช่จีนได้บังคับให้ราชสำนักจีนต้องสละจีนเหนือเป็นเวลาเกือบ ๓๐๐ ปีนั้น พวกปัญญาชนของจีนได้ก็กลายเป็นพวกที่ล้าสมัยยิ่งขึ้นทุกที และจุดเด่นแห่งความโน้มเอียงของพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นก็คือการถกเถียงกันในด้านปรัชญาที่ลึกซึ้งในห้องรับแขกในบ้านใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นที่รวมของพวกหัวกะทิของสมาคมฝ่ายคฤหัสถ์และผู้ที่มีปัญญาเปรื่องปราดที่สุดในวัดใหญ่ ๆ ในเมืองหลวง การแปลความหมายพระพุทธศาสนาอย่างง่าย ๆ โดยใช้คำในลัทธิเต๋าใหม่นั้นได้เป็นที่นิยมแพร่หลายไปทั่วทุกหนทุกแห่ง และคนทั้งหมดต่างก็พากันลืมว่าพระพุทธศาสนามีรกรากมาจากอินเดียไปหมด

แต่ก็มีความโน้มเอียงที่เป็นปฏิปักษ์กันอยู่ ในข้อแรกในจีนเหนือและจีนใต้มิได้มีพระภิกษุเพียงสองสามรูปเท่านั้นที่มีความสนอกสนใจเป็นพิเศษต่อความหมายที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาและการหลุดพ้นแบบพระพุทธศาสนา การที่ชาวจีนรังเกียจภาษาต่างประเทศก็คงเป็นอย่างที่เคยเป็นมาแล้ว คือยังคงเป็นเหมือนเดิม บุคคลเหล่านี้มีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหานักแปลที่สามารถหรือต้องการที่จะเข้าร่วมในโครงการการแปลเหล่านั้นเสียเอง พร้อม ๆ กับที่มีห้องประชุมสำหรับถกเถียงในด้านปรัชญา และมีโครงการใหญ่เกี่ยวกับการแปลนี้ ทางภาคเหนือก็มีความโน้มเอียงไปหาพระพุทธศาสนาภาคปฏิบัติและที่เป็นไปในทางเสียสละมากกว่าทางภาคใต้ ข้อนี้ประกอบด้วยการเน้นถึงการปฏิบัติทางด้านการเข้าสมาธิ เช่นเดียวกับการบริจาคทาน และการประกอบกองการกุศลอื่น ๆ ฯลฯ ด้วย การสร้างวัดวาอารามและการสร้างพระพุทธรูปก็ได้แพร่สะพัดไปทั่วประเทศจีนในเวลาไม่ช้านัก

ข้อความต่าง ๆ ที่เลือกคัดเอามาแสดงต่อไปนี้ก็มีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นคุณลักษณะทั่ว ๆ ไปของพระพุทธศาสนาในสมัยแรก ๆ นี้ และเพื่อจะแสดงให้เห็นปัญหาต่าง ๆ บางประการที่พระพุทธศาสนาได้เผชิญมาแล้วในการที่จะทำให้ชาวจีนยอมรับนับถือนั้น

โม่วจื๊อ

การกำหนดความผิดพลาด

วันเดือนปี และนามผู้ประพันธ์เรื่องนี้ไม่ปรากฏ แซ่ของผู้ประพันธ์ที่อ้างถึงคือโม่วนั้น ทำให้คนหลายคนเข้าใจว่าท่านเป็นคนคนเดียวกับโม่วหรุง (Mou Jung) ในสมัย

ราชวงศ์ฮั่นยุคหลัง แต่ทว่าพวกคงแก่เรียนในสมัยต่อมาได้แสดงให้เห็นโดยไม่ต้องสงสัยเลยว่าผู้ประพันธ์นี้หาใช่โม่วหรุงไม่

เมื่อพูดถึงเรื่องวันเดือนปีแล้ว อรรถรสโดยทั่วๆ ไปแห่งลีลาการประพันธ์นั้นทำให้คาดว่าหนังสือนี้ได้เขียนขึ้นในสมัยที่พระพุทธศาสนาตั้งมั่นได้ดีพอ จนทำให้ชาวจีนเกรงกลัวอิทธิพลของพระพุทธศาสนาและพยายามที่จะดีโต้ตอบ การดีโต้พระพุทธศาสนาในภาคเหนือดำเนินไปในรูปของการกลั่นแกล้งหรือจำกัดขอบเขตอย่างเป็นทางการทีเดียว ส่วนการดีโต้ภายใต้ราชวงศ์ฝ่ายใต้ ระหว่าง พ.ศ. ๙๖๓-๑๑๓๒ นั้นเป็นไปในรูปของการโต้ปัญหาธรรมะ หนังสือเรื่อง ***การกำหนดความผิดพลาด*** หรือที่เรียกในภาษาจีนว่า ***หลี่โฮวหลุน*** (Li-huo lun) นั้นปรากฏว่าเป็นการกล่าวแก้ให้พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นการเขียนโต้ตอบข้อเขียนที่เป็นการโต้ปัญหาธรรมะนั้น

ผู้ประพันธ์ยึดมั่นว่าการที่จะเป็นคนจีนที่ดีและเป็นชาวพุทธที่ดีไปพร้อมๆ กันนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ว่าไม่มีความขัดแย้งที่เป็นมูลฐานใดๆ ในระหว่างการดำรงชีวิตทั้งสองแบบนี้เลย และว่าความจริงแท้ที่สำคัญยิ่งที่พระพุทธศาสนาได้สั่งสอนนั้นก็เหมือนกับที่ลัทธิขงจื้อและลัทธิเล่าจื๊อสอนนั่นเอง เพียงแต่ว่าภาษาเท่านั้นที่แตกต่างกัน

(จาก *สุงมิ่งจิ*, ใน *ไตโชไดโซเกียว* LII, ๑-๗)

ทำไมในหนังสือจินตกวีนิพนธ์แบบฉบับของจีนจึงมิได้มีการกล่าวถึงพระพุทธศาสนาเลย ?

มีผู้ถามปัญหาว่า: ถ้าวิถีทางของพระพุทธเจ้าเป็นวิถีทางที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและสำคัญที่สุด แล้วทำไมเอี๋ยว ชุน โจวกุงและขงจื้อจึงมิได้ปฏิบัติตามวิถีทางของพระพุทธเจ้าเล่า? ในหนังสือจินตกวีนิพนธ์แบบฉบับของจีนทั้งเจ็ดเล่มนั้น เราไม่เห็นว่ามีการพูดถึงวิถีทางทางพระพุทธศาสนาเลย ท่านขอรับ ท่านก็ชอบ ***คัมภีร์คีตคาถา*** และ ***คัมภีร์ประวัติศาสตร์*** อยู่ และท่านก็พออกพอใจกับพิธีรีตองและการดนตรี แล้วทำไมท่านจึงรักวิถีทางของพระพุทธเจ้าและชื่นชมยินดีในศิลปะต่างชาติอยู่อีกเล่า ? ศิลปะต่างด้าวเหล่านั้นวิเศษกว่าหนังสือจินตกวีนิพนธ์แบบฉบับและหนังสืออรรถาธิบายทั้งหลายหรือ และมันทำให้นักปราชญ์ได้ประสบผลสำเร็จดีขึ้นหรือ? กระผมขอโอกาสมีเสรีภาพที่จะแนะนำท่านให้ปฏิเสธศิลปะของต่างด้าวนั้นเสียเถิด

โม่วจื๊อกล่าวว่า : หนังสือที่เขียนไว้ทั้งหมดไม่จำเป็นจะต้องเป็นถ้อยคำของขงจื้อ

และยาทั้งหมดก็ไม่จำเป็นจะต้องประกอบด้วยสูตรของ (นายแพทย์ผู้มีชื่อเสียงโด่งดังชื่อ) เพียนฉ่วย (P'ien-ch'üeh) สิ่งที่เข้ากันได้กับหลักการใหญ่เราก็ควรปฏิบัติตามทั้งนั้น อะไรที่รักษาคนเจ็บป่วยได้ก็นับว่าดีทั้งนั้น คนดีผู้คงแก่เรียนได้วาดรูปร่างของสิ่งที่ดีทั้งปวงไว้อย่างกว้าง ๆ และโดยอาศัยเหตุนั้นเองจึงนับว่าเป็นคุณประโยชน์ต่อคุณลักษณะของเขามาก จื่อกุง (Tzu-kung) ซึ่งเป็นศิษย์ของขงจื๊อกล่าวว่า "อาจารย์ขงจื๊อนั้นมีครูที่ถาวรอยู่หรือ ?" เอี๋ยวได้รับใช้หยินโฉ่ว (Yin Shou) ชุนได้รับใช้หวู่เฉิง (Wu-ch'eng) โจวกุงได้ศึกษามาจากหลิ่วหว่าง (Lü Wang) และขงจื๊อก็ได้ศึกษามาจากเล่าจื๊อ (Lao Tzu) ไม่มีครูคนใดในบรรดาครูเหล่านี้ที่ได้ถูกกล่าวขวัญถึงในหนังสือจินดกวีนิพนธ์แบบฉบับทั้งเจ็ดเล่มเลย แม้ว่าครูทั้งสี่เหล่านี้เป็นนักปราชญ์ก็จริง แต่เมื่อเอามาเปรียบกับพระพุทธเจ้าแล้วก็เสมือนเอากวางขาวมาเปรียบกับกิเลน เอานกนางแอ่นมาเปรียบกับพญาครุฑ ฉะนั้นเอี๋ยว ชุน โจวกุง และขงจื๊อได้ศึกษาเล่าเรียนมาจากครูอาจารย์เช่นนี้ แล้วจะมิโง่ไปหรือที่เราจะปฏิเสธพระพุทธเจ้าซึ่งมีคุณลักษณะที่พิเศษเหนือปรกติธรรมดาและทรงมีอำนาจเหนือมนุษย์โดยหาขอบเขตมิได้ ? แล้วเราควรจะปฏิเสธพระองค์และไม่ยอมศึกษาจากพระองค์อยู่หรือ ? เรื่องที่บันทึกไว้และคำสอนในหนังสือจินดกวีนิพนธ์แบบฉบับทั้งห้าหาได้มีทุกสิ่งทุกอย่างไม่ ถ้าหากไม่มีการกล่าวขวัญถึงพระพุทธเจ้าในหนังสือเหล่านั้นแล้วจะมีช่องโหว่อะไรที่เราจะสงสัยอยู่อีกเล่า ?

ทำไมพระภิกษุทางพระพุทธศาสนาจึงไม่ทำร้ายร่างกายผู้อื่น ?

อุปสรรคที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งที่เผชิญหน้าพระพุทธศาสนาในประเทศจีนในสมัยแรก ๆ ก็คือการที่สังคมรังเกียจการปลงผม ซึ่งพระในพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องปลง พวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อถือว่าร่างกายเป็นของขวัญที่บิดามารดามอบให้เรา ดังนั้นการทำให้ร่างกายได้รับความเดือดร้อนถือว่าเป็นการไม่มีความเคารพในบิดามารดา

มีผู้ถามปัญหาว่า : "หนังสือจินดกวีนิพนธ์แบบฉบับที่ว่าด้วยการที่บุตรจะต้องมีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา" นั้นได้กล่าวว่า "เราได้รับลำตัว ขา ผม และผิวหนังมาจากบิดามารดาของเรา เราไม่กล้าทำให้อวัยวะเหล่านั้นต้องได้รับความเจ็บปวด" เมื่อเฉิงจื่อ (Tseng Tzu) ใกล้จะตาย ได้แบมือแบเท้าออก แต่บัดนี้ภิกษุทั้งหลายได้ปลงผมของตนหมด ข้อนี้ย่อมเป็นการฝ่าฝืนคำสอนของนักปราชญ์และไม่ปฏิบัติตามวิถีทางของบุตรที่ดีที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาเลย !

โม่วจื๊อกล่าวว่า : ขงจื๊อได้เคยกล่าวว่า "ผู้ที่เราเดินตามนั้นไม่จำเป็นเลยที่จะต้อง

เป็นผู้ที่เราอาจชั่งคุณความดีของเขาได้" นี่คือสิ่งที่ขงจื๊อหมายถึง โดยการทำสิ่งที่ดีที่สุดให้เหมาะกับกาลเวลา อนึ่ง "หนังสือจินดกวีนิพนธ์แบบฉบับที่ว่าด้วยการที่บุตรจะต้องมีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา" นั้นก็กล่าวว่า "กษัตริย์ในสมัยโบราณทรงประกอบด้วยคุณธรรมความดีขั้นสูงสุดและวิถีทางที่เป็นสารัตถะสำคัญ" ไทป๋อ (T'ai-po) ได้ตัดผมเสียสั้นและสักร่างกายของตน ดังนั้นก็ชื่อว่าเจริญรอยตามประเพณีของหวูและเย่ว (Yüeh) และเป็นปฏิปักษ์ต่อเจตจำนงแห่งข้อความที่ว่า "ลำตัว ขา ผมและผิวหนัง" แต่ขงจื๊อก็ยังคงยกย่องไทป๋ออยู่ดีโดยกล่าวว่าความสามารถของไทป๋อนั้นอาจเรียกได้ว่าเป็นคุณความดีที่สูงสุด

ทำไมพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจึงไม่แต่งงาน ?

อุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เผชิญหน้าพระพุทธศาสนาในประเทศจีนในสมัยแรกๆ ก็คือการที่พระอยู่เป็นโสด ลักษณะที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของศาสนาดั้งเดิมของจีนก็คือการบูชาบรรพบุรุษ ถ้าหากว่าไม่มีลูกหลานที่จะทำบุญไปให้ แล้วก็จะไม่มีการเซ่นไหว้ใดๆ เลย เพราะฉะนั้น จึงก่อให้เกิดความต้องการที่จะมีลูกหลานสืบตระกูลเป็นธรรมดา ชาวจีนถือว่าไม่มีความวิบัติใด ๆ จะยิ่งไปกว่าความไม่มีบุตรอีกแล้ว

มีผู้ถามปัญหาว่า : ทีนี้เมื่อว่าถึงเรื่องความชื่นชมยินดีแล้วก็ไม่มีความชื่นชมยินดีใดๆ จะมากไปกว่าการมีบุตรสืบสายตระกูลเลย ความประพฤติที่ไร้ความกตัญญูกตเวทีนั้นก็ไม่มีใครที่จะเลวร้ายไปกว่าความไร้บุตรเลย พวกพระสละลูกเมียหมด และปฏิเสธไม่ยอมรับทรัพย์สินเงินทองใดๆ บางรูปก็ไม่แต่งงานไปชั่วชีวิตเลย การปฏิบัติเช่นนี้ช่างเป็นปฏิปักษ์ต่อความชื่นชมยินดีและคุณความดีที่เกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทีเพียงใด !

โม่วจื๊อตอบว่า : ภรรยา เด็กและสมบัติพัสถานเป็นสิ่งที่ฟุ่มเฟือยของโลก แต่การครองชีวิตอย่างง่ายๆ และไม่ทำอะไรเลยนั้นเป็นความประหลาดแห่งวิถีทาง (เต๋า) เล่าจื๊อได้เคยกล่าวว่า "ในระหว่างชื่อเสียงกับชีวิตนั้น อะไรเป็นที่รักมากกว่ากัน ? ในระหว่างชีวิตกับทรัพย์สมบัตินั้นอะไรมีคุณค่ามากกว่ากัน ? ฉื่วหยู (Hsü Yu) และ เชาฟู (Ch'ao-fu) อาศัยอยู่ที่ต้นไม้ต้นหนึ่ง ป๋ออี๋ (Po-i) และซูฉี (Shu-ch'i) อดอยากอยู่ที่เมืองโชวหยาง (Shou-yang) ถึงกระนั้นขงจื๊อก็ยกย่องคุณความดีของท่านเหล่านั้น โดยกล่าวว่า "ท่านเหล่านั้นแสวงหาวิธีกระทำให้สอดคล้องต้องกันกับมนุษยธรรม และท่านเหล่านั้นได้ประสบผลสำเร็จในการกระทำเช่นนั้นด้วย" เราไม่ได้ยินว่าท่านพูดชั่วๆ เพราะ

ท่านไม่มีบุตรและไม่มีทรัพย์สมบัติ ภิกษุที่ปฏิบัติตามทางและสร้างทางนั้นขึ้นมาก็เพื่อความสุขที่จะไม่ให้ตนต้องมีอยู่ในโลกอีกต่อไป ท่านได้เพิ่มพูนคุณความดีและปัญญาเป็นการแลกเปลี่ยนกับความสดชื่นอยู่กับภรรยาและบุตร

ความตายและการเกิดใหม่

การบูชาบรรพบุรุษของจีนมีรากฐานมาจากความเชื่อถือที่ว่าดวงวิญญาณของผู้ตายถ้าหากไม่ได้รับการเลี้ยงดูก็จะได้รับความทุกข์ยาก ลัทธิขงจื๊อซึ่งเป็นลัทธิที่นิยมเหตุผลทั้งๆ ที่ได้ดำเนินการสร้างสรรค์ ตำราที่เกี่ยวกับประเพณีจีนส่วนใหญ่ซึ่งรวมทั้งการเซ่นไหว้บรรพบุรุษด้วยนั้น ก็ยังปฏิเสธความมีอยู่ของเจตภูตและความเป็นอมตะของดวงวิญญาณ

พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย แม้จะปฏิเสธความมีอยู่ของดวงวิญญาณเช่นเดียวกันก็ได้ยอมรับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และชาวจีนสมัยแรกๆ ก็เข้าใจเรื่องนี้ว่าหมายถึงความเชื่อถือในดวงวิญญาณเฉพาะดวงซึ่งออกจากร่างร่างหนึ่งไปสู่อีกร่างหนึ่งจนกว่าจะได้ตรัสรู้ ข้อความต่อไปนี้เราจะเข้าใจได้ก็ต้องอาศัยการแปลความหมายที่ขัดแย้งกันและปนเปกันยุ่งไปหมดเหล่านี้แหละ

มีผู้ถามปัญหาว่า : พุทธศาสนิกชนทั้งหลายกล่าวว่า หลังจากที่คนตายไปแล้วเขาก็จะเกิดใหม่ ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าคำพูดเหล่านี้จะถูกต้องเลย

โม่วจื๊อตอบว่า : วิญญาณไม่เคยสูญหายไปไหนเลย เพียงแต่ร่างกายเท่านั้นที่ผุพังไป ร่างกายก็เปรียบเสมือนรากและใบของธัญพืชทั้งห้า วิญญาณก็คล้ายๆ เมล็ดและแก่นในของธัญพืชทั้งห้านั้น เมื่อรากและใบเกิดขึ้นมาแล้วมันก็จะต้องตายไปในที่สุดโดยที่จะหลีกเลี่ยงไม่พ้นเลย แต่ทว่าเมล็ดของมันนั้นสูญหายไปด้วยหรือ ? เฉพาะเพียงร่างกายของผู้ที่ได้บรรลุถึงเต๋าเท่านั้นที่สูญสิ้นไป

บางคนกล่าวว่า : ถ้าเราปฏิบัติตามวิถีทางแล้ว เราก็ตาย ถ้าเราไม่ปฏิบัติตามวิถีทางแล้ว เราก็จะต้องตายเหมือนกัน แล้วยังมีความแตกต่างอะไรกันอยู่หรือ ?

โม่วจื๊อตอบว่า : ท่านเป็นบุคคลประเภทที่ไม่มีความดีแม้แต่วันหนึ่งเลย ทั้งยังแสวงหาวิธีที่จะทำให้ชีวิตมีชื่อเสียงอยู่อีก ถ้าหากว่าเรามีวิถีทาง แม้เราจะตาย ดวงวิญญาณของเราก็จะไปอยู่ ณ ที่ที่มีความสุข ถ้าหากว่าเราไม่มีวิถีทาง เมื่อเราตายดวงวิญญาณของเราก็จะได้รับความทุกข์ร้อน

ทำไมคนจีนจึงปล่อยให้วิถีทางของอินเดียมีอิทธิพลเหนือตนเล่า ?

นี่นับว่าเป็นข้อคัดค้านประการหนึ่งที่พวกนับถือลัทธิขงจื๊อและลัทธิเต๋าชอบยกขึ้นมาอ้างมากที่สุดในตอนที่พระพุทธศาสนาหยั่งรากลงในประเทศจีนได้อย่างมั่นคง ในระยะแรก ๆ ชาวจีนที่กล่าวแก้ให้แก่พระพุทธศาสนาได้โต้ตอบข้อคัดค้านนี้ในหลายทางด้วยกัน ข้อความต่อไปนี้จะทำให้เราเห็นวิธีที่พวกเขาหาเหตุผลมาอ้าง

มีผู้ถามปัญหาว่า : ขงจื๊อกล่าวว่า "พวกป่าเถื่อนที่มีกษัตริย์ก็ไม่ดีเท่าชาวจีนที่ไม่มีกษัตริย์เลย" เม่งจื๊อได้วิพากษ์วิจารณ์เชินเฉียง (Ch'en Hsiang) เพราะท่านปฏิเสธการศึกษาของตนเองในอันที่จะปรับเอาวิถีทางของ (ครูต่างด้าวชื่อ) ฉิ่วฉิง (Hsü Hsing) มาใช้ โดยกล่าวว่า "ข้าพเจ้าได้ทราบถึงการเอาสิ่งที่เป็นจีนไปใช้เปลี่ยนสิ่งที่เป็นป่าเถื่อนแต่ทว่าข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินถึงการเอาสิ่งที่ป่าเถื่อนมาใช้เปลี่ยนสิ่งที่เป็นจีนเลย" ท่านขอรับ เมื่อท่านมีอายุ ๒๐ ปี ท่านก็ได้ศึกษาวิถีทางของเอี๋ยว ชุน ขงจื๊อ และโจวกุงมาแล้ว แต่ทว่าบัดนี้ท่านได้ปฏิเสธบุคคลเหล่านั้นและกลับเอาศิลปะของพวกป่าเถื่อนมาใช้แทน มิเป็นความผิดพลาดที่ฉกรรจ์ตอกหรือขอรับ ?

โม่วจื๊อตอบว่า : ...สิ่งที่ขงจื๊อกล่าวนั้นท่านหมายถึงการที่จะทำวิถีทางของโลกให้ถูกต้อง และสิ่งที่เม่งจื๊อกล่าวนั้นท่านหมายถึงการที่จะตำหนิความลำเอียงเข้ากับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดโดยเฉพาะ ในบรรดาบุคคลเก่าๆ นั้น ขงจื๊อเมื่อคิดถึงการอยู่ในท่ามกลางชาติที่ป่าเถื่อนเก้าชาตินั้นได้กล่าวว่า "ถ้าหากว่าคนดีผู้คงแก่เรียนจะอยู่ในท่ามกลางชาติต่างๆ เหล่านี้ แล้วจะมีความต่ำช้าอะไรอยู่ในหมู่คนดีเหล่านั้นด้วยหรือ ?" ...หนังสืออรรถาธิบายได้กล่าวไว้ว่า : "ดาวขั้วโลกเหนืออยู่ ณ ศูนย์กลางสวรรค์และอยู่ทางทิศเหนือของมนุษย์" จากข้อความนี้เราจะเห็นได้ว่าดินแดนของประเทศจีนนั้นไม่จำเป็นจะต้องอยู่ภายใต้ศูนย์กลางของสวรรค์เลย แต่ถ้าว่าตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาแล้วสัตว์ทั้งปวงที่มีโลหิต ทั้งในเบื้องบน เบื้องต่ำ และรอบๆ เรานั้นล้วนเป็นญาติของพระพุทธเจ้าทั้งนั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเคารพและศึกษาคัมภีร์เหล่านี้ ทำไมข้าพเจ้าจึงจะปฏิเสวิถีทางของเอี๋ยว ชุน ขงจื๊อ และโจวกุงเสียเล่า ? ทองและหยกไม่ทำอันตรายกัน ผลึกและอำพันไม่ทำกันและกันให้มีราคาต่ำลงเลย ท่านกล่าวว่าผู้อื่นมีความผิดทั้งๆ ที่ตัวท่านเอง นั่นแหละมีความผิด

ทำไมภิกษุจึงต้องสละความสุขทางโลกียวิสัยด้วยเล่า ?

มีผู้ถามปัญหาว่า : ในบรรดาผู้ที่มีชีวิตอยู่ในโลกนั้น ไม่มีใครเลยที่ไม่รักความมั่งคั่งสมบูรณ์และตำแหน่งหน้าที่ ไม่มีใครเลยที่ไม่เกลียดความยากจนและความต่ำต้อย ไม่มีใครเลยที่ไม่ชื่นชมยินดีกับความสุขสำราญและการอยู่เฉยๆ ไม่มีใครเลยที่ไม่ขยาดต่อการทำงานและความที่ต้องเหน็ดเหนื่อย...แต่ทว่าบัดนี้ พวกพระพากันครองผ้าสีแดง ฉันอาหารวันละมื้อเดียว สามารถระงับอารมณ์ทั้งหก (ที่เกิดทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ได้ พวกพระเหล่านั้นดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยวิธีการเหล่านี้ ในความเป็นอยู่แบบนั้นยังจะมีอะไรที่มีคุณค่าอยู่หรือ ?

โม่วจื๊อตอบว่า : ความมั่งคั่งและยศฐาบรรดาศักดิ์เป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาที่จะได้ ถ้าหากเขาไม่ได้มาในวิถีทางที่ชอบธรรมแล้ว เขาก็ไม่ควรชื่นชมยินดีมันเลย ความยากจนและความต่ำต้อยเป็นสิ่งที่มนุษย์เกลียดชัง แต่ถ้าเขาสามารถหลีกหนีมันได้โดยวิธีเหินห่างจากวิถีทาง (เต๋า) อย่างเดียวเท่านั้นแล้วละก็เขาก็ไม่ควรหลบหนีมันเลย" เล่าจื๊อได้กล่าวไว้ว่า "สีทั้งห้าทำให้ตาคนมืดบอด เสียงทั้งห้าทำให้หูคนหนวก รสทั้งห้าทำให้เพดานปากชา การไล่สัตว์และการล่าสัตว์ทำให้จิตของคนฟั่นเฟือน ทรัพย์สมบัติที่ได้มาด้วยความยากลำบากนั้น ทำให้คนมีความประพฤติดื้อดันทุรังได้ นักปราชญ์ทำงานเพื่อท้องไม่ใช่เพื่อตา เป็นไปได้ไหมที่คำพูดเหล่านี้จะกลายเป็นหมันไป ? หลิ่วเซียหุย (Liu-hsia Hui) คงไม่เอาวิถีทางดำเนินชีวิตของท่านมาแลกกับตำแหน่งเจ้าชายที่สูงสุดสามตำแหน่งในราชอาณาจักรแน่ ดวนกันมู่ (Tuan - kan Mu) คงจะไม่เอาวิถีทางดำเนินชีวิตของท่านมาแลกกับความมั่งคั่งของเจ้าชายเหวิน (Wen) แห่งแคว้นหวุย (Wei) แน่... บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดดำเนินตามมโนคติของตน และไม่คำนึงถึงอะไรนอกเหนือไปจากนั้น ในความเป็นอยู่อย่างนั้นไม่มีคุณค่าอะไรเลยเชียวหรือ ?

ทำไมโม่วจื๊อจึงเอาวรรณกรรมแบบโลก ๆ มาสนับสนุนการต่อสู้ของท่านมากกว่าที่จะเอาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้เล่า ?

มีผู้ถามปัญหาว่า : ท่านขอรับ ท่านกล่าวว่า คัมภีร์ทั้งหลายก็เหมือนแม่น้ำและทะเลนั่นเอง ข้อความแต่ละตอนๆ ในคัมภีร์นั้นก็คล้ายๆ กับผ้าไหมที่ยกดอกเงินหรือทองและสิ่งที่ประดับประดานั่นแหละ แล้วทำไมเล่าท่านจึงไม่เอาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

นั้นมาใช้ตอบปัญหาของข้าพเจ้า? ทำไมท่านจึงอ้างหนังสือเกี่ยวกับโคลงกลอนและประวัติศาสตร์แทน โดยเอาสิ่งที่แตกต่างกันเหล่านั้นมารวมกันทำให้ดูเหมือนเป็นอย่างเดียวกันเล่า ?

โม่วจื๊อตอบว่า : ...เหตุที่ข้าพเจ้าได้คัดลอกข้อความเหล่านั้น ข้าพเจ้าทราบว่าสิ่งที่ท่านคงจะเข้าใจมาก็คือว่า ถ้าหากข้าพเจ้าจะเทศนาตามถ้อยคำที่มีอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาหรือถกเถียงแก่นแท้ของการไม่กระทำแล้ว มันก็คงไม่ผิดกับพูดถึงสีทั้งห้าให้คนตาบอดฟังหรือแสดงเสียงทั้งห้าให้คนหูหนวกฟังฉะนั้น

พระพุทธศาสนาไม่มีตำราเกี่ยวกับอมฤตภาพดอกหรือ ?

ภายในการเคลื่อนไหวที่เราทราบกันอย่างกว้าง ๆ ว่า ***ลัทธิเต๋า*** นั้น ได้มีความโน้มเอียงอยู่หลายประการด้วยกัน ความโน้มเอียงอย่างหนึ่งก็คือปัญหาเกี่ยวกับอมฤตภาพ ความโน้มเอียงอีกอย่างหนึ่งก็คือ ทีท่าที่เหนือกว่าปัญหาที่เกี่ยวกับชีวิตและความตาย ชาวจีนคนแรกที่ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาได้ทำเช่นนั้นก็โดยมีความปรารถนาที่จะได้บรรลุถึงคุณวิเศษที่เหนือมนุษยธรรมทั่วไป และในบรรดาคุณวิเศษเหล่านี้ก็มีอมฤตภาพรวมอยู่ด้วย ผู้ถามปัญหาไม่พอใจที่ได้ทราบว่าพระพุทธศาสนามิได้อำนวยสิ่งที่เป็นอมฤตภาพให้เลย โม่วจื๊อได้คัดค้านโดยกล่าวว่า แม้ในลัทธิเต๋าเอง ถ้าหากเราเข้าใจโดยถ่องแท้แล้ว ก็จะเห็นว่าไม่มีการแสวงหาอมฤตภาพใด ๆ อยู่เลย

มีผู้ถามปัญหาว่า : ผู้ที่นับถือลัทธิเต๋า กล่าวว่า เอี๋ยว ชุน โจวกุง และขงจื๊อกับสานุศิษย์อีก ๗๒ คนหาได้ตายไม่ แต่ทว่าได้กลายเป็นอมรรตัยบุคคลไป พุทธศาสนิกชนกล่าวว่า คนทั้งปวงจะต้องตายและว่าไม่มีใครเลยจะหนีความตายได้พ้น ข้อนี้หมายความว่ากระไร ?

โม่วจื๊อตอบว่า : การพูดถึงอมฤตภาพนั้นเป็นความเชื่อถือที่ผิด และจะหาไม่พบด้วย นั่นหาใช่คำพูดของนักปราชญ์ไม่ เล่าจื๊อกล่าวว่า "แม้ฟ้าและดินก็ไม่อาจเป็นสิ่งนิรันดรได้ แล้วไฉนเล่ามนุษย์จะเป็นนิรันดรได้ !" ขงจื๊อกล่าวว่า "คนฉลาดละโลกไป แต่ความเมตตากรุณาและความเป็นผู้มีความกตัญญูต่อบิดามารดานั้นยังคงเป็นสิ่งนิรันดรอยู่" ข้าพเจ้าได้สังเกตศิลปะหกประการและตรวจสอบดูหนังสืออรรถาธิบายและบันทึกต่าง ๆ แล้ว ตามหนังสือและบันทึกเหล่านั้น ปรากฏว่า เอี๋ยวก็ตาย ชุนก็ตายที่ภูเขาซังหวู (Ts'ang-wu) ยิ่งก็มีฮวงซุ้ยอยู่ที่ไกวจิ (K'uai-chi) ปออี้ (Po-i) และซูฉี (Shu-ch'i) ก็มี

ฮวงซุ้ยอยู่ที่โชวหยาง (Shou-yang) กษัตริย์เหวินสวรรคตก่อนที่พระองค์จะทรงสามารถลงโทษโจ่ว (Chou) ได้ กษัตริย์หวู่ก็สวรรคตโดยไม่ได้รอให้กษัตริย์เฉิง (Ch'eng) ทรงเจริญพระชนมายุเสียก่อน เราได้ทราบว่าโจวกุงได้ถูกนำเอาไปฝังอีก และว่าก่อนที่จะตายไม่นานนัก ขงจื๊อได้ฝันเห็นเสาหินสองเสา (สำหรับพวกสานุศิษย์ของขงจื๊อนั้น) ป่อยิ่ว (Po-yü) ตายก่อนบิดา สำหรับจื่อหลู (Tzu Lu) นั้นมีผู้กล่าวว่า เนื้อหนังของท่านได้ถูกแล่แล้วเอาเกลือทา สำหรับ (การเจ็บป่วยถึงตายของ) ป่อหนิว (Po-niu) นั้น ขงจื๊อได้กล่าวว่า "นั่นต้องเป็นชะตากรรมของป่อหนิวแน่" ส่วนเซิงเฉิน (Tseng Shen) นั้นเราได้ทราบว่าก่อนตายเท้าของท่านเปล่าไม่มีอะไรหุ้มห่อ และสำหรับเยียนยว่าน (Yen Yüan) นั้น ขงจื๊อกล่าวว่า "ช่างเคราะห์ร้ายจริงที่เขามีอายุสั้นไป" และได้เปรียบเยียนยว่านดุจดอกไม้ที่ยังไม่เคยบานเลย สิ่งทั้งปวงนี้ได้มีบันทึกไว้อย่างชัดแจ้งในหนังสือจินตกวีนิพนธ์แบบฉบับทั้งหลายว่า : นับว่าเป็นถ้อยคำที่ประเสริฐสุดของบรรดานักปราชญ์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้ถือว่าข้าพเจ้าเป็นผู้แต่งหนังสือจินตกวีนิพนธ์แบบฉบับและหนังสืออรรถาธิบายและพบข้อพิสูจน์ในโลกมนุษย์การพูดถึงความเป็นอัปมงคลนี้มิใช่ความผิดที่อุกฉกรรจ์ดอกหรือ ?

ฮุยยว่าน

ภิกษุย่อมไม่แสดงความเคารพต่อพระมหากษัตริย์

เมื่อชาวอินเดียเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เขาจะละทิ้งตระกูลวรรณะ และทรัพย์สมบัติทางโลกียวิสัยทั้งหมด โดยเหตุที่ท่านอยู่นอกวงสังคมของคฤหัสถ์แล้ว ท่านจึงไม่ต้องแสดงนิมิตหมายในภายนอกใดๆ ที่จะแสดงให้เห็นว่าเป็นการแสดงความเคารพต่อผู้ที่มีอำนาจเลย การปฏิบัติแบบนี้ดูเหมือนว่าจะติดตามพระพุทธศาสนาไปทางทิศตะวันออกด้วย อย่างไรก็ดี เราทราบว่าพระภิกษุในพระพุทธศาสนาในประเทศจีนสมัยแรกๆ แม้ว่าจะคุกเข่าในเวลาที่ประกอบพิธีทางศาสนาก็มิได้แสดงนิมิตหมายใดๆ ว่าเป็นการแสดงความเคารพต่อคฤหัสถ์ ผู้มีอำนาจแม้แต่องค์จักรพรรดิเองเลย

ในตอนแรกๆ เรื่องนี้ก็มิได้ก่อให้เกิดปัญหาที่ใหญ่โตอะไรเลย เพราะมีเฉพาะพระที่มีชื่อเสียงมากที่สุดเท่านั้นที่ได้เคยเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน พระภิกษุเหล่านี้โดยทั่วๆ ไปก็เป็นพระชาวต่างประเทศซึ่งไม่ได้หวังกันว่าจะต้องปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมจีนอย่างเคร่งครัดเลย แต่เมื่อภิกษุชาวจีนกลายเป็นภิกษุส่วนใหญ่ในทางพระพุทธศาสนาขึ้นมา ปัญหาก็

เกิดยุ่งยากยิ่งขึ้น ปัญหาที่ถูกนำมาถกเถียงกันในราชสำนักในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออกนั้นก็ตกลงกันไม่ได้จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๙๔๖ สมัยนั้นเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ชื่อ ฮวนฉว่าน (Huan Hsüan : พ.ศ. ๙๑๒-๙๔๗) ได้ชิงราชบัลลังก์มาได้ชั่วคราว ได้ส่งปัญหานี้ไปให้ภิกษุที่มีชื่อเสียงมากที่สุดรูปหนึ่งชื่อ ฮุยยว่าน (Hui-yüan : พ.ศ. ๘๗๗-๙๖๐) พิจารณาตัดสิน ภิกษุฮุยยว่านได้เขียนจดหมายตอบมาว่า แม้ว่าคฤหัสถ์ที่นับถือพระพุทธศาสนาจะยอมรับนับถือว่ามีความจงรักภักดีและมีความเคารพต่อองค์พระมหากษัตริย์ตามขนบธรรมเนียมจีนเช่นเดียวกับคฤหัสถ์คนอื่นๆ แต่กรณีพระภิกษุในพระพุทธศาสนาซึ่งมีสภาวะแห่งการครองชีวิตและความมุ่งหมายที่จะหลีกหนีให้ไกลจากคฤหัสถ์นั้นไม่ควรจะหวังให้ท่านแสดงอากัปกิริยาภายนอกใดๆ ที่บ่งว่าเป็นการแสดงความเคารพและเชื่อฟังเลย ฮวนฉว่านได้ยอมรับการให้เหตุผลของฮุยยว่านแล้วก็ทรงประกาศว่าพระภิกษุไม่ต้องแสดงความเคารพองค์จักรพรรดิ หลังจากนั้นไม่นานนัก ฮุยยว่านได้แต่งหนังสือขึ้นเรื่องหนึ่งให้ ชื่อว่า "ภิกษุย่อมไม่แสดงความเคารพต่อพระมหากษัตริย์" (ซาเมิ่น ปู้จิง หวางเจหลุน) โดยกล่าวถึงการให้เหตุผลของท่านไว้อย่างละเอียดละออ

(จาก *ฮุงมิ่งจิ*, ในหนังสือ *ไตโชไดโซเกียว*, LII, ๒๙-๓๒)

พระพุทธศาสนาในครอบครัว

ถ้าหากว่าเราจะตรวจสอบถึงเนื้อหาที่กว้างขวางของสิ่งที่พระพุทธศาสนาเทศนาสอนเราแล้ว เราก็จะเห็นว่าเนื้อหาของพระพุทธศาสนานั้นแตกต่างกันในระหว่างผู้ที่สละชีวิตครอบครัว (อนาคาริก) กับผู้ที่ยังคงมีครอบครัวอยู่ (อาคาริก) ผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีครอบครัวและสละโลกนั้นมีรวมด้วยกัน ๔ ประเภท ความสัมฤทธิผลในการประกาศคำสอน และการที่คำสอนนั้นถึงประชาชนก็พอๆ กับความประสบผลสำเร็จขององค์จักรพรรดิและกษัตริย์ทั้งหลายนั่นเอง การเปลี่ยนแปลงนั้นมีผลยิ่งใหญ่กว่าการเปลี่ยนแปลงวิถีทางของรัฐบาล เมื่อพระพุทธศาสนามีผลกระทบกระเทือนต่อพุทธศาสนิกและทำให้กาลเวลาแจ่มใสปลอดโปร่งนั้น ก็ไม่มียุคใดๆ ที่จะไม่มีบุคคลทั้งสี่ประเภทนี้เลย แต่ทว่าบุคคลเหล่านี้บางทีก็ทำหน้าที่ของตน บางทีก็ปิดบังตนเองตามแต่โอกาสจะเหมาะ บางทีก็หายไป บางทีก็ปรากฏตัวออกมา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเขาจะมีศรัทธามากหรือน้อย สิ่งที่เราสามารถจะพูดถกเถียงกันได้นั้น ข้าพเจ้าจะขอกล่าวเพียงสั้นๆ เท่านั้น

ผู้ที่มีความเคารพนับถือในพุทธธรรม และยังคงครองเรือนอยู่ย่อมเป็นไพร่ฟ้าที่

จะต้องมีความเคารพต่ออำนาจที่เปลี่ยนรูปได้ (ของผู้ปกครองทั้งหลายตามกาลเวลา) ความรู้สึกของพวกเขาเหล่านั้นไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปจากขนบประเพณีเดิม ๆ เลย และแบบอย่างแห่งความประพฤติก็เข้ากันได้กับโลกของคฤหัสถ์ด้วย เพราะฉะนั้นวิถีชีวิตแบบนี้จึงรวมเอาความกระทบกระเทือนต่อวงศ์ญาติตามธรรมชาติและคุณสมบัติเกี่ยวกับการเชื่อฟังผู้มีอำนาจเข้าไว้ด้วย มรรยาทอันดีงามของความเคารพนบนอบได้มีพื้นฐานอยู่ในวิถีชีวิตนี้แล้ว และดังนั้นวิถีชีวิตนี้จึงได้ก่อให้เกิดเป็นพื้นฐานของลัทธิ สิ่งที่เป็นพื้นฐานของลัทธิก็คือกุศลกรรมที่กระทำไว้ในชาติปางก่อน ดังนั้นเมื่อถือเอาเรื่องความสนิทสนมเป็นพื้นฐานแล้ว พระพุทธศาสนาก็สอนให้มีความรักและทำให้ประชาชนพอใจกับความกรุณาที่เป็นไปตามธรรมชาติ เมื่อว่ากันในด้านความเคร่งครัดแล้ว พระพุทธศาสนาก็สอนให้มีความเคารพและทำให้ประชาชนมีความเข้าใจเรื่องการเคารพตามธรรมชาติ การได้รับผลทั้งสองอย่างนี้เนื่องมาจากสาเหตุที่มองไม่เห็น โดยเหตุที่ต้นเหตุมิได้มีอยู่ในปัจจุบัน เราจะต้องสืบสาวไปหาต้นเหตุของมันให้ได้ เพราะฉะนั้นคำสอนที่สอนว่ามีการลงโทษผู้กระทำกรรมชั่ว จึงทำให้คนมีความเกรงกลัวต่อบาป แล้วจะได้มีความระมัดระวังไม่ประมาท คำสอนที่สอนว่ามีการให้รางวัลแก่คนทำดีด้วยการให้ไปเกิดในสรวงสวรรค์นั้น ก็เป็นเหตุทำให้คนมีความยินดีในกรรมดีและจะได้ประกอบกรรมดีไว้ กรรมทั้งหลายย่อมให้ผลตอบแทนดุจเงาตามตัวและเสียงก้องที่สะท้อนกลับมาฉะนั้น และได้มีกล่าวไว้ในพระพุทธศาสนาอย่างแจ่มแจ้งแล้ว ดังนั้นจึงถือว่าการเชื่อฟังเป็นกฎธรรมดาสามัญ และวิถีทางตามธรรมชาตินั้นก็ไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้

ดังนั้นเราจึงอาจไม่ได้รับผลประโยชน์เพราะอาศัยคุณความดี (ของกษัตริย์) และเพราะการไม่รู้จักประจบประแจง เพราะความเต็มเปี่ยมด้วยความเมตตากรุณา และเพราะการขาดความเคารพนบนอบตามโอกาสอันควร เพราะฉะนั้นผู้ที่ชื่นชมยินดีในวิถีทางของพระศากยมุนีในเบื้องแรกจะต้องปฏิบัติบิดามารดาและให้ความเคารพนบนอบต่อผู้เป็นใหญ่ทั้งหลายโดยไม่มีทางเลี่ยง ผู้ที่เปลี่ยนวิถีชีวิตและสลัดเครื่องประดับผมทิ้งเสียนั้นก็จะต้องคอยปฏิบัติตามคำสั่ง (ของบิดามารดา) และปฏิบัติให้เหมาะสม ถ้าหากเจ้านายหรือบิดามารดาของเขามีความสงสัย เขาก็จะต้องหลบหน้าไป สอบถามถึงความประสงค์ของบิดา และรออยู่จนกระทั่ง (เจ้านายและบิดามารดา) จะเข้าใจแจ่มแจ้ง นี่แหละเป็นวิธีที่คำสอนในพระพุทธศาสนาได้ยกย่องการอุทิศชีวิตและช่วยกษัตริย์เปลี่ยนรูปโฉมในวิถีการปกครองประเทศ

พระพุทธศาสนานอกครอบครัว

ในตอนที่สองนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับแกนกลางของการที่ฮุยย่วนให้เหตุผลเกี่ยวกับกรณีที่ว่าทำไมพระภิกษุจึงไม่ควรแสดงความเคารพต่อบุคคลผู้เป็นใหญ่ในทางโลก ท่านได้ให้เหตุผลไว้ว่าภิกษุเป็นบุคคลที่น่าเคารพ หรือเป็นบุคคลที่ไม่มีความกตัญญูก็หาไม่ แต่ทว่าท่านอยู่ในวงนอกแห่งชีวิตของคฤหัสถ์จริงๆ ดังนั้นท่านจึงไม่ควรดำรงชีวิตอยู่โดยการปฏิบัติไปตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้เพียงเพราะมีความเกี่ยวข้องอยู่กับความสัมฤทธิผลที่เรียบร้อยเท่านั้น

ผู้ที่สละชีวิตทางโลกคือการมีครอบครัวนั้นก็คือผู้ที่อยู่นอกโลกของคฤหัสถ์ วิถีทางของเขาก็ถูกตัดขาดจากวิถีทางของบุคคลอื่นๆ ลัทธิคำสอนที่เขาประพฤติปฏิบัติอยู่นั้นทำให้เขาเข้าใจว่าความหายนะและอุปสรรคขัดข้องต่างๆ นั้นเกิดมาจากการมีร่างกาย และดังนั้นคนเราย่อมสามารถทำให้ความหายนะนั้นถึงจุดจบได้โดยการไม่คงมีร่างกายอยู่อีกต่อไป...

ถ้าหากว่าการทำให้ความหายนะถึงที่สุดไม่ขึ้นอยู่กับการคงมีร่างกายอยู่ต่อไปแล้วเขาก็จะไม่สะสมผลประโยชน์ทั้งหลายเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตต่อไปแน่ ข้อนี้นับว่าเป็นอะไรบางอย่างที่มีหลักการดำเนินการตอบโต้ร่างกายและวิถีทางก็ตรงข้ามกับการปฏิบัติโดยทั่วๆ ไป บุคคลเช่นนี้ย่อมทำให้การปฏิญาณของตนเต็มเปี่ยมไปด้วยการสลัดเครื่องประดับศีรษะออก (โดยปลงผม) และเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงการที่จะประสบผลสำเร็จสมดังมโนปณิธานก็ด้วยการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายของตน...โดยเหตุที่เขาได้เปลี่ยนวิถีทางแห่งการครองชีวิตแล้ว เครื่องแต่งตัวและเครื่องหมายที่ทำให้เห็นแตกต่างกันเป็นพิเศษย่อมไม่สามารถลงรอยกันได้กับแบบของคฤหัสถ์...หลังจากที่พวกเขาได้บรรลุถึงท่าแห่งตรียานแล้ว พวกเขาก็จะเปิดวิถีทางแห่งสวรรค์และมนุษย์ออกอย่างกว้างขวาง ถ้าหากว่าเพียงคนใดคนหนึ่งได้รับอนุญาตให้บำเพ็ญคุณความดีให้เต็มเปี่ยมเท่านั้น วิถีทาง (เต๋าหรือมรรค) ก็จะแผ่ไปถึง ๖ ชั่วอายุคน และคุณประโยชน์ต่างๆ ก็จะแพร่สะพัดไปทั่วทุกมุมโลก แม้พวกเขาจะมิได้ดำรงตำแหน่งเป็นกษัตริย์และเจ้าชาย แต่เขาก็ยังทำให้ประชาชนมีความกลมเกลียวกับราชสำนักได้ในที่สุด เพราะฉะนั้น แม้ว่าภายในเขาอาจจะดำเนินการตรงข้ามกับความดึงดูดแห่งสัมพันธภาพตามธรรมชาติ เขาก็ไม่ละเมิดในเรื่องการที่บุตรจะต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดา แม้ภายนอกเขาจะขาดความเคารพในอันที่จะต้องรับใช้พระมหากษัตริย์ แต่เขาก็มิได้ขาดการเคารพเสียทีเดียว

ผู้ที่แสวงหาหลักการข้อแรกเป็นผู้ที่ไม่ยอมก้มหัวให้กับความเปลี่ยนแปลง

คำถาม : ถ้าหากว่าเราจะตรวจสอบความหมายของเล่าจื๊อดู เราก็จะเห็นว่าสำหรับตัวท่านแล้ว ฟ้าและดินเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่มาก เพราะฟ้าและดินนั้นได้บรรลุถึงสิ่งที่เป็น ***เอก*** (One) กษัตริย์และเจ้าชายทั้งหลายได้รับการยกย่องก็เพราะพระองค์ทรงเชื่อฟังฟ้าดินนั่นเอง ฟ้าและดินได้บรรลุถึงสิ่งที่เป็นเอก เพราะฉะนั้นฟ้าและดินจึงเป็นแหล่งเกิดของความเปลี่ยนแปลงนับพันนับหมื่นชนิดทีเดียว กษัตริย์และเจ้าชายทั้งหลายทรงมีความเชื่อถือฟ้าดิน เพราะฉะนั้นกษัตริย์และเจ้าชายทั้งหลายจึงมีอำนาจที่จะเคลื่อนสิ่งอื่นๆ (ให้เชื่อฟัง) ได้ ดังนั้นการเปิดเผยหลักการข้อแรกนั้นจำเป็นจะต้องอยู่ในรูปของสิ่งที่เป็นอันติมะ และการทำตัวให้อยู่ในรูปของสิ่งที่เป็นอันติมะนั้นจำเป็นจะต้องขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตามความเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้นคนฉลาดแต่ปางก่อนจึงถือเรื่องการเชื่อฟังนี้เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง และจากการเชื่อฟังนี้เอง ความคิดเห็นของมหาชนจึงไม่อาจแตกต่างกันได้ ถ้าหากว่าใครมีความเห็นแตกต่างไปจากความเห็นของมหาชน หลักการของเขาก็ไม่มีคุณค่าอะไรที่ควรแก่การยอมรับนับถือ และท่านก็ยังพูดถึงเรื่องการไม่ยอมอ่อนน้อมให้กับความเปลี่ยนแปลงอยู่อีก ทำไมหรือ ?

คำตอบ : โดยทั่วๆ ไปแล้ว ผู้ที่อยู่ภายในขอบเขต (แห่งความเป็นอยู่อย่างสามัญธรรมดา) ได้รับชีวิตมาจากความเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ แม้ว่าสิ่งต่างๆ เป็นจำนวนมากจะมีความแตกต่างกันไปตั้งหลายพันหลายหมื่นชนิด ความละเอียดอ่อนและความหยาบของสิ่งเหล่านั้นก็อยู่กันคนละแนว ถ้าหากว่าเราย่นสิ่งเหล่านั้นลงมาหาสิ่งที่เป็นอันติมะของมันได้แล้วก็จะมีเฉพาะสิ่งที่มีวิญญาณครอง กับสิ่งที่ไม่มีวิญญาณครองเท่านั้นเอง สิ่งที่มีวิญญาณครองจะมีความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องความเปลี่ยนแปลง สิ่งที่ไม่มีวิญญาณครองหามีความรู้สึกเกี่ยวถับเรื่องความเปลี่ยนแปลงไม่ ถ้าหากว่าไม่มีความรู้สึกใดๆ ที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงแล้ว เมื่อความเปลี่ยนแปลงสิ้นสุดลง ชีวิตก็ต้องสิ้นสุดลงตามไปด้วย ชีวิตของสิ่งที่ไม่มีวิญญาณก็จะไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึก เพราะฉะนั้นเมื่อรูปสูญสลายไปความเปลี่ยนแปลงก็สิ้นสุดลงด้วย ถ้าหากว่ามีความรู้สึกที่มีต่อความเปลี่ยนแปลง การมีความรู้สึกก็จะทำปฏิกิริยากับสิ่งทั้งหลายและมีการเคลื่อนไหว ความเคลื่อนไหวจะต้องขึ้นอยู่กับความรู้สึก เพราะฉะนั้นชีวิตจึงมิได้สิ้นสุดลง ถ้าหากชีวิตไม่สิ้นสุดลง ความเปลี่ยนแปลงก็ย่อมมีต่อไปมากยิ่งขึ้นไปอีก และรูปก็จะพอกพูนมากขึ้นทุกที ความรู้สึกก็จะมี

อุปสรรคมากขึ้น และเรื่องที่ทำให้ต้องหนักใจกังวลใจก็จะมีน้ำหนักยิ่งขึ้น ความทุกข์ความเคราะห์ร้ายก็จะเป็นสิ่งที่สุดจะพรรณนาได้ เพราะฉะนั้นคัมภีร์ต่างๆ จึงบอกว่านิพพานเป็นสิ่งที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลง สามารถดับความเปลี่ยนแปลงได้ ส่วนภพทั้งสาม (กามภพ รูปภพ และอรูปภพ) คงมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยไป ยังเต็มไปด้วยการทำบาปและการรับทุกข์อยู่ตลอดไป เมื่อความเปลี่ยนแปลงได้ถูกทำให้สิ้นสุดลงได้แล้ว สาเหตุและเงื่อนไขต่างๆ ก็จะพลอยดับตามไปด้วย เมื่อยังมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ ความทุกข์ก็หาขอบเขตมิได้ เราจะพิสูจน์ได้อย่างไรว่า ข้อนี้เป็นดังนั้นจริง? ชีวิตนั้นได้ถูกล่ามไว้ด้วยรูปและชีวิตก็ขึ้นอยู่กับความเปลี่ยนแปลง เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงและความรู้สึกมีปฏิกิริยาแล้ว วิญญาณก็จะถูกกีดกั้นจากแหล่งเกิดของมัน และพุทธิปัญญาก็จะถูกทำให้มืดมนไปจากความรุ่งโรจน์ของมัน ดังนั้นถ้าหากว่าเราถูกปิดไว้ในที่ดุจดังเปลือกหอยที่หนาทึบแล้ว สิ่งที่ถูกเก็บไว้ก็เฉพาะตัวตนเท่านั้น และสิ่งที่ถูกขัดขวางก็เฉพาะความเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แล้ววิญญาณก็จะสูญเสียผู้ถือบังเหียน และวิถีทางที่จะนำไปสู่การเกิดใหม่ก็จะถูกเปิดอ้าอยู่ทุกวัน คนเราคงเดินตามตัณหาไปต้อยๆ นับเป็นเวลาอันยืดยาวนานทีเดียว แล้วมนุษย์เราจะได้ผลกระทบกระเทือนเพียงครั้งเดียวเท่านั้นหรือ ? เพราะฉะนั้นผู้ที่หันไปหาแหล่งเกิดและแสวงหาหลักการข้อแรกจึงมิได้เอาชีวิตไปกีดขวางวิญญาณของตนเลย ผู้ที่ทำลายเปลือกหอยที่สกปรกได้ก็จะไม่เอาความรู้สึกมากีดขวางชีวิตของเขาเลย ถ้าคนเราไม่เอาชีวิตมากีดขวางวิญญาณของตนแล้ว เขาก็จะสามารถทำวิญญาณของเขาให้ละเอียดได้ วิญญาณที่ละเอียดยิ่งนั้นประเสริฐกว่าอารมณ์ที่จะมากระทบประสาทสัมผัส นี่คือสิ่งที่นิพพานหมายถึง เป็นไปได้ไหมที่นิพพานจะเป็นเพียงชื่อเปล่าๆ เท่านั้น? ข้าพเจ้าขอเลิกขยายการให้เหตุผลและพิสูจน์ความจริงของนิพพานเสียที ฟ้าและดินแม้จะยิ่งใหญ่เพราะได้ให้ชีวิตแก่สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายก็หาสามารถทำสิ่งที่มีชีวิตให้เป็นสิ่งที่ไม่ต้องตายได้ไม่ กษัตริย์และเจ้าชายทั้งหลายแม้จะทรงมีอำนาจที่จะรักษาคุ้มครองความมีชีวิตอยู่ได้ก็หาทรงสามารถทำสัตว์ที่พระองค์ทรงให้ความคุ้มครองนั้นเป็นผู้ที่ปราศจากทุกข์ได้ไม่ เพราะฉะนั้นในการโต้ตอบกันในตอนต้นๆ นั้น ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวไว้ว่า "(ผู้ที่ได้สละชีวิตการครองเรือน) ย่อมเข้าใจว่าความทุกข์และอุปสรรคขัดข้องนั้นเกิดมาจากการมีร่างกายนั่นเอง และเข้าใจว่าโดยการไม่ดำรงรักษาร่างกายไว้นั่นแหละ เขาจะทำให้ทุกข์ทั้งหลายสิ้นไปได้ เขาทราบว่าชีวิตที่สืบต่อกันเรื่อยมานั้นเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ตลอดเวลาและเพราะการไม่ยอมอ่อนข้อให้กับความเปลี่ยนแปลงนี้เอง เขาจึงแสวงหาหลักการแรก" นี่แหละคือสิ่งที่เราหมายถึง ข้อความที่ว่ามานี้แหละคือสิ่งที่เราหมายถึง นี่คือเหตุผลที่ว่า

ทำไมภิกษุจึงไม่ยอมถวายความเคารพต่อองค์จักรพรรดิ และยังทำงานของท่านเองให้บริสุทธิ์ได้ และเหตุผลที่ว่าทำไมภิกษุจึงไม่อยู่ในอันดับเดียวกับกษัตริย์หรือเจ้าชายและยังเต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณาอยู่

เมื่อร่างกายดับ วิญญาณหาได้ดับไม่

พระพุทธศาสนายุคแรกๆ ในอินเดียไม่เหมือนกับปรัชญาของอุปนิษัทที่ยืนยันว่าวิญญาณของปัจเจกชน (อาตมัน) เป็นอย่างเดียวกันกับวิญญาณโลก (ปรมาตมัน) คือพระพุทธศาสนาได้ปฏิเสธความมีอยู่ของวิญญาณ (อาตมันหรืออัตตา) โดยสิ้นเชิง แต่ว่าในหมู่ชาวจีนที่ได้รับพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกนั้น ก็ได้มีความเชื่อถือในเรื่องวิญญาณแพร่หลายไปทั่วแล้ว ซึ่งเป็นเงื่อนไขอันสำคัญที่มีต่อการเข้าใจศาสนาใหม่นี้ด้วย สำหรับชาวจีนเหล่านี้แล้ว การที่พระพุทธศาสนาได้ปฏิเสธเรื่องดวงวิญญาณหรืออาตมันนี้ทำให้ได้รับความประทับใจน้อยกว่าลัทธิอื่น ๆ ซึ่งดูเหมือนจะยืนยันความเชื่อถือของชาวจีนเหล่านั้นว่าเป็นการถูกต้อง ประการแรก พระพุทธศาสนาได้เทศนาสอนเรื่องการเกิดใหม่ (re-incarnation) ซึ่งชาวจีนเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะเกิดใหม่โดยไม่มีดวงวิญญาณหรืออาตมันเฉพาะตนๆ ประการที่สอง คัมภีร์ต่างๆ ที่สอนเรื่องที่อยู่ของวิญญาณ (Storehouse of Consciousness หรืออาลยวิญญาณ) และการที่สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายมีพุทธภาวะอยู่ในตัวนั้นดูเหมือนจะเป็นการพูดเรื่องดวงวิญญาณหรืออาตมันในอีกภาษาหนึ่งที่แตกต่างกันเท่านั้นเอง แต่เมื่อว่าโดยพื้นฐานแล้วดูเหมือนว่าจะเคยเป็นความเชื่อถือที่มีอยู่อย่างแน่นแฟ้นแล้วในเรื่องความเป็นอมตะของดวงวิญญาณซึ่งทำให้ชาวจีนโน้มเอียงมาในทางที่จะตีความหมายของพระพุทธศาสนาในแบบนี้ และไม่รับรู้ต่อการปฏิเสธเรื่องดวงวิญญาณที่มีอยู่มากมายในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น ฮุยย่วนเป็นภิกษุที่คงแก่เรียนรูปหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อถือนี้มาก และไม่ต้องสงสัยละว่าพระผู้น้อยทั้งหลายก็มีส่วนร่วมกับความเชื่อถือนี้ด้วย

แต่ทว่าภายในปรัมปราประเพณีทางด้านพุทธิปัญญาของจีนนั้นก็มีบางท่านที่มีความเห็นตรงข้ามซึ่งรวมทั้งพวกที่ถือลัทธิขงจื๊ออย่างมีเหตุผล และพวกที่นับถือลัทธิเต๋าที่ถือเรื่องความเป็นไปตามธรรมชาติด้วย ดังนั้นพวกที่นับถือลัทธิขงจื๊อทั้งๆ ที่ยึดมั่นอยู่กับขนบประเพณีการบูชาบรรพบุรุษโดยถือว่าเป็นพิธีรีตองในครอบครัวก็มีความโน้มเอียงไปในทางปฏิเสธการที่ยังมีดวงวิญญาณเฉพาะตนๆ เหลืออยู่หลังจากที่ร่างกายได้สูญสิ้นไปแล้ว และอีกทัศนะหนึ่ง จวงจื๊อได้ยอมรับความตายว่าเป็นเรื่องธรรมดา และเป็นการ

ต้อนรับการที่ได้พ้นจากชีวิต สำหรับจวงจื้อแล้วหาได้มีปัญหาใดๆ ที่เกี่ยวกับการที่จะต้องมีการเกิดใหม่ต่อไปหรือความต้องการที่จะหลุดพ้นจากการเกิดใหม่นั้นต่อไปอีกแล้ว จากพื้นฐานนี่แหละที่ฝ่ายตรงข้ามที่ไม่มีตัวจริงของฮุยยว่านได้ท้าทายคำสอนเกี่ยวกับเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดทางพระพุทธศาสนาในการสนทนาโต้ตอบตอนสุดท้าย

ปัญหา : ...การได้รับวิญญาณนั้นมีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะชีวิตหนึ่งเท่านั้น เมื่อชีวิตสูญสิ้นแล้ว ลมหายใจก็จะระเหยไปหมดแล้วก็จะเป็นอย่างเดียวกับความไม่มีอะไรนั่นแหละ วิญญาณหรือเจตภูตนี้แม้จะละเอียดยิ่งกว่าสสารก็ยังคงเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าการปรากฏตัวของยินและหยางอยู่นั่นเอง เมื่อยินและหยางถูกเปลี่ยนรูปแล้วก็จะเกิดมีชีวิตขึ้นมา เมื่อยินและหยางเปลี่ยนรูปอีกก็จะเกิดมีความตายขึ้นมา เมื่อยินและหยางมารวมเข้าด้วยกันก็มีการเริ่มต้น เมื่อยินและหยางแยกออกจากกันก็มีการสิ้นสุด ถ้าหากว่าเราให้เหตุผลจากข้อนี้ เราก็ต้องทราบว่าวิญญาณและร่างกายนั้นได้ถูกเปลี่ยนรูปไปด้วยกันและทราบว่าเดิมทีนั้นวิญญาณและร่างกายก็อยู่ในสายเดียวกันนั่นเอง สิ่งที่ละเอียดและหยาบก็เป็นลมหายใจอย่างเดียวกัน และนับตั้งแต่การเริ่มต้นไปจนถึงความสิ้นสุด ยินและหยางก็อยู่ในที่เดียวกัน เมื่อที่อยู่ของดวงวิญญาณเป็นสิ่งทั้งมวล ลมหายใจก็จะมาพร้อมกันและก็จะมีดวงวิญญาณ เมื่อที่อยู่ของดวงวิญญาณละลายหายไป ลมหายใจก็จะสูญสิ้นและแสงสว่างก็จะหมดไป เมื่อลมหายใจสิ้นสูญไปแล้ว ลมหายใจก็จะเอาสิ่งที่มันได้รับมานั้นไปคืนให้กับสิ่งที่เป็นต้นเหตุใหญ่ เมื่อลมหายใจสูญสิ้นไปแล้ว มันก็จะกลับไปหาภาวะแห่งความไม่มีอะไรเลย การกลับและการสิ้นสุดลงนั้นเป็นจุดหมายปลายทางตามธรรมชาติ ใครเล่าจะสามารถสร้างสรรค์มันขึ้นมาได้ ? ...อนึ่ง ดวงวิญญาณอยู่ในร่างกายก็คล้ายๆ ไฟที่อยู่ในไม้ฉะนั้น เมื่อ (ร่างกาย) มีชีวิตอยู่ (วิญญาณ) ก็คงมีอยู่แต่เมื่อ (ร่างกาย) สลาย (ดวงวิญญาณ) ก็ต้องสลายไปด้วย เมื่อร่างกายแตกดับ ดวงวิญญาณก็จะสูญสลายและไม่มีที่อยู่ เมื่อต้นไม้ถูกไฟไหม้และไฟดับไปหมดแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่จะยึดถืออีกต่อไป นั่นแหละคือหลักการ แม้หากว่าเรื่องความเหมือนกันและความต่างกันยังมืดมนและยากที่จะทำให้แจ่มแจ้งได้ ลัทธิที่ว่าด้วยภาวะและอภาวะก็จะต้องถือเอาเพียงแค่การมารวมกันและการแยกออกจากกันก็พอ การมารวมกันและการแยกออกจากกันนั้นเป็นคำทั่ว ๆ ไปที่ใช้สำหรับเรื่องความเปลี่ยนแปลงของลมหายใจ มันเป็นเรื่องการเกิด ๆ ดับ ๆ ของสิ่งที่มีความเปลี่ยนแปลงตั้งหลายพันหลายหมื่นชนิด

ในการตอบปัญหานี้ ฮุยยว่านได้อธิบายหลักการการเกิดใหม่โดยใช้คำว่าชีวิตที่เป็นของแต่ละบุคคลหรือจุดหมายปลายทาง คำจีนที่เป็นกุญแจสำคัญคือคำ **ฌู่** ซึ่งตามตัว

อักษรหมายถึง ***จำนวน*** ซึ่งอ้างไปถึงช่วงชีวิตของแต่ละบุคคลและจุดหมายปลายทางที่ธรรมชาติกำหนดให้ แต่พร้อมกันนั้นคำนี้ก็คงมีเรื่องทางพุทธศาสนาที่มีน้ำหนักมากกว่าแนะให้เห็นกระบวนการการเป็นเหตุเป็นผลกันมากมาย (กรรม) ซึ่งจะกำหนดช่วงชีวิตให้แต่ละบุคคล และดังนั้นในความหมายที่กว้างที่สุดก็หมายถึงการกำหนดโลกที่มีสิ่งต่าง ๆ มากมายให้มีความเปลี่ยนแปลงและการเวียนว่ายตายเกิดโดยไม่มีที่สิ้นสุด

คำตอบ : ดวงวิญญาณ (spirit) คืออะไร ? ดวงวิญญาณคือสิ่งที่ละเอียดที่สุดซึ่งได้บรรลุถึงสุดโต่งด้านหนึ่งแล้วก็กลายเป็นสิ่งที่มิใช่สสารไป สุดโต่งของความละเอียดที่สุดนั้นไม่อาจเขียนแผนผังให้เห็นได้โดยอาศัยคำที่เขียนเป็นสามเส้นและโดยการอธิบาย (ของหนังสือที่ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง) เลย เพราะฉะนั้นนักปราชญ์จึงเรียกดวงวิญญาณ ว่าเป็น “สิ่งที่ละเอียดยิบยิ่งกว่าสสาร” และเลยให้ชื่อว่าดวงวิญญาณ

วิญญาณอยู่ในสิ่งที่เหมาะสมที่สุดและไม่มีผู้สร้างสรรค์ วิญญาณเป็นสิ่งที่ละเอียดยิบอย่างที่สุดและไม่มีชื่อ เมื่อวิญญาณแสดงอาการโต้ตอบกับภาวะทั้งหลาย มันก็เคลื่อนไหวโดยอาศัยการขอยืมปัจเจกชน (คือชีวิตของปัจเจกชน) วิญญาณก็มีปฏิบัติการ วิญญาณแสดงอาการตอบโต้กับสิ่งทั้งหลาย แต่วิญญาณหาได้เป็นสิ่งหนึ่งไม่ เพราะฉะนั้นแม้ว่าสิ่งทั้งหลายจะเปลี่ยนแปลงไป วิญญาณก็หาได้สูญสิ้นไปไม่ วิญญาณขอยืมบุคคล (ในรูปของชีวิต) แต่ทว่าตัววิญญาณเองมิได้เป็นคนเลย เพราะฉะนั้นแม้คนจะตายไปแล้ว วิญญาณก็หาได้สิ้นสุดลงไม่ วิญญาณซึ่งมีความรู้สึกย่อมแสดงอาการโต้ตอบกับสิ่งทั้งหลายได้ ดวงวิญญาณซึ่งมีพุทธิปัญญา เราก็อาจพบว่า (มีอยู่) ในจุดหมายปลายทางทั้งหลายที่ธรรมชาติกำหนดให้ เพราะมีจุดหมายปลายทางที่ละเอียดและหยาบมากมาย ฉะนั้นธรรมชาติของแต่ละอย่างจึงแตกต่างกัน เพราะมีพุทธิปัญญาทั้งที่แจ่มใสและทึบ ฉะนั้นคนเราจึงมีความเข้าใจไม่ค่อยจะเหมือนกัน ถ้าเราจะเอาเหตุผลจากข้อนี้มาอ้าง แล้วเราก็จะทราบว่าความเปลี่ยนแปลงเกิดมีขึ้นมาเพราะมีความรู้สึก และทราบว่าดวงวิญญาณนั้นจะถ่ายทอดได้ก็โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงนี่แหละ ความรู้สึกเป็นบ่อเกิดของความเปลี่ยนแปลง และดวงวิญญาณเป็นรากเหง้าของความรู้สึก ความรู้สึกทั้งหลายมีทางที่จะรวมกับสิ่งทางกายภาพทั้งหลายได้ และดวงวิญญาณมีอำนาจในอันที่จะเคลื่อนไหวอย่างที่จะเห็นไม่ได้เลย แต่บุคคลที่มีความเข้าใจซึมซาบดีย่อมหันกลับไปหาแหล่งเกิดเดิมได้ ส่วนผู้ที่ต้องสูญเสียในหลักการก็จะต้องวิ่งตามสิ่งต่างๆ ที่เป็นกายภาพต่อไป...

ความรู้สึกและสิ่งทั้งหลายที่เป็นเจ้าของบุคคลที่มีจุดหมายปลายทางและความ

เปลี่ยนแปลงที่มันเป็นต้นหตุนั้นหาได้มีขอบเขตใดๆ ไม่ สาเหตุและเงื่อนไขต่างๆ เกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้นทีเดียว และถ่ายทอดถึงกันได้โดยไม่รู้สึกตัว มิใช่เฉพาะบุคคลที่มีสายตามองเห็นทะลุปรุโปร่งไปทั่วดอกหรือที่จะทราบถึงการเปลี่ยนรูปและการมารวมเข้าด้วยกันได้? ท่านผู้เป็นฝ่ายตรงข้ามกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอเลิกพิสูจน์เรื่องนี้โดยอาศัยความจริงเพราะเห็นแก่ท่านนั่นเอง การที่ไฟเข้าไปสู่ฟืนนั้นก็คล้ายๆ กับการที่ดวงวิญญาณเข้าไปสู่ร่างกายนั่นแหละ การที่ไฟเข้าไปสู่ฟืนที่ต่างๆ กันนั้น ก็คล้ายๆ กับการที่ดวงวิญญาณเข้าไปสู่ร่างกายใหม่นั่นเอง ถ้าหากว่าฟืนดุ้นก่อนมิใช่ฟืนดุ้นหลังแล้ว เราก็จะทราบว่าวิถีทางที่นิ้วมือเลิกทำหน้าที่ของมันนั้นเป็นความเข้าใจที่เป็นอดีต ถ้าหากว่าร่างกายแรกมิใช่ร่างกายหลังแล้ว เราก็จะเข้าใจว่าการกระทำที่สัมพันธ์กันในภายในของความรู้สึกทั้งหลาย และจุดหมายปลายทางของแต่ละคนนั้นล้ำลึกมาก ผู้ที่มีความผิดมองเห็นร่างกายที่ร่วงโรยไปในชีวิตหนึ่ง คิดว่าวิญญาณและความรู้สึกได้ดับสูญไปพร้อมกับร่างกายนั้น ก็คล้ายๆ กับว่าบังเอิญเราไปเห็นไฟที่ไม้ท่อนหนึ่งดับ แล้วกล่าวว่าไฟทั้งหมดได้ดับไปตลอดกาลฉะนั้นแหละ.

บทที่ ๑๖
พระพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ตอนที่ ๑

พระพุทธศาสนาที่มีความคิดเห็นแตกแยกกันเป็นนิกายต่าง ๆ ในประเทศจีนนั้นได้พัฒนามาแล้วอย่างน้อยก็สามร้อยปีหลังจากที่พระพุทธศาสนาได้ปรากฏตัวในประเทศจีนเป็นครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ ๖ พระพุทธศาสนาที่มีความคิดเห็นแตกแยกกันเป็นนิกายต่างๆ นี้หาได้เกิดขึ้นเพราะเป็นผลสืบเนื่องมาจากการแตกแยกของสังฆมณฑล การปฏิวัติคัดค้าน หรือเป็นการเอาเรื่องส่วนตัวมาอ้างเพื่อจะได้สร้างลัทธิศาสนาใหม่ขึ้นมาไม่แต่ทว่าเป็นความเจริญงอกงามแห่งความโน้มเอียงตามธรรมชาติซึ่งได้ปรากฏตัวให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งในด้านความคิดเห็นทางพระพุทธศาสนาของชาวเมืองมาตั้งแต่สมัยแรก ๆ แล้ว

คุณลักษณะทั่ว ๆไป ของพระพุทธศาสนาที่มีความคิดเห็นแตกแยกกันเป็นนิกายต่าง ๆ

การแบ่งพระพุทธศาสนาในประเทศจีนออกเป็นนิกายต่าง ๆ ที่มีการไตร่ตรองอย่างรอบคอบนั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากความโน้มเอียงในอันที่จะเอาใจจดใจจ่อต่อการศึกษาคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่ง หรือคัมภีร์หมวดใดหมวดหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งคัมภีร์นั้น ๆ จะมีสัจธรรมที่เป็นแก่นแท้ที่สุดของศาสนาไว้ ชาวจีนเกือบจะไม่รู้อะไรเกี่ยวกับการที่พระพุทธศาสนาในอินเดียและเอเชียกลางได้แบ่งออกเป็นนิกายต่างๆ มากมาย พวกเขาไม่ทราบดอกว่าคัมภีร์เหล่านั้นนั่นแหละเป็นข้อเขียนที่ก่อให้เกิดการแตกแยกเป็นนิกายต่างๆ ทั้งไม่เข้าใจถึงแรงกระตุ้นให้เกิดการแตกแยกเป็นนิกายต่างๆ ซึ่งอยู่เบื้องหลังการที่วัดต่างๆ เลือกแปลคัมภีร์ต่างๆ ออกมาเลย สำหรับคนจีนทั่วไปแล้วถือว่าคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่แปลเป็นภาษาจีนแล้วเป็นพุทธพจน์ทั้งสิ้น และโดยเหตุที่ข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ทั้งหมดนั้นถือว่าเป็นความจริงทั้งหมด ดังนั้น จึงจำต้องแสวงหาวิถีทางบางอย่างเพื่อทำให้ข้อความที่ไม่ลงรอยกันอันมักจะพบมีอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ เสมอๆ นั้นให้ลงรอยกันให้ได้ ข้อแนะนำวิธีที่จะแก้ปัญหานี้พวกเขาได้รับมาจากคัมภีร์ฝ่ายมหายานนั่นเอง

ในสมัยที่เกิดลัทธิมหายานขึ้นมานั้น คัมภีร์ฝ่ายหีนยานได้จัดทำไว้เรียบร้อยแล้ว

และผู้ที่เรียกตัวเองว่าเป็นพุทธศาสนิกชนจะต้องถือว่าคัมภีร์เหล่านั้นเป็นพุทธพจน์ทั้งสิ้น พวกมหายานได้แต่งคัมภีร์ใหม่ขึ้นมาเรื่อย ๆ และพวกเขาก็พบว่าตัวเขาเองพอใจที่จะตัดสินคัมภีร์เหล่านั้นว่าเป็นเหรียญกษาปณ์ที่ดีของพระพุทธศาสนา สำหรับประชาคมที่นับถือศาสนาที่เคยชินกับการอ่านข้อเขียนทางศาสนาที่มีเสียงแตกต่างกันมาก การปฏิเสธความสมเหตุสมผลของคัมภีร์หีนยานที่เป็นหลักฐานดีแล้วนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ และพวกที่นับถือนิกายมหายานก็หาอุบายที่แยบยลขึ้นมาใหม่อีก พวกเขากล่าวว่าไม่ใช่ว่าลัทธิหีนยานไม่ถูกต้อง แต่ทว่าหีนยานเป็นเพียงลัทธิขั้นประถมเท่านั้นที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาสอนพวกสาวกที่มีจิตใจยังไม่สามารถบรรลุถึงความจริงขั้นอันติมะได้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเตรียมใจบุคคลเหล่านั้นด้วยลัทธิคำสอนที่เป็นเชิงทดลองก่อนแล้ว พระองค์ก็ทรงแสดงสัจธรรมขั้นสุดท้ายแก่พวกเขา ดังนั้น ทั้งหีนยานและมหายานจึงเป็นพุทธพจน์ทั้งคู่ และการที่ทั้งหีนยานและมหายานขัดแย้งกันก็เป็นเพียงผิวเผินเท่านั้นเอง

ทีนี้ความยุ่งยากที่เกี่ยวกับคนจีน ก็คือข้อเท็จจริงที่ว่าเมื่อคัมภีร์ฝ่ายหีนยานได้รับการสังคายนาโดยสังฆมณฑลมาตามลำดับแล้วย่อมเป็นแบบเดียวกันหมดไม่มากก็น้อย คัมภีร์มหายานไม่เคยมีการสังคายนาหรือทำให้เหมือนกันเลยและมักจะขัดแย้งกันไม่เฉพาะกับคัมภีร์ฝ่ายหีนยานเท่านั้น แต่ทว่า แม้แต่พวกมหายานด้วยกันเองก็ขัดแย้งกันด้วย แต่จะอย่างไรก็ตาม ตัวคัมภีร์เองก็ได้ให้นัยที่มีคุณค่าไว้อย่างหนึ่ง และบางคัมภีร์ก็ดำเนินการไปเพื่อปฏิบัติตามนัยนั้น เมื่อกล่าวโดยย่นย่อแล้ว นิกายพระพุทธศาสนาในเมืองจีนที่แตกต่างกันอย่างที่เห็นได้ชัดในตอนแรก ๆ ก็มีอยู่ ๒ ประเภท คือ :

(๑) นิกายที่เพ่งความสนใจอยู่ที่คัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่ง หรือคัมภีร์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่ตนชอบมากที่สุด และ

(๒) นิกายที่ทำรายการคัมภีร์ทั้งหมดตามแบบนั้น เพื่อทำให้คัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งปรากฏว่าได้บรรจุคำสอนที่เป็นอันติมะ (ปรมัตถ์) ของพระพุทธเจ้าไว้ นิกายเทียนไท (T'ien-t'ai) และนิกายหัวเยี่ยน (Hua-yen) ซึ่งเป็นนิกายสำคัญนั้นย่อมเป็นตัวอย่างของนิกายประเภทหลัง

แต่ทว่านิกายแบบเทียนไทและหัวเยี่ยนนั้นเป็นนิกายที่ไม่เคยได้รับความสนอกสนใจจากประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป ความคิดเห็นทางด้านปรัชญาของนิกายเหล่านั้น ก็คือความคิดเห็นเกี่ยวกับความต่างกันในขั้นสูงซึ่งคนที่ไม่รู้หนังสือจีนไม่มีหวังจะเข้าใจได้เลย อนึ่ง ศาสนปฏิบัติที่นิกายเหล่านั้นพรรณนาไว้เพื่อที่จะได้บรรลุถึงวิมุติความหลุดพ้นจะทำ

ได้ ก็เฉพาะพระภิกษุที่ได้อุทิศชีวิตให้แก่ศาสนาเท่านั้น ในทั้งสองกรณีนั้น นิกายเหล่านี้มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะจำกัดไว้สำหรับคนชั้นสูงเท่านั้น เพราะคนพวกนี้ย่อมมีเวลาว่างพอและมีการศึกษาสูงพอที่จะศึกษาและทำความเข้าใจคำสอนที่ยุ่งยากซับซ้อนเหล่านั้นได้ เพราะฉะนั้น สำหรับมหาชนทั่วไปแล้วต้องไม่ใช่คำสอนแบบนี้ แต่จะต้องเป็นลัทธิที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นตามแบบนิกายสุขาวดีที่นิยมนับถือกันอย่างแพร่หลายมากกว่า

อนึ่ง ท่าทีที่คัมภีร์ทั้งปวงเสนอพุทธพจน์ออกมานั้นค่อนข้างจะมืดมน แม้แต่พวกที่เชี่ยวชาญทางด้านการศึกษาเองก็ไม่ค่อยเข้าใจความแตกต่างกันทางด้านลัทธินี้เองที่ทำให้นิกายหนึ่งแตกต่างไปจากนิกายหนึ่ง ในกึ่งหลังของสมัยราชวงศ์ถัง คือนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๑๒๙๕-๑๔๔๕ คนทั้งหลายมักจะเห็นพระจีนที่มีชื่อเสียงเดินทางจากศูนย์กลางนิกายหนึ่งไปยังศูนย์กลางอีกนิกายหนึ่ง เพื่อศึกษาวินัยของนิกายทั้งปวง และถ้าหากจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่พระจีนเหล่านั้นเข้าใจน้อย สิ่งนั้นก็คือความรู้ทางพระพุทธ-ศาสนาที่ยังไม่สมบูรณ์พอนั่นเอง ภิกษุจีนบางรูปได้ถูกนิกายต่างๆ มากมายตั้ง ๓-๔ นิกายอ้างว่าเป็นสังฆปริณายกของตน ดังนั้น จึงเป็นการยืนยันว่าในวงการพระพุทธ-ศาสนาในประเทศจีนนั้นได้มีความโน้มเอียงอย่างรุนแรงในอันที่จะสังเคราะห์ ซึ่งนับว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญแห่งความคิดเห็นของจีนมาเป็นเวลานานแล้ว เหตุผลส่วนหนึ่งก็คือว่าพระพุทธศาสนามีส่วนร่วมกับคุณลักษณะอีกประการหนึ่งของการดำรงชีวิตทางศาสนาของจีน นั่นคือ ความไม่มีความตึงเครียดทางด้านลัทธิ หรือการต่อสู้กันในทางนิกายเลย

ก่อนที่จะพูดถึงนิกายต่างๆ แต่ละนิกายที่ได้แสดงให้เห็นความโน้มเอียงเหล่านี้ เราควรจะทำเครื่องหมายทั่วๆ ไปสักสองสามอย่างเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธ-ศาสนาในประเทศจีนที่แตกแยกกันเป็นนิกายในสมัยต่อมา และโดยเฉพาะเรื่องการที่พระพุทธศาสนาได้ค่อยๆ แตกแยกออกเป็นนิกายต่างๆ นับตั้งแต่ต้นมาทีเดียวที่ได้มีการใช้กำลังปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงพระพุทธศาสนาในประเทศจีน ความโน้มเอียงบางอย่างได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เพื่อปรับปรุงตัวให้เข้ากันได้ในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องขัดแย้งกับความรู้สึกดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย ความโน้มเอียงบางอย่างเป็นไปในทางเสื่อมอย่างเห็นได้ชัดในแง่ที่ว่า ความโน้มเอียงนั้นเกี่ยวข้องกับการปรับให้เหมาะกับฉากทางด้านศาสนาของจีนอย่างเต็มที่ซึ่งทำให้ต้องสูญเสียคุณลักษณะทางพระพุทธศาสนาที่เด่นไป พร้อมกับการทำให้ลัทธิทางพระพุทธศาสนาจืดจางไปนี้ก็มีความเสื่อมทางด้านองค์การ ซึ่งส่วนหนึ่งมีผลเนื่องมาจากความกดดันในทางการเมืองและทางสังคม

ความกดดันเหล่านี้รวมทั้งการที่ทางราชการใช้กำลังบังคับให้พระและชีสึกออกมาเป็นคฤหัสถ์ และการริบทรัพย์สมบัติและที่ดินของวัดด้วย ราชสำนักจีนได้จ้องดูอำนาจและความรุ่งเรืองของสถาบันทางศาสนาด้วยสายตาที่เต็มไปด้วยความอิจฉาริษยาและความละโมภ อนึ่ง พระพุทธศาสนาในเมืองจีนสมัยหลังแสดงให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมในด้านมาตรฐานของพวกพระและระเบียบวินัยในวัด ลัทธิที่มุ่งไปในทางการค้าได้แทรกซึมเข้าไปในสถาบันทางพระพุทธศาสนา ระดับการศึกษาและการปลูกฝังลัทธิโดยทั่วๆ ไปเสื่อมลง ทั้งนี้ก็เพราะข้อเท็จจริงที่ว่า พระโดยเฉลี่ยทั่วไปแล้วไม่รู้หนังสือ และบางทีก็ไม่รู้เรื่องพระพุทธ-ศาสนาเอาเสียเลย ดังนั้น ความแตกแยกทางด้านสถาบันของพระพุทธศาสนาจึงได้มีอยู่มากก่อนที่ลัทธิแบบโลกๆ สมัยใหม่จากตะวันตกจะหลั่งไหลเข้าไปในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เสียอีก ในสมัยที่ประเทศจีนมีการปกครองแบบสาธารณรัฐในระยะแรกๆ นั้น กระบวนการนี้ได้รับการเร่งเร้าขึ้นอีกมาก โดยทางตรงก็คือโดยการเคลื่อนไหวที่โจมตีเรื่อง **"การนับถือผีสางเทวดา"** และ **"ลัทธิที่เคลือบคลุม"** โดยทางอ้อมก็คือ เพราะความโน้มเอียงทั่วไปในทางเสื่อมโทรมทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจ ภายใต้ระบบคอมมิวนิสต์การโจมตีได้ทวีความรุนแรงโหดร้ายและก่อความพินาศฉิบหายมากยิ่งขึ้น ความหวังเพียงเล็กน้อยในอันที่จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ในฐานะที่มีปฏิกิริยาต่อการเอาอย่างตะวันตกเมื่อหลายสิบปีมาแล้วนั้น บัดนี้ได้ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิงแล้ว สำหรับภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันนี้ เรื่องการที่พระพุทธศาสนาจะกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่นั้นไม่เป็นปัญหาอะไรต่อไปอีกแล้ว

พุทธปรัชญาของสำนักจีนต่าง ๆ

จากข้อเขียนต่างๆ ในบทที่แล้ว พอจะเห็นได้ชัดแล้วว่า ความคิดเห็นที่นับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา ถ้าหากไม่ใช่ทั้งหมดก็เป็นเพียงบางอย่างนั้น ชาวจีนเข้าใจได้และเอาอย่างได้อย่างมากทีเดียว ในทำนองเดียวกัน ความพยายามของเราเองที่จะเข้าใจและแปลลัทธิพระพุทธศาสนาจีนที่ลึกซึ้งมากกว่า เป็นคำพูดแบบตะวันตกสมัยใหม่นั้นก็ต้องประสบอุปสรรคเป็นอย่างมาก นั่นคืออุปสรรคทางตำรา ทางภาษาทางประวัติศาสตร์ และทางด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ เหล่านี้ พวกผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายเองก็ยอมรับว่าพวกเขาเองก็รู้สึกมืดมน การค้นคว้าของเขาต้องดำเนินไปด้วยความระมัดระวังและไม่ค่อยจะเชื่อมั่นในตัวเองมากยิ่งกว่า โดยอาศัยความยึดถือเรื่องนั้นๆ ด้วยความมั่นใจเสียอีก

เมื่อหยิบยกเอาข้อเขียนต่างๆ ของปรัชญาเมธีทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาอ่าน ผู้อ่านจะรู้สึกว่าได้ย่างเหยียบเข้าไปสู่อีกโลกหนึ่ง ซึ่งไม่เพียงแต่จะแตกต่างจากโลกของตนเท่านั้น แต่ทว่ายังแตกต่างไปจากปรัมปราประเพณีของจีนที่มีอยู่ก่อนแล้วด้วยประการหนึ่ง ก็คือ เขาจะต้องประสบกับปัญหาทางอภิปรัชญาและทางจิตวิทยา ซึ่งเมื่อก่อนหน้านี้นักเขียนชาวจีนได้ให้ความสนใจน้อยกว่าเรื่องปัญหาของปัจเจกบุคคลในสังคมมากทีเดียว ไม่เพียงแต่ว่าปัญหาเหล่านี้จะสลับซับซ้อนละเอียดลึกซึ้ง และยากที่จะเข้าใจได้ตามสภาวะของมันอยู่แล้วเท่านั้น แต่ทว่ายังเป็นดังที่นักเขียนจีนทั้งหลายได้ถกเถียงกันมาแล้ว ก็คือว่าปัญหาเหล่านี้ส่อให้เห็นว่านักเขียนทั้งหลายคุ้นกับเรื่องราวอันกว้างขวางของพระพุทธศาสนาจากอินเดียอยู่ก่อนแล้ว เราไม่ควรลืมว่านักเขียนเหล่านี้ได้อธิบายความคิดเห็นของตนให้กลุ่มบุคคลที่เลือกสรรแล้วฟังอย่างละเอียด นั่นคือกลุ่มบุคคลที่มีการศึกษา (มักจะเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศจีน) และผู้ที่อุทิศตนให้กับการดำเนินชีวิตแบบนักศาสนา ซึ่งส่วนมากที่สุดมักจะอยู่ในวัด ผู้ที่สนอกสนใจฟังหรืออ่านข้อเขียนของท่านเหล่านี้มิใช่ "สาธารณชนทั่วๆ ไป" หรือ "บรรดาสัปบุรุษสีกาที่มาประชุมกัน" หรือชุมนุมชนที่ได้รับการศึกษาหมู่แบบสมัยปัจจุบันนี้เลย ผู้อ่านของเราส่วนมากมักจะเป็นผู้ที่ขาดความรู้ที่เป็นเบื้องหลังที่ผู้เขียนแสดงไว้ในกลุ่มผู้ฟังที่มีประสบการณ์มากกว่านั้น ด้วยเหตุผลข้อนี้เอง จึงได้มีความพยายามที่จะสนองผู้ฟังในเรื่องเบื้องต้นเท่าที่พอจะสามารถทำได้

แม้จะมีความยากลำบากในการที่จะเข้าให้ถึงปรัชญาทางพระพุทธศาสนาของจีนอยู่ แต่การโต้เถียงกันที่จะกล่าวต่อไปนั้นก็จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจแบบอย่างแห่งปัญหาที่พุทธศาสนิกชนชาวจีนถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดบางอย่างได้ และจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจความคิดเห็นบางประการของพุทธศาสนิกชนชาวจีนได้อย่างยืดยาวทีเดียว ในกรณีเช่นว่านั้นผู้อ่านจะได้รู้ บางทีก็ไม่ใช่ว่าพระพุทธศาสนาแบบจีนคืออะไร แต่จะรู้ว่าพระพุทธศาสนาแบบจีนนั้นเหมือนอะไรมากกว่า

เราคงพอระลึกได้ว่าปรัชญาทางพระพุทธศาสนาได้เริ่มเจริญรุ่งเรืองในเมืองจีนเป็นครั้งแรกในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๙ ในตอนนั้นมีผู้ตีความหมายพระพุทธศาสนาออกมาในรูปคำของลัทธิเต๋าเป็นส่วนใหญ่ บนพื้นฐานที่ก่อให้เกิดเป็น **"สำนักทั้งหกและสาขาทั้งเจ็ด"** รวมทั้งทฤษฎีของท่าน **เต้าอัน** ในเรื่องอภาวะดั้งเดิม (Original Nonbeing) หรือสิ่งที่ไม่แสดงให้เห็นว่าแตกต่างกันดั้งเดิม (Original Undifferentiated) ทฤษฎีเดียวกับที่ฝาเฉิ่น (Fa-shen) ได้ปรับปรุงแก้ไขใหม่ ทฤษฎีเรื่องสสารในฐานะเช่นนั้น (Matter-as-Such) ของจือเต้าหลิน (Chih Tao-lin) และทฤษฎีเรื่อง ไม่มีจิต หรือความว่างเปล่าของจิต

(No Mind or the Emptiness of Mind) ของฝ่าเหวิน (Fa-wen) บุคคลต่างๆ เหล่านี้เป็นนักคิดที่เป็นเอกเทศแบบง่ายๆ ไม่ใช่เป็นผู้นำทางด้านที่มีความคิดเห็นแตกต่างไปจากลัทธิใหญ่ โดยเหตุที่ได้มีการนำเอาคัมภีร์ที่สำคัญๆ ของอินเดียเข้าไปแปล โดยที่มีอาจารย์ใหญ่ชาวอินเดียไปถึงประเทศจีนมีจำนวนมากหลายท่าน และโดยเหตุที่นักศึกษาทางพระพุทธศาสนาชาวจีน ในที่สุดก็ได้พัฒนาระบบของตนเองขึ้นมาใหม่ จึงได้เกิดมีความเห็นที่แตกต่างกันขึ้นและได้เกิดมีนิกายต่างๆ ขึ้นมา เมื่อเกิดมีความกระตือรือร้นที่จะป้องกันความคิดของตน สำนักปรัชญาบางสำนักจึงได้ประณามสำนักอื่นๆ ว่าเป็นมิจฉาทิฐิและได้ตั้งการสืบสายของอาจารย์สมัยแรกๆ ขึ้น เพื่ออ้างว่าตนเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบต่อปรัมปราประเพณีนั้น ตราบเท่าที่ยังมีชาวพุทธธรรมดาสามัญเกี่ยวข้องอยู่ ความแตกต่างกันก็เป็นไปในทางด้านวิชาการเท่านั้น ดังนั้น นิกายทั้งหลายโดยที่แท้แล้วก็เป็นระบบความคิดที่แตกต่างกันมากกว่าที่จะเป็นการต่อสู้ชิงชัยเพื่อความเป็นเด่นเหนือกันทางด้านศาสนปฏิบัติ

รวมทั้งหมดแล้วก็มีสำนักที่เป็นหลักใหญ่ๆ อยู่ ๑๐ สำนัก ซึ่งพอแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ๒ ประเภทด้วยกัน คือ สำนักที่ถือว่ามีภาวะกับสำนักที่ถือว่ามีอภาวะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าสำนักเหล่านั้นยืนยันหรือคัดค้านธรรมชาติที่เป็นตัวตนของธรรมะทั้งหลาย (ณ ที่นี้ หมายถึง "ธาตุแท้แห่งความมีอยู่") และเรื่องตัวตน (ego) เป็นสำคัญ สามนิกายนี้คือ **นิกายเฉิงชือ** (Ch'eng-shih หรือ "สัตยสิทธิ" หมายถึง "การตั้งมั่นแห่งสัจธรรม") **นิกายจิ่วเซ** (Chü-she หรือ "อภิธรรมโกษะ") และ**นิกายวินัย** (ลิ่ว) นั้นในเมืองจีนถือกันว่าเป็นนิกายฝ่ายหีนยาน นิกายเฉิงชือซึ่งถือเรื่องราวเกี่ยวกับสัตยสิทธิที่ท่าน **หริวรมัน** (ประมาณ พ.ศ. ๗๙๓-๘๙๓) เป็นผู้เขียนยืนยันว่า ทั้งธรรมและอัตตาล้วนแต่ไม่จริงทั้งนั้น ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่านิกายนี้จะเคยมีอยู่ในอินเดียหรือไม่ ข้อความเรื่องนี้ท่าน **กุมารชีวะ** (พ.ศ. ๘๘๓-๙๕๓) ได้ถ่ายทอดสู่ภาคจีนและเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๖๑ อย่างไรก็ดี ในระหว่างสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ นิกายนี้ได้ถูกกลืนไปอยู่ในสำนัก**นิกายมาธยมิกะ** (Middle Doctrine School)

นิกายหีนยานอีกนิกายหนึ่งคือ **นิกายจิ่วเซ** ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการศึกษาคัมภีร์อภิธรรมโกษะของท่าน**วสุพันธุ** หลังจากที่คัมภีร์นี้ได้ถูกแปลลงสู่ภาคจีนแล้วนิกายนี้ถือว่า ***"ทั้งธรรมและอัตตามีอยู่"*** นิกายนี้รุ่งเรืองอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ และที่ ๑๒ แทนที่นิกายพีถั่น (P'i-t'an) ซึ่งเกิดก่อนที่ได้ประกาศลัทธิว่า ***"สิ่งทั้งปวงมีอยู่"***

นิกายหีนยานนิกายที่สามคือ **นิกายวินัย** ถือคัมภีร์วินัยปิฎกเป็นหลัก ลัทธินี้ได้รับการเพิ่มเติมเสริมต่อให้สำเร็จบริบูรณ์โดยท่าน **เต้าฉว่าน** (Tao-hsüan : พ.ศ. ๑๑๓๙-๑๒๑๐) ณ ภูเขาใต้ (South Mountain) วินัยที่ทราบกันนั้นได้รวมเอาสิกขาบทของภิกษุ ๒๕๐ ข้อและของภิกษุณี ๓๔๘ ข้อเข้าไว้ด้วย แต่นิกายนี้ไม่ค่อยจะได้อยู่อย่างเป็นนิกายอิสระเลย

ไม่มีนิกายใดในสามนิกายนี้มีอิทธิพลมากหรือดำรงอยู่ได้นานนักเลย ซึ่งก็เป็นแบบเดียวกันกับนิกายมหายานสองนิกาย คือ **นิกายชันหลุน**กับ**นิกายวิชญานวาท** นิกาย ทั้งสองนี้ก็แบบเดียวกับนิกายหีนยานทั้งหลายที่สอนเฉพาะปรัชญาอย่างเดียว **นิกายฝ่ายหีนยานลดทุกสิ่งทุกอย่างลงมาเป็นความว่างเปล่า ส่วนนิกายฝ่ายมหายานลดทุกสิ่งทุกอย่างลงมาเป็นวิญญาณ** นิกายเหล่านั้นซึ่งเป็นตัวแทนที่สุดโต่งเช่นนั้นจึงไม่เหมาะสมกับนิสัยใจคอของชาวจีน แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่าทั้งความคิดเห็นเกี่ยวกับความว่างเปล่าและวิญญาณเป็นคำสอนหลักขั้นพื้นฐานของนิกายทั้งหลายที่ยังเหลืออยู่ และโดยวิธีนี้แหละนิกายเหล่านี้จึงนับว่ามีความสำคัญอย่างที่สุดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาของจีน

นิกายต่างๆ ที่ก่อให้เกิดเป็นชีวิตจิตใจและเนื้อหา (substance) ของพระพุทธศาสนาในประเทศจีนก็มี**นิกายเทียนไท** (T'ien-t'ai) **นิกายหัวเยี่ยน** (Hua-yen) **นิกายฌาน** และ **นิกายสุขาวดี** ข้อความที่ชาวจีนทั่วๆ ไปพูดกันมีว่า ***"นิกายเทียนไทกับนิกายหัวเยี่ยนเกี่ยวกับลัทธิคำสอน นิกายฌานและนิกายสุขาวดีเกี่ยวกับภาคปฏิบัติ"*** นั้น ย่อมชี้ให้เห็นว่านิกายต่างๆ เหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากมายโดยเฉพาะ และโดยทั่วๆ ไปก็ชี้ให้เห็นสภาวะเกี่ยวกับการสังเคราะห์ของพระพุทธศาสนาในประเทศจีนด้วย

นิกายเหล่านี้เป็นนิกายจีนแท้ เพราะนิกายเทียนไทไม่มีอยู่ในอินเดีย และแม้ว่านิกายสุขาวดี นิกายหัวเยี่ยนและนิกายฌานจะมีร่องรอยมาจากอินเดียก็ตาม แต่ก็ได้มาพัฒนาตามแนวคุณลักษณะแบบจีน ด้วยเหตุผลนี้เองนิกายเหล่านี้จึงได้บดบังนิกายอื่น ๆ และได้มีแทรกซึมอยู่ทั่วไปในประวัติศาสตร์จีน

ข้อความที่เลือกนำมาลงไว้ในบทนี้ได้มาจากคัมภีร์ที่เป็นมาตรฐานของนิกายมหายาน ๖ นิกายด้วยกัน ได้มีการพยายามที่จะรวมความคิดที่เป็นพื้นฐานของนิกายทั้งหลายโดยเฉพาะที่พัฒนาขึ้นมาโดยคนจีนเข้าด้วยกัน มิได้รวมการแปลผลงานของอินเดียมาเป็นภาษาจีนเข้าไว้ด้วย นอกจากคัมภีร์ **สัทธรรมปุณฑริกสูตร** เท่านั้น สูตรต่างๆ

เหล่านี้เป็นจำนวนมาก เช่น **อวตัมสกสูตร** ที่เป็นหลักของนิกายหัวเยี่ยนนั้นนับว่าเป็นงานขั้นพื้นฐานทางด้านปรัชญา สูตรอื่นๆ เช่น **อมิตาภสูตร** และ **วัชรสูตร** นั้นได้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกหลายล้านคน เมื่อได้ยอมรับความสำคัญอันเป็นพื้นฐานของสูตรต่างๆ เหล่านี้ที่มีต่อพุทธศาสนิกชนชาวจีนทั้งหลายแล้ว ในที่นี้เราก็จะต้องให้ความสนใจในเบื้องแรกแก่ผลิตผลของปรัมปราประเพณีพื้นเมืองด้วย

นิกายมหายานที่ยังเหลืออยู่ คือ นิกาย **เจินเยี่ยน** (Chen-yen หรือ "คำจริง") เชื่อว่า จักรวาลประกอบด้วย ***"สิ่งที่ลึกลับสามอย่าง"*** คือ การกระทำ การพูด และการคิด ปรากฏการณ์ทั้งปวงที่แสดงออกโดยการกระทำ การพูด และการคิดเหล่านี้เป็นการแสดงให้ปรากฏของพระสูรยพุทธที่ยิ่งใหญ่ (Great Sun Buddha) ซึ่งได้แก่ตัวจักรวาลเอง โดยอาศัยภาษาที่ลี้ลับ "ถ้อยคำที่ลึกลับ" "คำที่แท้จริง" ฯลฯ เราอาจเชื่อมต่อสัจธรรมที่เลิศลอยของพระพุทธเจ้าเข้ากับมนุษย์ได้ ลัทธินี้ได้มีภิกษุชาวอินเดียหลายรูปนำไปสู่ประเทศจีน และได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางอยู่พักหนึ่งในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ แต่ทว่าต่อจากนั้นมาก็เสื่อมลงอย่างรวดเร็ว นิกายนี้มีอิทธิพลอยู่ในทิเบตและญี่ปุ่นมากกว่าในเมืองจีน

นิกายสามคัมภีร์

นิกายสามคัมภีร์ (Three-Treatise) หรือ **ซันหลุน** (San-lun) เป็นนิกายจีนที่แทนนิกายมาธยมิกะ (Middle Doctrine) แบบอินเดียของนาคารชุน (ประมาณ พ.ศ. ๖๔๕-๗๔๕) นิกายนี้ได้ถูกนำมาสู่ประเทศจีนโดยภิกษุลูกครึ่งอินเดียรูปหนึ่งชื่อ **กุมารชีวะ** (พ.ศ. ๘๘๗-๙๕๖) ผู้ซึ่งได้แปลคัมภีร์ที่ก่อให้เกิดเป็นระบบนิกายมาธยมิกะของอินเดียสามคัมภีร์ด้วยกันสู่ภาษาจีน คัมภีร์ทั้งสามนี้เป็นของท่านนาคารชุนสองคัมภีร์ ส่วนอีกคัมภีร์หนึ่งนั้นศิษย์ของท่านชื่อ **เทวะ** เป็นผู้เขียนขึ้น ดังนั้นนิกายนี้จึงชื่อว่านิกายสามคัมภีร์

นิกายมาธยมิกะสอนว่า โลกที่ปรากฏตามธรรมชาตินั้นเป็นเพียงความจริงที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติเท่านั้นเอง ตรงข้ามกับพวก**สรวาสติวาทิน**ที่ยืนยันความจริงขั้นอันติมะแห่งเหตุการณ์ที่เกิดติดต่อกันเป็นสายโซ่หรือธาตุแท้ที่ก่อให้เกิดภาวะหรือวัตถุทางด้านปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ตามทัศนะของฝ่ายมาธยมิกะนั้น ภิกษุที่มีสายตาพิการอาจสร้างจินตนาการว่า ตนเห็นแมลงวันอยู่ในบาตรและแมลงวันเหล่านั้นเป็นความจริงอย่างเต็มที่สำหรับผู้ที่เห็นมัน แม้ว่าแมลงวันจะไม่จริง แต่ภาพลวงตาของ แมลงวัน

นั้นจริง ปรัชญาเมธีฝ่ายมาธยมิกะพยายามที่จะพิสูจน์ว่า ประสบการณ์ของเราเกี่ยวกับโลกปรากฏการณ์ทั้งปวงนั้นก็เป็นเหมือนภิกษุที่มีสายตาสั้นรูปนั้น และพิสูจน์ว่าสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงที่ทำงานอยู่ภายใต้ความลวงตา (มายา) ที่คงที่ของสิ่งที่เข้าใจได้นั้นความจริงก็มีแต่ความว่างเปล่าเท่านั้นเอง ความว่างเปล่าหรือ **ศูนยตา** นี้ก็คือสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่จริง ๆ และดังนั้นบางทีเราก็เรียกพวกมาธยมิกะว่า พวกศูนยวาทิน ("ผู้อธิบายลัทธิว่าด้วยความว่างเปล่า") แต่ทว่าโลกแห่งปรากฏการณ์นั้นเมื่อพูดในแง่ภาคปฏิบัติแล้วก็มีอยู่จริง ๆ และดังนั้นย่อมมีความจริงที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติสำหรับจุดมุ่งหมายทางภาคปฏิบัติ ความมีอยู่ที่มีความสัมพันธ์กันเป็นสายโซ่ทั้งปวงนี้ เป็นความจริงก็เฉพาะในแง่ที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติเท่านั้น เพราะมันประกอบด้วยเหตุการณ์ที่เป็นอนิจจังที่เกิดติดต่อกันไป และเหตุการณ์เหล่านี้ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนนั้นก็ไม่สามารถจะมีความจริงอยู่ในตัวมันได้ ส่วนความว่างเปล่าไม่เคยเปลี่ยนแปลงเลย ความว่างเปล่าเป็นความจริงสัมบูรณ์และเป็นภาวะสัมบูรณ์ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วก็เป็นอย่างเดียวกันกับนิพพานและร่างที่เป็นแก่นแท้หรือธรรมกายของพระพุทธเจ้านั่นเอง

แต่ระบบของท่านนาคารชุนก้าวไปไกลยิ่งกว่านี้อีก ไม่มีอะไรในโลกปรากฏการณ์นี้ที่จะเป็นภาวะที่สมบูรณ์เต็มที่เลย และสิ่งทั้งปวงในขั้นอันติมะก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ไม่จริงทั้งนั้น เพราะฉะนั้นทฤษฎีที่อ้างเหตุผลประกอบเกี่ยวกับโลกทุกทฤษฎีจึงเป็นทฤษฎีที่ไม่จริงจังอะไร ที่วิวัฒน์ขึ้นมาโดยอาศัยนักคิดที่ไม่มีจริงกับความคิดที่ไม่จริงนั่นเอง ดังนั้นด้วยการให้เหตุผลแบบเดียวกันนั้นแหละ แม้การให้เหตุผลของนิกายมาธยมิกะที่เห็นด้วยกับความจริงแท้ที่เป็นอันติมะของความว่างเปล่าก็ไม่จริงด้วย และก็เป็นอย่างนี้เรื่อยไปจนถึงอนันตะ โดยอาศัยกระบวนการแบบนี้ การให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์ทุกชนิดจึงกลายเป็นเรื่องที่เหลวไหลน่าหัวเราะเยาะ

ผลแห่งลัทธิศูนยตา (nihilism) ของพวกมาธยมิกะหาใช่สิ่งที่เราจะคาดคะเนเอาได้ไม่ ปรัชญาแบบวิมัติรนิยม (skeptical) แบบตะวันตก เช่น ปรัชญาของลัทธิภาวนิยม (existentialism) นั้นโดยทั่ว ๆ ไปแล้วหนักไปในทางทุนิยม (pessimism) คือ มองโลกในแง่ร้าย ส่วนพวกมาธยมิกะหาใช่พวกทุนิยมไม่ ถ้าหากว่าโลกแห่งปรากฏการณ์ในขั้นอันติมะเป็นสิ่งที่ไม่จริง ความว่างเปล่าก็ต้องเป็นสิ่งที่จริง เพราะแม้ว่าการพิสูจน์ทางด้านตรรกศาสตร์เกี่ยวกับความมีอยู่ของโลก ปรากฏการณ์ทุกชนิดจะถูกทำให้กลายเป็นโมฆะเพราะช่องโหว่ของความไม่จริงก็ตาม เราก็อาจมีประสบการณ์ได้ในเวลาเข้าสมาธิด้วยความตั้งใจที่แน่วแน่และจริงจังซึ่งโลกทางปรากฏการณ์ไม่มีอยู่ ความว่างเปล่าขั้นอันติมะมีอยู่

ณ ที่นี่และในบัดเดี๋ยวนี้ มีอยู่ทุกหนทุกแห่งและรวมสิ่งทั้งปวงเข้าไว้หมด และตามความเป็นจริงแล้ว ก็ไม่มีความแตกต่างใดๆ ในระหว่างความว่างเปล่าที่ยิ่งใหญ่กับโลกแห่งปรากฏการณ์เลย ดังนั้น ภาวะทั้งปวงจึงมีความว่างเปล่าอันได้แก่นิพพานร่วมอยู่ด้วยเรียบร้อยแล้ว ภาวะทั้งปวงจึงเป็นพระพุทธเจ้าเรียบร้อยแล้ว เพียงแต่ว่าถ้าหากภาวะเหล่านั้นจะเข้าใจถ่องแท้เกี่ยวกับนิพพานเท่านั้นเอง ปรัชญามาธยมิกะในแง่นี้เป็นที่ถูกอกถูกใจพุทธศาสนิกชนชาวจีนเป็นพิเศษ ได้รับการประคบประหงมอยู่ในลัทธิเต๋าและมีอิทธิพลอยู่มากในการพัฒนาพระพุทธศาสนาแบบของจีนและญี่ปุ่นเป็นพิเศษ ซึ่งมักจะแสดงว่ายอมรับความงามของโลกอย่างจริงใจและโดยเฉพาะความงามของธรรมชาติว่าเป็นการเห็นนิพพาน ณ ที่นี่และในบัดเดี๋ยวนี้

สำหรับการที่จะเข้าใจเกี่ยวกับลัทธินี้ดังที่ถกเถียงกันอยู่ในตำราจีนทั้งหลายนั้น จำเป็นจะต้องมีความคุ้นเคยกับคำเทคนิคบางคำด้วย คำเทคนิคคำหนึ่งก็คือความคิดเห็นเกี่ยวกับ **"ความจริงสามัญ"** กับ **"ความจริงขั้นสูง"** จากทัศนะเกี่ยวกับความจริงสามัญหรือความจริงอย่างโลกๆ คือความจริงแบบที่มีความสัมพันธ์กันหรือเชิงภาคปฏิบัติแล้ว เราก็กล่าวว่าธรรมทั้งหลายมีอยู่ จากทัศนะเกี่ยวกับ "ความจริงขั้นสูง" (ความจริงโดยปรมัตถ์) นั้น เราก็เห็นว่าธรรมทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงและขาดแคลนในเรื่องความจริงหรือธรรมชาติของตัวตนใดๆ ทั้งสิ้น ลำพังความว่างเปล่าหรือศูนยตาก็เป็นตัวแทนความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลง กระบวนการการพูดให้เหตุผลที่จะทำให้บรรลุถึงความจริงขั้นอันติมะนี้ เรียกกันว่า "ทางสายกลางแห่งการปฏิเสธที่ประกอบด้วยองค์แปด" (Middle Path of Eightfold Negations) ซึ่งตามแบบแล้วปฏิเสธการยืนยันเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายที่ตรงกันข้ามทั้งปวงที่ว่า "ไม่มีการเกิด (production) ๑ ไม่มีการดับ (extinction) ๑ ไม่มีการสูญ (annihilation) ๑ ไม่มีความถาวร (permanence) ๑ ไม่มีเอกภาพ (unity) ๑ ไม่มีความแตกต่าง (diversity) ๑ ไม่มีการเข้ามา (coming in) ๑ ไม่มีการออกไป (going out) ๑" นิกายศูนยตาพิสูจน์การเกิด การดับ ฯลฯ ว่าไม่จริงโดยใช้ "การให้เหตุผลสี่จุด" นั่นคือโดยการปฏิเสธมโนคติว่าเป็นภาวะ ว่าเป็นอภาวะ ว่าเป็นทั้งภาวะและอภาวะ และว่าไม่เป็นทั้งภาวะหรืออภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง ความเชื่อถือในแง่ใดแง่หนึ่งในสี่แง่นี้เป็นความเชื่อถือที่สุดโต่ง และจะต้องอยู่ต่ำกว่าการสังเคราะห์ที่สูงกว่าโดยอาศัยวิธีการให้เหตุผลจนกระทั่งถึงความว่างเปล่าที่เป็นอันติมะซึ่งได้แก่ **มาธยมิกะสัมบูรณ์** (Absolute Middle)

นิกายมาธยมิกะนั้นส่วนใหญ่ท่าน **จิฉาง** (Chi-tsang : พ.ศ. ๑๐๙๒-๑๑๖๖) เป็นผู้แต่งเดิมและทำให้เป็นระบบขึ้นมา ท่านจิฉางมีบิดาเป็นชาวปาร์เถีย (Parthian) มารดา

เป็นจีน การที่ท่านกุมารชีวะได้นำเอาคัมภีร์ทั้งสามเข้ามานั้นได้มีผลกระทบกระเทือนอย่างหนักต่อชมรมของพวกนักอภิปรัชญาที่รุ่งเรืองอยู่ในภาคใต้ในระหว่างสมัยพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ ซึ่งได้แปลความหมายพระพุทธศาสนาโดยใช้คำในลัทธิเต๋าเป็นส่วนใหญ่ ท่านจิฉางได้ถือเอาคัมภีร์ทั้งสามนี้เป็นศูนย์กลางแห่งระบบความคิดของท่าน และอิทธิพลของท่านได้ขยายตัวออกไปจนถึงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ แต่ทว่านับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา สำนักนิกายนี้ก็ได้เสื่อมลงอย่างรวดเร็วและในไม่ช้าก็สูญสิ้นไป

ข้อเขียนของท่านจิฉางยังมีเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ประกอบด้วยอรรถกถา คือการให้อรรถาธิบายคัมภีร์และเรื่องราวของลัทธิมหายาน และท่านได้ทุ่มความพยายามทั้งหมดในยุคแรกที่สุดอย่างหนึ่งในอันที่จะทำวิชาเทววิทยาแบบมหายานให้เป็นระบบขึ้นมา

จิฉาง
ความหมายที่ลึกซึ้งของคัมภีร์ทั้งสาม

จิฉางเมื่อได้เริ่มแปลความหมายของคัมภีร์ทั้งสามนี้แต่ละคัมภีร์ออกมาเป็นหนังสืออรรถกถาที่อธิบายความโดยละเอียดแล้ว บัดนี้ก็ได้จัดสิ่งที่ท่านพิจารณาเห็นว่าเป็นลัทธิที่เป็นสารัตถะสำคัญของคัมภีร์เหล่านั้นทั้งหมดตามหัวข้อเรื่อง ความมุ่งหมายที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ของท่านก็คือ "การปฏิเสธสิ่งที่ผิดและการประกาศสิ่งที่ถูก" ในตอนแรกท่านก็โจมตีข้อผิดพลาดต่าง ๆ ของลัทธิ "ภายนอก" หรือลัทธิที่มิใช่พุทธศาสนาในปรัชญาสำนักต่าง ๆ ของอินเดีย

(จาก *"ซันหลุนฉว่านอี้"*, ใน *"ไตโชไดโซเกียว"*, XLV, ๑-๑๑)

ในดินแดนประเทศจีนทางทิศตะวันตกนั้น มีสำนักปรัชญาต่างๆ รวมถึง ๙๖ สำนักด้วยกัน แต่ทว่าในบรรดาสำนักต่าง ๆ เหล่านี้ เราอาจแยกออกได้เป็นลัทธิหลักๆ ที่เป็นพื้นฐานที่สำนักต่างๆ เหล่านั้นยึดถืออยู่ได้ ๔ ลัทธิด้วยกัน ลัทธิแรกเป็นลัทธิที่มุ่งอยู่กับเหตุที่ผิดและผลที่ผิด ลัทธิที่สองยึดมั่นอยู่กับลัทธิที่ว่า เหตุไม่มีอยู่ แต่ผลมีอยู่ได้ ลัทธิที่สามตั้งทฤษฎีขึ้นมาว่า สาเหตุมี แต่ผลไม่มี และลัทธิที่สี่ให้เหตุผลว่า ไม่ว่าจะเหตุหรือผลไม่มีทั้งนั้น

ถาม : คำว่า "เหตุผิดและผลผิด" นั้นหมายความว่ากระไร ?

ตอบ : มีมิจฉาทิฐิกบุคคลบางคนกล่าวว่า **มเหศวร** (Great Self-existent Heaven) ทรงมีวิสัยสามารถที่จะก่อให้เกิดภาวะทั้งหลายตั้งหมื่นตั้งแสนได้ และว่าเมื่อสิ่งทั้งหลายตั้งหมื่นตั้งแสนนั้นสูญสลายไป มันจะกลับไปสู่สวรรค์อันเป็นแหล่งเดิมของมัน (Source-Heaven) อีก นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมเราจึงเรียกภาวะนั้นว่า ตัวตนที่มีอยู่ (self-existent) ถ้าหากว่าอีศวร (Self-existent Heaven) ทรงกริ้ว สิ่งที่มีชีวิตทั้ง ๔ ชนิด (คือ สัตว์ที่เกิดในครรภ์ ๑ สัตว์ที่เกิดในไข่ ๑ สัตว์ที่เกิดในเถ้าไคล ๑ และโอปปาติกะที่เกิดมีรูปร่างสมบูรณ์มาเลย ๑) ก็จะเดือดร้อน และถ้าอีศวรทรงมีความสำราญแล้วสิ่งที่มีชีวิตทั้ง ๖ ชนิด (คือ เทวดา ๑ มนุษย์ ๑ อสูร ๑ สัตว์ดิรัจฉาน ๑ เปรด ๑ และสัตว์นรก ๑) ก็จะมีความสุขแต่สวรรค์มิใช่ต้นเหตุของสัตว์ทั้งหลาย หรือสัตว์ทั้งหลายมิได้เป็นผลของสวรรค์เลย สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นเป็นความคิดคำนึงของจิตที่ผิด เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า "เหตุผิดและผลผิด"...

สำหรับข้อนี้ เราขอคัดค้านว่า : ความดีย่อมนำเอารางวัลที่น่าชื่นชมมาให้ ส่วนความชั่วย่อมนำเอาความเดือดร้อนมาสู่ เพราะโลกนี้เป็นที่อยู่ของผลและอิทธิพลที่พึ่งพาอาศัยกัน เป็นสถานที่สำหรับการรับการสนองของกรรมและลักษณาการที่ตอบโต้กัน เพียงเพราะพวกมิจฉาทิฐิกบุคคลไม่เข้าใจหลักการเหล่านี้เท่านั้นเอง เขาจึงได้สร้างความผิดพลาดต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมา อนึ่ง ชนิดของมนุษย์ย่อมก่อให้เกิดมนุษย์ แล้วมนุษย์ก็ย่อมเหมือนกับมนุษย์ต่อไปอีก ถ้าหากว่าชนิดของสิ่งทั้งหลายก่อให้เกิดสิ่งทั้งหลาย แล้วสิ่งทั้งหลายก็ย่อมเหมือนสิ่งทั้งหลายต่อๆ ไปอีก นี่นับว่าเป็นวิถีทางแห่งการสร้าง (ผลิต) ตัวเองขึ้นมาใหม่ แต่การพูดว่า สาเหตุเดียวคือสวรรค์สามารถสร้างผลออกมาเป็นชนิดต่างๆ หลายพันหลายหมื่นชนิดนั้น นี่มิได้เป็นความผิดพลาดหรือ ?

ถาม : คำที่ว่า "ความไม่มีเหตุ แต่มีผล" นั้นหมายความว่ากระไร ?

ตอบ : มีมิจฉาทิฐิกบุคคลอีกพวกหนึ่งซึ่งหลังจากที่ได้วิจัยสิ่งทั้งหลายนับพันนับหมื่นโดยไม่หยุดยั้งแล้วก็กล่าวว่า ไม่มีอะไรเลยที่เป็นต้นเหตุให้เกิดสิ่งเหล่านั้น เพราะฉะนั้นมิจฉาทิฐิกบุคคลพวกนี้จึงกล่าวว่าเหตุไม่มี แต่ถ้าหากว่าเราจะดูสิ่งทั้งหลายที่ต่าง ๆ กันนั้นอย่างจริงจังแล้ว เราก็จะต้องทราบว่ามันมีผล ตัวอย่างเช่นในหนังสือของจวงจื๊อเรื่องกลุ่มความมืดถามเงาของมันเองว่า เงามีอยู่เพราะร่างกายมีอยู่ในเมื่อร่างกายนั้นขึ้นอยู่กับกระบวนการแห่งการสร้างสรรค์ (นั่นคือการเปลี่ยนแปลงรูปร่าง) โดยเหตุที่ร่างกายขึ้นอยู่กับกระบวนการแห่งการสร้างสรรค์ ร่างกายก็ย่อมไม่มีเหตุใดๆ เลย ถ้าหากว่าราก

มีอยู่เอง กิ่งก้านสาขาก็ย่อมไม่เกิดเพราะสิ่งใดสิ่งหนึ่งแน่ เพราะฉะนั้นเหตุไม่มีและผลมี

ถ้าเราถามว่า "อะไรเล่าที่เป็นความแตกต่างกันระหว่างความไม่มีเหตุกับ (ความคิดเห็นแบบลัทธิเต๋าเกี่ยวกับ) ความเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน ?" เขาก็คงจะตอบว่า " 'ความไม่มีเหตุ' ตั้งอยู่บนฐานแห่งความจริงที่ว่าไม่มีเหตุใดๆ อยู่เลย 'ความเกิดมีขึ้นพร้อมๆ กัน' ย่อมทำให้เห็นความจริงอย่างแจ่มชัดว่าผลมีอยู่" แต่ในด้านความหมายแล้วไม่เหมือนกัน ทั้งยังเป็นตัวแทนความยึดถือที่ผิดอย่างเดียวกันด้วย และสำหรับข้อนี้เราขอคัดค้านว่า : เหตุและผลย่อมก่อให้เกิดกันและกันขึ้นมาดุจความยาวและความสั้นย่อมเปิดเผยกันและกันให้ปรากฏ ฉะนั้น ถ้าหากว่ามีผลอยู่เรียบร้อยแล้วจริง ไฉนจึงไม่อาจมีเหตุด้วยเล่า? ถ้าหากไม่มีเหตุแล้วจะมีเพียงแต่ผลอย่างเดียวเท่านั้นได้อย่างไรกัน ? ถ้าเรายืนยันว่าไม่มีเหตุ แต่ยืนยันว่ามีผลอยู่ แล้วคนดีก็จะต้องไปตกมีอยู่ในขุมนรก และคนชั่วจะไปเกิดในสวรรค์แน่

ถาม : คำว่า "มีเหตุแต่ไม่มีผล" นั้นหมายความว่ากระไร ?

ตอบ : ถ้าพูดตามสำนักที่มีทัศนะ (ที่ผิด ๆ)[๑] เกี่ยวกับความดับสูญแล้ว ก็จะมีเฉพาะปัจจุบันเท่านั้น จะไม่มีอนาคตเลย ตัวอย่างเช่น หญ้าและต้นไม้จะมีอยู่เพียงชั่วฤดูเดียวเท่านั้น

สำหรับข้อนี้ เราขอคัดค้านว่า : ...(ดังที่ฮุยหย่วนกล่าวไว้ว่า) การที่ (ไฟ) ถ่ายทอดเข้าไปในฟืนนั้นก็เป็นเช่นเดียวกับการถ่ายทอดของวิญญาณเข้าไปในร่างกายฉะนั้น ไฟจะถ่ายทอดเข้าไปสู่ฟืนใหม่ดุจดังที่วิญญาณถ่ายทอดเข้าไปสู่ร่างใหม่ฉะนั้น... (มิจฉาทิฐิกบุคคลเหล่านี้) เห็นไฟดับในฟืนดุ้นหนึ่ง ก็กล่าว (อย่างผิดพลาด) ว่า ไฟได้ดับไปอย่างสิ้นเชิงจนกระทั่งถึงกาลอวสาน...

ถาม : คำว่า "ไม่มีเหตุและไม่มีผลใด ๆ เลย" นั้นหมายความว่ากระไร ?

ตอบ : (ผู้ที่ยึดมั่นอยู่ในลัทธินี้) ปฏิเสธความมีอยู่ ทั้งผลที่จะมีขึ้นในอนาคตและเหตุที่มีอยู่ในปัจจุบัน...

ในบรรดามิจฉาทิฐิทั้งสี่อย่างนี้ อย่างสุดท้ายนี้เป็นลัทธิที่ชั่วช้าที่สุด ในปัจจุบันนี้มันได้ขจัดความดีให้หมดไป และในอนาคตก็จะก่อให้เกิดภาวะที่ชั่วช้าขึ้นมาอีก (หน้า ๑)

---

[๑] ที่เห็นว่า สิ่งที่มีอยู่ทั้งปวงเป็นสิ่งที่จะต้องแตกสลายในที่สุด ความตายเป็นที่สุดของทุกอย่าง ฯลฯ

เมื่อได้ลบล้างปรัชญาทั้งสี่นี้แล้ว ท่านจิฉวางก็หันมาสนใจต่อความผิดพลาดของนิกายต่างๆ ที่ขัดแย้งกันในพระพุทธศาสนา ในตอนที่คัดมาแสดงต่อไปนี้ ท่านได้ชี้ให้เห็นความผิดพลาดบางอย่างของนิกายอภิธรรมอันเป็นสาขาหนึ่งของพระพุทธศาสนาฝ่ายหีนยานซึ่งได้ปรากฏอยู่ในประเทศจีนก่อนที่จะเกิดมีนิกายสามคัมภีร์นี้ขึ้นมา พวกอภิธรรมทั้งหลายมีความเชื่อถือว่า ธรรมหรือส่วนต่างๆ ที่เป็นอันดิมะของสิ่งทั้งหลายนั้นมีอยู่จริง ๆ

การปฏิเสธปรัชญาฝ่ายอภิธรรมนั้นมีอยู่ ๑๐ ตอนด้วยกัน ตอนที่ ๑ อภิธรรมได้คัดค้านเรื่องทางที่เป็นอันติมะ ตอนที่ ๒ อภิธรรมได้ส่งเสริมให้เกิดทัศนะที่ผิดๆ มากมายหลายทัศนะด้วยกัน ตอนที่ ๓ อภิธรรมได้ฝ่าฝืนลัทธิอันยิ่งใหญ่ (มหายาน) ตอนที่ ๔ อภิธรรมยึดมั่นอยู่กับเครื่องดักจับปลาเล็กๆ เท่านั้น[๒] ตอนที่ ๕ อภิธรรมมีความผิดพลาดในหลักการของตนเอง ตอนที่ ๖ อภิธรรมไม่มีศรัทธาเป็นพื้นฐาน ตอนที่ ๗ อภิธรรมมีอคติที่ดื้อดึง ตอนที่ ๘ อภิธรรมมิได้ศึกษาสิ่งที่เป็นพื้นฐาน ตอนที่ ๙ อภิธรรมทำให้คำพูดเกี่ยวกับสัจธรรมเสียหาย ตอนที่ ๑๐ อภิธรรมสูญเสียสิ่งที่เป็นแก่นแท้อย่างสมบูรณ์...

ประกฤรที่ ๔ "อภิธรรมยึดมั่นอยู่ที่เครื่องดักจับปลาเล็ก ๆ เท่านั้น" : สำหรับผู้ที่ไม่รู้จักแหล่งเกิด เขาก็จะชี้ไปที่ลำธาร ทำให้บุคคลผู้นั้นเดินตามลำธารนั้นไปหาต้นน้ำของมัน สำหรับผู้ที่ไม่เห็นดวงจันทร์ เขาก็จะเอานิ้วมือชี้ให้ดู ทำให้บุคคลผู้นั้นดูตามนิ้วมือไปจนกระทั่งเห็นดวงจันทร์ ในทันทีที่บุคคลผู้นั้นเดินตามลำธารไปจนถึงที่สุด เขาก็จะพบว่ามีต้นน้ำอยู่ ในทันทีที่เขาดูไปจนสุดนิ้วมือพ้นนิ้วมือออกไปเขาก็จะเห็นดวงจันทร์ นี่คือความหมายของพระพุทธเจ้าในเวลาที่พระองค์ทรงเทศนาสอนเรื่อง (ยาน) เล็ก แต่ถึงกระนั้นพวกที่ถือตามอภิธรรมก็ยังคงยึดมั่นอยู่กับหลักการเล็กๆ อย่างดื้อรั้น และไม่กลับไปหาทางใหญ่เลย เขาจะยึดมั่นอยู่กับเครื่องดักปลาอันเล็กๆ และสูญเสียความจริงแท้ไป เพราะฉะนั้น (ท่านนาครชุน) จึงได้เขียนสูตรนี้ขึ้นเพื่อปฏิเสธพวกถือนิกายเหล่านั้น...

ถาม : ทำไมผู้ที่ศึกษาอภิธรรมจึงนำไปสู่ทัศนะที่ผิด ?

---

[๒] ข้อความตอนนี้อ้างอิงไปถึงข้อความที่มีชื่อเสียงในหนังสือ "จวงจื๊อ" ที่ว่า วัตถุประสงค์ของเครื่องดักจับ ก็คือ เพื่อดักจับปลา และเครื่องดักจับมิได้มีคุณค่าที่แท้จริงใด ๆ เลย มหายานถือว่าหีนยานเป็นเพียงช่วยให้เข้าใจปรมัตถสัจที่มีอยู่ในมหายานเท่านั้น แต่อภิธรรมผิดพลาดที่ไปยึดอยู่กับเครื่องดักจับโดยลืมนึกถึงปลาไปเสีย

ตอบ : ถ้าหากว่าเราเอาอภิธรรมมากล่าวว่า พฤติภาพสี่อย่าง (Four Conditions) ได้สร้างธรรมขึ้นมา แล้วใครเล่าที่สร้างพฤติภาพทั้งสี่[๗] ขึ้นมา? ถ้าหากว่าพฤติภาพทั้งสี่เกิดมาจากอะไรบางสิ่งแล้ว อะไรบางสิ่งนั้นก็จะต้องเกิดจากอะไรบางสิ่งต่อไปอีกไม่รู้จบ ถ้าหากว่าพฤติภาพทั้งสี่มีอยู่ในตัวของมันเอง มิได้เกิดมาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วสิ่งต่าง ๆ นับพันนับหมื่นก็จะต้องไม่เกิดมาจากพฤติภาพทั้งสี่ และจะตกอยู่ในประเภทความไม่มีเหตุไป เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าสัตว์ทั้งหลายเกิดจากอะไรบางสิ่งแล้ว กระบวนการก็จะไม่มีขอบเขตจำกัด และถ้ามีขอบเขตจำกัดก็จะไม่มีเหตุจากทัศนะทั้งสองนี้ เราอาจไม่เชื่อในเรื่องเหตุและผล เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าเราศึกษาอภิธรรมเป็นเวลานาน เราก็จะมีความเห็นผิด (หน้า ๒-๓)

สำหรับพวกที่เข้าใจสัจธรรมสองอย่างผิดนั้นมีอยู่สามประเภทด้วยกันคือ ประเภทที่ ๑ เป็นพวกนักอภิธรรมซึ่งยืนยันความมีอยู่ของทรัพย์หรือเนื้อสาร (substance) ที่กำหนดได้ ผู้ซึ่งมีความผิดพลาดใน (การถือว่าสิ่งซึ่งตามความจริงแล้วไม่มีอะไรมากไปกว่า) ความมีอยู่ที่ขึ้นต่อกัน (ว่าเป็นอันดิมะ) ความมีอยู่ที่ขึ้นต่อกันนั้นก็คือสิ่งที่เกิดขึ้นมาโดยขึ้นอยู่กับเหตุและเงื่อนไขต่าง ๆ และดังนั้นจึงเป็นผู้ที่สูญเสีย (ความหมายที่แท้จริง) ของสัจธรรมแบบสามัญธรรมดา พวกนักอภิธรรมนั้นยังไม่ทราบด้วยว่า ความมีอยู่ที่ขึ้นต่อกันดังที่เป็นอยู่นั้นไม่มีความมีอยู่ใด ๆ เลย และดังนั้นพวกเขาก็สูญเสีย (ความหมายที่แท้จริงของ) ความว่างเปล่าที่ถูกต้องอย่างหนึ่ง (One True Emptiness) ไป ประเภทที่ ๒ คือพวกที่ศึกษามหายานและที่เรียกกันว่าเป็นคนของทางที่ขยายออกไปกว้างขวาง พวกนี้มีความเชื่อมั่นอยู่ในเรื่องศูนยตาและพลาดโอกาสที่จะทราบถึงความมีอยู่ที่อาศัยกันและกัน ดังนั้น พวกเขาย่อมสูญเสีย (ความหมายที่แท้จริงของ) สัจธรรมที่สามัญธรรมดาไป เมื่อมีความยึดมั่นอยู่กับศูนยตาที่เข้าใจกันผิด ๆ แล้วพวกเขาก็ผิดพลาดในเมื่อเพ่งถึงศูนยตาที่แท้จริง และดังนั้นย่อมสูญเสีย (ความหมายที่แท้จริงของ) สัจธรรมขั้นสูงไป ประเภทที่ ๓ ก็คือพวกที่เกิดในยุคนี้แหละซึ่งแม้จะรู้จักสัจธรรมทั้งสองอย่าง แต่ในบางกรณีก็กล่าวว่า มันเป็นเนื้อสาร (substance) อย่างหนึ่ง และในบางกรณีก็กล่าวว่ามันเป็นเนื้อสารสองอย่าง ทฤษฎีเหล่านี้เป็นทฤษฎีที่ไม่สามารถป้องกันได้ทั้งคู่ ดังนั้น พวกเขาก็ย่อมสูญเสีย (ความหมายที่แท้จริงของทั้ง) สัจธรรมขั้นสูงและสัจธรรมแบบสามัญธรรมดาไป

---

[๗] ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม กรรมที่จะให้ผลในภพนี้ ๑ อุปัชชเวทนียกรรม กรรมที่จะให้ผลในภพหน้า ๑ อปราปรเวทนียกรรม กรรมที่จะให้ผลในภพต่อ ๆ ไป ๑ อโหสิกรรม กรรมที่เลิกให้ผล ๑

ถาม : "ความจริงขั้นสูงและความจริงขั้นสามัญธรรมดาเป็นทรัพย์หรือเนื้อสารอย่างเดียวกัน" ในข้อนี้มีอะไรผิดพลาดอยู่หรือ ?

ตอบ : ถ้าสัจธรรมขั้นสูงและสัจธรรมขั้นสามัญเป็นภาวะอย่างหนึ่งและอย่างเดียวกันจริง ๆ แล้ว สัจธรรมขั้นสูงก็ย่อมถูกต้องและสัจธรรมขั้นสามัญก็ย่อมถูกต้องด้วย ถ้าหากสัจธรรมขั้นสูงและสัจธรรมขั้นสามัญเป็นภาวะอย่างหนึ่งและอย่างเดียวกันตามธรรมดาทั่ว ๆ ไปแล้ว สัจธรรมขั้นสามัญก็เป็นธรรมดาและสัจธรรมขั้นสูงก็เป็นธรรมดาด้วย ถ้าหากสัจธรรมขั้นสูงถูกต้องและสัจธรรมขั้นสามัญไม่ถูกต้องแล้ว สัจธรรมขั้นสามัญกับสัจธรรมขั้นสูงก็ย่อมแตกต่างกัน ถ้าหากสัจธรรมขั้นสามัญเป็นสามัญธรรมดาและสัจธรรมขั้นสูงไม่ใช่สามัญธรรมดาแล้ว สัจธรรมขั้นสูงและขั้นสามัญก็ย่อมแตกต่างกัน เพราะฉะนั้น ทางทั้งสองนั้นจึงถูกกั้นไว้และไม่อาจเป็นทางเดียวกันได้

ถาม : ถ้าหากการถือเอาสิ่งสองสิ่งเป็นอย่างเดียวกันนั้นผิดแล้วก็ไม่ควรจะมีความผิดอะไร ถ้าจะถือว่ามันต่างกันใช่ไหม ?

ตอบ : คัมภีร์กล่าวไว้ว่า "สสารในตัวของมันเองและแห่งตัวของมันเองแล้วเป็นความว่างเปล่า ความว่างเปล่าในตัวของมันเองและแห่งตัวมันเองแล้วเป็นสสาร" ถ้าท่านกล่าวว่า ทั้งสสารและความว่างเปล่ามีทรัพย์หรือเนื้อสารของตัวมันเองแล้ว ความเป็นอย่างเดียวกันโดยอาศัยกันและกันของสสารและความว่างเปล่านั้นก็จะถูกทำลายลงไป ถ้าหากว่ามันเป็นอย่างเดียวกันโดยอาศัยกันและกันแล้วเราก็ไม่อาจตั้งภาวะแห่งความเป็นสองของทรัพย์หรือเนื้อสารขึ้นมาได้ เพราะฉะนั้นก็ย่อมไม่มีความกว้าง (latitude) ใด ๆ (สำหรับที่จะโต้เถียงกัน) ไม่ว่าจะในแง่ใดทั้งนั้น และทฤษฎีที่ขัดแย้งกันทั้งหลายก็เป็นอันพับไปหมดด้วย

สัจธรรมแบบมหายานอยู่นอกเหนือการที่จะกล่าวยืนยันทั้งมวล สัจธรรมแบบมหายานมิได้เป็นสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่ง มิได้เป็นสิ่งที่ถาวรหรือไม่ถาวร อนึ่ง สัจธรรมนั้นย่อมอยู่เหนือแบบฟอร์มแห่งการทำให้แตกต่างกันทั้งปวง หรือดังที่ผู้นับถือลัทธิมหายานอาจกล่าวว่า สัจธรรมนั้นอยู่สูงกว่าความแตกต่างกันและความเป็นอย่างเดียวกันเพื่อที่จะทำจุดนี้ให้แจ่มแจ้ง ลัทธินิกายซันหลุนได้สอนว่า ข้อสมมุติแต่ละข้อซึ่งเราอาจเสนอว่ามีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของสัจธรรมนั้นจะถูกคัดค้าน โดยการใช้ถ้อยคำซึ่งมีความกลับกันซึ่งเป็นกระบวนการทั้งปวงที่ก้าวหน้าไปเป็นขั้น ๆ จนกระทั่งถึงการปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง ดังนั้น ความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะอันเป็นตัวแทนสัจธรรมขั้นธรรมดาสามัญจึงถูก

คัดค้านโดยความคิดเห็นเกี่ยวกับอภาวะอันเป็นตัวแทนสัจธรรมขั้นสูง โดยนัยกลับกัน ความคิดเห็นเกี่ยวกับอภาวะซึ่งบัดนี้ได้กลายเป็นสัจธรรมขั้นธรรมดาสามัญสำหรับคู่ใหม่ ได้ถูกปฏิเสธโดยความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ใช่ภาวะหรืออภาวะเรื่อยไปเช่นนี้จนกระทั่ง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราอาจยืนยันเกี่ยวกับสัจธรรมนั้นจะได้ถูกคัดค้านไป

ถาม : ถ้า (นิกายทางพระพุทธศาสนา) พวกในกับ (มิจฉาทิฐิกบุคคล) พวกนอกต่างก็ถูกปฏิเสธด้วยกันทั้งคู่ ถ้า (ยาน) ใหญ่และ (ยาน) เล็กต่างก็ถูกปฏิเสธทั้งคู่ แล้วทีนี้ก็ย่อมถือว่าเป็นมิจฉาทิฐิเกี่ยวกับเรื่องที่ถือว่าตายแล้วสูญ แล้วทำไมจึงเรียกว่า "เป็นหลักการที่ถูกต้อง" เล่า ?

ตอบ : ในทันทีทันใดที่ทั้งพวกในและพวกนอกถูกลบล้าง (มิจฉาทิฐิที่เกี่ยวกับ) ความขาดสูญและความเป็นนิรันดรก็ย่อมถูกทำให้เงียบเสียงไป ในทันทีทันใดที่สุดโต่งทั้งสองนี้ถูกปฏิเสธ แล้วมันจะเป็นอย่างอื่นนอกไปจากหลักการที่ถูกต้องได้อย่างไร ?

ข้อคัดค้าน : ที่นี่มี (มิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) การขาดสูญ (ตายแล้วสูญ) และมี (มิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) ความเป็นนิรันดร (ตายแล้วเกิด) เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า สิ่งทั้งหลาย "มีอยู่" ถ้าหากว่าไม่มี (มิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) ความขาดสูญ และไม่มี (มิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) ความเป็นนิรันดรอยู่เลย เราก็จะระบุว่าสิ่งทั้งหลาย "ไม่มีอยู่" ถ้ามัน "ไม่มีอยู่" จริงๆ (การยืนยันความไม่มีอยู่ของสิ่งเหล่านั้น) จะหลุดพ้นจาก (ความเหมือนกันกับมิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) ความขาดสูญได้อย่างไร ?

ตอบ : ในทันทีที่ (มิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) ความขาดสูญและความเป็นนิรันดรได้ถูกทำให้เงียบเสียงไปแล้ว ความมีอยู่และความไม่มีอยู่ก็ย่อมถูกหลีกเลี่ยงไปพอๆ กัน และเราไม่อาจอ้างได้อีกต่อไปว่า (ลัทธินี้) ได้ถูกทำให้เปรอะเปื้อนด้วย (ความยึดมั่นในความเห็นเกี่ยวกับ) ความไม่มีอยู่ (ที่เป็นแบบสุนิยม)

ข้อคัดค้าน : แม้ว่าท่านจะออกไปพ้นทางนี้ได้ ท่านก็ยังไม่สามารถหลีกหนีการโต้แย้งได้ ทีนี้เมื่อมีความมีอยู่และความไม่มีอยู่ เราก็ย่อมกล่าวว่ามัน "มีอยู่" ถ้าหากว่าไม่มีทั้งความมีอยู่และความไม่มีอยู่ นี่แหละก็ยังคงเป็น "ความไม่มีอยู่ที่ยิ่งใหญ่" อยู่ดี แต่ในทันทีทันใดที่เราตกอยู่ใน (ความคิดเห็นเกี่ยวกับ) ความไม่มีอยู่ (การยืนยันเกี่ยวกับความไม่มีอยู่นี้) หนีพ้น (ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับมิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) ความขาดสูญได้อย่างไร ?

ตอบ : เดิมทีนั้นเราจะต้องเผชิญกับโรคภัยแห่ง (ความเชื่อถือใน) ความมีอยู่ที่

เราได้เทศนาสอนเรื่องความไม่มีอยู่ ถ้าโรคภัยแห่ง (ความเชื่อถือใน) ความมีอยู่สลายไป ยาที่เกี่ยวกับศูนยตาก็ไม่มีประโยชน์อะไร ดังนั้น เราจึงทราบว่า วิถีทางของนักปราชญ์นั้นไม่เคยยึดมั่นอยู่กับความมีอยู่หรือความไม่มีอยู่เลย แล้วยังจะมีอุปสรรคใดๆ อยู่อีกหรือ ?

ข้อคัดค้าน : "มัน***เป็น***ความมีอยู่ มัน***เป็น***ความไม่มีอยู่"...เราอาจระลึกถึงคำยืนยันทั้งสองนี้ "มันไม่***เป็น***ความมีอยู่ มันไม่***เป็น***ความไม่มีอยู่"...เราอาจระลึกถึงการปฏิเสธทั้งสองนี้ได้ แต่ทันทีที่เราตกอยู่ในการยืนยันหรือการปฏิเสธนั้น เราได้หันกลับไปหา (คำสอนของ) ขงจื๊อและโม่วจื๊ออีก

ตอบ : ณ กันบึ้งแห่งคำสอนนั้น เพราะว่ามันได้ปฏิเสธการยืนยันสองอย่างซึ่งมีการปฏิเสธสองอย่าง แต่ในทันทีที่เราเนรเทศการยืนยันสองอย่างไปจากจิตใจได้ การปฏิเสธสองอย่างก็เป็นอันพับไปด้วย ดังนั้น เราจึงทราบว่ามันไม่เป็นการยืนยัน และทั้งไม่เป็นการปฏิเสธด้วย

ข้อคัดค้าน : "มัน***ไม่***เป็นการยืนยัน และ***ไม่***เป็นการคัดค้าน" ท่านได้ตกอยู่ในการปฏิเสธสองหนอีกครั้งหนึ่ง ท่านจะหลบหนีจากการปฏิเสธนี้ได้อย่างไร ?

ตอบ : การยืนยันสองหนก่อให้เกิดเสือในความฝันขึ้นมา การปฏิเสธสองหนเป็นการสร้างดอกฟ้าขึ้นมา ดังนั้น เราจึงทราบว่าเดิมทีนั้นไม่มีอะไรที่จะยืนยันและดังนั้นก็ไม่มีอะไรที่จะคัดค้านด้วย

ข้อคัดค้าน : ถ้าหากว่าไม่มีการยืนยันหรือการคัดค้านอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ย่อมไม่มีผิดมีถูกด้วย แล้วทำไมในตอนเริ่มต้นท่านจึงเรียกมันว่าเป็น "การปฏิเสธสิ่งที่ผิดและประกาศสิ่งที่ถูก" เล่า?

ตอบ : (ความคิดเห็นที่ว่า) มีการยืนยันและการคัดค้านนั้น เราพิจารณาเห็นว่า "ผิด" (ความคิดเห็นที่ว่า) ไม่มี ทั้งการยืนยันหรือการคัดค้านอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น เราเรียกว่า "ถูก" ด้วยเหตุผลข้อนี้แหละ เราจึงเรียกตอนนั้นว่าเป็นการอธิบายการปฏิเสธสิ่งที่ผิดและประกาศสิ่งที่ถูกอย่างไรเล่า

ข้อคัดค้าน : ในทันทีที่มีผิดสำหรับที่จะคัดค้านและมีถูกสำหรับที่จะประกาศแล้ว จิตก็ย่อมตกอยู่ในการที่จะต้องเลือก แล้วเราจะพูดได้อย่างไรว่ามัน "โน้มเอียงไปหาความไม่มีอะไร" ?

ตอบ : เพื่อที่จะทำให้สิ่งที่ผิดถึงซึ่งอวสาน เราก็ต้องบังคับตัวเราเองให้พูดถึงสิ่ง "ที่ถูก" ในทันทีที่ได้ยุติสิ่งที่ผิดแล้วก็ย่อมไม่มีสิ่งที่ถูกเหลืออยู่เช่นกัน เพราะฉะนั้น จิตใจก็ไม่มีอะไรที่จะเกี่ยวเกาะ (หรือที่จะโน้มน้อมไปหา)

ข้อคัดค้าน : ถ้าหากว่าทั้งผิดและถูกได้ถูกลบล้างให้หมดไปแล้ว มันมิเป็นทัศนะ (ทางสุนิยม) เกี่ยวกับความว่างเปล่าจริง ๆ ไปหรือ ?

ตอบ : ข้อความในเรื่องทัศนะที่ถูกต้องมีอยู่ว่า :

> **มหาปราชญ์เทศนาสอนกฎแห่งศูนยตา เพื่อแยก (มนุษย์) จากทัศนะ (ที่เป็นสุนิยม) ทั้งปวง ถ้าหากว่าเรายังมีทัศนะว่า นั่น "เป็น" ความว่างเปล่าอยู่ บุคคลเช่นนั้นแม้แต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ไม่สามารถทำให้เปลี่ยนรูปได้**

ถ้าหากว่าน้ำสามารถดับไฟและแล้วก็สร้างไฟขึ้นมาได้อีก แล้วเราจะใช้อะไรดับไฟได้เล่า ? (มิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) ความขาดสูญและความเป็นนิรันดรนั้นเป็นไฟ และศูนยตาย่อมสามารถดับมันได้ แต่ถ้าเรายึดมั่นอยู่กับศูนยตา แล้วก็ย่อมไม่มียาใดๆ ที่จะสามารถบำบัด (โรคร้ายนั้น) ได้

ข้อคัดค้าน : ในทันทีที่มนุษย์ยึดมั่นอยู่กับโรคแห่งศูนยตา แทนที่ท่านจะให้ยาแห่งความมีอยู่แก่เขา ทำไมท่านจึงกล่าวว่าเขาเป็นผู้ที่ท่านไม่อาจกลับใจได้เล่า ?

ตอบ : ถ้าเราสอนโดยใช้คำว่าความมีอยู่ แล้วเราก็จะกลายเป็นผู้ที่จมปลักอยู่ในความมีอยู่นั้น ในที่สุดโต่งอีกด้านหนึ่ง ถ้าเราขจัดคำพูดต่างๆ ออกไปเสีย เราก็จะกลายเป็นผู้ที่ติดอยู่ในความขาดสูญ เราจะสามารถกลับใจบุคคลต่างๆ เช่นนี้ได้อย่างไรเล่า ?

ถาม : ถ้าหากว่าจิตมีอุปาทานเครื่องยึดมั่น จะมีความคิดอะไรอยู่ในจิตนั้นด้วยหรือ ?

ตอบ : ถ้าหากว่ามีความยึดมั่น แล้วก็ย่อมมีเครื่องผูกมัด และเราก็จะไม่สามารถหลุดพ้นไปจากชาติและชราได้ ไม่อาจหลุดพ้นไปจากพยาธิและมรณะได้ ไม่อาจหลุดพ้นไปจากความวิตกกังวลและความทุกข์โศก ความเจ็บปวดและความทุกข์กายได้ เพราะฉะนั้น สัทธรรมบุณฑริกสูตรจึงมีกล่าวไว้ว่า : "โดยอาศัยวิธีคิดอุบายบ่ายเบี่ยงนับจำนวนไม่ถ้วน ข้าพเจ้าจึงดึงดูดใจสัตว์จำนวนมากมายได้ เป็นเหตุทำให้เขาถูกพรากออกจากเครื่องยึดเหนี่ยวทั้งปวง" นามที่บริสุทธิ์ (Pure Name) กล่าวว่า : "การไม่ยึด

มั่นอยู่กับโลกก็คล้ายๆ กับดอกบัวนั่นแหละ คนเราไม่มีความชำนิชำนาญในการที่จะเข้าไปสู่ความว่างเปล่าหรือการกระทำที่สงบเงียบ คนเราย่อมบรรลุถึงแก่นแท้ของธรรมได้โดยปราศจากการถูกทำให้ตกหลุมพรางหรือโดยไม่ได้รับการขัดขวางเลย ข้าพเจ้าขอคารวะต่อสิ่งปราศจากฐานเช่นเดียวกับอวกาศเอง" พระพุทธเจ้าทั้งสามยุคได้เสด็จมาอุบัติในโลกเพื่อเทศนาสอนประชาชน เพราะจิตใจของสัตว์ทั้งหลายในทั้งหกประเภทนั้นล้วนแต่มีอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น มัคคุเทศก์แห่งสรณะที่สี่[๙] ได้มาสู่โลกเพื่อแต่งสูตรของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น เพราะจิตใจของผู้ศึกษาทั้งใหญ่และเล็กนั้นมีเครื่องค้ำจุนอยู่ดังนั้น เมื่อมีความเอนเอียงไปหรือมีการได้รับนี่นับว่าเป็นแหล่งแห่งการเกิดและการตาย การเป็นอยู่โดยปราศจากที่อยู่หรือเครื่องยึดมั่นถือมั่นใดๆ นั้นเป็นหลักการอันสำคัญของคัมภีร์และเรื่องราวต่าง ๆ (หน้า ๖)

ถาม : ทำไมคัมภีร์จึงได้สร้างสัจธรรมมีองค์สองขึ้นมาเล่า ?

ตอบ : มีเหตุผลอยู่สองประการด้วยกัน ประการแรก คัมภีร์ต้องการแสดงว่ากฎของพระพุทธเจ้านั้น คือ **มัชฌิมาปฏิปทา** หรือ **ทางสายกลาง** โดยเหตุที่มีสัจธรรมขั้นสามัญอยู่ จึงไม่มี (มิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) ความขาดสูญ (นั่นคือความเห็นผิดที่ว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีความเป็นอยู่อีกต่อไปแล้ว คือตายแล้วสูญ) เพราะมีสัจธรรมขั้นสูงสุด จึงไม่มี (มิจฉาทิฐิเกี่ยวกับ) ความเป็นนิรันดร (นั่นคือ ความเห็นผิดที่ว่า สิ่งทั้งหลายมีความเป็นอยู่เป็นนิรันดร คือตายแล้วเกิด) นี่คือ เหตุผลที่คัมภีร์ได้ตั้งสัจธรรมมีองค์สองขึ้นมา อนึ่ง ปรีชาญาณ (wisdom) สองประการ ย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งธรรมกายของพระพุทธเจ้าทั้งสามยุค (คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต) เพราะมีสัจธรรมขั้นสูงสุด จึงได้เกิดมีปรีชาญาณที่แท้จริงขึ้นมา เพราะมีสัจธรรมขั้นธรรมดาสามัญ จึงได้มี (การใช้) อุบายที่สะดวกๆ (เพื่อช่วยเหลือสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง) ให้เกิดขึ้นมา เมื่อปรีชาญาณที่แท้จริง และปรีชาญาณแบบง่ายๆ มีอยู่ทั้งคู่ แล้วเราก็ย่อมมีพระพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่ทั่วทั้งสิบทิศและตลอดยุคทั้งสาม ด้วยเหตุผลข้อนี้แหละคัมภีร์จึงได้ตั้งสัจธรรมมีองค์สองขึ้นมา

อนึ่ง การรู้สัจธรรมอันสูงสุดก็ย่อมเป็นประโยชน์แก่ตนเอง การรู้สัจธรรมขั้นธรรมดาสามัญย่อมอาจเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ การรู้สัจธรรมทั้งสองอย่างนั้นไปพร้อมๆ กันก็ย่อมสามารถช่วยสัตว์ทั้งปวงได้เท่าๆ กันด้วย เพราะฉะนั้น คัมภีร์จึงได้ตั้งสัจธรรมมี

---

[๙] บุคคลซึ่งในความเป็นพระโพธิสัตว์ขั้นสุดท้ายได้เปิดทางแห่งความหลุดพ้นให้แก่ผู้อื่น

องค์สองขึ้นมา อนึ่ง เป็นเพราะว่ามีสัจธรรมที่มีองค์สองนั่นแหละ พุทธพจน์ทั้งหลายจึงชื่อว่าถูกต้องทั้งสิ้น โดยอาศัยสัจธรรมขั้นธรรมดาสามัญนี้แหละเมื่อพระพุทธเจ้าเทศนาสอนลัทธิเกี่ยวกับความมีอยู่ คำสอนนั้นจึงถูกต้องโดยอาศัยสัจธรรมที่สูงสุดนี้แหละ เมื่อพระองค์ทรงสอนลัทธิศูนยตา คำสอนนั้นก็ถูกต้องอีก อนึ่ง กฎของพระพุทธเจ้าได้ค่อยๆ มีความลึกซึ้งมากขึ้นตามลำดับ ในตอนแรกพระองค์ทรงสอนสัจธรรมขั้นสามัญธรรมดาเกี่ยวกับเหตุและผลเพื่อให้คนหันมาเลื่อมใส แล้วพระองค์ก็จะทรงเทศนาสอนสัจธรรมขั้นสูงสุดให้แก่ประชาชนเหล่านั้นต่อไป อนึ่ง โดยมีพระพุทธประสงค์ที่จะให้ประชาชนได้บรรลุถึงความเป็นพระอรหันต์และเพื่อให้บรรลุถึงมรรค พระองค์จึงทรงเทศนาสอนสัจธรรมขั้นสูงสุดให้แก่ผู้ที่มีปรีชาญาณ และเทศนาสอนสัจธรรมขั้นสามัญธรรดาแก่ผู้ที่ยังไม่มีปรีชาญาณ อนึ่ง ถ้าหากว่าพระองค์จะไม่ทรงแสดงสัจธรรมขั้นสามัญธรรมดาเกี่ยวกับเหตุและผลเสียก่อน แต่หันไปแสดงสัจธรรมขั้นสูงสุดเลยทีเดียว พระองค์ก็จะทรงทำให้มิจฉาทิฐิเกี่ยวกับความขาดสูญมีมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้เองพระพุทธองค์จึงทรงสอนลักษณะแห่งสัจธรรมอันมีองค์สองนั้น (หน้า ๑๑)

นิกายวิชญานวาท

นิกายวิชญานวาท (Consciousness-Only) หรือนิกาย **หวุยซื่อ** (Wei-shih) เท่ากับนิกายวิญญาณวาทหรือนิกายโยคาจารของพระพุทธศาสนาในอินเดียนั่นเอง ซึ่งเมื่อรวมกับนิกายมาธยมิกะแล้วย่อมเป็นตัวแทนสาขาใหญ่สาขาหนึ่งในสองสาขาแห่งปรัชญาฝ่ายมหายาน อาจารย์คนสำคัญ ๆ ของนิกายนี้ในประเทศอินเดียก็คือท่าน**อสังคะ** (พุทธศตวรรษที่ ๙) และท่าน **วสุพันธุ** ซึ่งเป็นคนในยุคเดียวกับท่านอสังคะนั่นแหละ เมื่องานของท่านอสังคะได้รับการแปลออกมาเป็นภาษาจีนในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๑ นิกายนี้ก็เป็นที่รู้จักกันในตอนแรก ๆ ว่านิกาย **เชหลุน** (She-lun) แต่ทว่าในที่สุดนิกายนี้ได้ถูกกลืนเข้าไปอยู่ในนิกายของหลวงจีนผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นทั้งนักแปลและปรัชญาเมธี ชื่อ **ฉว่านจวง** หรือ **ฉว่านฉาง** (ยวนฉาง ?) (พ.ศ. ๑๑๓๙-๑๒๐๗) นิกายของท่านฉว่านฉางนี้เรียกกันว่านิกาย**ธรรมลักษณ์** (Dharma-Character) หรือ **นิกายฟาเฉียง** (Fa-hsiang) ทั้งนี้โดยอาศัยท่าทีอันเป็นคุณลักษณะแห่งคำสอนของนิกายนี้ ดังที่จะได้อธิบายต่อไปนี้

การที่ท่านฉว่านฉาง (ยวนฉาง ?) เดินธุดงค์ไปยังดินแดนทางทิศตะวันตกเพื่อแสวงหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้านั้น นับว่าเป็นนิยายเรื่องการผจญภัยที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์ และวรรณกรรมของจีน หลังจากที่ได้เดินทางลำบากตรากตรำ

เป็นระยะทางไกลแล้วท่านก็ได้ไปถึงศูนย์กลางที่สำคัญๆเกี่ยวกับการศึกษาพระพุทธศาสนาในอินเดียและเอเชียกลาง ซึ่ง ณ ศูนย์กลางศึกษาเหล่านั้นท่านก็ได้แวะศึกษาเล่าเรียนอยู่เป็นเวลาหลายปี และยุ่งอยู่กับการโต้วาทะกับพวกปรัชญาเมธีคนสำคัญๆ สมัยนั้น เมื่อกลับมาถึงบ้านเกิดเมืองนอน ท่านก็ได้อุทิศชีวิตให้แก่การแปลคัมภีร์ที่สำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนาลงสู่ภาคจีนไม่น้อยกว่า ๗๕ คัมภีร์ ในบรรดางานชิ้นที่สำคัญๆ ที่สุดที่ท่านได้ทำสำเร็จเรียบร้อยก็คือ การเลือกเฟ้น การย่อความ การแปล และการจัดงานของนักจิตนิยมคนสำคัญๆ สิบคนให้เป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือของท่านธรรมปาละในหนังสือชื่อ ***เชิงหวุยชื่อหลุ่น*** (Ch'eng-wei-shih lun) หรือ ***วิชญานปติมาตรตาสิทธิ*** (Vijñapti-mātratā-siddhi) หรือ ***"การประดิษฐานระบบวิญญาณเท่านั้น"***

ลัทธิโยคาจารหรือวิญญาณวาท เป็นลัทธิจิตนิยมที่บริสุทธิ์แบบหนึ่งและอาจเทียบได้กับระบบต่างๆ ของเบิร์กลีย์ (Berkeley) และฮิวม์ (Hume) จักรวาลทั้งมวลมีอยู่ก็เฉพาะในจิตของผู้ที่เห็นมันเท่านั้น ความจริงเกี่ยวกับมายา (illusion) ดังเช่นในเรื่องแมลงวันในบาตรของภิกษุที่มีสายตาสั้นหรือประสบการณ์ในเวลาฝันนั้นได้ถูกนำมาอ้างเป็นประจักษ์พยานเพื่อแสดงว่าประสบการณ์ของมนุษย์ธรรมดาทั้งปวงนั้นเป็นแบบเดียวกันทั้งสิ้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับภิกษุในเวลาเข้าสมาธิจะมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างอย่างจริงจังชัดแจ้ง และเหมือนกับของจริงมากเท่าๆ กับที่เรามองเห็นกันอยู่ตามปรกติ ทั้งท่านยังรู้ด้วยว่าภาพที่เห็นเหล่านั้นไม่ใช่วัตถุที่แท้จริงเลย เพราะฉะนั้น การแลเห็นจึงมิได้เป็นการพิสูจน์ใดๆ เกี่ยวกับความมีอยู่ที่เป็นอิสระของภาวะใดๆ เลย และการแลเห็นทั้งปวงนั้นเราอาจอธิบายว่าเป็นการถ่ายภาพแห่งจิตของผู้ที่แลเห็นนั่นเอง วิญญาณวาท (วิชญานวาท) ซึ่งก็คล้ายๆ กับระบบจิตนิยมของตะวันตกบางระบบนั้นได้ประสบความยุ่งยากทางตรรกศาสดร์ที่สำคัญๆ ในอันที่จะอธิบายถึงสันติ ความสืบเนื่อง (continuity) และความเป็นไปอย่างสม่ำเสมอที่ปรากฏให้เห็นแห่งภาพประทับใจทางประสาทสัมผัสส่วนใหญ่ของเราและในการให้เหตุผลเกี่ยวกับความจริงที่ว่าภาพประทับใจของประชาชน ส่วนใหญ่ที่มองดูไปในทางเดียวกัน และในเวลาเดียวกันนั้นดูเหมือนว่าจะเกาะกุมกันในอาการที่เหนียวแน่นอย่างประหลาด เพื่อจะหลีกหนีความยุ่งยากใจนี้ บิชอป เบิร์กลีย์ จึงได้อ้างว่ามีจิตที่วิเศษสุด ซึ่งในจิตอันวิเศษสุดนี้ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทั้งปวงล้วนเป็นความคิดทั้งนั้น พวกวิญญาณวาทินอธิบายถึงความเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ และความเกาะกุมกันแห่งภาพประทับใจที่เกิดทางประสาทสัมผัสว่า เนื่องมาจากอาลยวิญญาณ (คือแหล่งรวมของวิญญาณ) ซึ่งวิวัฒน์มาจากการสะสมพอกพูนร่องรอยแห่งภาพประทับใจทางประสาทสัมผัส

ตอนแรกๆ เข้าไว้ อาลยวิญญาณเหล่านี้มีความกระปรี้กระเปร่าและสร้างภาพประทับใจที่เป็นแบบเดียวกับตัวมันขึ้นมาตามแบบที่เป็นไปอยู่อย่างสม่ำเสมอเช่นเดียวกับเมล็ดพืชที่ผลิตพืชขึ้นมาฉะนั้น สัตว์แต่ละชนิดย่อมมีที่สะสมวิญญาณของตนเอง และสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในประเภทเดียวกันก็จะผลิตวิญญาณที่คล้ายๆ กันจากแหล่งเก็บของมันในเวลาเดียวกันด้วย โดยอาศัยความเข้าใจที่แปลกประหลาดนี้ซึ่งระเกะระกะไปด้วยความยากลำบากในทางตรรกศาสตร์ และนับว่าเป็นความยากที่สุดอย่างหนึ่งของปรัชญาอินเดียทั้งปวงนี้ พวกวิญญาณวาทินได้จัดแจงหลีกเลี่ยงการสรุปแบบตรรกศาสตร์ของ ลัทธิจิตนิยมใน **ลัทธิโซ-ลิปซิสต์** (solipsism คือ ลัทธิที่ถือว่าความรู้เกี่ยวกับตัวตนเท่านั้นเป็นสิ่งที่พอเป็นไปได้ และว่าสำหรับปัจเจกภาพแล้ว ตัวตนเองก็เป็นเพียงสิ่งที่มีอยู่จริงๆ เท่านั้น เพราะฉะนั้นความจริงจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจิตใจเป็นจิตวิสัย) อนึ่ง พวกวิญญาณวาทินได้ยอมรับความมีอยู่อย่างน้อยที่สุดก็ของภาวะที่เป็นอิสระอย่างหนึ่งแห่งความคิดของมนุษย์ ซึ่งเป็นภาวะที่บริสุทธิ์และจะแบ่งแยกออกไปมิได้โดยปราศจากคุณลักษณะ ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับคุณลักษณะนี้ ไม่มีอะไรที่เราจะกล้ายืนยันได้จริงๆ เลย เพราะมันปราศจากการกล่าวยืนยันใดๆ นี้เรียกว่า ***"ตถตา"*** คือ "ความเป็นอย่างนั้น" หรือ "ความเป็นเช่นนั้น" และสอดคล้องต้องกันกับศูนยตาหรือความว่างเปล่าของพวกมาธยมิกะและพรหมของเวทานตะ แม้ว่าการใช้คำจะแตกต่างกัน อภิปรัชญาของพระพุทธศาสนาแบบมหายานก็มีความเป็นสามัญธรรมดาคล้ายคลึงกันกับลัทธิอุปนิษัทบางอย่างและลัทธิของท่านสังกราจารย์มาก

สำหรับนิกายวิญญาณวาทนั้น เราจะบรรลุถึงการหลุดพ้น (วิมุติ) ได้ก็โดยการทำอาลยวิญญาณให้หมดไป จนกระทั่งวิญญาณนั่นเองกลายเป็นภาวะที่บริสุทธิ์และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตถตา ซึ่งเป็นเพียงภาวะที่มีอยู่จริงๆ ในจักรวาลเท่านั้น วิธีการที่สำคัญยิ่งสำหรับการกระทำเรื่องนี้ สำหรับผู้ที่ได้บรรลุถึงการพัฒนาทางด้านจิตใจ ณ ขั้นใดขั้นหนึ่งแล้วก็คือการปฏิบัติโยคะ (Yogic Praxis) ผู้ช่ำชองของนิกายนี้ได้รับการสั่งสอนให้สร้างภาพขึ้นมา ดังนั้น โดยการเข้าใจว่าภาพต่างๆ และการเห็นภาพที่แท้จริงทางภาคปฏิบัตินั้นย่อมมีความแจ่มแจ้งและความจริงแท้ที่เกี่ยวกับจิตใจอย่างเดียวกันนั่นเอง ผู้ช่ำชองทั้งหลายอาจกลายเป็นผู้มีความตระหนักแน่เกี่ยวกับความคิดฝันอย่างสิ้นเชิงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทั้งปวง ดังนั้น ภิกษุที่เข้าสมาธิคงจะสร้างภาพตัวเองว่า เป็นเทพเจ้าผู้มีศักดิ์ใหญ่ที่นำกองทัพเทวดาที่มีศักดิ์น้อยกว่าไปทำสงครามกับหมู่มารซึ่งเป็นวิญญาณของโลกและเนื้อหนัง

ในการวางกำหนดกฎเกณฑ์ที่เป็นเทคนิคยิ่งขึ้นไปอีก ดังที่ได้มีอธิบายอยู่ใน

ประเทศจีนนั้น ลัทธินี้ได้ลดความมีอยู่ทั้งปวงลงมาเป็นธรรม ๑๐๐ ชนิด ซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ ประเภทคือ จิต ๑ เจตสิก ๑ รูป ๑ สิ่งต่างๆ ที่มิได้เกี่ยวข้องกับจิด ๑ และธาตุที่ไม่มีใครสร้างสรรค์ขึ้น ๑ ทั้งๆ ที่นิกายอื่นๆ ถือว่าจิตเป็นธรรมอย่างเดียว นิกายนี้ได้แบ่งจิตออกไปเป็นวิญญาณ ๘ ชนิด เมื่อพูดตามลัทธินี้แล้ว โลกภายนอกได้ถูกสร้างขึ้นมาเมื่อ **อาลย-วิญญาณ** ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยได้รับอิทธิพลจาก **"เชื้อ"** หรือผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่ว โลกแห่งปรากฏการณ์เช่นนั้นจึงเป็นสิ่งที่ปรากฏออกมาอย่างหนึ่งหรือเป็นคุณลักษณะที่เฉพาะเจาะจงอย่างหนึ่ง จากข้อนี้แหละที่นิกายนี้จึงมีชื่อว่า **ฟาเสียง** หรือนิกายธรรมลักษณ์ แต่ในการวิเคราะห์ขั้นสุดท้ายนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเพียงวิญญาณเท่านั้น ดังนั้นจึงได้กลายเป็นอีกชื่อหนึ่งของนิกายนี้ไป

เมื่อคำนึงถึงสภาวะของธรรมทั้งหลายแล้ว นิกายนี้ได้แบ่งธรรมออกเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน ธรรมเกี่ยวกับ "คุณลักษณะของจินตนาการทั้งปวง" ย่อมมีเพียง "ความมีอยู่ที่ผิดๆ" เท่านั้น ธรรมเกี่ยวกับคุณลักษณะแห่งความอาศัยกันและกัน ย่อมมี "ความมีอยู่ชั่วคราว" เพราะสิ่งทั้งหลายที่ผลิตขึ้นมาโดยอาศัยการเป็นเหตุเป็นผลกันนั้น ย่อมไม่ชื่นชมยินดีต่อความจริงที่เป็นธรรมชาติของตนเองหรือที่ถาวรอย่างใดอย่างหนึ่งเลย เฉพาะธรรมที่เกี่ยวกับ "คุณลักษณะของความจริงขั้นอันติมะ" เท่านั้น จึงจะมี "ความมีอยู่ที่แท้จริง" ความจริงขั้นอันติมะก็คือตถตา อันได้แก่วัตถุแห่งสหัชญาณ (noumenon) ที่สูงเลิศเหนือความปรากฏ และคุณลักษณะที่เฉพาะเจาะจงทั้งปวงคือนิพพานนั่นเอง ความจริงขั้นอันติมะเป็นภาวะที่แท้จริงของพระตถาคต คือพระผู้ที่เสด็จมาแล้วอย่างนั้น (คือพระพุทธเจ้า)

เพื่อที่จะให้บรรลุถึงขั้นนี้ ก็จำเป็นที่ต้องผ่านการพัฒนาจิตขั้นต่างๆ ที่จะนำไปสู่ปรีชาญาณที่สมบูรณ์หรือปรีชาญาณที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ของพระพุทธเจ้า ปรีชาญาณนี้จะบรรลุถึงได้ก็ต่อเมื่อวิญญาณ ๕ เบื้องต้นได้กลายเป็น "ปรีชาญาณเกี่ยวกับการกระทำ" (wisdom of action) วิญญาณที่มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ประสาทสัมผัส ได้กลายเป็น "ปรีชาญาณเกี่ยวกับการเห็นแจ้ง" (wisdom of insight) มโนวิญญาณได้กลายเป็น "ปรีชาญาณเกี่ยวกับความสงบใจ (wisdom of equanimity) และอาลยวิญญาณได้กลายเป็น "ปรีชาญาณเกี่ยวกับกระจกวิเศษ" (wisdom of magnificent mirror) ไป

ในประเทศจีนสำนักนี้ได้เริ่มเสื่อมในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๔ และอีกหลายร้อยปีต่อมาก็หายสาบสูญไป ข้อนี้คงเป็นเช่นเดียวกับนิกายซันหลุนคือคงเป็นเพราะว่าปรัชญา

ของนิกายนี้ละเอียดเกินไป เป็นนามธรรมมากไป และเป็นสุดโต่งเกินไปสำหรับคนจีนส่วนมาก อนึ่ง นิกายนี้ไม่เหมือนกับนิกายชันหลุน คือดูเหมือนว่าจะได้ต่อต้านความโน้มเอียงในการที่จะสังเคราะห์เข้ากับนิกายอื่นๆ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นักศึกษาจีนได้แสดงให้เห็นว่ามีความสนใจอย่างใหม่ในนิกายนี้ และมีพุทธศาสนิกเพียงสองสามคนเท่านั้นที่พยายามทำให้นิกายนี้กลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่

ข้อความที่คัดเลือกมาต่อไปนี้ได้มาจากหนังสือ ***"เชิงหวุยซือหลุ่น"*** ซึ่งเป็นงานปรัชญาที่สำคัญที่สุดของนิกายนี้นั้นคงจะให้ความคิดเกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องวิชญานวาทที่แท้จริงได้

ชว่านจวง (หรือชว่านฉาง)

การยืนยันระบบวิญญาณเท่านั้นจริง

(จาก *"เชิงหวุยซือหลุ่น"* ใน *"ไตโชไตโซเกียว"* XXXI, ๗, ๑๐, ๒๒, ๒๕, ๓๗, ๓๘)

โศลก (ซึ่งท่านวสุพันธุเขียนไว้) มีว่า :

ประการแรก อาลยวิญญาณ

ซึ่งทำให้พืช (คือผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่ว) เผล็ดผล

(ในภาวะแห่งวิญญาณที่บริสุทธิ์ของอาลยวิญญาณนั้น) ไม่มีความรู้สึกเกี่ยวกับการที่มันยึดถือและภาพประทับใจอยู่เลย

ทั้งในหน้าที่ที่เป็นวัตถุวิสัย (objective) และจิตวิสัย (subjective) อาลยวิญญาณมักจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผัสสะ

สังขาร ความรู้สึก (feeling) เพทนาการ (sensation) ความคิดและสัญญา (ความจำได้)

แต่ทว่าอาลยวิญญาณมักจะวางเฉยต่อสิ่งที่มันเกี่ยวข้องด้วย...

เรื่องราวนั้นมีอธิบายว่า :

การเปลี่ยนรูปของวิญญาณในครั้งแรกเรียกว่า **อาลัย** ทั้งในมหายานและหีนยาน ...ทำไมเชื้อทั้งหลายจึงมีชื่ออย่างนั้น ? ข้อนี้หมายความว่าในวิญญาณเอง การเผล็ดผล การทำหน้าที่ และการทำให้แตกต่างกันก็เกิดขึ้นมาพร้อมๆ กัน สิ่งเหล่านี้มิได้เป็นสิ่งที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันจากวิญญาณหรือจากสิ่งที่มันผลิตขึ้นมาเลย...

โดยวิธีนี้ วิญญาณอื่นๆ ที่มีผลกระทบกระเทือนต่ออาลัยและวิญญาณซึ่งได้รับผลกระทบกระเทือนนั้นก็จะเกิดขึ้นและดับไปพร้อมกัน และด้วยเหตุนี้จึงได้เกิดมีความเข้าใจ

เกี่ยวกับการให้ผลกระทบกระเทือนต่อกันเกิดขึ้น การสามารถทำให้เชื้อซึ่งมีอยู่ภายในสิ่งที่ถูกทำให้กระทบกระเทือน (คืออาลยวิญญาณ) เกิดขึ้นมาได้ ดังที่ต้นปอต้นป่านได้รับผลกระทบกระเทือนนั้น เรียกกันว่า การมีผลกระทบกระเทือนถึงกัน (perfuming) ในทันทีที่เชื้อได้ถูกผลิตขึ้นมา วิญญาณทั้งหลายซึ่งสามารถจะมีผลกระทบกระเทือนได้นั้นก็จะกลายมาเป็นเหตุ ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนต่อเชื้อและผลิตเชื้อขึ้นมา ธรรมทั้งสาม (คือ เชื้อ การปรากฏตัว และการมีผลกระทบกระเทือนถึงกัน) ได้หมุนเวียนกันอยู่เรื่อย ๆ ไปโดยทำหน้าที่เป็นทั้งเหตุและผลไปพร้อม ๆ กัน ...

โศลกได้กล่าวไว้ว่า :

การเปลี่ยนรูปครั้งที่สอง

เรียกว่ามโนวิญญาณ

ซึ่งทั้ง ๆ ที่มโนวิญญาณขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนรูปนั้น มันก็กลับมาเป็นเหตุแห่งการเปลี่ยนรูปนั้นด้วย

มโนวิญญาณมีธรรมชาติและคุณลักษณะแห่งความคิด (intellection)

มโนวิญญาณมักจะมีกิเลสที่ชั่วร้ายสี่อย่างติดตามมาเสมอ

คือ การหลอกตัวเอง ๑ การดูตัวเอง ๑

ความอวดตัว ๑ และความรักตัว ๑

และโดยการสัมผัส ฯลฯ (สังขาร ความรู้สึก เพทนาการ ความคิด และ สัญญา)...

เรื่องราวนั้นมีอธิบายว่า :

"การเปลี่ยนรูปนั้น" ได้อ้างถึงการเปลี่ยนรูปครั้งแรก เพราะตามคำสอนที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น วิญญาณนี้ขึ้นอยู่กับอาลยวิญญาณ... "อาลยวิญญาณ" อ้างถึงวิญญาณที่การเปลี่ยนรูปนี้ต้องอาศัย เพราะตามคำสอนที่ศักดิ์สิทธิ์ วิญญาณนี้เป็นต้นเหตุให้เกิดอาลยวิญญาณ

พร้อม ๆ กันนั้น จิตนี้ก็เป็นเหตุให้เกิดอาลยวิญญาณและเป็นอย่างเดียวกันกับกิเลสที่เป็นพื้นฐานสี่อย่างเป็นนิจ กิเลสที่เป็นพื้นฐานคืออะไรบ้าง ? คือ การหลอกตัวเอง ๑ การดูตัวเอง ๑ การอวดตัว ๑ และความรักตัว ๑ เหล่านี้เป็นชื่อที่แตกต่างกันสี่ชื่อ การหลอกตัวหมายถึงอวิชชา การขาดความเข้าใจในคุณลักษณะของตัวตนและการไม่รู้แจ้งเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า การหลอกตัวเอง การดูตัว

หมายถึงการยึดมั่นอยู่กับความคิดที่ว่าตัวตนมีอยู่ สร้างภาพผิดๆ เกี่ยวกับธรรมบางอย่างที่มิใช่ตัวตนว่าเป็นตัวตน เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าการดูตัว การอวดตัวหมายถึงความหยิ่งความทนงตน ณ ความเข้มแข็งของสิ่งที่เรายึดมั่นว่าเป็นตัวตนนั้น มันทำให้จิตรู้สึกว่าสูงส่งและเลิศลอย เพราะฉะนั้นจึงเรียกมันว่า การอวดตัว

โศลกมีข้อความว่า :
ต่อไปก็มีการเปลี่ยนรูปครั้งที่สาม
ซึ่งประกอบด้วยประเภทสุดท้ายแห่งการพินิจพิเคราะห์
พร้อมด้วยสิ่งที่เป็นประธานและเป็นกรรมในฐานะเป็นสภาวะและคุณลักษณะ
มันมิได้เป็นสิ่งที่ดีหรือชั่วแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย

เรื่องราวนั้นอธิบายว่า :

วิญญาณนี้แบ่งออกเป็น ๖ ชนิด ตามอายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ โดยอ้างถึงจักขุวิญญาณและอื่น ๆ (คือ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ) ในวิถีวิญญาณ...

โศลกมีข้อความว่า :
มีฐานอยู่บนวิญญาณที่เป็นมูลราก (อาลัย)
วิถีวิญญาณทั้งห้า (ยกเว้นมโนวิญญาณ) ย่อมแสดงตัวให้ปรากฏตามองค์ประกอบที่เป็นต้นเหตุของมัน
บางที (ความรู้สึกก็แสดงให้ปรากฏ) พร้อมกัน และบางทีก็ไม่พร้อมกัน
เช่นเดียวกับคลื่น (ที่แสดงตัวให้ปรากฏ) ขึ้นอยู่กับน้ำที่เป็นต้นเหตุ
วิถีวิญญาณมักจะเกิดขึ้นและแสดงตัวให้ปรากฏ
นอกจากในเวลาที่เกิดในอาณาจักรที่ไม่มีความคิด (วิญญาณ)
ในเวลาที่ไม่มีความรู้สึก ในเวลาทำสมาธิสองแบบ
ในเวลาหลับ และในภาวะที่วิญญาณถูกกดหรือในเวลาที่ไม่มีวิญญาณ

เรื่องราวนั้นได้มีอธิบายว่า :

วิญญาณที่เป็นมูลรากนั้นก็คืออาลยวิญญาณ เพราะอาลยวิญญาณเป็นมูลรากที่ทำให้เกิดวิญญาณที่บริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ทั้งปวง...โดยคำว่า "องค์ประกอบที่เป็นต้นเหตุ" หมายถึง เจตสิก อายตนะภายใน และอายตนะภายนอก หมายความว่าวิญญาณ

ทั้ง ๕ นั้นขึ้นอยู่กับอาลยวิญญาณเป็นนิจนิรันดร์ และทางด้านภายนอก วิญญาณทั้ง ๕ ก็ติดตามการรวมตัวแห่งเงื่อนไขต่าง ๆ ของเจตสิก อายตนะภายใน ๕ และอายตนะภายนอก ๕ ประสาททั้งหลายย่อมแสดงตัวให้ปรากฏร่วมกันและบางทีก็แยกกัน ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าเงื่อนไขในภายนอกอาจถูกนำมารวมเข้าด้วยกันในทันทีทันใดหรือค่อยๆ เอามารวมเข้าด้วยกันก็ได้...

โศลกมีข้อความว่า :-

ดังนั้น วิญญาณต่าง ๆ จึงเป็นเพียงการเปลี่ยนรูปเท่านั้น
โดยเหตุนี้แหละสิ่งที่ส่อให้เห็นว่าแตกต่างกันและถูกทำให้เห็นว่าแตกต่างกันจึงถือว่าเป็น
สิ่งที่ไม่จริงทั้งคู่
ด้วยเหตุผลนี้แหละทุกสิ่งทุกอย่างจึงเป็นเพียงวิญญาณเท่านั้น

เรื่องราวนั้นมีอธิบายว่า :-

"วิญญาณต่างๆ" อ้างถึงการเปลี่ยนรูปวิญญาณสามอย่างและเจตสิกธรรมทั้งหลายของมันดังที่ได้สาธยายมาแต่ต้นแล้ว วิญญาณเหล่านั้นทั้งปวงมีวิสัยสามารถที่จะเปลี่ยนรูปเป็นส่วนต่างๆ ที่ดูเหมือนว่าเป็นจริงได้ คือเป็นส่วนที่เข้าใจและส่วนที่ถูกเข้าใจได้ ดังนั้น จึงเอาคำว่า "การเปลี่ยนรูป" มาใช้ ส่วนที่เข้าใจที่ได้ถูกเปลี่ยนรูปแล้ว เรียกว่า "การส่อให้เห็นว่าแตกต่างกัน" เพราะมันสามารถเข้าใจส่วนที่ถูกเข้าใจ (ว่าเป็นอารมณ์แห่งการเข้าใจ) ได้ ส่วนที่ถูกเข้าใจซึ่งถูกเปลี่ยนรูปแล้วนั้น เรียกว่า "วัตถุแห่งการส่อให้เห็นว่าแตกต่างกัน" เพราะเราเข้าใจมันได้โดยอาศัยส่วนที่เข้าใจตามหลักการที่ถูกต้องนี้ นอกเหนือไปจากสิ่งที่ถูกเปลี่ยนรูปในวิญญาณแล้ว ตัวตนและธรรมล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่อย่างเด็ดขาดทั้งคู่ เพราะนอกจากสิ่งที่เข้าใจกับสิ่งที่ถูกเข้าใจแล้วก็ไม่มีอะไรอีก และเพราะว่าไม่มีสิ่งที่แท้จริง ๆ ใด ๆ นอกเหนือไปจากส่วนทั้งสองนี้เลย

เพราะฉะนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา (โดยเหตุ) และที่มิได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา ทุกสิ่งทุกอย่างที่ดูเหมือนว่าจริงหรือไม่จริง ทั้งหมดนั้นไม่สามารถแยกออกจากวิญญาณได้เลย

นิกายดอกบัว : ลัทธิการสังเคราะห์แบบเทียนไท

จากทัศนะทางด้านปรัชญา และโดยอาศัยอิทธิพลแห่งทัศนะนี้ที่มีต่อนิกายอื่น ๆ ในประเทศจีนและญี่ปุ่นนี้เอง คำสอนของนิกายดอกบัว หรือ **เทียนไท** จึงมีความสำคัญ

เป็นอย่างมาก นอกจากนั้นยังเป็นแบบจีนๆ อย่างเด่นชัดอีกด้วย แม้ว่าคัมภีร์ที่เป็นหลักของนิกายนี้จะเป็น **สัทธรรมบุณฑริกสูตร** ซึ่งเป็นผลงานจากอินเดียเหนือและเอเชียกลางก็ตาม แต่นิกายนี้ก็ได้ตั้งขึ้นมาโดยอาศัยการแปลความหมายของคัมภีร์นี้โดยภิกษุที่สำคัญของจีนรูปหนึ่งชื่อ **จือไค** (Chih-k'ai) หรือ **จีอี้** (Chih-i : พ.ศ. ๑๐๘๑-๑๑๔๐) และชื่อหลังย่อมบ่งให้ทราบถึงสถานที่เกิดทางด้านภูมิศาสตร์ คือ ภูเขาเทียนไท (ที่ราบเป็นชั้น ๆ บนสวรรค์) ของมณฑลเจเกียง (Chekiang) ซึ่งเป็นสถานที่ที่ท่านจือไคสั่งสอนอยู่

สำหรับอาจารย์ใหญ่ของนิกายเทียนไทนี้ท่านถือว่า สัทธรรมบุณฑริกสูตรซึ่งเป็นสูตรที่มีชื่อเสียงที่สุดสูตรหนึ่งของมหายานนั้นมิได้เป็นเพียงหลักฐานทางด้านเทววิทยาเท่านั้น แต่ทว่ายังเป็นการแนะแนวการหลุดพ้นทางด้านศาสนาโดยอาศัยการปฏิบัติอีกด้วย ท่านได้บรรยายคัมภีร์ที่เขียนไว้อยู่หลายปี ได้ตรวจสอบภาษาและความลึกซึ้งของความหมายอย่างละเอียดลออถี่ถ้วน และให้ความสนใจเป็นพิเศษต่อวิธีการทางด้านศาสนปฏิบัติที่มีอยู่ในสัทธรรมบุณฑริกสูตรนั้น การพูดอย่างชัดถ้อยชัดคำของท่านนั้นศิษย์ของท่านชื่อ **กวนติง** (Kuan-ting) ได้จดบันทึกไว้และได้ตกมาถึงเราในฐานะเป็น "งานที่สำคัญยิ่งสามชิ้น" ของนิกายนี้ คือ **คำพูดและวลีต่าง ๆ ของสัทธรรมบุณฑริกสูตร *(ฟาหัวเหวิ่นจือ)* ๑ ความหมายอันลึกซึ้งของสัทธรรมบุณฑริกสูตร *(ฟาหัวฉว่านยี่)*** ๑ กับ **สมถะและวิปัสสนาที่สำคัญยิ่ง *(โมโฮจือกวน)*** ๑

ในสมัยจือไค ความคิดทางด้านพระพุทธศาสนาทางจีนได้มีคุณลักษณะทางด้านพุทธิปัญญาอย่างเห็นได้ชัดทีเดียว ส่วนทางภาคเหนือนั้นชาวพุทธกำลังพัฒนาให้เป็นศาสนาแห่งศรัทธา และเคร่งครัดทางด้านวินัย ตัวท่านเองก็เป็นผลิตผลแห่งพวกผู้ดีทางภาคใต้ แต่ทว่าท่านได้มาสรุปร่วมกันกับชาวภาคเหนือชื่อ **ฮุยซือ** (Hui-ssu : พ.ศ. ๑๐๕๗-๑๑๒๐) ซึ่งเป็นอาจารย์ของท่านว่า การเข้าถึงศาสนาโดยการไตร่ตรองกับโดยอาศัยพุทธิปัญญานั้น ก็คล้ายๆ ปีกทั้งสองข้างของนกนั่นแหละ ดังนั้น นิกายเทียนไทจึงมีคุณลักษณะทางที่มีความพอใจทางด้านปรัชญาอย่างแรงกล้า และพร้อมกันนั้นก็เน้นหนักไปในด้านการเจริญกรรมฐาน

ลัทธิเทียนไทตั้งจุดศูนย์กลางอยู่รอบ ๆ หลักการเกี่ยวกับสัจธรรมที่มีองค์สามซึ่งมีความกลมกลืนกันอย่างสมบูรณ์แบบ ข้อนี้หมายความว่า (๑) สิ่งทั้งปวงหรือธรรมทั้งปวงนั้นว่างเปล่าเพราะมันเกิดขึ้นมาโดยอาศัยความเป็นเหตุเป็นผลกัน และดังนั้นจึงไม่มีธรรมชาติในตัวเอง แต่ว่า (๒) สิ่งทั้งปวงหรือธรรมทั้งปวงนั้นมีความเป็นอยู่ชั่วครู่ชั่วขณะ

และว่า (๓) การเป็นทั้งสูญและชั่วคราวนั้นเป็นสภาวะของธรรมทั้งหลายและเป็นมรรคา ทั้งสามนี้ คือ **ศูนยตา ความเป็นไปชั่วขณะ** และ**มรรคา** มีความเกี่ยวเนื่องกันและกันอยู่ ดังนั้น อย่างหนึ่งจึงเป็นสามอย่างและสามอย่างจึงเป็นอย่างหนึ่ง ดังนั้น สิ่งที่มีความสัมพันธ์กันจึงเป็นสิ่งที่เหมือนกันกับสิ่งที่สมบูรณ์

อนึ่ง ในโลกแห่งความเป็นไปชั่วขณะนี้มีสิ่งที่มีชีวิตอยู่ ๑๐ อาณาจักรด้วยกัน คือ อาณาจักรของพระพุทธเจ้า ๑ ของพระโพธิสัตว์ ๑ ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ ของสาวกพระพุทธเจ้าโดยตรง ๑ ของเทวดา ๑ ของภูต ๑ ของมนุษย์ ๑ ของเปรต ๑ ของดิรัจฉาน ๑ และของคนที่ชั่วช้า ๑ สิ่งที่มีชีวิตเหล่านี้แต่ละชนิดมีคุณลักษณะของกันและกันอยู่ด้วย ดังนั้น จึงรวมเป็น ๑๐๐ อาณาจักร แต่ละอาณาจักรในร้อยอาณาจักรนี้ย่อมแสดงคุณลักษณะโดย **"ตถตา"** หรือความเหมือนเช่นนั้น ๑๐ ประการ ซึ่งโดยอาศัยตถตาทั้งสิบนี้ ภาวะที่แท้จริงย่อมถูกทำให้ปรากฏเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติขึ้นมา คือ คุณลักษณะที่เหมือนเช่นนั้น ๑ ธรรมชาติที่เหมือนเช่นนั้น ๑ ทรัพย์หรือเนื้อสาร (substance) ที่เหมือนเช่นนั้น ๑ อำนาจที่เหมือนเช่นนั้น ๑ กรรมวิธีที่เหมือนเช่นนั้น ๑ สาเหตุที่เหมือนเช่นนั้น ๑ เงื่อนไขที่เหมือนเช่นนั้น ๑ ผลที่เหมือนเช่นนั้น ๑ การรับสนองกรรมที่เหมือนเช่นนั้น ๑ การเริ่มต้นและการสิ้นสุดที่เป็นอันติมะที่เหมือนเช่นนั้น ๑ นี่ทำให้เกิดเป็นอาณาจักรของสิ่งที่มีชีวิตพันอาณาจักรด้วยกัน ต่อมา อาณาจักรแต่ละอาณาจักรก็ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ สามส่วนของสิ่งที่มีชีวิต อวกาศ และขันธ์ ที่ก่อให้เกิดเป็นธรรม ดังนั้น รวมทั้งหมดจึงมีถึง ๓,๐๐๐ อาณาจักร หรือ ๓,๐๐๐ ท่าทีแห่งความแท้จริง

อาณาจักรเหล่านี้มีความสัมพันธ์คลุกเคล้า และแทรกซึมกันอยู่ในภายใน ซึ่งเราอาจพิจารณาว่าเป็น "สิ่งที่มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งในชั่วขณะจิตหนึ่ง" ข้อนี้มิได้หมายความว่า อาณาจักรเหล่านี้ได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยความคิดของมนุษย์หรือของพระพุทธเจ้า ดังที่มีสอนไว้ในนิกายมหายานบางนิกายเลย แต่ว่าในทุกๆ ขณะจิตนั้นได้เกี่ยวข้องอยู่กับโลกที่อาจเป็นไปได้ทั้งมวลมากกว่า ตามที่นิกายนี้ย้ำนักย้ำหนา ก็คือย้ำเรื่องสมถะและวิปัสสนาว่าเป็นทางที่จะให้เข้าใจสัจธรรมที่เป็นอันติมะซึ่งมีอยู่ในขณะจิตเช่นนั้น เมื่อกล่าวโดยย่อก็คือว่านี่เป็นปรัชญาเกี่ยวกับ หนึ่งในสิ่งทั้งปวง (One-in-All) และสิ่งทั้งปวงในสิ่งหนึ่ง (All-in-One) ซึ่งได้ก่อเป็นรูปไว้ในคำพูดที่วิเศษว่า "ทุกๆ สีหรือทุกๆ กลิ่นนั้นไม่มีอะไรนอกไปจากทางสายกลางเลย" ดังนั้น ทุก ๆ ธรรมะจึงเป็นการรวมเอาแก่นแท้ที่จริงของความว่างเปล่าที่เป็นอันติมะ หรือ ตถตาที่แท้จริงเข้าไว้ สิ่งที่เป็นผลติดตามมาก็คือ

ว่าสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงย่อมมีธรรมชาติแห่งความเป็นพระพุทธเจ้าในตัว และอาจได้รับการช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ได้ นี่เป็นสาสน์อันสำคัญยิ่งของสัทธรรมบุณฑริกสูตร

นิกายนี้อ้างว่าสัทธรรมบุณฑริกสูตรเป็นลัทธิที่สมบูรณ์ที่สุดในบรรดาคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งปวง สัทธรรมบุณฑริกสูตรได้แยกประเภทคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็น ๕ ยุค สี่ยุคแรกซึ่งถือเอาวรรณกรรมของนิกายต่างๆ เป็นตัวแทนนั้นถือว่าเป็นยุคแห่งการสำรวจตรวจตราหรือเป็นยุคชั่วคราวเท่านั้น ส่วนคำสอนที่มีอยู่ในสัทธรรมบุณฑริกสูตรนั้นถือว่าเป็นคำสอนขั้นสุดท้าย ดังนั้น มาตรการแห่งสัจธรรมที่เห็นอยู่ในคำสอนของนิกายอื่นๆ ซึ่งในบางแง่ก็ขัดแย้งกันเอง ส่วนสัทธรรมบุณฑริกสูตรนั้นเห็นกันว่าทำคำสอนเหล่านั้นให้เต็มบริบูรณ์และเข้ากันได้ในการสงเคราะห์ขั้นสุดท้าย นับว่าเป็นความพยายามที่จะเอายานเดียวไปแทนยานทั้งสาม ในการที่สูตรนี้ได้รวมเอาคำสอนทั้งหมดไว้นั้น นิกายเทียนไทได้ชี้ให้เห็นลัทธิเกี่ยวกับความหลุดพ้นสากลอีก ซึ่งนับว่าเป็นคุณลักษณะที่พิเศษสุดแห่งความเคลื่อนไหวของลัทธิมหายาน

"คำพูดและวลีต่างๆ" ซึ่งเป็นวลีโดยอรรถกถาวลีนั้นมิได้ยอมตัดทอนคุณลักษณะย่อๆ ออก ข้อความที่ให้ไว้ข้างล่างนี้ได้มาจากหนังสืออื่นๆ อีกสองเรื่องของ "หนังสือที่สำคัญสามเล่ม" ข้อความเหล่านี้นำด้วยข้อความสั้นๆ ที่เลือกมาจากสัทธรรมบุณฑริกสูตรเพื่อให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับสาสน์เพื่อความหลุดพ้นจากสัตว์ทั้งปวง และด้วยข้อความที่ตัดตอนมาจากหนังสือ "วิธีทำสมถะและวิปัสสนาในลัทธิมหายาน" (ต้าเชิงจื่อกวนฝาเหวิ่น) ซึ่งท่านฮุยซืออาจารย์ของท่านจือไคเป็นผู้แต่ง

คัมภีร์สัทธรรมบุณฑริกสูตร

(ถือว่าเป็นพุทธพจน์)

(จาก *"ไดโซไดโซเกียว,"* IX, ๘-๙, ๑๕)

พระพุทธเจ้าได้เสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก
ก็เพื่อความแท้จริงอย่างหนึ่งนี้เท่านั้นแหละ
ทั้งสาวกยานและปัจเจกพุทธยานหาเป็นสิ่งที่แท้จริงไม่
เพราะไม่เคยปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงช่วยสัตว์ทั้งปวงให้พ้นทุกข์
ได้ด้วยหีนยาน (ยานเล็ก) เลย
พระพุทธเจ้าเองก็ประทับอยู่ในยานใหญ่ (มหายาน)
และตามกฎที่พระองค์ได้ทรงบรรลุ

โดยอาศัยการเข้าสมาธิและปรีชาญาณและความเพียรและเครื่องประดับ คือคุณความดี
พระพุทธองค์จึงทรงช่วยสัตว์ทั้งปวงให้พ้นทุกข์ได้
ข้าพเจ้าเข้าใจมรรคอันสูงสุดโดยถ่องแท้แล้ว
กฎของมหายานเอาไปใช้ได้กับสัตว์ทั้งปวง
ถ้าหากว่าข้าพเจ้าอาศัยยานเล็ก (หีนยาน) กลับใจ
มนุษย์ได้แม้แต่เพียงคนเดียว
ข้าพเจ้าก็ควรจะตกอยู่ในความเห็นแก่ตัวและโลภ
สิ่งเช่นนั้นข้าพเจ้าไม่อาจทำได้
ถ้าหากว่ามนุษย์จะหันไปมีศรัทธาในองค์พระพุทธเจ้า
พระตถาคตก็จะไม่ทรงหลอกลวงพวกเขา
ดูกรสารีบุตร ! ท่านควรทราบไว้ว่า
นับตั้งแต่ตถาคตได้เริ่มตั้งปณิธานไว้แล้ว
โดยปรารถนาจะเป็นผู้สามารถช่วยสัตว์ทั้งปวง
ให้เป็นอย่างที่เราเป็น

....

เพื่อกลับใจสัตว์ทั้งปวง
และสามารถทำให้สัตว์ทั้งปวงเข้ามาสู่พุทธวิถี
แม้ว่าตถาคตเทศนาสอนเรื่องนิพพาน
นิพพานก็หาได้เป็นการดับอย่างแท้จริงไม่
ตั้งแต่เริ่มต้นมาแล้ว ธรรมทั้งปวง
มักจะสงบอยู่ในตัวมันเอง และหลีกเลี่ยงการที่จะต้องปรากฏตัวเสมอ
เมื่อพุทธบุตรทำหน้าที่ของตนได้เต็มบริบูรณ์แล้ว
เขาก็จะกลายเป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อไป
เพราะตถาคตมีความสามารถในการปรับ (ที่จะเอาวิธีที่จะช่วยให้พ้นทุกข์ที่เหมาะสมทุก ๆ
วิธีมาใช้)
ตถาคตจึงได้แสดงกฎว่าด้วยยานสาม
ใครก็ตามในหมู่สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย

ซึ่งได้มาติดต่อกับพระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย
ให้ศึกษากฎและปฏิบัติทานบารมี
หรือได้ปฏิบัติตามพระวินัย และมีความอดทน มีความเมตตากรุณา ตลอดไป
หรือได้ทำความพยายามอย่างหนักในการทำจิตให้เป็นสมาธิ และในการที่จะเข้าใจ ฯลฯ
และได้รับพรและปรีชาญาณหลากชนิด
ประชาชนเหล่านี้ทั้งปวง
ได้บรรลุถึงระดับแห่งพุทธภาวะแล้ว

....

ประชาชนทั้งหลายที่ได้สร้างรูปขึ้น
เพื่อพระพุทธเจ้า
หรือได้ให้เขาสลักพระพุทธรูป
ก็ได้บรรลุถึงระดับแห่งพุทธภาวะแล้ว

....

ผู้ที่มีจิตที่เปี่ยมไปด้วยความสุข
ได้ร้องเพลงสรรเสริญพระพุทธคุณ
แม้จะเพียงด้วยเสียงที่เล็กมาก

....

หรือได้เคยบูชา
หรือเพียงพนมมือ

....

หรือได้เคยกล่าวคำว่า "นโม" เพียงคำเดียวเท่านั้น
เขาทั้งปวงนั้นก็ได้บรรลุถึงระดับแห่งพุทธภาวะแล้ว
สำหรับพระพุทธเจ้าในอดีต...
หลังจากที่พระองค์ได้ทรงละโลกนี้ไปแล้ว
พระองค์ได้ทรงฟังกฎ
และทั้งหมดได้บรรลุถึงระดับแห่งพุทธภาวะ
และสำหรับพระพุทธเจ้าในอนาคต

นั้นมีจำนวนนับไม่ถ้วน
พระตถาคตเหล่านี้ทั้งปวง
จะทรงแสดงสอนกฎโดยวิธีที่เหมาะสมทุกอย่าง
พระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้
ซึ่งมีวิธีที่เหมาะสมมากมายนับไม่ถ้วน
จะทรงช่วยสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงได้
และจะสามารถทำให้สัตว์ทั้งปวงอยู่ในพระปรีชาญาณที่บริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าได้
ในหมู่ผู้ที่ได้ฟังกฎแล้ว
จะไม่มีใครเลยที่จะไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้า
พระพุทธเจ้าทั้งปวงได้ทรงตั้งปณิธานไว้ว่า :
"พุทธวิถีที่ข้าพเจ้าดำเนินตามไปนั้น
ข้าพเจ้าปรารถนาจะเป็นผู้มีความสามารถในอันที่จะทำให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง
บรรลุวิถีทางเดียวกันกับข้าพเจ้า"
แม้ว่าพระพุทธเจ้าในอนาคต
จะทรงสอนตั้งหลายร้อย หลายพัน หลายหมื่น
วิธี จนกระทั่งนับไม่ถ้วน
ตามความเป็นจริงแล้วก็มีอยู่เพียงยานเดียวเท่านั้น
พระพุทธเจ้าทั้งปวงทั้งในอดีตและอนาคต
ทรงทราบธรรมทั้งหลายว่าไม่มีสภาวะ (แห่งตัวตน) ใดๆ เลย
และพุทธพืชทั้งหลาย (คือสัตว์และกิเลสทั้งปวง)นั้นเกิดขึ้นมาจากความเป็นเหตุเป็นผลกัน
เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนเอกยาน (หน้า ๘-๙)
บรรดาสาวกทั้งปวง
และพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย
โดยลำพังอำนาจของตนแล้วไม่สามารถ
เข้าใจคัมภีร์นี้ได้
ดูกรสารีบุตร, ท่าน
สามารถเข้าถึงคัมภีร์นี้ได้
ก็โดยศรัทธาเท่านั้น (หน้า ๑๕)

หุยซื่อ
วิธีการบำเพ็ญสมถะและวิปัสสนาในลัทธิมหายาน

(จาก *ต้าเชิงจื่อกวนฟาเหมิน*, ใน *ไตโชไดโซเกียว*, XLVI, ๖๔๒-๖๑)

จิต (วิญญาณ) ก็เป็นอย่างเดียวกับจิตของอัตตาที่บริสุทธิ์ ธรรมชาติ ตถตาที่แท้ พุทธธรรมชาติ ธรรมกาย ตถาคตาลัย (Tathāgata-Store) อาณาจักรแห่งธรรม (Realm of Law) และธรรมภาวะ (Dharma-Nature) (หน้า ๖๔๒) นั่นเอง

ถาม : ทำไมจึงเรียกจิตว่า ตถตาที่แท้ ?

ตอบ : ธรรมทั้งปวงขึ้นอยู่กับจิตนี้ก็เพื่อความมีอยู่ของธรรมเอง และถือว่าจิตเป็นทรัพย์หรือเนื้อสาร (substance) ของธรรม เมื่อมองในแง่นี้ ธรรมทั้งปวงก็เป็นมายาและจินตนาการและภาวะของธรรมทั้งหลายก็เป็นอภาวะจริงๆ เราเรียกจิตว่าแท้เพราะตรงข้ามกับธรรมที่ไม่แท้เหล่านี้

อนึ่ง แม้ว่าธรรมทั้งหลายจะไม่มีภาวะที่แท้ใดๆ เลย เพราะธรรมมิได้เกิดจากมายาหรือจินตนาการ ธรรมทั้งหลายมีการปรากฏแห่งภาวะที่ถูกสร้างขึ้นมาและดับสูญไปได้ เมื่อธรรมที่ไม่จริงได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมานั้น จิตนี้หาได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาไม่ และเมื่อธรรมเหล่านี้ดับสูญไป จิตก็หาได้ดับสูญไปไม่ เพราะฉะนั้น จิตที่ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาจึงมิได้ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้น และเพราะจิตมิได้ถูกทำให้สูญหายไปได้ จิตจึงมิได้ถูกทำให้สาบสูญไป เพราะเหตุที่จิตมิได้ถูกทำให้เพิ่มพูนหรือถูกทำให้หมดไปแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ฉะนั้นจึงเรียกว่า ตถตา (หน้า ๖๔๒)

แม้ว่าจะได้อธิบายมาในตอนต้นแล้วว่า จิตที่บริสุทธิ์นั้นเป็นอิสระจากคุณลักษณะของจิตที่ส่อให้เห็นว่าแตกต่างกันและอายตนะภายนอกทั้งปวง แต่คุณลักษณะนี้ก็มิได้แตกต่างไปจากจิตที่บริสุทธิ์เลย ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นเล่า ? แม้ความเป็นทรัพย์หรือเนื้อสารของจิตจะเหมือนกันและไม่มีอะไรแตกต่างกันเลยทั่วไปทุกหนทุกแห่ง แต่เดิมทีจิตก็มีหน้าที่ทั้งที่จะคงบริสุทธิ์อยู่ต่อไปและที่จะมีมลทิน อนึ่ง เพราะอำนาจแห่งอวิชชาและจินตนาการตั้งแต่สมัยใดก็จำไม่ได้นั้นได้มีอิทธิพลต่อจิต ความเป็นทรัพย์หรือสาระของจิตจึงถูกกระทบกระเทือนด้วยอิทธิพลนี้แล้วก็แสดงตัวให้ปรากฏ ความปรากฏที่ไม่จริงเหล่านี้ไม่มีความเป็นทรัพย์หรือสาระใดๆ อยู่เลย เป็นเพียงจิตที่บริสุทธิ์เท่านั้น ดังนั้นจึงกล่าวกันว่า (ความเป็นทรัพย์หรือสาระกับความปรากฏ) หาได้แตกต่างกันไม่

แต่ทว่าพร้อมกันนั้นมันก็หาได้เป็นสิ่งเดียวกันไม่ ทำไมเล่า ? เพราะแม้ว่าจิตจะมีสองหน้าคือ หน้าที่บริสุทธิ์และหน้าที่มีมลทิน ความเป็นทรัพย์หรือสาระของจิตที่บริสุทธิ์ก็มิได้มีคุณลักษณะแห่งความแตกต่างอย่างชัดแจ้งระหว่างหน้าที่ทั้งสองนี้เลย เป็นอย่างเดียวกันหมดและไม่มีอะไรแตกต่างกันเลยทุกหนทุกแห่ง เป็นเพียงเพราะว่าการแสดงออกมาแบบลวงดาที่เกิดจากอำนาจของอิทธิพลเหล่านั้นที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันขึ้นมา

แต่การปรากฏอย่างลวงดานั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาและเป็นสิ่งที่จะหายสูญไปได้ ส่วนความเป็นทรัพย์หรือสาระของจิตบริสุทธิ์นั้นเป็นนิรันดร ไม่มีการมาเกิดหรือไม่มีการดับสูญไป และจะคงมีอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปลงชั่วนิรันดร ดังนั้นจึงกล่าวกันว่า (ความเป็นทรัพย์หรือสาระและการปรากฏ) จึงมิใช่สิ่งเดียวกัน (หน้า ๖๔๕)

ถาม : เมื่อตถาคตาลัย (Tathāgata-Store) มีธรรมสุดที่จะคณานับ แล้วตถาคตาลัยนั้นมีคุณลักษณะแห่งการทำให้แตกต่างกันหรือไม่เล่า ?

ตอบ : ความเป็นทรัพย์ของอาลัย (Store) ทุกหนทุกแห่งเป็นอย่างเดียวกันหมดและไม่มีอะไรที่แตกต่างกันเลย และความจริงก็ไม่มีคุณลักษณะแห่งการทำให้แตกต่างกันด้วย ในแง่นี้จึงเป็นตถาคตาลัยของความว่างเปล่า (ศูนยตา) แต่เพราะความเป็นทรัพย์แห่งตถาคตาลัยนี้ก็มีหน้าที่ที่ลึกลับอยู่ด้วย มีธรรมชาติแห่งธรรมะทั้งปวงอยู่เต็มที่รวมทั้งการทำให้มันแตกต่างกันด้วย ในแง่นี้ความเป็นทรัพย์ก็เป็นตถาคตาลัยของอศูนยตา (ไม่ใช่ความว่างเปล่า) นั่นคือความแตกต่างกันในอาณาจักรของความไม่แตกต่างกันเลย

ข้อนี้หมายความว่ากระไร ? ข้าพเจ้ามิได้พูดว่าเป็นเหมือนกองดินเหนียวที่มีอนุภาคของธุลีอยู่มากมาย ทำไมเล่า ? ดินเหนียวนั้นเท็จ แต่อนุภาคของธุลีนั้นจริง เพราะฉะนั้นทุก ๆ อนุภาคจึงมีวัสดุที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดของมันเอง แต่โดยเหตุที่อนุภาคเหล่านั้นได้รวมกันเป็นดินเหนียว ดินเหนียวจึงมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดแจ้งของอนุภาคต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวข้องอยู่ แต่ตถาคตาลัยนั้น แตกต่างจากดินเหนียวนี้ ทำไมเล่า ? เพราะตถาคตาลัยเป็นกฎที่แท้ (True Law) ตถาคตาลัยเป็นความกลมกลืนสมบูรณ์ที่ปราศจากความเป็นสอง เพราะฉะนั้น ตถาคตาลัยในขั้นเด็ดขาดจึงเป็นธรรมชาติของขุมขนเดียวของภาวะเดียวเท่านั้น และพร้อมกันนั้นก็เป็นธรรมชาติของขุมขนทั้งปวงของภาวะนั้นด้วยในกรณีที่ว่าด้วยขุมขนนี้เป็นฉันใด ในกรณีที่ว่าด้วยสภาวะแห่งธรรมะทุก ๆ ชนิดในโลกก็เป็นฉันนั้น (หน้า ๖๔๘)

เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์จึงกล่าวไว้ว่า : **"ในทุก ๆ อนุภาคของธุลี ได้มีการเปิดเผยแสดงพุทธเกษตรทั้งปวงในทั้งสิบทิศ"** และว่า **"เราอาจเข้าใจทั้งสามโลกและทั้งสามยุคในชั่วขณะจิตเดียว"** นี่คือสิ่งที่คัมภีร์นั้นหมายถึง อนึ่ง "อดีตเป็นอนาคตและอนาคตเป็นปัจจุบัน" นี้หมายความว่ากาลทั้งสามมีความเกี่ยวโยงกันอยู่ (หน้า ๖๕๐)

คำว่า ***สมถะ*** นั้นหมายความถึงการรู้ว่าธรรมทั้งปวงซึ่งเดิมทีไม่มีสภาวะแห่งตัวตนของมันเองเลยนั้นไม่เคยถูกสร้างสรรค์หรือทำให้ขาดสูญไปด้วยตัวมันเองเลย แต่ทว่าได้เกิดมีขึ้นเพราะอวิชชา และจินตนาการเป็นตัวการที่สร้างมันขึ้นมา และมีอยู่โดยปราศจากความมีอยู่ที่แท้จริงในฝ่ายธรรมที่ถูกสร้างสรรค์มาเหล่านั้น ความมีอยู่แห่งธรรมทั้งหลาย เป็นความไม่มีอยู่จริงๆ ธรรมทั้งหลายเป็นเพียงจิตหนึ่งเท่านั้น ซึ่งความเป็นทรัพย์ของจิตหนึ่งเดียวนั้นไม่มีการทำให้แตกต่างกันใดๆ เลย ผู้ที่มีความเชื่อถือเช่นนี้อาจหยุดยั้งการหลั่งไหลแห่งความคิดที่ผิดๆ ไว้ได้ นี่เรียกว่า สมถะ

คำว่า **วิปัสสนา** นั้น หมายถึงว่า แม้ว่าเราจะทราบว่า (สิ่งทั้งหลาย) นั้น เดิมทีก็มิได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา และในปัจจุบันนี้ก็ยังมิได้สูญหายไป แต่มันก็มีเหตุทำให้เกิดขึ้นมาจากสภาวะของจิต และดังนั้นจึงมิใช่ปราศจากหน้าที่ทางโลกๆ แห่งธรรมชาติที่เป็นมายาและเป็นจินตนาการเลย สิ่งทั้งหลายก็เหมือนกับมายาและความฝัน ซึ่งดูเหมือนว่ามีอยู่ แต่ความจริงนั้นหาได้มีอยู่ไม่ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า วิปัสสนา (หน้า ๔๖๒)

สำหรับหน้าที่ของสมถะและวิปัสสนานั้น : หมายความว่า เพราะความประสบผลสำเร็จในการทำสมถกรรมฐาน จิตที่บริสุทธิ์จึงเข้ารวมกับธรรมชาติโดยอาศัยหลักการใหญ่ ซึ่งธรรมชาตินี้ไม่มีความเป็นสอง และรวมเข้ากับภาวะทั้งปวงอย่างสนิทสนมกลมกลืนในฐานะเป็นร่างที่มีคุณลักษณะอย่างเดียว แล้ว **รัตนตรัย** (คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์) ก็จะถูกรวมเข้าด้วยกันโดยปราศจากความเป็นสาม และสัจธรรมทั้งสองระดับก็จะถูกหลอมเข้าด้วยกันโดยปราศจากความเป็นสอง ช่างสงบเงียบและบริสุทธิ์เสียนี่กระไร! ช่างลึกซึ้งและวิเวกเสียนี่กระไร! ความสงบในภายในนั้นช่างบริสุทธิ์และสว่างไสวเสียนี่กระไร! มันทำหน้าที่โดยปราศจากความปรากฏแห่งการปฏิบัติหน้าที่และปฏิบัติการโดยปราศจากความปรากฏแห่งการปฏิบัติการใดๆ เลย ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้นเดิมทีก็เป็นอย่างเดียวกันทุกหนทุกแห่งโดยไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย และธรรมชาติของจิตก็เป็นเพียงธรรมเท่านั้นเอง นี่เป็นความเป็นทรัพย์แห่งธรรมสภาวะ (Dharma-Nature) ที่ลึกซึ้งที่สุด

ทั้งยังหมายความว่า เพราะประสบผลสำเร็จในด้านวิปัสสนา ความเป็นทรัพย์ของจิตที่บริสุทธิ์และการทำหน้าที่ของโลกทางวัตถุวิสัย (objective) นั้นจะถูกแสดงให้ปรากฏออกมาโดยปราศจากอุปสรรค ผลิตวิสัยสามารถแห่งสิ่งที่บริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ทั้งปวงขึ้นมาพร้อมกัน...อนึ่ง เนื่องจากความประสบผลสำเร็จในด้านสมถะ จิตของคนเราย่อมเป็นเช่นเดียวกันทั่วทุกหนทุกแห่ง และไม่มีใครจะอยู่ภายในวงจรแห่งชีวิตและความตายอีกต่อไป และเนื่องจากประสบผลสำเร็จในด้านวิปัสสนา ท่าทีและหน้าที่ของคนเราจึงเป็นผลลัพธ์แห่งความเป็นเหตุเป็นผลกันและเราก็จะไม่เข้าสู่พระนิพพาน อนึ่ง เนื่องจากประสบผลสำเร็จในด้านสมถะ เราย่อมอยู่ในมหานิพพาน และเนื่องจากการได้บรรลุถึงวิปัสสนา เราก็คงอยู่ในอาณาจักรแห่งชีวิตและความตาย อนึ่ง เนื่องจากประสบผลสำเร็จในด้านสมถะ โลกก็จะไม่ทำให้เราต้องมีมลทินด้วยกิเลส และเนื่องจากการบรรลุถึงวิปัสสนา เราก็จะไม่ถูกจำกัดวงอยู่เฉพาะในอาณาจักรแห่งความเงียบสงบ อนึ่ง เนื่องจากความประสบผลสำเร็จในด้านสมถะ เราย่อมได้รับความสงบที่เป็นนิรันดรในกระบวนการแห่งการปฏิบัติหน้าที่ และเนื่องจากการได้บรรลุถึงวิปัสสนา เราย่อมได้รับหน้าที่เป็นนิรันดรในสถานะแห่งความสงบเงียบ อนึ่ง เนื่องจากความประสบผลสำเร็จในด้านสมถะ เราจะทราบว่าวงจรของชีวิตและความตาย (สังสารวัฏ) เป็นเช่นเดียวกับนิพพาน และเนื่องจากการได้บรรลุถึงวิปัสสนา เราย่อมทราบว่านิพพานเป็นเช่นเดียวกับวงจรของชีวิตและความตาย อนึ่ง เนื่องจากการประสบผลสำเร็จในด้านสมถะ เราย่อมทราบว่าวงจรของชีวิต และความตายกับนิพพานนั้น เราไม่อาจบรรลุถึงในเวลาเดียวกันได้ แต่เนื่องจากความประสบผลสำเร็จในด้านวิปัสสนา เราย่อมทราบว่าการเวียนว่ายตายเกิดนั้นเป็นวงจรของชีวิตและความตาย และการปราศจากการเวียนว่ายตายเกิดนั้น คือ นิพพาน (หน้า ๖๖๑)

จือไค

ความหมายอันลึกซึ้งของคัมภีร์สัทธรรมบุณฑริกสูตร

คัมภีร์นี้อยู่ในรูปของอรรถกถา ดำเนินไปโดยอาศัยวิธีวิเคราะห์ เฉพาะตอนพิเศษๆ ซึ่งในตอนนั้นๆ มีความคิดเห็นที่สำคัญ ๆ แบ่งอยู่ เช่นคำว่า "ธรรม" เป็นต้น

(จาก *ฟาหัว ฉว่านอี้*, ใน *ไตโชไดโซเกียว*, XXXIII, ๖๙๓)

อาจารย์ของนานหย่วน (Nan-yüen) คือหุยซื่อได้อ้างถึงธรรม ๓ ชนิด คือ**มนุษย-ธรรม พุทธธรรม** และ **มโนธรรม** คัมภีร์มีข้อความว่า : "เพื่อที่จะทำให้สัตว์ทั้งหลาย

เปิดตาให้กว้าง และเข้าไปสู่ปัญญาญาณ (knowledge-and-insight) ของพระพุทธเจ้าอย่างเข้าใจ"...ถ้าหากว่าสัตว์ทั้งหลายไม่มีปัญญาญาณของพระพุทธเจ้า ก็จะต้องการอะไรด้วยการพูดคำว่า "เปิด" ด้วยเล่า ? จากคำนี้ เราควรจะทราบว่าปัญญาญาณของพระพุทธเจ้านั้นมีอยู่ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ในคัมภีร์มีข้อความว่า : "เพียงลำพังตาที่บิดามารดาให้มา (มังสจักษุ) นั้น เราก็อาจมองทะลุเข้าไปยังภายในภายนอกของภูเขา พระสุเมรุ (ด้วยทิพจักษุ) ได้ เราจะมองเข้าไปในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้อย่างลึกซึ้ง และยังคงไม่มีความยึดมั่นถือมั่นใด ๆ ทำให้สิ่งนั้นต้องมีมลทินด้วยปัญญาจักษุ และมองเห็นสิ่งทั้งหลายโดยไม่ผิดพลาดด้วยธรรมจักษุ แม้ว่าเราจะยังไม่บรรลุถึงวิมุติคือความหลุดพ้นจากกิเลส ประสาทตาของเราก็คงจะยังบริสุทธิ์อยู่เช่นนี้ ตาหนึ่งย่อมรวมเอาหน้าที่ของตา ทั้งปวงไว้ได้ (ด้วยพุทธจักษุ)" ข้อความข้างต้นนี้ได้มาจากคัมภีร์นี้ที่อธิบายถึง "ความลึกซึ้ง" ของธรรมแห่งสัตว์ทั้งหลาย มหาปรินิพพานสูตร มีข้อความว่า : แม้ผู้ที่ได้ศึกษา มหายานแล้วจะมีเฉพาะมังสจักษุ เขาก็เรียกมังสจักษุนั้นว่า "พุทธจักษุ" ประสาทอื่น ๆ อีก ๕ ประสาท นับตั้งแต่ประสาทหู ประสาทจมูกไป ก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกันโดยทำนองเดียวกันกับพุทธจักษุนั้นแหละ องคุลิมาลสูตรมีข้อความว่า : "ที่เรียกกันว่าจักษุประสาทนั้นก็มีอยู่ในพระพุทธ-เจ้าทั้งหลาย ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์และเต็มที่ ดูได้อย่างแจ่มแจ้งและเด่นชัด ประสาทอื่น ๆ ทั้งปวงซึ่งขึ้นอยู่กับมโนประสาทและรวมอยู่ในมโนประสาทก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน" ปรัชญาปารมิตาสูตรมีข้อความว่า : "(ประสาททั้งหกซึ่งเป็น) ราชาผู้เป็นใหญ่ในตนเองทั้ง ๖ นั้น เมื่อว่าโดยธรรมชาติแล้วล้วนบริสุทธิ์ทั้งสิ้น" ทั้งยังได้มีข้อความอยู่อีกว่า "ธรรมทั้งปวงได้มีอยู่ในนัยน์ตาแล้ว ธรรมเหล่านั้นได้ถูกบรรจุไว้ในนัยน์ตา แต่ก็มิได้มากกว่าตา แม้ว่าตาจะเป็นสิ่งที่ไม่อาจบรรลุถึงได้ (ในเมื่อไม่มีความมีอยู่ที่เป็นทรัพย์ใด ๆ) ตานั้นจะบรรจุหรือไม่บรรจุได้น้อยกว่านั้นสักเท่าใดเล่า ? ประสาทอื่น ๆ ก็เป็นความจริงเช่นเดียวกัน คือขึ้นอยู่กับมโนประสาท และรวมอยู่ในมโนประสาทซึ่งได้บรรจุธรรมทั้งปวงไว้เช่นเดียวกันนั่นแหละ" ข้อนี้หมายความว่าสูตรนั้นได้ประกาศ "ความลึกซึ้งละเอียดลออ" แห่งธรรมของสัตว์ทั้งหลายไว้

ความละเอียดลึกซึ้งของพุทธธรรมนั้นเป็นดังที่พระสูตรได้กล่าวไว้ว่า : "เงียบ, เงียบ ! ไม่ต้องพูดอะไร ธรรมของเรานั้นลึกซึ้งและยากที่จะเข้าใจ (พุทธธรรมไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าสิ่งที่ยังมิได้กำหนดให้แน่นอนและสิ่งที่เป็นอันติมะเลย) ธรรมนี้ละเอียดลึกซึ้งอย่างที่สุด ยากที่จะเห็นและยากที่จะเข้าใจได้ ในบรรดาสัตว์ทั้งหลายที่แตกต่างกันทั้งปวงนั้น ไม่มีใครเลยที่จะสามารถรู้จักพระพุทธเจ้าได้ (ข้อนี้อ้างถึงความละเอียดลึกซึ้งแห่งพระ

ปรีชาญาณอันสูงเลิศของพระพุทธองค์) เมื่อมาถึงธรรมอื่น ๆ ถ้าปราศจากพระพุทธเจ้าแล้วก็จะไม่มีใครเลยที่จะสามารถหยั่งถึงธรรมเหล่านั้นได้ (ข้อนี้อ้างถึงความลึกซึ้งแห่งพระปรีชาญาณซึ่งเกิดขึ้นภายในพระทัยของพระพุทธองค์) สำหรับธรรมทั้งสองอย่างนี้ ก็มีเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะสามารถค้นคว้าหาความจริงของธรรมทั้งหลายได้ นี่เรียกว่า "ความละเอียดลึกซึ้งของพุทธธรรม"

ความละเอียดลึกซึ้งของมโนธรรม (Mind-dharma) นั้นย่อมเป็นเช่นในเวลาที่ประกอบกรรมวิธีที่เหมาะสมต่างๆ ๔ อย่าง เขาย่อมควบคุมจิตไว้ได้และเข้าใจธรรมทั้งปวงได้ ย่อมไม่วอกแวกหรือท้อถอย แต่ทว่าจะประสบปีติสุขในขณะจิตเดียว ฯลฯ **สมันตภัทรทรรศนสูตร** มีข้อความว่า : "จิตของข้าพเจ้านั้นว่างอยู่เอง บาปและความเมตตากรุณาย่อมไม่มีสิ่งที่อยู่ในอำนาจใดๆ เลย เมื่อเรามองดูจิตก็ไม่มีจิต ธรรมทั้งหลายมิได้เป็นธรรมที่เป็นนิรันดร อนึ่ง ธรรมก็เป็นธรรมอันบริสุทธิ์" **วิมลกีรตินิเทศ** มีข้อความว่า "เมื่อมองดูที่ร่างกาย ร่างกายก็จะเป็นความแท้จริง และเมื่อมองดูพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็เป็นความแท้จริงเช่นกัน การปลดเปลื้องออกจากพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นสิ่งที่เราจะแสวงหาได้ในเจตสิกของสัตว์ทั้งมวล" **บุษปมาลาสูตร** มีข้อความว่า : "จิต พระพุทธเจ้าและสัตว์ทั้งหลายทั้งสามอย่างนี้เป็นสิ่งที่ปราศจากความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด การทำลายความบริสุทธิ์อันวิจิตรของจิตนั้นดีกว่าม้วนคัมภีร์ทั้งปวง" นี่เรียกว่า "ความละเอียดลึกซึ้งของมโนธรรม"

ทีนี้โดยอาศัยธรรมทั้งสามนี้เป็นหลัก เราจะชี้ให้เห็นความแตกต่างกันที่เด่นชัดละเอียดมากยิ่งขึ้นไปอีกได้

การที่จะพูดถึงธรรมของสัตว์ทั้งหลายโดยละเอียดนั้น ก็คือการโต้เถียงกันในเรื่องเหตุ และผล และธรรมทั้งปวงทุกแง่ทุกมุมนั่นเอง การพูดถึงพุทธธรรมโดยละเอียดก็คือการพูดในแง่ของผล การพูดถึงมโนธรรมโดยละเอียด ก็คือการพูดในแง่ของเหตุ

ธรรมของสัตว์ทั้งหลายประกอบด้วยส่วน ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นการกล่าวถึงจำนวนของธรรม ส่วนหลังเป็นการแปลความหมายแห่งความปรากฏของธรรมเหล่านี้

เมื่อพูดในด้านจำนวน บางทีสูตรทั้งหลายก็ประกาศว่า ธรรมข้อหนึ่งประกอบเป็นธรรมทั้งปวง หมายความว่าจิตเป็นโลกทั้งสามและว่าไม่มีธรรมใดแยกไปจากจิต ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเพียงการสร้างสรรค์ของจิตเท่านั้น สูตรเหล่านั้นบางทีก็ประกาศว่า

ธรรมสองข้อประกอบเป็นธรรมทั้งปวง คือ นาม และ รูป ในโลกทั้งมวลมีเฉพาะนามกับรูปเท่านั้น สูตรเหล่านั้นบางทีก็ประกาศว่า ธรรมสามข้อประกอบเป็นธรรมทั้งปวง นั่นคือ ชีวิต วิญญาณ และความอบอุ่น โดยวิธีนี้จำนวนจึงได้ถูกเพิ่มขึ้นทีละหนึ่งตามกาลเวลาจนกระทั่งถึงแสน สูตรปัจจุบันนี้ใช้ธรรมสิบอย่างประกอบเป็นธรรมทั้งปวง คือ คุณลักษณะคล้ายเช่นนั้น ๑ ธรรมชาติคล้ายเช่นนั้น ๑ ทรัพย์คล้ายเช่นนั้น ๑ อำนาจคล้ายเช่นนั้น ๑ กรรมวิธีคล้ายเช่นนั้น ๑ สาเหตุคล้ายเช่นนั้น ๑ (เงื่อนไข) คล้ายเช่นนั้น ๑ ผลคล้ายเช่นนั้น ๑ การสนองตอบคล้ายเช่นนั้น ๑ การเริ่มต้นและสุดสิ้นที่เป็นอันติมะคล้ายเช่นนั้น ๑ และธรรมทั้งหลายก็เป็นเช่นเดียวกัน อาจารย์ของท่านนานหย่วยได้อ่านข้อความเหล่านี้โดยมีคำว่า **"คล้าย"** ต่อท้ายทุกคำ จึงเรียกว่า "สิ่งที่คล้ายกัน ๑๐ ประการ" อาจารย์แห่งนิกายเทียนไท กล่าวว่า ถ้าเราจะอ่านข้อความเหล่านั้นเพื่อหาความหมายแล้วก็มีวิธีอ่านที่แตกต่างกันอยู่สามวิธีด้วยกัน วิธีแรกก็คือ "ความคล้ายเช่นนั้นแห่งคุณลักษณะนี้ ความคล้ายเช่นนั้นแห่งธรรมชาตินี้ ฯลฯ ความคล้ายเช่นนั้นแห่งการสนองตอบนี้" วิธีที่สองก็คือว่า "คุณลักษณะคล้ายเช่นนั้น ธรรมชาติคล้ายเช่นนั้น ฯลฯ การสนองตอบคล้ายเช่นนั้น" วิธีที่สามก็คือ "คุณลักษณะแห่งธรรมทั้งหลายคล้ายเช่นนั้น ธรรมชาติแห่งธรรมทั้งหลายคล้ายเช่นนั้น ฯลฯ การสนองตอบแห่งธรรมทั้งหลายคล้ายเช่นนั้น" โดยเหตุที่การอ่านทั้งปวงนี้มีคำว่า "คล้าย" อยู่ด้วย คำว่า "คล้าย" จึงเป็นคำที่เป็นธรรมดาสามัญธรรมทั้งหลาย

การอ่านวิธีแรกทำให้ข้อความเหล่านั้น หมายถึงความว่างเปล่า (ศูนยตา) ถ้าเราอ่านว่า "คุณลักษณะคล้ายเช่นนั้น ธรรมชาติคล้ายเช่นนั้น ฯลฯ" เป็นการระบุคุณลักษณะ ธรรมชาติ ฯลฯ ของศูนยตา เป็นการตั้งชื่อและหัวเรื่องในแบบที่ทำให้เห็นว่าแตกต่างกัน การอ่านเช่นนั้นย่อมทำให้ข้อความนั้นหมายถึงความเป็นสิ่งชั่วคราว ถ้าหากว่าเราอ่านว่า "คุณลักษณะแห่งธรรมทั้งหลายคล้ายเช่นนี้ ฯลฯ" แล้ว เราย่อมทำให้ธรรมทั้งสิบเท่ากับ **"นี้"** แห่งความจริงของมัชฌิมาปฏิปทา การอ่านเช่นนั้นย่อมทำให้ข้อความมีความหมายถึงทางสายกลาง (ที่จะนำไปสู่ศูนยตาหรือความเป็นสิ่งชั่วคราว) ความแตกต่างกันนั้นย่อมทำให้เข้าใจง่ายขึ้น ดังนั้น เราจึงระบุเป็นความว่างเปล่า ***(ศูนยตา)*** ความเป็นของชั่วคราวและทางสายกลาง ถ้าหากว่าเราจะพูดจากแง่แห่งความหมาย ความว่างเปล่าก็เป็นอย่างเดียวกับความเป็นของชั่วขณะและทางสายกลางนั่นเอง ถ้าหากว่าเราอธิบายถึงความว่างเปล่าโดยใช้คำว่าความเป็นเช่นนั้น ***(ตถตา)*** แล้ว ความว่างเปล่าหนึ่งก็ย่อมเท่ากับความว่างเปล่าทั้งปวง ถ้าหากว่าเราจะอธิบายลักษณะท่าทีแห่ง **ตถตา** ออกไปโดย

ละเอียดเป็นคุณลักษณะ ฯลฯ แล้วความเป็นของชั่วคราวหนึ่งก็เท่ากับความเป็นของชั่วคราวทั้งปวง ถ้าเราได้อรรถาธิบายทางสายกลางโดยใช้คำว่า "นี้" แล้วทางสายกลาง (Mean) หนึ่งก็จะเท่ากับทางสายกลางทั้งปวง ธรรมทั้งหลายหาได้เป็นหนึ่ง สอง สาม ไม่ แต่มันก็ยังเป็นหนึ่ง สอง สาม อยู่ มันมิได้เป็นทั้งแนวนอนและแนวดิ่ง นี่เรียกว่าคุณลักษณะที่แท้จริง เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะสามารถอธิบายธรรมเหล่านี้ให้ละเอียดได้ ธรรมทั้งสิบนี้ประกอบเป็นธรรมทั้งปวง ถ้าหากว่าเราขึ้นอยู่กับความหมาย แล้วเราก็อาจแปลความหมายของข้อความตอนนั้นออกเป็น ๓ ทัศนะ ถ้าหากว่าเราขึ้นอยู่กับท่วงทำนองเราก็จะต้องอ่านไปตามโศลกว่า "ความหมายของผลที่ยิ่งใหญ่และการสนองตอบที่คล้ายเช่นนั้น และความหมายของธรรมชาติและคุณลักษณะที่เป็นเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ"

....

"ธรรมมณฑล" (dharma-spheres) ทั้งปวงที่เรียกกันเช่นนั้นก็มีอยู่ ๓ ทัศนะด้วยกัน จำนวนสิบขึ้นอยู่กับธรรมมณฑลโดยสิ้นเชิง นอกธรรมมณฑลออกไป ไม่มีธรรมใด ๆ อยู่เลย สิ่งที่อาศัยเขาและสิ่งที่ถูกอาศัย (ผลและเหตุ) นั้นรวมเข้าด้วยกันในนามธรรมมณฑล ดังนั้น เราจึงพูดถึง **"ธรรมมณฑลทั้งสิบ"**

ประการที่สอง ในบรรดาธรรมสิบชนิดนี้ แต่ละชนิดมีจำนวนมากมายแตกต่างกัน เหตุและผลต่างๆ มากมายของธรรมเหล่านั้นแยกออกจากกัน และสถานะที่ธรรมดาสามัญ และที่ประเสริฐยิ่งนั้นก็มีความแตกต่างกันของมันอยู่ด้วย เพราะฉะนั้น จึงได้เพิ่มคำว่า "มณฑล" ให้แก่ชื่อต่างๆ ของธรรมเหล่านั้น

ประการที่สาม ในบรรดาธรรมมณฑลทั้งสิบ แต่ละธรรมมณฑลและทุกๆ ธรรมมณฑลประกอบเป็นธรรมมณฑลทั้งปวงอยู่ในตัวมันเองและด้วยตัวมันเอง ตัวอย่างเช่น ธรรมทั้งปวงได้มีอยู่ในนรก สถานะนี้ ซึ่งไม่เกินไปกว่าตัวมันนั้นโดยเนื้อแท้แล้วก็เป็นอย่างเดียวกับสัจธรรม และมิได้ต้องการจุดอื่นใดที่จะยึดหน่วงเลย เพราะฉะนั้น จึงมีชื่อว่า "ธรรมมณฑล" ธรรมมณฑลอื่น ๆ ทั้งหมดก็เป็นอย่างเดียวกันนี้แหละคืออาศัยและรวมอยู่ในธรรมมณฑลของพระพุทธจ้า ถ้าหากว่าจำนวนสิบอาศัยธรรมมณฑล แล้วสิ่งที่อาศัย (ผล) ซึ่งติดตามสิ่งที่มันอาศัย (เหตุ) ย่อมเข้าไปในมณฑลแห่งศูนยตาโดยตรง การกล่าวว่ามณฑลทั้งสิบถูกกั้นเขตออกจากกันและกันนั้นย่อมอ้างถึงมณฑลแห่งสิ่งที่เป็นไปชั่วขณะ การกล่าวว่า จำนวนสิบคือธรรมมณฑลทั้งปวงนั้นย่อมอ้างถึงมณฑลแห่งทางสายกลาง (Mean) โดยปรารถนาที่จะทำให้เรื่องนี้เข้าใจได้ง่ายๆ เราจึงทำให้เห็นความแตกต่างกันไป

โดยวิธีนี้แหละ ถ้าหากว่าเราจะพูดจากแง่แห่งความหมายแล้ว ความว่างเปล่าก็จะเป็นอย่างเดียวกันกับความเป็นสิ่งชั่วขณะและทางสายกลาง หาได้มี หนึ่ง สอง สาม ดังที่เราได้กล่าวมาแล้วไม่

ธรรมมณฑลหนึ่งนี้มีสิบ "สิ่งที่คล้ายเช่นนั้น" สิบธรรมมณฑลมีร้อย "สิ่งที่คล้ายเช่นนั้น" อนึ่ง โดยเหตุที่ธรรมมณฑลหนึ่งมีธรรมมณฑลอื่นๆ อีก ๙ ธรรมมณฑล ดังนั้นจึงมีร้อยธรรมมณฑลและพัน "สิ่งที่คล้ายเช่นนั้น" เราอาจรวมทั้งหมดนั้นเข้าด้วยกันเป็นความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ๕ อย่าง คือ ๑. ความชั่ว ๒. ความดี ๓. ยานทั้งสอง ๔. พระโพธิสัตว์ ๕. พระพุทธเจ้า แล้วเราก็อาจแบ่งความแตกต่างกันเหล่านี้ออกไปเป็นธรรม ๒ ความแตกต่างกัน ๔ อย่างแรกเป็นธรรมที่ยังไม่แน่นอนอะไร (tentative) ส่วนความแตกต่างประการสุดท้ายเป็นอันติมธรรม เมื่อจะพูดกันโดยละเอียดแล้วความแตกต่างแต่ละอย่างนั้นประกอบด้วยทั้งธรรมที่ยังไม่แน่นอนและอันติมธรรม เราสังเกตเห็นการแบ่งเป็นสองอย่างนี้ในฐานะเป็นวิธีที่สะดวกทางด้านภาคปฏิบัติเท่านั้น แต่ธรรมที่ไม่แน่นอนและที่เป็นอันติมะ คือธรรมที่ไม่อาจเข้าใจได้ที่เป็นวัตถุแห่งปรีชาญาณสองประการของพระพุทธเจ้าทั้งหลายของทั้งสามยุค (อดีต ปัจจุบัน และ อนาคต) ถ้าหากว่าเราถือเอาธรรมนี้เป็นดุจวัตถุแล้วธรรมอะไรเล่าที่มิได้มีบรรจุอยู่ในนั้น? ถ้าหากว่าวัตถุนี้กระตุ้นปรีชาญาณแล้วละก็ ปรีชาญาณอะไรเล่าที่จะไม่ถูกวัตถุนี้กระตุ้น? เพราะฉะนั้น สูตรจึงใช้คำว่า **"ธรรม"** ธรรมหมายความว่า วัตถุที่จะเข้าใจได้นั้นกว้างขวางมาก "เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้นจึงจะสามารถอธิบายธรรมเหล่านั้นโดยละเอียดได้" หมายความว่า ปรีชาญาณที่เข้าใจธรรมนั้นลึกซึ้งถึงขอบเขตที่กำหนดของมันและท่องเที่ยวไปจนถึงก้นบึ้งของมันได้

สมถะและวิปัสสนาอันยิ่งใหญ่

หนังสือโมโฮจือกวนซึ่งเราได้คัดมาลงนี้ ดังที่เราได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วนั้นเป็นศาสนปฏิบัติโดยย่อ โดยเฉพาะเกี่ยวกับวิธีที่จะทำให้ได้รับสหัชญาณทางด้านศาสนา ในข้อความตอนต่อไปนี้ จือไคได้อภิปรายถึงวิธีที่จะดูอาณาจักรของสิ่งที่เข้าใจไม่ได้ในฐานะที่เป็นวิธีแรกในสิบวิธีแห่งการสำรวจจิต

(จาก *โมโฮจือกวน*, บทที่ ๕a ใน *ไตโชไดโซเกียว*, XLVI, ๔๘-๕๙)

การดูจิต (สำรวจจิต) นั้นแบ่งเป็นสิบอย่างด้วยกัน อย่างแรก คือการดูอาณาจักรของสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ อย่างที่ ๒ คือการกระตุ้นของหัวใจที่เต็มไปด้วยความเมตตา

กรุณา อย่างที่ ๓ เป็นสมถะและวิปัสสนาที่ช่ำชองและสงบมาก อย่างที่ ๔ เป็นการปฏิเสธธรรมทั้งหลายอย่างสากล อย่างที่ ๕ เป็นการรับรองการผ่านเข้าไปและการขัดขวาง อย่างที่ ๖ เป็นการเพาะปลูกส่วนต่าง ๆ ของทาง อย่างที่ ๗ เป็นการด้านทานสิ่งที่หน่วงเหนี่ยวและช่วยทำการเปิดทัศนะของคนเรา อย่างที่ ๘ เป็นความรู้เกี่ยวกับระเบียบและขีดขั้น อย่างที่ ๙ เป็นความสามารถที่จะหยุดนิ่งด้วยความแน่วแน่ อย่างที่ ๑๐ เป็นความปราศจากธรรมตัณหา...

ประการแรก เป็นการเห็นว่าจิตเป็นอาณาจักรแห่งสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ โดยเหตุที่อาณาจักรนี้ยากที่จะอธิบาย ในเบื้องแรกจึงขอให้เราทำอาณาจักรของสิ่งที่พอจะเข้าใจได้ให้แจ่มแจ้งเสียก่อน ซึ่งจะทำให้สิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ปรากฏชัดยิ่งขึ้น

สำหรับอาณาจักรของสิ่งที่พอจะเข้าใจได้นั้น หีนยานได้สอนไว้ด้วยว่า จิตได้ทำให้ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้น ข้อนี้ย่อมอ้างถึงเหตุและผลของสิ่งที่มีชีวิตในขั้นที่ต่ำกว่า ๖ ขั้น และอ้างถึงวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในโลกสามโดยไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าหากว่าเรารังเกียจสิ่งที่เป็นสามัญและพอใจในสิ่งที่ประเสริฐ แล้วเราก็จะปฏิเสธสิ่งที่ต่ำด้อย และจะโผล่ขึ้นเบื้องบนเพื่อลดร่างกายลงเป็นเถ้าถ่าน และความสูญสิ้นของวิญญาณ แล้วนี่ก็จะอ้างไปถึงสัจธรรม ๔ อย่างที่ได้สร้างขึ้นมา ซึ่งเมื่อว่าโดยย่อก็ได้แก่ธรรมทั้งหลายที่พอจะเข้าใจได้ มหายานก็ได้ทำให้เป็นที่แจ่มแจ้งด้วยว่า จิตทำให้ธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นมาโดยอ้างถึงธรรมมณฑลทั้งสิบ

ถ้าหากว่าเราเห็นว่าจิตมีอยู่ แล้วก็ย่อมมีจิตที่ดี และมีจิตที่ชั่ว จิตที่ชั่วมีสามชนิด ซึ่งเป็นเหตุและผลของสิ่งที่มีชีวิตขั้นที่ต่ำที่สุดสามขั้น จิตที่ดีมีสามชนิดซึ่งเป็นเหตุและผลของโลกปีศาจ โลกมนุษย์และเทวโลก ถ้าหากว่าเราพิจารณาดูจิตทั้งหกชนิดนี้แล้วเราก็จะเห็นว่าจิตทั้งหลายเกิดและดับไปโดยไม่มีอะไรที่เที่ยงแท้เลย และจิตที่เห็นจิตทั้ง ๖ ชนิดนั้นก็จะไม่อยู่จากขณะหนึ่งไปสู่อีกขณะหนึ่งด้วย อนึ่ง ทั้งผู้เห็นและสิ่งที่ถูกเห็นที่เกิดขึ้นมานั้นก็ขึ้นอยู่กับเหตุและเงื่อนไขต่างๆ การขึ้นอยู่กับเหตุและเงื่อนไขทั้งหลายหมายความถึงความว่างเปล่าของความจริงที่เป็นเนื้อแท้ทั้งหมดนี้เป็นธรรมแห่งเหตุและผลของยานทั้งสอง ถ้าหากเราเห็นความว่างเปล่าในแง่หนึ่ง และเห็นความมีอยู่ในอีกแง่หนึ่ง เราก็จะตกลงสู่ที่สุดโต่งสองด้าน จมลงไปในศูนยตาและจมปลักอยู่ในความมีเป็น ทีนี้การที่จะแสดงให้เห็นมหากรุณานี้อย่างประจักษ์ชัด การที่จะเข้าไปสู่สิ่งที่ชั่วคราวและกลับใจสัตว์ทั้งหลาย การที่จะสร้างสรรค์ร่างกายชั่วคราวขึ้นมาทั้งๆ ที่ความจริงแล้วไม่มีร่างกายอยู่

เลย การเทศนาสอนศูนยตาชั่วครู่ทั้งๆ ที่ความจริงแล้วไม่มีศูนยตาเลย และดังนั้นก็กลับใจและนำไป นี่เป็นธรรมเดียวกับเหตุและผลแห่งความเป็นพระโพธิสัตว์ การเห็นธรรมเหล่านี้ในฐานะเป็นธรรมแห่งความแท้จริงของมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ขั้นอันติมะ ทั้งผู้ช่วยและผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือ จึงกล่าวว่า "ใครดี? ใครชั่ว? ใครมีอยู่? ใครไม่มีอยู่? ใครช่วย? ใครไม่ได้ช่วย? ธรรมทั้งปวงไม่มีการยกเว้นเหมือนอย่างนี้แหละ !" นี่คือธรรมที่ว่าด้วยเหตุและผลแห่งความเป็นพระพุทธเจ้า

ธรรมทั้งสิบเหล่านี้นับตั้งแต่ธรรมตื้นๆ ไปจนถึงธรรมที่ลึกซึ้งทั้งหมดนี้ล้วนเกิดมาจากจิตทั้งนั้น แม้ว่าในกรณีหลังมหายานซึ่งเป็นลัทธิที่เราพูดถึงนี้แหละได้มีอยู่ภายในสัจธรรมทั้งสี่ที่ไม่จำกัดขอบเขต และยังอยู่ภายในอาณาจักรของสิ่งที่พอจะเข้าใจได้ มหายานหาได้เป็นสิ่งที่สมถะและวิปัสสนาปัจจุบันกำลังเห็นอยู่ไม่

อาณาจักรของสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้นั้นก็เป็นดังที่บุษปมาลาสูตรกล่าวไว้ว่า : "จิตซึ่งก็คล้ายๆ กับช่างวาดเขียนที่มีความชำนิชำนาญสร้างสรรค์ขันธ์ทั้งหลายที่ต่างๆ กัน และที่เบ็ดเตล็ดได้ในท่ามกลางแห่งโลกทั้งปวงนั้น ไม่มีอะไรเลยที่มิได้เกิดมาจากจิต" "ขันธ์ต่างๆ และที่เบ็ดเตล็ด" ย่อมเป็นขันธ์ของธรรมมณฑลทั้ง ๑๐ ดังที่ได้กล่าวมาก่อนแล้ว คำว่า "ธรรมมณฑล" นั้นเราหมายถึงสิ่งทั้งสาม จำนวนสิบอาศัยธรรมมณฑล (เป็นผล) และธรรมมณฑลเป็นสิ่งที่จำนวนสิบอาศัย (เป็นเหตุ) สิ่งที่อาศัย (ผล) กับสิ่งที่ถูกอาศัย (เหตุ) นั้นได้ถูกนำมารวมกันในมณฑล ดังนั้น เราจึงกล่าวว่า "ธรรมมณฑลสิบ" อนึ่ง ในบรรดาธรรมทั้งสิบอย่างเหล่านี้ มีเหตุหลายอย่างและผลหลายอย่างที่มิได้มาปะปนกันเลยทั้งๆ ที่เรากล่าวว่า "ธรรมมณฑลสิบ" อนึ่ง ในบรรดาธรรมทั้งสิบเหล่านี้ แต่ละธรรมและทุกๆ ธรรมมีอยู่ในมณฑลของธรรมทั้งหลาย และตัวธรรมเองก็เป็นธรรมมณฑลด้วยในเมื่อเรากล่าวว่า "ธรรมมณฑลสิบ" และอื่นๆ อีก

ชื่อ "ธรรมมณฑลสิบ" ในแต่ละกรณีใช้กับขันธ์ อารมณ์แห่งการเข้าใจและมณฑลความจริงของธรรมมณฑลเหล่านั้นแตกต่างกัน สถานะแห่งสิ่งที่มีชีวิตขั้นที่ต่ำสุดสามขั้นเป็นขันธ์ อารมณ์แห่งการเข้าใจและมณฑลของความชั่วที่เป็นมลทิน สถานะแห่งสิ่งที่มีชีวิต (ภพ) สามขั้นถัดขึ้นไปเป็นขันธ์ อารมณ์แห่งการเข้าใจและมณฑลแห่งความดีที่มีมลทิน ยานทั้งสองเป็นขันธ์ อารมณ์แห่งการเข้าใจและมณฑลที่ปราศจากมลทิน พระโพธิสัตว์เป็นทั้งขันธ์ อารมณ์แห่งความเข้าใจและมณฑลที่มีมลทิน พระพุทธเจ้าไม่เป็นขันธ์ ไม่เป็นอารมณ์แห่งความเข้าใจ และไม่เป็นมณฑลไม่ว่าจะมีมลทินหรือไม่มีมลทินก็ตามแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง...โดยเหตุที่ขันธ์ทั้งสิบชนิดมิได้เป็นอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้น เราจึง

เรียกว่า "โลกของเบญจขันธ์" เราอาจถือเอา "เบญจขันธ์" นี้เป็นมณฑลทั่วๆ ไปสำหรับสัตว์ทั้งหลาย แต่ทว่าสัตว์ทั้งหลายนั้นแตกต่างกัน ถ้าหากว่าเราได้เบญจขันธ์ของภพที่ต่ำสุดทั้งหกภพ สัตว์เหล่านี้ย่อมเป็นสัตว์ที่มีบาปและมีทุกข์ ถ้าเราได้เบญจขันธ์ของมนุษย์หรือเทวดา สัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์ที่มีความสนุกสนานเพลิดเพลิน ถ้าเราได้เบญจขันธ์ของผู้ที่ไม่มีมลทิน สัตว์เหล่านี้ย่อมเป็นสัตว์ที่มีความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง[๕] ถ้าเราได้เบญจขันธ์ของผู้ที่มีความเมตตากรุณา สัตว์เหล่านี้ย่อมเป็นสัตว์ที่เป็นคนดีอย่างที่สุด[๖] ถ้าหากว่าเราได้เบญจขันธ์ที่มีอยู่ชั่วนิรันดร นี้เป็นมหาสัตว์ที่เป็นอันติมะอย่างประเสริฐสุด...สถานที่ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้ง ๑๐ ชนิดนั้น เรียกรวมๆ ว่า "ภพ" หรือ "โลก" สำหรับคำว่า "แผ่นดิน" หรือ "โลก" นี้หมายความว่า นรกตั้งอยู่บนฐานแห่งเหล็กที่ร้อนจนแดง สัตว์ดิรัจฉานอาศัยอยู่บนแผ่นดิน ในน้ำหรือในอากาศ ปีศาจอยู่ตามฝั่งทะเลและบนผิวทะเล มนุษย์อยู่ในโลก เทวดาอยู่ในวิมาน พระโพธิสัตว์ซึ่งกอปรด้วยพระบารมีหกประทับอยู่กับมนุษย์โลกนี้ ในบรรดาพระโพธิสัตว์ที่ทรงกอปรด้วยธรรมที่ฟุ้งขจรไปนั้น พระโพธิสัตว์ที่มีความผิด (บาป) ที่ยังมิได้ชำระให้หมดจดอย่างสิ้นเชิงจะประทับอยู่ร่วมกับมนุษย์และเทวดา พระโพธิสัตว์ที่มีความผิด (บาป) ที่ชำระให้หมดจดสิ้นเชิงแล้วจะประทับอยู่ในสุคติภพที่ไม่แน่นอน ในบรรดาพระโพธิสัตว์ที่กอปรด้วยธรรมที่แยกออกจากกันและที่กลม (Seperate and Rounded Doctrines) นั้น พระโพธิสัตว์ที่มีบาปยังไม่ได้ชำระให้หมดจดสิ้นเชิงจะทรงประทับอยู่ร่วมกับมนุษย์และเทวดา และในสุคติภพที่ไม่แน่นอน ส่วนพระโพธิสัตว์ที่ได้ชำระบาปได้หมดจดสิ้นเชิงแล้วจะประทับอยู่ในอาณาจักรที่มีการสนองตอบกันจริงๆ และพระตถาคตจะทรงประทับอยู่ในอาณาจักรที่รุ่งโรจน์โชติช่วงสงบอยู่ในนิรันดร...โลกต่างๆ ทั้งสามสิบโลกทั้งปวงนี้ เกิดจากจิตทั้งนั้นอนึ่ง ในบรรดาขันธ์ทั้งสิบนี้ แต่ละขันธ์และทุกๆ ขันธ์ประกอบเป็นธรรมสิบประการ โดยคำว่าขันธ์นี้เราหมายถึงความปรากฏ ธรรมชาติ สาระ อำนาจ กรรมวิธี เหตุ เงื่อนไข ผล การตอบสนอง การเริ่มต้นและการสิ้นสุดที่เป็นอันติมะและอื่นๆ ที่คล้ายเช่นนั้นของขันธ์ทั้งหลาย ในตอนแรกเราจะต้องแปลความหมายเรื่องนี้โดยทั่วๆ ไปเสียก่อน แล้วเราจึงจะแปลความหมายต่อไปตามชนิดของมัน

---

[๕] หมายถึงพระสาวกที่เป็นพระอรหันต์และพระปัจเจกพุทธเจ้า

[๖] หมายถึงพระโพธิสัตว์

ประการแรก การแปลความหมายทั่วๆ ไป คุณลักษณะอาจทำให้แตกต่างกันออกไปได้โดยการดู ข้อความหรือเรื่องราวที่อธิบายเรื่องนี้มีอยู่ว่า : "เพราะเป็นสิ่งที่ทราบได้ง่าย ฉะนั้น เราจึงเรียกว่าคุณลักษณะ" ตัวอย่างเช่นคุณลักษณะของน้ำและของไฟนั้นแตกต่างกัน จึงทำให้เห็นความแตกต่างของน้ำและไฟได้ง่าย อีกตัวอย่างหนึ่ง การแสดงออกทางสีหน้าของมนุษย์ย่อมมีทั้งดีและชั่ว เมื่อเราดูคุณลักษณะข้างนอก เราก็จะทราบได้ทันทีว่ามีอะไรอยู่ข้างใน...จิตก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน คือเก็บคุณลักษณะทั้งปวงไว้...ผู้ที่ไม่สังเกตดูให้ดีก็จะไม่เชื่อว่าจิตประกอบเป็นคุณลักษณะทั้งปวง บุคคลเหล่านั้นควรเจริญรอยตามผู้ที่สังเกตเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และเชื่อว่าจิตประกอบเป็นคุณลักษณะทั้งปวง

สำหรับคำว่า "ธรรมชาติที่คล้ายเช่นนั้น" นั้น ธรรมชาตินั้นตั้งอยู่ในภายในและโดยทั่ว ๆ ไปมีความหมายสามอย่าง อย่างที่หนึ่ง สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง ก็เรียกว่า "ธรรมชาติ" สูตรที่ว่าด้วยการไม่กระทำ (No-Action) เรียกธรรมชาติที่คล้ายเช่นนั้นว่า "ธรรมชาติที่ไม่เคลื่อนไหว" (immobile nature) "ธรรมชาติ" มีความหมายว่า "ความไม่เปลี่ยนแปลง" อนึ่ง "ธรรมชาติ" หมายถึงธรรมดาที่แท้จริงและ "ธรรมดาที่แท้จริง" โดยหลักการแล้วก็หมายถึงธรรมชาติเป็นสิ่งที่จริงอย่างที่สุดและไม่มีความผิดใดๆ เลย ซึ่งก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าเป็นอีกพระนามหนึ่งสำหรับพุทธภาวะเท่านั้นเอง ธรรมชาติที่ไม่เคลื่อนไหวย่อมสนับสนุนค้ำจุนศูนยตา ธรรมชาติที่แยกตัวออกไปย่อมสนับสนุนความเป็นสิ่งชั่วคราว และธรรมชาติที่แท้จริงสนับสนุนทางสายกลาง ขอให้เราได้อธิบายถึงวิธีที่ธรรมชาติภายในไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ตัวอย่างเช่น ธรรมชาติของไฟภายในไม้ไผ่ แม้เราจะไม่สามารถมองเห็นแต่เราก็ไม่อาจพูดว่ามันไม่มี ไฟกับหญ้าแห้งจะเผาผลาญสิ่งทั้งปวงให้ไหม้เป็นจุลไปได้ จิตก็เป็นเช่นเดียวกันนั่นแหละ จิตมีธรรมชาติแห่งขันธ์ทั้งปวง แม้ว่าเราจะมองไม่เห็นขันธ์ทั้งหลาย เราก็ไม่อาจพูดได้ว่าขันธ์ทั้งหลายไม่มี ถ้าเราจะมองจิตด้วยปัญญาจักษุแล้ว จะเห็นว่าจิตมีธรรมชาติทั้งปวงอยู่...

มีอาจารย์หลายท่านที่แปลความหมายสิ่งที่คล้ายเช่นนั้นของสัทธรรมบุณฑริก-สูตรให้หมายความว่า สิ่งคล้ายเช่นนั้นห้าอย่างแรกขึ้นอยู่กับอาณาจักรของสิ่งที่เป็นธรรมดาสามัญ นั่นคืออาณาจักรของสิ่งที่ไม่มีความแน่นอนอะไร ส่วนสิ่งที่คล้ายเช่นนั้นห้าอย่างหลังขึ้นอยู่กับอาณาจักรของสิ่งที่ประเสริฐบริสุทธิ์ นั่นคือ อาณาจักรของสิ่งที่เป็นอันติมะ ถ้าหากเราจะอาศัยการแปลความหมายของอาจารย์เหล่านั้นแล้ว สามัญชนก็จะขาดสิ่งที่เป็นอันติมะและจะไม่อาจเป็นพระอรหันต์ได้เลย พระอรหันต์ก็ขาดสิ่งที่ไม่แน่นอน

เช่นกันและดังนั้นจึงมิใช่ผู้ที่ฉลาดจริงๆ และอย่างเป็นสากลเลย นี่เป็นทฤษฎีที่แคบๆ และรีบร้อนซึ่งก็ไม่มีอะไรนอกจากใส่ร้ายพระพุทธเจ้าและดูถูกสามัญชน....

สำหรับคำว่า "ความเป็นทรัพย์หรือสาระที่คล้ายเช่นนั้น" นั้น เครื่องค้ำจุนที่เป็นหลักใหญ่เรียกว่า "ทรัพย์" หรือ "สาระ" (substance) ขันธ์ทั้งหลายและวัตถุแห่งความเข้าใจของธรรมมณฑลทั้งสิบเหล่านี้ทั้งหมดย่อมมีสสาร (รูป) และจิต (นาม) เป็นทรัพย์หรือสาระของมันทั้งสิ้น คำว่า "อำนาจที่คล้ายเช่นนั้น" หมายความว่า อำนาจแห่งหน้าที่ ตัวอย่างเช่น นักกายกรรมของหลวงย่อมมีความชำนิชำนาญดั้งหลายล้านชนิด แต่เมื่อเขาป่วยไข้ก็พูดกันว่าเขาไม่มีความชำนาญอะไรเลย เมื่อความเจ็บไข้ได้รับการบำบัดหายแล้ว เขาก็กลับมีความชำนาญขึ้นมาอีก จิตก็เป็นเหมือนเช่นนั้นแหละ จิตมีอำนาจทั้งปวงแต่เพราะมีโรคคือความทุกข์ จิตจึงไม่สามารถใช้อำนาจเหล่านั้นได้ แต่ถ้าหากว่าเรามองดูจิตตามความเป็นจริงแล้ว จิตก็มีอำนาจทั้งปวงอยู่

สำหรับคำว่า "กรรมวิธีที่คล้ายเช่นนั้น" นั้น การขนส่งและการสร้างเรียกว่า "การทำการสร้างสรรค์" ถ้าปราศจากจิตเสียแล้ว ก็จะไม่มีอะไรที่จะสร้างสรรค์เลย ดังนั้นเราจึงทราบว่าจิตมีกรรมวิธีทั้งปวง สำหรับคำว่า "เหตุคล้ายเช่นนั้น" สิ่งที่นำผลมาให้ก็คือเหตุ เหตุนั้นเรียกว่ากรรมก็ได้ กรรมของธรรมมณฑลทั้งสิบเกิดจากจิตทั้งนั้น ต่อเมื่อมีจิตเท่านั้นแหละ กรรมจึงจะสมบูรณ์ได้ เพราะฉะนั้น คัมภีร์จึงกล่าวว่า "เหตุที่คล้ายเช่นนั้น" สำหรับคำว่า "เงื่อนไขที่คล้ายเช่นนั้น" นั้น เงื่อนไขคือสิ่งที่เป็นเครื่องมือหรือเป็นทางที่ทำให้อะไรบางอย่างเกิดขึ้นมา อะไรก็ตามที่ช่วยเหลือกรรมย่อมตกอยู่ภายในความหมายของคำว่า "เงื่อนไข" ทั้งนั้น อวิชชา ตัณหาและอื่นๆ ทำนองนั้นย่อมสามารถทำให้กรรมเจริญงอกงามได้ทั้งนั้น ดังนั้น จิตในตัวมันเองและของตัวมันเองจึงเป็นเงื่อนไขด้วย สำหรับคำว่า "ผลที่คล้ายเช่นนั้น" นั้น การบรรลุเรียกว่า "ผล" เหตุที่สะสมไว้ย่อมเป็นอันสะสมไว้ในอดีต และผลที่สะสมไว้จะบรรลุได้ในอนาคต ดังนั้น คัมภีร์จึงกล่าวว่า "ผลคล้ายเช่นนั้น" สำหรับคำว่า "การตอบสนองคล้ายเช่นนั้น" นั้น สิ่งที่ตอบสนองเหตุเรียกว่าการตอบสนอง เหตุที่สะสมไว้และผลที่สะสมไว้เรียกโดยรวมๆ ว่า "เหตุ" เหตุเหล่านั้นย่อมให้ผลตอบแทนในชีวิตต่อๆ มา การให้ผลตอบแทนนี้เป็นการตอบสนองต่อเหตุเหล่านี้

สำหรับคำว่า "การเริ่มต้น และที่สุดอันเป็นอันติมะ และอื่นๆ ทำนองเดียวกันที่คล้ายเช่นนั้น" นั้น คุณลักษณะเป็นการเริ่มต้น การให้ผลตอบแทนเป็นที่สิ้นสุด การเริ่มต้นและอวสานทั้งปวงที่เกิดมีขึ้นมาย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่างๆ โดยเหตุที่การเริ่มต้น

และอวสานทั้งปวงขึ้นอยู่กับเงื่อนไข มันจึงว่างเปล่า (จากความเป็นตัวทรัพย์เอง) การเริ่มต้นและอวสานว่างเปล่าทั้งคู่...นี่เป็นการแปลความหมายของคำว่า "คล้าย" โดยอาศัยศูนยตา อนึ่ง คุณลักษณะย่อมมีชื่อของมันเอง การตอบสนองก็มีชื่อของมันเอง ฯลฯ ที่กำหนดให้เป็นการชั่วคราวทั้งคู่ นี่เป็นการแปลความหมายของคำว่า "คล้าย" โดยอาศัยความเป็นของชั่วคราว อนึ่ง การเริ่มต้นและอวสานย่อมสะท้อนให้เห็นกันและกัน เมื่อเรามองดูคุณลักษณะแรก มันย่อมให้นิมิตแก่การสนองตอบประการหลัง เมื่อเราเห็นการสนองตอบแล้ว เราก็ทราบคุณลักษณะแรก เป็นดุจว่าเมื่อเราเห็นข้าวปลาอาหาร เราก็สรุปถึงความมั่งคั่งสมบูรณ์ได้ และเมื่อเราเห็นความมั่งคั่งสมบูรณ์ เราก็พอสรุปถึงอาหารได้ อย่างแรกและอย่างหลังนั้นเป็นของคู่กัน นี่เป็นการแปลความหมายของคำว่า "คล้าย" โดยอาศัยความเป็นของชั่วคราว อนึ่ง คุณลักษณะย่อมเป็นคุณลักษณะ และทั้งๆ ที่ไม่เป็นคุณลักษณะนั่นแหละก็เป็นคุณลักษณะด้วย ทั้งยังไม่เป็นคุณลักษณะ หรือมิใช่คุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งอีกด้วย การตอบสนองเป็นการมิได้ตอบสนอง และทั้งๆ ที่เป็นการมิได้ตอบสนองนั้นเองก็เป็นการตอบสนองด้วย ทั้งยังไม่เป็นทั้งการตอบสนองหรือการไม่ตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่งอีกด้วย แต่ละอย่างและทุกๆ อย่างเหล่านี้ย่อมเข้าไปในที่สุดโต่งของความแท้จริงดังที่มันเป็นอยู่ (reality-just-as-it-is) นี่เป็นการแปลความหมายของคำว่า "คล้าย" โดยอาศัยทางสายกลาง

ประการที่สอง ในการแปลความหมายตามชนิดนี้ เราอาจรวมธรรมทั้งสิบเข้าเป็น ๔ แบบได้

สัตว์ในภพที่ต่ำสุดสามภพย่อมมีการแสดงออกซึ่งความทุกข์ความเร่าร้อนเป็นคุณลักษณะ มีการรวมความชั่วทางด้านจิตวิสัยเข้าด้วยกันเป็นธรรมชาติ มีนามรูปที่ไม่สมประกอบเป็นทรัพย์หรือสาระ มีการตะกายขึ้นสู่หอกดาบและเข้าไปสู่กะทะ (ที่เดือดพล่าน) เป็นอำนาจมีการกระตุ้นให้ระลึกถึงอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการเป็นกรรมวิธี มีบาปกรรมที่เป็นมลทินเป็นเหตุ มีตัณหาอุปาทานและอื่นๆ ทำนองนั้นเป็นเงื่อนไข มีผลแห่งความชั่วที่พอกพูนไว้เป็นผล มีภพที่เลวที่สุดสามภพเป็นการตอบสนอง และมีการเริ่มต้นและอวสานที่โง่ๆ เป็น "ความคล้าย" ของสัตว์เหล่านั้น

ภพอีกสามภพถัดขึ้นมาย่อมมีการแสดงออกซึ่งความชื่นชมยินดีเป็นคุณลักษณะ มีการรวมความดีทางจิตวิสัยเข้าด้วยกันเป็นธรรมชาติ มีนามรูปที่เกิดขึ้นมาเป็นทรัพย์หรือสาระ มีการได้รับความชื่นชมยินดีเป็นอำนาจ มีการกระตุ้นให้ระลึกถึงศีล ๕ และกุศลกรรมบถ

๑๐ เป็นกรรมวิธี มีกรรมดี (บุญ-กุศล) เป็นเหตุ มีความปรารถนาความดีและความยึดมั่นในความดีเป็นเงื่อนไข มีผลแห่งความดีที่สะสมไว้เป็นผล และมีมนุษยโลกและสวรรคโลกเป็นการตอบสนอง สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เรียกว่า "คล้าย" ในแง่ที่ว่าในฐานะที่มีความมุ่งหมายชั่วคราว การเริ่มต้นและอวสานเป็นของคู่กันที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน

ยานทั้งสอง (คือ สาวกยาน และปัจเจกพุทธยาน) ย่อมมีการแสดงออกซึ่งพระนิพพานเป็นคุณลักษณะ มีการปลดเปลื้องเป็นธรรมชาติ มีสาธกธรรม (component) ๕[๗] เป็นทรัพย์หรือสาระ มีความปราศจากอุปาทานเป็นอำนาจ มีการจำแนกมรรคเป็นกรรมวิธี มีปฏิบัติการแห่งปรีชาญาณที่ปราศจากมลทินเป็นเหตุ มีการกระทำต่างๆ เป็นเงื่อนไข และมีผล ๔ เป็นผล เมื่อไม่มีการเกิดใหม่ในอาณาจักรแห่งสิ่งที่มีชีวิตต่อไปอีกแล้ว ก็ย่อมไม่มีการตอบสนองใดๆ เลย...

สำหรับพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงมีเหตุชั้นรองลงมาเป็นคุณลักษณะ มีเหตุแห่งความเข้าใจเป็นธรรมชาติ มีเหตุโดยตรงเป็นทรัพย์หรือสาระ มีการตั้งมหาปณิธาน ๔[๘] อย่างเป็นอำนาจ มีบารมี ๖ และการกระทำของบารมีเหล่านั้นทั้งปวงเป็นกรรมวิธี มีการประดับประดาด้วยคุณความดีเป็นเหตุ มีการประดับประดาด้วยกุศลเป็นเงื่อนไข มีการรู้แจ้งอย่างสมบูรณ์เป็นผล มีมหาปรินิพพานเป็นการตอบสนอง...

ทีนี้จิตหนึ่งมีธรรมมณฑล ๑๐ แต่ว่าแต่ละธรรมมณฑลก็มีธรรมมณฑลอีก ๑๐ จึงรวมเป็น ๑๐๐ ธรรมมณฑล จักรวาลหนึ่งมีโลกอยู่ ๓๐ ชนิด ดังนั้น ๑๐๐ ธรรมมณฑลจึงมีโลก ๓,๐๐๐ ชนิด โลก ๓,๐๐๐ ชนิดเหล่านี้มีอยู่ในขณะจิตหนึ่ง ณ ที่ที่ไม่มีจิตนั่นแหละ เรียกว่าเป็นที่สิ้นสุดของสสาร ถ้าหากว่ามีจิตอยู่แม้จะในขั้นที่น้อยที่สุด จิตก็จะมีโลก ๓,๐๐๐ ชนิดนี้ทันที เราไม่อาจกล่าวว่าจิตมีก่อน ธรรมทั้งปวงมีทีหลัง หรือไม่อาจกล่าวว่าธรรมมีก่อนและจิตมีทีหลังแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลยตัวอย่างเช่นคุณลักษณะ ๘ ประการ (ของสสาร) ทำให้สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลง ถ้าหากว่าสิ่งนั้นมีอยู่ก่อนคุณลักษณะสิ่งนั้นก็ไม่ควรจะต้องเปลี่ยนแปลง ถ้าหากว่าคุณลักษณะมีอยู่ก่อนสิ่งนั้น คุณลักษณะก็คงจะไม่เปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงไม่อาจเป็นทั้งความมีก่อนหรือมีทีหลังแต่

---

[๗] ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุติ และวิมุติญาณทัศนะ

[๘] มหาปณิธาน ๔ คือ ปณิธานว่าด้วยช่วยสัตว์ที่มีปริมาณไม่จำกัดให้พ้นทุกข์ ๑ ปณิธานว่าจะดับทุกข์และโรคภัยที่มีปริมาณไม่จำกัดให้หมด ๑ ปณิธานว่าจะศึกษาธรรมที่ไม่มีขอบเขตจำกัด ๑ และปณิธานว่าจะบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าซึ่งไม่มีขอบเขตจำกัด ๑

อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนั้นเราเพียงแต่อาจถกเถียงถึงสิ่งนั้นโดยเอาคุณลักษณะที่เปลี่ยนแปลงของมันมาใช้แทน หรือถกเถียงถึงเรื่องคุณลักษณะโดยเอาสิ่งที่เปลี่ยนแปลงนั้นมาใช้แทนได้ ที่นี้จิตก็เป็นคล้ายเช่นนั้นเหมือนกัน ถ้าเราเอาธรรมทั้งปวงออกมาจากจิต นี่จัดว่าเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง ถ้าหากว่าจิตมีธรรมทั้งปวงอยู่ทั้งหมดพร้อมกันในทันที นี่จัดว่าเป็นความสัมพันธ์ในแนวนอน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งหรือในแนวนอนอย่างใดอย่างหนึ่งก็ทำไม่ได้ทั้งนั้น ทั้งหมดที่เราจะสามารถพูดได้ก็คือว่าจิตเป็นธรรมทั้งปวง และธรรมทั้งปวงเป็นจิต เพราะฉะนั้น ความสัมพันธ์จึงมิได้เป็นทางแนวดิ่งหรือแนวนอนใดๆ ทั้งนั้น ทั้งไม่เป็นอย่างเดียวกันหรือต่างกันด้วย ความสัมพันธ์เป็นสิ่งที่มืดมนละเอียดและลึกซึ้งอย่างที่สุด ความรู้ไม่อาจรู้มันได้ คำพูดก็ไม่อาจพูดถึงมันได้ ในนี้แหละที่มีเหตุผลสำหรับการที่จะเรียกความสัมพันธ์ว่า "อาณาจักรแห่งสิ่งที่ไม่อาจจะเข้าใจได้"

นิกายบุษปมาลา

ชื่อ บุษปมาลา ได้มาจาก **"อวตัมสกสูตร"** ซึ่งเป็นงานของอินเดียที่อ้างว่าทำคำสอนของพระศากยมุนีให้ปรากฏเป็นบุคลาธิษฐานเป็นพระไวโรจนพุทธเจ้า ในภาษาจีนใช้คำว่า **"หัวเยี่ยน"** นิกายที่ไม่เคยมีปรากฏอยู่ในอินเดียเลย ผู้ที่ตั้งนิกายนี้เฉพาะในนามในเมืองจีน ก็คือ **ตู้ชุน** (Tu-shun : พ.ศ. ๑๑๐๐-๑๑๘๓) แต่เราถือกันว่า **ฝ่าฉาง** (Fa-tsang) อาจารย์ใหญ่ของ **เซียนโฉ่ว** (Hsien-shou : พ.ศ. ๑๑๘๖-๑๒๕๕) เป็นผู้ที่ตั้งนิกายนี้อย่างแท้จริง ดังนั้น จึงเรียกกันว่า **นิกายเซียนโฉ่ว**

หลักคำสอนที่สำคัญของนิกายนี้ก็คือความเป็นเหตุเป็นผลสากลของธรรมชาติ (Realm of Law) ข้อนี้หมายความว่า จักรวาลทั้งหลายเกิดขึ้นมาพร้อมๆ กันหมด ธรรมทั้งปวงย่อมมีคุณลักษณะแห่งความเป็นสากล ความเป็นพิเศษ ความละม้ายเหมือนกัน ความแตกต่างกัน การทำให้เป็นกลุ่มก้อน และการทำให้แตกต่างกัน และสถานะทั้งสิบของตถตาหรือความคล้ายเช่นนั้น ดังที่ได้นำมาแสดงว่าไว้ในข้อความที่เลือกคัดมาข้างล่างนี้ก็เป็นเช่นเดียวกัน อนึ่ง ธรรมทั้งปวงอยู่ในสถานะแห่งตถตา ในแง่ที่เกี่ยวกับสถานะที่คงที่ของธรรมนั้น ตถตาก็คือความว่างเปล่า เหตุแห่งปรากฏการณ์ที่ไม่มีใครรู้จัก (อารมณ์แห่งสหัชญาณ) (และ) อาณาจักรของหลักการที่สำคัญในแง่ที่เกี่ยวแก่สถานะที่เคลื่อนไหวได้ ตถตาก็คือความแสดงตัวให้ปรากฏ ปรากฏการณ์ (และ) อาณาจักรแห่งความจริงทั้งหลาย อาณาจักรทั้งสองนี้แทรกซึมกันอยู่และอาศัยกันเป็นภายในเช่นนั้น จึง

ทำให้จักรวาลทั้งสิ้นเกิดขึ้นมาโดยอาศัยความเป็นเหตุเป็นผลแห่งกันและกัน ดังที่เราได้เห็นมาแล้วว่าความคิดนี้คล้ายคลึงกับความคิดในนิกายเทียนไทในเรื่องที่เกี่ยวกับ "อาณาจักรสามพันทั้งหมดนั้นเกิดขึ้นในจิตเพียงชั่วขณะจิตเดียว" คำสอนแห่งสำนักทั้งสองนี้ก็ไม่ค่อยจะแตกต่างอะไรกันมากนัก

ในอาการที่คล้ายคลึงกันกับนิกายเทียนไท นิกายหัวเยี่ยนได้จำแนกนิกายทางพระพุทธศาสนาออกเป็น ๕ ยาน คือ (๑) **หีนยาน** หรือยานเล็ก ซึ่งรวมนิกายจิ่วเซ (Chü-she) และประกาศเรื่องการหลุดพ้นเฉพาะตัว (๒) **ประถมมหายาน** รวมนิกายซันหลุน และนิกายวิชญานวาท ซึ่งสอนเรื่องการหลุดพ้นสากล รับรองแก่มนุษยชาติว่าสัตว์ทั้งปวงยกเว้นเพียงบางชนิดเท่านั้น จะข้ามทะเลแห่งทุกข์ไปยังอีกฝั่งหนึ่งได้โดยอาศัยไปในมหายาน (๓) **อวสานมหายาน** คือ นิกายเทียนไทซึ่งสอนว่า สัตว์ทั้งปวงไม่มียกเว้นรวมทั้งสัตว์ที่เลวทรามก็จะได้รับการช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ทั้งนั้น (๔) **ลัทธิฉับพลัน** (Abrupt Doctrine) ของมหายาน ซึ่งเหมือนกันกับนิกายฌาน ซึ่งสอนว่าเราจะบรรลุถึงซึ่งวิมุติได้ก็โดยอาศัยการตรัสรู้ในฉับพลันทันใดเท่านั้น และ (๕) **ลัทธิสมบูรณ์ของมหายาน** นั่นคือนิกายหัวเยี่ยนซึ่งรวมเอายานอื่นๆ ทั้งหมดเข้าไว้ วิญญาณซึ่งดองอยู่ในภายในดังเช่นในกรณีของนิกายเทียนไทนี้เป็นแบบการสังเคราะห์ เพราะการสังเคราะห์นี้เอง นิกายทั้งสองจึงสามารถรับใช้ในฐานะที่เป็นพื้นฐานทางด้านปรัชญาของพระพุทธศาสนาในประเทศจีนโดยทั่วๆ ไปได้

ฝ่าฉาง

บทที่ว่าด้วยสิงโตทอง

ข้อความต่อไปนี้เรียกว่า **"สิงโตทอง"** เพราะว่าอาศัยสูตรฝ่าฉาง (Fa-tsang) ซึ่งท่านฝ่าฉางได้เทศนาถวายองค์จักรพรรดินีในพระราชวังเมื่อปี พ.ศ. ๑๒๔๒ เป็นหลักโดยใช้รูปสิงโตทองในพระราชฐานนั้นเองแสดงความคิดเห็นทางด้านอภิปรัชญาของท่าน

(จาก *จิ้นซือจื่อจาง*, ใน *ไตโชไตโซเกียว*, XLV, ๖๖๓-๖๗)

๑. การอธิบายเรื่องการอาศัยกันและกันเกิดขึ้น

ทองคำไม่มีธรรมชาติที่แท้จริงใดๆ ในตัวเองเลย โดยอาศัยช่างฝีมือที่มีความชำนาญเป็นตัวแทน ในที่สุดจึงได้มีการมาเกิด (ภพ = coming-into-being) แห่งปรากฏ

การณ์ของสิงโตนี้ขึ้น แต่โดยเหตุที่การมาเกิด (ภพ) นี้ยังขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า "การอาศัยกันและกันเกิดขึ้น"

๒. การอธิบายเรื่องสสารและศูนยตา

คุณลักษณะ (ปรากฏการณ์) ของสิงโตนั้นว่างเปล่า (จากความจริงทางด้านความเป็นทรัพย์หรือเนื้อสาร) จึงไม่มีอะไรนอกจากทองคำ สิงโตมิได้เป็นสิ่งที่มีอยู่ แต่ความเป็นทรัพย์ของทองคำมิใช่เป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ เพราะฉะนั้น จึงเรียกแยกๆ เสียว่า **ศูนยตา** อนึ่ง ศูนยตาซึ่งไม่มีคุณลักษณะในตัวเองใดๆ และแสดงตนให้ปรากฏโดยอาศัยสสารย่อมไม่ได้ป้องกันความมีอยู่ที่เป็นมายาได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกมันแยกๆ เสียเป็นสสารและศูนยตา

๓. ความสัมพันธ์ที่มีอยู่ต่อธรรมชาติทั้งสาม

นิกายโยคาจารซึ่งมีปรัชญาที่มีอิทธิพลเหนือนิกายหัวเยี่ยนได้ยืนยันไตรภาคีของธรรมชาติทั้งหลาย ธรรมชาติอย่างแรกของไตรภาคีนี้ก็คือโลกแห่งปรากฏการณ์ซึ่งเป็นโลกที่ "ได้ถูกแปลความหมายและถูกยึดไว้ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง" ธรรมชาติอย่างที่สองนั้น "ขึ้นอยู่กับอะไรบางอย่าง" นั่นคือผลิตผลแห่งเหตุและเงื่อนไข ธรรมชาติอย่างที่สามนั้น "สมบูรณ์" ธรรมชาติอย่างที่สามนี้ได้อ้างว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเอกลักษณ์กับสิ่งที่สัมบูรณ์ (Absolute)

สิงโตเกิดมีขึ้นมาก็เพราะประสาทของเรานี้แหละ นี่เรียกว่า "สิ่งที่ได้ถูกแปลความหมายทั่วไปทุกหนทุกแห่ง" สิงโตทองมีความมีอยู่ที่ปรากฏ นี่เรียกว่า "สิ่งที่อาศัยอะไรบางอย่าง" ธรรมชาติของทองคำ (ซึ่งใช้ทำสิงโต) เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง นี่เรียกว่าเป็น "สิ่งที่สมบูรณ์บริบูรณ์"

๔. การแสดงตัวให้ปรากฏของความปราศจากคุณลักษณะ

โดยเหตุที่ทองคำประกอบเป็นสิงโตทั้งตัว และโดยเหตุที่ไม่พบว่ามีคุณสมบัติของสิงโตนอกไปจากทองคำเลย เพราะฉะนั้น จึงเรียกทองคำว่าเป็น "ความปราศจากคุณลักษณะ"

๕. การอธิบายเรื่องความไม่มีการมาเกิด (ความไม่มีภพ)

ถ้าหากว่าเราจะดูที่สิงโตในตอนที่มันเกิดขึ้นมาจริงๆ แล้ว ก็มีเฉพาะทองคำเท่านั้นที่เกิดมีขึ้นมา พ้นจากทองคำไปแล้วก็ไม่มีอะไร แม้ว่าสิงโตจะมี (คุณลักษณะแห่ง) การเกิดขึ้นมาและดับไป ความเป็นทรัพย์ของทองคำในก้นบึ้งแล้วมิได้พอกพูนขึ้น หรือ

เสื่อมสิ้นไปแต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่าความไม่มีการมาเกิด

๖. เรื่องราวเกี่ยวกับลัทธิทั้งห้า

สิงโตทองนี้ก็ไม่มีอะไรนอกเหนือไปจากธรรมเกี่ยวกับเหตุและเงื่อนไข การมาเกิดแล้วก็ดับไปอยู่ทุกขณะเลย ตามความเป็นจริงแล้ว เราไม่พบคุณลักษณะของสิงโตเลย นี่เรียกว่าลัทธิเกี่ยวกับความไม่รู้จักธรรมของสาวก ***ลัทธิที่สอง*** ธรรมเหล่านี้ที่เกิดจากเงื่อนไขต่างๆ ซึ่งแต่ละอย่างนั้นปราศจากธรรมชาติของตัวเอง ในขั้นสุดท้ายแล้วก็เป็นเพียงศูนยตาอย่างเดียวเท่านั้น ***ลัทธิที่สาม*** แม้ว่าในที่สุดจะมีศูนยตาเพียงอย่างเดียว ศูนยตานี้ก็มิได้กันธรรมที่เป็นมายาทั้งหลายจากสิ่งที่มีอยู่ตามความเป็นจริงของมันเลย ปรากฏการณ์สองอย่างแห่งการอาศัยกันและกันเกิดขึ้น และความมีอยู่ที่ชั่วคราวหรือไม่เที่ยงนั้นย่อมคงมีอยู่เคียงบ่าเคียงไหล่กัน นี่เรียกว่าลัทธิขั้นสุดท้ายของมหายาน ***ลัทธิที่สี่*** โดยเหตุที่ลักษณะท่าทีสองอย่างนี้ขจัดกันและกันออกไป ลักษณะท่าทีทั้งสองอย่างนี้จึงสลายไปทั้งคู่ และไม่มี (ผลแห่ง) ประสาทของเรา หรือความมีอยู่ผิดๆ อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เลย ในบรรดาลักษณะท่าทีทั้งสองนี้ไม่มีลักษณะท่าทีใดจะมีอำนาจแฝงใดๆ เลย และทั้งศูนยตาและความมีอยู่ก็สลายไป แล้ววิถีทางแห่งชื่อและคำพูด (ซึ่งทำให้ปรากฏการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นมา) ก็จะถึงที่สุด และจิต (ซึ่งไตร่ตรองชื่อและคำพูดเหล่านั้น) ก็ไม่มีอะไรที่จะทำให้ตัวเองยึดมั่นได้ นี่เรียกว่าลัทธิฉับพลันของมหายาน ***ลัทธิที่ห้า*** เมื่อวิญ-ญาณที่ผิดๆ ถูกทำให้หายสูญไปแล้ว และทรัพย์หรือเนื้อสารที่แท้จริงได้ถูกเปิดเผยออกมา สิ่งทั้งปวงก็จะกลายเป็นกลุ่มเดียวกัน แล้วหน้าที่ก็จะเกิดขึ้นมาอย่างกระฉับกระเฉง และในแต่ละโอกาสก็จะได้รับความแท้จริงที่สมบูรณ์ ในความยุ่งเหยิงนี้แบบฟอร์มตั้งหมื่นตั้งพันก็จะปนกันแต่ก็ยังไม่ทำให้ยุ่งเหยิง สิ่งทั้งปวงเป็นหนึ่ง ทั้งสองสิ่งนั้นไม่มี "สภาวะ" เช่นเดียวกัน (พร้อมกันนั้น) สิ่งหนึ่งก็จะเป็นสิ่งทั้งปวง เพราะเหตุและผลย่อมติดตามกันมาอย่างเห็นได้แจ่มชัดแล้ว อำนาจ (แฝง) และหน้าที่ (ที่แท้จริง) เกี่ยวข้องกันและกันอยู่ การม้วน การพับและการคลี่มิได้ถูกขัดขวางเลย นี่เรียกว่าลัทธิที่เป็นวงกลมของเอกยาน

๗. ความเชี่ยวชาญในทฤษฎีที่ลึกซึ้งสิบประการ

ทองคำและสิงโตเกิดมีขึ้นมาพร้อมๆ กัน สมบูรณ์อย่างเต็มที่นี่เรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับความสมบูรณ์พร้อมๆ กัน และความเหมือนกันและกัน ***ทฤษฎีที่สอง*** ทองคำและสิงโตเกิดเป็นสิ่งที่เข้ากันและกันได้ สิ่งหนึ่งและหลายสิ่งแต่ละอย่างก็ไม่เป็นอุปสรรคใดๆ ต่อสิ่งอื่นเลย ในสถานการณ์เช่นนี้ หลักการ (มีหนึ่ง) กับข้อเท็จจริง (มากมาย) นั้น

แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นอย่างหนึ่งหรือมากอย่างละ แต่ละอย่างย่อมมีตำแหน่งของมันเอง นี่เรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับความเข้ากันได้ และความแตกต่างของสิ่งหนึ่งกับสิ่งมากหลาย ***ทฤษฎีที่สาม*** ถ้าหากว่าเราพินิจพิจารณาสิงโตแล้วมันก็เป็นเพียงสิงโตตัวหนึ่งเท่านั้น และไม่มีทองคำใดๆ เกี่ยวกับสิงโตเลย ในกรณีนี้ทองคำถูกซ่อนเสียและสิงโตถูกแสดงให้ปรากฏออกมา ถ้าเราพิจารณาดูที่ทองคำแล้วมันก็เป็นเพียงทองคำเท่านั้น และก็ไม่มีสิงโตใดๆ เกี่ยวกับทองคำเลย ในกรณีนี้ทองคำถูกแสดงตัวให้ปรากฏ และสิงโตถูกซ่อนไว้ ถ้าเราพิจารณาดูทั้งสองอย่าง แล้วทั้งสองอย่างก็จะถูกทำให้ปรากฏ และทั้งสองอย่างก็ถูกซ่อนไว้ เมื่อถูกซ่อน มันก็ถูกปิดบังและเป็นสิ่งที่เป็นความลับ เมื่อถูกแสดงให้ปรากฏตัวออกมา มันก็เป็นสิ่งที่ประจักษ์และเปิดเผย นี่เรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับการทำสิ่งที่ถูกซ่อนและสิ่งที่ปรากฏให้สมบูรณ์โดยพึ่งพาอาศัยกัน ***ทฤษฎีที่สี่*** หู ตา ขา ข้อต่อ และทุกๆ ขุมขนของสิงโตย่อมมีสิงโตทองอยู่เต็มที่ ในแต่ละขุมขน สิงโตย่อมเข้าไปสู่เส้นขนแต่ละเส้นพร้อมๆ กันในทันที เส้นขนแต่ละเส้นและทุกๆ เส้นย่อมมีสิงโตโดยไม่จำกัดขอบเขต สิงโต (เหล่านี้) แต่ละตัวโดยนัยกลับกันย่อมมีขนซึ่งโดยนัยกลับกันแต่ละขนและทุกๆ เส้นขนมีสิงโตโดยไม่จำกัดจำนวน ซึ่งโดยนัยกลับกันสิงโตทั้งหมดนี้ย่อมเข้าไปสู่เส้นขนเส้นเดียว โดยวิธีนี้การก้าวหน้าไปย่อมไม่มีที่สิ้นสุด เช่นเดียวกับเพชรสวรรค์ที่ตาข่ายของพระอินทร์ฉะนั้น นี่เรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับอาณาจักรของอินทชาล ***ทฤษฎีที่ห้า*** โดยเหตุที่ตาของสิงโตมีสิงโตอยู่เต็มที่ สิงโตทั้งหมดจึงเป็นนัยน์ตาที่บริสุทธิ์ ถ้าหากว่าหูมีสิงโตอยู่เต็มที่แล้ว สิงโตทั้งปวงก็เป็นหูที่บริสุทธิ์ ถ้าหากว่าอวัยวะสัมผัส (อายตนะภายใน) ทั้งปวงมีตาบริสุทธิ์นั้นพร้อมๆ กันแล้ว อวัยวะสัมผัสทั้งปวงนั้นย่อมสมบูรณ์ อวัยวะสัมผัสทั้งปวงนั้นแต่ละอวัยวะย่อมบริสุทธิ์ และแต่ละอวัยวะย่อมปน (กับอวัยวะอื่นๆ) อนึ่ง อวัยวะทั้งปวงแต่ละอวัยวะเป็นโรงเก็บ (โกดัง) ที่เต็มบริบูรณ์ นี่เราจึงเรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับการที่โรงเก็บแห่งคณะบริสุทธิ์และคณะผสมมีอยู่อย่างเต็มบริบูรณ์ ***ทฤษฎีที่หก*** โดยเหตุที่อวัยวะต่างๆ ของสิงโต และขนแต่ละเส้นและทุกๆ เส้นเกี่ยวข้องกับสิงโตทั้งปวง อวัยวะแต่ละส่วน ขนแต่ละเส้นย่อมแผ่สร้านไปทั่วร่างกายทั้งมวล หูของสิงโตก็เป็นตาของสิงโต ตาของสิงโตก็เป็นหูของสิงโต หูของสิงโตก็เป็นจมูกของสิงโต จมูกของสิงโตก็เป็นลิ้นของสิงโต ลิ้นของสิงโตก็เป็นกายของสิงโต แต่ละส่วนคงมีอยู่อย่างเป็นเสรี โดยมิได้กระทบกระทั่งหรือขัดขวางกันเลย นี่เรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมที่มีความมีเป็นอย่างเดียวกันโดยอาศัยกันและกันทั้งๆ ที่มีอยู่ในตัวเอง ***ทฤษฎีที่เจ็ด*** ทองคำและสิงโตอาจถูกซ่อนไว้หรือแสดงตัวให้ปรากฏได้ อาจเป็นสิ่งเดียวหรือหลายสิ่งได้ บริสุทธิ์จริงๆ หรือผสมจริงๆ

ได้ มีอำนาจหรือไม่มีอำนาจได้ เป็นสิ่งนี้หรือเป็นสิ่งนั้นได้ หลักการและการเปรียบเทียบย่อมแสดงให้เห็นภาพของกันและกัน ความจริงและหลักการได้ถูกเปิดเผยออกมาทั้งคู่มันเข้ากันได้อย่างสนิททีเดียว และไม่เป็นอุปสรรคต่อความมีอยู่อย่างสงบ ๆ ของกันและกัน เมื่อสิ่งที่เล็กที่สุดได้ถูกสถาปนาขึ้นและทำให้แตกต่างเช่นนั้นแล้ว นี่เรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะที่เล็กจิ๋วซึ่งเข้ากันได้กับสิ่งที่มีอยู่อย่างสงบ ***ทฤษฎีที่แปด*** สิงโตนี้ก็คือธรรมที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา เกิดและดับอยู่ทุกขณะ แบ่งออกไปเป็นสามสมัย คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยไม่มีขณะที่ว่างเลย ในสามสมัยนี้ แต่ละสมัยก็มีอดีต ปัจจุบัน และอนาคตอยู่ในตัวเอง ซึ่งอาจกลับเอารวมก่อให้เกิดเป็นธรรมหนึ่งได้อีก แม้ว่าจะมีเก้าสมัย แต่ละสมัยก็มีความแตกต่างแห่งการรวมกันและการแยกกัน ทั้งยังตกอยู่ในความที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันอีกด้วย เลื่อนจากสมัยหนึ่งเข้าไปสู่อีกสมัยหนึ่งโดยไม่มีอุปสรรคขัดขวางเลย และเมื่อรวมเข้าด้วยกันทั้งหมดก็ก่อให้เกิดเป็นขณะจิตหนึ่ง นี่เรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับความมีอยู่อย่างเด่นชัดของธรรมที่แยกกันในสิบสมัย (คือแยก ๆ กันเป็น ๙ สมัย เอาสมัยทั้งเก้ามารวมเข้าด้วยกันเป็นอีกสมัยหนึ่ง จึงเป็นสิบสมัย) ***ทฤษฎีที่เก้า*** สิงโตนี้และทองคำนี้อาจถูกซ่อนไว้หรือถูกแสดงให้ปรากฏก็ได้ อาจเป็นสิ่งเดียวหรือหลายสิ่งก็ได้ ดังนั้น จึงไม่มีธรรมชาติในตัวเองใด ๆ เลย (แต่) วิวัฒน์มาจากจิต ไม่ว่าเราจะพูดถึงในแง่ความจริงหรือหลักการละ สิงโตและทองคำย่อมเป็นสิ่งที่ถูกทำให้สมบูรณ์และมีความมีอยู่ นี่เรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับการ ทำให้สมบูรณ์อย่างซ้ำซ้อนโดยอาศัยวิวัฒนาการของจิตเท่านั้น ***ทฤษฎีที่สิบ*** เราพูดถึงสิงโตนี้ก็เพื่อแสดงอวิชชาออกมาให้ปรากฏ ส่วนความแท้จริงของทองคำนั้นเราพูดถึงเพื่อแสดงธรรมชาติที่แท้จริงให้ปรากฏ หลักการและความจริงทั้งสองนี้ได้ถูกอธิบายไว้พร้อม ๆ กันและทำให้คล้ายกับอาลยวิญญาณนั้นย่อมก่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง นี่เรียกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับการปรากฏตัวของลัทธิโดยอ้างถึงความจริงและได้ก่อให้เกิดความเข้าใจขึ้นมา

๘. การรวมคุณลักษณะ ๖ ประการเข้าด้วยกัน

สิงโตเป็นคุณลักษณะแห่งความเป็นสากล อายตนะภายในห้าที่เป็นต่าง ๆ กันและแตกต่างกันนั้นเป็นคุณลักษณะแห่งความเป็นพิเศษ โดยเหตุที่คุณลักษณะเหล่านี้เกิดมาจากเงื่อนไขเดียวกัน จึงเป็นคุณลักษณะแห่งความเหมือนกัน ความจริงที่ว่า ตา หู ฯลฯ ไม่เหลื่อมล้ำกันนั้นเป็นคุณลักษณะแห่งความแตกต่างกัน โดยเหตุที่สิงโตถูกสร้างขึ้นมาด้วยการรวมอายตนะภายในเหล่านี้เข้าด้วยกัน นี้จึงเป็นคุณลักษณะแห่งการเป็นอย่าง

เดียวกัน อวัยวะต่างๆ แต่ละอวัยวะซึ่งมีตำแหน่งของมันเองนั้นเป็นคุณลักษณะแห่งการแบ่งแยกกัน

๙. การบรรลุถึงโพธิ

"โพธิ" หมายถึงทาง (มรรค) หมายถึงการตรัสรู้ เมื่อดาเห็นสิงโต มันก็เห็นว่าธรรมที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาทั้งปวงแม้ก่อนที่จะแยกกันนั้นก็มาจากความสงบเงียบ และความดับที่เป็นการเริ่มต้นจริงๆ โดยการเลี่ยงจากทั้งอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นและการสละเลิก ผู้ที่ดำเนินไปตามทางสายนี้จริงๆ จะไหลลงไปสู่ทะเลแห่งความรู้ที่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้น จึงเรียกมันว่า **"ทาง"** (มรรค) เราเข้าใจว่าการสร้างที่ผิดๆ ทั้งหมดที่ถูกสร้างขึ้นมานับตั้งแต่สมัยที่ไม่มีการเริ่มต้นนั้นไม่มีความเป็นทรัพย์หรือสาระที่แท้จริงแม้แต่หน่อยหนึ่งเลย เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกว่า **"การตรัสรู้"** (รู้แจ้ง) ประการสุดท้ายโพธิมีปัญญาที่ประกอบเป็นสิ่งทั้งปวงอยู่ในตัวเอง นี่จึงเรียกว่า **"การบรรลุถึงโพธิ"**

๑๐. การเข้าสู่นิพพาน

เมื่อเราเห็นสิงโตนี้และทองคำนี้ คุณลักษณะทั้งสองก็จะถูกทำให้สูญไปทั้งคู่ กิเลสก็จะไม่เกิดขึ้น และแม้ว่าจะมีการแสดงความงาม และความน่าเกลียดอยู่ต่อหน้าต่อตา จิตก็จะสงบเหมือนทะเล ความคิดผิดๆ ก็จะสลายไปอย่างสิ้นเชิง ย่อมไม่มีความกดดันใดๆ อยู่อีก เราก็จะหลั่งไหลออกมาจากพันธะของเรา และแยกตัวเราออกจากนิวรณ์ (เครื่องกีดขวาง) และต้นเหตุของทุกข์ได้ นี่เรียกว่า **"การเข้าสู่นิพพาน"**.

บทที่ ๑๗
พระพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ตอนที่ ๒

ในบทที่แล้วเราได้กล่าวถึงนิกายต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญๆ ไปสี่นิกายแล้ว ในบทนี้เราจะได้นำเอานิกายที่สำคัญที่สุดทางด้านศาสนปฏิบัติทางพระพุทธศาสนามาเสนออีกสองนิกาย **นิกายแรกคือนิกายสุขาวดี** ซึ่งได้ย้ำถึงความหลุดพ้นโดยอาศัยศรัทธาและได้กลายเป็นพระพุทธศาสนาแบบที่มีประชาชนรู้จักแพร่หลายที่สุดในประเทศจีน **นิกายที่สองคือนิกายฌาน** แม้ว่าจะเรียกร้องความสนใจได้ในวงจำกัดกว่า แต่ก็ได้กลายเป็นพระพุทธศาสนาแบบที่มีอิทธิพลมากที่สุดในหมู่ศิลปิน ปัญญาชนและภิกษุทั้งหลาย นิกายทั้งสองนี้เมื่อว่าโดยรวมๆ แล้วย่อมเป็นตัวแทนแห่งปฏิกิริยาทั่วๆ ไป ที่มีต่อการเข้าถึงศาสนาโดยวิธีอ่านตำราและปฏิบัติตามลัทธิ และการที่นิกายทั้งสองนี้เฟื่องฟูขึ้นมาในศตวรรษหลังๆ นั้น เราก็ไม่ควรถือว่าเป็นดุจการที่นิกายใหม่ๆ ได้เข้ามาแย่งที่นิกายเก่าๆ เลย ความจริงแล้วทั้งนิกายสุขาวดีและนิกายฌานก็คงมีอยู่ไปพร้อมๆ กับนิกายอื่นๆ แม้แต่นิกายบางนิกายที่มีอยู่ก่อน เช่น นิกายเทียนไท และนั่นก็เป็นเพียงเรื่องเกี่ยวกับนิกายเหล่านั้นมีความรอดพ้นได้ดีกว่าความขึ้นๆ ลงๆ แห่งความเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาและสังคมเท่านั้นเอง

นิกายสุขาวดี

สวรรค์สุขาวดี (Pure Land หรือจีนเรียกว่า จิ้งถู่) นั้นเป็นโลกที่พุทธศาสนิกฝ่ายมหายานซึ่งถือกันว่าพระอมิดาภพุทธเจ้า (อมิตายุส และอมิดา ก็เรียก) เป็นผู้ทรงปกครองอยู่ พวกที่นับถือลัทธิมหายานชาวอินเดียเข้าใจว่าจักรวาลประกอบด้วย โลก (สวรรค์) ซึ่งมีจำนวนนับไม่ถ้วนและว่าจักรวาลนั้นจะเป็นไปอยู่หลายกัปป์หลายกัลป์จนนับไม่ถ้วนเช่นกัน ในยุคนี้เมื่อกล่าวตามความเชื่อถือนี้แล้วก็มีสวรรค์อยู่แห่งหนึ่งชื่อสวรรค์ **"สุขาวดี"** ซึ่งเป็นความงามและความล้ำเลิศวิเศษสุดของสิ่งที่คัมภีร์มหายานบางคัมภีร์ได้อธิบายไว้ด้วยถ้อยคำที่ฟุ่มเฟือยอย่างที่สุด ในบรรดาความก้าวหน้าทั้งหลายของนิกายนี้ก็คือความจริงที่ว่าสวรรค์สุขาวดีเป็นเสรี จากเครื่องเย้ายวนและกิเลสทั้งหลายที่ใช้แสดงเป็นคุณลักษณะของโลกแห่งสัตว์ที่ต้องตาย (ตัวอย่างเช่น ความมีอยู่ของสตรีเป็นต้น)

ความเชื่อถือทั่ว ๆ ไปในหมู่พุทธศาสนิกฝ่ายมหายานและความเชื่อถืออย่างหนึ่งที่คัมภีร์ได้สนับสนุนอยู่นั้น ก็คือความเชื่อที่ว่าการที่พระพุทธเจ้าแต่ละองค์ทรงครองโลกซึ่งสิ้นสุดลงด้วยการบรรลุถึงซึ่งนิพพานนั้นจะติดตามมาด้วยยุคที่คำสอนของพระองค์จะค่อย ๆ เสื่อมลงตามลำดับ ยุคที่ถัดจากสมัยที่พระพุทธเจ้าเพิ่งเสด็จดับขันธปรินิพพานใหม่ ๆ ซึ่งเรียกกันว่าศักราชแห่งคำสอนที่ถูกต้องนั้นจะแสดงคุณลักษณะออกมาในรูปแห่งการมีศรัทธาอย่างแรงกล้าอยู่ต่อไปทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าก็ไม่มีอยู่แล้ว ยุคนี้จะติดตามมาด้วยยุคแห่งคำสอนที่สะท้อนภาพออกมาซึ่งในคำสอนนี้รูปร่างแบบฟอร์มภายนอกของศาสนายังคงมีอยู่แต่ว่าเนื้อหาในภายในได้สูญสิ้นไป ในที่สุดก็จะมาถึงศักราชแห่งความเสื่อมโทรมแห่งธรรมขั้นสุดท้ายซึ่งในยุคนี้ทั้งแบบฟอร์มและเนื้อหาไม่มีเหลืออยู่เลย สูตรต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสมัยของพระศากยมุนีนั้น แตกต่างจากยุคอันยาวนานแห่งศักราชทั้งสามที่เกิดหลังจากที่พระองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วอย่างมากมายทีเดียว แต่ก็เป็นไปได้สำหรับพวกพระจีนบางพวกในระหว่างสมัยหกราชวงศ์ที่จะค้นหาวิธีที่จะพินิจพิจารณาตัดสินทางด้านคัมภีร์เกี่ยวกับการที่ท่านมีความรู้สึกว่ายุคที่ท่านมีชีวิตอยู่นั้นเป็นยุคแห่งความเสื่อมโทรมแห่งพระพุทธศาสนาขั้นสุดท้ายจริง ๆ ตามที่คัมภีร์ทั้งหลายได้พยากรณ์ไว้ ภาวะที่สับสนแห่งลัทธิคำสอนทางพระพุทธศาสนาและความยากลำบากของใคร ๆ นอกจากคนสองสามคนที่จะรู้ลัทธิคำสอนนี้จริง ๆ ทั้งในด้านการติดตามศึกษาค้นคว้าคัมภีร์หรือปฏิบัติตามระเบียบวินัยของคณะสงฆ์นั้นได้ช่วยทำให้พระเป็นจำนวนมากและคฤหัสถ์นับจำนวนไม่ถ้วนตระหนักว่า ความหวังที่จะหลุดพ้นของพวกเขานั้นขึ้นอยู่กับศรัทธา ศรัทธาในอำนาจของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่จะช่วยให้เขาพ้นทุกข์

ใน **"คัมภีร์สุขาวดีวยุหสูตร"** พื้นฐานทางด้านคัมภีร์ที่เป็นหลัก ๆ อย่างหนึ่งแห่งลัทธิความเชื่อถือเรื่องความหลุดพ้นของนิกายสุขาวดีคือพระอมิตาภพุทธเจ้าซึ่งตอนที่เป็นพระโพธิสัตว์ทรงมีพระนามว่า **ธรรมากร** นั้นได้ทรงปฏิญาณไว้ ๔๘ ข้อ ซึ่งคำปฏิญาณ (ปณิธาน) เหล่านี้นับว่าเป็นเครื่องมือที่จะทำให้พระองค์ทรงบรรลุถึงซึ่งความเป็นพระพุทธเจ้า ในบรรดาคำปฏิญาณเหล่านี้คำปฏิญาณข้อที่ ๑๘ ซึ่งเราพิจารณาเห็นว่าเป็นคำปฏิญาณที่สำคัญที่สุด มีอยู่ว่า **"ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าหากว่าข้าพเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ไม่ว่าสัตว์ในโลกอื่น ๆ จะมีความเข้าใจความปรารถนาเพื่อการตรัสรู้ที่ถูกต้องสมบูรณ์และได้ยินชื่อของข้าพเจ้า มุ่งแต่ครุ่นคิดถึงข้าพเจ้าอยู่ด้วยความพอใจหรือไม่ก็ตาม ถ้าหากว่าเวลาและขณะแห่งความตายใกล้เขาเข้าไป ข้าพเจ้าซึ่งมีหัวหน้าสาวกทั้งหลายแวดล้อมอยู่จะไม่ยืนอยู่ในเบื้องหน้าสาวกเหล่านั้นเพื่อช่วยพวกเขาให้**

พ้นจากความยุ่งยากใจแล้วละก็ ขอข้าพเจ้าอย่าได้บรรลุถึงซึ่งการตรัสรู้ที่สมบูรณ์ถูกต้องอย่างวิเศษยิ่งนั้นเลย" โดยเหตุที่เมื่อพูดตามผู้ที่มีความเชื่อถือในคัมภีร์นี้แล้ว พระโพธิสัตว์ธรรมากรนั้นความจริงก็ได้มาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้า (อมิตาภะ) ได้มีการพิสูจน์ให้เห็นประสิทธิผลแห่งคำปฏิญาณของพระองค์ และใครก็ตามที่เพ่งภาวนาหรือเรียกนามพระองค์ด้วยศรัทธาที่แท้จริงแล้วก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์สุขาวดี

ดังนั้น การอ้างหรือการกล่าวถึงพระนามของพระอมิตาภะอย่างง่ายๆ (จีนออกเสียงเป็น อมิโทโป) ก็ได้กลายเป็นศาสนปฏิบัติที่นับว่าเป็นสามัญธรรมดาที่สุดของศาสนาทั้งปวงในประเทศจีนและเป็นวิธีที่คนนับล้านๆ แสวงหาวิธีที่จะเปลื้องตนจากความทุกข์ทั้งปวงในโลกนี้ หาได้เป็นการอุทิศชีวิตแบบที่มีความเห็นที่แตกแยกไปจากลัทธิใหญ่ไม่ การเพ่งใจไปยังพระอมิตาภะและสวรรค์สุขาวดีได้กลายเป็นการปฏิบัติที่ทำกันอย่างแพร่หลายตามวัดวาอารามต่างๆ ของนิกายอื่นๆ ด้วย ในการวาดภาพและการแกะสลักเกี่ยวกับด้านศาสนานั้น พระอมิตาภะซึ่งทรงประทับนั่งอยู่บนดอกบัวในสวรรค์ทางทิศตะวันตกและมีพระโพธิสัตว์ (เช่น กวนอิม ซึ่งเป็น "เทพธิดาแห่งความเมตตา") ห้อมล้อมนั้นนับว่าเป็นเรื่องที่นิยมชมชอบกันมาก

ทันหล่วน

หนังสืออรรถาธิบายเรื่องการเกิดใหม่ซึ่งเป็นข้อเขียนของท่านวสุพันธุ

หนังสือที่ได้นำมาแสดงไว้ข้างล่างนี้หลายตอนด้วยกันนั้นเป็นหนังสืออรรถาธิบายที่แปลบทความจากข้อเขียนสั้นๆ ลงสู่ภาคจีน ซึ่งบทความนั้นบางตอนก็เป็นร้อยแก้วบางตอนก็เป็นร้อยกรอง ซึ่งถือกันว่าท่าน **วสุพันธุ** เป็นผู้เขียนขึ้นและมีความหมายไปในทางชี้ให้เห็นแก่นแท้ของ**สุขาวดีวยุหสูตร** ผู้แต่งหนังสืออรรถาธิบายนี้ชื่อ**ทันหล่วน** (T'an-luan : พ.ศ. ๑๐๑๙-๑๐๘๕) ซึ่งเป็นสังฆปริณายกที่มีชื่อเสียงของนิกายสุขาวดี ขอให้สังเกตดูวิธีอธิบายเรื่องการเพ่งไปยังพระอมิตาภะโดยใช้ถ้อยคำแบบเดียวกับที่ใช้สำหรับการเจริญภาวนาในนิกายเทียนไท ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างการอุทิศชีวิตแบบนี้กับนิกายเทียนไท

(จาก *หวางเซิงหลุ่นจู้*, ใน *ไตโชไดโซเกียว*, XL, ๘๒๗-๓๖)

จงดูปรากฏการณ์ธรรมชาติของโลกอื่น (โลกที่พ้นโลกนี้ออกไป) มันช่างอยู่เหนือวิถีทางของโลกสามเสียนี่กระไร !

เหตุผลที่พระ (อมิดาภะ) พุทธเจ้าก่อให้เกิดบุญกุศลที่บริสุทธิ์เกี่ยวกับการประดับประดาบารมีเหล่านี้แห่งสวรรค์ของพระองค์ขึ้นมานั้นก็คือว่าพระองค์ทรงเห็นปรากฏการณ์แห่งโลกทั้งสามว่าผิด มีการเปลี่ยนแปลงเป็นวงจรโดยไม่หยุดยั้งและไม่มีที่สิ้นสุดไปรอบๆ คล้ายกับตัวแก้ว (ตัวหนอนของแมลงจำพวกผีเสื้อที่กินใบไม้) ถูกจองจำอยู่คล้ายๆ ตัวไหมที่ถูกขังไว้ในรังไหมดิบของมันเอง น่าสงสารสัตว์ทั้งหมดที่ถูกผูกพันอยู่กับโลกนี้ซึ่งมีแต่ความวิปริตและไม่บริสุทธิ์เสียจริงๆ ! พระอมิดาภพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธประสงค์จะนำสัตว์ทั้งหลายไปใส่ไว้ในที่ที่ไม่ผิด ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นวงจรโดยไม่หยุดยั้ง ไม่ใช่ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งสัตว์ทั้งหลายจะได้พบความสุขที่สูงสุดในสถานที่ที่บริสุทธิ์ยิ่ง ด้วยเหตุผลข้อนี้เองพระองค์จึงได้ทรงก่อให้เกิดบุญกุศลที่บริสุทธิ์เกี่ยวกับการประดับประดาบารมีเหล่านี้ คำว่า“**บารมี**” นั้นหมายถึงอะไร ? ความหมายก็คือว่า ความบริสุทธิ์นี้เป็นสิ่งที่จะทำให้เสียหายมิได้ ทำให้เปรอะเปื้อนมิได้ ไม่เหมือนกับปรากฏการณ์ของโลกสาม ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เปรอะเปื้อนได้ ทำให้เสียหายได้เลย

คำว่า “จงดู” หมายความว่า “จงสังเกตดู” คำว่า “โลกอื่น” หมายถึง“ดินแดนที่เป็นสุคติ” คำว่า “ปรากฏการณ์ของโลกอื่น” หมายความว่า “คุณลักษณะที่บริสุทธิ์ของดินแดน (โลก) ที่เป็นสุคตินั้น”...“ปรากฏการณ์ของโลกอื่นอยู่พ้นวิถีทางของโลกสาม” คำว่า “ทาง” หมายความว่า “ทางผ่าน” โดยเหตุเช่นนั้นๆ เราจะได้รับผลเช่นนั้นๆ ทีเดียวด้วยผลเช่นนั้นๆ เราได้ตอบสนองเหตุเช่นนั้นๆ ทีเดียว โดยอาศัยทางผ่านแห่งเหตุ เราก็จะถึงผล โดยอาศัยทางผ่านแห่งผล เราย่อมกลับไปหาเหตุ ดังนั้น “ทางทั้งหลาย”... โลกทั้งสามนี้เมื่อว่าโดยย่อก็คือบ้านมืดๆ ซึ่งเป็นที่ที่สามัญชนที่ขึ้นอยู่กับการเกิดการตายโยกย้ายเคลื่อนไหวไปมาในสังสารวัฏ แม้ว่าความทุกข์และความสุขอาจแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย แม้ว่าความยาวและความสั้นอาจแตกต่างกันชั่วขณะหนึ่ง ถ้าเราดูสามัญชนเหล่านี้โดยถี่ถ้วนแล้วก็จะเห็นว่าไม่มีใครเลยที่หมดกิเลส โดยถ้ายกคนหนึ่งขึ้น ก็ทำอีกคนหนึ่งให้ต่ำลง พวกเขาก็ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏโดยไม่มีที่สิ้นสุด... เดี๋ยวเป็นเหตุเดี๋ยวเป็นผล ความไม่มีสาระและความผิดย่อมสืบต่อกัน แต่ความสุขย่อมเกิดจากสัมมาทิฐิที่ประกอบด้วยพระมหากรุณาของพระโพธิสัตว์ เราได้พบว่ามีคำปฏิญาณดั้งเดิมแห่งทิพยอำนาจของพระตถาคต ผู้ที่เกิดในครรภ์ ในไข่ ในเถ้าไคล ในฐานะที่เป็นผลลัพธ์ของมันย่อมขึ้นเหนือตัวมันเอง เชือกเส้นยาวที่เป็นเครื่องผูกของกรรมก็ถูกสัตว์เหล่านั้น

ตัดขาดโดยสิ้นเชิง..."ปรากฏการณ์ของโลกอื่นย่อมอยู่เหนือโลกทั้งสาม" ...ความจริงคำเหล่านี้พอจะเข้าใจได้

มันขยายตัวออกไป ยิ่งใหญ่และปราศจากขอบเขตคล้ายกับบรรยากาศจริง ๆ

โคลงสองบทนี้อ้างถึงความสมบูรณ์ (ความเต็มเปี่ยม) แห่งปริมาณของบุญบารมีที่ประดับประดาโลกนี้ เหตุผลที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงนำความเต็มเปี่ยมแห่งปริมาณของบุญบารมีที่ประดับประดาโลกนี้มาก็เพราะว่าพระองค์ทรงเห็นว่าโลกทั้งสามนั้นแคบและเล็กเกินไป ตกอยู่ในความหายนะและมีรูปรุและมีการกระทบกระทั่งกัน วัดวาอารามและเจดิยสถานของโลกทั้งสามนั้นก็ถูกทำให้คับแคบ หรือที่ดินไร่นาแห่งโลกทั้งสามนั้นก็ถูกเข้มงวดกวดขัน ทางแห่งความทะเยอทะยานก็สั้น หรือภูเขาและแม่น้ำก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจข้ามไปได้ หรือประเทศทั้งหลายก็มีเส้นแดนเป็นเครื่องแบ่งเขต ดังนี้แหละจึงมีเครื่องกีดขวางต่าง ๆ ขึ้น ด้วยเหตุผลนี้เองพระโพธิสัตว์จึงได้ทรงสวดอ้อนวอนเกี่ยวกับบุญกุศลที่มีปริมาณมากพอสำหรับประดับประดาบารมีว่า : "ข้าพเจ้าขอสวดอ้อนวอนว่า ขอดินแดนของข้าพเจ้าจงขยายออกไปและกว้างขวางไม่มีขอบเขตคล้ายบรรยากาศเถิด" คำว่า "คล้ายบรรยากาศ"นั้น หมายความว่า แม้ผู้ที่มาเกิดในดินแดนนั้นจะมีจำนวนสุดที่จะคณานับ แต่ก็จะสามารถอยู่ได้คล้าย ๆ ไม่มีใครเลย คำว่า "ขยายออกไปและกว้างขวางไม่มีขอบเขต" ย่อมทำให้ความหมายแห่งความเป็นเช่นเดียวกับบรรยากาศสมบูรณ์ได้ ทำไมจึงเหมือนกับบรรยากาศ? เพราะบรรยากาศขยายออกไปและกว้างขวางใหญ่โตไม่มีขอบเขต "ความสมบูรณ์" (บารมี) นั้น หมายความว่า แม้ว่าสัตว์ทั้งสิบทิศจะมาเกิดที่ดินแดนนั้น ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่เกิดเรียบร้อยแล้ว สัตว์ที่กำลังเกิดอยู่หรือสัตว์ที่กำลังจะไปเกิด จะมีจำนวนนับไม่ถ้วนและไม่มีขอบเขตจำกัด ก็ไม่มีเวลาที่จะทำให้ดินแดนนั้นเต็มได้ เพราะฉะนั้นท่านวสุพันธุจึงกล่าวว่า "สุขาวดีขยายตัวออกไป ยิ่งใหญ่และปราศจากขอบเขตคล้ายกับบรรยากาศ" (หน้า ๘๒๗-๒๘)

ถาม : ท่านวสุพันธุ...กล่าวว่า : "สัตว์ทั้งปวงรวมทั้งสิ่งที่มีชีวิตจะไปเกิดในสวรรค์สุขาวดี" ข้อความนี้อ้างถึง "สัตว์" เหล่าไหน ?

ตอบ : ถ้าเราตรวจสอบดู "สูตรเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่มีพระชนม์ชีพไม่มีจำกัดขอบเขต" ซึ่งพระองค์ทรงเทศนาที่เมืองราชคฤห์แล้ว เราจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า : "พระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือพระตถาคตทั้งสิบทิศซึ่งมีจำนวนมากมาย

ดุจเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาทั้งหมดนั้นจะทรงยกย่องความเป็นทิพย์และบุญกุศลที่มากมายเหลือล้นจนสุดที่จะคณานับของพระพุทธเจ้าผู้มีพระชนม์ชีพไม่จำกัดขอบเขตนั้น แล้วสัตว์ทั้งปวงซึ่งได้ยินพระนามของพระองค์ ถ้าหากว่าจะมีจิตใจเลื่อมใสเชื่อถือพระองค์แม้เพียงขณะจิตเดียวและมีใจอยากจะไปเกิดในดินแดนของพระองค์ก็จะสามารถไปบังเกิดในที่นั้นได้ทันที และจะอยู่ในที่นั้นเรื่อยไปโดยไม่ต้องกลับมาโลกนี้อีก จะมียกเว้นก็เฉพาะผู้ที่ประกอบอนันตริยกรรม ๕ อย่าง และผู้ที่ใส่ร้ายต่อศาสนาเท่านั้น" จากข้อความในสูตรนี้ เราจะเห็นได้ว่า แม้แต่บุคคลที่สามัญที่สุดก็อาจไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีนั้นได้...

ถาม : "สูตรว่าด้วยพระพุทธเจ้าซึ่งมีพระชนม์ไม่จำกัดขอบเขต" มีข้อความว่า :"ผู้ที่สวดอ้อนวอนขอไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีนั้นก็อาจไปเกิดในที่นั้นได้ทั้งหมด นอกจากผู้ที่ทำอนันตริยกรรม และใส่ร้ายต่อศาสนาเท่านั้น" "สูตรว่าด้วยการไตร่ตรองของพระพุทธเจ้าผู้มีพระชนม์ไม่มีขอบเขตจำกัด" มีข้อความว่า "ผู้ที่ประกอบอนันตริยกรรม ๕ และอกุศลกรรมบถ ๑๐ ผู้ที่กระทำความชั่วทุกชนิดก็อาจไปบังเกิดในสวรรค์สุขาวดีได้" คัมภีร์ทั้งสองนี้จะลงรอยกันได้อย่างไร ?

ตอบ : คัมภีร์หนึ่งระบุบาปกรรมที่หนักไว้สองชนิด อย่างหนึ่งคือการประกอบอนันตริยกรรม ๕ อีกอย่างหนึ่งก็คือการกล่าวใส่ร้ายศาสนา โดยอาศัยบาปกรรมขนาดหนักทั้งสองชนิดนี้ สัตว์ทั้งหลายย่อมไม่สามารถไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีได้ อีกคัมภีร์หนึ่งเพียงพูดถึงการประกอบอกุศลกรรม ๑๐ และอนันตริยกรรม ๕ เท่านั้น แต่มิได้กล่าวถึงการใส่ร้ายศาสนาที่แท้จริงเลย โดยเหตุที่เขามิได้กล่าวใส่ร้ายศาสนาที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นเขาจึงสามารถไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีนั้นได้

ถาม : แม้หากว่ามนุษย์จะมีความผิดอย่างสมบูรณ์เพราะกระทำอนันตริยกรรม ๕ ตราบเท่าที่เขายังมิได้กล่าวใส่ร้ายศาสนาที่ถูกต้อง คัมภีร์ก็ยอมให้เขาไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีได้ อนึ่งถ้าหากมีผู้ที่เพียงกล่าวใส่ร้ายพระศาสนาที่ถูกต้อง แต่ไม่มีความผิดเพราะอนันตริยกรรม ๕ ถ้าหากเขาสวดอ้อนวอนขอไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีนั้น เขาจะสามารถไปเกิดในที่นั้นได้หรือไม่ ?

ตอบ : ถ้าหากเขาเพียงแต่กล่าวใส่ร้ายพระศาสนาที่ถูกต้อง แม้เขาจะไม่มีบาปอื่นๆ เลย เขาก็ไม่สามารถไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีอย่างแน่นอนที่สุด ทำไมข้าพเจ้าจึงกล่าวเช่นนี้ พระสูตรมีข้อความว่า : "ผู้ที่มีความผิดเพราะประกอบอนันตริยกรรมจะไปเกิดในนรกที่จะต้องประสบทุกข์โดยไม่มีอะไรมาขัดจังหวะเลย และจะได้รับทุกข์เพราะ

การลงโทษอย่างทารุณในนรกนั้นอยู่ชั่วกัปป์หนึ่ง ส่วนผู้ที่กล่าวใส่ร้ายพระศาสนาที่ถูกต้องนั้นจะเกิดในขุมนรกที่จะต้องประสบทุกข์โดยไม่มีอะไรขัดจังหวะ และเมื่อได้รับทุกข์ทรมานอยู่ในนรกนั้นชั่วกัปป์หนึ่งแล้ว ก็จะต้องไปเกิดในนรกแบบนั้นขุมอื่นต่อไปอีก เขาจะไปเกิดในนรกแบบนั้นอยู่อีกหลายแสนขุม" พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบันทึกไว้ว่า เมื่อไรเขาจึงจะพ้นขุมนรกเหล่านั้นได้ ทั้งนี้เพราะความผิดที่เกิดจากการกล่าวใส่ร้ายพระศาสนาที่ถูกต้องนั้นเป็นความชั่วที่น่าเศร้าใจอย่างที่สุด อนึ่ง **"ศาสนาที่ถูกต้อง"** นั้นเป็นศาสนาของพระพุทธเจ้า ในทันทีที่คนโง่ๆ เหล่านี้กล่าวใส่ร้ายพระศาสนาที่ถูกต้องเช่นนั้น เขาจะสามารถสวดอ้อนวอนเพื่อให้ไปเกิดในดินแดนของพระพุทธเจ้าได้อย่างไรกัน ? แม้หากว่าเขาจะสวดอ้อนวอนเพื่อไปบังเกิดในสวรรค์สุขาวดีด้วยความปรารถนาที่จะได้รับความสะดวกสบายในสวรรค์สุขาวดีนั้น มันก็ยังคงคล้ายๆ กับการแสวงหาน้ำแข็งที่ไม่มีน้ำหรือไฟที่ไม่มีควันนั่นเอง เขาจะมีทางบรรลุถึงสวรรค์สุขาวดีนั้นได้อย่างไร ? (หน้า ๘๓๔)

แต่ทว่ามีบางคนที่เรียกนามพระองค์และระลึกถึงพระองค์อยู่เสมอแต่อวิชชาของเขาก็ยังไม่สิ้น และความปรารถนาของเขาก็ยังไม่เต็มเปี่ยม ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นเล่า ? ทั้งนี้ก็เพราะเขามิได้ปฏิบัติจริงๆ จังๆ หรือมิได้คอยเรียกพระนามของพระองค์และระลึกถึงความหมายของพระนามนั้นจริงๆ คำว่า "ไม่ปฏิบัติจริงๆ หรือมิได้เรียกพระนามพระองค์และระลึกถึงความหมายของพระนามนั้นจริงๆ" นั้นหมายความว่ากระไร ? ความหมายก็คือว่าความไม่รู้แจ้งความจริงที่ว่าพระตถาคตเป็นพระกายที่ประกอบด้วยคุณลักษณะที่แท้จริง พระกายที่ทำเพื่อประโยชน์สุขของสัตว์ทั้งหลาย อนึ่ง คำว่า "มิได้คอยเรียก" มี ๓ ชนิด ชนิดที่หนึ่ง คือ มีศรัทธาไม่บริสุทธิ์ เพราะดูเหมือนว่ามีศรัทธาและยังดูเหมือนว่าไม่มีศรัทธาด้วย ชนิดที่สองเพราะขาดเอกภาพแห่งศรัทธา เพราะมีศรัทธาไม่มั่นคง ชนิดที่สามเพราะไม่มีความสืบเนื่องแห่งศรัทธา เพราะศรัทธานั้นถูกความคิดอย่างอื่นๆ ขัดจังหวะเสีย (หน้า ๘๓๕)

เราจะมีจิตใจที่เต็มไปด้วยการสวดอ้อนวอนได้อย่างไร ? เขาอาจสวดอ้อนวอนได้เสมออย่างสุดหัวใจโดยคิดอยู่อย่างใจเดียวนี้ในที่สุดขอให้เกิดในสวรรค์สุขาวดีนั้น ทั้งนี้เพราะว่าเขาปรารถนาที่จะปฏิบัติสมถะจริงๆ...

"สมถะ" ได้เอาคำว่า **"จือ"** (chih ซึ่งแปลว่า หยุด) มาใช้ใน ๓ แง่ ในแง่ที่หนึ่งเราต้องคิดถึงพระอมิตาภพุทธเจ้าด้วยใจมั่นคงแน่วแน่ และสวดอ้อนวอนเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ของพระองค์ พระนามของพระพุทธเจ้านี้และชื่อของสวรรค์นี้จะสามารถหยุดยั้ง

ความชั่วทั้งปวงได้ ในแง่ที่สองก็คือว่าสวรรค์สุขาวดีนั้นมีมากกว่าวิถีทางของโลกสาม ถ้าหากว่าใครก็ตามไปเกิดในสวรรค์นั้น เขาก็จะสามารถหยุดยั้งความชั่วทางกาย ทางปาก และทางใจได้โดยอัตโนมัติ ในแง่ที่สาม อำนาจแห่งการตรัสรู้ของพระอมิตาภพุทธเจ้าและการยืนกรานอย่างเหนียวแน่นตามธรรมดาแล้วย่อมสามารถยึดจิตที่แสวงหายานขั้นต่ำ ๆ ได้ "จือ" ทั้งสามชนิดเหล่านี้เกิดจากบุญกุศลที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า "เขาปรารถนาที่จะปฏิบัติ 'สมถะ' ได้จริง ๆ"

เราจะสังเกตเห็นได้อย่างไร ? เราจะสังเกตเห็นได้ด้วยปัญญา เราจะสังเกตเห็นได้ด้วยสัมมาสติ เพราะเราปรารถนาที่จะปฏิบัติ "วิปัสสนา" จริงๆ

"วิปัสสนา" แปลมาเป็น **"กวน"** (kuan) ในสองแง่ แง่ที่หนึ่ง ในตอนที่อยู่ในโลกนี้ เราย่อมเข้าใจความคิดและเห็นความดีงามแห่งการประดับประดาบารมีสามประการที่กล่าวมาในตอนต้นแล้ว ความดีงามนี้เป็นสิ่งที่แท้จริง ดังนั้นผู้ปฏิบัติก็ย่อมได้รับความดีงามที่แท้จริงด้วย "ความดีงามที่แท้จริง" ก็คือวิสัยสามารถที่จะไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีนั้นได้จริงๆ แง่ที่สอง ในทันทีที่ได้ไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีนั้น เขาก็จะเห็นพระอมิตาภพุทธเจ้าพระโพธิสัตว์ที่มีพระทัยบริสุทธิ์ซึ่งยังไม่รู้แจ้งอย่างเต็มที่นั้นบัดนี้ทรงเข้าใจธรรมกายซึ่งอยู่เหนือความแตกต่างทั้งหลายได้เต็มที่ และจะได้บรรลุถึงความเสมอภาคที่สงบเงียบอย่างเดียวกันอย่างเต็มที่ พร้อมกับพระโพธิสัตว์ผู้มีพระทัยบริสุทธิ์และพระโพธิสัตว์ที่อยู่ในสถานะที่สูงสุดทั้งหลาย เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า "ผู้ที่ปรารถนาที่จะปฏิบัติวิปัสสนาจริง ๆ" (หน้า ๘๓๕-๓๖)

เขาจะเอาความดีงาม (บุญ) ของเขาเองไปใช้กับสัตว์ทั้งหลายและไม่ปฏิเสธสัตว์ที่กำลังมีความทุกข์ทั้งปวงได้อย่างไร? ในเบื้องแรกก็โดยการปฏิญาณที่จะเอาความดีงามนั้นมาใช้เพื่อจะได้บรรลุถึงความมีพระทัยที่เปี่ยมด้วยพระมหากรุณาอย่างเต็มที่

"การเอามาใช้" นั้นมีอยู่สองแง่ แง่แรกคือ แบบอนุโลม แง่ที่สองคือ แบบปฏิโลม "แบบอนุโลม" คืออะไร ? คือผู้ที่ทำกองการกุศลแล้วแผ่ส่วนกุศลนั้นไปให้สรรพสัตว์ทั้งปวง ขอให้สัตว์ทั้งปวงไปเกิดร่วมกันในสวรรค์สุขาวดีของพระอมิตาภพุทธเจ้า "แบบปฏิโลม" คืออะไร ? คือเมื่อเขาได้ไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีเรียบร้อยแล้วและได้บรรลุถึงความสมบูรณ์แห่งสมถะและวิปัสสนา และมีอำนาจที่จะช่วยสัตว์อื่นๆ โดยวิธีที่ง่ายดาย แล้วเขาก็จะกลับไปเข้าป่าแห่งชีวิตและความตายที่ร่วงโรยและสอนสัตว์ทั้งปวงให้หันไปหาวิถีทางของพระพุทธเจ้าด้วยกัน (หน้า ๘๓๖)

เต้าโช

สุขาวดีสังคหะ

หนังสือสุขาวดีสังคหะที่ตัดตอนมานี้ท่านเต้าโช (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๑๘๘) ได้เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น ท่านผู้นี้เป็นภิกษุในนิกายเทียนไทซึ่งได้อุทิศชีวิตให้แก่การบริกรรมถึงพระนามของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ และได้กลายเป็นสังฆปริณายกที่สำคัญองค์หนึ่งของพระพุทธศาสนาในประเทศจีน

(จาก *อันล่อจี่*, ใน *ไตโชไดโชเกียว*, XLVII, ๗-๑๑)

การลบล้างความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการที่มหายานไม่มีคุณลักษณะนั้นประกอบด้วยส่วน ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นการพูดถึงความเป็นเหตุเป็นผลกันเกิดขึ้นอย่างย่อ ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทำให้นักศึกษารุ่นหลัง ๆ เข้าใจสิ่งที่ถูกและผิดได้อย่างแจ่มแจ้ง เพื่อจากสิ่งที่คดงอไปหาสิ่งที่ตรง ส่วนที่สองเป็นการทำสิ่งที่ถูกให้แจ่มแจ้ง โดยอ้างถึงอุปาทานและการปฏิเสธซึ่งเป็นผลที่ติดตามมา....

ถาม : มีคนบางคนกล่าวว่ามหายานไม่มีคุณลักษณะ มหายานไม่มีความคิดเกี่ยวกับ "นั่น" หรือ "นี่" ถ้าหากว่าใครปฏิญาณที่จะไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีแล้ว เขาก็จะยึดมั่นอยู่กับสิ่งที่มีคุณลักษณะซึ่งจะทำให้ความไม่บริสุทธิ์และกิเลสพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ ทำไมเขาจึงไม่แสวงหามหายานนี้เล่า ?

ตอบ : ถ้าหากว่าเขาหวังเช่นนั้น ทำไมเขาจะกล่าวว่ามันต้องไม่เป็นเช่นนั้นด้วยเล่า ? การเทศนาสอนธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งปวงนั้นจะต้องมีเงื่อนไขอยู่สองอย่าง อย่างแรกจะต้องขึ้นอยู่กับหลักการที่แท้จริงแห่งธรรมชาติของธรรม อย่างที่สองจะต้องกลมกลืนกับสัจธรรมสองอย่าง บางคนอ้างว่า มหายานซึ่งพ้นจากมโนภาพผิด ๆ ย่อมตั้งอยู่บนฐานแห่งธรรมชาติของธรรม แต่ทว่าพวกเขากล่าวใส่ร้ายมหายาน โดยกล่าวว่าไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ที่จะแสวงหาได้ มหายานนี้มิได้กลมกลืนกับสัจธรรมสองอย่าง ผู้ที่เห็นมหายานโดยวิธีนี้จะตกอยู่ในกับดักของศูนยตาซึ่งถือว่าขาดสูญ...

ถาม : ตามคัมภีร์พระไตรปิฎกของมหายาน ถ้าพระโพธิสัตว์จะทรงแสดงให้สัตว์ทั้งหลายเห็นทัศนะที่กอปรด้วยความรัก หรือมหากรุณาแล้ว พระองค์ก็ควรจะต้านทานทัศนะที่เปี่ยมด้วยความรักหรือมหากรุณานั้น ที่นี้พระโพธิสัตว์ได้เร้าใจสัตว์ทั้งหลาย

ให้ไปเกิดในสวรรค์สุขาวดี นี่มิได้รวมกับความรักอันมีคุณลักษณะทางยึดหน่วงหรือ? หรือว่าพระองค์ทรงพ้นจากอุปาทานที่มีกิเลส (ทั้งๆ ที่มีทัศนะที่เปี่ยมด้วยความรักหรือมหากรุณา) แล้ว

ตอบ : ประสิทธิผลแห่งธรรมทั้งหลายที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงปฏิบัตินั้นมีอยู่ ๒ ชนิดด้วยกัน มีอะไรบ้าง ? ประการแรกก็คือการสำเหนียกในเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับศูนยตาและปรีชาญาณที่สมบูรณ์ ประการที่สองก็คือความเต็มเปี่ยมด้วยมหากรุณาธิคุณ ในกรณีแรกโดยอาศัยการฏิบัติในเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับศูนยตาและปรีชาญาณที่สมบูรณ์ของพระโพธิสัตว์ แม้ว่าพระองค์จะเข้าสู่วงจรแห่งการเกิดการตายในภพทั้งหก พระองค์ก็จะไม่ทรงถูกผูกมัดไว้ด้วยสิ่งที่เป็นปฏิกูลหรือสิ่งที่โสโครกเลย ในกรณีหลัง โดยอาศัยความที่พระองค์ทรงเปี่ยมไปด้วยสติที่กอปรด้วยมหากรุณาต่อสัตว์ทั้งหลาย พระองค์จึงมิได้ประทับอยู่ในพระนิพพาน พระโพธิสัตว์แม้จะประทับอยู่ในท่ามกลางสัจธรรมสองอย่างก็ทรงสามารถปฏิเสธความมีอยู่และความไม่มีอยู่อย่างละเอียดลึกซึ้งมาแล้ว ทรงสามารถโจมตีทางสายกลางในการรับและการปฏิเสธของพระองค์ และไม่วิ่งแย้งกับหลักการต่างๆ ของมหามรรคา (หน้า ๘)

การปฏิเสธข้อสังเกตที่ว่าไม่มีธรรมใด ๆ นอกจากจิตประกอบด้วยส่วนสองส่วน ส่วนแรกคือการปฏิเสธความรู้สึกที่หวังเช่นนั้น ส่วนที่สองก็คือการแปลความหมายในคำถามและคำตอบ

ถาม : มีบางคนกล่าวว่า "อาณาจักรแห่งความบริสุทธิ์ที่เราไตร่ตรองอยู่นั้นถูกจำกัดอยู่ที่จิตชั้นใน สวรรค์สุขาวดีมีแทรกซึมสิ่งทั้งปวงทั่วไปหมด จิตถ้าหากว่าบริสุทธิ์ก็เป็นอย่างเดียวกับสวรรค์สุขาวดีนั้น นอกจากจิตก็ไม่มีธรรมใดๆ ยังจะมีความต้องการอะไรในการที่จะเข้าไปสู่สวรรค์ทางทิศตะวันตกอยู่อีกหรือ ?"

ตอบ : สวรรค์สุขาวดีของธรรมชาติที่เป็นธรรมเท่านั้นที่เมื่อว่าโดยหลักการแล้วอยู่ในความว่างเปล่าที่แผ่สร้านไปทั่วสิ่งทั้งปวง และเมื่อว่าในด้านสาระแล้วก็เป็นสิ่งที่เข้มงวดกวดขันไม่ได้ นี่เป็นการเกิดแห่งการไม่เกิดซึ่งเป็นสถานที่ที่คนดีอย่างยอดเยี่ยม (คือพระโพธิสัตว์ขั้นสูง) จึงจะเข้าไปได้...มีพระโพธิสัตว์ขั้นกลางและขั้นต่ำที่ยังไม่สามารถจะเอาชนะโลกแห่งคุณลักษณะได้ และจะต้องขึ้นอยู่กับเหตุการณ์แห่งศรัทธาในพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะแสวงหาการเกิดใหม่ในสวรรค์สุขาวดี แม้ว่าพระโพธิสัตว์เหล่านั้นจะได้บรรลุถึงสวรรค์สุขาวดี แล้วก็ยังคงประทับอยู่ในดินแดนที่มีคุณลักษณะอยู่อีก ทั้งยัง

มีกล่าวอีกว่า : "ถ้าหากว่าเขาพัฒนาเงื่อนไขต่างๆ และเจริญรอยตามบ่อเกิด นี่คือสิ่งที่คำว่า 'ไม่มีธรรมใดๆ อยู่นอกจิต' หมายถึง แต่ถ้าหากว่าเขาทำให้สัจธรรมสองอย่างแตกต่างกันเพื่อทำให้ลัทธิแจ่มกระจ่างขึ้นแล้ว สวรรค์สุขาวดีก็จะไม่เป็นปฏิปักษ์กับความมีอยู่ของธรรมนอกเหนือจิตเลย" ที่นี้ขอให้เราแปลความหมายโดยอาศัยการถามและตอบเถิด

ถาม : เมื่อกี้นี้ เมื่อท่านกล่าวว่า "การเกิดแห่งการไม่เกิด" เป็นอะไรบางอย่างที่พระโพธิสัตว์ขั้นสูงเท่านั้นจะเข้าไปสู่ได้ ส่วนพระโพธิสัตว์ขั้นกลางและขั้นต่ำไม่สามารถเข้าไปสู่นั้น ท่านเพียงกำลังแปลความหมายนี้โดยทำลัทธิให้เหมาะกับคนเท่านั้น หรือว่ามีข้อพิสูจน์เกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วย ?

ตอบ : ตาม "เรื่องราวเกี่ยวกับปัญญาบารมี" มีว่า : พระโพธิสัตว์ที่ได้ทรงปลุกใจพระองค์เองใหม่ๆ (เพื่อให้ไปสู่จุดหมายปลายทางแห่งความเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด) นั้น เมื่อว่าโดยลักษณาการที่รับและการเข้าใจแล้วนับว่านุ่มนวลและอ่อนแอมาก แม้เราอาจกล่าวว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายได้ปลุกใจพระองค์เองส่วนใหญ่เพื่อปฏิญาณที่จะไปเกิดในสวรรค์สุขาวดี ข้อนี้เพราะเหตุผลอะไรเล่า ? พระโพธิสัตว์เหล่านั้นคล้ายเด็ก ซึ่งถ้าหากไม่ได้รับการถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูด้วยความรักอย่างใกล้ชิดจากบิดามารดาแล้ว อาจตกลงไปในหลุมหรือตกลงไปในบ่อ หรือได้รับทุกขเวทนาเนื่องมาจากความหายนะที่เกิดจากไฟหรืองูเป็นต้น หรือคงถูกทำให้ไม่ได้ดื่มนมและตายไป แต่เด็กจะต้องได้รับการเอาใจใส่เลี้ยงดูจากบิดามารดาเพื่อจะได้เจริญเติบโตและสามารถรับทรัพย์มรดกของตระกูลได้ พระโพธิสัตว์ก็เช่นเดียวกับเด็กนั้น ถ้าพระองค์ทรงสามารถปลุกโพธิจิตของพระองค์ได้ทรงสวดอ้อนวอนอย่างมากเพื่อจะได้ไปเกิดในสวรรค์สุขาวดี เข้าถึงพระพุทธเจ้า และทำให้ธรรมกายก้าวหน้าไปได้เท่านั้น พระองค์จึงจะสามารถรับภาระมรดกแห่งวงศ์ของพระโพธิสัตว์ได้อย่างสมบูรณ์ และสามารถจะขนสัตว์ไปได้ทั้งสิบทิศเพื่อผลประโยชน์เอง พระโพธิสัตว์ส่วนมากจึงปฏิญาณที่จะไปบังเกิดในสวรรค์สุขาวดี" (หน้า ๘-๙)

ประการที่สี่ เป็นการปฏิเสธความเห็นที่ว่าคนเราควรตั้งปณิธานเพื่อมาเกิดในโลกที่สกปรกนี้ ไม่ใช่ในสวรรค์สุขาวดี

ถาม : มีบางคนกล่าวว่า คนเราควรตั้งปณิธานที่จะไปบังเกิดในโลกที่เต็มไปด้วยความสกปรก เพื่อกลับใจสัตว์เหล่านั้นโดยการสอนของตนและว่า คนเราไม่ได้ตั้งปณิธานเพื่อไปเกิดในสวรรค์สุขาวดี ทำไมจึงเป็นเช่นนี้เล่า ?

ตอบ : ในหมู่บุคคลเหล่านั้น ก็มีอยู่เป็นบางกลุ่มเหมือนกันทำไมเล่า ? ถ้า

หากว่าร่างกายอยู่ใน (สัตว์ที่) ไม่มีการย้อนกลับ หรือนอกเหนือจากนั้นก็เพื่อกลับใจสัตว์ที่ชั่วช้าต่างๆ แล้ว ร่างกายก็อาจอยู่ในความสกปรกโดยปราศจากการถูกทำให้สกปรก หรืออาจเผชิญกับความชั่วโดยมิได้ถูกเปลี่ยนรูปเลย เช่นเดียวกับห่านและเป็ดที่อาจลงไปในน้ำได้โดยที่ไม่ต้องเปียกน้ำเลย ถ้าหากว่าคนเราเป็นสามัญชนจริงๆ ข้าพเจ้าก็เพียงแต่เกรงว่าความประพฤติของเขาเองจะยังไม่ตั้งมั่นพอ และถ้าเขาได้เผชิญกับความทุกข์ เขาจะเปลี่ยนแปลงทันที ผู้ที่ปรารถนาจะช่วยเหลือเขาจะสูญสิ้นไปพร้อมๆ กับเขานั่นแหละ ตัวอย่างเช่น ถ้าหากเขาใช้กำลังบังคับพาลูกไก่ให้ลงไปในน้ำ เขาจะไม่เปียกน้ำได้อย่างไร ? (หน้า ๙)

ประการที่ห้า เป็นการปฏิเสธญัตติที่ว่า ผู้ที่เกิดในสวรรค์สุขาวดี ส่วนใหญ่มีความสุขสบายอยู่กับการติดอยู่ในความสนุกสนาน

ถาม : มีบางคนกล่าวว่า : "ภายในสวรรค์สุขาวดีนั้นมีเฉพาะสิ่งที่น่าเพลิดเพลินใจเท่านั้น ความชื่นอกชื่นใจกับความยึดมั่นในความสุขสำราญได้ซ่อนเร้นและทำลายการปฏิบัติตามมรรคา (Way) ทำไมจึงควรที่เขาจะตั้งปณิธานไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีนั้นด้วยกันด้วยเล่า ?"

ตอบ : โดยเหตุที่สถานที่ที่เราเรียกว่า "สุขาวดี" นั้นหมายถึงที่ที่ปราศจากความไม่บริสุทธิ์ ถ้าเราพูดถึง "ความยึดมั่นอยู่ในความสุขสำราญ" ข้อนี้ก็ย่อมอ้างไปถึงตัณหาและความทุกข์ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงแล้ว เราจะว่าสวรรค์สุขาวดีบริสุทธิ์ได้อย่างไร ? (หน้า ๙)

ถาม : คัมภีร์ของมหายานกล่าวว่า วิถีทางแห่งกรรมก็คล้ายๆ มาตราส่วนข้างที่หนักกว่าย่อมแสดงให้เห็นอิทธิพลได้ก่อน สัตว์ทั้งหลายที่ดำรงชีวิตอยู่มาจนถึงทุกวันนี้ไม่ว่าจะมีอายุร้อยปี หรือเพียงสิบปีก็ตามจะทำความชั่วทั้งปวง สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นเมื่อถึงอวสานแล้วจะพบบุคคลที่ดีและหลังจากที่มีความระลึก (ถึงพระพุทธเจ้า ฯลฯ) อยู่ชั่วสิบขณะจิตโดยไม่ขาดสาย จะสามารถไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีได้อย่างไร ถ้าหากว่าเป็นเช่นนั้นจริงแล้ว เขาจะเชื่อเกี่ยวกับข้างที่หนักกว่าแสดงให้เห็นอิทธิพลก่อนได้อย่างไรเล่า ?

ตอบ : ท่านกล่าวว่า กรรมชั่วชั่วชีวิตหนึ่งนั้นหนัก และสมมุติให้ความดีสิบชั่วขณะจิตในชีวิตของคนที่ต่ำต้อยนั้นเบา ที่นี้ขอให้เราเปรียบเทียบความเบาและความหนัก

ของกรรมโดยอาศัยหลักการเพื่อทำให้แจ่มแจ้งโดยย่อ ๆ ถึงสิ่งที่มีอยู่ในจิต ในเงื่อนไขและการตัดสินใจของคนเรา มิใช่อยู่ที่ความห่างไกลหรือความยาวของกาลเวลาที่เกี่ยวข้องเลย เรื่องนั้นอยู่ที่ใจในแง่ไหนกัน ? โดยอาศัยคำนั้น เราหมายความว่า เมื่อบุคคลเช่นนั้นทำความชั่ว บาปก็จะเกิดจากจิตที่ไร้สาระและที่วิปริต แต่สิบขณะจิตนี้เกิดจากการได้ฟังธรรมเกี่ยวกับคุณลักษณะที่แท้จริงจากคนดีที่จะปลอบใจเขาได้โดยใช้วิธีที่สะดวก ในแง่หนึ่งเป็นความจริง และในอีกแง่หนึ่งเป็นความไร้สาระ เราจะทำให้ความจริงกับความไร้สาระเท่าเทียมกันได้อย่างไร ? ทำไมท่านจึงกล่าวเช่นนี้ ? สมมุติว่ามีห้องห้องหนึ่งที่มืดมาตั้งพันปี ถ้าหากว่ามีแสงสว่างเข้าไปเพียงชั่วขณะเดียว มันก็จะสว่างไสวได้ เราจะพูดได้อย่างไรว่า ความมืดที่มีอยู่ในห้องเป็นเวลาตั้งพันปีนั้นจะทำให้หมดไปไม่ได้ ?...นี่คือสิ่งที่คำว่า “ในใจ” หมายถึง ประการที่สองในแง่ใดเล่าที่เราหมายถึงใน คำว่า “ในเงื่อนไข” ? เราหมายถึงว่าเมื่อชายผู้นั้นทำบาป บาปของเขาก็เกิดจากความเข้าใจผิด จากหมู่สัตว์ที่ได้รับความทุกข์เพราะการสนองตอบของความทุกข์ แต่ว่าบัดนี้ขณะจิตทั้งสิบเหล่านี้เกิดจากจิตที่มีศรัทธาอย่างสูงสุด เกิดจากพระนามของพระอมิตาภะพระผู้เสด็จมาแล้วอย่างนั้น (ตถาคต) ซึ่งเป็นชื่อที่แท้จริงและบริสุทธิ์ของคุณความดีที่ไม่มีที่สิ้นสุด คล้ายกับบุคคลที่ถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบด้วยยาพิษซึ่งได้ทะลุเส้นเอ็นเข้าไปทำลายกระดูก และได้ถอนลูกศรออกได้ในทันทีทันใด และยาพิษก็ถูกเอาออกได้หมด เพียงโดยการฟังเสียงกลองที่ประกาศรักษาเท่านั้น เขาจะสามารถกล่าวได้อย่างไรว่า แม้ว่าลูกศรเข้าไปลึกและยาพิษเป็นอันตรายอย่างร้ายแรงในทันทีทันใดที่เขาได้ยินเสียงกลอง เขาก็ไม่สามารถถอนลูกศรออกและทำยาพิษให้หมดไปได้ ? นี่คือสิ่งที่คำว่า “ในเงื่อนไข” หมายถึง ประการที่สาม ในแง่ไหนที่คำว่า “การพิจาณาตัดสินของเรา” หมายถึง ? เมื่อชายคนนั้นทำบาป บาปนั้นเกิดจากจิตที่กลัวผลที่จะติดตามมาและมีการขัดจังหวะ แต่สิบขณะจิตนี้เกิดจากจิตที่ไม่มีทั้งผลที่ติดตามมาหรือการขัดจังหวะแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย นี่คือสิ่งที่คำว่า “การพิจารณาตัดสิน” หมายถึง (หน้า ๑๐-๑๑)

ถาม : ทีนี้ถ้าหากว่าข้าพเจ้าปรารถนาที่จะปฏิบัติสมถะเกี่ยวกับความระลึกถึงพระพุทธเจ้าด้วยความอดทน ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่าคุณลักษณะและแบบของสตินี้เหมือนอะไร

ตอบ : สมมุติให้ชายคนหนึ่งเผชิญหน้ากับโจรในที่ที่เปลี่ยวและอยู่ห่างไกล โจรนั้นชักดาบเดินรี่ตรงเข้ามาจะฆ่าเขา ชายนั้นจะวิ่งหนีตรงแน่วไป มองมุ่งไปข้างหน้าเพื่อข้ามแม่น้ำ แต่ก่อนจะถึงแม่น้ำเขาคงจะมีความคิดดังต่อไปนี้ : “เมื่อเราถึงฝั่งแม่น้ำ เราจะ

เปลื้องเสื้อผ้าออกและข้ามแม่น้ำ หรือจะสวมเสื้อผ้าไว้แล้วลอยน้ำไป ? ถ้าเอาเสื้อผ้าออกข้ามไป เราก็เกรงว่าจะไม่มีเวลาพอ ถ้าเราสวมเสื้อผ้าลอยน้ำไปแล้วเราก็เกรงว่าชีวิตของเราจะไม่ปลอดภัย" ในตอนนั้นเขามีความคิดเพียงอย่างเดียวเท่านั้นคือหาทางข้ามแม่น้ำ และจะไม่มีความคิดอื่นๆ มาปะปนอีกเลย ผู้ที่เป็นนักปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน เมื่อเขาไตร่ตรองระลึกถึงพระอมิตาภพุทธเจ้า เขาก็จะเป็นเช่นเดียวกับชายคนที่ไตร่ตรองหาทางข้ามแม่น้ำฉะนั้น ความคิดนั้นสืบเนื่องกันไป ไม่มีความคิดอื่นมาปะปนเลย เขาอาจระลึกถึงธรรมกายของพระพุทธเจ้า หรืออาจระลึกถึงอำนาจอภินิหารของพระพุทธเจ้า หรือเขาอาจระลึกถึงปรีชาญาณของพระพุทธเจ้า หรืออาจระลึกถึงพระเกตุมาลาของพระพุทธเจ้า หรืออาจระลึกถึงความดีแห่งคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า หรืออาจระลึกถึงคำปณิธานดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า ในทำนองเดียวกัน เขาอาจบริกรรมถึงพระนามของพระพุทธเจ้าก็ได้ ถ้าหากเขาสามารถเพ่งจิตไปที่พระพุทธเจ้าอย่างสุดหัวใจ ติดต่อกันไปโดยไม่ขาดสาย เขาก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีของพระพุทธเจ้าจริงๆ (หน้า ๑๑)

ถาม : "สูตรว่าด้วยพระพุทธเจ้าผู้มีพระชนม์โดยไม่มีจำกัดขอบเขต" มีข้อความว่า : "ถ้าสัตว์ทั้งหลายทั้งสิบทิศมีความเชื่อถือและความปรารถนาที่จะไปเกิดในสวรรค์ของเราถึงชั่วสิบขณะจิต และถ้าหากเขาไม่ได้ไปเกิดที่นั่น เราก็ไม่ขอตรัสรู้" ที่นี้มีคนมากมายในโลกนี้ที่ได้ยินคำสอนที่ศักดิ์สิทธิ์ และในชั่วชีวิตเขาไม่เคยปลุกใจให้ระลึกถึงคำสอนนั้น แต่ทว่ายังคอยอยู่จนกระทั่งที่สุดได้มาถึงและแล้วจึงปรารถนาการไตร่ตรองเช่นนั้น ในกรณีเช่นนั้น ท่านจะกล่าวว่าอย่างไร ?

ตอบ : กรณีเช่นนั้นไม่เป็นความจริง ทำไมเล่า ? คัมภีร์กล่าวไว้ว่า : "สิบขณะจิตที่ติดต่อกันนั้นอาจดูไม่ยากอะไร แต่ทว่าจิตของสามัญชนนั้นคล้ายกับลมตะวันตก (zephyr) จิตใจของเขาหลุกหลิกยิ่งกว่าจิตลิงเสียอีก มันจึงผ่านอารมณ์ทั้งหกแห่งเพทนาการไปได้โดยไม่หยุดยั้งเลย" ทุกๆ คนควรปลุกศรัทธาและพิชิตความคิดเห็นของตนเองเสียก่อน โดยอาศัยการปฏิบัติที่ทำบ่อยๆ มันก็จะกลายเป็นธรรมชาติของเขา และความดีก็จะมีรากฐานมั่นคง โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอ้างว่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ถ้าหากคนเราสะสมความประพฤติที่ดีๆ ไว้ให้มาก เวลาจะตายเขาก็จะไม่มีความคิดชั่วๆ เลย ดุจดังเมื่อต้นไม้ในตอนแรกเอนไปทางทิศใด เมื่อมันล้ม มันก็จะล้มไปในทางที่มันเอนไปนั้น เมื่อดาบและลมมาถึง และเมื่อเคราะห์ร้ายตั้งร้อยอย่างสุมลงมาบนร่างกายนั้น ถ้าหากว่ายังไม่ได้เริ่มปฏิบัติเราจะสะสมการไตร่ตรอง (เข้าฌาน) ได้อย่างไรกัน ? ทุกคนควรสร้างพันธะกับเพื่อนสัก ๓ หรือ ๕ คน เพื่อช่วยให้กันและกันได้ตรัสรู้ เมื่อเขาต้องเผชิญกับอวสานของ

ชีวิต เขาก็ควรจะช่วยเหลือกันและกันให้ตรัสรู้ ท่องพระนามของพระอมิตาภพุทธเจ้าให้กันและกันฟัง และสวดอ้อนวอน เพื่อจะได้ไปเกิดในสวรรค์ซึ่งโดยวิธีนี้เสียงจะรับช่วงต่อกันจนกระทั่งครบสิบชั่วขณะจิต มันก็เป็นเหมือนเมื่อประทับตราขี้ผึ้งลงบนดินเหนียว แม้ว่าตราขี้ผึ้งจะถูกทำลายไปแล้ว รอยพิมพ์ก็ยังปรากฏอยู่ เมื่อชีวิตนี้ดับไปแล้ว เขาก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์สุขาวดีทันที ในเวลาที่เขาเข้าไปสู่กลุ่มแห่งการไตร่ตรองที่ชอบ แล้วยังจะมีอะไรที่เขาจะต้องกังวลอยู่อีกหรือ ? ทุกๆ คนควรจะชั่งความดีอันยิ่งใหญ่นี้ ทำไมเราจึงไม่พิชิตความคิดของเราก่อนเวลาเล่า ? (หน้า ๑๑)

นิกายฌาน

นิกายที่เกี่ยวกับการเข้าสมาธิซึ่งเรียกในภาษาจีนว่า **"ฌาน"** โดยเพี้ยนมาจากภาษาสันสกฤตว่า **"ธฺยาน"** นั้นชาวตะวันตกรู้จักกันดีในนามของ **"เซน"** ตามการออกเสียงแบบญี่ปุ่น ในฐานะที่เป็นศาสนปฏิบัติ การเจริญกรรมฐานจึงไม่เป็นลักษณะพิเศษของนิกายฌาน การเข้าฌานเคยเป็นการปฏิบัติที่มีอยู่เป็นประจำ เป็นมาตรฐานในพระพุทธ-ศาสนาทุกแบบนับตั้งแต่สมัยเดิมที่สุดมาทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นแบบอินเดียหรือจีนก็ตาม แต่ก็ไม่มีนิกายอื่นใดที่จะให้ความสำคัญแก่การเจริญกรรมฐานเท่ากับนิกายฌาน และมิใช่เป็นเพียงวิธีหรือทางสำหรับการบรรลุถึงสัจธรรมขั้นอันติมะเท่านั้น แต่ทว่าในฐานะที่เป็นอวสานในตัวเองดุจดังสัจธรรมที่เห็นแจ้งในเวลาปฏิบัติการด้วย ทั้งไม่มีนิกายอื่นใดที่จะเตรียมตัวให้ศึกษาคัมภีร์หรือโต้เถียงด้านปรัชญา เพื่อบรรลุถึงการตรัสรู้ด้วยตนเองอย่างเสรีเหมือนนิกายฌานเลย เพราะฉะนั้นเมื่อนามของนิกายอื่นๆ เกิดตามอำนาจหน้าที่ตามคัมภีร์ของตน [เช่นนิกายสัทธรรมบุณฑริกสูตร ***(ดอกบัว)*** และนิกายบุษปมาลา ***(พวงดอกไม้)*** เป็นต้น] แต่นิกายฌานเกิดจากอาการทางเข้าสมาธิ

จากการที่ไม่ชอบเรียนจากหนังสือ นิกายฌานจึงเป็นที่รู้จักกันดีในฐานะเป็นลัทธิที่ "ไม่พบว่ามีถ้อยคำหรือคัมภีร์" อยู่เลย เป็นการสอน "ที่ถ่ายทอดจากจิตไปสู่จิต" มากกว่า นั่นคือเป็นการถ่ายทอดจากอาจารย์ตรงไปยังศิษย์โดยไม่มีการโต้เถียงอภิปรายกันอย่างใช้เหตุผล หรือโดยการตั้งกำหนดกฎเกณฑ์โดยใช้คำถามความเข้าใจเข้าไปแทรกแซงอยู่เลย แต่ถ้าในบางกรณีนิกายฌานก็ดูเหมือนว่าจะเป็นแบบปัจเจกภาพและมักจะไม่ค่อยจะนับถือและทำลายความเชื่อถือของประชาชนในเมื่อเพ่งถึงปรัมปราประเพณีอยู่บ้าง แต่พร้อมกันนั้น นิกายนี้ก็มีความรับผิดชอบอย่างสูง และยืนยันในเรื่องระเบียบ

วินัยอย่างเคร่งครัด ความจริงนิกายฌานอยู่เหนือวินัยทางศาสนาทั้งปวง และเป็นนิกายที่ปรารถนาที่จะยอมให้ต่อเจดจำนงของอาจารย์และรับประกันการถ่ายทอดสัจธรรมอย่างถูกต้อง

นิกายฌานสอนว่า "จงเพ่งตรงไปที่จิตของมนุษย์" และ "กลายเป็นพระพุทธเจ้าดังที่ท่านเป็น" โดยเชื่อว่า ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะนั้นมีแฝงอยู่ในมนุษย์ทั้งปวง และว่าโดยการไตร่ตรองทางด้านสมาธิ เราก็จะสามารถเห็นธรรมชาตินี้ได้ทีเดียว คำว่าธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะนั้นหมายถึงพุทธจิตที่มีอำนาจสูงสุดและมีแก่นสารที่แท้จริงซึ่งอยู่เหนือกรรมและประธานทั้งปวง หรืออยู่เหนือลักษณาการที่เป็นสองชนิด **พุทธจิตเป็นศูนยตา** คือว่างเปล่าจากคุณลักษณะที่พิเศษเฉพาะใดๆ โลกที่ปรากฏพร้อมทั้งคุณลักษณะที่พิเศษของมันทั้งหมดนั้นเป็นเพียงผลิตผลแห่งจินตนาการเท่านั้น

การที่จะแทรกซึมเข้าไปสู่พุทธจิต อาจารย์ใหญ่ทางด้านกรรมฐานได้ประกาศ "ความปราศจากความคิด" ไว้ต่างๆ กัน ในแง่ที่ว่าจิตควรจะเป็นอิสระจากอิทธิพลของโลกภายนอก อาจารย์เหล่านั้นได้สอน "การไม่สนใจใยดีต่อความรู้สึกของตน" เพื่อที่จะกำจัดกิเลสและอุปาทานทั้งปวง อาจารย์เหล่านั้นยังได้สอนไว้ด้วยว่า "ให้ปล่อยจิตไปตามเรื่องของมัน" อันมิได้ถูกปิดบังอยู่ในระหว่างปรากฏการณ์ทั้งหลายซึ่งเป็นการแสดงตัวให้ปรากฏของพุทธจิต

การเข้าถึง คือวิธีการที่เป็นมูลฐานล้วนเป็นการเข้าสมาธิทั้งสิ้น การเข้าสมาธิมี ๒ อย่าง คือ **ตถาคตสมาธิ** กับ **สังฆปริณายกสมาธิ** สมาธิแบบแรกซึ่งเป็นวิธีการเข้าสมาธิของพระพุทธเจ้านั้นเกี่ยวข้องกับการปรึกษาหารือกับพุทธิปัญญา ส่วนสมาธิแบบหลังที่สังฆปริณายกโพธิธรรมสอนไว้นั้น ไม่ต้องการความพยายามทางด้านพุทธิปัญญาใด ๆ เลย แต่ต้องการสหัชญาณโดยตรงของพุทธจิตมากกว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการเข้าสมาธินี้ก็คือความรู้แจ้ง (การตรัสรู้) ซึ่งอาจเกิดขึ้นมาในฉับพลันทันทีทันใดหรือค่อย ๆ เกิดขึ้นมาก็ได้ ปรัมปราประเพณีที่สำคัญที่เคยมีคือ"การตรัสรู้ในฉับพลันนั้นมีก่อนการค่อย ๆ ตรัสรู้" อันเป็นความคิดที่ว่าการปลูกฝังชีวิตทางด้านศาสนานั้น จะต้องค่อยเป็นค่อยไปและจะต้องได้รับการแนะแนวจากปัญญาที่สมบูรณ์

การทำจิตให้แน่วแน่และทำให้มีสติอยู่นั้นจะทำให้ได้บรรลุถึงสัจธรรมได้เองในฉับพลันทันทีทันใด ซึ่งทุกหนทุกแห่งจิตจะต้องถูกชำระให้หมดจดจากนิสัยเก่าๆ จากความอิจฉาริษยา จากกระบวนการแห่งความคิดที่ถูกจำกัดวงและแม้แต่ความคิดธรรมดาๆ เอง

จะต้องยกระดับขอบเขตให้สูงขึ้น ความซึ้งจะต้องได้รับการขยายให้กว้างออกไป และจุดมุ่งหมายจะต้องให้ตรงแน่วไปสู่สัจธรรมที่เป็นปรมัตถ์ สำหรับที่สุดในด้านนี้ วิธีพิเศษๆ ทั้งหลายได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อสลัดการใช้พุทธิปัญญาและจินตนาการเสีย และเพื่อยอมให้จิตที่บริสุทธิ์ค้นพบเอง การเดินทาง (ซึ่งตามปรกติมักจะทำให้ได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ) การใช้แรงงานอย่างย่อๆ การทำงานกับธรรมชาติ ฯลฯ ทั้งหมดนี้ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นงานเทคนิค แต่วิธีที่ใช้กันอย่างสามัญธรรมดาที่สุดโดยเฉพาะนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นั้นได้เคยเป็น "กรณีที่เป็นสาธารณะทั่วไป" (ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า ***โกอัน***) เป็นวิธี ถาม-ตอบ ซึ่งคำตอบปัญหาที่ศิษย์ถามนั้นอาจประกอบด้วย การด่าการตี หรือการกล่าวแปลกๆ และไม่ใช่แบบตรรกศาสตร์ วัตถุประสงค์ก็เพื่อปลุกให้ตื่น ทำให้ตกใจและทำให้จิตของผู้ถามมีความอ่อนไหว เพื่อที่จะให้เขาได้ค้นพบสัจธรรมด้วยตนเอง

ฌาน ถือว่ามีการเริ่มต้นที่ลึกลับมาจากพระพุทธเจ้าเอง ซึ่งตามความเชื่อถือสืบๆ กันมา ถือว่าพระพุทธเจ้าทรงถ่ายทอดลัทธิให้แก่สาวกของพระองค์คือ พระมหากัสสปโดยการถือดอกไม้แล้วยิ้มเท่านั้นเอง ส่วนในประเทศจีนนั้นถือว่าพระโพธิธรรมเป็นผู้ตั้งขึ้น ท่านโพธิธรรมนี้เป็นสังฆปริณายกองค์แรก เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๐๖๓ ได้มีปัญหามากมายเกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของท่าน แต่นักศึกษาจีนและญี่ปุ่นเมื่อเร็วๆ นี้ ได้มีความมั่นอกมั่นใจอย่างเด็ดขาดว่า บุคคลเช่นนั้นมีอยู่ในประเทศจีนระหว่าง พ.ศ. ๙๖๓-๑๐๒๒ แต่ในตอนนี้ลัทธินิกายฌานได้เป็นที่ยอมรับนับถือกันอยู่โดยกว้างขวางและได้มีผู้ประพฤติปฏิบัติตามอย่างอันซือเกา (An Shih-kao : พ.ศ. ๖๙๓) ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนลัทธินี้ ลัทธิที่เกี่ยวกับการตรัสรู้โดยฉับพลันได้รับการพัฒนาให้ก้าวหน้ามาก่อนแล้วโดยท่านเต้าเฉิง (Tao-sheng : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๙๗๗) และได้ก่อให้เกิดการคัดค้านกันอย่างมากมายทีเดียว

ในที่สุดลัทธินี้ได้ถูกถ่ายทอดมายังสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ ชื่อฮุยเหนิง (Hui-neng : พ.ศ. ๑๑๘๒-๑๒๕๖) ในตอนนี้นิกายนี้ได้แตกออกเป็นนิกายย่อยๆ สองนิกาย คือ นิกายตรัสรู้โดยฉับพลันทางภาคใต้ กับ นิกายที่ค่อยๆ ตรัสรู้ทางภาคเหนือ อุตตรนิกาย (นิกายทางภาคเหนือ) ท่านเซินฉิว (Shen-hsiu : พ.ศ. ๑๑๔๘-๑๒๔๙) เป็นผู้ตั้งและได้เสื่อมสูญไปในไม่ช้า ส่วนทักษิณนิกาย (นิกายทางภาคใต้) นั้นท่านฮุยเหนิงเป็นผู้ตั้งนิกายนี้ได้เจริญรุ่งเรืองมาจนถึงทุกวันนี้ บุคคลสองคนที่เข้าใจลัทธิทักษิณนิกายอย่างสมบูรณ์ก็คือ ท่านฮุยเหนิงที่ไม่มีใครแย้งได้ กับศิษย์ของท่านชื่อเซินหุย (Shen-hui : ถึง

แก่กรรม พ.ศ. ๑๓๐๓) แต่ทว่าใครเป็นผู้ที่มีบทบาทมากกว่ากันนั้นเป็นเรื่องที่ยังถกเถียงกันอยู่ ดร. หูซื่อ (Hu Shih) มองเรื่องนี้จากแง่ประวัติศาสตร์ยืนยันว่าเซินหุยเป็นคนสำคัญในการพัฒนานิกายฌานในประเทศจีน โดยอาศัยหลักฐานด้านเอกสารที่ค้นพบใหม่ ๆ และบันทึกทางด้านประวัติศาสตร์ ท่านหูซื่อได้สรุปว่า ในปี พ.ศ. ๑๒๗๗ นั้น เซินหุยได้เลิกการนั่งเข้าสมาธิทุกแบบแล้วก็ตั้งลัทธิว่าด้วย "ความปราศจากความคิด" และ "การเห็นธรรมชาติดั้งเดิมของตน" ขึ้นมาแทน โดยวิธีนี้ เซินหุยได้เริ่มเปิดฉากการเคลื่อนไหวของนิกายฌานใหม่ซึ่งสละนิกายฌานเองและดังนั้นจึงมิได้เป็นนิกายฌานอีกเลย ตามทัศนะของ ดร. หูซื่อ นิกายฌานส่วนใหญ่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ได้ย้ำถึงเรื่องความรู้แทนที่จะย้ำถึงการนั่งอยู่เฉย ๆ อาจารย์ใหญ่ในนิกายฌานนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๑๒๕๐-๑๕๕๐ ได้สอนและพูดด้วยภาษาพื้น ๆ และมิได้บัญญัติคำ ท่าทางหรือการกระทำที่เป็นปริศนาลึกลับขึ้นมาเลย วิธี ถาม-ตอบ ที่ไม่ใช่แบบตรรกศาสตร์อย่างเห็นได้ชัดและเทคนิคที่ประหลาดมหัศจรรย์อื่น ๆ มิได้เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตรรกศาสตร์หรือไม่มีเหตุผลดังที่ดูเหมือนจะเป็นเลย แต่วิธีที่จะทำให้คนศึกษาเป็น "วิธีที่ยากลำบาก" เท่านั้นเอง ดังนั้นปัจเจกชนแต่ละคนควรจะพยายามศึกษาด้วยตนเอง

ดร. ดี.ที. สุสุกิ (D. T. Suzuki) ได้เห็นพ้องกับ ดร. หูซื่อที่ว่า นิกายฌานเกือบจะไม่มีอะไรเทียบกับการปฏิบัติธฺยาน (เข้าฌาน) ของอินเดียเลย แต่ ดร. สุสุกิได้ยืนกรานว่าแทนที่จะเป็นเซินหุย กลับเป็นฮุยเหนิงที่ทำการปฏิรูป อันเป็นการปฏิรูปที่จะทำให้ปัญญากับฌานเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน อาจารย์ใหญ่นิกายฌานเข้าใจปัญญา (ปรัชญา) ว่าไม่ใช่ความรู้ที่มีเหตุผล แต่ทว่าเป็นสหัชญาณ (intuition) ความจริงแล้วการแปลความหมาย **ปรัชญา** (ปัญญา) ที่เหนือเหตุผลของเซินหุยนี่เองที่ทำให้อิทธิพลทางด้านการพัฒนาประวัติินิกายฌานของจีนของท่านเสื่อมลง ต่อมาพัฒนาการเช่นการถาม-ตอบ ก็มิได้เป็นการปฏิบัติฝึกฝนจิตที่มีเหตุผลแต่ทว่าเป็นวิธีที่จะนำไปสู่สหัชญาณ ดังนั้นตามความเห็นของ ดฺร. สุสุกิ นิกายฌานจึงไม่สามารถอธิบายโดยอาศัยการวิเคราะห์ทางด้านพุทธิปัญญาเพียงอย่างเดียวได้

จะอย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดนิกายฌานได้มีสืบมาโดยไม่ขาดสายจนกระทั่งในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๔ มีถึง ๗ นิกาย แต่หลังจากพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา มีเหลืออยู่เพียง ๒ นิกายเท่านั้น คือ **นิกายหลินจี่** (Lin-chi) กับ **นิกายเฉาตุง** (Ts'ao-tung) นิกายทั้งสองนี้ได้มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในประเทศจีนโดยทั่ว ๆ ไปมากที่เดียว นิกายหลินจี่นั้นสังฆปริณายก อี้ฉว่านแห่งหลินจี่ (I-hsüan of Lin-chi ถึงแก่กรรม

พ.ศ. ๑๔๑๐) เป็นผู้ตั้งขึ้น ส่วนนิกายเฉาตุงนั้นท่านเหลียงเจียะแห่งตุงซาน (Liang- chieh of Tung-shan : พ.ศ. ๑๓๕๐-๑๔๑๒) เป็นสังฆปริณายกองค์แรก และท่านเปิ้นจิแห่งเฉาซาน (Pen-chi of Ts'ao-shan : พ.ศ. ๑๓๘๓-๑๔๔๔) เป็นสังฆปริณายกองค์ที่สอง ดังนั้นจึงได้กลายเป็นนิกายเฉาตุงขึ้น อาจารย์ใหญ่ในนิกายหลินจิสมัยแรกๆ มักจะใช้วิธี "ฉับพลัน" ด่าและตีศิษย์ ส่วนอาจารย์ใหญ่ในนิกายเฉาตุงสมัยแรก ๆ ชอบใช้วิธีถาม-ตอบ หรือวิธีตามแต่กรณีมากกว่า จากข้อความสี่ตอนที่เลือกสรรมานี้ สองเรื่องแรกได้ให้คำสอนที่เป็นพื้นฐานของบุคคลที่มีความรับผิดชอบมากที่สุดต่อพัฒนาการของนิกายฌานในประเทศจีน คือท่านฮุยเหนิงและท่านเชินหุย ส่วนอีกสองเรื่องเป็นตัวแทนวิธีการที่ใช้กันอย่างธรรมดาที่สุดในคำสอนของนิกายฌาน คือการเทศนาสอนและวิธีการ ถาม-ตอบ

คัมภีร์ที่เป็นหลักสำคัญของสังฆปริณายก องค์ที่ ๖

งานสั้น ๆ ชิ้นนี้ ตามที่ถือกันมาเชื่อกันว่าเป็นตัวแทนคำบรรยายของท่านฮุยเหนิง* (พ.ศ. ๑๑๘๒-๑๒๕๖) ซึ่งฝ่าไห (Fa-hai) ศิษย์ของท่านเป็นผู้จดบันทึกไว้ แต่หูซื่อเชื่อว่าเป็นงานของศิษย์ท่านเชินหุยในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ท่านเชินหุยผู้นี้เป็นศิษย์อีกคนหนึ่งของสังฆปริณายกฮุยเหนิง คำแปลของเราได้มาจากตำราที่ค้นพบที่ถ้ำตุนหวง ซึ่งนับว่าเป็นฉบับที่เก่ากว่าและสั้นกว่าฉบับเดิมมาก

(จาก *หลิว-ฉู ทัน-จิ้ง*, ใน *ไตโซไดโซเกียว*, XLVIII, ๓๓๗-๔๔)

ภิกษุ ฮุงเหริน (Hung-jen : พ.ศ. ๑๑๔๔- ๑๒๑๘) ได้ถามสังฆปริณายกฮุยเหนิงว่า "ท่านได้มาแสดงความคารวะข้าพเจ้าตั้งแต่เมื่อไร ? ท่านต้องการอะไรจากข้าพเจ้า?"

ฮุยเหนิงตอบว่า : "ศิษย์ของท่านมาจากหลิ่งหนัน (Lingnan : ทิวเขาทางใต้ซึ่งอยู่ในมณฑลกวางตุ้งปัจจุบันนี้) ข้าพเจ้าผู้เป็นพลเมืองของแคว้นชินโจ่ว (Hsin-chou) ได้เดินทางไกลมาเพื่อถวายคารวะต่อท่านโดยมิได้มุ่งหวังอะไรนอกจากพุทธธรรมเลย"

อาจารย์ใหญ่ตำหนิท่านว่า : "ท่านมาจากหลิ่งหนัน และยังเป็นคนป่าเสียอีก ท่านจะเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร ?"

ฮุยเหนิงตอบว่า : **"แม้ว่าประชาชนจะถูกแบ่งแยกเป็นพวกเหนือพวกใต้**

---

* ชาวตะวันตกบางพวกเรียก เว่ยหล่าง คนจีนทั่วไปเรียก ฮุยเล้งหรือฮุยเหนิง ญี่ปุ่นเรียก อีโนหรือเยโน

แต่ในพุทธธรรมแล้วไม่มีเหนือไม่มีใต้ ทางด้านกายภาพ คนป่าและภิกษุนั้นต่างกันจริง แต่ว่าในพุทธธรรมนั้นอะไรเล่าที่ต่างกัน"

อาจารย์ใหญ่ตั้งใจจะโต้ตอบกับเขาต่อไป แต่เห็นคนอยู่รอบ ๆ ตัวจึงไม่กล่าวอะไรเลย ฮุยเหนิงได้ถูกสั่งให้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในกลุ่มบุคคลที่เหลือด้วย ปรากฏว่ามีภิกษุรูปหนึ่งได้ออกเดินธุดงค์ไป ท่านฮุยเหนิงจึงถูกสั่งให้ไปตำข้าวซึ่งท่านก็ทำหน้าที่นี้อยู่ถึง ๘ เดือน (ตอนที่ ๓)

วันหนึ่งสังฆปริณายกองค์ที่ ๕ (ฮุงเหวิน) ได้เรียกศิษย์ทั้งหมดมาหาท่านในทันทีทันใด เมื่อศิษย์เหล่านั้นมาพร้อมกันแล้ว ท่านก็กล่าวว่า "ขอให้เรากล่าวความนี้กับพวกท่าน ชีวิตและความตายเป็นเรื่องที่หนัก ท่านผู้เป็นประชาชนทั้งหลายได้ยุ่งอยู่กับการถวายทาน (แก่พระพุทธเจ้า) อยู่ทั้งวัน แสวงหาผลและรางวัลเท่านั้นและท่านมิได้พยายามที่จะทำตนให้ได้บรรลุถึงเสรีภาพ คือความหลุดพ้นจากทะเลอันขมขื่นของชีวิตและความตายเลย ธรรมชาติในตัวท่านเองดูเหมือนว่าจะมืดมน พรจะช่วยอะไรท่านได้ ? จงไปยังห้องของท่านแล้วตรวจดูตัวเองเสียใหม่ ผู้ที่มีความเห็นแจ้งจงใช้ความเห็นแจ้งเกี่ยวกับธรรมชาติของตัวตนแล้วจงเขียนโศลกมาให้เราบทหนึ่ง เมื่อเราดูโศลกนั้นแล้ว ถ้ามันแสดงให้เห็นความเข้าใจอย่างลึกซึ้งแล้วเราจะมอบจีวรและธรรมให้และจะตั้งให้เขาเป็นสังฆ-ปริณายกองค์ที่ ๖ จงรีบหน่อยนะ (!) (ตอนที่ ๔)

ในตอนสองยาม เชินฉิว* (Shen hsiu) ถือเทียนเขียนโศลกบทหนึ่งไว้ที่กำแพงเฉลียงด้านตะวันตก โดยไม่มีใครรู้ความหมายของโศลกนั้นเลย โศลกนั้นมีข้อความว่า :

ร่างกายของเราคือ (ต้นโพธิ์)
และจิตของเราเป็นกระจกที่ใสแจ๋ว
เราขยันเช็ดมันอยู่ตลอดเวลา
ดังนั้นมันจึงไม่แปดเปื้อนฝุ่นธุลีใด ๆ เลย (ตอนที่ ๖)

สังฆปริณายกองค์ที่ ๕ กล่าวว่า : "โศลกที่ท่านเขียนแสดงให้เห็นอะไรบางอย่างแต่ไม่ใช่ความเข้าใจทั้งหมด ท่านได้มาถึงหน้าประตูแล้ว แต่ยังมิได้เข้าไปข้างใน สามัญชนที่ปฏิบัติตามโศลกของท่านจะไม่เสื่อมทราม แต่มันจะไม่มีประโยชน์อะไรเลยในการที่จะแสวงหาปัญญาที่สมบูรณ์ที่สุด ทั้ง ๆ ที่ยังมีความเห็นเช่นนั้นอยู่ เขาจะต้องเข้าประตูนั้นไป

---

* บางแห่งเรียก ชินเซา

แล้วดูธรรมชาติแห่งตัวตนของเขาเอง จงไปคิดเสียสักวันสองวันแล้วจึงกลับมาใหม่ ถ้าท่านได้เข้าประตูไปแล้ว และได้เห็นธรรมชาติแห่งตัวตนของท่านแล้ว เราจะให้จีวรและธรรมแก่ท่าน"

เชินฉิวได้จากไปและไม่สามารถเขียนโศลกขึ้นมาใหม่เป็นเวลาหลายวันทีเดียว (ตอนที่ ๗)

ฮุยเหนิงก็เขียนโศลกขึ้นบทหนึ่งเหมือนกัน ... ซึ่งมีข้อความว่า :

ต้นโพธิ์เดิมทีเดียวนั้นมิได้เป็นต้นไม้เลย
ทั้งกระจกเงาที่ใสสะอาดก็ไม่มีกรอบใด ๆ ด้วย
พุทธธรรมนั้นใสและบริสุทธิ์เป็นนิรันดร
แล้วจะมีผงธุลีอยู่ ณ ที่ใดเล่า ?

โศลกอีกบทหนึ่ง มีข้อความว่า :

จิตเป็นต้นโพธิ์
ร่างกายเป็นกระจกที่ใสสะอาด
กระจกที่ใสสะอาดนั้นเดิมทีเดียวใสสะอาดและบริสุทธิ์
แล้วฝุ่นธุลีจะแปดเปื้อนมัน ณ ที่ใดกันเล่า ?

ภิกษุทั้งหลายในห้องนั้นต่างก็พิศวงต่อโศลกเหล่านี้ทั่วทุกองค์ แต่ฮุยเหนิงได้กลับไปยังห้องตำข้าว สังฆปริณายกองค์ที่ห้าก็ทราบได้อย่างถ่องแท้ทันทีว่า ฮุยเหนิงเป็นผู้ที่มีความรู้ดี แต่เกรงว่าคนที่เหลือจะรู้ เพราะฉะนั้นสังฆปริณายกจึงได้บอกภิกษุเหล่านั้นว่า : "ข้อนี้จะไม่เป็นเช่นนั้น" (ตอนที่ ๘) สังฆปริณายกองค์ที่ ๕ รออยู่จนถึงเที่ยงคืน จึงได้เรียกท่านฮุยเหนิงเข้าไปในห้อง และเทศนาวัชรสูตรโดยละเอียด ในทันทีที่ฮุยเหนิงได้ฟังสูตรนี้ท่านก็เข้าใจทันที คืนนั้นธรรมได้เข้ามาสู่ตัวท่านโดยไม่มีใครทราบเลย และดังนั้นธรรมและจีวร (อันเป็นตรา) แห่งการตรัสรู้ในฉับพลันก็ได้ถูกถ่ายทอดมายังท่าน สังฆปริณายกองค์ที่ห้ากล่าวกับฮุยเหนิงว่า "บัดนี้ท่านเป็นสังฆปรินายกองค์ที่ ๖ จีวรเป็นการยืนยันความจริงเกี่ยวกับการถ่ายทอดมาหลายชั่วคนแล้ว ส่วนธรรมนั้นได้ถ่ายทอดกันทางจิต ขอให้ประชาชนทั้งหลายเข้าใจโดยอาศัยความพยายามของตนเองเถิด"

สังฆปริณายกองค์ที่ ๕ บอกฮุยเหนิงว่า : "นับตั้งแต่ต้นมาแล้วที่การถ่ายทอดธรรมเป็นการกระทำที่เต็มไปด้วยความระมัดระวังตุจแขวนเส้นไหมทีเดียว ถ้าท่าน อยู่ที่นี่ต่อไป อาจมีใครทำร้ายท่านได้ ท่านควรจะหนีไปเสียโดยเร็วจะดีกว่า" (ตอนที่ ๙)

(ฮุยเหนิงเมื่อได้กลับไปยังภาคใต้แล้วก็กล่าวว่า) : "ข้าพเจ้าได้มาอยู่ในที่นี้ (มณฑลกวางตุ้ง) และไม่เคยพ้นจากการถูกพวกข้าราชการพวกที่นับถือลัทธิเต๋าและสามัญชนทั้งหลายรบกวนเลย ลัทธิคำสอนได้รับการถ่ายทอดมาจากนักปราชญ์ในอดีต หาได้เป็นความคิดของข้าพเจ้าเองไม่ ผู้ที่ปรารถนาจะได้ฟังคำสอนของนักปราชญ์ในปางก่อนควรจะทำใจของตนให้บริสุทธิ์ เมื่อได้ฟังคำสอนเหล่านี้แล้ว ในเบื้องต้นเขาควรจะเปลื้องตัวเองจากโมหะความหลงงมงายและแล้วก็จะได้บรรลุถึงซึ่งการรู้แจ้ง (ตรัสรู้)"

อาจารย์ใหญ่ฮุยเหนิงประกาศว่า : "สาธุชนทั้งหลาย ความสมบูรณ์มีอยู่ในภายในของคนทั้งปวงแล้ว แต่เป็นเพราะโมหะความหลงงมงายของจิตนี้เองที่เขาไม่ได้ตรัสรู้ด้วยตนเอง เขาจะต้องขอความช่วยเหลือจากผู้ที่ตรัสรู้แล้วและขอให้ท่านช่วยชี้ทางเพื่อตนจะได้เห็นธรรมชาติของตนเอง สาธุชนทั้งหลาย, ในทันทีที่เขาได้ตรัสรู้ เขาก็จะได้ปัญญาที่สมบูรณ์" (ตอนที่ ๑๒)

"สาธุชนทั้งหลาย, **ในระบบของข้าพเจ้านั้น ฌานกับปัญญาเป็นพื้นฐาน** ประการแรกจงอย่าถูกเขาหลอกว่า ฌานและปัญญานั้นแตกต่างกัน ทั้งฌานและปัญญาเป็นความจริงแท้อย่างเดียวกัน มิใช่สองอย่างเลย ฌานเป็นเนื้อหา (t'i : ที) ของปัญญาและปัญญาเป็นหน้าที่ (yung : หยุง) ของฌาน ในทันทีที่ได้บรรลุถึงปัญญาก็ได้รวมฌานไว้ในปัญญานั้นด้วย ในทันทีที่ได้บรรลุฌานก็มีปัญญาอยู่ในฌานนั้นด้วยเช่นกัน สาธุชนทั้งหลาย, ความหมายในที่นี้ก็มีอยู่ว่าฌานกับปัญญาเป็นอย่างเดียวกัน ผู้ที่ปฏิบัติตามมรรค ไม่ควรคิดว่าปัญญาเกิดตามหลังฌานหรือฌานเกิดตามหลังปัญญา หรือฌานและปัญญานั้นต่างกันเลย การมีความเห็นเช่นนั้นก็จะทำให้เข้าใจว่า ธรรมทั้งหลายมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันสองอย่าง สำหรับผู้ที่ดีแต่ปากแต่ใจไม่ดีนั้น ฌานและปัญญาไม่เหมือนกัน แต่สำหรับผู้ที่ดีทั้งปากและใจและสำหรับผู้ที่ข้างในกับข้างนอกเหมือนกันนั้น ฌานและปัญญาเป็นอย่างเดียวกัน การรู้แจ้งตัวเองและการปฏิบัติไม่มีอยู่ในการให้เหตุผล ถ้าเขามัวไปยุ่งอยู่กับปัญหาว่า (ฌานหรือปัญญา) อะไรเกิดก่อนแน่เขาก็จะถูกทำให้มืดมนนอกเสียจากว่าเขาจะเปลื้องตัวเองจากการพิจารณาเห็นชัยชนะและความพ่ายแพ้เท่านั้น มิฉะนั้นเขาก็จะสร้าง (จินตนาการเกี่ยวกับ) ธรรมและตัวตนขึ้น และไม่สามารถเปลื้องตนออกจากคุณลักษณะ (แห่งการเกิด ความเฉื่อยช้า ความเสื่อมและความดับ)" ได้ (ตอนที่ ๑๓)

"สาธุชนทั้งหลาย, ไม่มีความแตกต่างใดๆ เลยระหว่างการตรัสรู้ในฉับพลันกับ

การค่อย ๆ ตรัสรู้ในธรรม นอกเสียจากว่าบางคนจะเป็นคนฉลาดและบางคนเป็นคนโง่เท่านั้น ผู้ที่มีวิชชาจะค่อย ๆ รู้แจ้งสัจธรรม ส่วนผู้ที่รู้แจ้งจะบรรลุถึงสัจธรรมในทันทีทันใด แต่ถ้าเขารู้จักจิตของเขาเองและเห็นธรรมชาติของตนเอง และในความตรัสรู้นั้นจะไม่มีอะไรที่แตกต่างกันเลย ถ้าไม่ได้ตรัสรู้ เขาก็จะต้องผูกพันอยู่กับการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ตลอดไป" (ตอนที่ ๑๖)

"สาธุชนทั้งหลาย, ในระบบของข้าพเจ้า นับตั้งแต่เริ่มต้นมาทีเดียว ไม่ว่าจะในปรัมปราประเพณีเกี่ยวกับการตรัสรู้ในฉับพลันหรือการค่อย ๆ ตรัสรู้ก็ตาม เราถือว่าความปราศจากการคิดเป็นลัทธิใหญ่ การปราศจากปรากฏการณ์เป็นเนื้อหาและความไม่มีอุปาทานความยึดมั่นเป็นพื้นฐาน ความปราศจากปรากฏการณ์นั้นหมายความว่ากระไร ? ความปราศจากปรากฏการณ์หมายถึงความเป็นผู้พ้นจากปรากฏการณ์ในเวลาที่ปรากฏการณ์มาเกี่ยวข้องด้วย ความปราศจากการคิดหมายถึงการไม่มีความคิดอยู่ในกระบวนการการคิดเลย ความไม่มีอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นนั้นเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ (ในกระบวนการที่ธรรมดาสามัญของมันนั้น) ความคิดเคลื่อนไหวอยู่เรื่อยไปโดยไม่หยุดยั้ง ความคิดที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สืบต่อกันเป็นดุจสายน้ำที่ไหลอยู่ไม่ขาดสาย แต่ถ้าหากว่าเราสามารถตัดกระแสน้ำนี้ได้โดยอาศัยความคิดชั่วขณะจิตหนึ่ง ธรรมกายก็จะถูกแยกออกจากร่างกายและไม่มีเวลาใดเลยที่ขณะจิตหนึ่งจะถูกทำให้ยึดมั่นอยู่กับธรรมใด ๆ ถ้าขณะจิตหนึ่งถูกทำให้ยึดมั่นอยู่กับอะไรสักอย่างหนึ่ง แล้วทุก ๆ ความคิดก็จะถูกทำให้ยึดมั่นอยู่กับธรรมใด ๆ ด้วย นั่นจะเป็นพันธะ แต่เมื่อคำนึงถึงธรรมทั้งปวงแล้ว ถ้าหากว่าไม่มีความคิดใด ๆ ยึดมั่นอยู่กับสิ่งใด ๆ เลย นั่นก็หมายถึง วิมุติ คือความหลุดพ้น นี่เป็นเหตุผลที่ว่าทำไมจึงถือเอาความไม่มีอุปาทานเป็นพื้นฐาน

"สาธุชนทั้งหลาย, ความเป็นผู้หลุดพ้นจากปรากฏการณ์ทั้งปวงหมายถึงความปราศจากปรากฏการณ์ทั้งหลาย ต่อเมื่อเราสามารถเปลื้องตัวเองออกจากปรากฏการณ์ทั้งหลายเท่านั้น ความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติจึงจะบริสุทธิ์ นี่เป็นเหตุผลที่ว่าทำไมจึงถือว่าความปราศจากปรากฏการณ์เป็นเนื้อหา

"ความปราศจากความคิดหมายถึงความไม่มีมลทินเพราะวัตถุภายนอกเป็นการเปลื้องความคิดของเราจากวัตถุภายนอกและไม่ยอมให้ธรรมทั้งหลายทำให้ความคิดของเราเกิดขึ้น ถ้าเราหยุดคิดถึงสิ่งทั้งหลายและขจัดความคิดออกไปให้หมดแล้วความคิดก็จะถึงที่สุดในทันทีทันใดและเด็ดขาด แล้วก็จะไม่มีการเกิดใหม่ขึ้นมาอีก ผู้ดำเนิน

ตามมรรคจงถือเรื่องนี้ให้เคร่งครัด มันเป็นความชั่วพอดูทีเดียวสำหรับคนที่ตนเองถูกหลอกเพราะการไม่รู้ความหมายของธรรม มันจะยิ่งเลวขึ้นไปอีกสักเพียงไหน ถ้าจะเร้าใจผู้อื่นให้ถูกหลอกไปด้วย ! ไม่เพียงแต่เขาจะผิดหวังที่จะรู้แจ้งว่าตัวเองถูกหลอกเท่านั้น แต่ตัวเขาเองก็ดูหมิ่นคัมภีร์และธรรมด้วย นี่เป็นเหตุผลที่ว่าทำไมจึงถือเอาความปราศ-จากความคิดเป็นตัวลัทธิ

"ทั้งหมดนี้ก็เป็นเพราะว่าประชาชนที่ถูกหลอกมีความคิดเกี่ยวกับอายตนะภายนอก ด้วยความคิดเช่นนั้น ทัศนะที่แผ่สร้านไปก็เกิดขึ้นและกิเลสกับความคิดผิดๆ ทุกชนิดก็จะเกิดมาจากความคิดเหล่านั้น

"อย่างไรก็ตาม นิกายนี้ถือว่าความปราศจากความคิดเป็นลัทธิ เมื่อประชาชนทั้งหลายพ้นจากมิจฉาทิฐิ เขาก็จะไม่มีความคิดใดๆ เกิดขึ้น ถ้าไม่มีความคิดใดๆ เขาก็ย่อมไม่มีแม้แต่ 'ความปราศจากความคิด' ความปราศจากหมายถึงความปราศจากอะไร ? ความคิดหมายถึงความคิดเกี่ยวกับอะไร ? ความปราศจากหมายถึงความเป็นเสรีจากลักษณาการที่เป็นสองและกิเลสทั้งปวง ความคิดหมายถึงความคิดเกี่ยวกับตถตาหรือธรรมเกี่ยวกับตัวตน ตถตาที่แท้จริงก็คือเนื้อหาของความคิด และความคิดก็เป็นหน้าที่ของตถตาที่แท้จริง ธรรมชาติแห่งตัวตนนี้แหละที่ทำให้เกิดมีความคิดขึ้นมา (เพราะฉะนั้น) ทั้งๆ ที่ทำหน้าที่ดู ฟัง รู้สึก และรู้ ธรรมชาติแห่งตัวตนก็จะไม่แปดเปื้อนเพราะอารมณ์ทั้งหลายมากมายเลย และยังคงเป็นอย่างที่มันเป็นจริงๆ อยู่ ดังที่วิมลกีรติสูตรกล่าวไว้ว่า : "เมื่อว่าทางด้านภายนอกแล้วธรรมชาติแห่งตัวตนย่อมทำให้ธรรมลักษณะต่างๆ แตกต่างกันออกไปอย่างชำนิชำนาญและเมื่อว่าทางด้านภายในแล้ว ก็อยู่ในหลักการแรกอย่างมั่นคงทีเดียว" (ตอนที่ ๑๗)

"ท่านสาธุชนทั้งหลาย ในระบบนี้การนั่งเข้าสมาธิเมื่อว่าถึงขั้นสุดแล้ว ก็มิได้ถูกทำให้ยึดมั่นอยู่กับจิต หรือความบริสุทธิ์ แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย และไม่มีคำพูดหรือความเคลื่อนไหวแต่อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งสิ้น สมมุติว่า การนั่งเข้าสมาธิยึดมั่นอยู่กับจิต จิตในขั้นสุดท้ายก็เป็นจินตนาการ โดยเหตุที่จินตนาการเป็นอย่างเดียวกันกับความหลงงมงาย (โมหะ) จึงไม่มีอะไรที่การนั่งเข้าสมาธิจะยึดถือเลย สมมุติว่าการเข้าสมาธิยึดมั่นอยู่กับความบริสุทธิ์ ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์นั้นบริสุทธิ์ จึงเป็นเพียงเพราะความคิดผิดๆ เท่านั้นที่ทำให้ตถตาที่แท้จริงเศร้าหมองไป ธรรมชาติดั้งเดิมของเราจะบริสุทธิ์อยู่ตราบเท่าที่ยังเป็นเสรีจากความคิดที่ผิดๆ อยู่ ถ้าหากเขาไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้

ว่าธรรมชาติดั้งเดิมของเราเองนั้นบริสุทธิ์ และตัดสินใจที่จะยึดมั่นอยู่กับความบริสุทธิ์นั้น นั่นก็ชื่อว่ากำลังสร้างสรรค์ความบริสุทธิ์ที่เป็นมโนภาพขึ้นมา ความบริสุทธิ์เช่นนั้นมิได้มีอยู่เลย ดังนั้นเราจึงทราบว่าสิ่งที่เรายึดถือนั้นล้วนเป็นสิ่งที่เป็นมโนภาพทั้งสิ้น (ตอนที่ ๑๘)

"ในระบบนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ คำว่า การนั่งเข้าสมาธิหมายความว่ากระไร ? การนั่งหมายถึงการได้บรรลุถึงเสรีภาพสัมบูรณ์และไม่ยอมให้ความคิดใด ๆ ถูกอารมณ์ภายนอกสร้างขึ้นมา การเข้าสมาธิหมายถึงการรู้แจ้งเรื่องความไม่สามารถทำธรรมชาติดั้งเดิมของตนให้ยุ่งยากสับสนได้ สมาธิและความสงบหมายความว่ากระไร ? สมาธิหมายถึงความพ้นจากปรากฏการณ์ทั้งปวง และความสงบหมายถึงการไม่ถูกรบกวนในภายใน ถ้าภายนอก เขายึดมั่นอยู่กับปรากฏการณ์แล้ว จิตในภายในก็จะถูกรบกวนในทันที ถ้าหากว่าในภายนอกเขาพ้นจากปรากฏการณ์ทั้งหลายแล้ว ธรรมชาติภายในก็จะไม่ถูกรบกวนด้วย ธรรมชาติดั้งเดิม บริสุทธิ์และสงบโดยตัวมันเองอยู่แล้ว เพราะเงื่อนไขที่เป็นตัวเหตุนี้แหละที่ธรรมชาติดั้งเดิมได้มากระทบกับอารมณ์ภายนอก และการกระทบนั้นย่อมนำไปสู่ความยุ่งยาก ความสงบจะมีขึ้นมาก็ต่อเมื่อเขาหลุดพ้นจากอารมณ์ภายนอกและไม่ถูกรบกวนเท่านั้น สมาธิเขาจะได้รับก็ต่อเมื่อในภายในเขาเป็นอิสระจากปรากฏการณ์ทั้งหลาย และเขาจะได้รับความสงบก็ต่อเมื่อเขาไม่ถูกรบกวนในภายใน สมาธิและความสงบหมายความว่าเขาจะบรรลุถึงสมาธิได้ในภายนอกและจะบรรลุถึงความสงบได้ในภายใน (ตอนที่ ๑๙)

"คัมภีร์และข้อเขียนของนิกายมหายานและหีนยานทั้งหมดและคัมภีร์อีก ๑๒ ตอนนั้นได้ถูกจัดหาไว้ให้มนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นเจ้าของธรรมชาติแห่งปัญญาที่ได้ก่อให้เกิดคัมภีร์เหล่านี้ขึ้นมา ถ้าหากว่าไม่มีมนุษย์ ก็คงจะไม่มีธรรมใดๆ เลย เพราะฉะนั้น เราจึงทราบว่า ธรรมมีอยู่เพราะมีมนุษย์ และคัมภีร์เหล่านี้ทั้งหมดมีอยู่ก็เพราะมีคนเทศนาสอนนั่นเอง

"ในหมู่มนุษย์ บางคนก็ฉลาด บางคนก็โง่ คนโง่เป็นคนที่ต่ำต้อย ส่วนคนฉลาดเป็นคนที่สูงศักดิ์ คนโง่จะปรึกษาคนฉลาด และคนฉลาดก็จะอธิบายธรรมให้กับคนโง่และทำให้เขาเข้าใจได้ เมื่อคนโง่เข้าใจ เขาก็จะไม่ต่างจากคนฉลาดอีกต่อไป ดังนั้นเราจึงทราบว่าถ้าปราศจากการตรัสรู้เสียแล้ว พระพุทธเจ้าก็จะไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง และด้วยการตรัสรู้นี้เอง สัตว์ทั้งปวงจึงเป็นเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ดังนั้นเราจึงทราบว่า

ธรรมทั้งปวงมีแทรกซึมอยู่ในคนทุกคน แล้วทำไมจึงไม่แสวงหาความรู้แจ้งธรรมชาติดั้งเดิมแห่งตถตาที่แท้จริงในฉับพลันในจิตของตนเองเล่า ?" (ตอนที่ ๓๐)

อาจารย์ใหญ่กล่าวกับ จิเฉิง (Chi-ch'eng) (ศิษย์ของ เซินฉิว) ว่า : "ข้าพเจ้าได้ยินมาว่า อาจารย์ของท่านได้ถ่ายทอดเฉพาะลัทธิวินัย ความสงบ และปัญญาเท่านั้นไว้ในคำสอนของท่าน ขอได้โปรดบอกข้าพเจ้าเกี่ยวกับอรรถาธิบายแห่งคำสอนเหล่านี้ด้วยเถิด"

จิเฉิงกล่าวว่า : "ท่านอาจารย์เซินฉิว กล่าวว่าวินัยคือการงดเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง ปัญญาเป็นการปฏิบัติกรรมที่ดีทั้งปวง และความสงบเป็นการทำจิตของตนให้ผ่องใส เหล่านี้เรียกว่า วินัย ความสงบและปัญญา นี้เป็นคำอธิบายของท่านอาจารย์เซินฉิว ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าทัศนะของท่านเป็นเช่นไร"

สังฆปริณายกฮุยเหนิงตอบ : "ทฤษฎีของท่านเซินฉิวนั้นประหลาดมาก แต่ความเห็นของข้าพเจ้านั้นแตกต่างกันออกไปอีก"

จิเฉิงถามว่า : " แตกต่างอย่างไร ?"

ฮุยเหนิงตอบ : "บางคนเข้าใจ (ธรรม) ได้รวดเร็ว และบางคนก็เข้าใจได้ช้า"

แล้วจิเฉิงก็ขอให้สังฆปริณายกอธิบายความเห็นของท่านในเรื่องวินัย ความสงบและปัญญา ท่านอาจารย์ใหญ่ได้กล่าวว่า : "โปรดฟังข้าพเจ้า ในความเห็นของข้าพเจ้านั้น การเปลื้องจิตจากสิ่งที่ผิดๆ ทั้งปวงเป็นวินัยที่เกี่ยวกับธรรมชาติดั้งเดิมของเรา และการเปลื้องจิตจากโมหะทั้งปวงก็เป็นปัญญาเกี่ยวกับธรรมชาติดั้งเดิมของเรา"

อาจารย์ฮุยเหนิงกล่าวสืบไปว่า : "คำสอนในเรื่องวินัย ความสงบ และปัญญาแห่งอาจารย์ของท่านนั้นเป็นการช่วยคนฉลาดชนิดที่ต่ำต้อย ส่วนคำสอนของข้าพเจ้านั้นเป็นการช่วยคนที่สูงศักดิ์ เมื่อเขาเข้าใจธรรมชาติดั้งเดิมของเขาถ่องแท้แล้วก็ไม่จำเป็นจะต้องจัดให้มีวินัย ความสงบ และปัญญาขึ้นมาเลย"

จิเฉิงกล่าวว่า : "ท่านอาจารย์ขอรับ โปรดอธิบายด้วยว่าทำไมจึงไม่จำเป็นต้องจัดให้มีวินัย ความสงบและปัญญาขึ้นมาด้วยเล่าครับ"

อาจารย์ใหญ่ตอบว่า : "ธรรมชาติดั้งเดิมนั้นไม่มีความผิด ไม่มีความเดือดร้อน ไม่มีความหลงงมงายใดๆ เลย ถ้าหากว่าในทุกขณะจิตเราจะใคร่ครวญจิตของเราด้วยปัญญา

ที่สมบูรณ์ และถ้าหากว่าจิตนั้นพ้นจากธรรมทั้งหลายและการปรากฏตัวของธรรมทั้งหลายแล้ว เราจะต้องการการจัดให้มีสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาทำไมกัน ? เราจะรู้แจ้งธรรมชาติดั้งเดิมในฉับพลัน ไม่ใช่ค่อยๆ รู้ไปทีละขั้นๆ เพราะฉะนั้นจึงไม่มีความต้องการที่จะจัดหาสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา"

จิเฉิงก้มศีรษะลงแสดงความเคารพ และตัดสินใจไม่ทิ้งภูเขาเฉาหลี่ (Ts' ao-li) และในทันทีทันใดก็ได้เป็นศิษย์คนหนึ่งและอยู่ใกล้ชิดอาจารย์ใหญ่ (ตอนที่ ๔๑)

เชินหุย

การอธิบายลัทธิอย่างแจ่มแจ้ง

งานชิ้นนี้เป็นของท่าน เชินฮุย (Shen- hui : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๓๐๓) มีชื่อว่า "บทสวดเรื่องปัญญาที่เข้าใจความไม่สร้างสรรค์ในพริบตาเดียว"(ตุ้นวู่หวู่เชิงป่อร่อซุง) เป็นรูปของโศลกซึ่งพบที่ถ้ำตุนหวง ในฉบับแปลปัจจุบันนี้ คัมภีร์ที่พบอยู่ในหนังสือเรื่อง "การถ่ายทอดตะเกียง"(จิงเต้ชวนเติ่งหลู)ได้มีการแก้ไขในบางแห่งโดยอาศัยโศลกที่พบที่ถ้ำตุนหวง

(จาก *เฉียนชุงจิ*, ใน *จิงเต้ชวนเติ่งหลู*, ๓๐ :๖๒-๘a)

"ความปราศจากความคิด" เป็นลัทธิ
"ความปราศจากการกระทำ" เป็นพื้นฐาน
ศูนยตาที่แท้จริงเป็นเนื้อหา
สิ่งทั้งหลายและสัตว์ทั้งหลายที่ประหลาดๆ ทั้งปวงเป็นหน้าที่
ตถตาที่แท้จริงนั้นปราศจากความคิด เราจะไม่ทราบตถตาที่แท้จริงโดยอาศัยความดำริและความคิดเลย
สภาวะที่แท้จริงเป็นสิ่งที่มิได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา เราจะสามารถเห็นมันในรูปวัตถุหรือในจิตใจได้หรือ ?
ไม่มีความคิดใดๆ นอกจากความคิดเกี่ยวกับตถตาที่แท้จริง
ไม่มีการสร้างสรรค์ใดๆ นอกจากการสร้างสรรรค์ตถตาที่แท้จริง
การอยู่ที่ปราศจากการอยู่ คือการอยู่ในนิพพานชั่วนิรันดร
การกระทำที่ปราศจากการกระทำ ก็คือการข้ามไปสู่ฝั่งโน้นในทันทีทันใด
ตถตามิได้เคลื่อน แต่ความเคลื่อนไหวและหน้าที่ของมันเป็นสิ่งที่ทำให้หมดสิ้นมิได้
ในทุกๆขณะจิต ไม่มีการแสวงหา การแสวงหาเองก็มิได้เป็นตัวความคิดใดๆ

ปัญญาที่แท้จริงจะบรรลุถึงไม่ได้ แต่จักษุทั้งห้า[๑] ก็ยังหมดจดได้ และกายสาม[๒] ก็ยังเข้าใจได้

การตรัสรู้ที่ยิ่งใหญ่ย่อมไม่มีความรู้ใดๆ เลย และอภิญญา ๖ ของพระพุทธเจ้าก็ยังเอามาใช้เป็นประโยชน์ได้ และปัญญา ๔ ของพระพุทธเจ้าก็ยังถูกทำให้ยิ่งใหญ่ได้เลย

ดังนั้นเราจึงทราบว่า ความสงบนั้นในเวลาเดียวกันก็ไม่เป็นความสงบใดๆ เลย ปัญญาในเวลาเดียวกันก็ไม่เป็นปัญญาใดๆ เลย และการกระทำในเวลาเดียวกันนั้นก็ไม่เป็นการกระทำใดๆ เลย

ธรรมชาติเป็นอย่างเดียวกับความสูญ และเนื้อหาเป็นอย่างเดียวกับอาณาจักรแห่งธรรม

โดยวิธีนี้บารมี ๖[๓] ก็จะสมบูรณ์

ไม่มีทางที่จะบรรลุถึงนิพพานใดๆ เลยที่เป็นความปรารถนา (ตัณหา)

ดังนั้นเราจึงทราบว่า ตามความเป็นจริงแล้วตัวตนกับธรรมทั้งหลายล้วนว่างเปล่าทั้งนั้น และภาวะกับอภาวะก็เป็นสิ่งที่จะถูกลบล้างให้หมดไปได้

จิตเดิมทีเดียวนั้นไม่มีกัมมันตภาพ มรรคก็มักจะปราศจากความคิดเสมอ

ไม่ใช่ความคิด ไม่ใช่การสะท้อนภาพ ไม่ใช่การแสวงหา ไม่ใช่การบรรลุ

ไม่ใช่นี่ ไม่ใช่นั่น ไม่ใช่การมา ไม่ใช่การไปใดๆ เลย

โดยอาศัยความจริงเช่นนี้ เราย่อมเข้าใจวิปัสสนา (Insight) ที่แท้จริง (ในเงื่อนไขทางด้านศีลธรรมในอดีตและอนาคตกับความเดือดร้อนทางด้านศีลธรรมในปัจจุบัน) ได้

โดยอาศัยจิตเช่นนี้ เราย่อมแทรกซึมเข้าไปในวิมุติ (Emancipations) ๘ อย่าง [โดยอาศัยสมาบัติ (mental concentration) ๘ ขั้น]

โดยอาศัยคุณงามความดี (กุศล) เราย่อมบรรลุทศพลญาณ[๔]

---

[๑] มังสจักษุ ๑ ทิพยจักษุ ๑ ปัญญาจักษุ ๑ ธัมมจักษุ ๑ พุทธจักษุ ๑

[๒] ธรรมกาย ๑ สัมโภคกาย ๑ นิรมานกาย ๑

[๓] คือ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ ปัญญา อุเบกขา

[๔] คือ ฐานาฐานญาณ ปรีชากำหนดรู้ฐานะและอฐานะ ๑ วิปากญาณ ปรีชากำหนดรู้ผลแห่งกรรม ๑ สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชากำหนดรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง ๑ นานาธาตุญาณ ปรีชากำหนดรู้ธาตุต่างๆ ๑ นานาวิมุตติกญาณ ปรีชากำหนดรู้อัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นต่างๆ กัน ๑ อินทรียปโรปริยัตตญาณ ปรีชากำหนดรู้ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย ๑ ฌานาทิสังกิเลสาทิญาณ ปรีชากำหนดรู้อาการมีความเศร้าหมองเป็นต้นแห่งธรรมมีฌานเป็นต้น ๑ ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ปรีชากำหนดระลึกชาติหนหลังได้ ๑ จุตูปปาตญาณ ปรีชากำหนดรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย ๑ อาสวักขยญาณ ปรีชารู้จักทำอาสวะให้สิ้น ๑

ความร่ำรวยของเรานั้นจะต้องรวมทรัพย์ ๗ ประการ (ทองคำ เงิน ฯลฯ) ไว้ด้วย
เราจะเข้าไปสู่ประตูแห่งอัทไวตะ (ลักษณาการที่ไม่เป็นสอง)
และบรรลุถึงสัจธรรมของยานหนึ่ง
ธรรมกายเป็นสิ่งที่ประหลาดเหนือสิ่งที่ประหลาดทั้งหลาย
และปัญญาแห่งวัชรสูตรนั้นเป็นสวรรค์ของสวรรค์ทั้งหลาย
ยังคงอยู่และสงบเสมอ ไม่มีหน้าที่และความตอบโต้ที่จำกัด
ทำหน้าที่แต่ก็จะว่างเปล่าอยู่เสมอ ว่างเปล่าแต่ก็ทำหน้าที่อยู่เสมอ
ทำหน้าที่ แต่ทว่าไม่มีอยู่ นี่คือศูนยตาที่แท้จริง
เพราะเป็นศูนยตาจึงไม่ใช่สิ่งที่ไม่มีอยู่ มันเป็นสิ่งและสัตว์ที่ประหลาดทั้งปวง
ภาวะที่ประหลาดก็เป็นอย่างเดียวกับปัญญาที่สมบูรณ์อันยิ่งใหญ่
ศูนยตาที่แท้จริงนั้นเป็นนิพพานที่สะอาดและสงบ
นิพพานเป็นผลแห่งความสมบูรณ์ของปัญญา
ปัญญาที่สมบูรณ์เองเป็นสิ่งที่จะชำแรกเข้าไปมิได้ แต่ปัญญาที่สมบูรณ์นั้นอาจชำแรกนิพพานได้
นิพพานเป็นธรรมชาติที่มิได้ถูกสร้างสรรค์ แต่ก็สามารถสร้างปัญญาที่สมบูรณ์ได้
นิพพานและปัญญาที่สมบูรณ์ต่างกันแต่ชื่อ แต่ความจริงแล้วเหมือนกัน
ชื่อได้ถูกสร้างขึ้นมาตามความหมายบางอย่างและธรรมไม่มีคุณลักษณะพิเศษใด ๆ เลย
โดยเหตุที่นิพพานสามารถสร้างสรรค์ปัญญาที่สมบูรณ์ได้ จึงเรียกว่าธรรมกายที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า
ปัญญาที่แท้จริงอาจชำแรกนิพพานได้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าความรู้และวิปัสสนาของพระตถาคต
คำว่าความรู้หมายถึงการรู้จักศูนยตาและความสงบของจิต
วิปัสสนาหมายถึงการรู้แจ้งว่า ธรรมชาติ (ดั้งเดิมของคน) นั้นเป็นสิ่งที่มิได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเลย
ความรู้และวิปัสสนานั้นแจ่มแจ้งและเด่นชัด แต่ก็มิได้เป็นอย่างเดียวกัน หรือแตกต่างกันอย่างใดอย่างหนึ่งเลย
ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่ว่า กัมมันตภาพและความสงบเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์เสมอ และหลักการกับความจริง (ในสภาวะที่แท้แล้ว) ก็เป็น "เช่นนั้น" ทั้งคู่
หลักการและความจริงที่เป็น "เช่นนั้น" แทรกซึมกระจายทั่วไปทุกหนทุกแห่ง

ในการดำเนินงานแบบขยายออกไปของตถาตานั้น หลักการและความจริงกลมกลืนกันโดยไม่มีอุปสรรคใดๆ เลย
การที่อายตนะภายใน (อินทรีย์) หก (คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) พ้นจากกิเลสนั้นก็ขึ้นอยู่กับผลแห่งความสงบและปัญญา
การที่วิญญาณทั้งหกไม่เกิดขึ้นก็เนื่องมาจากอำนาจแห่งตถาตาที่แท้จริง
ถ้าจิตตกอยู่ในสภาวะที่แท้จริงของมัน อารมณ์แห่งจิตทั้งหกอย่างก็จะหายไปหมด
และโดยเหตุที่อารมณ์แห่งจิตทั้งหกอย่างหายไป จิตจึงว่างเปล่า
เมื่อจิตและอารมณ์ไม่มีอีกต่อไปแล้ว
เนื้อหาและหน้าที่ก็จะไม่แตกต่างกันอีกต่อไปด้วย
ธรรมชาติแห่งตถาตาที่แท้จริงนั้นบริสุทธิ์
อำนาจแห่งปัญญานั้นไม่มีที่สิ้นสุด
คล้ายกับแสงจันทร์ที่สะท้อนออกมาเป็นคลื่นแสงตั้งพัน อำนาจแห่งปัญญาอาจเห็น ได้ยิน เข้าใจและรู้
สามารถทำสิ่งเหล่านี้ทั้งปวงและก็ยังว่างเปล่าและสงบอยู่เสมอด้วย
การเป็นสิ่งที่ว่างเปล่านั้นหมายความว่าไม่มีการปรากฏใดๆ
การเป็นสิ่งที่สงบนั้นหมายความว่าไม่มีการสร้างสรรค์ขึ้นมาอีก
แล้วเขาก็จะไม่ถูกผูกมัดไว้ด้วยความดีความชั่ว หรือถูกความสงบหรือความยุ่งยากจับได้
เขาจะไม่ได้รับความเหนื่อยหน่ายเพราะชีวิตและความตายหรือยินดีในนิพพานเลย
สิ่งที่เป็นอภาวะนั้นเขามิได้ถือว่าเป็นอภาวะ
ทั้งสิ่งที่เป็นภาวะเขาก็มิได้ถือว่าเป็นภาวะ
ไม่ว่าเขาจะเดิน ยืน นั่ง หรือ นอน จิตของเขาก็จะไม่ถูกรบกวน
เขาจะว่างเปล่าและไม่มีอะไรเลยอยู่ตลอดเวลา

คำสอนของพระพุทธเจ้าในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตจะเป็นเช่นนี้แล้วจะถูกถ่ายทอดมายังพระโพธิสัตว์ที่ทรงไว้ซึ่งพระมหากรุณาธิคุณ หลังจากที่พระผู้ที่ชาวโลกยกย่องได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว สังฆปริณายก ๒๕ องค์ของทักษิณนิกายได้ถ่ายทอดลัทธิเรื่อง **"จิตที่ปราศจากอุปาทาน"** และเทศนาสอนเรื่องความรู้และวิปัสสนาของพระตถาคตเรื่อยมาจนถึงท่านโพธิธรรมซึ่งเป็นองค์แรก (ในสายแห่งการถ่ายทอด) ในแผ่นดินจีนนี้ การถ่ายทอดนี้ได้มีมาหลายชั่วอายุคนและจนกระทั่งถึงบัดนี้ก็ยังไม่เลิก สิ่งที่ถูกถ่ายทอดเป็นลัทธิที่ลึกซึ้งและเป็นแก่นแท้ที่บุคคลที่สมบูรณ์จะค้นพบได้ จึงคล้ายๆ

กับไข่มุกของกษัตริย์ซึ่งไม่ควรให้ใครไปอย่างโง่ๆ ต่อเมื่อเขามีเครื่องประดับคือคุณธรรมและปัญญาที่ประเสริฐและความเข้าใจและความประพฤติของเขาถูกต้องเท่านั้นจึงควรตั้งเขา (เป็นสังฆปริณายก) ได้

จีวรเป็นการยืนยันความจริงของธรรม และธรรมเป็นลัทธิที่ใช้จีวร (แทนตัว)
มิเฉพาะเพียงการถ่ายทอดทางจีวรกับธรรมเท่านั้น ไม่มีทางอื่นเลย
ในภายในนั้น การถ่ายทอดต้องอาศัยเครื่องหมายทางด้านจิต (จิตที่มีสหัชญาณเป็นอิสระจากคำที่ใช้พูดใช้เขียน) ซึ่ง "ประทับ" หรือรับประกันจิตเดิม
ทางด้านภายนอก การถ่ายทอดต้องอาศัยจีวรพระ ซึ่งใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งจุดหมายปลายทางของนิกาย
ถ้าปราศจากจีวรเสียแล้ว ก็จะถ่ายทอดธรรมไม่ได้
ถ้าปราศจากธรรมเสีย ก็จะรับจีวรไม่ได้
จีวรเป็นการยืนยันความจริงเกี่ยวกับ (อำนาจหน้าที่ของ) ธรรม
ธรรมเป็นสิ่งที่มิได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา
การเป็นสิ่งที่มิได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาหมายความว่าไม่มีโมหะหรืออวิชชาใดๆ เลย นอกจากจะมีจิตที่เป็นศูนยตาและสงบเท่านั้น
เมื่อรู้จักศูนยตาและความสงบ เขาก็จะสามารถเข้าใจธรรมกายได้
เมื่อรู้จักธรรมกาย เขาก็จะบรรลุถึงวิมุติที่แท้จริง

อี้ฉว่าน

เทศนา

เทศนาเป็นของท่าน อี้ฉว่าน (พ.ศ. ? –๑๔๑๐) ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่ ฮุยเจา (Hui-chao) นิกายฌานสาขาหลินจิ (Lin-chi) นี้ มีอยู่ในหนังสือ "บันทึกคำพูด" ของท่าน นับว่าเป็นเทศนาที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของนิกายฌาน ไม่มีในที่ใดเลยที่ได้แสดงการเห็นธรรมชาติของตนเองได้อย่างหนักหน่วงเช่นนี้

(จาก *หลินจิ ฮุยเจา ชานซือยี่วหลู*, ใน *ไตโชไดโซเกียว*, XLVII, ๔๙๗)

สิ่งที่สำคัญในการศึกษาพระพุทธศาสนาก็คือการบรรลุถึงซึ่งความเข้าใจที่แท้จริง ถ้าได้บรรลุถึงซึ่งความเข้าใจที่แท้จริงแล้ว เขาก็จะไม่ต้องมีมลทินเพราะชีวิตและความตาย และไม่ว่าเขาจะอยู่ ณ แห่งหนตำบลใดเขาก็จะเป็นเสรีทั้งนั้น ไม่จำเป็นเลยที่จะได้รับอะไร

ที่มีความวิเศษโดยเฉพาะ แต่มันจะมาเอง

นับตั้งแต่สมัยโบราณมา ผู้ดำเนินตามมรรคา คือ อาจารย์ที่ดีทั้งหลายย่อมมีทางของตนในอันที่จะช่วยเหลือผู้อื่น สำหรับทางของข้าพเจ้านั้นเป็นเพียงตั้งใจจะช่วยประชาชนทั้งหลายจากการถูกหลอกลวงเท่านั้น ถ้าหากท่านต้องการจะใช้ทางนั้นก็จงใช้มันเถิด อย่าได้รีรออยู่อีกเลย

ทำไมนักศึกษาสมัยนี้จึงมิได้ประสบผลสำเร็จเล่า ? มีความยากลำบากอะไรหรือ ? ความยากลำบากอยู่ที่การขาดศรัทธาในตัวเอง ถ้าหากท่านไม่มีศรัทธาในตัวเองเพียงพอ ท่านก็จะยอมมอบตัวเองให้กับเงื่อนไขต่างๆ ในภายนอกและการเปลี่ยนรูปของมันทุกชนิด แล้วก็จะถูกทำให้ตกเป็นทาสและถูกจูงไปโดยรอบและสูญเสียเสรีภาพ แต่ถ้าหากท่านสามารถหยุดยั้งจิตที่แสวงหา (เงื่อนไขภายนอกเหล่านั้น) ในทุกขณะจิตเสียแล้วท่านก็จะไม่แตกต่างอะไรกับอาจารย์เก่า ๆ ของท่านเลย

ท่านอยากรู้จักอาจารย์เก่าๆ ไหม ? อาจารย์เหล่านั้นก็ไม่ใช่ใครนอกไปจากท่านซึ่งยืนฟังเทศนาของข้าพเจ้าอยู่ต่อหน้าข้าพเจ้านี้เลย พวกท่านที่เป็นนักศึกษานั้นขาดศรัทธาในตัวเอง เพราะฉะนั้นจึงแสวงหาตัวเองในภายนอก แม้หากว่าสิ่งที่ท่านพบเมื่อว่าตามตัวอักษรแล้วจะวิเศษไปเสียทั้งหมดก็ตาม ท่านก็จะไม่ได้ความคิดที่แท้จริงของอาจารย์เก่าๆ เลย

จงอย่าทำผิด ! ถ้าหากว่าท่านพลาดมันในชีวิตนี้ ท่านก็จะต้องท่องเที่ยวไปทั่วทั้งสามโลก (คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ ซึ่งเป็นที่อยู่ของวิญญาณที่บริสุทธิ์) ต่อไปตลอดกาลอันยืดยาวนานทีเดียว ถ้าหากว่าท่านถูกโลกภายนอกซึ่งตัวท่านเองได้ทุ่มตัวเองให้ทำไป ท่านก็จะไปเกิดในท้องลาหรือท้องวัวแน่

ท่านผู้ดำเนินตามมรรคาทั้งหลาย ทัศนะของข้าพเจ้ามิได้แตกต่างไปจากทัศนะของพระศากยมุนีพุทธเจ้าเลย ทัศนะเหล่านั้นเอามาใช้ได้ในหลายทางด้วยกัน อะไรเล่าคือความต้องการในทัศนะเหล่านั้น ? แสงสว่างที่ฉายออกมาจากประสาททั้งหกนั้นไม่เคยถูกขัดขวางหรือถูกยับยั้งเลย ถ้าท่านรู้แจ้งในเรื่องนี้ ท่านก็จะชื่นชมยินดีกับความสงบตลอดชีวิต

พระคุณเจ้าทั้งหลาย ในโลกสามซึ่งคล้ายบ้านที่ไหม้ไฟนี้ไม่มีความสงบใดๆ เลย โลกทั้งสามเป็นสถานที่ที่ท่านจะต้องอยู่ไปชั่วระยะเวลาอันยาวนานทีเดียว ปีศาจ

แห่งความไม่เที่ยงแท้แน่นอนอาจมาเยือนเราคนใดคนหนึ่งเมื่อใดก็ได้โดยมิได้คำนึงถึงขีดขั้นหรืออายุเลย ถ้าหากท่านไม่ต้องการที่จะแตกต่างไปจากอาจารย์ของท่านก็อย่าได้แสวงหาตัวท่านในภายนอกเลย แสงสว่างแห่งความบริสุทธิ์ซึ่งฉายออกมาจากความคิดของท่านทุกความคิดนั้นก็คือธรรมกายที่อยู่ในตัวท่านนั่นเอง แสงสว่างแห่งการไม่ส่อให้เห็นว่าแตกต่างกันที่ฉายออกมาจากทุก ๆ ความคิดของท่านเป็นนิรมานกายที่อยู่ในตัวท่านเอง กายทั้งสามนี้ก็คือท่านซึ่งบัดนี้กำลังฟังข้าพเจ้าพูดธรรมอยู่นี่แหละ เพียงแต่ท่านไม่แสวงหาหรือติดตามหาตัวท่านในภายนอกเท่านั้นแหละ ธรรมนี้ก็จะมีผล

เมื่อว่าตามนักศึกษาที่ศึกษาคัมภีร์แล้ว ก็ย่อมถือว่ากายทั้งสามนี้เป็นหลักการอันติมะ แต่ความเห็นของข้าพเจ้าแตกต่างออกไป กายเหล่านั้นเป็นเพียงชื่อและคำพูดเท่านั้น และกายทั้งสามนั้นขึ้นอยู่กับอะไรบางอย่าง ดังที่คนโบราณกล่าวว่า กายขึ้นอยู่กับความหมายของมัน และได้อธิบายพื้นฐานโดยอาศัยเนื้อหาของมันนั่นเอง นับว่าเป็นสิ่งที่กระจ่างแจ้งว่า กายแห่งธรรมชาติของธรรมและพื้นฐานของมันนั้นเป็นเพียงการสะท้อนภาพเท่านั้นเอง พระคุณเจ้าทั้งหลาย จงรู้จักและยึดบุคคลที่ถือแสงสว่างนี้ไว้ เพราะเขาเป็นบ่อเกิดดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าทั้งปวง และเป็นที่อยู่ขั้นสุดท้ายของผู้แสวงหาสัจธรรมทุกหนทุกแห่ง การเสริมแต่งธาตุทั้ง ๔ (คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ) ทางด้านกายภาพของท่านนั้นหาเข้าใจวิธีพูดและฟังไม่ ปอด กระเพาะ ตับ หรือดี ก็ไม่เข้าใจ หรือลักษณะการที่เป็นความว่างของอวกาศก็ไม่เข้าใจวิธีพูดและฟัง แล้วใครเล่าที่เข้าใจวิธีที่จะพูดและฟัง ? มันเป็นแสงสว่างอย่างเดียวที่ไม่มีตัวตน แต่ว่าสว่างไสวอยู่ตรงหน้าท่านมากทีเดียว แสงสว่างนี้แหละที่เข้าใจวิธีที่จะพูดหรือฟัง ถ้าท่านเข้าใจแสงสว่างนี้โดยถ่องแท้แล้วท่านก็จะไม่แตกต่างไปจากอาจารย์เก่า ๆ ของท่านเลย แต่ทว่าอย่าปล่อยให้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้นี้ถูกขัดจังหวะไม่ว่าจะในเวลาใด ๆ ทั้งสิ้น ท่านจะพบมันทุกหนทุกแห่ง มันเป็นเพียงเพราะได้สร้างจินตนาการผิด ๆ ขึ้นมา เพราะวิปัสสนาความเห็นแจ้งถูกขัดขวางเพราะความคิดถูกเปลี่ยนแปลงและแก่นแท้กลายเป็นสิ่งที่แตกต่างกันไป เราจึงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกทั้งสามนี้และได้รับความทุกข์ทุกชนิด ตามที่ข้าพเจ้าเห็นนี้ ท่านทั้งปวงจะเข้าใจอย่างถ่องแท้ลึกซึ้งทั้งปวงเกี่ยวกับเรื่องนี้ และจะไม่มีใครผิดหวังที่จะได้รับการปลดเปลื้องจากทุกข์เลย

ผู้ดำเนินตามมรรคาทั้งหลาย จิตไม่มีรูปฟอร์มและแทรกซึมไปทั่วทั้งสิบทิศ ที่นัยน์ตา จิตเป็นผู้เห็น ที่หู จิตเป็นผู้ได้ยิน ที่จมูก จิตเป็นผู้ได้กลิ่น ที่ปาก จิตเป็นผู้พูด ที่มือจิตเป็นผู้ยึด ที่ขา จิตเป็นผู้วิ่ง เดิมทีเดียวจิตเป็นเพียงความคิดที่แจ่มชัดซึ่งแบ่งตัว

เองออกไปเป็นหน้าที่ตามธรรมชาติ ๖ หน้าที่ด้วยกัน ขอให้จิตเป็นอิสระจากการแสวงหาสิ่งภายนอกทั้งปวงเถิด ท่านจะเป็นผู้หลุดพ้นไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม

ทำไมท่านจึงพูดเช่นนั้น ? อะไรเล่าที่เป็นความคิดเห็น ? มันเป็นเพียงเพราะผู้ดำเนินตามมรรคาไม่สามารถตัดความคิดเกี่ยวกับการแสวงหาสิ่งภายนอกที่อาจารย์เก่า ๆ ทั้งหลายเล่นกลเอากับท่านออกได้เท่านั้นเอง

ผู้ดำเนินตามมรรคาทั้งหลาย ถ้าท่านเห็นสิ่งทั้งหลายดังที่ข้าพเจ้าเห็น ท่านจะสามารถนั่งบนพระเศียรและทำลายพระเศียรแห่งสัมโภคกายพุทธเจ้า (Bliss-Buddha) และนิรมานกายพุทธเจ้า (Transformation-Buddha) ได้ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่ได้ปฏิบัติยานขั้นต่าง ๆ ทั้งสิบ (ไปสู่พุทธภาวะ) ได้อย่างสัมฤทธิผลและดูคล้าย ๆ คนรับจ้างหาเงิน ผู้ที่บรรลุถึงขั้นรู้แจ้งแล้วก็จะคล้าย ๆ นักโทษ พระอรหันต์และพระปัจเจกพุทธเจ้าก็จะคล้ายบ้านหลังนอก และปัญญาที่สมบูรณ์กับนิพพานก็จะคล้ายกับหลักที่ผูกลาไว้ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ? เพราะว่าผู้ดำเนินตามมรรคาไม่เข้าใจว่า กาลเวลาทุกยุคทุกสมัยนั้นว่างเปล่าที่ไม่มีสิ่งใดกีดกั้นเลย นี่มิใช่กรณีเกี่ยวกับผู้ที่ได้บรรลุถึงมรรคาอย่างแท้จริงเลย เขาปฏิบัติตามเงื่อนไขทั้งปวงและคิดถึงกรรมในอดีตทั้งปวง เขาสวมเครื่องแต่งกายใด ๆ ก็ได้อย่างเสรี เขาเดินไปได้ทุกหนทุกแห่งที่ต้องการจะเดินไป และนั่งได้ทุกหนทุกแห่งที่อยากจะนั่ง เขามิได้คิดถึงการแสวงหาพุทธภาวะแม้เพียงขณะจิตเดียว ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น มีคำพูดเก่า ๆ อยู่บทหนึ่งว่า : **"ถ้าเขาแสวงหาพุทธภาวะพระพุทธเจ้าจะกลายเป็นต้นเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิด"**

ท่านที่เคารพทั้งหลาย เวลาเป็นสิ่งที่มีค่ามาก อย่าทำผิดโดยการตามคนอื่น ๆ ในการศึกษา การเข้าสมาธิหรือมรรคอย่างสุดกำลัง ในการเรียนคำพูดหรือวลีต่าง ๆ ในการแสวงหาพระพุทธเจ้าหรือสังฆปริณายกหรือมิตรที่ดีทั้งหลาย ท่านผู้ดำเนินตามมรรคาทั้งหลาย ท่านมีบิดาเพียงคนเดียวและมารดาเพียงคนเดียวเท่านั้น ท่านต้องการอะไรอีกเล่า ? จงดูตัวท่าน ปราชญ์โบราณคนหนึ่งกล่าวว่า ยัชญทัตตะคิดว่าเขาสูญเสียศีรษะและก็แสวงหาศีรษะนั้น แต่เมื่อจิตที่กำลังแสวงหาของเขาถูกยับยั้ง เขาก็รู้แจ้งว่าเขามิได้สูญเสียศีรษะไปเลย

ท่านที่เคารพทั้งหลาย จงเป็นตัวของตัวเอง และอย่าหลอกลวงอะไรเลย มีคนโง่เก่า ๆ ที่หัวล้านบางคนที่ไม่สามารถแยกสิ่งที่ดีกับสิ่งที่ชั่วออกจากกันได้ และดังนั้นจึงเห็นเจตภูตและภูตผีปีศาจทุกชนิด ชี้ไปทั้งทางตะวันออกและตะวันตก และชอบความฝันหรือ

แสงที่ส่องมามากกว่า ประชาชนทั้งหลายก็คล้ายกันนี้แหละคือมั่นใจว่าสักวันหนึ่งเขาคงจะใช้หนี้สินได้หมด และกลืนก้อนเหล็กที่กำลังลุกไหม้ได้ต่อหน้าพญายม บุตรธิดาของครอบครัว (ตระกูล) ที่ดี ๆ ทั้งหลายจะกลับมีน้ำใจอย่างสุนัขจิ้งจอกและไปนอกลู่นอกทางเช่นนั้น เพื่อนผู้มืดบอดอย่างน่าสงสารทั้งหลาย! วันนั้นจะมาถึงเมื่อเขาทั้งหลายได้ใช้ค่าอาหารหมดแล้ว

เปิ้นจิ

คำถามและคำตอบ

ตัวอย่างต่าง ๆ เหล่านี้ได้มาจาก "บันทึกคำพูดของอาจารย์ในนิกายฌาน ชื่อเปิ้นจิ (พ.ศ. ๑๓๘๓-๑๔๔๔) แห่งเฉาซาน" ดังที่ได้อธิบายไว้ในคำนำของตอนนี้แล้ว วิธีถาม-ตอบ หรือ "กรณีที่เป็นสาธารณะ" (โกอัน) ได้นำมาใช้โดยตั้งใจจะเปลื้องจิตจากการจำกัดวงความคิด โดยกระแทกมันลงไปในสหัชญาณเกี่ยวกับสัจธรรมในพริบตาเดียว คำตอบบางคำตอบก็มืดมน เช่นมีพุทธจิตอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง เต็มทั่วไปทั้งหุบเขาและธารน้ำ (ข้อที่ ๒๑) บางคำตอบต้องการสะท้อนให้เห็นอะไรบางอย่าง แต่ก็ไม่ยากสำหรับจิตที่มีสติจะรวบรวม "ดนตรีจากไม้แห้ง ๆ" นั้น (ข้อที่ ๒๐) ย่อมชี้ให้เห็นว่าในความตายก็มีชีวิตและชีวิตกับความตายเป็นอย่างเดียวกัน บางคำตอบยังหมายถึงการตรวจจิตสำหรับอาจารย์เรียกลูกศิษย์ของตนว่า "ครูจุ้ย" (ข้อที่ ๒) นั้นจะต้องทำให้พิศวงแน่ศิษย์ที่ตื่นแล้วอย่างนั้น ซึ่งได้ขอความช่วยเหลือในด้านความยากจนของตนควรเข้าใจให้ถ่องแท้ว่า ความจนเป็นความดี และว่าความเป็นคนดีนั้นพอที่จะเรียกว่าเป็นครูได้ เขาเป็นคนที่มั่งมีในหลายแง่ซึ่งเขาไม่ทราบเลย เช่นเดียวกับคนที่ดื่มสุราย่อมไม่รู้ดอกว่าปากของตนเปียก บางคำตอบก็คล้ายคลึงกับเทคนิค "ฟ้าแลบ" ของนิกายหลินจิ เช่น "ฆ่า ฆ่า!" (ข้อที่ ๒๒) แต่คำตอบส่วนใหญ่เป็นปริศนาที่ลึกลับคล้ายกับจะบังคับผู้ตอบให้ละทิ้งกระบวนความคิดตามปรกติของตน ข้อความที่คัดเลือกมาเหล่านี้เป็นไปตามระเบียบเดิมแต่ได้เพิ่มจำนวนขึ้น

(จาก *เฉาซานเปิ้นจิ, ซานซือยิ่วหลู* ใน *ไตโชไดโซเกียว*, XLVII, ๕๓๗-๓๙)

๑. ชาวยิ้นถามว่า : "ถ้าหากบุคคลที่ยากที่จะเปลี่ยนแปลงมาหาท่าน ท่านจะรับเขาไหม ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เฉาซานไม่มีเวลาว่างเช่นนั้น"

๒. ภิกษุชิงจุ้ยถามว่า : "ข้าพเจ้าเป็นคนอ้างว้างและจน ท่านอาจารย์, โปรดช่วยข้าพเจ้าด้วยเถิดครับ"

อาจารย์จุ้ย "โปรดเข้ามาใกล้ ๆ หน่อยซี"

เมื่อชิงจุ้ยเข้าไปใกล้ อาจารย์ก็กล่าวว่า : "บางคนดื่มสุราที่สำนัก *ไป๋* (Pai) ในฉว่านโจ (Ch'üan-chou) ไปสามถ้วย และยังกล่าวว่าริมฝีปากของเขาไม่เปียก"

๓. จิงชิงถามว่า : "อะไรเป็นหลักการของสิ่งที่คล้ายความว่างเปล่าที่บริสุทธิ์ โดยเหตุที่ว่าในที่สุดก็ไม่มีร่างกายทั้งนั้น ?"

อาจารย์ตอบว่า : "หลักการเดิมทีเดียวก็คล้ายอย่างนั้นแหละ สิ่งที่แท้จริง (โลกภายนอก จิต) เกิดที่ไหนเล่า ?"

จิงชิงกล่าวว่า : "หลักการก็เป็นเช่นเดียวกับสิ่งที่แท้จริงทั้งหลาย และสิ่งที่แท้จริงทั้งหลายก็เป็นเช่นเดียวกับหลักการ"

อาจารย์กล่าวว่า : "เป็นการถูกต้องทีเดียวที่จะดูถูกเฉาชานเอง แต่อะไรเล่าที่ท่านกำลังจะทำด้วยทิพยจักษุทั้งปวง ? (นั่นคือท่านจะสามารถหลอกลวงคนฉลาดทั้งปวงได้อย่างไร) ?"

๔. ภิกษุรูปหนึ่งกล่าวว่า : "ศิษย์ของท่านเจ็บป่วยทั่วไปทั้งร่าง โปรดรักษาข้าพเจ้าด้วยเถิดขอรับ"

อาจารย์ตอบว่า : "เราจะไม่รักษาท่าน"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "ทำไมท่านจึงไม่รักษาข้าพเจ้าเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เพราะไม่รักษานั้นแหละท่านจะได้ไม่มีชีวิตอยู่หรือตายอย่างใดอย่างหนึ่ง"

๕. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "ภิกษุทั้งหลายมิใช่บุคคลที่มีความกรุณาอันยิ่งใหญ่ดอกหรือขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ถูกแล้ว"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "สมมุติว่าโจร ๖ คน (ตัณหาทางกามารมณ์หกชนิด) มาถึงตัวภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นควรทำอะไรบ้างครับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "จงมีเมตตากรุณา"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "เราจะมีความเมตตากรุณาได้อย่างไรเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "จงกวาดล้างโจรให้หมดด้วยการหวดด้วยดาบเพียงครั้งเดียว"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "แล้วต่อไปจะเป็นอะไรเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "แล้วเราก็จะทำให้โจรทั้งหลายกลมกลืนกันได้"

๖. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "อาจารย์ครับ ตากับคิ้วนั้นมีความคุ้นเคยกันหรือเปล่าครับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ไม่คุ้นเคยกัน"

ภิกษุนั้นถามว่า : "ทำไมจึงไม่คุ้นเคยกันเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เพราะมันอยู่ในที่เดียวกัน"

ภิกษุนั้นถามว่า : "ทำไมมันจึงไม่แยกกันเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เพราะคิ้วไม่ใช่ตา และตาไม่ใช่คิ้ว"

ภิกษุนั้นถามว่า : "อะไรคือตาเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ตรงจุดนั่นแหละ !"

ภิกษุนั้นถามว่า : "อะไรคือคิ้วเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เราเองก็สงสัยอยู่เหมือนกัน"

ภิกษุนั้นถามว่า : "ทำไมท่านจึงสงสัยเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ถ้าหากเราไม่สงสัย เราก็คงหมายถึงจุดนั้น"

๗. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "บุคคลชนิดไหนขอรับที่หลีกเลี่ยงการติดตามธรรมทั้งปวงได้ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ในเมืองฮุงโจว (Hung-chou) มีประชาชนพลเมืองอยู่มากมาย ท่านจะบอกได้ไหมว่าเขาไปไหนกัน ?"

๘. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "ในการยอมรับเรื่องปรากฏการณ์นั้น อะไรเล่าขอรับที่ถูกต้องแท้จริง ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ปรากฏการณ์คือความจริง และความจริงนั่นแหละคือปรากฏการณ์"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "ความจริงนั้นจะเปิดเผยได้อย่างไรเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ได้ยกถาดน้ำชาขึ้น

๙. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "มายาจะจริงได้อย่างไรขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เดิมทีเดียวนั้นมายาเป็นความจริง"

ภิกษุนั้นถามว่า : "มายาถูกทำให้ปรากฏตัวออกมาได้อย่างไรเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "มายาก็คือการปรากฏตัว และการปรากฏตัวก็คือมายานั่นเอง"

๑๐. ปัญหามีว่า : ประชาชนพวกไหนขอรับที่มีอยู่เสมอ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "บังเอิญปรากฏว่า เฉาชานได้ออกไปเสียชั่วขณะหนึ่ง"

ถาม : "ประชาชนพวกไหนขอรับที่มักจะไม่อยู่เสมอ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "บุคคลเช่นนั้นยากที่จะพบ"

๑๑. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "การที่สังฆปริณายกหลู่หันหน้าไปยังชะง่อนผานั้นท่านหมายถึงอะไร ?"

อาจารย์เอามือปิดตาตัวเอง

๑๒. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "นักปราชญ์สมัยโบราณกล่าวว่า 'ไม่เคยมีบุคคลใดเลยที่ล้มไปที่พื้นดินและไม่ลุกขึ้นมาจากพื้นนั้น' อะไรเล่าล้ม ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ความจริงได้เป็นที่ยอมรับนับถือกันอยู่แล้ว"

ภิกษุนั้นกล่าวว่า : "อะไรเล่าที่ลุกขึ้นขอรับ?"

อาจารย์ตอบว่า : "การลุกขึ้น"

๑๓. ปัญหามีว่า : "ในคำสอนทั้งหลายที่เราได้รับมานั้นมีคำสอนอยู่ว่า 'ทะเลใหญ่ย่อมไม่รับเอาซากศพไว้' อะไรเล่าคือทะเลใหญ่ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "คือสิ่งที่โอบเอาสิ่งทั้งปวงเข้าไว้"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "ทำไมทะเลใหญ่จึงไม่รับเอาซากศพเข้าไว้เล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ผู้ที่หมดลมหายใจย่อมไม่ยึดมั่นอะไร"

อาจารย์กล่าวสืบไปว่า : "สิ่งทั้งหลายหาใช่ความสัมฤทธิผลของมันไม่ และสิ่งที่ไม่มีลมหายใจย่อมมีคุณลักษณะของตนเอง"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "เมื่อคำนึงถึงความก้าวหน้าที่มีต่อสัจธรรมที่สูงสุดแล้วยังจะมีอะไรอื่นๆ อีกหรือขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ถูกต้องทีเดียวที่จะกล่าวรับหรือปฏิเสธ แต่ท่านจะทำอะไรกับพญามังกรที่ถือดาบอยู่เล่า ?"

๑๔. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "เราจะแสดงความเงียบออกมาได้อย่างไรขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เราจะไม่แสดงความเงียบออกมา ณ ที่นี้"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "ท่านจะแสดงความเงียบออกมา ณ ที่ใดเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เมื่อเที่ยงคืนที่แล้วมาแล้วเราได้เสียสามอีแปะไปข้างๆ เตียงนอน"

๑๕. อาจารย์ถามภิกษุรูปนั้นว่า : "ท่านกำลังทำอะไรอยู่ ?"

ภิกษุรูปนั้นตอบว่า : "กระผมกำลังกวาดพื้นขอรับ"

อาจารย์ถามว่า : "ข้างหน้าหรือข้างหลังพระพุทธรูป ?"

ภิกษุนั้นตอบว่า : "กวาดทั้งข้างหน้าข้างหลังไปพร้อมๆ กันนั่นแหละขอรับ"

อาจารย์กล่าวว่า : "จงให้ไม้จันทน์แก่เฉาชานเถิด"

๑๖. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "เพื่อนเดินทางชนิดใดเล่าขอรับที่เราเกี่ยวข้องด้วยแล้วจะทำให้เราได้เรียนจากสิ่งที่ตนไม่เคยเรียนได้ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "จงนอนบนเตียงเดียวกัน"

ภิกษุนั้นถามว่า : "นี่ยังคงเป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายได้เคยเรียนมาแล้ว เราจะสามารถเรียนจากสิ่งที่เราไม่เคยเรียนได้เสมอไปอย่างไรเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ต่างจากต้นไม้และโขดหิน"

ภิกษุนั้นถามว่า : "อย่างไหนมีก่อนและอย่างไหนมีทีหลังขอรับ"

อาจารย์ตอบว่า : "ผู้ที่ไม่เห็นทางอาจเรียนจากสิ่งที่ตนไม่เคยเรียนได้"

๑๗. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "ใครคือผู้ที่ถือดาบอยู่ในแว่นแคว้นขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ท่านเฉาชาน"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "ท่านตั้งใจจะฆ่าใครขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เราตั้งใจฆ่าทั้งหมดนั่นแหละ"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "สมมุติว่าท่านพบโยมทั้งสองของท่านในทันที ท่านจะทำอย่างไรขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ทำไมจะต้องเลือกที่รักผลักที่ชังด้วยเล่า ?"

ภิกษุรูปนั้นตอบว่า : "แต่ก็ยังมีตัวท่านอยู่อีกนั่นแหละ !"

อาจารย์ถามว่า : "ใครจะทำอะไรข้าพเจ้าหรือ ?"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "ทำไมท่านจึงไม่ฆ่าตัวเองเสียเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เพราะไม่มีที่จะเริ่มต้น"

๑๘. ภิกษุรูปหนึ่งถามว่า : "บุคคลพวกไหนที่มักจะจมลงไปในทะเลแห่งชีวิตและความตายอยู่เสมอขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เดือนที่สอง"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "เขาเหล่านั้นไม่พยายามที่จะเปลื้องตัวเองหรือขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ถูกแล้ว เขาทั้งหลายพยายาม แต่ก็ไม่มีทางออกเลย"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "ถ้าหากว่าเขาเป็นเสรี ประชาชนพวกไหนเล่าขอรับที่จะ

ยอมรับเขา ?"

อาจารย์ตอบว่า : "พวกนักโทษละซี"

๑๙. ภิกษุรูปหนึ่งยกกรณีขึ้นมากรณีหนึ่ง กล่าวว่า : "โยซัน (Yo-shan) ถามข้าพเจ้าว่ามีอายุเท่าไรแล้ว ข้าพเจ้าตอบว่า ๗๒ โยซันถามว่า '๗๒ เชียวหรือ ?' เมื่อข้าพเจ้าตอบรับว่าถูกต้องแล้ว โยซันก็ตีข้าพเจ้า การตีนั้นหมายความว่ากระไร ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ลูกศรลูกแรกเลวร้ายพอดู ลูกศรลูกที่สองจะแทรกลึกเข้าไปอีก"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "เราจะหลีกเลี่ยงจากการตีได้อย่างไรเล่าขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : เมื่อพระบรมราชโองการยังบังคับใช้อยู่ พวกเจ้าครองนครทั้งหลายก็ต้องเปิดทางให้"

๒๐. ภิกษุรูปหนึ่งถามท่านเชียงเยี่ยนว่า : "มรรคาคืออะไรขอรับ ?"

ท่านเชียงเยี่ยนตอบว่า : "มีดนตรีจาก (ลมที่พัดมากระทบ) ไม้แห้ง"

ภิกษุรูปนั้นถามว่า : "ใครเล่าขอรับคือผู้ที่อยู่ในมรรคา ?"

ท่านเชียงเยี่ยนตอบว่า : "ในกะโหลกศีรษะไม่มีลูกตาดำ"

ภิกษุรูปนั้นไม่เข้าใจและได้ไปถามท่านซือซวงว่า ดนตรีจากไม้แห้งนั้นหมายความว่ากระไร ท่านซือซวงตอบว่า "ณ ที่นั้นยังมีความชื่นชมยินดีอยู่"

ภิกษุรูปนั้นกล่าวว่า : "แล้วลูกตาดำในกะโหลกศีรษะเล่าหมายถึงอะไรขอรับ ?"

ท่านซือซวงตอบว่า : "ณ ที่นั้นยังมีวิญญาณอยู่"

ภิกษุรูปนั้นไม่เข้าใจอีกเช่นเดิม ท่านจึงได้เอาเรื่องนี้มาถามอาจารย์ อาจารย์บอกว่า : "ซือซวงเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นจึงมีความเห็นเช่นนั้น" แล้วท่านก็แสดงโศลกต่อไปนี้ให้ภิกษุรูปนั้นดู

เมื่อมีดนตรีจากไม้แห้ง ก็จะเห็นมรรคาได้ถูกต้อง
กะโหลกศีรษะไม่มีวิญญาณ นัยน์ตาก็เริ่มแจ่มใส
เมื่อปีติ และวิญญาณ (ดูเหมือนว่า) ถึงที่สุด มันก็จะไม่เป็นเช่นนั้น
ใครเล่าจะแยกแยะให้เห็นสิ่งที่แจ่มกระจ่างในท่ามกลางสิ่งที่มืดมนได้ ?

แล้วภิกษุรูปนั้นก็ถามอาจารย์อีกว่า : "คำว่า ดนตรีจากไม้แห้งนั้นหมายถึงอะไรขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ชีวิตยังไม่ถูกตัดขาด"

ปัญหามีว่า : "คำว่า ลูกตาดำในกะโหลกศีรษะ นั้นหมายถึงอะไรขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "มันมิได้ถูกทำให้แห้งเหี่ยว"

ปัญหามีว่า : "มีอย่างอื่นอีกไหมขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ทั่วทั้งโลกไม่มีแม้แต่คนเดียวที่เคยได้ยิน"

ปัญหามีว่า : "คำว่า 'มีดนตรีจากไม้แห้ง' นั้น ได้มาจากกวีนิพนธ์อะไรขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "เราไม่ทราบว่ากวีนิพนธ์อะไร ?" ผู้ที่ได้ยินท่านพูดต่างก็ผิดหวังไปตาม ๆ กันหมด

๒๑. ปัญหามีว่า : "อะไรที่เป็นความหมายพื้นฐานของพระพุทธธรรมขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "การทำลำธารและหุบเขาทั้งปวงให้เต็ม"

๒๒. ปัญหามีว่า : "เมื่อเกิดมีปัญหาใด ๆ ขึ้นมาก็ตาม จิตของคนเราย่อมสับสนนั้นมันเรื่องอะไรกันขอรับ ?"

อาจารย์ตอบว่า : "ฆ่า, ฆ่า !"

ดรรชนี

จ

น

บ

ป